Selami Fedakâr

ÖZBEK SÖZLÜ GELENEĞİNDE
MASALLAR

Özbek Sözlü Geleneğinde
MASALLAR

Selami Fedakâr

1.Baskı: Nisan 2011, İzmir

ISBN: 978-605-61304-7-2

Halk Kültürü Dizisi: 2

© 2011

Bu kitabın yayın hakları Selami Fedakâr'a aittir.
Kitabın tamamı veya bir bölümü, alıntı amacı dışında hiçbir biçimde
çoğaltılamaz, dağıtılamaz, yeniden elde etmek üzere saklanamaz.

Kapak Tasarımı:
Dilek Demiroğlu

Kapak Deseni:
Özbek Minyatür Sanatçısı
Şemsutdin Rihsiyev

Baskı:
Egetan Bas. Yay. Tan. Ltd. Şti.
1469 Sokak No:32 Daire:103 Alsancak/İzmir
Tel: 0232 421 08 96
e-posta: egetan96@gmail.com

Cilt:
Oğuzhan Ciltevi
Tel: 0232 458 00 03

Sevgili eşim Pınar,

kızım Elif ve oğlum Emir'e

Selami Fedakâr

Özbek Sözlü Geleneğinde
MASALLAR

egetan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....XI

KISALTMALAR..... XV

GİRİŞ: ÖZBEK MASALLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

A. Özbekistan'daki Çalışmalar.....3
B. Türkiye'deki Çalışmalar 33
C. Diğer Ülkelerdeki Çalışmalar 37

I. BÖLÜM

ÖZBEK TÜRKLERİNDE MASAL TÜRÜ VE MASAL ANLATMA GELENEĞİ

I.1. Özbek Sözlü Geleneğinde Masal 50
I.1.1. Özbek Folklor Türlerini Sınıflandırmada Masalın Yeri 50
I.1.2. Masal Türünü Adlandırmada Kullanılan Terimler.....57
I.1.3. Masal Türünün Tanımı ve Sınıflandırılması 67
I.1.4. Özbek Masallarının Halk Edebiyatındaki Diğer Türlerle İlişkisi...94
I.2. Özbek Masal Anlatma Geleneği 112
I.2.1. Anlatıcı 113
I.2.2. Dinleyici, Anlatma Yeri ve Zamanı 131
I.2.3. Masal Metni 136

II. BÖLÜM

ÖZBEK MASALLARININ ŞEKİL-YAPI VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ

II.1. Şekil-Yapı Özellikleri.....153
II.1.1. Hacim.....153
II.1.2. Mensur-Manzum ve Secili İfadeler.....154
II.1.3. Formeller.....160
II.2. İçerik Özellikleri 177
II.2.1. Tip, Konu ve Olay Örgüsü.....177
II.2.2. Motif Dizini.....270

III. BÖLÜM

ÖZBEK MASALLARININ TÜRKİYE TÜRKÇESİ METİNLERİ

I. Hayvan Masalları 317
1. Leylek ile Tilki 317
2. Hilekâr Bıldırcın 317
3. Leylek, Tilki ve Kurt 320
4. Tilki ile Tavus 323
5. Geyik ile Susak 324
6. Oduncu Yiğit ile Aslan 325
7. Baba Tekenin Hilesi 326
8. Keçinin Öç Alması 327
9. Keçi, Koyun ve Kurtlar 331
10. Buzağı, Keçi ve Kuzu 332
11. Kedi, Köpek ve Sıçan 334
12. Susambil 341
13. Yılanın İşi Zehir Akıtmak 349
14. Tilki 351
15. Kurt ile Tilki 353
16. Avcı, Gökçe ve Bilge 357
II. Sihir (Büyü) Masalları 361
17. Simurg 361
18. Kırk Damat 364
19. Gök Koç 370
20. Bahtlı Kel 373
21. Gülperi 378
22. Beyzade ile Peri 389
23. Yılan Damat 400
24. Abla-Kardeş 402
25. Ebulkasım 405
26. Balıkçı Hakim'in Oğlu 411
27. Kartallar 417
28. Topal Kurt 418
29. Mehrigiya 421
30. Parıldama Sırlı Tabak 425
31. Yok Yoksul 432
32. Murkumama 446
33. Hakimbek Bahadır 450

III. Dinî Masallar 457
34. Zengin Cimri ve Oğulları 457
35. Halis Niyet, Yarım Devlet 457
36. Boynuzlu İskender 460
37. Herkesin Yaptığı Kendine 460
IV. Gerçekçi Masallar 462
38. Törebeka Hanım 462
39. Kel Ahlap 465
40. Bilge Kız 466
41. Solmayan Çiçek veya Vefalı Hanım 467
42. Baba Vasiyeti 472
43. Nurılla Beyzade 472
44. Üç Bahadır Kardeş 476
45. Ayaz 486
46. Melike-i Hüsnabad 498
47. Azadeçehre 507
48. Erali Han ve Üç Hırsız 517
49. Baltakay Bahadır 518
V. Aptal Dev Masalları 523
50. Şeytan ile Çiftçi 523
51. Bahadır 525
52. Yaşlı Oduncu ile Tilki 527
53. Yarım Nohut 529
VI. Fıkra ve Şakalar 531
54. Yanan Yaşlı Adam 531
55. Çiftçi ile Köseler 531
56. Kurnaz ile Saf 533
57. Bezci Pirak 533
58. Batman Dahser 536
59. Sağır 537
60. Zengin Adam ile Hizmetkâr 539
61. Üç Yalanda Kırk Yalan 542
VII. Zincirlemeli Masallar 547
62. Sivrisinek 547
63. Sıçan ile Kara Böcek 549
64. Kurt ile Avcı 550
65. Yumurta ile Böbrek 554

66. Karga ile Kuzu 556
67. Karınca 558
68. Fare Kız 559
69. Tilki 561
70. Gömgök Kuş 566

SONUÇ 571

KAYNAKLAR 579

DİZİN 593

ÖNSÖZ

"Bir varmış bir yokmuş" ifadeleriyle başlayan masallar; varlıkla yokluğu, hakikatle hayali, sıradanla olağanüstüyü bünyesinde dengeli bir şekilde birleştiren anlatmalardır. Bu anlatmalarda; kötüler cezalandırılır, iyiler mükâfatlandırılır, zalimler karganır, adiller alkışlanır. Belirsiz bir zamanda, masal dünyası adı verilen mekânlarda yaşanan olayların aktarımında bir taraftan; olağanüstü varlıklar, sıra dışı özelliklere sahip insanlar ve sihirli nesneler yer alırken, diğer taraftan; balıkçının kısmeti, tüccarın alışverişi, üvey annenin eziyeti, kardeşlerin mücadelesi ve aile bireylerinin dayanışması gibi sosyal hayatta yaşananlar pek çok masalın konusu olarak karşımıza çıkar. İster olağanüstü, isterse gerçekçi olsun, masalın merkezinde daima insan yer alır ve masalda insanın çevresinde gelişen olaylar işlenir. İfade ettiği anlam ve sonuçta çıkarılacak ders bakımından hayatın gerçekliğiyle yakından ilgili olan masallarda, olaylar bir ders kitabı edasıyla doğrudan ve sıradan bir şekilde değil, sembolik ifadeler kullanılarak çok daha renkli bir biçimde anlatılır. Masalın bu ifade tarzında, olağanüstü varlıklar veya hayvanlara insani özellikler yüklenerek olayların bu kahramanların başından geçtiği izlenimi verilir. Bu sayede, dinleyici veya okuyucunun anlatılanlara dışarıdan bakarak olayları daha objektif bir şekilde değerlendirmesi ve kıssadan hisse çıkarması sağlanır.

Son dönemde yapılan teorik çalışmalar, masal anlatma geleneğinin; anlatıcı, dinleyici ve masal metninden meydana gelen bir sacayağı üzerine şekillendiğini ve geliştiğini göstermiştir. Dolayısıyla, büyük bir zevk ve keyifle dinlediğimiz masalların oluşumundaki en büyük payın anlatıcı ve dinleyiciye ait olduğunu ifade etmek gerekir. Karşısında masal dinlemeye hevesli dinleyici kitlesi bulan usta bir masalcı, anlatımı renklendirmek, dinleyicinin ilgisini çekmek ve ilgiyi canlı tutabilmek için; formel ifade ve motiflere daha sık yer verecek, başta halk şiiri örnekleri olmak üzere, atasözü, deyim, bilmece vb. gibi halk edebiyatı türlerini anlatımın etkili bir unsuru olarak kullanacaktır. Böylece, geleneksel bir icra sonucunda ortaya çıkan masalın; eğitim, eğlendirme, öğüt verme ve özellikle de kıssadan hisse çıkarma gibi işlevlerini tam olarak yerine getirmesi mümkün olacaktır. Aksi takdirde, masal sadece çocuklar için üretilen bir tür olarak algılanacak ve masalın işlevleri daraltılarak sadece eğitimle sınırlı kalacaktır.

Bu kitapta, coğrafi olarak Türk dünyasının merkezinde yaşayan Özbek Türklerinin masal anlatma geleneği ve bu gelenek içinde oluşturulan masalları konu edilmiştir. Özbek sözlü geleneğinde masal türü, masalın diğer halk edebiyatı türleriyle ilişkisi, masal anlatıcıları ve dinleyicileri, masal anlatım ortamı, masal repertuarı, masalların şekil, yapı, muhteva özellikleri hakkında tespit ve değerlendirmeler yaparak, Özbek masal anlatma geleneği ve Özbek masallarının kendine özgü yönlerini ortaya koymayı hedeflediğimiz bu çalışma, Giriş haricinde üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmı, inceleme konusunu oluşturan Özbek masalları hakkında yapılan çalışmaların güncel durumunu belirlemek ve çerçevesini çizmek amacına yönelik olarak üç başlık halinde düzenlenmiştir. "Özbekistan'daki Çalışmalar" başlığı altında yer alan çalışmaların sayısının çok fazla ve çeşitli olması sebebiyle, bu çalışmalar "Metin Yayınları" ve "İncelemeler" adı verilen iki alt başlık çerçevesinde değerlendirilmiştir. "Metin Yayınları" başlığı altında, Özbek masallarının ilk dönemlerden günümüze kadar yapılan metin yayınları kronolojik olarak tanıtılmıştır. "İncelemeler" başlığı altında yer alan çalışmalar ise yayın şekillerine göre; "Kitaplar", "Kitap Bölümleri", "Makaleler" ve "Tezler" başlıkları altında tanıtılmıştır. Giriş kısmının ikinci başlığı "Türkiye'deki Çalışmalar" adını taşımaktadır ve bu başlık altında büyük bir çoğunluğu Özbek masalları ile ilgili olarak hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezlerinden oluşan çalışmalar ayrıntılı olarak tanıtılmıştır. "Diğer Ülkelerdeki Çalışmalar" başlığı altında ise; Özbekistan ve Türkiye dışındaki ülkelerde yapılan ve çoğu, Özbek masallarının metin yayınları olan çalışmalar tanıtılmıştır.

"Özbek Türklerinde Masal Türü ve Masal Anlatma Geleneği" adını taşıyan Birinci Bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. "Özbek Sözlü Geleneğinde Masal" adlı birinci kısımda Özbekistan'daki masal anlayışını ortaya koymak ve Özbek masallarının tür özelliklerini belirlemek amacıyla; "Özbek Folklor Türlerini Sınıflandırmada Masalın Yeri", "Masal Türünü Adlandırmada Kullanılan Terimler", "Masal Türünün Tanımı ve Sınıflandırılması" ve "Özbek Masallarının Halk Edebiyatındaki Diğer Türlerle İlişkisi" konuları alt başlıklar halinde incelenmiştir. Birinci Bölüm'ün ikinci kısmı "Özbek Masal Anlatma Geleneği" adını taşımaktadır ve bu kısımda, Özbek masal anlatma geleneğini oluşturan unsurlar; "Anlatıcı", "Dinleyici, Anlatma Yeri ve Zamanı" ve "Masal Metni" adları verilen alt başlıklar çerçevesinde değerlendirilmiştir. "Anlatıcı" başlığı altında, Özbek masal anlatıcıları, masal anlatıcılarının yetişmesi, masal repertuarı vb. gibi konular tartışılmıştır. "Dinleyici, Anlatma Yeri ve Zamanı" başlığı altında, masal dinleyicilerinin anlatıcıya ve masala etkisi, masalın anlatıldığı mekân ve zaman ve de bunlara bağlı olarak oluşmuş inançlar üzerinde durulmuştur. "Masal Metni" başlığı altında ise; sözlü masal ve yazılı masal kavramları, yazılı edebiyat eserlerinin sözlü masallar üzerindeki etkisi, Özbek masallarının yazıya geçirilme şartları ve Özbek Türklerindeki yazılı masallar konuları ele alınmıştır.

İkinci Bölüm "Özbek Masallarının Şekil-Yapı ve İçerik Özellikleri" adını taşımaktadır. Bu bölüm; "Şekil-Yapı Özellikleri" ve "İçerik Özellikleri" adları verilen iki kısımdan oluşmaktadır. "Şekil-Yapı Özellikleri" adlı birinci kısımda, çalışmamızda metinleri verilen 70 Özbek masalı; "Hacim", "Mensur-Manzum ve Secili İfadeler" ve "Formeller" bakımından, masal metinlerinden örnekler verilerek tahlil edilmiştir. "İçerik Özellikleri" adlı ikinci kısımda ise; Özbek masalları "Tip, Konu, Olay Örgüsü" ve "Motifler" bakımından değerlendirilmiştir. "Tip, Konu ve Olay Örgüsü" başlığı altında, öncelikle "masal tipi" kavramı üzerinde durulmuş ve tip katalogları hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra, çalışmamızda yer alan her bir Özbek masalının; derleme, yayın ve varyant bilgilerinin yanında, masalın tip numarası, konusu ve olay örgüsünün bulunduğu liste verilmiştir. Masalların tip numaralarının tespitinde, Hans Jörg Uther tarafından hazırlanan "*The Types of International Folktales [Uluslararası Masal Tipleri]*" adlı katalog ve Wolfram Eberhard ile Pertev Naili Boratav'ın "*Typen Türkischer Volksmärchen [Türk Masallarının Tipleri]*" adlı katalogu kullanılmıştır. "Motif Dizini" başlığı altında ise; motif tanımları hakkında bilgi verildikten sonra, Stith Thompson'un "*Motif Index of Folk Literature [Halk Edebiyatı Motif Dizini]*" adlı motif katalogu tanıtılmıştır. Daha sonra, çalışmamızda yer alan Özbek masallarından tespit edilen motifler, Stith Thompson'un hazırladığı kataloga göre sınıflandırılarak dizin halinde verilmiştir.

"Özbek Masallarının Türkiye Türkçesi Metinleri" adlı Üçüncü Bölüm'de, 70 Özbek masalının Türkiye Türkçesine aktarılmış metinlerine yer verilmiştir. Bu çalışmanın karşılaştırmalı bir dil incelemesi olmaması ve çalışmanın hacminin çok fazla artmaması düşüncesiyle, Özbek masallarının sadece Türkiye Türkçesine aktarılmış metinlerinin verilmesi tercih edilmiştir. Çalışmamızda yer alan Özbek masallarının belirlenmesinde, daha önce Türkiye'de yayınlanmamış masal metinlerinin seçilmesine özen gösterilmekle birlikte, Türkiye'de yayınlanmış bazı masallar, türünün özelliklerini çok iyi yansıtan masallar olmaları bakımından çalışmaya dâhil edilmiştir.

Özbek masallarının inceleme konusu edildiği bu çalışmanın, bütün eksikliklerine rağmen, özel olarak Özbek masal araştırmalarına, genel olarak da Türk boylarının masal araştırmaları ve anlatı türleri üzerinde yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Bu çalışmanın hazırlanması için beni teşvik eden, değerli fikirleri ve kütüphanesiyle her zaman destek olan sayın hocam Prof. Dr. Fikret Türkmen'e şükranlarımı sunarım.

Yol gösterici fikirleri ve yapıcı eleştirileriyle çalışmanın her aşamasında büyük bir katkı sağlayan sayın hocam Prof. Dr. Metin Ekici'ye minnettarım.

Özbek masallarıyla ilgili kaynaklara ulaşmada desteğini gördüğüm Prof. Dr. Cabbar İşankul'a, çalışmanın hazırlanmasında katkılarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Mustafa Gültekin'e, Rusça ve Özbek Türkçesi bazı terimlerin açıklanmasındaki yardımlarından dolayı Doç. Dr. Marufcan Yoldaşev'e, metinlerin kontrolünde yardımcı olan Arş. Gör. Ahmet Keskin'e ve çalışmanın kitap haline gelmesindeki çabalarından dolayı Rıfat Güler beyefendiye teşekkür ederim.

Selami Fedakâr
İzmir/2011

KISALTMALAR

A. Genel Kısaltmalar:

Aarne-Thompson	: The Types of the Folktale (Antti Aarne-Stith Thompson)
age.	: Adı Geçen Eser
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
ANDEE	: Alişir Nevayi Dil ve Edebiyat Enstitüsü
AS	: Adabiyat ve Sanat (Neşriyatı)
ATU	: The Types of International Folktales (Aarne-Thomspon-Uther)
BA	: Badiiy Adabiyat (Neşriyatı)
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DBA	: Davlat Badiiy Adabiyat (Neşriyatı)
EB	: Typen Türkischer Volksmärchen (Eberhard-Boratav)
ĞĞNAS	: Ğafur Ğulam Namidagi Adabiyat ve Sanat (Neşriyatı)
ĞĞNBA	: Ğafur Ğulam Namidagi Badiiy Adabiyat (Neşriyatı)
Haz.	: Hazırlayan
HZFA	: Hadi Zarif Folklor Arşivi
Motif İndeks	: Motif Index of Folk Literature (Stith Thompson)
Neş.	: Neşriyatı
Neş. Tay.	: Neşrga Tayyarlavçi(lar) [Yayına Hazırlayan(lar)]
No:	: Numara
ÖKMK	: Özbekistan Kompartiyasi Markaziy Komitati (Neşriyatı)
ÖTA	: Özbek Tili ve Adabiyati [Özbek Dili ve Edebiyatı Dergisi]
Özdavneşr.	: Özbekistan Davlat Neşriyatı
PDEE	: A. S. Puşkin Dil ve Edebiyat Enstitüsü
S.	: Sayı

s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan Sayfaya
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
UrDU	: Urgenç Davlat Universitati (Neşriyatı)
Üniv.	: Üniversitesi
YG	: Yaş Gvardiya (Neşriyatı)
Yay.	: Yayını, Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan(lar)

B. Masal Metinlerinin Yayınlandığı Eser Adlarının Kısaltmaları:

AA (1966)	: *Altın Alma: Hayatiy Ertaklar.* Birinçi Kitab, (Özbek Halk İcadi), (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-Z. Husayinova-T. Aşurov), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1966.
AB (1985)	: *Altın Beşik.* (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-K. İmamov), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1985.
AB (2004)	: *Altın Beşik: Özbek Halk Ertaklari.* (Toplavçi: K. İmamov), Taşkent: Çolpan Neş., 2004.
AHE (1969)	: *Aycemal: Hayatiy Ertaklar.* İkinci Kitap, (Özbek Halk İcadi), (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-Z. Husayinova-N. S. Saburov), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1969.
AVE (1995)	: *Altın Vadiy Ertaklari: Ertaklar, Afsana ve Rivayatlar.* (Yazib Aluvçi: E. Hudayberdiyev, Toplab Neş. Tay.: E. Hudayberdiyev-Ş. Hudayberdiyeva), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1995.
Gözelov (1993)	: Fuzuli Gözelov. *Zaman Zaman İçinde, Türk Halglarının Nağılları.* Bakı: Yazıcı Neş., 1993.
BBE (1995)	: *Bir Bar Ekan: Özbek Halk Ertaklari.* Taşkent: Mehnat Neş., 1995.
BNZ (1987)	*:Baśnie narodów ZSRR.* Baśnie narodów Azji Środkowej i Kazachstanu. (Tłumacz: Waldemar Gajewski), Warszawa: TPPR Współpraca, 1987.
Baydemir (2004)	: Hüseyin Baydemir. *Özbek Halk Masalları İnceleme-Metin.* A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2004.

Canpolat (2004) : Aysu Şimşek Canpolat. *Özbek Halk Masalları İle İlgili Olarak Metin, Aktarma ve İnceleme.* G. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004.

CMLU (1980) : Ilse Laude Cirtautas. *Chrestomathy of Modern Literary Uzbek.* Wiesbaden: Harrassowitz, 1980.

CPU (1987) : *Contes des peuples de L'U.R.S.S.: L'Asie Centrale et du Kazakhstan.* Moscou: Radouga, 1987.

ÇB (1988) : *Çolak Böri: Özbek Halk Ertaklari.* (Toplavçi: S. Halmirzayeva), Taşkent: Yulduzça Neş., 1988.

ÇYK (1969) : *Çalpak Yakkan Kün: Afsanaviy Ertaklar.* (Redaktor: S. Saydaliyeva), Taşkent: YG Neş., 1969.

ÇYK (1987) : *Çalpak Yakkan Kün: Özbek Halk Ertaklari.* (Toplavçi: Z. Husayinova), Taşkent: Yulduzça Neş., 1987.

DBİ (1973) : *Dehkanning Baht İzlagani: Özbek Halk Ertaklari.* (Toplab Neş. Tay.: H. Razzakov), Taşkent: YG Neş., 1973.

DK (1994) : *Dev Kız: Özbek Halk Ertaklari.* (Toplavçi ve Neş. Tay.: K. İmamov), Taşkent: Fan Neş., 1994.

DTH (1963) : *Din Turında Halık.* (Tözüçileri: E. Kasiymov-E. Kerimullin), Kazan: Tatarstan Kitap Neş., 1963.

DVT (1980) : *Der Verkaufte Traum (Märchen der Völker der Sowjetunion).* (Ausgewählt von Mária Ďuričková. Übersetzt von Anna Fialová), Mlade Leta: TSNP Martin, 1980.

FTSU (1986) : *Folk Tales From The Soviet Union: Central Asia and Kazakhstan.* Moskova: Raduga Publishers, 1986.

GNE (1969) : *Gülpari: Namangan Ertaklari.* (Özbek Halk İcadi), (Yazib Alib Neş. Tay.: T. Ğazıbayev), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1969.

HE (1961) : *Harezm Ertaklari.* (Neş. Tay.: F. Abdullayev), Taşkent: DBA Neş., 1961.

HKUM (1990) : *Der Halbe Kicherling: Usbekische Märchen.* (Aus dem Usbeksichen Auswahl, Übersetzung und Nachtwort von Jakob Taube), Leipzig: Reclam-Verlag, 1990.

İAİY (1992) : *İkki Ay-İkki Yulduz.* (Cihan Halkları Ertaklari, C. 1), (Yazib Alib Neş. Tay.: M. Muradov), Taşkent: Meras Neş., 1992.

KB (1973) : *Kenca Batır.* (Toplab, Neş. Tay.: M. İ. Afzalov), Taşkent: Fan Neş., 1973.

KB (2000) : *Kenca Batır: Özbek Halk Ertaklari.* (Toplavçi: K. İmamov), Taşkent: Çolpan Neş., 2000.

KGYD (1983) : *Külsa-Gül, Yığlasa-Dür.* (Özbek Halk İcadi), Aytuvçi: Abduğafur Şükürov, (Neş. Tay.: Z. Husayinova-B. Sarımsakov), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1983.

KKAJUP (1956) : *Kouzelný kámen Achanrabó a jiné uzbecké pohádky.* (Autor: Miroslav Černý), Praha: SNDK, 1956.

KN (1977) : *Kari Namatak: Özbek Halk Ertaklari.* (Toplab, Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-K. İmamov), Taşkent: YG Neş., 1977.

KZ (1984) : *Karavána zázrakov: Uzbecké ľudové rozprávky.* (Preklad: Marta Zamborová) Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1984.

LH (1990) : *Lukmani Hekim: Ertaklar, Nakllar, Külgi Hikayalar, Latifalar.* (Neş. Tay.: T. Mirzayev-Z. Husayinova), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1990.

Makas (2000) : Zeynel Abidin Makas. *Türk Dünyasından Masallar (Metin-İnceleme).* İstanbul: Kitabevi Yay., 2000.

MBK (1994) : *Ming Bir Kulgi.* (Toplavçi ve Neş. Tay.: K. İmamov), Taşkent: Fan Neş., 1994.

MSFSZ (2001) : G. Keller and C. Rachimov. *Märchen aus Samarkand. Feldforschung an der Seidenstrasse in Zentralasien.* Freiburg: Wuhrmann Druck, 2001.

MTJ : Maktapgaça Tarbiya Jurnali

MTT (1923) : *Märchen aus Turkestan und Tibet*. (Herausgegeben von Gustav Jungbauer), (Die Märchen der Weltliteratur), Jena: Eugen Diederichs Verlag, 1923.

MUM (1959) : *Die Märchenkarawane: Aus dem usbekischen Märchenschatz.* (Herausgegeben: M. I. Schewerdin, Deutsche übersetzt von M. Spady), Berlin: Verlag Kultur, 1959.

MUSBT (1984) : *Märchen Der Usbeken, Samarkand, Buchara, Taschkent.* (Herausgegeben und Übersetzt von Ilse Laude Cirtautas), (Die Märchen der Weltliteratur), Köln: Diederichs, 1984.

NE (1998) : *Namangan Ertaklari.* (Yazib Alib Neş. Tay.: T. Ğazıbayev-N. Hacımuradkızı-A. Sabirov), Taşkent: Şark Neş., 1998.

ÖHE (1939) : *Özbek Halk Ertaklari*. (Basmaga Tay.: B. Karimov), Taşkent: Özdavneşr., 1939.

ÖHE (1948) : *Özbek Halk Ertaklari.* Taşkent: Özdavneşr., 1948.

ÖHE (1953) : *Özbek Halk Ertaklari.* (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov), Taşkent: Özdavneş., 1953.

ÖHE (1955) : *Özbek Halk Ertaklari.* Taşkent: Özdavneşr., 1955.

ÖHE (1979) : *Özbek Halk Ertaklari.* (Kayta İşlab Neş. Tay.: S. Umarov), Taşkent: YG Neş., 1979.

ÖHE (1985) : *Özbek Halk Ertaklari.* (Redaktör: S. Saydaliyeva), Taşkent: YG Neş., 1985.

ÖHE (1988) : *Özbek Halk Ertaklari.* (Tüzüvçilar: T. Mirzayev-B. Sarımsakov), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1988.

ÖHE (1990) : *Özbek Halk Ertaklari*. (Tüzüvçi: Ş. Turdimov), Taşkent: ÖKMK Neş., 1990.

ÖHE (2008) : *Özbek Halk Ertaklari.* (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), (Kayta Neşir), Taşkent: Ğafur Ğulam Neş., 2008.

ÖHE-1 (1995) : *Özbek Halk Ertaklari.* C. 1, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), (Kayta Neşir), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1995.

ÖHE-2 (1996) : *Özbek Halk Ertaklari.* C. 2, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), (Kayta Neşir), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1996.

ÖHE-I (1960) : *Özbek Halk Ertaklari.* C. 1, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: DBA Neş., 1960.

ÖHE-II (1963) : *Özbek Halk Ertaklari.* C. 2, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: DBA Neş., 1963.

ÖHE-I (2007) : *Özbek Halk Ertaklari.* C. 1, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007.

ÖHE-II (2007) : *Özbek Halk Ertaklari.* C. 2, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007.

ÖHE-III (2007) : *Özbek Halk Ertaklari.* C. 3, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007.

Saçkesen (2004) : Ahmet Saçkesen. *Özbek Masallarının Tip ve Motif Yapısı.* E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2010.

SEM (1892) : N. P. Ostroumov. *Sartı, Etnografiçeskie Materialı, (Narodnıya Skazki Sartov).* Taşkent: Tipografıı Br. Portsevıh, 1892.

SHE (1969) : *SSSR Halıkları Ekiyatleri.* (Tözüçileri: A. Ehmet-R. Hafızova), Kazan: Tatarstan Kitap Neş., 1969.

SK (1966) : *Suv Kızı: Fantastik Ertaklar.* (Özbek Halk İcadi), (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-Z. Husayinova-N. S. Saburov), Taşkent: BA Neş., 1966.

SS (1906) : N. P. Ostroumov. *Skazki Sartov.* Taşkent: Tipografiya Okrujnogo Ştaba, 1906.

ST (1990) : *Sırlı Tüş: Özbek Halk Ertaklari.* Taşkent: Özbekistan Neş., 1990.

ŞHE (1994) : *Şark Halkları Ertaklari*. (Tüzüvçi: İ. Şamsimuhamadov), Taşkent: Şark Neş., 1994.

TDTEA (2000) : *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Ansiklopedisi-14, Özbek Edebiyatı 1*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2000.

Toparlı (1983) : Recep Toparlı. "Özbek Halk Masalları". Türk Folkloru, S. 43, Şubat, 1983, ss. 22-23.

UA (1955) : *Umniyat Alidjan: Uzbekski Narodni Prikazki.* (Perevel ot rus. Ran Vosilek), Sofiya: Narodna Mladej, 1955.

UM (1978) : *Usbekische Märchen.* (Mit Übers., Glossar u. Anm. hrsg. von Karl Reichl), Bochum: Studienverlag Brockmeyer, 1978.

UNP (1955) : *Uzbekski Narodni Prikazki.* (Prevod ot rus. Donka Minçeva), Sofiya: Narodna Kultura, 1955.

UNS (1951) : *Uzbekskiye Narodnıye Skazki.* (Pod Redaktsiey: M. İ. Şeverdina, Sostaviteli: M. İ. Afzalov-H. Rasulov), Taşkent: Gosudarstvennoe İzdatelstvo UzSSR, 1951.

UNS-I (1963) : *Uzbekskiye Narodnıye Skazki.* I. Tom, (Redaktor: M. İ. Şeverdina, Sostaviteli: M. İ. Afzalov-H. Rasulev-Z. Husainova), Taşkent: Goslitizdat UzSSR, 1963.

UNS-II (1963) : *Uzbekskiye Narodnıye Skazki.* II. Tom, (Redaktor: M. İ. Şeverdina, Sostaviteli: M. İ. Afzalov-H. Rasulev-Z. Husainova), Taşkent: Goslitizdat UzSSR, 1963.

UNB (1988) : *Uzbekistanske Narodne Bajke* (Prevod i izbor: Danica Jakšić), (2. İzd.), Beograd: Narodna Knjiga, 1988.

ÜAB (2003) : *Üç Ağayni Batırlar.* Taşkent: YAA Neş., 2003.

ÜGÖN (1972) : *Üç Gardaş (Özbek Nağılı)*. (Tercüme Edeni: Penah Helilov), Bakû: Genclik Neş., 1972.

ZK (1988) : *Zümrad ve Kımmat.* (Özbek Halk İcadi), (Neş. Tay.: K. İmamov), Taşkent: AS Neş., 1988.

GİRİŞ

ÖZBEK MASALLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Dünyada halk edebiyatı çalışmalarının başladığı dönemlerden günümüze kadar üzerinde en çok araştırma yapılan türlerden biri masaldır. Bu durum, Orta Asya'daki Türk boylarının masalları için de geçerlidir. Orta Asya'daki Türk boylarının masallarıyla ilgili çalışmalar, 19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'daki halk edebiyatı araştırmalarının etkisiyle başlamış ve yine bu araştırmaların etkisiyle şekillenerek günümüze kadar devam etmiştir. Fakat Özbek Türklerinin masallarıyla ilgili çalışmaların, diğer Türk boylarının masallarıyla ilgili çalışmalara nispeten, daha geç dönemde başladığını söylemek mümkündür. Bunun sebebini, 19. yüzyıldaki halk anlayışı ve bu anlayış çerçevesinde gelişen halk bilimi çalışmalarında aramak gerekir. Bilindiği gibi, halk biliminin bilimsel bir disiplin olarak ortaya çıktığı dönemlerdeki halk anlayışına göre; "*okuma-yazma bilmeyen, ancak eğitimden haberi olan, şehirde yaşamayan ancak şehre yakın bir yerde, yani taşrada oturan ve henüz medeniyeti her yönüyle elde etmemiş olan gruplar*"[1] halk olarak kabul edilmiştir. Bu bakış açısının etkisiyle, Orta Asya'daki Türk boylarından, o dönemde büyük bir kısmı ya köylerde ya da yarı göçebe olarak yaşayan Kırgız, Kazak ve Karakalpak Türklerinin, halk bilgisi ürünleri derlenmeye başlanmıştır.

Özbek bilim adamlarının dönemin bakış açısı hakkındaki değerlendirmeleri dikkat çekicidir; "*Zamanın bilim adamları, (V. V. Radlov, A. A. Divayev, Ç. Velihanov vb. gibi kişiler) Kazak ve Kırgız halklarının sözlü yaratıcılığının araştırılmasında önemli çalışmalar yapmış olsa da Özbek halkının sözlü yaratıcılığı araştırmacıların ilgisini çekmemiştir. Bu hal, Özbek destanlarının zenginliğinin ve orijinalliğinin, Ekim ihtilaline kadar araştırılmamasına sebep olmuştur. Sonuçta, o devir biliminde Özbek halkının destan anlatma geleneğinin şehir kültürünün ve klasik şiirin etkisiyle eski*

---

[1] Metin Ekici. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri.* (Genişletilmiş 2. Baskı) Ankara: Geleneksel Yay., 2007, s. 3. Ayrıca, Avrupalı aydınların 19. yüzyıldaki halk anlayışı hakkında bkz. Alan Dundes. "Halk Kimdir (Who Are The Folk)?". (Çev.: Metin Ekici), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-1*. Yay. Haz.: M. Öcal Oğuz vd. Ankara: Geleneksel Yay., ss. 11-36.

canlılığını yitirdiği şeklindeki yanlış bir düşünce ortaya çıkmıştır."[2] Abubekir Divayev'in 1895 yılında Taşkent'te yayınlanan "*Etnografiçeskie materialı. Sakazki, basni, poslovıtsı, zagadki tuzemnogo naseleniya Sırdarinskoy oblasti [Sirderya Bölgesi Köylerinin Halkından Masal, Mesel, Atasözü, Bilmeceler]*"[3] adlı eseri de bu durumun bir başka göstergesidir. Divayev, söz konusu çalışmasını Orta Asya'nın cumhuriyetlere bölünmeden önce, bölgenin Türkistan olarak bilindiği 1895 yılında hazırlamıştır. A. Divayev'in alan araştırması yapmak üzere, Özbek ve Kazakların göçebe olarak yaşadığı Sirderya bölgesini seçmesi bilinçli bir tercih olmalıdır. Siyasi bir kararla Türkistan'ın beş ayrı cumhuriyete bölünmesinden sonra, Özbekistan sınırları içinde kalan Sirderya bölgesinde göçebe veya yarı göçebe hayat tarzının yakın dönemlere kadar devam ettiği bilinmektedir.

Sovyetler Birliği kurulduktan sonra, "*Marksist halk bilimcilerin, halkın tarifine işçi sınıfını (proleteryayı) da dâhil etmek suretiyle, halkın hem köyde, hem de şehirde bulunabileceğini kabul etmeleri*"[4] halk bilimi araştırmalarının şehirlere de yönelmesini sağlamıştır. Bunun yanında, Rusya'daki Bolşevik ihtilalin ardından, Sovyet toplumu ve sosyalist bir kültür yaratmak amacıyla 1921'de ortaya atılan "Sosyalist Realizm"[5] akımının 1932 yılından sonra etkisini göstermeye başlaması, sanatın ve edebiyatın bütün alanlarında olduğu gibi, halk bilgisi ürünlerinin de sisteme hizmet edecek şekilde kullanılması düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu düşünceden hareketle, o dönemde büyük bir çoğunluğu yerleşik hayat tarzında yaşayan Özbek Türklerinin halk bilgisi ürünleri derlenmeye ve yayınlanmaya başlanmıştır. Genelde Özbek halk edebiyatı, özelde ise Özbek masalları üzerinde yapılan ilk çalışmalar 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış olsa da, bu çalışmaların sistemli bir hale gelmesi ancak 1950'lı yıllardan sonra mümkün olmuştur.

Çalışmamızın bu bölümünde; Özbek halk bilgisi ürünleri hakkındaki çalışmaların ortaya çıkmasını sağlayan şartlar da göz önünde tutularak, Özbek masalları üzerinde yapılan çalışmalar; "A. Özbekistan'daki Çalışmalar", "B. Türkiye'deki Çalışmalar" ve "C. Diğer Ülkelerdeki Çalışmalar" başlıkları altında kronolojik olarak tanıtılmıştır.

---

[2] T. Mirzayev-M. Muradov-M. Saidov. "Özbek Folkloristikasi Maktabi". ÖTA, S. 5, 1967, s. 15.

[3] A. A. Divayev'in söz konusu çalışması hakkında bkz. M. İ. Afzalov. *Özbek Halk Ertaklari Hakıda.* Taşkent: Fan Neş., 1964, s. 16.

[4] Metin Ekici. *age.*, s. 5.

[5] Sosyalist realizm hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Leyla Tagızade. "Sosyalist Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı". Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Aralık-2006, S. 4, ss. 7-24; Erdoğan Uygur. "Sosyalist Realizm Kavramının Ortaya Çıkış Süreci". Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, S. 1-2 (Nisan-Ağustos 2005), ss. 23-20.

A. ÖZBEKİSTAN'DAKİ ÇALIŞMALAR

Özbekistan'daki masal çalışmaları değerlendirilirken, yapılan yayınların içeriğine göre iki farklı yayın çeşidinden söz etmek gerekir. Bu yayın çeşitlerinden ilki, farklı dönemlerde derlenerek kayda geçirilen masal metinlerinin yayınlanması şeklindedir. Diğer yayın çeşidi ise yayınlanan masal metinlerinin bilimsel olarak incelendiği çalışmalardır. Bu nedenle, Özbekistan'daki masal çalışmaları; "Metin Yayınları" ve "İncelemeler" adları verilen iki ana başlık altında tahlil edilmiştir.

Özbekistan'daki masal çalışmaları, bu şekilde başlıklar halinde tanıtılırken, çalışmaların gerçekleştirildiği dönemler de dikkate alınmıştır. Erken Dönem (Çarlık dönemi), Sovyetler Birliği Dönemi ve Bağımsızlık Dönemi, siyasi şartlara bağlı olarak, amaç ve yöntem bakımından birbirinden farklı özelliklere sahip çalışmaların ortaya çıkmasını sağlayan dönemlerdir. Bu nedenle, Özbekistan'daki masal çalışmaları, başlıklar halinde olmasa da söz konusu dönemler dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

A.1. Metin Yayınları:

Özbek masalları hakkında yapılan çalışmaların ilk ortaya çıktığı dönem, 19. yüzyıl başlarından Sovyetler Birliği'nin kurulmasına kadar olan ve "Erken Dönem" diye adlandırabileceğimiz dönemdir. Bu dönemdeki çalışmaların neredeyse tümü, Rus Çarlığı'nın görevlendirmesiyle bölgeye giden kişilerle bağlantılıdır. 19. yüzyılın başlarında, Rusların Orta Asya'yı işgaliyle beraber, etnograflar, coğrafyacılar, arkeologlar vb.den oluşan Rus bilim adamları, misyonerler ve seyyahlar, Çarlık hükümeti tarafından bölgede araştırmalar yapmak üzere görevlendirilmiştir. Bu araştırmaların yapılmasındaki amaç, Rus işgali altındaki bölgelerde yaşayan Türk boylarının coğrafyası, tarihi, dili ve folklorunun öğrenilerek bu bölge için oluşturulacak politikalarda kullanılmasıdır. Erken Dönem'de yapılan çalışmalar, Orta Asya'daki Türk boyları hakkında bilimsel verilere ulaşılmasını sağlamış olsa da söz konusu çalışmaların yapılmasının altında yatan gerçek sebep Çarlık hükümetinin siyasi beklentileridir. K. İmamov, Çarlık Dönemi'nde Orta Asya'da araştırmalar yapan; N. P. Ostroumov[6], V. Çerevanskiy ve P. Tsveçkov gibi kişilerin bilim adamı görüntüsü altında, Çarlığın sömürge rejiminin aktif misyonerleri olduğunu belirtmektedir.[7] Fakat söz konusu çalışmaları gerçekleştirenler, bu çalışmaları hazırlarken, her ne kadar siyasi bir amaç gütmüş olsalar da, söz konusu eserler Orta Asya'da yaşayan Türk boylarının halk bilgisi ürünlerinin ilk defa yayınlandığı eserler olması bakımından önemlidir.

---

[6] N. P. Ostroumov'un Özbek edebiyatı hakkındaki çalışmaları için bkz. Fayzulla Baynazarov. "N. P. Ostroumov İcadida Özbek Adabiy Mirası". Adabiy Miras, No: 2, 1989, ss. 60-65.

[7] K. İmamov. *Özbek Satirik Ertaklari*. Taşkent: Fan Neş., 1974, s. 6.

Erken Dönem'de Özbek masalları üzerinde yapılan çalışmalar, masal metinlerinin derlenerek yayınlanmasından ibarettir ve bu dönemde yayınlanan masal metinlerinin sayısı oldukça sınırlıdır. Bu dönemde Orta Asya'da araştırmalar yapan misyonerlerin en tanınmışı N. P. Ostroumov'dur.[8] Taşkent'te "Türkistan Vilayetinin Gazeti" adlı gazeteyi çıkaran ve Taşkent Gimnaziyası'nın [Lisesi] müdürlüğünü yapan Ostroumov, kendisinin, lise öğretmenlerinin ve öğrencilerin derlediği 26 masalı "*Sartı, Etnografiçeskie Materialı, Narodnıya Skazki Sartov. [Etnografik Materyaller, Sartların Halk Masalları]*"[9] adlı kitapta yayınlamıştır. Ostroumov kitabının "Giriş" kısmında (ss. III-XVI) Sart [Özbek] masallarıyla Rus masalları arasındaki benzerlikler üzerinde durmuştur. Bu kitaptan alınan 17 masal ve daha sonraki tarihlerde derlenen 4 masalın yer aldığı eser "*Skazki Sartov [Sart Masalları]*"[10] adıyla 1906 yılında yeniden yayınlanmıştır.[11] Söz konusu kitaplarda yayınlanan masalların derleme bilgileri her masalın sonunda verilmiştir. Fakat derleme bilgileri arasında, derlemenin yapıldığı tarih bulunmamaktadır. Yayınlanan masalların bazı derleme bilgilerinin o dönemde verişmiş olması ve Özbek masallarının ilk defa yayınlandığı eserler olması bakımından, Ostroumov'un bu çalışmaları dikkate değerdir.

Bu dönemde Özbek masallarının yayınlandığı bir başka çalışma "*Skazki Russkıh İnorodtsev [Rus Olmayanların Masalları]*"[12] adını taşımaktadır. V. N. Haruzina'nın yayına hazırladığı ve V. M. Mihaylovsky'nin önsöz yazdığı bu eserde; Özbekler hakkında kısaca bilgi verildikten sonra iki Özbek masalı yayınlanmıştır. Kitapta, "Gordıy Han [Kibirli Han]" (ss. 222-225) ve "Han i Vor [Han ve Hırsız]" (ss. 226-227) masalları Sart masalları olarak verilmiştir. Söz konusu kitapta yayınlanan Özbek masallarının, N. P. Ostroumov'un "*Sartı, Etnografiçeskie Materialı, Narodnıya Skazki Sartov*" kitabının 1893 yılında yayınlanan ikinci baskısından alındığı kaydedilmiştir.[13]

Erken Dönem'de kitap şeklinde hazırlanan bu çalışmaların yanında, Özbek masal metinlerinin bazılarının gazete ve dergilerde de yayınlandığı görülmektedir. Türkolog A. N. Samayloviç, 1908 yılında Hive'de bulunduğu sırada derlediği "Anna-

---

[8] N. P. Ostroumov, 1883'ten 1917 yılına kadar, 35 yıl boyunca çıkardığı "Türkistan Vilayetinin Gazeti" (Tuzemni Gazit) adlı gazete etrafında bir "Sart edebiyatı muhiti" oluşturmaya çalışmıştır. Bkz. A. Zeki Velidi Togan. *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*. İstanbul: Enderun Kitabevi, (2. Baskı), 1981, s. 501.

[9] N. P. Ostroumov. *Sartı, Etnografiçeskie Materialı, (Narodnıya Skazki Sartov).* Taşkent: Tipografı Br. Portsevıh, 1892. (Kitabın ikinci baskısı 1893 yılında yapılmıştır)

[10] N. P. Ostroumov. *Skazki Sartov.* Taşkent: Tipografiya Okrujnogo Ştaba, 1906.

[11] N. P. Ostroumov'un yayınladığı Özbek masalları hakkında bir değerlendirme için bkz. K. İmamov. *age*. ss. 5-12.

[12] V. N. Haruzina. *Skazki Russkıh İnorodtsev.* Moskva: İzdanie A. N. Namontova, 1898.

[13] V. N. Haruzina'nın hazırladığı bu kitap, Moskova'da yayınlanmış olmasına rağmen, Özbek masallarıyla ilgili ilk yayınlardan olduğu için, eser burada tanıtılmıştır.

murad Buva Hakıda" adlı masalı, Rusça "Anna Murat Buvi" adıyla Jivaya Starina Dergisi'nin, Temmuz 1908'deki 4. sayısında yayınlamıştır. A. N. Samayloviç, bu masaldan başka, Özbekler arasında yaygın olarak "Erni Er Kılgan Hatın" adıyla bilinen masalın Harezm varyantı olan "Pişak Efsanesi"ni Jivaya Starina Dergisi, Sayı: I-II, 1910, ss 1-8'de yayınlamıştır.[14]

Bu dönemde Özbek masal metinlerini yayınlayan bir başka kişi Namangan-Yerkorğan Yerli Rus Okulu (Rus-Tuzam Maktabi) öğretmeni olan A. Vasilev'dir. A. Vasilev, İsmail Buraimov'dan derlediği "Hısriddin Palvan" masalını, Rusça "Hırsıntdin Palvan" adıyla Turkestanskiye Vedomosti [Türkistan Bülteni] Gazetesi'nde 21 Temmuz 1909'da yayınlamıştır. A. Vasilev yine, Namangan'ın Beşkapa Köyü'nde yaşayan Artıkbay Sarımsakov'dan derlediği "Şahzada Nazar Muhammad ve Malika Nazarbibi" masalını, Rusça "Tsareviç Nazar Muhammad i Tsarevna Nazarbibi" adıyla Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi'nde 4 Temmuz 1909'da yayınlamıştır.[15]

Bu masalların dışında, "Şahli İskandar [Boynuzlu İskender]" masalı "*Putevoditel Çerez Sredney Azii v Taşkent [Orta Asya'dan Taşkent'e Klavuz]*" (1893) kitabında, "Cafakaş İab ve Tut Darahtı [Akılsız İab ve Dut Ağacı]" masalı "*Yejerodnik Ferganskoy Oblasti [Fergana Bölgesi Yıllığı]*" (1902) birinci cildinde, "Aklsız Çal ve Savdagarning Akllı Kızı [Akılsız İhtiyar ve Tüccarın Akıllı Kızı]" masalı ise, 16 Mayıs 1916'da Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi'nde yayınlanmıştır.[16]

Bu kısımda üzerinde durulması gereken son çalışma A. Divayev'in 1895 yılında yayınlanan eseridir. Divayev'in, Sirderya bölgesinden derleyerek, "*Etnografiçeskie materialı. Skazki, basni, poslovıtsı, zagadki tuzemnogo naseleniya Sırdarinskoy oblasti [Sirderya Bölgesi Köylerinin Halkından Masal, Mesel, Atasözü, Bilmeceler]*" adlı çalışmasında yayınladığı halk bilgisi ürünleri arasında masalların da bulunduğu, Özbek bilim adamları tarafından kaydedilmiştir.[17]

Erken Dönem'de kişilere bağlı olarak gerçekleşen Özbek masalları hakkındaki çalışmalar, Sovyetler Birliği'nin kurulmasından sonra, oluşturulan resmi heyetler, çalışma grupları ve bazı kuruluşların bünyesinde gerçekleştirilmiştir. Özbek masalları üzerinde Sovyetler Birliği döneminde yapılan çalışmalara geçmeden önce, bu dönemde genel olarak halk bilgisi ürünleri, özel olarak ise masal çalışmalarının ortaya çıkış şartlarını ortaya koymak için, bu alanda faaliyet göstermek üzere, Sovyet döneminin ilk yıllarında oluşturulan resmi çalışma grupları hakkında kısa bilgi vermek uygun olacaktır. 1918 yılından başlayarak Özbek folklor çalışmalarının sistematik hale getirildiği

---

[14] M. İ. Afzalov. *age.*, ss. 15-16.

[15] M. İ. Afzalov. *age.*, s. 15.

[16] Yoldaş Nurmurodov. "Özbek Halk Ertaklarining Nemisça İlk Tarcimasi". ÖTA, S. 5, 1983, s. 50.

[17] M. İ. Afzalov. *age.*, s. 16.

Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün 1934 yılında kuruluşuna kadar, folklor ürünlerinin derlenmesi görevini üstlenen resmi kuruluşlar ve faaliyetleri şu şekildedir.

Türkistan'daki Türk boylarının etnografisi ve folkloru hakkında araştırmalar yapmak üzere 1918'de Türkistan Sovyet Cumhuriyeti Halk Maarif Komiserliği'ne bağlı "İlmi Bölüm" ve 1920'de ise Türkistan Halk Komiserler Meclisi'ne bağlı "Özbek Bilim Heyeti"[18] oluşturulmuştur. Türkistan Halk Maarif Komiserliği'nin yayın organı olan "Maarif Dergisi"nin birinci sayısında, Rus bilim adamları tarafından, Özbek Türkçesinde hazırlanan "*Özbek Bedii Edebiyatını Toplamak İçin Kısa Rehber*"[19] yayınlanmıştır. Bu tarihten sonra, Özbek halk bilgisi ürünlerini derleme görevi Özbek Bilim Heyeti'ne verilmiş ve söz konusu heyet bu tarihten sonra "Bilim Ocağı Dergisi"ni de çıkarmaya başlamıştır. Hiçbir etnograf ve halk bilimcisinin bulunmadığı bu heyetin; Ğ. Alim Yunusov, M. Y. Elbek, K. Yudahin, E. Polivanov ve Ğ. Zafariy gibi üyeleri halk bilgisi ürünlerine karşı büyük ilgi göstermişlerdir.[20]

Özbek Bilim Heyeti'nin başkanı M. Y. Elbek'in Taşkent Bostanlık'ta, Ğ. A. Yunusov'un 1922 yılında Taşkent ile Semerkant'ta ve Ğulam Zafariy'nin 1921-1922 yılları arasında Fergana Vadisi'nde yaptıkları derleme gezileri sonucunda, diğer halk bilgisi ürünleriyle birlikte onlarca masal metni derlemişlerdir.[21] Töre Mirzayev, 1920-1925 yılları arasında derlenen halk bilgisi ürünlerinin, derlemeciler tarafından devlet arşivlerine teslim edilmediği için kaybolduğunu ve söz konusu derlemelerde elde edilen ürünlerden yayınlanan çok az bir kısmının günümüze ulaştığını belirtmiştir.[22]

1924 yılında Özbekistan Cumhuriyeti kurulduktan sonra, o devirde Özbekistan'da sosyal bilimler alanında faaliyet gösteren hiçbir enstitünün bulunmaması ve Orta Asya Devlet Üniversitesi'nin Özbek Filolojisi ve Etnografyası bölümünün yetersiz kaldığı düşüncesiyle, 1925 yılında "Özbekleri Öğrenme (Araştırma) Komitesi" kurulmuştur. Komite, Ğ. A. Yunusov'un başkanlığında faaliyet göstermeye başlamıştır. Ğ. A. Yunusov tarafından hazırlanan "Özbek Halk Edebiyatıyla İlgili Bilgileri

---

[18] H. T. Zarifov bu heyetin çalışmalarını; "*Yerli halkların etnografisi ve folklorunu araştırma sahasındaki çalışmaların saf akademik çalışmalar değildir ve bu çalışmalar Sovyet hâkimiyeti ve devlet menfaatlerine uygun hale getirilmiştir.*" şeklinde değerlendirmiştir. Bkz. H. T. Zarifov. "Özbek Sovet Folkloristikasi Tarihidan". *Özbek Sovet Folklori Meseleleri.* (Tadkikatlar, 1. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1970, s. 225.

[19] H. T. Zarifov, bu rehberin içeriğine dair şu bilgiyi vermiştir: "*a. Derleme işlerine aydınları da dâhil etmek. (Bu, V. İ. Lenin'in milli cumhuriyetlerde, milli aydınları Sovyet eğitimine ve kültürüne çekme hakkındaki önemli talimatına uygundur), b. Tarla işlerini doğrudan halk arasında yapmak, c. Folklor ürünlerini öncelikle yaşlı kişilerden ve kadınlardan derlemek..*" Bkz. H. T. Zarifov. age., s. 225.

[20] H. T. Zarifov. age., ss. 224-226.

[21] H. T. Zarifov. age., s. 226.

[22] T. Mirzayev. "Özbek Folkloristikasining Tarakkıyat Tarihidan". ÖTA, S. 5, 1972, s. 25.

Toplayanlara Rehber" Maarif ve Okıtuvçi Dergisi'nin 1926 yılındaki 7.-8. sayısında yayınlanmıştır.[23]

1928 yılında, Özbekleri Araştırma Komitesine bağlı "Etnografya, Folklor ve Arkeoloji Araştırma Grubu" kurulmuştur. Bu grubun başına, Özbekistan'daki folklor araştırmalarının kurucusu olarak kabul edilen Hadi Zarifov[24] getirilmiştir. Bu grup daha sonra, 1929 yılında kurulan Özbekistan Devlet Bilimsel Araştırma Enstitüsü'ne bağlanmış ve çalışmalarını bu enstitüsünün bünyesinde sürdürmüştür. 1929-1930 yıllarında Kaşkaderya, Surhanderya ve Harezm bölgelerinde derleme gezileri düzenlenmiş ve pek çok halk bilgisi ürünü bu dönemde kayıt altına alınmıştır. Fakat Özbekistan'ın başkentinin Semerkant'tan Taşkent'e taşınması sırasında derleme ve araştırma faaliyetleri bir süreliğine durmuştur. Söz konusu araştırma grubu 1932 yılında, Hadi Zarifov, Hamid Alimcan, Uyğun ve Azad Şerafiddinov'un gayretleri sonucunda, "Medeni Kuruluş-İlmi Tekşiriş [Kültürel Kuruluş-Bilimsel Araştırma] Enstitüsü" bünyesinde yeniden oluşturulmuştur. Aynı yıl Ahangaran, Çırçık ve Fergana Vadisi'ne derleme gezileri düzenlenmiştir.[25]

1934 yılında A. S. Puşkin Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün[26] kurulması, Özbekistan'daki folklor araştırmalarının büyük bir gelişme kaydetmesini sağlamıştır. 1928'de kurulan ve başkanlığını Hadi Zarifov'un yaptığı "Etnografya, Folklor ve Arkeoloji Araştırma Grubu" daha sonra bu enstitüye bağlanmış ve grup Özbek folkloru hakkındaki çalışmalarını "Halk Bilimi Bölümü" adı altında sürdürmüştür.[27] Halk Bilimi Bölümü'nün çalışmaları sayesinde, daha önce derlenen halk bilgisi ürünlerinin muhafaza edilmesi için enstitü bünyesinde bir arşiv oluşturulmuş[28] ve belirli bir sistematiğe bağlanan derleme gezilerinin, Özbekistan geneline yayılması sağlanmıştır. Bunun sonucunda, Özbekistan genelinde ve Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ın Özbeklerin yaşadığı bölgelerinde derlemeler yapılmıştır.[29]

---

[23] H. T. Zarifov. age., ss. 230-231.

[24] H. T. Zarifov'un hayatı ve eserleri hakkında bkz. Selami Fedakâr. "Prof. Dr. Hadi Tillayeviç Zarifov (Hayatı ve Eserleri)". *Fikret Türkmen Armağanı*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 2005, ss. 249-258.

[25] T. Mirzayev. "Folklor İlmining Maskani". ÖTA, S. 1, 1979, s. 87.

[26] A. S. Puşkin Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün adı, Özbekistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından "Alişir Nevayi Dil ve Edebiyat Enstitüsü" olarak değiştirilmiştir. Çalışmamızın bundan sonraki kısımlarında söz konusu enstitünün ilk adı "PDEE" şeklinde, bağımsızlıktan sonraki adı ise "ANDEE" şeklinde kısaltılarak verilecektir.

[27] Prof. Dr. H. T. Zarifov PDEE, Halkbilimi Bölümü'nün başkanlığını, ölüm tarihi olan 1972 yılına kadar sürdürmüştür.

[28] Söz konusu arşive daha sonra "H. T. Zarifov Folklor Arşivi" adı verilmiştir.

[29] T. Mirzayev. age., s. 87.

1918 yılından, PDEE'nin kurulduğu 1934 yılına kadar pek çok derleme gezisi düzenlenmiş olmasına rağmen, derlenen metinlerin pek azı yayınlanabilmiştir. Sayısı çok az olan yayınlar arasında masal metinleri bulunmamaktadır. Özbek masal metinlerinin yayınlandığı ve incelendiği çalışmalar PDEE'nin kurulmasından sonra başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir.

Özbek masalları üzerinde, Erken Dönem'deki çalışmaların çoğu Rus kökenli bilim adamları tarafından gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, Sovyetler Birliği döneminde, özellikle de PDEE kurulduktan sonraki masal araştırmalarının çoğu, Özbek bilim adamları tarafından yapılmıştır. Bu dönemdeki masal araştırmalarının sayısının daha fazla, yayınların çeşitli ve başarılı olmasının altındaki neden de bu olmalıdır. Sadece masallar değil, Özbek folklorunun diğer türleri üzerine de çalışmaları bulunan Hadi T. Zarifov, Mansur İ. Afzalov, Halid Rasulov, Zübayda Husayinova ve Muzayyana Alaviya gibi akademisyenler Özbekistan'daki ilk kuşak halk bilimciler olarak kabul edilir. Daha sonraki yıllarda yapılan araştırmalar, ilk kuşak halk bilimci-lerin yetiştirdiği, Kamilcan İmamov, Töre Mirzayev, Bahadır Sarımsakov, Ğayrat Calalov, Malik Muradov vb. gibi bilim adamları tarafından gerçekleştirilmiştir.

PDEE kurulduktan sonra, yukarıda adları verilen bilim adamlarının özverili çalışmaları sonucunda, dağınık ve düzensiz bir halde olan derleme faaliyetlerine belli bir düzen kazandırılarak ülke geneline yayılması sağlanmış ve derlenen masal metinlerinin yayınlanmasına başlanmıştır.

Sovyetler Birliği döneminde yayınlanan masal metinlerinin bir kısmının bilimsel, bir kısmının ise popüler nitelikte olduğu görülmektedir. Özellikle PDEE'nin çıkarttığı "Özbek Halk İcadı"[30] serisinde yayınlanan masal metinlerinin ve söz konusu enstitüde görev yapan bilim adamlarının farklı tarihlerde yayınladığı masal metinlerini bilimsel yayınlar olarak değerlendirmek gerekir. Çünkü bu kitaplar, tamamen daha önce yayınlanan masal metinlerinin bir araya getirilmesiyle hazırlanmış çalışmalar değil, derlenen masalların pek çoğunun ilk defa yayınlandığı ve masal metinlerinin derleme bilgilerinin kitabın sonunda verildiği çalışmalardır. Popüler nitelikte kabul ettiğimiz yayınlar ise, daha önce farklı kaynaklarda yayınlan masal metinlerinin bir araya getirilerek yeniden yayınlanmasıyla oluşturulmuş kitaplardır. Bu kitaplarda yayınlanan masal metinlerinin derleme bilgileri bulunmamakta ve daha da önemlisi bu kitaplarda yer alan masal metinlerinin yeniden düzenlenerek çocuklara yönelik hale getirilmesi söz konusu olmuştur. Bu nedenle, Özbek masallarının metin yayınlarının değerlendirildiği bu kısımda, ağırlıklı olarak akademik metin yayınları üzerinde

[30] "Özbek Halk İcadı" serisinde 1964-1990 yılları arasında, başta destan metinleri olmak üzere, masal, koşuk, atasözü, askiye ve fıkra metinleri yayınlanmıştır.

durulmuş, yukarıda belirtilen şekilde hazırlanan popüler yayınların ise, sadece adları verilmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde, PDEE kurulduktan sonra, Özbek masal metinleri ilk defa, müstakil masal kitapları halinde değil, Özbek halk edebiyatının farklı türlerinden örneklerin yayınlandığı antoloji ve ders kitaplarının içinde yayınlanmıştır.[31]

Miyan Buzruk Salihov, halk edebiyatı antolojisi niteliğinde olan ve 1935 yılında yayınlanan "*Oktyabrgaça Bolgan Özbek Ağzaki Adabiyati [Ekim'e Kadar Özbek Sözlü Edebiyatı]*"[32] adlı eserinde; destan, atasözü ve sahne oyunlarıyla birlikte, "Bay bilan Navça", "Avam Falçi", "Üç Yalğan" ve "Tum Sağırlığım" gibi masalları da yayınlamıştır. M. B. Salihov, her bir masal metninden önce, söz konusu masal hakkında kısa bilgi vermiştir. Daha sonra masalın anlatan ve derleyenin adlarını ve derleme yerini kaydetmiştir.[33]

Bu dönemde Özbek halk edebiyatının diğer türleriyle birlikte masal metinlerinin de yayınlandığı diğer bir çalışma Hadi Zarifov tarafından hazırlan "*Özbek Folklori*"[34] adlı eserdir. H. Zarifov'un Pedagoji Enstitüleri için hazırladığı bu ders kitabı, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Kitabın birinci bölümü "X. Asırdan XIV. Asra Kadar" (ss. 13-42), ikinci bölümü "XV. Asırdan Oktyabr [Ekim] Sosyalist İhtilaline Kadar" (ss. 43-306), üçüncü bölümü ise "Sovyet Folkloru" (ss. 307-372) adlarını almaktadır. Kitabın ikinci bölümünün 223-366 sayfaları arasında 20 masal metni yayınlanmıştır. H. Zarif, bu masallardan 2., 3., 4. ve 9. masalların metinlerinin sonuna, sadece masal anlatıcısının adını kaydetmiştir. Hadi Zarifov'un bu çalışmasının en önemli tarafı, eserinde yer alan masalların derlendiği ağız özelliklerinin korunarak yayınlanmış olmasıdır.

Özbek masal metinleri, Özbek Türkçesinde müstakil bir kitap olarak ilk defa 1939 yılında yayınlanmıştır. Büyük Karimiy'nin[35] (1905-1945) PDEE arşivinde bulunan masal metinlerinin yayınladığı "*Özbek Halk Ertaklari*"[36] adlı kitabında 21 masal metni bulunmaktadır. Ayrıca B. Karimiy, eserinin 3-13 sayfaları arasında bulunan "Halk Ertaklari" adlı söz başında, folklor eserleri, özellikle de masal araştır-

---

[31] Bu dönemde yayınlanan kitaplar, Özbek Türklerinin 1929-1939 yılları arasında kullandığı Latin alfabesiyle yayınlanmıştır. Söz konusu alfabe hakkında bilgi için bkz. Hatice Şirin User. *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. Ankara: Akçağ Yay., 2006, ss. 341-345.

[32] M. B. Salihov. *Oktyabrgaça Bolgan Özbek Ağzaki Adabiyati.* Taşkent: Özdavneşr., 1935.

[33] M. İ. Afzalov. *age.*, s. 17.

[34] *Özbek Folklori (Pedagogik İnstitutlar Uçun Hrestomatiya).* C. I, (Tüzüvçi: H. T. Zarifov), Taşkent: Özdavneşr., 1939.

[35] Bilim adamının soyadı bazı kaynaklarda "Karimiy" bazı kaynaklarda ise "Karimov" şeklinde geçmektedir.

[36] *Özbek Halk Ertaklari.* (Basmaga Tay.: B. Karimiy), Taşkent: Özdavneşr., 1939.

malarının önemi üzerinde durmuş ve kitapta yayınlanan masalları kısaca tahlil etmiştir. B. Karimiy, Özbekistan'daki profesyonel masal anlatıcılarından pek çok masal metninin hala derlenmediğini ve kitabın yayınlandığı tarihe kadar PDEE'nin arşivinde bulunan masal metinlerinin hepsinin bu kitapta yer aldığını belirtmiştir.[37]

II. Dünya Savaşı yıllarında halkın moral gücünü yükseltmek için, özellikle 1941 ve 1942 yıllarında "Malika Ayyar", "Huşkeldi", "Zülfizar bilan Avazhan", "Dalli" gibi destan metinleri Fan Neşriyatı tarafından halk kitapları şeklinde yayınlanmıştır. Bunun yanında, aynı yayınevi tarafından çoğunlukla destan metinlerinin yayınlandığı "Cenkçiler Kütüphanesi Serisi"nden 1942 yılında 3 masal metininin yer aldığı bir kitapçık çıkartılmıştır. "*Batırlar (Ertaklar Toplamı)*"[38] adlı kitabın önsözünde İsrafil Mamedov ve Koçkar Turdiyev gibi Özbek askerlerinin savaştaki kahramanlıkları övülmüştür. Ayrıca kitaptaki masalları ünlü Özbek şairi Uygun'un yayına hazırladığı da belirtilmiştir. Masal metinlerinin Sovyet idaresinin ihtiyaçlarına yönelik olarak kullanılmasının tipik örneği olan bu kitapçıkta kahramanlık motifinin önemli bir yer tuttuğu "Kahraman", "Kılıç Batır" ve "Danişmand Çopan" masalları yayınlanmıştır.

1940'lı yılların sonunda kitap bütünlüğünde yayınlanan bir başka çalışma Özbek yazar Şükür Sadulla tarafından hazırlanmıştır. 1948 yılında yayınlanan "*Özbek Halk Ertaklari*"[39] adlı kitabın kapağında "*Masalları yeniden işleyerek çocuklara uygun hale getiren: Ş. Sadulla*" bilgisi bulunmaktadır. Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi bu eser, masal metinlerinin Ş. Sadulla adlı yazar tarafından işlenerek çocuklara yönelik hale getirildiği popüler bir yayındır.

Önce 1951 yılında yayınlanan ve daha sonra masal sayısındaki bazı değişikliklerle aynı yayınevi tarafından 1953 yılında yeniden yayınlanan "*Özbek Halk Ertaklari*"[40] adlı eser Mansur İ. Afzalov ve Halid Rasulov tarafından yayına hazırlanmıştır. Daha sonra Özbek masal metinlerinin yayınlandığı birçok kitaba kaynaklık edecek olan bu kitabın 1951 baskısında 36, 1953 baskısında ise 26 masal metni bulunmaktadır. Her iki kitap da Rusça "*Uzbekskiye Narodnıye Skazki [Özbek Halk Masalları]*"[41] adıyla, aynı tarihlerde Taşkent'te yayınlanmıştır. Her masalı çevirenin adlarının yazılı olduğu Rusça yayının redaktörlüğünü, Taşkent'te büyüdüğü için Özbek Türkçesini bilen ve Özbek masalları da derlemiş olan M. İ. Şeverdin adlı Rus yazar

---

[37] B. Karimiy. "Özbek Halk Ertaklari". *Özbek Halk Ertaklari.* (Basmaga Tay.: B. Karimiy), Taşkent: Özdavneşr., 1939, s 12.

[38] *Batırlar (Ertaklar Toplamı).* (Cengçilar Kütüphanesi). Taşkent: Fan Neş., 1942.

[39] *Özbek Halk Ertaklari.* (Ertaklari kaytadan işlab, balalarga söylab beruvçi: Ş. Sadulla), Taşkent: Özdavneşr, 1948.

[40] *Özbek Halk Ertaklari.* (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov, H. Rasulov), Taşkent: Özdavneşr., 1951, 1953.

[41] *Uzbekskiye Narodnıye Skazki.* (Pod Redaktsiey: M. İ. Şeverdina, Sostaviteli: M. İ. Afzalov, H. Rasulov), Taşkent: Uzdatelstvo Uz SSR, 1951, 1953.

yapmıştır. Kitabın 1953 yılındaki Rusça baskısı, "*Die Märchen Karawane: Aus dem Usbekischen Märchenschatz*"[42] adıyla, M. Spady tarafından Almancaya tercüme edilerek, 1959 yılında yayınlanmıştır.

1955 yılındaki popüler yayınlardan bir diğeri Ş. Sadulla ve M. İ. Şeverdin'in yayına hazırladığı "*Özbek Halk Ertaklari*"[43] adlı kitaptır. Kitabın iç kapağındaki "Neşriyattan" başlıklı açıklamada; Ş. Sadulla ve M. İ. Şeverdin tarafından derlenen ve işlenen masallarla birlikte, daha önce Büyük Karimiy (1939) ve M. İ. Afzalov ile H. Rasulov (1951-1953) tarafından yayınlanan masalların yeniden işlenerek kitaba alındığı kaydedilmiştir. 80 masal metninin yayınlandığı kitap, aynı yıl Rusçaya tercüme edilerek, M. İ. Şeverdin'in redaktörlüğünde yayınlanmıştır.[44]

M. Ahmadbayeva tarafından hazırlanan "*Özbek Halk Ertaklari*"[45] adlı eser, 1959 yılında "Kattalar Kütübhanasi [Büyükler Kütüphanesi]" serisinden yayınlanmıştır. Söz konusu kitapta 11 masal metni bulunmaktadır.

Özbek masal metinlerinin en kapsamlı ve akademik yayını Mansur İ. Afzalov, Halid Rasulov ve Zübayda Husayinova tarafından yayına hazırlanan ve 1960-1963 yıllarında iki cilt halinde yayınlanan "*Özbek Halk Ertaklari*"[46] adlı kitaptır. 1960 yılında yayınlanan birinci ciltte 76 masal metni, 1963 yılında yayınlanan ikinci ciltte ise, 114 masal metni bulunmaktadır. Akademik düzeyde olan kitabın en önemli özelliği, yayınlanan her bir masalın derleme bilgilerinin verilmiş olmasıdır. Kitabın "İzahlar" kısmında her masal için verilen derleme bilgilerinde; masalın adı, masalı anlatanın ve derleyenin adı, derleme tarihi ve yeri, PDEE Folklor Arşivi'ndeki envanter numarası yer almaktadır. Ayrıca, eserin birinci cildinin başında, 5-12 sayfaları arasında, M. İ. Afzalov'un hazırladığı ve Özbek masallarının o tarihe kadarki en kapsamlı incelemesi olan "Özbek Halk Ertaklari Toğrisida" adlı giriş yazısı, eserin önemini bir kat daha arttırmaktadır. 1963-1964 yılında aynı yayınevi tarafından ikinci baskısı yapılan bu iki ciltlik eserin, bazı masallar çıkartılarak 1995-1996[47] yılarında iki cilt halinde, Özbeklerin günümüzde kullandığı Latin alfabesiyle 2007[48] yılında üç cilt halinde ve

---

[42] *Die Märchen Karawane: Aus dem Usbekischen Märchenschatz,* (Herausgegeben: M. I. Schewerdin, Deutsche übersetzt von M. Spady), Berlin: Verlag Kultur, 1959.

[43] *Özbek Halk Ertaklari.* Taşkent: Özdavneşr., 1955.

[44] *Uzbekskiye Narodnıye Skazki.* (V obrabotke i pod redaktsiey M. İ. Şeverdina), Taşkent: GİZ UzSSR, 1955.

[45] *Özbek Halk Ertaklari*. (Tüzüvçi: M. Ahmadbayeva), Taşkent: Okuvpedavnaşr., 1959.

[46] *Özbek Halk Ertaklari.* (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: DBA Neş., C. 1 1960, C. 2 1963.

[47] *Özbek Halk Ertaklari.* (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), (Kayta Neşir) Taşkent: ĞĞNAS Neş., C. 1 1995, C. 2 1996.

[48] *Özbek Halk Ertaklari* C. I, II, III, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007.

son olarak da 2008[49] yılında bazı masal metinleri çıkarılarak tek cilt halinde yeni baskıları yapılmıştır. Bunun yanında, bu iki ciltlik yayın Rusçaya tercüme edilerek, M. İ. Şeverdin redaktörlüğünde 1963[50], 1967[51] ve 1972[52] yıllarında yayınlanmıştır.

Özbek masallarının iki cilt halinde yayınlandığı bu kapsamlı yayından sonra, Özbekistan'ın farklı bölgelerinden derlenen masal metinleri, derlendiği bölgenin adıyla ve aynı konuları işleyen masalların bir araya getirilmesiyle oluşturulan kitaplar yayınlanmaya başlanmıştır.

Bu şekilde hazırlanan yayınlardan ilki, esas çalışma alanı Özbek lehçeleri olan Fattah Abdullayev'in hazırladığı "*Harezm Ertaklari*"[53] adlı eserdir. F. Abdullayev'in hazırladığı kitapta, Hazrem bölgesinden bazıları kendisi, bazıları da başkaları tarafından derlenen 46 masal metni yayınlanmıştır. Masalların Harezm bölgesinin ağız özellikleri korunarak yayınlanması kitaba ayrı bir değer katarken, kitabın bilimsel açıdan bir diğer önemli özelliği, kitabın sonunda her masalın derleme bilgilerinin liste halinde verilmiş olmasıdır.

Bu dönemde yayınlanan popüler yayınlardan biri "*Padşah ve Danişman Çal [Padişah ve Bilge İhtiyar]*"[54] adını taşımaktadır. Az sayıda masal metninin bulunduğu kitabın yayınlandığı "Yaş Gvardiya [Genç Ordu] Neşriyatı"[55], Sovyetler Birliği döneminde genellikle çocuklara ve gençlere yönelik kitapların çıkartıldığı bir yayınevi olarak bilinmektedir. Daha sonraki yıllarda, çocuklara ve gençlere yönelik olarak hazırlanan masal metinlerinin yayınlandığı pek çok kitap söz konusu yayınevinden çıkmıştır.

Özbekistan Bilimler Akademisi PDEE tarafından çıkarılan "Özbek Halk İcadı"[56] serisinin ilk masal kitabı olan "*Altın Alma*"[57] 1966 yılında yayınlanmıştır. Kitabın bir

---

[49] *Özbek Halk Ertaklari.* (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), (Kayta Neşir) Taşkent: Ğafur Ğulam Neş., 2008.

[50] *Uzbekskiye Narodnıye Skazki.* (Redaktor: M. İ. Şeverdina, Sostaviteli: M. İ. Afzalov-H. Rasulev-Z. Husayinova), Taşkent: Goslitizdat UzSSR, I-II. Tom, 1963.

[51] *Volşebnıy rubin. Uzbekskiye Narodnıye Skazki*, (Sost. M. İ. Şeverdin. Sobranı i zap. na uzb. yaz. M. İ. Afzalovım-H. Rasulovım-Z. Husainovoy), Taşkent: Hudojestvennoy literaturı im. Gafura Gulyama, 1967.

[52] *Uzbekskiye Narodnıye Skazki.* (Redaktor: M. İ. Şeverdina, Sostaviteli: M. İ. Afzalov-H. Rasulev-Z. Husainova), Taşkent: Literaturi i İskusstva im. Gafura Gulyama, I-II. Tom, 1972.

[53] *Harezm Ertaklari.* (Neş. Tay.: F. Abdullayev), Taşkent: BA Neş., 1961.

[54] *Padşah ve Danişman Çal.* Taşkent: YG Neş., 1965.

[55] Söz konusu yayınevi, "Özbekistan Leninskiy Kommunistiçeskiy Sovetskiy Molodioj Markaziy Komiteti [Özbekistan Leninci Komünist Sovyet Gençleri Merkez Komitesi]"nin yayın organı olarak kurulmuştur.

[56] PDEE tarafından çıkarılan Özbek Halk İcadı serisinde yayınlanan Özbek Halk Masalları ciltlerini planlayarak hazırlayan M. İ. Afzalov'dur.

başka özelliği, aynı konunun işlendiği masalların bir araya getirilerek yayınlandığı ilk çalışma olmasıdır. Kitapta; yeni derlenen ve daha önce yayınlanan, Özbek bilim adamlarının "hayatiy ertaklar" olarak adlandırdığı, 97 "gerçekçi masal" yayınlanmıştır. Bu seriden çıkan masal kitaplarının hepsinde, yayınlanan masalların derleme bilgileri, kitapların sonunda yer alan "İzahlar" başlığı altında kaydedilmiştir.

Özbek Halk İcadı serisinden yayınlanan ikinci masal kitabı "*Suv Kızı*"[58] adını taşımaktadır ve 1966 yılında yayınlanan bu eser, Özbek sihirli masallarının bir araya getirilerek ilk defa yayınlandığı çalışmadır. 22 sihirli masal metninin bulunduğu bu eserde de masalların derleme bilgileri kitabın sonunda yer almaktadır.

1966'da yayınlanan "*Altın Alma*" kitabından sonra, gerçekçi masallarının yayınlandığı ikinci kitap, yine Özbek Halk İcadı serisinden, "*Aycemal*"[59] adıyla 1969 yılında yayınlanmıştır. Bu kitapta 84 gerçekçi masal yayınlanmış ve kitabın sonunda, masalların derleme bilgileri verilmiştir.

Aynı seriden 1969 yılında çıkan bir başka yayın Namangan'dan derlenen masalların yayınlandığı "*Gülpari: Namangan Ertaklari*"[60] adlı kitaptır. Kitapta, Tacibay Ğazıbayev tarafından derlenip yayına hazırlanan 61 masal metni yayınlanmıştır. Özbek Halk İcadı serisinden yayınlanan bütün eserlerde olduğu gibi, bu eserde de masalların derleme bilgileri kitabın sonunda liste halinde verilmiştir.

1969 yılında yayınlanan son masal kitabı, popüler bir yayın olan "*Çalpak Yakkan Kün [Pişinin Yağdığı Gün]*"[61] adlı eserdir. 47 sihirli masalın 26 tanesinin yazar Şükür Sadulla tarafından çocuklar için yeniden işlendiği, geri kalan 21 masalın ise kolektif olarak yayına hazırlandığı bilgisi kitapta yer almaktadır.

1972-1981 yılları arasında çocuklar için hazırlanan pek çok popüler masal kitabının Yaş Gvardiya Neşriyatı tarafından yayınlandığı görülmektedir. 1972 ve 1973 yıllarında söz konusu yayınevi tarafından çocuklar için hazırlanan dört masal kitabı yayınlanmıştır. Bu kitapların ikisi, Haşimcan Razzakov tarafından toplanarak yayına hazırlanan 7 masal metninin yayınladığı "*Minara ve Laylak*"[62] ve yine 7 masal metninin

---

[57] *Altın Alma: Hayatiy Ertaklar.* Birinçi Kitab, (Özbek Halk İcadı), (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-Z. Husayinova-T. Aşurov), Taşkent: BA Neş., 1966.

[58] *Suv Kızı: Fantastik Ertaklar.* (Özbek Halk İcadı), (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-Z. Husayinova-N. S. Saburov), Taşkent: BA Neş., 1966.

[59] *Aycemal: Hayatiy Ertaklar.* İkinci Kitap, (Özbek Halk İcadı), (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-Z. Husayinova-N. S. Saburov), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1969.

[60] *Gülpari: Namangan Ertaklari.* (Özbek Halk İcadı), (Yazib Alib Neş. Tay.: T. Ğazıbayev), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1969.

[61] *Çalpak Yakkan Kün: Afsanaviy Ertaklar.* (Redaktor: S. Saydaliyeva), Taşkent: YG Neş., 1969.

[62] *Minara ve Laylak.* (Toplavçi ve Neş. Tay.: H. Razzakov), Taşkent: YG Neş., 1972.

yayınlandığı "*Dahkanning Baht İzlagani [Çiftçinin Baht Araması]*"[63] adlı kitaplardır. Aynı yayınevi tarafından yayınlanan diğer iki kitap ise, 6 masal metinin bulunduğu "*Altın Kozaçadagi Alma [Altın Güğümdeki Elma]*"[64] ve "*Eng Yahşi Savğa: Özbek Halk Ertaklari [En Güzel Hediye: Özbek Halk Masalları]*"[65] adlı yayınlardır.

Pek çok Özbek masal metninin yayınlanmasında emeği geçen Mansur İ. Afzalov tarafından hazırlanan "*Kenca Batır*"[66] kitabı, 1973 yılında PDEE yayınlarından çıkmıştır. M. İ. Afzalov'un toplayıp yayına hazırladığı 25 masal metninin yayınlandığı kitabın sonuna Afzalov'un yazdığı "Son Söz" yer almaktadır. Afzalov bu yazısında; Özbek masallarını tasnif etmiş, Özbek masallarındaki atasözlerini, bilmeceleri ve formelleri değerlendirmiş ve son olarak da masal anlatıcıları hakkında kısaca bilgi vermiştir.

M. İ. Afzalov ile K. İmamov'un toplayarak yayına hazırladıkları masallardan oluşan "*Kari Namatak [Yaşlı Kuşburnu]*"[67] adlı kitap, akademik metin yayınlarından biridir. K. İmamov, daha önce M. İ. Afzalov ile birlikte yayına hazırlayarak farklı kaynaklarda yayınladıkları masalları bir araya getirerek, 1973'te yılında vefat eden M. İ. Afzalov ile kendi adına 1977 yılında yayınlamıştır. 26 masal metninin yayınlandığı kitap, Yaş Gvardiya Neşriyatı'ndan çıkmıştır.

Aynı dönemde Yaş Gvardiya Neşriyatı tarafından yayınlanan popüler bir metin yayını "*İkki Sahrgar [İki Büyücü]*"[68] adlı kitaptır. Kitapta M. Aliyev tarafından yayına hazırlanan az sayıda masal yayınlanmıştır.

Bu dönemde Yaş Gvardiya Neşriyatı'ndan çıkan başka bir yayın ise, "*Özbek Halk Ertaklari*"[69] adlı kitaptır. Kitapta, Subhankul Umarov'un çocuklar için yeniden işleyip yayına hazırladığı 32 masal metni yayınlanmıştır.

S. Saydaliyeva tarafından yayına hazırlanan masalların yer aldığı "*Özbek Halk Ertaklari*"[70] adlı kitap da Yaş Gvardiya Neşriyatı'ndan çıkan kitaplardandır. Bahadır

---

[63] *Dehkanning Baht İzlagani*. (Toplavçi ve Neş. Tay.: H. Razzakov), Taşkent: YG Neş., 1973.

[64] *Altın Kozaçadagi Alma*. Taşkent: YG Neş., 1973.

[65] *Eng Yahşi Savğa: Özbek Halk Ertaklari.* Taşkent: YG Neş., 1973.

[66] *Kenca Batır.* (Toplab, Neş. Tay.: M. İ. Afzalov), Taşkent: Fan Neş., 1973.

[67] *Kari Namatak.* (Toplab, Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-K. İmamov), Taşkent: YG Neş., 1977.

[68] *İkki Sahrgar.* (Naş. Tay.: M. Aliyev), Taşkent: YG Neş., 1978.

[69] *Özbek Halk Ertaklari.* (Kayta İşlab Neş. Tay.: S. Umarov), Taşkent: YG Neş., 1979.

[70] *Özbek Halk Ertaklari.* (Tay.: S. Saydaliyeva), Taşkent: YG Neş., 1981.

Sarımsakov'un, bu eserde yayınlanan 59 metnin 18 tanesinin masal değil "nakl"[71] olduğunu iddia ettiğini özellikle belirtmek gerekir.[72]

1983 yılında yayınlanan "*Külsa Gül, Yığlasa Dür [Gülse Gül, Ağlasa İnci]*"[73] adlı kitap, masalların seçimi bakımından diğer masal yayınlarından farklı bir özelliğe sahiptir. Akademik yayınlardan biri olan söz konusu kitapta, sadece tanınmış bir masal anlatıcısı olan Abduğafur Şükürov'dan farklı tarihlerde, farklı kişiler tarafından derlenen 17 masal metni yayınlanmıştır. Kitabın sonunda; masalın adı, derleyen, derleme tarihi ve PDEE folklor arşivindeki envanter numarasından oluşan derleme bilgileri liste halinde verilmiştir. Ayrıca, Z. Husayinova ve B. Sarımsakov tarafından hazırlanan "Sehrli Alem Sahibi" adlı son söz niteliğindeki kısa yazıda, A. Şükürov'un hayatı ve masalcılığı hakkında bilgi verilmiştir.

Özbek masallarının 1980'li yıllarda Rusçaya tercüme edilerek birkaç defa Taşkent'te yayınlandığı görülmektedir. Bu kitaplardan biri, M. İ. Şeverdin ve M. Moskaleva'nın redaktörlüğünü yaptığı "*Karavan Çudes: Uzbekskiye Narodnıye Skazki [Mucize Kervanı: Özbek Halk Masalları]*"[74] adlı kitaptır. Kitabın birinci baskısı 1981, ikinci baskısı 1984 yılında yapılmıştır. Diğer çeviri, A. Konovalov ve V. Stepanov tarafından yayına hazırlanan "*Volşebnıy Tsvetok: Uzbekskiye Narodnıye Skazki [Sihirli Çiçek: Özbek Halk Masalları]*"[75] adlı kitaptır. Kitapta; efsane, fıkra ve rivayetlerle birlikte, 65 masal metni bulunmaktadır. Aynı dönemde Özbek masallarının Rusçaya tercüme edilerek yayınlandığı bir başka kaynak "*Uzbekskiye Narodnıye Skazki [Özbek Halk Ertaklari]*"[76] adlı iki ciltlik kitaptır. H. S. Sülaymanov Elyazmaları Enstitüsü yayınları arasından çıkan kitabın birinci cildi 1987, ikinci cildi ise 1988 yılında yayınlanmıştır. Söz konusu yayın 1972 yılında, yine aynı adla, yayınlanan iki ciltlik kitaba dayanmaktadır.

---

[71] "Nakl" türü kısaca; günlük hayatta karşılaşılan olayları açıklama ve öğüt verme amacıyla anlatılan kısa, mecazi ve didaktik anlatmalar olarak tanımlanmaktadır. Özbek folklorundaki nakl ve nakl türleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. K. İmamov. "Nakl". *Özbek Folklori Oçerklari.* C. 2, Taşkent: Fan Neş., 1989, ss. 46-60.

[72] B. Sarımsakov. "Özbek Folklorining Janrlar Sostavı". *Özbek Folklori Oçerklari.* C. 1, Taşkent: Fan Neş., 1988, ss. 73-74.

[73] *Külsa Gül, Yığlasa Dür*. (Aytuvçi: A. Şükürov, Neş. Tay.: Z. Husayinova-B. Sarımsakov), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1983.

[74] *Karavan Çudes: Uzbekskiye Narodnıye Skazki*. (Red.: M. İ. Şeverdin-M. Moskaleva), Taşkent: İzd-vo lit. i iskusstva, 1981.

[75] *Volşebnıy Tsvetok: Uzbekskiye Narodnıye Skazki.* Taşkent: YG Neş., 1986.

[76] *Uzbekskiye Narodnıye Skazki.* (Sostavitel: Y. T. Djurayev), Taşkent: TK Kompartii Uzbekistana, 1987-1988.

Özbek Halk İcadı serisinden 1985 yılında çıkan "*Altın Beşik*"[77] adlı kitap, masalların yayına hazırlanması ve yayınlanması bakımından "Kari Namatak" (1977) kitabına benzerdir. Bu kitapta yayınlanan masallar da M. İ. Afzalov ve K. İmamov tarafından daha önce yayına hazırlanmış masallardır ve K. İmamov, M. İ. Afzalov'un ölümünden 12 yıl sonra, söz konusu kitabı da kendisi ve Afzalov'un adıyla yayınlamıştır. Kitapta 42 masal metni bulunmaktadır ve Özbek Halk İcadı serisinden çıkan bütün yayınlarda olduğu gibi, bu yayında da masalların derleme bilgileri yer almaktadır.

Masal metinlerinin Yaş Gvardiya Neşriyatı'ndan yayınlandığı bir başka kitap 1985 yılında yayınlanan "*Özbek Halk Ertaklari*"[78] adlı eserdir. Kitapta redaktörlüğünü S. Saydaliyeva'nın yaptığı 46 masal metni yayınlanmıştır. Ayrıca, kitabın okul yaşındaki küçük çocuklar için hazırlandığı belirtilmiştir.

Özbek masal metinlerinin bu dönemde yayınlandığı bir başka eser "*Zar Kakilli Yigit, Bülbüligoya: Özbek Halk Ertaklari*"[79] adlı kitaptır. 1986 yılında yayınlanan kitaba ulaşamadığımız için, bu yayının sadece adını vermekle yetiniyoruz.

1980'li yıllarda Yaş Gvardiya Neşriyatı'nın yanında, çocuklara ve gençlere yönelik olan popüler masal metinleri Yulduzça Neşriyatı tarafından da yayınlanmaya başlanmıştır. Bu anlayışla hazırlanan "*Çalpak Yakkan Kün*"[80] adlı kitap, Yulduzça Neşriyatı'ndan çıkan ilk masal kitabıdır. Çocuklara hitaben yazılan sunuş yazısında, söz konusu kitapta yayınlanan masal metinlerinin "Böri bilan Tülki" (1969), "Çalpak Yakkan Kün" (1969) ve iki ciltlik "Özbek Halk Ertaklari" (1960-1963) adlı kitaplardan seçilerek alındığı belirtilmiştir. Kitapta, "Susambil" başlığı altında 19 hayvan masalı, "Handalak Palvan" başlığı altında 22 sihirli masal ve "Gilam" başlığı altında ise 13 gerçekçi masal bulunmaktadır.

Yulduzça Neşriyatı'ndan çıkan ve masalların çocuklara yönelik olarak yayınlandığı "*Çolak Böri [Topal Kurt]*"[81] adlı masal kitabı 1988 yılında yayınlanmıştır. Bu popüler kitapta, Sayyara Halmirzayeva'nın daha önce yayınlanan farklı kaynaklardan seçtiği, 69 hayvan masalı bir arada yayınlanmıştır.

1988 yılında yayınlanan "*Özbek Halk Ertaklari*"[82] adlı kitap, bu dönemdeki dikkati çeken metin yayınlarından biridir. Töre Mirzayev ve Bahadır Sarımsakov'un

---

[77] *Altın Beşik.* (Özbek Halk İcadı), (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-K. İmamov), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1985.

[78] *Özbek Halk Ertaklari.* (Kiçik maktab yaşdagi balalar üçün), Taşkent: YG Neş., 1985.

[79] *Zar Kakilli Yigit, Bülbüligoya: Özbek Halk Ertaklari.* Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1986.

[80] *Çalpak Yakkan Kün.* (Orta yaşdaki maktab balalari üçün), (Toplavçi: Z. Husayinova), Taşkent: Yulduzça Neş., 1987.

[81] *Çolak Böri: Özbek Halk Ertaklari.* (Kiçik maktab yaşidagi balalar üçün), (Tüzüvçi: S. Halmirzayeva), Taşkent: Yulduzça Neş., 1988.

[82] *Özbek Halk Ertaklari.* (Tüzüvçilar: T. Mirzayev-B. Sarımsakov), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1988.

daha önce Özbek Halk İcadı serisinden çıkan kitaplarda yayınlanan masallardan seçtiği 16 masal metni bu kitapta yeniden yayınlanmıştır. Masalı anlatan, derleyen ve yayına hazırlayanların adları, içindekiler kısmında ve her masalın adından sonra verilmiştir.

Özbek Halk İcadı serisinin yedinci masal kitabı olan "Z*ümrad ve Kımmat [Zümrüt ve Kıymet]*"[83] Kamilcan İmamov tarafından hazırlanmıştır. Kitapta 54 masal metni yayınlanış ve her bir masalın derleme bilgisi, kitabın sonundaki "İzahlar" kısmında verilmiştir.

Yaş Gvardiya Neşriyatı'ndan yayınlanan son masal kitabı, Malik Muradov ve Hacıakbar Şayhov'un derleyip yayına hazırladığı masalların bulunduğu "*Gülikahkah, Sehrli Ertaklar*"[84] adlı kitaptır. Kitapta daha önce hiçbir kaynakta yayınlanmamış olan 11 sihirli masal bulunmaktadır. "Özbek Halk Fantastikası" serisinin 6. kitabı olarak yayınlanan eserin "İçindekiler" kısmında, her bir masalın adından sonra, masal anlatıcısının adı verilmiştir.

1990 yılında yayınlanan "*Lukmani Hakim [Lokman Hekim]*"[85] adlı kitap, Özbek Halk İcadı serisinin sekizinci ve son kitabıdır. Söz konusu kitapta, usta masal anlatıcısı Nurali Nurmatoğlu'dan derlenen masallarla birlikte, nakllar, komik hikâyeler ve fıkralar da yayınlanmıştır. Kitabın "İçindekiler" kısmında, her masal metninin adının yanında, derleyen ve metnin PDEE folklor arşivindeki envanter numarası da kaydedilmiştir.

1990'lı yıllarda çıkan popüler metin yayınlarından biri "*Sırlı Tüş: Özbek Halk Ertaklari*"[86] adlı kitaptır. Kitabın yayın bilgilerinde, kitapta yayınlanan 51 masalın, "Özbek Halk Ertaklari-II" (1963), "Bülbüligoya" (1986) ve "Özbek Halk Ertaklari" (1981) adlı yayınlardan seçilerek alındığı ve toplumun bütün kesimlerine yönelik olarak yayınlandığı belirtilmiştir.

Özbek masal metinlerinin Sovyetler Birliği döneminde yayınlandığı son kitap Şamirza Turdimov tarafından hazırlanmıştır. Özbekistan Bilimler Akademisi A. S. Sülaymanov El Yazmaları Enstitüsü yayınlarından 1990 yılında çıkan "*Özbek Halk Ertaklari*"[87] adlı kitapta 25 masal metni yayınlanmıştır. Kitabın başında, Ğayrat Calalov'un yazdığı "Ertaklarimiz Cilası" adlı söz başı bulunmaktadır.

Özbekistan Cumhuriyeti'nin 1991 yılında bağımsız bir devlet olmasından sonra, Özbek bilim adamları, Sovyetler Birliği'nin belli dönemlerinde artan belli dönem-

---

[83] *Zümrad ve Kımmat.* (Özbek Halk İcadı), (Tüzüvçi: K. İmamov), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1988.

[84] *Gülikahkah: Sehrli Ertaklar.* (Özbek Halk Fantastikası, VI. Kitap) (Naş. Tay.: M. Muradov-H. Şayhov), Taşkent: YG Neş., 1988.

[85] *Lukmani Hakim: Ertaklar, Nakllar, Külki Hikayalar, Latifalar.* Aytuvçi: Nurali Nurmatoğlu, (Neş. Tay.: T. Mirzayev-Z. Husayinova), Taşkent: : ĞĞNAS Neş., 1990.

[86] *Sırlı Tüş: Özbek Halk Ertaklari.* Taşkent: Özbekistan Neş., 1990.

[87] *Özbek Halk Ertaklari.* (Tüzüvçi: Ş. Turdimov), Taşkent: ÖKPMK Neş., 1990.

lerinde de hafifleyen baskılardan tamamen kurtulmuş ve daha rahat bir çalışma ortamına kavuşmuşlardır. Bağımsızlık döneminde yaşanan ekonomik problemler gerçekleştirilen yayınların sayısını kısmen etkilemiş olsa da, Özbek folklorunun diğer türleri hakkındaki çalışmalarla birlikte, Özbek masalları hakkındaki çalışmalar da yayınlanmaya devam etmiştir.

Özbek masallarının bağımsızlık dönemindeki metin yayınlarının bir kısmı daha önceki yayınlara, bir kısmı da yeni yapılan derlemelere dayanmaktadır. 1993 yılında yayınlanan "*İkki Ay İkki Yulduz [İki Ay, İki Yıldız]*"[88] kitabında yayınlanan masallar, bu dönemde yapılan derlemelerde kaydedilmiştir. "Cihan Halkları Ertaklari" serisinin ilk kitabı olarak yayınlanan söz konusu kitapta, Özbek Köroğlu dairesi destanları hakkında yaptığı çalışmalarla tanınan Malik Muradov tarafından derlenen ve yayına hazırlanan 31 masal metni bulunmaktadır. Kitaptaki masalların bir kısmı daha önce yayınlanan masalların varyantı, bir kısmı ise adları yeni duyulan masallardır. Malik Muradov tarafından yazılan "Men-Ertakman [Ben Masalım]" adlı önsözün bulunduğu kitabın "İçindekiler" kısmında, her masalın adından sonra anlatıcının adı da verilmiştir.

Bu dönemde yayınlanan bir başka kitap ise "*Dev Kız: Özbek Halk Ertaklari*"[89] adlı kitaptır. Bu kitap daha önce adını verdiğimiz pek çok metin yayınında emeği geçen Kamilcan İmamov tarafından yayına hazırlanmıştır. Kitapta çoğu daha önce yayınlanmamış 12 sihirli masal bulunmaktadır.

Aynı yıl Özbek masal metinlerinin yayınlandığı bir başka eser "*Ming Bir Külgi*"[90] adını taşımaktadır. Söz konusu kitapta mizahi masallarla birlikte, mizahi özelliğe sahip rivayet, nakl, latife ve sözlü hikâyeler yayınlanmıştır. Daha önce yayınlanan 22 masal metninin bulunduğu kitap yine, Kamilcan İmamov tarafından yayına hazırlanmıştır.

Yine 1994 yılında yayınlanan "*Danişmand İskandar: Ertaklar*"[91] adlı kitap, içerdiği masalların derlendiği bölge bakımından diğer metin yayınlarından farklıdır. Tacikistan'da yaşayan Özbek masal anlatıcıları Baynazar Beknazarov, Cabbar Çarikulov ve Hıdır Turdiyev'in anlattığı 22 masal, Bahadır Sarımsakov tarafından derlenmiş ve yayına hazırlanmıştır. Kitapta bulunan masalların bir kısmı daha önce yayınlanan masalların varyantları, bir kısmı ilk defa yayınlanan masallardır.

---

[88] *İkki Ay, İkki Yulduz.* (Neş. Tay.: Malik Muradov), (Cehan Halklari Ertaklari, C. 1), Taşkent: Meras Neş., 1993.

[89] *Dev Kız: Özbek Halk Ertaklari.* (Toplavçi ve Neş. Tay.: K. İmamov), Taşkent: Fan Neş., 1994.

[90] *Ming Bir Külgi.* (Toplavçi ve Neş. Tay.: K. İmamov), Taşkent: Fan Neş., 1994.

[91] *Danişmand İskandar: Ertaklar.* (Toplab Neş. Tay.: B. Sarımsakov), Taşkent: Yazuvçi Neş., 1994.

Bu dönemde çocuklara yönelik olarak hazırlanan 3 popüler yayın bulunmaktadır. Bu yayınlardan biri "*Şark Halkları Ertaklari*"[92] adlı kitaptır. K. Şamsimuhamedov tarafından hazırlanan kitapta, diğer Doğu toplumlarının masallarıyla birlikte 4 Özbek masalı yayınlanmıştır. Diğer bir yayın "*Kılıçkara: Özbek Halk Ertaklari*"[93] adlı küçük bir kitapçıktır ve içinde 7 masal bulunmaktadır. Bu dönemdeki son popüler yayın, "*Bir Bar Ekan…*"[94] adını taşımaktadır. Daha önce yayınlanmış 7 farklı kaynaktan seçilen 37 masal metni konularına göre sıralanarak verilmiştir.

Yeni derlenen masal metinlerinin yayınlandığı bir başka kaynak "*Altın Vadiy Ertaklari*"[95] adlı kitaptır. Kitaptaki metinlerin çoğunluğunu masallar oluşturmaktadır ve söz konusu kitapta masalların yanında efsane ve rivayet metinleri de yer almıştır. Bu eserde yayınlanan masal metinleri Erkin Hudayberdiyev tarafından Fergana, Andican ve Namangan'dan derlemiştir.

M. İ. Afzalov, H. Rasulov ve Z. Husayinova tarafından hazırlanan ve 1960-1963 yıllarında iki cilt olarak yayınlanan "*Özbek Halk Ertaklari*" kitabının bağımsızlık döneminde birden fazla yeni baskısı yapılmıştır. Bunlardan ilki 1995-1996 yıllarında yayınlanmıştır. Yine, "*Özbek Halk Ertaklari*"[96] adıyla yayınlanan iki ciltlik kitaba, eski baskıdaki bazı masal metinleri alınmamıştır. 1995 yılındaki birinci ciltte 69 masal, 1996 yılında yayınlanan ikinci ciltte ise 40 tane masal metni bulunmaktadır. 1960-1963 baskısında bulunan M. İ. Afzalov'un yazdığı "Özbek Halk Ertaklari Toğrisida" adlı giriş yazısı ve yayınlanan masalların derleme bilgileri de bu baskıda verilmemiştir.

1998 yılında yayınlanan "*Namangan Ertaklari*"[97] adlı kitapta, Namangan bölgesinden çeşitli tarihlerde derlenen masal metinleri bulunmaktadır. Kitapta yayınlanan 41 masal metninin bazıları Tacibay Ğazıbayev'in hayattayken derlediği masal metinleri, bazıları ise Ğazıbayev'in öğrencileri Nasiba Hacımuradkızı ve Abduşükür Sabirov'un günümüze yakın dönemlerde derledikleri masal metinleridir.

Bağımsızlıktan sonra çoğunlukla çocuklara yönelik olarak hazırlanan masal metinlerinin yayınlandığı Çolpan Neşriyatı'ndan iki kitap yayınlanmıştır. Bu yayınlardan biri olan "*Kenca Batır*"[98] adlı kitapta Kamilcan İmamov tarafından çeşitli dönem-

---

[92] *Şark Halkları Ertaklari.* (Tüzüvçi: İ. Şamsimuhamedov), Taşkent: Şark Neş., 1994.

[93] *Kılıçkara: Özbek Halk Ertaklari.* Taşkent: Çolpan Neş., 1995.

[94] *Bir Bar Ekan…* Taşkent: Mehnat Neş., 1995.

[95] *Altın Vadiy Ertaklari. (Ertaklar, Afsana ve Rivayatlar).* (Yazib Aluvçi: E. Hudayberdiyev, Neş. Tay.: E. Hudayberdiyev-Ş. Hudayberdiyeva), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1995.

[96] *Özbek Halk Ertaklari.* (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), (Kayta Neşr), Taşkent: Taşkent: ĞĞNAS Neş., C. 1 1995, C. 2 1996.

[97] *Namangan Ertaklari.* (Yazıb Alib Neş., Tay.: T. Ğazıbayev-N. Hacımuradkızı-A. Sabirov), Taşkent: Şark Neş., 1998.

[98] *Kenca Batır: Özbek Halk Ertaklari.* (Toplavçi: K. İmamov), Taşkent: Çolpan Neş., 2000.

lerde derlenen 38 sihirli masal ve 12 realist masal yayınlanmıştır. Söz konusu kitapta masallarla ilgili herhangi bir derleme bilgisi bulunmamaktadır. Aynı yayınevinden çıkan diğer kitap "*Altın Beşik*"[99] adını taşımaktadır. Daha önce farklı kaynaklarda yayınlanan 45 masal metni bu kitapta yeniden yayınlanmıştır.

M. İ. Afzalov, H. Rasulov ve Z. Husayinova tarafından yayına hazırlanan, 1960-1963 yıllarında yayınlanan ve 1995-1996 yıllarında yeni baskısı yapılan iki ciltlik kitabın bir başka baskısı da 2007 yılında, yine "*Özbek Halk Ertaklari*"[100] adıyla yapılmıştır. Özbek Türklerinin bağımsızlıktan sonra kullandığı Latin alfabesiyle yayınlanan kitabın bu baskısı üç ciltten oluşmaktadır. Birinci ciltte 54, ikinci ciltte 47, üçüncü ciltte ise 82 masal metni yer almaktadır. Eserin 1960-1963 yıllarında yapılan baskısında bulunan M. İ. Afzalov'un yazdığı "Özbek Halk Ertaklari Toğrisida" adlı önsöz yazısının yerine, Mahkam Mahmudov ve Bahadır Sarımsakov'un hazırladığı "Nadir Hayalatning Songsiz Asmani" adlı yazı eklenmiştir. Ayrıca, kitabın ilk baskısında bulunan derleme bilgileri bu baskıda da korunarak liste halinde verilmiştir.

Özbek masallarının metin yayınları kısmında üzerinde duracağımız son kitap, yukarıda adını verdiğimiz kitabın 2008 yılındaki Latin alfabesiyle yapılmış baskısıdır. Bu baskısı da "*Özbek Halk Ertaklari*"[101] adını taşıyan kitapta, daha önceki baskılarda yer alan masal metinlerinden seçilen 41 masal metnine yer verilmiştir ve bu masalların derleme bilgileriyle ilgili hiçbir açıklama yer almamıştır.

Kitap şeklindeki bu yayınların dışında, Sovyet döneminde "Lenin Uçkunu [Lenin Kıvılcımı]", "Gülhan", "Ğunça [Gonca]" adlı dergilerde, bağımsızlıktan sonra ise "Tan Yulduzu" ve "Maktabgaça Tarbiya" adlı dergilerde çocuklara yönelik olarak pek çok Özbek masalının yayınlandığını belirtmek gerekir.

Buraya kadar verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi, Özbek masallarının metin yayınlarının yapıldığı çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Erken dönemde sınırlı sayıda olan masal metinlerinin derlenmesi ve yayınlanması çalışmaları, Sovyetler Birliği döneminde daha düzenli bir hale getirilmiş ve Özbek bilim adamlarının çabalarıyla oldukça fazla sayıda masal metni derlenmiş ve yayınlanmıştır. Söz konusu çalışmalar bağımsızlık döneminde de, aynı şekilde devam etmiş ve bazen daha önce yayınlanan masalların, bazen de yeni derlenen masalların bulunduğu pek çok kitap yayınlanmıştır.

---

[99] *Altın Beşik.* Taşkent: Çolpan Neş., 2004.

[100] *Özbek Halk Ertaklari* C. I, II, III, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007.

[101] *Özbek Halk Ertaklari.* (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), (Kayta Neşir) Taşkent: Ğafur Ğulam Neş., 2008.

A.2. İncelemeler:

Özbek masalları üzerine yapılan ilk inceleme çalışmalarının ortaya çıkışı, Sovyetler Birliği dönemindeki metin yayınlarıyla bağlantılıdır. Özbek masal metinlerinin yayınlanmaya başlamasıyla birlikte, masalların yayınlandığı kitaplara önsöz veya sonsöz olarak yazılan makale niteliğindeki yazılar da yayınlanmaya başlamıştır. Aynı dönemde, Özbek folklorunun geneliyle veya bazı türleriyle ilgili olarak hazırlanan kitaplarda masal türü de ele alınmaya ve masallar kısaca tahlil edilmeye başlanmıştır. Daha sonraki yıllarda metin yayınlarının artmasıyla birlikte, çeşitli gazete ve dergilerde masalların incelendiği pek çok makale yayınlanmıştır. Özbek masalları hakkındaki incelemeler 1960'lı yıllardan sonra, kitap bütünlüğünde yayınlanmaya başlamış ve zamanla artarak günümüze kadar devam etmiştir.

Özbek masalları hakkında başlangıcından günümüze kadar yapılan incelemeler, yayın türüne göre çeşitlilik arz etmektedir. Karışıklığa sebebiyet vereceği düşüncesiyle, farklı şekil ve boyutlarda yayınlanan inceleme çalışmaları tarih sırasına göre karışık olarak tanıtılmamış, "Kitaplar", "Kitap Bölümleri", "Makaleler" ve "Tezler" başlıkları altında yayın türüne göre sınıflandırılarak kronolojik olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, "Kitap Bölümleri" ve "Makaleler" başlıkları altında yaptığımız değerlendirme kısmında çalışmaların hepsinin tanıtılması mümkün olmadığı için, bu başlıklara uygun olan çalışmalardan önemli görülenler seçilerek tanıtılmıştır.

A.2.1. Kitaplar:

Özbek masallarının incelendiği, kitap bütünlüğündeki ilk çalışma, masal metinlerinin yayınlanmasında büyük emeği olan Mansur İ. Afzalov'un "*Özbek Halk Ertaklari Hakıda [Özbek Halk Masalları Hakkında]*"[102] adlı kitabıdır. Afzalov'un masal metinleri üzerinde uzun yıllar çalışmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu kitabı, dört bölümden oluşmaktadır. Kitabının giriş kısmında; masalların önemi, çocuk terbiyesindeki rolü, yazılı edebiyatla ilişkisi ve Özbek masallarının derlenme ve yayınlanması konularında kısaca bilgi verilmiştir.

Özbek masallarını ilk defa tasnif eden M. İ. Afzalov, masalları konularına göre; "Fantastik Masallar" ve "Realist Masallar" şeklinde iki ana başlık altında incelemiştir. Fantastik masallar grubunun alt başlıkları olarak "Hayvan Masalları" ve "Sihirli-Fantastik Masallar", realist masallar grubunun alt başlıkları olarak ise, "Hayatiy (Gündelik) Masallar" ve "Satirik (Hicvi) Masallar" dahil etmiştir. M. İ. Afzalov'un kitabının bölümleri de bu tasnife göre şekillenmiştir. Kitabın birinci bölümüne "Hayvanlar Hakıdagi Ertaklar", ikinci bölümüne "Sehrli-Fantastik Ertaklar", üçüncü

[102] M. İ. Afzalov. *Özbek Halk Ertaklari Hakıda*. Taşkent: Fan Neş., 1964.

bölümüne "Hayatiy-Satirik Ertaklar" adları verilmiştir. İlk üç bölümde masallar; konuları, kahramanları ve tür özellikleri bakımından, masallardan örnekler verilerek, değerlendirilmiştir. "Özbek Halk Ertaklarining Öziga Has Hususiyatlari" adlı dördüncü ve son bölümde ise, Özbek masalları; hacimleri, mensur-manzum olmaları, masallarda kullanılan atasözü ve bilmeceler, formeller, dil ve diyalog yapıları bakımından incelenmiştir. M. İ. Afzalov'un bu kitabı, Özbek masallarının tasnif edilerek incelendiği kitap şeklindeki ilk çalışma olması ve Özbekistan'da daha sonraki yıllarda masal türü üzerinde çalışan bilim adamlarına yol gösterici olması bakımından önemli bir eserdir.

Anara Möminova'nın 1967 yılında tamamladığı "*Özbek Halk Ertaklarida Hatın-Kızlar Obrazı (Realizm ve Romantizm Tendentsiyaları Aspektida) [Özbek Halk Masallarında Kadın Tipi (Realizm ve Romantizm Eğilimleri Açısından)]*" adlı tez çalışması, 1969 yılında "*Halk Ağzaki İcadida Ayallar Obrazi [Halk Sözlü Yaratıcılığında Kadın Tipler]*"[103] adıyla kitap olarak yayınlanmıştır. Kitap iki bölümden oluşmaktadır. "Ertaklarda Hatın-Kızlar Tasviri" adlı birinci bölümde, masallardaki; ana, sevgili, eş, akıllı ve becerikli, vatansever ve kahraman, devlet erbabı ve olumsuz kadın tipler ayrı başlıklar altında incelenmiştir. "Ertaklarda Realizm ve Romantizm Tendentsiyalari" adlı ikinci bölümde ise, realist ve romantik bakış açısının masallardaki kadın tiplerinin tasvirine etkisi üzerinde durulmuştur.

Özbek masallarının incelendiği bir başka çalışma, Kamilcan İmamov'un "*Özbek Satirik Ertaklari [Hicvi Özbek Masalları]*"[104] adlı kitabıdır. Kitap, yazarın 1968 yılında hazırladığı "*Özbek Satirik Ertaklarida Sotsial Motivlar [Özbek Hicvi Masallarında Sosyal Motifler]*" adlı tez çalışmasına dayanmaktadır. Aynı türdeki masalların ilk defa bir arada değerlendirildiği çalışmada, mizahi ve hicvi masallar; konuları, motifleri ve tipleri bakımından incelenmiştir. Kitabın giriş kısmında, Özbek masalları hakkında yapılan ilk çalışmalar hakkında kısaca bilgi verilmiş ve N. P. Ostroumov'un kitapları başta olmak üzere, Özbek masalları hakkındaki ilk çalışmalar eleştirel bir gözle değerlendirilmiştir. Üç bölümden oluşan kitabın, "Satirik Ertaklarning Janr Hususiyatlari" adlı birinci bölümünde, söz konusu masallardaki sınav motifi, komik kahraman tipi, destanlardaki komik kahraman tipi, Aldar Köse ve bu masallardaki çatışma konuları alt başlıklar halinde tartışılmıştır. "Sotsiyal Motifler" adlı ikinci bölümde masallardaki sosyal motifler örnekler verilerek incelenmiştir. Kitabın "Özbek Satirik Ertaklarining Badiiy Hususiyatlari" adlı son bölümünde, hicvi masallar konuları ve kahramanları bakımından tahlil edilmiştir.

---

[103] A. Möminova. *Halk Ağzaki İcadida Ayallar Obrazi.* Taşkent: Özbekistan Neş., 1969.

[104] K. İmamov. *Özbek Satirik Ertaklari.* Taşkent: Fan Neş., 1974.

Özbek masalları hakkında pek çok çalışması bulunan Ğayrat Calalov'un 1975-1980 yılları arasında biri Rusça olmak üzere dört kitabı yayınlanmıştır. Bu kitaplardan ilki 1975 yılında yayınlanan *Ertak ve Hayat*[105] adlı kitaptır. Söz konusu kitaba ulaşma imkânımız olmadığı için, sadece kitabın künyesini vermekle yetiniyoruz.

Ğayrat Calalov'un masallar hakkındaki en dikkat çekici çalışması, "*Özbek Halk Ertaklari Poetikası [Özbek Halk Masalları Poetikası]*"[106] adlı kitabıdır. Ğ. Calalov kitabının giriş kısmında masal türünün genel özellikleri üzerinde durduktan sonra, masallardaki fantezi konusunu işlemiştir. Birinci bölümde "Macaziy (Mecazi)", ikinci bölümde "Sehrli-Fantastik (Sihirli Fantastik)" ve üçüncü bölümde de "Hayatiy-Satirik (Gündelik-Hicvi)" masallar; tür özellikleri, konuları, motifleri, tipleri ve formelleri bakımından tahlil edilmiştir.

Ğ. Calalov'un "*Özbek Folklorida Janrlarara Munasabat [Özbek Folklorunda Türler Arası İlişkiler]*"[107] adlı kitabı, Özbek masallarının halk edebiyatındaki diğer türlerle ilişkisinin kitap bütünlüğünde incelendiği tek örnek olması bakımından önemli bir çalışmadır. Kitabın başlığında "Özbek Folklorunda" ifadesi geçiyor olmasına rağmen, kitabın genelinde Özbek masallarının diğer türlerle ilişkisi konusu işlenmiştir. Bu bakımdan kitabın adı ile muhtevası uyumlu değildir. Üç bölümden oluşan kitabın girişinde masallarla ilgili genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, mecazi masallar olarak adlandırılan hayvan masallarının; destan, efsane, rivayet ve yazılı masallarla ilişkisi üzerinde durulmuştur. Sihirli masalların incelendiği ikinci bölümde; sihirli masalların diğer halk edebiyatı türleriyle ilişkisi ve sihirli masallardaki kahraman tipi değerlendirilmiştir. Son bölümde, hayatiy (gündelik) masalların mit, efsane, atasözü, bilmece ve koşukla ilişkisi konu edilmiştir.

Ğ. Calalov'un yukarıda tanıtılan "*Özbek Halk Ertaklari Poetikası*" ve özellikle de "*Özbek Folklorida Janrlarara Munasabat*" adlı kitaplarını esas alarak hazırladığı "*Uzbekskiy Narodnıy Skazoçnıy Epos [Özbek Halk Masalsı Destanları]*"[108] adlı çalışması Taşkent'te Rusça yayınlanmıştır. Kitabın birinci bölümüne "Uzbekskiye skazki i ih raznovidnosti [Özbek Masalları ve Çeşitleri]", ikinci bölümüne "Uzbekskiye volşobnıye skazki [Özbek Sihirli Masalları]", üçüncü bölümüne "Vzaimosvyaz i vzaimovliyanie skazok s drugimi janrami uzbekskogo folklora [Masalların Özbek Folklorundaki Diğer Türlerle İlişkisi ve Etkisi]" ve dördüncü bölümüne ise "Grani Janra [Tür Özellikleri]" adları verilmiştir.

---

[105] Ğ. Calalov. *Ertak ve Hayat.* Taşkent: Özbekistan Neş., 1975

[106] G. Calalov. *Özbek Halk Ertaklari Poetikası.* Taşkent: Fan Neş., 1976.

[107] G. Calalov. *Özbek Folklorida Janrlarara Munasabat.* Taşkent: Fan Neş., 1979.

[108] G. A. Djalalov. *Uzbekskiy Narodnıy Skazoçnıy Epos.* Taşkent: Fan Neş., 1980.

Hudaybergan Egamov'un "*Sovet Şarkı Türkiy Halklari Ertakçilik Ananalari Tarihidan Oçerklar*"[109] adlı kitabı, Sovyetler Birliği döneminde Türk boylarının sihirli masallarının karşılaştırmalı olarak incelendiği ender yayınlardan olması sebebiyle dikkat çekicidir. Egamov'un kitabı beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türk boylarının masalları üzerinde yapılan çalışmalar üzerinde durulduktan sonra masallar; "Hayvan Masalları", "Sihirli-Fantastik Masallar" ve "Hayatiy-Satirik Masallar" başlıkları altında tasnif edilmiştir. İkinci bölümde masallardaki ortak olay örgüsü ve motifler üzerinde durmuştur. Üçüncü bölümde masallardaki küçük oğlan, kadın, üvey ana vb. gibi ortak tipler tahlil edilmiştir. Dördüncü bölümde Türk boylarının sosyal hayatındaki unsurların incelenmesinde masalların kaynak olarak kullanılması konusu tartışılmıştır. Beşinci ve son bölümde ise, Türk boylarının sihirli masallarında; renk sembolizmi, benzetmeler, sıfatlamalar, atasözleri ve sözlü ve yazılı masal ilişkisi konu edilmiştir.

Özbek masalları konusunda bu dönemde hazırlanan çalışmalar arasında Malik Muradov ve Hacıakbar Şayhov tarafından hazırlanan "*Hayatbahş Hayallar [Hayat Bahşeden Hayaller]*"[110] adlı kitabı da saymak gerekir. Kitapta; masallardaki fantezi unsurları, masal, mit ve efsane ilişkisi tahlil edilmiş, daha önce yapılan tasniflerden hareketle, Özbek masallarının tasnifi yapılmış ve tasnifteki başlıklarda yer alan masal türlerinin özellikleri üzerinde durulmuştur.

Mamatkul Corayev'in 1987 yılında tamamladığı "*Magiçeskie çisla v uzbekskih narodnıh skazkih (İstoriçeskie osnovı i poetiçeskie funktsii) [Özbek Halk Masallarında Sihirli Rakamlar (Tarihi Temelleri ve Poetik Fonksiyonu)]*" adlı tez çalışması, 1991 yılında "*Özbek Halk Ertaklarida Sehrli Rakamlar [Özbek Halk Masallarında Sihirli Rakamlar]*"[111] adıyla yayınlanmıştır. M. Corayev kitabında, sihirli rakamların tarihi esasları konusu üzerinde durduktan sonra Özbek halk bilgisi ürünlerinin tümünde olduğu gibi, Özbek masallarında da sık rastlanan 3, 4, 5, 7, 9 ve 40 gibi formel sayıları masallardan verdiği örneklerle tahlil etmiştir.

Özbekistan'ın Harezm bölgesi masallarının incelendiği ilk çalışma Cumabay Yusupov'un "*Harezm Ertagi ve Hayat Hakikati*"[112] adlı kitabıdır. Kitapta, Harezm masallarının tasnifi ve tür özelliklerinden çok, bölgedeki masalların geçiş dönemlerinde düzenlenen törenlerle ilişkisi konu edilmiştir. Bu bakımdan diğer çalışmalardan farklı bir özelliğe sahiptir. Kitabın birinci bölümünde, Harezm bölgesinden halk bilgisi ürünleri derleyen A. N. Samayloviç'in masal derleme faaliyetleri değerlendirilmiştir.

---

[109] H. Egamov. *Sovet Şarkı Türkiy Halklari Ertakçilik Ananalari Tarihidan Oçerklar.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1982.

[110] M. Muradov-H. Şayhov. *Hayatbahş Hayallar.* Taşkent: YG Neş., 1985.

[111] M. Corayev. *Özbek Halk Ertaklarida Sehrli Rakamlar.* Taşkent: Fan Neş., 1991.

[112] C. Yusupov. *Harezm Ertagi ve Hayat Hakikati.* Taşkent: Fan Neş., 1997.

İkinci bölümde, masal ve tören ilişkisi, tarihi ve tipolojik olarak tahlil edilmiştir. Üçüncü bölümde masalların doğum ve düğün törenleriyle ve dördüncü bölümde ise cenaze ve yas törenleriyle ilişkisi ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Bu kısımda tanıtacağımız son çalışma, yine Cumabay Yusupov tarafından hazırlanan "*Harezm Ertaklari Poetikası [Harezm Masalları Poetikası]*"[113] adlı kitaptır. Söz konusu kitap da daha önce tanıttığımız kitaplardan bazıları gibi, tez çalışmasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. C. Yusupov'un 1999 yılında hazırladığı "*Harezm Ertaklarining Genezisi, Asasiy Hususiyatlari ve Poetikası [Harezm Masallarının Kökeni, Temel Özellikleri ve Poetikası]*" adlı tez çalışması 2005 yılında kitap olarak yayınlanmıştır. Yazar kitabının giriş kısmında, farklı tarihlerde Harezm bölgesinden masal derleyen kişiler ve derledikleri masallar hakkında kısaca bilgi vermiştir. Birinci bölümde Harezm halk edebiyatındaki nesir türler ve masalların bu türler arasındaki yerini tartışmıştır. İkinci bölümde; masal ve yer adları, masal ve Avesta kitabı, masal ve koşuk ilişkisinden hareketle, masalların genel özelliklerini incelemiştir. İlk kitabında ele aldığı masalların geçiş dönemlerinde düzenlenen törenlerle ilişkisi konusuna, kitabın üçüncü bölümünde tekrar yer vermiştir. Dördüncü bölümde; Harezm masallarındaki formel unsurlar ile masalların yapısal özellikleri üzerinde durmuş ve masalların varyantları konusunu değerlendirmiştir.

A.2.2. Kitap Bölümleri:

Özbek masallarının incelendiği ikinci yayın türü Özbek folklorunun geneli veya farklı alanları hakkında hazırlanan kitaplardır. Özbek folklorunun genelinin incelendiği el kitabı niteliğindeki çalışmalarda, kitabın bir bölümü masallara ayrılmış ve bu bölümlerde Özbek masalları hakkında bilgi verilmiştir. Özbek folklorunun farklı alanlarıyla ilgili konuların tartışıldığı kitaplarda ise, masalların incelenen konuyla ilgili yönleri yine ayrı bir bölüm halinde değerlendirilmiştir.

Haşimcan Razzakov, 1965 yılında yayınlanan "*Özbek Halk Ağzaki İcadida Satira ve Yumor (Farğana Materialleri Asasida) [Özbek Sözlü Yaratılığında Hiciv ve Mizah (Fergana Materyalleri Esasında)]*"[114] adlı eserinde, Fergana Vadisi'nden derlenen halk bilgisi ürünleri çerçevesinde, Özbek halk bilgisi ürünlerindeki hiciv ve mizahi unsurları incelemiştir. Kitabın "Epik Yaratıcılıkta Hiciv, Mizah ve Komik Kahraman" adlı üçüncü bölümünün, "Hicvi Masallar ve Gayeleri" adlı birinci alt başlığında, Özbek masallarındaki hiciv ve mizah konusunu masallardan örnekler vererek tahlil etmiştir.

---

[113] C. Yusupov. *Harezm Ertaklari Poetikası.* Urganç: UrDU Neş., 2005.

[114] H. Razzakov. *Özbek Halk Ağzaki İcadida Satira ve Yumor (Farğana Materialleri Asasida).* Taşkent: Fan Neş., 1965.

Ğani Cahangirov'un hazırladığı "*Özbek Balalar Folklori [Özbek Çocuk Folkloru]*"[115] adlı kitap, masalların da konu edildiği kaynaklardandır. Yazar, Özbek çocuk folklorunu tasnifinde, çocuk masallarını çocuk folklorunun bir türü olarak kabul etmiştir. Cahangirov, "Balalar Ertaklari" (ss. 28-44) başlığı altında, önce Özbeklerde masal türünü adlandırmak için kullanılan terimler hakkında bilgi vermiştir. Çocuklara anlatılan masalları icra amacına göre; "Terbiye için anlatılan masallar" ve "Vakit geçirmek için anlatılan masallar" olarak iki başlık altında tasnif etmiştir. Bunların yanında, Özbek masal anlatıcıları hakkında bilgi vermiş ve çocuk masallarının özellikleri üzerinde durmuştur.

Bahadır Sarımsakov "*Özbek Adabiyatida Sac [Özbek Edebiyatında Seci]*"[116] adlı çalışmasında, Özbek edebiyatındaki nesir eserlerde yer alan seci sanatını incelenmiştir. Yazar, birinci bölümde secinin tarifi ve türleri konusu üzerinde durduktan sonra, halk nesri ve klasik edebiyattaki nesir eserlerde yer alan seci türlerini tahlil etmiştir. Kitabın "Halk Nesrinde Seci ve Karakteri" adlı ikinci bölümünde, atasözleri ve destanlarla birlikte, masallarda yer alan seci örneklerini ele almıştır.

H. Razzakov, T. Mirzayev, A. Sabirov ve K. İmamov tarafından hazırlan ve 1980 yılında yayınlanan "*Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi [Özbek Halk Sözlü Yaratıcılığı]*"[117] adlı kitap Özbek halk edebiyatının el kitabı niteliğinde bir eserdir. Üniversitelerin ve pedagoji enstitülerinin filoloji fakültelerine yönelik olarak hazırlanan kitabın, 124-166 sayfaları arasında yer alan "Ertaklar" bölümü K. İmamov tarafından hazırlanmıştır. K. İmamov, Özbek masallarını "Hayvanlar Hakkındaki Masallar", "Sihirli Masallar" ve "Gerçekçi-Gündelik Masallar" başlıkları altında incelemiştir. Aynı kitap, K. İmamov, T. Mirzayev, B. Sarımsakov ve A. Sabirov tarafından gözden geçirilerek 1990[118] yılında yeniden yayınlanmıştır. Kitabın bu baskısında 187-215 sayfaları arasında yer alan "Ertaklar" bölümü yine K. İmamov tarafından hazırlanmıştır.

Özbek halk edebiyatındaki nesir türler hakkında yaptığı pek çok çalışmasıyla tanınan Kamilcan İmamov'un "*Özbek Halk Prozası [Özbek Halk Nesri]*"[119] adlı eseri 1981 yılında yayınlanmıştır. İmamov, söz konusu kitabının "Ertaklar" adlı birinci bölümünde, önce Özbek Türklerinin masal türünü ifade etmek için kullandıkları

---

[115] Ğ. Cahangirov. *Özbek Balalar Folklori.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1975.

[116] B. Sarımsakov. *Özbek Adabiyatida Sac.* Taşkent: Fan Neş., 1978.

[117] H. Razzakov vd. *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1980.

[118] K. İmamov vd. *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1990. Söz konusu kitap, Türkiye'de Fikret Türkmen danışmanlığında, Mutlu Hocaoğulları tarafından lisans bitirme tezi olarak hazırlanmış ve kitabın "Ertaklar" bölümü, tezde 138-163 sayfaları arasında transkribe edilmiştir. Bkz. Mutlu Hocaoğulları. *Özbek Halk Oğzaki Poetik İcodı (Transkripsiyon-İnceleme)*. E. Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Lisans Bitirme Tezi), İzmir, 1994.

[119] K. İmamov. *Özbek Halk Prozası.* Taşkent: Fan Neş., 1981.

terimler üzerinde durmuş ve masalların tasnifini yapmıştır. Daha sonra Özbek masallarını; konuları, kahramanları, motifleri vb. gibi özellikleri bakımından tahlil etmiştir.

Birinci baskısı 1980, gözden geçirilmiş ikinci baskısı ise 1990 yılında yayınlanan "*Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadı*" adlı el kitabı niteliğindeki eserin daha hacimli bir benzeri "*Özbek Folklori Oçerklari*"[120] adıyla, iki cilt halinde yayınlanmıştır. Başta üç cilt olması planlanan eserin sadece iki cildi yayınlanabilmiştir. Eserin 1988 yılında yayınlanan birinci cildinde; folklor ürünlerinin yaratıcıları ve icracıları konusu üzerinde durulduktan sonra; atasözü, bilmece, tören folkloru ve koşuk türleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. İkinci cilt 1989 yılında yayınlanmıştır ve bu ciltte ise Özbek folklorunun; efsane, rivayet, nakl, masal, fıkra, laf, askiye, halk tiyatrosu ve kukla gibi türleri, farklı bilim adamlarının hazırladığı bölümler halinde değerlendirilmiştir. Eserin ikinci cildinde masallar geniş bir çerçevede ele alınmış ve masal türü kitabın 61-128 sayfaları arasında incelenmiştir. İlgili bölümde; "Hayvan Masalları", "Sihirli Masallar" ve "Gündelik Masallar" K. İmamov tarafından tahlil edilirken, "Bilmeceli Masallar" Zübayda Husayinova tarafından ve "Çocuk Masalları" ise Ğani Cahangirov tarafından alt başlıklar halinde incelenmiştir.

Bu kısımda tanıtacağımız son çalışma, K. İmamov'un günümüze yakın dönemde yayınlanan "*Özbek Halk Nesri Poetikası [Özbek Halk Nesri Poetikası]*"[121] adlı kitabıdır. K. İmamov'un bu kitabını, 1981 yılında *Özbek Halk Prozası* adıyla yayınlanan kitabının genişletilmiş ve gözden geçirilmiş baskısı olarak kabul etmek mümkündür. İmamov'un kitabı giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Kitabın birinci bölümü "efsane", ikinci bölümü "rivayet", üçüncü bölümü "masal", dördüncü bölümü "fıkra" ve son bölümü ise "nakl" türüne ayrılmıştır. 104-196 sayfaları arasında yer alan "masallar" bölümünde Özbek masalları; tür özellikleri, konuları ve motifleri bakımından incelenmiştir. Daha sonra masallar; "Hayvan Masalları", "Sihirli Masallar" ve "Gündelik Masallar" başlıkları altında değerlendirilmiştir. K. İmamov'un bu kitabı, Özbek masallarının son veriler ışığı altında değerlendirildiği ve günümüze yakın dönemde yayınlanan bir çalışma olduğu için önemli bir eserdir.

A.2.3. Makaleler:

Özbek masallarını inceleme konusu eden ve makale şeklindeki ilk çalışmalar, masal metinlerinin yayınlandığı kitaplarda yayınlanan "önsöz" veya "sonsöz" niteliğinde hazırlanan çalışmalardır. Bunun yanında, masallarla ilgili makalelerin yer aldığı bir başka yayın organı ise çeşitli dönemlerde yayınlanmaya başlayan dergilerdir. Başta 1958 yılından beridir yayınlanmakta olan "Özbek Tili ve Adabiyatı" dergisi olmak

---

[120] *Özbek Folklori Oçerklari.* Taşkent: Fan Neş., C. 1 1988, C. 2 1989.

[121] K. İmamov. *Özbek Halk Nesri Poetikası.* Taşkent: Fan Neş., 2008.

üzere, "Fan ve Turmuş" ve "Adabiy Meras" gibi dergilerde, masalların incelendiği çok sayıda makale yayınlanmıştır. Sonraki yıllarda, makalelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan kitaplarda masalları konu alan makaleleri de görmek mümkündür. Özellikle, "Özbek Halk İcadı Boyiça Tadkikatlar"[122] serisinden çıkan kitaplarda, Özbek masallarının farklı açılardan incelendiği belli sayıda makale yayın-lanmıştır.

Özbek masalları hakkındaki ilk değerlendirmelerin yer aldığı çalışma, M. İ. Afzalov ve B. Karimov'un "*Özbek Adabiyati 15 Yıl İçida [Özbek Edebiyatı 15 Yıl İçinde]*" kitabında yayınlanan "Özbek Folklori"[123] adlı makaleleridir. Makalenin yazarları, Özbek masallarından "Fantazili Masallar" ve "Hicvi Masallar" hakkında genel görüşlerini ve değerlendirmelerini ifade etmişlerdir. Fakat masallarda tür konusu ve masal türlerinin kendilerine özgü yönleri hakkında hiçbir bilgi vermemişlerdir.[124]

Özbek masal metinlerini kitap bütünlüğünde ilk defa yayınlayan Büyük Karimiy, kitabın "Halk Ertaklari"[125] adlı önsözünde, yüzeysel olsa da, Özbek masalları hakkındaki ilk bilgileri vermiştir. Yazar, yazısının girişinde masal araştırmalarının önemi üzerinde durduktan sonra, pek çok Özbek masalında yer alan "kel tipi" hakkında bilgi vermiştir. Daha sonraki kısımlarda, kitapta yer alan masalları kısaca tahlil etmiştir.

Özbek masallarının incelendiği bir başka önemli çalışma Mansur İ. Afzalov'un "Halk Ertaklarining Tasnifi"[126] adlı makalesidir. Afzalov bu makalesinde, bazı Rus bilim adamlarının masal çalışmaları üzerinde kısaca durduktan sonra, Özbek masallarını dört başlık altında sınıflandırmıştır. Daha sonra, bu başlıklara giren masalları; konuları, kahramanları, motifleri vb. bakımından tahlil etmiştir. Masalların tasnifi konusunun ele alındığı bir başka çalışma ise Kamilcan İmamov'un "Özbek Halk Ertaklarining Tasnifi"[127] adlı makalesidir. Yazar bu makalesinde Özbek masallarını sınıflandırmamış, masal sınıflandırmasının prensipleri üzerinde durmuştur. İmamov, masalları sınıflandırmak için, önce masalların diğer nesir türlerle ilişkisinin belirlenmesi gerektiğini ifade etmiş ve masal türünün diğer türlerle ilişkisi konusunda bazı değerlendirmelerde bulunmuştur.

---

[122] Söz konusu seriden 1967-1981 yılları arasında, Özbek folkloruyla ilgili bilimsel makalelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan yedi kitap yayınlanmıştır.

[123] M. İ. Afzalov-B. Karimov. "Özbek Folklori". *Özbek Adabiyati 15 Yıl İçida.* Taşkent: Özdavneşr., 1939, ss. 129-143.

[124] K. İmamov. *Özbek Satirik Ertaklari*. Taşkent: Fan Neş., 1974, ss. 13-14.

[125] B. Karimiy. "Halk Ertaklari". *Özbek Halk Ertaklari.* (Basmaga Tay.: B. Karimiy), Taşkent: Özdavneşr., 1939, ss. 3-13.

[126] M. İ. Afzalov. "Halk Ertaklarining Tasnifi". *Özbek Halk İcadı.* Taşkent: Fan Neş., 1967, ss. 95-102.

[127] K. İmamov. "Özbek Halk Ertaklarining Tasnifi". ÖTA, S. 1, 1993, ss. 21-26.

Özbek masalları hakkında makale şeklindeki ilk incelemeleri bu şekilde tanıttıktan sonra, makaleleri tek tek tanıtmak yerine, işledikleri konuya göre sınıflandırarak yazar ve makale adlarını vermek yerinde olacaktır.

Özbek masallarının türleri ve bu türlere ait masalların bazı özellikleri hakkında çok sayıda çalışma yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar arasında dikkati çeken makaleler şunlardır: K. İmamov'un "Satirik Ertaklarda Konflikt [Satirik Masallarda Çatışma]"[128], "Hayvanlar Hakıdagi Ertaklarning Aralık Tipi [Hayvan Masallarının Aralık Tipi]"[129], "Maişiy Ertaklarning Asasiy Hususiyatlari ve Tasnifi [Gündelik Masalların Temel Özellikleri ve Tasnifi]"[130], Ğ. Calalov'un "Satirik Ertaklarning Bazı Hususiyatlari [Satirik Masalların Bazı Özellikleri]"[131], K. Kadirov'un "Özbek Halk Sehrli Ertaklarida Epik Mekan [Özbek Halk Sihirli Masallarında Epik Mekan]"[132].

Özbek masalları hakkında çalışan bilim adamlarının üzerinde önemle durduğu konulardan bir diğeri, masalların kökeninin belirlenmesi olmuştur. Ğ. Calalov ile H. Egamov'un birlikte hazırladıkları "Ertaklarning Kadim Ildızı [Masalların Kadim Kökleri]"[133] adlı makale ve K. İmamov'un "Özbek Halk Ertaklarining Tarihiy Asaslariga Dair [Özbek Halk Masallarının Tarihi Esaslarına Dair]"[134] adlı makalesi bu alandaki önemli çalışmalar olarak sayılabilir.

Köken araştırmalarına benzer çalışmalar masallardaki bazı motifler üzerine de yapılmıştır. Çok sayıda makalede, Özbek masallarında sık kullanılan bazı motiflerin kökeni ve özellikleri konu edilmiştir. Bu makaleler arasında; K. İmamov'un "Ertaklarda Sınav Motivi [Masallarda Sınav Motifi]"[135], M. Corayev'in "Ertaklardagi Ananaviy Üç Yol Motivining Genezisi [Masallardaki Geleneksel Üç Yol Motifinin Kökeni]"[136], T. Rahmanov'un "Sehrli Ertaklardagi Ayrim Motivlar Genezisiga Dair [Sihirli Masallardaki Bazı Motiflerin Kökenine Dair]"[137] ve Cabbar İşankul'un "Özbek

---

[128] K. İmamov. "Satirik Ertaklarda Konflikt". *Özbek Halk İcadi.* Taşkent: Fan Neş., 1967, ss. 103-110.

[129] K. İmamov. "Hayvanlar Hakıdagi Ertaklarning Aralık Tipi". ÖTA, S. 2, 1991, ss. 39-43.

[130] K. İmamov. "Maişiy Ertaklarning Asasiy Hususiyatlari ve Tasnifi". ÖTA, S. 1, 1995, ss. 30-35.

[131] Ğ. Calalov. "Satirik Ertaklarning Bazı Hususiyatlari". ÖTA, S. 1, 1974, ss. 72-74.

[132] K. Kadirov. "Özbek Halk Sehrli Ertaklarida Epik Mekan". ÖTA, S. 5, 2001, ss. 59-60.

[133] Ğ. Calalov-H. Egamov. "Ertaklarning Kadim Ildızı". Fan ve Turmuş, S. 10, 1981, ss. 22-23, 25.

[134] K. İmamov. "Özbek Halk Ertaklarining Tarihiy Asaslariga Dair". ÖTA, S. 1, 1983, ss. 36-40.

[135] K. İmamov. "Ertaklarda Sınav Motivi". ÖTA, S. 5, 1968, ss. 63-65.

[136] M. Corayev. "Ertaklardagi Ananaviy Üç Yol Motivining Genezisi". ÖTA, S. 3, 1983, ss. 31-37.

[137] T. Rahmanov. "Sehrli Ertaklardagi Ayrim Motivlar Genezisiga Dair". ÖTA, S. 3-4, 1992, ss. 51-55.

Ertaklarida Tüş Motivi [Özbek Masallarında Rüya Motifi]"[138] adlı makaleleri dikkat çekicidir.

Özbek masallarında çok sık rastlanan; "peri, dev, yalmağız, Hızır" vb. gibi tiplerin özellikleri, tarihi kökenleri ve bu tiplerin diğer halk edebiyatı türlerindeki şekilleri gibi konular da Özbek bilim adamlarının üzerinde durduğu konular arasındadır. Kamilcan İmamov'un "Ertaklarda Satirik Obrazlar İfadasi, Komizm Vasıtalari [Masallarda Saitirik Tipler ve Komedi Vasıtaları]"[139], "Calmağız-Cadugar Obrazi Talkiniga Dair [Calmağız-Cadugar Tipinin Yorumuna Dair]"[140] ve "Pari Obrazining Mifo-Epik Talkini [Peri Tipinin Mito-Epik Yorumu]"[141] adlı makaleleri, H. Şakirova'nın "Özbek Sehrli-Fantastik Ertaklarida İcabiy Obraz [Özbek Sihirli-Fantastik Masallarında Olumlu Tip]"[142] makalesi, Cabbar İşankul'un "Dev Obrazining Badiiy Tasviri [Dev Tipinin Bedii Tasviri]"[143] makalesi, B. Cumaniyazov'un "Yalmağız Obrazining Kadimiy Ildızlari [Yalmağız Tipinin Kadim Kökleri]"[144] makalesi, A. Kayumov'un "Pari Obrazining Genezisiga Dair Mülahazalar [Peri Tipinin Kökenine Dair Mülahazalar]"[145] makalesi ve F. Nurmanov'un "Özbek Halk Ertaklarida Hızr Obrazining Epik Talkini [Özbek Halk Masallarında Hızır Tipinin Epik Yorumu]"[146] makalesi, bu alanda hazırlanmış önde gelen çalışmalardır.

Masalların diğer halk edebiyatı türleriyle ilişkisi, özellikle de destanlarla ilişkisi, makalelerde sık sık tartışılan konular arasındadır. Masal ve destan arasındaki karşılıklı etkileşim; konu, tip, motif ve tasvir araçları bakımından tahlil edilmiştir. Bu konuda çalışan bilim adamları ve makaleleri şunlardır; K. İmamov "Dastanlarda Ertak Motivlari [Destanlarda Masal Motifleri]"[147], "Ertak ve Dastanlarda İdeal Kahraman Talkini Masalasiga Dair [Masal ve Destanlardaki İdeal Kahramanın Yorumu Meselesi-

---

[138] C. İşankul. "Özbek Ertaklarida Tüş Motivi". ÖTA, S. 4, 2003, ss. 6-13.

[139] K. İmamov. "Ertaklarda Satirik Obrazlar İfadasi, Komizm Vasıtalari". ÖTA, S. 1, 1968, ss. 33-35.

[140] K. İmamov. "Calmağız-Cadugar Obrazi Talkiniga Dair". *İslam Şair ve Uning Halk Poeziyasida Tutgan Örni.* (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 5. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1978, ss. 77-88.

[141] K. İmamov. "Pari Obrazining Mifo-Epik Talkini". ÖTA, S. 3, 2007, ss. 36-39.

[142] H. Şakirova. "Özbek Sehrli-Fantastik Ertaklarida İcabiy Obraz". *Özbek Tilşunasligi, Adabiyatşunasligi Masalalari*. Taşkent: Fan Neş., 1972, ss. 303-311.

[143] C. İşankul. "Dev Obrazining Badiiy Tasviri". ÖTA, S. 4, 1995, ss. 30-33.

[144] B. Cumaniyazov. "Yalmağız Obrazining Kadimiy Ildızlari". ÖTA, S. 2, 1996, ss. 46-49.

[145] A. Kayumov. "Pari Obrazining Genezisiga Dair Mulahazalar". ÖTA, S. 4, 1998, ss. 41-44.

[146] F. Nurmanov. "Özbek Halk Ertaklarida Hızr Obrazining Epik Talkini". ÖTA, S. 4, 2003, ss. 61-65.

[147] K. İmamov. "Dastanlarda Ertak Motivlari". *Fazıl Şair*. (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 3. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1973, ss. 97-104.

ne Dair]"[148], R. Racabov "Zavarhan Dastanida Ertak Motivlari [Zevarhan Destanında Masal Motifleri]"[149], H. Abdullayev "Ertakdan Dastanga [Masaldan Destana]"[150], S. Rozimbayev "Ertaklarning Dastanlardagi Bir Funktsiyasiga Dair [Masalların Destanlardaki Bir Fonksiyonuna Dair]"[151] ve Ğ. Calalov "Alpamış ve Halk Ertaklari [Alpamış ve Halk Masalları]"[152].

Makalelerin tanıtıldığı bu kısımda son olarak, günümüze yakın dönemlerde üzerinde çok durulan Özbek masallarındaki formeller konusunda çalışan bilim adamları ve bu konuyla ilgili makalelerin isimlerini vermek istiyoruz. N. Dosthocayev "Özbek Halk Ertaklarida Medial Formulalar [Özbek Halk Masallarında Geçiş Formelleri]"[153], M. Mirzacanova "Barkarar Epik Formulalar Hakıda Bazı Mülahazalar [Sabit Epik Formeller Hakkında Bazı Mülahazalar]"[154], C. Yusupov "Harezm Ertaklarida Ananaviy Başlama [Harezm Masallarında Geleneksel Başlama]"[155], S. Mirzayeva "Epik Formulalarning Haslanişi [Epik Formellerin Kalıplaşması]"[156], B. Rahmanov "Ertakda Formulaviy Tasvir [Masalda Formelli Tasvir]".[157]

A.2.4. Tezler:

Özbek masalları hakkında buraya kadar tanıttığımız çalışmaların yanında, çeşitli üniversiteler ve enstitüler bünyesinde doktora düzeyinde tez çalışmaları da yapılmıştır. Tespitlerimize göre, Özbek masallarının, halk bilimi açısından incelendiği on çalışma, dil özellikleri açısından incelendiği bir çalışma ve pedagojik önemi bakımından incelendiği iki doktora tez çalışması farklı tarihlerde hazırlanarak tamamlanmıştır. Söz konusu doktora tez çalışmalarını hazırlayan kişiler ve tez konuları, kronolojik olarak aşağıda liste halinde verilmiştir.

---

[148] K. İmamov. "Ertak ve Dastanlarda İdeal Kahraman Talkini Masalasiga Dair". *Polkan Şair*. (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 4. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1976, ss. 127-133.

[149] R. Racabov. "Zavarhan Dastanida Ertak Motivlari". *Tenkid ve Adabiyatşunaslik Masalalari*. Taşkent, 1973 ss. 109-114.

[150] H. Abdullayev. "Ertakdan Dastanga". Adabiy Miras, No: 4 (42), 1987, ss. 14-17.

[151] S. Rozimbayev. "Ertaklarning Dastanlardagi Bir Funktsiyasiga Dair". Adabiy Miras, No. 2, 1989, ss. 70-73.

[152] Ğ. Calalov. "Alpamış ve Halk Ertaklari". *Alpamış-Özbek Halk Kahramanlık Eposi.* Taşkent: Fan Neş., 1999, ss. 141-147.

[153] N. Dosthocayev. "Özbek Halk Ertaklarida Medial Formulalar". *Özbek Klassik Adabiyatida Alişer Navaiy An'analari.* No: 693, Taşkent, 1982, ss. 90-94.

[154] M. Mirzacanova. "Barkarar Epik Formulalar Hakıda Bazi Mülahazalar". ÖTA, S. 6, 2000, ss. 34-36.

[155] C. Yusupov. "Harezm Ertaklarida Ananaviy Başlama". ÖTA, S. 5, 2002, ss. 17-20.

[156] S. Mirzayeva. "Epik Formulalarning Haslanişi". ÖTA, S. 3, 2000, ss. 33-36.

[157] B. Rahmanov. "Ertakda Formulaviy Tasvir". ÖTA, S. 4, 2006, ss. 22-27.

Anara Möminova. "*Özbek Halk Ertaklarida Hatın-Kızlar Obrazı (Realizm ve Romantizm Tendentsiyaları Aspektida) [Özbek Halk Masallarında Kadın Tipi (Realizm ve Romantizm Eğilimleri Açısından)]*". (Dissertatsiya), Alişer Navaiy Namidagi Semerkant Davlat Universiteti, Taşkent, 1967.

Kamilcan İmamov. "*Özbek Satirik Ertaklarida Sotsiyal Motivlar. [Özbek Hicvi Masallarında Sosyal Motifler]*". (Dissertatsiya), A. Puşkin Namidagi Til ve Adabiyat İnstituti, Taşkent, 1968.

Gayrat Aripoviç Djalalov. "*Genezis i Poetika Uzbekskoy Volşebnoy Skazki [Özbek Sihirli Masallarının Kökeni ve Poetikası]*". (Dissertatsiya), Taşkentskiy Gosudarstvenıy Institut Kulturi. [Taşkent Devlet Kültür Enstitüsü], Taşkent, 1986.

Koşmurad Beknazarov. "*Özbek Halk Maişiy Ertaklari (Örganilişi, Tasnifi, Poetikası) [Özbek Halk Gündelik Masalları (Araştırmalar, Tasnif, Poetika)]*". (Dissertatsiya), A. Kadiriy Namidagi Davlat Madaniyat İnstituti, Taşkent, 1993.

Nuratdin Halillayeviç Dosanov. "*Özbek Halk Ertaklari Tilida Anıklavçilar [Özbek Halk Masallarının Dilinde Tamlayanlar]*". (Dissertatsiya), Nizamiy Namidagi Taşkent Davlat Pedagogika İnstituti, Taşkent, 1994.

Muslima Kadirovna Bazarova. "*Kiçik Yaşdagi Maktab Okıvçilarida Dostlik, Ortaklık Hissini Tarbiyalaşda Halk An'analaridan Faydalaniş (Özbek Halk Ertaklari Vasitasida) [Küçük Yaştaki Okul Çocuklarına Dostluk, Arkadaşlık Hissini Öğretmede Halk Geleneklerinden Faydalanma (Özbek Halk Masalları Vasıtasıyla)]*". (Dissertatsiya), Nizamiy Namidagi Taşkent Davlat Pedagogika Instituti, Taşkent, 1994.

Salima Cumayeva. "*Hayvanlar Hakıdagi Ertaklarning Genetik Asaslari ve Spetsifikasi. [Hayvan Masallarının Genetik Esasları ve Kendine Özgü Yönleri]*". (Dissertatsiya), Alişer Navaiy Namidagi Til ve Adabiyat İnstituti, Taşkent, 1996.

Nadira Nigmatovna Dosthocayeva. "*Özbek Sehrli Ertaklarning Struktural Tahlili [Özbek Sihirli Masallarının Yapısal Tahlili]*". (Dissertatsiya), Alişer Navaiy Namidagi Til ve Adabiyat İnstituti, Taşkent, 1999.

Dilfuzahan Aliyevna Abdurahimova. "*Maktabgaça Tarbiya Yaşidagi Balalarni Ahlakiy Ruhda Tarbiyalaşda Halk Ertaklaridan Faydalaniş [Okul Çocuklarını Ahlaklı Yetiştirmede Halk Masallarından Faydalanma]*". (Dissertatsiya), K. Niyaziy Namli Respublika İlmiy Tadkikat İnstituti, Taşkent, 1998.

Cumabaviy Yusupov. "*Harezm Ertaklarning Genezisi, Asasiy Hususiyatlari ve Poetikası [Harezm Masallarının Kökeni, Temel Özellikleri ve Poetikası]*". (Dissertatsiya), Alişer Navaiy Namidagi Til ve Adabiyat İnstituti, Taşkent, 1999.

Mamura Abduhamidovna Sadıkova. "*Ügay Kız Tipidagi Turkum Ertaklarning Spetsifikasi, Genezisi ve Badiiyati [Üvey Kız Tipi Dairesindeki Masalların Kendine*

Özgü Yönleri, Kökeni ve Estetiği]". (Dissertatsiya), Alişer Navaiy Namidagi Til ve Adabiyat İnstituti, Taşkent, 2003.

Kamaliddin Namazoviç Kadirov. "*Özbek Sehrli Ertaklarida Zaman ve Mekan Talkini [Özbek Sihirli Masallarında Zaman ve Mekân Yorumu]*". (Dissertatsiya), Alişer Navaiy Namidagi Til ve Adabiyat İnstituti, Taşkent, 2004.

Gözal Madiyarovna Egamberdiyeva. "*Ertak Tip Syujetli Harezm Dastanlari Poetikası [Masal Tipinde Olay Örgülü Harezm Destanlarının Poetikası]*". (Dissertatsiya), Alişer Navaiy Namidagi Til ve Adabiyat İnstituti, Taşkent, 2005.

B. TÜRKİYE'DEKİ ÇALIŞMALAR

Özbek masalları hakkında Türkiye'de yapılan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır ve çalışmaların çoğu metin yayınları ve farklı üniversitelerde yapılan tez çalışmalarından oluşmaktadır. Söz konusu çalışmaları, yapıldıkları yıllara göre şu şekilde sıralamak mümkündür.

Türkiye'de Özbek masallarıyla ilgili, günümüzde Özbekistan Cumhuriyeti'nin sınırları dışında yaşayan Afganistan Özbeklerinin masalları hakkında olsa da, ilk çalışma Saim Sakaoğlu'nun "Afganistan Türklerinin Halk Edebiyatı ve Folklorundan Örnekler"[158] adlı makalesidir. S. Sakaoğlu, bu makalesinde, Gunnar Jarring'in 1938 yılında yayınlanan "*Uzbek Texts From Afghan Turkestan, with Glossary*"[159] adlı kitabında yer alan halk bilgisi ürünlerinden bazılarını Türkiye Türkçesine aktararak yayınlamıştır. S. Sakaoğlu'nun yayınladığı metinler arasında; "Hayvanlar Padişahı Aslanın Hikâyesi", "Dişi Köpek ile Dişi Aslanın Hikâyesi" ve "İki Tilkinin Hikâyesi" adlı 3 masal metni de bulunmaktadır. S. Sakaoğlu'nun yayınladığı masallardan "İki Tilkinin Hikâyesi" ve "Dişi Köpek ile Dişi Aslanın Hikâyesi" adlı masallar, Nedim Bakırcı'nın Türk boylarının hayvan masallarını incelediği "*Türk Dünyası Coğrafyasından Tespit Edilmiş Hayvan Masalları Üzerine Bir İnceleme*"[160] adlı çalışmasında kullanılmıştır.

Türkiye'de Özbek masallarıyla ilgili bir diğer çalışma, yine Özbek masal metinlerinin yayınlandığı, Recep Toparlı'nın "Özbek Halk Masalları"[161] adlı makalesidir. R. Toparlı 1983 yılında Türk Folkloru dergisinde yayınlanan makalesinde; "Karınca", "Oduncu ve Aslan" ve "İki Erkek Kardeş" adlı üç Özbek masalını Türkiye

---

[158] Saim Sakaoğlu. "Afganistan Türklerinin Halk Edebiyatı ve Folklorundan Örnekler". Türk Kültürü, S. 211-214, Mayıs-Ağustos 1980, ss. 231-240.

[159] Gunnar Jarring. *Uzbek Texst From Afghan Turkestan, with Glossary.* Lund/Leipzig: C.W.K. Gleerup/Otto Harrassowitz, 1938.

[160] Nedim Bakırcı. *Türk Dünyası Coğrafyasından Tespit Edilmiş Hayvan Masalları Üzerine Bir İnceleme.* Elazığ: Manas Yay., 2010, ss. 472-473; s. 616.

[161] Recep Toparlı. "Özbek Halk Masalları". Türk Folkloru, S. 43, Şubat, 1983, ss. 22-23.

Türkçesine aktarmıştır. Nedim Bakırcı'nın yukarıda zikredilen çalışmasında[162], daha önce R. Toparlı tarafından yayınlanan "Oduncu ve Aslan" ve "Karınca" adlı masallar da kullanılmıştır.

Fikret Türkmen danışmanlığında Şensal Biçer tarafından hazırlanan "*Şamirza Turdımov, Özbek Halk Ertakları (Transkripsiyon ve Çeviri)*"[163] adlı lisans bitirme tezi 1994 yılında tamamlanmıştır. Ş. Biçer, Şamirza Turdimov tarafından hazırlanan Özbek Halk Ertaklari (1990) adlı kitapta bulunan 25 Özbek masalını transkribe ederek Türkiye Türkçesine aktarmıştır.

Türkiye'de Özbek masallarının incelendiği ilk çalışma Muhittin Gümüş'ün "Türk ve Özbek Masallarının Ortak Özellikleri"[164] adlı makalesidir. Yazar makalesinin başında, Türkiye ve Özbekistan'da yapılan masal çalışmalarına kısaca değindikten sonra, Türkiye ve Özbekistan sahasından alınan sınırlı sayıdaki masalı başlangıç ve bitiş formelleri bakımından karşılaştırmış ve daha sonra, bu iki Türk boyunun masalları hakkında bilgi vermiştir.

Selma Ergin "*Özbek Halk Masalları (Bir Bar Eken/Transkripsiyon-İnceleme)*"[165] adlı yüksek lisans tez çalışmasında, Özbekistan'da 1995 yılında yayınlanan "Bir Bar Ekan" adlı kitapta bulunan 37 masal metnini transkribe etmiş ve söz konusu masalları kahramanları bakımından incelemiştir. Özbek masallarındaki kahramanlar; "İnsanlar", "Gerçeküstü Varlıklar" ve "Hayvanlar" başlıkları altında tasnif edilerek değerlendirilmiştir.

Özbek masallarının Türkiye Türkçesine aktarılarak yayınlandığı kaynaklardan bir diğeri Zeynel Abidin Makas'ın "*Türk Dünyasından Masallar*"[166] adlı kitabıdır. Yazar, diğer Türk boylarının masallarıyla birlikte, Özbek Türklerinin; "Hasan ile Zühre", "Hoş Avazlı Bülbül", "Mert ile Hasis" ve "Kel Nesir" masallarını Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Bu masallar, 1987 yılında Azerbaycan'da yayınlanan "*Özbek Halg Nagılları*" adlı kitaptan alınmıştır.

Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanan "*Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Ansiklopedisi*"nin 14. cildi Özbek halk edebiyatına ayrılmıştır. Özbek halk edebiyatındaki türlerden örnek metinlerin bulunduğu bu ciltte, Özbek masal metinleri de

---

[162] Nedim Bakırcı. *age.*, s. 671; ss. 752-753.

[163] Şensal Biçer. *Şamirza Turdımov, Özbek Halk Ertakları (Transkripsiyon ve Çeviri)*. E. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Lisans Bitirme Tezi), İzmir, 1994.

[164] Muhittin Gümüş. "Türk ve Özbek Masallarının Ortak Özellikleri". A. Ü. Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, S. 4, Ankara, 1995, ss. 63-67.

[165] Selma Ergin. *Özbek Halk Masalları (Bir Bar Eken/Transkripsiyon-İnceleme)*. T. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 1997.

[166] Zeynel Abidin Makas. *Türk Dünyasından Masallar (Metin-İnceleme).* İstanbul: Kitabevi Yay., 2000.

yayınlanmıştır. Özbek Halk Edebiyatı başlığı altındaki "Ertekler/Masallar"[167] kısımda, Özbek masalları hakkındaki kısa bilgiden sonra, 14 Özbek masalının transkripsiyonlu ve Türkiye Türkçesi metni verilmiştir.

"Türk Dünyası Ortak Edebiyatları Projesi" kapsamında AKM tarafından yayınlanan "*Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*"nin 2. cildi sözlü edebiyata ayrılmıştır. Bu ciltte; "Efsane", "Menkabe", "Masal" ve "Halk Hikâyeleri" türleri incelenmiştir. Saim Sakaoğlu tarafından hazırlanan "Masallar"[168] bölümü; "Masallar Hakkında Genel Bilgiler" ve "Türk Dünyası Masalları" adlı iki alt başlıktan oluşmaktadır. Özbek masalları, Türk Dünyası Masalları altında yer alan "Özbekistan" (ss. 283-290) başlığı altında incelenmiştir. Bu kısımda; Özbeklerde masal terimini karşılamak üzere kullanılan terimler, Özbek masalları üzerine yapılan çalışmalar, Özbek masallarının sınıflandırılması ve Özbek masallarında kalıp sözler konuları üzerinde durulmuştur.

Özbek masalları hakkında hazırlanan ikinci yüksek lisans tezi "*Özbek Halk Masalları İle İlgili Olarak Metin, Aktarma ve İnceleme*"[169] adını taşımaktadır. Naciye Yıldız danışmanlığında Aysu Şimsek-Canpolat tarafından hazırlanan bu çalışma, üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Birinci bölümde 9 Özbek masalının transkripsiyonu, ikinci bölümde ise Türkiye Türkçesi metni yer almaktadır. Üçüncü bölümde, söz konusu masallar; bölümleri, konuları ve epizotları bakımından incelenmiştir.

Türkiye'de, Özbek masallarının konu edildiği ilk doktora tezi Hüseyin Baydemir tarafından hazırlanmıştır. Tez çalışmasına her ne kadar "*Özbek Halk Masalları: İnceleme-Metin*"[170] şeklinde genel bir başlık verilmiş olsa da, çalışmanın konusu Özbek sihirli masallarıdır. Çalışmanın giriş kısmında; Özbekistan'da masal kavramı, masalcılık geleneği, Özbek bilim adamlarının yaptığı masal sınıflandırmaları hakkında kısaca bilgi verilmiş ve Özbekistan'daki masal çalışmaları tanıtılmıştır. Birinci bölümde, Özbekistan'da farklı dönemlerde yayınlanan kitaplardan seçilen 70 sihirli masalın her birinin özeti verilmiş ve masallarda tespit edilen motifler "Motif Index of Folk Literature"a göre tasnif edilmiştir. İkinci bölümde 70 masalın Türkiye Türkçesine aktarılmış metinleri yer almaktadır. Ayrıca, "Sonuç", "Kaynaklar" ve "Sözlük"ten sonra masallarda tespit edilen motiflerin dizini verilmiştir.

---

[167] "Ertekler/Masallar". *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Ansiklopedisi-14: Özbek Edebiyatı 1*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2000, ss. 43-99.

[168] Saim Sakaoğlu. "Masallar". *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. C.: II, Ankara: AKM Yay., 2002, ss. 131-312.

[169] Aysu Şimşek Canpolat. *Özbek Halk Masalları İle İlgili Olarak Metin, Aktarma ve İnceleme.* G. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004.

[170] Hüseyin Baydemir. *Özbek Halk Masalları: İnceleme-Metin.* A. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2004.

Ahmet Saçkesen, 1996 yılında İzmir'de düzenlenen I. Türk Dünyası Kültür Kurultayı'nda sunduğu "Özbek Masallarında Mitolojik Unsular"[171] adlı bildirisinde, "Hoş Avazlı Bülbül" ve "Kurt ile Tilki" adlı Özbek masallarında yer alan şekil değiştirme motifi üzerinde durmuştur.

Türkiye'de Özbek masalları konusunda hazırlanan ikinci doktora tezi, Ali Duymaz danışmanlığında Ahmet Saçkesen tarafından hazırlanan "*Özbek Masallarının Tip ve Motif Yapısı*"[172] adlı çalışmadır. A. Saçkesen'in tez çalışması giriş, iki bölüm ve metinlerden oluşmaktadır. Çalışmanın girişinde genel olarak; masal kavramı, masallar üzerine yapılan çalışmalar, masalların özellikleri ve diğer türlerle ilişkisi üzerinde durulmuştur. Birinci Bölüm'de; Özbeklerde masal türünü ifade etmek için kullanılan terimler, masal tanımları, Özbek masallarının genel özellikleri ve Özbek masalları üzerine yapılan çalışmalar kısaca değerlendirilmiştir. İkinci Bölüm'de ise, incelenen 72 Özbek masalının epizot, tip ve motif yapısı çıkartılmıştır. Bu bölümün sonunda, Özbek masallarındaki formel ifadeler incelenmiştir. Metinler kısmında, 72 masalın transkripsiyonlu metni ve Türkiye Türkçesine aktarılmış metni yer almaktadır.

Özbek masalları hakkında Türkiye'de yapılmış son çalışma bir yüksek lisans tezidir. İstanbul Üniversitesi, SBE Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Mekhribon Safarova'nın hazırladığı "*Eğitsel Bir Bakış Açısıyla Anadolu ve Özbek Türk Masallarında Ortak ve Farklı Motifler*"[173] adlı yüksek lisans tezi, 2010 yılında tamamlanmıştır. M. Safarova'nın söz konusu çalışmasında Özbekistan ve Türkiye sahası masallarının çocuk eğitimindeki önemi ve katkısı incelenmiştir. Çalışma, Özbekistan ve Türkiye sahası masalları hakkında verilen genel bilgilerle başlamaktadır. Devamında her iki sahadan ders kitaplarında yayınlanmış 3'er masal metni seçilerek, bu masallardaki ortak motifler ve tipler tespit edilmiş ve karşılaştırılmıştır. Sonraki kısımda ise masalların eğitim açısından önemi üzerinde durulmuştur. M. Safarova'nın tez çalışmasının sonunda Özbekistan ve Türkiye'de ilköğretim 1-5 sınıf ders kitaplarında yer alan masal metinleri bulunmaktadır.

Ülkemizde bu yayınların dışında, Özbek masal metinlerinin çocuklara yönelik olarak hazırlandığı resimli popüler bir yayından da bahsetmek gerekir. Gendaş Yayınları tarafından çıkartılan "Türk Dünyası Masalları" serisinin "*Özbek Masal-*

---

[171] Ahmet Saçkesen. "Özbek Masallarında Mitolojik Unsular". *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı - IV*. (Ed. Fikret Türkmen-Gürer Gülsevin), Ankara: Lazer Ofset, 2007, ss. 1743-1745.

[172] Ahmet Saçkesen. *Özbek Masallarının Tip ve Motif Yapısı.* E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2010.

[173] Mekhribon Safarova. *Eğitsel Bir Bakış Açısıyla Anadolu ve Özbek Türk Masallarında Ortak ve Farklı Motifler.* İ. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010.

ları"[174] adlı ilk kitabı 1998 yılında yayınlanmıştır. Kitapta, Mezgil İsatov tarafından derlenen 4 Özbek masalı yayınlanmıştır.

Özbek masalları üzerine Türkiye'de günümüze kadar yapılan çalışmaları geneli itibariyle değerlendirmek gerekirse; söz konusu çalışmaların oldukça geç başladığını ve Özbek masallarının incelenmesi bakımından yetersiz olduğunu söylemek mümkündür. Şüphesiz bunun en önemli sebebi, Sovyetler Birliği döneminde Özbek masal metinlerine ulaşmanın pek mümkün olmamasıdır. Fakat Özbekistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, aradan yirmi yıldan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen, ülkemizde Özbek masalları hakkındaki çalışmaların belirli bir olgunluğa ulaşmamış olması, yukarıdaki düşüncemizin haklı olduğunu göstermektedir.

C. DİĞER ÜLKELERDEKİ ÇALIŞMALAR

Özbekistan ve Türkiye dışında Özbek masalları üzerine çalışmaların yapıldığı ülkelerin büyük bir çoğunluğu Sovyetler Birliği yıkılmadan önce, ya Sovyetler Birliği ya da Doğu Bloğu içinde yer alan ülkelerdir. Bu ülkelerdeki çalışmaların geneli Özbek masal metinlerinin yayınlaması şeklindedir ve yayınlanan masalların büyük bir kısmı Rusçadan tercüme edilmiştir. Fakat Özbek masalları üzerine pek çok çalışmanın yapıldığı Almanya hem Sovyetler Birliği'nin dışında olması, hem yayınlanan masalların alındığı kaynakların özgünlüğü ve hem de yapılan çalışmaların yapısı bakımından bu grubun dışında tutulmalıdır. Bu nedenle, diğer ülkelerdeki çalışmalar başlığı altında, öncelikle Almanya'daki çalışmaların tanıtılması daha uygun olacaktır.

C.1. Almanya:

Almanya'da Özbek masalları hakkındaki çalışmalar erken dönemlerde başlamıştır. İlk çalışmalar sadece masal metinlerinin yayını ve bu metinlerin Rusçadan tercüme olmasına rağmen, daha sonraki dönemlerde yapılan çalışmalarda yayınlanan masalların incelendiğini ve metinlerin Özbek Türkçesinden de tercüme edilerek yayınlandığı görülmektedir.

Gustav Jungbauer tarafından yayına hazırlanan ve "Die Märchen der Weltliteratur [Dünya Edebiyatından Masallar]" serisinden, 1923 yılında çıkan "*Märchen aus Turkestan und Tibet [Türkistan ve Tibet'ten Masallar]*"[175] adlı kitap, Özbek masalları hakkında Avrupa'da yayınlanan ilk çalışmadır. Kitapta tercümesi

---

[174] *Özbek Masalları.* (Derleyen: Mezgil İsatov, Resimleyen: Yaşar Zeynalov), İstanbul: Gendaş Yay., 1998.

[175] *Märchen aus Turkestan und Tibet*. (Herausgegeben von Gustav Jungbauer), (Die Märchen der Weltliteratur), Jena: Eugen Diederichs Verlag, 1923. Kitabın daha geniş bir tanıtımı için bkz. Yoldaş Nurmurodov. "Özbek Halk Ertaklarning Nemisça İlk Tarcimasi". ÖTA, S. 5, 1983, ss. 49-52.

bulunan 28 masalın 20'si Özbek, 8'i de Tibet masalıdır. G. Jungabauer, Özbek masallarının ilk 15 tanesini N. P. Ostroumov'un Rusça yayınlanan kitabından, geri kalan 5 tanesini de Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi'nden ve o dönemde yayınlanan kitaplardan aldığını belirtmiştir. Fakat kitapta 17. numaralı "Dom Propheten Noah und Sintflut [Nuh Peygamber ve Sel]" (ss. 188-194) adlı efsanenin ve 20. numaralı "Etwas vom Eulenspiegel Nasrüddin [Hazırcevap Nasreddin Hakkında]" (ss. 198-199) adlı fıkranın masal olarak kabul edildiği görülmektedir. Ostroumov'un yayınında olduğu gibi, tercüme edilen masalların derleme bilgileri, kitabın ekler kısmında yer almış, G. Jungbauer bunun yanında, aynı konudaki masalların hangi ülkelerde mevcut olduğu ve nerede yayınlandığı hakkında da bilgi vermiştir. G. Jungbauer'in kitabı Özbek masallarının Avrupa'da tanınmasını sağlayan ilk yayın olması bakımından, Özbekistan dışında yapılan çalışmalar arasında özel bir yere sahiptir.

İsveçli diplomat Gunnar Jarring'in 1938 yılında yayınlanan "*Uzbek Texst From Afghan Turkestan [Afgan Türkistanından Özbek Metinleri]*"[176] adlı kitabını Almanya'da yapılan çalışmalar arasında saymak mümkündür. G. Jarring, Afganistan Özbeklerinden derlediği ve dil malzemesi olarak yayınlandığı Özbek halk bilgisi ürünleri arasında 15 tane masal metni bulunmaktadır.[177] İlk üç masalın ikişer varyantının yayınlandığı masalların Özbek Türkçesi metinleriyle birlikte, İngilizce tercümesi de yer almaktadır.

Özbek masal metinlerinin Rusça kaynaklardan tercüme edilerek yayınlandığı kaynaklardan biri "*Die Märchen Karawane: Aus dem usbekischen Märchenschatz [Masal Kervanı: Özbek Masal Hazinesinden]*"[178] adlı kitaptır. M. İ. Şeverdin tarafından yayına hazırlanan kitapta, M. Spady'nin Almancaya çevirdiği 42 masal yayınlanmıştır. Masallar 1953 yılında Taşkent'te Rusça yayınlanan "*Uzbekskiye Narodnıye Skazki*" adlı kitaptan alınmıştır.

Karl Reichl tarafından hazırlanan "*Usbekische Märchen [Özbek Masalları]*"[179] adlı kitapta yer alan masallar Özbek Türkçesinde yayınlanan kaynaklardan alınmıştır. Kitapta bulunan 8 Özbek masalı, 1955 yılında yayınlanan *Özbek Halk Ertaklari* kitabından ve 1963 yılında yayınlanan "*Özbek Halk Ertaklari*" kitabının ikinci

---

[176] Gunnar Jarring. *Uzbek Texst From Afghan Turkestan*. Lund/Leipzig: C.W.K. Gleerup/Otto Harrassowitz, 1938.

[177] Söz konusu masallardan üç tanesinin Türkiye Türkçesindeki yayını için bkz. Saim Sakaoğlu. "Afganistan Türklerinin Halk Edebiyatı ve Folklorundan Örnekler". Türk Kültürü, S. 211-214, Mayıs-Ağustos 1980, ss. 231-240.

[178] *Die Märchen Karawane: Aus dem usbekischen Märchenschatz,* (Herausgegeben: M. I. Schewerdin, Deutsche übersetzt von M. Spady), Berlin: Verlag Kultur, 1959.

[179] *Usbekische Märchen.* (Mit Übers., Glossar u. Anm. hrsg. von Karl Reichl), Bochum: Studienverlag Brockmeyer, 1978. Kitabın geniş bir tanıtımı için bkz. Hamit Z. Koşay. "Özbek Masalları". Türk Folkloru Araştırmaları, 1982, Ankara, 1983, ss. 229-231.

cildinden alınmıştır. Kitapta, masalların Kiril alfabesindeki Özbek Türkçesi metinleri ve Almanca tercümeleri bulunmaktadır. K. Reichl, kitabının "Masallar Hakkında Notlar" kısmında, her masalın Aarne-Thompson katalogundaki tip numarasını, motiflerini ve Türk boylarındaki varyantlarını da tespit etmiştir. K. Reichl'ın kitabı, Özbek Türkçesindeki kaynakların kullanılarak hazırlanmış olması ve masalların incelendiği ilk çalışma olması bakımından dikkat çekicidir.

Ilse Laude Cirtautas'ın İngilizce yayınlanan "*Chrestomathy of Modern Literary Uzbek*"[180] adlı kitabında, Özbek masal metinlerinden örnekler de bulunmaktadır. Kitabın "Examples from Uzbek Oral Literature [Özbek Sözlü Edebiyatından Örnekler]" (ss. 60-85) bölümünde; "Aka-Uka", "Kumurska" ve "Otınçi Yigit Bilan Şer" adlı masalların Özbek Türkçesi metinleri Kiril alfabesiyle yayınlanmıştır. Masalların tercümelerinin bulunmadığı kitapta, her masal metninden sonra derleme bilgileri ve masal hakkında kısa notlar bulunmaktadır.

Avrupa'da, Özbek masalları ve masal geleneğinin ayrıntılı olarak incelendiği "*Märchen der Usbeken: Samarkand, Buchara, Taschkent [Özbeklerin Masalları: Semerkant, Buhara, Taşkent]*"[181] adlı çalışma Ilse Laude Cirtautas tarafından hazırlanmıştır. "Die Märchen der Weltliteratur [Dünya Edebiyatından Masalları] serisinden çıkan bu kitapta yer alan 47 Özbek masalının Almanca tercümesi konularına göre sınıflandırılarak verilmiştir. "Hayvan Masalları" başlığı altında 13, "Kahramanlık Masalları" başlığı altında 3, "Sihirli Masallar" başlığı altında 8, "Sosyal Masallar" başlığı altında 9, "Macera Masalları" başlığı altında 3, "Atasözü Masallar" başlığı altında ise 11 masal metni bulunmaktadır. Kitapta bulunan 42 masal metni, farklı tarihlerde Özbekistan'da yayınlanan, Özbek Türkçesi kaynaklardan alınmış ve kitapta 16, 19, 23 ve 35 numarada verilen masal metinleri ise I. L. Cirtautas tarafından Afganistan Özbeklerinden derlenmiştir. Masal metinlerinin Almanca tercümesinden sonra yer alan oldukça hacimli "Sonuç" bölümü (ss. 206-236) dört başlık halinde düzenlenmiştir. Söz konusu başlıklar altında; Özbek Türklerinin tarihi, masal çalışmaları, masal anlatıcıları, metinlerin seçimi, tercümesi, düzenlenmesi ve masal kahramanlarının özellikleri konuları üzerinde durulmuştur. "Notlar" (ss. 249-270) kısmında ise, her masalın alındığı kaynak, derleme bilgileri, Aarne-Thompson katalogundaki tip numarası ve diğer Türk boylarındaki varyantları hakkında bilgi verilmiştir. I. L. Cirtautas'ın, 1994 yılında ikinci baskısı yapılan bu çalışması, Özbek masalları konusunda Almanya'daki en kapsamlı yayınlardan biridir.

---

[180] Ilse Laude Cirtautas. *Chrestomathy of Modern Literary Uzbek*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1980.

[181] *Märchen der Usbeken: Samarkand, Buchara, Taschkent.* (Hrsg. u. übers. von Ilse Laude Cirtautas), (Die Märchen der Weltliteratur), Köln: Eugen Diederichs Verlag, 1984.

Özbek edebiyatı üzerine çalışan Leipzig Üniversitesi öğretim üyesi Jakob Taube'nin hazırladığı "*Der Halbe Kicherling: Usbekische Märchen [Yarım Nohut: Özbek Masalları]*"[182] adlı kitap, 1990 yılında Doğu Almanya'da yayınlanmıştır. J. Taube, daha önce farklı tarihlerde yayınlanan Özbek Türkçesi kaynaklardan seçtiği 32 masal metniyle birlikte, daha önce hiç yayınlanmamış 4 masal metnini Almancaya tercüme etmiştir. Yazar kitabının "Sonsöz" kısmında (ss. 208-219) Özbekler ve Özbek masalları hakkında bilgi verdikten sonra, Özbek masallarını; konuları, kahramanları ve formel ifadeleri bakımından kısaca değerlendirmiştir.

Gabrielle Keller'in Semerkant'tan derlediği masalları yayınlandığı "*Märchen aus Samarkand. Feldforschung an der Seidenstrasse in Zentralasien [Semerkant'tan Masallar: Orta Asya İpek Yolu Alan Araştırması]*"[183] adlı kitap 2001 yılında yayınlanmıştır. Kitapta yer alan 23 masal, Özbek bilim adamı Hurram Rahimov tarafından, Özbek Türkçesinden Almancaya tercüme edilmiştir. Notlar kısmında masalların derleme bilgilerinin verildiği kitabın 2002 ve 2004 yıllarında genişletilmiş baskıları yapılmıştır.

Jaroslav Tichy'nin 1962 yılında Prag'da "*Kouzelný Koberec: Pohádky z Kazachstánu a Uzbekistánu*" adıyla Çekçe yayınladığı masal kitabı, "*Der Fliegende Teppich: Märchen aus Kasachstan und Usbekistan [Uçan Halı: Kazakistan ve Özbekistan'dan Masallar]*" adıyla 1968 yılında Prag'da[184] ve 1970 yılında ise Zürih ve Stuttgart'ta[185] Almanca yayınlanmıştır. Jaroslav Tichy'nin bu kitabı, Rusça kaynaklardan alınan 36 Kazak ve Özbek masalının çocuklara yönelik olarak hazırlandığı popüler bir yayındır.

Almanya'daki yayınları tanıttığımız bu kısımda üzerinde duracağımız son çalışma Almanya'da yayınlanan "*Enzyklopädie des Märchens, Handwörterbuch zur Historischen und Vergleichenden Erzählforschung [Masal Ansiklopedisi: Anlatı Araştırmaları Tarihi ve Karşılaştırmalı Kısa Sözlüğü]*" adlı ansiklopedinin "Usbeken

---

[182] *Der Halbe Kicherling: Usbekische Märchen*. (Aus dem Usbekischen Auswahl: Jacob Taube), Leipzig: Reclam-Verlag, 1990. Kitabın geniş bir tanıtımı için bkz. Ali Osman Öztürk. "Almancada Yeni Bir Özbek Masalları Kitabı". Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, S. 1 (4), 1993, ss. 85-86.

[183] Gabrielle Keller-Churram Rachimov. *Märchen aus Samarkand: Feldforschung an der Seidenstrasse in Zentralasien*. Denzlingen: Druck & Werbestudio, 2001.

[184] *Der Fliegende Teppich. Märchen aus Kasachstan und Usbekistan.* (Erz. V. Jaroslav Tichy). Prag: Artia, 1968.

[185] *Der Fliegende Teppich: Märchen aus Kasachstan und Usbekistan.* (Erz. V. Jaroslav Tichy). Zürich-Stuttgart: Flamberg Verlag,1970.

[Özbekler]"[186] maddesidir. Alman bilim adamı Sigrid Kleinmichel tarafından hazırlanan "Özbek" maddesinde, Özbek masalları hakkında genel bilgiler yer almaktadır.

C.2. Rusya:

Özbek masalları hakkında Özbekistan'da yapılan çalışmaların farklı tarihlerde Rusçaya tercüme edilerek Taşkent'te yayınlanması, Özbek masalları hakkında Rusya'da yayınlanan çalışmaların sınırlı sayıda olmasında etkili olmuştur. Özbek masal metinlerinin kitap bütünlüğünde Rusça olarak Moskova'da yayınlandığı tek çalışma "*Uzbekskiye Narodnıye Skazki [Özbek Halk Masalları]*"[187] adlı kitaptır. Kitapta S. Palastrov, M. Salye, M. İ. Şeverdin, A. Mordvilko, N. İşayev tarafından Rusçaya tercüme edilen 50 Özbek masalı yayınlanmıştır.

Rusya'da Özbek masalları hakkında yapılan bir başka yayın çeşidi, masalların Rusçadan başka dillere tercüme edilerek yayınlanması şeklinde gerçekleşmiştir. Rusya'da bu şekilde hazırlanmış iki yayın mevcuttur. Bu yayınlardan biri Özbek masallarının Almanca yayınlandığı "*Usbekische Volksmärchen [Özbek Halk Masalları]*"[188] adlı kitaptır. Söz konusu kitapta yer alan Özbek masalları Vera Nowak tarafından Rusçadan Almancaya tercüme edilmiştir.

Bu şekilde hazırlanan bir diğer yayın ise, "*Folk Tales from the Soviet Union: Central Asia and Kazakhstan [Sovyetler Birliği'nden Masallar: Orta Asya ve Kazakistan]*"[189] adını taşımaktadır. Raduga yayınevi tarafından İngilizce yayınlanan kitapta; Kırgız, Tacik ve Türkmenlerden ikişer masal, Kazak ve Özbeklerden ise birer masal metni bulunmaktadır. Özbeklerin "Üç Ağayni Batırlar [Üç Bahadır Kardeş]" adlı masalı, Olga Shartse tarafından "Three Brothers" adıyla İngilizceye tercüme edilmiştir. Kitabın, Fransızca[190] baskısı Moskova'da, Lehçe[191] baskısı ise Varşova'da yapılmıştır.

---

[186] Sigrid Kleinmichel. "Usbeken". *Enzyklopädie des Märchens: Handwörterbuch zur Historischen und Vergleichenden Erzählforschung*. Band 13. Berlin: Walter de Gruyter, 2010, ss. 1284-1289.

[187] *Uzbekskiye Narodnıye Skazki.* (Perevod: S. Palastrova-M. Salye-M. İ. Şeverdinoy-A. Mordvilko-N. İşayeva) Moskva, 1955.

[188] *Usbekische Volksmärchen*. (Aus dem Russischen übersetzt von Vera Nowak), Moskau: Verlag Raduga, 1981.

[189] *Folk Tales from the Soviet Union: Central Asia and Kazakhstan.* Moscow: Raduga Publishers, 1986.

[190] *Contes des peuples de l'U.R.S.S. Contes des peuples de l'Asie centrale et du Kazakhstan*. Moscou: Radouga, 1987.

[191] *Baśnie narodów ZSRR. Baśnie narodów Azji Środkowej i Kazachstanu.* (Tłumacz: Waldemar Gajewski) Warszawa: TPPR Współpraca, 1987.

C.3. Azerbaycan:

Orta Asya'da yaşayan Türk boyları arasında, Özbek masallarının faklı Türk lehçelerine aktarılarak yayınlandığı kitapların sayısı, maalesef, oldukça sınırlıdır. Yaptığımız araştırmalara rağmen ulaşamadığımız ihtimalini de göz önünde bulundurarak, Özbek masallarının kitap bütünlüğünde yayınlandığı tek ülkenin Azerbaycan olduğunu belirtmemiz gerekir.

Özbek masallarıyla ilgili Azerbaycan'daki ilk çalışma, pek çok dile çevirisi yapılan "Üç Ağayni Batırlar" adlı Özbek masalıyla ilgili popüler bir yayındır. Söz konusu masal, K. Musayev tarafından Azeri Türkçesine aktarılmış ve 1941 yılında "*Üç Gardaş (Özbek Nağılı)*"[192] adıyla küçük bir kitapçık halinde yayınlanmıştır. Aynı masal, Penah Helilov tarafından Azeri Türkçesine yeniden aktarılmış ve 1972 yılında aynı adla[193] yayınlanmıştır.

Ağababa Rzayev'in Azeri Türkçesine aktardığı 21 masaldan oluşan "*Özbek Nağıları*"[194] kitabı, Özbek masallarının yayınlandığı önemli çalışmalardandır. A. Rzayev'in Özbek masallarını yayınlandığı bir diğer çalışması "*Özbek Halk Nağılları*"[195] adlı kitabıdır. Rzayev'in 1959'da basılan kitabında yayınlandığı 21 masalla birlikte, Özbek Türkçesinden yeni aktardığı 29 masal metni 1987 yılında yayınlamıştır. Bu bakımdan söz konusu kitabı, 1959'da yayınlanan kitabın genişletilmiş ikinci baskısı olarak kabul etmek mümkündür. 236 sayfadan oluşan kitabın girişinde, Azad Nebiyev tarafından hazırlanan, "Kardaş Halkın Nağıl Dünyası" adlı yazı bulunmaktadır.

Azad Nebiyev'in 1978 yılında yayınlanan "*Azarbaycan-Özbek Folklor Elageleri*"[196] adlı çalışması, Özbek masallarının Azerbaycan'da ayrıntılı olarak incelendiği tek çalışma olması bakımından dikkate değerdir. Kitabın "Azerbaycan-Özbek Folklor Elageleri Tarihinden" (ss. 1-57) adlı birinci bölümünde, Özbek ve Azeriler arasında masal türünün ortaya çıkışı konusu tartışılmıştır. "Nağıllar" (ss. 114-127) başlığı altında ise, Özbek ve Azeri masalları mukayeseli olarak incelenmiştir. A. Nebiyev'in söz konusu kitabı, iki Türk boyunun masallarının farklı yönlerden karşılaştırıldığı nadir ve örnek teşkil edecek çalışmalardan biridir. Söz konusu çalışma, bu bakımdan Hudaybergan Egamov'un 1982 yılında yayınlanan "*Sovet Şarki Türkiy Halklari Ertakçilik Ananalari Tarihidan Oçerklar*" adlı kitabıyla benzerdir.

---

[192] *Üç Gardaş (Özbek Nağılı)*. (Tercüme Edeni: K. Musayev), Bakû: Uşakgencneşr, 1941.

[193] *Üç Gardaş (Özbek Nağılı)*. (Tercüme Edeni: Penah Helilov), Bakû: Genclik, 1972.

[194] *Özbek Nağılları.* (Tercüme Edeni: Ağababa Rzayev), Bakû: Uşakgencneşr, 1959.

[195] *Özbek Halk Nağılları.* (Tercüme Edeni: Ağababa Rzayev), Bakû: Azerneşr, 1987.

[196] Azad Nebiyev. *Azarbaycan-Özbek Folklor Elageleri*. Bakı: Yazıcı Neş., 1978,

Fuzuli Gözelov'un hazırladığı "*Zaman Zaman İçinde, Türk Halglarının Nağılları*"[197] adlı masal antolojisi niteliğindeki çalışmada diğer Türk boylarının masallarıyla birlikte, Özbek masalları da yer almaktadır. F. Gözelov, Özbekistan'da yayınlanan "Külsa Gül, Yığlasa Dür" (1983) ve "Zümrad ve Kımmat" (1988) adlı kaynaklardan aldığı 4 masal metnini yayınlamıştır.

C.4. Tataristan:

Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde Özbek masallarının Tatar Türkçesine aktarılarak kitap bütünlüğünde yayınlandığı bir çalışmaya ulaşamadık. Sadece, Sovyetler Birliği içinde yer alan diğer toplumların masallarıyla birlikte, Özbek masallarının da Tatar Türkçesinde yayınlandığı iki kaynaktan bahsetmek gerekmektedir. Bu yayınlardan biri "*Din Turında Halık [Din Hakkında Halk (Edebiyatı Ürünleri)]*"[198] adlı kitaptır. Dönemin Sovyet ideolojisine uygun olarak hazırlanan kitapta, Sovyetler Birliği'ndeki Türk boylarının, din ve din adamları hakkında olumsuz fikirlerin bulunduğu fıkra, atasözü, masal vb. gibi halk edebiyatı ürünleriyle birlikte, Özbek Türklerinin halk edebiyatı ürünleri yayınlanmıştır. Ayrıca kitapta; Tatar, Başkurt, Dağıstan, Türkmen, Kazak, Uygur, Karakalpak ve Kırgız gibi Müslüman Türk boylarından seçilen sadece din karşıtı halk bilgisi ürünlerinin yer almış olması dikkat çekicidir. Söz konusu kitapta; K. Kaşapov tarafından Tatar Türkçesine aktarılan "Upkelevçen Mulla" (s. 91) ve "Bay belen Kazıy" (ss. 117-121) masalları ve A. Fathiyev tarafından Tatar Türkçesine aktarılan "Zirek Şadman" (ss. 92-93) masalları yayınlanmıştır.

Bir diğer kaynak ise, Sovyetler Birliği'ndeki diğer Türk boylarında da benzer şekilde hazırlanmış yayınların bulunduğunu düşündüğümüz, fakat ulaşamadığımız, "*SSSR Halıkları Ekiyatleri [Sovyetler Birliği Halklarının Masalları]*"[199] adlı kitaptır. A. Ehmet ve R. Hafızova tarafından yayına hazırlanan kitapta iki Özbek masalı yer almaktadır. Özbek Türkleri arasında "Ahmad bilan Şah" adıyla bilinen masal, N. Ehmetcanova tarafından "Ehmed belen Şah" (ss. 197-203) adıyla, "Melikei Hüsnabad" adıyla bilinen masal ise, K. Kotdusova tarafından "Hösnebad" (ss. 220-228) adıyla Tatar Türkçesine aktarılmıştır.

---

[197] Fuzulî Gözelov. *Zaman Zaman İçinde, Türk Halglarının Nağılları.* Bakı: Yazıcı Neş., 1993.

[198] *Din Turında Halık.* (Tözüçileri: Eduard Kasiymov-Ebrar Kerimullin), Kazan: Tatarstan Kitap Neş., 1963.

[199] *SSSR Halıkları Ekiyatleri.* (Tözüçileri: A. Ehmet-R. Hafızova), Kazan: Tatarstan Kitap Neş., 1969.

C.5. Çekoslovakya:

Sovyetler Birliği dağılmadan, yani Çekoslovakya günümüzdeki gibi "Çek Cumhuriyeti" ve "Slovakya" adlarıyla iki ayrı devlete bölünmeden, Özbek masal metinlerinin Rusçadan; Çekçe, Slovakça ve Almancaya tercüme edilerek yayınlandığı belli sayıda çalışma mevcuttur ve bu çalışmaların büyük bir kısmı popüler niteliktedir.

1956 yılında Prag'da yayınlanan "*Kouzelný kámen Achanrabó a jiné uzbecké pohádky [Sihirli Taş Ahanraba ve Diğer Özbek Masalları]*"[200] adlı kitap, 107 sayfadan oluşan resimli popüler bir yayındır. Miroslav Cerny tarafından seçilerek Rusçadan Çekçeye tercüme edilen 19 Özbek masalının çoğu hayvan masalıdır.

1956 yılında yayınlanan bir başka çalışma *Pohádky ze Střední Asie [Sovyet Orta Asya'dan Masallar]*[201] adlı kitaptır. Daha önce Rusça yayınlanmış, Özbek, Kazak, Tacik ve Türkmen masallarının yayınlandığı çeşitli kaynaklardan alınan 12 masal Bohdan Bittman ve Miroslav Cerny tarafından Çekçeye tercüme edilmiştir.

Jaroslav Tichy tarafından Çekçe hazırlanan "*Kouzelný koberec: Pohádky z Kazachstánu a Uzbekistánu [Sihirli Halı: Özbekistan ve Kazakistan'dan Masallar]*"[202] adlı kitap, 1962 yılında Prag'da yayınlanmıştır. 36 tane Kazak ve Özbek masalının çocuklara yönelik olarak J. Tichy tarafından hazırlandığı bu kitabın gözden geçirilmiş ikinci baskısı 1967 yılında yayınlanmış; Almanca tercümesi ise 1968 yılında Prag'da, 1970 yılında da Zürih ve Stuttgart'ta yayınlanmıştır.

İçinde Özbek masallarının da bulunduğu "*Hvězdy v bílé hřívě: tádžické, uzbecké a kazašské pohádky [Kırat Yelesindeki Yıldızlar: Tacik, Özbek ve Kazak Masalları]*"[203] adlı kitap, Çek şairi Zuzana Novakova tarafından hazırlanmış popüler bir yayındır. Z. Novakova, Tacik, Özbek ve Kazak masallarının motiflerini yeniden işlemiş ve 154 sayfalık resimli çocuk kitabı olarak yayınlamıştır.

Özbek masal metinlerinin Slovakça yayınlandığı tek kaynak olan "*Karavána zázrakov. Uzbecké ľudové rozprávky. [Mucize Kervanı: Özbek Halk Masalları]*"[204] adlı kitap Rusçadan çeviridir. Marta Zamborova, 1981 yılında Taşkent'te yayınlanan

---

[200] *Kouzelný kámen Achanrabó a jiné uzbecké pohádky.* (Autor: Miroslav Černý), Praha: SNDK, 1956.

[201] *Pohádky ze Střední Asie.* (Hlavní Autor: Bohdan Bittman-Miroslav Černý), Praha: Svět sovětů, 1956.

[202] *Kouzelný koberec: Pohádky z Kazachstánu a Uzbekistánu.* (Autor: Jaroslav Tichý), Praha: Svět Sovětů, 1962.

[203] *Hvězdy v bílé hřívě: tádžické, uzbecké a kazašské pohádky*. (Hlavní Autor: Zuzana Nováková), Praha: Vyšehrad, 1972.

[204] *Karavána zázrakov. Uzbecké ľudové rozprávky.* (Preklad: Marta Zamborová) Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1984.

"*Karavan Çudes: Uzbekskiye Narodnıye Skazki*" adlı kitapta bulunan Özbek masallarını Slovakçaya tercüme ederek 1984 yılında yayınlamıştır.

Bratislava'da Almanca yayınlanan "*Der Verkaufte Traum: Märchen der Völker der Sowjetunion [Satılık Rüya: Sovyetler Birliği Halklarının Masalları]*"[205] adlı kitapta bir tane Özbek masalı yayınlanmıştır. Özbek Türkleri arasında "Eralihan ve Üç Oğrı" adıyla bilinen masal; Anna Fialova tarafından "Der Diebische Schah" adıyla Almancaya tercüme edilmiş ve kitabın 157-161. sayfaları arasında yayınlanmıştır.

C.6. Bulgaristan:

Özbek masallarının yayınlandığı ülkelerden biri olan Bulgaristan'da konuyla ilgili üç kaynaktan bahsetmek mümkündür. Bu yayınlardan biri, 19 Özbek masalının Donka Minçeva tarafından Rusçadan tercüme edilerek yayınlandığı "*Uzbekski Narodni Prikazki [Özbek Halk Masalları]*"[206] adlı kitaptır.

Aynı yıl yayınlanan "*Umniyat Alidjan: Uzbekski Narodni Prikazki [Akıllı Alican: Özbek Halk Masalları]*"[207] adlı kitap popüler bir yayındır. 32 sayfadan oluşan kitapta, Ran Vasilek'in Rusçaya tercüme ettiği 4 Özbek masalı bulunmaktadır.

Özbek masallarının Bulgarca yayınlandığı bir diğer kaynak iki ciltlik Dünya Halklarının masalları adlı kitaptır. 1983 yılında yayınlanan "*Devoyka, kolkoto vreteno: Prikazki na svetskite narodi [İğ Gibi Kız: Dünya Halklarının Masalları]*"[208] birinci cildinde "İnatçı Tavşan" adlı Özbek masalı, Angel Karaliyçev tarafından Rusçadan Bulgarcaya "Viroglavoto Zayçe" adıyla tercüme edilmiş ve kitabın 5-9. sayfaları arasında yayınlanmıştır. "*Maşa i baba Metsa: Prikazki na svetskite narodi. [Maşa ve Ayı Büyükanne: Dünya Halklarının Masalları]*"[209] adlı ikinci cildinde ise, Nikolay P. Todorov'un Rusçadan tercüme ettiği "Üç Karpuz Tohumu" adlı masal "Trite dineni semki" adıyla 36-40. sayfaları arasında yayınlanmıştır.

C.7. Sırbistan:

Sırbistan'da Özbek masallarıyla ilgili olarak, biri tamamen Özbek masallarının yayınlandığı, diğeri ise dünya halklarının masallarının yayınlandığı iki çalışma mevcuttur. 1963 yılında yayınlanan "*Uzbekistanske Narodne Bajke [Özbek Halk*

---

[205] *Der Verkaufte Traum: Märchen der Völker der Sowjetunion.* (Ausgewählt von Mária Ďuričková, übersetzt von Anna Fialová), Mladé Letá: TSNP Martin, 1980.

[206] *Uzbekski Narodni Prikazki.* (Prevod ot rus. Donka Minçeva), Sofiya: Narodna Kultura, 1955.

[207] *Umniyat Alidjan: Uzbekski Narodni Prikazki.* (Perevel ot rus. Ran Vosilek), Sofiya: Narodna Mladej, 1955.

[208] *Devoyka, kolkoto vreteno: Prikazki na svetskite narodi..* Том 1, (Prerazkazani ot Angel Karaliyçev-Nikolay P. Todorov), Sofiya: Blgarski hudojnik, 1983.

[209] *Maşa i baba Metsa: Prikazki na svetskite narodi.* Том 2, (Prerazkazani ot Angel Karaliyçev-Nikolay P. Todorov), Sofiya: Blgarski hudojnik, 1984.

Masalları]"[210] adlı kitapta Danica Jaksic tarafından Rusçadan tercüme edilen 34 Özbek masalı yayınlanmıştır. 1988 yılında bu kitabın ikinci baskısı yapılmıştır.

1977 yılında Belgrat'ta yayınlanan üç ciltlik "*Bajke Naroda Sveta [Dünya Halklarının Masalları]*"[211] adlı kitapta sadece bir tek Özbek masalına yer verilmiştir. Danica Jaksic'in Rusçadan Sırpçaya tercüme ettiği "Ferhat ve Şirin" masalı, kitabın 67-90. sayfaları arasında yayınlanmıştır.

C.8. Ukrayna:

Özbek masallarının yayınlandığı çalışmaları tanıttığımız bu kısımda, bilgi vereceğimiz son ülke olan Ukrayna'da, Sovyetler Birliği döneminde yayınlanmış bir kitap bulunmaktadır. 1990 öncesi Sovyetler Birliği'ndeki diğer ülkelerde olduğu gibi, Ukrayna'da yayınlanan "*Uzbeçki Narodni Kazki [Özbek Halk Masalları]*"[212] adlı kitaptaki Özbek masal metinleri de Rusçadan tercüme edilmiştir. "Kazki Narodiv SRSR [SSCB Halkları Masalları]" serisinden çıkan ve 222 sayfadan oluşan kitapta yer alan masallar, V. Grimiça tarafından tercüme edilmiş ve yayına hazırlanmıştır.

Özbek masalları bu yayınların dışında, "*Skazki Narodov SSSR [Sovyetler Birliği Halklarının Masalları]*"[213] veya *Skazki Narodov Mira [Dünya Halklarının Masalları]*" adlarıyla pek çok defa Rusça veya yayınlandığı ülkenin dilinde yayınlanmıştır.

Özbek masalları üzerine yapılan çalışmaları genel olarak değerlendirmek gerekirse, 19. yüzyılın sonlarında Rus bilim adamları tarafından başlatılan masal çalışmalarının, daha sonraki yıllarda Özbek bilim adamları tarafından daha sistemli bir hale getirildiğini, yayınlarda çeşitlilik sağlandığını ve günümüze kadar başarıyla sürdürüldüğünü ifade etmek gerekir. Özbek folklor ürünlerinin genelinin incelendiği birkaç istisna dışında, ilk dönemde yapılan masal çalışmaları, masal metinlerinin yayınlanmasından ibarettir. Sovyetler Birliği dönemi ve bağımsızlık döneminde ister popüler, isterse akademik olsun Özbek masallarının yayınlandığı kaynakları hazırlayan kişilerin çoğunun müracaat ettiği kurum, daha önce derlenen masal metinlerinin saklandığı "PDEE Folklor Arşivi" olmuştur. Arşivdeki masal külliyatı kullanılarak, kısmen PDEE tarafından çıkartılan "Özbek Halk İcadı" serisinde, kısmen de söz konusu kurumda görevli bilim adamlarının farklı dönemlerde yayınladıkları çalışmalar sonucunda, akademik seviyede masal yayınları ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, folklor arşivinde bulunan ya da daha önce farklı kaynaklarda yayınlanmış olan masal metinleri, bazen

---

[210] *Uzbekistanske Narodne Bajke* (Prevod i izbor: Danica Jakšić), Beograd: Narodna Knjiga, 1963.

[211] *Bajke Naroda Sveta 1-3.* Beograd: Narodna Knjiga, 1977.

[212] *Uzbeçki Narodni Kazki.* (Seriya Kazki Narodiv SRSR), (Uporyadk: V. Grimiça), Kiyev: Veselka, 1985.

[213] Bu adla yayınlanan en kapsamlı kaynak için bkz. *Skazki Narodov SSSR, I-II.* (V dvuh tomah.), (Sost., vstup. st. i prim V. P Anikina) Moskva: Pravda, 1986.

belli dönemlerin yayın politikasını da etkileyen siyasi amaçlarla, bazen de masal metinlerinin toplumun bütün kesimleri tarafından okunmasının sağlanması veya masalların çocuk eğitiminde kullanılması gibi amaçlarla, masal metinleri yeniden işlenmiş ve popüler olarak yayınlanmıştır. Geçmişten günümüze kadar, akademik veya popüler olarak yayınlanan masal metinleri arasında dikkate değer bir fark olup olmadığı ve varsa da bu farkın seviyesinin ne derecede olduğu, ancak bu konuda yapılacak özel çalışmalar sayesinde belirlenebilir.

Özbek masallarının incelendiği nitelikli çalışmalar 1960'lı yıllarda, yani belli sayıda masal metni yayınlandıktan sonra ortaya çıkmış ve zamanla konu çeşitliliği sağlanarak günümüze kadar devam etmiştir. Özbekistan'daki ilk kuşak halk bilimciler tarafından kitap, kitap bölümü ve makale şeklinde hazırlanan inceleme çalışmalarında, Özbek masallarının genel özellikleri, sınıflandırılması, motifleri ve kahramanları üzerinde durulmuş ve belli bir bilgi birikimi sağlanmıştır. İkinci kuşak halk bilimciler, hocalarının çalışmalarını devam ettirerek, Özbek masallarının farklı açılardan incelendiği çalışmalara imza atmışlardır. Bu dönemde yapılan masal çalışmalarında tartışılan konular daha da genişlemiş ve Özbek masallarının türleri, masalların diğer türlerle ilişkisi, masal türlerinin, motiflerin tarihi kökenleri vb. gibi konuların derinlemesine incelendiği pek çok bilimsel çalışma yayınlanmıştır.

Özbek masalları konusunda, Özbekistan dışında yapılan çalışmaların çoğunluğunu masal metinlerinin yayınlandığı kitapların oluşturduğu görülmektedir. Özbek masallarının belirli seviyeye kadar incelendiği Almanya ve Türkiye dışındaki çalışmaların sadece metin yayınından ibaret olduğu ülkelerin tümü 1990 öncesi dönemde ya Sovyetler Birliği veya Doğu Bloğu içinde yer alan ülkelerdir. Bu ülkelerde, Özbek masalları hakkındaki çalışmaların ortaya çıkmasının ve çalışmaların metin yayınından ibaret olmasının en büyük sebebi, metin yayınlarının ve sınırlı sayıda olsa da masalların incelendiği çalışmaların, Rusça yayınlanmış olmasıdır. Özbek masal metinleri, N. P. Ostroumov'un 1892 yılındaki Rusça yayınından başlayarak, günümüze kadar farklı tarihlerde Rusçaya tercüme edilerek yayınlanmıştır. Bu yayınlar, söz konusu ülkelerdeki yayınlara kaynaklık etmiş ve Özbek masallarının en azından Doğu Bloğu ülkelerinde tanınmasını sağlamıştır. Masal konusunda çalışan Özbek bilim adamlarının, özellikle Sovyet döneminde tez çalışmalarını Rusça hazırlamak zorunda olmaları bu ülkelerdeki bilim adamlarının söz konusu çalışmalardan faydalanmalarına olanak sağlamış ve çalışmaların çoğunun popüler nitelikteki metin yayınları şeklinde gerçekleştirilmesi sonucunu doğurmuştur.

I. BÖLÜM

ÖZBEK TÜRKLERİNDE MASAL TÜRÜ VE MASAL ANLATMA GELENEĞİ

Ortak Türk kültürüne özgü unsurların, uzun bir tarihi geçmişin, kısmen yerleşik, kısmen de göçebe hayat tarzının ve başka toplumlarla yaşanan ilişkilerin şekillendirdiği Özbek sözlü geleneği, halk edebiyatı türleri bakımından oldukça zengindir. Bu gelenek içinde oluşturulan sözlü ürünler arasında, pek çok toplumun sözlü geleneğinde mevcut olan "masal", "efsane", "fıkra" ve "atasözü" gibi halk edebiyatı türleri yanında, örneklerine sadece Özbekler arasında rastlanan "laf" ve "askiye" gibi türler de bulunmaktadır.[214] Söz konusu türlerde insani değerlerin, Türk kültürü unsurlarının ve mahalli unsurların işlenmiş olması, Özbek sözlü geleneğinin yerel, ulusal ve uluslararası olma özelliğini ortaya koyar.

Özbekistan'ın Sirderya ve Amuderya nehirleri havzasında bulunan Harezm, Buhara, Taşkent ve Fergana bölgelerindeki şehir kültürü ve buna bağlı olarak gelişen yazılı edebi gelenek ile daha çok dağlık, bozkır ve çöl yapısına sahip Kaşkaderya ve Surhanderya bölgelerindeki göçebe ve yarı göçebe kültürde gelişen sözlü yaratıcılık, tarihi süreç içindeki gelişmelere paralel olarak birleşmiş ve Özbek anlatı geleneğinin temelini oluşturmuştur.

Konuları, tipleri ve motifleri bakımından oldukça renkli ve çeşitlilik arz eden Özbek masalları, daima Özbek sözlü geleneğinin merkezinde yer almış ve bu geleneğin özelliklerinin pek çok bakımdan temsil edildiği bir tür olarak kabul edilmiştir. Bu nedenledir ki masal türü, Özbek Türkleri arasında eski dönemlerden günümüze kadar,

---

[214] T. Mirzayev. "Folklor Janrlari". H. Razzakov vd. *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1980, s. 73; A. Safarov-T. Mirzayev. "Özbek Folklorining Janrlar Sisteması". K. İmamov vd. *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1990, s. 86. Özbek sözlü geleneğindeki "Askiye" ve "Laf" türleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Özbek Folklori Oçerklari.* C. 2, Taşkent: Fan Neş., 1989, ss. 151-176; Selami Fedakâr. "Özbek Mizahında Nasrettin Hoca Tipi ve Fıkraları". *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak Uluslararası Sempozyum Bildiriler*. Ankara: AKM Yay., 2009, ss. 315-326.

en çok bilinen, sevilerek anlatılıp dinlenen ve Özbek bilim adamları tarafından üzerinde pek çok araştırma yapılan türlerden biri olmuştur.

Özbek masallarının konu edildiği çalışmamızın bu bölümü, Özbek Türklerinde masal türü ve Özbek masal anlatma geleneği konularının işlendiği iki kısım halinde düzenlenmiştir. Bölümün ilk kısmında, Özbek bilim adamlarının folklor türlerini sınıflandırmalarında masalın yeri, masal türünü adlandırmak için kullanılan terimler, masal tanımları, sınıflandırmalar ve masalın diğer türlerle ilişkisi konuları üzerinde durulmuştur. İkinci kısımda ise, Özbek masal anlatma geleneği; anlatıcı, dinleyici, anlatma yeri, zamanı ve masal metni gibi geleneği oluşturan temel unsurlar bakımından incelenmiştir.

I.1. ÖZBEK SÖZLÜ GELENEĞİNDE MASAL

Özbeklerde masal türünün adlandırılması, tanımı ve sınıflandırılması konularına geçmeden önce, Özbek bilim adamlarının genel olarak folklor ürünlerini sınıflandırmaları hakkında bilgi vermenin, konunun daha geniş bir çerçevede değerlendirilmesini sağlamak bakımından yararlı olacağını düşünüyoruz. Özbek folklorunun sınıflandırılmasını vermekteki amacımız, masal türünün Özbek folkloru içindeki yerini göstermek ve Özbek bilim adamlarının masal türünü, folklor türleri içinde nasıl konumlandırdığının daha iyi anlaşılmasını sağlamaya yöneliktir.

I.1.1. Özbek Folklor Türlerini Sınıflandırmada Masalın Yeri:

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Özbek folklorunun sınıflandırılması hakkında yapılmış monografik bir çalışma yoktur ve folklor türlerinin sınıflandırılması "*Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi*" (1980), "*Özbek Folklori Oçerklari*" (1988) ve "*Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi*" (1990) gibi Özbek folklorunun el kitabı niteliğindeki eserlerde yer alan; "Folklor Türleri"[215], "Özbek Folklorunun Tür Yapısı"[216] ve "Özbek Folklorunun Tür Sistemi"[217] adlı bölümlerde yapılmıştır.

Özbek bilim adamlarının Rus araştırmacılardan da etkilenerek, Özbek folklorundaki türleri farklı özelliklere göre gruplandırdıkları birkaç sınıflandırmadan bahsetmek mümkündür. Özbek folklor ürünlerinin ilk sınıflandırması, Aristoteles tarafından ortaya atılan ve daha sonra, Alman düşünürü F. Hegel ile Rus edebiyat eleştirmeni V. G. Belinskiy tarafından kullanılan[218] "edebi tür sınıflandırmasının" folklor ürünlerine

---

[215] T. Mirzayev. age., ss. 71-73.

[216] B. Sarımsakov. "Özbek Folklorining Janrlar Sostavı". *Özbek Folklori Oçerklari.* C. 1, Taşkent: Fan Neş., 1988, ss. 64-85.

[217] A. Safarov-T. Mirzayev. age., ss. 84-90.

[218] A. Safarov-T. Mirzayev. age., s. 84.

uygulanması sonucunda ortaya çıkmıştır. Söz konusu sınıflandırma, Özbek Türkçesinde "*Tür*", "*Janr*" ve "*Janriy Hılmahıllık*" terimleri üzerine kurgulanmıştır. Rusça "rod [tür]" teriminin karşılığı olarak Özbek Türkçesinde yaygın olarak "tür" şeklinde kullanılan terim[219], Türkiye Türkçesinde "tür" teriminin bir üst başlığı olarak düşünülebilecek olan "cins" terimine karşılık gelmektedir. İngilizce "genre" kelimesinin Rusça karşılığı olan "janr" kelimesi, Özbek Türkçesine olduğu alınmış ve Türkiye Türkçesindeki "tür" teriminin karşılığı olarak kullanılmıştır. "Janriy çeşitlilik [Tür Çeşitliliği]" terimi ise, bir türün alt gruplarını ifade etmektedir. Örneğin, masal türünün alt başlıkları olan "hayvan masalları", "sihirli masallar" vb. gibi alt türler "Janriy Hılmahıllık" terimiyle ifade edilmektedir.

Özbek folklorundaki türler Bahadır Sarımsakov tarafından "*hayatı kapsama derecesi ve eserin bedii sisteminin bütünlüğü*"[220], Ahuncan Safarov ve Töre Mirzayev tarafından ise "*gerçekliği tasvir etme karakterine*"[221] göre dört başlık halinde sınıflandırılmıştır. Özbek bilim adamlarının sınıflandırmalarındaki başlıklar ve başlıkların altında yer alan türler şu şekildedir:

"*1. Epik Türler: Destan, Masal, Efsane, Rivayet, Nakl, Terme, Tarihi Koşuk, Fıkra, Laf.*

2. Lirik Türler: Merasim Koşukları, İş Koşukları, Sevgi-Muhabbet Koşukları, Mani.

3. Dramatik Türler: Sözlü Drama, Komik Hikâye, Kukla, Askiye.

4. Özel Türler: Alkış, Kargış, Bilmece, Atasözü, Deyim, Halk İbareleri."[222]

A. Safarov ve T. Mirzayev bu türlerin gerçekliği tasvir etme dereceleri bakımından birbirlerinden farklı olduklarını ve "*epik türlerin gerçekliği belirli bir olay örgüsü çerçevesinde tahkiyeli olarak objektif bir şekilde aksettirdiğini, lirik türlerin insanın gerçeklik karşısındaki izlenim ve duygularını subjektif bir şekilde tasvir ettiğini, dramatik türlerin ise, karakterlerinin söz ve hareketleriyle hayatın çeşitli sahnelerini çizdiğini*" belirtmişlerdir.[223]

Burada sözü edilen "objektif" ve "subjektif" olma durumu, epik türlerin bir olay veya olaylar zincirinin kendisini halkın gözüyle anlatması, lirik türlerin ise, olayın kendisinden ziyade, bireyin olay karşısındaki duygu ve düşüncelerini ifade etmesidir.

---

[219] İzzet Sultan, Özbek edebiyatı alanında çalışan bilim adamlarının Rusça "rod" kelimesinin karşılığı olarak "tür" teriminin yanında "cins" veya "hıl [çeşit]" terimlerini de kullandıklarını kaydetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Sultan. *Adabiyat Nazariyasi.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1980, s. 229.

[220] B. Sarımsakov. age., s. 66.

[221] A. Safarov-T. Mirzayev. age., s. 84.

[222] B. Sarımsakov. age., s. 66.

[223] A. Safarov-T. Mirzayev. age., s. 84.

Bu nedenle, epik türler anlatmaya dayalıdır ve şekilleri bakımından çoğu mensurdur. Lirik türler, anlatmaya dayalı olmayıp, duygu ve düşüncelerin ifade edilmesine yönelik oldukları için, şekilleri bakımından manzumdur. İzzet Sultan'ın; "*Günümüz Özbek dilinde epos 'nesir', lirik ise 'nazım' terimleri ile de ifade edilmektedir*"[224] şeklindeki kaydı, aynı düşüncenin farklı bir ifadesidir. Göstermeye dayalı olan dramatik türler, hem bir olayı ve hem de olay karşısındaki duygu ve düşünceleri söz ve hareketlerle anlattığı için, hem nesir ve hem de nazım karakteri gösteren metinleri ihtiva ederler. Özbek bilim adamları tarafından "Özel Türler", Türkiye'deki çalışmalarda ise "Serbest Türler" adı verilen atasözü, bilmece, alkış, kargış vb. gibi türler, kendi başlarına bir tür özelliğine sahip olmaktan çok, diğer türlerin içinde yer alan türlerdir ve bu türlerin hem mensur hem de manzum örnekleri mevcuttur. Bu bakımdan yukarıda yer verilen sınıflandırmanın, folklor türlerinin metinlerini esas alan bir sınıflandırma olduğu söylenebilir. Aristoteles'in edebi tür sınıflandırmasını temel alan bu sınıflandırma, Türkiye'deki anonim halk edebiyatı ürünlerinin şekillerine göre "Manzum", "Mensur" ve "Manzum-Mensur (Karışık)" başlıkları altında sınıflandırılmasına benzerdir.

T. Mirzayev, B. Sarımsakov ve A. Safarov ile T. Mirzayev Özbek folklorundaki türleri yukarıda adları verilen eserlerde "icra yeri ve zamanına" göre de sınıflandırılmıştır. Özbek folklor türlerinin törenlerle ilişkisi bu sınıflandırmanın esasını oluşturmuş ve folklor türleri; "törenlerde icra edilmelerine" veya "törenlerden bağımsız icra edilmelerine" göre sınıflandırılmıştır. Özbek "tören folkloru"[225] hakkında çalışmaları bulunan Bahadır Sarımsakov, Özbek folklor türlerini "icra yeri" ve "icra zamanı"na göre iki ana grupta sınıflandırmış ve bu iki grupta yer alan alt başlıkları şöyle sıralamıştır:

"*I. Törenlere Bağlı Olan Türler:*

1. Mevsimlere bağlı törenlerde icra edilen türler:

a. Sadece mevsimlere bağlı ve mevsimlerin methedildiği törenlerde icra edilenler (Nevruz, Lale Seyli ve Sümelek Koşukları).

b. Kişilerin mevsimlere bağlı faaliyetleriyle ve çalışmayla alakalı törenlerde icra edilenler (Koş Koşuğu, Süst Hatın, Çaymama, Abla Baraka).

---

[224] İ. Sultan. *age.*, s. 229.

[225] Halk tarafından çeşitli sebeplere bağlı olarak, belirli dönemlerde düzenlenen törenler ve bu törenlerde icra edilen folklor türleri, Rus bilim adamlarının çalışmalarına benzer şekilde, Özbek folklor araştırmalarının "Merasim Folkloru" adı verilen özel bir sahası çerçevesinde incelenmektedir. Özbek tören folkloru hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. B. Sarımsakov. *Özbek Merasim Folklori.* Taşkent: Fan Neş., 1986; M. Corayev. *Özbek Mevsumiy Merasim Folklori.* Taşkent: Fan Neş., 2008.

2. İnsanların sosyal hayatına bağlı törenlerde icra edilen türler:

a. Sözün sihri kudretine bağlı törenlerde icra edilenler (Efsunlar, Bedik, Burey-Burey, Kınna, Alkış).

b. İnsanın doğumu ve büyümesiyle alakalı törenlerde icra edilenler

- Beşik Toyu (Beşik Egasi Keldi, Kuçukları Kaç Kaç).

- Sünnet Toyu (Car, Kulak Çözme).

- Fatiha Toyu (Alkış).

- Nikâh Toyu (Ölan, Yar-Yar, Kelin Selam, Kuyav Selam).

c. İnsanın ölümüyle alakalı törenlerde icra edilenler (Yığı, Yoklav, Matem Yar-Yarları).

II. Törenlere Bağlı Olmayan Türler:

1. Hiçbir törene bağlı olmasa da halkın örf, adet ve gelenekleriyle alakalı olarak icra edilenler (Gelenek ve göreneklere bağlı aytımlar, sıradan veya yola çıkacaklar için söylenen alkışlar).

2. Koşuk.

3. Efsane.

4. Rivayet.

5. Nakl.

6. Latife.

7. Masal.

8. Terme.

9. Tarihi Koşuk.

10. Destan.

11. Sözlü Drama.

12. Askiye.

13. Atasözü.

14. Bilmece.

15. Alkış-Kargış.

16. Deyim ve İbareler."[226]

Bahadır Sarımsakov sınıflandırmadan önce, tören folklorunun sosyal hayatın değişmesine paralel bir şekilde değişeceğini ve yeniden şekilleneceğini belirtir. Toplumun ihtiyaçlarına göre, zamanla yeni törenlerin oluşmasına ya da ihtiyaçları karşılamayan törenlerin zamanla kullanımdan düşmesine bağlı olarak tören folklorundaki türlerin artıp azalabileceğini ifade etmiştir. Araştırmacı ayrıca, folklor türlerinin törenle ilişkisi konusunda da şu değerlendirmeyi yapmıştır; "*Eski dönemlerde törenden*

[226] B. Sarımsakov. "Özbek Folklorining Janrlar Sostavı". *Özbek Folklori Oçerklari.* C. 1, Taşkent: Fan Neş., 1988, ss. 68-84.

bağımsız icra edilen türler oldukça azdır. Hatta destan ve masal gibi epik türler de başlangıçta törenlere bağlı olarak yaşamıştır. Bu türler özel yerlerde, belli zamanlarda, belirli şartlar altında ve belirli bir dinleyici grubuna has tarzda anlatılmıştır. Günümüzde masal anlatma zamanıyla ilgili bazı yasakların hala muhafaza ediliyor olması bu fikrimizi az da olsa desteklemektedir. Sonraki dönemlerde bu iki türün icrasıyla ilgili taleplerin yavaş yavaş ortadan kalkması bu türlerin törenle olan bağlantısını tamamen ortadan kaldırmış ve türlerin icra ortamının genişlemesine sebep olmuştur."[227] B. Sarımsakov'un bu ifadeleri, törenlere bağlı olarak yapılan bu sınıflandırmanın zamanla değişmesinin söz konusu olacağına işaret etmektedir. Folklor türlerinin bağlı oldukları törenlere göre sınıflandırılması, sınıflandırmanın zaman içinde tartışmalı hale gelmesi sonucunu doğuracaktır. Çünkü söz konusu türlerin bağlı olduğu törenler sosyal, ekonomik ve siyasal nedenlerle zaman içinde ortadan kalkabilir, ancak bu durum törenler sırasında icra edilen sözlü ürünler için geçerli olmayabilir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, sözlü anlatmalar zaman içinde bağlı oldukları törenlerden bağımsız olarak icra edilmeye başlayabilir. Bunun sonucu olarak da bu sınıflandırma geçerliliğini kaybedebilir ve yeni bir sınıflandırmaya ihtiyaç duyulabilir. Bu bakımdan, B. Sarımsakov'un yaptığı sınıflandırmanın geçerliliğini daima koruyacak bir sınıflandırma olduğunu söylemek zordur. Bunun yerine, söz konusu sınıflandırmanın, folklor türlerinin ortaya çıkışı konusunda bir bakış açısı oluşturmaya yönelik olarak kullanılması daha uygun olacaktır.

Burada değerlendireceğimiz bir başka sınıflandırma Özbek folklor ürünlerinin genelini değil, sadece nesir türlerini kapsar niteliktedir. Daha çok Özbek halk edebiyatındaki nesir türler üzerinde çalışan Kamilcan İmamov "*Özbek Halk Prozası*"[228] ve "*Özbek Halk Nesri Poetikası*"[229] adlı eserlerinde, Özbek folklorundaki nesir türleri; "*1. Mit, Efsane, Rivayet ve Demonik Hikâyeler*" ve "*2. Masal, Nakl, Fıkra, Laf*" şeklinde iki grup halinde sınıflandırmıştır. K. İmamov, birinci grubu oluşturan; mit, efsane, rivayet ve demonik hikâye türlerinin diğer grupta yer verdiği türlerden ayrılan özelliklerini şu şekilde açıklamıştır; "*Bu gruptaki türlerin edebilik derecesi nispeten güçsüzdür. Bu türlerde hayatta yaşanan ve inanç uyandıran olaylar hikâye edilir. Bu türlerin eğitim için önemli olmaları, bunun yanında dini inançlara davet etmeleri ve bu inançları sağlamlaştırmaya yönelik kurguları, bilgi verme vazifesini yerine getirmeleri, uygulanabilir olmaları, özellikle gerçekleri tasdik etme, öğretme ve bildirmeye yönelik olmaları bakımından diğer türlerden farklıdır.*"[230] Araştırmacı, masal, nakl, fıkra ve laf

---

[227] B. Sarımsakov. age., ss. 67-68.

[228] K. İmamov. *Özbek Halk Prozası.* Taşkent: Fan Neş., 1981.

[229] K. İmamov. *Özbek Halk Nesri Poetikası.* Taşkent: Fan Neş., 2008.

[230] K. İmamov. *age.,* s. 8.

türlerinin ikinci grupta yer almasını sağlayan özelliklerini ise şöyle sıralamıştır; "*Bu gruptaki türler yüksek edebiliğe sahip olma, ahlak normlarını belirleme, talim ve terbiye amaçlarını aksettirme ve aynı zamanda estetik zevk verme görevini yerine getirme, toplumsal ve gündelik olayları hayali ve hayatla ilgili uydurmalarda hikâye etme özelliklerine sahiptir.*"[231] K. İmamov'un açıklamaları, söz konusu sınıflandırmanın türlerin "edebilik seviyeleri" ve "işlev özellikleri" dikkate alınarak yapıldığını göstermektedir. İçinde masal türünün de yer aldığı ikinci gruptaki türler için verilen özellikler, masal türünün de özellikleridir ve K. İmamov'un bu değerlendirmeleri Özbek bilim adamlarının masal türünün özellikleri hakkındaki görüşlerini yansıtması bakımından dikkate değerdir.

Yukarıda verdiğimiz sınıflandırmaların dışında, söz konusu bölümleri hazırlayan bilim adamları, tam bir sınıflandırma özelliği göstermese de, Özbek folklorundaki türleri birbirinden ayıran bazı özellikleri üzerinde de durmuşlardır. Bu farklılıkları oluşturan ilk özellik türlerin "icracılarına" bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bilim adamlarının ifadelerine göre; Özbek folklorundaki türlerin bazılarını icra etmek için özel bir eğitim almak gerekir, yani bir ustadan ders alarak profesyonel anlatıcı olmak gerekirken, bazılarını icra etmek için böyle bir eğitime gerek yoktur ve bu türler sıradan kişiler tarafından da icra edilebilir. Bu nedenle, Özbek folklorundaki türler icracıları bakımından; "*profesyonel anlatıcılar tarafından icra edilen türler*" ve "*sıradan kişiler tarafından icra edilen türler*" olarak iki farklı grupta değerlendirilmiştir. Bilmece, atasözü vb. gibi türler sıradan kişilerin icra ettiği türler olarak kabul edilirken, destan "bahşı"; masal "masalcı"; sözlü drama "kızıkçı" ve "darbaz"; askiye ise "askiyebaz" adı verilen profesyonel anlatıcılar tarafından icra edilen türler olarak kabul edilmiştir.[232] Özbek bilim adamlarının folklor türlerini icracılarına göre değerlendirmeleri oldukça ilgi çekici olmakla birlikte; masal türüne profesyonel anlatıcılar tarafından icra edilen türler arasında yer vermelerine tamamen katılmak mümkün değildir. Belli tipte bir anlatıcısı olmadığı düşünülen[233] masalın Özbek Türkleri arasında profesyonel kabul edilen anlatıcılar tarafından icra edilen örnekleri bulunsa da, profesyonel olmayan kişilerden derlenen pek çok masalın mevcut olduğu da bilinmektedir. Bu bakımdan, Özbek masallarının tümünün profesyonel anlatıcılar tarafından icra edildiğini kabul etmek ve masallara sadece profesyonel anlatıcıların icra ettiği türler arasında yer vermek çok doğru bir değerlendirme olmayacaktır.

---

[231] K. İmamov. *age.,* s. 9.

[232] A. Safarov-T. Mirzayev. age., s. 87; T. Mirzayev. age., s. 72.

[233] Metin Ekici. "Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış". *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. (Yay. Haz. M. Öcal Oğuz-Tuba Saltık Özkan), Ankara: Gazi Üniv., THBMER Yay., 2006, s. 87.

Özbek folklorundaki türlerin birbirinden farklı özelliklere sahip olmasını ve türlerin farklı kategoriler halinde değerlendirilmesini sağlayan bir başka özellik, bu türlerin "icra tarzı" ile ilgilidir. A. Safarov ve T. Mirzayev folklor türlerinin icra tarzları bakımından farklı yönlerini; "*Özbek folkloru türleri icra usulleri, yani tek başına icra, toplu icra ve sazlı veya sazsız icraya (sazlı icrada müzik aletlerinin türü ve sayısı) göre de birbirinden farklıdır. Masal, efsane ve rivayet anlatılır, hikâye edilir, destan ise, hem anlatılmak hem de terennüm edilmek üzerine kurgulanmıştır. Mani terennüm edilerek ve dans edilerek icra edilir, sözlü drama ise, söz (bazen terennüm) ve hareket birlikteliği temelinde göstermeye dayalı olarak planlanmıştır. Fıkra ve laf tek başına icra edilir. Koşukların bazı türleri (mesela; lirik koşukların ekseriyeti ve tarihi koşuklar) tek başına, geri kalanları (yar-yarlar, ölenler vb.) ise toplu olarak icra edilir. Bunların yanında askiye ve sözlü drama da toplu icraya yönelik olarak kurgulanmıştır*."[234] şeklinde açıklamışlardır. Folklor türlerinin icralarında bireysel veya toplu icraların söz konusu olduğu, icrada bir müzik aletinin kullanılıp kullanılmaması, icranın sadece söz veya müzik ile sözün birlikte kullanılması gibi özelliklere vurgu yapılan bu değerlendirmede, masalların icra tarzı bakımından bireysel ve sadece söze dayalı bir anlatı olarak icra edilmesi özelliğinin öne çıkarıldığı dikkat çekmekte ve masallara en yakın tür olarak da efsane ve rivayet türleri gösterilmektedir.

Masal türünün Özbek folkloru içindeki yerini göstermek amacıyla verdiğimiz Özbek folklor türlerinin sınıflandırılması, Özbek bilim adamlarının, Rus folklor çalışmalarının da etkisiyle, Avrupa'da yapılan tür sınıflandırmalarına benzer bir sınıflandırma çabası içinde olduklarını ve genel tür sınıflandırmalarını kullanarak kendilerine özgü folklor yaratmalarını da dâhil ettikleri sınıflandırmalar ortaya koyduklarını göstermektedir.

Farklı özellikler esas alınarak yapılan folklor türleri sınıflandırmalarından hareketle, Özbek bilim adamlarının masal türünün belirginleştirdikleri özelliklerini şu şekilde ifade etmek mümkündür; Masal, gerçekliği belirli bir olay örgüsü çerçevesinde tahkiyeli olarak objektif bir şekilde anlatan epik türlerden biridir. Başlangıçta törenlere bağlı olarak yaşayan masal, zamanla törenlerden bağımsız olarak icra edilmeye başlanmış ve böylelikle icra ortamları genişlemiştir. Masal türü; herhangi bir müzik aleti kullanılmadan tek başına icra edilmesi, yani icra tarzı bakımdan efsane ve rivayet türleriyle, anlatıcıları arasında profesyonel anlatıcıların da bulunması bakımından ise destan, sözlü drama ve askiye türleriyle benzer özelliklere sahiptir. Yüksek edebi özellikleri, ahlak normlarını belirlemesi, eğitim ve eğlendirme işlevleri, toplumsal olayları hayali ve hayatla ilgili uydurmalarla hikâye etme özelliklerine sahip olması,

[234] A. Safarov-T. Mirzayev. age., s. 87.

masal türünü edebilik seviyesi ve işlev bakımından nakl, fıkra ve laf türlerine yakınlaştırırken, aynı özellikler masalın, mit, efsane, rivayet ve demonik hikâyelerden faklı taraflarını ortaya koymaktadır.

I.1.2. Masal Türünü Adlandırmada Kullanılan Terimler:

Günümüzde bilim adamları tarafından İngilizce "folktale", Almanca "märchen", Fransızca "conte" ve Rusça "skazka" terimleriyle adlandırılan masal türü, Türkiye Türkçesinde "masal" terimiyle, diğer Türk lehçelerinde ise birbirine yakın ve farklı terimlerle karşılanmaktadır.

Türk boylarının sözlü geleneğinde, türlerin genelinde olduğu gibi, masal türünü adlandırmada kullanılan terimlerde de bir iç içe geçmişlik ve çeşitlilik söz konusudur. Türk boylarında masal türünü adlandırmada kullanılan terimler bütün olarak değerlendirildiğinde, bu iç içeliğin ortaya çıkmasında etkili olan üç uygulamadan bahsetmek mümkündür. Bu uygulamalardan ilki, içinde masalın da bulunduğu birkaç türün tek bir terim ile adlandırılmasıdır. İsa Özkan'ın; "*Başlangıçta 'kapalı', 'mecazi' bir ifade anlamına gelen 'yomak/cumak' kelimesinin daha sonra Kıpçak Türklerinin sözlü edebiyatında hikaye ve destan karşılığında yer aldığı anlaşılmaktadır. Bugün Kazak, Nogay, Karakalpak, Tatar, Başkurt, Özbek, Karaçay-Balkar Türklerinde bilmece karşılığında kullanılmaktadır. Ayrıca Kırgız, Kazak, Karaçay-Balkar, Çuvaş Türkçesinde masal ve efsane olarak da geçmektedir.*"[235] ve "*Kırgız Türlerinin sözlü edebiyatında 'comok' teriminin, destandan başka masal ve deyim karşılığında da kullanıldığı anlaşılmaktadır.*"[236] şeklindeki tespitleri, sözlü gelenekte birkaç türün tek bir terim ile karşılanmasına verilecek en uygun örneklerden biridir.

Bir diğer uygulama, masal türünün aynı bölgede birden fazla terimle adlandırılmasıdır. Türkiye ağızlarında yakın zamana kadar, masal türünü adlandırmak için masal kelimesinin "metel, matal, mesele" gibi farklı şekilleri, hikâye kelimesinin de "hekeya, hikiya, hikâ, hekâ" gibi farklı şekilleri ve ayrıca "nağıl", "oranlama" ve "ozanlama" gibi terimlerin kullanılmış olması[237] da bu uygulamaya örnek gösterilebilir. Yine Özbekistan'da yaygın olarak kullanılan "ertek" kelimesinin yanında, çeşitli bölgelerde "erteki, matal, şuk/uşuk, çöpçak"[238] ve "varsakı"[239] gibi terimlerin

---

[235] İsa Özkan. "Türk Boylarının Sözlü Edebiyatındaki Nımah/Comok/Cumbak/Yomak Anlatım Türü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi". *Türk Dili Dergisi*, S. 556, Nisan-1998, ss. 377-378.

[236] İsa Özkan. age., s. 372.

[237] Saim Sakaoğlu. "Masallar". *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. C.: II, Ankara: AKM Yay., 2002, s. 139.

[238] B. Karimiy. "Özbek Halk Ertaklarining Bazı Bir Hususiyatlari". ÖTA, S. 5-6, 1995, s. 57.

[239] K. İmamov. *Özbek Halk Prozası.* Taşkent: Fan Neş., 1981, s. 9.

kullanılması, masal türünün aynı bölgede birden fazla terimle adlandırılmasının örneği olarak kabul edilebilir.

Söz konusu uygulamalardan üçüncüsü, bir boyun masalı adlandırmak için kullandığı terimi veya söz konusu terimin farklı şekillerinin diğer boy veya boylar tarafından başka bir anlatı türü ya da türlerini karşılamak için kullanılmasıdır. Günümüzde masal türünü karşılamak için bazı boylar tarafından kullanılan "ertek" kelimesi ve kelimenin "ertegi, erteki, irtek" gibi farklı şekillerini bu uygulamanın örneklerinden biri olarak göstermek mümkündür. Bilindiği gibi, masal türünü karşılamak için Özbek ve Karakalpaklar tarafından"ertek", Kazaklar tarafından "ertegi" ve Türkmenler tarafından "erteki" terimi kullanılmaktadır. Masal türünü adlandırmak için "ekiyet"[240] terimini kullanan Başkurtlar, "irtek" kelimesini destan türünü[241], özellikle de nazım-nesir karışık destanları[242] karşılamak için kullanmaktadırlar. "İrtek" kelimesinin Türkiye sahasında masalın yanında efsane türünü de karşılaması[243] dikkate değerdir. Şükrü Elçin'in; "*'İrtegi' sözünün Kumancada, Kırım lehçesinde, Çağatay edebi dilinde ve Kur'an tercümelerinde 'hikâye, kıssa, destan, eski söz' manalarına geldiğini biliyoruz*"[244] ifadesi ve yine İsa Özkan'ın; "*Ertegi/erteki kelimesi bugün Kuzey ve Doğu Türklerinin sözlü edebiyatında masal karşılığında kullanılan bir anlatı türünün adıdır. Ancak, XIX. yüzyıldan günümüze kadar yazılı olarak tespit edilen destan, efsane gibi bir kısım sözlü edebiyat ürünleri için de, ertegi terimi kullanılmıştır.*"[245] şeklindeki ifadesi de bu uygulamaya verilecek örnekler arasındadır.

Yukarıda örneklerini verdiğimiz uygulamaların ortaya çıkmasında, sözlü geleneğin temsilcileri olan anlatıcıların tür endişesi taşımamaları ve metinleri işlevsel olarak kullanmalarının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Anlatıcıların, anlatım ortamına uygun olan metinleri seçerek anlatmaları farklı adlarla, sözlü gelenekteki pek çok türü kapsayan ve daha çok "anlatı" anlamına sahip terimlerin masal türünü de adlandırmak için kullanılması sonucunu doğurmuştur. Türkiye sahasında, günümüzde yaygın olarak kullanılan "masal" teriminden önce "kıssa, dâstân ve hikâye" gibi terimlerin kullanılmış olması[246] da aynı sebebe bağlanmalıdır.

---

[240] *Başkort Tilining Hüzligi.* Meskev: Russkiy Yazık, 1993, s. 744.

[241] *Başkort Tilining Hüzligi. age.,* s. 399.

[242] K. İmamov. *age.,* s. 9.

[243] http://tdkterim.gov.tr/bts/. (Erişim tarihi: 07.01.2011).

[244] Şükrü Elçin. "Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mehfumu". *Halk Edebiyatı Araştırmaları-I.* Ankara: Akçağ Yay., 1997, s. 33.

[245] İsa Özkan. age., s. 372.

[246] Saim Sakaoğlu. *Gümüşhane ve Bayburt Masalları.* Ankara: Akçağ Yay., 2002, s. 4; Umay Günay. "Masal". *Türk Dünyası El Kitabı.* C. 3, (3. Baskı), Ankara: TKAE Yay., 1998, s. 425.

19. yüzyılın sonlarında tüm dünyada olduğu gibi, Türk boylarının masallarıyla ilgili bilimsel araştırmaların ortaya çıkmasıyla birlikte, masalın tür özellikleri belirlenmeye ve diğer türlerle benzer ve farklı noktaları tespit edilmeye başlanmıştır. Bilim adamlarının çalışmalarında, Türk boylarının sözlü geleneğinde masalı adlandırmak için kullanılan "anlatı" anlamına sahip farklı terimler yerini, o bölgede nispeten yaygın olarak kullanılan ve masal türünü daha iyi ifade edebileceği düşünülen terimlere bırakmıştır.[247] Bir başka ifadeyle, bilim adamları yaptıkları çalışmalarla, sözlü gelenekte kullanılan farklı terimlerden masalı ifade etmek için en yaygın olanını tespit etmiş, derlenen metinlerin yayınlanması ve incelenmesinden oluşan bilimsel araştırmalarda, masal türünü adlandırmak için o terimi kullanmaya başlamışlardır. Böylece, Türk sözlü geleneğindeki diğer türlerde olduğu gibi, masalı adlandırmak için halk arasında farklı terimler kısmen kullanılmaya devam etse de, bilimsel olarak tek bir terim yaygınlık kazanmış ve masalı adlandırmadaki iç içe geçmişlik zamanla ortadan kalkmıştır.

Yaşadıkları bölgenin şartlarına ve kültürel yapılarına bağlı olarak, farklı Türk boylarının masal türünü adlandırmak için bölgelere göre farklı terimleri kullanmaları şeklinde ortaya çıkan terim çeşitliği ise, terim zenginliği olarak varlığını halen devam ettirmektedir. Bilim adamlarının araştırmalarında verdiği bilgiler ışığı altında, Türk boylarında masal türünü adlandırmak için kullanılan terimleri, bu terimlere köken olan sözcüklere göre aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür:

1. Tool [Moğolca: Tuul[248]*] ve Kepsen*[249]

Tıva Türkleri: "Tool"[250]

Yakut (Saha) Türkleri: "Kepseğn[251]/Kepsen[252]"

2. Yumah/Cöö Comok /Nımah [Türkçe: Yumğak][253]

Çuvaş Türkleri: "Yumah"[254]

---

[247] Başlarda hem masal ve hem de destanı karşılamak için aynı terimi kullanan Altay, Tıva, Hakas ve Şor Türkleri söz konusu terimi masal için kullanmaya devam etmiş, destanı ise aynı terimin önüne getirdikleri bir ekle birlikte karşılamayı tercih etmişlerdir. Örneğin; destan türünü karşılamak için; Tıva Türkleri "maadırlıg tool", Altay Türkleri "kay çörçök" veya "kaylab aydar çörçök", Hakas Türkleri "alıptıg nımah" veya "çon nımah" terimlerini kullanmaktadır. Bkz. Mehmet Açа. *Tıva Halk Masalları*. Konya: Kömen Yay., 2007, s. 23.

[248] Mehmet Açа. *age.*, s. 23.

[249] Bu kelimenin kökeni hakkında her hangi bir bilgiye ulaşmamız mümkün olmamıştır.

[250] Mehmet Açа. *age.*, s. 23.

[251] Eduard Pekarskiy. *Yakut Dili Sözlüğü*. İstanbul: Ebüzziya Matbaası, 1945, s. 478.

[252] Muvaffak Duranlı. *Saha (Yakut) Büyü Masalları*. Konya: Kömen Yay., 2010, s. 18.

[253] *Divanü Lûgat-it Türk Tercemesi*. C. 3, (Çev.: Besim Atalay), (3. Baskı), Ankara: TTK Basımevi, 1992, s. 478; Gerard Clauson. *An Etymologogical Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press, 1972, s. 936.

Kırgız Türkleri: "Cöö Comok"[255]
Hakas Türkleri: "Nımah"[256]

3. Şürçek/Çörçök/Çöpçök/Çöçek [Türkçe: Sürçük/Sürçek/Sürçök][257]
Şor Türkleri: "Şürçek"[258]
Altay Türkleri: "Çörçök[259]/Çöpçök[260]"
Uygur Türkleri: "Çöçek"[261]

4. Ertek/Ertegi/Erteki [Türkçe: Érte][262]
Özbek Türkleri: "Ertek"[263]
Karakalpak Türkleri: "Ertek"[264]
Kazak Türkleri: "Ertegi"[265]
Türkmen Türkleri: "Erteki"[266]

5. Ekiyet [Arapça: Hikâye]
Başkurt Türkleri: "Ekiyet"[267]
Kazan Tatar: "Ekiyet"[268]

---

[254] M. R. Fedotov. *Etimologiçeskiy Slovar Çuvaşskogo Yazıka.* Tom: 2, Çeboksarı, 1996, s. 485, 308.

[255] K. K. Yudahin. *Kırgız Sözlüğü*. (Türkçeye Çev.: Abdullah Taymas), Ankara: TDK Yay., 1998, s. 221; Zekeriya Karadavut. *Kırgız Masalları*. Konya: Kömen Yay., 2006, s. 5.

[256] Metin Ergun. "Hakas Haycıları". Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 1, Bahar-1996, s. 121; İsa Özkan. age., s. 373.

[257] *Divanü Lûgat-it Türk Tercemesi.* C. 1, *age.*, s. 478; Gerard Clauson. *age.*, s. 845.

[258] Mehmet Açа. "Şor Türkleri ve Sözlü Edebiyatı". *Türkler.* C. 20, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, ss. 764-765.

[259] İbrahim Dilek. *Altay Masalları*. Ankara: Alp Yay., 2007, s. 25.

[260] *Altayca-Türkçe Sözlük.* (Haz.: Emine Gürsoy Naskali-Muvaffak Duranlı), Ankara: TDK Yay., 1999, s. 77.

[261] Osman İsmayil. *Halk Ağız Edebiyatı Hakkıda Umumi Bayan.* Urumçi: Şincan Halk Neş., 1998, s. 210.

[262] *Divanü Lûgat-it Türk Tercemesi. age.* s. 124; Gerard Clauson. *age.*, ss. 202-203.

[263] M. İ. Afzalov. *Özbek Halk Ertaklari Hakıda.* Taşkent: Fan Neş., 1964, s. 19.

[264] K. Maksetov. *Karakalpak Halkınıng Körkem Avızeki Döretpeleri.* Nökis: Bılım, 1996, s. 168; Pınar Fedakâr. *Karakalpak Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*. E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2008, s. 64.

[265] Muhtar Avezov. "Ertegiler". *Kazak Halık Edebiyeti: Ertegiler.* C. 1, Almatı: Jazuşı Neş., 1988, s. 5; Ali Berat Alptekin. *Kazak Masallarından Seçmeler*. Ankara: Akçağ Yay., 2003, s. 23.

[266] T. Durdıyev-K. Cumayev-M. Şamıradov. *Türkmen Halk Döredicilig Boyunça Oçerk*. Aşgabat: Ilım Neş., 1967, s. 18; A. Allanazarov. *Türkmen Halk Ertekileri.* Aşgabat: Türkmen Dövlet Neş., 2007, s. 6.

[267] *Başkort Tilining Hüzligi. age.,* s. 744.

[268] Mustafa Gültekin. *Tataristan Masalları Üzerinde Bir Araştırma.* E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2010, s. 45; *Tatar Halık İcatı, Ekiyetler*. (Tomnı Tözüvçiler, İskermelerni Hezirlevçiler: H. H. Gatina-H. H. Yarmi), Kazan: Tatarstan Kitap Neş., 1977, ss. 12-13.

6. Nağıl [Arapça: Nakl]

Azeri Türkleri: "Nağıl"[269]

İran (Güney Azerbaycan) Türkleri: "Nağıl"[270]

7. Mesel/Masal/Matal [Arapça: Mesel]

Kıbrıs Türkleri: "Mesel"[271]

Türkiye ve Rumeli Türkleri: "Masal"[272]

Gagavuz Türkleri: "Masal"[273]

Kırım Tatar Türkleri: "Masal"[274]

Irak Türkmenleri: "Matal"[275]

Bu sınıflandırma, Türk boylarının masal türünü adlandırmak için kullandıkları terimlere göre, birkaç istisna dışında, "Sibirya ile Altaylar", "Orta Asya" ve "Türkiye, Rumeli ve Orta Doğu" bölgelerinden oluşan üç ana gruba ayrıldığını göstermektedir. Sibirya ve Altaylar'da masal türünü adlandırmada, Eski Türkçe kelimelerin veya bu kelimelerin varyantlarının kullanılmasını eski Türk kültürüne ait unsurların canlılığını hala koruyor olmasına bağlamak mümkündür. Altaylar ve Sibirya bölgelerinde masal ve destan türlerinin birbirinden tam anlamıyla ayrılmamış olması ve bu türlerin tek bir anlatıcı tipi tarafından anlatılması ve de bu boyların masallarında mitolojik unsurlarla eski inançların izlerinin nispeten daha fazla görülmesi de bu durumun başka bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Orta Asya'da yaşayan Türk boylarının masalı adlandırmak için Eski Türkçe "érte" kelimesinin varyanları olan "ertek, ertegi, erteki" gibi terimleri, "geçmişteki ve eskiden anlatılanlar" anlamlarında kullandıkları görülmektedir. Fakat bu terimlerin yanında, halk arasında masalı adlandırmak için Arapça "hikâye", "matal" vb. terimlerin de kullanılıyor olması, eski Türk kültürünün yanında, İslami kültürün de Orta Asya'daki Türk boyları arasında aynı anda etkili olduğunu göstermektedir. Türkiye, Rumeli ve Orta Doğu sahasında yaşayan Türk boyları arasında ise "nakl" ve "mesel"

---

[269] İ. Babayev-P. Efendiyev. *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyyatı.* Bakı: Maarif Neş., 1970, s. 101; Azad Nebiyev. *Azerbaycan Halk Edebiyatı.* C. 2, Bakı: Elm Neş., 2006, s. 312.

[270] Gülcan Gülmez. *Güney Azerbaycan Erdebil Bölgesindeki Türk Halk Masalları (Metin-İnceleme).* E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2008.

[271] *Toplu Masallar-I.* (Derleyip Düzenleyen: Mustafa Gökçeoğlu), Lefkoşa: Gökçeoğlu Yay., 2005, s. 9.

[272] Saim Sakaoğlu. "Masallar". *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. C.: II, Ankara: AKM Yay., 2002, s. 139, 194.

[273] Rabia Kocaaslan Uçkun. *Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi.* E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2003, ss. 60-61.

[274] Nedim Bakırcı. *Kırım Tatar Masalları.* Konya: Kömen Yay., 2010, ss. 9-10.

[275] Necdet Yaşar Bayatlı. *Irak Türkmenlerinin Masallarında Motif ve Tip İncelemesi*. Ankara: Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Yay., 2007, s. XV.

gibi Arapça kökenli kelimelerin veya bu kelimelerin varyantlarının kullanılıyor olması, masal türünün adlandırılmasında İslami kültür ile Arapça ve Farsçanın bu bölgelerde daha etkin bir rol oynadığına işaret etmektedir.

Burada dikkati çeken nokta, Kazan Tatarlarının ve Başkurtların "ekiyet" terimini kullanmalarıdır. Bu iki Türk boyunun yaşadıkları bölgenin özelliğine bağlı olarak kimliklerini korumak için milli ve dini değerlere sahip çıkmak durumunda olmaları sebebiyle, masalı adlandırmak için Arapça "hikâye" teriminin bir varyantı olan "ekiyet" terimini tercih ettikleri düşünülebilir. Ayrıca, Orta Asya'daki Türk boyları arasında yaygın olarak kullanılan "ertek" kelimesinin bir varyantı olan "irtek" kelimesinin Başkurtlar arasında destan türünü adlandırmada kullanılıyor olması, Başkurt Türklerinin masalı "ekiyet" terimiyle adlandırmasında etkili olmuştur.

Sonuç olarak, Orta Asya bölgesinin, Türk boylarında masal türünü adlandırmak için kullanılan terimler bakımından, Sibirya ve Altaylar bölgesi ile Türkiye, Rumeli ve Orta Doğu bölgesi arasında bir köprü görevi gördüğünü söylemek mümkündür.

Türk boylarının genelinde masal türünü adlandırmada kullanılan terimlerle ilgili bu değerlendirmelerden sonra, Özbek Türklerinde masal türünü karşılamak için kullanılan terimler konusu üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Özbek sözlü geleneğinde masalı adlandırmak için kullanılan farklı terimler mevcut olsa da, Özbek edebi dilinde masal türünü karşılamak için "ertek"[276] terimi kullanılmaktadır.[277] Özbek bilim adamları "ertek" kelimesinin Kâşgarlı Mahmud'un "*Divanü Lûgat-it Türk*" adlı eserinde "etük" şeklinde verildiğini belirtmişler ve kelimenin Divanü Lûgat-it Türk'te; "*Hikâye, ertek; bir şeyi şaha bildirme, hikâye etme için de bu kelime kullanılır. Aslı bir şeyi hikâye etmeden alınmıştır.*" şeklinde açıklandığını belirtmişlerdir.[278] Fakat Divanü Lûgat-it Türk'ün Özbek Türkçesi yayınında söz konusu kelime muhtemelen yanlış okunmuştur. Eğer bu kelime doğru okunmuş olsaydı, aynı kökten (*öt-* "geçmek") türemiş olan ve "hikâye" anlamına gelen

---

[276] Özbek Türkçesindeki eser adlarının yazılışında, bir karışıklığa mahal vermemesi bakımından, Özbeklerin kullandığı Kiril alfabesindeki harfleri Latin alfabesine birebir aktarmanın uygun olacağını düşündüğümüz için, kelimenin "ertak" mı yoksa "ertek" mi olduğu konusunda bazı şüphelerin doğması muhtemeldir. Söz konusu kelime "ertak" şeklinde yazılmasına rağmen, "ertek" olarak telaffuz edilmektedir. Kelimenin, eser adları dışında, "ertek" olarak yazılması tarafımızdan tercih edilmiştir.

[277] B. Karimiy, Özbekler arasında masal türünü adlandırmak için "ertek" teriminin yaygınlık kazanmasını şu ifadelerle açıklar: "*Özellikle […] masallar üzerinde çalışmaya, masalları halk arasında dağıtmaya başlamamızdan sonra ve aynı zamanda derleme çalışmalarımızın da etkisiyle 'ertek' terimi her yerde yayılmaya başladı. Yani demek istiyorum ki, bazı yerlerde 'ertek', bazı yerlerde ise 'çöpçek' veya 'matal' terimleri kullanılıyorken, şimdi bu terimlerin neredeyse tamamı yerini 'ertek' terimine bıraktı ve 'ertek' terimi yaygınlaştı.*" bkz. B. Karimiy. age., s. 57.

[278] M. İ. Afzalov. *Özbek Halk Ertaklari Hakıda.* Taşkent: Fan, 1964, s. 19; K. İmamov. *age.*, s. 8.

"ötkünç"[279] kelimesinin de "etkinç" olarak okunması gerekirdi. Hâlbuki söz konusu kelime, Divanü Lûgat-it Türk'ün Özbek Türkçesi yayınında doğru bir şekilde "ötkünç"[280] olarak okunmuştur. Bu nedenle, kelimenin Özbek bilim adamlarının belirttiği gibi "etük" değil, Divanü Lûgat-it Türk'ün Türkiye Türkçesi yayınında olduğu gibi, "ötük"[281] şeklinde okunması daha doğru olacaktır. Ayrıca, Kâşgarlı Mahmud'un Divanü Lûgat-it Türk adlı eserinde "hikâye" anlamlarına sahip olan "ötük" ve "ötkünç" kelimelerinin sözlü gelenekteki özel bir türü karşılamaktan ziyade, anlam alanı daha kapsamlı olan "anlatı" terimine benzer bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Günümüzde Özbek Türkleri ve bazı Türk boyları arasında masal türünü adlandırmak için kullanılan "ertek", "ertegi" ve "erteki" kelimeleri eski Türkçedeki "erte/irte" kelimesinden türetilmiş farklı şekillerdir. Bazı Türk lehçelerinde, hem "erte/irte"[282] kelimesi ile kelimenin "erteng"[283], "erteng"[284], "ertagi"[285], "ertaga, ertagi"[286] şekilleri "erken, sabah, tan vakti, yarın, ertesi gün, gelecek" anlamlarında gelecek zaman ifadesi olarak ve hem de "erte/irte"[287] kelimesi ile kelimenin "irtagi/irtegi"[288], "ertegi"[289], "irtek"[290], "erteden"[291] şekilleri ise, "önce, geçmiş, eski, eskiden" anlamlarında geçmiş zaman ifadesi olarak mevcuttur.

"Erte/irte" kelimesi ve kelimenin farklı şekilleri hakkında sözlüklerden yaptığımız alıntılardan da görüleceği gibi, daha çok geçmiş zamanı ifade eden söz konusu kelimenin, muhtemelen sonradan ortaya çıkmış, gelecek zaman anlamının da bulun-

---

[279] *Divanü Lûgat-it Türk Tercemesi. age.,* s. 161.

[280] Mahmud Kaşğariy. *Türkiy Sözler Divanı (Divanu Luğatit Türk).* 1. Tom, (Terciman ve Neş. Tay.: S. M. Muttalibov), Taşkent: Fan Neş., 1960, s. 175.

[281] *Divanü Lûgat-it Türk Tercemesi. age.,* s. 68.

[282] *Divanü Lûgat-it Türk Tercemesi. age.,* s. 124; Gerard Clauson. *age.,* ss. 202-203; *Abuşka Lugati veya Çağatay Sözlüğü.* (Haz. Besim Atalay), Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1970, s. 47; K. K. Yudahin. *age.,* s. 339; Andreas Tietze. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı.* C. 1, İstanbul-Wien, 2002, ss. 736-737; S. F. Akabirov vd. *Özbek Tilining İzahli Luğati.* C. 2, Moskva: Rus Tili Neş., 1981, ss. 451-452; Lazar Budagov. *Sravnitelnıy slovar Turetsko-Tatarskıh Narçıy.* Tom I, S. Peterburg, 1869, s. 186; *Altayca-Türkçe Sözlük. age.,* s. 85

[283] Kenan Koç vd. *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Akçağ Yay., 2003, s. 143.

[284] K. K. Yudahin. *age.,* s. 339.

[285] Andreas Tietze. *age.,* s. 737.

[286] S. F. Akabirov vd. *age.,* s. 452.

[287] Şeyh Süleyman Efendi. *Lûgat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmanî.* İstanbul, Hicri 1298 (1881), s. 48; Lazar Budagov. *age.,* s. 186; *Abuşka Lugati veya Çağatay Sözlüğü. age.,* s. 47; Kenan Koç vd. *age.,* s. 143.

[288] Şeyh Süleyman Efendi. *age.,* s. 48; Lazar Budagov. *age.,* s. 186.

[289] *Altayca-Türkçe Sözlük. age.,* s. 85

[290] *Abuşka Lugati veya Çağatay Sözlüğü. age.,* s. 48.

[291] Kenan Koç vd. *age.,* s. 143.

ması masal türü için yadırganmayacak bir durum olarak karşılanmalıdır. Özellikle Orta Asya'daki Türk boyları arasında geçmişte yaşanan veya yaşandığı düşünülen olayların anlatıldığı bir tür olarak kabul edilen masalın en önde gelen işlevlerinden birinin eğitim olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, masalın geçmişteki olayları anlatarak, yaşanması muhtemel olaylara karşı toplumu eğitip geleceğe hazırlaması, masal türünü adlandırmak için Orta Asya'daki Türk boyları tarafından kullanılan "ertek", "ertegi" veya "erteki" kelimelerinin anlamları ve farklı kullanımlarıyla tam olarak örtüştüğü görülmektedir.

Masalı karşılamak için "ertek" teriminin kullanılmasını Özbekistan sahası özelinde açıklamak için, Özbek bilim adamlarının konu hakkındaki değerlendirmelerine yer vermek uygun olacaktır. K. İmamov; "*Ertek teriminin erken, yani önceki, kadim zamanda anlatılan hikâye anlamında olduğunu*" belirtmiştir.[292] B. Karimiy ve M. İ. Afzalov gibi bilim adamları "ertek" kelimesinin bazı sözlüklerde ve yaşlılar arasında "erteki" şeklinin bulunduğunu kaydetmiş ve "erteki" kelimesinin kökeninde "erte", "ertang" ve "ertengi" kelimelerinin bulunduğunu ifade etmişlerdir.[293] "Erteki" kelimesinin anlamının; "*Yarınki, çok eski, evvelki*"[294], "irtengi" kelimesinin ise; "*çok eski zamanlarda hikâye edilen*"[295] anlamında olduğunu ve "*geçmiş zamanlarda olan vakıa ve hadiseleri bildirme anlamında 'ertek' teriminin kullanıldığını*"[296] belirtmişlerdir. Bu ifadeler, günümüzde masal türünü adlandırmak için kullanılan "ertak" teriminin, Özbek sözlü geleneğinin temsilcileri ve onların dinleyicileri tarafından, diğer tahkiyeli türleri de kapsayacak şekilde ve daha kapsamlı olarak "anlatma" anlamında kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca, Özbek sözlü geleneğinde "ertak" teriminin yanında daha önceki dönemlerde, özellikle yaşlılar tarafından, "erteki" ve Namangan bölgesinin kuzeyinde yaşayanlar tarafından ise "ertangi" gibi, kelimenin farklı şekillerinin kullanıldığını da belirtmek gerekir.

Günümüz Özbek edebi dilinde masalı adlandırmak için tercih edilen "ertek" teriminin yanında, Özbek sözlü geleneğinde bölgelere bağlı olarak ortaya çıkan bazı farklı adlandırmalar da mevcuttur. Taşkent şehri ve çevresinde "ertek" teriminin yerine "çöpçek", Surhanderya ve Semerkant'ın bazı köylerinde ve Fergana bölgesinin bazı ağızlarında "matal", Buhara'nın Karaköl ve Rometon bölgelerinde ve Özbek Türkçesi ile Tacikçe konuşulan bazı köylerde "şuk" veya "uşuk" terimleri tek başına veya

---

[292] K. İmamov. *Dev Kız (Özbek Halk Ertaklari).* Taşkent: Fan Neş., 1994, s. 3.

[293] B. Karimiy. age., s. 57; M. İ. Afzalov. "Ertak Janri". (1-makala). ÖTA, S. 4, 1961, s. 12.

[294] B. Karimiy. age., s. 57; M. İ. Afzalov. age., s. 12.

[295] K. İmamov. *Özbek Halk Prozası.* Taşkent: Fan Neş., 1981, ss. 8-9.

[296] M. İ. Afzalov. *Özbek Halk Ertaklari Hakıda.* Taşkent: Fan Neş., 1964, s. 19.

"ertek" terimiyle birlikte[297] ve Harezm'de ise "varsakı"[298] terimi kullanılmaktadır. Ayrıca, Özbekler arasında bu terimlerden başka masalı adlandırmak için "hikaya", "çörçek", "afsana", "otırık" ve "tütel" terimlerinin[299] ve bazı ağızlarda ise "beyt [beyit]"[300] teriminin kullanıldığı da kaydedilmiştir. Özbek Türkleri arasında masalı karşılamak için kullanılan "otırık" kelimesinin Kazak Türkleri tarafından "yalan, uydurma" anlamında "ötirik" biçiminde kullanılmaktadır.[301] Kazak sözlü geleneğindeki "ötirik ölengler"in, Türkiye sahasındaki manzum masal tekerlemeleri ile şathiyelere benzer özelliklere sahip olduğunu belirtmek gerekir.

Özbekistan'da masalı adlandırmak için kullanılan terimler arasında; "çöçek/çöpçek", "ertek", "matal" ve "varsakı" terimlerinin bulunması, birbirinden uzak üç farklı bölgede yaşayan Türk boylarının kullandığı terimlerin Özbek sözlü geleneğinde bir arada yer aldığını ve diğer boylarla bir terim ortaklığı bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Özbekistan'da sınırlı bir bölgede kullanılan "çörçek" terimi ile Taşkent ve çevresinde kullanılan "çöpçek" teriminin kökeni, Kâşgarlı Mahmud'un; "*gece toplantısı, müsamere*"[302], Gerard Clauson'un ise; "*gece anlatılan hikâye*"[303] anlamını verdiği, eski Türkçedeki "sürçük/sürçek/sürçök" kelimesidir. Aynı kelimenin "çörçök" veya "çöpçök" şekillerinin Altay Türkçesinde masal türünü karşılamak için kullanıldığını da daha önce belirtmiştik.

Türkçe "erte" kelimesinden türetilen "ertek" kelimesi ise, bazı Türk boylarında farklı anlamlarda ve farklı türleri karşılamak için kullanılmış olsa da, günümüzde özellikle Orta Asya'daki Türk boyları arasında masal türünü adlandırmak için yaygın olarak kullanılan bir terimdir. Özbek Türkleri de masal türünün adlandırılmasında kendi yaşadıkları bölgede yaygın olan terimi kullanmışlar ve günümüzde "ertek" terimi Özbek edebi dilinde masal türünü adlandırmak için kullanılan tek terim haline gelmiştir.

Özbek Türklerinin sözlü geleneğinde, masal türünü adlandırmada diğer bazı Türk boylarıyla ortaklığını gösteren terimlerden bir diğeri de "matal" terimidir. Bu terim, İslamiyet'in etkisiyle, Arapçadan Türkçeye geçen "mesel" teriminin bozulmuş şekli olarak kabul edilmektedir.[304] "Matal" terimiyle birlikte, Arapça "mesel" kelimesi-

---

[297] M. İ. Afzalov. age., s. 19.

[298] K. İmamov. *age.,* s. 9.

[299] M. İ. Afzalov. age., s. 19.

[300] M. Muradov. "Men-Ertakman (Sözbaşi Örnida)". *İkki Ay, İkki Yulduz.* (Neş. Tay.: M. Muradov), (Cehan Halklari Ertaklari, C. 1), Taşkent: Meras Neş., 1993, s. 15.

[301] Malik Ğabdullin. *Kazak Halkının Avız Adebiyeti*. Almatı, 1974, ss. 52-53.

[302] *Divanü Lûgat-it Türk Tercemesi. age.,* s. 478.

[303] Gerard Clauson. *age.,* s. 845.

[304] Saim Sakaoğlu. *age.,* s. 226.

nin Türkçedeki farklı şekilleri olan "masal", "mesel" ve "metel" terimlerinin daha çok Türkiye, Rumeli ve Orta Doğu'da yaşayan Türklerin sözlü geleneğinde kullanıldığı bilinmektedir.[305]

Özbekistan'ın Harezm bölgesinde masalı adlandırmak için "varsakı" teriminin kullanılması, bu terimin Türk boyları arasında masalı adlandırmak için sadece Harezm bölgesindeki Oğuzlar tarafından kullanılması oldukça ilgi çekicidir ve terimin bu anlamdaki kullanımı sadece Harezm bölgesine özgüdür. Aynı terimin Türk halk şiirinde bir türü karşılamak için "varsağı" şeklinde, Azerbaycan ve Türkmenistan sahasında ise 16. yüzyıla kadar "ozan" veya "âşık" anlamında bir sanatçı tipini ve bir makam adını karşılamak için "varsak" şeklinde kullanıldığı bilinmektedir.[306] Söz konusu terimin Oğuz Türkleri tarafından bazı bölge ve dönemlerde bir anlatıcı tipini, bazı bölgelerde halk şiirinin bir türünü veya ezgiyi, Harezm bölgesinde ise nesir bir tür olan masalı adlandırmak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. "Varsak" terimi veya terimin "varsakı" ya da "varsağı" gibi fonetik varyantları, aynı terimin bir boyun sözlü geleneğinde, bölge ve zamana bağlı olarak, farklı anlamlar kazanması için verilecek en güzel örneklerdendir.

Masal türünü adlandırmak için Özbek sözlü geleneğinde "çöçek/çöpçek", "ertek", "matal" ve "varsakı" terimlerinin kullanılması ve bu terimlerin bir taraftan Altaylar ve Sibirya, bir taraftan Orta Asya, diğer taraftan da Türkiye ve çevresiyle bağlantılı olması, günümüzde Özbekistan Cumhuriyeti adı verilen bölgenin coğrafi konumundan ve bu bölgede yaşayan Türklerin farklı boylara mensup olmasından kaynaklanmaktadır. Özbekistan'ın tarihsel geçmişte özellikle Türkistan adı verilen Türk dünyasının merkezi bir konumunda yer alması, bölgenin Türk boyları arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı bir bölge özelliğine sahip olmasını ve Karluk, Kıpçak ve Oğuz Türklerinin Özbekistan'da bir arada yaşaması sonucunu doğurmuştur. Özbekistan'da yaşayan Türk boyları arasındaki kültürel alışverişler zamanla sözlü kültüre de yansımış ve Özbek sözlü geleneğinin şekillenmesinde belirli bir dereceye kadar etkili olmuştur. Özbek sözlü geleneğinde masal türünü adlandırmak için kullanılan terimlerin çeşitlilik arz etmesini, söz konusu boyların masal anlatma geleneklerindeki bazı unsurların Özbek masal anlatma geleneğinde yer aldığının ve Özbek masal anlatma geleneğinin masal türünün adlandırılmasında merkezi bir gelenek olduğunun bir göstergesi olarak kabul etmek mümkündür. Özbek sözlü geleneğinin geneli için geçerli olabilecek bu durum, sözlü geleneğin şekillenmesinde coğrafi konumun ve söz konusu coğrafyada bir arada yaşayan boyların rolünü açıkça göstermektedir.

---

[305] Saim Sakaoğlu. *age.*, ss. 129-229.

[306] Öcal Oğuz. *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*. Ankara: Akçağ Yay., 2001, ss. 33-42.

I.1.3. Masal Türünün Tanımı ve Sınıflandırılması:

I.1.3.1. Tanım:

Masal araştırmalarının başladığı ilk dönemlerden günümüze kadar, bilim adamları farklı ölçütleri göz önünde tutarak masal türünü değerlendirmiştir. Folklorun diğer türlerinde olduğu gibi, masal hakkındaki araştırmalar da belirli dönemlerde ortaya atılan folklor kuramlarıyla sıkı sıkıya bağlı olmuştur. "*19. yüzyılda ileri sürülen folklor kuramları, artsüremli (diachronic) olmalarının yanı sıra geçmişi yeniden kurmaya yönelik ve ele alınan folklor mahsulünün ne kadar eski olduğu ve ne zaman nerede çıktığını ortaya koymayı hedefleyen paradigmalara sahip olmuşlardır.*"[307] Bu çerçevede, 19. yüzyılda gerçekleştirilen metin merkezli masal çalışmalarında masal türünün farklı özellikleri öne çıkartılmış ve masallar bu özellikler çerçevesinde tanımlanmıştır. Bazı araştırmacıların masalların kökenine, bazılarının içerik özelliklerine, bazılarının ise şekil özelliklerine bağlı olarak yaptıkları bu tanımlar, birbirinin devamı niteliğindeki tanımlardır.

Fakat sonraki dönemlerde geliştirilen yeni bakış açıları, "*türlerin 'gerçek' ve 'ideal' tanımları konusunda halk bilimcilerin yeniden düşünmesinin, ne kadar gerekli olduğunu ortaya çıkarmıştır.*"[308] Bu teorik araştırmalar, masalın sadece "köken", "şekil" ve "içerik" özelliklerine bağlı kalınarak tanımlanmasının yetersiz olduğunu ortaya çıkarmıştır. 20. yüzyılda geliştirilen bağlam merkezli bakış açıkları "*ele alınan folklor mahsulünün muhtemel kaynağını ortaya koymaktan ziyade onun yapısının, muhteva ve stilistik özelliklerinin ne olduğu ile icra halinde bulunduğu sosyo-kültürel bağlamda ne iş gördüğü, icracının dinleyiciyle olan etkileşimi ve bu etkileşimin icra edilen geleneksel anlatının tür ve şekil başta olmak üzere; icrasına, yapısına ve işlevine tesirlerinin araştırılması ön plana çıkmıştır.*"[309]

Halk bilimi alanındaki yeni bakış açıları çerçevesinde, bir türün tanımlanmasında üzerinde durulması gereken özellikler konusunda Metin Ekici'nin tespitleri yol göstericidir. Metin Ekici bir türü tanımlarken, o türün "*Yaratım ve Aktarım Bağlamı Özellikleri*"nin, "*Şekil ve Yapı Özellikleri*"nin, "*İçerik, Konu Özellikleri*"nin ve "*İşlev Özellikleri*"nin dikkate alınmasının gerekli olduğunu kaydetmiştir.[310]

---

[307] Özkul Çobanoğlu. *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş.* Ankara: Akçağ Yay., 1999, s. 229.

[308] Özkul Çobanoğlu. *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları.* Ankara: Akçağ Yay., 2003, s. 13.

[309] Özkul Çobanoğlu. *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş.* Ankara: Akçağ Yay., 1999, s. 229.

[310] Metin Ekici. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara: Geleneksel Yay., 2007, s. 134.

Türkiye'de masal türü üzerinde çalışan bilim adamlarının yaptığı tanımlar, Batı'daki bilim adamlarının masal tanımlarıyla benzerlik göstermektedir. Türkiye'deki bilim adamları da inceledikleri masal metinlerinden hareketle, birbirinin devamı niteliğinde tanımlar ortaya koymuşlardır. Bu tanımlar arasında; Pertev Naili Boratav, Saim Sakaoğlu, Bilge Seyidoğlu, Ali Berat Alptekin, Esma Şimşek ve Erman Artun tarafından yapılan tanımlar öne çıkmaktadır.

Halk bilimi alanındaki yeni bakış açıları çerçevesinde, Türkiye'de söz konusu bilim adamları tarafından yapılan masal tanımlarını, ana hatlarıyla şu şekilde değerlendirmek mümkündür.[311]

Pertev Naili Boratav masalı; "*Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyülük inanışlardan ve törenlerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarında inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı*" şekline tanımlamış ve tanımın devamında; "*Hayâl ürünü sözünü sadece 'olağan-üstü şeyler' anlamına almamak gerekir. Masal, aşağıda göreceğimiz çeşitlerinden bir bölüğünde olağan-üstü olayları ve kişileri konu edinir. Ama, bir bölük masallar da, tamamiyle hayâl ürünü, uydurma olmakla beraber olağan-üstü değillerdir. Masal, olağan-üstü çeşidinde de, gerçekçi çeşidinde de anlattığı olayların gerçeğe uyarlık derecesi ne olursa olsun, onların hayal yaratması oldukları izlenimini veren bir anlatı türüdür.*"[312] ifadeleriyle yaptığı tanıma açıklama getirmiştir. Bu tanım ve açıklamalar P. N. Boratav'ın, masalı "şekil", "içerik ve konu" özelliklerine göre tanımladığını, masalın "yaratım ve aktarım" özellikleri ile "işlevleri"ni dikkate almadığını göstermektedir.

Saim Sakaoğlu ise masal türünü; "*Kahramanlarından bazıları hayvan ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayâl mahsulü olduğu halde, dinleyicileri inandırabilen, bir sözlü anlatım türüdür.*"[313] şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımda, masal "içerik, konu" ve kısmen "aktarım" özelliklerine bağlı kalınarak tanımlanmış, masalın "şekil ve yapı" özellikleriyle "işlevleri" üzerinde durulmamıştır.

Türkiye'de masal türünün tanımını yapan bir başka araştırmacı Bilge Seyidoğlu'dur. Bilge Seyidoğlu; "*Masal kelimesi ile halk arasında, yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanüstü kişilerin, olağanüstü olayların bulunduğu, 'Bir varmış, bir yokmuş.' gibi, klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonunda 'Yediler, içtiler, muratlarına erdiler.' yahut 'Onlar erdi muratlarına, biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana.'*

---

[311] Türkiye'de masal türüyle ilgili olarak hazırlanan pek çok çalışmada yer verilen masal tanımlarının ayrıntılı bir eleştirisi için bkz. Mustafa Arslan. *Denizli Yöresinden Derlenmiş Masallar, İnceleme-Metin.* Denizli: Zirve Yay., 2008, ss. 28-36; Mustafa Gültekin. *Tataristan Masalları Üzerinde Bir Araştırma.* E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2010, ss. 47-48.

[312] P. Naili Boratav. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı.* (4. Baskı), İstanbul: Gerçek Yay., 1982, s. 75.

[313] Saim Sakaoğlu. *age*., s. 4.

gibi, belirli sözlerle sona eren, zaman ve mekân kavramlarıyla kayıtlı olmayan, bir sözlü anlatım türü kastedilmektedir."[314] şeklinde tanım yapmıştır. B. Seyidoğlu'nun tanımı, masalın "şekil ve yapı", "içerik, konu" özelliklerine dayanmaktadır. Tanımda, masalın "yaratım ve aktarım" ile "işlev" özelliklerine değinilmemiştir.

Ali Berat Alptekin'in; "*Büyük ölçüde nesirle anlatılmış ve dinleyicileri inandırmak gibi bir iddiası bulunmayan, hayal ürünü olan nesir şeklindeki anlatmalar.*"[315] şeklindeki masal tanımı da, araştırmacının masalın "şekil ve yapı", "içerik, konu" özelliklerine ve kısmen de "aktarım" özelliklerine dikkat çektiğini, masalın "işlevleri" üzerinde durmadığını söylemek mümkündür.

Esma Şimşek ise masalı; "*Genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus (olağanüstü) zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde, yaşanılan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp, yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür.*"[316] şeklinde tanımlamaktadır. Esma Şimşek'in yaptığı masal tanımında "şekil ve yapı", "içerik, konu" ve "aktarım" özelliklerine yer verilmiş, sadece masalın "işlev" özelliklerine değinilmemiştir.

Türkiye'de yapılan masal tanımlarına vereceğimiz son örnek Erman Artun'un masal tanımıdır. Erman Artun masalı; "*Masal, bütünüyle hayal ürünü olan, doğaüstü olaylara ve varlıklara yer veren, belirli olmayan bir yer ve zamanda ortaya çıkan, insanların ve tanrıların başından geçen olağanüstü olayları anlatan, düş ürünü olaylarla örülü, öğüt verici olan, kısa ve mensur, sözlü bir anlatım türüdür.*"[317] şeklinde tanımlamıştır. Erman Artun tarafından yapılan tanımın masalların; "şekil ve yapı", "içerik, konu", "işlev" ve kısmen de "aktarım" özellikleri dikkate alınarak yapılmış bir tanım olduğu söylenebilir.

Türkiye'deki masal tanımları hakkındaki bu kısa değerlendirmeden sonra, Özbek bilim adamları tarafından yapılan masal tanımlarına yer vermek uygun olacaktır. Özbekistan'da masal üzerinde çalışan bilim adamlarının çoğu çalışmalarında masalı tanımlamaktan ziyade, masalın özelliklerini ardı ardına sırlayarak adeta masal türünün tasvirini yapmışlardır. Özbek bilim adamları arasında; Mansur İ. Afzalov, Kamilcan İmamov ve Cumabay Yusupov masalı tanımlayan bilim adamları olarak dikkati çekmektedir.

---

[314] Bilge Seyidoğlu. "Masal." *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C.: 6, İstanbul: Dergâh Yay., 1986, s. 149.

[315] Ali Berat Alptekin. *Taşeli Masalları*. Ankara: Akçağ Yay., 2002, s. XI.

[316] Esma Şimşek. *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması.* C. 1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2001, s. 3.

[317] Erman Artun. *Anonim Halk Edebiyatı Nesri.* İstanbul: Kitabevi Yay., (Genişletilmiş 2. Baskı), 2004, s. 107.

Özbekistan'da masal türünün tanımını yapan ilk bilim adamı Mansur İ. Afzalov'dur. M. İ. Afzalov masalı; "*Masallar emekçi halk tarafından yaratılan ve uzun asırlardan beri masalcıların hafızasında saklanan, halkın örf ve adetleriyle sıkı sıkıya bağlı olan, toplumsal, siyasi ve ekonomik hayatı fantastik ve bedii uydurmalar yoluyla ifade eden folklorun epik türüdür.*"[318] şeklinde tanımlamıştır. M. İ. Afzalov'un tanımında yer alan; "masalın halk tarafından yaratılması", "uzun yıllar masalcıların, yani anlatıcıların, hafızasında saklanması" ve "halkın örf ve adetleriyle sıkı sıkıya bağlı olması" sadece masal türüne özgü özellikler değil, sözlü gelenekte yaratılan bütün türlerin ortak özellikleridir. Tanımda, masal türüne has olarak sayılabilecek tek özellik, "masalın hayatın farklı cephelerini fantastik ve bedii uydurmalar yoluyla ifade etmesidir" ki, bu da masalın "içerik ve konu" özelliğine bağlıdır. Bu bakımdan, M. İ. Afzalov'un tanımında masalın "yaratım ve aktarım", "şekil ve yapı" ve "işlev" özellikleriyle ilgili hiçbir değerlendirme bulunmadığını söylemek mümkündür.

Masal türünün tanımını yapan bir başka Özbek araştırmacı, Kamilcan İmamov'dur. Araştırmacının farklı tarihlerde yaptığı birbirine benzer iki masal tanımı bulunmaktadır. K. İmamov 1980 yılında; "*Hayat hakikati ile bağlı olup, fantastik ve hayatî uydurmalar temelinde kurulan, didaktik amacı olan, sözlü hikâyeler 'masal' olarak adlandırılır.*"[319] şeklinde bir masal tanımı yapmıştır. 1981 yılında ise masalı; "*Masallar hayat hakikati ile bağlı olan, felsefî ve eğitimle ilgili amaçlar ve günlük hayattaki problemler temelinde kurulan, bedii dokuma ve uydurmalardan bağımsız olmayan sözlü hikâyedir.*"[320] şeklinde tanımlamıştır. K. İmamov her iki tanımda da masalın bir taraftan gerçekle, diğer taraftan da hayalle bağlantı olduğunu vurgulayarak masalın "içerik ve konu" kısmen de "yaratım" özelliğine dikkat çekmiş, didaktik, felsefi ve eğitimle ilgili amaçlarının olduğunu ifade ederek de masalın "işlev" özelliklerine işaret etmiştir. İmamov'un tanımlarının her ikisinde de, masalın "aktarım" ile "şekil ve yapı" özelliklerine yer verilmemiştir.

Özbek bilim adamları arasında masalın tanımını yapan bir başka araştırmacı Cumabay Yusupov'dur. C. Yusupov'un son dönemlerde yaptığı masal tanımı oldukça kısa bir tanımdır. Yusupov masalı; "*Masal, halk hayatını hayalî ve hayatî uydurmalar vasıtasıyla, doğru bir şekilde aksettiren epik türlerden biridir.*"[321] şeklinde tanımlamıştır. Araştırmacı tanımında halk hayatının masalda hem fantastik ve hem de gündelik

---

[318] M. İ. Afzalov. "Halk Ertaklarining Tasnifi". *Özbek Halk İcadi.* Taşkent: Fan Neş., 1967, s. 95.

[319] K. İmamov. "Ertaklar". *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1980, s. 129; K. İmamov. "Ertaklar". *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1990, s. 191.

[320] K. İmamov. "Özbek Halk Ertaklari". *Özbek Folklorining Epik Janrlari.* Taşkent: Fan Neş., 1981, s. 62.

[321] C. Yusupov. *Harezm Ertagi ve Hayat Hakikati.* Taşkent: Fan Neş., 1997, s. 40.

hayatla ilgili konularla aksettiğini ifade ederek, "içerik ve konu" özelliğine bağlı bir masal tanımı yapmıştır. Tanımda masalın diğer özelliklerine hiç değinilmemiştir.

Özbek bilim adamlarının masal tanımlarında yer alan en önemli nokta, masalın temelinde yatan en önemli unsurun "uydurma" olmasına rağmen, masalın tamamen gerçek dışı olayları anlatan bir tür olmadığı ve masalın hayat gerçekliğine bağlı bir tür olduğudur. Tanımlarda yer alan "uydurma", "fantastik uydurma", "hayalî uydurma" ve "hayatî uydurma" terimlerini biraz açmak söz konusu tanımların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Özbek bilim adamlarının kullandığı "uydurma" terimi "kurmaca" anlamına gelmektedir ve masalın olağanüstü türünün yanında, gerçekçi de türünün bulunmasına rağmen, gerçekten yaşanmış olayları veya tarihi gerçekliği anlatmak gibi bir iddiasının olmadığını ifade etmektedir. Masallardaki kurmaca, yapıya göre iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, olağanüstü zaman ve mekânlarda olağanüstü kişilerin başından geçen olağanüstü maceraların anlatılmasıdır ki Özbek bilim adamları bu şekildeki kurmacayı "fantastik uydurma" ve "hayalî uydurma" terimleri ile ifade etmektedir. Kurmacanın diğer şekli ise, bazı örneklerinde belirli bir seviyeye kadar olağanüstülükler bulunsa da, genellikle kahramanları insan olan, sosyal hayatta yaşanması muhtemel ve hayat gerçekliyle ilişkili olayların anlatılmasıdır; Özbek bilim adamları bu şekildeki kurmaca için ise "hayatla ilgili kurmaca" anlamına gelen "hayatî uydurma" terimini kullanmayı tercih etmişlerdir. Özbek bilim adamlarının tanımlarındaki görüşlerini; "masalda yer alan kahramanlar, işlenen konu ve konunun geçtiği zaman ve mekân ister olağanüstü, isterse gerçekçi bir karaktere sahip olsun masal türünün bütün örnekleri kurmacadır ve halkın hayal gücünü yansıtmaktadır" şeklinde özetlemek mümkündür. Bu bakımdan, Özbek bilim adamlarının masalın kurmaca olmasıyla ilgili görüşleri, Pertev Naili Boratav'ın görüşleriyle örtüşmektedir. P. N. Boratav masal tanımının ardından yaptığı açıklamada, masalın olağanüstü çeşidinde de gerçekçi çeşidinde de anlatılan olayların gerçeğe uygunluk derecesi ne olursa olsun, masalların hayal ürünü olduğu izlenimini verdiğini ifade eder.[322] Fakat sözlü gelenek içinde üretilen masalın kurmaca ürünü olması ve gerçekten yaşanmış olayları anlatmak gibi bir iddiasının bulunmaması, masalın "gerçeklikten tamamen uzak" veya "gerçekle ilgisiz" bir tür olduğu anlamını taşımaz. Masallarda anlatılan olaylar olağanüstü bir karaktere sahip olsa da masalın ifade ettiği anlam ve sonuçta çıkarılacak ders bakımından sosyal hayatın gerçekliğiyle yakından ilgilidir. Fakat masallar bu gerçekliği bir ders kitabı edasıyla doğrudan değil, bazı semboller yoluyla ifade etmektedir. Bu nedenle, bazı masal kahramanlarının olağanüstü varlıklar ve hayvanlar olması ve masaldaki olayların kahramanlara insani özellikler yüklenerek anlatılması, masalın

[322] Pertev Naili Boratav. *age.*, s. 75.

dinleyici veya okuyucuya olaylara dışarıdan bakarak kendi durumunu değerlendirme imkânını tanımasından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan masalın; gerçekle olağan-üstülükleri kendi içinde dengeli bir şekilde barındığını söylemek yanlış olmaz. Kaldı ki sözlü gelenekte üretilen diğer türler gibi, merkezinde insan olan ve bunun yanında "eğitim" ve "kültürü genç kuşaklara aktarma" gibi işlevleri olan bir türün gerçekle tamamen bağlantısız olması düşünülemez.

Özbek bilim adamlarının yaptığı masal tanımlarında, masalın en önemli unsuru olarak uydurmayı kabul etmeleri Özbek bilim adamlarının, folklorun diğer türlerinde olduğu gibi, masal araştırmalarında da belirli bir seviyede Rus araştırmacıların etkisinde kaldıklarını göstermektedir. Özellikle Erna Vasilyevna Pomerantseva ve Vladimir Prokopyeviç Anikin'in masal tanımlarının Özbek araştırmacıların masal tanımlarında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Pomerantseva masalı; "*Ahlak öğreten hayvan hikâyelerini, mucizelerle dolu hayali masalları, çeşitli manalara sahip maceralı kısa hikâyeleri ve hicvi fıkraları masal terimi ile adlandırıyoruz*"[323] şeklinde tanımlamıştır. Tanımın devamında yaptığı açıklamada, özel bir tür olan masalın en belirleyici unsurunun bedii uydurma olduğunu ifade etmiş ve uydurmanın masalın bütün türlerine özgü olduğunu belirtmiştir.[324] Özbek bilim adamlarının çalışmalarında etkisi olan bir diğer bilim adamı V. P. Anikin ise;"*Masal, gerçeği ve yalanı, doğruyu ve yalanı kendinde çok garip bir tarzda birleştiren estetik bir hadisedir.*"[325] şeklindeki tanımında, masalın muhtevasına işaret etmiş ve masalda işlenen konularda gerçek ile uydurmanın bir arada yer almasını öne çıkarmıştır.

Türkiye'de ve Özbekistan'da yapılan masal tanımlarının büyük bir kısmında masal; "şekil ve yapı" ile "içerik, konu" özellikleri bakımından tanımlanmış, az sayıda tanımda ise bu özelliklere ek olarak aktarım özelliğine de dikkat çekilmiştir. Bu bakımdan söz konusu çalışmalarda yapılan tanımların, masal metnine odaklanılarak, masalın çeşitli özelliklerini açıklamaya çalışan metin merkezli kuram ve yaklaşımlar sonucu ortaya çıktığını söylemek mümkündür. "Tarihî-Coğrafî Fin Kuramı ve Yöntemi", "Psikoanalitik Kuram ve Yöntem" ve "Yapısalcılık" olarak adlandırılan metin merkezli bu kuram ve yöntemler, masalların kökeni ve yayılma alanlarının belirlenmesi, masalların eş metinleri (varyant) ile benzer metinleri (versiyon) arasındaki benzerlik ve farklılıkların tespiti ve bunların nedenlerinin açıklanması gibi

---

[323] E. V. Pomerantseva. *Russkaya Narodnaya Skazka*. Moskva: AN SSSR, 1963, s. 3'ten K. İmamov. *Özbek Satirik Ertaklari.* Taşkent: Fan Neş., 1974, s. 20.

[324] E. V. Pomerantseva. *age*., ss. 3-4.

[325] V. P. Anikin. *Russkaya Narodnaya Skazka.* Moskova, 1984, ss. 8-9'dan K. İmamov. "Ertak". *Özbek Folklori Oçerklari.* C. 2, Taşkent: Fan Neş., 1989, s. 62.

problemlerin çözümüne yönelik olarak geliştirilmiş yöntemlerdir.[326] Metin merkezli kuram ve yöntemler sadece ürünün metnine odaklandıkları, anlatıcı, dinleyici ve metnin yaratıldığı sosyal çevre ve şartları dikkate almadıkları için eleştirilmiştir. Bağlamsal kuramın önemli temsilcilerinden olan Richard Bauman metin merkezli kuramlar çerçevesinde yapılan tür tanımlarının en önemli üç karakteristiğinin; "1. Atomistik, 2. Tipolojik, 3. Nesnel" olduğunu belirtmiştir.[327] Metin merkezli kuramlara yapılan eleştiriler sonucunda geliştirilen bağlam merkezli kuram ve yöntemler; "İşlevsel Halkbilimi Yöntemi", "Sözlü Formül Kuramı ve Yöntemi" ve "Bağlamsal Kuram"dır. Bağlam merkezli kuram ve yöntemler, halk bilgisi ürününün sadece metninin değil, ürünün yaratım ve aktarım amacının, anlatan ve dinleyenin anlatma ve dinleme nedenlerinin, bağlam ve icranın metnin oluşumuna etkisi ve metnin yaratıldığı sosyal çevre ve şartların da dikkate alınmasının gerekli olduğunu ortaya koymuştur. Bağlam merkezli kuram ve yöntemlerin incelenmesini gerekli gördüğü unsurları, daha önceki dönemlerde metin merkezli bir anlayışla derlenerek yayınlanmış masal metinlerinde tespit edebilmek mümkün değildir. Masal metinlerini bağlam merkezli kuram ve yöntemlere göre inceleyebilmek için, eğer kaydedilmişse, söz konusu metinlerin bağlamıyla ilgili bilgilere ulaşmak gerekir. Aksi takdirde, masal metinlerinin elde edildiği alan araştırmalarının bağlam merkezli bir anlayışla yeninden yapılması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk boylarının masallarıyla ilgili Türkiye'de yapılan araştırmalarda, inceleme yapılan alana uzaklık, söz konusu boyun yaşadığı bölgede alan araştırması yapabilmek için bölgede uzun süre kalma imkânı veya birkaç defa gidilmesinin önünde bazı engellerin bulunması, masalların bağlam merkezli bir yaklaşımla incelenmesini mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle, Türk boylarının masalları hakkındaki araştırmalar, daha önceki dönemlerde derlenerek yayınlanan metinlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Biz de Özbek masallarıyla ilgili olarak hazırladığımız bu çalışmada, Özbek bilim adamları tarafından daha önce derlenerek yayınlanmış olan masal metinlerini kullanmak zorunda kaldık. Fakat çalışmamızda incelediğimiz masal metinlerini belirlerken, belli bir seviyede olsa da derleme bilgileri kaydedilmiş olan masalları seçmeye özen gösterdik.

---

[326] Metin merkezli kuram ve yöntemler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Ekici. "Kuramlar ve Yöntemler". *Türk halk Edebiyatı El Kitabı*. Ed. M. Öcal Oğuz vd. Ankara: Grafiker Yay., 2010, ss. 57-92; Metin Ekici. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara: Geleneksel Yay., 2007; Özkul Çobanoğlu. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yay., 1999; Erman Artun. *Türk Halkbilimi.* (2. Baskı), İstanbul: Kitabevi Yay., 2005.

[327] Metin Ekici. "Kuramlar ve Yöntemler". *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ed. M. Öcal Oğuz vd. Ankara: Grafiker Yay., 2010, s. 90.

Masalların yeni geliştirilen yaklaşımlarla incelenmesi için her ne kadar uzun süreli ve titiz bir çalışma gerektiriyor olsa da masalların bütün özellikleri göz önüne alınarak yeniden tanımlanmasının gerekli olduğu açıkça görülmektedir. Fakat her tanımın, yapıldığı dönemin şartları ve dönemde geçerli olan bilimsel bakış açısının sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülürse, Türkiye ve Özbekistan'daki masal tanımlarının yapıldıkları dönemde geçerli olan bilimsel bakış açılarına uygun olduklarını ifade etmek gerekir.

Türkiye ve Özbekistan'da yapılan masal tanımları hakkında yaptığımız bu değerlendirmelerden sonra, yeni teorik yaklaşımları ve Özbek masallarının kendine özgü yönlerini göz önünde bulundurarak masalı aşağıdaki gibi tanımlamayı uygun görüyoruz:

Halkın ve anlatıcıların hayal gücüne bağlı olarak kurmaca temelinde ilk örnekleri sözlü, sonradan hem sözlü hem de yazılı olarak yaratılan; çeşitli seviyelerde anlatma yeteneğine sahip anlatıcılar tarafından aktarılan; anlattıklarına inandırmak iddiası olmamakla birlikte, toplumun farklı kesimlerinden oluşan dinleyicilerde gerçek etkisi yaratabilen; kahramanları insan, hayvan veya olağanüstü varlıklar olan, bazı örneklerinde yaşanması mümkün olmayan olağanüstü olayları, bazı örneklerinde ise yaşanması muhtemel gerçekçi olayları konu edinen, anlatılan olaylar bakımından gerçeküstü, fakat ifade ettiği anlam bakımından hayatın gerçekliğiyle yakından ilgili; başında, ortasında ve sonunda kalıp ifadelere yer verilen, dinleyenleri eğlendirmek, eğitmek, öğüt vermek ve kıssadan hisse çıkarmak işlevleri olan bir anlatı türüdür.

I.1.3.2. Sınıflandırma:

Metinlerin derlenerek kayıt altına alınmasıyla başlayan masal araştırmalarında bilim adamlarının üzerinde önemle durduğu bir başka konu masalların sınıflandırılması meselesi olmuştur. Bilim adamlarının ilk dönemlerde yaptığı masal sınıflandırmaları sonraki dönemlerde, dünyanın farklı bölgelerinden derlenen masal metinlerinin yayınlanmasıyla birlikte geliştirilmiş ve farklı sınıflandırma denemeleri ortaya çıkmıştır. Çalışmamızın bu kısmında Özbek masallarının sınıflandırılması konusuna geçmeden önce, Özbekistan'daki masal sınıflandırmalarının diğer ülkelerdeki sınıflandırmalarla benzer ve farklı yönlerini belirlemek amacıyla, Batı'daki ve Türkiye'deki belli başlı masal sınıflandırmaları ile Türk boylarının masal sınıflandırmalarının şekillenmesinde etkili olan Rus bilim adamlarının masal sınıflandırmalarını kısaca değerlendirmek uygun olacaktır.

Masalların sınıflandırılması konusundaki ilk ciddi çalışma, Finli halk bilimci Antti Aarne'nin 1910 yılında Helsinki'de yayınlanan "*Verzeihnis der Märchentypen*

[Masal Tipleri Dizini]" adlı çalışmasıdır. Antti Aarne, daha çok bir tip katalogu halinde hazırladığı bu çalışmasında masalları:

"*I. Hayvan Masalları (1-299)*
II. Asıl Masallar (300-1199)
A. Sihir Masalları (300-749)
B. Efsane Tarzındaki Masallar (750-849)
C. Kısa Hikâye Tarzındaki Masallar (850-999)
D. Aptal Dev Masalları (1000-1199)
III. Anekdotlar ve Şakalar (1200-1999)"[328]

şeklinde üç ana başlık altında sınıflandırmıştır ve daha sonra bu başlıklardan bazılarını kendi içinde gruplara ayırmıştır. Stith Thompson, A. Aarne'nin bu çalışmasını, bazı ilave ve değişiklikler yaparak "*The Types of the Folktale [Masal Tipleri]*" adıyla 1928 yılında yayınlamıştır. A. Aarne'nin masal sınıflandırması S. Thompson'un eserinde aynen korunmuştur.[329]

Söz konusu çalışmanın bibliyografyası ve hacmi yine S. Thompson tarafından genişletilerek 1964 yılında yeni baskısı yapılmıştır. Bu çalışmada A. Aarne'nin sınıflandırması genişletilmiş ve masalların yeni tip katalogu halindeki bu sınıflandırma:

"*I. Hayvan Masalları (1-299)*
II. Gündelik (Asıl) Masallar (300-1199)
A. Sihir-Büyü Masalları (300-749)
B. Dinî Masallar (750-849)
C. Kısa (Romantik) Masallar (850-999)
D. Aptal Dev Masalları (1000-1199)
III. Fıkralar ve Anekdotlar (1200-1999)
IV. Zincirlemeli Masallar (2000-2399)
V. Sınıflandırmaya Girmeyen Masallar (2400-2499)"[330]

şeklindeki beş ana başlıktan oluşmaktadır. S. Thompson, bu sınıflandırmasında dördüncü başlık olarak "Zincirlemeli Masallar" ve beşinci olarak da "Sınıflandırmaya Girmeyen Masallar" başlıklarını eklediği görülmektedir.

Aarne-Thompson katalogu masal derlemelerini bir düzene sokması bakımından Avrupa'daki masal çalışmalarına oldukça önemli hizmetleri olmuştur. Özellikle de

---

[328] Umay Günay. *Elazığ Masalları (İnceleme)*. Erzurum: Atatürk Üniv. Yay., 1975, ss. 19-20; Saim Sakaoğlu. *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yay., 2002, ss. 53-54; Ali Berat Alptekin. *Taşeli Masalları.* Ankara: Akçağ Yay., 2002, ss. 53-54.

[329] Saim Sakaoğlu. *age.*, s. 55.

[330] Stith Thompson-Antti Aarne. *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*. (Second Revision) Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 1964, ss. 19-20.

sadece Kuzey Avrupa masallarını içine alan A. Aarne'nin çalışmasının kapsamının S. Thompson tarafından yapılan yeni baskılarla daha da genişletilmesi, farklı ülkelerde yayınlanan masal metinlerini inceleme ve karşılaştırma imkânı sağlamıştır. Fakat Aarne-Thompson katalogunda fıkralara, masalların bir alt türü olarak yer verilmesi bazı bilim adamları tarafından eleştirilmiş ve halk edebiyatı araştırmalarında fıkraların ayrı bir tür olarak ele alınmasının gerektiği kaydedilmiştir.[331] Bunun yanında, Stith Thompson'un masal sınıflandırmasını Metin Ekici'nin; türlerin sınıflandırılması hakkında; "*Bilimsel bir sınıflandırmada kesinlikle uyulması ve ısrarla takip edilmesi gereken kural, esas alınan temel özelliğe sınıflamanın sonuna kadar bağlı kalındığına dikkat etmektir.*"[332] şeklindeki ifadesinden hareketle değerlendirmek gerekirse, S. Thompson'un sınıflandırmasında bir takım tutarsızlıkların bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu tutarsızlıklar, sınıflandırmada yer alan başlıkların bazılarının masalların kahramanlarına ve içeriğine, bazılarının ise yapısına göre düzenlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Sınıflandırmadaki "Hayvan Masalları" adlı ilk ana başlık masalların kahramanlarına ve içerik özelliklerine göre; "Zincirlemeli Masallar" başlığı ise masalların yapısal özelliklerine göre yapılan bir adlandırmadır. Aynı problemin bazı masalların esas masallar olarak kabul edilmesi sonucunda ortaya çıkan "Asıl Masallar" başlığının alt başlıklarında da mevcut olduğu görülmektedir. "Asıl Masallar"ın "Sihir-Büyü Masalları" ve "Dinî Masallar" adlı birinci ve ikinci alt başlıkları masalların içerik özelliklerine göre, "Kısa Romantik Masallar" adlı üçüncü alt başlığı masalların hem şekil ve hem de içerik özelliklerine göre, "Aptal Dev Masalları" adlı dördüncü alt başlığı ise masalların kahramanlarına göre oluşturulmuş başlıklardır. Ayrıca, bu sınıflandırmada hiçbir başlığa uygun olmayan veya tek bir örneği bulunan masallara "Sınıflandırmaya Girmeyen Masallar" başlığı altında yer verilmesi de bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Aarne-Thompson katalogu daha sonra Alman araştırmacı Hans Jörg Uther tarafından genişletilerek yeniden düzenlenmiştir. H. J. Uther'in "*The Types of International Folktales [Uluslararası Masal Tipleri]*" adlı çalışması, 2004 yılında, üç cilt halinde yayınlanmıştır. H. J. Uther, Aarne-Thompson katalogu temelinde hazırladığı bu çalışmasında masalları:

"*I. Hayvan Masalları (1-299)*

II. Sihir (Büyü) Masalları (300-749)

---

[331] Dursun Yıldırım. *Türk Edebiyatında Bektaşi Fıkraları.* Ankara: Akçağ Yay., 1999, s. 12; Max Lüthi. "Masalın Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı". (Çev.: Sevengül Sönmez), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-1.* Yay. Haz.: M. Öcal Oğuz vd., Ankara: Geleneksel Yay., 2006, s. 353.

[332] Metin Ekici. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara: Geleneksel Yay., 2007, s. 135.

III. Dinî Masallar (750-849)
IV. Gerçekçi Masallar (Kısa Hikâyeler) (850-999)
V. Aptal Dev Masalları (Yaratık-Şeytan) (1000-1199)
VI. Fıkralar ve Şakalar (1200-1999)
VII. Zincirlemeli Masallar (2000-2399)"[333]

şeklinde yedi başlık altında sınıflandırmıştır. Aarne-Thompson'da yer alan "Asıl Masallar" ve "Sınıflandırmaya Girmeyen Masallar" başlıkları H. J. Uther'in sınıflandırmasında kaldırılmış ve "Asıl Masallar" başlığı altında yer alan "Sihir (Büyü) Masalları", "Dinî Masallar", "Kısa Romantik Masallar" ve "Aptal Dev Masalları" adlı alt başlıklara üst başlık olarak yer verilmiştir. H. J. Uther'in sınıflandırmasında "Asıl Masallar" ve "Sınıflandırmaya Girmeyen Masallar" başlıklarını çıkarması bazı problemleri ortadan kaldırmıştır. Fakat sınıflandırmanın bir özellik esas alınarak yapılması ve sınıflandırmanın sonuna kadar o özelliğe bağlı kalınmasının gerekliliği bakımından, Aarne-Thompson'un sınıflandırmasındaki başlıkların oluşturulmasında görülen tutarsızlığın H. J. Uther'in sınıflandırmasında da devam ettiği görülmektedir.

Batı'daki masal araştırtmalarında kullanılan Aarne-Thompson sınıflandırması hem Türkiye'nin farklı bölgelerinden derlenen masalların ve hem de farklı Türk boylarının masallarının sınıflandırılması için araştırmacılar tarafından çok sık kulanılan bir sınıflandırmadır.[334] Fakat bu araştırmacıların bazıları Aarne-Thompson sınıflandırmasında 5. madde olarak yer alan "Sınıflandırmaya Girmeyen Masallar" başlığını çıkarak derledikleri veya çalışmalarında kullandıkları masalları dört ana başlık altında sınıflandırmışlardır.

Masallarının sınıflandırılması konusunda çalışan; "Wolfram Eberhard-Pertev Naili Boratav", "Warren S. Walker-Ahmet E. Uysal", "Mehmet Tuğrul", "Naki Tezel" ve "Saim Sakaoğlu" gibi bilim adamları Türk masallarını farklı ölçütler kullanarak sınıflandırmışlardır.[335] Bu sınıflandırmalar arasında Wolfram Eberhard-Pertev Naili Boratav'ın ve Saim Sakaoğlu'nun sınıflandırmaları dikkat çekicidir. Türk masallarının

---

[333] Hans Jörg Uther. *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography.* Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2004, Part I, ss. 5-6, Part II, ss. 5-6.

[334] Türkiye'de, Aarne-Thompson katalogundaki masal sınıflandırmasının esas alındığı çalışmalardan bazıları şunlardır: Pertev Naili Boratav. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı.* (4. Baskı), İstanbul: Gerçek Yay., 1982; Umay Günay. *Elazığ Masalları (İnceleme).* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay., 1975; Saim Sakaoğlu. *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yay., 2002; Ali Berat Alptekin. *Taşeli Masalları.* Ankara: Akçağ Yay., 2002; Esma Şimşek. *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması.* C. 1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2001; Ali Berat Alptekin. *Kazak Masallarından Seçmeler.* Ankara: Akçağ Yay., 2003; İbrahim Dilek. *Altay Masalları.* Ankara: Alp Yay., 2007; Necdet Yaşar Bayatlı. *Irak Türkmenlerinin Masallarında Motif ve Tip İncelemesi*. Ankara: Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Yay., 2007; Nedim Bakırcı. *Kırım Tatar Masalları.* Konya: Kömen Yay., 2010.

[335] Adı geçen bilim adamlarının masal sınıflandırmaları için bkz. Saim Sakaoğlu. *age.*, ss. 58-59.

ilk ve sistemli sınıflandırması Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav tarafından hazırlanan "*Typen Türkische Volksmärchen [Türk Masallarının Tipleri]*" adlı katalogda yapılmıştır. 378 masal tipine yer verilen bu katalogda masallar 23 başlık altında aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

"*A. Hayvan Masalları (1-22)*
B. Hayvanlar ve İnsanlar (23-33)
C. Hayvanlar veya Ruhlar Bir İnsana Yardım Eder (34-82)
D. Olağanüstü Ruhla veya Hayvanla Evlenme (83-109)
E. İyi Ruhlarla veya Evliyalarla Yaşama (110-122)
F. Kaderin Hâkimiyeti (123-142)
G. Rüya (143-145)
H. Kötü Ruhlarla Yaşama (146-168)
I. Sihirbazlar (169-184)
J. Bir Kız Sevgili Bulur (185-196)
K. Bir Erkek Sevgili Bulur (197-222)
L. Fakir Kız Zenginle Evlenir (223-238)
M. Kıskançlık ve İftira (239-255)
N. Hor Görülen Koca Kahramandır (256-258)
O. Zina ve Baştan Çıkarma (259-280)
P. Garip İşler ve Olaylar (281-288)
Q. Garip Davalar (289-301)
R. Gerçekçi Masallar (302-310)
S. Garip Tesadüfler (311-316)
T. Komik Hikâyeler (317-322)
U. Aptal veya Tembel Erkekler ve Kadınlar (323-338)
V. Hırsızlar ve Dedektifler (339-349
W. Akıllı, Hilekâr veya Cimri Erkekler ve Kadınlar (350-378)"[336]

Eberhard ile Boratav'ın masal sınıflandırmasında yer alan bazı başlıklar masalların kahramanlarına, bazı başlıklar ise içerik özelliklerine göre oluşturulmuştur. Sınıflandırmanın bu bakımdan bazı problemli noktalara sahip olduğu söylemek mümkün olsa da, günümüzde ayrı bir tür olduğu kabul edilen fıkralara, masalların bir türü olarak yer verilmemesi isabetlidir.[337] Sınıflandırmada, mizahi özelliğe sahip masallara "T. Komik Hikâyeler" başlığı altında yer verilmiştir

[336] Wolfram Eberhard-Pertev Naili Boratav. *Typen Türkischer Volksmärchen*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1953, ss. V-X.

[337] Eberhard ve Boratav'ın sınıflandırmasında "Fıkralar" başlığına yer verilmemesi Saim Sakaoğlu tarafından, tip sayısının eksik kalmasına yol açtığı için eleştirilmiştir. Bkz. S. Sakaoğlu. *age.*, s. 57.

Burada üzerinde duracağımız ikinci sınıflandırma Saim Sakaoğlu'nun son dönemde yaptığı masal sınıflandırmasıdır. Saim Sakaoğlu, deneme olduğunu belirttiği bu sınıflandırmanın Türkistan masal anlayışının da göz önüne alınarak yapıldığını ve sınıflandırmanın yeniliğinin adlandırmanın ve masalların konularıyla bir bütünlük göstermesiyle ilgili olduğunu ifade etmiştir. S. Sakaoğlu bu açıklamadan sonra masalları:

"*1. Hayvanlarla İlgili Masallar*
2. Yaşanabilen Olaylarla İlgili Masallar
3. Olağanüstülüklerle İlgili Masallar
4. Güldüren Masallar"[338]

şeklinde dört başlık halinde sınıflandırmıştır. S. Sakaoğlu'nun, başlıkları masalların içerik ve konu özelliklerine göre oluşturduğu bu sınıflandırması, sınıflandırmada bir özelliğin esas alınarak yapılması bakımından tutarlıdır. Ayrıca, sınıflandırmada "Fıkralar"a yer verilmeyip, mizahi unsurları ağır basan masallara "Güldürücü Masallar" başlığında yer verilmiş olması, bazı sınıflandırmalarda mevcut olan, farklı bir türün masalların içinde gösterilmesiyle ilgili karmaşayı da ortadan kaldırmıştır. Saim Sakaoğlu'nun bu sınıflandırması Batı'da ve ülkemizdeki masal sınıflandırmalarının geçmişten günümüze geçirdiği değişim ve gelişimin sonucu olarak, ayrıntılardan arınmış, pek çok sınıflandırmada yer alan ve geçerliliğini günümüzde de koruyan, masalların içerik özelliklerine göre dört ana başlık altında sınıflandırılmasıdır.

Batı'daki masal araştırmaları etkisini Rusya'da nispeten daha erken dönemlerde göstermeye başlamıştır. Diğer ülkelerde olduğu gibi, masal türü hakkında Rusya'daki ilk çalışmalar, masal metinlerinin derlenmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Rusya'da 1800'lü yılların ortalarında başlayan masal derleme faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan masal külliyatının yayınlanmaya başlamasından sonra, araştırmacılar masal türü hakkında bilimsel araştırmalar yapmaya başlamışlardır. Rusya'daki masal derleme faaliyetlerinin öncüsü ve sonraki yıllarda yapılan bilimsel araştırmalara kaynaklık eden en önemli çalışma Aleksandr Nikolayeviç Afanasyev'in derlediği masal metinlerini yayınladığı "*Narodnıye Russkiye Skazki [Rus Halk Masalları]*" adlı eseridir.[339]

A. N. Afanasyev'in söz konusu eseri, masal araştırmacıları tarafından Rus masallarının sınıflandırılması konusunda ilk önemli tecrübe olarak kabul edilir.

---

[338] Saim Sakaoğlu. "Masallar". *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. C.: II, Ankara: AKM Yay., 2002, s. 179.

[339] İlk baskısı 1855-1863 yılları arasında 8 fasikül halinde yayınlanan bu eser tam metin olarak 1873, 1897, 1913, 1936-1940, 1957 yıllarında ve devam eden yıllarda pek çok defa yayınlanmıştır. Bkz. L. G. Barag-N. V. Novikov. "A. N. Afanasyev i Ego Sobranie Narodhnıh Skazok". *Narodnıe Russkie Skazki A. N. Afanasyeva v treh tomah.* T. 1, (İzdaniye Podgotovili: L. G. Barag i N. V. Novikov), Moskva: Nauka, 1984, s. 424.

Afanasyev tarafından yapılmış bir masal sınıflandırması bulunmadığı için, bu eserin ilk baskısında yer alan metinler tür ve konu ayrımı yapılmadan ve herhangi bir başlık koyulmadan karışık bir şekilde verilmiştir. Afanasyev, kitabın 1873 yılında yapılan ikinci baskısında metinleri konu özelliklerine göre sıralayarak yayınlamıştır. Afanasyev'in derlediği metinleri, ikinci baskıda konu özelliklerine bağlı olarak sıralı bir şekilde vermesi, bilim adamları tarafından bir sınıflandırma düzeni olarak kabul edilmiş ve bu sınıflandırma hakkında bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Vladimir Yakobleviç Propp, A. N. Afanasyev'in kitabındaki metinlerin, konu ve tür özelliklerine göre aşağıdaki başlıklar altında değerlendirilebileceğini ifade etmiştir:

"*1. Hayvanlarla İlgili Masallar (1-86); Nesnelerle İlgili Masallar (87-88); Bitkilerle İlgili Masallar (89-90); Doğa Olaylarıyla İlgili Masallar (91-94).*

2. Sihirli, (Mitolojik, Fantastik) Masallar (95-307)

3. Destansı Anlatmalar (308-316)

4. Tarihi Anlatmalar (317-318)

5. Kısa Anlatmalar veya Gündelik Masallar (319 ve devamı)

6. Küçük Destansı Anlatmalar (351 ve diğerleri)

7. Halk Fıkraları (453-527)

8. Sıkıcı Masallar (528-532)

9. Şakalar ve Esprili Anlatmalar (533-547)"[340]

V. Y. Propp, bu başlıklardan bazılarının gereksiz olduğunu, bazılarının ise masal türüyle hiçbir ilgisi olmadığını ifade etmiş ve Afanasyev'in yayınladığı masalların:

"*1. Hayvan Masalları*

2. İnsan Masalları

a. Sihirli Masallar

b. Kısa Anlatmalar (Fıkralar Dahil)"

şeklinde sadeleştirilerek iki ana başlık altında sınıflandırılabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Afanasyev'in yayınladığı masalların; "*Hayvan, sihirli, kısa romantik ve zincirli*" olmak üzere dört büyük masal grubunu teşkil ettiğini ifade etmiştir. [341]

Afanasyev'in masallarının 1954 yılındaki baskısını yayına hazırlayan Lev Grigoreviç Barag ve Yuriy Aleksandroviç Novikov, Afanasyev'in kitabında yer alan 550'ye yakın metnin 450 kadarının masal metni olduğunu, diğerlerinin ise başka türlere ait metinler olduğunu ifade etmişlerdir.[342] Araştırmacılar, Afanasyev'in kitabında yer alan masalların:

---

[340] V. Y. Propp. *Russkaya Skazka*. Leningrad: Leningradskogo Universiteta, 1984, s. 85.

[341] V. Y. Propp. *age*., s. 59.

[342] L. G. Barag-N. V. Novikov. age., s. 409.

"*1. Hayvan Masalları*
2. Sihir (Büyü) Masalları
3. Kısa Anlatmalar
4. Hicvi Masallar
5. Gündelik Masallar"

şeklindeki sınıflandırma düzenin, pratik bazı düzeltmeler ve eklemeler yapılarak Sovyetler Birliği'ndeki masal araştırmacıları tarafından kullanıldığını belirtmişlerdir.[343]

Rusya'daki masal sınıflandırmaları üzerinde etkili olan bir başka çalışma, Rus bilim adamı Nikolay Petroviç Andreyev'in, A. Aarne'nin masal tipleri kataloğundan hareketle 1929 yılında hazırladığı "*Ukazatel Skazoçnıh Syujetov po Sisteme Aarne [Aarne Sistemine Göre Masalların Tip İndeksi]*" adlı masal katalogudur. Andreyev, bu katalogda Aarne'nin masal sınıflandırmasına bağlı kalmış ve Rus masallarını:

"*I. Hayvan Masalları*
II. Asıl Masallar
A. Sihirli Masallar
B. Efsanevi Masallar
C. Kısa Hikâye Tarzındaki Masallar
D. Şeytanla İlgili Masallar
III. Fıkralar"[344]

başlıkları altında sınıflandırmıştır. A. Aarne'nin masal sınıflandırmasının kullanıldığı bir başka çalışma "*Sravnitelnıy Ukazatel Syujetov. Vostoçnoslavyanskaya Skazka [Doğu Slav Masallarının Karşılaştırmalı Konu Dizini]*"[345] adlı katalogdur. L. G. Barag, İ. P. Berezovskiy, K. P. Kabaşnikov ve N. V. Novikov tarafından hazırlanan bu katalog; Rusya, Ukrayna ve Belarus masallarını içermektedir.

Rus masallarının sınıflandırılması konusunda çalışan diğer bilim adamları Sokolov kardeşler olarak bilinen Boris Matveyeviç Sokolov ve Yuri Matveyeviç Sokolov'dur. Boris Matveyeviç Sokolov "*Russkiy Folklor [Rus Folkloru]*" adlı ders kitabı niteliğindeki çalışmasında Rus masallarını:

"*1. Hayvan Masalları*
2. Sihirli Masallar
3. Gündelik Masallar

---

[343] L. G. Barag-N. V. Novikov. age., s. 416.

[344] N. P. Andreyev. *Ukazatel Skazoçnıh Syujetov po Sisteme Aarne.* Leningrad, 1929, s. 7'den H. Egamov. *Sovet Şarkı Türkiy Halklari Ertakçilik Ananalari Tarihidan Oçerklar.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1982, s. 34.

[345] *Sravnitelnıy Ukazatel Syujetov. Vostoçnoslavyanskaya Skazka*. (Sostaviteli: L. G. Barag-İ. P. Berezovskiy-K. P. Kabaşnikov-İ. V. Novikov), Leningrad: Nauka, 1979.

4. Fıkralar"[346]

şeklinde dört başlık altında sınıflandırmıştır.

İkiz kardeşi Yuri Matveyeviç Sokolov ise ilk baskısı 1938 yılında yapılan "*Russkiy Folklor [Rus Folkloru]*"[347] adlı eserinde Rus masallarını:

"*1. Sihir (Büyü) Masalları*

2. Hayvan Masalları

3. Zincirlemeli Masallar

4. Gerçekçi Masallar

5. Masal-Efsane

6. Masal-Destan

7. Tarihi Efsane ve Menkıbeler

8. Dini Efsaneler"[348]

şeklinde sekiz başlık altında sınıflandırmıştır. V. Y. Propp, Y. M. Sokolov'un sınıflandırmasında yer alan destan ve efsanelerin ayrı birer tür olduğunu belirterek eleştirmiştir.[349] Propp'un haklı eleştirisi doğrultusunda Sokolov'un masal sınıflandırmasında yer alan "destan" ile "efsane" türleri ve bu türlerle ilgili başlıklar çıkarıldığında; "1. Sihir (Büyü) Masalları, 2. Hayvan Masalları, 3. Zincirli Masallar, 4. Gerçekçi Masallar" başlıklarından oluşan dörtlü bir sınıflandırma ortaya çıkar ki bu sınıflandırmanın da bir iki değişiklikle Sovyet bilim adamları tarafından yaygın olarak kullanılan bir sınıflandırma olduğunu söylemek mümkündür.

Rus masalları hakkındaki çalışmalarıyla tanınan E. V. Pomerantseva ise, Rus masallarını:

"*1. Sihirli-Fantastik Masallar*

2. Hayvan Masalları

3. Macera Masalları

4. Hicvi Masallar"[350]

şeklinde dört başlık altında sınıflandırmıştır. Araştırmacı daha sonra "*Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya [Büyük Sovyet Ansiklopedisi]*" için hazırladığı "Masal"

---

[346] B. M. Sokolov. *Russkiy Folklor*. (Vıp. II), Moskva, 1930, ss. 45-72'den H. Egamov. *age.*, s. 34.

[347] Y. M. Sokolov'un söz konusu kitabının hazırlanması hakkında ve kitabın bir kısmının Türkçe tercümesi için bkz. Yuri M. Sokolov. *Folklor: Tarih ve Kuram.* (Çev.: Yerke Özer), Ankara: Geleneksel Yay., 2009.

[348] Y. M. Sokolov. *Russkiy Folklor*. Moskva, 1941, ss. 320-347'den V. Y. Propp. *age.*, ss. 62-63.

[349] V. Y. Propp. *age.*, s. 63.

[350] E. V. Pomerantseva. *Russkaya Narodnaya Skazka.* Moskva: Akademii Nauk, 1963'ten H. Egamov. *age.*, s. 34.

maddesinde, 1963 yılındaki sınıflandırmasında "Hicvi Masallar" adını verdiği son başlığı "Gündelik Masallar" olarak değiştirmiştir.[351]

Rus masal araştırmalarının önemli isimlerinden olan V. Y. Propp masalların sınıflandırılması konusu üzerinde de çalışan bilim adamlarından biridir. Propp, "*Russkaya Skazka [Rus Masalları]*" adlı çalışmasının birinci bölümünde "Masal Derleme Faaliyetlerinin Tarihçesi", ikinci bölümünde ise "Masal Araştırmalarının Tarihçesi" konuları üzerinde durduktan sonra, her bölümde bir masal türünü konu etmiştir. Propp bu eserinde Rus masallarını:

"*1. Sihirli Masallar*
2. Kısa Romantik Masallar
3. Zincirlemeli Masallar
4. Hayvan Masalları
5. Gündelik Masallar"[352]

başlıkları altında sınıflandırmış ve söz konusu masal türleri hakkında değerlendirmeler yapmıştır.

Rus bilim adamlarının masal sınıflandırma çalışmaları geneli itibariyle değerlendirildiğinde, Rus bilim adamlarının Batı'daki masal çalışmalarını yakından takip ettikleri ve ilk dönemlerde yaptıkları sınıflandırmaların Batı'daki masal araştırmalarının etkisiyle şekillendiği gözlemlenmektedir. Bu anlamda N. P. Andreyev'in, A. Aarne katalogundan hareketle hazırladığı "*Ukazatel Skazoçnıh Syujetov po Sisteme Aarne*" adlı eserinin Rusya'daki masal araştırmalarında önemli bir yere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenledir ki, ilk dönemlerde yapılan sınıflandırmalarda "fıkra" ve "efsane" gibi farklı türlere de yer verilmiş, sonraki dönemlerde yapılan araştırmalarla bu türlerin bağımsız türler oldukları kabul edilmiş ve söz konusu türler masal sınıflandırmalarından yavaş yavaş çıkartılmıştır. Ayrıca, Rus bilim adamlarının masal sınıflandırmalarında göze çarpan bir diğer unsur da masal türlerinin adlandırılmasında kullanılan terimlerin çeşitliliğidir. Masal sınıflandırmalarında yer alan; "Hayvan Masalları" ve "Zincirlemeli Masallar" başlıkları, farklı terimler kullanılmadan, daima tek bir terimle ifade edilmiş olmasına rağmen, genel olarak "Sihirli Masallar" ve "Gündelik Masallar" adı verilen masal türleri, bilim adamları tarafından farklı terimler kullanılarak adlandırılmıştır. "Sihirli Masallar"; bazı bilim adamları tarafından "Fantastik Masallar", bazıları tarafından "Sihirli-Fantastik Masallar", bazıları tarafından ise, "Büyü Masalları" gibi farklı terimler kullanılarak adlandırılmıştır. Benzer bir durum "Gündelik Masallar" için de geçerlidir. Bazı bilim adamları bu masal

---

[351] E. V. Pomerantseva. "Skazka". *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya*. T. 26, Moskva: Sov. Ents., 1977, s. 489.

[352] V. Y. Propp. *age.*, ss. 173-333.

türünü, "Gerçekçi Masallar", bazıları ise "Hicvi Masallar" şeklinde adlandırmışlardır. Farklı türlerin masal sınıflandırmasından çıkartılması ve aynı masal türünün farklı terimlerle adlandırılmasının zaman içinde ortadan kalkmasıyla birlikte, birkaç farklı sınıflandırma mevcut olsa da, Rus masallarının sınıflandırılmasında genel olarak; "Hayvan Masalları", "Sihirli Masallar" ve "Gündelik Masallar" adı verilen masal türleri, Rus bilim adamlarının çoğu tarafından kabul gören başlıklar olarak ortaya çıkmıştır. Fakat M. Y. Sokolov ve V. Y. Propp gibi bazı araştırmacılar, daha çok masalın yapı özelliklerine bağlı olan "Zincirlemeli Masallar" başlığını sınıflandırmalarında ayrı bir başlık olarak vermeyi tercih etmişlerdir.

Türk boylarının masalları üzerinde, metinlerin derlenmesi ve yayınlanması şeklindeki ilk çalışmaların çoğunun Rus bilim adamları tarafından yapılması ve bilimsel nitelikteki masal incelemelerinin Sovyetler Birliği döneminde başlaması, Rusya'daki masal araştırmalarının Türk boylarındaki masal araştırmaları üzerinde etkili olması sonucunu doğurmuştur. Daha sonraki yıllarda masal üzerinde çalışan Türk soylu bilim adamlarının Sovyet sisteminin içinde yetişmiş olmaları, çalışmalarında Rusçayı kullanmak zorunda kalmaları ve Rusya'daki masal araştırmalarını yakından takip etmek durumunda olmaları bu etkinin daha da artmasını sağlamıştır. Fakat Rusya'daki masal araştırmalarının Türk boylarındaki masal araştırmaları üzerindeki bu etkisi, Türk boylarına mensup bilim adamlarının sadece Rus bilim adamlarının çalışmalarını taklit ettikleri veya özgün çalışmalar ortaya koyamadıkları şeklinde yorumlanmamalıdır. Her ne kadar çalışmalarındaki hâkim görüş Sovyet bakış açısı olsa da, Türk soylu bilim adamları, masal araştırmalarında dünyadaki yeni yöntem ve yaklaşımları Rus bilim adamlarının çalışmaları üzerinden takip etmişler, bu sayede kendi boylarındaki masalların uluslararası özelliklerini ve kendine özgü yönlerini, yaptıkları bilimsel çalışmalarda başarılı bir şekilde ortaya koymuşlardır.

Rusya'daki masal araştırmaları kullanılan yöntemler ve kuramsal yaklaşımlar bakımından, diğer Türk boylarının bilim adamlarında olduğu gibi Özbek masal araştırmacıları üzerinde de etkili olmuştur. Özellikle Özbek bilim adamlarının yaptığı ilk masal sınıflandırma denemelerinde Batı'daki masal sınıflandırma çalışmalarının Rus bilim adamlarının çalışmaları üzerinden dolaylı olarak kullanıldığı görülmektedir. Özbek masallarının sınıflandırılması konusundaki ilk çalışma Büyük Karimov tarafından 1940 yılında yapılmıştır.[353] B. Karimov Özbek masallarını, Rus bilim adamı

[353] Buyuk Karimiy (1906-1945), Y. M. Sokolov'un rehberliğinde 1930'lu yılların sonlarında hazırlamaya başladığı "Özbek Halk Ertaklarning Poetik Sisteması" adlı çalışmayı maalesef tamamlayamamıştır. B. Karimiy bu çalışmasının sadece "Özbek Halk Ertaklarining Bazı Bir Hususiyatlari" adlı bölümünü 1940 yılında tamamlamıştır. Daktiloda yazılı olan bu bölüm daha sonra M. Corayev tarafından yayına hazırlanmış ve 1995 ve 1996 yıllarında Özbek Tili ve Adabiyati Dergisi'nde iki bölüm halinde yayınlanmıştır.

N. P. Andreyev'in, A. Aarne'nin masal tipleri katalogundan hareketle hazırladığı kataloga ve Y. M. Sokolov'un çalışmalarına dayanarak sınıflandırmıştır. B. Karimiy bu çalışmasında Özbek masallarını:

"*I. Hayvan Masalları*
II. Fantastik-Sihirli Masallar
III. Gündelik Masallar-Kısa Hikâyeler
IV. Anekdot Masallar"[354]

başlıkları altında sınıflandırarak incelemiştir. Makalesinin sonunda ise, Özbek masallarını A. Aarne ve N. P. Andreyev'in sınıflandırmaları esasında:

I. Hayvan Masalları
II. Fantastik Masallar
A. Sihirli Masallar
B. Gündelik Masallar-Kısa Hikâyeler
C. Efsane-Tarihi Masallar
III. Fıkralar

başlıkları altında sınıflandırmanın mümkün olacağını ifade etmiştir. Daha sonra A. Aarne ve N. P. Andreyev'in sınıflandırmalarında dört alt başlıktan oluşan "Fantastik Masallar"ın Özbek masallarının sınıflandırılmasında, eldeki malzemeler ışığı altında ancak üç alt başlık halinde sınıflandırılabileceğini belirtmiştir.[355] B. Karimiy'nin bu çalışmasında, birbirinden çok farklı olmayan iki sınıflandırmadan söz etmek mümkündür. Bu sınıflandırmaların birbirinden farkı, ilk sınıflandırmada N. P. Andreyev'in sınıflandırması ile Y. M. Sokolov'un konuyla ilgili çalışmalarının esas alınması, ikinci sınıflandırmanın ise, sadece N. P. Andreyev'in sınıflandırmasından hareketle yapılmış olmasıdır.

Özbek masallarının sınıflandırılması konusunda çalışan bir başka bilim adamı Mansur İ. Afzalov'dur. Destan ve masal metinlerinin farklı tarihlerdeki yayınlarında büyük emekleri olan M. İ. Afzalov'un, farklı tarihlerde yaptığı dört masal sınıflandırması bulunmaktadır. Bu sınıflandırmalardan ilk ikisi masal metinlerinin 1953 ve 1960 yıllarında yayınlandığı iki kitaba yazdığı önsöz niteliğindeki yazılarda yer almıştır. M. İ. Afzalov'un Halid Rasul ile birlikte yayına hazırladığı 26 masal metninden oluşan "*Özbek Halk Ertaklari*" adlı kitapta Özbek masalları:

"*1. Tarihi Masallar*
2. Gündelik-Gerçekçi Masallar

---

[354] B. Karimiy. "Özbek Halk Ertaklarining Bazı Bir Hususiyatlari Hakıda". ÖTA, S. 5-6, 1995, ss. 57-62; ÖTA, S. 1, 1996, ss. 59-65.

[355] B. Karimiy. age., s. 65.

3. Hayvan Masalları
4. Fıkralar"[356]

başlıkları altında sınıflandırılmıştır. B. Karimiy'nin sınıflandırmasında olduğu gibi, M. İ. Afzalov ile H. Rasul'un bu sınıflandırmalarında da dönemin bakış açısına uygun olarak "Fıkralar" başlığına yer verilmiştir. Özbek masal sınıflandırmaları arasında sadece B. Karimiy'nin yukarıdaki sınıflandırmalarında ve M. İ. Afzalov ile H. Rasul'un bu sınıflandırmasında farklı bir tür olan fıkralar, masalın bir alt türü olarak kabul edilmiştir. Afzalov'un diğer üç sınıflandırmasında ve bu tarihten sonra yapılan sınıflandırmalarda bu başlığa yer verilmemiştir. Özbek masalları arasında fıkra olmayıp da mizahi unsurları ağır basan masallar, daha sonraki sınıflandırmalarda genellikle "Gündelik Masallar"[357] ve "Satirik/Hicvi Masallar"[358] veya her iki terimin birlikte kullanıldığı "Gündelik-Satirik/Hicvi Masallar" başlığı altında sınıflandırılmıştır.

M. İ. Afzalov'un masalları sınıflandırdığı ikinci çalışması, Özbek masallarını genel bir bakış açısıyla değerlendirdiği "Özbek Halk Ertaklari Toğrısıda" adlı yazısıdır. Söz konusu yazı, Özbek masal metinlerinin en kapsamlı ilk yayını olan ve 1960-1963 yıllarında iki cilt halinde yayınlanan "*Özbek Halk Ertaklari*" kitabının Önsöz'ü niteliğindedir. M. İ. Afzalov bu çalışmasında Özbek masallarını:

"*1. Hayvan Masalları*
2. Sihirli-Fantastik
3. Gündelik-Satirik"[359]

şeklinde üç gruba ayırmış ve bu masal türlerinin kendine özgü yönlerini incelemiştir. Afzalov'un bu sınıflandırmasında yer alan başlıklar, masal sınıflandırmalarının çoğunda mevcut olan başlıklardır. Bu nedenle M. İ. Afzalov'un bu sınıflandırması klasik bir masal sınıflandırması olarak değerlendirilebilir.

---

[356] M. İ. Afzalov-H. Rasul. "Sözbaşi". *Özbek Halk Ertaklari.* (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-H. Rasul), Taşkent: Özdavneşr., 1953, s. 3.

[357] Gündelik Masallar, Özbek bilim adamları tarafından aynı anlama gelebilecek farklı terimler kullanılarak adlandırılmıştır. Bu masal türü, bazı bilim adamları tarafından "Hayatiy", bazıları tarafından "Maişiy", bazıları tarafından ise, "Hayatiy-Maişiy" şeklinde her iki terim bir arada kullanılarak ifade edilmiştir.

[358] Özbek bilim adamlarının masal sınıflandırmalarında, bir masal türünü adlandırmak için Rusça "Satirik" kelimesi ile kelimenin Özbek Türkçesi karşılığı olan "Hicviy" kelimesini birlikte kullanmaları bir karışıklık olarak algılanabilir. Özbek bilim adamları "Satirik Masallar", yani eleştirinin yoğun olarak yer aldığı masallar arasında, mizahi unsurları daha fazla ihtiva eden masalları adlandırmak için ve bu tür masalları diğer satirik masallardan ayırmak "Hicviy Masallar" terimini kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu nedenle çalışmamızda, Özbek bilim adamlarının masal sınıflandırmalarındaki "Satirik Masallar" ve "Hicvi Masallar" başlıkları olduğu gibi alınmıştır.

[359] M. İ. Afzalov. "Özbek Halk Ertaklari Toğrısıda". *Özbek Halk Ertaklari.* (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), C. 1, Taşkent: DBA Neş., 1960, ss. 5-12.

Özbek masallarının bir kitap bütünlüğünde ilk defa incelendiği çalışma M. İ. Afzalov'un 1964 yılında yayınladığı "*Özbek Halk Ertaklari Hakıda [Özbek Halk Masalları Hakkında]*" adlı kitabıdır. M. İ. Afzalov, kitabında Özbek masallarını daha önceki sınıflandırmalarından farklı bir şekilde sınıflandırmıştır. Afzalov, bu çalışmasında Özbek masallarını iki büyük gruba ayırmış, daha sonra bu iki grubun alt başlıklarını belirlemiştir. Buna göre M. İ. Afzalov, Özbek masallarını:

"*I. Fantastik Masallar*

1. Hayvan Masalları

2. Sihirli-Fantastik Masallar

II. Realistik Masallar

1. Gündelik Masallar

2. Satirik Masallar"[360]

başlıkları altında sınıflandırmıştır. M. İ. Afzalov'un bu sınıflandırması, yapısal olarak Mehmet Tuğrul'un masalları genel niteliklerine göre; "*1. Realist Masallar, 2. Olağanüstü Masallar*"[361] şeklinde sınıflandırmasıyla benzerdir. Fakat M. İ. Afzalov, daha sonra masalları bu iki büyük grup altında konularına göre sınıflandırmıştır. M. İ. Afzalov, sınıflandırmadan sonra efsane ve fıkraların ayrı ayrı türler olduğunu da özellikle belirtmiştir.

M. İ. Afzalov'un Özbek masallarını son olarak, tamamen sınıflandırma sorununa yönelik olarak hazırladığı "Halk Ertaklarining Tasnifi"[362] adlı makalesinde sınıflandırmıştır. Araştırmacı 1967 yılında yayınlanan bu makalede Özbek masallarını; "*İdeolojik yapısı, bedii özellikleri, olay örgüsü şeması, kompozisyon kuruluşu ve üslubuna göre dört büyük gruba*"[363] ayırdığını ifade etmiştir. Sınıflandırmada ikinci başlık olan "Sihirli-Fantastik Masallar" "*ideolojik ve bedii özelliklerine göre, şartlı olarak*"[364] "Kahramanlık Masalları" ve "Sergüzeştli Masallar" şeklinde iki alt başlık altında incelenmiştir. M. İ. Afzalov'un son sınıflandırması maddeler halinde aşağıdaki gibi sıralanabilir:

I. Hayvan Masalları

II. Sihirli-Fantastik Masallar

1. Kahramanlık Masalları

2. Sergüzeştli Masallar

III. Gündelik Masallar

---

[360] M. İ. Afzalov. *Özbek Halk Ertaklari Hakıda*. Taşkent: Fan Neş., 1964, s. 21.

[361] Saim Sakaoğlu. *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yay., 2002, s. 59.

[362] M. Afzalov. "Halk Ertaklarining Tasnifi". *Özbek Halk İcadı.* Taşkent: Fan Neş., 1967, ss. 95-102.

[363] M. Afzalov. age., s. 96.

[364] M. Afzalov. age., s. 99.

IV. Hicvi Masallar.

Özbek masallarının sınıflandırılması konusunda çalışan bir başka bilim adamı Ğayrat Calalov'dur. Araştırmacı 1976 yılında yayınlanan "*Özbek Halk Ertaklari Poetikası*" adlı kitabının her bölümünü bir masal türüne ayırmıştır. Ğ. Calalov söz konusu kitabında Özbek masallarını:

1. Mecazi Masallar (Hayvan Masalları)

a. Avrupa ve Doğu memleketlerinin klasik hayvan masalları.

b. Mesel'e [Fabl'a]benzer olan masallar.

c. Bazı hayvanların ortaya çıkışının ve özelliklerinin anlatıldığı masallar.

2. Sihirli-Fantastik Masallar

3. Gündelik-Satirik Masallar[365]

şeklinde üç ana başlık altında sınıflandırmıştır. Ğ. Calalov, sınıflandırmasında hayvan masallarını yapısı itibariyle üçe bölmüş ve bu masalları "Mecazi Masallar" başlığı altında incelemiştir. Ğ. Calalov, hayvan masallarına "Mecazi Masallar" başlığı altında yer vermesinin sebebi hakkında hiçbir açıklama yapmamıştır.

Hudaybergan Egamov'un 1982 yılında yayınlanan "*Sovet Şarkı Türkiy Halkları Ertakçilik Ananalari Alakaları Tarihidan Oçerklar*" adlı kitabı, Türk boylarının masallarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi konusundaki ilk tecrübedir. Araştırmacı, Sovyetler Birliği'ndeki Türk boylarının sihirli masallarını mukayeseli bir yöntemle değerlendirdiği bu çalışmasında, Rus ve Türk soylu araştırmacıların sınıflandırmalarından hareketle masal sınıflandırması yapmıştır. H. Egamov, bu çalışmasında Özbek masallarını konu ve içerik özelliklerine göre:

"*1. Hayvan Masalları*

a. Hayvan karakteriyle insanî ilişkileri ifade eden, mecazi masallar

b. Doğrudan hayvanların hayatıyla özelliklerinden bahseden ve aynı zamanda nesne ve olaylar hakkındaki masallar

2. Sihirli-Fantastik Masallar

a. İnsanın fiziki üstünlüğünü anlatan, arkaik masallar

b. İnsanın aklını ve manevi olgunluğunu tasvir eden, klasik masallar.

3. Gündelik-Satirik Masallar

a. Sosyal zıtlıkları ifade eden masallar

b. Halk hayatındaki eksiklikleri ifade eden masallar."[366]

---

[365] Ğ. Calalov. *Özbek Halk Ertaklari Poetikası.* Taşkent: Fan Neş., 1976. Söz konusu sınıflandırma araştırmacının Rusça yayınlanan "*Uzbekskiy Narodnıy Skazoçnıy Epos*" adlı eserinde de yer almıştır. Bkz. G. A. Djalalov. *Uzbekskiy Narodnıy Skazoçnıy Epos.* Taşkent: Fan, 1980, ss. 24-81.

[366] H. Egamov. *Sovet Şarkı Türkiy Halkları Ertakçilik Ananalari Alakaları Tarihidan Oçerklar.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1982, s. 48.

şeklinde sınıflandırmıştır. H. Egamov, diğer bilim adamlarının sınıflandırmalarına nazaran daha ayrıntılı olan bu sınıflandırmasında, Özbek masallarını üç ana başlığa ayırmış ve bu başlıklarda yer alan masalları kendi içinde alt başlıklar halinde değerlendirmiştir. H. Egamov, üç ana başlık altında yer alan her masal türünü kendi içinde alt başlıklar halinde sınıflandırmanın, masalları derleme ve belli bir düzene sokma çalışmalarının bilimsel ve uygulamaya yönelik özellikleri dikkate alınarak yapıldığını ifade etmiştir. Ayrıca, her masal türünün alt başlıklarının belirlenmesinin, bir taraftan masal araştırmalarındaki teorik bakış açıları çerçevesinde yeni sonuçlara ulaşmaya veya doğru olmayan bazı tespitleri ortaya çıkarmaya imkân vereceğini, diğer taraftan da her okuyucu veya araştırmacıya olay örgüleri çok çeşitli olan masallar arasından ilgilenilen masal türünü veya varyantını kolayca bulma ve incelemede büyük kolaylık sağlayacağını kaydetmiştir.[367]

Özbek masallarının konu ve içerik özelliklerine göre sınıflandırıldığı bir başka çalışma Malik Muradov ile Hacıakbar Şayhov'un birlikte hazırladıkları "*Hayatbahş Hayallar*" adlı kitaptır. Araştırmacılar söz konusu kitapta Özbek masallarını:

"*1. Sihirli-Fantastik Masallar*
2. Mecazi Masallar (Hayvan Masalları)
3. Hayatla İlgili Masallar
4. Gündelik-Satirik Masallar"[368]

şeklinde dört başlık altında sınıflandırmışlardır. Araştırmacılar sınıflandırmada yer alan birinci, üçüncü ve dördüncü başlığa giren masalların ideolojik-bedii ve edebi-stilistik özelliklerinin adlarından da kolayca anlaşılabileceğini, "Mecazi Masallar" adlı ikinci başlık altında yer alan masalların ise, antropomorfizm ve totemizmle alakalı hayvan masallarından oluştuğunu belirtmişlerdir.[369] Araştırmacıların sınıflandırmasında dördüncü başlık olan "Gündelik-Satirik Masallar" grubu, diğer bilim adamları tarafından üçüncü başlık olarak verilen "Hayatla İlgili Masallar" grubundan çok farklı özelliğe sahip masallar olarak görülmemekte ve bu tür masallar genelde "Hayatiy-Maişiy Masallar" yani "Gündelik Masallar" grubunun bir alt türü olarak kabul edilmektedir.

Bahadır Sarımsakov, Özbek masallarının sınıflandırılması konusunda çalışan bilim adamlarından biridir. Araştırmacı, "Özbek Folklorining Janrlar Sostavı [Özbek Folklorunun Tür Yapısı]" adlı kitap bölümünde diğer türlerle birlikte masalları incelemiş ve Özbek masallarını sınıflandırmıştır. B. Sarımsakov, Özbek masallarını; "*Poetik tabiatı, yapısı, gerçekliği aksettiriş seviyesi ve tipleri bakımından:*

---

[367] H. Egamov. *age.*, s. 48.
[368] M. Muradov-H. Şayhov. *Hayatbahş Hayallar*. Taşkent: YG Neş., 1985, s. 58.
[369] M. Muradov-H. Şayhov. *age.*, s. 59.

1. Hayvan Masalları
2. Mecazi Masallar
3. Sihirli Masallar
4. Gündelik Masallar"[370]

şeklinde dört başlık altında sınıflandırmıştır. B. Sarımsakov'un sınıflandırmasının diğer sınıflandırmalardan farkı, kahramanları hayvan olan masallara; "Hayvan Masalları" ve "Mecazi Masallar" şeklinde iki ana başlık altında yer verilmiş olmasıdır. Yukarıda verdiğimiz sınıflandırmalarda da görüleceği gibi, M. İ. Afzalov ve H. Egamov gibi bilim adamları bu tür masalları "Hayvan Masalları" adlı tek başlık altında, Ğayrat Calalov ve Malik Muradov ile Hacıakbar Şayhov adlı bilim adamları ise "Mecazi Masallar" adını verdikleri tek bir başlık altında değerlendirmişlerdir. Yine bu bilim adamlarından H. Egamov ve Ğ. Calalov, tek başlık altında verdikleri bu masalları, kendi içinde alt gruplara ayırmayı tercih etmişlerdir. B. Sarımsakov ise diğer bilim adamlarından farklı olarak, kahramanı hayvan olan masalları birbirinden bağımsız iki ayrı grup halinde değerlendirmiştir.

Özbekistan'daki masal araştırmalarının öncü isimlerinden olan Kamilcan İmamov'un masallar hakkında hazırladığı pek çok çalışması mevcuttur. K. İmamov, ağırlıklı olarak Özbek folkloru el kitabı niteliğindeki çalışmalar için hazırladığı "masal" bölümlerinde Özbek masalları hakkında bilgi vermiş ve birbirinden farklı ve benzer noktalara sahip masal sınıflandırmaları yapmıştır. K. İmamov'un, 1980[371], 1981[372], 1988[373], 1989[374], 1990[375] ve 2008 yıllarında yayınlanan sınıflandırma çalışmaları arasında, araştırmacının son dönemde yaptığı bir sınıflandırma olması bakımından 2008 yılındaki sınıflandırmasını değerlendirmek uygun olacaktır. K. İmamov, Özbek halk edebiyatındaki nesir türleri incelediği "*Özbek Halk Nesri Poetikası*" adlı eserinde Özbek masallarını da ayrıntılı olarak değerlendirmeye tabi tutmuştur. Araştırmacı bu çalışmasında, Özbek masallarını önce üç ana başlık altında sınıflandırmış, daha sonra da her masal türünün alt başlıklarını belirleyerek masalları; tür özellikleri, konuları ve

---

[370] B. Sarımsakov. "Özbek Folklorining Janrlar Sostavı". *Özbek Folklori Oçerklari.* C. 1, Taşkent: Fan Neş., 1988, ss. 76-78.

[371] K. İmamov. "Ertaklar". *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1980, ss. 129-166.

[372] K. İmamov. "Özbek Halk Ertaklari". *Özbek Folklorining Epik Janrlari.* Taşkent: Fan Neş., 1981, ss. 62-96.

[373] K. İmamov. "Sözbaşı". *Zümrad ve Kımmat.* (Tüzüvçi: K. İmamov), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1988, ss. 6-9.

[374] K. İmamov. "Ertak". *Özbek Folklori Oçerklari.* C. II, Taşkent: Fan Neş., 1989, ss. 61-102.

[375] K. İmamov. "Ertaklar". *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1990, ss. 191-215.

yapıları bakımından incelemiştir. K. İmamov'un eserindeki masal sınıflandırmasını maddeler halinde şu şekilde sıralamak mümkündür:

I. Hayvan Masalları
- *1. Yiyecek bulmak için mücadele*
- *2. Dostluk veya öç almak için mücadele*
- *3. İyi sonuç almak için müsabaka*

II. Sihirli Masallar
- *1. Kahramanlık Masalları*
- *2. Sihirli Masallar*
- *3. Sihirli-Sergüzeşt Masallar*

III. Gündelik Masallar
- *1. Hicvi Olmayan Masallar*
- *2. Hicvi Masallar*
  - *a. Satirik Masallar*
  - *b. Mizahi Masallar*[376]

Uzun yıllar nesir türler ve bu bağlamda masallar üzerinde çalışan K. İmamov, masal metinlerine olan hâkimiyetinin, masalların tür özelliklerini belirlemedeki çabasının ve bilimsel araştırma tecrübesinin bir sonucu olarak bu ayrıntılı masal sınıflandırmasını ortaya koymuştur. Özbekistan'daki masal sınıflandırmalarının son örneği olarak verdiğimiz K. İmamov'un bu sınıflandırması, Özbek bilim adamlarının masal sınıflandırmalarının son dönemdeki özeti niteliğindedir. Fakat araştırmacının sınıflandırmada "Sihirli Masallar" adlı ikinci ana başlığın altında, ikinci alt başlık olarak yeniden "Sihirli Masallar"a yer vermiş olması karmaşaya yol açmakta ve sınıflandırmanın mantığına ters düşmektedir.

Özbek bilim adamlarının 1940'lı yıllardan başlayarak günümüze kadar yaptıkları masal sınıflandırmaları hakkındaki bir değerlendirme yapmak gerekirse, söz konusu sınıflandırmaların dünyadaki sınıflandırmalara benzer şekilde, zamanla geliştiği ve daha sistematik bir hale geldiğini söylemek mümkündür. Özbek bilim adamlarının ilk dönemdeki sınıflandırmaları, o dönemde yayınlanmış sınırlı sayıdaki masal metni üzerinden yapılan sınıflandırmalardır ve bu dönemde masallar A. Aarne kataloguna benzer olarak; "*I. Hayvan Masalları, II. Fantastik Masallar, III. Fıkralar*" şeklinde üç ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Bu dönemin bakış açısına göre, çok fazla örneği yayınlanmamış olan "Gündelik Masallar" sınıflandırmadaki "Fantastik Masallar" ana başlığının bir alt türü olarak kabul edilmiştir. Fakat daha sondaki dönemlerde, derlenerek yayınlanan masal metinleri arasında çok farklı örnekleri

[376] K. İmamov. *Özbek Halk Nesri Poetikası.* Taşkent: Fan Neş., 2008, ss. 104-196.

bulunan "Gündelik Masallar", sınıflandırmalarda dördüncü ana başlık olarak yerini almaya başlamıştır. Ayrıca, halk edebiyatındaki türlerle ilgili araştırmaların artmasıyla birlikte, fıkraların ayrı bir tür olduğu kabul edilmiş ve "Fıkralar" başlığı, masal sınıflandırmalardan çıkartılarak, mizah ve taşlama unsurlarının yoğun olarak yer aldığı masallara "Hicvi Masallar" başlığı altında yer verilmiştir. Özbek masalları, bu dönemde Sovyetler Birliği masal araştırmalarında alışılageldiği gibi; "*I. Hayvan Masalları, II. Sihirli Masallar, III. Gündelik Masallar, IV. Hicvi Masallar*" başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Fakat bu sınıflandırmalarda masalların bu şekilde dört başlık altında gruplandırılmasının şartlı, yani geçici olduğu belirtilmiştir.[377] Pek çok masal metninin derlenerek yayınlanmasından sonra, Özbek bilim adamları tarafından yapılan tipolojik çalışmalar[378], bazı masal türlerinin kendine özgü yönlerinin, tür özelliklerinin ve halk edebiyatındaki diğer türlerle ilişkilerinin belirlenmesini sağlamış ve bu çalışmalar, Özbek masallarının sınıflandırılması çalışmalarını da etkilemiştir. Bu gelişmelerin ışığı altında, 1980'li yıllardan sonra yapılan masal sınıflandırmalarında, daha önceki sınıflandırmalarda dördüncü başlık olarak yer alan "Hicvi Masallar", "Gündelik Masallar" başlığının bir alt türü olarak kabul edilmiş ve Özbek masalları bazı istisnalar dışında; "*I. Hayvan Masalları, II. Sihirli Masallar, III. Gündelik Masallar*" şeklinde üç ana başlık altında sınıflandırılmıştır. 1980'li yıllardan başlayarak günümüze kadar yapılan sınıflandırma çalışmalarının bir başka önemli özelliği, Özbek masal sınıflandırmalarındaki bu üç ana masal grubunun hepsinin alt başlıklarının tespit edilmiş olmasıdır. Bu bakımdan, Hudaybergan Egamov'un masal sınıflandırması ile Kamilcan İmamov'un masal sınıflandırmaları ve özellikle 2008 yılındaki sınıflandırması oldukça önemli çalışmalardır. Özbek masallarının üç ana başlık altında gruplandırılması, günümüzde Özbek bilim adamlarının geneli tarafından kabul edilen bir sınıflandırma durumundadır. Özbek masalları konusunda 1990'lı yıllardan günümüze kadar yapılan çalışmalar, özellikle de doktora tez çalışmaları[379], Özbek masallarının üçlü sınıflandırmasında yer alan masal türlerinin her birinin tür özellikleri, alt türlerinin sınıflandırılması, kökenleri ve kendine özgü yönlerinin tespit edilmesine yönelik çalışmalar olarak dikkat çekmektedir.

---

[377] M. İ. Afzalov. "Halk Ertaklarining Tasnifi". *Özbek Halk İcadı.* Taşkent: Fan Neş., 1967, s. 99; *Özbek Sovet Entsiklopediyası.* C. 13, Taşkent: OSEBR, 1979, s. 280.

[378] Bkz. H. Razzakov. *Özbek Halk Ağzaki İcadida Satira ve Yumor (Ferğana Materiallari Asasida).* Taşkent: Fan Neş., 1965; K. İmamov. *Özbek Satirik Ertaklari.* Taşkent: Fan Neş., 1974; Ğ. Calalov. *Özbek Folklorida Janrlarara Münasabat.* Taşkent: Fan Neş., 1979.

[379] Bkz. K. Beknazarov. *Özbek Halk Maişiy Ertaklari (Örganilişi, Tasnifi, Poetikası)*. (Dissertatsiya), A. Kadiriy Namidagi Davlat Madaniyat İnstituti, Taşkent, 1993; S. Cumayeva. *Hayvanlar Hakıdagi Ertaklarning Genetik Asaslari ve Spetsifikasi.* (Dissertatsiya), A. Navaiy Namidagi Til ve Adabiyat İnstituti, Taşkent, 1996; N. Nigmatovna Dosthocaeva. *Özbek Sehrli Ertaklarning Struktural Tahlili.* (Dissertatsiya), A. Navaiy Namidagi Til ve Adabiyat İnstituti, Taşkent, 1999.

Özbekistan'daki masal sınıflandırmalarını geneli itibariyle değerlendirmek gerekirse, Özbek bilim adamlarının uluslararası alandaki masal çalışmalarını Sovyetler Birliği'ndeki masal çalışmaları üzerinden takip ettiklerini ve bu çalışmalardaki sınıflandırmalara benzer sınıflandırmalar yaparak, Özbek masallarının hem uluslararası ve hem de yerel özelliklerini sınıflandırmalarında yansıtmaya çalıştıklarını ifade etmek mümkündür.

Özbek masallarını konu ettiğimiz bu çalışmamızda incelemeye aldığımız Özbek masallarını, Hans Jörg Uther'in 2004 yılında yayınlanan "*The Types of International Folktales [Uluslararası Masal Tipleri]*" adlı kataloguna göre sınıflandırmayı uygun bulduk. Aarne-Thompson masal tipleri katalogu temelinde hazırlanan ve masal araştırmalarında "ATU" (Aarne-Thompson-Uther) olarak kısaltılan bu katalog, Aarne-Thompson kataloguna göre daha sistemli ve kapsamlı bir katalogdur. Seçtiğimiz Özbek masallarının sınıflandırılmasında ATU'yu tercih etmemizin iki sebebi vardır. Bunlardan biri, Aarne-Thompson katalogundaki masal tipleri adlandırmasının ve tanımlarının yeniden yapıldığı ve 250'den fazla yeni tipin eklendiği ATU'nun günümüze yakın dönemlerde hazırlanmış güncel bir katalog olmasıdır. Diğer sebep ise, Aarne-Thompson kataloguna göre çok daha fazla ülkenin masallarına yer verildiği için uluslararası bir katalog niteliği kazanan ATU'nun, Türk boylarının tümünün masallarını kapsayacak bir genişliğe sahip olmasıdır.

Çalışmamızda incelemek üzere seçtiğimiz 70 Özbek masalını ATU'ya göre aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür:

I. Hayvan Masalları: (16 Tane) 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

II. Sihir (Büyü) Masalları: (17 Tane) 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33.

III. Dini Masallar: (4 Tane) 34, 35, 36, 37.

IV. Gerçekçi Masallar (Kısa Hikâyeler): (12 Tane) 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49.

V. Aptal Dev Masalları (Yaratık-Şeytan): (4 Tane) 50, 51, 52, 53.

VI. Fıkralar ve Şakalar: (8 Tane) 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61.

VII. Zincirlemeli Masallar: (9 Tane) 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70.

I.1.4. Özbek Masallarının Halk Edebiyatındaki Diğer Türlerle İlişkisi:

Halk bilgisi ürünlerine özgü olan; "*Sözlü, yazılı, işitsel, görsel ve maddi olma, bireye ve topluma ait olma, eş metinler ve benzer metinler (varyantlar ve versiyonlar) halinde olma, geleneğe bağlı olma, ulusal ve uluslar arası olma, sözlü ürünlerde dile bağımlılık*"[380] gibi özellikler, sözlü gelenekte yaratılan destan, masal, halk hikâyesi, atasözü vb. gibi halk edebiyatı türlerinin hepsi için geçerlidir ve bu türleri ortak bir çatı altında toplayan temel özelliklerdir. Fakat bunun yanında, sözlü gelenekteki her bir tür, bu ortak özelliklere sahip olmanın yanında, kendisini diğer türlerden farklı kılan, kendine özgü bir takım özelliklere de sahiptir. Bu bakımdan, aynı gelenek içinde yaratılan ve aktarılan türlerin birbirleriyle olan benzerlik ve farklılıklarının tespiti, türler arası ilişkinin ve etkileşimin incelenmesi, tür çalışmaları açısından oldukça önemli çalışmalardır. Bu düşünceden hareketle, çalışmanın bu kısmında Özbek masalları, Özbek sözlü geleneğindeki; "destan", "efsane", "atasözü" ve "bilmece" türleriyle karşılaştırılmış, bu anlatmaların masalla olan ilişkileri ve benzer ve farklılıkları üzerinde durulmuştur. Masal ile diğer türler arasındaki karşılaştırma ve değerlendirmeler söz konusu türlerin; şekil, yapı, içerik ve işlev özellikleri esas alınarak yapılmıştır.

I.1.4.1. Masal ve Destan:[381]

Özbek folklorunda masal ve destan ilişkisi konusunda, öncelikle bu iki türün birbirine kaynaklık etmesi konusu üzerinde durulması gerekir. Destan ve masal türlerinin birbirine kaynaklık etmesi konusu, bilim dünyasında iki farklı görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, V. M. Jirmunskiy tarafından kullanılan ve daha sonra pek çok araştırmacı tarafından kabul gören "Bogatırskaya Skazka [Kahramanlık Masalı]"[382] terimiyle bağlantılıdır ve bu görüş, mitten destana geçiş sürecinde "kahramanlık masalı" adı verilen türün destanlara kaynaklık ettiğini ve destanların bu şekilde ortaya çıktığını kabul eden görüştür. Diğer görüşe göre ise, destan geleneğinin ve geleneğin temsilcileri olan destan anlatıcılarının ustalığının zayıflaması sonucunda,

---

[380] Metin Ekici. *age.*, ss. 10-11.

[381] Özbek araştırmacıları tarafından "destan" olarak adlandırılan anlatmaların büyük bir kısmı, şekil, yapı ve içerik bakımından Türkiye sahasındaki "halk hikâyeleri" ile oldukça benzer yapıdadır. Türlerin adlandırılmasında bir karmaşaya yol açmamak için, çalışmamızda Özbek bilim adamlarının kullandığı terimler esas alınmıştır. Bu bakımdan, masal ve destan türlerinin karşılaştırıldığı bu kısım, kısmen masal ve halk hikâyesi karşılaştırması olarak da düşünülebilir.

[382] "Kahramanlık Masalı" adı verilen anlatmalar ve bu anlatmaların destan mı yoksa masal mı olduğu konusundaki tür tartışmaları hakkında bkz. Mehmet Aça. "Tıva Destan ve Masallarının Araştırılmasında Tür Sorunu". Milli Folklor, S. 72, Kış-2006, ss. 85-94; Karl Reichl. *Türk Boylarının Destanları*. (Çev. Metin Ekici), Ankara: TDK Yay., 2002, ss. 142-151.

manzum ve ezgili bir anlatma olan destanın, zamanla mensur ve ezgisiz bir anlatı olan masala dönüşmüş olduğu görüşüdür.

Özbek folklorundaki türlerin birbirleriyle ilişkisi konusunda çalışan Özbek bilim adamları çoğunlukla "masalların destanlara kaynaklık ettiği" şeklindeki birinci görüş üzerinde yoğunlaşmışlar ve bazı Özbek destanlarının kökeninde masalların bulunduğunu ve bu masalların destan anlatıcıları olan bahşılar tarafından yeniden işlenerek oluşturulduğunu kabul etmişlerdir. Özbek bilim adamlarının bu kabulünde, V. M. Jirmunskiy ve H. T. Zarifov'un; "*Kahramanlık masalları ile termelerin birleşmesi ve yaratıcı bir şekilde yeniden işlenmesiyle bazı destanlar meydana gelmiştir.*"[383] ve "*Özbek folklorunun büyük epik türlerinden olan destanların meydana gelişinde masal motifleri de (özellikle sihirli masallar) büyük bir rol oynamıştır.*"[384] şeklindeki görüşleri etkili olmuştur. Özbek bilim adamları bu görüşlerden hareketle, Özbek masallarıyla destanlarını; olay örgüleri, epizotları, motifleri ve kahramanları bakımından karşılaştırmışlar ve bu iki tür arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaya çalışmışlardır.

Özbek Türkleri arasında kahramanlık destanının "Alpamış" destanından başka örneğinin bulunmaması[385], masalların kahramanlık destanlarıyla ilişkisinin oldukça sınırlı bir seviyede tartışılması sonucunu doğurmuştur. Masal ve kahramanlık destanı arasındaki ilişkinin tartışıldığı az sayıdaki incelemede, Alpamış destanı ile Özbek masalları motifleri bakımından, özellikle de olağanüstü doğum ve sınav motifi bakımından, karşılaştırılmıştır.[386] Özbek bilim adamlarının kahramanlık destanı ile masal ilişkisi hakkındaki görüşlerini kısaca açıklamak için, Ğ. Calalov'un kahramanlık destanları ile masallar hakkındaki şu değerlendirmelerini alıntı yapmak yeterli olacaktır; "*Alpamış ve Yadgar gibi destanların özelliği, merkezdeki kahramanların bahadırlığının, güçlü olmalarının, mücadelelerinin, özellikle de güçlü rakipler ile yaptıkları karşılaşmalardan galip çıkmalarının ve bu kahramanların kılıcın kesmediği kişiler olarak tasvir edilmesi ve gündelik hayattaki olayların coşkulu bir ruhta ifade edilmesidir. Bu tür destanlarda masala özgü motifler ve fantastik epizotlar kahramanlık tasvirini güçlendirme ve kahramanların bazı özelliklerini açıklama görevini yerine*

---

[383] V. M. Jirmunskiy-H. T. Zarifov. *Uzbekskiy Narodnıy Geroiçeskiy Epos.* Moskova: İzdatelstvo Hudoj. Literaturi, 1947, ss. 144-145.

[384] V. M. Jirmunskiy-H. T. Zarifov. *age.*, s. 447.

[385] Selami Fedakâr. *Özbek Destan Geleneği ve Rüstem Han Destanı.* E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2003, ss. 3-4.

[386] K. İmamov. "Ertak ve Dastanlarda İdeal Kahraman Talkini Masalasiga Dair". *Polkan Şair*. (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 4. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1976, ss. 127-133; Ğ. Calalov. "Alpamış ve Halk Ertaklari". *Alpamış-Özbek Halk Kahramanlık Eposi.* Taşkent: Fan Neş., 1999, ss. 141-147; K. İmamov. "Dastanlarda Ertak Motivlari". *Fazıl Şair*. (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 3. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1973, ss. 97-104.

getirmektedir. Demek ki kahramanlık destanlarının olay örgüsündeki masal unsurlarını, bu eserlere içeriği kuvvetlendirmek amacıyla sonraki dönemlerde giren olay örgüsü ve kompozisyon kuruluşunda ikinci planda yer alan epizotlar olarak değerlendirmek gerekir."[387] Araştırmacının bu ifadeleri, kahramanlık destanlarında yer alan masal unsurlarının bu tür destanlarda merkezi bir yerde bulunmadığı ve destana özgü bazı özellikleri kuvvetlendirmek ve izah etmek için yardımcı unsurlar olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

Özbek masallarının kaynaklık ettiği ve etkisinin oldukça açık bir şekilde hissedildiği destan türü, destan sınıflandırmalarında "Romanik Destanlar" ana başlığının özellikle "Kahramanlık Romanik" ve "Aşk-Romanik" adlı alt başlıklarının altında gruplandırılan destanlardır.[388] Özbek sözlü geleneğinde masal motiflerinin etkisiyle oluşturulan destanlar arasında, "Zevarhan", "Hurşiday", "Arzıgül", "Rüstamhan", "Küntuğmış", "Şirin bilan Şakar" gibi destanları saymak mümkündür. G. M. Egamberdiyeva, bu tür destanlara "*Ertak Tip Syujetli Destanlar [Masal Tipinde Olay Örgülü Destanlar]*" adını vermiş ve bu tür destanları; "*Esası itibariyle, olay örgülerinin temelinde bir masalın olay örgüsü bulunan, motifleri, tipleri, bedii tasvir vasıtaları bakımından masala benzeyen, fakat destancılık geleneği çerçevesinde yeniden işlenen eserlere masal tipinde olay örgülü destanlar denir.*"[389] şeklinde tarif etmiştir.

Yukarıda adlarını verdiğimiz destanlardan "*Zevarhan*"[390] ve "*Hurşiday*"[391] destanlarının tamamen masalların etkisiyle oluşturulduğu, Özbek bilim adamlarının geneli tarafından kabul gören bir görüştür. Ğ. Calalov, bu destanlar hakkında; "*Bu destanlarda masallara özgü gelenek ve motifler temelinde yaratılan komposizyon benzerliği, tip sistemindeki yakınlık çok açık bir şekilde görülmektedir. Söz konusu destanlar bazı Özbek masalları ile konu ve içerik itibariyle oldukça benzerdir.*"[392] şeklinde bir değerlendirme yapmış ve Özbek destan anlatıcısı Fazıl Yoldaşoğlu'ndan derlenen Zevarhan destanının içeriğinin "Azadeçehra", "Malikai Hüsnabad" ve

---

[387] Ğ. Calalov. *Özbek Folklorida Janrlarara Münasabat.* Taşkent: Fan Neş., 1979, ss. 82-83.

[388] Özbek destanlarının sınıflandırılması için bkz. *Özbek Destanları 1, Erali ve Şirali.* Haz.: Selami Fedakâr, Ankara: TDK Yay., 2009, ss. 18-20. Ayrıca Özbek bilim adamları tarafından "Romanik Destanlar" olarak adlandırılan destanların özellikleri hakkında bkz. S. Mirzayeva. *Özbek Halk Romanik Dastanlari Poetikası.* Taşkent: Fan Neş., 2004.

[389] G. M. Egamberdiyeva. *Ertak Tip Syujetli Harezm Dastanlari Poetikası [Masal Tipinde Olay Örgülü Harezm Destanlarının Poetikası]*. (Dissertatsiya) Alişer Navaiy Namidagi Til ve Adabiyat İnstituti, Taşkent, 2005.

[390] *Zevarhan.* Aytuvçi: Fazıl Yoldaşoğli, (Yazib Aluvçi: M. Alaviya, Naş. Tay.: M. Muradov), Taşkent: Fan Neş., 1970.

[391] *Hurşiday.* Aytuvçi: Muhammadkul Canmuradoğli Polkan, (Yazib Aluvçi ve Naş. Tay.: H. Zarif), Taşkent: Fan Neş., 1965.

[392] Ğ. Calalov. *age.*, ss. 112-113.

"Tuhmatga Uçragan Kelin" adlı masalların olay örgüsüyle oldukça benzer bir yapıda olduğunu ifade etmiştir. Calalov, bu anlatmalar arasındaki en belirgin farkın; destanda sevgi ve sadakatın birinci planda olması, masallarda ise, sevginin ikinci plana düşerek, hayatta karşılaşılan durumlar, ahlak ve eğitici konuların ön plana çıkması olduğunu belirtmiştir.[393] Destan hakkında benzer değerlendirmeleri yapan K. İmamov, birbirinden farklı türler olan masal ve destanın kaynağının aynı olduğunu ifade etmiştir.[394]

"Hurşiday" destanı, tanınmış destan anlatıcısı Muhammadkul Canmuradoğli Polkan'dan derlenen "Şeybanihan" destanının ikinci kısmıdır. Destanın birinci kısmında Şeybani Han'ın Sultan Babür ile mücadelesi anlatılmış, ikinci kısmında ise gerçekçi konular işlenmiştir. Hurşiday destanının olay örgüsünü teşkil eden iftira motifi, "Azadeçehre", "Tuhmatga Uçragan Kelin", "Hüsniyebanu", "Gülcemal" gibi masallarda da benzer bir şekilde işlenmiştir. Hurşiday destanı ile adları verilen masalları olay örgüsü, motifleri ve kahramanları bakımından karşılaştıran Ğ. Calalov, bu masallar arasında özellikle Azadeçehre masalının Hurşiday destanıyla oldukça benzer olduğunu ifade etmiş ve bu destanın tamamen masalların etkisinde yaratıldığını kaydetmiştir.[395]

Özbek masalları ile oldukça benzer yapıda olan bir başka destan İslam Şair Nazaroğlu'ndan derlenen "Arzigül"[396] destanıdır. Arzigül destanını inceleyen V. M. Jirmunskiy ile H. T. Zarifov, bu destanın halk kitaplarından veya masallardan alınan motiflerin destan anlatıcısı tarafından yeniden işlenmesiyle oluşturulduğunu kaydetmişlerdir.[397] Arzigül destanının tarihi kökenleri, kahramanları ve bazı motiflerini inceleyen Bahadır Sarımsakov; Arzigül destanının kökeninde sihirli masalların bulunduğunu iddia etmiştir.[398]

Tamamen masalların etkisiyle oluşturulmamış olsa bile, masal motiflerinin etkisinin bariz bir şekilde hissedildiği destanları "Rüstemhan"[399], "Küntuğmış"[400] ve

---

[393] Ğ. Calalov. *age.,* s. 113.

[394] K. İmamov. age., s. 98.

[395] Ğ. Calalov. *age.,* ss. 113-118; Ğ. Calalov. "Hurşiday ve Halk Ertaklari". *Polkan Şair*. (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 4. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1976, ss. 134-138.

[396] *Arzigül.* Aytuvçi: İslam Şair Nazaroğli, Neş. Tay.: M. İ. Afzalov, Taşkent: Özadabiyneşr, 1961.

[397] V. M. Jirmunskiy-H. T. Zarifov. *age.,* ss. 148-149.

[398] B. Sarımsakov. "Arzigül Dastani Yüzasidan Bir Neça Kaydlar". *İslam Şair ve Uning Halk Poeziyasida Tutgan Örni.* (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 5. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1978, ss. 27-36.

[399] Selami Fedakâr. *Özbek Destan Geleneği ve Rüstem Han Destanı.* E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2003.

[400] *Küntuğmiş*. Aytuvçi: Ergaş Cumanbülbüloğli, (Neş. Tay.: B. Karimov-H. Zarif), Taşkent: Fan Neş, 1955.

"Şirin bilan Şakar"[401] destanlarıdır. Destanlarda yer alan; "çocuksuzluk", "olağanüstü doğum", "iftira", "ejderha", "yaşlı cadı", "dev", "kör gözü açma" vb. gibi motifler Özbek masallarının çoğunda sıklıkla rastlanılan motifler arasındadır. Bu destanların masallarla ilişkisini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan Ğ. Calalov, söz konusu destanların "Baltakay Batır", "Rüstem" ve "Abulkasım" gibi masallarla benzer özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir.[402] Araştırmacı, "Rüstemhan", "Küntuğmış" ve "Şirin bilan Şakar" destanlarını masallarla karşılaştırmasının sonucu olarak şu ifadelere yer vermiştir; "*Demek ki aşk-romanik destanlarının oluşturulmasında masal motiflerinin etkisi gerçekten söz konusudur. Masal motiflerinin destanlara geçişi oldukça serbest bir şekilde, bazı kısımları genişletilmiş, yeniden işlenmiş, tür taleplerine bağlı olarak bazı kısımları çıkarılmış, bazı motiflerin formları korunmuş halde ve onlara hayattaki sosyal karaktere sahip olayların eklenmesiyle poetik ifadelerin kullanımında göze çarpmaktadır. Bu durum, folklorun iki epik türü arasında sürekli bir ilişkinin mevcut olduğunu ve türlerin birbirine olan etkisini açıkça göstermektedir.*"[403]

Buraya kadar verdiğimiz örnekler, Özbek masallarının; olay örgüsü, motifler, kahramanlar vb. gibi unsurların kullanımı bakımından destanlar üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Özbek sözlü geleneğinde bu tür örneklerin dışında, sınırlı sayıda olsa da, aynı adla hem masal ve hem de destan olarak anlatılan anlatmalar mevcuttur. V. M. Jirmunskiy ve H. T. Zarifov bu tür anlatmalarla ilgili olarak; "*Masalın yapısına göre epik şiire yakın olması mümkündür (Mesela; kahramanlık masalları ve sihirli masallar). Bazen tek bir olay örgüsünün sözlü gelenekte hem destan ve hem de masal olarak anlatılması mümkündür. (Mesela, "Tahir ve Zühre", "Ferhad ve Şirin"in halk varyantları vb.) ... hacimli epik şiirin kısaltılmış halini nesir olarak anlatmak Özbek bahşısının düşüncesinde 'masal şeklinde anlatmayı' ifade eder.*"[404] şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. Araştırmacıların ifadesine göre, Özbek sözlü geleneğinde bazı destanların aynı dönemde masal olarak da anlatılması bahşılar tarafından "*ertak kılıb aytmak*", yani "*(destanı) masal şeklinde anlatmak*" ifadesiyle adlandırılmaktadır. G. M. Egamberdiyeva bu uygulamaları; "*belli dönemlerin özelliklerine bağlı olarak ortaya çıkmış, fakat bir gelenek halini almamış uygulamalar*" [405] olarak değerlendirse de, bu uygulamanın bahşılar tarafından "*ertak kılıb aytmak*" şeklinde adlandırılacak düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum için verilecek en

---

[401] *Şirin bilan Şakar*. Aytuvçi: Fazıl Yoldaşoğli, (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov), Taşkent: Özadabiyneşr, 1963.

[402] Ğ. Calalov. *Özbek Folklorida Janrlarara Münasabat.* Taşkent: Fan Neş., 1979, ss. 84-111.

[403] Ğ. Calalov. *age.*, ss. 112.

[404] V. M. Jirmunskiy-H. T. Zarifov. *age.*, s. 24.

[405] G. M. Egamberdiyeva. *age.*, s. 38.

güzel örnek ünlü destan anlatıcısı Fazıl Yoldaşoğlu'nun repertuarında yer alan "Tolğanay" anlatmasıdır. V. M. Jirmunskiy ve H. T. Zarifov, Fazıl Yoldaşoğlu'nun destan olarak anlattığı Tolğanay'ın masal şeklinin de aynı anlatıcıdan derlendiğini kaydetmiştir.[406] Tolğanay'ın, masal şeklindeki yayını 1964[407] yılında, destan şeklindeki yayını ise 1966[408] yılında yapılmıştır. Burada dikkat çeken nokta, anlatmanın hem destan ve hem de masal şeklinin aynı destan anlatıcısından aynı dönemde derlenmiş olmasıdır. Bu ve buna benzer uygulamaları, masal ve destanların birbirlerine kaynaklık etmesi hakkındaki "destan geleneğinin ve destan anlatıcılarının ustalığının zayıflaması sonucunda, destanın zamanla masala dönüşmesi" şeklindeki ikinci görüş ile açıklamak pek mümkün görünmemektedir. Tolğanay'ın bu şekilde iki farklı tür olarak anlatılması, anlatıcının belirli unsurları göz önünde tutarak yaptığı tercihin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. F. Yoldaşoğlu, dinleyici grubunun özelliğine, beklentilerine ve anlatım ortamına bağlı olarak bu anlatmayı bazen destan, bazen de masal şeklinde anlatmayı tercih etmiş olmalıdır.

Özbek masalları ile destanlarının birbirlerine kaynaklık etmesi konusunu tartıştığımız bu kısmın sonucu olarak, olay örgüsü, motifler ve kahramanlarının karakteri bakımından masalların, özellikle de sihirli masalların, destanlar üzerinde etkili olduğunu belirtmek gerekir. Masalların bu etkisi kahramanlık destanlarında çok sınırlı bir şekilde, romanik destanlarda ise çok daha açık bir şekilde kendisini göstermektedir. Özbek sözlü geleneğindeki bazı destanlar doğrudan masalların temelinde oluşturulmuş, bazıları ise masalların olay örgülerinin ve motiflerinin etkisiyle şekillenmiştir. Bunun yanında, destanların masal olarak anlatılması da söz konusudur. Özbek destan anlatıcılarının masal türüyle de yakından ilgilenmeleri, anlatım ortamına bağlı olarak masal motiflerini destan mantığına uygun bir şekilde anlattıkları destanların içine yerleştirmeleri ve destanların yanında, sözlü gelenekteki diğer türlerin de yer aldığı geniş bir repertuara sahip olmaları dikkati çeken bir başka noktadır.

Özbek masalları ile destanlarının birbirlerine kaynaklık etmesi hakkındaki bu değerlendirmelerden sonra, Özbek masallarının destanlarla olan benzerlik ve farklılıkları hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Özbek masalları aktarım, şekil, yapı, içerik ve işlev özellikleri bakımından destan türüyle bazı benzer ve farklı özelliklere sahiptir. Özbek destanları genelde "bahşı" adı verilen profesyonel anlatıcılar tarafından, belirli bir dinleyici grubu karşısında belli kurallar çerçevesinde, bölgelere bağlı olarak "dutar", "dombıra" veya

---

[406] V. M. Jirmunskiy-H. T. Zarifov. *age.,* ss. 24-25.

[407] *Tolğanay.* Taşkent: YG Neş., 1964.

[408] *Tolğanay.* Aytuvçi: Fazıl Yoldaşoğli, Taşkent: Fan Neş., 1966.

"kopuz" eşliğinde terennüm edilen anlatmalardır.[409] Masallar ise, destanlar gibi sadece profesyonel kabul edilen anlatıcılar tarafından değil, farklı özelliklere sahip anlatıcılar tarafından, nispeten daha rahat bir anlatım ortamında, hiçbir müzik aleti kullanılmadan anlatılan bir türdür.

Bu iki tür arasındaki bir başka farklı özellik türlerin dinleyicileri ile ilgilidir. Özbek destanlarının dinleyici kitlesini oluşturanların hepsi olmasa da, dinleyiciler arasında genelde sözlü geleneği, özelde de destancılık geleneğini iyi bilen kişiler mevcuttur. Destan anlatımı sırasında, bu kişilerin bazı istek ve tavsiyelerde bulunmaları, hatta yeri geldiğinde bahşıya müdahale etmeleri mümkündür.[410] Fakat masal anlatımında dinleyicilerin masalcıya müdahalesi çok sık karşılan bir durum değildir. Yine, bazı dönemlerde destan anlatımı sırasında, kadın ve çocukların destanın anlatıldığı odaya alınmaması, Özbek destanlarının dinleyici grubunun genellikle belirli bir yaşa gelmiş erkeklerden oluştuğunu göstermektedir.[411] Fakat Özbek masallarının dinleyicileri her yaşta kadın, erkek, yaşlı, genç veya çocuklardan oluşmaktadır.

Masal ile destan türleri şekil özellikleri bakımından karşılaştırıldığında, bazı farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Özbek masalları, bazı örneklerinde belli sayıda manzum kısımlar mevcut olsa da, genellikle mensur olarak yaratılan ve aktarılan anlatmalardır. Buna karşın, Özbek destanlarının neredeyse tamamı nazım nesir karışık haldedir. Bu bakımdan Türkiye sahasındaki halk hikâyeleriyle[412] benzer olan Özbek destanlarının bazı örneklerinde manzum kısımlar, bazılarında ise mensur kısımlar ağırlıktadır. Masal ve destanın şekil özellikleri bakımından bir başka farklı tarafı, türlerin hacmine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Özbek destanları, masallara nazaran daha uzun ve kapsamlı anlatmalardır. Bu iki tür, yayınlanmış metinlerinden hareketle hacim olarak karşılaştırıldığında aralarında büyük bir farklılığın mevcut olduğu görülmektedir. Özbek masallarının metinleri ortalama olarak 3 ile 20 sayfadan oluşmaktadır.

---

[409] Özbek destanları ve destancılığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Saidov. *Özbek Halk Dastançılıgıda Badiiy Maharet Masalalari*. Taşkent: Fan Neş., 1969; T. Mirzayev. *Halk Bahşilarining Epik Repertuari.* Taşkent: Fan Neş., 1979; Selami Fedakâr. *Özbek Destan Geleneği ve Rüstem Han Destanı.* E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2003.

[410] Selami Fedakâr. *age.*, ss. 74-75.

[411] Selami Fedakâr. *age.*, s. 69.

[412] Türk halk hikâyeleri hakkında bilgi için bkz. P. N. Boratav. *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği.* İstanbul: Adam Yay., 1988; Fikret Türkmen. *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukâyeseli Bir Araştırma.* Ankara: Baylan Matbaası, 1974; Fikret Türkmen. *Tahir ile Zühre*. Ankara: AKM Yay., 1995; Ensar Aslan. *Çıldırlı Âşık Şenlik, Hayatı-Şiirleri ve Hikâyeleri, İnceleme-Metin-Sözlük.* Ankara: Atatürk Üniv. Yay., 1975; Ali Berat Alptekin. *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı.* Ankara: Akçağ Yay., 1997; Nerin Köse. *Sürmeli Bey Hikâyesi.* Ankara: Milli Folklor Yay., 1996; İsmail Görkem. *Halk Hikâyeleri Araştırmaları Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuvarı.* Ankara: Akçağ Yay., 2000; Ali Duymaz. *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma.* Ankara: Hagem Yay., 2001.

Özbek destanları ise 50 ile 300 sayfa arasında değişen bir uzunluğa sahiptir. Destan ve masalların hacim olarak birbirinden farklı olması, iki türde anlatılan olaylara ve türlerin anlatım tarzına bağlıdır. Her iki türde de birden fazla olayın anlatımı söz konusu olmasına rağmen, bu olayların destan veya masallarda anlatımı farklıdır. Ğ. Calalov'un: "*Masallardaki olayların tasviri, destanlara nazaran daha dar ve hacmi daha kısadır*"[413] ve "*Masallardaki olaylar destana nazaran daha hızlı anlatılır*"[414] şeklindeki ifadeleri, Özbek masallarıyla destanları arasındaki anlatım tarzının farkını ortaya koyar niteliktedir.

Masal ve destanlar konu ve içerik bakımından da bazı benzer ve farklı noktalara sahiptir. Masal ve destanların konu ve içerik özellikleri bakımından benzer yönlerinden biri her türde de benzer motiflere yer verilmesidir. "Çocuksuzluk", "olağanüstü doğum, "iftira", "ejderha", "dev", "peri" vb. gibi motifler Özbek destan ve masallarında sıklıkla karşılaşılan motifler arasındadır. Fakat bu motiflerin destan ve masal içerisindeki kullanımı birbirinden farklıdır. Bir motifin destan ve masallardaki farklı kullanımına örnek olarak, ejderha motifinin bulunduğu "Rüstem Han" destanı ile çalışmamızda yer verdiğimiz, 33 numaralı "Hakimbek Bahadır", 17 numaralı "Simurg" ve 30 numaralı "Parıldama Kil Tabak" masallarının ilgili bölümleri karşılaştırılabilir. Her iki türde kahramanın ejderha ile mücadelesinin tasvir edildiği sahneler anlatım tarzı ve hacim olarak birbirinden farklı düzenlenmiştir. Destanda Rüstem Han'ın ejderhayla mücadelesi oldukça kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir.[415] Masal kahramanlarının ejderhayla mücadelesi ise, ayrıntılardan uzak ve oldukça kısa bir şekilde anlatılmıştır. İki türde motiflerin bu şekildeki kullanımı türlerin hacimlerinin de birbirinden farklı olmasına yol açmıştır.

Masal ve destanların konuları arasındaki bir başka ortak nokta, her iki türün kahramanlarıyla ilgili olarak ortaya çıkar. "*Destan ve masalların birbiriyle benzer taraflarını, kahramanın sevgilisine erişmek amacıyla uzak ülkelere gitmesi, belirli şartları becerdikten sonra, sevgilisiyle evlenip kayınbabasının yerine şah olması, devlerle mücadele etmesi, periler memleketine seyahat etmesi vb. gibi pek çok motifte görmek mümkündür.*"[416] Fakat kahramanların burada sayılan maceraları yaşarken karşılaştığı zorlukları aşması, masal ve destanda farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Masal kahramanı karşılaştığı zorlukları sihirli nesne veya olağanüstü yardımcılar sayesinde aşar ve amacına ulaşır. Destan kahramanı ise, daha çok olağanüstü fiziki gücü ile rakiplerini alt ederek mücadelelerden başarıyla çıkar. Ğ. Calalov'un Özbek

---

[413] Ğ. Calalov. *Özbek Folklorida Janrlarara Münasabat.* Taşkent: Fan Neş., 1979, s. 51.

[414] Ğ. Calalov. *Özbek Halk Ertaklari Poetikası.* Taşkent: Fan Neş., 1976, s. 59.

[415] Selami Fedakâr. *age.*, ss. 420-423.

[416] Ğ. Calalov. *age.* s. 59.

destanlarındaki kahramanların rakipleriyle mücadeleleri hakkındaki şu ifadeleri oldukça açıklayıcıdır; "*Destanlardaki mücadele, kahramanlık göstermenin esas motiflerinden biri olarak kabul edilir. Pek çok abartılı tasvire rağmen, kahramanın verdiği mücadelelerde gerçekçi tasvirler görürüz. Destandaki mücadele, savaşların kızışmasının formel kıyafeti kabul edilir ve Göroğli, Avaz, Hasan ve Rüstem gibi kahramanların rakipleriyle yaptıkları savaşların gerçekçi ifadesidir. Bu durum destan fantastiğinin masallara göre daha somut olma eğilimini ve gerçekliğe yakınlığını gösterir.*"[417]

Masal ve destan kahramanları arasındaki bir başka farklı nokta, bu iki türün kahramanlarının hayali veya yaşamış kabul edilmeleriyle ilgilidir. Masal kahramanları hayali kişiler olarak kabul edilirken, destanlar konularını, yaşanmış tarihî olaylardan aldığından, "*destan kahramanlarını biz tarih sayfalarında bulabiliriz*".[418] Anlatılan olayların olağanüstü veya gerçekçi olmasıyla da ilgili olan bu durum, kahramanların adlandırılmasında da kendini göstermektedir. Özbek destanlarındaki kahramanların çoğuna bir ad verilmişken; azımsanmayacak sayıdaki masalın, özellikle de gündelik masalların, kahramanlarına bir ad verilmemiştir. Bu tür masallar genellikle "tüccarın biri", "fakirin biri", "küçük oğlan" vb. gibi ifadelerle başlar ve devam eder.

Hem masallarda ve hem de destanlarda anlatılan olaylar olağanüstü özelliklere sahip olsa da, bu özellikler masallarda çok daha yoğun bir şekilde yer aldığı için, masallarda anlatılan olaylara inanılmaz, destanlarda anlatılan olaylar ise tarihte yaşanmış olarak kabul edilir.

Masallarda anlatılan olaylarda bütün insanlığa özgü değerler işlendiği için masallar uluslararası yaygınlığa sahip bir türdür. Destanlarda anlatılan olaylarda daha çok destanı yaratan milletin kültürel değerleri işlenir ve bu nedenle de destanlar milli bir tür olarak kabul edilmektedir. Fakat masalların tipleri ve motifleri bakımından uluslararası bir tür olması, milli kültür unsurlarının masallarda yer almadığı anlamına gelmemektedir. Milli kültüre özgü değerler her masalda mutlaka yer alır ve bu değerler masalın içinde kültürel bir anlama sahiptir.

Masal ve destan türleri işlevleri bakımından karşılaştırıldığında, her iki türün de eğlenme, hoşça vakit geçirme, eğitim ve kültürel unsurları gelecek nesillere aktarma gibi işlevlere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Fakat masalın eğitim işlevinin, destanın ise kültürel unsurları gelecek nesillere aktarma ve kültürel rol-model oluşturma işlevi nispeten daha ön plana çıkmıştır.

---

[417] Ğ. Calalov. *Özbek Folklorida Janrlarara Münasabat.* Taşkent: Fan Neş., 1979, s. 54.
[418] Saim Sakaoğlu. *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yay., 2002, s. 10.

I.1.4.2. Masal ve Efsane:

Özbek bilim adamlarının folklor türleri sınıflandırmalarında epik türler başlığı altında incelendiği masal ve efsane türlerinin her ikisi de nesir anlatmalardır. Masal ve efsane türleri şekil olarak böyle bir benzerliğe sahip olmalarına karşın, bu iki tür yapıları bakımıından bazı faklılıklara sahiptir. Bu farklılıklardan ilki efsanenin masalara nazaran daha kısa bir anlatma olmasıdır. Türler arasındaki bir diğer farklılık, masalın belirleyici özellikleri arasında yer alan giriş, geçiş ve sonuç formellerinin efsanede bulunmamasıdır. K. İmamov, iki tür arasındaki bu önemli farklılığın anlatıcıya bağlı olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Araştırmacıya göre, efsaneyi sadece profesyonel masalcı veya nakilci gibi anlatıcıların anlatması şart değildir. Onu dinleyen, bilen bir kişinin istediği yerde, istediği zamanda ve istediği şekilde anlatması mümkündür. K. İmamov, efsanelerin "Ferhad dev, Harezmşah'ın kızına âşık oldu" örneğinde olduğu gibi, bir düğüm kısmıyla başladığını belirtmiş ve formel ifadelerin bulunmadığı efsanelerin sonuç kısımlarının da çeşitlilik gösterdiğini ifade etmiştir. [419]

Masal ve efsane türleri içerik ve konu bakımından da bazı benzer ve farklı özelliklere sahiptir. Bu benzerliklerden biri, daha çok efsanelere özgü olan, canlı veya cansızların bir takım özelliklerinin oluşumu ve yer adlarının açıklanması gibi unsurların bazı Özbek masallarında da yer almasıdır. Çalışmamızda yer verdiğimiz 5 numaralı "Geyik ile Susak" masalı hayvanların bazı özelliklerinin nasıl oluştuğunu açıklaması bakımından efsanelere oldukça yakındır. Bu tür masallar, Özbek bilim adamları tarafından "etiyolojik masallar"[420] olarak adlandırılmaktadır. Bunun yanında, Harezm bölgesinden derlenen ve çalışmamızda 38 numara ile verilen "Törebeka Hanım" masalı da yer adlarının nasıl verildiğinin açıklandığı bir masal örneği olması sebebiyle efsane türüne özgü özelliklere sahip masallardandır. Söz konusu masalda, Harezm bölgesinde halen kullanılmakta olan; "Pitnak", "Yukarı Karvak", "Aşak Karvak", "Cuvandur", "Bıçakçı" ve "Yengi Bazar" gibi yer adlarının nasıl oluştuğu, masalın olay örgüsüne bağlı olarak açıklanmaktadır.

Masallar ve efsanelerin konu ve içeriklerine bağlı olarak ortaya çıkan bir başka benzerlik, dönüşüm motifinin her iki türde de sık karşılaşılan bir motif olmasıdır. Fakat dönüşüm motifinin masal ve efsanelerdeki kullanımı birbirinden farklıdır. Efsanelerdeki dönüşüm kalıcı bir dönüşüm olmasına rağmen, masallarda yer alan dönüşüm kalıcı değil geçicidir.[421] Çalışmamızda Zincirlemeli Masallar grubu içinde yer verilen

---

[419] K. İmamov. "Afsana". *Özbek Folklori Oçerklari.* C. 2, Taşkent: Fan Neş., 1989, s. 5.

[420] Ğ. Calalov. *age.,* s. 20; Ğ. Calalov. *Özbek Halk Ertaklari Poetikası.* Taşkent: Fan Neş., 1976, s. 30; K. İmamov. "Özbek Halk Ertaklari". *Özbek Folklorining Epik Janrlari.* Taşkent: Fan Neş., 1981, s. 65.

[421] Metin Ergun. *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi.* C. 1, Ankara: TDK Yay., 1997, s. 47.

70 numaralı "Gömgök Kuş" masalında kuşa dönüşen çocuğun, masalın sonunda tekrar insana dönüşmesi ve sihirli masallar grubundaki 24 numaralı "Abla-Kardeş" masalında geyiğe dönüşen kardeşin, masalın sonunda hekimlere tedavi ettirilerek tekrar insana dönüşmesi, masallardaki dönüşümün efsanelerdeki dönüşümden farkını açıklar niteliktedir. Metin Ergun'un masal ve efsanelerdeki değişim motifi hakkındaki; "*Efsanelerde görülen şekil değişikliklerinde cadı, sihirbaz, cin vb. olağanüstü veya hayali yaratıklar pek fazla görülmez. Ancak onların mucizeleri görülür. Masallardaki şekil değişmelerinde ise cadı vb. yaratıkların kendileri de görülür.*"[422] ifadesi ise masal ve efsanelerdeki değişimin bir başka farklı noktasını ortaya koymaktadır. Masal ile efsanede aynı motifin bu şekilde farklı kullanılması, dönüşüm motifinin efsanelerde merkezi bir yere sahip olması, masallarda ise olay örgüsünün gelişiminde yardımcı bir unsur olarak kullanılmasıyla açıklanabilir.

K. İmamov Özbek efsanelerinin kahramanları ve tipleri hakkındaki açıklamalarında; "*Efsanelerin içerikleri mitik pehlivanlar, dev, huma kuşu ve cin gibi hayali tipler ile tarihi şahıslar, sülale, kabile, devlet başkanları, kahramanlarından oluştuğunu*"[423] ifade etmiştir. K. İmamov'un efsanelerin tipleri arasında saydığı "dev, ejderha, huma kuşu, cadı" vb. aynı zamanda efsane ve masallarda yer alan motiflerdir. Bu motiflerin Özbek masallarında da sık sık kullanılan motifler olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında, tarihi şahsiyetlerin her iki türün de konuları arasında yer almasına verilecek en iyi örnek, Makedonya kralı İskender'dir. Özbek sözlü geleneğinde İskender'in ve onun faaliyetlerinin konu edildiği 36 numaralı "İskenderin Boynuzu Var" adlı anlatma hem masal ve hem de efsane olarak anlatılmaktadır. K. İmamov, anlatmanın masal şeklinin daha sonraki dönemlerde oluştuğunu ifade etmektedir.[424]

Masal ve efsane türleri arasındaki en önemli faklılık, bu türlerde anlatılan olayların gerçek veya hayali kabul edilmesiyle ilgilidir. Her ne kadar bazı olağanüstülüklere sahip olsa da efsanede anlatılan olaylar hem anlatıcı ve hem de dinleyiciler tarafından gerçekten yaşanmış kabul edilir. Hatta efsanelerin bir kısmı dini konularda olduğu için, bazı efsaneler kutsiyet ifade eder.[425] Böyle bir durum masallar için söz konusu değildir. Masal anlatıcılarının, anlattıklara olaylara dinleyicileri inandırmak gibi bir gayesi yoktur, dinleyiciler de masallarda anlatılan olayları uydurma kabul eder ve bu olayları gerçekten yaşanmamış olarak değerlendirir. İki tür arasındaki bu inanç farklılığının, türlerin işlevlerine bağlı olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

---

[422] Metin Ergun. *age.,* s. 167.

[423] K. İmamov. "Afsana". *Özbek Folklori Oçerklari.* C. 2, Taşkent: Fan Neş., 1989, s. 5.

[424] K. İmamov. age., s. 23.

[425] Saim Sakaoğlu. *Efsane Araştırmaları.* (Genişletilmiş İkinci Baskı), Konya: Kömen Yay., 2009, s. 35.

Efsanelerin en önemli işlevi bildirmek, örnek göstermek ve açıklamak olduğu halde[426], masalların en önemli işlevi eğitimdir.

I.1.4.3. Masal ve Atasözü:

Masal ve atasözü arasındaki ilişki daha çok atasözlerinin masallarda kullanımıyla ilgilidir. Her ikisi de sözlü gelenek içinde yaratılan bu türler bazı faklılıklara sahiptir. Masal ile atasözü arasındaki en dikkat çekici faklılık türlerin aktarımıyla ilgilidir. Pertev Naili Boratav atasözü ile masalın aktarımındaki farklılığa şu ifadelerle dikkat çekmiştir; "*... atalar sözü, masal ya da türkü gibi, durup dururken tek başına söylenmez. 'Bize bir masal anlat.' Masalcı masalını anlatır, kendisinden bir türkü söylenmesi istenince güzel sesli bir kimse türküsünü söyler, başka bir vesile olmasa da. Bir atalar sözünün söylenmesi için ise belli bir vesilenin çıkmış olması gereklidir; bu bakıma atalar sözü 'fıkra'ya benzer...*"[427] Özbekistan'da "Özel Türler", Türkiye'de ise "Serbest Türler" adı verilen türler arasında yer alan atasözleri, kendi başlarına bir tür özelliğine sahip olmaktan çok, diğer türlerin, çoğunlukla da destan, halk hikâyesi ve masal gibi türler içinde yer alan bir türdür. Masallar ise başlı başına bağımsız bir tür olup, kendine özgü bir anlatım tarzına ve ortamına sahiptir.

Masal ve atasözü türleri şekilleri bakımından da bazı farklılıklara sahiptir. Atasözleri metin olarak çok kısadır, bu şekilde kısa ve özlü olmak atasözlerinin tür özelliğidir. Bunun yanında, atasözlerin hem mensur hem de manzum örnekleri mevcuttur. Masallar ise, atasözlerine göre çok daha uzun ve kapsamlı bir anlatı türüdür, ayrıca masalların genel olarak mensur bir tür olması iki tür arasındaki farklı özelliklerden bir başkasıdır.

Özbek masalları, atasözlerinin kullanımı bakımından değerlendirildiğinde, masallarda atasözlerini kullanmanın neredeyse masal anlatmada asli bir unsur halini aldığı görülmektedir. Atasözleri diğer masal türlerine nazaran, Özbek gündelik masallarında çok daha sık ve yoğun olarak kullanılmaktadır. Atasözlerinin gündelik masallardaki bu kullanım sıklığı, gündelik masalların daha çok gündelik hayatta yaşanan sosyal olayları konu edinmesiyle bağlantılıdır. Gündelik masallardaki ders verme, öğüt verme, kıssadan hisse çıkarma vb. gibi konular atasözlerinin kullanımıyla desteklenmekte ve açıklanmaktadır. Atasözlerinin masal metinlerinde kullanım sıklığının ve yerli yerinde kullanımının, aynı zamanda masal anlatıcısının ustalığına ve sözlü

---

[426] Efsanelerin işlevleri hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Pınar Fedakâr. *Karakalpak Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*. E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2008, s. 185-187.

[427] P. Naili Boratav. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı.* (4. Baskı), İstanbul: Gerçek Yay., 1982, s. 119.

gelenekteki diğer türlerle ilgili bilgisine bağlı olarak değişen bir uygulama olduğunu da ifade etmek gerekir.

Özbek masalları ile atasözleri arasındaki ilişkiyi inceleyen Ğ. Calalov, atasözlerinin Özbek masallarında iki farklı şekilde kullanıldığını belirtmektedir. Ğ. Calalov'un atasözlerinin masallarda kullanımıyla ilgili görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür: Bunlardan birincisi; atasözlerinin, masalda anlatılan konuyu kesin ve ilginç bir şekilde ifade etmek için ve gündelik hayatta olduğu gibi kullanılmasıdır. Bu şekildeki kullanımda, atasözleri masalın olay örgüsünde çok önemli bir yere sahip değildir, bu atasözleri masaldan çıkarılsa bile masalın olay örgüsünde hiçbir eksiklik meydana gelmez. Atasözlerinin masallarda kullanılmasının ikinci şeklinde ise bir iç içe geçmişlik söz konudur. Bu kullanımda atasözleri masalların olay örgüsünde merkezi bir konumdadır, masal motiflerini harekete geçirme, olayları birbirine bağlama ve tiplerin kendine özgü yönlerini açıklamada yardımcı olma vb. gibi görevleri yerine getirmektedir.[428] Çalışmamızda 43 numarada verilen "Nurılla Beyzade" adlı masal, atasözlerinin masalın içeriğinde önemli bir yere sahip olması konusuna örnek olarak gösterilebilir. Masalın kahramanı Nurılla Beyzade'nin bir deliden parayla satın aldığı üç atasözü masalın kuruluşunda çok önemli bir yere sahiptir ve masaldaki olaylar bu atasözlerine bağlı olarak gelişmektedir. Bu nedenle, söz konusu atasözlerini masalın içeriğinden çıkarmak mümkün değildir.

Atasözlerinin masallarda kullanılmasının bir başka şekli, masallarda yer alan atasözlerinin aynı zamanda masalın adı olarak da kullanılmasıdır. Bu tür masallar adını aldıkları atasözlerinin temelinde kurulur ve masaldaki olaylar atasözlerine bağlı bir şekilde gelişerek sonuçlanır. Çalışmamızda yer verdiğimiz; 13 numaralı "Yılanın İşi Zehir Akıtmak", 35 numaralı "Halis Niyet, Yarım Devlet" ve 37 numaralı "Herkesin Yaptığı Kendine" adlı masallar ve bunların yanında çalışmamızda yer almayan "Atangga Kılsang Balangdan Kaytar [Babana Yaparsan Çocuğundan Çıkar]"[429] ve "Yahşisi Ham Til, Yamanı Ham Til [İyisi de Dil, Kötüsü de Dil]"[430] adlı masallar, bu tür masalların Özbek sözlü geleneğindeki en bilinen örnekleridir. M. İ. Afzalov; bu tür masalların eğitim işlevi bakımından oldukça önemli olduklarını, atasözlerinin bu tür masalların can damarına sindiğini ve anlatıcıların bu masallarda atasözlerinin propagandasını yaptıklarını ifade etmektedir.[431] Adını ve konusunu atasözlerinden alan

---

[428] Ğ. Calalov. *age.,* s. 124.

[429] "Atangga Kılsang Balangdan Kaytar". *Aycemal: Hayatiy Ertaklar*. İkinci Kitap, (Özbek Halk İcadi), (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-Z. Husayinova-N. S. Saburov), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1969, ss. 206-207.

[430] "Yahşisı Ham Til, Yamanı Ham Til". *Aycemal. age.,* ss. 38-41.

[431] M. İ. Afzalov. *Özbek Halk Ertaklari Hakıda*. Taşkent: Fan Neş., 1964, s. 104.

masallar Özbek bilim adamları tarafından şartlı olarak "Atasözü Masallar" şeklinde adlandırılmaktadır.[432] Özbek masal sınıflandırmalarını verdiğimiz kısımda da görüleceği gibi, hiçbir sınıflandırmada yer almayan "Atasözü Masallar" adlandırması daha çok masalın kuruluşuyla ilişkilidir, yani masalın içeriğinin, esas alınan atasözüne göre belirlenmesiyle ilgili bir adlandırmadır ve bu nedenle Özbek bilim adamları bu adlandırmayı şartlı olarak kullanmışlardır. Bu adlandırmanın, metin merkezli bir bakış açısının sonucu olarak ortaya çıktığını düşünmek mümkündür.

Özbek masalları ile atasözleri arasındaki ilişkiyi konu ettiğimiz bu kısım, Özbek atasözlerinin masallardaki kullanımının, her hangi bir türün bir başka türün içinde kullanımından çok daha ileri bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Özbek sözlü geleneğinde, atasözleri temelinde kurulan veya adı ile konusunu atasözlerinden alan pek çok masal örneğinin bulunması, şekil, yapı ve muhteva bakımından birbirinden uzak olan bu iki türün Özbek masal anlatıcıları tarafından oldukça başarılı bir şekilde bir araya getirildiğinin göstergesidir. Atasözlerinin en önemli tür özelliği olan, bir fikri kısa ve öz bir şekilde ifade etme, masalın anlatım tekniğiyle de oldukça uyumludur. Destan ve halk hikâyelerine nazaran, masallarda anlatılan olayların çok daha hızlı bir şekilde gelişmesi, iyilik, kötülük, doğru, yanlış, adalet, haksızlık, günah vb. gibi kavramların, atasözleri kullanılarak masal mantığı içinde kısa ve öz bir şekilde ifade edilmesine de olanak sağlamaktadır.

I.1.4.4. Masal ve Bilmece:

Masal ve bilmece yaratım ve aktarım, şekil ve yapı, konu ve içerik ile işlev özellikleri bakımından birbirlerinden oldukça farklı özelliklere sahip iki türdür. Halk edebiyatındaki "serbest türler" içinde yer alan bilmecelerin aktarım ortamı genellikle yarışmalar ve çocuk oyunlarıdır. Nazım veya nesir halde olan bir soru ve karşı tarafın soruya vereceği cevaptan oluşan bilmeceler karşılıklı söyleşmeye dayalı bir türdür. Hacim bakımından masala göre oldukça kısa olan bilmecelerin konusunu pek çok somut varlık ve soyut kavram oluşturabilir. Masal ve bilmecelerin en önemli benzerliği, bilmecenin işlevi olan eğitim, eğlenme ve hoşça vakit geçirmenin masalın işlevleri arasında da yer almasıdır.[433] Bilim adamlarının masal ve bilmece ilişkisi hakkında üzerinde durdukları konu, masalların bilmecelerin oluşumundaki etkisidir. Z. Husayinova'nın "*Bilmecelerin yaratılışında masallar da temel kaynaklardan biridir, desek yanılmış olmayız.*"[434] şeklindeki ifadesi, Şükrü Elçin'in bilmecelerin kaynakları

---

[432] M. İ. Afzalov. *age.,* s. 104; Ğ. Calalov. *age.,* s. 125.

[433] Türkiye sahasındaki bilmeceler hakkında bkz. Pertev Naili Boratav. *age.,* ss. 109-117.

[434] Z. Husayinova. "Tapışmaklar". *Özbek Folklori Oçerklari.* C. 1, Taşkent: Fan Neş., 1989, s. 102.

arasında masallara da yer vermesiyle örtüşmektedir.[435] Masalların bilmecelerin oluşumundaki etkisi, bu iki türün benzerliklerinden biridir. Diğer taraftan, bazı masalların yapısında bilmecelerin etkin olarak kullanılması durumu da önemlidir ve bu durum aşağıda geniş olarak değerlendirilmiştir.

Masal ve bilmece türleri arasındaki en önemli ilişki, masal ve atasözü ilişkisine benzer şekilde, bilmecelerin de masallarda sıklıkla kullanılan bir tür olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Pertev Naili Boratav'ın, bilmecelerin masallarda kullanımı hakkında; "*Kahraman, bir devin ya da olağanüstü bir yaratığın bilmecemsi sorularına doğru karşılık vermekle ölümden kurtulur. Yine kimi masallarda rastlanan bir motif vardır: Padişah kızı, kendisiyle evlenmek isteyen delikanlılara, bir bilmecenin çözümü şartını koşmuştur; başarısız adayların ölümleriyle -ya da ağır cezalanmalariyle- sonuçlanır.*"[436] şeklindeki ifadeleri, Türkiye sahası masalları için olduğu kadar, Özbekistan masalları için de geçerli olduğunu belirtmek gerekir.

Bilmecelerin Özbek masallarında kullanılması, P. Naili Boratav'ın belirttiğine benzer şekilde gerçekleşmektedir. Özellikle kahramanın bilmeceyi çözerek padişahın kızıyla evlenmesi veya fakir bir kızın, padişahın bilmece şeklindeki sorusuna cevap vererek padişahla evlenmesi masallarda sık karşılaşılan motifler arasındadır. Çalışmamızda 39 numarada yer alan "Kel Ahlap" masalı, Özbek masallarında kahramanın bilmeceyi çözerek padişahın kızıyla evlenmesi tipindeki masallara verilecek en başarılı örnektir. Masalda padişahın kızının Ahlap'tan cevabını vermesini istediği bilmece ve Ahlap'ın cevabı bu tür masallar için oldukça tipik bir örnek teşkil etmektedir. Padişahın kızı, Ahlap'a şöyle bir bilmece sorar:

Uzak yerde ateş yanar,
Bunu bil, Kel Ahlap.
Kokmuş derede köpek ürür,
Bunu bil, Kel Ahlap.
Yazlığımda iki çınar,
Bunu bil, Kel Ahlap.
Kapımda iki boynuz,
Bunu bil, Kel Ahlap.
Kara söğüdüm budaksız,
Bunu bil, Kel Ahlap.
Bembeyaz kuzum kemiksiz,
Bunu bil, Kel Ahlap.

---

[435] Şükrü Elçin. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yay., 2001, s. 620.
[436] Pertev Naili Boratav. *age.*, s. 114

Ahlap, padişahın kızının söylediği bilmeceye şöyle cevap verir:

Uzak yerde ateş yanar,
Kurt gözü, hanım kız.
Kokmuş derede köpek ürür,
Kurbağalar, hanım kız.
Yazlığında iki çınar,
Annen ile baban, hanım kız.
Kapında iki boynuz,
İki ağabeyin, hanım kız.
Kara söğüdün budaksız,
Kara saçın, hanım kız.
Bembeyaz kuzun kemiksiz,
İki narın, hanım kız.
Küpeleri uzun kız.

Fakir bir kızın padişahın bilmecemsi sorusuna cevap vererek padişahla evlenmesi motifine ise, çalışmamızdaki 40 numaralı "Bilge Kız" masalını örnek göstermek mümkündür. Masalda padişahın halka sorduğu "Tatlıdan daha tatlı nedir? Acıdan daha acı nedir?" şeklindeki sorusuna, fakir bir adamın kızı "Tatlıdan daha tatlı çocuktur, acıdan daha acı ölümdür" cevabını vererek padişahla evlenir.

Çalışmamızda yer alan bu örnekler dışında, çalışmamıza dahil etmediğimiz; "Davlat Mirza", "Davlatli Kelin", "Erksiz Falçi" "Danişmand Ayal", "Gülferah", "Müsafirbek" ve "Altın Balık" gibi masallar, bilmece temelinde kurulmuş olan masallardır ve bu tür masallar Özbek bilim adamları tarafından "Tapışmaklı Ertaklar [Bilmeceli Masallar]" olarak adlandırılmaktadır.[437]

K. İmamov, Özbekler arasındaki bilmeceli masallara özgü özellikleri şu şekilde açıklamaktadır: "*Keskin zekâ ve bilgeliği nakletme bilmeceli masalların merkezinde yer almaktadır. Bilmeceli masallarda uzun maceralar anlatılmaz, masalların olay örgüsü çok kısa ve sadedir, masallar gerçekçi olaylar temelinde kurulur, konu çok açık ve net bir şekilde anlatılır ve bu masallarda bilgi ve zekâ sınama önemli bir rol oynamaktadır.*"[438] Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi, Özbek bilim adamları tarafından bilmeceli masallar olarak adlandırılan masallar, tür olarak gündelik masallar grubu içinde yer almaktadır. Gündelik masallarda sıklıkla görülen bilmeceyi çözerek evlenme motifi, destanlarda ve sihirli masallarda yer alan imtihan motifiyle de bağlantılıdır. Söz konusu anlatmalardaki imtihan motifi kahramanın sevdiği kız ile evlenmesi için koşulan

[437] Ğ. Calalov. *age.*, s. 129; K. İmamov. "Özbek Halk Ertaklari". *Özbek Folklorining Epik Janrlari.* Taşkent: Fan Neş., 1981, s. 87.

[438] K. İmamov. age., s. 86.

şartları fiziki gücü sayesinde yerine getirmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu motifin gündelik masallarda, halkın hayat tarzına bağlı olarak değiştiği ve fiziki güç imtihanı yerine, zekâ ve bilgi sınamaya yönelik bir imtihana dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Masal ve bilmece arasındaki bu ilişkinin incelendiği bu kısım, Özbek sözlü geleneğinde oluşturulan bu iki türün aktarım, şekil ve muhteva bakımından birbiriyle benzer özelliklere sahip olmasa da, bilmecelerin masallarda işlevsel olarak kullanıldığını göstermektedir. Bilmecelerin masal anlatıcıları tarafından etkin bir şekilde kullanılması, bu iki türün en önemli işlevlerinin eğitim olmasıyla ilgilidir.

Özbek masallarının sözlü gelenekteki bazı türlerle ilişkisini değerlendirmek üzere hazırladığımız bu kısım, Özbek masallarının; destan, efsane, atasözü ve bilmece türleriyle ne kadar yakın bir ilişki içinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Özbek masal anlatıcıları, destan ve efsane türlerine özgü bazı özellikleri veya atasözü ve bilmece türlerinin de bizzat metinlerini anlatım ortamının özelliğine bağlı olarak, işlevsel bir şekilde kullanmışlardır. Hatta diğer türlerin masallarda bu şekilde kullanılmasının masal anlatım tekniğinin önemli bir unsuru haline geldiğini söylemek mümkündür. Metin Ekici'nin sözlü gelenekteki türler arasındaki ilişki hakkında; "*İşte bu eşzamanlı oluş, bu türlerin birbirleriyle de yakın ilişki içinde olmalarına, birbirlerine motif ve epizot alıp vermelerine, anlatıcıların tavırlarına göre de birbirlerinin içine girebilmelerine yol açmış olmalıdır.*"[439] şeklindeki tespiti ve Şeref Boyraz'ın: "*Zira eski anlatım türlerindeki bazı unsurlar, özellikle de kimi motifler ya hepten korunarak ya da bazı değişim ve dönüşümler geçirerek yeni anlatım türlerinde, bazen bu yeni anlatım türlerinin temelini oluşturacak şekilde varlığını sürdürmektedir.*"[440] şeklindeki ifadeleri, türler arası ilişkinin, anlatıların sürekliliğiyle ve eş zamanlı olarak anlatılmasıyla doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Türlerin; yaratım ve aktarım, şekil ve yapı, konu ve içerik ile işlev özellikleri bakımından benzer özelliklere sahip olması, türler arası ilişkinin bir kat daha artmasını sağlamaktadır. Özbek sözlü geleneğindeki türler arasındaki, özellikle masal ve destan arasındaki ilişki bu bakımdan dikkate değerdir. Özbek masalları ile destanları olay örgüleri, motifleri ve kahramanları bakımından pek çok ortak unsuru paylaşmaktadır. Daha çok sihirli masallara özgü olan "çocuksuzluk", "olağanüstü doğum", "kahramanın yurdundan ayrılması", "sınav" vb. gibi motifler[441] Özbek destanlarında çok sık rastlanan motiflerdir. Söz konusu motiflerin kullanımı açısından, Özbek destanları ile

---

[439] Metin Ekici. "Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış". *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Gazi Üniv. THBMER Yay., 2006, s. 87.

[440] Şeref Boyraz. "Sözlü Anlatıların Sürekliliği Üzerine Düşünceler". Folklor/Edebiyat, S. 54, Ankara, 2008, s. 107.

[441] K. İmamov. *Özbek Halk Nesri Poetikası.* Taşkent: Fan Neş., 2008, ss. 130-148.

Türkiye sahası halk hikâyelerinin oldukça benzer özelliklere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Özbek destanları ile Türkiye sahası halk hikâyelerinin, masal motiflerinin kullanımı bakımından, birbirinden farklı tarafı, "dev", "ejderha", "simurg", "peri", "cadı" vb. gibi masala özgü motiflerin kullanım sıklığında ortaya çıkmaktadır. Türkiye sahası halk hikâyelerinde de yer alan bu motifler, Özbek destanlarında çok daha sık kullanılan ve Özbek sözlü geleneğindeki masal ile destan türünü birbirine daha da yaklaştıran motifler arasındadır. Bu bakımdan, Özbek destanlarının, Türkiye sahası halk hikâyelerine nazaran masal türüne daha yakın olduğunu söylemek mümkündür.

Özbek masalları ve destanları arasındaki yakınlığın ileri seviyede olmasını sağlayan bir başka unsur, bazı anlatıcıların hem destan ve hem de masal anlatmasıdır. Ilse Laude Cirtautas, Özbek sözlü geleneğindeki bu durumun ortaya çıkmasını, destan anlatıcıları ile masal anlatıcılarının genellikle tek bir kişiye bağlı olmasına ve anlatıcıların birbirlerini dinleyerek birbirlerinden etkilenmelerine bağlamaktadır.[442] Özbekler arasında destan anlatmalarıyla meşhur olan Fazıl Yoldaşoğlu, Rahmetulla Yusufoğlu, Taş Şair Çarşanbaoğlu, Murad Şair Atabayoğlu ve Matnazar Bahşı Cabbaroğlu gibi meşhur bahşılar, anlatım ortamının özelliğine bağlı olarak bazı durumlarda destan yerine masal anlatmayı tercih etmişlerdir. Sadece Özbek sözlü geleneğindeki destanları değil, aynı zamanda masalları da iyi bilen bu anlatıcılardan destanların yanında belirli sayıda masal metni de derlenmiştir.[443] Fakat bu anlatıcıların, Özbek sözlü geleneğinde hiçbir zaman usta masal anlatıcıları olarak kabul edilmediğini, halk arasında meşhur destan anlatıcıları olarak tanındıklarını özellikle belirtmek gerekir. Bu anlatıcıların masal ve destanın kompozisyon, anlatım üslubu, ifade tarzı bakımından benzer özelliklere sahip olmalarında ve olay örgüsü, tip ve motifleri birbirlerinden almalarındaki etkisi, ancak bu konu üzerinde yapılacak özel araştırmalar sayesinde açıklığa kavuşacaktır.

Sonuç olarak, sözlü gelenekte yaratılan türlerin birbirleriyle ilişki içinde olmasını ve bu ilişkinin seviyesini belirleyen en etkili unsurların; anlatmaların sözlü gelenekte eşzamanlı olarak yer almasının ve anlatılmasının, anlatmaların sahip olduğu sürekliliğin ve türlerin anlatıcılarının neden olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

---

[442] *Märchen der Usbeken: Samarkand, Buchara, Taschkent.* (Hrsg. u. übers. von Ilse Laude Cirtautas), (Die Märchen der Weltliteratur), Köln: Eugen Diederichs Verlag, 1984, ss. 219-220.

[443] Bu anlatıcılardan derlenen masal metinleri hakkında bkz. *Özbek Halk Ertaklari* C. I-II-III, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007.

I.2. ÖZBEK MASAL ANLATMA GELENEĞİ

Halk bilgisi ürünlerinin belirli bir düzen içinde ve belirli kurallar çerçevesinde üretilmesi ve aktarılması, bu ürünlerin her biri için geçerli olan "geleneğe bağlı olma" özelliğinden kaynaklanmaktadır. Dursun Yıldırım geleneklerin halk bilgisi ürünleri üzerindeki bu etkisini: "*Gelenekler folklor ürünlerinin belirli birer 'form' kazanmasını ve bu 'form' içinde kendini devam ettirmesini sağlar, ayrıca onlara kendilerini belirleyen diğer ayırıcı özellikleri kazandırır.*"[444] şeklindeki ifadelerle açıklamıştır. Araştırmacının bu tespitleri, halk bilgisi ürünlerinin yaratım, aktarım ve tür özelliklerini kazanma bakımından, içinde yaratıldıkları geleneklerden bağımsız değerlendirilmesinin mümkün olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu durum, halk bilgisi ürünlerinin var oluşunun ancak belirli bir gelenek içinde üretilmeyle mümkün olabileceğini ve halk bilgisi ürünlerinin içinde yaratıldıkları gelenekle bütünlük arz ettiklerinin açık bir göstergesidir.

Günümüze yakın dönemlerde, sözlü gelenekteki ürünler üzerinde yapılan araştırmalar, halk bilgisi ürünlerinin diğerlerinde olduğu gibi, sözlü ürünlerin yaratım ve aktarım özellikleri bakımından, içinde yaratıkları gelenekleri oluşturan bazı unsurlarla bağlantılı olduklarını ortaya koymuştur. Sözlü geleneğin, anlatmaya dayalı ürünlerin belirleyici unsuru olduğunun ortaya çıkması, sözlü gelenek araştırmalarının metinlerin yanında, metinlerin yaratımında ve aktarımında etkili olduğu düşünülen ve geleneği oluşturan; anlatıcı, dinleyici ve anlatım ortamına yönelmesini sağlamıştır.

Anlatmaya dayalı türler üzerinde ülkemizde son dönemlerde yapılan araştırmalarda, anlatmaların metinlerinin yanında, sözlü geleneği oluşturan anlatıcı, dinleyici ve anlatım ortamının da incelendiği çalışmaların çoğu destan ve halk hikâyesi türleri üzerinde yoğunlaşmıştır.[445] Türk sözlü geleneğinin önemli bir kısmını oluşturan masallar hakkında yapılan çalışmalarda ise, bu yöntemin yaygın olarak kullanıldığı söylenemez. Türkiye sahası masalları ve diğer Türk boylarının masallarının konu edildiği araştırmalarda masal metinleri esas alınarak; masallardaki fantastik ve olağanüstü unsurlar, masallara inanma, masal tipleri ve motifleri, masallardaki formel ifadeler vb. gibi konular derinlemesine araştırılmış, fakat masal metinlerinin ortaya

---

[444] Dursun Yıldırım. *Türk Bitigi: Araştırma/İnceleme Yazıları.* Ankara: Akçağ Yay., 1998, s. 68.

[445] Destan ve halk hikâyesi türlerinin içinde yaratıldığı geleneği oluşturan unsurlarla birlikte incelendiği çalışmalardan bazıları şunlardır: Metin Ekici. *Türk Dünyasında Köroğlu (İlk Kol) İnceleme ve Metinler.* Ankara: Akçağ Yay., 2004; Özkul Çobanoğlu. *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği.* Ankara: Akçağ Yay., 2003; Halil İbrahim Şahin. *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği.* Konya: Kömen Yay., 2010; İsmail Görkem. *Halk Hikâyeleri Araştırmaları Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuvarı.* Ankara: Akçağ Yay., 2000; Özkul Çobanoğlu. *Âşık tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü.* Ankara: Akçağ Yay., 2000; Erman Artun. *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı.* (Genişletilmiş 2. Baskı), İstanbul: Kitabevi Yay., 2005; Rafiye Okuşluk Şensen. *Adana Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği Geleneği.* Adana: Altın Koza Yay., 2009.

çıkmasını, gelişmesini ve değişmesini sağlayan gelenek göz ardı edilmiştir. Hâlbuki destancılık ve âşıklık geleneklerinde olduğu gibi, masal anlatma geleneğinde de anlatıcı, dinleyici ve anlatım ortamı gibi unsurlar, masal metinlerinin oluşumunda etkili olan unsurlardır. İlhan Başgöz, konuyla ilgili olarak; "*Masal, anlatıcı, dinleyici ve geleneksel masaldan kurulu bir dengedir. Bunlardan birine ağırlık verip, ötekileri çalışma alanı dışında bırakmak gerçekçi bir yaklaşım değildir.*"[446] şeklindeki ifadesiyle, masal araştırmalarında metinlerin yanında, geleneği oluşturan unsurların üzerinde durulmasının önemini ve gerekliliğini vurgulamaktadır.

Bu düşünceden hareketle, Özbek masallarını konu ettiğimiz çalışmamızın bu kısmında, Özbek masal anlatma geleneğinin özelliklerini ve kendine özgü yönlerini belirlemek amacıyla, geleneği oluşturan; anlatıcı, dinleyici, anlatma yeri, zamanı ve masal metni gibi unsurlar değerlendirilecektir.

I.2.1. Anlatıcı:

Geleneksel anlatım yapılarına bağlı olarak nesilden nesile aktarılan masalların farklı coğrafyalarda, farklı sosyal çevrelerde ve farklı zamanlarda değişiklilere uğrayıp, her anlatımda yeni bir şekil kazanması ve değişerek yayılması anlatıcının masala katkısı olarak yorumlanmaktadır. Bu nedenle masal araştırmacıları, masal ile anlatıcı arasındaki ilişkinin iyi incelenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Avrupa'daki ilk dönem halkbilimi çalışmalarından farklı olarak, destan ve masal anlatıcılarının kişiliği ile daha çok ilgilenilmesi Rus halk bilimi çalışmalarına özgü bir özelliktir.[447] Masal ve anlatıcı arasındaki ilişkiyi araştıran Rus araştırmacılar, masal anlatıcısının: "*1. Dış Görünüşü, 2. Yaşadığı Muhit, 3. Hayat Hikâyesi, 4. Masala Karşı İlgisi, 5. Psikolojisi, 6. Yaratıcılık Üslubu, 7. Masalı Anlatma Zamanı*".[448] gibi özellikleri üzerinde önemle durmuş ve anlatıcıların anlattıkları tür üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışmışlardır.

Halk bilimi araştırmalarında, masal anlatıcısı ile masal arasındaki ilişki ve anlatıcının masala katkısı üzerinde önemle duran araştırmacılar Carl Wilhelm Von Sydow, Mark Azadovski ve Linda Dègh'tir. Bu konudaki ilk çalışmaları yapan Carl Wilhelm Von Sydow'un konuyla ilgili görüşlerini İlhan Başgöz; "*Masalı yaratmada, yaymada ve değiştirmede anlatıcıya, önemli ama sınırlı bir katkı payı tanıdı. Onun*

---

[446] İlhan Başgöz. "Masalın Anlatıcısı". *Masal Araştırmaları/Folktale Studies I.* Haz.: Nuri Taner, İstanbul: Artsan Yay., 1988, s. 29.

[447] Mark Azadovski. *Sibirya'dan Bir Masal Anası.* (Girişi Yazan ve İngilizceden Çev.: İlhan Başgöz), (Genişletilmiş II. Baskı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2002, s. 47.

[448] İ. V. Karnauhova. "Ob İzuçenii Skazoçnika Kak Artista". *Folklor Poetiçeskaya Sistema*. Moskva, 1977, ss. 311-323'ten Koşmurad Beknazarov. *Özbek Halk Maişiy Ertaklari (Örganilişi, Tasnifi, Poetikası)*. (Dissertatsiya), A. Kadiriy Namidagi Davlat Madaniyat İnstituti, Taşkent, 1993, s. 73.

'gelenek taşıyıcısı' dediği anlatıcı masal çalışmalarının dışında tutulamazdı."[449] Şeklinde özetlemiştir. Bu ilişki üzerinde duran diğer araştırmacı Mark Azadovski, Türkçeye de tercüme edilen "*Sibirya'dan Bir Masal Anası*" adlı eserinde, Sibirya'nın Verkholensk bölgesinde yaşayan Natalia Vinokurova'nın masal anlatımından hareket-le, masal ve anlatıcı arasındaki ilişkiyi değerlendirmiştir. Azadovski'nin; "*Açıktır ki, her yeni söyleyişte yeniden yaratılan her masalda, anlatıcının kişisel deneyimi, kişiliği önemli bir yer tutar. Masalın yeni nakışlanmaları ve yerel ayrıntıların verilmesi, buna, yani anlatıcının kişiliğine ve deneyimlerine bağlıdır.*"[450] şeklindeki ifadeleri, masal anlatıcısının kişiliğinin, anlattığı masal üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir.

Sonraki yıllarda aynı konu üzerinde çalışan Linda Dègh ise, Macaristan'ın Kaskad bölgesinde yaşayan Szekler arasındaki masal anlatma geleneğini incelediği "*Folktales and Society: Story-Telling in a Hungarian Peasant Community [Masal ve Toplum: Bir Macar Köylü Topluluğunda Masal Anlatımı]*" adlı eserinde, masal anlatımında birey olarak masal anlatıcısının hem masal anlatma geleneğinden, hem de dinleyiciden çok daha önemli olduğunu vurgulamış, masalcılar ve masalları arasındaki duygusal bağdan söz etmiştir.[451] Araştırmacıların bu ifadeleri, masalların anlatıcıların hayatından izler taşıdığının ve anlatıcının anlattığı her masala kendi bilgi ve birikimini, hayat görüşünü, içinde yaşadığı toplumun gelenek, göreneklerini ve değer yargılarını yansıttığının açık bir göstergesidir.

Dünyadaki masal araştırmalarında, masal ve anlatıcı ilişkisi uzun süredir inceleme konusu olmasına rağmen, ülkemizdeki masal araştırmalarında bu ilişki sınırlı sayıdaki çalışmanın konusu olmuştur.[452] Benzer bir durumun Özbekistan'daki masal araştırmaları için de geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Özbek destan anlatıcıları olan bahşıların hayatı, repertuarı, anlatım teknikleri vb. gibi konuların derinlemesine

---

[449] İlhan Başgöz. age., s. 26.

[450] Mark Azadovski. *age.*, s. 84.

[451] Linda Dègh. *Folktales and Society: Story-Telling in a Hungarian Peasant Community*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1969, ss. 187-234'ten Süheyla Sarıtaş. "Halk Anlatılarında Hayat Hikâyesi Unsuru". A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 40, Erzurum, 2009, s. 174.

[452] Masal anlatıcıları ve anlatıcı ile masal ilişkisi hakkında bkz. İlhan Başgöz. "Masalın Anlatıcısı". *Masal Araştırmaları/Folktale Studies I.* Haz.: Nuri Taner, İstanbul: Artsan Yay., 1988, ss. 25-29; Pertev Naili Boratav. "Masal ve Masalcı Üzerine". *Masal Araştırmaları/Folktale Studies I.* Haz.: Nuri Taner, İstanbul: Artsan Yay., 1988, ss. 31-39; Saim Sakaoğlu. "Masal Anlatıcılarının Bazı Husûsiyetleri". *Masal Araştırmaları.* Ankara: Akçağ Yay., 2003, ss. 130-133; Saim Sakaoğlu. "Tokatlı Bir Masal Anası: Şehâdet Göl". *Masal Araştırmaları.* Ankara: Akçağ Yay., 2003, ss. 147-151; Esma Şimşek. "Kadirlili Bir Masal Anası: Meliha Varlı". Erciyes, S. 19 (221), Mayıs 1996, ss. 14-17; Esma Şimşek. "Kırşehirli Bir Masal Anası: Esma Demirdaş". Tarla, S. 33 (99/5), Mayıs 1999, ss. 22-27; Esma Şimşek. "Malatyalı Bir Masal Anası: Suzan Geniş". Milli Folklor, S. 56, Kış-2002, ss. 109-120; Mustafa Arslan. *Denizli Yöresinden Derlenmiş Masallar, İnceleme-Metin.* Denizli: Zirve Yay., 2008.

incelendiği pek çok kitap yayınlanmış olmasına rağmen[453], Özbek masal anlatıcılarının incelendiği kitap bütünlüğünde bir eser halen yayınlanmış değildir. Özbekistan'da sözlü gelenekteki türlerle ilgili araştırmalarda böyle bir dengesizliğin ortaya çıkmasındaki en büyük etken, Özbekistan'daki masal araştırmalarının destan araştırmalarının gölgesinde kalmasıdır. Özbek bilim adamları; masal anlatıcılarının tipleri, anlatım teknikleri, anlattıkları masallara etkileri, repertuarları vb. gibi konuları genellikle Özbek masallarının incelendiği çalışmaların içinde kısaca değerlendirmeyi tercih etmişlerdir.

Sözlü türlerin anlatıcıları ile birlikte değerlendirildiği çalışmalarda masal, efsane ve fıkra belli tipte anlatıcısı olmayan türler olarak kabul edilmektedir. Metin Ekici'nin, masallarla ilgili olarak; "*Bu anlatmaların kendilerine ait bir tür geleneği oluşturmakla birlikte, belli bir anlatıcı grubuna bağlı bir gelenek oluşturmalarının söz konusu olmadığı*"[454] şeklindeki tespitinin, Özbek masalları için de geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü sınırları az çok belirlenmiş bir Özbek masal anlatma geleneğinden bahsetmek mümkünken, Türk boyları arasında genelde "destancı" adı verilen anlatıcı tipine bağlı olarak gelişmiş "bahşılık", "jıravlık", "âşıklık" vb. gibi geleneklere benzer, tek bir masal anlatıcısı tipine bağlı olarak gelişmiş bir gelenekten bahsedilemez. Bu nedenle, Özbek masallarını anlatan tek bir anlatıcı tipinin mevcut olduğu söylenemez.

Özbek masal anlatıcıları genel olarak "ertakçi [masalcı]" terimiyle adlandırılmaktadır. Bilim adamlarının tespitlerine göre, Özbek masallarının birbirinden farklı özelliklere sahip birden fazla anlatıcı tipi mevcuttur. Bilim adamları bu anlatıcı tiplerinden birinin "profesyonel masal anlatıcısı" olduğu konusunda hem fikirdir.[455] Özbek bilim adamlarının bazıları, sözlü gelenek içinde yetişmiş, masal anlatmada yetenekli, geniş bir masal repertuarı olan vb. gibi özelliklere sahip masal anlatıcılarını

---

[453] Özbek destan anlatıcıları ve destanları hakkında bkz. M. Saidov. *Özbek Halk Dastançılıgıda Badiiy Maharet Masalalari*. Taşkent: Fan Neş., 1969; *Ergaş Şair ve Uning Dastançilikdagi Örni.* (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 2. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1971; *Fazıl Şair*. (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 3. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1973; *Polkan Şair*. (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 4. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1976; *İslam Şair ve Uning Halk Poeziyasida Tutgan Örni.* (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 5. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1978; T. Mirzayev. *Halk Bahşilarining Epik Repertuari.* Taşkent: Fan Neş., 1979.

[454] Metin Ekici. "Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış". *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Gazi Üniv. THBMER Yay., 2006, s. 87.

[455] M. İ. Afzalov. *Özbek Halk Ertaklari Hakıda*. Taşkent: Fan Neş., 1964, s. 12; M. İ. Afzalov. "Song Söz". *Gülpari: Namangan Ertaklari.* (Özbek Halk İcadı), (Yazib Alib Neş. Tay.: T. Ğazıbayev), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1969, s. 266; Ğ. Cahangirov. *Özbek Balalar Folklori.* Taşkent: Fan Neş., 1975, ss. 35-36; Ğ. Calalov. *Özbek Halk Ertaklari Poetikası.* Taşkent: Fan Neş., 1976, s. 135; K. İmamov. "Sözbaşi". *Zümrad ve Kımmat.* (Özbek Halk İcadı), (Tüzüvçi: K. İmamov), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1988, s. 10; B. Karimiy. "Özbek Halk Ertaklarining Bazı Bir Hususiyatlari Hakıda". ÖTA, S. 1, 1996, s. 63.

ifade etmek için sadece "profesyonel masalcı" terimini kullanırken, bazı araştırmacıların aynı veya benzer özelliklere sahip anlatıcı tipini nitelemek için "profesyonel" ile "usta" terimlerini yan yana kullandıkları gözlenmektedir. Özbek bilim adamlarının bu tür ikili kullanımlarına örnek olması bakımından, M. İ. Afzalov'un; "*Özbekistan'da profesyonel masalcılar ve usta masalcılar oldukça fazladır.*"[456] şeklindeki ifadesini alıntı yapmak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bilim adamlarının araştırmalarından anlaşıldığına göre, benzer özelliklere sahip bu anlatıcıların "profesyonel masalcı" ve "usta masalcı" olarak adlandırılmasının arasında bir fark olup olmadığı ve eğer varsa bu anlatıcılar arasındaki farkın ne olduğunun açıklanması gerekmektedir.

Bu amaçla, "profesyonel" ve "usta" kelimelerinin sözlüklerdeki anlamları üzerinde durmak, konunun açıklığa kavuşturulmasında fayda sağlayacaktır. "Profesyonel" kelimesi Özbek Türkçesinde; "*1. Herhangi bir mesleğe ait, herhangi bir mesleğe bağlı olan. 2. Bir işi meslek olarak yapan, bir işle sürekli ilgilenen, bir işte uzmanlaşmış olan*"[457] anlamlarına sahiptir. "Usta" kelimesi ise; "*1. Bir meslek veya zanaat ile ilgilenen yetenekli, mütehassıs. 2. Belirli bir meslek veya zanaatı öğreten kişi. 3. Bir işi ustalıkla beceren kişi.*"[458] anlamlarına sahiptir. Aynı kelimeler, Türkiye Türkçesinde de benzer anlamlara sahiptir. Fransızca kökenli "profesyonel" kelimesi; "*1. Bir işi kazanç sağlamak amacıyla yapan (kimse), amatör karşıtı, 2. Ustalaşmış, uzmanlaşmış.*"[459] anlamlarına gelirken; Farsça "üstad" kelimesinden türetilmiş olan "usta" kelimesi ise; "*1. Bir zanaatı gereği gibi öğrenmiş olan ve kendi başına yapabilen kimse. 2. Zanaat öğreticisi. 3. Zanaatçılar için unvan. 4. Eli uz, işinin eri, becerikli, mahir*"[460] anlamlarına sahiptir.

Profesyonel ve usta kelimelerinin sözlük anlamları arasında ilk bakışta belirgin bir farklılığın olmadığını ve her iki kelimenin de aynı anlamda kullanıldığı düşünmek mümkün olsa da söz konusu kelimelerin ifade ettikleri anlam bakımından bir noktada farklılığa sahip olduğu görülmektedir. Düşüncemize göre, profesyonel ve usta terimleri arasındaki en bariz farklılık, "profesyonel" kelimesinin daha çok maddi gelir elde etmeyle ilişkili olması, "usta" kelimesinin ise bir sanatı, zanaatı veya mesleği tam anlamıyla öğrenmek ve/veya öğretmekle ilgili olmasıdır. Bu bakımdan, profesyonel-

---

[456] M. İ. Afzalov. "Song Söz". *Gülpari: Namangan Ertaklari.* (Özbek Halk İcadı), (Yazib Alib Neş. Tay.: T. Ğazıbayev), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1969, s. 266.

[457] S. F. Akabirov vd. *Özbek Tilining İzahli Luğati.* C. 1, Moskva: Rus Tili Neş., 1981, s. 605.

[458] S. F. Akabirov vd. *age.*, C. 2, s. 282.

[459] http://tdk.org.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=profesyonel (Erişim tarihi: 13.02.2011).

[460] http://tdk.org.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=usta (Erişim tarihi: 13.02.2011).

liğin "bir işi gelir getiren meslek olarak yapmayı" ifade ettiği, ustalığın ise daha çok "yapılan bir işte ulaşılan en yüksek seviyeyi ve o işle ilgili mahareti" ifade ettiğini söylemek yanlış olmaz.

Profesyonel ve usta kelimelerinin sözlük anlamları hakkındaki bu bilgiler ışığı altında; Özbekistan'daki "profesyonel masalcı" adlandırmasının, masal anlatmanın bazı usta anlatıcılar tarafından bir meslek olarak icra edildiğine, vurgu yaptığını söylemek mümkündür. Özbekistan'da ve Türkiye'de kullanılan "usta masalcı" adlandırması ise, anlatıcıların masal anlatma kabiliyetini ve diğer anlatıcılardan farklı olarak masal anlatımında ulaştıkları seviyeyi ifade etmektedir. Bu bakımdan, K. İmamov'un; "*Profesyonel masalcılar aynı zamanda usta icracılardır.*"[461] tespiti, profesyonel masal anlatıcılarının da usta masal anlatıcıları olduğunu ve bu anlatıcıların diğer usta masalcılarla aralarındaki tek farkın, masal anlatmayı bir meslek halinde icra etmeleridir. Bu nedenle, her profesyonel masalcının usta masalcı olduğu, fakat her usta masalcının profesyonel masalcı olmadığı söylenebilir.

Özbek sözlü geleneğinde masal anlatmanın, bazı usta anlatıcılar tarafından bir meslek haline getirilmiş olması, Özbek masal anlatma geleneğinin ulaştığı seviyeyi, canlılığını, Özbek Türklerinin masala olan ilgisi ve sevgisini göstermesi bakımından önemlidir. Özbek Türkleri arasındaki masal anlatmanın bazı usta anlatıcılar tarafından profesyonel olarak icra edilmesi, Özbek masal anlatıcılarını Özbekistan sahasındaki profesyonel destan anlatıcıları olan bahşılara yaklaştırmaktadır. Anlatıcılar arasındaki bu yakınlık, masal ve destan ilişkisi kısmında belirttiğimiz, Özbek masalları ile destanlar arasındaki yakınlığın ortaya çıkmasında etkili olan unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Fakat Özbek masal araştırmalarında, masal anlatıcılarının masalın oluşumundaki etkisi yeterince incelenmediği gibi, maalesef masal anlatıcılarının biyografileri, repertuarları ve hangi usta masalcıların masal anlatımını profesyonel olarak icra ettikleri konuları da yeterince araştırılmış değildir. Zikredilen konularla ilgili bilgilere yine masalların incelendiği çalışmalarda kısa notlar şeklinde rastlamak mümkündür.

Masal türü üzerinde çalışan Özbek bilim adamları, Özbek masal anlatma geleneğinin temsilcileri olan masal anlatıcılarını sahip oldukları bazı özelliklere bağlı olarak sınıflandırmışlardır. Bu sınıflandırmalardan ilki Ğani Cahangirov'a aittir. Ğ. Cahangirov, Özbek çocuk folklorundaki türleri incelediği "Özbek Balalar Folklori" adlı kitabının "Çocuk Masalları" bölümünde, daha önceki dönemlerde padişahların huzurunda masal anlatan "Saray Masalcıları"nın bulunduğunu belirttikten sonra, Özbek masal anlatıcılarını; "*1. Profesyonel Masalcılar, 2. Masalcı, Vaiz ve Meddah Adı*

[461] K. İmamov. age., s. 10.

Verilen Masalcılar, 3. Aile Masalcıları" olmak üzere üç başlık altında sınıflandırmıştır.[462] Ğ. Cahangirov'un sınıflandırmada ikinci başlık altında yer verdiği "*Masalcı, Vaiz ve Meddah*" adlı anlatıcılar hakkında; "*Halk bunlara meddahlar der.*"[463] şeklindeki ifadesi, aynı anlatıcı tipini ifade etmek için kullanılan üç terimin, Özbekistan'ın farklı bölgelerindeki kullanımları olduğunu düşündürmekte ve bu tip anlatıcılara genel olarak "meddah" adı verilmesinin daha doğru olacağını göstermektedir.

Masal anlatıcılarını sınıflandıran bir başka araştırmacı Kamilcan İmamov'dur. K. İmamov, Özbek masal anlatıcılarını, masalı içerik ve şekil yönünden bilme derecelerine göre; "Profesyonel Masalcı" ve "Profesyonel Olmayan Masalcı" olarak iki gruba ayırmış ve daha sonra bu iki anlatıcı tipine ait özellikler hakkında bilgi vermiştir.[464] K. İmamov'un iki anlatıcı tipi hakkında verdiği bilgiler, profesyonel masalcıların, yaratım ve aktarım bakımından oldukça yetenekli usta anlatıcılar oldukları, profesyonel olmayan masalcıların ise, masalları sadece aktarabilen amatör anlatıcılar oldukları anlaşılmaktadır.

Koşmurad Beknazarov ise "Özbek Gündelik Masalları" hakkında hazırladığı tez çalışmasında, Ğ. Cahangirov'un verdiği bilgilere dayanarak, Özbek masal anlatıcılarını iki gruba ayırmıştır. K. Beknazarov'a göre; "Saray Masalcıları, Profesyonel Masalcılar, Vaiz ve Meddahlar" birinci grubu, "Aile Masalcıları" ise ikinci grubu teşkil etmektedir.[465] K. Beknazarov, Özbek masal anlatıcılarını neye göre gruplandırdığı ve aynı grupta yer alan anlatıcıların ortak özelliklerinin ne olduğu hakkında bilgi vermemiştir.

Özbek masal anlatıcılarının günümüze yakın dönemde yapılmış bir başka sınıflandırması Özbek Milli Ansiklopedisi'nin "Ertakçi [Masalcı]" maddesinde yer almaktadır. Özbek masal anlatıcıları bu eserde; "İcracı Masalcılar" ve "İcatkar Masalcılar" olarak iki farklı gruba ayrılmıştır. İcracı adı verilen masal anlatıcılarının duydukları ve bildikleri masalı hiç değiştirmeden aynen tekrar eden anlatıcılar oldukları belirtilmiştir. İcatkar Masalcılar grubunda yer alan masalcıların ise, masal anlatmada yetenekli oldukları, anlattıkları masallara yeni motif ve epizotlar ekledikleri, fakat bu eklemelerin masalın geleneksel yapısını bozmadığı ifade edilmiştir.[466]

Özbek bilim adamlarının sınıflandırmaları, Özbekler arasında; "profesyonel", "usta", "meddah" ve "aile masalcıları" adı verilen farklı tipte masal anlatıcılarının bulunduğunu göstermektedir. Söz konusu masal anlatıcılarının birbirinden farklı

---

[462] Ğ. Cahangirov. *Özbek Balalar Folklori.* Taşkent: Fan Neş., 1975, ss. 35-36.

[463] Ğ. Cahangirov. *age.*, s. 36.

[464] K. İmamov. age., s. 10.

[465] Koşmurad Beknazarov. *age.*, s. 72.

[466] *Özbekistan Milliy Entsiklopediyasi*. C. 10, Taşkent: ÖME, Davlat İlmiy Neş., 2005, s. 261.

olmalarını sağlayan en önemli özellik, yaratıcılık ve aktarma kabiliyetlerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, Özbek masal anlatıcılarını masalları yeniden yaratma ve geleneğe uygun olarak aktarmadaki ustalıklarına göre, Özbek Milli Ansiklopedisi'ndeki sınıflandırmaya benzer şekilde; "Yaratıcı Masal Anlatıcıları" ve "Aktarıcı Masal Anlatıcıları" şeklinde iki grup halinde incelemenin daha doğru olacağını düşünüyoruz.

I.2.1.1. Yaratıcı Masal Anlatıcıları:

Özbek masal anlatıcılarının bazıları, masalları yeniden yaratım ve aktarım bakımından oldukça yetenekli ve bu konuda ustalaşmış, hatta bu anlatıcıların bir kısmı masal anlatmayı meslek olarak icra etme derecesine yükseltmiş anlatıcılardır. "Profesyonel" ve "usta" masal anlatıcıları, bu nedenle, Özbek masal anlatma geleneğini oluşturan anlatıcılar olarak kabul edilir ve onların "yaratıcı masal anlatıcıları" gurubu içinde yer almasını sağlar.

Profesyonel ve usta masal anlatıcıları, Ziya Gökalp'in "*ocaktan yetişme masalcılar*"[467], Pertev Naili Boratav'ın ise "*geleneğin masalcısı*"[468] olarak tanımladığı masalcılardır. Araştırmacıların masalcıları bu şeklide tanımlamasının sebebi, profesyonel ve usta masalcıların sözlü gelenek içinde, usta-çırak ilişkisiyle yetişmiş olmaları ve masalları bu çerçevede öğrenerek, geleneğe uygun bir şekilde aktaran anlatıcılar olmalarıdır.

Masal anlatma geleneğindeki usta-çırak ilişkisi, genellikle masal anlatmaya hevesli ve yetenekli adayın usta bir masal anlatıcısının yanında belirli bir süre eğitim için bulunmasıyla gerçekleşmektedir. Çırak, ustasının dinleyici karşısında anlattığı masalları bu sayede tekrar tekrar dinleyerek masal anlatım tekniğini ve yeni masalları öğrenme imkânına sahip olmaktadır. Fakat Özbek masal anlatma geleneğinde usta ile çırağı bir araya getiren öncelikli sebep masal anlatma eğitimi değildir. Bu eğitimin gerçekleşmesi için usta ile çırağın bir arada bulunmasını sağlayan başka sebep veya sebeplerin mevcut olması gerekmektedir. Usta ile çırağın bir arada bulunması, genellikle iki sebebe bağlı olarak ortaya çıkar. Bunlardan ilki; çırağın, ustasının aile üyelerinden biri olmasıdır. Usta ile çırak bu sayede uzun süre bir arada bulunabilmekte, ustanın bildiği masalları ve masal anlatma sanatının inceliklerini oğlu, kızı veya torunu olan çırağına öğretmesi mümkün olabilmektedir. Meşhur masal anlatıcısı Abduğafur Şükürov'un, usta bir masal anlatıcısı olarak yetişmesi bu şekilde gerçekleşen bir usta-çırak ilişkisi sayesinde mümkün olmuştur. A. Şükürov, bildiği ve dinleyici karşısında defalarca anlattığı masalları, pek çok masalın yanında efsane, rivayet ve halk koşukları

[467] Saim Sakaoğlu. *Masal Araştırmaları.* Ankara: Akçağ Yay., 2003, ss. 147.
[468] P. Naili Bortav. age. s. 35.

da bilen ninesi Tansık Rahmetullakızı'ndan ve usta bir masal anlatıcısı olan annesi Saadet İbrahimkızı'ndan öğrenmiştir.[469]

Usta ile çırağın bir arada bulunmasını sağlayan diğer sebep, herhangi bir zanaatın öğretimiyle ilgilidir. M. İ. Afzalov, profesyonel masal anlatıcılarının pek çok genci yanına topladıklarını ve masal anlatıcılarının çoğunun genellikle zanaatkârlar veya çobanlar olduğunu belirtmiştir.[470] Araştırmacının bu ifadesi, usta masal anlatıcısıyla çırağının, bir araya gelmesini sağlayan diğer sebebi de ortaya koymaktadır. Buna göre, usta masalcı ile çırağı masal anlatma eğitimi için bir araya getiren ikinci sebep, onların aynı zamanda dokumacılık, örmecilik, sıvacılık vb. gibi zanaatların öğretiminde de usta-çırak ilişkisi içinde olmalarıdır. Hasan Hudayberdioğlu'nun masal anlatıcılığını öğrenmesiyle ilgili aşağıdaki ifadeleri, bu şekildeki usta-çırak ilişkisini açıklar niteliktedir. M. İ. Afzalov, asıl mesleği sıvacılık olan, sonradan onsekiz yıl demiryolunda çalışan profesyonel masal anlatıcısı Hasan Hudayberdioğlu ile 1935 yılında yaptığı görüşmede, kendisinin; "*Ben bu masalları ustam sıvacı Esan'dan öğrendim. Ben Esan atadan hem sıvacılık mesleğini ve hem de masalcılık mesleğini öğrendim.*"[471] dediğini kaydetmiştir. Nasrulla Sabirov tarafından 1965 yılında A. Yunusov'dan derlenen "Dana Yigit ve Uning Kayligi [Bilge Yiğit ve Sevgilisi]" masalının girişinde, anlatıcının bu masalı bir bıldırcıncıdan öğrendiğini, onun da masalı başka bir bıldırcıncıdan öğrendiğini ifade etmektesi dikkat çekicidir.[472] Bunların yanında, çalışmamızda 44. masal olarak yer alan "Üç Bahadır Kardeş" masalını anlatan, usta masal anlatıcısı Hokandlı Hamrabibi Umaralikızı'nın asıl mesleğinin dokumacılık olması[473], Özbek masal anlatma geleneğindeki usta-çırak ilişkisinin, yerleşik hayat tarzının bir getirisi olarak, zanaat öğretimiyle iç içe geçtiğinin göstergesidir.

Usta-çırak ilişkisinin Özbek masal anlatma geleneğine özgü olan bu şekli, sözlü gelenekteki usta-çırak ilişkisinin bütün türlerde aynı şekilde gerçekleşmediğini ve bu ilişkinin öğretilen/öğretilen türe bağlı olarak bir takım farklılıklara sahip olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan, Özbek masal anlatma geleneğindeki usta-çırak ilişkiyle, Özbek destancılık geleneğindeki usta-çırak ilişkisi; usta-çırak ilişkisinin kurulması, çırağın anlatmayı öğrenme aşamaları ve öğrenme süresi bakımından bazı faklılıklara

---

[469] Z. Husayinova-B. Sarımsakov. "Sehrli Alem Sahibi". *Külsa Gül, Yığlasa Dür*. (Aytuvçi: A. Şükürov, Neş. Tay.: Z. Husayinova-B. Sarımsakov), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1983, s. 300.

[470] M. İ. Afzalov. *Özbek Halk Ertaklari Hakıda*. Taşkent: Fan Neş., 1964, s. 12.

[471] M. İ. Afzalov. "Song Söz". *Gülpari: Namangan Ertaklari.* (Özbek Halk İcadı), (Yazib Alib Neş. Tay.: T. Ğazıbayev), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1969, s. 266.

[472] *Aycemal: Hayatiy Ertaklar*. İkinci Kitap, (Özbek Halk İcadi), (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-Z. Husayinova-N. S. Saburov), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1969, s. 10.

[473] M. İ. Afzalov. *Özbek Halk Ertaklari Hakıda*. Taşkent: Fan Neş., 1964, s. 12.

sahiptir. Özbek destan anlatıcıları olan bahşıların çırakları ile bir araya gelmeleri için aile ilişkisi içinde olmaları veya herhangi bir meslekte de usta-çırak ilişkisi içinde olmaları gibi sebeplerin bulunması gerekmemektedir. Bir başka deyişle, bahşılar ile çıraklarının bir arada bulunmasını sağlayan tek sebep destan anlatım sanatının öğrenilmesi ve öğretilmesidir. Bunun yanında, usta bahşı ile çırağının bir arada bulunması sadece belirli zamanlarda gerçekleşen bir durum değil, belli bir zaman diliminin devamlı beraber geçirilmesi şeklindedir. Bu nedenle, çırak birkaç yıl süren eğitimi boyunca ustasının yanında yaşar, ona günlük işlerinde yardımcı olur ve destan anlatma sanatını bu süre zarfında aşama aşama öğrenir.[474]

Özbek Türklerinin masal ve destan anlatma geleneklerindeki usta-çırak ilişkisi arasında bu farklılıkların olması, Özbek masal anlatma geleneğindeki usta-çırak ilişkisinin destan anlatma geleneğindeki usta-çırak ilişkisine göre daha zayıf olduğunun ve destan anlatma geleneğindeki gibi sistemli bir usta-çırak ilişkisinin mevcut olmadığının göstergesidir. Bu durum, tek bir anlatıcı tipine bağlı olarak gelişmiş bir masal geleneğinin bulunmayışının yanında, her iki türün yapısı ve icra tarzlarından kaynaklanan farklılıklar olarak değerlendirilmelidir. Destanın masala göre çok daha hacimli bir tür olması ve dombıra veya dutar adı verilen müzik aleti eşliğinde icra ediliyor olması, çırağın, usta bir bahşı olabilmek için daha uzun süren, aşamalı bir eğitimden geçmesini gerekli kılmaktadır.

Özbek destan anlatıcılarının, bu şekilde sistemli bir usta-çırak ilişkisi içinde yetişmelerinin sonucu olarak farklı anlatım tarzlarına sahip destan ekolleri oluşturmalarına rağmen[475], Özbek masal anlatıcılarının oluşturduğu farklı masal ekollerinden bahsetmek mümkün değildir. "Bulunğur" destan ekolüne bağlı bahşıların daha çok kahramanlık destanlarını, "Korğan" destan ekolüne bağlı bahşıların ise genel-de aşk konulu destanları anlatamada usta olmalarına benzer şekilde, bazı masal anlatıcılarının anlatım tarzlarını bir ekol oluşturma düzeyine çıkaramadıkları, bunun yerine farklı masal türlerini anlatmada ustalaştıkları görülmektedir. Profesyonel masal anlatıcıları olan Abduğafur Şükürov, Hasan Hudayberdioğlu ve Husanbay Rasulov genellikle sihirli masalları, Hamrabibi Umaralikızı kahramanlık masallarını, Haydar Bayçayev hayvan masallarını ve Nurali Nurmatoğlu ise daha çok gündelik masalları anlatmasıyla meşhur olmuş anlatıcılardır.

Profesyonel ve usta masal anlatıcıları diğer anlatıcılardan ayıran en önemli özellikleri, ustalarından dinledikleri masallara yeni epizotlar, motifler ve karakterler

---

[474] Selami Fedakâr. *age.,* ss. 49-50.

[475] Özbek destan araştırmalarında "destan mektebi" olarak adlandırılan farklı destan ekolleri ve bu ekollerin özellikleri hakkında bkz. Selami Fedakâr. *age.,* ss. 53-67; Mehmet Aça. "Özbek Türklerinin Destancılık Geleneği Üzerine Notlar". Millî Folklor, S. 53, Bahar-2002, ss. 78-93.

gibi bazı eklemeler yaparak masalları yeniden yaratabilme ve geleneğe uygun olarak aktarabilme kabiliyetine sahip olmalarıdır. Bu özellikleri nedeniyle, profesyonel ve usta masal anlatıcıları yaratıcı masal anlatıcıları olarak kabul edilmiştir. K. İmamov'un aşağıdaki tespitleri, profesyonel ve usta masalcılara özgü olan masalları yeniden yaratma özelliğinin yapısını açıklar niteliktedir; "*Profesyonel masalcılar, masalların geleneksel olay örgüsü şemasını çok iyi bilir ve bu şemaya riayet eder, genel olarak, geleneksel hale gelen formülleri ve hazır kalıba dönüşen küçük detayları yerli yerinde kullanır. Bunun dışına çıkmaz. Bu nedenle de, bu tip masalcıların anlattığı masallarda eklemeler veya değişmeler yapılmış olsa da masalın geleneksel olay örgüsü bozulmaz, ek olay örgüsüne ve masalın amacına engel olmaz, aynı zamanda mantık bozulmaz. Yeni eklenen epizot veya karakterler, olay örgüsü yaratan motifler silsilesinin tam, bedii yönden mükemmel, dosdoğru ve etkili olmasını sağlar.*"[476] Araştırmacının ifade ettiği gibi, profesyonel ve usta masalcıların anlattığı masallara ekledikleri yeni epizot, motif ve tipler masalların geleneksel olay örgüsüne ek bir olay örgüsü yaratabilmeyle alakalıdır ve bu da doğal olarak masalların hacim bakımından daha uzun olmasını sağlamaktadır. Usta anlatıcıların, anlatım ortamına ve dinleyiciye bağlı olarak masalı uzatmak istemeleri sonucunda ortaya çıktığını düşündüğümüz bu durum, tek bir masalın iki farklı masal tipini içermesi sonucunu da doğurmaktadır. Çalışmamızdaki 18 numaralı "Kırk Damat", 21 numaralı "Gülperi" ve 25 numaralı "Ebulkasım" masalları iki masal tipinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş masallardır ve söz konusu duruma örnek gösterilecek en dikkat çekici masallardır.

Profesyonel ve usta masal anlatıcılarının yaratıcılık kabiliyetleriyle bağlantılı olan bir başka husus, bu anlatıcıların masallarında kullandıkları masal formelleriyle ilgilidir. Bu anlatıcılar, masal formellerinin yapısını bozmadan yeni eklemelerle geliştirip zenginleştirebilme yeteneğine sahip anlatıcılardır. M. İ. Afzalov'un ifadesine göre; masalların başlangıcının masal anlatıcılarına göre farklılık göstermesinin sebebi, masal anlatıcısının kabiliyetine ve profesyonel bir masal anlatıcısı olup olmamasına bağlıdır.[477] M. Muradov ve H. Şayhov, bir masalcının profesyonel olup olmadığının ve bir ustasının olup olmadığının kullandığı giriş fomelinden anlaşılabileceğini belirtmişlerdir.[478] Ğ. Calalov ise, profesyonel usta masalcıların formelleri zenginleştirip geliştirmelerinde, engin hayat tecrübelerine sahip olmaları ve yazılı edebiyat ile tanışmış olmaları gibi bazı unsurların önemli bir rol oynadığını ileri sürmüştür. Araştırmacıya göre, profesyonel masalcıların formelleri geliştirmesi, eskiden beri kullanılan formelleri bırakarak, onlarla alakasız yeni formeller yaratması olarak

---

[476] K. İmamov. age., s. 10.

[477] M. İ. Afzalov. age., s. 174.

[478] M. Muradov-H. Şayhov. *Hayatbahş Hayallar*. Taşkent: YG Neş., 1985, s. 102.

anlaşılmamalıdır. Profesyonel masal anlatıcıları geleneksel formelleri yeniden kombine ederek, yeni cümleler ve fikirlerle zenginleştirerek geliştirmektedir.[479]

Profesyonel masal anlatıcısı Hasan Hudayberdioğlu, Özbek masal anlatıcıları arasında, giriş formellerinin yeni kombinasyonlarını oluşturmada en başarılı masal anlatıcılarından biri kabul edilmektedir. H. Hudayberdiyev'den derlenen ve çalışmamızda 46 numarayla yer verilen "Melike-i Hüsnabad" masalının giriş formeli diğerlerinden farklı bir yapıdadır. Anlatıcının, kendisine ve dinleyicilere iyi dileklerde bulunması genelde bitiş formellerine özgü olmasına rağmen[480], bu masalda "*Size bağ versin, bize hayat. Zamanların zamanında, çok eski günlerde zalim bir padişah varmış.*" şeklinde, giriş formelinde yer verilmiştir. Meşhur masalcının bu uygulaması, geleneksel olarak masalın sonuç kısmında kullanılan formelin, dinleyicinin dikkatini çekmek ve ilgisini arttırmak için, masalın girişinde kullanılmasıyla ortaya çıkan bir yenilik olarak değerlendirilebilir.

Dehkanbay Behramov'dan derlenen "Malikai Cahan [Melike-i Cihan]" masalının giriş formelinden önce yer alan; "*Mehnatning rahati bar, maşakkatning lazzati bar, kıymatning hikmati bar, arzanning illati bar, cahlning afati bar. Bir bar ekan, bir yok ekan, ötgan zamanda…*"[481] [Emeğin rahatı var, meşakkatin lezzeti var, kıymetlinin hikmeti var, ucuzun illeti var, öfkenin afeti var. Bir varmış, bir yokmuş…] şeklinde, öğüt niteliğindeki sözler de dinleyicinin dikkatini çekmek amacıyla giriş formellerine benzer bir yapıda düzenlenmiş ifadelerdir. Yine, Hasan Hudayberdioğlu'ndan derlenen "Kambağal Kız [Fakir Kız]" masalının; "*Taraka-turuk, amançu boyınturuk, şamirzayu kakkuruk, heyhat, ağzıga navvat; siynani siynaga koyıb, dıkkına hap yat. Aptabda şaytan köndalang, örikda maymun tippa tik. Amma lekin tamga bekin. Zamanlarning zamanida, eski zamanda bir padşa bar edi…*"[482] [Taraka-turuk, herkese boyunduruk, Şamirza ve çok cimri, heyhat, ağzına şeker; sineni sineye dayayıp, sımsıkı sarıl yat. Güneşe şeytan uzanmış, kaysıda maymun dimdik. Ama lakin dama gizlen. Zamanların zamanında, eski zamanda bir padişah varmış…] şeklindeki giriş formeli hem geleneksel bir yapıya sahiptir ve hem de H. Hudayberdioğlu'nun yaratıcılığı sayesinde geliştirdiği ve anlattığı masalların çoğunda kullandığı kendisine özgü giriş formelidir. Bu ve buna benzer uygulamalar, usta masal anlatıcılarının, uzun yıllar boyunca kullanılarak geleneksel hale gelmiş olan formelleri kullanarak bir taraftan geleneğe bağlı kaldıklarını, diğer taraftan da şahsi yaratıcılıkları sayesinde formellerin

---

[479] Ğ. Calalov. *age.*, s. 135.

[480] Saim Sakaoğlu. *age.*, s. 66.

[481] *Gülpari: Namangan Ertaklari.* (Özbek Halk İcadı), (Yazib Alib Neş. Tay.: T. Ğazıbayev), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1969, s. 224.

[482] K. İmamov. *Özbek Halk Prozası.* Taşkent: Fan Neş., 1981, s. 25.

geleneksel yapısını bozmadan yeni kombinasyonlarını oluşturduklarını ve formel ifadelerin daha zengin ve çeşitli olmasını sağladıklarını göstermektedir.

M. Muradov, usta masal anlatıcılarının formelleri kullanma ve zenginleştirme yetenekleri sayesinde, dinleyicilerle özel bir bağ kurup, aradaki yabancılığı ortadan kaldırdıklarını ve dinleyiciyi yavaş yavaş masal âlemine soktuklarını belirterek[483], usta anlatıcıların formel ifadeleri dinleyiciyle iletişim kurmanın bir aracı olarak işlevsel bir şekilde kullanmalarına ve anlattıkları masalların dinleyici üzerindeki etkisini daha da arttıracak bir anlatım ortamı oluşturmalarına dikkat çekmiştir.

Yaratıcı masal anlatıcılarıyla aktarıcı masal anlatıcıları arasındaki ikinci önemli farklılık, bu anlatıcıların masalları icra tarzlarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Aktarıcı masal anlatıcılarının anlattığı masallar genellikle kuru ve mekanik bir anlatım tarzına sahipken, usta masal anlatıcıları dinleyiciyi masal dünyasına çekerek anlattıkları masalların dinleyici üzerindeki etkisini arttırmak için söz ve hareketleriyle dinleyiciyi heyecanlandırır, güldürür, ağlatır ve oldukça renkli bir anlatım tarzı sergiler. Usta masalcıların masal anlatım tarzlarındaki bu renklilik, yukarıda üzerinde durduğumuz giriş formellerinin kullanımından başlayarak masalın bittiğini haber veren sonuç formellerine kadar devam etmektedir.

Pertev Naili Boratav masalların derlenerek yazıya geçirilmesi konusu çerçevesinde, usta masal anlatıcılarının masal icrasıyla ilgili şu bilgileri verir; "*Masalcı anlatmasını sesinin tonuyla, el hareketleriyle, mimiklerle renklendirir. Masalı yer yer süsleyen tekerlemeleri veya başka şiirli parçaları ayrı bir makamla söyler. Düz anlatmalarla konuşmalarda masalcının edası başka başkadır. Bazı konuşmalara taklit oyunları karışır… Sonra, dinleyiciyle masalcıyı anlatma süresince birbirine yaklaştıran birtakım alışverişler olur: masalcı dinleyicilerle konuşur, onlara sorular sorar, onlardan karşılık alır, bazı bazı da dinleyici düşüncelerini, duygularını açığa vurur…*"[484] Boratav'ın masalcıların masal anlatma tarzlarıyla ilgili bu değerlendirmelerine göre, usta anlatıcılar masallarını renklendirmek için seslerini, el hareketlerini, mimiklerini ve tavırlarını yardımcı unsurlar olarak kullanmakta ve adeta bir oyuncu gibi canlandırma yapmaktadırlar.

Özbekistan sahası usta masal anlatıcılarının masal anlatım tarzlarına örnek olarak, M. Muradov'un, Abdulla Şaitov adlı usta masalcının masal anlatımı hakkındaki kayıtlarını olduğu gibi aktarmak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır; "*Abdulla masalcı, masalı acele etmeden, cümleleri tek tek seçerek ve yerli yerinde kullanarak anlatır, kaşları, gözleri, kolları ve başını hareket ettirir, masaldaki olayları*

---

[483] M. Muradov. "Men-Ertakman (Sözbaşi Örnida)". *İkki Ay, İkki Yulduz.* (Neş. Tay.: M. Muradov), (Cehan Halklari Ertaklari, C. 1), Taşkent: Meras Neş., 1993, s. 10.

[484] Pertev Naili Boratav. *Zaman Zaman İçinde.* Ankara: İmge Kitabevi Yay., (2. Baskı), 2009, s. 28.

ve kahramanları kendisi görmüş, gürültü ve patırtıları duymuş gibi anlatır. Sesini değiştirir, taklit yapar, masalı öyle bir anlatırdı ki 12 ile 15 kişiden oluşan dinleyici grubu nefeslerini tutarak, heyecanlı bir şekilde sessizce dinlerdi. Karşımızda sanki usta bir aktör varmış gibi; anlatırken mimiklerini, ellerini, ayaklarını ve başını kullanırdı. Konuşmasını, sesini ve hareketlerini masal anlatmak için kullanırdı. Sanki dinleyicileri masalın içine çekerek onları masalın sihri ile büyüler gibi anlatırdı. Biz de masaldaki söz oyunlarını, renkleri, durumları, olayları ve kişileri görür gibi, seslerini de duyar gibi olurduk."[485] M. Muradov'un eserinden yaptığımız bu alıntı, Özbek masal anlatıcılarının, anlatım anında dinleyiciyi etkilemek ve ilgisini çekmek için, anlatıma ait bütün imkânları oldukça etkili bir biçimde kullanmalarını göstermesi bakımından önemlidir.

M. İ. Afzalov ise, "Ertak Janrı [Masal Türü]" adlı makalesinde, usta masalcılardan masal dinleyenlerin hatıralarına yer vermiş ve usta masalcıların anlatım tarzları hakkındaki bilgileri canlı tanıklardan aktarmayı tercih etmiştir. M. İ. Afzalov'un hatıralarına yer verdiği bir dinleyicinin konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir; "*Bir masalcıdan masal dinlemiştik. O masal anlatırken masaldaki olayların içine girer, çeşitli hareketler yapar, bazen iki elini aşağıya indirir, bazen de yerinden kalkarak ellerini gökyüzüne kaldırırdı. Masalda atla ilgili bir bölüm olunca kişner ve yere teperdi. Ayı olunca böğürür, kedi olunca miyavlar, sıçan olursa ciyaklardı. O zaman biz masalların ritmine, etkileme kabiliyetine ve estetik gücüne hayran kalırdık. Her bir masalın dramatik bir eser olduğuna inanırdık. Usta masalcı, masal anlatırken dinleyicileri çeşitli psikolojik durumlara sokarak kâh güldürür, kâh ağlatırdı. Masalcı masalını bitirdikten sonra; 'İşte anlattıklarımın hepsi yalan olsa da dinleyiciler için gerçek' derdi.*"[486]

Eserlerinden alıntı yaptığımız üç bilim adamının kayıtlarındaki ortak nokta, usta masal anlatıcılarının masal anlatmadaki başarılarının ses, mimik, hareketler ve taklitler yoluyla anlattıkları masalın dinleyici üzerindeki etkisini arttırma ve dinleyicinin ilgisini anlatım boyunca canlı tutabilmeyle doğrudan bağlantılı olmasıdır. Şüphesiz usta anlatıcıların bu iki konuda başarılı olabilmeleri için sözlü gelenekteki atasözü, deyim, bilmece vb. gibi türleri de iyi bilmeleri ve bu türleri anlattıkları masallarda yerli yerinde kullanabilmeleri gerekmektedir. Zira bu türlerin de dinleyicinin ilgisini arttırmak amacıyla masallarda sıklıkla kullanılan türler olduğu bilinmektedir. Bunun yanında, halk dilinin incelikleri, halkın hayat tarzı, gelenek ve görenekleri, inançları, ahlak anlayışı vb. gibi unsurları da masal anlatıcılarının masal anlatımında başarılı olmasını sağlayan unsurlar olarak saymak gerekir.

---

[485] M. Muradov. age., s. 14.

[486] M. İ. Afzalov. "Ertak Janri". (1-makala). ÖTA, S. 4, 1961, s. 13.

Yaratıcı masal anlatıcıları grubu içinde incelediğimiz profesyonel ve usta masal anlatıcılarına özgü özelliklerin belirlenebilmesi için, bu anlatıcıların repertuarlarının da ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Fakat Özbek masal araştırmalarında, masal anlatıcılarının repertuarlarının genişliği ve repertuarlarındaki masalların özellikleri, üzerinde önemle durulan konular değildir ve sınırlı sayıdaki çalışmada bu konulara temas edilmekle yetinilmiştir. Sadece masal anlatıcılarının repertuarları hakkında fikir sahibi olmaya yarayacak, iki metin yayınından bahsedilebilir. Usta masal anlatıcısı Abduğafur Şükürov'un masal repertuarının bir kısmı olan 17 masal metninin yayınlandığı "Külsa-Gül, Yığlasa-Dür"[487] kitabı ve yine bir başka usta masal anlatıcısı olan Nurali Nurmatoğlu'dan derlenen masal, hikaye, fıkra vb. gibi anlatmaların yayınlandığı "Lukmani Hakim"[488] kitabı bu bakımdan önemli eserlerdir.

Günümüze kadar akademik serilerde yayınlanan metinlerin çoğu, Sovyetler Birliği'nin kurulmasından sonra derlenen metinlerdir ve bu masalların büyük bir kısmı; Hokandlı Hamrabibi Umaralikızı, Namanganlı Hasan Hudayberdioğlu, Margilanlı Husanbay Rasuloğlu, Hokandlı Nurali Nurmatoğlu, Kaşkaderyalı Abduğafur Şükürov gibi usta masal anlatıcılarının repertuarlarından alınmış masallardır. Ğ. Cahangirov, bu masalcıların repertuarlarındaki masalların sayısı hakkında her hangi bir rakam vermeden, sadece repertuarlarında çok sayıda masal bulunduğunu belirtmiştir.[489]

Daha çok sihirli masallar anlatmasıyla tanınan A. Şükürov'un, kendi ifadesine göre, repertuarındaki masalların sayısı elliden fazladır. Fakat pek çok araştırmacı kendisiyle defalarca görüşmüş olmasına rağmen, A. Şükürov'un repertuarındaki masalların tamamı kaydedilerek yayınlanmış değildir.[490] Konuyla ilgili mevcut bilgilerden hareketle, usta masal anlatıcısı Abduğafur Şükürov'u örnek olarak kabul edecek olursak, usta anlatıcıların repertuarlarındaki masalların sayısı hakkında sadece tahmini bir rakam verilebilir. Anlatıcının anlatmayı tercih ettiği masal türü de dikkate alınarak, usta bir masal anlatıcısının repertuarında 40 ile 50 civarında masal bulunduğunu söylemek mümkündür.

Profesyonel ve usta masal anlatıcılarının repertuarlarını oluşturan masalların özelliklerini gösteren bir durum, bu anlatıcıların farklı masal türlerini anlatmada ustalaşmış olmalarıyla ilgilidir. Masal anlatıcıları arasındaki usta-çırak ilişkisi konusunda da belirttiğimiz gibi, profesyonel masal anlatıcılarının, usta-çırak ilişkisi içinde

---

[487] *Külsa Gül, Yığlasa Dür*. Aytuvçi: A. Şükürov, (Neş. Tay.: Z. Husayinova-B. Sarımsakov), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1983.

[488] *Lukmani Hakim: Ertaklar, Nakllar, Külki Hikayalar, Latifalar.* Aytuvçi: Nurali Nurmatoğlu, (Neş. Tay.: T. Mirzayev-Z. Husayinova), Taşkent: : ĞĞNAS Neş., 1990.

[489] Ğ. Cahangirov. *age.*, ss. 35-36

[490] Z. Husayinova-B. Sarımsakov. age., s. 300.

yetişmiş olmaları, masalcıların bazılarının sihirli masallar, bazılarının hayvan masalları, bazılarının ise gündelik masallar anlatmada daha ustalaşmaları mümkün olmuştur ve söz konusu anlatıcılar halk arasında bu tür masalları anlatmalarıyla tanınan anlatıcılar haline gelmişlerdir. Profesyonel anlatıcılar, masal anlatmadaki kabiliyetleri ve hafızalarının güçlülüğü sayesinde, ustalarından öğrendikleri masalları bazı eklemeler ve düzenlemeler yoluyla yeniden yaratmış ve dinleyici karşısında birkaç yıl boyunca tekrar tekrar anlatarak olgunlaştırmışlardır.

Yaratıcı masal anlatıcılarına özgü olduğunu düşündüğümüz son özellik, masalcıların dinleyiciler tarafından profesyonel ve usta anlatıcılar olarak kabul edilmesidir. Dinleyicilerin masalcılar hakkındaki değerlendirmeleri, masalcıların masal anlatmadaki ustalıklarını ve anlattıkları masalların değerini anlayabilecek tek merciin dinleyiciler olması bakımından önemlidir. Özbek masal anlatıcılarının bazılarının, masal anlatmanın yanında, sözlü gelenekteki başka bir türün de icracıları konumunda olmaları, dinleyicilerin bu masalcılar hakkındaki değerlendirmelerinin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Çünkü sözlü gelenekteki her iki türü belirli seviyede icra eden bir anlatıcının hangi türün icrasında daha başarılı olduğu, ancak dinleyicilerin anlatıcı hakkındaki fikirleriyle belirlenir ve o anlatıcı halk arasında o türü anlatmasıyla tanınır. Özbek destan anlatıcılarından pek çok masal metninin derlenmiş ve yayınlanmış olması bu durum için verilecek en iyi örnektir. Fazıl Yoldaşoğlu, Rahmetulla Yusufoğlu, Taş Şair Çarşanbaoğlu, Murad Şair Atabayoğlu ve Matnazar Bahşı Cabbaroğlu gibi meşhur destan anlatıcılarından belli sayıda masal metninin derlenmiş olması ve bu anlatıcıların Özbek masallarının oluşumunda sınırlı seviyede de olsa etkilerinin olması, adları zikredilen bahşıların usta birer masal anlatıcısı olarak kabul edilmelerini sağlamamıştır. Tam tersine, bu anlatıcılar halk arasında daima profesyonel destan anlatıcıları olarak tanınmış ve kabul görmüşlerdir.

Genellikle hayvan masalları anlatmasıyla meşhur olan Namanganlı Haydar Bayçayev'in durumu bunun tam tersi yönündedir. Haşimcan Razzakov'un kayıtlarına göre, "Alpamış", "Göroğli", "Yusuf ve Ahmed" gibi destanların varyantları Haydar Bayçayev'den derlenmiştir ve bu metinler Andican Devlet Pedagoji Enstitüsü'nde saklanmaktadır.[491] H. Bayçayev'den derlenen bu destan metinleri günümüze kadar yayınlanmamış olsa da, usta masal anlatıcısının kendisinden derleme yapılacak seviyede destan anlatma yeteneğine sahip olduğunu gösterir. Fakat H. Bayçayev dinleyiciler tarafından hiçbir zaman usta bir destan anlatıcısı olarak kabul edilmemiş, halk arasında daha çok profesyonel bir masal anlatıcısı olarak tanınmıştır.

[491] H. Razzakov. *Özbek Halk Ağzaki İcadida Satira ve Yumor.* Taşkent: Fan Neş., 1965, ss. 78-79.

Hokandlı Nurali Nurmatoğlu'nun sözlü gelenekteki farklı türleri icra etmesi ise, bu anlatıcının daha çok gündelik masalları anlatan biri olarak tanınmasını açıklar niteliktedir. N. Nurmatoğlu meşhur bir masal anlatıcısı olmasının yanında, profesyonel olarak kızıkçılık, askiyecilik ve kukla oynatıcılığı yapan bir sözlü gelenek ustasıdır. Bu türlerin hepsini başarılı bir şekilde icra eden N. Nurmatoğlu, halk tarafından hem profesyonel bir masal anlatıcısı ve hem de profesyonel bir kızıkçı/kızık[492] olarak kabul görmüş ender sanatçılardandır. Halk arasında "Nurali Kızık" adıyla da tanınan N. Nurmatoğlu'dan derlenen masalların yer aldığı "Lukmani Hakim" kitabında, masalların yanında, anlatıcıdan derlenen nakller, komik hikayeler ve fıkralara da yer verilmesinin sebebi, çok yönlü bir anlatıcı olan N. Nurmatoğlu'nun repertuarında yer alan farklı türlerden örnekler sunulmak istenmiş olmasıdır. N. Nurmatoğlu'nun masalcılığın yanında kızıkçılık, askiyecilik ve kukla oynatıcılığında da profesyonel bir sanatçı olması, onun bu türlerin belirgin özelliklerini birleştirerek, her türü icrasında bu özellikleri başarılı bir şekilde kullanmasına imkân tanımıştır. Kızıkçılık, askiye ve kukla, taklidi ve mizahi unsurları çok iyi kullanmayı gerekli kılan türlerdir. N. Nurmatoğlu bu türlerdeki bilgi ve tecrübesini masal anlatımıyla birleştirmeyi başarabilmiş ve bu unsurların daha çok yer aldığı gündelik masalların anlatımında ustalaşmış ve aynı zamanda, profesyonel bir masal anlatıcısı olmanın sağladığı avantajları da diğer türlerin icrasında etkili bir biçimde kullanmıştır.

Özbek Türkleri arasındaki yaratıcı masal anlatıcıları hakkında buraya kadar verdiğimiz bilgiler ışığı altında, masal anlatıcılarının profesyonel ve usta masalcılar olarak kabul edilmesini sağlayan özellikleri maddeler halinde şu şekilde sıralamak mümkündür:

a. Masalları sözlü gelenek yoluyla, usta-çırak ilişkisi içinde öğrenmiş olmak.

b. Masalları yeniden yaratabilme ve geleneğe uygun bir biçimde anlatabilme yeteneğine sahip olmak.

c. Geniş bir repertuara sahip olmak ve repertuarındaki masalları dinleyici karşısında pek çok defa anlatarak olgunlaştırmış olmak.

d. Dinleyiciler tarafından usta bir masal anlatıcısı olarak kabul edilmek.

e. Ek iş şeklinde olsa bile, masal anlatımını belli seviyede gelir getiren bir meslek olarak icra etmek.

Burada sıralanan ilk dört madde masalcıların usta bir anlatıcı olarak kabul edilebilmesi için sahip olması gereken özelliklerdir. Beşinci madde ise, daha çok,

---

[492] Geleneksel Özbek tiyatrosunun genellikle "masharabaz" adı verilen icracılarına, 18. asrın sonlarına doğru Hokand Hanlığı'nda "kızıkçı", bu türün en tanınmış ustalarına "kızık" ve bu tiyatroya ise "kızıkçılık" adı verilmiştir. Masharabaz ve kızıkçılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhsin Kadirov. "Halk Teatrı". *Özbek Folklori Oçerklari.* C. 2, Taşkent: Fan Neş., 1989, ss. 177-179; Muhsin Kadirov. *Özbek Teatrı Tarihi (XVIII-XX. Asrlar).* Taşkent: İjad Dünyası Neş., 2003.

masal anlatmayı meslek olarak icra eden usta anlatıcıların profesyonel masal anlatıcısı olarak adlandırılmasıyla ilgilidir.

I.2.1.2. Aktarıcı Masal Anlatıcıları:

Özbek masal anlatıcıları arasında, masal anlatmayı profesyonel ve usta masal anlatıcılarına nispeten, daha amatör bir şekilde icra eden masal anlatıcıları da mevcuttur. Bu anlatıcılar masalları yeniden yaratmaktan çok, bildikleri ve duydukları masalları hiç değiştirmeden aktaran anlatıcılar olarak bilinmektedir. Sözlü gelenekteki masalların yapısı ve masal anlatmanın incelikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olmamaları sebebiyle, K. İmamov tarafından profesyonel olmayan masalcılar olarak kabul edilen bu anlatıcıların anlattıkları masallar; "*Genellikle kuru bir anlatıma sahip olup, olay örgüleri tamamlanmamış, epizot ve motiflerinin yeri karmakarışık, karakterleri ise bozuk tarif edilmiştir.*"[493]

Özbek masal anlatıcıları arasında yer alan ve halk tarafından "Meddah" ve "Aile Masalcıları" adı verilen anlatıcılar, masal anlatmayı bu çerçevede icra eden anlatıcılar oldukları için, bu iki anlatıcı tipini aktarıcı masal anlatıcıları başlığı altında değerlendirmek gerekmektedir.

Meddah adı verilen anlatıcı tipi, Arapların "kussas", Farsların ise "kıssahan" adını verdikleri hikâyecilerin, İslamiyet'in Türkler arasında tam olarak kabul gördüğü ve yayıldığı 15. yüzyıldan itibaren Türkler arasında da görülmeye başlaması ve bu hikâyecilere 17. yüzyıldan sonra yaygın olarak "meddah" adı verilmesiyle ortaya çıkmış anlatıcı tipidir.[494] Meddahlar genel olarak; kahvehanelerden saraylara kadar her sınıf ve seviyede insanlar arasında aranan ve sevilen, hikâyeler, taklitler ve nüktelerle halkı eğlendiren hikâyeciler olarak tanımlanmaktadır.[495] Meddahların anlattıkları hikâyeler içerik bakımından oldukça çeşitlidir ve köken olarak da farklı kaynaklara dayanmaktadır. Fuad Köprülü, Anadolu ve Rumeli Türkleri arasındaki meddahların ya gündelik hayatın bazı tuhaf sahnelerini yahut İslam ananesinden geçen dini mevzular ile İran ananesinden geçen ve daha çok din dışı olan mevzuları kullandıklarını, ne eski göçebe geleneklerinin yer aldığı destanları ne de halk arasında anlatılan masalları veya menkıbeleri göz önüne almadıklarını kaydetmiştir.[496] F. Köprülü'nün bu ifadelerinin yanında, Özdemir Nutku'nun meddah hikâyelerinin kaynakları arasında klasikleşmiş

---

[493] K. İmamov. age., s. 10.

[494] F. Köprülü. "Meddahlar". *Edebiyat Araştırmaları.* Ankara: TTK Basımevi, (3. Baskı), 1999, ss. 362-372

[495] F. Köprülü. age., s. 361.

[496] F. Köprülü. age., s. 367.

masalları da sayması ve buna örnek olarak Binbir Gece Masallarını göstermesi[497], meddahların masal türüne karşı ilgilerinin daha çok Binbir Gece Masalları gibi klasik masallarla bağlantılı olduğunu söylemeye imkân verir.

Ğ. Calalov, Özbek masal anlatıcıları arasında yer alan meddahları, omuzlarında heybe ve ellerinde eski beze sarılmış bir kitap taşıyarak pazarlarda, çayhanelerde ve kervansaraylarda insanları çevresine toplayan, dini hikâyeler veya tarihi olaylar anlatan kişiler olarak tarif etmiştir. Araştırmacı, meddahların bazen masallar anlattıklarını, bazen de destanlardan parçalar okuduklarını ve dua ederek dinleyicilerden para topladıklarını da belirtmiştir.[498]

Bilim adamlarının bu tespitleri, Özbek Türkleri arasındaki meddah tipinin, Anadolu ve Rumeli Türkleri arasındaki meddah tipiyle, anlattıkları türler arasında masallara da yer vermeleri bakımından farklı olduklarını göstermektedir. Özbekistan sahası meddahlarının yanlarında kitap taşımaları ve bazı destanların parçalarını kitaplardan okumaları aslında bu anlatıcıların sözlü gelenekle ilgili, fakat sözlü gelenekten çok yazılı edebi geleneğe yakın anlatıcılar olduklarının göstergesidir.

Özbek meddahlarının etkili bir anlatım tarzına sahip olmalarının yanında, anlattıkları türler arasında masallara da yer vermeleri, bu anlatıcıların usta masal anlatıcıları olarak kabul edilmeleri için yeterli değildir. Çünkü meddahların anlattıkları masalları yeniden yaratma kabiliyetine sahip anlatıcılar olduklarına dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Ayrıca, Özbek Türkçesinde meddah kelimesinin sözlük anlamının; "*Pazarlarda, sokaklarda ve köylerde insanları etrafına toplayarak dini konularda vaaz edip nasihat vererek geçimini sağlayan kişi.*"[499] olarak açıklanmış olması, meddahların öncelikli hedeflerinin masal anlatmak olmadığını, dini hikâyeler, kıssalar ve tarihi olayların yanında, dinleyicinin ilgisini çekmek amacıyla repertuarlarında masallara da yer verdiklerini gösterir. Bu nedenle olmalıdır ki Ğ. Cahangirov, halkın meddah olarak adlandırdığı bu masalcı tipini "masal taşıyıcıları" olarak nitelemiştir.[500]

Özbek masal anlatıcıları arasında, aktarıcı masal anlatıcıları grubunda meddahlarla birlikte yer alan bir diğer masalcı tipi aile masalcılarıdır. Aile masalcıları adlandırması torunlarına, çocuklarına veya yeğenlerine masal anlatan dede, nine, baba vb. gibi aile büyüklerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Aile masalcıları, diğer masal anlatıcıları gibi tanınmış anlatıcılar değillerdir ve bildikleri masalların sayısı hafızalarının gücü ile eğitim durumlarına göre değişiklik gösterse de çok geniş bir masal repertuarına sahip değillerdir. Bu anlatıcılar bildikleri ve duydukları masallar-

---

[497] Özdemir Nutku. *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri.* Ankara: AKM Yay., 1997, s. 81.

[498] Ğ. Cahangirov. *age.*, s. 37.

[499] S. F. Akabirov vd. *Özbek Tilining İzahli Luğati.* C. 1, Moskva: Rus Tili Neş., 1981, ss. 439.

[500] Ğ. Cahangirov. *age.*, s. 37.

dan, ancak akıllarında kalanları, amatör bir düzeyde ve genellikle aile çevresinde anlatan masalcılardır.

Aile büyüklerinin anlattığı masalların dinleyici grubunu çocuklar oluşturduğu için masallar oldukça kısa ve tek düze bir yapıya sahiptir. Fakat dinleyen çocukların yaşı ve eğitim seviyeleri arttıkça, masallarda işlenen konuların yapısı da basitten karmaşığa doğru ilerleme kaydeder. Küçük yaştaki çocuklara; hayvanlar, insanlar ve eşyalarla ilgili masallar anlatılırken, daha büyük çocuklara anlatılan masallarda; iyilik, kötülük, doğru, yanlış, kahramanlık, sevgi vb. gibi soyut kavramlar yer almaya başlar ve masallarda anlatılan olayların sebep sonuç ilişkileri daha da ön plana çıkar. Ayrıca, aile büyüklerinin çocuklara masal anlatmasındaki asıl amacın çocukları avutmak ve eğitmek olması, bu masalların işlevlerinin daralmasını ve masalların eğitim işlevinin daha da ön plana çıkmasını sağlamıştır. Aile masalcıları masal anlatımını her ne kadar amatörce icra eden kişiler olsalar da masalların yeni nesillere aktarılması, çocukların ilgisinin masallara çekilmesi, çocukların masalları seven ve masal dinleme alışkanlığına sahip bireyler olarak yetişmesinde büyük pay sahibi olan masal anlatıcılarıdır.

Özbek masal anlatıcıları hakkındaki bu kısmın sonucu olarak, Özbek masal anlatma geleneğinin yaratılması, şekillenmesi ve değişmesinde en büyük payın profesyonel ve usta masal anlatıcılarına ait olduğunu özellikle belirtmek gerekmektedir. Sözlü geleneğin içinde yetişen bu anlatıcılar, masalların muhtevasını çok iyi bilmeleri ve masalları yeniden yaratma yeteneğine sahip olmaları sayesinde, gelenekte hammadde olarak bulunan masalları yeniden üreterek masal anlatma geleneğinin varlığının devam etmesini sağlamışlardır. Bu bakımdan, profesyonel ve usta masal anlatıcılarını, C. W. Von Sydow'un adlandırmasıyla, Özbek masal anlatma geleneğinin "*etkin taşıyıcıları*"[501] olarak kabul etmek gerekmektedir. Masal anlatmayı daha amatör olarak icra eden meddah ve aile masalcıları ise, masalları dinleyiciler karşısında tekrar tekrar anlatarak masalların daha geniş kitlelere yayılmasında etkili olmuşlar ve bir bakıma, Özbek masal anlatma geleneğinin süreklilik kazanmasını sağlamışladır.

I.2.2. Dinleyici, Anlatma Yeri ve Zamanı:

Sözlü gelenekteki üretimin sonucu olarak ortaya çıkan anlatma metinleri, anlatıcı ile dinleyici arasında icra anında kurulan iletişime bağlı olarak şekillenen ve değişen metinlerdir. Anlatıcının aynı anlatıyı farklı özelliklere sahip dinleyiciler grubu karşısında anlatması şeklinde yapılan denemeler, anlatıcının farklı dinleyiciler karşısın-

[501] Mark Azadovski. *age.*, s. 40.

daki icrasında anlattığı metni değiştirdiğini ortaya koymuştur.[502] Dinleyicilerin yapısı, konumu ve icra anındaki tavırlarının, anlatıcı üzerinde olumlu veya olumsuz bir etki yaratması söz konusudur. Dinleyicilerin bu etkisi, anlatıcının performansına yansıyarak anlatmanın biçim ve içeriğinin kısmi olarak değişmesine ve anlatmanın hacminin uzun ya da kısa olmasına sebep olmaktadır.

Diğer türlerin icrasında olduğu gibi, masal anlatımında da anlatıcı ile dinleyici arasındaki iletişimin seviyesini belirleyen en önemli unsur, dinleyicilerin masalı seven, dinlemeye hevesli ve istekli kişiler olmasıdır. Masalcının etkili ve canlı bir performans sergilemesi, bu özelliklere sahip dinleyiciler karşısında daha kolay olur. Dinleyici grubunun istekli ve hevesli kişilerden oluşması masalcının anlatma şevkini bir kat daha arttırarak, masal formellerini eksiksiz ve yerli yerli yerinde kullanmasını, yeri geldiğinde atasözü, deyim, arasözler, epitetler vb. gibi anlatıma özgü araçları kullanmasını da sağlamaktadır. Dinleyicilerin masalı zevkle dinlemesi, masalcının olay örgüsüne yeni epizotlar ve motifler ekleyerek masalın hacminin daha da artmasını sağlayarak ve başarılı bir icra gerçekleştirmesine sebep olmaktadır. Tabii ki masalcının dinleyiciyi masal dünyasına çekerek, anlattığı masalın dinleyici üzerindeki etkisini arttıracak ve dinleyicinin ilgisini tamamen masala yoğunlaştıracak yetenekte ve ustalıkta olmasının, icranın başarısındaki en önemli unsur olduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

Masalcının icraya hazırlanırken veya icra anında, dinleyicilerin bazı olumsuz tavır ve davranışlar sergilemeleri, masalcının masal anlatma hevesinin kaçmasına, anlatım ortamının havasının bozulmasına, hatta masalcının anlatmayı yarıda kesmesine sebep olabilir. M. Muradov ve H. Şayhov, dinleyicilerin icra anında bu şekilde bazı olumsuz tavırlar sergilemeleri durumunda, anlatıcının o kişileri anlatım ortamından çıkardıklarını kaydetmiş ve bu duruma örnek olacak iki olayı nakletmişlerdir. Araştırmacılar Namangan bölgesindeki Lenin Köyü'nde yaşayan Ustahal Ata ile sohbet ederken, kendisinin babasının masal anlatmasıyla ilgili olarak şunları söylediğini yazmışladır; "*Babam genellikle dinleyicileri anlattığı masallardaki olaylara inandırmaya gayret ederdi. Eğer dinleyicilerden biri kahramanın yaptıklarına inanmayıp: 'Yalan, küçücük çocuk o kadar heybetli bir mahluğu yenebilir mi?' derse, babam o kişiyi masal anlattığı ortamdan çıkarırdı. Babam anlattığı uydurma hikâyesindeki kahramanları kendi çocuklarıymış gibi görürdü.*" Muradov ve Şayhov, benzer durumların Kızılrebatlı Abrar Ata ve Buharalı Bazar Baba ve başka

[502] İlhan Başgöz. "Hikâye Anlatan Âşık ve Dinleyicisi, Değişik Dinleyici Kitlelerinin Hikâye Anlatımına Etkisini İnceleyen Bir Deneme". *Folklor Yazıları.* İstanbul: Adam Yay., 1986, ss. 49-64.

masalcılarda da gerçekleştiğini ifade etmişlerdir.[503] Bir diğer olay Namangan bölgesindeki Ciydakapa Köyü'nden Mirzaabdulla Rızayev'den Çartak'ta yapılan masal derlemesi sırasında gerçekleşmiştir; "*Mirzaabdulla Rızayev gözlerini yummuş masal anlatırken herkes nefesini tutmuş, masalı dinliyordu. Bir ara arkadaşlarımızdan biri yerinden kalkarak dinleyicilerden birinin yanına gitti ve onun kulağına bir şeyler fısıldadı. Bunu gören masalcı anlatmayı keserek fısıldaşanların oradan çıkıp gitmelerini, aksi takdirde masal anlatmayı bırakarak köyüne geri döneceğini söyledi. Fısıldaşanlar ne kadar yalvarıp yakarsa da masalcı dediğinden dönmedi. Mirzaabdulla ata onlar gittikten sonra, bir süre masal anlatmadan öylece durdu. Daha sonra yeniden masal anlatmaya başladı. Fakat bu olaydan sonra masalı oldukça gönülsüz anlattığı fark ediliyordu.*"[504] Araştırmacıların verdiği bu örnekler, anlatım ortamında masalcı ile dinleyici arasında kurulan ilişkinin ne kadar hassas bir denge olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca, Özbek masal anlatıcılarının anlatım anında uygunsuz davranış gösteren kişileri anlatım ortamından çıkararak cezalandırmaları, masalcıların dinleyicilerden masala saygı göstermelerini beklediklerinin bir göstergesidir.

Özbek masallarının icra yerleri genellikle evler veya insanların misafirlik ya da dost toplantıları için bir araya geldiği mekânlardır. Evlerde uzun kış gecelerinde aile ortamındaki masal anlatımı genelde aile bireylerinin ve yakınlarının "sandal" adı verilen kuyu tandırın başında toplanmaları ve ayaklarını sandalın içine sallayarak, büyüklerden masal dinlemeleriyle oluşmaktadır. Bunun dışında, insanların çeşitli vesilelerle bir araya geldiği ortamlarda da masal anlatılmaktadır. Bu ortamlardan biri, "gap-gaştak"[505] adı verilen geleneksel sohbet toplantılarıdır. R. R. Rahimov, Orta Asya halklarının kışın düzenlenen "gap-gaştak" toplantılarının en önemli kısımlarından birinin masal anlatmak olduğunu bildirmektedir.[506] Usman Karabayev, bu sohbet toplantılarının Özbekler arasında özel olarak hazırlanmış misafirhanelerde düzenlendiğini, eğer yörede misafirhane yoksa gap-gaştakların grup üyelerinden herhangi

---

[503] M. Muradov-H. Şayhov.*age.*, s. 94.

[504] M. Muradov-H. Şayhov. *age.*, 107.

[505] Gap-gaştak, sonbahardan bahara kadar, yani uzun kış gecelerinde genellikle erkekler tarafından düzenlenen geleneksel sohbet toplantılarına verilen addır. Gençlerin, orta yaşlıların ve yaşlıların kendi aralarında kurdukları 10 ile 30 kişi arasında değişen gruplar bulunmaktadır. Bu gruplarda yer alanlar sohbet etmek, bazı konuları görüşmek ve sözlü geleneğe ait bazı türleri icra etmek üzere ayda bir defa toplanmaktadır. Gap-gaştaklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. U. Karabayev. *Özbek Halkı Bayramları.* Taşkent: Şark Neş., 2002, ss. 112-114. Ayrıca, Nebi Özdemir'in "Kış Toplantıları ve Eğlenceleri" başlığı altında incelediği söz konusu toplantıların Türkiye sahasındaki benzerleri için bkz. Nebi Özdemir. *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü.* Ankara: Akçağ Yay., 2005, ss. 51-53.

[506] R. R. Rahimov. *"Mujskiye doma" v traditsionnoy kultura tadjikov.* Leningrad: Nauka, 1990, s. 55'ten C. Yusupov. *Harezm Ertaklari Poetikası.* Ürgenç: UrDU Neş., 2005, s. 74.

birinin evinde düzenlendiğini belirtmiştir.[507] Yine insanların bir araya gelerek diğer sözlü ürünlerin yanında masal da anlattıkları bir başka ortam, Harezm bölgesinde oynanan "padişah-vezir" oyunuyla bağlantılıdır. T. Kılıçev, sırayla aşık atmayla başlayan bu oyunda katılımcılarının dans edip, koşuklar söylediklerini, masal, efsane ve fıkra anlattıklarını kaydetmiştir.[508]

Masal anlatımıyla ilgili olarak Harezm bölgesine özgü bir başka uygulama, mahalledeki komşuların sadece masal dinlemek için bir araya geldikleri özel günler düzenlemeleridir. Bu günlerde içlerinden birinin evinde toplanan komşular, masal anlatmak üzere çağırılan masalcıya saygı ifadesi olarak hep birlikte pilav pişirirler. Masal anlatımından önce, masalın daha ilgi çekici olması amacıyla, sohbet arasında birbirlerine bilmeceler sorarlar, atasözü ve ibretli sözler söylerler. Bu günlerde anlatılan masallarda, masalcının, masal kahramanlarının ismini, dinleyicilerden veya mahalledekilerden birinin ismiyle değiştirerek anlatması da söz konusudur.[509] Masal anlatmanın Harezm bölgesine özgü bu şeklinde, dinleyicilerin özellikle masal dinlemek üzere bir araya gelmesi, o gün için özel bir yemek pişirilmesi ve masal anlatması için özel bir masalcının davet edilmesi, bu uygulamanın halk arasında geleneksel hale gelmiş olduğunun göstergesidir. Bu uygulama, masal anlatma geleneğinin Harezm bölgesindeki canlılığını ve Harezm bölgesinde yaşayanların sözlü ürünlere, özellikle de masala olan ilgilerini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Özbekler arasında masallar sadece insanların eğlenmek üzere bir araya geldikleri ortamlarda değil, aynı zamanda herhangi bir işi yapmak üzere birlikte bulundukları ortamlarda da anlatılmaktadır. İş sırasında masal anlatma, çobanlar ve daha çok çeşitli iş kollarındaki zanaatkârlar arasında yaygındır. Özbek masal anlatma geleneğindeki usta-çırak ilişkisinin belirli zanaatların öğretimiyle iç içe girdiğini daha önce belirtmiştik. Dokumacı, terzi, sıvacı vb. gibi zanaatkârlar arasında masal anlatmanın çok yaygın olması, onların masal anlatımında ustalaşmalarını ve çıraklarına zanaatin yanında, masal anlatmayı da öğretmelerini sağlamıştır. Özbek bilim adamlarının tespitleri, masal anlatmanın tarlada çalışan çiftçiler arasında da yaygın olduğunu göstermektedir. M. Muradov ve H. Şayhov, Yengikorgan'da yaşayan Parpi Nacmiddinov'un ustası Ösar masalcı hakkında verdiği bilgileri kaydetmiştir. P. Nacmiddinov'un ifadelerine göre, Ösar usta masalları en çok kış gecelerinde veya buğday biçmek için tarlaya gittiklerinde anlatırmış.[510] Bu örnekler, masalların sadece eğlenmek için değil, aynı zamanda çalışırken, işin yükünü hafifletmek ve vakit geçirmek amacıyla da

---

[507] U. Karabayev. *age.*, s. 112.

[508] T. Kılıçev. *Harezm Halk Teatrı.* Taşkent: AS Neş., 1989, ss. 86-87.

[509] C. Yusupov. *age.*, s. 74.

[510] M. Muradov-H. Şayhov. *age.*, 96.

anlatıldığını göstermektedir. Masallar geleneksel olarak uzun kış gecelerinde, başta evler olmak üzere farklı mekânlarda anlatılıyor olsa da, masalın anlatım ortamı sadece bu mekânlarla sınırlı değildir. Masal kısa bir anlatı türü olması sebebiyle tarlada, bahçede, işyerinde vb. gibi mekânlarda çalışırken anlatılması da mümkün olmaktadır.

Bu şekilde farklı uygulamalar mevcut olsa da, K. İmamov, masalların Özbekler arasında genelde dinlenme zamanı olan uzun kış gecelerinde anlatıldığını ifade etmektedir.[511] "*Dastan künda, ertak tünda*" [Destan gündüz, masal gece] ve "*Ertak tünda aytılsa, koşık tünda aytıladı*" [Masal gece anlatılır, koşuk gündüz anlatılır][512] gibi atasözleri de masalın Özbekler arasında genellike kış gecelerinde anlatılan bir tür olduğunu göstermektedir.

Masallarının gece anlatılmasına bağlı olarak Özbekler arasında oluşan bazı inanmalardan bahsetmek de mümkündür. M. Muradov ve H. Şayhov bu inanmalar çerçevesinde, masalın geleneksel anlatım ortamından farklı özelliklere sahip anlatım ortamlarının oluşturulduğunu tespit etmiştir. Bunlardan ilki, usta masal anlatıcısı Abrarhan Ahmedov'un evinde gerçekleşmiştir. Araştırmacılar anlatım ortamıyla ilgili şu bilgileri vermişlerdir; "*Usta masalcı sihirli masal anlatmak için özel bir hazırlık yaptı. Evin bir odasının pencere ve kapılarını hiç ışık girmeyecek şekilde kapattı, ışıkları söndürüp odayı karanlık hale getirdi ve bizi bu odaya geçirerek masal anlatmaya başladı. Masalcının sesi, hal ve hareketleri odaya benzer şekilde, sırlı ve olağanüstü olmaya başladı. Anlattığı masaldaki kahramanlar ve olaylarla öyle uyumlu bir ruhtaydı ki vakit ilerledikçe biz kendimizi anlatılan tipler ve olaylara karşışmış gibi hissetmeye başladık. Masalcının masal anlatması sabaha kadar bu şekilde devam etti. Masalcıya odayı neden bu şekilde kapkaranlık yaptığını sorduğumuzda; 'Bunun birkaç sebebi var diye, cevap verdi. Birincisi, açık kalacak herhangi bir delikten cinler girip sizi korkutmasın diye. İkincisi, böyle yapmasaydım, ejderhanın sesini, yalmağızın ciyaklamasını duyamazdınız. Üçüncü sebep ise, masalımdaki devlerin size zarar vermesini istemedim' dedi. Sonra, 'masal geceleri anlatılır, gündüz anlatılırsa kötü olur' sözünün anlamını sorduk, fakat masalcına buna cevap vermedi.*"[513] Buna benzer uygulamalara Tilla Buvi, Tacihan Artıkova, Bibisara Hudaybergankızı adlı masalcılarla görüşmelerinde de şahit olduklarını ifade eden araştırmacıların bu masalcıların anlatım ortamıyla ilgili kayıtlarını olduğu gibi aktarıyoruz: "*Masal anlatmadan önce kandil yakarak tandıra bir kâse su koydular. Sonra kâsedeki suya bir parça pamuk koydular ve masal anlatmaya başladılar. Bunun sebebini sorduğumuzda masalcılar; 'Devler, periler, cadılar gelip sizi korkutmasın, size zarar vermesin diye. Yalmağız*

[511] K. İmamov. *Özbek Halk Prozası.* Taşkent: Fan Neş., 1981, s. 57.

[512] M. Muradov-H. Şayhov. *age.*, 92.

[513] M. Muradov-H. Şayhov. *age.*, ss. 95-96.

gelirse kandili görüp eve girmez, diğerleri ise sudan kaçarlar. Ocakta ateş yanıp dumanı çıkmazsa, masalda adları anılan dev, ejderha, peri bacadan girer, bacadan duman tüterse kötü güçler içeri giremez' diye cevap verdiler."[514]

Özbek masal anlatıcılarının bazılarının masal anlatımını bu şekilde törensel bir hava içerisinde icra etmeleri, bu anlatıcıların masal anlatma zamanı ve tarzını belirlemede, bu ve benzer inançları dikkate almalarıyla bağlantılıdır. Özbek masal anlatıcılarının Sibirya Türklerindeki örneklerine benzer şekilde, masala ve masal anlatımına kutsiyet atfetmelerini[515], geçmiş dönemlerdeki inanç ve uygulamaların Özbekler arasında etkisini hala devam ettirdiğinin bir göstergesi olarak kabul etmek gerekir.

I.2.3. Masal Metni:

Halk bilgisi ürünlerinin çoğunun sözlü olarak yaratılan ve aktarılan ürünler olması, "sözlü olma" özelliğinin bu ürünler için asli bir unsur olduğunun düşünülmesini sağlamıştır.[516] Fakat uzun süre sözlü gelenek içinde yaşayan bu ürünlerin sözlü ortamdan derlenerek yazıya geçirilmesi ve sonradan yazılı olarak da üretilmeye başlanması, bu ürünlerin yazılı şekillerinin de ortaya çıkmasını sağlamış ve bu ürünlerin hem sözlü ve hem de yazılı metinleri bir arada kullanılmaya başlanmıştır. Halk bilgisi ürünlerinin bu şekilde yazılı olarak üretilmesi, bu ürünlerin özellikleri arasına "yazılı olma" özelliğinin de eklenmesini gerekli kılmıştır.

İnceleme konumuz olan masallar da bazı halk bilgisi ürünleri gibi, hem sözlü hem de yazılı olma özelliğine sahip anlatmalardır. İlk şekilleri sözlü olarak üretilen masallar, yazılı geleneğe geçişle birlikte, sözlü ortamdan genellikle bilim adamları tarafından derlenerek yazıya geçirilmeye başlanmış ve bunun devamı olarak da masalların doğrudan yazılı üretimi söz konusu olmuştur. Masalların sözlü ve yazılı olma özellikleri doğrudan masal metinlerinin üretim ve aktarım tarzlarına bağlı olarak ortaya çıkmış özelliklerdir ve masalların söz konusu özellikleri kazanmasnda etkili olan üç farklı üretim ve aktarım tarzından bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi, masalın anlatıcı tarafından sözlü olarak üretilmesi ve dinleyicilere sözlü olarak aktarılmasıdır ki bu tarz, masalın sözlü gelenek içindeki icrasıdır. İkincisi, anlatıcının sözlü olarak ürettiği metnin derlenerek yazıya geçirilmesi ve okuyuculara yazılı olarak

---

[514] M. Muradov-H. Şayhov. *age.*, s. 97.

[515] Mehmet Açа. "Destan ve Masal Anlatımı Zamanı ile Anlatım Ortamını Belirleyen İnanışlar Nelerdir?" *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı-I*. (Ed. Fikret Türkmen-Gürer Gülsevin), Ankara: Lazer Ofset, 2007, ss. 13-22; Mehmet Açа. *Tıva Halk Masalları*. Konya: Kömen Yay., 2007, ss. 30-31.

[516] Metin Ekici. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara: Geleneksel Yay., 2007, s. 11.

aktarılmasıdır. Üçüncü üretim ve aktarım tarzı ise masalların yazar ve şairler tarafından doğrudan yazılı olarak üretilmesi ve okuyuculara yazılı olarak aktarılmasıdır.

Masal metinleri sadece üretimleri veya sadece aktarımlarına göre "sözlü masal" ve "yazılı masal" olarak sınıflandırılabilir. Fakat masal metinlerini her iki unsur birlikte, yani hem üretim hem de aktarımları bakımından "sözlü üretilip sözlü aktarılan masallar", "sözlü üretilip yazılı aktarılan masallar" ve "yazılı üretilip yazılı aktarılan masallar" şeklinde gruplandırmak mümkündür. Sözlü üretilip yazılı aktarılan masallar, üretimlerine göre "sözlü masallar" grubuna, aktarılmalarına göre ise "yazılı masallar" grubuna dâhil edilebilir. Bu bakımdan, her ne kadar tarihi olarak birbirinin devamı niteliğinde ortaya çıkmış olmasalar da, sözlü gelenekten derlenerek yazıya geçirilen masalların, sözlü masallar ile yazılı masalların arasında yer aldığını söylemek mümkündür.

Çalışma konumuzu oluşturan Özbek masallarının sözlü üretimi ve aktarımı, bu bölümün önceki kısımlarında üzerinde durduğumuz gibi, Özbek masal anlatma geleneği çerçevesinde gerçekleşmektedir ve bu geleneğin oluşmasını sağlayan üç önemli unsur; "anlatıcı", "dinleyici, anlatım yeri ve zamanı" ve "masal metni"dir. Anlatıcı, sözlü gelenekten öğrendiği masalları, üretme ve aktarma kabiliyetine bağlı olarak metni şekillendiren, genişleten veya kısaltan, yani masal metnini yeniden üreten ve metne son şeklini veren kişi olarak birincil öneme sahiptir. Dinleyici, anlatım yeri ve zamanı, anlatıcı üzerinde olumlu veya olumsuz bir etki yaratarak, anlatıcının metni oluşturmasında veya belirli seviyede değiştirmesine sebep olan dış etkenler olarak kabul edilir. Masal metni ise, anlatıcı ve dinleyici arasında kurulan iletişimin seviyesine ve anlatım yeri ve anlatım zamanının anlatıcı üzerindeki etkisine bağlı olarak şekillenen ve her defasında yeniden üretilen üründür.

Sözlü masal ve yazılı masal kavramlarının değerlendirildiği bu kısımda, Özbek sözlü masallarının üretiminde "Binbir Gece", "Tutiname", "Kelile ve Dimne" vb. gibi günümüzde sadece yazılı şekilleri bilinen ve bu nedenle yazılı edebiyat ürünü kabul edilen eserlerin etkisinden de bahsetmek gereklidir. Bu düşünceden hareketle, bazı yazılı edebiyat eserlerinin Özbek Türklerinin sözlü masallarının üretimindeki etkisi hakkında genel bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

Büyük bir kısmının önce sözlü olarak üretildiği, sonradan işlenerek yazılı şekillerinin oluşturulduğu ya da doğrudan halk bilgisi ürünleri etkisiyle yazılı olarak üretildiği düşünülen bu eserler, masalların ya da başka anlatı türlerinin özgün şekilleri ya da çevirileridir. Köklü bir yazılı geleneğe sahip olan Özbek Türkleri tarafından çok iyi bilinen bu eserler arasında; "Yusufbek bilen Ahmetbek", "Hikayet-i Göroğlı Sultan" vb. gibi destanların yeniden işlenmiş varyantlarını, "Behram ve Gülendam", "Leyla ve Mecnun", "Ferhad ve Şirin" gibi klasik edebiyat eserleri esasında yaratılan

hikâyeleri, "Bahar-ı Daniş", "Şehname (Rüstami Dastan)", "Çar Derviş", "Kıssa-i Cemşid", "Vamık ile Üzra", "Kelile ve Dimne", "Binbir Gece veya Aliflayla", "Tutiname" ve "Vetala'nın Yirmibeş Hikâyesi" gibi Arapça ve Farsçadan çevirilen eserleri ve ayrıca, "Muhammed Hanefi", "Seyyid Battal Gazi" ve "Baba Ravşan" gibi dini içerikli anlatmaları saymak mümkündür.[517]

Rivayet, afsane, kıssa, hikâye ve masallardan oluşan bu eserlerin "kıssahan" adı verilen sanatçılar tarafından farklı dönemlerde tekrar tekrar işlenmesiyle pek çok el yazma varyantı oluşmuştur. Özbek Türkleri arasında kıssahanlar, halkın çeşitli vesilelerle bir araya geldiği ya da özel olarak düzenlenen kıssahanlık gecelerinde; destanları, ilginç tercüme hikâyeleri ve yazılı edebiyat eserlerinin işlenmiş varyantlarını yahut Gazavatname tipindeki eserleri ezberden ya da kitaplardan özel bir ezgiyle okuyan kişilerdir.[518] Halk arasında kıssahanların okumasıyla tanınan bu eserler, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda daha uygun ortamların oluşmasıyla daha da yaygınlaşmıştır.[519] 19. yüzyıla gelindiğinde, toplumdaki sosyal, kültürel ve ekonomik değişimler ve teknolojik gelişmeler nedeniyle kıssahanların işlevi yavaş yavaş ortadan kalkmış ve kıssahanların bu görevini halk kitapları devralmıştır. Önceleri kıssahanlar tarafından okunan bu eserler, sonradan halk kitapları adıyla şairler ve yazarlar tarafından, dönemin özelliklerine bağlı olarak ve halkın anlayacağı bir şekilde sadeleştirilmeye ve yeniden işlenmeye başlamıştır. İlk dönemlerde Kazan, Ufa ve Taşkent gibi büyük şehirlerde litografya ve taşbasma teknikleriyle yayınlanan halk kitapları, bu baskı tekniklerinin Türkistan'a gelmesiyle birlikte Hive, Hokand, Semerkant, Kagan ve Namangan gibi şehirlerde kurulan matbaalarda tıp, matematik, coğrafya ve dini konularla alakalı eserlerle birlikte yayınlanmaya başlamıştır.[520]

Özbekler arasında ana hatlarıyla bu şekildeki bir tarihi gelişim seyri ile yayılan söz konusu eserlerin Özbek masallarının sözlü üretimindeki etkisi daha çok masal anlatıcıları üzerinden gerçekleşen dolaylı bir etkidir. Özbek masal anlatıcılarının önceleri kıssahanlardan dinledikleri veya sonradan halk kitaplarından okuyarak öğrendikleri bu kaynak eserlerin olay örgülerini ve motiflerini masal mantığı çerçevesinde yeninden işleyerek kendi anlattıkları masallarda kullanmışlardır. Özbek bilim adamları, masal anlatıcılarından derlenen masallarda, özellikle "Vetâla'nın

---

[517] *Özbekistan Milliy Entsiklopediyasi*. C. 11, ss. 22-23; Buhar Mamedov. "Özbek Halk Kitabları Hakıda". ÖTA, S. 4, 1989, s. 48; M. İ. Afzalov. *Özbek Halk Ertaklari Hakıda*. Taşkent: Fan Neş., 1964, ss. 11-12.

[518] *Özbekistan Milliy Entsiklopediyasi*. C. 11, s. 22.

[519] Buhar Mamedov. age., s. 45.

[520] Rahimbay Cumaniyazov. "Halk Kitaplarini Örganişning Muhim Masalalari". ÖTA, S. 5, 1988, s. 36. Ayrıca, Türkiye sahasındaki matbuat faaliyetleri ve sözlü/yazılı kültür hakkında bkz. Nebi Özdemir. *Medya, Kültür ve Edebiyat.* Ankara: Geleneksel Yay., 2008, ss. 17-37.

Yirmibeş Hikâyesi", "Binbir Gece Masalları", "Kelile ve Dimne" ve "Tutiname" gibi çeviri eserlerin etkisinin söz konusu olduğunu ve Özbek sözlü geleneğindeki bazı masallarda yer alan motiflerin bu eserlerin etkisiyle masallarda yer aldığını belirtmişlerdir.[521] Usta masal anlatıcısı Abduğafur Şükürov'un anlattığı bazı masalları, yazılı kaynakların etkisinin hissedildiği masallara örnek göstermek mümkündür. Z. Husayinova ve B. Sarımsakov'un konuyla ilgili olarak; "*Abduğafur Şükürov'un repertuarındaki bazı masallar esası itibarıyla kitabi kaynaklara dayanır. Fakat bu tür olay örgüleri, uzun süredir masalcılar arasında sözlü olarak yaygın oldukları ve birkaç nesildir tekrar tekrar işlenerek anlatıldıkları için, ilk kaynakları olan kıssa ve hikâyelerden uzaklaşarak yapı ve tasvir tarzları bakımından masal türüne tamamen uyum sağlamışlardır.*"[522] şeklindeki ifadelerle, yazılı kaynakların sözlü masallar üzerindeki dolaylı etkisine işaret etmişler ve masal anlatıcılarının bu kaynaklardan ödünçleme yoluyla aldıkları olay örgüsü, motif ve tipleri anlattıkları masallarda olduğu gibi kullanmaktan ziyade, bu unsurları uzun yıllar boyunca sözlü gelenekte kullanmak suretiyle tekrar tekrar işleyerek masal mantığına ve sözlü icraya uygun hale getirdiklerine dikkat çekmişlerdir.

Yazılı eserlerin Özbek sözlü geleneğinde üretilen masallardaki etkisi olay örgüsü ve motiflerle sınırlı kalmamıştır. Bazı Özbek masalları, bu etkinin yapı, konu, karakterler bakımından da söz konusu olduğunu göstermektedir. Örneğin, profesyonel masal anlatıcısı Hasan Hudayberdioğlu'ndan derlenen "Kambağal Kız"[523] masalında yer alan "Kukla Kız" masalının ve Hamrabibi Umaralikızı'ndan derlenen ve çalışmamızdaki 44. masal olan "Üç Bahadır Kardeş" masalında yer alan "Papağan" masalının kahramanların ağzından anlatılmış olması, bu masalların "çerçeve hikâyeler" tekniğinde bir külliyat olarak kabul edilen[524] "Binbir Gece Masalları" ile yapısal bir benzerliğe sahip olduklarının göstergesidir. "Üç Ağayni Batırlar" masalı aynı zamanda, Tutiname'deki "Şah Kubat ile Tutisinin Hikâyesi"[525] ile konu bakımından oldukça benzer bir yapıya sahiptir. Yine, asıl adı "Vetâlapancavincati" olan[526] Hint kökenli "Vetâla'nın Yirmibeş Hikâyesi" adlı masal kitabında yer alan masallarla, Özbek masallarını; motifleri, kahramanları ve konuları bakımından karşılaştıran Ğ. Calalov,

---

[521] M. İ. Afzalov. *Özbek Halk Ertaklari Hakıda.* Taşkent: Fan Neş., 1964, ss. 11-12; H. Egamov. *age.*, ss. 96-97; Ğ. Calalov. *age.*, s. 41.

[522] Z. Husayinova-B. Sarımsakov. age., s. 300.

[523] "Kambağal Kız". *Özbek Halk Ertaklari.* C. II, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007, ss. 100-118.

[524] Ziyat Abdülmecit Akkoyunlu. *Binbir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri.* Hacettepe Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1982, s. 1.

[525] *Tutiname.* (Haz. Behçet Necatigil), İstanbul: Can Yay., 2009, ss. 117-119.

[526] Saim Sakaoğlu. *Gümüşhane ve Bayburt Masalları.* Ankara: Akçağ Yay., 2002, s. 17.

bu masallarla Özbek masalları arasında pek çok ortak nokta tespit etmiştir. Bu benzerliklerden biri çalışmamızdaki "Üç Ağayni Batırlar" masalının söz konusu masal kitabındaki 5. masal ile konu bakımından benzerliğidir. Her iki masalda da üç kardeşin maceraları anlatılmaktadır.[527]

İncelemek üzere seçtiğimiz 70 Özbek masalının bazılarının konuları bakımından Kelile ve Dimne'deki bazı masallarla benzer oldukları görülmektedir. Çalışmamızdaki masal metinleri arasında 13 numaralı "Yılanın İşi Zehir Akıtmak" masalı ile Kelile ve Dimne'deki "Deveci ve Yılan"[528] masalı, 16 numaralı "Avcı, Gökçe ve Bilge" masalı ile Kelile ve Dimne'deki "Çaylak, Farez, Güvercin ve Âhu"[529] masalı konu bakımından oldukça benzerdir.

Ayrıca, çalışmamızdaki 47 numaralı "Azadeçehre" masalında, masalın kahramanı Azadeçehre'ye iftira atan kişinin Şeyh Sanan olması, masal anlatıcısının Anadolu'da da yaygın olarak bilinen Şeyh-i San'ân kıssasının yer aldığı Feridüddin-i Attâr'ın "Mantıku't-tayr", Gülşehrî'nin "Mantıku't-tayr" ve Ali Şir Nevaî'nin "Lisanu't-tayr" adlı eserlerinden[530] haberdar olduğunu göstermektedir. Fakat masal anlatıcısının Şeyh-i San'ân kıssasını Ali Şir Nevaî'nin "Lisanu't-tayr" adlı eserlerinden öğrenmiş olması ihtimali yüksektir. Yine çalışmamızdaki 45 numaralı "Ayaz" masalında anlatılan bazı olayların halk arasında Ali Şir Nevaî ile ilgili olarak anlatılan rivayetlerde de geçmesi türler arası etkileşimin, sadece sözlü gelenek ile yazılı gelenek arasında değil, aynı zamanda sözlü gelenekteki türler arasında da ileri düzeyde olduğunu göstermektedir. Ayaz masalında, Ayaz'ın padişaha hediye edilen atı bir sığırın emzirdiğini bilmesi Ali Şir Nevaî ile ilgili rivayetlerden "Tulpar Nesli"[531] adlı rivayette ve padişahın vezirlerine sadece "getirin" demesi üzerine vezirlerin ne getireceklerini bilememesi ve konuyu Ayaz'a açarak padişahın ne istediğini öğrenmeleri şeklindeki olaylar ise "Alıb Keling [Getirin]"[532] adlı rivayette Ali Şir Nevaî'ye bağlanarak anlatılmıştır.

Özbek sözlü geleneğindeki masalların yaratımında yazılı eserlerin etkisi hakkında yaptığımız bu değerlerlendirmeler, yazılı ve sözlü edebiyatın karşılıklı

---

[527] Ğ. Calalov. *age.*, s. 41-43.

[528] Beydeba. *Kelile ve Dimne.* (Mütercim: S. Alpay), İstanbul: Bedir Yay., 1972, ss. 138-141.

[529] Beydeba. *age.*, ss. 133-137.

[530] Fuat Köprülü, 13. yüzyılda Anadolu'da Türkçe olarak bir Şeyh San'an kıssasının yazıldığını bildirmektedir. Bkz. F. Köprülü. age., s. 370. Şeyh-i San'ân kıssası ve Mostarlı Hasan Ziyâ'î'nin Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk mesnevisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz *Mostarlı Ziyâ'î Şeyh-i San'ân Mesnevisi.* Haz.: Müberra Gürgendereli, (Bu çalışma; http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-214000/h/giris.pdf adresinden e-kitap olarak temin edilmiştir.)

[531] "Tulpar Nesli". *El Desa Nevaiyni: Hazrat Mir Alişer Navaiy Hakıda Rivayetlar.* (Toplavçi ve Neş. Tay.: M. Corayev), Taşkent: Çolpan Neş., 1991, ss. 13-14.

[532] "Alıb Keling". *El Desa Nevaiyni. age.*, ss. 28-29.

etkileşiminin ne derece ileri seviyede olduğunu ve hatta iç içe girdiğini göstermesi bakımından önemlidir. İlk şekilleri sözlü olduğu düşünülen yazılı edebiyat eserleri, farklı devirlerde kıssahanlar, yazarlar ve şairler tarafından tekrar tekrar işlenerek dönemin ruhuna ve sıradan insanların anlayışına uygun hale getirilmiş ve bu eserler halkın diğer kesimleri gibi sözlü gelenek temsilcileri tarafından da öğrenilmiştir. Özbek masal anlatıcıları bu eserleri kendi yetenekleri çerçevesinde yeniden işleyerek masal türüne uygun hale getirmişler ve yazılı eserlerdeki olay örgülerini, motifleri ve tipleri kendi anlattıkları masallarda başarılı bir şekilde kullanmayı başarmışlardır. Özbek masal anlatıcılarının bu çabaları, içinde yaşadıkları toplumda yaşanılan döneme bağlı olarak ortaya çıkan yeni ihtiyaç ve isteklere cevap verebilme çabası olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, konuyla ilgili belirtilmesi gereken bir başka husus, Özbek masallarının metinlerarasılık çalışmaları açısından oldukça zengin malzemeye sahip olduğudur. Bu bakımdan, Özbek masalları üzerinde metinlerarasılık çerçevesinde yapılacak özel çalışmaların, sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerinin karşılıklı etkileşimi hakkındaki bilgileri daha üst düzeye taşıyacağını söylemek mümkündür.

Çalışmamızda incelemek üzere seçtiğimiz 70 Özbek masalının hepsinin sözlü gelenekten derlenerek yazıya geçirilmiş, yani sözlü üretilip yazılı aktarılan masal metinleri olması, söz konusu masalların sözlü ortamdan alınarak yazıya geçirilme şartlarının değerlendirilmesini de zorunlu kılmaktadır.

Masalların sözlü gelenekten derlenmesi ve yazılı hale getirilmesi masalların geniş kitleler tarafından okunmasını sağlamış olsa da bir takım olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Bu olumsuzluklar daha çok masalın sözel dokusuna ve anlatıma özgü unsurlarının yazılı olarak ifade edilmesindeki zorluklar ve yayın aşamasında masala yapılan müdahalelerle bağlantılıdır.

Masalların geleneksel icra tarzlarından arındırılarak yazıya geçirilmesi, sözlü gelenek içinde her anlatımda yeniden üretilerek canlılığını koruyan masal metinlerini donmuş ve son halini almış bir ürün haline getirir. Bir başka ifadeyle, masalın sözlü icradaki dinamik ve değişken yapısı, yazıya geçirilmeyle birlikte sabit ve değişmez bir yapıya dönüşür. Yazıya geçirilmiş masal metni, masalcının icra anında dinleyici ile kurduğu iletişimi, masal anlatırken takındığı tavırları, yeri geldiğinde sesini yükseltip alçaltmasını, yaptığı taklitleri vb. gibi anlatıma ait unsurları yansıtmaktan oldukça uzaktır. Bu nedenle, yazıya geçirilmiş masallar sözlü gelenekten derlenmiş olsalar bile, sözlü anlatımdaki etkileyicilikleri kaybolmuş, kuru bir metin niteliğine bürünmüş haldedir. Alan Dundes'in, "*Bir peri masalı ya da masalın herhangi bir türü, yazılı dile indirgendiği anda, gerçek bir peri masalı yerine, başlangıçta anlatıcısı ve dinleyicisi ile eksiksiz bir sözlü performans niteliği taşıyan ürünün donuk ve yetersiz bir yansıması elde edilir. Bu halk bilimsel bakış açısından, peri masalları kesinlikle okunmaz; ancak*

anlatılırken lâyıkıyla dinlenebilir."[533] şeklindeki ifadeleri, sözlü masalın yazıya geçirilmesinin ortaya çıkardığı olumsuzlukları özetler niteliktedir ve araştırmacı bu olumsuzlukları masalların sözlü gelenekten yazılı geleneğe aktarılmasının doğal bir sonucu olarak kabul etmek gerektiğine işaret etmektedir.

Sözlü masalın yazıya geçirilmesindeki bu olumsuzlukların yanısıra, derlenen masalların yayınlanması aşamasında metne çeşitli amaçlarla yapılan bir takım müdahalelerin söz konusu olduğu bilinmektedir. Masalı yayına hazırlayan kişilerin masal metnine yaptıkları müdahalenin şekli ve seviyesi masal metninin tartışmalı hale gelmesine sebep olmaktadır. Masal anlatımında önemi olan tekrarlar, arasözler, formeller, vb. gibi unsurların yayın aşamasında gereksiz görülerek çıkarılması veya masal metnindeki bazı noktaların eksik olduğunun düşünülmesi ya da okuyucu tarafından daha iyi anlaşılması amacıyla masala eklemeler yapılması, bir başka ifadeyle masalı düzeltme çabaları, söz konusu masalın özgünlüğünü ve sözlü gelenekten derlenen bir masal olma özelliğini yitirmesine sebep olmaktadır.

Masal metinlerinin sözlü ortamdan alınarak yazıya geçirilmesinde ortaya çıkan problemler, Özbek masallarının derlenmesi ve yayınlanması çalışmaları için de geçerlidir. Özbekistan'da 1930'lu yıllardan sonra başlayan ve 1950'li yıllarda hız kazanarak daha sistematik hale gelen masalları derleme faaliyetlerinin büyük bir kısmında, masal anlatıcısının anlattığı metnin yazılarak kaydedilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Daha sonraki derleme çalışmalarında, masal metinlerinin stenografi yöntemiyle de yazıya geçirilmesi söz konusu olmuştur.

Özbek masallarının derlenmesi ve yayınlanması çalışmalarındaki iki nokta dikkat çekicidir. Bunlardan biri, derlenen masal metinlerinin bazılarının kısa sürede yayınlanmış olmasına rağmen, bazı masal metinlerinin ancak belirli bir süre geçtikten sonra yayınlanabilmiş olmasıdır. Hatta bazı metinlerin derlendikten 10-15 yıl sonra yayınlanması da söz konusu olmuştur. Masalların yayınlanmasında bu şekilde bir uygulamanın mevcut olmasını bir taraftan masal üzerinde çalışan bilim adamlarının sayısının azlığıyla açıklamak mümkünken, diğer taraftan Sovyetler Birliği döneminde çok sık kullanıldığı bilinen, sözlü ürünlerin ancak belli kontrol mekanizmalarından geçtikten sonra yayınlanması uygulamasına bağlamak mümkündür. Masalların derlenmesi ve yayınlanması aşamasında dikkati çeken bir başka nokta, masalların derleme bilgilerinin yer aldığı akademik metin yayınlarında, masalların mutlaka bir bilim adamı tarafından yayına hazırlanmış olmasıdır. Masalı derleyen kişinin derlediği

---

[533] Alan Dundes. "Fairy Tales from a Folkloristic Perspective". *Fairy Tales and Society: Illusion, Allusion, and Paradigm*. Haz. Ruth B. Bottigheimer, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1986. S. 259'dan Serap Sezer. *Masal Çevirilerinde Karşılaşılan Sorunlar: Türkçe'de Andersen Masalları*. M. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla, 2005, s. 15.

masalı yayına hazırlaması şeklinde uygulamalar mevcut olsa da belirli sayıda masal metinini derleyenle yayına hazırlayan kişiler farklı kişilerdir. Masalların derlenmesiyle yayınlanması arasında bu kadar uzun süre bulunması ve masalı derleyenle yayına hazırlayan kişilerin farklı kişiler olması, masal metinlerinin yayına hazırlanırken gerekli özenin gösterilip gösterilmediği konusunda bazı şüphelerin oluşmasına sebep olmaktadır.

Özbek masallarının yayınlanmasında mevcut olan bu uygulamalar, sözlü gelenekten derlenen masal metinlerinin yayınlanması aşamasında masalları yayına hazırlayan kişilerin aktif bir rol oynadığını göstermektedir. Masal metinlerini yayına hazırlayan kişilerin masal metnine yaptıkları tipik müdahalelerden biri masalın derlendiği ağız özelliklerini çıkararak masalın dilini edebi dile yakınlaştırma gayreti içinde olmalarıdır. M. İ. Afzalov, T. Ğazıbayev'in derleyerek yayına hazırladığı "Gülpari: Namangan Ertaklari"[534] adlı kitabını değerlendirirken, T. Ğazıbayev'in kitabında yer alan masalların yayına hazırlanması sürecinde masalların dilini edebi dil normlarına yakınlaştırmak için çok çaba sarfettiğini ve bu nedenle masalların çok rahat okunduğu şeklindeki ifadesi[535] masalların dilini edebi dile yakınlaştırma çabalarının en azından bir dönem doğru bir yaklaşım olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Masal metinlerinin derlendikleri ağız özelliklerinin korunarak yayınlanması konusunda H. Zarif'in "Özbek Folklori" ve F. Abdullayev'in "Harezm Ertaklari" adlı kitapları örnek teşkil etmektedir.[536] Bu kitaplar, Özbek masal metinlerinin ağız özelliklerinin korunarak yayınlanmış olması ve masalların diline müdahale edilmemiş olması bakımından dikkat çekicidir.

Masal metinlerinin yazıya geçirilmesi sırasında masallarının dilinin edebi dile yaklaştırılması çabalarının yanı sıra, masalların bazı kısımlarının farklı tarihlerdeki yayınlarında kısaltıldığı da gözlemlenmektedir. Profesyonel masal anlatıcısı Hasan Hudayberdioğlu'nden derlenen "Kambağal Kız" masalının farklı tarihlerdeki yayınlarında masalın giriş formelinin farklı şekillerde yer almış olması bu uygulamanın tipik bir örneğidir. Masalın, Hadi Zarif Folklor Arşivi'nde 390 envanter numarasıyla kayıtlı olan derleme metnindeki giriş formeli şu şekildedir; "*Taraka-turuk, amançu boyınturuk, şamirzayu kakkuruk, heyhat, ağzıga navvat; siynani siynaga koyıb, dıkkına hap yat. Aptabda şaytan köndalang, örikda maymun tippa tik. Amma lekin tamga*

---

[534] *Gülpari: Namangan Ertaklari.* (Özbek Halk İcadi), (Yazib Alib Neş. Tay.: T. Ğazıbayev), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1969.

[535] M. İ. Afzalov. "Song Söz". *Gülpari: Namangan Ertaklari.* (Özbek Halk İcadı), (Yazib Alib Neş. Tay.: T. Ğazıbayev), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1969, s. 267.

[536] Ğ. Calalov. *age.*, s. 16.

bekin. Zamanlarning zamanida, eski zamanda bir padşa bar edi…"[537] [Taraka-turuk, herkese boyunduruk, Şamirza ve çok cimri, heyhat, ağzına şeker; sineni sineye dayayıp, sımsıkı sarıl yat. Güneşe şeytan uzanmış, kaysıda maymun dimdik. Ama lakin dama gizlen. Zamanların zamanında, eski zamanda bir padişah varmış…].

Kambağal Kız masalının 1939 yılında B. Karimiy tarafından yapılan metin yayınında giriş formeli kısaltılarak; "*Taraka-turuk, amançu boyınturuk, şamirzayu kakkuruk, heyhat, ağzıga navvat. Zamanlarning zamanida, eski zamanda bir padşa bar edi…*"[538] [Taraka-turuk, herkese boyunduruk, Şamirza ve çok cimri, heyhat, ağzına şeker. Zamanların zamanında, eski zamanda bir padişah varmış…] şeklinde sadece yarısı verilmiştir. Aynı masalın M. İ. Afzalov ve H. Rasul tarafından yayına hazırlandığı 1960[539], 1966[540], 1996[541], 2007[542] yıllarındaki metin yayınlarında ise giriş formeli oldukça kısaltılarak; "*Zamanlarning zamanida, eski zamanda bir padşa bar edi…*" [Zamanların zamanında, eski zamanda bir padişah varmış…] şeklinde yer almıştır. Masalı yayına hazırlayanlardan biri olan M. İ. Afzalov'un, bizzat kendisi tarafından, masalların giriş formellerinin farklı olmasının masalcının ustalığına bağlı olduğunun ifade edilmiş olması[543] ve bazı Özbek araştırmacıların da masalın formellerine bakılarak masalcının usta bir anlatıcı olup olmadığının anlaşılabileceğini belirtmiş olmalarına rağmen[544], masalı yayına hazırlayan M. İ. Afzalov ve H. Rasul'un masalın giriş formelini bu şekilde kısaltmasını ancak gereksiz bazı endişeler taşımalarıyla açıklamak mümkündür. Bilim adamlarının böyle bir tasarrufta bulunmalarının sebebi, bu kısmın okuyucu tarafından anlaşılamayacağını veya yazı diline uygun olmadığını düşünmüş olmalarıdır.

Masal metinlerine müdahalelerin bazı durumlarda masalları yeniden işleme seviyesine çıkarıldığı gözlemlenmektedir. Bu uygulama, özellikle masal metinlerinin çocuklara yönelik olarak hazırlanması çalışmalarında çok sık karşılaşılan bir uygulamadır. Özbekistan'da bu şekilde hazırlanmış metin yayınlarına 1948 yılında

---

537 K. İmamov. *Özbek Halk Prozası.* Taşkent: Fan Neş., 1981, s. 25.

538 "Kambağal Kız". *Özbek Halk Ertaklari.* (Basmaga Tay.: B. Karimiy), Taşkent: Özdavneşr., 1939, ss. 60-81.

539 *Özbek Halk Ertaklari.* C. 1, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: DBA Neş., 1960.

540 *Suv Kızı: Fantastik Ertaklar.* (Özbek Halk İcadi), (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-Z. Husayinova-N. S. Saburov), Taşkent: BA Neş., 1966.

541 *Özbek Halk Ertaklari.* C. 2, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), (Kayta Neşir) Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1996.

542 *Özbek Halk Ertaklari.* C. 2, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007

543 M. İ. Afzalov. *Özbek Halk Ertaklari Hakıda*. Taşkent: Fan Neş., 1964, s. 174.

544 M. Muradov-H. Şayhov. *age.,* s. 102.

yayınlanan "Özbek Halk Ertakları"[545] kitabını ve 1955 yılında yine "Özbek Halk Ertakları"[546] adıyla yayınlanan kitabı örnek göstermek mümkündür. Söz konusu yayınlar, sözlü gelenekten derlenen masalların Ş. Sadulla adlı yazar tarafından çocuklara yönelik olarak yeniden işlenmesiyle hazırlanan yayınlardır. Bu nedenle de 1948 yılındaki yayında; "*Masalları yeniden işleyerek çocuklara uygun hale getiren: Ş. Sadulla*" ifadesi yer almıştır. 1955 yılındaki yayında ise, daha önce yayınlanan bazı masal metinleri yeniden işlenerek yayınlanmıştır.

Masalların yayınlanmasında masal metinlerine müdahalelerde bulunulmasının bir başka şekli, özellikle Sovyetler Birliği döneminin şartlarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği döneminde ortak bir Sovyet toplumu ve sosyalist bir kültür yaratma amacıyla halk bilgisi ürünlerinin etkin bir şekilde kullanılmaya çalışıldığı bilinmektedir. Bu amaca yönelik olarak, sözlü gelenekten derlenen halk bilgisi ürünlerinin yazıya geçirilmesinde özellikle milli ve dini unsurların ya tamamen çıkarılması ya da Sovyet sistemine hizmet edecek şekilde değiştirilmesi söz konusu olmuştur. Bu uygulamayı, çalışmamızda 44 numarayla yer verdiğimiz "Üç Bahadır Kardeş" masalının farklı tarihlerde yapılan metin yayınlarında gözlemlemek mümkündür. Masalın 1939 yılında B. Karimiy tarafından yapılan metin yayınında bulunan "*Namazşamda bir cayga keldilar.*"[547] [Akşam namazı vaktinde bir yere geldiler.] cümlesi, masalın 1987 yılındaki metin yayınında; "*Nihayat kaş karaganda bir tokayga kirib barıbdilar.*"[548] [Nihayet hava kararmaya başladığında bir çalılığa vardılar.] şeklinde değiştirilmiştir. Fakat masalın 1996[549] ve 2007[550] yıllarında, yani Özbekistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra yapılan metin yayınlarında cümlenin tekrar ilk şekliyle değiştirildiği görülmektedir. Cümledeki "akşam namazı" ifadesine Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarında dokunulmadığı fakat daha sonraki yıllarda ifadenin dini bir özellik arzetmesinden dolayı sakıncalı bulunarak değiştirildiği anlaşılmaktadır.

"İkki Mulla [İki Molla]" masalının Sovyet dönemindeki ve bağımsızlıktan sonraki metin yayınları, benzer uygulamanın başka bir örneği olarak gösterilebilir. Z. Husayinova'nın yayına hazırladığı masalla ilgili dikkati çeken nokta, masalın Sovyet

---

[545] *Özbek Halk Ertaklari.* Taşkent: Özdavneşr., 1948.

[546] *Özbek Halk Ertaklari.* Taşkent: Özdavneşr., 1955.

[547] *Özbek Halk Ertaklari.* (Basmaga Tay.: B. Karimiy), Taşkent: Özdavneşr., 1939, s. 16.

[548] *Çalpak Yakkan Kün: Özbek Halk Ertaklari.* (Toplavçi: Z. Husayinova), Taşkent: Yulduzça Neş., 1987, s. 53.

[549] *Özbek Halk Ertaklari.* C. 2, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), (Kayta Neşir) Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1996, s.40.

[550] *Özbek Halk Ertaklari.* C. 1, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007, s. 113.

döneminde 1963[551] ve 1990[552] yıllarındaki yayınlarında "İkki Mulla", bağımsızlıktan sonra 2007[553] yılındaki yayınında ise "İkki Ortak [İki Arkadaş]" adıyla yayınlanmış olmasıdır. Mizahi unsurlara sahip olan masalın iki kahramanının dengesiz ve aptalca tavırlar sergiliyor olması bu iki kişinin Sovyet döneminde molla olarak adlandırılmasına sebep olmuş ve mollaların aptal kişiler oldukları izlenimi yaratılmaya çalışılmıştır. Aynı düşüncenin etkisini masalın girişinde de görmek mümkündür. Sovyet dönemindeki metin yayınında masalın girişi; "*Kadim zamanda ikki mulla bir maçit aldida otırganda bir mergan kelayatgan ekan. Merganning gazi bar ekan. Mullaning biri…*" [Kadim zamanda iki molla bir mescidin karşısında oturuken bir avcı gelmiş. Avcıda bir kaz varmış. Mollanın biri…] şeklindeyken bağımsızlıktan sonraki yayında; "*Bir mergan yoldan otib barayatgan ekan. Merganning kolida ikki gazi bar ekan Yolda karni açib kelayatgan ikki ortak…*" [Bir avcı yoldan geçiyormuş. Avcının elinde iki tane kaz varmış. Karnı acıkan iki arkadaş yolda gelirken…] şeklinde yer almıştır.

Masal metinlerdeki bazı unsurların Sovyet döneminde sakıncalı bulunarak değiştirilmesi uygulamasının tam işlemediğini düşündüren örneklere de rastlandığını belirtmek gerekir. Daha önce örnek olarak verdiğimiz masalda "akşam namazı" ifadesinin masalın farklı yıllardaki yayınlarında değiştirildiğini tespit etmiştik. Z. Husayinova tarafından yayına hazırlanan "Rustam" ve "Gülikahkah" masallarında ise dini özelliğe sahip benzer ifadelerin masalların bütün yayınlarında olduğu gibi korunduğu ve hiçbir müdahalede bulunmadığı görülmektedir. Rustam masalındaki "namazgar vakti [namaz vakti]" ifadesi, masalın 1988[554], 1995[555] ve 2007[556] yıllarındaki yayınında olduğu gibi yer almıştır. Gülikahkah masalının bir kısmında, masal kahramanının namaz kılan bir adamı görmesi ve adam namazını bitirip selam verdikten sonra onunla konuşması anlatılmaktadır. Masalın bu kısmı 1977[557], 1985[558], 1995[559], 2007[560] yıllarındaki metin yayınlarında hiçbir değişikliğe uğramamıştır.

---

[551] *Özbek Halk Ertaklari.* C. 2, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: DBA Neş., 1963, s. 395.

[552] *Sırlı Tüş: Özbek Halk Ertaklari.* Taşkent: Özbekistan Neş., 1990, s. 207.

[553] *Özbek Halk Ertaklari.* C. 3, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007, s. 213.

[554] *Zümrad ve Kımmat.* (Özbek Halk İcadi), (Neş. Tay.: K. İmamov), Taşkent: AS Neş., 1988, s. 18.

[555] *Özbek Halk Ertaklari.* C. 1, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), (Kayta Neşir) Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1995, s. 200.

[556] *Özbek Halk Ertaklari.* C. 3, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007, s. 251.

[557] *Kari Namatak: Özbek Halk Ertaklari.* (Toplab, Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-K. İmamov), Taşkent: YG Neş., 1977, s. 40.

[558] *Altın Beşik.* (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-K. İmamov), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1985, s. 17.

Söz konusu dini unsurların bazı masal metinlerinde değiştirilmiş bazı masal metinlerinde ise olduğu gibi korunmuş olması, Sovyetler Birliği döneminde masal metinlerinin yayınlanmasında dini unsurların çıkarılması veya değişitirilmesi uygulamasının sistematik bir şekilde yürütülemediğini düşündürmektedir. Bu konuda kesin bir yargıya varabilmek için masalların arşivdeki derleme metinleriyle farklı tarihlerdeki metin yayınlarının karşılaştırılması ve söz konusu unsurların yer aldığı masal metinlerinin yapı ve içeriklerinin incelenmesi gerekmektedir. Tahminimize göre, masalları yayına hazırlayan bilim adamları Sovyet dönemindeki bu uygulamanın yürütücüleri ve metin yayınlarının sorumluları olarak kabul edilmiştir. Bu görevin hassasiyetinin farkında olan bilim adamları yayına hazırladıkları masal metinlerinin yapılarına ve belirli dönemlerin siyasi eğilimlerine bağlı olarak bazı unsurları olduğu gibi bırakmış, bazı unsurları da sistemin isteklerine uygun şekilde değiştirmiş veya tamamen çıkarmayı tercih etmişlerdir.

Özbek masalların sözlü ortamdan alınarak yazılı hale getirilmesi çalışmaları geneli itibariyle değerlendirildiğinde, masalları yayına hazırlayan bilim adamlarının daima bu çalışmaların merkezinde yer aldığını ve adeta bir metin düzenleyicisi görevini üstlendiğini söylemek mümkündür. Sözlü masalların yazıya geçirilmesiyle ortaya çıkan bütün olumsuzluklara rağmen, sözlü gelenekteki masalı, masal anlatıcısını ve yazıya geçirilen masalın okurunu iyi bilen bu düzenleyiciler, masal anlatıcısı ile okuyucu arasında bir aracı gibi, masalcıdan derlenen masal metinlerini yazı dilinin imkânları çerçevesinde okuyucunun zevkine, beğenisine ve beklentilerine uygun hale getirmeye çalışmışlardır.

Özbekistanda sözlü ürünlerin derlenmesi ve yayınlanması çalışmalarının bir başka özelliği, dönemin tanınmış yazar ve şairlerinin bilim adamlarıyla birlikte bu çalışmalara katılarak sözlü ürünlerin derlenerek yazıya geçirilmesinde aktif bir rol oynamış olmalarıdır. M. Y. Elbek[561], Hamid Alimcan[562], Maksud Şeyhzade[563], Zafar Diyar[564] ve Kuddus Muhammediy[565] gibi yazar ve şairler katıldıkları derleme çalışma-

---

[559] *Özbek Halk Ertaklari.* C. 1, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), (Kayta Neşir) Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1995, s. 45.

[560] *Özbek Halk Ertaklari.* C. 3, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007, s. 138.

[561] *Aşulalar Toplami.* (Neş. Tay.: Ğ. Zafariy-Elbek), Taşkent: Özneşr, 1934; *Balalar Koşığı.* (Toplavçi: Elbek), Taşkent: Özdavneşr., 1937.

[562] *Alpamış.* Aytuvçi: Fazıl Yoldaşoğli, (Kayta İşlab Neş. Tay.: H. Alimcan), Taşkent: Özdavneşr., 1939.

[563] *Şirin bilan Şakar*. Aytuvçi: Fazıl Yoldaşoğli, (Neş. Tay.: M. Şeyhzade), Taşkent, 1941.

[564] *Rüstamhan*. Aytuvçi: Fazıl Yoldaşoğli, (Neş. Tay.: Z. Diyar), Taşkent, 1942.

[565] Daha çok, yazdığı çocuk şiirleriyle tanından Kuddus Muhammediy, meşhur destan anlatıcısı Fazıl Yoldaşoğlu'dan belli sayıda destan metni derlemiştir. Bkz. Ğ. Calalov. *age.*, s. 174.

ları sayesinde sözlü gelenekteki ürünleri daha yakından tanıma fırsatını bulmuşlardır. Sözlü gelenekteki diğer anlatı türleriyle birlikte, derledikleri masalları yeniden işleyerek yayınlayan bu yazar ve şairler, aynı zamanda yaratıcılıklarını kullanarak sözlü gelenekteki masallarla farklı derecede ilişkili masallar yazmışlardır.

Özbek bilim adamları, yazılı masalların ilk örneklerini Ali Şir Nevaî ve ondan önce yaşayan sanatkârların eserlerinde görmenin mümkün olduğunu belirtmekle birlikte, Özbek yazılı masallarının bağımsız edebi bir tür olarak ortaya çıkışının tanınmış şair ve dram yazarı Hamid Alimcan ile bağlantılı olduğunu ifade etmektedirler.[566] H. Alimcan'ın 1937 yılında yazdığı "Aygül bilan Bahtiyar [Aygül ile Bahtiyar]"[567] ve 1939 yılında yazdığı "Semurğ yaki Perizad ve Bünyad [Simurg ya da Perizad ve Bünyad]"[568] adlı manzum masallarının, dönemin yazar ve şairlerinin masal yazmalarında şüphesiz büyük bir etkisi olmuştur. Fakat M. Y. Elbek'in 1935 yılında yayınlanan "Ertaklar"[569] kitabını göz ardı etmemek ve Özbek yazılı masallarının ortaya çıkışında etkisi olan eserler arasında saymak gerekir. Elbek'in çocuklara yönelik olarak hazırladığı bu eserinde sözlü gelenekten derlediği; "Kambağal Jgit ve Pardastirhan [Fakir Yiğit ve Sofra]", "Amanat [Emanet]" ve "Erksiz Palci [Güçsüz Falcı]" adlı masalları nazma çekerek yayınlamıştır. Elbek'in sözkonusu eseri, bu şekilde hazırlanan yayınların ilk örneği olması açısından önemlidir ve bu bakımdan Özbek yazılı masalların ortaya çıkışında bir basamak görevi gördüğü söylenebilir.

Özbek bilim adamları yazılı masalların genelini ifade etmek için İngilizce "literary fairy tale" ve Rusça "literaturnaya skazka" terimlerinin Özbek Türkçesine çevirisi olan "adabiy ertak [edebi masal]" terimini kullanmaktadırlar.[570] Bunun yanında, edebi masalların bazı örneklerinin; "ertak [masal]", "şe'riy ertak [şiir masal]", "ertak-dastan [masal-destan]", "ertak-kıssa [masal-kıssa]", "ertak-pyesa [masal-piyes]" vb. gibi terimlerle adlandırılması da söz konusudur. S. Alimov, edebi masalların bu şekilde farklı terimlerle adlandırılmasının karışıklığa yol açtığını, bu tür masallar için sadece edebi masal teriminin kullanılmasının bu karışıklığı ortadan kaldıracağını ve kolaylık sağlayacağını belirtmiştir.[571] Diğer toplumların edebiyatında olduğu gibi, Özbek edebiyatında da edebi masalların manzum ve mensur olarak üretildiğini ifade eden Bahadır Rahmanov, edebi masalların farklı terimlerle adlandırılmasının edebi

---

[566] S. Alimov. "Adabiy Ertak Hakıda". ÖTA, S. 3, 1982, s. 54.

[567] Hamid Alimcan. *Mükammal Asarlar Toplamı.* C. 2, Taşkent: Fan Neş., 1979, ss. 106-130.

[568] Hamid Alimcan. *age*., ss. 170-194.

[569] Elbek. *Ertaklar*. Taşkent: Özdavneşr., 1935.

[570] T. Abdukulov. "Balalar Poemaçiligi ve Halk İcadi". ÖTA, S. 5, 1975, ss. 29-34; S. Alimov. age., ss. 53-57; T. Abdukulov. "Adabiy Ertaklarning Bir Körinişi Hakıda". ÖTA, S. 1, 1986, ss. 42-45; B. Rahmanov. "Adabiy ve Ananaviy Ertaklar Münasabatiga Dair". ÖTA, S. 6, 2005, ss. 33-36;

[571] S. Alimov. age., s. 54.

malzemenin karateriyle ilgili olmayıp, masalları yazan kişilerin yazar veya şair olmalarıyla ve bu kişilerin yazma eğilimleri ve kabiliyetleriyle ilgili olduğunu ileri sürmüştür. Araştırmacıya göre, manzum olan hacimli masallar "masal-destan" olarak, mensur olan hacimli masallar ise "masal-kıssa" veya "masal-roman" olarak adlandırılmaktadır.[572] B. Rahmanov'un bu ifadeleri, edebi masal dışındaki diğer adlandırmaların yazılı masalların şekil ve hacimlerine bağlı olarak ortaya çıkmış adlandırmalar olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Klasik edebiyattaki örnekleri dışında, Özbek edebiyatındaki yazılı masallar işledikleri konuların kökeni bakımından B. Rahmanov tarafından iki farklı grupta değerlendirilmiştir. Araştırmacıya göre, birinci gruptaki masallar sözlü gelenekteki masalların konularının yazar ve şairler tarafından yeniden işlenmesiyle ortaya çıkan masallardır. İkinci gruptaki masallar ise, yazar ve şailerin günlük hayattan aldıkları konuları masal formunda çocuklara yönelik olarak yazmaları sonucunda oluşmuş masallardır.[573] Araştırmacının bu sınıflandırmasında, sözlü gelenekten derlenen masalların içeriğine yapılan müdahaleler sonucunda, söz konusu masalların müdahaleyi yapan kişinin, yani masalı yayına hazırlayan kişinin masalı haline geldiği düşünülen masalların dikkate alınmadığı görülmektedir. Biz, Taşpolat Abdukulov'un konuyla ilgili değerlendirmelerini[574] de dikkate alarak, Özbek edebiyatındaki yazılı masalların sözlü gelenekteki masallarla ilişkili olup olmamalarına ve sözlü gelenekteki masallarla ilişkilerinin seviyesine göre, aşağıdaki gibi üç başlık altında sınıflandırılmasının daha doğru olacağını düşünüyoruz.

1. Sözlü gelenekten derlenen masalların metinlerine yayın aşamasında metni yayına hazırlayan kişiler tarafından bazı ekleme ve çıkarmalar yapılması, yani metni iyileştirme amacıyla yapılan müdahaleler sonucunda ortaya çıkan masallar. Bu gruptaki masallara; Ş. Sadulla'nın "Böri bilan Tülki [Kurt ile Tilki]", "İskandarning Şahi Bar [İskendir'in Boynuzu Var]", A. Rahmat'ın "Batır Eçki [Bahadır Keçi]" masalları örnek verilebilir.

2. Sözlü masallardan alınan olay örgüsü, motif ve tiplerin yazar ve şairler tarafından sözlü geleneğe uygun bir şekilde yeniden işlenmesiyle oluşturulan ve doğrudan yazılı olarak üretilen masallar. H. Alimcan'ın "Aygül bilan Bahtiyar [Aygül ile Bahtiyar]", "Semurğ yaki Perizad ve Bünyad [Simurg ya da Perizad ve Bünyad]", Z. Diyar'ın "Burgut [Kartal]", S. Cora'nin "Zangari Gilam [Uçan Halı]", A. Rahmet'in "Batır Bala [Bahadır Çocuk]", "Tulkining Ölimi [Tilkinin Ölümü]" vb. gibi masallar, bu gruptaki masallara örnek olarak verilebilir.

---

[572] B. Rahmanov. age., s. 35.

[573] B. Rahmanov. age., s. 35.

[574] T. Abdukulov. "Balalar Poemaçiligi ve Halk İcadi". ÖTA, S. 5, 1975, ss. 30-31.

3. Günlük hayatta karşılaşılan olayların yazar veya şairler tarafından çocuklara yönelik olarak işlenmesiyle oluşturulmuş yazılı masallar. Z. Diyar'ın "Kiçkina Bağban Hakıda Dastan [Küçük Bahçıvan Hakkında Destan]", "Yengi Ertak [Yeni Masal]", S. Cora'nin "Kaldırğaç [Kırlangıç]", "Cannat [Cennet]", K. Muhammediy'nin "Sandal ve Peçka [Tandır ve Soba]", "Konğızay ve Sıçkanbay [Böcek Hanım ve Sıçan Bey]" gibi masalları, bu gruba örnek olarak verilebilir.

Fakat bu sınıflandırmadan söz konusu yazılı masal gruplarının birbirini takip eden dönemler içinde, birbirinin devamı olarak meydana geldiği anlaşılmamalıdır. Özbek masallarının derlenmesi çalışmalarının başladığı 1930'lu yıllardan sonra, Özbek masal anlatma geleneğiyle doğrudan bağlantılı olan birinci ve ikinci gruptaki yazılı masalların ilk örnekleri ortaya çıkmış ve devamında sözlü gelenekle dolaylı olarak bağlantılı olduklarını söyleyebileceğimiz üçüncü gruptaki masallar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Özbek yazılı masalları ile ilgili olarak üzerinde durmak istediğimiz son husus, büyük bir çoğunluğu çocukları ve gençleri eğitmek amacıyla hazırlanan yazılı masalların da Sovyetler Birliği döneminde ideolojik amaçlarla kullanılmış olmasıdır. S. Alimov'un; "*Özbek Sovyet edebiyatında edebi masal türünün şekillenişi ve sosyalist realizm metodunun prensipleri esasında gelişimini H. Alimcan, S. Cora, K. Hikmat, Ş. Sadulla, K. Muhammediy P. Muhammedyarova ve T. Ğayıpov gibi pek çok yazar ve şairin eserlerinde görmek mümkündür.*"[575] şeklindeki ifadesi, sosyal bilimlerin bütün alanlarında olduğu gibi, halk bilgisi ürünlerinin de sisteme hizmet edecek şekilde kullanılması düşüncesiyle ortaya atılan sosyalist realizm akımının Özbek yazılı masallarının gelişmesinde de bir temel görevi gördüğünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bunun yanında, H. Egamov'un, Sultan Cora'nin "Zangari Gilam", "Kaldırğaç", Adham Rahmat'in "Düm [Kuyruk]", "Batır Eçki", "Kaldırğaç, İlan ve Beşiktarvatar [Kırkangıç, Yılan ve Peygamber Devesi]", Zafar Diyar'ın "Burğut", "Yengi Ertak", "Yüksek Tağ, Keng Otlak ve Mard Ortak Hakıda Kıssa [Yüksek dağ, Geniş Otlak ve Mert Dost Hakkında Kıssa]", Kuddus Muhammediy'nin "Konğızay bilan Sıçkanbay", "Sandal ve Peçka" gibi masalları hakkında; "*Bu eserlerde bugünkü hayatımızın değerini bilmek ve günümüzdeki hayat tarzının inkilaptan önceki devirden iyi olduğunu ifade etme merkezi bir yer tutar. Her bir masal-destan gerçek sosyalistik realizm ruhu ve prensipleri ile sıkısıkya bağlı olarak tasvir edilmiştir.*"[576] şeklindeki değerlendirmeleri, bu masalların sosyalist realizm akımı çerçevesinde eski dönemi yererek, Sovyet dönemini yüceltmek suretiyle Sovyet ideolojisine hizmet edecek şekilde kullanıldığının

[575] S. Alimov. age., s. 54.

[576] H. Egamov. *age*., ss. 72-73.

açık bir göstergesidir. Yine araştırmacının Sultan Cora'nın "Zangari Gilam" adlı masalı hakkındaki şu ifadeleri, yazılı masalların bazılarının içeriği hakkında fikir sahibi olmamız açısından önemlidir; "*Şair yeni hayatı yaratanın komünist parti ve partinin kurucusu V. İ. Lenin olduğunu ifade ederek, çocukların parti ve Lenin sevgisini mubalağalı ve folklora özgü biçimde şöyle tasvir eder: U kuylaydi İliçni, Tağ burgutıday küçni [O terennüm eder İliç'i, dağ kartalı gibi gücü]*."[577] S. Alimov ve H. Egamov'dan yaptığımız bu alıntılar, sözlü gelenekten derlenen masalların yayınlanmasında Sovyet ideolojisine uygun olmadığı düşünülen kısımların değiştirilmesi veya çıkarılması şeklinde gerçekleşen bu uygulamanın, yazılı masallarda genel okuyucu kitlesini oluşturan çocuklara ve gençlere Sovyet ideolojisinin benimsetilmesi ve komünist parti ile partinin liderlerini sevdirme amacına yönelerek devam etiğini gözler önüne sermektedir. Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılıp, bağımsız Özbekistan Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, Sovyet sisteminden kaynaklanan bu olumsuzluklar ortadan kalkmış, sanat ve edebiyatın bütün alanlarında baskı altında kalmadan çalışmalar yapma imkânı doğmuştur. Özbek yazar ve şairleri günümüzde, çocukların ve gençlerin eğitimi açısından çok büyük bir öneme sahip olan yazılı masal türünün farklı özelliklere sahip örneklerini üretmeye devam etmektedir.

Özbek masallarının metinleri çerçevesinde, masalların sözlü ve yazılı üretimi konusu üzerinde duruduğumuz bu kısım, sözlü gelenekle yazılı geleneğin karşılıklı bir etkileşim içinde olduklarını ve hatta dönem dönem iç içe girdiklerini göstermektedir. Yüzeysel bir bakış açısıyla, birbirine uzak ve birbirinden ayrıymış gibi algılanan bu iki geleneğin, özellikle masal türü bakımından geçmişi çok eskiye dayanan bir ilişkiye sahip oldukları söylenebilir. Her iki gelenek de konu, olay örgüsü, motif ve tipler bakımından birbirini daima etkilemiş ve söz konusu unsurları birbirinden ödünçleme yaparak almıştır. Fakat bu unsurlar hem sözlü gelenek ve hem de yazılı gelenek temsilcileri tarafından olduğu gibi alınmayıp, sözlü ve yazılı anlatım kuralları çerçevesinde tekrar tekrar işlenerek belli dönemlere özgü sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi şartlara uygun bir şekilde yeniden üretilmiş ve halkın beğenisine sunulmuştur.

[577] H. Egamov. *age*., ss. 74.

II. BÖLÜM

ÖZBEK MASALLARININ ŞEKİL-YAPI VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ

Çalışmamızın bu bölümünde inceleme konumuzu oluşturan Özbek masallarının özellikleri; "Şekil-Yapı Özellikleri" ve "İçerik Özellikleri" şeklinde iki ana başlık halinde değerlendirilmiştir. Özbek masalları; "Şekil-Yapı Özellikleri" başlığı altında, "Hacim", "Mensur-Manzum ve Secili İfadeler" ve "Formeller" bakımından; "İçerik Özellikleri" başlığı altında ise masallar; "Tip, Konu, Olay Örgüsü" ve "Motifler" bakımından incelenmiştir. Özbek masallarının bu özellikleri, öncelikle incelemek üzere seçtiğimiz 70 masal üzerinden değerlendirilmiş, sonra da incelemeye dâhil etmediğimiz, fakat söz konusu özellik bakımından önem arz eden, Özbek masallarının metinlerinden de örnekler verilmiştir. Bu sayede, söz konusu özelliğin sadece çalışmamızda yer alan Özbek masalları çerçevesinde değil, Özbek masallarının geneli göz önünde tutularak, daha geniş bir çerçevede incelenmesi mümkün olmuştur.

II.1. ŞEKİL-YAPI ÖZELLİKLERİ

II.1.1. Hacim:

Masalların hacimlerinin, yani masal metinlerinin uzun ya da kısa olmasının; anlatıcının usta veya amatör olmasına, dinleyicilerin yapısına ve anlatıcı ile dinleyici arasında kurulan ilişkiye bağlı olarak değişebileceğini bir önceki bölümde belirtmiştik. Masalların hacminin anlatıcıya bağlı olarak değişmesine sebep olan bir başka neden masalcıların bazen iki masalı birleştirerek tek bir masalmış gibi anlatmayı tercih etmeleridir. Çalışmamızdaki 2 numaralı "Hilekâr Bıldırcın", 3 numaralı "Leylek, Tilki ve Kurt", 14 numaralı "Tilki", 15 numaralı "Kurt ile Tilki", 16 numaralı "Avcı, Gökçe ve Bilge" ve 18 numaralı "Kırk Damat" masalları bu şekilde oluşturulmuş masallardır. Söz konusu masallar arasında yer alan "Tilki" masalı, bir hayvan masalıyla bir zincirlemeli masalın birleştirilmesi sonucunda oluşturulmuş olması bakımından oldukça dikkat çekicidir. Bu şekilde oluşturulmuş masalların anlatıcıları iki farklı masalın konuları ve kahramanları arasında bağlantı kurarak bir masalı diğer masala eklemiş ve tek bir masal haline getirmişlerdir.

Masalların uzun ya da kısa olmasını etkileyen bir başka unsur da anlatılan masalın türüdür. Masal metinleri incelendiğinde, farklı türdeki masalların hepsinin aynı uzunlukta olmadığı görülmektedir. Zincirlemeli masallar ve özellikle de hayvan masalları, sihirli masallar ve gündelik masallara nispeten çok daha kısa metinler halindedir. Bu iki masal türünün metinlerinin daha kısa olması, söz konusu masalların dinleyici grubunun genellikle çocuklar veya gençlerden oluşmasıyla ilgilidir. Eğitim, kıssadan hisse çıkarma ve çocukları oyalama amacıyla anlatılan bu tür masallar çoğunlukla tek bir olay üzerine kuruludur ve genellikle tek bir motif içermektedir. Fakat çalışmamızda yer alan 11 numaralı "Kedi, Köpek ve Sıçan" ve 12 numaralı "Susambil" adı masallar tek bir tipte hayvan masalları olmalarına rağmen, metinleri genel olarak hayvan masallarından uzundur. Bu masalların diğer hayvan masallarından daha uzun olmasını, masalları anlatan kişilerin usta anlatıcılar olmasına bağlamak mümkündür.

Özbek masalları arasında bazı masalların diğer masallara nazaran daha hacimli olduğu görülmektedir. Bu bakımdan dikkate değer olan "Malikcan"[578] masalı 104 sayfadan oluşan bir masaldır. Masalın bu kadar hacimli olmasında, masalın sihirli bir masal olmasının ve özellikle de masalı anlatan Abduğafur Şükürov'un profesyonel bir masal anlatıcısı olmasının payı büyüktür.

II.1.2. Mensur-Manzum ve Secili İfadeler:

Masalların büyük bir çoğunluğu nesir anlatmalardır. Fakat bazı masallarda sınırlı sayıda da olsa manzum kısımların yer aldığı görülmektedir. Pertev Naili Boratav, manzum kısımları mensur bölümden ayırmak için anlatımda basit bir melodi veya özel bir sunuş kullanıldığını kaydetmiştir.[579] Masallardaki manzum kısımlar dikkatle incelendiğinde bu manzum kısımların bazılarının anlatıcıya, bazılarının ise masalın yapısına bağlı olarak ortaya çıktığı görülebilir. İncelediğimiz masallar arasında, manzum kısımların anlatıcıya bağlı olarak yer aldığı masallar; 2 numaralı "Hilekâr Bıldırcın", 8 numaralı "Keçinin Öç Alışı", 10 numaralı "Buzağı, Keçi ve Kuzu", 24 numaralı "Abla-Kardeş", 62 numaralı "Sivrisinek", 63 numaralı "Sıçan ile Kara Böcek" adlı masallardır. Bu masallardaki manzum kısımlar masalların yapısında önemli bir yere sahip değildir, dolayısıyla masallardaki manzum kısımlar çıkarılacak olursa masalların yapısında her hangi bir eksikliğe veya bozulmaya sebep olmaz. Bu nedenle, söz konusu masallardaki manzum kısımların, masal anlatıcılarının anlatımı

---

578 "Malikcan". *Külsa Gül, Yığlasa Dür*. (Aytuvçi: A. Şükürov, Neş. Tay.: Z. Husayinova-B. Sarımsakov), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1983, ss. 168-272.

579 P. N. Boratav. "Türk Masalına Giriş". (Çev.: Tülay Nadide Kaya), *Masal Araştırmaları/Folktale Studies I.* Haz.: Nuri Taner, İstanbul: Artsan Yay., 1988, s. 225.

renklendirmek, anlatımdaki tekdüzeliği kırmak ve dinleyicilerin masala olan ilgisini canlı tutmak ve ustalığını göstermek amacıyla kullanıldığı düşünülebilir.

Manzum kısımların anlatılan masalın yapısına bağlı olarak ortaya çıktığı masallar; 39 numaralı "Kel Ahlap", 64 numaralı "Kurt ile Avcı", 69 numaralı "Tilki" ve 70 numaralı "Gömgök Kuş" adlı masallardır. Bilmeceli masal örneği olan "Kel Ahlap" masalında yer alan bilmece manzum bir bilmecedir ve masalın yapısında çok önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle de masaldaki manzum bilmecenin masaldan çıkarılması söz konusu olamaz. "Kurt ile Avcı", "Tilki" ve "Gömgök Kuş" masalları ise zincirlemeli masallardır. "Kurt ile Avcı" masalındaki manzum kısımlar olayın gelişimi açısından önem arz eden kısımlardır. Özellikle de masalın sonunda kurdun yaptığından pişman olmasının anlatıldığı manzum kısmı masalın sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. "Tilki" ve "Gömgök Kuş" masallarındaki manzum kısımlar ise, her iki masalda sürekli tekrar edilen kısımlardır. Özellikle "Gömgök Kuş" masalında yer alan:

Gömgök kuşum,
Gök alaca kuşum.
Beni babam kesti,
Üvey anam yedi.
Malar ablam, canım ablam!
Kemiğimi topladı,
Gök çaputa bağladı,
Gök ağaca astı.

şeklindeki manzum kısmın masalda altı defa tekrar edilmiş olması, bu manzum kısmın zincirlemeli masalın mantık bağının kurulmasında vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu göstermektedir.

Özbek masallarının bazılarında halk şiiri örneklerinin, özellikle diyaloglarda, kahramanların duygu ve düşüncelerini anlatmak amacıyla başarılı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. "Üç Köknari [Üç Afyonkeş]", "Tilla Tarak [Altın Tarak]" ve "Tuhmat [İftira]" masalları bu bakımdan dikkate değerdir. "Üç Köknari"[580] masalında gelin ile damadın, "Tilla Tarak"[581] masalında ise anne ile oğlun karşılıklı mani söyleyerek atışması yer almaktadır. "Tuhmat" masalında ise, masalın kahramanı olan Mahamadcan'ın çocuğu olmadığı için seyahate çıkmasının ardından bir oğlan doğuran hanımı, bebeğine ninni söyleyerek duygularını şu şekilde dile getirir:

---

[580] *Aycemal: Hayatiy Ertaklar.* İkinci Kitap, (Özbek Halk İcadi), (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov- Z. Husayinova- N. S. Saburov), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1969, s. 187.

[581] *İkki Ay, İkki Yulduz.* (Neş. Tay.: M. Muradov), (Cehan Halklari Ertaklari, C. 1), Taşkent: Meras Neş., 1993, ss. 235-236.

"*Alla balam, allaya, alla,*
Can balam, canım balam, allaya, alla,
Baland-baland tepada kuş oltirar, alla,
Yokçilik başimga külfat keltirar, alla,
Yok bolib atang, yanımda har bolgunça,
Tağdagi arslan bolar ta ölgünça, alla,
Yahşi bolsa er yigitning hatını, alla,
Şul çıkarar yitning atıni, alla,
Derazadan ay tüşti yüzimga, alla,
Sizdan başka yar körinmaz közimga, alla,
Keca-kündüz sabr tilayman özimga, alla,
Can balam, canım balam, alla,
Atasini körmagan, yığısını kuymagan, alla,
Can yavrum, canım yavrum, allaya, alla."[582]

[Ninni yavrum, ninni, ninni,
Can yavrum, canım yavrum, ninni, ninni,
Yüksek-yüksek tepelerde kuş oturur, ninni,
Yokluk başıma külfet getirir, ninni,
Çekip gitti baban, yanımda olacağına, ninni,
Dağdaki aslan olayım ölünceye kadar, ninni,
Güzel olursa er yiğidin hanımı, ninni,
Bu çıkarır yiğidin adını, ninni,
Pencereden ay düştü yüzüme, ninni,
Senden başka yar görünmez gözüme ninni,
Gece-gündüz sabır dilerim kendime, ninni,
Can yavrum, canım yavrum, ninni,
Babasını görmeyen, yığısını yapmayan, alla,
Can yavrum, canım yavrum, ninni, ninni.]

Bu örneklerin yanında, Sabir Haşimoğlu'ndan 1926 yılında derlenen "Boz Bala [Boz (Toy) Oğlan]" masalı, manzum kısımların çok yoğun olarak kullanıldığı bir masal örneği olması bakımından dikkate değerdir. Masal anlatıcısı S. Haşimoğlu, giriş formelini de manzum olarak düzenlediği masalda, kahramanların olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerini ifade etmek için halk şiiri örneklerinden etkili bir şekilde

[582] *Aycemal: Hayatiy Ertaklar. age.*, s. 128.

faydalanmıştır. Masalda özellikle Bozoğlan'ın babasıyla atıştığı kısımdaki manzum ifadeler, bu durumun güzel bir örneğini teşkil eder:

"*Boz balahan, Boz bala,*	[Bozoğlan han, Bozoğlan,
Bozlarda bitgan lale,	Boz yerde biten lale,
Kotangdagi koylardan -	Sürüdeki koyunlardan -
Haydab ketgin Boz bala.	Sürüp git, Bozoğlan.
Boz balahan, Boz bala,	Bozoğlan han, Bozoğlan,
Bozlarda bitgan lale,	Boz yerde biten lale,
Yılkıdagi atlardan -	Yılkıdaki atlardan -
Mina ketgin Boz bala.	Binip git, Bozoğlan.
Boz balahan, Boz bala,	Bozoğlan han, Bozoğlan,
Bozlarda bitgan lale,	Boz yerde biten lale,
Boğçadagi tonlardan -	Bohçadaki elbiselerden -
Kiya ketgin, Boz bala.	Giyip git, Bozoğlan.
Boz balahan, Boz bala,	Bozoğlan han, Bozoğlan,
Bozlarda bitgan lale,	Boz yerde biten lale,
Gaznadagi pullardan -	Hazinedeki paralardan -
Ala ketgin, Boz bala.	Alıp git, Bozoğlan.
Boz balaning cuda ham aççığı çıkıb:	Bozoğlan çok sinirlenmiş:
Kotangdagi koylaring,	Sürüdeki koyunların,
Un aşinga soyılsın.	Un aşın (ölü aşın) için kesilsin.
Yılkıdagi atlaring,	Yılkıdaki atların,
Ma'rakangga soyılsın.	Hayırın için kesilsin.
Boğçadagi tonlaring,	Bohçadaki elbiselerin,
Tavutingga yapılsın.	Tabutuna serilsin.
Gaznadagi pullaring,	Hazinedeki paraların,
Tavutingdan saçilsin."[583]	Tabutuna saçılsın.]

Konuyla ilgili olarak örnek vereceğimiz son masal şekil itibariyle diğer Özbek masallarından oldukça farklı bir yapıda düzenlenmiştir. 1936 yılında Abdulla Nuralioğlu'ndan derlenmiş olan "Kampir bilan Şakal [Kocakarı ile Çakal]"[584] masalı tamamen manzum bir masaldır. Giriş formelinin bulunmadığı masal; "*Bir kocakarı; 'Nedir bu çakalın elinden çektiğim' demiş.*" şeklindeki ifadeden sonra yer alan:

"*Şakallar keladi her yakdan hezlab,*	[Çakallar gelir her yandan atılıp,
Tavuğımning yatgan cayni izlab,	Tavuğumun yattığı yeri arayıp,

[583] *Aycemal: Hayatiy Ertaklar. age.*, ss. 49-50.

[584] "Kampir bilan Şakal". *Özbek Halk Ertaklari* C. I, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007, ss. 94-96.

Patini yuladi, goştini tuzlab,	Tüyünü yolar, etini tuzlayıp,
Bu şakalar meni harab eyladi."	Bu çakallar beni harap eyledi.]

dörtlüğüyle doğrudan olayın anlatımıyla başlamaktadır. Başından sonuna kadar kocakarı ile çakalın atışması şeklinde düzenlenen masal:

"*Köring endi mard kampirni,*	[Görün şimdi mert kocakarıyı,
Marganlari girdin aldi,	Avcılar sarmış her tarafı,
Şakal, börilarni kırdı,	Kırıp geçirmiş kurdu, çakalı,
Elni baridan kutkardi."	Halkı hepsinden kurtardı.]

dörtlüğüyle sona ermektedir. Masalın bu şekilde tamamen manzum olması, masalın derlendiği Abdulla Nuralioğlu'nun tanınmış bir destan anlatıcısı olmasıyla bağlantılıdır. Her ne kadar, Özbek destanları nesir-nazım karışık bir şekilde anlatılıyor olsa da, masaldaki manzum kısımların arasında yer alan: "*Çakal damın arkasına gelmiş ve kocakarının yanıp yakındığını duymuş. Çakal da kocakarıya cevap vermiş:*", "*Kocakarı cevap vermiş:*" ve "*Tilki ona şöyle demiş:*" şeklindeki geçişi sağlayan ifadeler, masalı şekil olarak Özbek destanlarına yaklaştırır.

Özbek masallarından verdiğimiz bu örnekler, bir masal anlatıcısının anlattığı masallarda manzum kısımlara yer verebilmek ve bu kısımları masalın olay örgüsünün içinde yerli yerinde kullanabilmek için anlatıcının usta bir masalcı olmasının yanında, belli derecede halk şiiri bilgisine de sahip olması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca Özbek masallarındaki manzum kısımların iki farklı özelliğe bağlı olarak ortaya çıktığı da görülmektedir. Bunlardan birincisi; masal anlatıcılarının anlatım ortamını canlı tutmak ve dinleyici üzerindeki etkiyi arttırabilmek için, Özbek halk şiirindeki; koşuk, mani, ninni vb. gibi nazım türlerini masal anlatımının etkili bir unsuru olarak kullanması sonucunda ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise, bazı masalların doğrudan manzum kısımlara bağlı olarak yaratılmış olması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu şekildeki manzum kısımlar masalın yapısında önemli bir yere sahip olduğu için, hatta bazı masalların esasını teşkil ettiği için, masaldan çıkartılmaları veya yerlerinin değiştirilmesi mümkün değildir.

Özbek masallarında sık kullanılan secili ifadeler, "Ölçülü Nesir (prosimetrik)"[585] olmaları, yani iç kafiye ve aliterasyonlarla kurulmuş olmaları bakımından nazıma yakın nesir özelliği göstermektedir. Bu şekilde şiir cümlelerine çok yakın olan secili ifadelerin, Özbek masallarındaki manzum kısımları incelediğimiz bu kısımda değerlendirilmesi uygun olacaktır.

[585] "Ölçülü Nesir" terimi ve "Ölçülü Nesir Destanlar" hakkında bkz. Metin Ekici. "Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında-II". Milli Folklor, S. 54, Yaz-2002, s. 16.

Özbek bilim adamlarının "sac"[586] adını verdiği bu sanatlı anlatım tarzı, çoğunlukla destan ve masallarda yer almaktadır. Anlatıcıların ustalığına bağlı olarak ortaya çıkan ve bazı varlıkların ve olayların tasvirinde kullanılan secili ifadelerin, en başarılı örnekleri profesyonel masal anlatıcısı Nurali Nuramatoğlu'nun anlattığı masallarda yer almaktadır. N. Nuramatoğlu'ndan derlenen ve çalışmamızda 59 numarayla yer verdiğimiz "Sağır" masalındaki secili ifadeler, bir olayın tasvirinde kullanılan secili ifadelerin örneğidir. Masalda zengin sağırın bazı hareketleri secili olarak şu şekilde anlatılmıştır: "*Koyım aç kalmasın, deb haligi garang bayning özi koynini alıb, aldiga salıb, haydab ketkizib, dalaga yetkizib, koyni yayratib yayib, özidan kayıb, bir talning tagida uhlab kalgan ekan.*"[587] [Koyunlarım aç kalmasın, diyerek, kendi koyunlarını almış, önüne katmış, yola çıkmış, otlağa varmış, koyunları yaymış, kendinden geçmiş ve bir söğüdün gölgesinde uyuyakalmış.]

Yine aynı masalcıdan derlenen "Bay bilan Mihman [Zengin ile Misafir]" masalındaki secili ifadelerin bir kişinin tasvirinde kullanıldığı görülmektedir. Masaldaki zengin adam secili ifadelerle şu şekilde tasvir edilmiştir: "*Bay bolay, lay bolay, kasede kalgan may bolay, kaynamay savugan çay bolay, suvı yok say bolay, dumi yok tay bolay, asmandagi ay bolay, humçaga salgan may bolay.*"[588] [Zengin olayım, çamur olayım, kasede kalan yağ olayım, kaynamadan soğuyan çay olayım, suyu olmayan dere olayım, kuyruğu olmayan tay olayım, küpe koyulan yağ olayım.]

Nurali Nurmatoğlu'nun anlattığı bir başka masal olan "Kırk Yalğan [Kırk Yalan]" masalında da benzer şekilde oluşturulmuş zengin adam tasviri yer almaktadır: "*U cüda bay ekan, bir çukurda açib kalgan lay ekan, sira suv ötmagan say ekan, birav minmagan tay ekan, yamgir yağganda bulutning arkasida kalgan ay ekan, kazanga salsa dağ bolmagan may ekan, kigiz-körpasi yok adam yatmagan cay ekan, birav içkisi kelmagan çay ekan.*"[589] [O çok zenginmiş, bir çukurda acıyıp kalan çamurmuş, suyu hiç akmayan dereymiş, kimsenin binmediği taymış, yağmur yağınca bulutun arkasında kalan aymış, kazana koyulunca artmayan yağmış, yatak yorganı olmayan kimsenin yatmadığı yermiş, kimsenin içmek istemediği çaymış.]

---

[586] Özbek edebiyatındaki secili ifadeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. B. Sarımsakov. *Özbek Adabiyatida Sac*. Taşkent: Fan Neş., 1978. Ayrıca destanlardaki secili ifadeler için bkz. B. Sarımsakov. "Destanlarda Sac ve Uning Harakteri". *Fazıl Şâir.* (Özbek Halk İcadı Boyiça Tadkikatlar 3. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1973, ss. 105-119.

[587] *Özbek Halk Ertaklari.* C. 3, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007, s. 193.

[588] *Altın Alma: Hayatiy Ertaklar.* Birinçi Kitab, (Özbek Halk İcadi), (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-Z. Husayinova-T. Aşurov), Taşkent: BA Neş., 1966, s. 294.

[589] *Özbek Halk Ertaklari.* C. 3, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007, s. 183.

Aynı masalın Rahimbay Muradov'dan derlenen Harezm varyantındaki yetim çocuk, secili ifadelerle şu şekilde tasvir edilmiştir: "*Bir kün üstü-başi yalanğaç, gadaylikda karnı aç, labi-lünci gezargan, rengi royi bozargan, cüldür-yüpün kiyingan, çang-tozanga belangan bir yetim bala hanning sarayiga kelibdi.*"[590] [Bir gün üstü başı perişan, dilencilikte karnı aç, dudağı çenesi bozarmış, beti benzi sararmış, yırtık pırtık giyinmiş, toza toprağa bulanmış yetim bir çocuk hanın sarayına gelmiş.]

Bir masal anlatıcısının bu şekilde oluşturulan secili ifadeleri kullanabilmesi için usta bir anlatıcı olması gerektiği açıkça görülmektedir. Nitekim secili ifadelerin en başarılı örneklerinin Nurali Nurmatoğlu'ndan derlenen masallarda yer alması tesadüfî değildir. N. Nurmatoğlu'nun bu şekilde başarılı secili ifadeler oluşturmasındaki en önemli etken onun profesyonel bir masal anlatıcısı olmasının yanında aynı zamanda usta bir kızıkçı ve askiyeci olmasıdır. N. Nurmatoğlu, etkili söz söyleme sanatı olarak bilinen kızıkçılık ve askiyecilikteki ustalığını masal anlatımına da taşıyarak çok renkli ve etkili secili ifadeler yaratabilmiştir.

II.1.3. Formeller:

Masalın başında, ortasında ve sonunda olmak üzere masalın bütün bölümlerinde yer alan formeller, masalın yapısındaki en önemli unsurlardandır ve özellikle giriş formelleri adeta masalın belirleyici bir tür özelliği halindedir. Masalların; giriş formeli, olayların anlatımı, geçiş formeli, tekrar olayların anlatımı ve bitiş formeli şeklinde bir yapıdan oluşması, formellerin masalların yapısındaki önemini açıkça göstermektedir. Yüzyıllar boyunca masallarda kullanılmak suretiyle kalıplaşmış ve geleneksel hale gelmiş olan bu kalıp sözler; Pertave Naili Boratav tarafından "Tekerleme"[591], Saim Sakaoğlu tarafından "Formel"[592], Bilge Seyidoğlu tarafından ise "Formül"[593] terimleriyle adlandırılmaktadır.

P. N. Boratav ve S. Sakaoğlu'nun masal formellerinin tanımı ve sınıflandırılması konusundaki çalışmaları, Türkiye'deki masal formelleriyle ilgili araştırmalarda yönlendirici olmuştur. P. N. Boratav, "masal tekerlemeleri" adını verdiği formelleri; *Masal tekerlemesi, masalın başında, ortasında, uygun yerlerinde ve sonunda söylenen yerine göre uzunca ya da çok kısa kalıplaşmış bir takım sözlere verilen addır.*"[594] şeklinde tanımlamıştır. Tanımda formellerin masal içinde kullanım yerine ve

---

[590] *Harezm Ertaklari*. (Neş. Tay.: Fettah Abdullayev), Taşkent: DBA Neş., 1961, ss. 172-173

[591] Pertev Naili Boratav. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı.* İstanbul: Gerçek Yay., (4. Baskı), 1988, s. 76

[592] Saim Sakaoğlu. *Masal Araştırmaları.* Ankara: Akçağ Yay., 2003, s. 56.

[593] Bilge Seyidoğlu. *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*. Ankara: Atatürk Üniv. Yay., 1975, ss. 144-148.

[594] Pertev Naili Boratav. *age*., s. 76.

hacimlerine dikkat çeken P. N. Boratav, "Tekerleme" adlı kitabında, masal formellerinin işlevleri üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur. Boratav, formellerin anlatının başında giriş işlevine, yani dinleyiciyi olağanüstü bir dünyaya sokmadan önce bilgilendirme ve haberdar etme; masal içinde atlanması gereken uzun zaman dilimleri ve mekânların bulunduğu yerlerde bölümleri birbirine bağlama ve masal sonunda ise yarıda kalmış anlatmayı bağlama işlevlerine sahip olduklarını belirtmiştir.[595]

Saim Sakaoğlu ise, masal formellerini; "*masalın bünyesinde muayyen vazifelere ve muayyen bir şekle sahip olan kalıplaşmış ifadeler*"[596] şeklinde tanımlayarak formellerin işlev ve şekillerine dikkat çekmiştir. Araştırmacı masal formellerinin; dinleyicileri masala hazırlamak, anlatıcının dinleyiciler üzerindeki etkisini canlı tutmak ve dinleyicileri hayal âleminden gerçek âlemine indirmek amacıyla usta masalcılar tarafından kullanıldığını da ifade etmiştir.[597]

Masal formellerinin sınıflandırılması konusu üzerinde ise Pertev Naili Boratav, Saim Sakaoğlu ve Ensar Aslan gibi bilim adamları çalışmıştır. P. N. Boratav masal tekerlemelerini; "*I. Kısa Giriş Kalıp Sözleri, II. Giriş 'Tekerlemesi' Biçiminde Kısa Maceralar, III. 'Tekerleme' Biçiminde Masallar, IV. Ara ve Bitiş Kalıp Sözleri.*"[598] adlarını verdiği dört başlık halinde sınıflandırmıştır. S. Sakaoğlu; "*A. Başlangıç (Giriş) Formelleri, B. Bağlayış (Geçiş) Formelleri, C. Benzer Durumlarda Kullanılan Formeller, Ç. Bitiş Formelleri, D. Çeşitli Formel Unsurları*"[599] şeklinde beş başlık halinde sınıflandırmıştır. Ensar Aslan ise, formelleri masalda söylendiği yere göre; "*1. Başlangıç Formelleri, 2. İç Formeller, 3. Bitiş Formelleri*"[600] olmak üzere üç başlık altında sınıflandırmıştır

Sovyet döneminde, Sovyetler Birliği'ndeki diğer toplumlarda olduğu gibi, Özbek masallarındaki formeller de Nikolaye Raşiyanu'nun sınıflandırmasına bağlı kalınarak sınıflandırıldığı için[601], bu sınıflandırma hakkında da bilgi vermek yararlı olacaktır. N. Raşiyanu "*Traditsionnıye Formulı Skazki [Geleneksel Masal Formülleri]*" adlı çalışmasının ilk üç bölümünde masal formellerini; "*1. Giriş Formülleri, 2. Bitiş Formülleri, 3. Geçiş Formülleri*" adlarını verdiği üç ana başlık altında incelemiştir. Daha sonra, Giriş Formüllerini; "*Zaman Formülleri (Kronolojik)*" ve "*Yer Formülleri*

---

[595] Pertev Naili Boratav. *Tekerleme.* İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 2000, s. 9.

[596] Saim Sakaoğlu. *Gümüşhane ve Bayburt Masalları.* Ankara: Akçağ Yay., 2002, s. 250.

[597] Saim Sakaoğlu. *age.*, ss. 250-264.

[598] Pertev Naili Boratav. *age.*, ss. 11-14.

[599] Saim Sakaoğlu. *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yay., 1999, ss. 58-68.

[600] Ensar Aslan. *Türk Halk Edebiyatı.* Ankara: Maya Akademi Yay., 2008, s. 275.

[601] Özbek masallarındaki formellerin N. Raşiyanu'nun sınıflandırmasına göre değerlendirilmesi için bkz. Ğ. Calalov. *Özbek Halk Ertaklari Poetikası.* Taşkent: Fan Neş., 1976, ss. 129-147; C. Yusupov. *Harezm Ertaklari Poetikası.* Ürgenç: UrDU Neş., 2005, ss. 154-165.

(Topografik)" şeklinde iki alt başlık halinde, Geçiş Formüllerini ise; "*Dahili Geçiş Formülleri*" ve "*Harici Geçiş Formülleri*" adlarını verdiği iki alt başlık altında değerlendirmiştir.[602]

Bilim adamlarının masal formellerini sınıflandırmaları arasında, Saim Sakaoğlu'nun sınıflandırmasının diğer sınıflandırmalara göre daha sistemli ve kapsamlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle, çalışmamızdaki Özbek masallarında kullanılan formeller; S. Sakaoğlu'nun sınıflandırması esas alınarak sınıflandırılmıştır.[603]

II.1.3.1. Başlangıç (Giriş) Formelleri:

Masalın hemen başında yer aldıkları için başlangıç ya da giriş formelleri adı verilen bu formeller dinleyiciyi masala hazırlama işlevine sahiptir.[604] Başlangıç formellerinin bazı örneklerinde, 37 numaralı masalda olduğu gibi; "*Bir varmış bir yokmuş, geçmiş zamanlarda yaşlı bir kadın varmış.*" şeklinde sadece zamanla ilgili veya 47 numaralı masalın giriş formelinde olduğu gibi; "*(Bir) varmış (bir) yokmuş, Belh şehrinin padişahı varmış.*" şeklinde sadece mekanla ilgili ya da 43 numaralı masalın giriş formelinde olduğu gibi; "*Geçmiş zamanda Semerkant'ta çok zengin bir adam varmış.*" şeklinde hem zaman ve hem de mekanla ilgili bilgiler yer almaktadır. Giriş formellerinde yer alan "Geçmiş zamanda", "kadim zamanda" vb. gibi zaman ifadeleri; "*Olayların, uydurma da olsa, çok eskiden geçmiş kabul edilmesi gerektiğini belirtmek*"[605] amacıyla kullanılmaktadır.

İncelediğimiz Özbek masallarının başlangıç formelleri, S. Sakaoğlu'nun sınıflandırmasında olduğu gibi, "Sade Başlangıç (Giriş) Formelleri" ve "Tekerlemeli Başlangıç (Giriş) Formelleri" şeklinde iki başlık halinde sınıflandırılmıştır.

II.1.3.1.1. Sade Başlangıç (Giriş) Formelleri:

Özbek masallarında "Sade Başlangıç (Giriş) Formelleri"nin beş farklı şekilde düzenlenmiş örnekleri tespit edilmiştir.

II.1.3.1.1.1. Bir Varmış'lı Sade Başlangıç Formelleri:

(Bir) varmış da (bir) yokmuş, bir saksağan varmış. (2)

Bir varmış bir yokmuş, yüksek dağın bağrındaki, geniş otlaklı, yemyeşil vadide bir keçi yavrularıyla birlikte yaşarmış. (8)

---

[602] N. Raşiyanu. *Traditsionnıye Formulı Skazki.* Moskva: Nauka, 1974, ss. 18-132.

[603] Sınıflandırmanın başlıkları altında yer alan formellerin hangi masalda bulunduğu parantez içindeki masal numarasıyla gösterilmiştir.

[604] Saim Sakaoğlu. *Gümüşhane ve Bayburt Masalları.* Ankara: Akçağ Yay., 2002, s. 250.

[605] P. Naili Boratav. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı.* İstanbul: Gerçek Yay., (4. Baskı), 1988, s. 77.

Bir varmış da (bir) yokmuş, bir tembel adam varmış, onun çalışmaya hiç niyeti yokmuş. (10)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, bir padişah varmış. (23)

Bir varmış bir yokmuş, yaşlı bir adam varmış. (24)

Bir varmış bir yokmuş, bir memlekette bir padişah yaşarmış. (25)

Bir varmış bir yokmuş, niyeti bozuk ve herkesi kendinden bezdiren bir hırsız varmış. (35)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, Belh şehrinin padişahı varmış. (47)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, Hokand tarafında Yengi Köy ile Taşkent arasına Tacik Köy denilen bir yer varmış. (59)

Bir varmış bir yokmuş, bir yaşlı karı koca varmış. (69)

II.1.3.1.1.2. Bir Varmış ve Kadim/Geçmiş/Bir Zamanda'lı Sade Başlangıç Formelleri:

Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanda bir adamın bir keçisi ile bir koyunu varmış. (9)

Bir varmış bir yokmuş, geçmiş zamanda Adilbay adlı bir zengin varmış. (19)

Bir varmış bir yokmuş, geçmiş zamanda bir şehirde bir Kel varmış. (20)

Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanda bir padişah varmış. (21)

Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanda İskender adlı bir padişah varmış. (36)

Bir varmış bir yokmuş, geçmiş zamanlarda yaşlı bir kadın varmış. (37)

Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanda bir padişah varmış. (39)

(Bir) varmış da (bir) yokmuş, kadim zamanda fakir bir çiftçi varmış. (42)

Bir varmış bir yokmuş, bir zamanlar bir adam varmış. (44)

Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanda Baltakay Bahadır adlı bir adam yaşarmış. (49)

Bir varmış bir yokmuş, geçmiş zamanda çok kurnaz bir kel varmış. (51)

Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanda bir çiftçi varmış. (55)

Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanda bir kurnazla bir saf varmış. (56)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, kadim zamanda bir kadın varmış. (68)

II.1.3.1.1.3. Bir Varmış, Bir Açmış'lı Sade Başlangıç Formelleri:

(Bir) varmış (bir) yokmuş, (bir) açmış da (bir) tokmuş. Bir geyik varmış. (5)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, (Bir) açmış (bir) tokmuş, zengin bir adam varmış. (22)

(Bir) varmış da (bir) yokmuş, (bir) açmış da (bir) tokmuş, Zamin yurdunda zengin bir adam varmış ve onun saf bir hizmetkârı varmış. (60)

(Bir) varmış da (bir) yokmuş, (bir) açmış da (bir) tokmuş, bir yumurta ile bir böbrek varmış. (65)

(Bir) varmış da (bir) yokmuş, (bir) açmış da (bir) tokmuş, yaşlı bir adam varmış. (70)

II.1.3.1.1.4. Bir Varmış, Bir Açmış ve Kadim/Bir Zamanda'lı Başlangıç Formelleri:

Bir varmış bir yokmuş, (bir) açmış da (bir) tokmuş, bir zamanda yaşlı bir teke varmış, onun binden fazla yavrusu varmış. (7)

(Bir) varmış da (bir) yokmuş, (bir) açmış da (bir) tokmuş, kadim zamanda bir adamın üç tane oğlu varmış. (53)

II.1.3.1.1.5. Kadim/Geçmiş Zamanda'lı Başlangıç Formelleri:

Kadim zamanda Balıkçı Hakim denilen yaşlı bir adam yaşarmış. (26)

Geçmiş zamanda şöhreti dünyaya yayılan bir tüccar varmış. (29)

Geçmiş zamanlarda seksen yaşlarında, çok fakir yaşlı bir adam varmış. (31)

Kadim zamanda cimri bir zengin adam varmış. (34)

Kadim zamanda bir padişah varmış. (40)

Kadim zamanda, eski günlerde fakir bir yiğit varmış. (41)

Geçmiş zamanda Semerkant'ta çok zengin bir adam varmış. (43)

Geçmiş zamanda Hundar Han adlı bir padişah yaşamış. (45)

Geçmiş zamanlarda yaşlı bir adam ile yaşlı bir kadın yaşarmış. (54)

Kadim zamanda saf bir adam varmış. (58)

Geçmiş zamanda bir kişi sefere çıkmış. (67)

II.1.3.1.2. Tekerlemeli Başlangıç (Giriş) Formelleri:

Özbek masallarındaki tekerlemeli başlangıç formelleri genellikle "*(Bir) varmış, (bir) yokmuş…*" veya "*(Bir) varmış (bir) yokmuş, (bir) açmış (bir) tokmuş…*" gibi ifadelerinden sonra genellikle; kurdun çeşnici, tilkinin muhafız, karganın efsuncu, serçenin fitneci, kazın karneyci, ördeğin surneyci, tosbağanın terazici olduğunun ifade edilmesi şeklinde oluşturulmuştur. İncelediğimiz masallardaki tekerlemeli başlangıç formellerinin büyük bir çoğunluğunun hayvan masalları ve zincirlemeli masallarda yer almış olması dikkat çekicidir. Söz konusu masal türlerinin eğitim amacıyla, genellikle çocuklara anlatılan masallar olması, masalların hacim ve içeriklerinin yanında, giriş formellerinin de dinleyici grubuna yönelik olarak düzenlendiğini göstermektedir.

İncelediğimiz Özbek masallarında yer alan tekerlemeli başlangıç formelleri şunlardır:

Masal ya masal, keçilerin besilisi, sülün kızılmış, kuyruğu uzunmuş, gök buza binmiş, bıyığı kırılmış, kaz karneyciymiş, ördek surneyciymiş, alakarga ezancı, karakarga kazancı, serçe fitneciymiş, toygar eyerciymiş, kurt çeşniciymiş, tilki muhafızmış, masalımın eri var, yedi günlük yeri var, yedi günlük yerinde kuyruğu kısa kurt var. Günlerin birinde tilki giderken, bir tavus, kuyruğunu yelpaze gibi açmış karşıdan geliyormuş. (4)

Bir varmış bir yokmuş, biri gerçek, biri yalanmış. Kadim zamanlarda sadece her bir insanın değil, kanatlısı kuşu, canlısı, dirisi bütün hayvanın kendi hüneri, mesleği, becerdiği bir işi ve söyleyecek sözü varmış. Mesela; bıldırcın dokumacı, toygar terzi, karga efsuncu, serçe fitneci, saksağan hekim, alakarga ezancı, karakarga kazancı, kaz surneyci, ördek karneyciymiş. At değirmen çeviricisi, deve yük taşıyıcı, köpek ev bekçisi, sığır süt verici, koyun et ve yağ verici, öküz çift sürücüymüş. İşte bu zamanlarda, Ciydakapa denilen yerde yaşlı bir karıkocanın baktığı bir kedi, bir köpek ve bir sıçan varmış. (11)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, (bir) açmış (bir) tokmuş, kurt çeşniciymiş, tilki muhafızmış, karga efsuncuymuş, serçe fitneciymiş. Geçmiş zamanda zengin bir adam varmış. (12)

Bir varmış bir yokmuş, (Bir) açmış (bir) tokmuş, kurt çeşniciymiş, tilki muhafızmış, karga efsuncuymuş, serçe fitneciymiş, kaz karneyciymiş, ördek surneyciymiş, tosbağa teraziciymiş, kurbağanın ona birazcık borcu varmış. Kadim zamanda Gülzar denilen bir memleket varmış. (33)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, (Bir) açmış (bir) tokmuş, kurt çeşniciymiş, tilki muhafızmış, kaz karneyciymiş, ördek surneyciymiş, karga efsuncuymuş, serçe fitneciymiş... Kadim zamanda bir padişah varmış, onun yetişkin bir kızı varmış. (61)

Bir varmış bir yokmuş, (bir) açmış da (bir) tokmuş, tilki muhafızmış, serçe fitneciymiş, karga efsuncuymuş, kaplumbağa teraziciymiş. Kadim zamanda çok güzel ve alımlı bir kara böcek varmış, ay desen ay, gün desen gün gibiymiş. (63)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, (Bir) açmış (bir) tokmuş, kurt çeşniciymiş, tilki muhafızmış, karga efsuncuymuş, serçe fitneciymiş, kaz surneyciymiş, ördek karneyciymiş, tavuk gıdak demiş, bilemedim nereye gitmiş. Bir avcı varmış. (64)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, kurt çeşniciymiş, tilki muhafızmış, karga efsuncuymuş, serçe fitneciymiş, ördek surneyciymiş, kaz karneyciymiş, tavuk gıdak demiş, bilemedim nereye gitmiş. Bir karga ile kuzu varmış. (66)

II.1.3.2. Bağlayış (Geçiş) Formelleri:

Bağlayış formellerinin masallardaki kullanım yeri ve sıklığı başlangıç ve bitiş formellerine göre çok daha fazladır. Bağlayış formellerinin masalın başı ve sonu dışında, pek çok yerde kullanılması mümkündür. Bağlayış formellerinin masal içinde pek çok yerde kullanılmasının sebebini bu formellerin çok çeşitli olmasına ve işlevine bağlamak mümkündür. Bağlayış formellerinin işlevinin; "*Anlatıcıların, dinleyicilerin üzerindeki etkisini canlı tutmak*"[606] olması, masal anlatıcılarının anlatım ortamının canlılığını sürekli temin için, bu formellerin masalların farklı yerlerinde kullanılan pek çok farklı örneğini üretmelerini sağlamış olmalıdır.

Özbek masallarında kahramanı değiştirmek için kullanılan bağlayış formelleri genellikle; "*Şimdi sözü ...dan dinleyin.*" veya "*Onlar ... yapıversin siz sözü ...dan dinleyin*" şeklindedir. Benzer yapıdaki bağlayış formellerinin "*Şimdi sözü başka taraftaki ... şehrinden dinleyin.*" şeklinde olayın geçtiği mekanı değiştirmek için kullanılması da mümkündür.

Kahramanın sefere çıkması ve buna bağlı olarak olayların anlatıldığı mekanın değiştirilmesi masal ortasında geçişi sağlayan formeller kullanılarak anlatılmıştır. Bu formellerin tamamı "*yol almış, bol almış*" kalıbıyla bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu kalıbın "*yol yürümüş, bol yürümüş*" şeklindeki benzeri veya bu kalıpların farklı şekillerde düzenlenmiş örnekleri mevcuttur. Bu şekildeki mekan değişiklikleri, aynı zamanda başka bir olayın anlatımına geçileceğini de bildirir ve bu şekilde dinleyicide yeni olaya karşı bir merak uyanmasını sağlar.

II.1.3.2.1. Masaldaki Olayın Geçtiği Yeri veya Kahramanı Değiştirmek İçin Kullanılan Bağlayış Formelleri:

Şimdi sözü sıçandan dinleyin. (11)

Onlar tünel kazadursun şimdi sözü kalenin içindekilerden dinleyin. (11)

Şimdi sözü Adilbay'dan dinleyin. (19)

Bahtiyar burada duruversin, şimdi sözü gök koçtan dinleyin. (19)

Şimdi sözü Gülperi'nin annesi ile babasından dinleyin. (21)

Şimdi sözü melike Gülperi'den dinleyin. (21)

Şimdi iki kelime sözü zengin adamın büyük gelinlerinden dinleyin. (22)

---

[606] Saim Sakaoğlu. *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yay., 1999, s. 59.

Küçük oğlan periyi arayarak yürüyüversin, siz şimdi sözü zengin adamdan dinleyin. (22)

Onlar mevlit okutadursun, şimdi iki kelime sözü küçük oğlandan dinleyin. (22)

Kardeşler hayvanlara bakadursun, siz şimdi sözü o memleketin padişahından dinleyin. (25)

Şimdi sözü Çin memleketinin padişahından dinleyin. (29)

Şimdi bir kelime sözü fakir adamın karısından dinleyin. (31)

Hamit o şehirde devran süredursun, siz şimdi sözü Macit'ten dinleyin. (32)

Kız babasının evinde duruversin, siz şimdi sözü Macit'ten dinleyin. (32)

Onlar uçadursun, siz sözü onların anne ve babasından dinleyin. (32)

Şimdi sözü bilge adamın yılan çocuğundan dinleyin. (33)

Şimdi sözü Gülçehre hanımdan dinleyin. (33)

Onlar yolda gidiversin, şimdi biraz da Gülzar memleketinden bahsedelim. (33)

Şimdi sözü Törebeka Hanım'dan dinleyin. (38)

Yiğit orada iş arayıversin, siz sözü Buhara padişahından dinleyin. (41)

Sözü Buhara padişahından dinleyin. (41)

Şimdi sözü Nurılla'dan dinleyin: (43)

Ayaz eski çarığını tekrar giyip, ekin ekerek çiftçilik yapadursun, şimdi sözü padişahtan dinleyin. (45)

Şimdi sözü başka taraftaki Curcan şehrinden dinleyin. (46)

Şimdi sözü kızın babasından dinleyin. (46)

Şimdi (iki ağız) sözü kızdan dinleyin. (47)

Şimdi sözü başka bir yerden dinleyin. (47)

Kadı, zengin adamın yolunu gözleyerek gözünü dört açıversin, sözü zengin adamdan dinleyin. (60)

II.1.3.2.2. Dinleyicinin Dikkatini Arttırmak İçin Kullanılan Bağlayış Formelleri:

Avcı yaklaştığında yerdeki çuvalı fark etmiş, çuvalı açtığında bir de ne görsün, çuvalın içinde güzel bir kız varmış. (14)

Geri döndüklerinde bir de ne görsünler, bohçaları bomboşmuş. (15)

Kubbenin içine girince bir de ne görsünler, padişahın küçük hanımı kubbenin ortasında oturuyormuş. (24)

Yaşlı adam fırına odun attıktan sonra sokağa bakınmış, bir de ne görsün? (52)

İkisi birlikte altın almaya gitmişler, fakat bir de ne görsünler, altınlar gömdükleri yerde yokmuş. (56)

II.1.3.2.3. Uzun Zamanı Kısa Etmek İçin Kullanılan Bağlayış Formelleri:

Gök Koç, onu iki yıl boyunca aramış durmuş. (19)

Aradan aylar, günler geçmiş ve gök koçkarın ölmeden önce söylediği anaç koyun çok güzel bir gök koç doğurmuş. (19)

Aylar geçmiş, yıllar geçmiş, zamanla Kel'in yaptığı kızın aklından çıkıp gitmiş. (20)

Aradan günler, aylar ve yıllar geçmiş. (22)

Bir aylık yolu bir günde aşarak ağabeylerinin yanına gitmiş. (25)

Aradan aylar geçmiş, yıllar geçmiş, padişahın küçük hanımı hamile kalmış. (30)

Aradan dokuz ay, dokuz, gün, dokuz saat ve dokuz dakika geçmiş, kocakarı bir oğlan doğurmuş. (31)

Arabadaki at kırk adımlık mesafeyi bir adımda alarak saraya gitmiş. (31)

Dağları, çölleri, gölleri aşmış ve tılsımlı bir dağa varmış. (31)

Kara at, kırk adımlık mesafeyi bir adımda alıp arabayı saraya getirdi. (31)

Vakti saati gelmiş ve kadın bir oğlan doğurmuş. (31)

Yılan günden güne, saatten saate büyümüş, bir yaşından iki yaşına, üç yaşından dört yaşına girmiş. (33)

Dağları, çölleri ve kırları aşmışlar, güneş battığında bir tepeliğe varmışlar. (44)

Kız gece demeden, gündüz demeden, yedi yıl boyunca çölden çöle, gölden göle avare avare dolaşmış. (47)

Onlar gece demeden, gündüz demeden, yol alıp çölden çöle, gölden göle gitmişler ve sonunda yemyeşil bir yere varmışlar. (47)

Aradan biraz zaman geçmiş, dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika geçmiş ve padişahın hanımı bir kız doğurmuş. (47)

Çuvaldızı aldım nice dağları, nice kırları, nice yolları aşıp yanına gittim. (61)

II.1.3.2.4. Masal Ortasında Geçişi Sağlayan Tekerlemeler:

Onlar yol almış, ne az, ne çok, yeteri kadar yol almış. (11)

Onlar yol almış, ne az, ne çok, yeteri kadar yol almış ve yüksek duvarları olan başka büyük bir kalenin önüne gelmişler. (11)

Bunlar yol almış, yol alıp bol (yol) almış. (12)

Birkaç ay yol almışlar, yol alıp bol almışlar, susuz çölleri, kırları aşmışlar ve kızların yaşadığı memlekete varmışlar. (18)

Kel yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş ve sonunda bir şehre varmış. (20)

Kız tekrar yola düşmüş, yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş, bu defa da bir koyun sürüsüne rastlamış. (23)

Kız yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş ve sonunda bir yerde durup biraz dinlenmiş. (23)

Ebulkasım yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş ve Serendib Dağı'na gelmiş. (25)

Onlar yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş ve bir yerde yolun üçe ayrıldığını görmüşler. (25)

Yol yürümüşler, yol yürüyüp bol yürümüşler ve sonunda Serendib Dağı'nı geçmişler. (25)

Yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş, ayakları kabarmış ve giysileri yırtılmış. (26)

Yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş ve bir köyün yakınlarına gelmiş. (26)

Yol yürümüşler, yol yürüyüp bol yürümüşler, sonunda üçe ayrılan bir yolun başına gelmişler. (28)

Onlar yol yürüyüp bol yürümüşler, yedi dağı, yedi kırı aşmışlar ve üç ayın sonunda yılanlar şehrine gelmişler. (29)

Oğlan çok yürümüş, çok yürüyüp bol yürümüş ve geç vakit bir bahçeye varmış. (30)

Hamit yol yürüyüp bol yürümüş ve sonunda bir şehre varmış. (32)

Hakimbek yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş ve bir dağa varmış. (33)

Kervandakiler yol almış, yol alıp bol (yol) almış ve bir sahraya gelmişler. (33)

Geç saatlere kadar yol almışlar, yol alıp bol yol almışlar ve bir dağın yamacına varmışlar. (44)

Yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş ve bir değirmene varmış. (51)

Yol almış, yol almış da bol (yol) almış, gitmiş gitmiş bir otlakta koyun otlatan bir çobana rastlamış. (63)

II.1.3.3. Benzer Durumlarda Kullanılan Formeller:

Benzer durumlarda kullanılan formeller, genellikle masallarda yer alan varlıkların tasvirinde ve olayların anlatımında masal anlatıcılarının birbirinin aynı veya benzeri kalıplaşmış ifadeleri kullanmaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. İncelediğimiz

Özbek masallarında yer alan benzer durumlarda kullanılan formel ifadeler; "İki Varlığın Karşılıklı Konuşmaları" ve "Bir Varlığın Tasviri" şeklinde yer almaktadır. İki varlığın karşılıklı konuşmalarında; "*Bir kaşık kanımı bağışlarsan söylerim*" cümlesi, kalıp ifadeyi oluşturmaktadır ve konuşmalar bu kalıba bağlı olarak şekillenmektedir. Bir varlığın tasviri şeklindeki formeller ise, çoğunlukla masalda yer alan kızların güzelliğinin tasvir edilmesiyle oluşturulmuştur.

II.1.3.3.1. İki Varlığın Karşılıklı Konuşmaları:

Peri:
- Ey anne, bir kaşık kanımı bana bağışlarsan söylerim, demiş.
Kocakarı:
- Tamam, söyle yavrum, ne kadar suçun olursa olsun seni affedeceğim, demiş. (22)

Çoban:
- Bir kaşık kanımı bağışlarsanız söylerim, demiş.
Padişah:
- Bağışladım, doğruyu söyle, demiş. (44)

Bahçıvan:
- Padişahım, bir şey oldu, bir kaşık kanımı bağışlarsanız anlatayım, demiş.
Padişah:
- Bağışladım, anlat, demiş. (44)

Derviş:
- Bir kaşık kanımı bağışlarsanız, anlatırım, demiş.
Melike:
- Bağışladım anlat, demiş. (46)

Baş vezir, saygıyla ayağa kalkarak:
- Ey şahlar şahı, bir kaşık kanımı bağışlarsanız rüyanızın tabirini söyleyeyim, demiş.
Padişah:
- Bağışladım, söyle, demiş. (46)

Çoban kılığındaki Azadeçehre:
- Bir kaşık kanımı bağışlarsanız anlatırım. Çünkü her sözümde padişahlara ve pîrlere dokunduracağım, buna alınmayacaksanız anlatayım, demiş.
Padişah:
- Tamam, demiş. (47)

II.1.3.3.2. Bir Varlığın Tasviri:

Kurukafayı dutun üzerinden alıp dua okumuş, kurukafa güzelliğini ayın bile kıskanacağı bir kıza dönüşmüş. (20)

Kurukafa, ay desen ay, gün desen gün gibi güzel bir kıza dönüşmüş. (20)

Kız su içse gerdanından, havuç yese belinden görünürmüş. (21)

Kızın güzelliği güneşle, gözleri yıldızlarla ve saçları da kunduzla yarışırmış. (41)

Beyaz narin bedeni, ipekten beyaz çarşaflara sarınmış uyuyan onaltı yaşlarındaki kıza, çoban yıldızı hizmet etmeye hazırmış. Kız için güneş gül derer, ay ise elma atarmış. Kız o kadar güzelmiş ki, onun insanoğlu olduğuna kimse inanmazmış… (44)

Gül yüzlü hizmetçi kızların ortasında duran gümüş karyolada, beyazlara bürünmüş bir kız, ay gibi yüzünü, titreyip duran kandil ışığına dönmüş uyuyormuş. (44)

Kız o kadar güzelmiş ki, ay ile güneş "bu kız" bana benziyor diye kavga edermiş. (44)

Kız çok güzelmiş. Ay gibi ağzı, güneş gibi gözü varmış, onun cemali on dört günlük ayı kıskandırırmış. Su içse gerdanından, havuç yese belinden görünürmüş. (46)

Kızın ay gibi yüzü, gün gibi gözü ve kızıl gül dalı gibi boyu varmış. (47)

Kız ay gibi ağzı, güneş gibi gözü olan güzel bir kız olmuş. (68)

O kocakarı bir yalmağızmış. Bir oturuşta kırk koyunu yer, bir defada bir tulum suyu içer, nefesinden havuzların suyu dalgalanırmış. (31)

II.1.3.4. Bitiş Formelleri:

Masalın bitişi, masal anlatıcılarının masalın bittiğini çeşitli bitiş formellerini kullanarak dinleyicilere ilan etmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Saim Sakaoğlu, dinleyicilerin bitiş formellerindeki "teminat formelleri" ile hayal âleminden gerçek aleme indirileceğini belirterek bitiş formellerinin işlevine işaret etmiştir.[607] Bitiş formelleri, S. Sakaoğlu tarafından, masal anlatıcısının masalın bittiğini ilan ederken söz kalıplarını kullanıp kullanmamasına veya kullandığı söz kalıplarına bağlı olarak "Çıplak Bitiş", "Devam Eden Bitiş", "Özetleyen Bitiş", "Ani Bitiş" ve "Şahsi Bitiriş" şeklinde beş başlık altında sınıflandırılmıştır. Çalışmamızda yer alan Özbek masalların-daki bitiş

[607] Saim Sakaoğlu. *Gümüşhane ve Bayburt Masalları.* Ankara: Akçağ Yay., 2002, s. 251.

formelleri Saim Sakaoğlu'nun sınıflandırmasına uygun olarak şu başlıklar altında sınıflandırılmıştır.

II.1.3.4.1. Çıplak Bitiş Formelleri:

II.1.3.4.1.1. Murada Ermekle İlgili Bitiş Formelleri:

Kavak ağacını devirip evine götürmüş, böylece murat ve makasına ermiş. (6)

Böylece, karı koca hayvanlarına tekrar kavuşup murat ve maksatlarına ermişler. (10)

Böylece murat ve maksatlarına ermişler. (12)

Sonunda murat ve maksatlarına ermişler. (17)

Her ikisi de murat ve maksadına ermiş. (22)

Sonunda murat ve maksatlarına ermişler. (26)

Sonunda hepsi murat ve maksadına ermiş. (27)

İhanet edenler cezalarını çekmiş, bunlar da murat ve maksatlarına ermişler. (28)

Murat ve maksatlarına ermişler. (31)

Kel, melike ile murat ve maksadına ermiş. (39)

Böylece sivrisinek çok sevinmiş ve muradına ermiş. (62)

II.1.3.4.1.2. Düğün Yapıp, Murada Ermek'le İlgili Bitiş Formelleri:

Yeniden kırk gün kırk gece düğün yapmışlar, iki genç murat ve maksatlarına ermiş. (18)

Padişah, kırk gün boyunca düğün yaparak Azadeçehre ile Şehzade Baht'ı tekrar evlendirmiş. Onlar murat ve maksatlarına ermişler. (47)

Padişah düğün dernek kurup, kızını yiğide vermiş. Onlar da murat ve maksatlarına ermişler. (61)

II.1.3.4.1.3. Yaşayıp/Olup, Murat ve Maksadına Ermiş'li Bitiş Formelleri:

Bahtiyar ile Zühre beraber yaşamış, çoluk çocukları olmuş, murat ve maksatlarına ermişler. (19)

Böylece, Kel padişah olmuş, yurdu adil bir şekilde yöneterek devran sürmüş, murat ve maksadına ermiş. (20)

Onlar zevk ve neşe içinde, düşmanları dert ve tasa içinde yaşamış, murat ve maksatlarına ermişler. (21)

Hayatlarını çalışarak geçirmişler, murat ve maksatlarına ermişler. (23)

Abla, kardeş, padişah ve iki oğlan beraber yaşayıp muratlarına ermişler. (24)

Ebulkasım, babasının yerine padişah olmuş, murat ve maksadına ermiş. (25)

Kalan ömrünü güzel melikeyle geçirmiş, birlikte murat ve maksatlarına ermişler. (29)

Sonra hep birlikte mutlu bir hayat yaşayarak murat ve maksatlarına ermişler. (30)

Onlar çok yaşayıp murat ve maksatlarına ermişler. (33)

Hep beraber huzurlu bir hayat yaşayıp, murat ve maksatlarına ermişler. (43)

Kızlar, eşleriyle birlikte rahat bir hayat yaşayıp murat ve maksatlarına ermişler. (44)

Böylece, Hüsnabad, eşi çoban yiğitle birlikte ömrünü geçirip murat ve maksadına ermiş. (46)

Yaşgilandilber öz babasının yurduna padişah olmuş, murat ve maksadına ermiş. (49)

Böylece ev üç kardeşe kalmış, onlar orada yaşayıp murat ve maksatlarına ermişler. (53)

Bundan *sonra, bezci Pirak padişahın kızıyla yaşayarak murat ve maksadına ermiş.* (57)

Yaşlı kadın oğlanlı, kızlı, develi, biyeli, oğlaklı, kargalı olmuş, böbreği de kendine oğul yapmış, hepsi murat ve maksatlarına ermişler. (65)

II.1.3.4.2. Devam Eden (İleriye Giden) Bitiş Formelleri:

Böylece kötü düşünmeyi bırakıp, halis niyetli olan genç adam çok zenginleşmiş ve herkesin saygısını kazanmış. O genç adam hala çalışarak rahat bir şekilde yaşıyormuş. (35)

Yiğit ve onun vefalı hanımı, huzurlu ve mutlu bir hayat sürmüşler. Onların sevgilerinin sembolü olan çiçek hala solmadan duruyormuş. (41)

Yaşlı adam tilkinin derisinden yaptığı kalpağı hala giyiyormuş. (52)

Bundan sonra sıçan yemeğini tek başına yiyerek yaşamaya devam etmiş. (63)

Çocukları: "Zavallı babam ölümden dönmüş" demişler ve babalarını bir daha odun toplayama göndermemişler. (64)

II.1.3.4.3. Özetleyen Bitiş Formelleri:

Fakat padişahın başında boynuzları olan bir hayvan olduğu, her tarafa yayılmış ve bu olay uzun süre ağızdan ağza anlatılmış. (36)

Bilge kişilerin söylediği: "Yakma pişersin, kazma düşersin" sözünün anlamı da buymuş. (37)

II.1.3.4.4. Ani Bitiş Formelleri:

Leylek buna çok üzülmüş ve çok ağlamış. Yavrusunu alarak başka bir yere uçmuş gitmiş. (1)

Bununla masalım tamamlandı. (11)

Yolcu buna çok şaşırmış ve saf adamın arkasından bakakalmış. (58)

II.1.3.4. 5. Şahsi Bitiriş Formelleri:

Halk onu çok güzel karşılamış, Törebeka Hanım yurdunu bayındır duruma getirip, murat ve maksadına ermiş. Dinleyenler de gönüllerindeki maksatlarına ersinler. (38)

II.1.3.5. Çeşitli Formel Unsurları:

İncelediğimiz Özbek masallarında tespit edilen "Sayı", "Renk" ve "Zaman Formelleri" aşağıda sıralanmıştır.

II.1.3.5.1. Sayılar:

II.1.3.5.1.1. Üç Sayısı:

Üç adım mesafe (18), *üç altın* (59), *üç asker* (31), *üç at* (25), *üç avlulu ev* (44), *üç ay* (29, 46, 47, 61), *üç bağ odun* (31), *üç bahçe* (44), *üç balık* (61), *üç cellât* (20), *üç çeşit yiyecek* (45), *üç dakika* (20), *üç damla kan* (31), *üç defa* (13, 19, 41), *üç dev* (20), *üç ev* (61), *üç gün* (10, 3, 21, 26, 31, 33, 38, 39, 44, 45, 46, 54), *üç gün üç gece* (22, 31, 33, 38, 47, 49, 50), *üç günlük yol* (21, 44), *üç güvercin* (26), *üç hırsız* (48), *üç ip* (16), *üç kapı* (44), *üç kavak ağacı* (31), *üç kazan* (61), *üç kız* (23, 25, 44), *üç kişi* (32, 55, 69), *üç küp altın* (31), *üç oğlak* (8), *üç oğlan* (17, 22, 25, 28, 34, 44, 53), *üç para* (61), *üç peri* (31), *üç sağır* (59), *üç susak* (31), *üç şart* (18, 38, 51, 61), *üç şehzade* (33), *üç yalan* (61), *üç yaş* (33), *üç yıl* (22, 33, 44, 61), *üç yol* (12), *üç zümrüt tüy* (33), *üç kardeş* (32).

II.1.3.5.1.2. Yedi Sayısı:

Yedi arşın uzunluğunda saç (21), *yedi ay* (31), *yedi cet* (10), *yedi dağ* (12, 67), *yedi dağ, yedi kır* (29), *yedi defa* (31), *yedi deve* (43), *yedi geyik* (5), *yedi gün yedi gece* (25, 31, 33, 49, 50), *yedi gün* (38), *yedi günlük yer* (4), *yedi iklim padişahı* (31, 38), *yedi iklimin vergisi* (46), *yedi kat ipek örtü* (21), *yedi kat minder* (45), *yedi kat yerin dibi* (19), *yedi kazıkta yedi at* (18), *yedi kerpiç yüksekliğinde duvar* (11, 44), *yedi kişi* (58), *yedi kuruş* (50), *yedi mahalle* (11), *yedi padişah* (31), *yedi takla* (12), *yedi vakit* (31), *yedi yaş* (26, 31, 38, 47), *yedi yıl* (29, 31, 46, 47), *yedi yıllık masraf* (32).

II.1.3.5.1.3. Dokuz Sayısı:

Dokuz ay (60), *dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika* (31, 47), *dokuz gün* (51), *dokuz kelle* (9), *dokuz kız* (45), *dokuz kurt* (10).

II.1.3.5.1.4. Otuz Dokuz Sayısı:

Otuz dokuz kız (18), *otuz dokuz yiğit* (18), *otuz dokuz çiçek* (20), *otuz dokuz eş, kadın* (20), *otuz dokuz gün* (20, 26, 52).

II.1.3.5.1.5. Kırk Sayısı:

Kırk adımlık mesafe (31), *kırk altın* (29), *kırk arşın kılıç* (33), *kırk asker* (31), *kırk at* (29), *kırk basamaklı köşk* (31), *kırk basamaklı merdiven* (25, 28), *kırk basamaklı revak* (20), *kırk başlı ejderha* (33), *kırk batman demirden asa, kırk batman demirden çarık* (22), *kırk bazlama* (14), *kırk cariye* (29), *kırk çobanın başı* (47), *kırk çuval darı* (18), *kırk dam* (48), *kırk damat* (18), *kırk defa* (22), *kırk dev* (21, 26, 52), *kırk deve* (18, 43, 51, 61), *kırk deve mal* (47), *kırk deve yükü, kırk katır yükü altın* (32), *kırk eş, kadın* (20, 30, 46, 47, 49), *kırk eşkıya* (33), *kırk gölgeli at* (31), *kırk gün* (3, 22, 26, 50, 52*), kırk gün hazırlık* (46), *kırk gün düğün* (33, 47), *kırk gece kırk gündüz* (47), *kırk gün kırk gece düğün* (17, 18, 19, 21, 30, 31, 39, 40, 44), *kırk gün kırk gece kutlama* (33), *kırk gün kırk gece misafir etmek* (29), *kırk gün kırk gece* (33), *kırk gün mühlet* (18, 20, 26, 46, 40), *kırk gün ziyafet* (44, 47), *kırk günlük ömür* (18), *kırk günlük yiyecek* (46), *kırk harami* (47), *kırk hizmetçi* (47), *kırk hücre* (17, 31), *kırk kâkül* (31), *kırk kâküllü saç* (47), *kırk katır* (29), *kırk kazan* (31), *kırk kervan* (61), *kırk kısrak* (38), *kırk kız* (18, 31, 46), *kırk kilitli kapı* (41), *kırk komutan* (31), *kırk koyun* (26, 31), *kırk köle* (31), *kırk kulaklı kazan* (52), *kırk muhafiz* (31), *kırk mürit* (47), *kırk nedime* (21, 29, 31, 32), *kırk odalı imarethane* (33), *kırk oğlan* (18), *kırk piyale şarap* (47), *kırk tane kümes hayvanı* (12), *kırk tilki* (3), *kırk vezir* (47), *kırk yalan* (61), *kırk yaş* (47), *kırk yıl* (48), *kırk yiğit* (38, 47).

II.1.3.5.2. Renkler:

II.1.3.5.2.1. Beyaz/Ak:

Ak at (25), *ak dev* (25), *ak duman* (25), *ak elbise* (25), *ak fırtına* (25), *ak keçi* (14), *ak kız* (30), *ak köpük* (22), *ak otağ* (22), *bembeyaz kervansaray* (18), *bembeyaz su* (12), *beyaz çarşaf* (44), *beyaz kâğıt* (41), *beyaz narin beden* (44).

II.1.3.5.2.2. Kara:

Kara aba (31), *kara at* (25, 31), *kara bela* (11), *kara böcek* (11, 63), *kara bulutlar* (25, 33), *kara dev* (25, 33), *kara elbise* (25), *kara haber* (49), *kara kalem* (41), *kara otağ* (44), *kara söğüt* (57).

II.1.3.5.2.3. Kırmızı/Kızıl:

Kıpkırmızı çiçek (44), *kıpkırmızı kan* (20, 22), *kıpkızıl kan* (15), *kıpkızıl ipek* (44), *kırmızı* (63), *kırmızı çiçek* (20, 41), *kızıl at* (30), *kızıl gül* (47), *kızıl kan* (2), *kızıl köpük* (22), *kızıl mercan* (31).

II.1.3.5.3. Zaman Formelleri:

II.1.3.5.3.1. Dakika ve Saat ile İlgili Olanlar:

Üç dakika (20), *dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika* (31, 47).

II.1.3.5.3.2. Gün ile İlgili Olanlar:

Üç gün (10, 3, 21, 26, 31, 33, 38, 39, 44, 45, 46, 54), *üç gün üç gece* (22, 31, 33, 38, 47, 49, 50), *yedi gün* (38), *yedi gün yedi gece* (25, 31, 33, 49, 50), *dokuz gün* (51), *kırk gün* (3, 22, 26, 50), *kırk gece kırk gündüz* (47), *kırk gün kırk gece* (33).

II.1.3.5.3.3. Gece ile İlgili Olanlar:

Üç gün üç gece (22, 31, 33, 38, 47, 49, 50), *yedi gün yedi gece* (25, 31, 33, 49, 50), *kırk gece kırk gündüz* (47), *kırk gün kırk gece* (33).

II.1.3.5.3.4. Ay ile İlgili Olanlar:

Üç ay (29, 46, 47, 61), *yedi ay* (31), *dokuz ay* (60).

II.1.3.5.3.5. Yıl ile İlgili Olanlar:

Üç yıl (22, 33, 44, 61), *yedi yıl* (29, 31, 46, 47), *kırk yıl* (48).

II.1.3.5.3.6. Yaş ile İlgili Olanlar:

Üç yaş (33), *yedi yaş* (26, 31, 38, 47), *kırk yaş* (47).

II.2. İÇERİK ÖZELLİKLERİ

II.2.1. Tip, Konu ve Olay Örgüsü:

Çalışmamızın bu kısmında, incelemek üzere seçtiğimiz 70 Özbek masalının her birinin öncelikle tip, konu ve olay örgüsü bakımından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bunların yanında, her masalın derleme, yayın ve varyantları hakkındaki bilgiler de bu kısımda verilmiştir. Masallarla ilgili bu bilgilerinin masal metinlerinin başında veya sonunda verilmesi de mümkün olabilirdi. Fakat incelenen masallarla ilgili bütün bilgilerin bir arada bulunmasının okuyucuya kolaylık sağlayacağı ve daha kullanışlı bir liste olacağı düşüncesiyle masallarla ilgili bütün bilgilerin bir arada verilmesi tercih edilmiştir.

Bu amaçla, incelediğimiz her bir Özbek masalı hakkındaki bilgiler aşağıdaki sıralama takip edilerek verilmiştir:

A. Derleme Bilgisi

B. Yayın Bilgisi

C. Varyantı

D. Tip Numarası

E. Konusu

F. Olay Örgüsü

Özbek masalları hakkında hazırlanan bu listede yer alan başlıklar altında verilen bilgileri şu şekilde sıralamak mümkündür;

"*A. Derleme Bilgisi*" başlığı altında sırayla; masalın adı, anlatan, derleyen, derleme yeri, derleme zamanı, masalı yayına hazırlayan hakkındaki bilgiler ve masalın derleme nüshasının saklandığı Alişir Nevayi Dil ve Edebiyat Enstitüsü Hadi Zarif Folklor Arşivi'ndeki envanter numarası yer almaktadır.

"*B. Yayın Bilgisi*" başlığı altında, öncelikle masalın Özbek Türkçesi yayını veya yayınları yer almaktadır. Çalışmamızda metni yer alan masalın alındığı kaynak ilk sırada verilmiş olup, masalın söz konusu kaynaktan alındığını belirtmek için kaynağın önüne (+) işareti konmuştur. Masalın Özbek Türkçesi yayını veya yayınlarının yanında, eğer yayınlanmışsa masalın Türkiye, Azerbaycan veya Tatar Türkçesindeki yayınları ve/veya Almanca, İngilizce, Fransızca, Rusça, Çekçe, Slovakça, Lehçe, Bulgarca, Sırpça ve Ukraynaca gibi diğer dillerden hangilerinde yayınlandıysa o dildeki yayın hakkında bilgi verilmiştir. Bu kısımda masalların yayınlandığı kaynakların adları kısaltılmış olarak verilmiştir. Söz konusu kaynakların tam künyelerine çalışmamızın başındaki "Kısaltmalar" listesinde yer verilmiştir.

"*C. Varyantı*" başlığı altında, masalın Özbek Türkleri arasında tespit edilen varyantı/varyantları varsa, bu varyantın adı, derleme ve yayın bilgileri bulunmaktadır.

"*D. Tip Numarası*" başlığı altında masalın tip numarası veya numaraları, Hans Jörg Uther tarafından, Aarne-Thompson katalogu temelinde hazırlanan ve "Aarne-Thompson-Uther" (ATU) şeklinde kısaltılan "*The Types of International Folktales [Uluslararası Masal Tipleri]*"[608] adlı kataloga ve Pertev Naili Boratav ile Wolfram Eberhard tarafından hazırlanan ve "Eberhard-Boratav" (EB) veya (TTV) olarak kısaltılan "*Typen Türkischer Volksmärchen [Türk Masallarının Tipleri]*"[609] adlı kataloga göre belirlenmiştir. Bu kataloglarda numarası tespit edilemeyen masalların tip numarası ise boş bırakılmıştır.

"*E. Konusu*" başlığı altında, masalda işlenen konu tespit edilerek yazılmıştır.

"*F. Olay Örgüsü*" başlığı altında ise, gereksiz ayrıntı ve uzatmalardan kaçınılarak masalın olay örgüsü belirlenmiş ve maddeler halinde verilmiştir.

İncelediğimiz Özbek masalları için hazırladığımız ve yukarıda ayrıntılarını verdiğimiz listeye geçmeden önce, tip kavramı ve masal tipleri katalogları hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Özellikle, Özbek masallarının tiplerini belirlemede kullandığımız iki katalogdan biri olan "Aarne-Thompson-Uther" (ATU) masal tipleri katalogunu, Türkiye'de çok kullanılmayan bir katalog olması sebebiyle kısaca tanıtmak yerinde olacaktır.

Masal tipleri; masalların yayılması, masallar arasındaki ortak özelliklerin tespiti ve mukayeseli masal araştırmaları ile masalların ilk ve en eski şeklinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmalardaki temel kavramlar arasında yer alır. Günümüz masal araştırmalarında da tartışılan problemlerden biri olan masalların sınıflandırılması ve bu sınıflandırmalarda esas alınan unsurlardan birinin masal tipleri olması "tip" kavramının güncelliğini korumasını sağlamıştır.[610]

Tip kavramının en yaygın bilinen tanımı Stith Thompson tarafından "*The Folktale*" adlı eserinde yapılmıştır. S. Thompson söz konusu eserinde tipi şu şekilde tarif etmiştir; "*Tip, kendi başına var olan geleneksel masaldır. Anlam bakımından bir başka masala dayanmayan bütünlüğe sahip bir narratif tür olduğu söylenebilir. Gerçekte bir başka masalla birlikte anlatıldığı görülebilir. Ancak tek başına ortaya çıkabilmesi gerçeği ona bağımsızlık kazandırır. Sadece tek bir motiften veya birkaç motiften ibaret olabilir. Çoğu hayvan masalları, fıkralar, lâtifeler tek motifli tiplerdir.*

---

[608] Hans Jörg Uther. *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson.* Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2004.

[609] Wolfram Eberhard-Pertev Naili Boratav. *Typen Türkischer Volksmärchen*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1953.

[610] Tip teriminin anlamı ve masal dışındaki kullanımları hakkında geniş bir değerlendirme için bkz. Mustafa Arslan. *Denizli Yöresinden Derlenmiş Masallar, İnceleme-Metin.* Denizli: Zirve Yay., 2008, ss. 44-46.

Alelade masallar ise (Sinderella, Karbeyazı gibi) çok motifleri olan tiplere örnektir"[611] Metin Ekici, S. Thompson'un "*Standart Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*" adlı sözlükte tip kavramı hakkındaki şu ifadelerini nakletmiştir; "*Halk edebiyatı öğrencileri tarafından gelenekte bağımsız bir var olma kabiliyeti gösteren anlatmaları ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Ne kadar karmaşık olursa olsun, herhangi bir masal bağımsız bir anlatma olarak anlatıldığında bir tip olarak değerlendirilir.*"[612]

Masal tipleri kataloglarının ortaya çıkışı, 1800'lü yılların sonralarında başlayan masalların sınıflandırılması çalışmalarına dayanmaktadır. 1864 yılında J. G. Von Hahn, 1891 yılında Joseph Jacobs, 1908 yılında Robert H. Lowie ve Alfred L. Kroeber gibi araştırmacıların masalların sınıflandırılması konusunda çalışmaları mevcutsa da, Antti Aarne'nin "*Verzeichnis der Märchentypen [Masal Tipleri Dizini]*" adlı katalogu masalların sınıflandırılması konusundaki ilk çalışma olarak kabul edilmektedir.[613] Antti Aarne'nin söz konusu katalogunda masallar üç ana başlık altında sınıflandırılmıştır:

"*I. Hayvan Masalları (1-299)*
II. Günlük (Asıl) Masallar (300-1199)
III. Anekdotlar ve Şakalar (1200-1999)"[614]

Antti Aarne'nin sadece Kuzey Avrupa masallarını içine alan bu katalogu sonraki yıllarda yapılan çalışmalara temel oluşturmuş ve kapsam bakımından olmasa bile, etki alanı itibariyle uluslararası bir özellik kazanmıştır.

Tip katalogunun bu ilk şeklinin yayınlanmasından sonra Aarne'nin vefat etmesi üzerine Stith Thompson, 1928 yılında yeni masal tipleri ekleyerek katalogu genişletmiş ve İngilizce olarak yayınlamıştır. S. Thompson daha sonra söz konusu eserin hacmini ve bibliyografyasını genişletmiş, tip sayısını arttırmış ve 1964 yılında ikinci baskısını yapmıştır. Eserin bu baskısında 2499 tip numarası yer almıştır. S. Thompson'un katalogun 1964 yılındaki yayınında yaptığı sınıflandırma şöyledir:

"*I. Hayvan Masalları*
II. Günlük (Asıl) Masallar
III. Fıkralar ve Anekdotlar
IV. Zincirlemeli Masallar

---

[611] Ali Berat Alptekin. *Taşeli Masalları*. Ankara: Akçağ Yay., 2002, s. 51.

[612] Metin Ekici. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara: Geleneksel Yay., 2007, s. 113.

[613] Antti Aarne'den önce masalların sınıflandırılması konusunda yapılan çalışmalar hakkında bkz. Saim Sakaoğlu. *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yay., 2002, ss. 52-53.

[614] Antti Aarne tarafından hazırlanan katalogun ayrıntılı planı için bkz. Saim Sakaoğlu. *age.*, s. 54; Ali Berat Alptekin. *Taşeli Masalları*. Ankara: Akçağ Yay., 2002, ss. 53-54.

V. Sınıflandırmaya Girmeyen Masallar"[615]

Aarne-Thompson masal tipleri katalogunu son olarak Hans Jörg Uther tarafından hazırlanmış ve üç cilt hâlinde 2004 yılında yayınlanmıştır. H. J. Uther, Aarne-Thompson kataloguna getirilen eleştiriler[616] doğrultusunda Aarne-Thompson katalogunu geliştirip genişletmiş ve "*The Types of International Folktales [Uluslararası Masal Tipleri]*" adıyla yayınlanmıştır. H. J. Uther'in söz konusu çalışmasının birinci cildinde; Giriş'ten sonra "Hayvan Masalları", "Sihir (Büyü) Masalları", "Dinî Masallar" ve "Gerçekçi Masallar" yer almaktadır. İkinci cildinde; "Aptal Dev Masalları", "Fıkra ve Şakalar" ve "Zincirlemeli Masallar" yer almaktadır. Üçüncü cildinde ise "Ekler" bulunmaktadır.

ATU'nun masal araştırmaları bakımından diğer kataloglara göre dikkati çeken bazı özelliklerinin burada dile getirilmesi yerinde olacaktır. Öncelikle sınıflandırma bakımından ATU, Aarne-Thompson kataloguna yöneltilen eleştirilerden biri olan "Asıl Masallar" ifadesine yer vermemesi bakımından dikkati çekmektedir. Katalogun isminde kullanılan "International [Uluslararası]" ifadesine uygun olarak pek çok ülkenin masal tiplerine yer verilmiş olması önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. ATU'nun getirdiği bir başka yenilik, Aarne-Thompson katalogunda yer alan tip adları ve tanımlamaları, ATU'da yeniden yazılmış ve tanımlanmış, tip numaraları yeniden sıralanmış ve kataloga 250'den fazla yeni tip eklenmiştir. Bütün bu ekleme ve düzenlemeler katalogun daha kullanışlı olmasını sağlamıştır.

Bu katalogun Türk boyları açısından en önemli özelliği pek çok Türk boyunun masallarının kataloga dâhil edilmiş olmasıdır. Katalogda; Altay, Tuva, Yakut, Başkurt, Çuvaş, Tatar, Kırgız, Kazak, Özbek, Türkmen, Azeri Türklerinin ve Türkiye Türklerinin masallarına yer verilmiştir. ATU'da Özbek masallarıyla ilgili olarak dokuz farklı kaynak kullanılmıştır.[617] Fakat ATU'da kullanılan kaynaklarının çoğunun Özbek

---

[615] Saim Sakaoğlu. *age.*, ss. 54-55.

[616] Hans Jörg Uther. *age.*, Part I, ss. 7-8. H. J. Uther'in, Aarne-Thompson kataloguna yöneltilen eleştirileri on başlık altında toplamıştır. Söz konusu eleştirilerin Türkçeye çevirisi ve katalogun daha ayrıntılı bir tanıtımı için bkz. Mustafa Gültekin. *Tataristan Masalları Üzerinde Bir Araştırma.* E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2010, ss. 106-107.

[617] ATU'da Özbek masalları için kullanılan kaynaklar şunlardır: N. P. Ostroumov. *Sartı, Etnografiçeskie Materialı, (Narodnıya Skazki Sartov).* Taşkent: Tipografıı Br. Portsevıh, 1892; *Märchen aus Turkestan und Tibet.* (Herausgegeben von Gustav Jungbauer), Jena: Berlegt bei Diederichs, 1923; *Özbek Halk Ertaklari.* Taşkent: Özdavneşr., 1955; *Die Märchenkarawane. Aus dem usbekischen märchenschatz.* (Herausgegeben von M. I. Schewerdin, Deutsche übersetzt von M. Spady), Berlin: Verlag Kultur, 1959; *Uzbekskiye Narodnıye Skazki.* Tom I-II, (Redaktor: M. İ. Şeverdina, Sostaviteli: M. İ. Afzalov-H. Rasulev-Z. Husainova), Taşkent: Goslitizdat UzSSR, 1963; *Usbekische Märchen.* (Mit Übers., Glossar u. Anm. hrsg. von Karl Reichl), Bochum: Studienverlag Brockmeyer, 1978; *Märchen Der Usbeken, Samarkand, Buchara, Taschkent.* (Herausgegeben und Übersetzt von Ilse Laude-Cirtautas), (Die Märchen der Weltliteratur), Köln: Diederichs, 1984; G. Keller-C. Rachimov. *Märchen aus Samarkand. Feldforschung an der Seidenstrasse in Zentralasien.*

masallarının Rusça veya Almancaya çevirileri olması ve Özbek Türkçesinde yayınlanmış bir tek kaynağın kullanılmış olması katalogun Özbek masalları konusundaki başarısına gölge düşürmektedir. Ayrıca, Özbek Türkçesindeki tek kaynak olan 1955 baskısı "Özbek Halk Ertaklari" kitabında yer alan masalların çocuklara yönelik olarak yeniden işlenmiş masallar olması ve H. Stein tarafından hazırlanmış olan kaynağın da Özbekistan sahası Nasrettin Hoca fıkralarının metinlerinden oluşuyor olması da bir başka eleştiri konusudur. Bu tür eksikliklere sahip olmasına rağmen, ATU'nun Türk boylarının masalları için günümüzde kullanılabilecek kapsamlı ve kullanışlı bir katalog olduğunu özellikle belirtmek gerekir.

H. Jörg Uther, ikinci baskısı yine FFC yayınlarından 2011'de yapılan[618] "*The Types of International Folktales*" adlı eserinde masalları yedi ana başlık altında sınıflandırmıştır. Söz konusu eserdeki masal sınıflandırmasının ayrıntılı planı aşağıdaki gibidir:

"*I. Hayvan masalları (1-299)*
- *I.1. Vahşi Hayvanlar (1-99)*
  - *I.1.1. Kurnaz Tilki (Diğer Hayvanlar) (1-69)*
  - *I.1.2. Diğer Vahşi Hayvanlar (70-99)*
- *I.2. Vahşi Hayvanlar ve Evcil Hayvanlar (100-149)*
- *I.3. Vahşi Hayvanlar ve İnsanlar (150-199)*
- *I.4. Evcil Hayvanlar (200-219)*
- *I.5. Diğer Hayvanlar ve Nesneler (220-299)*

II. Sihir (Büyü) Masalları (300-749)
- *II.1. Olağanüstü Düşmanlar/Rakipler (300-399)*
- *II.2. Olağanüstü veya Büyülü Karı (Koca) ve Diğer Akrabalar (400-459)*
  - *II.2.1. Karı (400-424)*
  - *II.2.2. Koca (425-449)*
  - *II.2.3. Erkek Kardeş veya Kız Kardeş (450-459)*
- *II.3. Olağanüstü Görevler (460-499)*
- *II.4. Olağanüstü Yardımcılar (500-559)*
- *II.5. Sihirli Nesneler (560-649)*
- *II.6. Olağanüstü Güç veya Bilgi (650-699)*
- *II.7. Diğer Olağanüstü Masallar (700-749)*

III. Dinî Masallar (750-849)
- *III.1. Tanrı'dan Gelen Ödül veya Ceza (750-779)*

Freiburg: Wuhrmann Druck, 2001; H. Stein. *Der Sündensack. Schwanke, Anekdoten und Witze von Nasriddin Afandi aus Usbekistan*. Leipzig- Weimar, 1991.

[618] http://www.folklorefellows.fi/?page_id=564.

III.2. Gerçeğin Ortaya Çıkması (780-799)
III.3. Cennet (800-809)
III.4. Şeytan (810-826)
III.5. Diğer İnanç Masalları (827-849)
IV. Gerçekçi Masallar (Kısa Hikâyeler) (850-999)
IV.1. Prensesle Evlenen Adam (850-869)
IV.2. Prensle Evlenen Kadın (870-879)
IV.3. Sadakat İspatı ve Masumluk (880-899)
IV.4. İnatçı Kadının İtaat Etmeyi Öğrenmesi (900-909)
IV.5. İyi Kurallar (910-919)
IV.6. Zekice Hareketler ve Sözler (920-929)
IV.7. Kader Masalları (930-949)
IV.8. Hırsızlar ve Katiller (950-969)
IV.9. Diğer Gerçekçi Masallar (970-999)
V. Aptal Dev Masalları (Yaratık, Şeytan) (1000-1199)
V.1. İş Anlaşması (1000-1029)
V.2. Adam ve Yaratık Arasında Ortaklık (1030-1059)
V.3. Adam ve Yaratık Arasında Mücadele (1060-1114)
V.4. Adamın Yaratığı Öldürmesi (Yaralaması) (1115-1144)
V.5. Adamın Yaratığı Korkutması (1145-1154)
V.6. Adamın Zekâsı ile Şeytanı Yenmesi (1155-1169)
V.7. Ruhların Şeytandan Korunması (1170-1199)
VI. Fıkra ve Şakalar (1200-1999)
VI.1. Budalalarla İlgili Hikâyeler (1200-1349)
VI.2. Evli Çiftlerle İlgili Hikâyeler (1350-1439)
VI.2.1. Aptal Kadın ve Kocası (1380-1404)
VI.2.2. Aptal Adam ve Karısı (1405-1429)
VI.2.3. Aptal Çift (1430-1439)
VI.3. Kadınla İlgili Hikâyeler (1440-1524)
VI.3.1. Evlenecek Eş Arama (1450-1474)
VI.3.2. Yaşlı (Evde Kalmış) Kızlarla İlgili Şakalar (1475-1499)
VI.3.4. Kadınla İlgili Diğer Hikayeler (1500-1524)
VI.4. Adamla İlgili Hikâyeler (1525-1724)
VI.4.1. Zeki Adam (1525-1639)
VI.4.2. Şanslı Tesadüfler (1640-1674)
VI.4.3. Aptal Adam (1675-1724)
VI.5. Rahip veya Dini Figürlerle İlgili Şakalar (1725-1849)

VI.5.1. Aldatılan Rahip (1725-1774)
VI.5.2. Rahip ve Zangoç (1775-1799)
VI.5.3. Dini Figürlerle İlgili Diğer Şakalar (1800-1849)
VI.6. Diğer Gruplarla İlgili Fıkralar (1850-1874)
VI.7. Yalan Masalları (1875-1999)
VII. Zincirlemeli Masallar (2000-2399)
VII.1. Zincirli (Eklemeli) Masallar (2000-2100)
VII.1.1. Numara, Nesne, Hayvan veya Adla İlgili Zincir (2000-2020)
VII.1.2. Ölümle İlgili Zincir (2021-2024)
VII.1.3. Yiyecekle İlgili Zincir (2025-2028)
VII.1.4. Diğer Olaylarla İlgili Zincir (2029-2075)
VII.2. Yakalama Masalları (2200-2299)
VII.3. Diğer Zincirlemeli Masallar (2300-2399)"[619]

Türk masal tiplerinin katalogu Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav tarafından 1953 yılında hazırlanmıştır. "*Typen Türkischer Volkasmärchen*" adlı bu katalogda masallar 23 başlık altında aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

"*A. Hayvan Masalları (1-22)*
B. Hayvanlar ve İnsanlar (23-33)
C. Hayvanlar veya Ruhlar Bir İnsana Yardım Eder (34-82)
D. Olağanüstü Ruhla veya Hayvanla Evlenme (83-109)
E. İyi Ruhlarla veya Evliyalarla Yaşama (110-122)
F. Kaderin Hâkimiyeti (123-142)
G. Rüya (143-145)
H. Kötü Ruhlarla Yaşama (146-168)
I. Sihirbazlar (169-184)
J. Bir Kız Sevgili Bulur (185-196)
K. Bir Erkek Sevgili Bulur (197-222)
L. Fakir Kız Zenginle Evlenir (223-238)
M. Kıskançlık ve İftira (239-255)
N. Hor Görülen Koca Kahramandır (256-258)
O. Zina ve Baştan Çıkarma (259-280)
P. Garip İşler ve Olaylar (281-288)
Q. Garip Davalar (289-301)
R. Gerçekçi Masallar (302-310)

[619] Hans Jörg Uther. *age.*, Part I, ss. 5-6; Part II, ss. 5-6.

S. Garip Tesadüfler (311-316)
T. Komik Hikâyeler (317-322)
U. Aptal ve Tembel Erkekler ve Kadınlar (323-338)
V. Hırsızlar ve Dedektifler (339-349)
W. Akıllı, Hilekâr veya Cimri Erkekler ve Kadınlar (350-378)"[620]

Tip ve masal tipleri katalogları hakkındaki bu değerlendirmelerden sonra, incelediğimiz Özbek masallarının derleme, yayın ve varyant bilgileri ile masalların tipleri, masallarda işlenen konular ve masalların olay örgüsü hakkındaki bilgilerin yer aldığı listeyi vermek istiyoruz.

1. LEYLEK İLE TİLKİ (LAYLAK BİLAN TÜLKİ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Taş Şair Çarşanbaoğlu, Derleyen ve Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Kaşkaderya Eyaleti, Şehrisebz, 1957, Envanter No: 1359.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-I (2007), s. 44; ÖHE-I (1960), ss. 45-46; AHE (1969), ss. 291-292; ÇB (1988), s. 138.

Rusça: "Lisa i aistiha". (Perevel: İ. İvaşev), UNS-I (1963), ss. 35-37.

Almanca: "Der Storch und der Fuchs". UM (1978), s. 59.

C. Varyantı:

"Tülki bilan Turna".

Özbek Türkçesi: ÖHE (1955), ss. 365-366; ÇB (1988), ss. 22-23.

Rusça: "Lisa i juravliha". (Perevel: N. İvaşev), UNS (1951), ss. 186-187.

D. Tip Numarası:

ATU: 37, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu açgözlülük, hainlik ve kurnazlıktır. Tilki-nin, açgözlülüğünü ve hainliğini saklamak için yaptığı kurnazlığa yer veren masal, kurnazlığın faydası varmış gibi görünse de aslında zararı olduğunu göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Leylek ile tilki dost olmuş.

---

[620] Wolfram Eberhard-Pertev Naili Boratav. *age.*, ss. V-X. P. Naili Boratav tarafından hazırlanan ve söz konusu eserin 10-22 sayfaları arasında yer alan "Prolegomena zum Türkischen Märchen" başlıklı giriş yazısının Türkçeye çevirisi için bkz. P. Naili Boratav. "Türk Masalına Giriş". (Çev.: Tülay Nadide Kaya), *Masal Araştırmaları/Folktale Studies I.* Haz.: Nuri Taner, İstanbul: Artsan Yay., 1988, ss. 225-235.

2. Kıtlık zamanı aç kalmışlar. Bu nedenle leylek, yavrularını tilkiye emanet ederek avlanmaya gitmiş. Karnı çok aç olan tilki, leyleğin yavrularından birini yemiş.
3. Tilki, avladığı hayvanlarla yuvaya dönen leyleği görünce bir hile düşünmüş ve ağlamaya başlamış. Leylek ağlamasının nedenini sorunca yavrularından birinin hastalanıp öldüğünü söylemiş.
4. Bunun üzerine leylek sağ kalan yavrusunu alarak başka bir yere uçup gitmiş.

2. HİLEKÂR BILDIRCIN (HİYLAGAR BEDANA)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Haydar Bayçayev, Derleyen: Fethulla Abdullayev, Namangan Eyaleti, Yengikorgan İlçesi, 1953, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Envanter No: 1174.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-I (1960), ss. 66-69; AHE (1969), ss. 307-310; ÇB (1988), ss. 55-57; ÖHE (1990), ss. 13-17; BBE (1995), ss. 102-104; AB (2004), ss. 178-181; ÖHE-I (2007), ss. 63-66.

Türkiye Türkçesi: "Hilekâr Bıldırcın". Saçkesen (2010), ss. 684-687.

Rusça: "Hitraya perepelka". (Perevel: M. Şeverdin), UNS-I (1963), ss. 47-50.

Sırpça: "Lukava prepelitsa". (Prevod: D. Yakshich), UNB (1988), ss. 183-186.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 56A+223, EB: 9

E. Konusu:

Bu masalın konusu yardımseverliktir. Zor durumda olanlara yardım etmenin ve zalime karşı birlik olmanın ele alındığı iki epizottan oluşan masal, her iki durumun da faydasını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir saksağanının alıç ağacının tepesindeki yuvasında beş yavrusu varmış.
2. Bir tilki, yavrusunu vermezse ağacı yıkarak onları yiyeceğini söylemiş. Çok korkan saksağan, yavrularından birini tilkiye atmış.
3. Bununla yetinmeyen tilki dört gün boyunca gelip, aynı şeyleri söyleyerek saksağanın dört yavrusunu da yemiş.
4. Beşinci gün, başına gelecekleri korkuyla bekleyen saksağanın yanına gelen akıllı bıldırcın, tilki ne derse desin son yavrusunu vermemesini öğütlemiş.
5. Saksağanın yavrularını yiyemeyen tilki, saksağana akıl veren bıldırcını yakalamış ve saksağan yavrusunun yerine onu yiyeceğini söylemiş.

6. Bıldırcın, tilkinin düğüne giden köylü kadınların yanındaki yemekleri yemesini sağlamış. İneğin boynuzuna konup çeşitli maskaralıklar yapan bıldırcın, tilkiyi eğlendirmiş ve serbest kalmış.
7. Ertesi gün tilki yine bıldırcını yakalamış ve tekrar karnını doyurmasını ve onu eğlendirmesini istemiş. Artık tilkiden kurtulmaya karar veren bıldırcın, tilkiyi çobanların kurduğu tuzağa düşürmüş ve tilki ölmüş.

3. LEYLEK, TİLKİ VE KURT (LAYLAK, TÜLKİ VE BÖRİ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Ahmadbuva Mirzabekov, Üçkorğan İlçesi, Narınkapa Bucağı, Oktyabr Kolhozu, Derleyip Yay. Haz.: Tacibay Ğazıbayev.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) GNE (1969), ss. 10-14; ÇB (1988), ss. 96-98; ÖHE (1990), ss. 17-21; BBE (1995), ss. 112-114; AB (2004), ss. 219-222.

Türkiye Türkçesi: "Leylek, Tilki ve Kurt". Saçkesen (2010), ss. 676-679.

Sırpça: "Yelen i tikva". (Prevod: D. Yakshich), UNB (1988), ss. 189-192.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 60+68A, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu kurnazlıktır. Masal, tilki ve leyleğin kurnazlık yarışı ve kurnazlığı yüzünden kuyruğu kopan tilkiye gülen tilkilerin kuyruklarının kopmasını anlatan iki epizottan oluşur. Masalın ilk epizotu, kurnazın kazanç sağlıyor gibi görünmesine rağmen zarar ettiğini göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Leylek bir gün tilkiyi yemeğe çağırmış.
2. Leylek, yemeği güğüme koymuş. Tilki yemeğe ulaşamadığı için bir lokma bile yiyememiş ve leylek bütün yemeği bitirmiş.
3. Ertesi gün tilki, leyleği misafir etmiş. Tilki bir çeşit hamur yemeği hazırlamış ve hamurları sofranın üstüne yaymış. Bu durumda da tilki bir lokma yiyememiş ve tilki bütün yemeği bitirmiş.
4. Tilki ertesi gün oyun oynamak için leyleği davet etmiş. Leyleği sırtına bindiren tilki, kanatlarındaki tüyler yolununcaya kadar onu çalılıklarda gezdirmiş.
5. Leylek öç almak için, tilkiyi sırtına almış ve çok yüksekten aşağı düşürmüş.
6. Bir çobanın postuna düşen tilki orada otururken bir kurt yanına gelmiş.

7. Aynı posttan kendisine de dikilmesi isteyen kurt, tilkiye 35 koyun getirmiş. Tilki koyunları yemiş ama postu dikmemiş.
8. Bir süre sonra kurt, ısmarladığı postu almaya gelince tilki bir mazeret uydurup kaçmış. Kurt, tilkiyi saklandığı oyukta bulmuş. Oyuk küçük olduğu için girememiş, oyuğun ağzına bir güğüm kapayıp gitmiş.
9. Güğümün rüzgâr nedeniyle çıkardığı sesleri kurdun uluması sanan tilki epeyce bir süre oyuktan çıkamamış. Bir süre sonra kurdun kendini aldattığını anlamış ve güğümü kuyruğuna bağlayıp gezmeye başlamış.
10. Güğümle dereden su doldururken, kuyruğu kopmuş.
11. Yolda tilkilerle karşılamış ve üzüm yemek için bağa birlikte gitmişler. Bu sırada tilkiler kuyruğu kısa diye onunla alay etmişler.
12. Kısa kuyruklu tilki bir plan kurmuş ve diğer tilkileri kandırarak kuyruklarından asmalara bağlamış ve onları korkutup kuyruklarının kopmasına neden olmuş.

4. TİLKİ İLE TAVUS (TÜLKİ BİLAN TAVUS)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Haydar Bayçayev, Derleyen: Fethulla Abdullayev, Namangan Eyaleti, Yengikorgan İlçesi, 1953, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Envanter No: 1174.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AHE (1969), s. 241; ÖHE-I (1960), s. 62; ÇB (1988), ss. 108-110; ÖHE-2 (1996), s. 17; ÖHE-I (2007), s. 60.

Rusça: "Lisitsa i pavlin". (Perevel: M. Şeverdin), UNS-I (1963), ss. 43-45.

Almanca: "Der Fuchs und der Pfau". MUSBT (1984), ss. 5-6.

Sırpça: "Lisitsa i paun". (Prevod: D. Yakshich), UNB (1988), ss. 187-188.

C. Varyantı:

"Horaz bilan Tülki". Anlatan: İmamnazar Abdullayev, Derleyen ve Yay. Haz.: T. Ğazıbayev, Üçkorğan İlçesi, Narınkapa Köyü, Oktyabr Kolhozu
Özbek Türkçesi: GNE (1969), s. 14.

D. Tip Numarası:

ATU: 61+122B*, EB: 2

E. Konusu:

Bu masalın konusu hiledir. Saflığı ile tanınan tavus, kurnazlığıyla tanınan tilkiyi hile ile kandırır. Masal, zekânın fizikî gücü yenebileceğini göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir gün tilki ile tavus karşılaşmışlar.

2. Tilki, bir hileyle tavusu kandırıp pençelerinin arasına sıkıştırmış.
3. Tavus, tilkiye kendisini yemeden önce dua etmesi gerektiğini söylemiş. Tilki duasını bitirip âmin demek için ellerini kaldırınca, tavus kaçmış.

5. GEYİK İLE SUSAK (KİYİK BİLAN KADİ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Tacibay Kulmatoğli, Derleyen: H. T. Zarifov, Semerkant, 1926, Yay. Haz.: Z. Husayinova, Envanter No: 62.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-I (1960), ss. 64-65; AHE (1969), ss. 313-314; ÇYK (1987), ss. 31-33; ÇB (1988), ss. 93-95; ÖHE-I (2007), ss. 61-62.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 68A, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu başkasının eksiğiyle alay etmektir. Masal, başkasının eksikliği ile alay edenlerin başına gelenleri anlatmakta ve gülme komşuna gelir başına atasözünü örneklemektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir geyiğin dağ başındaki yuvasının yanında bir kavak ağacı varmış. Adamın biri kavağa bir susak asmış. Susağın tıngırtısını avcının sesi sanan geyik yuvasından çıkamaz olmuş.
2. Açlığa dayanamayan geyik, yuvadan çıkmayı göze almış ve sesi çıkaranın susak olduğunu anlamış. Susağı alıp kuyruğuna bağlamış, susak kuyruğunun kopmasına neden olmuş.
3. Diğer geyikler kuyruğu kısa kaldığı için onunla alay etmiş.
4. Kısa kuyruklu geyik, başından geçenleri anlatırken bir düven bulmuşlar.
5. Kısa kuyruklu geyik, diğerlerini aldatıp kuyruklarından düvene bağlamış ve onların da kuyruklarının kopmasını sağlamış.

6. ODUNCU YİĞİT İLE ASLAN (OTINÇİ YİGİT BİLAN ŞİR)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Sultanhacı Rahimov, Derleyen: H. T. Zarifov, Namangan, 1935, Envanter No: 628, Yay. Haz.: Z. Husayinova.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AHE (1969), ss. 234-235; ÖHE-I (1960), ss. 24-25; ÇYK (1987), ss. 11-12; ÇB (1988), ss. 95-96; ST (1990), ss. 217-218; ÖHE-I (2007), ss. 24-25.

Türkiye Türkçesi: "Oduncu ve Arslan". Toparlı (1983), ss. 22-23.

Almanca: "Der junge Holzfäller und der Löwe". UM (1978), ss. 62-63.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 78, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu iyiliktir. Yiğidin hile aslanı dövüp bağlaması ve yiğidi kaplandan kurtaran aslanın serbest kalmasını anlatan iki epizottan oluşan masal, kötülük karşısında bile iyilikten ayrılmamayı öğütler.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir yiğit ormana odun toplamaya gitmiş.
2. Yiğit kavak ağacını yerinden sökerken bir aslan gelmiş. İkisi, yiğidin kavağı devirip deviremeyeceği konusunda tartışmışlar ve güçlerini sınamak için güreşmeye karar vermişler.
3. Yiğit gücünün yarısının evde kaldığını söyleyip eve gidip gelmiş. Tam güreşe başlayacakken, yiğit gücünün birazının daha evde kaldığını söylemiş.
4. Ancak bu defa giderken aslanın kendisini bekleyeceğinden emin olmak için onu bağlamış ve sonra da onu sopayla dövmüş.
5. O sırada bir kaplan gelmiş, kaplanı gören yiğit ağaca tırmanmış.
6. Aslan, kaplana kaçmazsa yiğidin kendisini de yakalayacağını söylemiş ve kaplan kaçmış.
7. Yiğit, kavağın üstünden inmiş ve aslanı çözerek serbest bırakmış. Kavak ağacını devirip evine götürmüş.

7. BABA TEKENİN HİLESİ (SERKABABANİNG HİYLASİ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Ayşecan Karabayeva, Namangan Eyaleti, Yengikorğan İlçesi, Nanay Köyü, Derleyip Yay. Haz.: Tacibay Ğazıbayev.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) GNE (1969), ss. 18-19; ÇB (1988), ss. 16-18; AB (2004), ss. 205-206.

Rusça: "Umnaya koza". (Perevel: A. Mordvilko), UNS-I (1963), ss. 17-22.

C. Varyantı:

"Koçkarhan". Anlatan: H. Umarov, Derleyen ve Yay. Haz.: Malik Muradov, Kokan (Hokand) Şehri.

Özbek Türkçesi: İAİY (1992), ss. 101-103.

D. Tip Numarası:

ATU: 92, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu açgözlülüktür. Masal, hak ettiğinden fazlasını istemenin zararlarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir zamanlar binden fazla yavrusu olan yaşlı bir teke varmış. Otlakta otlayan yavruları gören kurt gece onları avlamak için gözetlemeye başlamış.
2. Kurdun böyle bir niyeti olduğunu anlayan keçiler, hemen baba tekenin yanına sığınmışlar.
3. Baba teke ile bir keçi, aslanın evine gidip yardım istemiş. Aslan, kurdu öldürmüş ama yaptığının karşılığı olarak iki keçi almış ve bundan sonra her gün bir keçi istemiş.
4. Ertesi gün baba teke, aslanın yanına eli boş gitmiş ve getirdiği keçiyi başka bir aslanın yediğini söyleyip, aslanı bir kuyunun yanına getirmiş.
5. Aslan kuyuya bakarken, onu kuyuya itip öldürmüş.

8. KEÇİNİN ÖÇ ALMASI (EÇKİNİNG ÖÇ ALİŞİ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Haydar Bayçayev, Derleyen: Fethulla Abdullayev, Namangan Eyaleti, Yengikorğan İlçesi, 1958, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Envanter No: 1114.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-I (1960), ss. 57-61; AHE (1969), ss. 302-306; ÇYK (1987), ss. 27-31; ÇB (1988), ss. 140-143; ÖHE-I (2007), ss. 55-59.

Rusça: "Volk objora". (Perevel: M. Şeverdin), UNS-I (1963), ss. 30-33.

C. Varyantı:

"Koy bilan Böri", Anlatan: Haydar Bayçayev, Derleyen ve Yay. Haz.: Malik Muradov, Namangan Eyaleti, Yengikorgan İlçesi, 1965.

Özbek Türkçesi: AHE (1969), ss. 253-255.

Almanca: "Das Schaf und der Wolf". MUSBT (1984), ss. 9-12.

D. Tip Numarası:

ATU: 123, EB: 8 Form A

E. Konusu:

Bu masalın konusu zulümdür. Masal, mazluma eziyet etmenin zararlarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir vadide yaşayan bir keçi ve altı yavrusu varmış.
2. Her gün otlağa giderken yavrularını evde bırakır, onlara kimseye kapıyı açmamalarını öğütler ve dönüşünde kapıyı çalıp, hep aynı türküyü söylermiş.
3. Bir gün keçi evden ayrılınca kurt kapıyı çalmış, onun söylediği türküyü taklit etmiş ama sesi, annelerinin sesine benzetemeyen yavrular, delikten bakınca kurdun görünen kısımlarının da annesine benzemediğini fark etmişler ve kapıyı açmamışlar.
4. Kurt kireçle kendini beyaza boyayıp, tekrar kapıyı açtırmayı denemiş, oğlaklar bu defa kapıyı açmış. Kurt üç yavruyu yemiş, üç yavru ise saklanıp kurtulmuş.
5. Keçi eve gelince olanları öğrenmiş ve bahçedeki büyük bir çukurun içinde ateş yakmış. Ateş köz haline gelince üstünü çulla örtüp, onun üstüne de minder yerleştirmiş. Hazırlıklarını yapan keçi, kurdu aramaya çıkmış ve kurdu bulunca, onu yavruları için verdiği ölü aşına davet etmiş.
6. Kurt gelince onu hazırladığı mindere oturtmuş. Közle dolu çukura düşen kurt yardım istedikçe çukura acı biber, tuz ve pıtrak atmış, kurdun acılar içinde ölmesine sebep olarak öcünü almış.

9. KEÇİ, KOYUN VE KURTLAR (EÇKİ, KOY VE BÖRİLAR)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Madrahim Matniyazov, Harezm Eyaleti, Hazarasp İlçesi, Ahunbabayev Caddesi No: 47, Derleyen ve Yay. Haz.: Nasrulla Sabirov.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AHE (1969), ss. 263-265; ÇB (1988), s. 137-138.

Almanca: "Die Ziege, das Schaf und die Wölfe". MUSBT (1984), ss. 16-18.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 125, EB: 11

E. Konusu:

Bu masalın konusu hile ve yardımlaşmadır. Keçi ve koyun birlik olup hile ile kurtları kandırır ve kaçırır. Masal, zekânın fizikî gücü yenebileceğini ve birlik-telikten sağlanacak kazancı göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir adamın semiz bir keçisi ile semiz bir koyunu varmış.
2. Keçi bir gün sahibinin kendisini keseceğini duymuş ama koyuna onu keseceğini söyleyip kandırmış ve beraber evden kaçmışlar.
3. Yolda bir kurt kellesi bulmuşlar. Koyun, kellenin yanına gitmeye korkmuş, keçiden yardım istemiş ve ikisi birlikte kelleyi torbaya koymuş.
4. Keçi ve koyun bir otlağa vardıklarında pilav pişiren kurtları görmüşler.
5. Kurdun kesik kellesini göstererek onları korkutup kaçırmışlar ve pilavı yemişler.

10. BUZAĞI, KEÇİ VE KUZU (BUZAK, EÇKİ VE KOZİ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Haydar Bayçayev, Namangan Eyaleti, Yengikorğan İlçesi, 1953, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Envanter No: 1171.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AHE (1969), ss. 277-279; ÖHE-I (1960), ss. 26-28; ÇYK (1987), ss. 13-15; ÖHE-I (2007), ss. 26-28.

Almanca: "Das Kalb, die Ziege und das Lamm". UM (1978), ss. 64-67.

C. Varyantı:

"Buzak-Buka, Eçki-Taka, Kozi-Koçkar". Anlatan: Şerifbuva Babayev, Üçkorğan İlçesi, Episkan Köyü, Lenin Kolhozu, Derleyen ve Yay. Haz.: Tacibay Ğazıbayev.

Özbek Türkçesi: GNE (1969), ss. 14-18; ÇB (1988), ss. 38-42.

D. Tip Numarası:

ATU: 126A*, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu hile ve yardımlaşmadır. Ahır hayvanları birlik olup hile ile kurtları kandırır ve kaçırır. Masal, zekânın fizikî gücü yenebileceğini ve birlikten sağlanacak kazancı göstermektedir. Masalda bir de çerçeve hikâye bulunmaktadır ve bu hikâyenin konusu ise tembelliğin zararıdır.

F. Olay Örgüsü:

1. Güneşe çıkıp oturmaya bile üşenen bir tembel adam varmış.

2. Tembel adamın hanımından başka kimsesi ve malı mülkü, hayvanı yokmuş. O ve karısı, her bahar zenginlerin göçüne katılıp yaylaya göçermiş.
3. Karısı kazandığı az parayı tembele verip, pazardan hayvan almasını söylemiş. Tembel adam hastalıklı bir oğlak satın almış.
4. Bir hafta geçtikten sonra, tembelin hanımı tekrar para vermiş, bu defa adam pazardan hastalıklı bir kuzu satın almış.
5. Bir hafta sonra, tembelin hanımı ona tekrar para vermiş. Tembel, bu defa hastalıklı bir buzağı satın almış.
6. Bu sırada bahar gelmiş. Tembel ve karısı her sene olduğu gibi yaylaya giden göçe katılmış ama tembel, bakmaya bakmaya varlığını unuttuğu hayvanlarını evde unutmuş. Hanımı da hayvanları sürüde sandığı için evde kaldıklarını fark etmemiş
7. Geride kalan hayvanlar meraya çıkıp otları yemiş, akşam ağıla dönmüş ve gittikçe semirmiş.
8. Günlerden bir gün eve kurt gelmiş. Kurdun sesini duyan akıllı buzağı, bir oyun düşünmüş. Kurt ağıla girmeden önce her yeri kapatıp, karanlık yapmışlar ve buzağı avazı çıktığı kadar bağırmaya başlamış. Ne olduğunu anlamayan kurt korkarak kaçmış.
9. Kurt telaşla kaçarken sekiz kurda rastlamış. Onlara buzağı, kuzu ve keçiden kaçtığını, az kalsın kendisini öldüreceklerini söyleyince kurtlar hep beraber gidip üç hayvanı yemeyi teklif etmiş.
10. Kurt sürüsünün geldiğini gören buzağı, keçi ve koyun yardımlaşarak bahçedeki ağaca tırmanmışlar. Kurtlar eve gelip kimseyi bulamayınca, kurda çok kızmışlar.
11. Kurtlar, hayvanların nerede olduğunu anlamak için fal bakarken, buzağı, kurtların ortasına düşmüş, keçi avazı çıktığı kadar bağırmış ve kurtlar korkarak kaçmış.
12. Evde bunlar olurken, yayladaki tembelin hanımı hayvanların yokluğunu fark etmiş ve karı koca eve dönerek hayvanlarını bulmuşlar.

11. KEDİ, KÖPEK VE SIÇAN (MUŞUK, İT VE SIÇKAN)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: A. Polatov, Derleyen ve Yay. Haz.: Malik Muradov.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) İAİY (1992), ss. 45-53; BBE (1995), ss. 105-111.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 130, EB: 11

E. Konusu:

Bu masalın konusu dostluk ve yardımlaşmadır. Masalda dostluk ve yardımlaşmanın faydaları ile hainliğin zararı anlatılmaktadır.

F. Olay Örgüsü:

1. Yaşlı bir karıkoca kedi, köpek ve sıçanıyla birlikte aç ve sefil bir şekilde yaşarmış.
2. Günlerden bir gün kedi, yiyeceklerini kendilerinin bulmasını teklif etmiş. Hayvanlar, yiyecek aramak için yola çıkmışlar.
3. Bir kalenin önüne gelmişler. Sıçan kalenin içinde yiyeceklerle dolu bir sofra görmüş ve dostlarını çağırmış. Hepsi içeri girmiş, köpek dışarıda kalmış. Kedi ve sıçan karnını doyurmuş, köpeğe de yiyecek getirmişler.
4. Üç arkadaş, uzakta bir kurt görmüşler. Kedi ve sıçan kaleye sığınmış, köpek ise dışarıda kalınca kurda, babalarının dost olduğunu hatırlatmış. Kurt hepsiyle dost olmuş ve kalenin sahibini bulmak için yola çıkmışlar.
5. Yolda karşılaştıkları tilki de onlara katılmış. Bir başka kaleye varmışlar. Sıçan yine kaleye girmiş, içerdeki meyveleri dostlarına götürmüş.
6. Karnı doyan hayvanlar yola devam ederken karşıdan gelen bir aslan görmüşler. Önce aslana dost olmayı teklif etmişler, kabul etmeyince ona saldırmışlar. O sırada tilki taraf değiştirmiş, ama yine de aslan ölmüş.
7. Tilkiyi kovmuşlar yola devam etmişler. Bir kaleye varmışlar. Sıçan yine içeri girmiş ve içerde devleri görmüş. Devlere selam vermiş, devler onu misafir etmiş.
8. Sıçanı merak eden kedi de içeri girmiş selam vermiş ve devler onu da misafir etmiş. Geride kalan kurt ile köpek de içeri girince hayvanlar hep beraber bağırarak devleri kaçırmışlar.
9. Devler yolda tilkiyle karşılaşmış, tilki devleri kandırmış ve kaleye dönüp içeri girmek için tünel kazmaya başlamışlar.
10. Sıçan, devler ile tilkinin tünel kazığını anlamış, hep beraber gürültü çıkararak devlerin ödünü koparmışlar, tilkiyi ağaca bağlayıp cezalandırmışlar. Kalenin sahipleri olan yaşlı karı kocayı geri getirip kaleye yerleştirmişler.

12. SUSAMBİL (SUSAMBİL)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Sanambibi, Derleyen: Sabircan İbrahimov, Andican, 1938, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Envanter No: 810.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-I (2007), ss. 45-54; ÖHE-I (1960), ss. 47-56; AHE (1969), ss. 292-302; ÇYK (1987), ss. 17-27; ÇB (1988), ss. 23-31; ÖHE (1988), ss. 109-118; ST (1990), ss. 5-13; ÖHE-2 (1996), ss. 8-16; AB (2004), ss.184-193; ÖHE (2008), ss. 136-146.

Rusça: "Susambil". (Pereveli: S. Palastrov i M. Şeverdin), UNS-I (1963), ss. 37-43.

Almanca: "Sussambil". MUM (1959), ss. 143-152.

Sırpça: "Susambil". (Prevod: D. Yakshich), UNB (1988), ss. 172-180.

C. Varyantı:

1. Varyant: "Batır Eçki". Anlatan: Aşur Haldarov, Derleyen: Sabircan İbrahimov, Andican Eyaleti, Calalkuduk İlçesi, 1935, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Envanter No: 636a.

Özbek Türkçesi: ÖHE-I (1960), ss. 32-36; AHE (1969), ss. 280-284; ÇB (1988), ss. 99-102; ÖHE-I (2007), ss. 32-36.

Rusça: "Volk i koza". (Perevel: N. İvaşev), UNS-I (1963), ss. 25-26.

2. Varyant: "Eşak Palvan bilan Horaz Çapgan". Derleyen ve Yay. Haz.: Malik Muradov.

Özbek Türkçesi: İAİY (1992), ss. 101-103.

D. Tip Numarası:

ATU: 130B, EB: 11

E. Konusu:

Bu masalın konusu dostluk ve yardımlaşmadır. Masalda dostluk ve yardımlaşmanın faydaları anlatılmaktadır.

F. Olay Örgüsü:

1. Zengin bir adam ile onun eşeği ve öküzü varmış.
2. Zengin adam, eşeğini çok sever, ona iyi bakarmış. Öküz ise sabahtan akşama kadar çift sürmekten yorgun, yarı aç, yarı tok yaşarmış.
3. Öküz, bir gün eşeğin yediklerinden yemek istemiş. Eşek, her zaman artık olarak bıraktığı yiyecekleri öküze vermiş. Adam, eşeğin yaptığını görmüş ve onu öküzün yerine çifte koşmaya başlamış.

4. Adam bir gün eşeğe binerek pazara gitmiş. Eve dönene kadar eşeğe çok eziyet etmiş. Eşek eve dönünce, bir yolunu bulup kaçmış. Adını ve methini duyduğu Susambil ülkesine gitmek üzere yola çıkmış.
5. Bir adamın aç bıraktığı 39 tavuğu ve bir horozu varmış. Evden kaçan horoz, eşeğe katılmış.
6. Bir zamanlar eşekle birlikte yaşayan öküz de dayak yiyince evden kaçmış ve o da eşekle horoza katılmış.
7. Üç hayvan bir çöle varmışlar. Çölde yarı aç yarı tok yaşayan iki fare ve açlıktan muzdarip olan bir grup arı da onlara katılmış. Hayvanlar, Susambil'e vardıklarında her şeyi bol ve güzel bir şehir bulmuşlar ve rahat etmişler.
8. Bir gün Susambil'de yaşayan hayvanlara kurtlar saldırmış. Bütün hayvanlar güç birliği ederek kurtları kaçırmış.
9. Kaçan kurtlar, padişahlarına gidip kendilerine Münker, Nekir ve Azrail'in saldırdığını söylemişler.
10. Onlara inanan padişah Susambil'i terk etmiş ve hayvanlar rahat etmiş.

13. YILANIN İŞİ ZEHİR AKITMAK (İLANNİNG İŞİ ZAHAR SALMAK)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Muhiddin Ğanıyev, Taşkent, 1948, Derleyip Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Envanter No: 1104a.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AHE (1969), ss. 289-291; ÖHE-I (1960), ss. 42-44; ÇYK (1987), ss. 41-42; ÇB (1988), ss. 68-70; ST (1990), ss. 215-216; ÖHE-I (2007), ss. 42-43.

Rusça: "Na to u zmen jalo, çtobı jalit". (Perevel: A. Akbarov), UNS-I (1963), ss. 33-35.

Almanca: "Die Schlange speit nur Gift". MUSBT (1984), ss. 49-52.

Sırpça: "Zmiya ima jalats zato da moje da uyeda". (Prevod: D. Yakshich), UNB (1988), ss. 136-139.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 155, EB: 48

E. Konusu:

Bu masalın konusu iyiliktir. Masalda "iyiliğe karşı kötülük" savunulmasına rağmen, hile veya kurnazlık yapılması gerekse bile iyiliğin desteklenmesi gerektiği anlatılmaktadır.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir çoban, sazlığın yandığını ve büyük bir yılanın orada sıkıştığını görmüş.
2. Çoban, heybesini uzatıp yılanı kurtarmış.
3. Yılan hemen çobanın ayağına dolanmış ve zehirlemekten başka bir şey bilmediği için çobanı sokacağını söylemiş.
4. Çoban ise yoldan geçen birine "İyiliğe karşı iyilik mi, yoksa kötülük mü?" diye soralım, o ne derse ona göre davranalım, demiş.
5. Çoban, ayağında yılan dolanmış halde yola devam ederken sıska bir sığıra rastlamışlar. Sığır, iyiliğe karşı kötülük, demiş ve bu fikrine uyan kendi hikâyesini anlatmış.
6. Çoban bu defa elma ağacına sormuş. Ağaç da iyiliğe karşı kötülük, demiş ve bu fikrine uyan kendi hikâyesini anlatmış.
7. Çoban tilkiye sorunca, tilki önce yılanı nasıl yangından kurtardığını anlattırmış ve yılanın o heybeye sığamayacağını söyleyip gülmüş.
8. Yılan heybeye girince tilki, çobana heybeyi bağlayıp yere vurmasını söylemiş. Çoban, tilkinin söylediklerini yaparak yılandan kurtulmuş ve tekrar işine dönmüş.

14. TİLKİ (TÜLKİBAY)

A. Derleme Bilgisi:

Toplayan: A. Ahmedov, 1949, Yay. Haz.: Z. Husayinova, Envanter No: 1080.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AHE (1969), ss. 274-277; ÖHE-I (1960), ss. 73-76; ÇYK (1987), ss. 35-38; ÇB (1988), ss. 78-80; ÖHE-2 (1996), ss. 17-19; ÖHE-I (2007), ss. 70-72.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 170+1655, EB: 35

E. Konusu:

Bu masalın konusu kurnazlık ve hiledir. Masal, kurnazlık ve hileyle hak ettiğinden fazlasını kazanmanın zararlarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Tilki çalılıkta yiyecek ararken bir yüksük bulmuş.
2. Yaşlı bir kadına yüksüğü emanet etmiş. Kadının yüksüğü sakladığı yeri gözetleyerek öğrenmiş ve yüksüğü çalmış.

3. Ertesi sabah yüksüğü istemiş. Yüksük kaybolduğu için yaşlı kadın, tilkiye kırk tane bazlama vermiş ve tilki, "Bir yüksük, bir yüksüğe kırk bazlama" deyip yola düşmüş.
4. Yolda giderken ak bir keçisi olan yaşlı bir kadına rastlamış. Kadına bazlamaları emanet etmiş, gece gizlice eve girip bazlamaları yemiş.
5. Ertesi sabah bazlamaların yerine ak keçiyi almış. Tilki, "Bir yüksük, bir yüksüğe kırk bazlama, kırk bazlamaya ak keçi" demiş ve yola çıkmış.
6. Tilki yanında ak keçiyle beraber yolda giderken erkek devesi olan yaşlı bir adama rastlamış ve keçisini adama emanet etmiş.
7. Gece gizlice keçiyi yemiş ve derisini bırakıp kaçmış. Sabah keçinin yerine erkek deveyi almış. "Bir yüksük, bir yüksüğe kırk bazlama, kırk bazlamaya ak keçi, ak keçiye erkek deve" diyerek yola koyulmuş.
8. Tilki yanında deveyle yolda yürürken, kızıyla birlikte ip eğiren yaşlı bir kadına rastlamış. Tilki, yaşlı kadına deveyi emanet etmiş ve gece gelip deveyi çalmış.
9. Sabah devenin yerine yaşlı kadının kızını almış, "Bir yüksük, bir yüksüğe kırk bazlama, kırk bazlamaya ak keçi, ak keçiye erkek deve, erkek deveye güzel kız" demiş ve kızı bir çuvala sokarak yola çıkmış.
10. Tilki yolda giderken bir avcının köpeğiyle geldiğini görmüş. Çuvalı bırakıp saklanmış. Çuvalı bulan avcı, çuvaldaki kızı kurtarıp yerine köpeğini koymuş ve uzaklaşmış. Olanlardan habersiz tilki çuvalı sırtına almış ve yola çıkmış.
11. Tilki çuvalı açınca, köpek onu kovalamış. Tilki kaçarken kapana yakalanmış ve avcı da onu öldürmüş.

15. KURT İLE TİLKİ (BÖRİ BİLAN TÜLKİ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Sultanhacı Rahimov, Namangan, 1928, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Envanter No: 70.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-I (1960), ss. 37-41; ÖHE (1939), ss. 138-142; ÖHE (1953), ss. 252-257; AHE (1969), ss. 285-289; ÖHE (1990), ss. 21-26; BBE (1995), ss. 115-118; ÖHE-2 (1996), ss. 5-8; ÖHE-I (2007), ss. 37-41.

Türkiye Türkçesi: "Kurt ile Tilki". Saçkesen (2010), ss. 679-684.

Bulgarca: "V'lk i Lisitsa". (Prevede: Donka Minçeva), UNP (1955), ss. 25-28.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 223+41, EB: 1

E. Konusu:

Bu masalın konusu açgözlülüktür. Masal, hak ettiğinden fazlasını istemenin zararlarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Kurt ile tilki dost olmuşlar. Bir gün tilki, kurdun yanına gitmiş. Kurt çok açmış, tilkiden kendisini karnını doyuracağı bir yere götürmesini istemiş.
2. Yolda düğüne giden kadınlarla karşılaşmışlar. Tilki bir bıldırcına dönüşmüş ve kadınlar onu yakalamak için peşine düşünce kurt, kadınların bohçalarındaki yiyecekleri yemiş.
3. Kadınların elinden kurtulan tilki, yolda dinlenen kurdu görmüş. Kurt, kendisini çok mutlu ettiğini, biraz da üzmesini istemiş. Tilki, kurdu bağa götürmüş. Tilki burnuna üzüm taneleri sokmuş, kurt burnundan üzüm gelene kadar yemeğe çalışmış, tilki bağcıyı çağırmış ve kaçmış. Karnı iyice şişen kurt kaçamamış ve bir güzel dayak yemiş.
4. Bir süre sonra tilkiye rastlayan kurt, kendisini bu kadar üzmemesi gerektiğini söylemiş. Tilki, kurttan özür dilemek için, ona bir parça hayvan yağının bulunduğu yere götürmeyi teklif etmiş. Kurt aç gözlülük edip yağa saldırmış ve kapana yakalanmış. Tilki yağı yemiş ve kaçmış. Kurt yine dayak yemiş.
5. Kurt bir kuzu görmüş ve yemek istemiş. Kuzu etini tuzlarsa daha tatlı olacağını söylemiş ve kurt tuz aramaya gitmiş. Geri döndüğünde kuzuyu bıraktığı yerde bulamamış.
6. Kurt, yakınlardaki horozu yemek istemiş. Horoz kimyon ve soğanla daha tatlı olacağını söyleyerek kendisi kimyon ve soğan bulmaya gitmiş, kurdu da bıçak aramaya yollamış. Geri döndüğünde horozu bıraktığı yerde bulamamış.
7. Kurt, yakınlardaki katırı yemek istemiş. Katır, babasının üstüne bin defa binmeyen biriin kendisini yememesini vasiyet ettiğini söylemiş. Kurt üstüne binince, katır onu tepmiş ve kaçmış.
8. Kurt, bir atı görmüş ve onu yemek istemiş. At, önce arka ayak toynağında babasının yazdığı yazıyı okumasını söylemiş ve kurt yazıyı okurken onu tepip kaçmış.
9. O sırada tilki, kurdun yanına gelmiş. Kan içinde kalan kurt başına gelenleri anlatmış. Tilki, kurda yakaladığı hayvanları hemen yemesi gerektiğini tembih etmiş.
10. Kurt tilkiyi umursamadan yola devam etmiş. Avcılar kurdu görüp kovalamaya başlamış, kurt bir çiftçiden kendisini saklamasını istemiş. Çiftçi, kurdu

saklamış ama avcılar gidince kurt "iyiliğe karşı kötülük" diyerek çiftçiyi yemeğe kalkışmış.

11. O sırada tilki gelmiş ve olanları öğrenmiş. Tilki, kurdun çuvala sığamayacağını söyleyerek, kurdun çuvala girmesini sağlamış. Çiftçi ve tilki, döverek kurdu öldürmüş.

16. AVCI, GÖKÇE VE BİLGE (AVÇİ, KÖKÇA VE DÂNÂ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Şarif Musayev, Derleyen: Nuritdin Şaripov, Taşkent, 1941, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Envanter No: 205.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AHE (1969), ss. 249-252; ÖHE (1953), ss. 242-248; ÖHE-I (1960), ss. 12-16; ÇYK (1987), ss. 4-8; ÇB (1988), ss. 8-12; BBE (1995), ss. 119-121; ÖHE-I (2007), ss. 12-15.

Rusça: "Mışonok-Mudrets". (Perevel: S. Palastrov), UNS-I (1963), ss. 9-15.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 233B+75, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu dostluk ve yardımlaşmadır. Masalda dostluk ve yardımlaşmanın faydaları anlatılmaktadır.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir avcı, ağ gerip güvercinlere tuzak kurmuş ve saklanıp beklemeye başlamış.
2. Güvercinler, tuzağın yanındaki çınar ağacına konmuş. Gökçe adlı yaşlı bir güvercin yerdeki tuzağı görmüş ve diğerlerini uyarmış, ama güvercinler onu dinlememiş ve hepsi ağa yakalanmış.
3. Gökçe, hep beraber uçarak ağla birlikte yükselip kaçmayı akıl etmiş ve Gökçe'nin, Bilge adlı sıçan dostu kuşların ağdan kurtulmasını sağlamış.
4. Olanları izleyen karga ile sıçan dost olmuş. Karga, sıçanı pençeleriyle tutarak kendi bahçesine götürmüş ve güzelce ağırlamış.
5. Onların dostluğuna özenen kaplumbağa da onlara katılmış ve üçü dost olmuş.
6. Aynı bahçede yaşayan geyik de karga, sıçan ve kaplumbağanın dostluğuna özenmiş ve onlarla dost olmuş.
7. Sıçan, güvercinlere bir mektup yazmış. Karga mektubu götürmüş ve güvercinlerle birlikte sıçanın yanına dönmüş. Hep beraber sohbet etmişler.
8. Geyik bir gün etrafta dolaşmak için bahçeden ayrılmış, geri dönmeyince karga onu aramaya gitmiş.

9. Karga, geyiğin avcının tuzağına yakalandığını görmüş ve dostlarına haber vermiş. Yaşlı güvercin bir plan kurmuş. Bunun üzerine karga, sıçanı geyiğin yanına götürüp, onu kurtarmasını sağlamış.
10. Güvercin ve kaplumbağa da arkalarından yola çıkmış ama avcı kaplumbağayı yakalamış.
11. Karga, kaplumbağanın avcının heybesinde olduğunu dostlarına haber vermiş. Yaşlı güvercin yine bir plan kurmuş. Geyik avcıyı oyalarken, karga, sıçanı avcının heybesine götürmüş. Sıçan heybeyi kemirip kaplumbağayı kurtarmış.
12. Dostluğun yararını gören hayvanlar bahçeye dönmüşler.

17. SİMURG (SEMURG)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Muhiddin Ğaniyev, Derleyen ve Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Taşkent, 1939, Envanter No: 143.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ZK (1988), ss. 79-83; BBE (1995), ss. 31-33.

C. Varyantı:

1. Varyant: "Kenca Batır". Anlatan: Muhiddin Ğaniyev, Derleyen ve Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Taşkent, 1939, Envanter No: 43.

Özbek Türkçesi: ÖHE-II (1963), ss. 14-18; ÖHE-II (2007), ss. 235-238; ÖHE-1 (1995), ss. 3-6; ÖHE (2008), ss. 5-8.

Rusça: "Kendja-batır". (Perevel: A. Mordvilko), UNS-II (1963), ss. 13-17.

Almanca: "Kendscha-Bâtir". MUSBT (1984), ss. 103-109.

Sırpça: "Kenja-batir" (Prevod: D. Yakshich), UNB (1988), ss. 48-53.

2. Varyant: "Semurg Kuş". Anlatan: Nurali Nurmatoğli, Derleyen: M. Taşpolatova, Yay. Haz.: T. Mirzayev-Z. Husayinova, Envanter No: 143.

Özbek Türkçesi: LH (1990), ss. 76-80.

D. Tip Numarası:

ATU: 301, EB: 72

E. Konusu:

Bu masalın konusu sadakattir. İki epizottan oluşan masalın ilk epizodunda kardeşlerin hainliği anlatılmış, ikinci epizotta ise ihanete uğrayan kardeşin sadakatine yer verilmiştir. Masal, ihanetin zararlarını ve ihanet karşısında bile korunan sadakatin faydasını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Yaşlı bir avcının üç oğlu varmış. Avcı, çocuklarına avcılığın bütün inceliklerini öğretmiş.
2. Bir gün oğlanlar ava çıkmış. Vakit geç olunca iki kardeş uyurken büyük oğlan yemek yapmış ama o da uyuyunca bir kocakarı gelip yemeği yemiş.
3. Oğlanlar, sabah olup uyandıklarında ne olduğunu anlamamışlar. İkinci gün ortanca oğlan yemeği pişirmiş, o gün de aynı şeyler olmuş.
4. Üçüncü gece en küçük bahadır, serçe parmağını kanatıp üstüne tuz basmış ve uyumamış. Kocakarıyı yakalamış kellesini kesmiş, kelle yuvarlanmış bir mağaraya düşmüş.
5. Sabah mağaraya gitmişler. Orada bir çukur varmış, iki kardeş de aşağıya inmeyi denemiş ama başaramamışlar. Küçük oğlan aşağıya tek başına inmiş.
6. Orada bir kız varmış, küçük oğlan kızın yardımıyla kocakarıyı öldürmüş. Ağabeyleri kızı yukarı çekmiş ama oğlanı aşağıda bırakmışlar.
7. Oğlan, aşağıda çift süren yaşlı bir adam görmüş. Adamın sözünü dinlemiş, Simurg'un yavrularını yiyen ejderhayı öldürmüş, Simurg ona bir tulum su, bir çuval et hazırlatmış, et isterse su, su isterse et vermesini tembihleyip sırtına oturtmuş ve yola çıkmışlar.
8. Yolda et bitince oğlan baldırından et kesip vermiş. Yukarı çıkınca Simurg, dilinin altındaki eti baldırına yapıştırıp oğlanı iyileştirmiş.
9. Küçük oğlan, ağabeylerini kız için kavga ederken bulmuş ve ikisine de birer tokat atıp kız ve ağabeyleriyle birlikte eve dönmüş.
10. Olanları duyan babası, küçük kardeşlerine ihanet eden iki oğlunu evden kovmuş ve kırk gün kırk gece düğün yaparak küçük oğlunu evlendirmiş.

18. KIRK DAMAT (KIRK KUYAV)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Misr Hatamov, Derleyen ve Yay. Haz.: Z. Husayinova, Semerkant Eyaleti, Urgut İlçesi, Tersak Köyü, 1957, Envanter No: 1324.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ZK (1988), ss. 68-75; ÖHE-I (1960), ss. 363-369; BBE (1995), ss. 42-47; ÖHE-2 (1996), ss. 187-193; ÖHE-I (2007), ss. 363-369; ÖHE (2008), ss. 204-210.

Rusça: "Sorok jenihov". (Perevel: S. Palastrov), UNS-I (1963), ss. 320-329.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 303A+554, EB: 96 (1)

E. Konusu:

Bu masalın konusu sadakat ve iyiliktir. İki epizottan oluşan masalın ilk epizotunda kardeşlerin hainliğine karşı küçük kardeşin sadakati anlatılmış, ikinci epizotta ise ihanete uğrayan kardeşin iyiliğine yer verilmiştir. Masal, ihanetin zararlarını ve ihanet karşısında bile korunan sadakatin ve buna bağlı iyiliğin faydasını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir padişahın kırk tane oğlu varmış. Oğullarını evlendirmek için kırk kızı olan birini aramaya başlamış.
2. Bir padişahın kırk kızını istemek için, çift hörgüçlü bir deve ile bir kocakarıyı göndermiş.
3. Kocakarı maksadını söyleyince padişah, altı aylık mesafedeki memleketinden arıklarla su getirmesini şart koşmuş.
4. Kocakarı memleketine dönmüş ve padişaha bu şartı anlatmış. Padişah, halkını bu arıkları kazmakla görevlendirmiş ve halk arıkları yetiştirmek için gece gündüz perişan halde çalmış.
5. Küçük oğlan, bu işte çalışan insanların perişan halini görüp şikâyetlerini işitince onlara izin vermiş. Kardeşleri ona çok kızmış ve küçük oğlan ağlayarak arıkların yanında uyuyup kalmış.
6. O sırada yaşlı bir adam yanına gelmiş ve arığı tamamlayacağını söylemiş ama küçük oğlanın kız istemeye gitmemesini, bıçağını onlarla göndermesini ve gelininin bıçakla sözlenmesini, yolda beyaz kervansaraya rastladıklarında kardeşlerinin oraya girmemesini tembih etmiş.
7. Yaşlı adamı dinleyen oğlan yine uykuya dalmış. Kardeşleri onu uyandırdığında arıklar tamamlanmış. Küçük oğlan yaşlı adamın nasihatlerine uymuş ama kardeşleri babalarını dinlememişler ve kervansaraya girmişler. Kervansarayda kurulu sofralar bulmuşlar ve karınlarını doyurup uyumuşlar.
8. Sabah kapıda bir ejderha bekliyormuş ve padişahtan yiyip içtiklerinin karşılını küçük oğlunu vererek ödemesini istemiş. Padişah bunu kabul etmiş ve ejderha da geçmelerine izin vermiş.
9. On gün yol aldıktan sonra küçük oğlanı havada uçarken görmüşler. Ejderha, oğlanı kendine doğru çekmiş ve kırk gün içinde falan memleketin padişahının kızını getirmezse öldüreceğini söylemiş.
10. Yola çıkan oğlan, bir yerde pek çok karıncanın yolda yürüdüğünü görmüş ve onları ezmemek için geçmelerini beklemiş. Bunun üzerine karıncaların padişahı çocuğa bir avuç saman vermiş.

11. Oğlan samanı almış, yine yola çıkmış ve birkaç gün yol aldıktan sonra, birbiriyle dalaşan iki aslana rastlamış. Aslanlar bir tavşanı yakalamış, onu yemek için birbirleriyle kavga edip duruyorlarmış. Oğlan, aslanlardan tavşanı almış, onu bıçağıyla ikiye bölmüş, iki parçayı iki aslana vermiş ve bu iyiliğin karşılığında aslanlar yelelerinden birer tutam vermişler.
12. Oğlan tekrar yollara düşmüş, biraz yol aldıktan sonra, akşamüzeri bir köye varmış. Köydeki yaşlı bir kadına, gece uyumak için yer sormuş. Yaşlı kadın, oğlana uyuması için kendi evinde bir yer hazırlamış ve padişahın kızını almak isteyen yedi oğlunun da bu yolda öldüğünü söyleyerek küçük oğlanı yolundan döndürmeye çalışmış ama başaramamış.
13. Küçük oğlan saraya gidince padişah; kırk çuval darıyı toplayacak, iki öküzün etini sabaha kadar yiyecek ve padişah önünden geçene kadar dört adım büyüklükteki küpü altınla dolduracak kişiye kızını vereceğini söylemiş.
14. Oğlan, karıncaların yardımıyla darıları toplamış, aslanların yardımıyla öküzlerin kemiklerini saraya götürmüş ve padişahın kızının verdiği yüzükle küpleri bir anda altınla doldurmuş ve kızla evlenmiş.
15. Ejderhanın canını gizlendiği yerde bulmuş ve karısının yardımıyla onu öldürmüş. Oğlan ve karısı, oğlanın babasının memleketine dönüp evlenmişler.

19. GÖK KOÇ (KÖK KOÇKAR)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Turğunbay Nuraliyev. Derleyen ve Yay. Haz.: T. Ğazıbayev, Üçkorğan İlçesi, Pahta Bucağı, Taşlak Köyü.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) GNE (1969), ss. 79-83; ÇB (1988), ss. 82-85; AB (2004), ss. 215-219.

Almanca: "Der lahme Wolf". MUSBT (1984), ss. 26-31.

C. Varyantı:

"Kök Eçki ve Bala".

Özbek Türkçesi: AVE (1995), ss. 117-121.

Türkiye Türkçesi: "Mavi Keçi ve Çocuk". Saçkesen (2010), ss. 710-713.

D. Tip Numarası:

ATU: 314, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu ikiyüzlülüktür. Burada ikiyüzlülük; iyilik maskesi altında saklanan kötülüğün sembolü olan üvey annede vücut bulmuştur. Masal, ikiyüzlülüğün zararlarına karşılık dürüstlüğün faydalarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Adilbay adlı zengin ama çocuksuz bir adam varmış.
2. Nihayet yaşlılığında Adilbay'ın bir oğlu olmuş, oğluna Bahtiyar adını vermiş. Bahtiyar günden güne büyümüş.
3. Aradan altı yıl geçmiş. Bahtiyar'ı okula vermişler ama okulu tamamlayamadan Bahtiyar'ın annesi ölmüş. Adilbay mahalledeki dul kadınlardan biriyle evlenmiş.
4. Üvey annesi, Bahtiyar'ın okula devam etmesine izin vermemiş. Bahtiyar gündüzleri koyun bakar, geceleri ise ev işlerini yaparmış.
5. Bahtiyar açlıktan ağlarken, boynuzunu burunca istediği yemeği veren gök bir koç gelmiş ve Bahtiyar, üvey annesi yemek vermediği halde kilo almaya başlamış.
6. Oğlanın bu halinden şüphelenen üvey anne, Gök Koç'un sırrını öğrenmiş.
7. Üvey anne hastalanmış gibi yapmış ve Gök Koç'un etinin kendisini iyileştireceğini söylemiş. Gök Koç, Bahtiyar'a kendisini keser gibi yapmasını tembihlemiş ve tam bıçağı boğazına sürtünce, Gök Koç, Bahtiyar'ı da alıp uçmuş.
8. Bahtiyar'ın babası oğlunu arayıp bulmuş ve oğlunu eve getirince Gök Koç onu bulmasın diye yerin yedi kat altına saklamış.
9. Gök Koç yıllarca Bahtiyar'ı aramış ve sonra Bahtiyar'ı kurtarmış.
10. Bir gün Gök Koç öleceğini söylemiş ve kellesini, toynaklarını ve derisini ayırıp gömeceği yerleri söylemiş ve bir gebe koyuna bakmasını vasiyet etmiş.
11. Bahtiyar, Gök Koç'un dediklerini yapmış, gebe koyun çok güzel bir Gök Koç doğurmuş. Bahtiyar ona bakarak büyütmüş.
12. Günlerden bir gün bu memleketin padişahına karşı başka bir memleketin padişahı savaş açmış, memleketin padişahı yeniliyormuş. Gök Koç, Bahtiyar'a babasının toynakları, kellesi ve derisini gömdüğü yeri açmasını söylemiş.
13. Bahtiyar, koçun dediklerini yapınca altın giysi, zırh, kalkan ve kılıç sahibi olmuş, Gök Koç da o an yuvarlanıp uçan bir ata dönüşmüş ve tek başına savaşı kazanmalarını sağlamış.
14. Padişah, bu kahramanı bulmak için memleketteki bütün adamları tahtının önünden tek tek geçirtmiş, ama onu bulamamışlar. Vezir yayladaki çobanın

kaldığını söylemiş, çoban gelince vezir onu tanımış, ama orada bulunanlar ve padişah, bu kahramanın Bahtiyar olduğuna inanmamış.

15. Bahtiyar yaylaya gitmiş, Gök Koç'u çağırmış, savaşta giydiği elbiseleri tekrar giymiş, atına binmiş ve saraya gitmiş. Onu bu halde gören padişah ve adamları ona inanmışlar.
16. Padişah, kızı Zühre'yi kırk gün kırk gece düğün yaparak Bahtiyar'a vermiş.
17. Bahtiyar padişah olmuş ve memleketi adil bir şekilde yönetmiş,

20. BAHTLI KEL (BAHTLİ KAL)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Salim Maksudov, Derleyen: Sabircan İbrahimov, Andican, Balıkçı İlçesi, 1935, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Envanter No: 568.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ZK (1988), ss. 100-106; ÖHE-II (1963), ss. 329-335; ST (1990), ss. 128-133; ÖHE-III (2007), ss. 165-171.

Rusça: "Pleşivıy sçastlivets". (Perevel: M. Şeverdin), UNS-II (1963), ss. 272-279.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 325, EB: 169

E. Konusu:

Bu masalın konusu yardımseverliktir. İki epizottan oluşan masalda kuru kafanın kıza dönüşmesi için elinden geleni yapan kel, ikinci epizotta evlendiği kızın yardımıyla mutlu sona ulaşır. Masal, yardımseverliğin faydalarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir şehirde bir kel varmış. Kelin kimi kimsesi yokmuş ve odun toplayarak geçinirmiş.
2. Bir gün odun toplarken bir devin geldiğini görmüş ve saklanmış. Dev, kelin yanındaki ağaçta duran kurukafayı kıza dönüştürmüş. Dev, kızın elinden şarap içmiş, dua okumuş ve kız tekrar kurukafaya dönüşmüş.
3. Kel, devin olduğu yerden uzaklaşmış ve bir şehre varmış. Şehirdeki bir lokantaya girmiş, aşçının ateş yakmadan yemek pişirdiğini görünce ona yamak olmuş.
4. Bir gün kel, aşçının evine et ile yağ götürmeye gitmiş, onları aşçının yetişkin kızına verecekmiş. Kel kapıdan et ile yağı kıza uzattığında, kızı bileğinden

yakalamış ve babasının bir dua okuyup ateş yakmadan nasıl yemek pişirdiğini öğrenmiş.

5. Aradan aylar geçmiş kel, aşçının evine tekrar et ile yağ götürmüş. Kız kapıya çıktığında kel bu defa da kızı bileğinden yakalamış ve zorla duayı öğrenmiş.
6. Kel ile aşçı arasındaki oyunu kel kazanmış ve kendi şehrine doğru yola çıkmış.
7. Çölde, kurukafanın olduğu dut ağacının yanına gitmiş. Kurukafayı dutun üzerinden alıp dua okuyunca kurukafa, kıza dönüşmüş. Kel, kızla evlenmiş.
8. Bir gün kel odun toplarken, bozkırın yanındaki büyük bir nehrin suyunun üzerinde bir çiçek görmüş ve almış.
9. Kel, çiçeği padişaha vermiş. Padişah da en küçük hanımına vermiş ama diğer hanımlar kıskanınca, padişah, kele bu çiçekten otuz dokuz tane daha getirmesini yoksa kellesinin gideceğini söylemiş ve kırk gün mühlet vermiş.
10. Kel, olanları hanımına anlatmış. Kırkıncı gün hanımı, bir bağ söğüt dalı istemiş ve kelden evin pencerelerini kapatıp dallarla kendisine vurmasını istemiş. Kel, hanımının dediklerini yapınca dallar çiçeklere dönmüş.
11. Kel, çiçekleri padişaha vermiş ama padişah, kelin hanımını ele geçirmeye karar vermiş. Kelden kurtulmak için ondan ayı sütü bulmasını istemiş. Kel de kırk gün mühlet istemiş.
12. Kelin karısı, ayılar padişahının yerini söylemiş, onun ayağına batan dikeni nasıl çıkaracağını anlatmış ve karşılığında da ayı sütü almasını tembihlemiş. Kel, karısının dediklerini yapmış ve sütü padişaha getirmiş.
13. Padişah bu defa Kaf Dağı'ndaki Gülikahkah Peri'nin altın sedirini istemiş. Kelin karısı sihirle ikisini sedirin yanına götürmüş. Kocasını saklayıp periden sediri istemiş ve Gülikahkah'la birlikte padişaha götürüp vermişler.
14. Padişah bu defa tepe gibi odun yığıp keli yakmak istemiş ama periler keli kurtarmış, padişah yanarak kül olmuş.
15. Kel, külün içinden padişahın tahtını kele bıraktığını yazan bir kâğıtla çıkmış ve padişah olmuş, yurdu adil bir şekilde yönetmiş.

21. GÜLPERİ (GÜLPARİ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Tacibay Ergaşev, Namangan Eyaleti, Üçkorğan İlçesi, Pahtakışlak Bucağı, Özbekistan Kolhozu, Derleyen ve Yay. Haz.: Tacibay Ğazibayev.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) GNE (1969), ss. 98-112.

C. Varyantı:

1. Varyant: "Külsa-Gül, Yığlasa-Dür". Anlatan: Abduğafur Şükürov, Derleyen: Muhammednadir Saidov, Yay. Haz.: Z. Husayinova, B. Sarımsakov, 1960, Envanter No: 1473.

Özbek Türkçesi: KGYD (1983), ss. 97-110; ÖHE (1990), ss. 30-44; AB (2004), ss. 115-128.

Türkiye Türkçesi: "Gülse Gül, Ağlasa İnci". Ahmet Saçkesen (2010), ss. 651-664.

2. Varyant: "Külsa-Gül, Yığlasa-Dür". Anlatan: Nazira Abdullayeva, Derleyen: Büyük Karimiy, Hive, 1936, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Envanter No: 599.

Özbek Türkçesi: ÖHE-III (2007), ss. 49-53.

3. Varyant: "Altın Kız". Toplayan: Marhaba Dadahocayeva, Andican, 1957, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Envanter No: 1938.

Özbek Türkçesi: ZK (1988), ss. 106-110; ÖHE-1 (1995), ss. 80-83; ÖHE (2008), ss. 57-61.

D. Tip Numarası:

ATU: 404+412, EB: 240

E. Konusu:

Olağanüstü eş motifine bağlı olarak şekillenen masalda üvey anne ve mezarda doğum motifi bulunmaktadır. Masal, iyilerin kazanmasını, kötülerin kaybetmesini konu edinmektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Çocuğu olmayan bir padişah, ziyafet vermiş ve oğlu olmuş. Oğlanın adını Ekber koymuş.
2. Ekber on altı yaşına girince babası onu evlendirmek istemiş, Ekber düşünmek için üç gün süre istemiş.
3. Ekber rüyasında ağlayınca elmas saçan, gülünce güller açan, bastığı yere altın saçan bir kız görüp âşık olmuş ve kızı aramak için yola çıkmaya karar vermiş. Ekber yola çıkarken yaşlı bir adamın verdiği uçan ata binip yola çıkmış.
4. Çölde gördüğü yaşlı adam, Ekber'e devleri nasıl yeneceğini, nehri nasıl geçeceğini, şehre nasıl gireceğini ve karşılaşacağı vahşi hayvanlardan nasıl korunacağını anlatmış.
5. Yaşlı adamı dinleyen Ekber, rüyasında gördüğü bahçeye varmış.
6. Bahçede Gülperi Hanım'ın nedimesini görmüş ve nedime ona iftira atmış. İftira ortaya çıkınca, Gülperi Hanım, nedimeyi cezalandırmış ve ikisi sohbet etmiş.

7. Gülperi'nin babası dev, annesi ise periymiş. Onlar gelirken Gülperi, şehzadeyi saklamış. Onlar bu şekilde otuz dokuz gün geçmiş.
8. Şehzade Ekber kırkıncı gün, Gülperi'yle birlikte eve dönmek istemiş. Gülperi, yaşlı dadısını ve onun kızını da berberinde götürmek istemiş. Hep beraber uçan ata binmişler.
9. Bu şehir tılsımlı bir şehirmiş. Hiç kimse buradan bir iğne bile dışarı çıkaramazmış, uçan atla kaçanları şehir yakalayacakken nehir, kaçmalarına yardım etmiş. Devler de saçları bağlı olduğu için onları yakalayamamış.
10. Gülperi'nin annesi ve babası kaçtığı için kızlarına beddua etmiş.
11. Gençler, şehzadenin şehrine yaklaşınca cadı olan dadı, Gülperi'nin gözlerini oyup almış. Kızı kovmuş ve şehzadeyi aldatarak kendi kızıyla evlendirmiş.
12. İki gözü kör olan Gülperi ise ağlayarak dolaşırken bir kuyuya düşmüş, yola döktüğü gözyaşlarını toplayan yaşlı adam kuyudaki kızı kurtarmış. Gülperi onların kızı olmuş.
13. Gülperi, güldüğünde çıkan gülleri yaşlı kadına vermiş ve padişahın hanımı veya kaynanasına götürmesini ve güllerin bedeli olarak bir göz istemesini tembihlemiş. Yaşlı kadın, Gülperi'nin dediklerini yapmış, padişahın karısı çiçeklerin karşılığı olarak Gülperi'nin şişede sakladıkları gözlerini vermiş. Gülperi gözleri takınca yine görmeye başlamış.
14. Gülperi, nakış işlemeye başlamış ve memleketindeki bahçeyi nakışla işlediği kumaşı, yaşlı adam pazarda padişahın hanımına satmış. Böylece Gülperi'nin aslında bir cadı olan dadısı, Gülperi'nin sağ olduğunu ve gözlerine kavuştuğunu öğrenmiş.
15. Cadı, kızına Gülperi'yi öldürmenin yollarını anlatmış. Kız, annesinin sözüne uyup kocasına, Gülperi'nin canının saklı olduğu altın balığa aş erdiğini söylemiş. Padişah, Gülperi'nin canının bu balıkta muhafaza edildiğini bilmediği için altın balığı yakalayana ödül vaat etmiş ve yakalatmış.
16. Cadı, balığın kalbini bir şişeye saklayınca Gülperi kendinden geçmiş. Onu öldü sanarak gömmüşler. Ertesi gün yaşlı karı koca mezarı ziyaret ettiğinde bir ses duymuşlar, mezarı açınca Gülperi'nin mezarda bir oğlan doğurduğunu görmüşler. Yaşlı karı koca bu çocuğu da evlat edinmiş.
17. Bir gün cadı çocuğu görmüş ve saraya götürmüş. Çocuk bir şekilde Gülperi'nin canının saklı olduğu balık yüreğini yutunca, cadı çocuğu yaşlı karı kocanın yanına yollamış. Yaşlı karı koca, çocuğu anasının mezarına götürünce çocuk anasına sarılmak isterken ağzına kusmuş ve balık yüreği ağzına düşünce Gülperi canlanmış.

18. Günlerden bir gün padişah ava çıktığında av kuşu kaçarak Gülperi ve oğlunun bulunduğu eve girmiş. Kuşu takip eden padişah ailesine kavuşmuş ve olanları öğrenmiş.
19. Saraya dönen padişah, cadı ve kızını ölümle cezalandırmış, Gülperi ile yeniden evlenmiş. Yaşlı adamı vezir yapan padişah, onun öğütleriyle iyi bir yönetici olmuş.

22. BEYZADE İLE PERİ (BAYVAÇÇA BİLAN PARİ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Rüstem Mamuroğlu, Derleyen: H. T. Zarif, Semerkant, Kırkşadi Köyü, 1926, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Envanter No: 65.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-I (2007), ss. 67-77; ÖHE-I (1960), ss. 140-150; ÖHE-2 (1996), ss. 255-264.

Rusça: "Djigit i peri". (Perevel: A. Mordvilko). UNS-I (1963), ss. 394-405.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: -, EB: -

E. Konusu:

Olağanüstü eş motifine bağlı olarak şekillenen masalda iyilerin kazanması ile kötülerin kaybetmesi konu edilmiştir.

F. Olay Örgüsü:

1. Zengin bir adam ve üç oğlu varmış. Zengin adam, iki oğlunu evlendirmiş, sonra da en küçük oğlunu evlendirmek istemiş.
2. Küçük oğlan sarı yay ile ok atarmış. Bir gün sarı yayını alıp ava çıkmış ve bir sülünün peşinden attığı oku almak için perilerin mağarasına girmiş ve orada perilerle beraber kırk gün yaşamış.
3. Kırkıncı gün peri, memleketine dönerek şehrin dışında bir köşk yaptırmasını tembihlemiş.
4. Köşk bitince oğlan yine mağaraya gitmiş ve periyle zaman geçirmiş. Dönerken peri, köşkün içine ak otağ yaptırmasını tembihlemiş.
5. Otağ bitince oğlan yine mağaraya gitmiş. Peri ve oğlan köşke dönmüş ak otağda karı koca gibi yaşamaya başlamış.
6. Peri kızı, diğer insanların gözüne bir kedi gibi, yiğide ise peri gibi görünürmüş. Bir gün babası sarayı ziyaret etmiş ve oğlunu ak otağda bir kedi ile otururken bulmuş. Bir zaman oturup sarayına geri dönmüş.

7. Peri, oğlana babasının sarayından bir bakraç yoğurt almasını istemiş. Peri bu yoğurtla saçını yıkarken oğlan onu görmüş.
8. Babası bir gün yine otağa gelmiş ama bu defa oğlanın yanındaki periyi görmüş, çok beğenmiş ve onlara görünmeden geri dönmüş.
9. Peri, oğlana babasından ekmek yapmak için un, elbise dikmek için kumaş almasını tembihlemiş. Oğlan kumaşı ve unu alınca oğlanı mağaradaki perileri çağırmaya yollamış. Köşke gelen iki peri ekmek yapmış ve elbise dikmiş.
10. Oğlanın yengeleri bir gün köşke gelmiş ve peri kızını görmüş. Ona düğününde ne giyeceğini sormuşlar. Peri, kâğıttan elbise giyeceğini söyleyince onlar da düğünde kâğıt elbise giymeye karar vermişler.
11. Küçük gelin önce perilerin diktiği elbiseyi giymiş, üstüne de kâğıt elbise giymiş. Yengeler ise kâğıt elbisenin altına bir şey giymemişler
12. Zengin adam bir araba ile gelinleri aldırmış. Yolda fırtına çıkmış yengelerin üstündeki kâğıt elbise erimiş, çıplak halde düğüne gidip rezil olmuşlar. Küçük gelin ise kâğıt elbise eriyince, ortaya çıkan perilerin diktiği elbiseyle çok güzel görünüyormuş. Eşleri, büyük gelinlere hemen elbiseler bulmuş.
13. Gelinler yaptıkları ekmekleri ve diktikleri elbiseleri göstermiş, hepsi çok çirkinmiş. Küçük gelin ise perilerin yaptığı ekmekleri ve diktiği kumaşları göstermiş, hepsi çok güzelmiş. Düğündeki herkes küçük gelini ve marifetlerini beğenmiş.
14. Küçük gelin ve eşi eve dönünce babası oğluna, eşinin kedi kıyafetini koyduğu yeri sorup yerini öğrenmiş ve kıyafetleri yakmış.
15. Peri, yanan kedi kıyafetinin kokusunu alınca evini terk etmiş ve giderken oğlana, kırk batman demirden bir asa, kırk batman demirden de bir çarık yaparak asanın boyu çuvaldız gibi kalıncaya kadar, çarık kalbur gibi oluncaya kadar kendisini aramasını söylemiş. Oğlan karısının dediklerini yaparak yollara düşmüş.
16. Aradan üç yıl geçince zengin adam oğlunu bulmaları için görevliler yollamış. Oğlu bulunamayınca öldü diyerek mevlit okutmuş.
17. Küçük oğlan ise karısını bulmak için dolaşırken bir konak görmüş. Bir çocuğun havuzdan ibriğe su doldurduğunu görmüş ve ondan su istemiş. Çocuk su vermeyince suyun kana dönüşmesini dileyerek beddua etmiş. Konak bir cadı karısınınmış ve peri kızı da orada yaşarmış. Çocuk suyu periye götürmüş, ibrikte su yerine kan olduğunu görmüşler. Peri, çocuğu yine yollamış, çocuk yine suyu vermeyince bu defa ibrikten su yerine irin akmış.
18. Peri, çocuktan olanları öğrenmiş ve su isteyen yabancıya su vermesini tembihlemiş. Küçük oğlan ibriğin içine yüzüğünü atmış. Peri ellerini

yıkarken yüzüğü görmüş ve cadı karının yokluğundan faydalanıp, küçük oğlanın yanına gitmiş.

19. İki sevgili vakit geçirirken cadının geliş vaktinde, peri, oğlanı saklamış. Her gün cadı yokken konuşmuşlar, cadı gelince oğlan saklanmış ve böylece günler geçmiş. Peri bir gün cadıya, küçük oğlanın kendi kardeşi olduğunu söylemiş. Cadı, kanını emmek için onun konakta kalmasına izin vermiş ve kimseye fark ettirmeden her gün küçük oğlanın kanını emmeye başlamış.
20. Oğlan halsiz düşünce peri ona cadıyı yakalamanın yolunu anlatmış. Cadı kanını emmek için oğlanın dizlerine başını dayayınca oğlan cadının saçlarını bir direğe bağlamış ve raftaki ayna, tarak ve makası alıp periyle birlikte konaktan kaçmış.
21. Peşlerine düşen cadı bir çölde ikisini yakalamış. Oğlan cadının tarağı, aynası ve makasını kullanarak onu öldürmüş. Peri ve oğlan köşklerine dönmüşler.
22. Yiğidin annesi babası, ağabeyi kardeşi, sülalesi ve bütün akrabaları gelmiş, hep birlikte yaşamışlar.

23. YILAN DAMAT (İLAN KUYAV)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Egamberdi Alimov, Namangan, Şahand Köyü, Özbekistan Kolhozu, Derleyen ve Yay. Haz.: T. Ğazibayev.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) GNE (1969), ss. 43-45.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 425A, EB: 98

E. Konusu:

Bu masalın konusu hainliktir. Küçük kardeşe hainlik eden büyük kardeşler motifi etrafında şekillenen masal, olağanüstü eş motifi ve evlilik sınavı motifiyle zenginleştirilmiştir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir padişahın üç kızı varmış.
2. Bir ejderha kızlardan biriyle evlenmek istemiş ve en küçük kız onunla evlenmeyi kabul etmiş.
3. Ejderhanın, çok yakışıklı bir genç olduğunu öğrenen en küçük kız, bu sırrı ablaları ile paylaşmış.
4. Kıskanç ablaları kıza, eşinin yılan derisini yakmasını söylemişler.

5. Eşi, onları yakarsa onu terk edeceğini ve kendisini bulmak için yaptırmış olduğu demir asa ile demir çarığı eskitmesi gerektiğini belirtmiş ve ona bir yüzük vererek elinden hiç çıkarmamasını tembihlemiş.
6. Bir gece yiğit, yılan derisini çıkardığında, kızın ablaları deriyi yakmışlar ve yiğit kaybolmuş.
7. En küçük kız, yiğidi bulmak için demir asa ile demir çarık yaptırmış ve eşini aramaya başlamış.
8. Sonunda kız bir yılkıya, sığır ve koyun sürüsüne denk gelmiş. Çobanlardan bu atların ve sığırların Şah Kamber'e ait olduğunu öğrenmiş.
9. Kız, Şah Kamber'in evine gitmiş ve Şah Kamber'in su için havuza gönderdiği çocuğun testisine yüzüğünü atarak Şah Kamber'e ulaşmayı başarmış.
10. Şah Kamber başka bir kızla evlenecekken, bu kızla evlenmeye karar vermiş. Fakat annesi buna karşı çıkmış.
11. Şah Kamber'in annesi, kızı tarlaya pamuk toplamaya göndermiş, Kız, Kamber'in yardımıyla en güzel pamukları getirmeyi başarmış.
12. Şah Kamber'in annesi, kızdan makas getirmesini istemiş ve kız, Şah Kamber'in yardımıyla makası getirmeyi başarmış.
13. Yiğit ile kız, yalmağızların mekânından kaçmışlar.

24. ABLA-KARDEŞ (APA-ÜKA)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Abdullahoca, Namangan, 1928, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova, Envanter No: 78.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-III (2007), ss. 41-44; AA (1966), ss. 41-44; ÇYK (1987), ss. 128-131, DK (1994), ss. 27-28; ÖHE-II (1963), ss. 99-102.

C. Varyantı:

1. Varyant: "Altın Beşik". Anlatan: Kutlumurad Maşaripov (24 Yaşında, Öğretmen), Derleyen ve Yay. Haz.: Fettah Abdullayev, Ürgenç Şehri, Krupskaya Caddesi, No: 24.

Özbek Türkçesi: HE (1961), ss. 114-117; KB (1973), ss. 154-157; AB (1985), ss. 246-250, KB (2000), ss. 209-212; AB (2004), ss. 128-131.

Türkiye Türkçesi: "Altın Beşik". TDTEA (2000), ss. 70-73.

2. Varyant: "Yarıltaş".

Özbek Türkçesi: ÇYK (1969), ss. 52-67; ÖHE (1955), ss. 19-28.

Türkiye Türkçesi: "Yarıltaş". Baydemir (2004) ss. 670-677.

D. Tip Numarası:

ATU: 450, EB: 168

E. Konusu:

Terk edilen çocukların kaderinin değişmesi ve kardeş dayanışmasını konu edinen masalda, dönüşme motifi ve ihanet ile ilgili motifler de yer almaktadır. Masalda geyiğe dönüşme motifi yer almaktadır. Masal, terk edilen çocukların kaderinin değişebileceğini ve kardeş dayanışmasının faydalarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Yaşlı bir adam varmış ve onun hanımı iki yılda bir iki çocuk doğururmuş.
2. Aradan birkaç yıl geçmiş, yaşlı adamın çocukları çoğalmış. Çocukları bakmak karı koca için çok zor olmaya başlamış.
3. Bir gece çocuklar uyurken un çorbası yapıp ikisi karınlarını doyurmak istemiş. O sırada çocuklar kalkmış, çorbayı yaparken yardım etmişler ama çorbayı da içip bitirmişler. Karı koca yine aç kalmış.
4. Ertesi sabah çocukları dağa götürmüş. Çocuklar alıç toplarken onları bırakıp gitmiş.
5. Babalarının kendilerini terk ettiğini anlayan çocuklar etrafa dağılmış. Bir kız ve bir oğlan beraber yürümeye başlamış.
6. Oğlan susamış, bir çukurda su görmüşler ama kız içmesine izin vermemiş. Biraz sonra yine su görmüşler, çocuk ablasını dinlememiş içmiş ve geyiğe dönmüş. Beraber bir köprünün altına saklanmışlar.
7. Padişah ava giderken köprüden geçiyormuş kızla geyiği görmüş. Kızla evlenmiş.
8. Kız hamile kalmış ama padişahın büyük eşleri onu kıskanmış ve padişah ava gidince kızı havuza atmışlar.
9. Bir cariye, küçük eşin elbiselerini giyip onun kılığına girmiş ve padişahın karşısına çıkmış. Padişahtan geyiği kesmesini istemiş. Geyik dile gelmiş ve havuza düşen ablasıyla söyleşmiş.
10. Padişah konuşulanları dinlemiş, havuzun suyunu boşalttırmış. Havuzun dibinde bir küçük pencere varmış, küçük hanım orada oturuyormuş. Hanım, olanları anlatınca cariye, ölümle cezalandırılmış.
11. Küçük Hanım, iki erkek çocuk doğurmuş. Geyiğe dönen kardeşi de tabipler iyileştirmiş.

25. EBULKASIM (ABULKASIM)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Ernazar Kurbanov, Çüst İlçesi, Karkıdan Bucağı, Karnan Köyü, Derleyen ve Yay. Haz.: Tacibay Ğazibayev.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) GNE (1969), ss. 31-38.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 530+301, EB: 73

E. Konusu:

Bu masalın konusu hainliktir. Küçük kardeşe ihanet eden kardeşlere karşı, kardeş dayanışmasını örnekleyen masal, hainliğin zararlarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir padişahın Semender, İskender ve Ebulkasım adlı üç tane bahadır oğlu varmış.
2. Günlerden bir gün padişah üç oğlunu yanına çağırmış ve tecrübe kazanmaları için yanlarına birer kese altın verip onları gurbete göndermiş.
3. Gurbette dolaşırken altınları bitmiş, aç ve sefil halde bir köye varmışlar ve köylülerin hayvanlarına bakmaya başlamışlar.
4. Ahırın karşısına da darı ekmişler ama bir şey her gece darıları yemeye başlamış. Üç kardeş nöbet tutmaya başlamış.
5. İlk nöbeti tutan ağabey uyumuş ve Ak Dev gelip darıları atına yedirmiş.
6. İkinci gece, ikinci ağabey nöbette uyumuş ve Sarı Dev gelip darıları atına yedirmiş ve oradan gitmiş.
7. Üçüncü gece Ebulkasım başını suya sokmuş ve uyumamış ve Kara Dev'i yakalamış. Dev, atının yelesinden bir tutamı Ebulkasım'a vermiş ve uçarak kendi memleketine gitmiş.
8. Ebulkasım olanları ağabeylerine anlatmamış ve ertesi gün gizlice Ak Dev'i yakalayıp ve atının yelesinden bir parça almış. Üçüncü gece Sarı Dev'i yakalamış ve onun atının yelesinden de bir tutam almış.
9. Kardeşlerin yaşadığı memleketin padişahının üç kızı varmış ve padişah; kırk basamaklı merdiven ata binerek kızlarımın elindeki elmaları alan yiğitlere kızlarını vereceğini söylemiş.
10. Ebulkasım, sırayla üç tutam yeleyi yakıp üç kızdan elmasları almış.
11. Düğün günü Ebulkasım, üç yeleyi birden yakmış ağabeylerinin de kılığını değiştirmiş ve sihirli atlara binip düğüne gitmişler. Düğün sırasında atları kaybolmuş.

12. Atları bulmak için üç ayrı yöne gitmişler. Ebulkasım, Kaf Dağı'ndaki üç devi öldürmüş ve oraya padişah olmuş.
13. Ebulkasım, yola çıkıp ağabeylerini bulmuş ve beraber memleketleri Özbekistan'a doğru yola çıkmışlar.
14. Kardeşlerini başarısını kıskanan ağabeyler, yanına bir tüfek bırakarak onu çölde terk etmişler.
15. Ebulkasım çölde rastladığı bir köre ve bir kolsuza yardımcı olmuş ve üçü yolculuk yapmaya başlamış.
16. Günlerden bir gün kör adam, memleketteki bir düğüne gitmek istemiş. Düğün yerine varınca kolsuz adamın öğütlerine uyup padişahın kızından su istemiş ve o sırada onun kolunu tutup çekmiş ve kardeş gibi olmuşlar.
17. Onlar bir gün eve bir kedi getirip kıza vermişler ve ona her gün evi süpürürken bir kuru üzüm bulacağını, onu kediyle paylaşıp yemesini tembihlemişler.
18. Bir gün onlar avdayken kedi yüzünden evdeki ateş sönmüş ve kız, bir kocakarının evinden ateş almış.
19. Ertesi gün kocakarı eve gelmiş, kızın dizinden kanını emmiş ve kız hastalanmış.
20. Ebulkasım, kızı, körü ve kolsuz adamı kocakarının ağzına sokup çıkarınca hepsi düzelmiş. Kocakarıyı öldürmüşler ve herkes kendi memleketine gitmiş.
21. Ebulkasım, kızı yurduna bırakmış kendisi de yurduna gitmiş ve ağabeylerini öldürmüş.
22. Ebulkasım, babasının yerine padişah olmuş.

26. BALIKÇI HAKİM'İN OĞLU (HAKİM BALİKÇİNİNG OĞLİ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: H. Nuraliyev, Derleyen: M. Rahimov, Taşkent, Yay. Haz.: Z. Husayinova, Envanter No: 1080.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-II (2007), ss. 275-281; ÖHE-II (1963), ss. 53-59; ZK (1988), ss. 218-225; ÖHE-1 (1995), ss. 32-38.

Rusça: "Sın ribaka Hakima". (Perevel: S. Palastrov), UNS-II (1963), ss. 37-47.

Sırpça: "Sin ribara Hakima". (Prevod: D. Yakshich), UNB (1988), ss. 54-66.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 531, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu öğütlere uymaktır. Tecrübe, akıl, bilgi vb. gibi konularda yüksek seviyeye sahip kişilerin öğütlerine uymanın ve yardımseverliğin faydalarının anlatıldığı masal iki epizottan oluşmaktadır. Masal, öğütleri dikkate almamanın zararları ve yardımseverliğin faydalarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Balıkçı Hakim adlı yaşlı bir adam, hanımı ve oğlu varmış.
2. Bir gün Hakim, bir altın balık tutmuş. Yaşlı balıkçı, altın balığı oğluna verip vezire göndermiş. Oğlu ise babasının sözünü dinlememiş ve altın balığı padişaha vermiş.
3. Vezir, altın balığın kendisine verilmemesine çok kızmış ve bu balığı getirenin, balığın eşini de getirmesi gerektiğini söylemiş.
4. Padişah da yaşlı balıkçıyı huzuruna çağırıp, kırk gün içinde altın balığın eşini getirmesini, aksi takdirde ölümle cezalandırılacağını söylemiş.
5. Balıkçı, başına gelenlerden dolayı oğluna çok kızmış ve ikisi altın balığı bulmak için nehirde avlanmaya başlamış. Kırkıncı gün altın balığın eşini yakalamışlar.
6. Balıkçı, altın balığı vezire vermesini tembihleyerek oğlunu göndermiş ama oğlan, balığı yine padişaha vermiş. Bunu öğrenen vezir yine çok kızmış ve padişahın, uzak memleketteki altın havuzu getirmesini istemesini sağlamış.
7. Padişah, balıkçının oğlundan havuzu getirmesini istemiş. Yaşlı adam oğluna yapması gerekenleri tembihlemiş ve saraya yollamış.
8. Oğlan, babasının söylediklerini yerine getirmiş.
9. Bir ihtiyar, rüyasında oğlana havuzun devlerin elinde olduğunu söylemiş. Sonra da yere atınca havuza dönüşecek bir ceviz vermiş.
10. Saraya dönen oğlan, cevizi atıp altın havuzu kurunca vezir yine kıskanmış ve bu defa peri padişahının kızını almaya gönderilmesini sağlamış.
11. Babası baştan beri sözünü tutmadığı için kızmış ve öğüt vermiş. Oğlan onun sözünü tutmuş.
12. Yolda bir hırsızı öldürülmekten kurtarmış. Hırsız, oğlana yardım etmiş ve kırk devi öldürmüş, kızı alıp oğlana teslim etmiş.
13. İkisini bir ata bindirmiş ama atın dizginlerine dokunmamalarını tembihlemiş.
14. Bir fırtına çıkmış ve üç güvercin, kızı dağdaki mağaraya kaçırmış.
15. Hırsız yine oğlana yardım etmiş ve peri kızını devlerden kurtarmış.
16. Oğlan memleketine dönünce peri kızını padişaha vermemiş. Padişah oğlanı yakalatınca hırsız, devlerin yardımıyla oğlanı kurtarmış.

17. Balıkçı adamın oğlu padişah olmuş ve peri kızıyla evlenmiş. Hırsız ise, oğlanın hizmetine girmiş.

27. KARTALLAR (BURGUTLAR)

A. Derleme Bilgisi:

Toplayan: Nematulla Madaminov, Andican, 1957, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Envanter No: 139.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AHE (1969), ss. 258-260; ÖHE-I (1960), ss. 87-88; ÇYK (1987), ss. 38-39; ÇB (1988), ss. 80-82; ÖHE-2 (1996), ss. 21-22; AB (2004), ss. 214-215; ÖHE-I (2007), ss. 87-88.

Rusça: "Yunoşa, orel, medved i lisitsa". (Perevel: S. Palastrov), UNS-I (1963), ss. 59-62.

Almanca: "Die Adler". MUSBT (1984), ss. 18-21.

C. Varyantı:

"İkki Ay, İkki Yulduz". Anlatan: H. Umarov, Derleyen ve Yay. Haz.: Malik Muradov.

Özbek Türkçesi: İAİY (1992), ss. 277-283.

D. Tip Numarası:

ATU: 535, EB: 36

E. Konusu:

Bu masalın konusu dostluk ve dayanışmadır. Masalda yardımseverliğe ihanetle karşılık vermenin zararı, dostluk ve dayanışmanın faydaları gösterilmektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir dağın eteğindeki mağarada bir şehzade, kendi türlerinin padişahı olan ayı, tilki ve kartalla birlikte yaşarmış.
2. Günlerden bir gün, tilki ile kartal bir şehre gitmiş ve padişahın kızının güzelliğini görüp bunu şehzadeye anlatmış.
3. Şehzade kızı görmeden ona âşık olmuş ve üzüntüden hastalanmış. Hayvanlar, kızı şehzadeye getirmek için yola çıkmış.
4. Üç hayvan kızı mağaraya getirmişler ve şehzadeyle kıza nikâh kıymışlar.
5. Şehzade her gün ava giderken kızı ayıya emanet ediyormuş.
6. Kızın babası, bir kocakarıyı kızını bulması için uçan halıyla yollamış. Hayvanlar ve şehzade, kocakarıya acıyıp mağarada yaşamasına izin vermişler.
7. Kocakarı, bir gün kızı alıp kaçırmış ve saraya götürmüş. Hayvanlar kızı alıp tekrar mağaraya geri getirmiş.

8. Padişah, mağarayı bulup şehzadeye savaş ilan etmiş. Şehzadenin dostu olan ayılar padişahı dünyadaki bütün ayıları, tilkiler padişahı dünyadaki bütün tilkileri, kartallar padişahı ise bütün kartalları çağırmış.
9. Bunu gören vezir, padişahı vazgeçirmiş, padişah da şehzadeyi damadı olarak kabul etmiş ve yurduna götürmüş.

28. TOPAL KURT (ÇOLAK BÖRİ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: İbrahim Hasanov, Derleyen ve Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Kokan (Hokand), 1935, Envanter No: 119a.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ZK (1988), ss. 11-13; ÖHE-I (1960), ss. 579-581; ÇYK (1987), ss. 50-52; ÇB (1988), ss. 13-15; ÖHE-I (2007), ss. 206-208.

Almanca: "Der lahme Wolf". MUSBT (1984), ss. 26-31.

C. Varyantı:

"Kör Közni Açgan Kız"

Özbek Türkçesi: ÖHE (1955), ss. 49-54; ÇYK (1969), ss. 67-77; ÖHE (1985), ss. 129-134.

Türkiye Türkçesi: "Kör Gözü Açan Kız". Baydemir (2004). ss. 649-652.

D. Tip Numarası:

ATU: 550, EB: 76

E. Konusu:

Bu masalın konusu yardımseverliktir. Küçük oğlanın kurda yardım etmesi, kurdun bunun karşılığını ödemesi ve ağabeylerin küçük kardeşe ihaneti, bunun cezalandırılmasını konu edinen iki epizottan oluşmaktadır. Küçük kardeş, kurda yardımı karşılığında iyilik; ağabeylerine yardımı karşılığındaysa kötülük bulmuştur. Masal, yardımseverliğin faydalarını, ihanetin zararlarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir padişahın üç oğlu ve büyük bir bağda altın bir çınar ağacı varmış.
2. Her gün bir kuş gelir, bu ağacın bir yaprağını alıp gidermiş. Padişah oğullarından nöbet tutup kuşu öldürmelerini istemiş. İki oğlanın nöbetinde kuş gelmemiş, küçük oğlanın nöbetinde gelmiş ama oğlan onu öldürmeye kıyamamış.
3. Küçük oğlan, babasına olanları anlatınca babası çok kızmış ve oğullarına kuşu bulmazlarsa onları öldüreceğini söylemiş.
4. Üç kardeş üç ayrı yol seçip, yola çıkmış.

5. Küçük oğlan yolda topal kurda rastlamış ve ekmeğini onunla paylaşmış. Kurt onu göz açıp kapayıncaya kadar bir saraya götürmüş. Kurt, kuşu almasını ama kafesi almamasını tembihlemiş.
6. Oğlan, kurdu dinlememiş ve yakalanmış. Padişah, batıdaki padişahın kızını kendisine getirirse kuşu alabileceğini söylemiş.
7. Kurt göz açıp kapayıncaya kadar oğlanı saraya götürmüş ve kızı alırsan başörtüsünü alma diye tembihlemiş.
8. Oğlan, kurdu dinlememiş ve yakalanmış. Padişah, kızın karşılığında dört aylık mesafedeki bir kocakarının atını istemiş.
9. Kurt göz açıp kapayıncaya dört aylık yolu gitmiş ve neler yapması gerektiğini tembihlemiş.
10. Oğlan, bu defa kurdun öğütlerini dinlemiş ve atı almış. Topal kurt, atı padişaha vermemesini söylemiş.
11. Çocuk, kurdun dediklerini yapmış, kız ve atla birlikte yola çıkmış, topal kurt da güvercin olup onlara yetişmiş. Kurt, verdiği yarım ekmeği helal etmesini isteyip gözden kaybolmuş.
12. Oğlan, ağabeylerini bulmuş, ama yolda onlar kardeşlerinin gözlerini oyup bir çukura atmışlar. Kız, kurt ve kuş, oğlanın başına gelenleri babasına anlatmış ve yerini göstermişler.
13. Çukurun başına gidip oğlanı kurtarmışlar ve tedavi etmişler. Padişah büyük oğullarını cezalandırmış.

29. MEHRİGİYA (MEHRİGİYA)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Fayzinisa Saliyeva, Derleyen: Rahimehan Saliyeva, Andican, 1957, Yay. Haz.: H. Rasulov, Envanter No: 1410.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ZK (1988), ss. 230-235; ÖHE-II (1963), ss. 77-82; ÖHE-1 (1995), ss. 48-53; ÖHE-II (2007), ss. 299-304; ÖHE (2008), ss. 40-44.

Türkiye Türkçesi: "Mehrigiya". Canpolat (2004), ss. 138-144.

C. Varyantı:

"Gül Üzük". Anlatan: Kamal Allaberganov, (32 Yaşında, Öğretmen) Derleyen: Fettah Abdullayev, Biruniy Şehir Merkezi.

Özbek Türkçesi: HE (1961), ss. 32-37; KB (1973), ss. 60-65; AB (1985), ss. 149-154; KB (2000), ss. 123-128.

Türkiye Türkçesi: "Gül Yüzük". Baydemir (2004) ss. 837-841.

D. Tip Numarası:

ATU: 560, EB: 58

E. Konusu:

Bu masalın konusu yardımseverliktir. Masal, yardımseverliğin faydalarını, ihanetin zararlarını anlatmaktadır.

F. Olay Örgüsü:

1. Altı yüz kervanı olan bir tüccar varmış ve bu tüccarın çocuğu yokmuş.
2. Buna üzülen tüccar uzak memleketlere gitmeye karar vermiş. Fakat gitmeden önce tüccarın karısı bir oğlan doğurmuş.
3. Oğlan altı yaşına kadar kimseye göstermemişler, altı yıl eğitim vermişler. Tüccar, oğlu on iki yaşına geldiğinde, onu yanında dolaştırmaya başlamış.
4. Bir gün oğlana 40 altın verip pazara göndermişler. Oğlan 40 altınla bir köpek almış. Ertesi gün verilen kırk altınla bir kedi yavrusu alıp gelmiş. Üçüncü gün oğlana yine 40 altın vermişler. Altınları çalan bir yılan buna karşılık kendini evine götürmesini istemiş.
5. Yılanın babası yılan şah, dilinin altındaki mehrigiyayı oğlana vermiş ve "Efendim taş, ben sana yoldaş" deyince dileğinin yerine geleceğini söylemiş.
6. Yiğit çölleri mehrigiya ile bir melikenin yaşadığı bağa çevirmiş ve orada yaşamaya başlamış.
7. Çin padişahı, bir kocakarı göndermiş, o melikeye yiğidin sırını sormuş.
8. Yiğit, sırını melikeye anlatıp mehrigiyayı ona vermiş.
9. Kocakarı ertesi gün hileyle mehrigiyayı almış ve her şeyi Çin'e göndermiş.
10. Yiğit, Çin'e gidip megriyayı ve her şeyini geri almış, kocakarıyı öldürmüş.
11. Sonunda yiğit eşiyle birlikte anne ve babasının yanına dönmüş.

30. PARILDAMA SIRLI TABAK (YALTILLAMA SAPAL TAVAK)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Halil Hudayberdiyev, Taşkent, 1941, Yay. Haz.: Z. Husayinova, Envanter No: 708.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ZK (1988), ss. 271-278; ÖHE-I (1960), ss. 523-530; ÖHE-II (2007), ss. 150-157.

Rusça: "Vlestyatşaya glinyanaya çaşa". (Perevel: S. Palastrov), UNS-I (1963), ss. 466-474.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 707, EB: 239

E. Konusu:

Terk edilen çocukların kaderinin değişmesi motifiyle şekillenen masalın konusu kıskançlık ve iftiradır. Masal kıskançlık ve iftiranın zararını ve de kardeş dayanışmasının faydasını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir padişahın kırk tane hanımı olmasına rağmen hiç çocuğu yokmuş.
2. Vezirinin öğüdüyle padişah yine evlenmiş ve yeni hanımı hamile kalmış. Diğer eşleri, hamile kadını ve çocuğu yok etmesi için bir ebeye altın vermiş.
3. Ebe ve kumalar, küçük hanımın doğurduğu kız ve erkek bebekleri köpek enikleriyle değiştirmiş. Padişah, eşinin enik doğurduğunu duyunca eşini iki köpekle çöle göndermiş ve beline kadar kuma gömdürmüş.
4. Kadınlar, köpeklerle değiştirdikleri bebekleri bir ormana götürüp bırakmışlar. Çöldeki kadını ise köpek enikleri beslemiş.
5. Ormandaki bebekleri bir ayı bulmuş ve onları büyütmüş. Çocuklar geceleri mağarada yatarmış, gündüzleri ise oğlan yiyecek bir şeyler arar, kız ise mağaranın ağzında kardeşini beklermiş.
6. Padişah bir gün avlanmak için ormana gitmiş. Ormanda dolaşırken, bir mağaranın ağzında bir kızın oturduğunu görmüş ve dönüşte bunu vezirlerine anlatmış. Eşleri bunu duyunca ebeye yine para vermişler ve onu mağaraya göndermişler.
7. Ebe, kıza kardeşinden "parıldama sırlı tabak" istemesini tembihlemiş. Bunu duyan oğlan, o tabağı almaya giden kişinin ölümden kurtulamayacağını söylemiş ama kız kardeşi dinlememiş ve oğlan yola çıkmış.
8. Yaşlı bir adam oğlana neler yapması gerektiğini anlatmış. Oğlan, yaşlı adamın dediği ata binmiş, dediği tepede inmiş, her yere çukur kazmış ata tekrar binmiş ve yaşlı adamın dediği gibi "Parıldama sırlı tabak, ben sana ortak" diye bağırmış. Dereye benzer bir şey akmaya başlayınca, o şeyi şişeye doldurmuş ve kız kardeşine götürmüş.
9. Padişah yine ava çıkmış ve mağarada oğlanla kızı tekrar görmüş. Geri döndüğünde gördüklerini vezirlerine anlatırken, eşleri bunu duymuş, ebeye yine para vererek onları öldürmesi için mağaraya göndermişler.
10. Ebe, mağaraya gitmiş ve kıza kardeşinden "cihan aynası"nı istemesini tembihlemiş. Oğlan yola çıkmış. Yolda bir çınardaki kuş yavrularını ejderhadan kurtarmış ve ejderhayı öldürmüş.
11. Kurtardığı kuşların anası Simurg imiş. Simurg da yaptığı iyiliğin karşılığı olarak oğlanı cihan aynasının bulunduğu yere götüreceğini, yol için bir tuluma et bir tuluma da su koyup üstüne çıkmasını istemiş.

12. Simurg uçarak bir saraya gelmiş ve burada bir tüyünü oğlana vermiş. Padişahın eline diken battığını, bu tüyle dikeni çıkarıp karşılığında aynayı alıp gelmesini, onu bekleyeceğini söylemiş. Oğlan, Simurg'un sözlerini yerine getirmiş, cihan aynasını alıp mağaraya kardeşinin yanına geri gelmiş.
13. Padişah ertesi gün yine ava çıkmış ve mağaranın yanına gitmiş. Kız ve oğlanı evlat edinmiş. Oğlan olanları babasına anlatınca padişah eşlerini ölümle cezalandırmış.
14. Vezirlerini ise küçük hanımını almaları için çöle göndermiş ama kadın gelmeyeceğini söylemiş. Padişah vezirlerini yine göndermiş ama bu defa iki köpek vezirlere saldırmış. Olanları öğrenen oğlu annesini almaya gitmiş, annesi düğün yaparsa gelmeyi kabul etmiş. Kırk gün kırk gece düğün yapmışlar.
15. Oğlana Şehzade Batır, kıza da Gülferah adını vermişler.

31. YOK YOKSUL (KAMBAĞAL-KAŞŞAK)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Hasan Hudayberdiyev, Derleyen: Şerif Racabov, Namangan, 1935, Yay. Haz.: Z. Husayinova, Envanter No: 489.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) SK (1966), ss. 265-281; ÖHE-I (1960), ss. 290-303; ÖHE (1988), ss. 173-188. [Aynı anlatıcıdan derlenen masal "Otınçi Çal" adıyla ÖHE-I (2007), ss. 290-303'te yayınlanmıştır.]

Rusça: "Sın bediyaka". (Perevel: M. Şeverdin), UNS-I (1963), ss. 245-260.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 960, EB: 141

E. Konusu:

Bu masalın konusu açgözlülüktür. Masalda; açgözlülüğe, hilekârlığa karşı iyi özellikleri terk etmemenin faydaları gösterilmiştir.

F. Olay Örgüsü:

1. Seksen yaşlarında, çok fakir yaşlı bir adam ve karısı varmış. Yaşlı adamın dağdan topladığı odunlarla geçinirlermiş.
2. Yaşlı adam bir gün eve eli boş gelmiş. Karısı, iki komşusundan yardım istemiş ve yaşlı adam onlarla beraber odun toplamaya gitmiş. Üç komşu odunları toplayıp dönecekken bir fırtına kopmuş ve rüzgâr odunları uçurup bir çukura doldurmuş.

3. Çukura giren yaşlı adam orada altın dolu üç küp bulmuş. Komşuları ile küpleri bölüşmüşler ama iki komşu, yaşlı adamın hakkını almak için onu öldürmeye karar vermiş. Ölmeden önce yaşlı adam, hamile olan karısına, doğacak çocuğuna Dad adını koymasını vasiyet etmiş.
4. Altınları alan iki komşu, yaşlı adamın karısına vasiyetini iletmişler. Altınların bir kısmıyla iki köşk yaptırmışlar.
5. Kadın, çok güzel bir erkek çocuk doğurmuş ve adını Dad koymuş. Oğlan yedi yaşına gelince yüzünü bir örtüyle örtmüş, ona asla yüzünü açmamasını tembihlemiş ve beraber odun toplamaya gitmişler. Kadıncağız odun toplarken oğlan kaybolmuş.
6. Kadın, padişaha rastlamış ve başına gelenleri anlatınca, padişah iki komşunun yaşlı adamı öldürdüğünü anlamış. Padişahın askerileri Dad'ı bulmuş. Padişah çocuğa yüzünü açmasını söylemiş ama Dad yüzünü açmamış. Padişah, komşuları cezalandırmış, altınları Dad'a vermiş. Oğlan yüzünü açınca padişah onun güzelliği karşısında bayılmış.
7. Padişah, Dad'ı evlat edinmek istemiş ama Dad, çöllerin sorumluluğunu alarak yedi yıl geçirmek için bir torba altın ve izin almış. Dad, altınları kullanarak çölü bağa çevirmiş ve bu bağ, Dad'ın bağı adıyla meşhur olmuş.
8. Yedi yıl geçmiş ve padişah, Dad'ın annesine bir köşk vermiş ve Dad'ın yüzünü açmasını istemiş. Dad, annesinden izin alarak yüzünü açınca herkes ona hayran olmuş.
9. Bir gün Dad rüyasında bir peri kızı görmüş ve ona âşık olmuş. Kızı bulmak için yollara düşen Dad, rastladığı bir ihtiyarın yardımıyla devleri yenmiş ve onların susağını almış. Susak, sevdiği kıza dönüşmüş.
10. Kız eve gitmek için gölgeli bir at arabası istemiş. Dad, arabayı getirmeye gidince bir kocakarı periyi hile ile suya atmış ve yüzünü örtüp peri kızının kılığına girmiş. O sırada bir kuyudan kara bir at çıkmış ve bu atı çok beğenen Dad, onu da saraya götürmüş.
11. Hileyle Dad ile evlenen kocakarı hamile kalmış, Dad'ın kara ata olan sevgisini kıskandığı için onu yemek istediğini söylemiş. Atı kesmek için gelenler, atın bir peri olduğunu söylemişler ama Dad yine de atı kestirmiş. Atın kanının damladığı yerden üç kavak ağacı çıkmış.
12. Kocakarı, dokuz ay sonra bir oğlan doğurmuş ve beşik yapılması için kavak ağaçlarının kesilmesini istemiş. Marangozlar, ağaçların peri olduğunu söylemişler ama Dad yine de ağaçları kestirip beşik ve iki kapı yaptırmış.

13. Beşik bebeği öldürmüş, kapılar kocakarıyı sıkıştırmış. Dad, kocakarıyı kurtarmış. O sırada bir derviş gelmiş ve ağaçlardan kalan parçaları yakmak için toplamaya başlamış. O sırada dallar gökyüzüne yükselmiş.
14. Derviş evine gelmiş, evinin yerinde bir saray ve içinde de bir peri varmış. Dad'ın sevgilisi olan bu peri, dervişi zengin etmiş ve Şehzade Dad'ı ziyafete çağırtmış.
15. Peri, başına gelenleri anlatınca Dad, kocakarıyı öldürtmüş. Dad ile peri evlenince padişah, Dad'ı kendi yerine padişah yapmış.

32. MURKUMAMA (MURKUMAMA)

A. Derleme Bilgisi:

Toplayan: Ülfathan Turğunova, Andican, 1957, Yay. Haz.: M. I. Afzalov, Envanter No: 1412. [Masal, Andican Pedagoji Enstitüsü ve Folklor-Etnografya Derneği üyesi öğrenciler tarafından hocaları Haşimcan Razzakov'un rehberliğinde derlenmiştir. Bkz. ÖHE-III (2007), s. 381]

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ZK (1988), ss. 141-146; ÖHE-II (1963), ss. 177-182; ÖHE-1 (1995), ss. 104-108; ÖHE-III (2007), ss. 32-37.

Rusça: "Volşebnaya patitsa Murkumomo". (Perevel: M. Şeverdin), UNS-II (1963), ss. 144-149.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: -, EB: -

E. Konusu:

Açgözlülüğü konu edinen masal, hain anne ve terk edilen çocuğun kaderinin değişmesi motifleriyle şekillenmiştir. Açgözlülük ve kaderin değişmesi iki epizotta ele alınmıştır. Masal, hainlik ve açgözlülüğün zararlarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Yaşlı adam odun toplarken rüyasında gördüğü üzere, bir kuş gelip elmas bir yumurta bırakmış ve adam bunu padişaha vermiş ve karşılığında değerli eşyalar almış.
2. Bir zaman sonra kuş yine elmas bir yumurta vermiş ve yaşlı adam onu padişaha verince kırk deve yükü ve kırk katır yükü altın almış.
3. Çok zengin olan yaşlı adam kendi padişahlığını kurmuş.
4. Yaşlı adam kendisine altın ve elmas yumurta veren "murkumama" adlı kuşu yakalamış ve kafese koymuş.

5. Bir gün adam hacca gittiğinde, karısı eve aldığı bir ustaya, yemesi için murkumama kuşunun ibiğini pişirmiş. Fakat kuşun ibiğini yaşlı adamın oğlu Hamit ile Macit yemiş.
6. Usta, yaşlı adamın karısına ancak oğullarının ciğerini kendisine vermesi şartıyla evde kalacağını söylemiş, böylelikle kadın cellâdı iki oğlunu öldürtmesi için görevlendirmiş.
7. Cellât, çocuklara kıyamamış, iki köpek eniğinin ciğerini götürmüş ve çocukları salıvermiş.
8. Çocuklar iki ayrı yöne gitmiş.
9. Hamit, devlet kuşu başına üç defa konduğu için gittiği yerde padişah olmuş.
10. Macit sihirli asa, görünmez yapan kalpak ve uçan halıya sahip olmuş.
11. Macit, sihirli eşyaların yardımıyla bir padişahın kızıyla evlenmiş ve çocukları olmuş.
12. Macit bir gün evde yokken karısı, çocukları alıp uçan halıyla babasının sarayına geri dönmüş.
13. Macit sihirli eşyaların yardımıyla çocuklarını alarak ağabeyi Hamit'in ülkesine gitmiş.
14. İki kardeş memleketlerine baba ve annelerini görmeye gitmişler.
15. Hamit ve Macit'i öldürttüğünü zanneden anneleri, yaşlı adamı da öldüklerine inandırmış. Yaşlı adam ve karısının gözleri ağlamaktan kör olmuş.
16. Hamit ve Macit gelince gerçeği babalarına anlatıp, sihirli eşyalarla gözünü iyileştirmişler. Fakat annelerinin gözlerini iyileştirmemişler.
17. Hep birlikte Hamit'in ülkesine giderek orada yaşamışlar.

33. HAKİMBEK BAHADIR (HAKİMBEK BATIR)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Rahmanberdi Kadirov, Çüst İlçesi, Kokımbay Savhozu, Derleyen ve Yay. Haz.: Tacibay Ğazibayev.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) GNE (1969), ss. 72-79.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: -, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu dönüşümdür. Yılan gibi korkunç bir yaratığın kimseye zarar vermemesi, insan dönüştüğünde beraber doğduğu kızın da ona yardım etmesi ve dostlarının hainliğine karşılık iyilikten ayrılmayan yiğidin peri kızıyla evlen-

mesini konu etmektedir. Yılan olarak doğmasına ve dostlarının hainliğe karşı iyilikten ayrılmayan kahraman ödüllendirilir ve masal, iyiliğin faydalarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Gülzar adlı memlekette bir bilge ile bir padişah varmış. İkisinin de çocuğu yokmuş.
2. Bir gün bir derviş, padişah ve bilge adama birer elma vermiş ve elmaları hanımlarına yedirmelerini söylemiş. Bundan sonra padişahın bir kızı, bilge adamın da bir yılan çocuğu olmuş.
3. Yılan çocuk hızla büyümüş ve kendisini bir at tavlasına bağlatıp, ana babasının günde bir defa kendisini görmesini istemiş.
4. Bilge adam, padişahın kızına Gülçehre adını koymuş.
5. Yılan çocuk hızla büyümüş ve gitgide korkunçlaşarak on dört yaşına girmiş. Bir ay sonra döneceğini söylemiş, evini terk edip dağlara gitmiş.
6. Yılan çocuk gittikten sonra, ana babası bir fırtına sırasında ölmüşler.
7. Tüm bunlar olurken, yılan çocuk Asker Dağı'nda yılan postunu yırtarak çok gösterişli bir delikanlıya dönüşmüş ve memleketine doğru yola çıkmış.
8. Yılan yiğit şehrin girişindeki Karadağ'da uyuyakalmış. Uyurken ona saldıran bir aslanı öldürmüş, kendisi ile aynı gün doğan ata binip şehzade gibi yola koyulmuş.
9. Yolda kırk eşkıyayı, iki yüz silahlı adamı öldürerek, onların esiri olan şehzadeleri kurtarmış. Şehzadeler, yiğide üç tane zümrüt tüy vermiş.
10. Memleketine dönen yiğit bir hüner öğreneyim deyip, çok güzel ezgiler öğreten bir ustanın yanına çırak olmuş.
11. Bu sırada Gülçehre, Hakimbek adlı yılan yiğidi rüyasında görmüş ve babasından onu himayesine almasını istemiş.
12. Padişah ve Gülçehre şehri dolaşıp, Hakimbek'i bulmuş ve onu komutan yapmış.
13. Hakimbek tüccar yardımcısı kılığına girerek Medine'ye giden bir kervanda hizmetçi olmuş.
14. Kervanın suyu tükenmiş. Hakimbek'i su alması için bir kuyuya indirmişler ve onu kuyunun içinde bırakıp kaçmışlar.
15. Kuyunun içinde kırk imarethane varmış. Hakimbek kırkıncı odadaki yaralı devi iyileştirmiş ve dev ona yeryüzüne çıkması için Zerkakil adlı atı vermiş.
16. At sayesinde kervana yetişmiş ve onlara saldıran ejderhayı öldürüp, Gülayim memleketine doğru yola çıkmış.
17. Burada Kara Dev'i öldürmüş ve Gülayim Peri'nin kalesinde uyuyakalmış.

18. Hakimbek'i gören Gülayim Peri ona âşık olmuş ve evlenmişler.
19. Bir gün rüyasında babası ve kız kardeşi Gülçehre'yi memleketlerinde düşmanla savaşırken gören Hakimbek, Gülayim ile birlikte yola çıkmış.
20. Yolda hayat pınarına rastlamışlar oradan su ve kum almışlar. Hakimbek, Zerkakil adlı atı çağırmış ve ona binerek yola devam etmiş.
21. Gülzar memleketinin padişahına Karahan saldırmış. Gülçehre ordunun başında savaşırken Hakimbek'in arkadaşı şehzade ile Gülayim ve Hakimbek yetişmiş ve düşmanı yenmişler.
22. Hakimbek yanında getirdiği hayat pınarının suyu ile babasının gözlerini iyileştirmiş. Padişah, Hakimbek ile Gülayim'e ve Gülçehre ile Şehzade Şirzat'a kırk gün düğün yaparak evlendirmiş.

34. ZENGİN CİMRİ VE OĞULLARI (HASİS BAY VE UNİNG OĞILLARİ)

A. Derleme Bilgisi:

Toplayan: A. Hakimova, Celalabad Şehri, 1957, Yay. Haz.: Z. Husayinova, Envanter No: 1411.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AA (1966), ss. 291-292; ÖHE-II (1963), s. 342; ST (1990), s. 145; ÖHE-III (2007), s. 182.

Almanca: "Der geizige Reiche und seine Söhne". MUSBT (1984), ss. 201-202.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 763, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu ihanettir. Kardeşlerin birbirine ihaneti ölümle cezalandırılır. Masalda ihanetin kötülüğü anlatılmaktadır.

F. Olay Örgüsü:

1. Cimri ve zengin bir adam ve üç cimri oğlu varmış.
2. Çocuklar mallarını artırmak için yola çıkmış ve altın bir kerpiç bulmuşlar.
3. Kerpicin bir kenarından kırmışlar ve yiyecek bir şeyler alıp gelmesi için küçük kardeşe vermişler.
4. Küçük kardeş gidince, ağabeyleri küçük kardeşin hakkını da kendileri almak için onu öldürmeye karar vermişler.
5. Küçük oğlan da ağabeylerinin haklarını almak için onları öldürmeye karar vermiş ve pazardan aldığı yiyeceklerin içine zehir koymuş.

6. Küçük oğlan gelir gelmez, ağabeyleri onu yakalamış ve boğarak öldürmüşler. Karınları acıkınca, kardeşlerinin getirdiği yemeği yemişler ve ikisi de can vermişler.

35. HALİS NİYET, YARIM DEVLET (YAHŞI NİYAT, YARIM DAVLAT)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: A. Yusupov, Taşkent, 1965, Derleyen ve Yay. Haz.: Nasrulla Sabirov.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AHE (1969), ss. 7-10.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 779, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu haksız kazançtır. Haksız kazanç için hileler yapan bir hırsızın hırsızlıktan vazgeçmesi ve alın teriyle para kazanan insanların haksız kazancı reddetmesini konu edinen masalda haksız kazancın zararları gösterilmektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Herkesi kendinden bezdiren bir hırsız varmış.
2. Bu genç hırsız çaldığı paralarla kumar oynar, her zaman yalan söyleyerek insanları kandırırmış.
3. Bir ara hırsızın işleri yolunda gitmemeye başlamış ve memleketlerinde Hatem Tay gibi gelenlere hiçbir şey sormadan, ne isterlerse veren bir kişi olduğunu duymuş ve hemen onun evine gitmiş.
4. Hırsız üç bin sum istemiş, parayı alınca gelmez ayın on beşinde ödeyeceğini söyleyip yola çıkmış.
5. Yolda giderken paranın cebinde olmadığını anlamış ve düşürdüğünü sanmış.
6. Kendi gibi kötü niyetli bir dostuna rastlamış ve onun sözünü dinleyerek, aksakallı adamın evine giderek yine para istemiş. Parayı alınca içinden küfür etmiş.
7. Yola çıktığında paranın yerinde olmadığını görünce, yolda rastladığı yaşlı bir adam iyi niyetli olmasını ve parayı iyi niyetle istemesini söylemiş.
8. Aksakal, hırsızın önüne bir tomar para koyup saymasını istemiş ve kendisi odadan çıkmış. Hırsız parayı çalmayı düşünmemiş ve aksakal gelince hepsini ödemek üzere borç almış.
9. Hırsız, meslek öğrenmek için elindeki parayı bir esnafa vermiş. Esnaf, hırsızı bir halı dokumacısının yanına çırak vermiş.

10. Hırsız dokumacılığı öğrenmiş. Esnaf ise onun verdiği parayı işletip artırmış. Hırsız kârın yarısını esnafa vermiş.
11. Hırsız, paranın yarısını ve dokuduğu halıyı alarak yola çıkmış. Paranın hepsini ve halıyı aksakala vermiş. Aksakal, paranın sadece dört bin sumunu almış ve hırsıza dua etmiş.
12. Böylece kötü düşünmeyi bırakıp, halis niyetli olan genç adam çok zenginleşmiş ve herkesin saygısını kazanmış.

36. BOYNUZLU İSKENDER (ŞAHLİ İSKANDAR)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Nasriddin Zabihullayev, Derleyen: Camaliddin Asamiddinov, Taşkent, 1944, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Envanter No: 151.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-III (2007), ss. 264-265; ÖHE (1953), ss. 249-251; ÖHE (1955), ss. 91-91; ÖHE-II (1963), ss. 437-439; ÇYK (1969), ss. 125-129; ÖHE (1985), ss. 134-136; ÖHE-1 (1995), ss. 206-207; [Aynı masal "İskandarning Şahı Bar" adıyla, ZK (1988), ss. 181-181'de yayınlanmıştır.]

Almanca: "Der gehörnte Alexander". MUSBT (1984), ss. 153-157; "König Alexander mit dem Horn". MTT (1923), ss. 196-198.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 782, EB: 242

E. Konusu:

Bu masalın konusu verilen sözü tutmaktır. Sırrı saklamaya söz veren ve sözünü tutmayan berberi konu edinen masalda, tutulmayan sözün zararları gösterilmiştir.

F. Olay Örgüsü:

1. İskender adlı bir padişah varmış.
2. İskender, saçını kestirdiği bütün berberlerin öldürülmesini emredermiş. Bunun sebebini hiç kimse bilmezmiş.
3. Nihayet, padişahın saçını kesecek berber bulunamaz olmuş. Askerler uzun süre aradıktan sonra yaşlı bir berber bulup saraya götürmüşler.
4. İskender saçını kestikten sonra, onun da öldürülmesini emretmiş. Yaşlı berber ağlayıp yalvarınca, başında iki boynuzu olduğu sırrını kimseye söylememesini tembihleyip onu salıvermiş.

5. Yaşlı berber, bu sırrı söylememek için diyar diyar gezmiş. Sonunda dayanamayıp bir dağın eteğindeki kuyunun içine başını sokmuş ve sırrı söylemiş.
6. Birkaç gün sonra, yaşlı berberin sırrını söylediği kuyudaki bir kamış büyüyerek kuyunun dışına kadar çıkmış.
7. Bir çoban onu kesip kaval yapmış. Üfledikçe kavaldan: "İskender'in başında iki tane boynuz var" diye ses çıkmış. Böylece, İskender'in sırrı her tarafa yayılmış.
8. Bu haber İskender'in kulağına da gitmiş.
9. Padişah, berberle çobanı öldürtmüş, kavalı kırmış. Padişahın başında boynuzları olduğu haberi her tarafa yayılmış ve bu olay uzun süre ağızdan ağza anlatılmış.

37. HERKESİN YAPTIĞI KENDİNE (HAR KİM ETSA ÖZİGA)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Anacan Abduğaffarova (75 Yaşında), Urgenç Şehri Engels Caddesi No: 36, Derleyen ve Yay. Haz.: F. Abdullayev.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) HE (1961), ss. 150-151; [Aynı masal aşağıda künyeleri verilen kitaplarda "Har Kim Kılsa, Öziga" adıyla yayınlanmıştır. Fakat bu kitaplarda anlatanın adres bilgileri aynı olmakla birlikte, anlatanın adı "Yakup Hudayverganov" olarak verilmiştir.] AA (1966), ss. 283-284; AVE (1995), ss. 114-116.

Almanca: "Was immer man tut, es trifft einen selber". MUSBT (1984), ss. 199-201.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 837, EB: -

E. Konusu:

Bu masal; "ne ekersen onu biçersin" atasözünde olduğu gibi, ne yapılırsa aynı şekilde karşılık bulunacağını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Yaşlı bir kadın bez dokuyarak geçimini sağlarmış. Kadın daima: "Herkesin yaptığı kendine" dermiş.
2. Yaşlı kadını sevmeyen komşuları bir gün padişahın huzuruna çıkarak kadının sözlerinden rahatsız olduklarını söylemişler.

3. Padişah, kadına bir tabak pilav götürmelerini ve padişahın ziyafet verdiğini bunu da kendisine gönderdiğini söylemelerini istemiş. Pilavı alan yaşlı kadın: "Herkesin yaptığı kendine" diyerek bez dokumaya devam etmiş.
4. Padişahın iki oğlu varmış. Onlar yaşlı kadının komşusu olan hocadan ders alırlarmış ve her gün yaşlı kadına uğrayıp bir bardak su içerlermiş.
5. O gün su içerken pilavı görmüşler. Pilavı yiyen çocuklar, padişah pilava zehir koydurduğu için ölmüşler.
6. Bu haberi duyan padişah, yaşlı kadının sürekli tekrarladığı: "Herkesin yaptığı kendine" sözünün ne anlama geldiğini anlamış.
7. Padişah, yaşlı kadına kötülük yaptığı için iki çocuğunun ölümüne sebep olmuş.

38. TÖREBEKA HANIM (TÖRABEKAHANIM)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Mahfura Sabirova, Derleyen: Nasrulla Sabirov, Harezm Eyaleti, Hazorasp, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AA (1966), ss. 11-15; ÖHE (1990), ss. 249-253.

Almanca: "Die heldenhafte Turabeka-Khanim". MUSBT (1984), ss. 62-68.

C. Varyantı:

"Törabek Hanım bilan Sultan Sancar". Anlatan: Matkurban Yakubov (67 Yaşında), Yangiarık İlçesi, Ahunbabayev Bucağı, Stalin Kolhozu, Derleyen ve Yay. Haz.: F. Abdullayev.

Özbek Türkçesi: HE (1961), ss. 7-13.

D. Tip Numarası:

ATU: 519, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu zorbalıktır. Masal, isteğini zorla elde etmenin mümkün olmayacağını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Mangıt Hanı'nın kızı Törebeka Hanım'ın güzelliğini duyan Mari padişahı Sultan Sencer ona dünürcü göndermiş.
2. Törebeka Hanım; gazel söylemede, at sürmede ve kılıç kullanmada kim kendisini yenerse onunla evleneceğini söylemiş.
3. Sultan Sencer, Mangıt Hanı'na mektup gönderip, kızını vermezse savaşarak zorla alacağını bildirmiş.

4. Mangıt Hanı Adilbek, bu teklifi reddetmiş. Sencer'in ordusu saldırmış, erkek gibi giyinen Törebeka Hanım'ı tanımamışlar.
5. Törebeka Hanım ve onun kırk yiğidi, Sultan Sencer'in ordularını yenmiş ama başı açılmış ve Sencer kaçarken onu tanımış.
6. Sencer, Törebeka'nın memleketini besleyen Amuderya'nın suyunu altı ay boyunca kesmiş.
7. Törebeka Hanım, halkını kurtarmak için yeni doğurmuş kırk tane kısrağı birer kilometre arayla bağlamış. Kendisi tek başına Sencer'in yanına gidince suları açtırmış.
8. O an Törebeka Hanım at değiştirerek kaçmaya başlamış. Atı yorulan Sencer ona yetişememiş ama atına ok atmış. Ok atın ayağının altından gitmiş. O zaman Sultan Sencer: "Pit ketdi" demiş. **"**Pitnak" adı buradan kalmış.
9. Sultan Sencer, kızın arkasından at sürmeye başlamış ve: "Yukariladi-ku, karamsiz kız" diye bağırmış. Sultan Sencer'in bu sözünü duyan bir çiftçi, dalga geçerek bu sözü "karvak"a çevirmiş, "Yukarı Karvak" köyünün adı buradan kalmış.
10. Sultan Sencer yaklaşınca: "Aşak tüş, ey kız!" diye bağırmış. Bundan sonra, "Aşak Karvak" adı ortaya çıkmış.
11. Bu arada kız dördüncü kısrağa binmiş ve sultandan tekrar uzaklaşmış. Kız, kısrağın üzerinde giderken bir ara arkaya dönüp sultana bakmış, Sultan ona: "Mukaming cayida" demiş. Bundan sonra "Muhaman" adı ortaya çıkmış.
12. Sultan Sencer bir yere vardığında kıza bakarak: "Cuvan dur!" diye bağırmış. "Cuvandur" adı da buradan kalmış.
13. Biraz yol aldıktan sonra, Sultan Sencer Maziy yine çok sinirlenmiş ve Törebeka Hanım'ın arkasından bıçak atmış. "Bıçakçı" adı buradan kalmış.
14. Sultan Sencer yenilgiyi kabul etmiş ve yurduna dönmüş. Yurduna dönerken nehrin şırıl şırıl aktığı bir yere gelip, bir ah çekmiş: "Bu kız beni utandırdı, vay Yengiğar" demiş. Yengiğar zamanla "Yengi Bazar" sözüne dönüşmüş.
15. Sultan Sencer kıza yetişemeyince utancından bir mağaranın içine girerek yok olmuş.
16. Törebeka Hanım da yurdunu bayındır duruma getirmiş.

39. KEL AHLAP (AHLAPTAZ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Zaynabhan Baymatova, Namangan Şehri, Derleyen ve Yay. Haz.: T. Fazıbayev.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) GNE (1969), ss. 211-212.

C. Varyantı:

"Aycemal Bilan Kal". Andican Pedagoji Enstitüsü malzemelerinden. Yay. Haz.: M. Muradov.

Özbek Türkçesi: AHE (1969), ss. 122-124; MBK (1994), ss. 30-32.

Türkiye Türkçesi: "Aycemal ile Kel". TDTEA (2000), ss. 85-87.

Almanca: "Die Prinzessin Aidschmal und der Kahlköpfige". MUSBT (1984), ss. 140-143.

D. Tip Numarası:

ATU: 851, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu akıldır. Masal, akıl sayesinde nelerin başarılabileceğini göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir padişahın Sahibcemal adlı bir kızı varmış. Kız soracağı bilmecenin cevabını kim bilirse onunla evleneceğini söylermiş.
2. Pek çok şehzade, beyzade ve zengin gelmiş, cevabı bilmedikleri için kelleleri kesilmiş.
3. Memleketin doğusundaki harabe bir kulübede annesi ile yaşayan Kel Ahlap bu haberi duymuş ve bilmecenin cevabını bulacağını söylemiş.
4. Kel saraya varmış. Melikenin nedimelerinden biri Kel'i görmüş ve ona neden geldiğini sorunca, Kel de bilmecenin cevabını bulmaya geldiğini söylemiş.
5. Nedime, melikeye kelden bahsetmiş ve melike Kel'i çağırtmış. Bilmecesini sormuş, Kel Ahlap cevabını bilmiş.
6. Haberciler padişaha haber vermiş ve padişah da habercilere muştuluk vermiş.
7. Kırk gün kırk gece düğün olmuş. Kel, daha sonra padişahın baş veziri olmuş.

40. BİLGE KIZ (DÂNÂ KIZ)

A. Derleme Bilgisi:

Toplayan: Munavvar Azizova, Andican, 1957, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Envanter No: 1403.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-III (2007), ss. 65-66; ÖHE-II (1963), ss. 205-206; AHE (1969), ss. 13-15; ÇYK (1969), ss. 254-256; KN (1977), ss. 91-92; ÖHE (1985), ss. 13-15; ÖHE-1 (1995), ss. 123-124, AB (2004), ss. 170-172.

Rusça: "Doçka-umnitsa". (Perevel: M. Şeverdin), UNS-II (1963), ss. 169-172.

Almanca: "Das kluge Mädchen". MUSBT (1984), ss. 143-145; Jakob Taube (1990), ss. 126-127.

Sırpça: "Shta ye naysladye na svetu". (Prevod: D. Yakshich), UNB (1988), ss. 162-164.

C. Varyantı:

"Dânâ Kız".

Özbek Türkçesi: AVE (1995), ss. 26-27.

Türkiye Türkçesi: "Akıllı Kız". Saçkesen (2010), ss. 762-763.

D. Tip Numarası:

ATU: 875, EB: 235

E. Konusu:

Bu masalın konusu akıldır. Masal, akıl sayesinde nelerin başarılabileceğini göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir padişah, halkına: "Tatlıdan ne tatlı? Acıdan ne acı?" diye soru sormuş ve cevabı için kırk gün süre tanımış, bilemeyeni öldüreceğini söylemiş. Halk korkuyla memleketi terk etmeye başlamış.
2. Fakir bir yaşlı adam kızıyla yaşarmış. Kız, babasına soruların cevabını söylemiş ve babasından padişaha gidip halkı bu zulümden kurtarmasını istemiş.
3. Yaşlı adam, padişaha soruların cevabını söylemiş. Padişah, yaşlı adamın kızının bilgeliğine hayran kalmış ve kızı bir daha sınamak için, kıza bir soru daha sormuş. Kız verdiği cevapla padişahı ve adamlarını alt etmiş.
4. Padişah, kızın akıllı biri olduğunu anlamış ve kırk gün, kırk gece düğün yaparak onunla evlenmiş.
5. Padişah bir gün ava çıkmış. Kız da kapının önünde kavga eden çobanları ayırmış.
6. Hanımının sokağa çıkmasına sinirlenen padişah, hanımına saraydan istediklerini alıp babasının evine gitmesini söylemiş. Kız son bir kez padişaha ziyafet vermiş.
7. Padişaha içki içirmiş ve padişah sarhoş olup sızmış. Kız, padişahı bir arabaya yatırıp arabacıya, kendilerini pazarda dolaştırmasını söylemiş.
8. Padişah gözünü açtığında, arabada hanımıyla dolaştıklarını görmüş ve sebebini sormuş. Kız, padişaha saraydan almak istediği tek şeyin kendisi olduğunu söyleyince padişah, hanımına bir kere daha hayran kalmış ve onunla birlikte yaşamaya devam etmiş.

41. SOLMAYAN ÇİÇEK VEYA VEFALI HANIM (SOLMAS GÜL YAKİ VEFADAR HATIN)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Sabir Şerniyazov, Derleyen: Nasrulla Sabirov, Harezm Eyaleti, Hazarosp İlçesi, Lenin Yoli Kolhozu, 1962, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Envanter No: 1546.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AA (1966), ss. 112-116.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 882A*, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu sadakattir. Masalda sadakatin ve vefanın önemi gösterilmektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Yirmi beş yaşlarında kimsesiz fakir bir yiğit varmış. Birilerinin işlerini yaparak ve kerpiç dizerek geçimini sağlarmış.
2. Zengin bir adamın kızı, komşuları olan kerpiççi yiğit ile evlenmek istemiş. Kerpiççi yoksul olduğu için bunu kabul etmemiş.
3. Kız, kerpiççiye kaçmış ve evden getirdiği yiyeceklerle bir süre yaşamışlar. Kerpiççi kızın yanından ayrılmak istemediği için iyice tembelleşmiş.
4. Kız, yiğide kırmızı bir çiçek vermiş ve ona karşı vefalı olursa bu çiçeğin hiç solmayacağını söylemiş. Yiğit bu çiçeği koynuna sokarak yola çıkmış.
5. Yiğit hiç durmadan yol almış ve Buhara'ya varmış. Buhara padişahı için büyük bir bina yapmaya başlamış. Daima koynundaki çiçeği kokladığı için onun sihir yaptığından şüphelenmişler, kerpiççi padişaha çiçeğin sırrını anlatmış.
6. Padişah sırayla vezirini, ikinci vezirini ve komutanını kerpiççinin karısını baştan çıkarmaları için göndermiş.
7. Kız gelenleri aldatmış ve hepsini bir evin bodrumuna kapatmış. En son padişahı da oraya kapatmış.
8. Yiğit binayı bitirmiş ama padişahı ve diğerlerini bulamayınca evine dönmüş. Evde hanımının, kendisinin bıraktığı yırtık bir gömleği yüzüne sürterek ağladığını görmüş.
9. Hanımı başından geçenleri anlatmış. Kerpiççi, binadan hakkı olan parayı padişahtan almış ve hepsini evden kovmuş.
10. Yiğit ve onun vefalı hanımı, huzurlu ve mutlu bir hayat sürmüşler.

42. BABA VASİYETİ (ATA VASİYATİ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Muradulla Ziyadov, Andican, 1965, Derleyen ve Yay. Haz.: Malik Muradov.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AHE (1969), ss. 205-206.

C. Varyantı:

"Ata Vasiyati".

Özbek Türkçesi: AVE (1995), ss. 98-100.

D. Tip Numarası:

ATU: 910E, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu öğütlere uymaktır. Masalda; tecrübe, akıl, bilgi vb. gibi konularda yüksek seviyeye sahip kişilerin öğütlerine uymanın faydaları gösterilmektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Fakir bir çiftçi evinin bahçesindeki asmanın üzümlerini satar ve yaz kış kazandığı bu parayla yaşarmış.
2. Bir gün çiftçi hasta olmuş ve asmanın dibinde gömülü iki küp altın olduğunu oğluna söylemiş.
3. Adam öldükten sonra oğlan asmanın dibini kazmış fakat altın bulamamış. O yıl asma o kadar üzüm vermiş ki, yiğit üzümleri sata sata bitirememiş.
4. Yiğit bir sonraki bahar da altın aramak için toprağı kazmış ve yine altın bulamamış. Fakat o yıl, asma bir önceki yıldan çok daha fazla üzüm vermiş. Yiğit üzümleri satmış ve çok zengin olmuş.
5. Kendisini ziyarete gelen babasının çok yakın bir arkadaşına olanları anlatmış. Adam, babasının çalışarak kazanılacak altınlardan bahsettiğini söylemiş.

43. NURILLA BEYZADE (NURILLA BAYVAÇÇA)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Murad Şair Atabayoğlu, Taşkent Eyaleti, Gülistan Şehri, 1957, Derleyen ve Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Envanter No: 1421.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AA (1966), ss. 194-199; ÖHE-II (1963), ss. 219-224; ÖHE-III (2007), ss. 81-86.

Rusça: "Nurılla bayvaça". (Perevel: A. Sandel), UNS-II (1963), ss. 176-182.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 910K, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu öğütlere uymaktır. Masal, tecrübe, akıl, bilgi vb. gibi konularda yüksek seviyeye sahip kişilerin öğütlerine uymanın faydalarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Semerkant'ta çok zengin bir adamın Nurılla adlı oğlu varmış.
2. Zengin adam oğluna tembellik etmeden çalışmasını söylemiş ve mal alması için ona bin akçe vermiş.
3. Oğlan yolda bir deliye rastlamış. Deli, bin akçeye karşılığında oğlana; "Karını uyandırıp öyle yat" şeklinde bir öğüt vermiş.
4. Nurılla, babasından bin akçe daha almış ve deliye rastlamış. Deli; "Aşığa sevgili güzel, herkesin sevdiği kendine güzel" demiş bin akçeyi almış.
5. Nurılla, babasından bin akçe daha almış ve deliye rastlamış. Deli; "Sabahki nasibini geri çevirme" deyip tekrar parayı almış.
6. Bütün parasını veren Nurılla, babasının hasta olduğunu öğrenmiş, iki gün gitmemiş. Üçüncü gün gittiğinde babasının cenazesini kaldırmış.
7. Bir gün Nurılla'nın evine hırsız girmiş ve bin akçe istemiş. Hırsızlar her gün bin akçe almaya başlamış ve parası bitince onu dövmüşler.
8. Nurılla çalışmak için, işçi pazarına gitmiş ve yirmi gün ekmek karşılığında çalışmış.
9. Nurılla ticaret yapmak için tüccarların kervanıyla yola çıkmış. Bir çöle vardıklarında, suları ve yiyecekleri bitmiş. Su bulmak için bir mağaraya giren Nurılla, oradaki devin sorduğu bilmeceyi "Aşığa sevgili güzel, herkesin sevdiği kendine güzel" cevabını vererek bilmiş ve karşılığında bir kandil almış.
10. Nurılla mağaradan su da getirmiş ve tüccarlar Nurılla'ya hediyeler vermişler. Nurılla kendisine yedi tane deve satın almış.
11. Nurılla bir kedi almış ve fareler kaldıkları yeri basınca tüccarları kurtarmış ve yine mükâfatlandırılmış.
12. Devin verdiği elması öğrenen padişah, onu öldürmek istemiş. Arkadaşları çay içmeye çağırmış, Nurılla'nın aklına, delinin "Sabahki nasibini geri çevirme" sözü gelmiş ve arkadaşlarının yanına oturmuş ve ölümden kurtulmuş.
13. Nurılla, memleketine dönerken kediyi bir ana oğla bırakmış. Kedi, sarayı farelerden kurtarınca ana oğul zengin olmuş.

14. Nurılla, devin vebanın ilacı olan karabiberi alıp vebalı insanların olduğu şehre gitmesi şeklindeki öğüdünü tutmuş ve zengin olmuş.
15. Evine döndüğünde, bir yiğidin hanımının karşısında uyuduğunu görmüş. Nurılla hanımını uyandırmış ve o yiğidin kendi oğlu olduğunu öğrenmiş.

44. ÜÇ BAHADIR KARDEŞ (ÜÇ AĞAYNİ BATIRLAR)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Hamrabibi Umaralikızı, Derleyen: Polatcan Kayumov, Kokan (Hokand), 1926, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Envanter No: 851. [Polatcan Kayumov, bu masalı Hokandlı Hamrabibi Umaralikızı'ndan dinlemiş ve masalın aklında kaldığı kadarını yazarak 1926 yılında arşive teslim etmiştir. Bkz. K. İmamov. *Özbek Satirik Ertaklari.* Taşkent: Fan Neş., 1974, s. 43.]

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-I (2007), ss. 112-123; ÖHE (1939), ss. 15-28, ÖHE (1953), ss. 11-27; ÖHE-I (1960), ss. 115-127; ÇYK (1987), ss. 53-66; ŞHE (1994), ss. 3-12; BBE (1995), ss. 6-12; ÜAB (2003); ÖHE (2008), ss. 165-175.

Türkiye Türkçesi: "Üç Ayabey-Kardeş Bahadırlar". Canpolat. 2004, ss. 202-217.

Azerbaycan Türkçesi: "Üç Gardaş". (Tercüme Edeni: Penah Helilov), ÜGÖN (1972).

Rusça: "Tri bogatırya". (Perevel: S. Palastrov), UNS (1951), ss. 5-17; UNS-I (1963), ss. 85-94.

İngilizce: "Three Brothers". FTSU (1986), ss. 6-38.

Fransızca: "Trois Frères". CPU (1987), ss. 6-39.

Lehçe: "O trzech dzielnych braciach". (Tłumacz: Waldemar Gajewski), BNZ (1987), ss. 6-38.

C. Varyantı:

1. Varyant: "Üç Ağayni Kıssası".

Özbek Türkçesi: ÖHE (1955), ss. 65-79; ÇYK (1969), ss. 3-27.

Almanca: "Die Geschichte von den drei Brüder". UM (1978), ss. 91-110.

Türkiye Türkçesi: "Üç Kardeşin Hikayesi". Baydemir (2004), ss. 933-942.

2. Varyant: Masalın Rusça Yayınlanan Varyantı: "Tri brata tçareviçi" (Üç Kardeş Şehzadeler). [Masal, Taşkent Lisesi öğrencisi Farhat Abdurahman tarafından kaleme alınmıştır. Bkz. SEM (1893), s. 40].

Rusça: SEM (1893), ss. 36-40; SS (1906), ss. 32-37.

Almanca: "Die drei Königssöhne". MTT (1923), ss. 19-26.

D. Tip Numarası:

ATU: 916, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu akıllılıktır. Masaldaki üç kardeş akıllı oldukları için olağanüstü zorlukları aşarlar ve akıllı oldukları için dayanışma içindedirler. Masal, akıllı olmanın ve aklını kullanmanın faydalarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Ne zengin, ne de fakir bir adam ve bu adamın yirmi bir, on sekiz ve on altı yaşlarında üç oğlu varmış.
2. Babaları onları yetiştirirken üç şeye dikkat ettiğini söylemiş. Onları sağlam yetiştirmiş, silah kullanmakta usta yapmış, korkusuz yetiştirmiş.
3. Oğlanlar nasiplerini alıp yola çıkmışlar ve konakladıkları yerde sırayla nöbet tutmaya karar vermişler.
4. Büyük oğlan nöbet tutarken bir aslan, saldırmış, oğlan onu öldürmüş ve derisinden kemer yapmış.
5. Ortanca ve küçük oğlanlar nöbet tutarken hiçbir şey olmamış. Sabahleyin tekrar yola düşmüşler.
6. Yine konaklayınca sırayla nöbet tutmuşlar. Büyük oğlanın nöbetinde bir şey olmamış. Ortanca oğlan sesin geldiği mağaraya girmiş ve yılanlar şahı dev ejderi öldürmüş, derisinden kemer yapmış. Sabah tekrar yola çıkmışlar.
7. Başka bir yerde konakladıklarında tekrar sırayla nöbet tutmuşlar. Büyük ve ortanca oğlanların nöbetinde bir şey olmamış. Küçük oğlanın nöbetinde ateş sönmüş. Ateş bulmak için bir kaleye gitmiş ve oradaki hırsızlara katılmış.
8. Hırsızlar o gün padişahın hazinesini çalmak için şehre gitmişler. Küçük bahadır saraya giren hırsızları öldürmüş.
9. Küçük oğlan kendisi saraya girmiş. Padişahın uyuyan üç kızının yüzük, bilezik ve küpesini ağabeyleri ve kendisi için alarak ağabeylerinin yanına dönmüş.
10. Üç kardeş saraya gidip, yemekteki et, pekmezin tadı ve ekmeklerin dizilişinden padişahla ilgili sırları anlamışlar.
11. Padişah, onları kızlarıyla evlendirmiş.
12. Bir gün küçük oğlan, padişahı uykusunda sokacak olan bir yılanı öldürmüş. Padişah, onun kendisini öldüreceğini zannedip onu hapse attırmış.
13. Küçük oğlan, papağan ve padişahla ilgili bir hikâye anlatıp serbest kalmış, oğlanlar eşlerini alıp memleketlerine geri dönmüşler.

45. AYAZ (AYAZ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Nurali Nurmatoğlu, Derleyen: A. Abduhalat, Taşkent, 1938, Yay. Haz.: Z. Husayinova, Envanter No: 478.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-III (2007), ss. 280-294; ÖHE-II (1963), ss. 463-478; AA (1966), ss. 59-73; ÇYK (1987), ss. 131-145; ÖHE (1988), ss. 7-20; LH (1990), ss. 13-25; ÖHE-1 (1995), ss. 215-227.

Rusça: "Ayaz". (Perevel: A. Mordvilko), UNS-II (1963), ss. 389-402.

C. Varyantı:

"Ayazkul".

Özbek Türkçesi: İAİY (1992), ss. 168-172.

D. Tip Numarası:

ATU: 922A, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu akıl ve zekâdır. Masalda, zekânın her engeli aşabileceği, masalın başında gizlenen kimliğin, masalın sonunda açıklanmasıyla gösterilmektedir. Masal, aklı ve zekâyı iyilik için kullanmanın faydasını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Hundar Han adlı bir padişah yaşamış. Onun Melike Hanım adlı bir hanımı ve dokuz kızı varmış.
2. Padişahın hanımı tekrar kız doğurunca, bebeği fırıncının oğlu ile değiştirmişler.
3. Oğlan altı yaşına girince ona bir hoca bulmak istemişler. Özel ihtimam gösteren iki hocadan almışlar ve onu kayırmayacak bir hocaya vermişler. Oğlan bu okulda altı yıl okuyup on iki yaşına girmiş.
4. Oğlan bir gün hocasını babasına şikâyet etmiş ve artık molla olduğunu iddia ederek okulu bırakmak istemiş. Babası, okulu bırakabilmesi için dünyadaki dört kötü şeyi öğrenmesini şart koşmuş.
5. Dört kötü şeyi öğrenmek için yola çıkmış ve bir çiftçiden; "Kuşların içinde çaylak kötü, hayvanların içinde katır kötü, çalılıkta domuz kötü, insanların budalası kötü" nasihatini öğrenmiş.
6. Padişah, ayaz adlı bu çiftçiyi çağırtmış, onu vezir yapmış. Oğlunu tekrar okula yollamış.
7. Padişah, Ayaz'ı sınamak istemiş. Ayaz, atın inek sütüyle beslendiğini bilince, diğer vezirler onu kıskanmış.

8. Padişah, Ayaz'ı sınamak istemiş. Ayaz, iki elmas kandilden birinin içinde kurt olduğunu bilince, vezirler onu yine kıskanmış.
9. Ayaz'ı kıskanan vezirler onu sınamak istemiş ve minderinin altına kağıt koymuşlar. Ayaz bunu da anlamış ama padişah vezirlerinin gönlünü almak için Ayaz'ı zindana attırmış.
10. Bir gün padişah, "getirin" demiş. Vezirler; marangoz, boyacı, sıvacı ve bir de berber getirmeleri gerektiğini Ayaz'dan öğrenince, Ayaz tekrar vezir olmuş.
11. Ayaz'ı kıskanan eski vezirler, onu gözetlemiş. Eski çarıklarını tavana astığını ve eski günleri unutmaması gerektiğini söylediğini duymuşlar. Bunları padişaha söyleyince, padişah saçma sapan konuştuğu için Ayaz'ı kovmuş.
12. Ayaz yolda yaşlı bir adama rastlamış ve yol boyunca ona,"Uzun yolu kısa edelim, at olmazsa taya binelim" demiş. Adamın kızı bu sözlerin kerametini anlamış ama yine de onu sınamak için babası aracılığıyla ona bir soru sormuş, Ayaz bunu da bilmiş.
13. Kız, yaşlı bir kadın aracılığıyla bir soru daha sormuş Ayaz onu da bilince Ayaz'la evlenmiş ve Ayaz, çiftçilik yapmaya başlamış.
14. Bir gün padişah "getirin" demiş, vezirler Ayaz'ı bulup saraç getirmeleri gerektiğini öğrenmişler ve Ayaz tekrar vezir olmuş.
15. Eski vezirler padişahı kandırıp Ayaz'dan olmayacak bir iş yapmasını istemişler. Ayaz'ın karısı, ona akıl vermiş ve Ayaz bunu da başarmış.
16. Padişah ölmeden önce oğlunu padişah, Ayaz'ı da vezir yapmış ve oğluna Ayaz'a kızarsa önce sebebini öğrenmesini tembihlemiş.
17. Ayaz, bir gün yeni padişaha, ölen babasına hiç benzemediğini, onun öz babasının bir fırıncı olması gerektiğini söylemiş. Padişah bu durumu annesine sorunca, annesi aslında bir kız doğurduğunu, fakat bu kızı fırıncının oğluyla değiştirdiğini söylemiş.
18. Ayaz'ın kendinin sıklıkla fırına gitmesinden şüphelenerek bunları bildiğini öğrenen padişah, Ayaz'ı padişah yapmış, kendisi de babasının fırınında çalışmaya başlamış.

46. MELİKE-İ HÜSNABAD (MALİKAİ HÜSNABAD)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Hasan Hudayberdioğlu, Derleyen: H. T. Zarifov, Namangan, 1935, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Envanter No: 658.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-I (2007), ss. 112-220; ÖHE (1939), ss. 29-39; ÖHE (1953), ss. 28-41; ÖHE (1955), ss. 329-337; ÖHE-I (1960), ss. 212-221; AA (1966), ss. 89-98; ÖHE (1988), ss. 34-43; ÖHE (1990), ss. 107-116; ŞHE (1994), ss. 12-18; ÖHE-2 (1996), ss. 99-107; BBE (1995), ss. 95-101; ÖHE (2008), ss. 182-191.

Türkiye Türkçesi: "Melike-i Hüsnabad". Saçkesen (2010), ss. 614-623.

Tatar Türkçesi: "Hösnebad". (Tercüme: K. Kotdusova), SHE (1969), ss. 220-228).

Rusça: "Tsarevna Husnobod". (Perevela: L. Sotserdotova), UNS (1951), ss. 37-48; "Husnobad". (Perevela: L. Sotserdotova), UNS-I (1963), ss. 188-197.

Almanca: "Die kluge Chusnobod". MUM (1959), ss. 222-235.

Bulgarca: "Husnobod". (Prevede: Donka Minçeva), UNP (1955), ss. 105-116; "Husnobod". (Perevel: Ran Bosilek), UA (1955), ss. 19-30.

C. Varyantı:

"Dânâ Hatın". Anlatan: Aminacan İskandarova, Derleyen: Malikacan Sabirova, Harezm Eyaleti, Hazarasp, Ahunbabayev Caddesi, Yay. Haz.: Nasrulla Sabirov.

Özbek Türkçesi: HE (1961), ss. 57-60; AHE (1969), ss. 124-127.

D. Tip Numarası:

ATU: 923B, EB: 286

E. Konusu:

Bu masal adaletin tesisi konusunda olup, masalda iftiranın sebebi ortadan kaldırılarak intikam alınır ve adalet sağlanır. Kahramana yardım eden vezir masalın sonunda ödüllendirilir. Böylece iyiliğe karşı yapılan iyilikle de adalet tesis edilmektedir. Masal iyilik yapmanın faydasını ve iftira etmenin zararını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Zalim bir padişahın Melike-i Hüsnabad adlı bir kızı varmış. Kıza dünürcüler gelmiş.
2. Padişahın dört yüz uleması, onun sorduğu bilmeceyi bilememiş. Kız, bilmeceyi bilip onların hayatını kurtarmış ama babası onun evlenmek istediğini sanıp, onu zindan attırmış.
3. Vezirlerden biri kızı kurtarmış ve onu sandığa koyup nehre bırakmış.
4. Başka bir memleketin padişahı kızı görmüş ve onun evlenmek istemiş. Kız, padişahtan üç gün mühlet istemiş.

5. Melike, aslında fakir biriyle evlenerek onu padişah yapmaya ahdettiği için nehre atlamış ve büyük bir balık onu yutmuş.
6. Padişah olanlara çok üzülmüş, derviş kılığına girmiş ve başını alıp çöllere gitmiş.
7. Balıkçılar bu balığı yakalamış. Bir çoban balığı almış ve kızla evlenmiş.
8. Evine ve kocasının yaşlı babasına iyi bakan gelin, bir küpesini satması için yaşlı adama vermiş. Yaşlı adam küpeyi bir tüccara satmış ve altınları gelinine vermiş.
9. Gelin diğer küpeyi de vermiş. Tüccar küpenin bu tekini de satın almış ve sahibini merak edip yaşlı adama evinin yerini sormuş. Yaşlı adam, altınları alacağını düşünerek ona evinin olmadığını söylemiş.
10. Gelin ve ailesi zengin olmuş. Gelin, çok yüksek bir duvar ile iki kapı yaptırmış ve iki kapıya da kendi resmini astırmış. Resmine dikkatli bakan biri olursa, onu yakalamalarını emretmiş.
11. Curcan memleketinin padişahı resimlere bakınca onu zindana attırmış. Bu padişahın zulmünden bıkan halk, gelini padişah yapmış.
12. Şehrin kapısına bir derviş gelmiş ve resme bakarak ağlamaya başlamış. Derviş, bu kadının karısı olduğundan şüphelenmiş ama onu da zindana atmışlar.
13. Melike atlı ve piyade yedi yüz bin askeri toplayıp babasının memleketine doğru yola çıkmış.
14. Kızın babası gece bir rüya görmüş ve vezire yorumlatmış. Vezir, kızının zindanda olduğunu sanan padişaha, düşmanın saldıracağını, kızının gelip düşmanı yeneceğini söylemiş. Padişah onu zindana attırmış.
15. Bir haberci gelip padişaha, Curcan şehrinin padişahının saldırdığını söylemiş. Padişah, akıllı veziri zindandan çıkarıp ondan yardım istemiş.
16. Aslında padişahın kızı olan Curcan padişahı, veziri görünce onu babasının yerine padişah yapmış, babasının hayatını bağışlamış.

47. AZADEÇEHRE (AZADAÇEHRA)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Hasan Hudayberdiyev, Derleyen: İzzet Sultanov, Taşkent, 1937, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Envanter no: 668.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-II (2007), ss. 367-378; ÖHE (1939), ss. 98-112; ÖHE (1953), ss. 88-105; ÖHE-II (1963), ss. 142-153; AA (1966), ss. 76-88;

ÖHE (1988), ss. 21-33; ÖHE (1990), ss. 236-248; ÖHE-1 (1995), ss. 87-98; AB (2004), ss. 159-170; ÖHE (2008), ss. 61-72.

Almanca: "Der lüsterne Greis und die schöne Kaufmannstuchter". MTT (1923), ss. 180-186.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: -, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu hainliktir. Masalda, emanete hıyanet etmenin, mazluma kötülük etmenin zararı gösterilmektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Belh şehrinin bir padişahı varmış ve onun çocuğu yokmuş.
2. Padişahın hanımı bir kız çocuğu doğururken ölmüş. Kıza bir dadı bakmış.
3. Kız büyüyünce dünürcüler gelmiş ama padişah kızını kendi şehrinden birine vermek istiyormuş.
4. Vezirin tavsiyesiyle kızı Sait adlı tüccarla evlendirmişler ve padişahın kızı bir süre sonra bir kız çocuğu doğurmuş. Kıza Azadçehre adını koymuşlar. Bebeğin annesi ölmüş, onu dadılar büyütmüş.
5. Kız on dört yaşına girdiğinde, babası ticaret yapmak için yola çıkarken kızı dedesine emanet etmek istemiş ama padişah, kendisinin işi olduğu için kızı Şeyh Sanan adlı bir pire emanet etmesini söylemiş.
6. Şeyh Sanan kendisine emanet edilen kıza âşık olmuş, kırk hanımını, kırk müridine hediye almaları bahanesiyle evden göndermiş ve kızla yalnız kalmış.
7. Pir, kıza musallat olunca, kız pire ibrikle vurmuş ve koşarak padişahın sarayına gitmiş.
8. Pîr, kızın misafir odasında kırk yiğitle oynaştığını ve kendisine vurduğunu söyleyip iftira etmiş.
9. Bunu duyan padişah, kızın asılmasını emretmiş ama vezir kıza acıyarak onu çöle bırakmış.
10. Kız yedi yıl çöllerde aç sefil yaşamış.
11. Bir padişah, Şehzade Baht adlı bir oğlunu kırk yiğitle birlikte ava göndermiş. Şehzade, kaçan çakırdoğanı takip etmiş. Dokuz gün dokuz gece sonra çölde baygın haldeki kızı bulmuş ve onu yurduna götürmüş.
12. Şehzade kızla evleneceğini söyleyince babası kızmış. Baş vezir kızın ailesini öğrenmiş ve düğün yapmışlar.
13. Azadeçehre ile Baht evlenmiş. Azadeçehre bir oğlan doğurmuş.

14. Azadeçehre bir gece rüyasında babasını görmüş ve şehzadeye asıl kimliğini ve başına gelenleri anlatmış.
15. Kızı hediye ve hizmetçilerle beraber babasını görmeye göndermişler.
16. Vezirin oğlu Behram, Şehzade Baht'ın hanımı Azadeçehre'ye âşık olmuş.
17. Behram bir gece kadına saldırmaya çalışmış ve onun çocuğunu öldürmüş. Azadçehre, çocuğunun yasını tuttuktan sonra kendisiyle olacağını söylemek zorunda kalmış.
18. Azadeçehre, eşinin verdiği zehri yanına alarak, erkek kıyafetleri giymiş ve atala oradan ayrılmış. Behram, Şehzade Baht'a karısı ve çocuğunun çöle kaçtığını söylemiş.
19. Azadeçehre bir kale görmüş. Kalede yaşayan kırk harami bu yiğitle kırk gün eğlenip onu öldürmeyi planlamışlar. Kadın, yanındaki zehirle onları öldürmüş ve yola devam etmiş.
20. Azadeçehre, yolda giderken bir çobana rastlamış ve kendi kıyafetlerini çobanın kıyafetleriyle değiştirmiş, çobanın köpeğini de yanına alarak Belh şehrine girmiş.
21. Kılık değiştiren Azadeçehre, babası tüccar Sait'in çobanı olmuş.
22. Şehzade Baht ile Behram derviş kılığında yollara düşmüşler ve onlar da tüccar Sait'in evine sığınmışlar.
23. Azadeçehre bir ara dervişleri görmüş ve tanımış ama belli etmemiş. Azadçehre'nin dedesi olan padişahın askerleri, yabancı bir padişah ve veziri arayarak iki yabancıyı bulmuş. İki yabancı; padişahı ve Şeyh Sanan'ı tüccar Sait'in evine çağırmış.
24. Padişah, Sait'in evine misafirliğe gitmiş. Dervişler sohbetten önce saz çalınmasını, şarkı söylenmesini veya bir masalcının masal anlatmasını isteyince Azadeçehre, bir masal anlatmak istediğini söylemiş.
25. Çoban kılığındaki Azadeçehre, başından geçenleri masal gibi anlatmış ve sonunda kendisini tanıtmış.
26. Azadeçehre'nin padişah olan dedesi, Şeyh Sanan'ı ve vezirin oğlu Behram'ı öldürmüş. Azadeçehre ile Şehzade Baht'ı tekrar evlendirmiş.

48. ERALİ HAN VE ÜÇ HIRSIZ (ERALİHAN VE ÜÇ OĞRI)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: M. M. Kadiriy, Derleyen: Şarif Racabov, Harezm Eyaleti, Hive Şehri, 1932, Yay. Haz.: Z. Husayinova, Envanter No: 613.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AA (1966), ss. 30-31; ÖHE-II (1963), ss. 409-410; ÖHE-III (2007), ss. 231-232.

Almanca: "Er Ali Khan und die drei Diebe". MUSBT (1984), ss. 146-147.

C. Varyantı:

"Oğri Padşah".

Özbek Türkçesi: ÖHE (1955), ss. 206-209.

Almanca: "Der Schah als Dieb". MUM (1959), ss. 276-281; "Der Diebische Schah". DVT (1980), ss. ss. 157-161.

D. Tip Numarası:

ATU: 951A, EB: 344

E. Konusu:

Bu masalın konusu işini iyi yapmakla ilgilidir. Masalda, hırsızlar cezalandırılmazken, saray görevlisi olan hazineci cezalandırılır. Masalda, her ne olursa olsun işini iyi yapmanın gerekliliği gösterilmektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Hive'de Erali Han adlı bir padişah varmış. O geceleri yırtık elbiseler giyip, şehrin sokaklarında dolaşırmış.
2. Bir gece üç hırsıza rastlamış ve kendisini onlara hırsız olarak tanıtmış. Hırsızlardan biri hayvanların dilini biliyormuş, biri içinde altın olan evi anlıyormuş ve diğeri de gördüğü kişiyi kırk yıl sonra bile tanıyormuş. Erali Han da bir işaretiyle darağacındakini kurtarabileceğini söylemiş.
3. Erali Han, padişahın hazinesini çalmayı teklif etmiş ve hırsızlar maharetleriyle hazineciyi alt edip hazineyi çalmış.
4. Erali Han hırsları bularak, asılmalarını emretmiş. İnsanları tanıyan hırsız, Erali Han'ı tanımış, maharetini göstermesini istemiş ve hepsi kurtulmuş.

49. BALTAKAY BAHADIR (BALTAKAY BATIR)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Kamal Allaberganov, Derleyen ve Yay. Haz.: Fettah Abdullayev, Biruniy Şehri.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) HE (1961), ss. 65-72; AA (1966), ss. 5-10.

Almanca: "Der Held Baltakai". MUSBT (1984), ss. 52-61.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: -, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu sadakattir. Eşin, sadakatini korumak için verdiği mücadelenin anlatıldığı masal, sadakatin bir nesil sonra bile olsa mutlaka ödüllendirileceğini göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Baltakay Bahadır adlı bir adamın, Gülcan Suluv adlı hanımı varmış.
2. Kılıç sallamada, at sürmede ve ok atmada Gülcan Suluv'u sadece Baltakay Bahadır yenebilmiş.
3. Karahan adlı zalim bir padişah, Gülcan Suluv'un güzelliğinin methini duymuş ve onu almak için adamlarını gönderince eşi, muhafızların burun ve kulaklarını kesip onlara yedirmiş.
4. Karahan'ın ordusu ve Baltakay'ın askerleri savaşırken Gülcan Suluv ve Baltakay Bahadır yedi gün savaşmış ve esir düşüp ölmüşler.
5. Baltakay'ın oğlu ve bir yaşındaki kızı ana babalarının ölüsünün yanında kalmış. Kız ölü annesini emmiş ve hayatta kalmış.
6. Bayböribay adında yaşlı bir adam çocukları evlat edinmiş.
7. Büyüyüp çok kuvvetli olan oğlan, intikam almak için Karahan'la savaşmaya giden askerlere katılmak istemiş.
8. Bu askerler aslında Karahan'ın casusu imiş ve çocukları bulmakla görevliymiş. Kız ağabeyi için çok çelimsiz bir at seçmiş ama at çok hızlıymış. Oğlan at sayesinde adamları geride bırakmış.
9. Yaşgilandilber, Karahan'ın ordusuyla savaşmış yenişememiş, sonunda Karahan'ın kendisiyle savaşmış ve onu öldürmüş.
10. O sırada yaşlı Bayböribay askerleriyle oraya gelmiş. Çambil ordusu da onlara katılmış ve hep beraber Karahan'ın ordusunu yenmişler.
11. Yaşgilandilber öz babasının yurduna padişah olmuş.

50. ŞEYTAN İLE ÇİFTÇİ (ŞAYTAN BİLAN DEHKAN)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Ahmad Carçi Racaboğlu, Derleyen: Bahram İbrahimov, Semerkant Eyaleti, Bulunğur, 1937, Yay. Haz.: Z. Husayinova, Envanter No: 482.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-II (2007), ss. 293-295; ÖHE-II (1963), ss. 294-296; ÇYK (1987), ss. 244-246; ST (1990), ss. 61-63; ÖHE-1 (1995), ss. 156-158.

Rusça: "Şaytan i dehkanin". (Perevel: A. Mordvilko), UNS-II (1963), ss. 243-246.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 1030, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu akıl ve zekâdır. Masalda, zekânın her engeli aşabileceği ve onu iyilik için kullanmanın faydasını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Çiftçi ile şeytan bir adamın tarlasında birlikte çiftçilik yapmaya karar vermişler.
2. Mısır ektikleri tarlada hasat zamanı gelince, çiftçi şeytana hakkı olan ürünleri tarlanın istediği yerinden almasını söylemiş.
3. Şeytan kurnazlık edip mısırların alt tarafını almaya karar vermiş.
4. Çiftçi büyük bir emekle elde ettiği mısırları, pazarda şeytandan daha yüksek bir fiyata satınca, şeytan çiftçiyi kendisini kandırmakla suçlamış.
5. İkinci sene çiftçi ile şeytan havuç ekmişler.
6. Havuç ektikleri tarlanın hasat zamanı gelince, çiftçi şeytana tekrar istediği yerden almasını söylemiş.
7. Şeytan, geçen sene ürünün alt tarafını alarak memnun olmadığı için, bu sefer üst tarafını almaya karar vermiş.
8. Çiftçi pazarda havuçları, şeytanın kendi seçtiği havuç yapraklarından daha pahalıya satınca, çiftçi ile şeytan kavga ederek yola koyulmuş.
9. Yolda bir ağacın altında iki küp altın bulmuşlar.
10. Şeytanın eşit paylaşımı kabul etmemesi üzerine, hangisinin yaşı daha büyükse altınlarının çoğunu ona vermeye karar vermişler.
11. Çiftçi şeytanı kandırınca, hangisi daha uzun süre türkü söylerse altınların çoğunu ona vermeye karar vermişler.
12. Çiftçi yedi gün yedi gece türkü söyleyerek şeytanı yenmiş ve altınları almış. Şeytan da çiftçi ile tüm arkadaşlığını kesmiş.

51. BAHADIR (BATIR)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Tahir Zairov, Derleyen: Cemaliddin Asamiddinov, Taşkent, 1944, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Z. Husayinova, Envanter No: 181.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-III (2007), ss. 109-111. [Aynı masal "Kal (Kel)" adıyla şu kitaplarda yayınlanmıştır: ÖHE-II (1963), ss. 257-259; ST (1990), ss. 41-43; ÖHE-1 (1995), ss. 137-139.]

Rusça: "Pleşivıy". (Perevel: S. Palastrov), UNS-II (1963), ss. 211-214.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 1060, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu zekâ ve tedbirdir. Masal, zekânın her engeli aşabileceğini ve tedbirli olmanın faydasını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Fakir bir kel ile annesi varmış. Bir gün unları bitince kel, değirmenden un almaya gitmiş.
2. Yolda giderken iki yumurta bulmuş, cebine koymuş. Ardından bir testi ayran bulmuş ve testiyi toprağa gömmüş. Daha sonra bir küp görmüş ve onu da toprağa gömmüş.
3. Kel, saat geç olduğu için değirmende gecelemeye karar vermiş. Gece, değirmende yaşayan devler ortaya çıkmış ve çok korkan kel, devlerle yarışmaya karar vermiş.
4. Kel devlere üç şart koşmuş. Birinci şart olan ağacın suyunu çıkarmayı, yumurtalar sayesinde kendi başarmış, ikinci şart olan yerden su çıkarmayı ayran dolu testi sayesinde başarmış, üçüncü şart olan yerde çukur açmayı da içi boş testi sayesinde yerine getirmiş. Devler çok korkmuş ve değirmeni bırakıp kaçmışlar.
5. Devler değirmene gece geri geldiklerinde, keli öldürmeye çalışmışlar. Kel, şansı sayesinde kurtulunca, tüm devler ondan korkmuş ve isteklerini yerine getirmeye başlamışlar.
6. Kel ve annesi, devlerin getirdiği develere yüklettiği unlar sayesinde yokluk çekmeden yaşamışlar.

52. YAŞLI ODUNCU İLE TİLKİ (OTINÇİ ÇAL BİLAN TÜLKİ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Ahmedov, Derleyen: Zeytune Kerimova, Marğilan, 1950, Yay. Haz.: Z. Husayinova, Envanter No: 1126.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AHE (1969), ss. 244-247; ÖHE-I (1960), ss. 92-94; ÇYK (1987), ss. 42-45; ÇB (1988), ss. 128-131; ÖHE-I (2007), ss. 89-91.

Rusça: "Starik i lisitsa". (Perevel: M. Şeverdin), UNS-I (1963), ss. 62-65.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 1149, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu akıldır. Masal, akıllıca davranarak fizikî gücü yenmenin mümkün olduğu gibi, hainliği ve kurnazlığı da alt etmenin mümkün olduğunu göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Yaşlı fakir bir adamla karısı varmış. Adam her gün kırdan odun toplayıp, pazarda satıyormuş. Karısı, kıra giden adamın yanına yolluk olarak her gün iki çavati koyuyormuş.
2. Kırda bir tilki her gün adamın çavatilerini alıp yiyormuş.
3. Tilkiden kurtulmak isteyen adam, bir gün yolunu değiştirmiş ve devlere rastlamış, Azrail olduğunu söyleyip onları kandırmış. Devlerden altın havan ve tokmağı alıp evine dönmüş.
4. Tilkiden adamın Azrail olmadığını öğrenen devler, tilki ile birlikte adamın evine gelmişler.
5. Adam ile karısı, tilki ve yanındaki beş devi görünce kurtulma çaresi aramışlar ve tilkiyi kötülemeye karar vermişler.
6. Devler, tilkinin kendi borcuna karşı devleri getirdiğine inanıp, tilkiyi öldürmüşler ve kaçarak kurtulmuşlar. Hem devden hem de Azrail'den kurtulmanın sevinciyle ziyafet vermişler.
7. Adam ve karısı altın havan ve tokmağı satmış.

53. YARIM NOHUT (YARIMTA NOHAT)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Abduğafur Şükürov, Yay. Haz.: Z. Husayinova-B. Sarımsakov.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) KGYD (1983), ss. 294-295.

Türkiye Türkçesi: "Yarım Nohut". Saçkesen (2010), ss. 713-715.

Almanca: "Der halbe Kicherling". HKUM (1990), ss. 102-104.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 1152, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu akıllı ve tedbirli olmaktır. Masal, akıllı ve tedbirli davranınca fizikî güce galip gelineceği gibi, çaresizliğin ve zayıflığın en güçlü örneği olan terk edilen çocuğun kaderinin dahi değişebileceğini göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Annesi ve babasını kaybeden üç kardeş, başka bir yere gitmek için yola çıkmışlar.
2. Yolda küçük kardeş ağabeyine yarım nohut vermiş, o da yemiş.
3. Yol boyunca küçük kardeş ağabeyine vermiş olduğu yarım nohudu geri alma tehdidiyle bir eşeğin kestiği kuyruğunu, bir kaplumbağayı ve bir değirmenin çıngırağını yanına almış.
4. Geceleyin yol üzerindeki bir evde kalmışlar. Bu ev devin eviymiş. Dev eve geldiğinde kapı kapalı olduğu için eve girememiş ve küçük kardeş devden kurtulmak için onu korkutmaya karar vermiş.
5. Dev koltuğunun altındaki kılları görmek isteyince eşeğin kuyruğunu, bitini görmek isteyince kaplumbağayı göstermiş. Dev, küçük kardeşten bir rüzgâr çıkarmasını istemiş. Küçük kardeş, değirmenin çıngırağını çalınca, dev çok korkmuş ve kaçmış.
6. Üç kardeş o evde yaşamaya başlamışlar.

54. YANAN YAŞLI ADAM (KÜYGAN ÇAL)

A. Derleme Bilgisi:

Toplayan: M. Möminova, Andican, 1957, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Envanter No: 1416.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-III (2007), ss. 175-177; ÖHE-II (1963), ss. 337-338; AA (1966), ss. 35-36; ST (1990), s. 134.

Rusça: "Kak starik bilsya ob zaklad so svoey staruhoy". (Perevel: M. Şeverdin), UNS-II (1963), ss. 281-282.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 1351, EB: 334

E. Konusu:

Bu masalın konusu akıllı davranmaktır. İnatta ısrar eden aklını kullanmayan yaşlı adamın kafası yanmıştır. Masal, inat etmenin ve fazla ısrarcı davranmanın zararını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Yaşlı bir adam ile yaşlı bir kadın yaşarmış. Onların bir eşekleri varmış.
2. Yaşlı karı koca, eşeğe su ve yem verme işi için birbirleriyle sürekli kavga edermiş.

3. Bir gün konuşmama iddiasına girmişler ve ilk konuşanın eşeğe su vereceğine karar vermişler.
4. Bir gün evlerine hırsız girmiş. Adam sessizce beklemiş ve konuşmadığı için kadına haber vermemiş.
5. Eve gelip durumu gören yaşlı kadın, hemen koşup olanları komşusuna anlatmış.
6. Komşuları bu duruma çok üzülmüş ve kızıyla, yaşlı adama bir tas çorba göndermiş.
7. Yaşlı adam konuşmamaya devam etmiş ve kıza, kafasıyla işaret ederek çorbayı getirmesini istemiş. Kız bunu yanlış anlamış ve çorbayı kafasına dökünce adamın kafası yanmış.
8. Adamın kafasının yandığını duyan yaşlı kadın eve koşup durumunu sorunca adam iddiayı kazandığını söylemiş. Hâlbuki onlar her şeylerini kaybetmişler.

55. ÇİFTÇİ İLE KÖSELER (DAHKAN BILAN KÖSALAR)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Yakub Hudayberganov (23 Yaşında, Öğretmen), Harezm Eyaleti, Hanka İlçesi, Zinahis Bucağı, Kirav Kolhozu, Derleyen ve Yay. Haz.: F. Abdullayev.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) HE (1961), ss. 125-127; AA (1966), ss. 285-287.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 1539+1551, EB: 351

E. Konusu:

Bu masalın konusu hiledir. Masal, hile yapmanın zararlarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir çiftçi ve oğlu varmış. Bir gün çiftçi oğlundan sığırları pazara götürüp satmasını istemiş.
2. Oğlan, sığırı satmak için yola koyulmuş; fakat karşılaştığı üç kişi de sığırın gerçekte bir keçi olduğunu söylemiş.
3. Onlara inanan oğlan, sığırı keçi parasına satmış.
4. Durumu öğrenen baba, hileci köselerin oğlunu kandırdığını anlamış.
5. Günlerden bir gün çiftçi, köseleri evine davet etmiş, fakat kendisi çift sürmek için tarlaya gitmiş. Köseler de tarlaya, çiftçinin yanına gitmişler.
6. Çiftçi, heybesinden bir tavşan çıkarmış ve onu, yemek pişirmesi için hanımına haber vermesi için eve göndermiş.

7. Köseler eve gelip yemeklerin hazır olduğunu görünce bu tavşanı satın almak istemişler. Ancak çiftçi razı olmamış.
8. Uzun pazarlıklar sonucu bir sığır parası vererek bu tavşanı almışlar. Hâlbuki çiftçinin tarladan gönderdiği tavşan, kaçıp bir yerlere gitmiş, evdeki ise başka bir tavşanmış.
9. Köseler tarlaya gitmişler, tavşanı aynı şekilde denemişler ama tavşan eve gitmemiş.
10. Köselerin hanımları, çiftçinin onları aldattığını anlamış. Köseler intikam almak için çiftçinin evine gitmiş.
11. Çiftçi, köselerin önünde karısını öldürmüş gibi yapmış.
12. Daha sonra çiftçi surney çalmaya başlamış. Kadın surneyin sesini işitince ayağa kalmış.
13. Köseler bunun üzerine tavşanın hesabını sormaktan vazgeçip, surneyni almak için pazarlığa tutuşmuşlar ve bir sığır parası vererek surneyi almışlar.
14. Eve giden köselerden biri karısıyla kavga çıkarmış ve sonunda bıçakla karısının boynunu kesmiş. Köse, zavallı kadının başında sabaha kadar surneyi çalmış, ancak kadın canlanmamış.
15. Böylece, insanları sürekli kandırarak yaşayan köseler cezalarını çekmişler.

56. KURNAZ İLE SAF (AYYAR BİLAN SADDA)

A. Derleme Bilgisi:

Toplayan: Rahmetullayeva, Andican, 1957, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Envanter No: 1390.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-III (2007), ss. 172-173; ÖHE-II (1963), ss. 335-336; ÖHE-1 (1995), ss. 174-175; ST (1990), s. 127.

Rusça: "Hıtrets prostak". (Perevel: S. Palastrov), UNS-II (1963), ss. 279-280.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 1543E*, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu kurnazlık ve açgözlülüktür. Masal, açgözlü ve kurnazca davranışların zararını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir kurnazla bir saf varmış.

2. Günlerden bir gün, ikisi yola çıkmışlar. Yolda giderken bir küp altın bulmuşlar. Kurnaz, altınları korumak için gömmeyi teklif etmiş ve safı kandırıp altınları almış.
3. Bir süre sonra altınları almak için gittiklerinde kurnaz, altınları çaldığını söyleyerek safa iftira etmiş.
4. Kadıya başvurmuşlar ve kadı, safa inanacakken kurnaz, altınları gömdükleri yerdeki ağacı şahit göstermiş.
5. Ağacın içine babasını saklamış. Ağaç alev almış ve babası yanıp ölmüş.
6. Kadı, altınların hepsini safa vermiş. Böylece, kurnazlıkla altınların hepsini almak isteyen açgözlü adam, altınları alamadığı gibi, babasının ölümüne de sebep olmuş.

57. BEZCİ PİRAK (BOZÇİ PİRAK)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Egamberdi Alimov, Namangan, Şahand Köyü, Özbekistan Kolhozu, Derleyen ve Yay. Haz.: T. Ğazıbayev.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) GNE (1969), ss. 187-189.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 1640, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu tedbirli olmaktır. Masal, akıllıca davranarak tedbirli olmanın faydasını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Pirak adlı bir bezci varmış. Bir gün Pirak elindeki mekiği fırlatarak bir fareyi öldürmüş.
2. Pirak, fareyi böyle öldürünce kendini avcı sanmış ve yola çıkmış.
3. Pirak yolda giderken, bir değirmen çıngırağı, bir öküzün kuyruğunu bir kaplumbağayı ve bir testi ayranı lazım olur diye yanına almış.
4. Bir kaleye gelmiş, içeri girmiş, kapıyı kilitlemiş ve yatmış. Kalenin sahibi olan devler kapıda kalmış. Pirak, değirmenin çanını çalıp, öküz kuyruğunu, kaplumbağayı ve testideki ayranı kullanarak onları kandırmış ve korkutmuş.
5. Pirak kalede tutsak olan padişahın kurtarmış.
6. Gece olunca devler Pirak'ı öldürmek istemiş ama o yerine bir havan koymuş ve kurtulmuş. Sabah devler Pirak'ı karşılarında görünce korkup kaçmışlar.
7. Pirak, kızı padişaha götürmüş ve orada evlenmişler.

8. Padişahın bağına dadanan kaplanı öldürmesi için Pirak görevlendirilmiş.
9. Pirak ağaca çıkmış, kaplan da ağaca çıkmaya çalışırken düşüp ölmüş.
10. Sonra düşman saldırmış. Pirak'ı komutan yapmışlar, o en hızlı at olduğunu bilmeden en küçük atı seçmiş ve ona kendisini bağlatmış.
11. At, üstlerine düşen bir ağaçla birlikte Pirak'ı sürüklemiş ve düşmanlar bundan korkup kaçmış.
12. Bundan sonra, bezci Pirak, padişahın kızıyla yaşamaya devam etmiş.

58. BATMAN DAHSER (BATMAN DAHSAR)

A. Derleme Bilgisi:

Toplayan: Mirkarim Asımov, Taşkent, 1930, Yay. Haz.: Z. Husayinova, Envanter No: 875.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) AA (1966), ss. 28-29; ÖHE-II (1963), ss. 404-405; ÖHE-1 (1995), ss. 190-192; ÖHE-III (2007), ss. 225-226.

Rusça: "Batman dahsar ili sto pudov". (Perevel: S. Palastrov), UNS-II (1963), ss. 354-357.

Sırpça: "Batman dahsar, ili sto pudi". (Prevod: D. Yakshich), UNB (1988), ss. 166-169.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 1687, EB: 328

E. Konusu:

Bu masalın konusu başkasının aklıyla hareket etmektir. Masal, kendi aklını kullanmadan başkasının sözüne göre davranmakla hiçbir yere varılamayacağını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Saf bir adam varmış. Hanımı ondan bir batman dahser yağ almasını istemiş.
2. Saf adam "batman dahser"i tekrar ederek yola çıkmış.
3. Tarlada harman savuran adam, "batman dahser" yerine "harmana bereket" demesini söyleyince saf adam öyle yapmış.
4. Bitlerini ayıklayan bir kadın, "hepiniz ölün, biriniz bile kalmayın" demesini isteyince saf adam öyle yapmış.
5. Tabut taşıyan bir grup adam, "başınız sağ olsun" demesini isteyince saf adam öyle yapmış.
6. Düğün alayından bir grup, "kutlu olsun" demesini isteyince saf adam öyle yapmış.

7. Bir avcı, ondan ayağını sürüyerek yürümesini isteyince saf adam öyle yapmış.
8. Bir dokumacı, seke seke yürümesini isteyince saf adam öyle yapmış.
9. Saf adam köprüden geçerken kendi çıkardığı sesi anlamamış ve suya bir şey düştü sanmış ve aranmaya başlamış.
10. Bir yolcu ona yardım etmek istemiş ve suya girmiş. Yolcu, ayağına bir batman dahser çamur yapıştığını söyleyince saf adam yolun kalan kısmına "batman dahser" diyerek devam etmiş.

59. SAĞIR (GARANG)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Nurali Nurmatoğlu, 1937, Derleyen ve Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Envanter No: 127.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-III (2007), ss. 193-195; ÖHE (1939), ss. 123-125, ÖHE-II (1963), ss. 360-362; AA (1966), ss. 146-148, ST (1990), ss. 154-156; LH (1990), ss. 34-37.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 1698A, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu yanlış anlamadır. Masal, yanlış anlamadan, yanlış davranıştan kısacası yanlıştan, doğru bir sonuç çıkmayacağını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Tacik Köy'de Baymat adlı zengin ve sağır bir adam varmış.
2. Baymat, çobana kızmış ve koyunları kendisi gütmeye başlamış.
3. Koyunlar otlarken zengin sağır uykuya dalmış. Gözünü açtığında koyunların olmadığını görmüş.
4. Sağır olan başka bir adama koyunları sormuş. O yanlış anlayıp geldiği yönü söylemiş ve Baymat oraya gitmiş.
5. Orada koyunları bulmuş ve sağır adama topal koyun vermek istemiş, ama sağır adamla bir türlü anlaşamamışlar ve Baymat, onun iri bir koyun istediğini sanmış.
6. Eşeğin üzerindeki başka bir sağır adam da tartışmaya katılmış. Üç sağır, sağır bir duvarcı ustasına danışmış. O da yaptığı işin eksik olduğunu söylediklerini sanmış.

7. Dört sağır sonunda kadının huzuruna çıkmış ama kadı da sağır olduğu için her şeyi yanlış anlamış. Kadı Ramazan'ın yirmi sekizinci günü olduğu halde o günü arife ilan etmiş.
8. Dört sağırın anlattıklarıyla kadının sağırlığı bir araya gelince, o sene Ramazan'ın yirmi sekizi arife, yirmi dokuzu ise bayram olmuş.

60. ZENGİN ADAM İLE HİZMETKÂR (BAY BİLAN NAVÇA)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Hocamkul Dostmuradoğlu, Derleyen: Nazar Kasım Mirzaoğlu, Semerkant Eyaleti, Zamin İlçesi, 1928, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov, Envanter No: 59.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-III (2007), ss. 95-98; ÖHE (1939), ss. 146-149; ÖHE-II (1963), ss. 245-247; MBK (1994), ss. 8-11. [Aynı masal "Bay bilan Kazi" adıyla ÖHE (1953), ss. 157-161'de yayınlanmıştır.]

Tatar Türkçesi: "Bay belen Kazıy". (Tercüme: K. Kaşapov), DTH (1963), ss. 117-121.

Rusça: "Bay i kaziy". (Perevela: L. Sotserdotova), UNS (1951), ss. 153-155; "Batrak i bay". (Perevel: M. Şeverdin), UNS-II (1963), ss. 195-200.

C. Varyantı:

"Navça, Bay ve Kazı".

Özbek Türkçesi: ÖHE (1955), ss. 85-87.

D. Tip Numarası:

ATU: 1861, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu hiledir. Masal, hilenin zararını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Zamin yurdunda zengin bir adam ve onun saf bir hizmetkârı varmış.
2. Günlerden bir gün, zengin adam hizmetkârını kovmuş ve hizmetkâr, Kadı'ya giderek durumu anlatmış.
3. Kadı, hizmetkâra, zengin adamın para vererek kendisini kandırmaya çalışırsa ona itibar etmemesini söylemiş.
4. Zengin adam, kadıya bir kucak dolusu rüşvet vermeyi ima etmiş ve davayı kazanmış.
5. Zengin adam, kadıya büyük bir karpuz götürmüş.
6. Kadı buna şaşırınca haftaya yine geleceğini söylemiş. Kadı, beklemiş ama ertesi hafta zengin adamdan hiçbir şey alamamış.

61. ÜÇ YALANDA KIRK YALAN (ÜÇ YALĞANDA KIRK YALĞAN)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Hasan Hudayberdiyev, Derleyen: H. Zarifov, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-III (2007), ss. 243-248; ÖHE (1939), ss. 89-95; ÖHE-II (1963), ss. 419-424; ZK (1988), ss. 246-251; ÖHE-1 (1995), ss. 194-198; ÖHE (2008), ss. 110-115.

Türkiye Türkçesi: "Üç Yalanda Kırk Yalan". TDTEA (2000), ss. 62-66.

Rusça: "V treh nepravdah po sorok nebılits". (Perevel: M. Şeverdin), UNS-II (1963), ss. 367-372.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 1935, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu zekâdır. Masal, zekice davranınca her engelin aşılabileceğini göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir padişah ve kızı varmış. Kız kimseyle evlenmeyi istemiyormuş.
2. Kız, her birinin içinde kırk yalan olan üç tane yalan söylemeyi becerebilen kişiyle evlenebileceğini söylemiş.
3. O şehirde yaşlı bir kadının kel bir oğlu varmış. Kel, içeri girerken yalan söylemiş. Padişah patronunu sorunca her birinin içinde kırk yalan olan üç tane yalanı ardı ardına sıralayıvermiş.
4. Padişah düğün dernek kurup, kızını yiğide vermiş.

62. SİVRİSİNEK (ÇIVINBAY)

A. Derleme Bilgisi:

Toplayan: Zahir Koçkarov, Kaşkaderya Eyaleti, Şehrisebz, 1957, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Envanter No: 1260.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-I (1960), ss. 70-72; AHE (1969), ss. 242-244; ÇYK (1987), ss. 33-35; ÇB (1988), ss. 53-54; ÖHE-I (2007), ss. 67-69.

Rusça: "Komar". (Perevel: M. Şeverdin), UNS-I (1963), ss. 50-53.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 2015, EB: 24

E. Konusu:

Bu masalın konusu ustalıktır. Her işi iyi yapan biri, bir ustası, ehli, erbabı vardır ve işin iyi olması ustasının yapmasıyla ilgilidir. Masal, her işin bir ustası olduğunu ve ustasına yaptırılmasının yararını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Sivrisinek uçmuş ve devedikeninin üzerine konmuş. Diken, sivrisineğin çenesine batınca çok sinirlenmiş ve keçi ağabeyinden dikeni yemesini istemiş. Keçi, bunu kabul etmemiş.
2. Sivrisinek buna sinirlenmiş ve kurttan, keçiyi yemesini istemiş. Kurt, bunu kabul etmemiş.
3. Sivrisinek buna sinirlenmiş ve avcıdan, kurdu vurmasını istemiş. Avcı, bunu yapmayı kabul etmemiş.
4. Sivrisinek buna sinirlenmiş ve sıçandan, avcının barut torbası kemirmesini istemiş. Sıçan, bunu kabul etmemiş.
5. Sivrisinek buna sinirlenmiş ve kediden, sıçanı yemesini istemiş. kedi, bunu kabul etmemiş.
6. Sivrisinek buna sinirlenmiş ve köpekten, kediyi yemesini istemiş. Köpek, bunu kabul etmemiş.
7. Sivrisinek buna sinirlenmiş ve çocuklardan, köpeği kovalamasını istemiş. Çocuklar, bunu kabul etmemiş.
8. Sivrisinek buna sinirlenmiş ve annesine çocukları şikâyet etmiş. Anne onunla ilgilenmemiş.
9. Sivrisinek buna sinirlenmiş ve rüzgârdan, annenin pamuklarını uçurmasını istemiş. Bundan sonra sert bir rüzgâr çıkmış ve sırasıyla sivrisineğin istekleri yerine gelmiş.

63. SIÇAN İLE KARA BÖCEK (SIÇKAN BİLAN KONĞIZ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Saitbayeva, Kitab Şehri, Derleyen ve Yay. Haz.: Kamilcan İmamov.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ZK (1988), ss. 252-253; BBE (1995), ss. 124-125.

C. Varyantı:

1. Varyant: "Konğız Bekaç" Toplayan: K. Kadirov, Andican, 1957, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Envanter No: 1387.

Özbek Türkçesi: ÖHE-I (1960), ss. 78-80; AHE (1969), ss. 260-261; ÖHE-I (2007), ss. 75-76;

Almanca: "Die Käferdame". MUSBT (1984), ss. 6-8; "Die Käferdame". HKUM (1990), ss. 184-186.

2. *Varyant:* "Konğız Bekaç". Anlatan: Bibişay Karşıkızı (1920 Nurata Doğumlu), Nurata Şehri, Derleyen: Ş. Turdimov.
Özbek Türkçesi: MTJ, S. 10-11-12, 1994, ss. 16-17.

D. Tip Numarası:

ATU: 2023, EB: 21

E. Konusu:

Bu masalın konusu söz dinlemek ve tedbirli davranmaktır. Akıl, tecrübe vb. bakımdan üstün olanların sözü dinlenmeli, öğütleri yerine getirilmelidir. Akıl ve tecrübe tedbirli davranmayı da içermektedir. Masal, söz dinlememenin ve tedbirsiz davranmanın zararını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Çok güzel ve alımlı bir kara böcek varmış ve kendisine bir eş bulmak için yola çıkmış.
2. Kara böcek, bir otlakta koyun otlatan bir çobana rastlamış. Çobana kendisini almak isteyip istemediğini sormuş.
3. Çoban onu almak istediğini söylemiş. Kara böcek, kendisini alınca ne yapacağını sormuş. Çoban, akıllı durmazsa onu sopayla döveceğini söylemiş. Bunun üzerine kara böcek oradan uzaklaşmış.
4. Tekrar yola çıkan kara böcek, tarlasından ayrık otlarını temizleyen bir çiftçi ile karşılaşmış. Çiftçi, onu almak istemiş ama sözünü dinlemezse onu orakla döveceğini söylemiş. Kara böcek oradan da uzaklaşmış.
5. Yine yola çıkan kara böcek bu kez bir sıçana rastlamış. Sıçan, kara böceği seve seve alacağını söylemiş ve evlenmişler.
6. Sıçan bir gün düğüne giderken, kara böceği nehre düşeceği için dışarı çıkmaması konusunda uyarmış. Kara böcek, onu dinlememiş ve suya düşmüş.
7. Sıçan dönünce kara böceğin ölüsünü bulmuş. Düğünden getirdiği pilavı dama koymuş. Pilavı kargalar yemiş.
8. Bundan sonra sıçan yemeğini tek başına yiyerek yaşamaya devam etmiş.

64. KURT İLE AVCI (BÖRİ BİLAN MERGAN)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Sultanhacı Rahimov, Derleyen: H. T. Zarifov, Namangan, 1935, Yay. Haz.: Z. Husayinova, Envanter No: 628.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-I (2007), ss. 20-23; ÖHE-I (1960), ss. 20-23; ÇYK (1987), ss. 8-11; ÇB (1988), ss. 49-53.

Rusça: "Ohotnik i volk" (Perevel: M. Şeverdin), UNS-I (1963), ss. 16-17.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 2025, EB: -

E. Konusu:

Masalın konusu açgözlülüktür. Kurt açgözlülük yaptığı için ölür, çocukları varken odun toplayan yaşlı adam da bu nedenle ölümden zor kurtulur. Masal, açgözlülüğün zararlarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir avcı, bir kurdu kovalamaya başlamış.
2. Yaşlı bir adam, kurdu samanların içine saklamış ve avcıya kurdu görmediğini söylemiş.
3. Kurt, avcıdan kurtulunca adamı yemeye çalışmış. Adam kendisinin yerine koyunu yemesi için, kurdu ağıla göndermiş.
4. Ağıldaki koç onu süsünce geri dönüp adamı yemek istemiş. Adam ahırdaki atı yemesini söylemiş.
5. At, kurdu tepince geri dönüp adamı yemek istemiş. Adam ahırdaki eşeği yiyebileceğini söylemiş.
6. Eşek, kurdu tepince geri dönüp adamı yemek istemiş. Yoldan geçen tilkiye durumu anlatmışlar. Tilki, kurda kendisini kurtaran yaşlı adamı yememesi gerektiğini söylemiş ve kurt ile tilki oradan uzaklaşmış.
7. Tilki ile kurt yürürken, yeni sürülmüş bir tarlada kuyruk yağı görmüşler. Kurt bunu yiyeceğini söylemiş. Tilki, zararlı olabileceği için yememesini isteyince, kurt onu dinlememiş ve tilki oradan ayrılmış.
8. Kurt yağa hamle edince kapana düşmüş. Avcı gelip kurdu dövemeye başlamış ama kurt kaçmayı başarmış.
9. Yoldaki kuzuyu yemek istemiş. Kuzu, tuzla yerse daha iyi olacağına ikna edip onu tuz almaya göndermiş.
10. Dönünce kuzuyu bulamayan kurt aç kalmış ve yoluna devam etmiş.
11. Yoldaki atı yemek isteyince, atın tepmiş ve kan revan içinde kalan kurt yoluna devam etmiş.
12. Yoldaki eşeği yemeye çalışınca eşek onu sırtından atmış ve kurt aç bilaç yola devam etmiş.

13. Kurdu gören yaşlı bir adam saklanmış ve kurdun kendi kendine başından geçenleri anlatmasını dinlemiş.
14. Kurt açlıktan ölünce evine giden adam başından geçenleri çocuklarına anlatmış. Çocukları babalarını bir daha odun toplayama göndermemişler.

65. YUMURTA İLE BÖBREK (TUHUMBAY BİLAN BÜYRAKBAY)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Abduğani Turdimov (*Semerkant* Eyaleti, Koşrabad İlçesi, Koştamğalı Köyü, 1914 Doğumlu), Derleyen: Ş. Turdimov.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) MTJ, S. 3-4, 1992, ss. 10-13.

C. Varyantı:

1. Varyant: "İçak bilan Pufak". Anlatan: Rahathan Nizamova, Kırgızistan Cumhuriyeti, Cengi Col, Çakaç Köyü, Derleyen ve Yay. Haz.: Tacibay Ğazıbayev-Nasibe Hacımuradkızı-Abduşükür Sabirov.
Özbek Türkçesi: NE (1998), ss. 113-114.

2. Varyant: "Pufak bilan Büyrak".
Özbek Türkçesi: ÖHE (1979) ss. 120-122

D. Tip Numarası:

ATU: -, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu ön yargılı veya peşin hükümlü olmaktır. Yumurtayı görenler, onun neler yapabileceğini tahmin edemedikleri için zarar görür, yumurtanın içinde canlı olduğunu bilen yaşlı kadın ise, ona göre davranıp bundan yararlanır. Masal, ön yargı veya peşin hükümle değil, akıl ve bilgiyle hareket etmenin yararını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir yumurta ile bir böbrek varmış. Bunlar bir gün dost olup odun toplamaya gitmişler.
2. Orada güreşmeye karar verip "Hangimiz kazanırsa, yenileni yesin" demişler. Uzun süre güreşmişler ve yumurta kazanarak böbreği yemiş.
3. Yumurta yola koyulmuş, yolda karga ile karşılaşmış. Yumurta, kargayı yemiş.
4. Sonra bir oğlakla karşılaşıp onu da yemiş.
5. Ardından bir kısrakla karşılaşıp onu da yemiş.
6. Yoluna çıkan bir deveyi de yemiş.
7. Yolda rastladığı kızları, aşık oynayan erkek çocukları da yemiş.

8. Yumurta, yaşlı bir kadından çay yapmasını istemiş. Kadın, yumurta uyurken ateş küreğiyle bastırıp onun çatlamasını sağlamış ve yumurtanın yediği herkes dışarı çıkmış.
9. Yaşlı kadın; oğlanlı, kızlı, develi, biyeli, oğlaklı, kargalı olmuş, böbreği de oğul edinmiş.

66. KARGA İLE KUZU (KARĞA BİLAN KOZİ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Sultanhacı Rahimov, Derleyen: H. Zarifov, Namangan, 1935, Yay. Haz.: Z. Husayinova, Envanter No: 627.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-I (1960), ss. 29-31; AHE (1969), ss. 310-312; ÇYK (1987), ss. 15-17; ÇB (1988), ss. 132-133; ÖHE-2 (1996), ss. 3-5; ÖHE-I (2007), ss. 29-31.

Rusça: "Hvaslivıy voron". (Perevel: M. Şeverdin), UNS-I (1963), ss. 22-25.

C. Varyantı:

1. Varyant: "Aç Karğa".

Özbek Türkçesi: ÖHE (1955), ss. 378-381.

Rusça: "Jadnaya vorona". (Perevel: N. İvaşev), UNS (1951), ss. 183-185.

2. Varyant: "Kaşkır bilan Eçki".

Özbek Türkçesi: ZK (1988), ss. 253-254; BBE (1995), ss. 122-123.

D. Tip Numarası:

ATU: -, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu akıllı davranmaktır. Karga, akılsız davranıp olmayacak işler için uğraşmış, kuzu akıllıca davranıp zor durumdan kurtulmuş ve masalın diğer kahramanları ise karganın kötülüğünü engellemek için aklını kullanmıştır. Masal, akıllıca davranmanın yararını ve olmayacak işlerle uğraşmanın zararını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir karga ile kuzu varmış. Karga kuzuyu yemek isteyince, kuzu önce gagasını yıkamasını istemiş.
2. Karga, nehre gidince, nehir önce çömlekçi Ustabay'dan bir testi almasını söylemiş.
3. Karga, Ustabay'dan bir testi isteyince usta, Toprak Alur'dan toprak getirmesini istemiş.

4. Toprak Alur'a gidince toprak, dağ başındaki geyiğin boynuzuyla kazmasını söylemiş.
5. Karga, geyiği bulup boynuzunu isteyince geyik, Polatvay adlı adamın tazısının kendisini kovalamasını istemiş.
6. Karga, Polatvay'a gidip tazısını isteyince, adam sığır sütü istemiş.
7. Sığırın sahibinden sığırı isteyince o, sığıra vermek için saz istemiş.
8. Karga, gölden saz isteyince, göl ustadan orak almasını söylemiş.
9. Karga, ustadan orak isteyince, usta kömür istemiş.
10. Karga kömür getirince utsa, bahanesi kalmadığını söyleyip orağı yapmış. Orağı taşırken karganın kanatları ve boynu kopmuş. Karga ölmüş, kuzu kurtulmuş.

67. KARINCA (KUMURSKA)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Taş Şair Çarşanbaoğlu, Kaşkaderya Eyaleti, Şehrisebz, 1957, Derleyip Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Envanter No: 1158.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) ÖHE-I (1960), ss. 76-77; AHE (1969), ss. 265-266; ÇB (1988), ss. 60-61; AB (2004), ss. 208-210; ÖHE-I (2007), ss. 73-74.

Türkiye Türkçesi: "Karınca". Toparlı (1983), ss. 22-23

Rusça: "Kto silnee?". (Perevel: M. Şeverdin), UNS-I (1963), ss. 53-55.

Almanca: "Die Ameise". UM (1978), ss. 60-61.

C. Varyantı:

"Kumurska Palvan". Anlatan: Zülfiye Haydarova, Derleyen: Ş. Turdimov. *Özbek Türkçesi:* MTJ, S. 1, 1992, s. 39.

D. Tip Numarası:

ATU: 2031, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu akıl ve gayrettir. En güçlü görünenlerin bile mutlaka zayıf bir yanı vardır. Akıllı ve gayretli olanlar bu zayıf yeri değerlendirip güçlüler karşısında başarı kazanabilirler. Masal, akıl ve gayretin, fiziksel güç karşısındaki galibiyetini gösterir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir adam yola çıkmış. Buz tutmuş bir nehirden geçerken buz kırılmış ve buz, kendisini eriten güneşin kendinden daha güçlü olduğunu söylemiş.
2. Adam, güneşe sormuş ve güneşi gölgeleyen bulutların ondan daha güçlü olduğunu öğrenmiş.

3. Adam, buluta sormuş ve onu delip geçen yağmurun daha güçlü olduğunu öğrenmiş.
4. Adam, yağmura sormuş ve yere düşüp dağıldığı için yerin daha güçlü olduğunu öğrenmiş.
5. Adam, yere sormuş ve onu delip geçen otun daha güçlü olduğunu öğrenmiş.
6. Adam, ota sormuş ve onu yiyen koyunun daha güçlü olduğunu öğrenmiş.
7. Adam, koyuna sormuş ve onu yiyen kurdun daha güçlü olduğunu öğrenmiş.
8. Adam, kurda sormuş ve onu vuran avcının daha güçlü olduğunu öğrenmiş.
9. Adam, avcıya sormuş ve ok sadağını kemiren sıçanın daha güçlü olduğunu öğrenmiş.
10. Adam, sıçana sormuş ve kulağını ısıran karıncanın daha güçlü olduğunu öğrenmiş.
11. Adam, karıncaya sorunca, o en güçlü olduğunu söylemiş. Adam, karıncaya, karnının neden büyük olduğunu sorunca, ciğerinin gücünü, belinin neden ince olduğunu sorunca gayretinin gücünü, kafasının neden büyük olduğunu sorunca devletinin güçlü olduğunu söylemiş. Karınca, devleti ve gayreti güçlü olduğu için güçlüymüş.

68. FARE KIZ (SIÇKAN KIZ)

A. Derleme Bilgisi:

Toplayan ve Yay. Haz.: H. Razzakov.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) DBİ (1973), ss. 15-17; ÖHE (1985), ss. 122-124.

Almanca: "Das Mäusemädchen". MUSBT (1984), ss. 31-34.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: 2031C, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu tedbirli olmaktır. Tedbirli olmak, sonrasını veya geleceği düşünüp ona göre hazırlık yapmaktır. Yaşlı kadın geleceği düşünerek tedbirli bir şekilde davranmadığı için kızını kaybetmiştir. Masal, geleceği düşünmeden tedbirsiz davranmanın zararını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Kocası ve çocuğu olmayan, tek başına yaşayan bir kadın varmış.
2. Kadın bir gün dua edince, evindeki fare güzel bir kıza dönüşmüş
3. Kadın, kıza güzelce bakıp onu iyice yetiştirmiş. Ona münasip bir pehlivan yiğit bulmak istermiş.

4. Mahallenin aksakallarını çağırıp, kızını kime vereceğini sormuş. Aksakallardan biri kızını güneşe vermesini söylemiş.
5. Kadın güneşe bunu söyleyince, güneş ayı övmüş ve kızını aya vermesini söylemiş.
6. Kadın aya bunu söyleyince, ay bulutu övmüş ve kızını ona vermesini söylemiş.
7. Kadın buluta bunu söyleyince, bulut rüzgârı övmüş ve kızını ona vermesini söylemiş.
8. Kadın rüzgâra bunu söyleyince, rüzgâr dağı övmüş ve kızını ona vermesini söylemiş.
9. Kadın dağa bunu söyleyince, dağ sıçanı övmüş ve kızını ona vermesini söylemiş.
10. Kadın sıçan bunu söyleyince, sıçan fareyi övmüş ve kızını ona vermesini söylemiş.
11. Fare kadına acımış ve kızını alarak deliğine götürmüş. Ancak kız deliğe sığmamış. Kadın dua edince de kız tekrar fareye dönüşmüş.

69. TİLKİ (TÜLKİ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Vazife Kurbanova, Semerkant Eyaleti, Koşrabat İlçesi, Töre Köyü, Derleyen: Ş. Turdimov.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) MTJ, S. 9-10, 1993, ss. 26-27.

C. Varyantı: -

D. Tip Numarası:

ATU: -, EB: -

E. Konusu:

Bu masalın konusu açgözlülüktür. Açgözlü insan ve hayvanlar bu davranışlarının zararını görür. Masal, açgözlülük, kurnazlık ve eksiklikle alay etmenin zararlarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Yaşlı bir karı koca ve bunların alaca bir öküzleri varmış.
2. Bir gün adamın canı bazlama çekmiş ve karısı bir bazlama yapmış.
3. Adam onu yemeden ikincisini istemiş, bazlama bunu duyunca tabağa konulacağı zaman bir delikten kaçıp gitmiş.

4. Adamla kadın bazlamanın peşinden koşmuş ama yakalayamamış. Bazlama yuvarlanarak çobanların yanına gitmiş. Çobanlar da bazlamayı yiyeceklerken, bazlama kaçıp tilkinin yanına gitmiş.
5. Tilki bazlamayı yakalamış, doyuncaya kadar yemiş ve kalanına çöpleri ekleyerek sofra bezine sarmış ve çobanların yanına gitmiş.
6. Çobanlara sofra bezini vermiş ve onlardan bunun yerine bir koyun almış.
7. Çobanlar sofra bezini açınca aldatıldıklarını anlamışlar ancak tilki koyunu alıp çoktan eve gitmiş.
8. Bir gün akşam kurt gelip koyunu yemiş. Tilki bunu anlayınca bir kazan su kaynatıp, ziyafet vereceği hilesi ile kurdu içine atmış.
9. Tilki, kazandan kurtulan kurdu, açgözlülüğünden faydalanarak yine hile ile kandırmış.
10. Kurt, bir kuyunun dibinde tilkiyi kıstırıp dövmüş. Tilki yalvararak onu durdurmuş. Kandırıp kuyuya indirdikleri bir kaplan da tilkiyi dövmüş.
11. Tilki yalvararak onunla da dost olmuş. Aynı şekilde çakalla da dost olmuş. Yaban koyununu kandırıp aşağıda yemişler.
12. Acıkınca tilkinin aklına uyup kaplanı yemişler ve kurt ile tilki yalnız kalmış.
13. Tilki, kurdu kandırıp öldürmüş ve yemiş.
14. Tilki, kuyudan çıkmak için Allah'a yalvarmış ve kurtulmuş.
15. Tilki, eşeğe binmiş üç adamla karşılaşmış ve adamlar tilkiyi çekiştirirken kuyruğunu koparmışlar. Kuyruksuz tilki kaçıp kurtulmuş.
16. Diğer tilkilerin yanına gidince, diğer tilkiler kuyruksuz olduğu için onunla dalga geçmişler.
17. Tilki onları aldatıp kuyruklarının kopmasını sağlamış ve bütün tilkiler bir arada yaşamışlar.

70. GÖMGÖK KUŞ (KÖKKİNA KUŞ)

A. Derleme Bilgisi:

Anlatan: Bibişay Karşıkızı, (1920 Nurata Doğumlu), Derleyen: Ş. Turdimov.

B. Yayın Bilgisi:

Özbek Türkçesi: (+) MTJ, S. 9-10, 1992, ss. 40-41.

C. Varyantı:

1. Varyant: "Çal bilan Kampir". Anlatan: Zübayra Naimova, Namangan Eyaleti, Törakorğan İlçesi.
Özbek Türkçesi: NE (1998), ss. 30-33.

2. Varyant: "Günahsız Musiça". Toplayan: Zakir Koçkarov, Kaşkaderya Eyaleti, Şehrisabz, 1957, Yay. Haz.: M. İ. Afzalov, Envanter No: 1281.

Özbek Türkçesi: ÖHE-II (1963), ss. 237-240.

D. Tip Numarası:

ATU: -, EB: -

E. Konusu:

Kaderin ters dönmesi ve kardeşlerin dayanışmasının konu edildiği masalda; dönüşüm, üvey anne, yardımcı insan veya havyan motifleri yer almaktadır. Masal, ailesinin zarar verdiği çocuğun kaderinin değişebileceğini ve kardeş dayanışmasının faydalarını göstermektedir.

F. Olay Örgüsü:

1. Bir zamanlar, bir oğlu ve bir kızı olan bir adamın karısı ölmüş, adam da yaşlı bir kadınla evlenmiş.
2. Altı ay sonra yaşlı kadın hastalanmış. Kadın iyileşmek için adamın oğlunun etini yemek istemiş. Adam çaresiz kalmış ve kızı da konuşulanları duyarak kardeşine anlatmış.
3. Erkek çocuk, kız kardeşini etinden yememesini, kemiklerini gök bir çaputun içine koyup, gök ağaca asmasını tembihlemiş.
4. Yaşlı adam oğlunu kesmiş, üvey anası da yemiş. Kız, kardeşinin söylediklerini yerine getirince, çocuğun kemiklerinden biri gömgök bir kuşa dönüşmüş.
5. Gömgök kuş, çuvaldızcıya tekerleme söylemiş ve ondan bir çuvaldız almış.
6. Kuş, iğneciye tekerleme söylemiş ve ondan bir iğne almış.
7. Kuş, kasaba tekerleme söylemiş ve ondan koyunun kuyruğundan bir parça alarak babasının evine gitmiş.
8. Üvey annesine tekerlemeyi söylemiş. Sözleri anlamayan kadın, tekrar etmesini isteyince onun ağzını açtırıp gözünü yumdurmuş ve çuvaldızı ağzına sokmuş.
9. Babasına gitmiş, aynı şeyleri yapıp iğneyi ağzına sokmuş.
10. Kuş, ablasına gitmiş aynı şeyleri ona yapmış ve kuyruk yağını ablasının ağzına koymuş. Ablası yağı yutunca, kuş tekrar insana dönüşmüş.

II.2.2. Motif Dizini:

Dünya'da ve Türkiye'de masalların genellikle Tarihî-Coğrafî Fin Kuramı'nın[621] temel paradigmaları esasında incelendiği ve araştırıldığı, özellikle Türkiye'de masallar üzerine yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin büyük bir kısmının Tarihî-Coğrafî Fin Kuramı'nın masallara uygulanması sırasında kullanılan tip ve motif katalogları esas alınarak hazırlandığı görülmektedir.

Türk masalları ve Türk halk hikâyeleri üzerine Türkiye'de hazırlanan çalışmalarda motifler ayrı bir bölüm içerisinde incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Masal araştırmalarında Saim Sakaoğlu[622] ve Bilge Seyidoğlu[623], halk hikâyesi araştırmalarında ise Fikret Türkmen[624] tarafından hazırlanan doktora tezleri bu alanda günümüzde yürütülen araştırmalarda temel bir hareket noktası olarak kullanılmakta ve günümüzdeki çalışmaları da etkilemektedir. Kuramsal anlamda masalların incelenmesinde görülen bu genel tutum, masal araştırmalarında en sık kullanılan ve tartışılan terimlerden birinin "motif" olmasını sağlamıştır.

Çalışmamızın bu kısımda bazı bilim adamlarının motif tanımları üzerinde kısaca durulmuş ve Stith Thompson'un çalışmamızda esas alınan "*Motif Index of Folk Literature [Halk Edebiyatı Motif Dizini]*" adlı motif katalogu ana hatlarıyla tanıtılmıştır. Daha sonra Stith Thompson'un katalogundan hareketle hazırladığımız Özbek masallarının motif dizinine yer verilmiştir. Hazırladığımız bu motif dizini ile hem Özbek masallarının motif yapısı hakkında bilgi vermiş olacağız ve hem de ileride hazırlanacağını ümit ettiğimiz "Türk Dünyası Halk Edebiyatı Motif Dizini" çalışmasına katkı sağlamış olacağız.

Motifin en yaygın olarak bilinen ve kullanılan tanımı Stith Thompson tarafından yapılmıştır. S. Thompson "*The Folktale*" adlı eserinde motifi; "*Motif bir masaldaki en küçük unsur olup, bu unsur gelenekte sürekli bir varoluş gücüne sahiptir. Bu güce sahip olabilmek için bu unsur görülmemiş ve çarpıcı bir özelliğe sahip olmak*

---

[621] Tarihî-Coğrafî Fin Kuram ve Yöntemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Karl Krohn-Julius Krohn. *Halk Bilimi Yöntemi*. (Çev.: Günseli İçöz), Yay. Haz.: Fikret Türkmen. Ankara: TDK Yay., 1996; Richard M. Dorson. *Günümüz Folklor kuramları*. (Çev.: Nermin Ulutaş), İzmir: Ege Üniv. Yay., 1984; Richard M. Dorson. *Günümüz Folklor Kuramları*. (Çev.: Selcan Gürçayır-Yeliz Özay), Ankara: Geleneksel Yay., 2006; Metin Ekici. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara: Geleneksel Yay., 2007; Özkul Çobanoğlu. *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yay., 1999.

[622] Saim Sakaoğlu. *Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil.* Ankara: Sevinç Matbaası, 1973.

[623] Bilge Seydioğlu. *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*. Ankara: Baylan Matbaası, 1975.

[624] Fikret Türkmen. *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma.* Ankara: Baylan Matbaası, 1974

zorundadır."[625] şeklinde tanımlamıştır. Araştırmacı "*Standard Dictionary of Folklore Mythology and Legend*" adlı ansiklopedide ise, motifin sahip olduğu özellikler konusu üzerinde durmuştur. Thompson'a göre, masalda yer alan her hangi bir unsurun motif olabilmesi için, sahip olması gereken özellikleri; "*motif terimi çok esnek bir şekilde bir masaldaki herhangi bir unsur için kullanıldığında kesinlikle unutulmamalıdır ki, geleneğin bir parçası olabilmek için bir unsur insanların onu hatırlayacağı ve tekrar edeceği geleneğe has bir özelliğe sahip olmak zorundadır. Sahip olunan bu özellik sıradan ve bayağı bir özellik değil, farklılığı gösteren bir özelliktir.*"[626] şeklindeki ifadeleriyle açıklamıştır.

Motifi tanımlayan bir başka araştırmacı Max Luthi'dir. Max Lüthi motifi; "*Hikâye etmenin en küçük unsurudur. Bu unsurun geleneksel olarak hikâye etme şeklinde muhafaza edilen bir gücü mevcuttur.*" şeklinde tanımlamıştır. A. N. Veselovskii de motifi, anlatmanın "*parçalanamayan en küçük parçası*" olarak kabul etmiştir.[627]

Tanımlarını verdiğimiz üç araştırmacının motif tanımındaki ortak nokta motifin "anlatmanın en küçük parçası" olduğudur. Söz konusu özelliğin, yani "anlatmanın en küçük parçası olma"nın motifin yapısal özelliği olması, her üç araştırmacının da motifi yapısal özelliğinden hareketle tanımladıklarını ortaya koymaktadır.

Türkiye'de motif kavramı üzerinde duran Saim Sakaoğlu ise, masalların yayılmasında motiflerin rolünün önemli olduğunu ve masal, mit ve efsane metinlerinin yayılması yerine, motiflerin yayılmasını kabul etmenin daha mantıklı olacağını ifade etmektedir.[628] Saim Sakaoğlu'nun yayılmayla ilgili bu görüşü doğrultusunda, masalların sadece yayılmasında değil, aynı zamanda nesiller arası aktarımında da motiflerin etkin bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Bir yönüyle masalların nesiller arasında sözlü olarak aktarılan unsurunun masal metni değil, masalın metninde yer alan ve motifler aracılığıyla aktarılan kültürel özellikler olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Masallarda yer alan motifler, masalların sadece yapısal olarak karşılaştırılmasını sağlayan küçük bir unsur değil, aynı zamanda masalların işlevini yerine getirmesinde iletileri daha çarpıcı hale getiren ve kültürel aktarımı sağlayan önemli bir unsur olarak da değerlendirilmelidir.

---

[625] Metin Ekici. *age.*, s. 112.

[626] Metin Ekici. *age.*, s. 112

[627] Bilge Seyidoğlu. *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar.* Ankara: Baylan Matbaası, 1975, s. 83; Ensar Aslan. *Halk Hikâyeleri İnceleme Yöntemleri Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme.* Diyarbakır: Dicle Üniv. Yay., 1990, s. 43; Ali Berat Alptekin. *Taşeli Masalları.* Ankara: Akçağ Yay., 2002, ss. 113-114.

[628] Saim Sakaoğlu. *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Kültür Bak. Yay., 1980, s. 25.

Stith Thompson'un motifle ilgili çalışmaları sadece motifin tanımı ve motifin ne olduğu konusuyla sınırlı kalmamıştır. Araştırmacının motifle ilgili en önemli çalışması, dünyadaki halk edebiyatı araştırmaları için temel kaynaklardan biri olan "*Motif Index of Folk Literature*"[629] adlı motif katalogudur. Araştırmacı altı ciltten oluşan söz konusu çalışmasında, belirlediği motifleri A'dan Z'ye kadar alfabetik olarak yirmi üç başlık altında sıralamış ve bu motiflerin hangi ülkelerin anlatmalarında yer aldığını göstermiştir. Bu eserde motiflerin ana başlıkları aşağıdaki gibi gruplandırılmıştır:

"*A. Mitolojik Motifler*
B. Hayvanlar
C. Yasak (Tabu)
D. Sihir (Büyü)
E. Ölüm
F. Olağanüstülükler
G. Devler
H. İmtihanlar (Test Etme)
J. Akıllılar ve Aptallar
K. Aldatma
L. Talihin Tersine Çevrilmesi
M. Geleceği Belirleme
N. Şans ve Kader
P. Toplum
Q. Ödüller ve Cezalar
R. Tutsaklar ve Kaçaklar
S. Anormal Zulümler
T. Cinsiyet
U. Hayatın Tabiatı
V. Din
W. Karakter Özellikleri
X. Mizah
Z. Çeşitli Motif Grupları"[630]

Motif tanımları ve çalışmamızda esas aldığımız Stith Thompson'un "Motif Index of Folk Literature" adlı eser hakkındaki bu genel değerlendirmelerden sonra,

---

[629] Stith Thompson. *Motif-Index of Folk-Literature. A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends*. 6 Vols., Bloomington: Indiana Univ. Press, (Third Printing), 1975.

[630] Stith Thompson. *age*., Volume One A-C, ss. 28-35.

çalışmamızda yer alan 70 Özbek masalından hareketle hazırladığımız "Özbek Masallarının Motif Dizini"ni vermek istiyoruz.[631]

A. MİTOLOJİK MOTİFLER

A0-A99 Yaratıcı
A100-A599 Tanrılar
A100-A199 Genel Olarak Tanrılar
A200-A299 Üst Dünyanın Tanrıları
A300-A399 Alt Dünyanın Tanrıları
A400-A499 Yeryüzünün Tanrıları
A500-A599 Yarı Tanrılar ve Kültür Kahramanları
A600-A899 Kozmogoni ve Kozmoloji
A600-A699 Evren
A700-A799 Gök Cisimleri
A800-A899 Yeryüzü
A900-A999 Yeryüzünün Topografik Şekilleri
A1000-A1099 Dünyevi Felaketler
A1100-A1199 Tabiat Düzeninin Kurulması
A1200-A1699 İnsan Hayatının Yaratılışı ve Düzeni
A1200-A1299 İnsanın Yaratılması
A1300-A1399 İnsan Hayatının Düzenlenmesi
A1400-A1499 Kültürün Edinilmesi
A1500-A1599 Geleneklerin Kökeni
A1600-A1699 İnsanların (Halkların) Dağılımı ve Farklılaşması
A1700-A2199 Hayvan Hayatının Yaratılması
A1700-A1799 Genel Olarak Hayvan Hayatının Yaratılması
A1800-A1899 Memelilerin Yaratılması
A1900-A1999 Kuşların Yaratılması
A2000-A2099 Böceklerin Yaratılması
A2100-A2199 Balık ve Diğer Hayvanların Yaratılması
A2200-A2599 Hayvanların Özellikleri (Karakteristikleri)
A2200-A2299 Hayvanların Özelliklerinin Çeşitli Nedenleri
A2300-A2399 Hayvanların Özelliklerinin Nedenleri: Vücut

[631] S. Thompson'un "Motif Index of Folk Literature" adlı eserine göre sınıflandırdığımız Özbek masallarındaki motifler ilgili başlıklar altında verilirken, önce söz konusu motif grubunun "Motif Index of Folk Literature"daki ayrıntılı planı verilmiş, daha sonra motifler plana göre sıralanmıştır. Ayrıca, başlıklar altında verilen motiflerin hangi masalda bulunduğu parantez içindeki masal numarasıyla gösterilmiştir.

A2400-A2499 Hayvanların Özelliklerinin Nedenleri: Görünüm ve Huy
A2500-A2599 Hayvanların Çeşitli Özellikleri
A2600-A2699 Ağaçların ve Bitkilerin Kökeni
A2700-A2799 Bitkilerin Özelliklerinin (Karakteristiklerinin) Kökeni
A2800-A2899 Çeşitli Açıklamalar[632]

A995. Şehirlerin kökeni.
Yeni Bazar şehrinin adı, Sultan Sencer Maziy'in söylediği Yengiğar sözünden gelmektedir. (38)

B. HAYVANLAR
B0-B99. Mitolojik Hayvanlar
B100-B199. Sihirli Hayvanlar
B100-B119. Hazine Değeri Olan veya Hazine Sağlayan Hayvanlar
B120-B169. Sihirli Bilgi Sahibi Olan Hayvanlar
B170-B189. Diğer Sihirli Hayvanlar
B200-B299. İnsan Özelliği Gösteren Havyanlar
B300-B599. Dost Hayvanlar
B300-B349. Yardımcı Hayvanlar: Genel
B350-B399. Minnettar Hayvanlar
B400-B499. Yardımcı Hayvanların Çeşitleri
B500-B599. Yardımcı Hayvanların Hizmetleri
B600-B699. Bir İnsanın Hayvanla Evlenmesi
B700-B799. Hayvanların Tuhaf Özellikleri
B800-B899. Hayvanlarla İlgili Çeşitli Motifler[633]

B11. Ejderha
Ejderha, Simurg'un yavrularını yemektedir. (17)
Girilmesi yasak olan beyaz kervansarayda ejderha yaşamaktadır. (18)
Ejderha, halka korku salan bir hayvandır. (23)
Oğlan, Simurg'un yavrularını ejderhadan kurtarır. (30)
Ejder sultan, mağarada yaşamaktadır. (44)
B11.2.3. Çok başlı ejderha.
Ejderhanın kırk başı bulunmaktadır. (33)

[632] Stith Thompson. *age.*, Volume One A-C, ss. 61-65.
[633] Stith Thompson. *age.*,. Volume One A-C, ss. 346-347.

B11.2.11. Ateş saçan ejderha.

Ejderha, ağzından ateş saçmaktadır. (33)

B11.11. Ejderha ile savaş.

Hakimbek, ejderha ile savaşır ve onu öldürür. (33)

B31.5. Simurg.

Simurg, oğlanı yeryüzüne çıkarır. (17)

Simurg, oğlanı sihirli aynanın bulunduğu yere götürür. (30)

B102.1. Altın kuş-Altın kanatlı kuş.

Altın çınarın yapraklarını altın bir kuş çalmaktadır. (28)

B102.4. Altın balık.

Yalmağız'ın kızı aşerdiğini söyleyince altın balık yakalanır. (21)

Yaşlı balıkçı altın bir balık yakalar. (26)

B160. Akıl veren hayvanlar.

Koç, üvey annenin hilesine karşı oğlana akıl verir; öldüğünde de ne yapması gerektiğini anlatır. (19)

B163.1. Tilkiden öğrenilen akıl.

Tilki, çobana yılanı nasıl ele geçireceğini gösterir. (13)

B184.1. Sihirli at.

Sihirli nesnenin çağırdığı at sihirli bir attır. (25)

Yalmağız, padişahtan uçan bir at alır. (27)

Hakimbek'in elde ettiği at sihirli bir attır. (33)

B184.1.1. At, sihirli bir şekilde hızlıdır.

At, uzun mesafeleri kısa sürede kat edebilmektedir. (18)

B184.1.6. Sihirli atın üzerine uçma.

At, sihirli bir şekilde uçmaktadır. (19)

B210. Konuşan hayvanlar.

Sinek, insan gibi konuşur. (62)

B211.1.1. Konuşan koyun.

Kuzu, insan gibi konuşur. (15)

Koyun, insan gibi konuşur. (69)

B211.1.1.1. Konuşan koç.

Koç, Bahtiyar'la insan gibi konuşur. (19)

B211.1.2. Konuşan keçi.

Keçi, konuşmaktadır. (62)

Oğlak, konuşmaktadır. (65)

B211.1.3. Konuşan at.

At, insan gibi konuşur. (15)

B211.1.3.2. Konuşan katır.

Katır, insan gibi konuşur. (15)

B211.1.6. Konuşan deve.

Deve, Yalmağız'la konuşur. (22)

Deve, konuşmaktadır. (65)

B211.1.7. Konuşan köpek.

Köpek, Yalmağız'la konuşur. (22)

Köpek, insan gibi konuşur. (29)

Köpek, konuşmaktadır. (62)

B211.1.8. Konuşan kedi.

Kedi, insan gibi konuşur. (29)

Kedi, konuşmaktadır. (62)

B211.2.1. Konuşan geyik.

Geyik, insan gibi konuşur. (24)

B211.2.2. Konuşan aslan.

Aslanlar, oğlanla konuşur. (18)

B211.2.2.1. Konuşan kaplan.

Kaplan, insan gibi konuşur. (69)

B211.2.3. Konuşan ayı.

Ayı, insan gibi konuşmaktadır. (20)

Ayı, insan gibi konuşur. (27)

B211.2.4. Konuşan kurt.

Kurt, insan gibi konuşur. (15)

Kurt, oğlanla insan gibi konuşur. (28)

Kurt, konuşmaktadır. (62)

Kurt, insanlarla konuşur. (64)

Kurt, insan gibi konuşur. (69)

B211.2.5. Konuşan tilki.

Tilki, insan gibi konuşur. (14)

Tilki, insan gibi konuşur. (15)

Tilki, insan gibi konuşur. (27)

Tilki, bazlama ile konuşur. (69)

B211.2.9. Konuşan sıçan.

Sıçan, konuşmaktadır. (62)

B211.3. Konuşan kuş.

Simurg, oğlanla insan gibi konuşur. (17)

Kartal, insan gibi konuşur. (27)

Simurg, oğlanla insan gibi konuşur. (30)
Toygar, insan gibi konuşur. (45)
Kuş, insanlarla konuşur. (70)
B211.3.2. Konuşan horoz.
Horoz, insan gibi konuşur. (15)
B211.3.4. Konuşan papağan.
Papağan, insan gibi konuşmaktadır. (44)
B211.3.6. Konuşan karga
Karga, konuşmaktadır. (65)
B211.4. Konuşan böcekler.
Kara böcek, insan gibi konuşur. (63)
B211.4.1. Konuşan karınca.
Karınca, oğlanla konuşur. (18)
B211.6.1. Konuşan yılan.
Yılan, insan gibi konuşmaktadır. (29)
Kadının doğurduğu yılan, insan gibi konuşmaktadır. (33)
B216. Hayvan dillerinin anlaşılması.
Hırsızlardan biri hayvanların dilini anlamaktadır. (48)
B240. Hayvanların kralı.
Kurtların kralı, iki kurdu evcil hayvanları yakalamaya gönderir. (12)
Şehzadenin birlikte yaşadığı ayı, ayıların padişahı; kartal, kartalların padişahı; tilki ise tilkilerin padişahıdır. (27)
B240.4. Ormanlar kralı olarak aslan.
Aslan, diğer hayvanların kralıdır. (7)
Aslan, hayvanların padişahıdır. (33)
B244.1. Yılanların padişahı.
Oğlanın kurtardığı yılan, yılan padişahının oğludur. (29)
Yılan padişahı, bir mağarada yaşayan ejder sultandır. (44)
B246.1. Karıncaların kralı.
Karıncaların padişahı, oğlana yardım eder. (18)
B262. Evcil ve vahşi hayvanlar arasındaki savaş.
Keçi, koyun ve buzağı kurtlara karşı mücadele ederler. (10)
Hayvanlar, önce aslanla, sonra da devlerle mücadele ederler. (11)
B296. Hayvanların yolculuğu.
Kedi, köpek ve sıçan birlikte yolculuğa çıkarlar; yolda kurt ve tilki de onlara katılır. (11)
Eşek, horoz, öküz, fareler ve arılar birlikte Susambil'e giderler. (12)

B297.1. Hayvanlar müzik aletlerini çalarlar.

Kurt, dombıra; köpek, davul; kedi, dümbelek; fare ise çıngırak çalar. (11)

B311. Doğuştan gelen yardımcı hayvan. Sahibiyle aynı zamanda ve aynı büyünün sonucu olarak doğar.

Yılan oğlan, kendisiyle aynı anda doğan atının yardımıyla başarılı olur. (33)

B335.2. Sahte hastalığın ilacı olarak yardımcı hayvanın hayatı talep edilir.

Üvey anne, hastalığının geçmesi için koçun kesilmesi gerektiğini söyler. (19)

B421. Yardımcı köpek.

Köpek enikleri yiyecek getirerek, padişahın karısını beslerler. (30)

B431.2. Yardımcı aslan.

Aslanlar, öküzleri yemesinde oğlana yardım eder. (18)

B435.3. Yardımcı kurt.

Kurt, oğlana yardım eder. (28)

B435.4. Yardımcı ayı.

Ayı, ikiz kardeşleri büyütür. (30)

B437.1. Yardımcı sıçan.

Sıçan, zor durumda olan arkadaşlarına yardım eder. (16)

B481. Yardımcı karınca.

Karıncalar görevin yerine getirilmesinde oğlana yardım eder. (18)

B491.1. Yardımcı yılan.

Yılanlar kıza yardım eder ve hayatta kalmasını sağlar. (24)

B505. Sihirli nesne hayvanlardan elde edilir.

Oğlan, sihirli nesneyi yılan padişahından elde eder. (29)

B541.1.1. Balık, bir insanı denizden kurtarmak için yutar.

Suya atlayan kızı, balık yutar. (46)

B545. Hayvanlar tuzaktan kurtarılır.

Güvercinler, ağdan kurtarılır. (16)

B545.2. Sıçan (Fare) tuzağı kemirir.

Sıçan, tuzağı kemirerek, arkadaşlarını kurtarır. (16)

B552. İnsan, kuş tarafından taşınır.

Simurg, oğlanı gitmek istediği yere götürür. (30)

B582.1.1. Hayvan, kendi arkadaşı için eş bulur.

Tilki ve kartal, şehzadenin âşık olduğu kızı kaçırırlar. (27)

C. YASAK (TABU)

C0-C99. Tabiatüstü Varlıklara İlgili Yasaklar
C100-C199. Cinsel Yasak
C200-C299. Yeme ve İçme Yasağı
    C200-C249. Yeme Yasakları
    C250-C279. İçme Yasakları
C300-C399. Bakma Yasağı
C400-C499. Konuşma Yasağı
C500-C549. Dokunma Yasağı
C550-C599. Sınıf Yasağı
C600-C699. Tek Örneği Olan Yasak ve Mecburiyetler
    C600-C649. Yasaklanmış Bir Şey
    C650-C699. Mecbur Olunan Bir Şey
C700-C899. Çeşitli Yasaklar
C900-C999. Yasağın Çiğnenmesi Nedeniyle Cezalandırma[634]

C200. Yeme yasağı.
Ebulkasım, kızdan kuru üzümün yarısını yemesini, yarısını ise kendisi yemeyip, kediye yedirmesini ister. (25)
C260. Belirli bir yerden su içme yasağı.
Ablası, kardeşinin ayı ve geyik izinden su içmemesini ister. (24)
C421. Olağanüstü kocanın sırrını açıklama yasağı.
Yılan, kızdan kendisinin yılan derisi olduğunu kimseye söylememesini ister. (23)
C619.1. Yasaklanan han.
Yaşlı adam, yolda karşılaşacakları beyaz kervansaraya girmemelerini tembihler. (18)
C757.1. Çok yakındaki büyülü kişinin hayvan postunun imha edilmesi yasağı.
Adam, karısına yılan derisinin yakılmaması gerektiğini söyler. (23)
C830. Sınıflandırılmamış yasaklar.
Annesi, oğlunun yüzünü örter ve yüzünü kimseye göstermemesini tembihler. (31)
C900. Yasağın çiğnenmesi nedeniyle cezalandırma.
Girilmemesi gereken yere girildiğinden, ejderha küçük kardeşi esir alır. (18)
Kız, kuru üzümün tamamını kendisi yediği için ateş söner ve cezalandırılır. (25)
C932. Yasağın çiğnenmesi nedeniyle eşin (kocanın) kaybedilmesi.
Kız, kocasının sırrını açıkladığı için, kocasından ayrı düşer. (23)

[634] Stith Thompson. *age.*, Volume One A-C, ss. 485-486.

D. SİHİR (BÜYÜ)

D0-D699. Dönüşüm

D10-D99. İnsanın Farklı Bir İnsana Dönüşmesi

D100-D199. İnsanın Hayvana Dönüşmesi

D200-D299. İnsanın Nesneye Dönüşmesi

D300-D399. Hayvanın İnsana Dönüşmesi

D400-D499. Dönüşümün Diğer Şekilleri

D500-D599. Dönüşümün Anlamları

D600-D699. Çeşitli Dönüşüm Olayları

D700-D799. Sihrin Bozulması

D800-D1699. Sihirli Nesneler

D800-D899. Sihirli Nesnelerin Elde Edilmesi

D900-D1299. Sihirli Nesnelerin Çeşitleri

D1300-D1599. Sihirli Nesnelerin İşlevleri

D1600-D1699. Sihirli Nesnelerin Özellikleri

D1700-D2199. Sihirli Güçler ve Belirtileri

D1710-D1799. Sihirli Güçlerin Elde Edilmesi ve Kullanılması

D1800-D2199. Sihirli Güçlerin Belirtilmesi

D1800-D1949. Sihir Niteliğinin Kaybolması

D1950-D2049. Geçici Sihirli Özellikler

D2050-D2099. Yıkıcı Sihirli Güçler

D2100-D2149. Sihir Güçlerinin Diğer Görünümleri

D2150-D2199. Çeşitli Sihir Belirtileri[635]

D114.1.1. İnsanın geyiğe dönüşmesi.

Oğlan, geyiğe dönüşür. (24)

D131. İnsanın ata dönüşmesi.

İki kolu olmayan adam ata dönüşür. (25)

D154.2. İnsanın güvercine dönüşmesi.

Kel, duayı okuyarak güvercine dönüşür. (20)

Gülperi, güvercine dönüşür ve gözden kaybolur. (21)

Peri kızı, güvercine dönüşür. (31)

D313.2. Kurdun insana dönüşmesi.

Kurt, güzel bir kıza dönüşür. (28)

D315.2. Farenin insana dönüşmesi.

Fare, bir kıza dönüşür. (68)

---

[635] Stith Thompson. *age.*, Volume Two D-E, ss. 5-7.

D391. Yılanın insana dönüşmesi.
Yılan, derisini yırtar ve insana dönüşür. (33)
D410. Bir hayvanın başka bir hayvana dönüşmesi.
Koç, uçan bir ata dönüşür. (19)
Kurt, ata ve gökgüvercine dönüşür. (28)
D437.1. İnsan kemikleri, kendini insana dönüştürür.
Oğlanın kemikleri önce kuşa, sonra da insana dönüşür. (70)
D440. Dönüşüm: Eşyanın hayvana dönüşmesi.
Yaşlı adamın elindeki asa, ata dönüşür. (18)
D454. İmal edilmiş nesnelerin dönüşümü.
Ayna yere atıldığında nehre dönüşür. (22)
Makas yere atıldığında çalılığa dönüşür. (22)
D454.7.1. Tarağın dağa dönüşmesi.
Tarak, yere atıldığında çalılığa dönüşür. (22)
D474.2. Dönüşüm: Su kanlı olur.
Testideki su kana dönüşür. (22)
D525. Beddua sonucu dönüşüm.
Oğlanın bedduası sonucunda su önce kana, sonra da irine dönüşür. (22)
D555.1. Hayvan izinden içme ile dönüşüm.
Oğlan, geyik izinden su içtiği için geyiğe dönüşür. (24)
D615.1. Sihirbazlar arasında dönüşüm mücadelesi.
Dev ile kel çeşitli varlıklara dönüşerek birbirleriyle mücadele ederler. (20)
D630. İstediği zaman dönüşüm ve büyüyü çözme.
Kurt, istediği zaman insana veya başka bir hayvana dönüşebilmektedir. (28)
D721.3. Derinin (kaplama) yok edilmesi suretiyle büyünün bozulması.
Peri kızının, kedi kıyafetleri yakılır ve kız bir daha kedi şekline giremez. (22)
D810. Sihirli nesneler bir hediyedir.
Karıncalar saman, aslanlar ise yelelerinden bir parçayı oğlana verirler. (18)
Oğlan, yılanın tavsiyesi üzerine her türlü isteği yerine getiren mehrigiyayı yılan padişahının hediyesi olarak elde eder. (29)
D812.11. Sihirli nesne, devlerden elde edilir.
Sihirli atı çağıran sihirli nesneler devlerden elde edilmiştir. (25)
D817. Sihirli nesne, müteşekkir insanlardan elde edilir.
Sihirli tüyler, üç şehzade tarafından hediye edilir. (33)
D825. Sihirli nesne evlenmemiş kızdan elde edilir.
Sihirli yüzük, kız tarafından oğlana hediye edilir. (18)

D832. Sihirli nesneler, onun için dövüşen mirasçılardan paylaştırma bahanesiyle elde edilir.

Macit, mirası paylaştırma bahanesiyle sihirli nesneleri elde eder. (32)

D835. Çocuk sihirli nesneyi alana kadar ağlar ve sihirli nesneyi hile ile elde eder.

Gülperi'nin oğlu, annesinin ruhunun bulunduğu kavanoz elinden alındığında ağlar. (21)

D861. Sihirli nesne çalınır.

Sihirli mehrigiya, yalmağız tarafından hile ile elde edilir. (29)

D882.1. Çalınan sihirli nesne, yardımcı hayvanlar tarafından geri alınır.

Sihirli mehrigiya, kedi tarafından geri alınır. (29)

D915. Konuşan nehir.

Nehir, Ekber ve Gülperi şehirden çıkarken, şehrin haber vermesi üzerine onunla konuşur. (21)

D927. Sihirli pınar.

Gülayim Peri ve Hakimbek, hayat pınarından su alırlar. (33)

D961.1. Bahçe sihirle kurulur.

Oğlan, sihirli mehrigiyanın yardımıyla çok güzel bir bahçe kurar. (29)

D975. Sihirli çiçek.

Kız, oğlana sadakatini gösterecek bir çiçek verir. (41)

D981. Sihirli meyve.

Sihirli meyve, yiyenleri gençleştirmektedir. (44)

D981.1. Sihirli elma.

Dervişin verdiği elma sihirlidir. (33)

D1004. Sihirli gözyaşı.

Gülperi'nin gözyaşları sihirlidir. (21)

D1005. Sihirli nefes.

Gülperi'nin nefesinden çeşitli güller açmaktadır. (21)

D1021. Sihirli kuş tüyü.

Esirlikten kurtulan şehzadeler, oğlana üç sihirli tüy verirler. (33)

D1023. Hayvanların sihirli tüyleri.

Devlerin verdiği at yeleleri sihirlidir. (25)

D1024. Sihirli yumurta.

Yumurta her şeyi yutan sihirli bir yumurtadır. (65)

D1031.1. Sihirli ekmek.

Bazlama, yaşlı adamın sözlerini duyunca kaçar ve çobanlarla konuşur. (69)

D1067.1. Sihirli şapka.

Macit'in elde ettiği kalpak sihirli bir kalpaktır. (32)

D1072.1. Sihirli tarak.

Yalmağız'ın evinden alınan tarak sihirlidir. (22)

D1076. Sihirli yüzük.

Kız, oğlana sihirli bir yüzük verir. (18)

D1146. Sihirli kapı (geçit).

Kapı, övgü sözleri üzerine açılmaktadır. (23)

D1155. Sihirli halı.

Sihirli halı, üzerindeki yazılar okunduktan sonra, insanı istediği yere götürebilmektedir. (32)

Gülayim Peri'nin uçan bir halısı vardır. (33)

D1163. Sihirli ayna.

Yalmağızın evinden alınan ayna sihirlidir. (22)

Sihirli ayna, dünyada olan her şeyi göstermektedir. (30)

D1183. Sihirli makas.

Yalmağızın evinden alınan makas sihirlidir. (22)

D1254.1. Sihirli asa.

Yaşlı adamın elindeki asa, sihirli bir asadır. (18)

Macit'in elde ettiği asa sihirli bir asadır. (32)

D1258. Sihirli köprü.

Köprü, övgü sözleri söylenince üzerinden geçilmesine izin vermektedir. (23)

D1273. Sihirli formül (söz).

Dev, dua ile kuru kafayı güzel bir kıza dönüştürür. (20)

Kız; "Şah Kamber öldü ya Hüseyin!" diye seslenince, bütün kuşlar tüylerinden kıza verirler. (23)

Kız; "Hanlara layık bir kapısın" deyince kapı açılır. (23)

Kız; "Hanlara layık bir köprüsün" deyince köprüden geçebilir. (23)

Sihirli mehrigiya; "Efendim taş, ben sana yoldaş" sözleri üzerine her türlü isteği yerine getirmektedir. (29)

Oğlan, yaşlı adamın öğrettiği duayı okuyarak daha hızlı yol alır. (31)

D1275.1. Sihirli müzik.

Hakimbek'in çaldığı ezgi, devin iyileşmesini ve kendine gelmesini sağlar. (33)

D1316.5. Sihirli konuşan kamış (ağaç) sırrı açığa çıkarır.

Kamıştan yapılan kaval, İskender'in boynuzları olduğunu ifşa eder. (36)

D1323.1. Görülemeyen şeyleri gösteren sihirli ayna.

Ebulkasım, ağabeylerinin zor durumda olduğunu cihan aynasına bakarak öğrenir. (25)

D1338.3.3. Sihirli ağacın meyvesi ile gençleşme.

Yaşlı adam, meyveleri yedikten sonra genç bir delikanlı olur. (44)

D1342.4. Sihirli asa sağlık verir.

Sihirli asa, kör gözlerin açılmasını sağlamaktadır. (32)

D1347.1. Sihirli elma, doğurganlık yeteneği kazandırır.

Dervişin verdiği sihirli elma, kadının hamile kalmasını sağlar. (33)

D1361.14. Sihirli şapka görünmezlik verir.

Sihirli kalpak, başa takıldığında görünmezlik yeteneği kazandırmaktadır. (32)

D1421.0.3. Sihirli saç ateşe atıldığında olağanüstü yardımcıyı çağırır.

Oğlan, samanı yakınca karıncalar, aslanların yelesini yakınca da aslanlar yardıma gelir. (18)

Devlerin verdiği at yeleleri yakıldığında, sihirli at yardıma gelmektedir. (25)

D1454.4.2. Gözyaşından mücevher.

Gülperi'nin gözyaşları yere düşünce elmasa dönüşür. (21)

D1454.7. Ayak izinden hazine.

Gülperi'nin sağ ayağını bastığı yerde altın, sol ayağını bastığı yerde ise gümüş meydana gelmektedir. (21)

D1472.1.24. Hayvanların vücut parçaları yiyecek ve içecek sağlar.

Koçun boynuzu burulduğunda sihirli bir şekilde yiyecek ve içecek temin edilmektedir. (19)

D1520.19. Halı ile sihirli taşınma.

Macit, halının üstüne oturur ve halı uçarak onu bir padişahın bahçesine götürür. (32)

D1520.28. Rüzgârın içinde sihirli taşınma.

Dev, rüzgârın içinde hareket etmektedir. (20)

D1561.1.1. Sihirli kuş kalbi yendiğinde insana krallık getirir.

Kuşun ibiğini yiyen kişi ileride padişah olacaktır. (32)

D1581. Sihirli obje kullanılarak görev yerine getirilir.

Oğlan, sihirli yüzüğü kullanarak görevi yerine getirir. (18)

D1601.6. Fırın ateş olmadan ısınır.

Aşçı, ateş yakmadan yemek pişirmektedir. (20)

D1610.29. Konuşan yumurta.

Yumurta konuşmaktadır. (65)

D1711. Sihirbaz.

Dev, sihirbazdır. (20)

D1712.3. Rüya yorumcusu.

Padişahın rüyasını vezirlerden biri yorumlar. (46)

D1810.8.2. Bilgi, rüyada elde edilir.

Oğlan, rüyası sayesinde altın havuzu getirir. (26)

D1812.3.3. Gelecek, rüyada gösterilir.

Gelecekte olacaklar, kızın rüyasında görünür. (33)

Padişahın başına gelecekler rüyasında gösterilir. (46)

D2121.2. Gözleri kapatarak, sihirli yolculuk. İnsan, yolculuk esnasında gözlerini açmamalıdır.

Kurt oğlanı sırtına alır ve altı aylık yolu altı adımda kat eder, bu sırada oğlanın gözlerini açmaması gerekmektedir. (28)

D2122. Sihir hızı ile yolculuk.

Küçük oğlan ve yaşlı adam, göz açıp, kapayıncaya kadar altı aylık yolu kat ederler. (18)

Ebulkasım ve ağabeyleri göz açıp, kapatana kadar kendi memleketlerine dönerler. (25)

D2161.3.1. Körlük sihirli bir şekilde tedavi edilir.

Yalmağız, körü yutar ve geri çıkardığında körlük iyileşir. (25)

İki kardeş babalarının gözlerini, sihirli asa ile açarlar ama annelerinin gözlerini açmazlar. (32)

Hayat pınarından alınan su ile Hakimbek'in babasının gözleri açılır. (33)

D2161.3.2. Kesilmiş elin sihirli bir şekilde iyileşmesi.

Yalmağız, iki kolu olmayan adamı yutar ve geri çıkardığında kolları yerine gelir. (25)

D2161.3.7. Topallık sihirli bir şekilde tedavi edilir.

Yalmağız, Ebulkasım'ı da yutar ve geri çıkarıldığında ayakları yerine gelir. (25)

D2161.4.19.1. Berber, kralın sırrının açıkladıktan sonra, iyileşmeye başlar.

Berber, İskender'in sırrını kuyuya bağırdıktan sonra rahatlar. (36)

E. ÖLÜM

E0-E199 Diriltme

E200-E599 Hayaletler ve Diğer Hortlaklar

- E200-E299 Ölümden Kötü Niyetli Dönüş
- E300-E399 Ölüm İyi Niyetli Dönüş
- E400-E599 Hayaletler ve Hortlaklar (Çeşitli)

E600-E699 Ruh Göçü

E700-E799 Ruh[636]

[636] Stith Thompson. *age.*, Volume Two D-E, ss. 402-403.

E32. Hayvan yiyerek dirilme.

Dış ruhunun bulunduğu altın kuşun yüreği ağzına gidince Gülperi dirilir. (21)

E323.1. Ölü anne, çocuğunu emzirmek için döner.

Çocuklar, ölü annelerini emerek hayatta kalırlar. (49)

E710. Dış ruh.

Ejderhanın ruhu, güvercinin boğazındaki kurttadır. (18)

E712.4. Ruh sandıkta (kutuda) saklanmıştır.

Devlerin canı sandığın içindedir. (26)

E715. Ayrılabilir ruh bir hayvanda saklanmaktadır.

Yalmağız'ın canı kırk hücrenin en küçüğünün içindeki kutudaki pamuğa sarılı kurttadır. (17)

E715.2. Ayrılabilir ruh, balığın içindedir.

Gülperi'nin canı, altın balığın yüreğindedir. (21)

E765. Yaşam, dış bir nesne veya olaya bağlıdır.

Ejderhanın yaşamı güvercinin boğazındaki kurda bağlıdır. (18)

E781.2. Gözler geri getirilir ve yerine takılır.

Gülperi'nin gözleri geri getirilir ve yerine takılır. (21)

F. OLAĞANÜSTÜLÜKLER (HARİKULADELİKLER)

F0-F199. Diğer Dünyalara Seyahatler

F10-F79. Üst Dünyaya Seyahat

F80-F109. Alt Dünyaya Seyahat

F110-F199. Çeşitli Diğer Dünyalar

F200-F699. Olağanüstü (Harikulade) Yaratıklar

F200-F299. Periler ve Cinler (Cüceler)

F300-F399. Periler ve Ölümlüler (İnsanlar)

F400-F499. Ruhlar ve Şeytanlar

F500-F599. Görülmemiş İnsanlar

F600-F699. Olağanüstü Güçlü İnsanlar

F700-F899. Olağanüstü Yerler ve Eşyalar

F900-F1099. Olağanüstü Olaylar[637]

F91. Alt dünyaya açılan kapı.

Oğlan, kuyunun dibindeki demir kapıdan diğer dünyaya geçer. (33)

F92. Alt dünyaya bir çukurdan girme.

Üç erkek kardeşin en küçüğü alt dünyaya mağaradaki çukurdan iner. (17)

[637] Stith Thompson. *age.*, Volume Three F-H, ss. 5-6.

F96. Alt dünyaya iple inme.

En küçük kardeş, alt dünyaya beline ip bağlayarak iner. (17)

F129.5. Dönüşü olmayan yere seyahat.

En küçük kardeş, "giden gelmez" yoluna gider. (28)

F200. Periler.

Oğlanın rüyasında gördüğü kız, bir peridir. (31)

F220. Perilerin yaşadığı yer.

Periler mağarada yaşar. (22)

F234.1. Hayvan biçiminde peri.

Peri kızı, diğer insanlara kedi şeklinde görünür. (22)

F234.2.5. Genç ve güzel bir kadın şeklinde peri.

Peri kızı oğlana, genç ve güzel bir kız olarak görünür. (22)

F234.4. Periler uzun saçlara sahiptir.

Peri kızının saçları yere kadar uzanmaktadır. (22)

F271.4. Periler kumaşla meşgul olurlar.

Oğlanın çağırdığı periler kıyafet dikerler. (22)

F271.10. Periler ekmek pişirir.

Oğlanın çağırdığı periler ekmek pişirirler. (22)

F300. Peri ile evlenme veya bağlantı kurma.

Kel'in evlendiği kız, Gülikahkah Peri'nin kardeşi Kunduz Peri'dir. (20)

F400. Ruhlar ve Şeytanlar (Genel)

Çiftçi, bir şeytan ile karşılaşır. (50)

F511.3. Boynuzlu insan.

İskender adlı padişahın boynuzları vardır. (36)

F531.6.2.1. Devler dağın veya mağaranın içinde yaşar.

Dev, mağarada yaşamaktadır. (43)

F555.3. Çok uzun saç.

Yalmağızın saçları çok uzundur. (22)

F574.1. Işıltılı güzellik: Kadının yüzü karanlığı aydınlatır.

Peri kızının güzelliği karanlığı aydınlatmaktadır. (22)

Ebulkasım'ın rastladığı kızların güzelliği dünyayı aydınlatmaktadır. (25)

F575.1. Olağanüstü güzel kadın.

Oğlanın yalmağızdan kurtardığı kız çok güzel bir kızdır. (17)

Gülperi, çok güzel bir kızdır. (21)

Zengin adamın kızı, çok güzel bir kızdır. (41)

Melike-i Hüsnabad, çok güzel bir kızdır. (46)

Kız, çok güzel bir kızdır. (47)

Törebeka Hanım, çok güzel bir kızdır. (38)

F575.3. Olağanüstü güzellikte çocuk.

Padişah, oğlanın güzelliğine hayran olur. (31)

F632. Olağanüstü yiyici. Bir oturuşta bir öküzü veya benzerini yer.

Oğlanın kurtardığı hırsız kırk koyunu yese bile doymayan biridir. (26)

F656.2. Olağanüstü güçlü kadın.

Gülcan Suluv, çok güçlü bir kadındır. (49)

F681. Olağanüstü koşucu.

Oğlanın kurtardığı hırsız çok hızlı koşan biridir. (26)

F785. Olağanüstü taht.

Padişah, kendisine altın bir taht yaptırır. (32)

F789.2.1. Mücevher şamdan.

Kalede elmastan kandiller vardır. (31)

F811. Olağanüstü ağaç.

Kalenin yanındaki ağacın gövdesi zümrütten, dalları yakuttan ve yaprakları zebercettendir. (31)

F811.1.1. Altın ağaç.

Padişahın altından bir çınar ağacı vardır. (28)

F814. Olağanüstü çiçek.

Kel tarafından getirilen çiçek görülmedik bir güzelliğe sahiptir. (20)

F821.1. Olağandışı malzemeden yapılmış elbise.

Peri kızı kâğıttan yapılmış bir elbise giyer. (22)

F821.1.1. Altın elbise.

Bahtiyar, Gök Koç'un mezarında altın bir elbise bulur. (19)

F833. Olağanüstü kılıç.

Bahtiyar, Gök Koç'un mezarında altın bir kılıç bulur. (19)

Hakimbek'in kılıcı, kırk arşın uzunluğundadır. (33)

F840. Diğer olağanüstü nesneler ve yerler.

Atın yuları altındandır. (31)

Yaşlı adam uyuduğunda, bir kuş yakınına elmas bir yumurta bırakmaktadır. (32)

Padişah, kuş için altın bir kafes yaptırır. (32)

Üç kardeş, altın bir kerpiç bulur. (34)

F911.4. Yunus. Balık (veya su canavarı) bir insanı yutar.

Balık, kızı yutar. (46)

F914. İnsan yutulur ve kusulur.

Yalmağız, kızı ve üç oğlanı yutar, sonra da geri çıkarır. (25)

F1068. Realist rüya.

Yaşlı adam rüyasında bir kuşun odunların arasına bir yumurta bıraktığını görür, uyandığında odunların arasında yumurtayı bulur.(32)

Kız, rüyasında ileride olacakları görür. (33)

Hakimbek, rüyasında ailesinin başına gelenleri öğrenir. (33)

Padişah, rüyasında kızını görür. (46)

G. DEVLER

G0. Devler

G10-G399. Devlerin Çeşitleri

G10-G99. Yamyamlar ve Yamyamlık

G10-G49. Düzenli Yamyamlık

G50-G79. Ara Sıra Yamyamlık

G100-G199. Çok Büyük Devler

G200-G299. Cadılar

G300-G399. Diğer Devler

G400-G499. Devlerin Hâkimiyeti Altına Girmek

G500-G599. Dev Yenilir

G600-G699. Diğer Dev Motifleri[638]

G200. Cadı (Büyücü)

Yalmağız, gece gelir, yemeği yer ve kazanı ters çevirir. (17)

Gülperi'nin dadısı yalmağızdır ve bir cadıdır. (21)

Yalmağız insanların kanını emen yaşlı bir kadındır. (22)

Kız, yalmağızı saçlarından bağlar ve makası alarak kaçar. (23)

Ebulkasım, Serendab Dağı'nda yaşlı bir kocakarı olan yalmağızla karşılaşır. (25)

Yalmağız, insanlara kötülük eden bir yaşlı bir kadındır. (27)

Yalmağız, kocakarı kılığında dolaşmakta ve insanlara kötülük yapmaktadır. (29)

Yalmağız insanlara kötülük eden yaşlı bir kadındır. (31)

G201. Aptal dev.

Devler, oğlanın hilesine inanırlar ve korkarlar. (51)

Devler, oğlanın hilesine inanırlar ve korkarlar. (52)

Devler, oğlanın hilesine inanırlar ve korkarlar. (53)

G262.1. Cadı (Büyücü) kan emer.

Yalmağız, kızın kanını emer. (25)

---

[638] Stith Thompson. *age*., Volume Three F-H, ss. 274-275.

G312. İnsan yiyen dev.
Dev, mağaraya giren insanları yemektedir. (43)
G510. Dev öldürülür, sakatlanır veya tutsak edilir.
Hakimbek, devi yaralar. (33)
Hakimbek, Kara Dev'i öldürür. (33)
G512.1.2. Devin başı kesilir.
Ebulkasım, devlerin kafasını keser. (25)
G530.2. Devin kızından (veya oğlundan) gelen yardım.
Kel, devin sırlarını devin kızından öğrenir. (20)
G570. Dev korkutulur.
Pirak, devleri korkutur. (57)

H. İMTİHANLAR (TEST ETME)

H0-H199. Kimlik İmtihanları: Tanıma
H200-H299. Doğruluk İmtihanları
H300-H499. Evlilik İmtihanları
H310-H359. Damatlık İmtihanları
H360-H399. Gelinlik İmtihanları
H400-H459. Namusluluk İmtihanları
H500-H899. Zekâ İmtihanları
H500. Zekâ ve Yetenek İmtihanları
H510. Tahmin İmtihanları
H530-H899. Bilmeceler
H900-H1199. Cesaret İmtihanları: Görevler
H900-H999. Görevlerin Verilmesi ve Yerine Getirilmesi
H900-H949. Görevlerin Verilmesi
H950-H999. Görevlerin Yerine Getirilmesi
H1000-H1199. Görevlerin Tabiatı
H1010-H1049. İmkânsız veya Saçma Görevler
H1050-H1089. Mantığa Aykırı Görevler
H1200-H1399. Cesaret İmtihanları: Aramalar
H1200-H1249. Aramalarda Görevlendirilme Şartları
H1250-H1399. Aramaların Tabiatı
H1400-H1599. Diğer İmtihanlar
H1400-H1449. Korku İmtihanları
H1450-H1499. Dikkat İmtihanları
H1500-H1549. Tahammül ve Hayatta Kalma İmtihanları

H1550-H1569. Karakter İmtihanları
H1570-H1579. Çeşitli İmtihanlar[639]

H11.1. Hayat hikâyesi anlatarak, tanıma.
Kız, başından geçenleri masal gibi anlatır ve babası kızı tanır. (47)
H35.3.2. Nakış (işleme) aracılığıyla tanıma.
Yalmağız, kızın işlediği nakıştaki resmi görünce Gülperi'nin yaşadığını anlar. (21)
H81.1.1. Kahraman, uyuyan prensesten bir işaret alır.
Oğlan, padişah kızlarının yüzük, küpe ve bileziklerini alır. (44)
H83. Kurtarma işaretleri: Kahramanın kurtarmada başarılı olduğu ispat edilir.
Hayvanların derilerinden ve kızlardan alınan ziynet eşyalarından oğlanların kahraman oldukları anlaşılır. (44)
Oğlan, yılanı gösterir ve padişahı kurtardığını ispat eder. (44)
H94. Yüzük aracılığıyla tanıma.
Kız, yüzükten oğlanın geldiğini anlar. (22)
Kız, yüzüğü ibriğin içine atar ve Kamber, kızın geldiğini anlar. (23)
H171.2. Kral seçiminde kuş kral olacak kişiyi gösterir.
Devlet kuşu, Hamit'in başına konar ve Hamit padişah olur. (32)
H310. Damatlık imtihanı.
Padişahın kızı, yalan söylemede başarılı olan kişiyle evlenecektir. (61)
H335.0.1. Gelin, görevlerin yerine getirilmesinde damada yardım eder.
Padişahın kızı, sihirli nesneyi vererek oğlana yardım eder. (18)
H342. Damatlık imtihanı: Prensesi alt etmek.
Padişahın kızı, sorduğu bilmeceye cevap veren kişiyle evlenecektir. (39)
H501. Akıllılık imtihanı.
Dev, Nurılla'ya peri mi, kurbağa mı güzel diye sorar; Nurılla, âşığa sevgilisi güzel diye cevap verir. (43)
H502. Öğrenme imtihanı.
Padişah, eğitimini tamamladığını düşünen oğluna bir soru sorar ve onu imtihan eder. (45)
H509.5. Becerikli yalan söyleme imtihanı.
Padişahın kızı, evlenmek için üç yalan içinde kırk yalan söylenmesini şart koşar. (61)
H530. Bilmeceler.
Kel, padişahın kızının sorduğu bilmecelere cevap verir. (39)

[639] Stith Thompson. *age.*, Volume Three F-H, ss. 367-369.

Padişah, âlimlere karganın ne dediğini sorar. (46)

H551. Prenses, sorduğu bilmeceyi bilen kişiye vaat edilir.

Padişahın kızı, bilmeceyi çözen kişiyle evlenecektir. (39)

H561.1.1.1. Akıllı kız gizemli sözleri yorumlar.

Kız, padişahın sorduğu bütün sorulara cevap verir. (40)

Çiftçi vezirin sözlerini, akıllı kız yorumlar. (45)

H586. Yol arkadaşlarının bilmeceleri, yolun sonunda kız tarafından yorumlanır.

Kız vezirin; "Uzak yolu yakın edelim" sözünü, "konuşarak gidelim" anlamında, "At olmazsa, taya binip gidelim" sözünü ise, "yaşlıymışsın, bir ağaçtan asa yapıp sana vereyim" anlamında söylediği şeklinde yorumlar. (45)

H588.7. Babanın nasihati: Yerde bir adım içinde hazineyi bul. (Oğullar her yeri kazar ve bağda çok meyve olur).

Babasının nasihati gereği, hazine arayan oğlan, çok fazla üzüm elde eder. (42)

H600. Sembolik yorumlamalar.

Vezir, padişahın istek ve sorularındaki sembolik anlamları başarılı bir şekilde yorumlar. (45)

H633. Bilmece: En tatlı şey nedir?

Padişah, tatlıdan daha tatlı olan şeyin ne olduğunu sorar; kız, çocuk diye cevap verir. (40)

H637.2. En dayanılmaz şey nedir? Ölüm.

Padişah, ölümden daha acı olan şeyin olduğunu sorar; kız, ölüm diye cevap verir. (40)

H970. Görevlerin yerine getirilmesinde yardım.

Oğlanın kurtardığı kişi, görevin yerine getirilmesinde oğlana yardım eder. (26)

H1010. İmkânsız görevler.

Padişah, vezirden altı yere, tepesi göğe değmeyen bir bina yapacak usta bulmasını ister. (45)

H1024.1.1.1. Görev: Bir öküzü, buzağılı yapma. Cevap: Bir adamı çocuk doğurması için hazırlama.

Padişah, bir öküzün buzağılamasını ister; kız, babasının doğurmaya gittiğini söyleyerek bu isteği yanıtlar. (40)

H1091.1. Görev: Taneleri toplama/sınıflandırma: Yardımcı karıncalar tarafından yerine getirilir.

Padişah, kızını vermek için kırk çuval darının yerden toplanmasını ister; karıncalar darıları toplar. (18)

H1105. Görev: Hızlı bir şekilde gölet kazma.

Padişah, kızını vermek için kısa sürede bir su kanalı kazılmasını ister. (18)

H1141. Çok miktarda yeme görevi.

Padişah, iki öküzün yenmesini ister. (18)

H1211. Aramalar kahramandan kurtulmak için verilir.

Vezir, oğlandan kurtulmak için altın balık, altın havuz ve peri kızının getirilmesini ister. (26)

H1212. Arama sahte hastalık yüzünden verilir.

Vezirin tavsiyesiyle Kel'den, ağrıyan dişin ilacı olarak ayı sütünü getirmesi istenir. (20)

H1233.2.1. Arama eşin yardımıyla yerine getirilir.

Kel, padişahın istediği çiçekleri eşinin sihirli yetenekleri yardımıyla yerine getirir. (20)

H1235. Aramada yardımcıların arka arkaya gelmesi. (Bir yardımcı, diğerine gönderir, o da başka birine gönderir.)

Yalmağız, Ebulkasım'ı ablasına gönderir. (25)

H1320. Sihirli nesne veya hayvanın aranması.

Padişah, Kaf Dağı'ndaki Gülikahkah Peri'nin altın sedirinin getirilmesini ister. (20)

Padişah, atın havuzun getirilmesini ister. (26)

Sütannenin isteği üzerine kız, ağabeyinden "parıldama kil tabak" ve "her şeyi gösteren cihan aynası"nın getirmesini ister. (30)

H1331. Olağanüstü hayvanın aranması.

Padişah, altın balığın eşinin getirilmesini ister. (26)

H1331.1.3. Altın kuşun aranması.

Padişah, oğullarından altın kuşun bulunmasını ister. (28)

H1331.4. Olağanüstü atın aranması.

Padişah, oğlandan yalmağızın atını getirmesini ister. (28)

H1333.5. Olağanüstü çiçeğin aranması.

Padişah, Kel'den diğer eşleri için de aynı çiçeği getirmesini ister. (20)

H1361.2. Ayı sütünün aranması.

Kel'den ayı sütünü getirmesi istenir. (20)

H1381.3.1. Eş arama.

Küçük oğlan, ejderhanın istediği kızı aramaya çıkar. (18)

H1381.3.1.1. Kral için eş arama.

Oğlan, padişahın istediği peri kızını aramaya çıkar. (26)

Padişah, oğlandan başka bir padişahın kızını getirmesini ister. (28)

H1381.3.1.2. Kendisi için eş arama.

Ekber, rüyasında gördüğü Gülperi'yi aramaya çıkar. (21)

H1385.4. Yok olan kocanın aranması.

Kız, kaybolan kocasını aramaya çıkar. (23)

H1555. Dürüstlük imtihanı.

Yaşlı adam, paraları oğlana emanet ederek, onun dürüstlüğünü sınar. (35)

J. AKILLILAR VE APTALLAR

J0-J199. Aklın (Bilginin) Kazanılması ve Sahip Olunması

J200-J1099. Akıllı ve Akılsız Davranışlar

J200-J499. Tercihler

J230-J299. Gerçek ve Açık Değerler

J300-J329. Mevcut Değerlerin Seçilmesi

J330-J399. Kazanmalar ve Kaybetmeler

J400-J459. Birlikte Seçmeler

J500-J599. İhtiyat ve Tedbir

J600-J799. Önsezi

J610-J679. Diğerleriyle Çatışmada Önsezi

J700-J749. Yaşam için Önlemleri Önceden Düşünme

J750-J799. Önceden Düşünmeler (Çeşitli)

J800-J849. Uyum Sağlayabilme

J850-J899. Talihsizlikte Teselli

J900-J999. Alçak Gönüllülük

J1000-J1099. Aklın Diğer Görünüşleri

J1100-J1699. Zekilik

J1100-J1249. Zeki İnsanlar ve Hareketleri

J1110. Zeki İnsanlar

J1130-J1199. Mahkemede Zekilik

J1210-J1229. Zeki Bir İnsan Diğerini Kontrol Dışı Bırakır

J1230-J1249. Akıllı Paylaşım

J1250-J1499. Zekice Sözlü Cevaplar (Hazırcevaplılık)

J1500-J1649. Zekice Pratik Karşılıklar

J1650-J1699. Çeşitli Zeki Hareketler

J1700-J2749. Aptallar ve Diğer Akılsız İnsanlar

J1700-J1729. Aptallar

J1730-J1749. Gülünç Cahillik

J1750-J1849. Gülünç Yanlış Anlamalar

J1750-J1809. Bir Şey Diğeri Tarafından Yanlış Anlaşılır

J1850-J1999. Gerçeklere Karşı Gülünç Önemsemezlik

J1850-J1899. Hayvan veya Eşyalara İnsanmış Gibi Davranılır
J2000-J2049. Gülünç Dalgınlıklar
J2050-J2199. Mantıksız Dar Görüşlülük
J2200-J2259. Mantığın Mantıksızca İhmali
J2260-J2299. Mantıksız Bilimsel Teoriler
J2300-J2349. Kolay Aldanan Aptallar
J2350-J2369. Aptalların Gevezeliği
J2370-J2399. Aptalların Yersiz Soru Sorması
J2400-J2449. Aptalca Taklit
J2450-J2499. Gerçek Aptallar
J2500-J2549. En Uç Noktada Aptallık
J2550-J2599. Minnettar Aptallar
J2600-J2649. Korkak Aptallar
J2650-J2699. Acemi Aptallar
J2700-J2749. Kolay Problemi Zorlaştırma
J2750-J2799. Akıllılık ve Aptallığın Diğer Görünüşleri[640]

J151. Yaşlı kişilerden öğrenilen akıl/bilgi.
Oğlan yeryüzüne nasıl çıkacağını yaşlı adamdan öğrenir. (17)
Yaşlı adam, küçük oğlana ne yapması gerektiğini anlatır. (18)
Ekber, nasıl davranması gerektiğini yaşlı adamdan öğrenir. (21)
Genç delikanlı, yaşlı adamın tavsiyeleri üzerine iyi bir insan olur. (35)
Oğlan, babasının sorduğu sorunun cevabını bir çiftçiden öğrenir. (45)
J151.2. Yaşlı adam danışman olarak tercih edilir.
Padişah, akıllı çiftçiyi vezir yapar. (45)
J153. Mübarek kişilerden öğrenilen akıl/bilgi.
Nurılla, para karşılığında deliden bazı bilgiler edinir ve bunlarla zenginliğe erişir. (43)
J154. Ölmek üzere olan babanın nasihati.
Yaşlı adam, ölmeden önce oğluna, asmaların arasına iki küp altın gömdüğünü, onların arasını ekip, biçerek zengin olabileceğini söyler. (42)
Zengin adam, ölmeden önce oğluna nasihat eder. (43)
J154.0.1. Babanın nasihatleri.
Padişah, oğullarına kendi sağlığında insanların iyisini kötüsünü tanımalarını ve bahtlarını aramalarını söyler. (25)

[640] Stith Thompson. *age.*, Volume Four J-K, ss. 5-8.

Yaşlı adam, oğullarına nasıl davranmaları gerektiği konusunda nasihat eder ve onları talihlerini aramaları için gurbete gönderir. (44)

J155. Kadından öğrenilen akıl (bilgi).

Karısı, aynın sütünü nasıl elde edeceğini Kel'e anlatır. (20)

Çiftçi vezir, padişahın istediği ustayı nasıl bulacağını karısından öğrenir. (45)

Yaşlı kadınlar, padişaha kızla oğlanı evlendirmesi tavsiyesinde bulunurlar. (47)

J171. Atasözü gibi akıl: Nasihatler.

Yaşlı kadın, "Herkesin yaptığı kendine" sözlerini sürekli tekrarlamaktadır.(37)

J1113. Akıllı oğlan.

Kel, çok kurnaz ve akıllı bir çocuktur. (51)

J1172.3. Nankör hayvan yeniden tutsak edilir.

Yılan, tekrar tutsak edilir. (13)

Kurt, tekrar çuvala hapsedilir. (15)

J1192. Rüşvetçi hâkim.

Zenginin kendisine rüşvet vereceğini zanneden kadı, kandırılır. (60)

J1545.4. Kovulmuş kadının en değerli varlığı.

Kız, evden ayrılırken padişahı da yanına alır. (40)

J1565.1. Tilki ve turna birbirlerini yemeğe davet eder.

Leylek ve tilki birbirlerini yemeğe davet ederler. (3)

J1791.5. Yansıyan düşmana dalış.

Aslan, suda kendi aksinin görür ve kuyuya atlar. (7)

J1820. Yersiz yanlış anlamalar.

Kız, adamın çorbayı önüne koyması için yaptığı hareketi, çorbayı başıma dök şeklinde anlar ve çorbayı adamın kafasına döker. (54)

J2131.1. Ahmak dövülür.

Aslan, yiğidin kendisini bağlamasına izin verir ve dövülür. (6)

J2131.5.7. Tilki testiyi boğmaya çalışır.

Tilki, kendisini aç bırakanın güğüm olduğunu düşünerek, onu kuyruğuna bağlar ve sazlığa gider. (3)

Geyik, kuyruğuna bağladığı susağı suya batırır. (5)

J2511. Konuşmama konusunda bahse girme.

Bir karı koca, eşeğe yem ile su verme konusunda anlaşamaz ve kim önce konuşursa onun bu işleri yapmasına karar verirler. (54)

J2671. Unutkan aptal.

Saf ve unutkan adam, nerede ne söyleyeceğini bilemez. (58)

K. ALDATMALAR

K0-K99. Yarışmalar (Mücadeleler) Aldatma ile Kazanılır
K100-K299. Aldatıcı Anlaşmalar
K100. Aldatıcı Anlaşma
K110-K149. Değersiz Eşya Satışı
K200-K249. Borç Ödemede Aldatma
K300-K499. Hırsızlıklar ve Dolandırıcılıklar
K300. Hırsızlıklar ve Dolandırıcılıklar: Genel
K310-K439. Hırsızlıklar
K440-K499. Diğer Dolandırıcılıklar
K500-K699. Aldatma Yoluyla Kaçma
K700-K799. Aldatma Yoluyla Yakalama
K800-K999. Ölümcül Aldatmalar
K1000-K1199. Kendini Yaralayarak Aldatma
K1200-K1299. Küçük Düşürme Yoluyla Aldatma
K1300-K1399. Baştan Çıkarma veya Aldatıcı Evlilik
K1400-K1499. Saf Bir Kişinin Eşyaları Kaybolur
K1500-K1599. Zina ile İlgili Aldatmalar
K1600-K1699. Aldatıcı, Kendi Tuzağına Düşer
K1700-K2099. Yalan Söyleyerek Aldatmalar
K1700-K1799. Blöf Yoluyla Aldatma
K1800-K1899. Kıyafet Değiştirme veya Yanılsama Yoluyla Aldatma
K1900-K1999. Sahtekârlıklar
K2000-K2099. İkiyüzlülükler
K2100-K2199. Haksız Yere Suçlamalar
K2200-K2299. Alçaklar ve Hainler
K2300-K2399. Diğer Aldatmalar[641]

K60. Saçma yarışma, hile ile kazanılır.
Ses, bıyık ve bit konusunda yapılan karşılaştırmaları Pirak, hile ile kazanır. (57)
K62. Taşın suyunu sıkma yarışı.
Devler ve Pirak, tepinerek yerden su çıkarmaya çalışırlar; devler, başaramaz, Pirak ise ayran küpünü kırar ve devleri aldatır. (57)
K70. Güç mücadelesi aldatmayla kazanılır.
Aslan ve yiğit arasındaki güç mücadelesi, hile ile kazanılır. (6)

[641] Stith Thompson. *age.*, Volume Four J-K, ss. 231-233.

K131.1. Tavşan, mektup taşıyıcı olarak satılır.

Çiftçi, tavşanın karısıyla arasında habercilik yaptığına köseleri ikna eder ve onları kandırır. (55)

K113.2. Diriltici olduğu iddia edilen düdüğün satılması.

Çiftçi, surneyin ölüyü dirilttiğini iddia eder ve surneyi köselere satar. (55)

K171.1. Aldatıcı ürün paylaşımı: Yerden yukarıda, yerden aşağıda.

Şeytan ile çiftçi, mısır ve havucu paylaşırlar; şeytan hep aldanır. (50)

K251. Aldatıcı zarar isteği.

Tilki, emanet ettiği şeyleri çalar ve karşılığında bir şeyler alır. (14)

K311.3. Hırsız, sesini değiştir ve çocuklara yaklaşma imkânını elde eder.

Kurt, sesini değiştirerek, oğlaklara yaklaşır. (8)

K451.3. Yalancı şahit olarak gizleniş ortaklık.

Kurnaz, babasını ağacın içerisine saklar. (56)

K500. Ölüm veya tehlikeden aldatma yoluyla kaçma.

Kız, kırk haramilerin kendisini öldüreceğini öğrenince sakilik yapma bahanesiyle onlara zehirli içecek verir ve kaçar. (47)

K512.2. Merhametli cellât: Değiştirilmiş kalp.

Cellât, çocukları öldürmeye kıyamaz ve onların yerine köpeklerin karaciğerlerini götürür. (32)

K525.1. Kurban kaçarken, yatağa değiştirilmiş nesne bırakılır.

Pirak, yatağa havan bırakır ve devler, Pirak yerine havana vururlar. (57)

K550. Hileli bahane ile kaçma.

Kurdun yemek istediği hayvanlar bir bahane bularak, kurttan kurtulur. (15)

K562.1. Tutsak, esir alanı yemeden önce dua etmesini isteyerek kandırır.

Tavus kuşu, kendisini yemeden önce bir Fatiha okumasını isteyerek, tilkiyi kandırır ve kurtulur. (4)

K581.4.1. Kuşlar ağa yakalanır ve ağla birlikte uçarlar.

Güvercinler ağa yakalanır ve ağla birlikte uçarlar. (16)

K713.1. Kendini bağlanmaya ikna ederek aldatma.

Yiğit, aslanı bağlamaya ikna eder ve kandırır. (6)

K756. Hayvan sesini taklit yoluyla ele geçirme.

Kurt, oğlakları annelerinin sesini taklit ederek, ele geçirir. (8)

K772. Kurban dans ederken kandırılır, ele geçirilir.

Tilki, tavus kuşunu dans ederken yakalar. (4)

K811.1. Düşman yemeğe davet edilir ve öldürülür.

Keçi, kurda ölü aşı verdiğini söyleyerek eve çağırır ve kurdu öldürür. (8)

K931. Sahte bakıcı, düşmanın çocuklarını öldürür.

Tilki, leyleğin yavrularından birini yer. (1)

K963. İp kesilir ve kurban aşağı düşer.

Ağabeyleri ipi kesince oğlan aşağıya düşer. (17)

Arkadaşları ipi keser ve oğlan kuyuda kalır. (33)

K1020. Yiyecek temini için tehlikeli girişimle aldatma.

Bıldırcın, tilkiyi kapana götürür ve tilki kapandaki eti yemek isterken ölür. (2)

Tilki, gördüğü yiyeceğin durumundan şüphelenir ve kurdu gönderir, kurt kapana yakalanır. (15)

K1021.1. Kuyruk gömülür (bağlanır). Kandırılan hızlı olmaya zorlanır ve ardından saldırılır.

Tilki, kendisiyle alay eden diğer tilkilerin kuyruklarını bağlar ve insanlar geliyor diyerek onları kandırır, onların da kuyruklarını yitirmelerine neden olur. (3)

Geyik, diğer geyiklerin kuyruklarını bağlar ve insanlar geliyor diyerek onları kandırır, onların da kuyruklarını yitirmelerine neden olur.(5)

K1022.1. Kurt mahzende fazla yiyecek yer ve kaçamaz.

Kurt, üzümleri fazla yediği için kaçamaz ve yakalanarak, dövülür. (15)

K1082.3. Kuş, bir insanın başına konar ve kuşu kovmak isterken diğeri, arkadaşını öldürür.

Bıldırcın, öküzün başına konar, adam onu kovmak isterken öküzün boynuzunu kırar. (2)

K1112. Ağacı bükme (kıvırma)

Düşman, Pirak'ın ağacı kopardığını zanneder ve korkar. (57)

K1121. Kurt, atın yanına yaklaşır ve suratından tepilir.

Kurt, atın yanına yaklaşır ve at kurdu teper. (15)

K1161. Hayvanlar, evin çeşitli yerlerine gizlenir ve ev sahibi saldırdığında kendi karakteristik güçleri ile o içeri girdiğinde onu öldürürler.

Kurt, köpek ve kedi evde gizlenirler ve kendilerine saldıran kurtları bertaraf ederler. (11)

Hayvanlar, kendi özelliklerine göre çeşitli davranışları sergileyerek, kurtları perişan ederler. (12)

K1685. Hazine bulanlar birbirlerini öldürürler.

Altın kerpici bulan kardeşler, birbirlerini öldürürler. (34)

K1710. Dev (büyük hayvan) korkutulur.

Oğlan, devleri korkutur. (51)

Oğlan, devleri korkutur. (52)

Oğlan, devleri korkutur. (53)

K1715.1. Zayıf hayvan, kendi yansımasını güçlü olarak gösterir ve onu korkutur. Bu hayvanın kendisini öldürmekle tehdit ettiğini söyler (Genellikle tavşan ve aslan).

Baba teke, aslanı kuyuya götürür ve aslana kendi yansımasını göstererek, bu aslanın keçiyi yediğini söyler. (7)

K1715.3. Kurtlar, kurt kafasından kaçarlar.

Keçi ve koyun, yolda buldukları kurt kafasını tekrar tekrar sayarlar ve kurtlar, korkup kaçarlar. (9)

K1788. Tilki, küçük yavrularını besleyen kuşu tehdit eder. O, ağacı yıkmak veya uçmakla tehdit eder.

Tilki, yavrularından birini vermezse ağacı yıkıp hepsini yiyeceğini söyleyerek, saksağanı tehdit eder. (2)

K1810. Kılık değiştirme yoluyla aldatma.

Tilki, bıldırcın taklidi yaparak kadınları kandırır. (15)

K1812. Kıyafet değiştirmiş kral.

Padişah, derviş kılığına girer. (46)

Padişah, geceleri kıyafet değiştirerek dolaşır. (48)

K1812.2. Kıyafet değiştiren kral hırsızlara katılır.

Padişah, kendisinin de hırsızlık yaptığını söyleyerek hırsızlarla konuşur. (48)

K1816.6. Çoban kılığına girme.

Kız, çoban kılığına girer. (47)

K1832. Sesini değiştirerek, tanınmamaya çalışma.

Kurt, keçi yavrularını kandırmak için sesini keçi sesine benzetmeye çalışır. (8)

K1837. Kadının erkek kıyafetleri giyerek kılık değiştirmesi.

Törebeka Hanım, erkek kıyafetleri giyer ve kadın olduğu anlaşılmaz. (38)

K1840. Başkasının yerine geçerek aldatma.

Yalmağız, kendi kızını Gülperi'nin yerine geçirir ve Ekber'i aldatır. (21)

Cariye, padişahın kızının kıyafetlerini giyerek onun yerine geçer. (24)

Yalmağız, peri kızının yerine geçerek, oğlanı kandırır. (31)

K1847. Çocukların değiştirilmesiyle aldatma.

Padişah, hanımının doğurduğu kız çocuk ile erkek çocuk değiştirilerek aldatılır. (45)

K1911. Sahte gelin (Başkasının yerine geçen gelin).

Gülperi'nin yerine, yalmağızın kızı geçer ve Ekber'le evlenir. (21)

K1951. Sahte savaşçı.

Pirak, fareleri öldürdükten sonra kendini kahraman zanneder. (57)

K1971.12. Dolandırıcı ağaçta tanrı gibi davranır, şüphelenilir ve ağaç yakılır.

Kurnaz, babasını ağacın içine sokar ve onu konuşturur, bunun üzerine ağaç yakılır ve babası gerçeği söyler. (56)

K2112. Kadına zina iftirasında bulunma. (Genellikle başarısız olan talip tarafından atılır.)

Pir, kızın kırk yiğitle oynaştığını söyleyerek iftira atar. (47)

K2115. Hayvan doğurma iftirası.

Padişahın büyük eşleri, küçük kadının köpek eniği doğurduğunu söylerler. (30)

K2211. Hain erkek kardeşler. (Genellikle büyük kardeşler.)

Ağabeyleri, en küçük kardeşlerini mağarada bırakırlar. (17)

Ağabeyleri, en küçük kardeşlerine ihanet ederler. (28)

K2211.0.1. Hain ağabeyler.

Ağabeyleri, Ebulkasım'a ihanet ederler. (25)

İki ağabeyi, küçük kardeşlerini öldürüp, altını kendi aralarında paylaşmak isterler. (34)

K2211.0.2. Hain küçük kardeşler.

Küçük kardeş de ağabeylerini öldürüp, altına tek başına sahip olmak ister. (34)

K2212. Hain kız kardeş. Genellikle büyük kız kardeş.

Kızın ablaları, kocasının yılan derisini yakarlar. (23)

K2248. Hain vezir.

Vezir, oğlanı kıskanır ve öldürtmek ister. (26)

Vezir, padişaha damatlarını kötüler. (44)

K2249.2. Hain veznedar.

Hazineci, iki sandığı alarak padişaha ihanet eder. (48)

K2297. Hain arkadaş.

Arkadaşları, fakir oduncuya ihanet ederler. (31)

Kervanbaşı, altınları alır ve oğlanı kuyuda bırakır. (33)

L. TALİHİN TERSİNE ÇEVRİLMESİ

L0-L99. Zafer Kazanmış En Küçük Çocuk

L100-L199. Gelecek Vaat Etmeyen Kahraman

L200-L299. Alçak Gönüllük Ödül Getirir

L300-L399. Güçsüzün Zaferi

L400-L499. Kibir Alçaklığa Neden Olur[642]

L10. En küçük erkek çocuğun zaferi.

[642] Stith Thompson. *age.*, Volume Five L-Z, s. 5.

Ağabeylerinin aksine gece uyumayan en küçük erkek çocuk, yalmağızın kafasını keser. (17)
Görevler, en küçük erkek çocuk tarafından yerine getirilir. (18)
En küçük kardeş, gece uyumaz ve ekilen ürünleri devin atına yedirdiğini öğrenir. (25)
En küçük oğlan, altın çınarın yaprağının altın kuş tarafından çalındığını öğrenir. (28)
En küçük kardeş aklı ile devi alt eder. (53)

L101. Ümit vermeyen kahraman. (Genellikle en küçük erkek çocuktur.)
Annesi ve babası olmayan kel bir oğlan vardır. (20)
Kel, padişahın kızının bilmecesini çözmeye talip olur. (39)

L113.5. Oduncu kahraman.
Kel, odunculuk yaparak geçimini temin etmektedir. (20)

L160. Ümit vermeyen kahramanın başarısı.
Kel, devleri alt eder ve değirmendeki unlara sahip olur. (51)

L161. Alt sınıftan bir kahraman, prensesle evlenir.
Macit, padişahın kızıyla evlenir. (32)
Üç kardeş, padişahın kızlarıyla evlenir. (44)

L161.1. Fakir genç ile zengin kızın evliliği.
Fakir oğlan ile zengin kız evlenirler. (41)

L162. Aşağı seviyeden bir kız prensle evlenir.
Fakir adamın kızı, padişahla evlenir. (24)
Kel, padişahın kızıyla evlenir. (39)
Fakir kız, padişahla evlenir. (40)

L165. Aşağı seviyeden bir kahraman, kral olur.
Kel, ülkeye padişah olur. (20)

L300. Güçsüz olanın zaferi.
Fakir kadın ve oğlu, gerçeğin ortaya çıkmasıyla zengin olurlar. (31)

L392. Fare; duvar, rüzgâr ve dağdan daha güçlüdür.
Dağ, farenin kendisini delip geçtiğini söyler ve kadına, kızını fareye vermesini söyler. (68)

M. GELECEĞİ BELİRLEME

M0-M99. Hükümler ve Kararlar
M100-M199. Ant ve Yeminler
M200-M299. Anlaşmalar ve Söz Vermeler
M300-M399. Kehanetler

M400-M499. Beddualar[643]

M246.1. Hayvanlar arasında dostluk anlaşması.
Tilki ve leylek birbirleriyle dost olurlar. (1)
M430. Şahısların bedduası.
Oğlan, kendisine su vermeyen çocuğa beddua eder. (22)

N. ŞANS VE KADER

N0-N99. Bahisler ve Kumarlar
N100-N299. Şans ve Kaderin Yolları
N100-N169. Şans ve Kaderin Özellikleri
N300-N399. Talihsiz Kazalar
N400-N699. Şanslı Tesadüfler
N410-N439. Şanslı İşlerin Riskleri
N440-N499. Kıymetli Sırların Öğrenilmesi
N500-N599. Sahipsiz Hazine
N600-N699. Diğer Şanslı Tesadüfler
N700-N799. Tesadüfî Karşılaşmalar
N800-N899. Yardımcılar[644]

N122.0.1. Yolların seçimi.
Üç kardeş, üçe ayrılan yol çatına geldiklerinde, Semender "giden gelir", İskender "gidene tehlike", Ebulkasım ise "giden gelmez" yoluna gider. (25)
Üç kardeşin en büyüğü, "giden gelir", ortanca "gidene tehlike", en küçüğü ise "giden gelmez" yola gider. (28)
İki kardeşin büyüğü "giden gelir", küçüğü ise "giden gelmez" yola gider. (32)
N130. Şans ve kaderin değişmesi.
Hırsızlık yapan genç, yaşlı adamla karşılaştıktan sonra dürüst ve başarılı bir insan olur. (35)
N332. Kazara zehirlenme.
Padişah, yaşlı kadını zehirlemek isterken, yanlışlıkla kendi çocuklarını zehirler. (37)
N440. Değerli sırların öğrenilmesi.
Üvey anne, oğlanın nasıl yiyecek temin ettiğini öğrenir. (19)

[643] Stith Thompson. *age.*, Volume Five L-Z, s. 27.
[644] Stith Thompson. *age.*, Volume Five L-Z, ss. 74-75.

N465. Gizli fizikî özellikler, berber tarafından öğrenilir.
Berberler, İskender'in boynuzları olduğunu öğrenir. (36)
N511.1.9. Hazine ağacın altında gömülüdür.
Hazine, çınar ağacının dibindeki çukurda bulunur. (31)
N512. Hazine yer altı odalarındadır (mağara).
Oğlan, hazineyi kuyunun içinde bulur. (33)
N534. Hazine tesadüfen bulunur/keşfedilir.
Kurnaz ve saf, yolda bir küp altın bulurlar. (56)
N701. Padişah tesadüfen kızı bulur ve onunla evlenir.
Padişah, tesadüfen Gülperi'yi bulur ve evlenir. (21)
N731. Baba ve oğlun beklenmedik karşılaşması.
Padişah, mağarada tesadüfen oğluna ve kızına rastlar. (30)
N776. Ağaçtan ışık görünür ve gece otururken, macera başlar.
Hayvanların tesadüfen buldukları evde çeşitli maceralar yaşanır. (11)
N812. Yardımcı dev.
İyileşen dev, Hakimbek'e yardım eder. (33)
N825. Yardımcı olarak yaşlı kişiler.
Yaşlı karı koca, gözleri kör olan Gülperi'yi evlerine alırlar. (21)
N825.1. Çocuksuz yaşlı çift kahramanı evlat edinir.
Çocukları olmayan yaşlı çift Yaşgilandilber ile Çavranay'ı yanlarına alırlar. (49)
N825.2. Yardımcı yaşlı adam.
Alt dünyada karşılaştığı adam, oğlana yardım eder. (17)
Yaşlı bir adam, arığı sihirle kısa sürede bitirmiş. (18)
Yolda karşılaştığı yaşlı adam, Ekber'e yardım eder. (21)
Oğlan, yaşlı bir adama rastlar ve ondan parıldama kil tabağı nasıl elde edeceğini öğrenir. (30)
Aksakallı ihtiyar, oğlana yardım eder. (31)
İhtiyar adam, Macit'e yardım eder. (32)
N841. Yardımcı çoban.
Koçun çobanları Bahtiyar'a bakar. (19)
N844. Yardımcı olarak derviş.
Derviş, çocuğu olmayan adama elma vererek, çocuk sahibi olmasını sağlar. (33)

P. TOPLUM

P0-P99. Krallık ve Asillik
P100-P199. Diğer Sosyal Kurumlar

P200-P299. Aile
P300-P399. Diğer Sosyal İlişkiler
P400-P499. İşler ve Meslekler
P500-P599. Yönetim
P600-P699. Gelenekler
P700-P799. Toplum (Çeşitli Motifler)[645]

P10. Krallar.
Çocuğu olmayan ve bu yüzden çok üzülen bir padişah vardır. (21)
Padişahın kırk karısı olmasına rağmen hiç çocuğu yoktur. (30)
Bir padişahın hiç çocuğu yoktur. (47)
P11. Kralın seçimi.
Devlet kuşu, kimin başına konarsa o padişah olacaktır. (32)
P12.2.1. Acımasız kral.
Karahan zalim bir padişahtır. (33)
İskender sırrını öğrenen berberleri öldürten acımasız bir padişahtır. (36)
Padişah çok zalim biridir. (46)
Karahan zalim bir padişahtır. (49)
P110. Kralın veziri.
Padişahın akıllı bir veziri vardır. (21)
P150. Zengin adam.
Adilbay ülkenin en zengin adamıdır ve yaşlılığında bir oğlu olmuştur. (19)
Nurılla Beyzade'nin zenginliği herkesçe bilinmektedir. (43)
P251.6. Birkaç erkek kardeş.
Bir padişahın kırk erkek çocuğu vardır. (18)
P251.6.1. Üç erkek kardeş.
Üç erkek kardeş ava çıkarlar. (17)
Zengin adamın üç erkek çocuğu vardır. (22)
Üç erkek kardeş babalarının nasihatiyle baht aramaya çıkarlar. (25)
Üç erkek kardeş sırayla çınar ağacını beklerler. (28)
Cimri bir adamın üç erkek çocuğu vardır. (34)
Üç erkek kardeş iyi eğitim almışlardır. (44)
Üç erkek kardeş vardır. (53)
P252.2. Üç kız kardeş.
Bir padişahın üç kızı vardır. (23)
Padişahın üç kızı vardır. (25)

[645] Stith Thompson. *age.*, Volume Five L-Z, s. 139.

P252.5. Dokuz kız kardeş.
Padişahın dokuz kızı vardır. (45)
P253. Kız ve erkek kardeşler.
Bir kız ve bir erkek kardeş birlikte yola çıkarlar. (24)
P282. Üvey anne.
Karısı ölen Adilbay başka bir kadınla evlenir. (19)
P443. Değirmenci.
Dev değirmencilik yapmaktadır. (51)
P446. Berber.
Berberler, İskender'in sırrını öğrendiği için öldürülmektedir. (36)
P475. Hırsızlar.
Hırsız herkesi soyan ve kandıran sarhoş bir gençtir. (35)
Hırsızlar, Nurılla'nın her şeyini çalarlar. (43)
Kırk harami malları yağmalar. (47)

Q. ÖDÜLLER VE CEZALAR

Q0. Ödüller ve Cezalar
Q10-Q99. Ödüllendirilmiş İşler
Q100-Q199. Ödüllerin Özellikleri
Q200-Q399. Cezalandırılmış İşler
Q400-Q599. Cezaların Çeşitleri[646]

Q265.2. Rüşvetle hileli karar veren hâkim cezalandırılır.
Kadı, zenginden rüşvet alacağı inancıyla hileli karar verir ve fakirden alacağı parayı da kaybeder. (60)
Q281. Nankörlük cezalandırılır.
Yılan nankörlüğü nedeniyle tekrar tutsak edilerek cezalandırılır. (13)
Kurt nankörlüğü nedeniyle çuvala konur ve öldürülür. (15)
Q411.4. İhanet nedeniyle ceza olarak ölüm.
Ebulkasım kendisine ihanet eden ağabeylerini tüfekle öldürür. (25)
Şeyh Senan ihaneti nedeniyle öldürülerek cezalandırılır. (47)
Q413.3. Düzenbazlık için ceza olarak asma.
Hazineci yaptığı ihanetin cezası olarak asılır. (48)
Q421. Cezalandırma: Kafasını kesmek.
İskender, çoban ve berberin kafasını kestirir. (36)

[646] Stith Thompson. *age.*, Volume Five L-Z, s. 184.

Q431.2.1. Ağabeyler, hainlik yaptıkları için kovulur.

Oğlanın babası en küçük kardeşlerine kötülük eden iki oğlunu evden kovarak cezalandırır. (17)

Q433. Cezalandırma: Hapsetme.

Padişah, kırk karısını zindana atarak cezalandırır. (30)

Padişah, kızının verdiği cevabı beğenmez ve onu zindana attırır. (46)

Q451.5. Ceza olarak burnun kesilmesi.

Karahan'ın muhafızlarının burunları kesilir. (49)

Q451.6. Ceza olarak kulakların kesilmesi.

Karahan'ın muhafızlarının kulakları kesilir. (49)

Q473.2. Cezalandırma: Atın kuyruğuna bağlama.

Üvey anne atın kuyruğuna bağlanarak cezalandırılır. (19)

Yalmağız ve kızı atın kuyruğuna bağlanarak cezalandırılır. (21)

Kıza kötülük eden cariye atın kuyruğuna bağlanarak cezalandırılır. (24)

Yalmağız, atın kuyruğuna bağlanarak cezalandırılır. (29)

Q502.2. Cezalandırma: Demir ayakkabılar eskiyene kadar amaçsızca dolaşma.

Kız demir çarık ve demir asa ile kocasını aramaya çıkar. (23)

R. TUTSAKLAR VE KAÇAKLAR

R0-R99. Tutsaklık

R100-R199. Kurtarmalar

R200-R299. Kaçmalar ve Takipler

R300-R399. Sığınaklar ve Tekrar Ele Geçirmeler[647]

R110. Tutsaklıktan kurtarma.

Oğlan, üç şehzadeyi esir oldukları askerlerden kurtarır. (33)

R111.2. Prenses tutsak edildiği yerden kurtarılır.

İyi yürekli vezir, kızı zindandan çıkarır. (46)

R311. Ağaç sığınak.

Hayvanlar, kurtlardan kurtulmak için ağaca çıkarlar. (10)

S. ANORMAL ZULÜMLER

S0-S99. Zalim Akrabalar

S100-S199. Korkunç Katliamlar ve Sakatlamalar

S200-S299. Zalimce Kurban Etmeler

S300-S399. Terk Edilmiş veya Öldürülmüş Çocuklar

[647] Stith Thompson. *age.*, Volume Five L-Z, s. 267.

S400-S499. Acımasız İşkenceler[648]

S12. Zalim anne.
Kadın sevdiği adamla birlikte olabilmek için, çocuklarının öldürülmesini emreder. (32)
S30. Zalim üvey veya süt akrabalar.
Sütanne çocuklara kötülük eder. (30)
S31. Zalim üvey anne.
Üvey anne, Bahtiyar'a kötülük eder. (19)
Üvey anne iyileşebilmek için oğlanın etini yemesi gerektiğini söyler. (70)
S111. Zehirleyerek öldürme.
Kız kırk haramileri zehirleyerek öldürür. (47)
S133. Kafasını keserek öldürme.
İki arkadaş, fakir oduncuyu kafasını keserek öldürür. (31)
Behram, çocuğun kafasını keser ve onu öldürür. (47)
S141. Kayıkta bırakma. Bir kişi (genellikle bir kadın veya bir çocuk) bir kayığın (sandık, sepet, fıçı) içinde akıntıya bırakılır.
Vezir, kızı bir sandığın içine koyar ve nehre bırakır. (46)
S143. Ormana terk etme.
İkiz kardeşler ormana terk edilir. (30)
S144. Çöle terk etme.
Padişahın karısı çöle terk edilir ve beline kadar toprağa gömülür. (30)
Vezir, kızı çöle terk eder. (47)
S162. Bacaklarını (ayak) keserek, sakatlama.
Ağabeyleri, Ebulkasım'ın ayaklarının kesilmesine neden olurlar. (25)
S165. Gözlerini kör ederek, sakatlama.
Yalmağız, Gülperi'nin iki gözünü de oyar. (21)
Ağabeyleri, en küçük kardeşlerinin gözlerini kör ederler. (28)

T. CİNSİYET

T0-T99. Aşk
T100-T199. Evlilik
T200-T299. Evlilik Hayatı
T300-T399. Namusluluk ve Bekârlık
T400-T499. Yasak Cinsel İlişkiler
T500-T599. Hamile Kalma ve Doğum

[648] Stith Thompson. *age.*, Volume Five L-Z, s. 296.

T600-T699. Çocukların Bakımı[649]

T11.1. Sadece anlatma veya tarif etme üzerine âşık olma.
Şehzade, tilkinin anlatması üzerine görmediği kıza âşık olur. (27)
Sultan Sencer Maziy, Törebeka Hanım'la ilgili söylenenleri işitir ve ona dünürcü gönderir. (38)
T11.2. Resme bakarak âşık olma.
Melike'nin resmini gören padişah, ona âşık olur. (46)
T11.3. Rüyada âşık olma.
Ekber rüyasında gördüğü Gülperi adlı kıza âşık olur. (21)
Oğlan âşık olduğu peri kızını rüyasında görür. (31)
T15. İlk görüşte âşık olma.
Gülayım Peri, Hakimbek'i görür görmez ona âşık olur. (33)
Padişah sandıktan çıkan Melike'yi görür görmez âşık olur. (46)
Pir, kızı görür görmez ona âşık olur. (47)
T69.1. 100 erkek kardeş, evlenmek için 100 kız kardeş arar. (Yedi-yedi, elli-elli vb.)
Padişahın kırk oğlu, evlenmek için kırk kız kardeş ararlar. (18)
T111. İnsan ve olağanüstü varlığın evliliği.
Kel dua okuyarak kuru kafayı kıza (kız, olağanüstü özelliklere sahiptir) dönüştürür ve onunla evlenir. (20)
Padişahın en küçük kızı, ejderha ile evlenir. (23)
T130. Evlenme gelenekleri.
Yalmağız, dünürcü olarak kırk kız kardeşi istemeye gönderilir. (18)
Sultan Sencer Maziy, Törebeka Hanım için dünürcü gönderir. (38)
T131. Evlenme şartları.
Törebeka Hanım; gazel söylemede, kılıç kullanmada ve ata binmede kendisini geçenle evleneceğini söyler. (38)
T135. Düğün töreni.
Düğün töreni kırk gün, kırk gece sürer. (18)
Padişahın düğünü kırk gün, kırk gece sürer. (30)
T210.1. Sadık eş.
Oğlanın karısı sadık bir kadındır. (41)
T230. Evlilikte sadakatsizlik.
Kocası hacca giden kadın, beğendiği bir usta ile ilişki kurar. (32)
T254. Sadakatsiz eş.
Padişahın karısı sadakatsiz bir kadındır. (32)

[649] Stith Thompson. *age*., Volume Five L-Z, ss. 330-331.

T255. İnatçı karı koca.

İnatçı karı koca iki gün boyunca birbirleriyle konuşmazlar. (54)

T320.1. Tekrarlanan sadakat.

Oğlanın karısı, padişahın adamları tarafından yoldan çıkarılmaya çalışılır. (41)

T511.1.1. Elma yiyerek hamile kalma.

Padişah ve yaşlı bilgenin hanımı elmayı yedikten sonra hamile kalırlar. (33)

T526. Dua sonucu hamile kalma.

Padişahın karısı; padişah dul ve yetimleri doyurduktan sonra ve yaşlıların duası sonucu hamile kalır. (21)

T554.7. Kadın bir yılan doğurur.

Bilge adamın karısı bir yılan doğurur. (33)

T581.2.1. Çocuk, ölü görünen annenin mezarında doğar.

Gülperi gömüldükten sonra mezarında doğum yapar. (21)

T587. İkizlerin doğumu.

En küçük kadın, ikiz çocuk doğurur. (30)

T596. Çocuklara ad koyma.

Bilge adam, padişahın çocuğuna "Gülçehre" adını verir. (33)

U. HAYATIN TABİATI

İncelenen Özbek masallarında örneğine rastlanamamıştır.

V. DİN

V0-V99. Dinî Törenler

V100-V199. Dinî Binalar ve Nesneler

V200-V299. Kutsal Kişiler

V300-V399. Dinî İnanışlar

V400-V499. Dinî Erdemler

V500-V599. Dinî Motifler (Çeşitli)[650]

V85. Dinî Haclar.

Padişah hacca gider. (32)

W. KARAKTER ÖZELLİKLERİ

W0-W99. Olumlu Karakter Özellikleri

W100-W199. Olumsuz Karakter Özellikleri

W200-W299. Karakter Özellikleri (Çeşitli)[651]

---

[650] Stith Thompson. *age.*, Volume Five L-Z, s. 427. Planın yer aldığı ilgili sayfada bazı başlıklar verilmemiş olmakla birlikte, ciltte yer alan başlıklardan hareketle plan tamamlanmıştır.

W11. Cömertlik.

Hatem Tay'a benzeyen ve herkese istediğini veren cömert bir insan vardır. (35)

W34. Sadakat.

Oğlanın karısı sadık ve iffetli bir kadındır. (41)

W117. Övünme.

Padişah kendi gücüyle övünen ve başkalarını beğenmeyen bir kişidir. (47)

W152. Cimrilik.

Cimri bir adam vardır. (34)

W154.2.1. Kurtarılan hayvan kurtarıcısını tehdit eder.

Yanmaktan kurtarılan yılan, kendisini kurtaran çobanı ısırmak ister. (13)

Kurt, kendisini avcılardan kurtaran çiftçiyi yemek ister. (15)

W157. Namussuzluk.

Behram, Azadçehre'ye saldırır. (47)

W181. Kıskançlık.

Padişahın çiçeği en küçük karısına vermesini, diğer eşleri kıskanır. (20)

Vezir, oğlanı kıskanır. (26)

Padişahın diğer vezirleri, akıllı veziri kıskanırlar. (45)

W185. Zor kullanma.

Sultan Sencer Maziy, zor kullanarak Törebeka Hanım'ı elde etmek ister. (38)

X. MİZAH

X0-X99 Rahatsızlığın Mizahı

X100-X199 Kabiliyetsizliğin Mizahı

X200-X599 Sosyal Sınıflarla İlgili Mizah

- X200-X299 Esnaflarla İlgili Mizah
- X300-X499 Mesleklerle İlgili Mizah
- X500-X599 Diğer Sosyal Sınıflarla İlgili Mizah

X600-X699 Irk ve Milletlerle İlgili Mizah

X700-X799 Cinsiyet ile İlgili Mizah

X800-X899 Sarhoşlukla İlgili Mizah

X900-X1899 Yalanlar ve Abartmalarla İlgili Mizahlar

- X910-X1099 Olağanüstü Adam ile İlgili Yalanlar
- X1100-X1199 Büyük Avcılar ve Balıkçılar ile İlgili Yalanlar
- X1200-X1399 Hayvanlar Hakkında Yalanlar
- X1400-X1499 Bitkiler, Meyveler, Sebzeler ve Ağaçlar Hakkında Yalanlar

---

[651] Stith Thompson. *age.*, Volume Five L-Z, s. 480.

X1500-X1599 Coğrafya ve Topografya Hakkında Yalanlar
X1600-X1699 Hava ve İklim Hakkında Yalanlar
X1700-X1799 Mantıklı Saçmalıklar ile İlgili Yalanlar
X1800-X1899 Çeşitli Yalanlar ve Abartmalar[652]

X111.1. Sağır adam: Kayıp hayvanların aranması.
Zengin sağır, hayvanlarını kaybeder ve başka bir sağıra hayvanlarının yerini sorar. (59)
X1505. Tepetaklak Ülke: Alışılmışın karşıtı olan yer.
Keloğlan mekânları alışılmışın dışında özelliklerle anlatır. (61)

Z. ÇEŞİTLİ MOTİF GRUPLARI
Z0-Z99. Formüller
Z100-Z199. Sembolizm
Z200-Z299. Kahramanlar
Z300-Z399. Tek Örneği Olan İstisnalar[653]

Z33. Bir nesnenin yenmesini içeren zincir.
Bir dizi hayvan sırayla yenir. (69)
Z41.2. Karga diğer kuşları yemek için gagasını yıkamalıdır.
Karga, kuzuyu yemek ister; kuzu ise önce gagasını yıkaması gerektiğini söyler. (66)
Z42. Daha güçlü ve en güçlü.
Bir adam, çeşitli varlıklara güçle ilgili soru sorar. (67)
Kadının kızını vermeyi teklif ettiği varlıklar, onu kendilerinden daha güçlü olana yönlendirirler. (68)
Z47. Hileli değiştirme serisi.
Tilki bir dizi şeyi emanet eder ve sonra karşılığında daha değerli bir şey alır. (14)
Z71.1. Formülistik Sayı: Üç
Yaşlı bir avcının üç oğlu vardır. (17)
Üç şart. (18)
Gülikahkah peri üç devi yanına çağırır. (20)
Devler, sediri üç dakikada götürebileceklerini söylerler. (20)
Padişah evlenme kararı vermesi için oğluna üç gün süre verir. (21)

---

[652] Stith Thompson. *age.*, Volume Five L-Z, ss. 500-502.
[653] Stith Thompson. *age.*, Volume Five L-Z, s. 539.

Ekber evlerine üç günlük yol kaldığında, kızı orada bırakır ve şehre halı almaya gider. (21)
Zengin adamın üç çocuğu vardır. (22)
Küçük oğlan gittikten üç yıl sonra mevlit okutulur. (22)
Padişahın üç kızı vardır. (23)
Padişahın üç oğlu vardır. (25)
Üç kardeşin ektiği ürünler, üç dev tarafından atlarına yedirilmektedir. (25)
Padişahın üç kızı vardır. (25)
Ebulkasım, üç kıza rastlar. (25)
Üç güvercin, kızı alır götürür. (26)
Üç erkek kardeş. (28)
Üçe ayrılan yol. (28)
Yılan padişahının memleketine ulaşmak için üç ay yol gidilir. (29)
Üç arkadaş. (31)
Üç küp altın. (31)
Üç farklı yol. (31)
Üç damla kan, üç kavak ağacı. (31)
Devlet kuşu üç kez uçurulur. (32)
Üç kardeş, babalarından miras kalan üç eşya için kavga etmektedirler. (32)
Oğlan, üç şehzadeyi kurtarır ve onlardan üç sihirli tüy alır. (33)
Törebeka Hanım evlenmek için üç şartı olduğunu söyler. (38)
Kel, padişahın sarayının yanından üç gün yatar. (39)
Oğlan, kızın verdiği çiçeği her gün üç kez koklar. (41)
Nurılla, deliden üç kez akıl alır. (43)
Nurlla üç günde iyileşir. (43)
Orta halli bir adamın üç oğlu vardır. (44)
Sarayın üç kapısı vardır. (44)
Oğlanlar için üç ayrı ev yapılır. (44)
Bir adamın üç erkek çocuğu vardır. (53)

Z71.1.1. Üç gün, üç gece.
Üç gün, üç gece yol. (31)
Yalmağız, kızla oğlanı üç gün, üç gece kovalar. (22)
Hakimbek, üç gün, üç gece uyur. (33)
Üç gün, üç gece savaş olur. (38)
Padişahın oğlu, yiğitlerle birlikte üç gün, üç gece ormanda dolaşır. (47)
Karahan'ın yurduna üç gün, üç gece yol aldıktan sonra ulaşılır. (49)

Z71.5. Formülistik sayı: Yedi

Hayvanlar Susambil'e giderken yedi dağ geçerler. (12)

Yedi kazık, yedi at, yedi oğlan. (18)

Bahtiyar yedi kat yerin dibine hapsedilir. (19)

Oğlan yedi dağ, yedi kır geçerek yılan padişahının memleketine ulaşır. (29)

Padişah kendisini "yedi iklimin padişahı" olarak tanımlar. (31)

Yaşlı adam, oğlandan yedi vakit sonra gözünü açmasını ister. (31)

Yedi gün, yedi gece yol. (31)

Hakimbek, kara devle yedi gün, yedi gece savaşır. (33)

Sultan Sencer Maziy, yedi gün yol alır. (38)

Kalenin yedi kerpiç yüksekliğinde duvarı vardır. (44)

Kız yedi yıl boyunca çölde dolaşır. (47)

Z71.6. Formülistik sayı: Dokuz

Dokuz kurt başı. (9)

Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika. (31)

Padişahın dokuz kızı vardır. (45)

Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika geçtikten sonra padişahın hanımı bir kız doğurur. (47)

Z71.8. Fomülistik sayı: On iki.

Melike on iki kapılı bir saray yaptırır. (46)

Z71.12. Formülistik sayı: Kırk

Yalmağız'ın canı kırk hücrenin içinde saklanmıştır. (17)

Avcı, oğluna kırk gün, kırk gece düğün yapar. (17)

Bir padişahın kırk erkek çocuğu vardır. (18)

Ejderha, kızın kırk gün içinde getirilmesini ister. (18)

Bahtiyar ile Zühre'ye kırk gün, kırk gece düğün yapılır. (19)

Padişah ve kızının oturduğu revak kırk basamaklıdır ve padişahın kırk hanımı vardır. (20)

Padişah isteklerini yerine getirmesi için Kel'e kırk gün süre verir. (20)

Ekber ve Gülperi için kırk gün, kırk gece düğün yapılır. (21)

Oğlan, kırk gün perilerin yanında yaşar. (22)

Yalmağız'ın saçları kırk kez dolanarak bağlanır. (22)

Padişah, altın balığın getirilmesi için kırk gün süre verir. (26)

Olağanüstü yardımcı kahraman kırk devi öldürür. (26)

Kırk basamaklı merdiven. (28)

Oğlan kırk gün, kırk gece misafir edilir. (29)

Melikenin kırk nedimesi vardır. (29)

Padişahın kırk karısı vardır. (30)
Kırk gün, kırk gece düğün. (30)
Kırk asker, kırk muhafız. (31)
Kandillerden sonra kırk hücre bulunmaktadır. (31)
Oğlan, peri kızını karşılamak için kırk kız getireceğini söyler. (31)
Kırk kazan yemek. (31)
Kırk gölgeli at arabası. (31)
Kırk gün, kırk gece düğün. (31)
Padişah, yumurtaya karşılık olarak yaşlı adama kırk katır yükü altın verir. (32)
Padişah kızının, kırk nedimesi vardır. (32)
Padişahın çocuğunun doğumu kırk gün, kırk gece kutlanır. (33)
Oğlana yolda kırk eşkıya saldırır. (33)
Padişah, Hakimbek'in şerefine kırk gün, kırk gece eğlence düzenler. (33)
Oğlan, kırk odalı bir imarethaneye rastlar. (33)
Ejderhanın kırk başı bulunmaktadır. (33)
Hakimbek ile Gülayım perinin düğünü kırk gün sürer. (33)
Törebeka Hanım, babasından savaşmak için kırk yiğit ister. (38)
Törebeka Hanım, yanına kırk kısrak alarak yola çıkar. (38)
Kel ile padişahın kızına kırk gün, kırk gece düğün yapılır. (39)
Padişah bilmecenin çözümü için kırk gün süre verir. (40)
Padişah ile kıza kırk gün, kırk gece düğün yapılır. (40)
Nurılla kırk deve ve kırk deve yükü altın sahibi olur. (43)
Üçkardeş ve padişah kızlarına kırk gün, kırk gece düğün yapılır. (44)
Kız, padişahtan kırk gün süre ister. (46)
Padişahın kırk tane hanımı vardır. (46)
Kız, kırk gün bir şey yemeden dolaşır. (47)
Padişah, oğlunu kırk yiğitle birlikte ava gönderir. (47)
Ticaret için kırk deve mal hazırlanır. (47)
Karahan'ın kırk hanımı vardır. (49)
Kerevette kırk dev uyumaktadır. (52)
Devler kırk gün uyumaktadır. (52)
Fare ile kara böceğin düğünü kırk gün, kırk gece sürer. (63)

III. BÖLÜM

ÖZBEK MASALLARININ TÜRKİYE TÜRKÇESİ METİNLERİ

I. HAYVAN MASALLARI

1. Leylek ile Tilki (Laylak bilan Tülki)

Leylek ile tilki dost olmuşlar. Kıtlık zamanı, her ikisi de yavrularıyla aç kalmışlar. Leylek bir gün tilkiye:

- Tilki, sen eve bak, ben uçarak gidip kendimize ve yavrularımıza yiyecek bir şeyler bulayım, demiş.

Tilki, buna razı olmuş ve evde yavrulara bakmaya başlamış, leylek de ava gitmiş. Tilki evde kendisinin ve leyleğin yavrularına bakıyormuş, aradan beş gün geçmiş, altı gün geçmiş ama leylekten hiç haber çıkmamış. Tilkinin karnı çok acıkmış ve açlıktan ölecek duruma gelmiş. Tilki etrafa bakınmış, çevrede kimsenin olmadığını görünce, leyleğin bir yavrusunu yakalayarak yemiş. Tilki, yavruyu yedikten sonra leylek iki kaplumbağa, beş kurbağa ve iki yılan ile avdan dönmüş. Tilki:

- Hay Allah, bir gün daha dayansam olurmuş, dostum bunca yiyecekle geliyormuş, şimdi ona ne diyeceğim, diye ağlamaya başlamış.

Leylek eve geldiğinde dostu tilkinin avaz avaz ağladığını görmüş. Leylek ona:

- Hey dostum tilki, neden ağlıyorsun böyle, diye sormuş.

Tilki ağlarken:

- Vah, leylek dostum vah, senin boynu uzunlardan biri hastalanıp öldü, ona ağlıyorum, demiş ve yediği yavrunun kemiklerini göstermiş.

Leylek buna çok üzülmüş ve çok ağlamış. Yavrusunu alarak başka bir yere uçmuş gitmiş.

2. Hilekâr Bıldırcın (Hiylagar Bedana)

(Bir) varmış da (bir) yokmuş, bir saksağan varmış. Saksağan bir alıç ağacının tepesine yuva yapmış, yuvada beş tane yavrusu varmış. Yavruların uçma vakti geldiğinde, aç bir tilki saksağanın yuvasının yerini öğrenmiş. Tilki, yavruları yeme derdine düşmüş ve saksağanı tehdit etmeye başlamış. Tilki alıç ağacının altına gelmiş:

- Ey saksağan, yavrularından birini bana atarsan at, atmazsan ağacı kökünden yıkarım, kızıl kanını içerim, etini yiyip kemiklerini kemiririm, yavrularının hiçbirini bırakmam, hepinizi yok ederim, diyerek saksağanı korkutmuş.

Zavallı saksağan çok korktuğu için bir yavrusunu ağlaya ağlaya tilkiye atmış. Tilki yavruyu yemiş ve gitmiş. Ertesi gün tilki yiyecek bir şeyler bulamayınca yine alıç ağacının altına gelmiş, saksağanı daha önce yaptığı gibi tehdit etmiş:

Alıç ağacınızı yıkarım,
Hepinizin kanını içerim,
Kemiklerinizi kemiririm,
Birinizi bırakmam, yok ederim.

- Bir yavrunu daha bana at, atmazsan sen bilirsin, demiş. Saksağan; "Hiç olmazsa diğer yavrularım hayatta kalsın" diye düşünerek, canından çok sevdiği yavrularından birini daha kurban etmiş.

Tilki, saksağanın ikinci yavrusunu da yemiş ve gitmiş. "Alışmış kudurmuştan beterdir" dedikleri gibi tilki dört gün saksağanın dört yavrusunu yemiş. Saksağan beşinci gün, son kalan bir tek yavrusuyla yuvasında ağlarken bir bıldırcın uçarak gelmiş ve onun karşısına konmuş. Bıldırcın ağlayan saksağana ne olduğunu sormuş. Saksağan olan biteni bıldırcına ağlayarak anlatmış. Akıllı bıldırcın, saksağanın cahilliğine ve korkaklığına çok acımış. Bıldırcın, saksağana:

- Ey saksağan, tilki gelir de tekrar:

Ağacınızı yıkarım,
Kanınızı içerim...

diyerek seni tehdit ederse, "yıkarsan yık, içersen iç" de, sakın son kalan yavrunu ona verme, demiş.

Bıldırcın gittikten sonra, tilki tekrar gelmiş. Tilki her zamanki gibi, saksağanı tehdit etmiş. Saksağan, tilkiye:

- Ağacı yıkarsan yık, kemirirsen kemir, artık senden korkmuyorum, demiş.

O zaman tilki:

- Ey saksağan, bu sözleri sana kim öğretti, diye sormuş.

Saksağan:

- Bu sözleri bana bıldırcın öğretti, demiş.

Tilki:

- Bıldırcın nereye gitti, diye sormuş.

Saksağan, bıldırcının gittiği tarafı tilkiye göstermiş, tilki, bıldırcının gittiği yöne doğru gitmiş. Bıldırcın otlak bir yere gitmiş, orada uyuyormuş. Tilki peşinden giderek bıldırcını yattığı yerde bulmuş ve onu yakalamış.

Bıldırcın:

- Ey tilki, bana ne yapacaksın, diye sormuş.

Tilki:

- Sen saksağana o sözleri öğrettiğin için bana yavrusunu vermedi. Şimdi seni yiyeceğim, demiş.

Bıldırcın:

- Beni yesen ne olacak, karnın doymaz, benim ne kadar etim var ki. Sen beni yemezsen, karnını iyice doyururum, demiş.

Tilki:

- Beni nasıl doyuracaksın, diye sormuş.

Bıldırcın:

- İkimiz yola çıkacağız, sen kuru otların arasına saklanacaksın, kadınlar ellerinde pek çok yiyecekle o yoldan geçiyorlar. Ben kadınların önüne konup kabaracağım, beni görünce; "Bıldırcına bakın, bıldırcına bakın" derler. O zaman ben uçamıyormuş gibi yapıp, önlerinde yürüyeceğim. Kadınlar ellerindeki yiyecekleri bırakıp beni yakalamak için peşimden gelirler. Ben yavaş yavaş biraz sendeleyip biraz da uçarak onları bir tepenin arkasına götüreceğim. Sen o zaman kuru otların arasından çıkar, onların en güzel yiyeceklerini alır kaçarsın, demiş.

Tilki, bu planı duyunca çok sevinmiş. Tilkiyle bıldırcın büyük yolun kenarına çıkmışlar. Tilki kuru otların arasına gizlenmiş. Üç dört tane kadın ellerinde yiyeceklerle onlara doğru geliyormuş. Bıldırcın kadınların önüne çıkmış ve kabarmış. Kadınların biri:

- Ay, şu bıldırcına bakın, demiş.

Başka bir kadın da:

- Benim oğlumun bıldırcını kaçtı, oğlum her gün bıldırcın diye başımın etini yiyor. Bu bıldırcın uçamıyor herhalde, gelin hep beraber şu bıldırcını yakalayalım, demiş.

Kadınlar yiyecekleri bir kenara bırakıp bıldırcını yakalamak için peşinden koşmaya başlamış. Bıldırcın biraz sendeliyor gibi yapmış, biraz uçmuş ve kadınları peşinden tepenin arkasına kadar götürmüş. Kadınlar; "Bu bıldırcının kanatlarını yolmuşlar herhalde, çok zor uçuyor" diye düşünmüşler. Bıldırcın bir anda "pır" ederek uçmuş ve gözden kaybolmuş. Kadınlar ellerinde ekmek ve et yemekleriyle düğüne gidiyorlarmış. Tilki kadınların kenara bıraktığı yiyecekleri yemiş, karnını iyice doyurmuş. Tilki, bıldırcını arayıp bulmuş ve ona:

- Ey bıldırcın, beni gerçekten doyurdun, yediklerimi hazmetmek zor olacak. Şimdi bana ilginç bir şeyler göster de biraz eğlenip güleyim, demiş.

Bıldırcın biraz uçmuş, inek sağan yaşlı bir kadının yakınına gitmiş. "Pır" diye uçarak ineğin boynuzuna konmuş. Bunu gören yaşlı kadın eşini çağırmış.

Yaşlı adam bir sopayla bıldırcına vurarak onu yakalamak istemiş. Vurmak için sopayı havaya kaldırdığında bıldırcın uçmuş, adam bıldırcına vurmak isterken sopayı ineğin boynuzuna vurmuş, ineğin boynuzu kırılmış, inek acıdan tepinmiş ve kadının süt sağdığı kovayı devirmiş. Bunları uzaktan izleyen tilki karnı ağrıyıncaya kadar gülmüş. Bıldırcın, tilkiye belli etmeden yavaş yavaş oradan uzaklaşmış. Ertesi gün tilki erkenden tekrar bıldırcını aramaya çıkmış. Bıldırcın bir otlakta karnını doyuruyormuş, birden büyük bir

şevkle ötmeye başlamış. Eğer bıldırcın ötmeseymiş, tilki onu hava kararana kadar bulamazmış. Tilki, bıldırcını görünce ona:

- Ey bıldırcın, bugün de karnımı doyurup beni mutlu edeceksin, yoksa seni yerim, demiş.

Bıldırcın kendi kendine; "Bu tilkiden kurtulmak lazım, çünkü tehlikeli bir düşman, uyurken yakalarsa beni yer" diye düşünmüş. Bıldırcın, tilkiye:

- Tamam, bugün de karnını doyuracağım, fakat yakınlarda düğün de yok, dünkü gibi yiyecek götüren kadınlar da yok, o yüzden köye yakın bir yerde et parçası görmüştüm, bugün seni oraya götürebilirim, demiş. Tilki de buna razı olmuş.

Bıldırcın bu defa tilkiyi çobanların kapanına götürmüş. Kapandaki eti gören tilki, hemen etin üstüne atlamış. Kapanın askısı tilkinin boynuna geçmiş, kurnaz tilki kendi kendine kapana yakalanmış ve çok acı çekerek ölmüş. Çobanlar kapandaki tilkiyi görünce çok sevinmişler.

Bıldırcın da saksağan da acımasız ve kurnaz düşmanlarından kurtulmuşlar.

3. Leylek, Tilki ve Kurt (Laylak, Tülki ve Böri)

Leylek bir gün tilkiyi yemeğe çağırmış. Tilki, leyleğin evine gelmiş. Leylek sulu bir yemek pişirmiş, yemeği güğüme koymuş ve tilkiye:

- Hadi tilki, buyur, diyerek ikram etmiş.

Tilki boynunu uzatıp yemeye çalışmış ama bir türlü yemeğe ulaşmayı becerememiş. Tilki, leyleğe:

- Hadi leylek bey, sen buyur benim karnım tok, demiş. O zaman, leylek uzun gagasını rahatça güğümün içine sokmuş ve sakin sakin yemeğini yemiş. Böylece, leyleğin karnı doymuş. Tilki kendi kendine:

- Tamam, beni alt ettin, demiş.

Ertesi gün tilki, leyleği yemeğe çağırmış. Külçetay[654] yapmış ve hamurları sofranın üstüne yaymış. Tilki, leyleğe:

- Hadi leylek bey, buyurun, demiş.

Leylek, yemek için gagasını uzatmış ama ağzına hiçbir şey girmemiş. Leylek çok uğraşmasına rağmen, hiçbir şey yiyememiş. Leylek:

- Ey tilki, sen buyur benim karnım tok, demiş. O zaman tilki, dilini yayarak sofradaki yiyecekleri yavaş yavaş yemiş. Leylek, acından ölecek gibi olmuş ve hemen evine gitmiş. Leylek evine giderken tilki:

- Ey leylek bey dostum, yarın da gel, ilginç bir oyun var, onu oynarız, demiş. Leylek ertesi günde tilkinin evine misafirliğe gitmiş ve tilkiye:

- Hadi, nasıl bir oyunmuş bu? Göster bakalım. demiş.

---

[654] Külçetay, külçe: Avuç içi büyüklüğünde kesilen hamurların et suyunda kaynatılmasıyla hazırlanan bir yemek.

O zaman tilki:

- Ey dostum, sen benim üstüme çık, sana görmediğin memleketleri göstereyim, demiş.

Leylek, tilkinin üstüne çıkarak oturmuş. Tilki, leyleğe:

- Dostum, iki kanadını aç, kanatlarının uçlarından dişleyeyim ki, yüksek yerlerden zıplarsam düşmeyesin, demiş.

Leylek iki kanadını açmış ve tilki, leyleğin kanatlarını dişlemiş. Tilki nerede çalılık ve sazlık varsa onun içine girmiş. Leyleğin kanatlarındaki bütün tüyler dökülmüş, kıpkırmızı eti ortaya çıkmış. Tilki sonunda durmuş ve leyleği üstünden düşürmüş. Leylek:

- Teşekkür ederim tilki, olacağım kadar oldum. Bu kadar oyun yeter bundan sonrası kalsın, demiş.

Leylek bu olaydan sonra dere boyunda kurbağa yiyerek kırk gün kendine bakmış. Evinde uyuyup uzun süre dinlenmiş ve leyleğin kanatlarında tüyler yeniden çıkmış. Leyleğin tüyleri uçacak gibi olduğunda uçarak tilkinin yanına gitmiş ve tilkiye:

- Dostum, iyi misin? Evime buyur gel, senin oyunun çok ilginçmiş, ben de sana acayip oyunlar göstereceğim, demiş.

Tilki, leyleğin evine gitmiş. Leylek, tilkiye:

- Hadi dostum, üstüme çık, demiş. Tilki leyleğin üstüne çıkınca, yavaş yavaş uçarak tilkiyi gökyüzüne çıkarmış ve ona:

- Yer görünüyor mu? diye sormuş.

Tilki:

- Evet, görünüyor, diye cevap vermiş.

Leylek uçarak daha yükseklere çıkmış. Bir saat sonra tilkiye:

- Tilki, yer görünüyor mu? diye tekrar sormuş.

Tilki:

- Hayır, artık görünmüyor, diye cevap vermiş.

O zaman leylek:

- Şimdi menzile yakınlaştık, bu kanadım yoruldu, diğer kanadıma geç, demiş. Tilki yavaş hareketlerle leyleğin bu kanadından diğer kanadına geçerken leylek aniden dönmüş. Tilkinin ayakları havaya dikilerek tepe taklak olmuş ve döne döne aşağıya düşmüş.

Koyunlarını yayan bir çoban postunu yere yaymış, üstünde kaygısız kaygısız oturuyormuş. Çoban bir ara gökyüzüne baktığında, gökyüzünden bir şeyin kendisine doğru düştüğünü fark etmiş. Çoban onu görünce; "Bu Allah'ın gönderdiği bir bela olmalı" diye düşünüp, hemen yerinden kalkmış ve koyunlarını da bırakarak oradan kaçmış. Tilki, o çobanın postunun üstüne düşmüş. Postu çekerek bir taşın yanına gitmiş, postu taşın dibine yaymış ve oraya yatıvermiş.

Tilki bir gün postun üstünde otururken bir kurt onun yanına gelmiş ve postu göstererek:

- Ey tilki, bu elbiseyi kim dikti, diye sormuş.

Tilki:

- Kendim biçtim, kendim diktim, demiş.

Kurt:

- Yoksa sen terzi misin, eğer terziysen bana da böyle bir post dikiver. Acaba bu post kaç koyunun derisinden olur, diye sormuş.

Tilki:

- On dört koyunun derisinden olur, ama sen büyüksün, sana ancak otuz beş koyunun derisinden post olur, demiş.

Kurt bunun üzerine, otuz beş koyunu sürüp getirmiş, koyunları kesmiş, etlerini ayırmış ve hepsini hazırlayarak tilkiye vermiş. Tilki, koyunların derilerini toplamış ve üzerine çıkarak oturmuş. Otuz beş koyunun etini yemiş ve yatmış. Aradan bir ay geçtikten sonra kurt gelmiş ve tilkiye:

- Ey terzi, post hazır mı, demiş.

Tilki:

- Post bitti, sadece yakasında kesilecek bir yer kaldı. Sen burada otur, ben komşulardan bir makas alayım, yakasını yenini kestikten sonra üstünüze giydireyim, deyip kurdu oturtmuş ve kaçmış. Kurt, tilkiyi geç saatlere kadar beklemiş fakat tilki gelmemiş. Kurt sonunda tilkinin kendisini aldattığını anlayınca kalkıp tilkinin evine gitmiş. Tilkinin evinde ne tilki ne de post varmış. Tilki yüksek bir yere çıkmış, etrafa bakındığında tilkinin bir yerde saklandığını görmüş. Kurt, tilkiyi kovalamaya başlamış, kurt arkasından tilkiye yaklaştığında tilki bir oyuk görmüş ve oyuğun içine girmiş. Kurt da tilkinin peşinden oyuğa girmek istemiş, çok uğraşmış ama oyuğa sığmadığı için girememiş. Kurt hiç kıpırdamadan üç gün tilkinin çıkmasını beklemiş, bu arada da çok acıkmış. Kurt, bir çiftçinin güğümünü almış ve tilkinin içine girdiği oyuğun ağzına koymuş. Rüzgâr estiğinde güğüm ses çıkarıyormuş, bu ses tilkiye kurdun uluma sesi gibi gelmiş. Tilkinin karnı çok acıkmış. Sonunda dayanamayıp, oyuktan başını yavaşça çıkardığında kurdun orada olmadığını görmüş. Tilki, kurdun kendisini aldattığını anlayınca; "Meğer beni aldatan senmişsin güğüm, şimdi sana haddini bildireceğim" demiş, güğümü kuyruğuna bağlamış ve onu sazlıklara götürmüş.

Tilki güğüme:

- Bana canım tilki ağabey de, demiş ama güğüm hiç umursamamış.

Tilki:

- Seni derenin suyuna batırıp öldüreceğim, demiş. Tilki, güğümü sürükleyerek götürmüş ve onu derenin suyuna daldırmış. Güğümün içine su dolmaya başlayınca dibe doğru çökmeye başlamış ve tilkiyi de kuyruğundan derenin içine çekmiş. Suda sürüklenmeye başlayan tilki:

- Canım güğüm beni bırak, diye yalvarsa da güğüm, tilkiyi bırakmamış. Tilki sonunda dayanamayıp kuyruğunu koparmış ve güç bela kendini kurtarmış. Kuyruğu kopan tilki yolda oynayan kırk tilkiyle karşılaşmış. Tilkiler:

- Hey kısa kuyruk, diyerek peşine takılmışlar ve uzun süre onunla dalga geçmişler.

Kuyruğu kısa tilki bir gün diğer tilkileri üzüm yemeye götürmüş. Tilkiler, olgunlaşmış çeşitli çeşit üzümleri görünce çok sevinmişler. Kuyruğu kısa tilki onlara:

- Sevinmek için daha erken çünkü karnınızı doyurmadan üzümler kaçabilir, demiş.

Tilkiler:

- O zaman bu biraz karışık bir iş, deyip üzülmüşler.

Kuyruğu kısa tilki:

- Üzülmeyin, bunun da çaresi var. Hepiniz kuyruklarınızı asma kütüğüne sıkıca bağlarsanız, üzümler kaçarken onları yakalayabilirsiniz, demiş.

Tilkiler, kuyruğu kısa tilkinin bu sözüne inanmışlar, kuyruklarını asma kütüğüne sıkıca bağlayıp üzüm yemeye başlamışlar. Çok geçmeden bağın sahibi elinde sopasıyla gelmiş. Kuyruğu kısa tilki oradan sessizce kaçmış. Kırk tilki yedikleri dayağın acısıyla kuyruklarını koparıp kaçmışlar ve kendilerini güç bela kurtarmışlar. Böylece kırk tilkinin de kuyruğu kısalmış ve diğer tilkiyle dalga geçmeyi bırakmışlar.

4. Tilki ile Tavus (Tülki bilan Tavus)

Masal ya masal, keçilerin besilisi, sülün kızılmış, kuyruğu uzunmuş, gök buza binmiş, bıyığı kırılmış, kaz karneyciymiş[655], ördek surneyciymiş[656], alakarga ezancı, karakarga kazancı, serçe fitneciymiş, toygar eyerciymiş, kurt çeşniciymiş, tilki muhafızmış. Masalımın eri var, yedi günlük yeri var, yedi günlük yerinde kuyruğu kısa kurt var. Günlerden bir gün tilki giderken, bir tavus kuyruğunu yelpaze gibi açmış karşıdan geliyormuş. Onu gören tilki:

- Ey tavus çok güzel oynuyormuşsun, oyna da görelim, demiş.

Tavus, kuyruğunu yelpaze gibi açmış ve oynamaya başlamış. Tilkinin karnı çok açmış. Tavus oynarken tilki onu yakalamış. Tavus bakmış tilkinin niyeti bozuk, kendisini yiyecek, tilkiye:

- Bana ne yapacaksın, ey tilki? demiş.

Tilki:

- Karnım çok aç, şimdi seni yemek istiyorum, demiş.

Tavus:

- Tamam ye fakat beni yemeden gözümün önünde bir Fatiha oku da gözlerim açık gitmesin, demiş.

O zaman tilki içinden duayı okumuş, ellerini kaldırmış ve "Âmin, Allahu Ekber" demiş, tavus tam o anda tilkinin elinden kurtulmuş ve uçup gitmiş. Tilki elleri havada, tavusun arkasından bakakalmış ve duasına devam etmiş:

---

[655] Karney: Boyu iki ile üç metre civarında, bakırdan yapılmış bir boru olan karney, bayram ve düğünlerde çalınan, bir açık hava çalgısıdır.

[656] Surney: Form ve işlev olarak zurna ile aynı olan surney, Özbeklerin geleneksel üflemeli çalgılarından biridir.

- Yemek yemeden önce dua okuyan ahmakmış, yemeğini yedikten sonra dua etmek gerekirmiş, âmin Allahu Ekber, diyerek duasını tamamlamış.

5. Geyik ile Susak (Kiyik bilan Kadi)

(Bir) varmış, (bir) yokmuş, (bir) açmış da (bir) tokmuş. Bir geyik varmış. O geyiğin yuvası dağın yamacındaymış, yuvasının yanında da bir kavak ağacı varmış. Adamın biri gelip kavağın tepesine bir susak asmış. Susak gece gündüz ağacın başında tıngırdayıp dururmuş. Geyik, susak asıldığı günden beri yuvasından çıkamaz olmuş. Geyik her gün, yavaşça yuvasının ağzına gelip susağa bakarmış. Susağın tıngırtısını duyunca "Avcı herhalde" deyip korkarak tekrar yuvasına kaçarmış. Geyik korkudan bir hafta, on gün yuvasından çıkamamış. Geyik sonunda açlıktan bayılacak hale gelince; "Açlıktan öleceğime avcı beni vuracaksa vursun, dünyayı tekrar bir görüp öyle öleyim" demiş. Yavaş yavaş yuvasının ağzına gelip dikkatlice baktığında onun rüzgârda ağaca çarparak tak, tuk eden bir susak olduğunu anlamış. Geyik kendi kendine; "Bu susak beni günlerdir ne hale getirdi, bunu kavağın başından alayım, istediğimi yapayım" diye düşünmüş ve susağı ağacın üstünden alarak aşağıya inmiş. Geyik, susağı kuyruğuna asmış, bütün gücüyle koşmuş ve susağı dağlara taşlara vurarak tıngırdatmış. Sonunda çok yorulmuş, kendi kendine "Şimdi seni suya bir batırayım" demiş. Susağı kuyruğuna daha sıkı bağlayarak, pınarın yanına gitmiş ve kuyruğundaki susağı yavaşça suya sokmuş. Susağın içine su dolmaya başlayınca susak geyiği suyun içine doğru çekmeye başlamış. Geyik kuyruğunu bütün gücüyle yukarı çekmiş ve geyiğin kuyruğu aniden kopmuş. Geyik bir kenara çekilerek; "Kuyruğum kopmasaydı, susak beni suyun içine çekip öldürürdü. Şimdi bir şeyler yiyeyim" diye düşünürken yanına yedi tane geyik gelmiş.

Geyiklerden biri:

- Hey dostum, kuyruğun neden böyle kısa, diye sormuş.

Bu geyik:

- Ey dostlar, bir susak beni on gün eve hapsetti. Az kalsın açlıktan ölecektim. Sonunda onu kandırdım. Kuyruğuma bağladım, dağda koşarak tıngırdattım. Sonra, sıkıca kuyruğuma bağlayıp suya soktum, bana zorluk çıkardı. "Canım susak, dostum susak" desem de bana kulak asmadı, kuyruğumu koparıp suyun dibini boyladı. Bu yüzden kuyruğum kısaldı, demiş.

Dostları:

- Sen onu bize göster, biz senin öcünü alalım, demişler. Bunlar birlikte yürürken bir düven görmüşler. Kısa kuyruklu geyik:

- Ey dostlar, benim bir fikrim var, demiş.

Dostları:

- Evet, söyle bakalım fikrin nedir? demişler.

Kısa kuyruklu geyik:

- Şu düveni söküp götürsek nasıl olur, demiş.

Dostları:

- Peki, sahibi gelirse ne yapacağız, demişler.

Kısa kuyruklu geyik:

- Ben sahibini biliyorum, evi uzakta, demiş.

Dostları:

- Tamam, peki düvenci kim olacak, demişler.

Kısa kuyruklu geyik:

- Tabii ki ben olacağım, ben harman türküsünü iyi bilirim, demiş.

Dostları, kısa kuyruklu geyiğin söylediklerini kabul etmişler ve düvenin yanına gelmişler. Kısa kuyruklu geyik, diğer geyikleri yan yana getirip düvene bağlamak istemiş. Geyikler:

- Hey, bizi düvene boynumuzdan bağlamayacak mısın, demiş.

Kısa kuyruklu geyik:

- Eğer boyunlarınızdan bağlarsam, avcı gelirse hepinizi öldürür. O yüzden kuyruklarınızdan bağlayacağım. Avcı gelirse ip kolayca çözülür, demiş. Geyiklerin hepsinin kuyruklarını tek tek düvene bağlamış ve türkü söyleyip harman döver gibi onları döndürmeye başlamış. Kısa kuyruklu geyik, onları biraz döndürdükten sonra:

- Vay, insan kokusu geliyor, demiş ve bir oraya bir buraya bakıp; "Avcı geliyor!" diye bağırarak kaçmaya başlamış. Diğer geyiklerin hepsi; "Avcı geliyormuş!" diyerek her biri bir tarafa kaçmaya çalışmış. Böylece, diğer geyiklerin de kuyrukları kopmuş ve hepsinin kuyruğu kısalmış. Düvenci geyik oradan kaçıp gitmiş.

6. Oduncu Yiğit ile Aslan (Otınçi Yigit bilan Şir)

Bir yiğit ormana odun toplamaya gitmiş. Bir ağacı seçip onu yerinden sökmek istemiş. O sırada oraya bir aslan gelmiş. Aslan:

- Ey insanoğlu, buraya neden geldin, ne yapıyorsun, demiş.

Yiğit:

- Bu kavağı devireceğim, demiş.

Aslan:

- Ben bu kadar güçlü olmama rağmen kavağı deviremiyorum, sen nasıl devireceksin, demiş.

Yiğit:

- Ey arkadaş, ben çok güçlüyüm, demiş.

Aslan:

- Madem sen bu kadar güçlüsün, hadi o zaman, ikimiz güreşelim de gücümüzü sınayalım, demiş.

Yiğit:

- Tamam güreşelim, demiş.

İkisi güreşmeye hazırlanırken yiğit aslana:

- Gücümün yarısı evde kalmış, gidip alıp geleyim, demiş.

Aslan:

- Tamam alıp gel, sonra yenilince gücüm evde kalmıştı deyip itiraz edersin, demiş. Yiğit gücünü almaya gider gibi yapıp bir kenarda biraz beklemiş ve geri dönmüş.

Aslan:

- Gücünü alıp geldin mi, diye sormuş.

Yiğit:

- Alıp geldim, demiş.

Aslan:

- Hadi güreşelim o zaman, demiş.

Yeniden ikisi güreşmeye hazırlanırken yiğit:

- Ey aslan, gücümün birazı yine evde kalmış. Hemen alıp geleyim, demiş. Giderken yoldan geri dönmüş ve aslana:

- Sakın kaçma, beni burada bekle, demiş.

Aslan:

- Ben kaçmam, aslanın sözü birdir, demiş.

Yiğit:

- Yok, içimden sana inanmak gelmiyor. Seni bağlayıp öyle gideceğim, demiş.

Aslan:

- Tamam bağla o zaman, demiş ve yiğidin kendisini bağlamasına izin vermiş. Yiğit, aslanı sıkıca bağlamış, ağaçtan bir dal koparıp güzel bir sopa yapmış ve aslana vurmaya başlamış.

Yiğit, aslanın; "Canım insanoğlu, bana vurma, bir daha insanların karşısına çıkmayacağım" diyerek yalvarmasına aldırmadan vurmaya devam etmiş. O sırada bir kaplan oraya gelmiş. Yiğit, kaplanı görünce korkudan kavak ağacının başına çıkmış. Kaplan, aslanın bağlanmış olduğunu görünce:

- Ey aslan, bu kadar güçlü olmana rağmen neden kendini insanoğluna dövdürüyorsun, demiş.

Aslan:

- Aklın varsa insanoğlu ile karşılaşma, buradan hemen kaç. Yoksa seni de yakalayıp bağlar ve vurmaya başlar, demiş. Aslanın bu sözlerini duyan kaplan arkasına bakmadan kaçmaya başlamış. Yiğit, kavağın üstünden inmiş ve aslanı çözerek serbest bırakmış. Kavak ağacını devirip evine götürmüş, böylece murat ve makasına ermiş.

7. Baba Tekenin Hilesi (Serkababaning Hiylasi)

Bir varmış bir yokmuş, (bir) açmış da (bir) tokmuş, bir zamanlar yaşlı bir teke ve binden fazla yavrusu varmış. Baba tekenin yavruları daima otlakta otlarmış. Bir gün bir kurt ortaya çıkmış. Kurt taşların arasından yavruları gözetleyip kendi kendine şöyle demiş:

- Vay vay vay hepsi birbirinden semizmiş. Burada kendime bir yer bulayım, gündüzleri yatıp geceleri ava çıkayım.

Keçiler, kurdun böyle bir niyeti olduğunu anlayarak hemen baba tekenin evinde toplanmışlar. Orada baba teke ile bir keçiyi vekil tayin etmişler.

Ertesi gün baba teke ile keçi, aslanın evine doğru yola çıkmışlar. Saygı göstererek aslanın evine girmişler.

Aslan:

- Hayırdır neden geldiniz, diye sormuş.

Baba teke ağlamaklı bir sesle olan biteni anlatmış ve durumlarını arz etmiş. Aslanın gözleri dolmuş, yerinden hışımla kalkmış:

- Bana o hırsızı gösterin, ona haddini hemen bildireyim, demiş.

Keçiler, aslanı yaşadıkları yere götürürken yolda keçileri gözetlemekte olan kurda rastlamışlar. Aslan, keçilerin gözünün önünde kurdu hemen öldürmüş ve yaptığının karşılığı olarak iki keçi almış. Gitmeden önce baba tekeye bakarak:

- Bundan sonra bana her gün bir keçi getireceksin, diye emretmiş.

Ertesi gün baba teke hiçbir şey olmamış gibi, aslanın evine eli boş gitmiş. Bunu gören aslan çok sinirlenip:

- Neden böyle elin boş geldin, bana getireceğin keçi hani nerede? demiş.

Baba teke:

- Elimde bir keçiyle size gelirken yolda bir aslan keçiyi elimden aldı. Onun için size eli boş geldim, demiş.

Aslan hiddetlenerek:

- O aslan nasıl bir aslanmış, onu bana hemen göster, diye bağırmış.

Baba teke, aslanı bir kuyunun yanına götürmüş. Kuyunun başına giderek; "Burası o aslanın evi" demiş. Aslan kuyunun içine doğru eğilmiş ve suyun üzerindeki yansımasını görmüş. Aslan, kendi yansımasını başka bir aslan zannederek kuyunun içine atlamış ve kuyunun içinde ölmüş. Ondan sonra baba teke ve diğer keçiler yine huzurlu bir şekilde yaşamaya devam etmişler.

8. Keçinin Öç Alması (Eçkining Öç Alişi)

Bir varmış bir yokmuş, yüksek dağın bağrındaki, geniş otlaklı, yemyeşil vadide bir keçi yavrularıyla birlikte yaşarmış. Keçinin yavrularından birincisinin adı Bübüli, ikincisinin Gülsarı, üçüncüsünün Sergüli, dördüncüsünün Hamurturuş, beşincisinin Mirzahorış ve altıncısının adı da Lalekızğaldak imiş.

Keçi yavrularını çok sever, hatta yavruları için kendi canını bile vermekten çekinmezmiş. O her gün dağ başındaki otlağa gidermiş. Otlağa gitmeden yavrularına, kapıyı içeriden kilitlemelerini ve evden dışarıya kesinlikle çıkmamalarını tembihlermiş. Sonra yemyeşil otlaktaki otlardan doyuncaya kadar yer, dağın bağrından şırıldayarak akan, cam gibi berrak, kaynak sularından kana kana içermiş. Keçinin bütün düşüncesi yavrularını sağ

salim büyütmekmiş. Yavruları için dağdaki taze otları toplayıp çuvala koyar ve ot çuvalıyla birlikte evine dönermiş. Eve vardığında kapıyı yavaşça çalar ve yumuşak bir sesle yavrularını şu şekilde çağırırmış:

Bülbülican yavrum,
Gülsarıcan yavrum
Sergülican yavrum,
Hamurturuş yavrum,
Mirzahorış yavrum,
Lalekızğaldak yavrum,
Aç kapıyı canım yavrum,
Çuvalım dolu ot getirdim,
Memelerim dolu, süt getirdim,
Aç kapıyı, canım yavrum.

Bunu duyan oğlaklar sevinerek kapıyı açarmış. Anne keçi, getirdiği taze otla ve tatlı sütüyle yavrularını doyurur, sonra onları yalayıp okşayıp sever ve uyuturmuş. Keçi, ertesi gün yavrularını yine emzirir, ot dolu çuvalı önlerine bırakarak tekrar otlağa gidermiş.

Onlar bu şekilde rahat bir hayat sürerken başlarına bir iş gelmiş. Yakınlardaki bir mağaraya bir kurt gelmiş. Bu aç kurt çok yaşlı olduğu için sürüden ayrılıp mağarada yaşamaya başlamış. Kurdun niyeti, çevredeki güçsüz hayvanları yakalayıp yiyerek gün geçirmekmiş.

Anne keçi otlakta otlarken kurt uyanmış, mağarasından dışarı çıkmış ve gerinmiş. Kurdun karnı çok açıkmış. Kafasını yukarı kaldırarak havayı koklamış, uluduktan sonra kendi kendine: "Keçi kokusu geliyor, yakınlarda keçiler var herhalde, karnım da çok acıktı, şu aptal keçisakalları büyük bir iştahla yiyeceğim" diye düşünmüş. Kurt kuyruğunu kıstırarak mağaradan vadiye doğru yürümeye başlamış. Otlamakta olan anne keçi, kendisine doğru gelmekte olan kurdu görmüş, omzundaki ot çuvalı bir kenara bırakmış ve mızrağa benzeyen boynuzlu kafasını kurda doğru çevirmiş. Kurnaz kurt, keçiyi aldatmak için onu yan taraftan yaklaşmış, anne keçi bir anda o tarafa doğru dönmüş ve kurdu öyle bir süsmüş ki mızrak gibi keskin uçlu boynuzları az kalsın kurdun karnını yarıyormuş. Kuyruğunu kıstırıp kendini kenara zor atan kurt, keçiye bakarak:

- Lanet hayvan sen dur bakalım, seninle başka türlü konuşacağım, demiş.

Keçi evine dönmüş, kurt da onu gizlice takip etmiş. Keçi evine yaklaştığında, kurt yakınlardaki bir çukura saklanmış ve oradan keçiyi izlemiş. Keçi, her zaman yaptığı gibi yumuşak bir sesle yavrularının adını tek tek saymış ve kapıyı açmalarını istemiş. Oğlaklar kapıyı açmış, anneleri de içeri girmiş.

Anne keçi yavrularına:

- Yavrularım, bundan sonra çok dikkatli olun, otlağımızda kötü bir kurt ortaya çıktı. O kurt bana saldırdı, ben kendimi zor kurtardım. Ben evde olmadığımda sakın kapıyı açmayın, kurt gelip sizi yemesin, diye tembihlemiş.

Oğlaklar:

- Tamam anne dikkatli oluruz, demişler.

Keçinin evine girmesiyle birlikte kurt saklandığı çukurdan çıkmış, yalanarak "hay-hay" demiş ve kendi kendine:

- Ben analarını yiyecektim, demek burada semiz oğlakları varmış. Dişlerim analarının etini zor keserdi, oğlakların eti benim gibi yaşlı bir kurt için çok daha iyi. İyisi mi ben yarın anaları otlağa gittiğinde buraya geleyim, diye düşünmüş.

Kurt yaşadığı mağaraya geri dönmüş. Ertesi gün anne keçi otlağa gittiğinde kurt, keçinin evine gitmiş. Anne kurt gibi kapıyı çalmış ve sesini ona benzetmeye çalışmış, sert ve hırıltılı bir sesle şu türküyü söylemiş:

Bübüli yavrum,
Lalekızğaldak yavrum,
Arkam dolu, ot getirdim,
Memelerimde süt getirdim,
Kapıyı açın, yavrularım.

Oğlaklar:

- Böyle hırıltılı sesle türkü söyleyen kim, diye sormuşlar.

Kurt:

- Ben annenizim, demiş.

Oğlaklar, kapıda kendilerini çağıranın anneleri olmadığı anlamışlar, oğlaklardan biri:

- Hayır, sen bizim annemiz değilsin, annemizin sesi seninki gibi hırıltılı değil, bizim anamız bembeyaz, kaşlarında kına, gözlerinde sürme var, demiş.

O zaman kurt hiçbir şey yapamamış, yaptığı hile meydana çıkmış. Kurt dağın başındaki ardıç ağacının dibine gitmiş ve oraya oturarak oğlakları nasıl kandıracağını düşünmeye başlamış. Düşünmüş düşünmüş ve sonunda bir yol bulmuş. Kurt, berrak kaynak suyuna girmiş, sudan çıkmış ve vücudu kurumadan dağların arasındaki kireçli bir yere gitmiş. Toz gibi kirecin üstünde yuvarlanınca kurdun tüyleri keçininki gibi bembeyaz olmuş. Kurt, kaşına kına yakmış, gözüne sürme çekmiş ve tekrar keçinin evine gelmiş. Kapı deliğinden içeriye bakmış, oğlaklar evde oynuyormuş. Kapıyı yavaşça çalmış, sesini keçinin sesine benzeterek şu türküyü söylemiş:

Bülbülican yavrum,
Gülsarıcan yavrum
Sergülican yavrum,
Hamurturuş yavrum,
Mirzahorış yavrum,
Lalekızğaldak yavrum,
Aç kapıyı, canım yavrum,
Çuvalım dolu, ot getirdim,

Memelerim dolu, süt getirdim,
Aç kapıyı, canım yavrum.

Oğlaklar, bu sesin annelerinin sesi olduğunu zannederek sevinmişler ve kapının yanına toplanmışlar. Gülsarıcan kapının zincirini indirir indirmez kurt var gücüyle kapıya yüklenmiş. Sergülican; "Kaçın, bu kurtmuş" diye bağırmış ve hemen kapının arkasına saklanmış. Diğer oğlaklar ise, nereyi buldularsa oraya kaçmış; biri ocağın içine, biri sandığın içine, biri de mutfak rafına saklanmış.

Kurt, ocağın içine, kapı arkasına ve mutfak rafına saklanan oğlakları bulamamış ama diğer üç oğlağı yemiş ve evden çıkıp gitmiş.

Bir süre sonra anne keçi otlaktan dönünce evin kapısının açık olduğunu, evdeki her şeyin altüst edildiğini görmüş. Telaşla içeri girmiş ama evde kimseyi görememiş. Keçinin yüreği cız etmiş, sesi titreyerek yavrularını çağırmış fakat hiçbiri cevap vermemiş. Tekrar çağırdığında ocağa, kapı arkasına ve mutfak rafına saklanan üç oğlak ortaya çıkmış. Oğlaklar ağlayarak olan biteni annelerine anlatmış.

Anne keçinin dünyası başına yıkılmış ve kurttan öç almanın yollarını aramaya başlamış. Düşünmüş, düşünmüş ve sonunda bir yol bulmuş. Keçinin evinin avlusunda bir çukur varmış, keçi bu çukurun içinde ateş yakmış, ateş kor gibi olduktan sonra üstüne eski bir hasır sermiş ve hasırın üstüne de bir çul koymuş. Çulun üzerine minderleri koyarak bir sofra hazırlamış. Kendisi de pilav pişirmek için hemen kazanın başına geçmiş, pirinç koymuş ve pilavı pişirmiş. Keçi, oğlakları evde bırakıp kurdu aramaya çıkmış. Aramış, aramış sonunda kurdu mağaranın içinde dinlenirken bulmuş. Keçi, kurda oldukça saygılı bir biçimde selam vermiş ve elini göğsüne koyarak:

- Kurt bey, dün ben evde yokken, ne olduğunu bilmediğim bir mahlûk yavrularımdan üçünü yemiş. Ben onun için ölü aşı veriyorum, eğer zat-ı âlileriniz dilerse bizim evimizi şereflendirseniz, demiş.

Kurt, yediği oğlaklardan sonra karnının patlayacak gibi şişmiş olmasına rağmen teklifi hemen kabul etmiş. İkisi birlikte keçinin evine gitmişler. Dolu sofrayı gören kurt, bin bir nazla, çukurun üstündeki mindere oturmak istediğinde, hasır bir anda çökmüş ve kurt çukura düşmüş. Kor ateşin üstüne düşen kurt acı içinde bağırmaya başlamış. Çukurun içinde bir o tarafa, bir bu tarafa dönmüş:

- Yandım aman, ölüyorum kurtarın! Melun keçi beni buradan çıkar, diye avaz avaz bağırmış.

Keçi o sırada gülerek:

- Kimsesi yok, çok yazık. Bende yanığın ilacı var, demiş.

Kurt, kor ateşin üzerinde yanarken:

- Yanığın ilacı nedir, diye sormuş.

Keçi:

- Yanığın ilacı kırmızı acı biberdir, demiş.

Kurt:

- Çabuk bana kırmızı acı biber at, diye bağırmış.

Keçi, çukura birkaç tane kırmızı acı biber atmış. Kurt yanan yerlerine kırmızı acı biberi sürmüş, acısı birken on olmuş ve tekrar bağırmaya başlamış:

- Yanığın ilacı nedir, diye sormuş.

Keçi:

- Yanığın ilacı tuzdur, diyerek cevap vermiş.

Kurt:

- Çabuk bana tuz at, diye bağırmış.

Keçi, çukura biraz tuz atmış. Kurt tuzu bedenine sürmüş, acılar içinde tekrar:

- Yanığın ilacı nedir, diye bağırmış.

Keçi:

- Yanığın ilacı pıtraktır, demiş.

Keçi, çukura bir kucak dolusu pıtrak atmış. Kurt pıtrakların arasında yuvarlanmış, acısı yüz kat daha artmış. Kurt acı içinde bağırmış ve sonunda azap içinde orada can vermiş. Keçi de hayatta kalan yavrularıyla mutlu bir hayat yaşamış.

9. Keçi, Koyun ve Kurtlar (Eçki, Koy ve Börilar)

Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanda bir adamın bir keçisi ile bir koyunu varmış. Adam, keçisi ve koyununa çok iyi baktığı için hayvanları çok semizmiş. Keçi bir gün sahibinin "Keçiyi kesip yiyelim" dediğini duymuş, koşarak koyunun yanına gitmiş ve ona:

- Ey dostum, sahibimiz seni kesip yemek niyetinde. Kendi kulağımla duydum, seni durumdan haberdar etmek için hemen buraya geldim, demiş.

Bunu duyan koyunun gözleri şaşkınlıktan yerinden çıkacak gibi olmuş ve koyun oradan hemen kaçmak istemiş. Koyun, keçiye:

- Dostum keçi, madem sahibimiz beni yemek istiyor ikimiz beraber kaçalım. Ben neden kaçayım ki diyecek olursan ben kaçtıktan sonra sıra sana gelecek de ondan, demiş.

Keçi bu fikri hemen kabul etmiş. Kırda, çölde yol almışlar, bir kurdun kellesinin yanına varmışlar. Kurdun kopmuş kellesini gören keçi, kelleyi koyuna göstererek:

- Koyun kardeş, işte bu senin ezeli düşmanının kellesi. Bunu torbana koy, bakarsın bir gün gerekir, demiş.

Koyun korktuğu için kellenin yanına gidememiş ama korktuğunu keçiye belli etmeden:

- Keçi kardeş, gel bu kelleyi birlikte torbaya koyalım. Neden diyecek olursan, benim tek başına hem torbayı açıp hem de kelleyi torbaya koymam zor olur, iyisi mi sen torbayı aç, ben de kelleyi torbaya koyayım. Sen zaten sakallı bahadırsın, gel dostum bu işi birlikte halledelim, demiş.

Keçi, koyunun teklifini kabul etmiş, ikisi birlikte kelleyi torbaya koymuş ve arkalarına bakmadan tekrar yola koyulmuşlar. Onlar yol yürümüşler, yol yürüyüp bol

yürümüşler ve bir otlağa varmışlar. Orada rahat bir nefes almışlar, otlamışlar ve karınlarını iyice doyurduktan sonra birçok kurdun birlikte pilav pişirdiklerini görmüşler.

Koyun, keçiye bakarak:

- Ne yapacağız, diye sormuş.

Keçi, koyuna; "Bekle" demiş ve kurtların yanına giderek onlara:

- Selamün aleyküm, hayırlı akşamlar, demiş.

Kurtlar birbirlerine bakarak gülüşmüşler ve kendi kendilerine; "Allah bize et gönderdi" demişler.

O sırada kurtlardan biri yerinden kalkıp keçiye yakınlaşmış, keçi ihtiyatı elden bırakmadan kurtlara:

- Size et lazım mı? Ne kadar lazımsa, bizde o kadar bulunur, demiş. Daha sonra koyuna bakarak:

- Git, torbanın içindekilerin iyisinden bir kelle getir, demiş.

Koyun saygı göstererek gitmiş, torbanın içindeki kelleyi getirmiş ve keçiye uzatmış.

Keçi kızmış gibi davranarak:

- Neden en güzelini getirmedin, diye bağırmış.

Koyun da:

- Efendim, dokuz kellenin en güzeli bu, eğer bundan daha güzeli gerekiyorsa, bunların kellelerinden birini hemen koparıp alın, demiş.

Bu sözleri duyan kurtlar, hemen yerlerinden kalmışlar ve kaçmaya başlamışlar. Keçi yanındaki kurdu var gücüyle süsmüş, kurt yere boylu boyunca uzanmış, can havliyle kaçıp kurtulmuş. Koyun ile keçi pişen pilavı yemişler ve rahatça yatmışlar.

10. Buzağı, Keçi ve Kuzu (Buzak, Eçki ve Kozi)

Bir varmış da (bir) yokmuş, bir tembel adam varmış, onun çalışmaya hiç niyeti yokmuş. Adam o derece tembelmiş ki güneşe çıkıp oturmaya bile üşenirmiş.

Tembel adamın hanımından başka kimi kimsesi yokmuş. Bahar gelip otlar yeşerdiğinde yazın sıcak günleri gelmeden zenginler kendi sürüleriyle yaylaya göçerlermiş. Tembel adam hiçbir hayvanı olmasa dahi hanımıyla birlikte zenginlerin peşine takılıp yaylaya göçermiş.

Aradan bir süre geçtikten sonra, tembelin hanımı birilerinin işini yapmış ve biraz para kazanmış ve kazandığı parayı eşine vermiş. Ona:

- Biz de birkaç hayvan alalım, yaylaya öyle göçelim, bu parayla pazardan hayvan satın al, demiş.

Tembel pazara gitmiş, parası yetmediği için büyükbaş hayvan alamamış, pazarda dolaşmış dolaşmış sonunda hastalıklı bir oğlak satın almış.

Bir hafta geçtikten sonra tembelin hanımı hayvan alması için tembele biraz daha para vermiş. Tembel, pazardan hastalıklı bir kuzu satın almış.

Bir hafta sonra, tembelin hanımı ona tekrar para vermiş:

- Pazardan bir hayvan satın al, demiş.

Tembel pazara gitmiş, bu defa hastalıklı bir buzağı satın almış.

O arada bahar gelmiş ve zenginler hayvanlarıyla yaylaya göçmeye başlamışlar. Tembel, hayvanlarına hiç bakmadığı için onları evde unutmuş ve hanımıyla birlikte yaylaya göçmüş. Hanımı da; "Hayvanlarımız nasılsa zenginlerin hayvanlarının arasındadır" diye düşünerek, hiç endişelenmemiş. Bahar gelince, tembelin kışın yaşadığı evin bulunduğu yerde de otlar çıkmış ve tembelin orada otlayan bakımsız hayvanları kısa zamanda semirmiş. Buzağı boğa, oğlak keçi, kuzu da koç olmuş. Üçü her gün beraber otlarmış, sonra da gelip evdeki ahırda yatarlarmış.

Günlerden bir gün ahıra kurt gelmiş. Kurt, hayvanları görünce, kendisine üç günlük yiyecek çıktığını düşünmüş ve neşe içinde şu türküyü söylemiş:

Dıngırdık-dıngırdık,
Buzağıcık da bir günlük.
Dıngırdık-dıngırdık,
Oğlakçık da bir günlük.
Dıngırdık-dıngırdık,
Kuzucuk da bir günlük.

Bunu duyan akıllı buzağı, düşünmüş ve kurda haddini bildirmeye karar vermiş. Buzağı ayağa kalmış ve:

- Keçi, sen kapıyı kapat, koyun, sen deliği kapat, demiş.

Buzağı dilini çıkarıp böğürmeye başlayınca kurt korkudan ne yapacağını bilememiş, evden çıkıp kaçmaya başlamış. Kurt telaşla kaçarken bir yerde toplanan sekiz kurda rastlamış. Kurtlardan biri:

- Hey kardeş, neden böyle telaşla kaçıyorsun, diye sormuş.

Kurt:

- İşte burada buzağı-boğa, keçi-teke, kuzu-koç üçü beraber beni aralarına aldı, onlardan kaçıyorum, çevik ve hızlı olduğum için kurtuldum, yoksa ölürdüm, demiş.

Kurtlardan biri:

- Telaşlanma bizi onların yanına götür, biz onları perişan edip yiyelim, demiş.

Tembelin hayvanları, kurtların toplanarak kendilerine doğru geldiklerini anlayıp saklanmışlar. Evin avlusunda bir zerdali ağacı varmış. Keçi ile kuzu, önce buzağıyı kaldırarak zerdali ağacının üstüne çıkarmışlar, onun ardından kuzu ve daha sonra da keçi ağaca çıkarak gizlenmiş.

Dokuz kurt bir anda evin avlusuna girmiş. Kurtlar eve ve ahıra bakmışlar. Buzağıyı, keçiyi ve kuzuyu hiçbir yerde bulamayınca kendilerini oraya getiren kurda; "Sen bizi aldattın" diye bağırmışlar. Kurt, diğerlerine:

- Onları işte tam burada görmüştüm, demiş ama kurtları buna zor inandırmış.

Dokuz kurt zerdali ağacının altında toplanıp fal açmışlar. Tam o anda, zerdali ağacının üstünde dallara sarılmış olan buzağı, yavaş yavaş ağaçtan aşağıya kaymaya başlamış.

Buzağı, keçi ve kuzuya sessizce:

- Hey, aşağıya kayıyorum, aşağıya kayıyorum, diye seslenmiş.

Keçi:

- Dilini ısır, dilini ısır, demiş.

Sonunda, buzağı ağacın üstünde tutunamamış ve gümbürdeyerek fal bakan tilkilerin üstüne düşmüş.

Keçi ağacın üstünden:

- Fal bakanı yakala, fal bakanı yakala, diye bağırmış.

Kurtlar çok korkmuş ve dokuzu da başka yöne kaçmış. Kurtlar daha sonra başka bir yerde toplanmışlar. Sağ salim kurtulmalarından çok memnun bir şekilde birbirlerine:

- Fal bakanı yakala, diye bağırıyordu. Onlar bizim falcımızı yakalasalardı yedi ceddimizi kuruturlardı. İyi ki zamanında kaçıp kurtulduk, şimdi bunu başkalarına da söyleyelim de buralara sakın gelmesinler, demişler ve oradan uzaklaşmışlar.

Tembel adamın hayvanları kurtlardan sağ salim kurtulmuş ve mutlu bir şekilde yaşamaya devam etmişler.

Günlerden bir gün tembelin hanımı:

- Bey, bizim hayvanlarımız vardı, onlar nerede kaldı, diye sormuş. Sonra karı koca hayvanlarını aramak için yola düşmüşler. Tembel adam da hanımıyla beraber hayvanları bulmak için çok gayret sarf etmiş.

Tembel ve hanımı evlerine geldiklerinde, hayvanlarının orada otlamakta olduğunu görmüşler. Böylece karı koca hayvanlarına tekrar kavuşup murat ve maksatlarına ermişler.

11. Kedi, Köpek ve Sıçan (Muşuk, İt ve Sıçkan)

Bir varmış bir yokmuş, biri gerçek biri yalanmış. Kadim zamanlarda sadece insanların değil, kanatlısı kuşu, canlısı, dirisi bütün hayvanların kendi hüneri, mesleği, becerdiği bir işi ve söyleyecek bir sözü varmış. Mesela; bıldırcın dokumacı, toygar terzi, karga efsuncu, serçe fitneci, saksağan hekim, alakarga ezancı, karakarga kazancı, kaz surneyci, ördek karneyciymiş. At değirmen çeviricisi, deve yük taşıyıcı, köpek ev bekçisi, sığır sütçü, koyun et ve yağcı, öküz çiftçiymiş. İşte bu zamanlarda, Ciydakapa denilen yerde yaşlı bir karı kocanın baktığı bir kedi, bir köpek ve bir sıçan varmış. Yaşlı karı koca çok fakir ve çaresiz oldukları için, kedi, köpek ve sıçana yiyecek hiçbir şey veremezmiş.

Daima aç oldukları için kedi miyavlamaktan, köpek gece gündüz havlayıp inlemekten, sıçan ise ciyaklayıp ağlayarak yas tutmaktan başka bir şey bilmezmiş. Günlerden bir gün kedi, köpek ile sıçana:

- Hey arkadaşlar, şu yaşlı adamla kadının eline bakarsak verirse yeriz, vermese ölürüz deyip, elimizi kolumuzu bağlayıp bekleyecek miyiz? Biz biraz uğraşalım da ekmek ve süt bulalım. Bu fikre ne dersiniz, demiş. Bu fikir köpeğin de sıçanın da hoşuna gitmiş.

Sıçan:

- Çok doğru söylüyorsun, harekette bereket var derler, demiş.

Köpek:

- Sözlerin doğru, başka diyarlara gidip bir bakalım, belki Allah rızkımızı oralarda verir, demiş.

Üçü birbirine danıştıktan sonra, sabah ezanında yola çıkmışlar. Onlar yola düşmüş, ne az ne çok, yeteri kadar yol almış ve yüksek duvarları olan büyük bir kalenin önüne gelmiş. Sıçan:

- Önce ben kalenin içine gireyim, içeride ne var ne yok bir görüp geleyim, daha sonra sizi çağırırım, demiş ve bir delikten kalenin içine girmiş. Kedi ile köpek dışarıda onu beklemeye başlamış.

Şimdi sözü sıçandan dinleyin: Sıçan delikten kalenin içine girdiğinde kalenin içindeki bahçede, dünyadaki bütün meyvelerin, yiyeceklerin ve nimetlerin her çeşidinin bulunduğunu görmüş. Oradaki ağaçların dalları meyveleri taşıyamadığı için kırıkmış ve tam ortada bir kerevet duruyormuş. Altın kerevette değerli kumaşlardan dikilmiş minderler seriliymiş ve minderlerin üzerinde de çift çift yastıklar varmış. Ortaya bir sofra kurulmuş, sofrada yiyecekler mi, içecekler mi, yoksa etler mi ne isterseniz hepsi varmış. Sıçan bunları görünce ağzının suyu akmış. "Önce dostlarımı da buraya çağırayım, sonra hep beraber karnımızı doyurup keyif süreriz" diye düşünmüş. Hemen girdiği delikten dışarı çıkmış ve dostlarına içeride gördüklerini bir bir anlatmaya başlamış. Bunları duyan kedinin de ağzının suyu akmış ve:

- Hadi hemen kalenin içine girelim, demiş.

Köpek de acele ederek:

- Evet, hemen içeri girelim da karnımızı doyurup keyfimize bakalım. "Fakirin karnının doyması, yarım zenginliktir" derler ya, demiş. Üçü de kalenin içine girmek için çok çabalamışlar fakat içeri girememişler. Sıçan deliğe sığıyormuş ama kediyle köpek deliğe bir türlü sığmıyormuş. O sırada kedi içeri girmenin bir yolunu bulmuş. Kedi biraz geriye gidip koşmuş ve zıplayarak duvarın üstüne çıkmış. Köpeğe; "Sen de geriden koşarak gel, zıplayıp duvarın üstüne çıkıver" demiş. Köpek iki üç defa koşarak duvarın üstüne çıkmayı denemiş ama çıkmamış. Köpek sonunda; "Ben kaleye giremiyorum, siz içeri girin, ben burada beklerim" demiş. Böylece köpek tekrar bekçi olmuş. Kediyle sıçan içeri girerek karınlarını güzelce doyurmuşlar. Sonra köpek için de yiyecek almışlar ve dışarı çıkmışlar. Üçü de karnını doyurmuş ve tekrar yola düşmüşler. Üçü türkü söyleyerek oynayıp yol alırken uzakta boz yeleli bir kurt görmüşler. Gördükleri kurt, ağzını şapırdatarak kendilerine doğru geliyormuş. Sıçan ile kedi arkalarına bakmadan kaçmış, biri delikten, diğeri de duvarın üstüne çıkarak kaleye girmişler. Köpek orada tek başına kalmış. Kaçayım dese kaçacak yer, saklanayım dese saklanacak bir yer bulamamış. Tilki o sırada köpeğin yanına gelmiş ve ona:

- Yanındakiler kimlerdi, demiş.

Köpek:

- Dostlarım kediyle sıçandı, demiş.

Kurt:

- Onlar neden seni bırakıp kaçtılar, diye sormuş.

Köpek:

- Senden korktukları için kaçtılar herhalde, diye cevap vermiş.

Kurt:

- Ya sen, sen korkmadın mı, demiş.

Köpek cesurmuş gibi davranıp:

- Neden korkacakmışım? Sen akıllı ve iyi bir kurda benziyorsun, bana ilişmezsin, demiş.

Kurt:

- Neden böyle düşünüyorsun? Ya şimdi seni yersem, demiş.

Köpek:

- Çünkü senin babanla benim babam iyi geçinerek yaşamışlar, demiş.

Köpeğin bu söz kurdun hoşuna gitmiş, ona:

- Tamam, seni yemeyeceğim. Şimdi söyle bakalım siz nereye gidiyorsunuz, demiş.

Köpek başından geçenleri ve yaşlı karı kocanın evinde dostlarıyla nasıl yaşadıklarını bir bir anlatmış. Kurt, köpeğin anlattıklarını dinledikten sonra:

- Beni de dostunuz olarak kabul edin. Arkadaşlarını çağır, onlarla da tanışıp dost olalım, demiş. Köpek hemen geri dönmüş, tekrar kalenin önüne giderek; "Dışarı çıkın, kurtla dost olduk, o da bizimle birlikte gelmek istiyor" diye bağırsa da ne kedi ne de sıçan dışarı çıkmamış. Kurt da bir ara kalenin önüne gelip:

- Köpeğin söylediği doğru, ben size ilişmeyeceğim. Eğer size dokunursam büyük kurt beni çarpsın, diyerek yemin etmiş. Kurdun bu sözlerinden sonra kediyle sıçan dışarı çıkmış. Kurt onlara; "Başa müşkül bir iş geldiğinde, dost ortada bırakılıp kaçılmaz, bir daha böyle bir şey yapmayın" deyip kediyle sıçanı utandırmış. Sonra hepsi dost olup ömür boyu iyi geçinmeye ve birbirlerine asla ihanet etmemeye yemin etmişler.

Kurt:

- Şimdi bu kalenin sahiplerini arayalım. Bulursak onlarla savaşalım, ya buraya sahip olur öyle yaşarız ya da bu yolda ölürüz. Buna var mısınız, demiş. Açlık ve yokluk canlarına yetmiş olan köpek, kedi ve sıçan, kurdun dediğini hemen kabul etmişler. Dördü birlikte doğuya doğru yol almaya başlamışlar. Onlar türkü söyleyerek yol alırken uzaktan bir tilki görünmüş. Tilki yaklaşıp selam vermiş ve onlara; "Yolunuz açık olsun, nereye gidiyorsunuz?" diye sormuş. Kurt, büyük kalenin sahibini aradıklarını, bulurlarsa onu def edip kalede yaşayacaklarını ya da bu yolda can vereceklerini söylemiş.

Tilki:

- Beni de dost olarak yanınıza alın, diye yalvarıp yakarmış.

Onu da dost olarak kabul etmişler ve yanlarına almışlar. Onlar yol almış ne az ne çok, yeteri kadar yol almış ve yüksek duvarları olan başka büyük bir kalenin önüne gelmişler. Hiç biri kalenin içine girememiş. "Şimdi ne yapalım, kalenin içine nasıl girece-

ğiz" diye düşünürlerken sıçan; "Ben içeri gireyim, içeride ne var ne yok öğrenip geleyim" demiş ve bir delikten kalenin içine girmiş. Bu kalenin içindeki bahçede de meyvelerin çokluğundan dalları kırılmış pek çok ağacın olduğunu görmüş. Ortadaki kerevetin üstünde çeşit çeşit yiyecekler varmış ama orada hiç kimse yokmuş. Sıçan orada karnını doyurmuş, yanına yiyeceklerden almış ve dışarı çıkıp dostları köpek, kedi, kurt ve tilkiye vermiş.

Hepsi karınlarını güzelce doyurup tekrar yola düşmüşler. Yolda giderken uzaktan bir aslan görünmüş. Aslan onlara doğru kükreyerek geliyormuş. Kedi, köpeğe:

- Şu an ecelimiz geldi, aslan bizimle oturup tartışacak değil ya, bizi yalayıp yutacak, demiş.

O sırada kurt ile sıçan:

- Önce onunla dost olmaya çalışalım, eğer kabul etmezse aslan bizi yalayıp yutamaz, biz birlikte hareket edersek onun işini bitiririz, demişler.

Kurt:

- Ben aslanın karşısına çıkarım, köpek sen aslanın sağ tarafına yapış, kedi sen de aslanın sol tarafına yapış, tilki sen hemen aslanın üstüne çık, demiş. Sıçan buna gücenerek; "Peki ben ne yapacağım?" diye sormuş.

Kurt:

- Sen de aslanın kafasına çık, durmandan bir o kulağına bir bu kulağına atla, demiş.

Onlar böyle konuşurken aslan kükreyerek gelmiş. Kurt, aslana; "Gel, dost olalım, arkadaş olalım" demiş. Aslan, kurdun sözlerine hiç aldırmadan üstüne atlamış. Kurt kendini zor kurtarmış. O sırada köpek aslanın sağ tarafından, kedi sol tarafından saldırmış. Arkada kalan kurt, aslanın arkasına yapışmış. Sıçanla tilki de aslanın üstüne çıkmış, sıçan, aslanın bir kulağından girip diğer kulağından çıkarak onu perişan etmiş fakat tilki hainlik ederek aslanın tarafına geçmiş. Aslan bu saldırılara dayanamayıp ölmüş. Kurt, köpek, kedi ve sıçan; "Uzatılan dost eli reddedenlerin cezası budur" deyip aslandan kurtulduklarına şükretmişler. Tilkiye de; "Senden dost olmazmış" diyerek onu yanlarından kovmuşlar ve tekrar yola düşmüşler. Onlar bir süre yol aldıktan sonra karşılarına yedi kerpiç yüksekliğinde duvarları olan başka bir kale çıkmış. Bu kalenin de kapısı yokmuş. Kalenin içinden duman çıkıyormuş ve içeriden güzel kokular geliyormuş. Kurt, köpek, kedi ve sıçan kalenin içine girmenin yollarını aramaya başlamışlar. Sıçan tekrar akıllılık ederek:

- Önce ben içeri girip, kalenin içinde ne var ne yok bir bakayım, demiş. Sıçan kalenin bir o tarafına bir bu tarafına bakınmış, sonunda küçük bir delik bulmuş. Sıçan kalenin içine girdiğinde büyük bir bahçe ve bahçenin ortasında da bir ev olduğunu görmüş. Bu evin bacasından duman çıkıyormuş. Sıçan yavaşça yaklaşarak içeri baktığında evin içinde devlerin olduğunu görmüş. Devlerin hepsi sarhoşmuş. Sıçan kendi kendine; "İçeri mi gireyim, geri mi döneyim" diye düşünmüş ve ne yapacağını bilememiş. Daha sonra da; "Ne olursa olsun içeri gireceğim" deyip evin içine girmiş ve devlere:

- Selamün aleyküm ağabeyler, demiş.

Devlerin başı:

- Hey yabancı, eğer girerken selam vermeseydin senin derini yüzüp içine saman doldururdum. Gel evin başköşesine otur, misafirimiz ol, demiş. Bunu söyledikten sonra, sıçanı evin başköşesine buyur etmiş ve karşısına oturtmuş. Sonra evdeki oyun ve eğlence tekrar başlamış.

Kurt, köpek ve kedi, sıçanı dışarıda uzun süre beklemişler. Sonunda beklemekten canları sıkılmış.

Kedi:

- Ben bir çaresini bulup şu duvara çıkayım, kalenin içine gireyim, sıçana ne olduğunu öğrenir hemen dönerim, demiş.

Kurtla köpek:

- Tamam ama dikkatli ol, bu kale devlerin, perilerin yaşadığı bir yer olabilir, demişler. Kedi bir yolunu bulup kalenin içine girmiş ve o da bacasından duman çıkan evin önüne gelmiş. Anahtar deliğinden içeri bakmış, evin içindeki devleri görmüş. Sıçan, evin başköşesinde, devlerin başının yanına oturmuş, keyif sürüyormuş. Kedi de; "Ne olursa olsun" diyerek kapıyı açmış:

- Selamün aleyküm enişteler, deyip içeri girmiş.

Devlerin başı:

- Hey yabancı, iyi ki girerken selam verdin, eğer selam vermeseydin başını gövdenden koparıp kelle ziyafeti yapardık. Tamam, şimdi evin başköşesine geç, kıymetli misafirimiz ol, demiş ve onu evin başköşesine buyur ederek yanına oturtmuş.

Sıçan ile kedi, devlerle birlikte zevk sefa içinde eğlenedursun, şimdi sözü kurt ile köpekten dinleyin. İkisi kedi ile sıçanı uzun süre beklemişler, onlardan bir haber çıkmayınca, köpek:

- Kaleye girme sırası bende. Ben de içeri girip, neler olduğuna bir bakayım, demiş. Köpek bunu söyledikten sonra içeri girmek için çok çabalamış ama girememiş. Kurt ile köpek kaleye girmenin yolunu bir türlü bulamamışlar. Ayaklarıyla yeri kazmaya çalışırlarken karşılarına bir kara böcek çıkmış ve onlara:

- Vay, şunların ahmaklığına bakın! Kalenin etrafını dolaşırsanız, kenarda kaleye girmek için bir yer altı yolu olduğunu görürsünüz. O yoldan içeri girebilirsiniz, demiş. Böceğin bu sözlerini duyan kurt ile köpek kalenin etrafını dolaşmışlar ve orada kalenin içine giden dar bir yol olduğunu görmüşler. Onlar bu yoldan geçerek kalenin içine girmişler.

Kurt ile köpek; "Selamün aleyküm" diyerek bahçedeki evin içine girmişler. Çok sarhoş olduğu için gözleri kaymış olan devlerin başı, kurt ile köpeğe bakmadan:

- İyi ki içeri girerken selam verdiniz. Selam vermeseydiniz sizi yalayıp yutardım ya da diri diri çengele asardım. Hadi evin başköşesine geçin misafirler, demiş.

O sırada kurt ulumuş, köpek havlamış, kedi miyavlamış ve sıçan da öyle bir ciyaklamış ki uluma, havlama, miyavlama ve ciyaklama sesleri yeri göğü inletmiş. Devlerin başı; "Aklınız varsa kaçın! Evimizi ak belalar, kara belalar bastı" diye bağırmış. Devlerin

başı, böyle bağırdıktan sonra, evden çıkıp kaçmak isterken kapıda havlayan köpek ona çelme takarak yere düşürmüş. Kurt hemen oraya gitmiş ve devlerin başının boğazına pençesini vurmuş. Kedi miyavlayarak, sıçan da ciyaklayarak evin içinde dört dönüyormuş. Kurdun ayağının altındaki devin başını gören diğer devler, feryat ederek evin içinde bir oraya bir buraya koşuşuyorlar fakat evin çıkışını bir türlü bulamıyorlarmış. Devler sonunda dayanamayıp teslim olmuş ve kurt, köpek, kedi ve sıçana esir olmuşlar. Kurt, köpek, kedi ve sıçan pişmiş yemekleri, kaynamış etleri, demlenmiş çayları ve ekmekleri yiyip içmiş ve karınlarını doyurmuş, biraz da şarap içerek rahatlamışlar. O gün çok yürüdükleri için yorgun düşmüşler ve orada uyuyakalmışlar. Sırtları birbirine dayanmış şekilde duran devler birbirini dürterek; "Bunlar belanın ta kendisiymiş, biri düdük çaldı, biri değirmen sesi çıkardı, bir başkası uzun hava söyledi. Bunların düdüğü de türküsü de yere batsın. Buradan hemen kaçmamız gerekir. Bunların çağırdığı diğer adamlar çok geçmeden buraya gelir, geldikten sonra bizi ya diri diri yerler ya da çifte koşup tarla sürdürürler" demişler ve arkalarına bakmadan oradan kaçmışlar. Devler kaçarken aylak aylak gezen tilki yolda karşılarına çıkmış. Tilki devleri görünce, onlara:

- Ne oldu arkadaşlar, diye sormuş, devler de olan biteni tilkiye anlatmışlar.

Devler şöyle demiş:

- Düdük çalan, eski değirmenin sesini çıkaran ve türkü söyleyen belalardan kaçıyoruz.

Onlar sözlerini bitirince, tilki kendi kendine; "Evet, bu anlattıkları beni dost olarak kabul etmeyen kurt, köpek, kedi ve sıçan. Şimdi elime düştüler. Ben onlara öyle bir ceza verip öcümü alayım ki dünyaya geldiklerine pişman olsunlar" diye düşünmüş ve devlere akıl vermeye başlamış:

- Siz bu kadar dev, o yaşlı kurttan, elinden bekçilikten başka bir şey gelmeyen köpekten ve bıyığından başka hiçbir şeyi olmayan kediden korkup kaçmaya utanmıyor musunuz? Sıçanın gücü ise sineğe bile yetmez. Sizin için birbirinden pehlivan, vurursa dağı deviren, içerse derenin suyunu kurutan devlerdir diye kim demiş, yazık çok yazık" demiş. Devlerin başı tilkinin bu sözlerinden sonra çok utanmış ve ona:

- Ey tilki dostum, söyle o zaman ne yapalım? Bize yol göster, demiş.

Devler, tilkinin yönlendirmesiyle, kaleye geri dönmüş ve kale duvarının dibinde bir tünel kazmaya başlamışlar.

Tilki, devlere:

- Duvarın bu tarafından tünel kazarak bahsettiğiniz o belaların oturduğu yere çıkacağız. Uyuduklarında, onları birer birer yakalayacağız. O zaman, onları isterseniz canlı canlı yersiniz, isterseniz pişirip yersiniz, diyerek akıl vermiş. Devler, tilkinin sözlerine aldanarak, kale duvarının dışından tünel kazmaya başlamışlar.

Onlar tünel kazadursun şimdi sözü kalenin içindekilerden dinleyin. Onların kalenin içinde her şeyi varmış, kalede rahat ve huzur içinde yaşıyorlarmış. Sıçan bir ara:

- Böyle yatarak elimize bir şey geçmez, hem böyle ne kadar yatabiliriz. Her birimiz bir işin ucundan tutalım. Mesela ben, kalenin içinden dışarıya doğru yerin altından bir delik kazacağım. Peki, sen ne yapacaksın kedi, demiş.

Kedi:

- Ben kuyruğum ve bıyığımla, buğday ile darı öğüteceğim, demiş.

Köpek ise:

- Ben sizi koruyacağım ama ekin ekmek veya biçmek gibi başka bir iş verirseniz, onu da canı gönülden yaparım, demiş.

Kurt:

- Ben kasaplık yapacağım, koyunun veya keçinin etiyle yağını ayıracağım, demiş. Bunlar işleri bölüşmüşler ve iyi geçinerek, huzur içinde yaşamaya devam etmişler. Günlerden bir gün, sıçan delik açmak için yerin altını kazarken yakınlardan bir gürültü duymuş. Yeri kazmayı bırakıp kulak kabarttığında, duyduğu gürültünün devlerin sesi olduğunu anlamış. Yolda yanlarına almayıp kovdukları tilkinin, devlere yol göstererek konuştuğunu da duymuş. Sıçan hemen geri dönmüş, arkadaşlarını bir araya toplamış ve onlara; "İşler kötü" demiş. Arkadaşları ona; "İşler neden kötü?" diye sormuşlar. Sıçan o zaman yer altında duyduklarını anlatmış. Kurt:

- Demek buradan çıkan devler, kaçmayıp geri dönmüş de içeri girmek için tünel kazıyorlar ha? Gökyüzünden bile gelseler haberimiz olurdu. Bu işte onların yol göstericisi tilkiymiş, demiş. Onlar ne yapacaklarını bilememişler ve kendi aralarında bir çare bulamamışlar. Sıçan tekrar bir tavsiyede bulunmuş:

- Ben yer altında kazdığım deliği neredeyse bitirdim, onlar da tünel kazarak benim kazdığım yere yaklaşmışlardır. Onlarla bu gün yarın karşılaşırız. Kurt sen bir eline dombıra, bir eline de sopa al, köpek sen davulu al, kedi sen dümbeleği al, hepiniz gücünüzün yettiği kadar çalarak gürültü yapın, ben de elime bir çıngırak alıp durmadan çıngırdatacağım, demiş. Onların hepsi bu fikri beğenmiş.

Vakit ilerlemiş ve karanlık çökmüş. Sıçan karanlıkta, kazdığı deliğin yanına saklanmış, devler kazdıkları tüneli bitirmiş ve birer birer içeri girmeye başlamışlar. O sırada sıçanın işaretiyle kurt uluyarak elindeki dombırayı, köpek de havlayarak elindeki sopayla davulu çalmaya başlamış. Kedi başını elindeki dümbeleğin içine sokup öyle bir miyavlamış ki sesi yedi mahalleden duyulmuş. Sıçan ise çıngırağı çıngırdatıp öyle bir ciyaklamış ki sanki yer yerinden oynamış. Bunu gören devlerin korkudan ödü patlamış ve kazdıkları deliğe girerek sıkışıp kalmışlar.

Sıçan yine bilgelik yaparak:

- Kurt ile kedi, siz hemen benim kazdığım delikten dışarı çıkın. Köpek sen devlerin sıkıştığı tünelin ağzında bekle, demiş. Sıçan, kurt ile kediyi yanına alarak hemen delikten dışarı çıkmış. Devlerin kazdığı tünelin girişinde durmuşlar ve biri uluyarak, biri miyavlayarak, biri de ciyaklayarak ellerindeki çalgıları çalmaya başlamışlar. Devler diğer tünelden çıkmaya çalışmışlar, köpek havlayıp elindeki davulu çalmış, çıkan seslerden devlerin ödü

patlamış. Girdikleri yere dönüp oradan çıkmaya çalışmışlar, tünelin girişinde bekleyen kurt uluyarak, kedi miyavlayarak, sıçan ciyaklayarak ellerindeki çalgıları çalmışlar, devler daha da korkmuş ve "Artık size hainlik etmeyeceğiz" diyerek teslim olmuşlar. Kurt, köpek, kedi ve sıçan, devleri delikten çıkardıktan sonra boyunlarından ve boynuzlarından iple bağlayarak onları esir almışlar. "Yalancı, hilekâr ve dostluğa ihanet edenin cezası budur" diyerek tilkiyi de kuyruğundan bir ağacın dalına asmışlar. Onlar aralarında konuşurken; "Bu kadar devi ne yapacağız, bir iki tanesini bize hizmet etmeleri için bırakalım, diğerlerini satalım" demişler. Daha sonra devleri pazara götürüp satmışlar, aldıkları parayla da alış veriş yapmışlar. Kaleye geri dönmüşler ve burada uzun süre yaşamışlar. Köpek, kedi ve sıçan; "Onlar bir zamanlar bize tuz ve ekmek veren sahiplerimizdir" diyerek, yaşlı karı kocayı da getirmişler. Yaşlı karı kocayı da bir kalenin başına geçirmişler.

Bununla masalım tamamlandı.

12. Susambil (Susambil)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, (bir) açmış (bir) tokmuş, kurt çeşniciymiş, tilki muhafızmış, karga efsuncuymuş, serçe fitneciymiş.

Geçmiş zamanda zengin bir adam varmış. Onun bir eşeği ve öküzü varmış. Adamın arazisi çok fazlaymış, bu arazileri amele ve işçilere ektirirmiş. Adamın oğulları çoğunlukla eşeğe binermiş. Patron, eşek için çok güzel bir eyer ve eyer örtüsü yaptırmış ve bu püsküllü eyer örtüsü eşeğe çok yakışırmış. Bu eşeği adam da adamın oğulları da çok sever, su yerine şerbetle ot yerine kuru üzümle beslerlermiş. Tamam, eşek su yerine şerbet, ot yerine kuru üzüm ve yonca ile beslenip keyfini sürsün. Şimdi siz sözü öküzden dinleyin.

Zengin adam, öküzü sabahtan akşama kadar çifte sürermiş. Öküz akşamüstü aç ve yorgun bir halde eve döndüğünde önüne bir tutam kuru ot atarmış. Zavallı öküz, her gün sadece bir tutam kuru ot yediği için karnı yapışmış, kanı çekilmiş, rengi kaçmış ve harap bir haldeymiş. Bir gün işten geldiğinde canı kuru ot yemek istememiş ve ağlamaya başlamış. Etrafa bakındığında eşeğin su yerine şerbet, ot yerine kuru üzüm ve yonca yiyerek keyifle yattığını görmüş. O zaman öküzün canı eşeğin yediklerinden çekmiş ve eşeğe:

- Hey dostum, ben çok acıktım, hiç acıman yok mu? Gel, şu yediklerinden biraz da bana ver, demiş.

Eşek, öküze acımış ve ona kendi yiyeceklerinden vermiş. Zaten eşek verilen yiyeceklerin hepsini bitiremezmiş. Adam o sabah eşeğe baktığında, eşeğin önünde hiç yiyecek kalmadığını görmüş. "Eşeğimin iştahı açılmış" diye düşünmüş ve ona daha çok yiyecek vermeye başlamış.

Adam eşeğin yiyeceğini öküzün yediğini görüp:

- Vay, artık senin de karnın doymuş, boğazın açılmış, demiş. Ertesi gün öküzü eşeğin yerine bırakmış, eşeği de götürüp öküzün yerine çifte koşmuş. Bahtsız eşek daha önce hiç çifte koşulmadığı için sabanı çekerken çok zorlanmış. Sonunda kaderine razı olup çifte koşulmaya alışmak zorunda kalmış. Geç saatlere kadar çift sürüp, yorgun ve aç bir

şekilde eve döndüğünde, eski yiyecekleri bulamaz, şerbet yerine bir bakır suya, kuru üzüm ve yonca yerine bir tutam ota talim edermiş.

Evet, zengin adam, güz gelinceye kadar eşeği bu şekilde çifte koşmuş. Güz olduğunda uzak yerlerden yük getirmesi gerekmiş.

Adam bir gün eşeğe binerek pazara gitmiş. Pazardan bir çuval tuz satın almış. Tuzu eşeğin sırtına yüklemiş, üstüne de kendisi binmiş. Yolda giderken hava bir anda bozmuş ve yağmur yağmaya başlamış. Yollar hemen çamur olmuş. Zavallı eşek, sırtında tuz, onun üstünde adam, yağmurdan yükler ağırlaşmış, tüyleri ve derisi ıslanmış bir halde yolda güç bela yürüyormuş. İnsafsız adam, önceden eşeğin ayağındaki nalları bile yenilememiş. Nalları çok aşındığı için, eşek çamura bata çıka yürüyormuş. Üstündeki yük çok ağırlaştığı için dermanı kalmamış, bir de bunun üstüne adam:

- Neden hızlı gitmiyorsun, demiş ve elindeki kamçıyla boynuna dürtmeye başlamış. Sürekli "deh, deh" diyerek ayaklarıyla eşeğin karnına tepiyormuş. Böyle azap çekerek yürüyen eşek, yolda bozuk bir köprüye gelmiş. Zavallı eşek kayarak, dürtülerek köprünün üstüne çıktığında ayağı kayarak köprüdeki bir deliğe sıkışmış ve yere yıkılmış. Adam da eşeğin üstünden sırtüstü yere düşünce çok sinirlenmiş. Çıyan gibi zehrini çıkarmış, köprünün yanındaki ağacın dalını koparmış, "öldürüp üstünde tepinmek" dedikleri gibi; "Demek beni yere düşürürsün ha!" demiş ve zavallı eşeğe vurmaya başlamış. Eşeğin köprüye sıkışmış ayağı, sırtında ağır yükü, bir de dayağın acısı... Eşek boynunu eğmiş, kafasını çamura koymuş, gözlerinden yaş akıtarak yerde yatmış. O anda üç dört yolcu oraya gelmiş. Eşeğin halini gören yolcular, ona çok acımış ve yolculardan biri:

- Hey insafsız adam! Eşeğin haline baksana, ona bir de vuruyor musun? Üstündeki yükü indir, yoksa eşek şimdi ölecek, demiş.

Yolcular eşeğin yanına gitmiş, biri yükün ipini kesmiş, biri eşeğin sırtındaki tuzu indirmiş, biri eşeğin belinden tutmuş biri de kuyruğundan tutmuş, eşeği kurtarmışlar. Bir süre sonra adam tuzu tekrar eşeğin sırtına yüklemiş, yeniden yola çıkmışlar. Zavallı eşek, azap içinde ve karnı çok acıkmış bir halde zar zor eve varmış. Eve girdiklerinde evdekiler; "Beyimiz yağmurda ıslanmış, çok da yorulmuş" demişler ve yardım ederek adamı hemen sıcacık eve götürmüşler. Eşeği de açık havada bir yere bağlayıp orada bırakmışlar. Zengin adam ocağın karşısında ısınmış, yağlı pilavdan yemiş ve dinlenmiş. Eşeğe ise, "o zenginin sopası" dedikleri gibi, bir tutam kuru ot vermişler.

Eşek böyle aşağılandığına çok üzülmüş ve bu şekilde yaşamaya razı olmamış. Eşek, "şimdi ne yapsam acaba" diye düşünmeye başlamış. Ben bu adamın elinde daha ne kadar eziyet çekeceğim, ben sanki buradan kaçıp gidersem açlıktan ölecek miyim? İyisi mi, ben başımı alıp buradan gideyim" demiş. "Şimdi nereye gitsem acaba?" diye düşünmüş. Eşek gençliğinde, anasının; "Susambil denilen bir memleket var, orada otun semizi, suyun temizi bol. Orada yaşayanların birbirleriyle alıp veremediği yok, yiyecek çok, karnını daima doyurursun" dediğini hatırlamış. Zavallı anası, gitmeyi çok arzulamış olsa da Susambil'e gidemeden ölmüş. Eşek düşünmüş düşünmüş ve sonunda Susambil'e gitmeye karar vermiş.

Yerinden kalkmış, yularını çözmüş ve gökyüzüne bakarak anırmış. Sonra zengin adamın evine veda edip yola çıkmış.

Bir adamın kırk tane kümes hayvanı varmış. Bunların kırktan bir noksanı tavuk bir tanesi ise horozmuş. Tavuklar her gün kırktan bir noksan yumurta verirmiş. Sahipleri çok cimri bir adammış, tavuklara üç günde bir defa bile yem vermezmiş. Tavuklar avludaki otları ve kırıntıları yiyerek beslenirmiş. Bir gün tavuklar komşunun bahçesinde eşinirken komşunun hanımı evin önünde pirinç yıkayıp kazana atıyormuş. Bir kenara beş altı tane pirinç dökülmüş. Horoz bunu görmüş ve yavaşça giderek pirinçleri yemeye başlamış. Evin hanımı bunu görünce; "Kışt, kışt, git buradan, kışt" demiş ve maşayı horoza atmış. Maşa horozun kafasına gelmiş, horoz yuvarlanıp gitmiş. Kafasına maşayı yiyen horoz çok üzülmüş ve bir kenara çekilerek ağlamaya başlamış. Horoz kendi kendine; "Sahibimiz her gün kırktan bir noksan yumurta alıyor, bir yumurtanın parasıyla yem alıp bize vermiyor, evin kapısının yanına gittiğimizde hem kendisi hem de hanımı 'kışt, kışt' diyerek bizi kovuyor, bütün bunların üstüne bir de komşulardan dayak yiyoruz, çektiğimiz azaptır. Ben burada yaşayacağıma alıp başımı kırlara gitsem, orada tek başıma yaşasam ne olur ki?" diye düşünmüş. Yerinden kalkmış ve ötmeye başlamış. Sonra uçarak evin duvarının üstüne çıkmış ve oradan da uçup dışarı çıkmış. Horoz kırlara giderken üç yolun birleştiği bir yere gelmiş. Bu yolların birinden eşek, diğerinden de horoz geliyormuş. Horoz eşeğe:

- Selamün aleyküm eşek bey, demiş.

Eşek:

- Aleyküm selam horoz bey, demiş.

Horoz:

- Yolun açık olsun nereye böyle, diye sormuş.

Eşek:

- Susambil'e, demiş.

Horoz:

- Susambil nasıl bir yer, demiş.

Eşek:

- Orada otun semizi, suyun temizi var, özgürlük var, azap ve çile çekmek yok, orada keyif sürersin, demiş.

Horoz:

- Ben de oraya gelsem olur mu, demiş.

Eşek:

- Tabii ki bir kişiydim, seninle iki kişi olduk, hadi gidelim, demiş.

İkisi yola çıkmışlar, yolda başlarına gelen olayları birbirlerine anlatmışlar.

Şimdi zengin adamın evindeki öküze gelelim. Öküzün sahibi, onu diğer öküzlerle dövüştürüyormuş. O çok iyi dövüşen bir öküz olmuş ve namı her yere yayılmış. Bir gün yine öküz dövüşü olmuş. O dövüşte bu öküz, yedi sekiz öküzü yenmiş, diğer öküzleri

kaçırtmış. En sona çok iyi dövüşen bir başka öküz kalmış. Zengin adam, öküzünü son kalan öküzle dövüştürmek istiyormuş. Zengin adam ertesi gün:

- Şimdi öküzü dövüşe götürmeyin. Ben önce öküzümün boynuzunu bir yağlayayım, demiş ve ahıra gitmiş. Öküzü ahırda iki gözünü yummuş uyuyormuş. Öküz rüyasında, büyük bir kalabalığın içindeymiş ve kalabalıkta bir başka öküz daha varmış. Sahibi kendisini kalabalığın içine götürürken diğer öküz onu kovalamak için hamle yapmış. Öküz buna çok sinirlenmiş, diğer öküze saldırmış ve onu süsmüş, rüyasında bunları gören öküz, meğer boynuzlarını yağlayan sahibine süsmüş. Sahibinin elindeki yağ kâsesi bir tarafa, sahibi de bir tarafa yuvarlanmış.

Sahibi bayılmış, bir süre sonra kendine geldiğinde:

- Demek beni süsersin ha, demiş ve öküzü öyle bir dövmüş ki, öküzün kabarmayan yeri kalmamış. Çok üzülen öküz ağlamaya başlamış ve kendi kendine; "Ben sahibimin bu kadar işini yaptım, o kadar öküzle dövüşüp onları yendim, sahibime para kazandırdım, o ise benim bilmeden yaptığım bu hatamı affetmedi, beni öldüresiye dövdü, bu nasıl bir eziyet böyle?" diye düşünmüş. Sonra; "Ben böyle daha ne kadar azap çekeceğim, alıp başımı buradan gitsem ne olur ki? Buradan gideceğim", demiş. Yerinden kalkmış, yularını koparmış ve yola çıkmış. Gitmiş, gitmiş bir yere vardığında, orada eşeği görmüş. Öküz, eşeği çağırarak, arkasından koşmaya başlamış. Bir ara eşeğin kulağına bir ses gelir gibi olmuş. Dönüp arkasına baktığında, uzaktan bir öküzün geldiğini görmüş.

Eşek durmuş, öküz bir süre sonra eşeğin yanına gelmiş. Eşek, onun bir ara aynı evde yaşadıkları arkadaşı olduğunu anlamış.

Eşek:

- Evet, öküz bey buralarda ne yapıyorsun böyle, demiş.

Öküz:

- Sen gittikten sonra sahibimiz bana da çok eziyet etti. Ben de başımı alıp yola düştüm. Peki, sen nereye gidiyorsun, demiş.

Eşek:

- Ben Susambil'e gidiyorum, demiş.

Öküz:

- Susambil nasıl bir yer, demiş.

Eşek:

- Susambil'de otun semizi, suyun temizi var, özgürlük var, azap ve çile çekmek yok, orada keyif sürersin, demiş.

Öküz:

- Ben de oraya gelsem olur mu, demiş.

Eşek:

- Tabii ki bizimle gelmen çok iyi olur, iki kişiydik, üç kişi olduk, yürüyün gidelim, demiş.

Eşek, öküz ve horoz üçü yolda giderken birbirlerine başlarından geçen olayları anlatmışlar. Birkaç gün yol almışlar ve sonunda bir çöle varmışlar.

Çölde hiç kimse yokmuş, orada sadece iki tane küçük fare yaşıyormuş. Çölde yiyecek pek fazla bir şey olmadığı için bu fareler azıcık yiyecek bulmak uğruna çok fazla yer dolaşıp çok fazla yer kazmak zorundaymış. Buralarda da buldukları yiyecekler karınlarını ya doyurur ya doyurmazmış. Çölde zamanla onu da bulamaz hale gelmişler. Bir gün bu iki küçük fare yiyecek hiçbir şey bulamamış, aç karınlarına yuvalarının ağzına çıkıp; "Şimdi ne yapacağız" diye düşünürken karşıdan eşek, öküz ve horozun gelmekte olduğunu görmüşler.

Biri:

- Şu karşıdan gelenler yolcu olmalı. Hadi gidip onlardan yiyecek bir şeyler isteyelim, belki bize acıyıp biraz yiyecek verirler, demiş. İki fare yolun kenarına çıkarak beklemeye başlamış. Bir süre sonra eşek, öküz ve horoz bu iki küçük farenin yanına gelmişler. O zaman farelerden biri onlardan yiyecek istemiş.

Eşek, farelere:

- Ey biraderler, biz de sizin gibi aç kalanlardanız. Eğer yiyecek bir şeyler istiyorsanız siz de bize katılın beraber gidelim, demiş.

Fare, eşeğe:

- Nereye gidiyorsunuz, diye sormuş.

Eşek:

- Biz Susambil'e gidiyoruz, demiş.

Fare:

- Susambil nasıl bir yer, diye sormuş.

Eşek:

- Susambil'i asla sorma! Orada otun semizi, suyun temizi var, özgürlük var, azap ve çile çekmek yok, orada keyif sürersin, demiş.

Fareler:

- Olmazsa biz de sizinle oraya gidelim, demişler.

Eşek:

- Üç kişiydik, beş kişi olduk, yürüyün gidelim, demiş.

Bunlar beş kişi, başlarından geçen olayları birbirlerine anlatarak Susambil'e doğru yola çıkmışlar.

O çölde yaşayan bir grup arı varmış. Onlar da yiyecek olmadığı için aç kalmışlar ve ne yapacaklarını bilmez durumda havada vızıldayıp uçuyorlarmış. Arılar, Susambil'e gitmekte olan beş hayvanla karşılaşmış.

Arılar, bunları görüp; "Oh, sonunda yiyecek bulduk, hemen gerekeni yapalım!" demişler ve beş hayvanı sokmak istemişler.

Arıları gören öküz:

- Ey kardeşler, herhalde siz de bizim gibi aç kaldınız. Günlerdir hiçbir şey yemedik, bizim vücudumuzda size yarayacak hiçbir şey kalmadı. Bizi soksanız da hiçbir şey çıkmaz. Sahiplerimiz sizden önce bizim kanımızı emdi, bitirdi. Eğer yiyecek arıyorsanız siz de bizimle gelin, demiş.

Bunu duyan arılar bunların ne halde olduğunu görmüş; "Bunlar da bizim gibi uzun süredir aç kalanlardan" diye düşünmüşler ve "Siz nereye gidiyorsunuz, demişler.

- Biz Susambil'e gidiyoruz, demiş hayvanlar.

Arılar:

- Susambil nasıl bir yer, diye sormuşlar.

Hayvanlar:

- Susambil'de otun semizi, suyun temizi var, özgürlük var, azap ve çile çekmek yok, orada keyif sürüp yaşayacağız, demişler.

Arılar:

- Olmazsa biz de sizinle oraya gidelim, demişler.

Hayvanlar:

- Tamam beş kişiydik, daha da çoğaldık, demişler.

Bunlar hep beraber yola çıkmışlar. "Susambil neredesin?" diyerek, birbirlerine başlarından geçen maceraları anlatmışlar.

Yolda giderken bazen umutsuzluğa düşerek "Susambil'e ne zaman varacağız?" diye sızlanmışlar, bazen de eşeğe; "Susambil nasıl bir yer, bir kere daha anlatsana, demişler. Eşek de Susambil'i methederek arkadaşlarının yüreğini ferahlatmış.

Hayvanlar; "Susambil'e vardığımızda şöyle yapacağız, böyle yapacağız" diyerek tatlı hayaller kurup yürürlermiş.

Bunlar yol almış, yol alıp bol almış. Yavaş yavaş Susambil'in güzel kokulu rüzgârını hissetmeye başlamışlar ve sonunda Susambil'e varmışlar.

Susambil çok geniş uçsuz bucaksız bir yermiş. Havası çok temizmiş, bir tarafta çok yüksek bir dağ varmış, oradan hoş kokulu bir rüzgâr hafif hafif esermiş. Her yer yemyeşil otlar, yoncalar ve rengârenk çiçekler doluymuş. Bir tarafta buğday ve arpalar, bir tarafta olgunlaşmış kavun ve karpuzlar, bir tarafta da büyük bir bahçe varmış. Bahçede üzüm, incir, kayısı, şeftali ve çeşit çeşit meyveler olgunlaşıp ağaçların dibine düşmüş. Süt gibi bembeyaz sular şırıldayarak arıklarda akıyormuş. Orada bulunanların yüzünü hafif bir rüzgâr okşuyormuş.

Bu zavallı hayvanlar, sonunda Susambil'e ulaştıkları için çok sevinmişler. Bazıları gözyaşlarını tutamayıp mutluluktan ağlamış. Her biri istediği yiyeceği yiyip karnını doyurmuş. Sonra serin bir yerde dinlenmişler. "Yol azabı, kabir azabı" misali, yolda çok yorulmuşlar, bu serin yerde yatarak uzun süre uyumuşlar.

Uykudan kalktıktan sonra ellerini yüzlerini yıkamışlar ve tekrar istedikleri yiyeceklerden yemişler. Susambil'e ulaşan hayvanlar çok rahat etmişler.

Susambil'in bir tarafında büyük bir dağ varmış, o dağda geyik mi dersiniz, yaban koyunu mu dersiniz, yani aklınıza gelebilecek pek çok hayvan varmış. Dağın diğer tarafında ise bir grup kurt yaşarmış. Bir gün kurtların padişahı bütün kurtları toplayarak ziyafet çekmiş, ziyafette türlü içeceklerden içerek ve kebaplar yiyerek keyif sürüyorlarmış. O sırada kurtların padişahı uzakta bir eşekle bir öküzün otladığını görmüş, kurtlara:

- Yaşasın, bize taptaze kebaplar çıktı. Hey, işte orada otluyorlar. Üç dördünüz gidip onları buraya getirsin, kebap yapıp yiyelim, demiş. İçlerinde tez canlı bir kurt varmış. O yerinden kalkarak:

- Bu kadarcık şey için üç dört kişiye ne gerek var. Ben tek başına getiririm, demiş.

Kurtların içinde bir de çokbilmiş kurt varmış, diğer kurdun söylediklerini işiten kurt hemen ayağa kalkarak:

- Hey, sen neler söylüyorsun? Ben dururken sen nereye gidecekmişsin? Otur yerine! Ben alıp gelirim, demiş.

Bun üzerine diğer kurt çok sinirlenmiş:

- Beni görmezlikten mi geliyorsun, benim senden ne eksiğim var, demiş ve onu defetmek istemiş. Bu sözlerden sonra iki kurt kavga etmeye başlamış.

Kurtların padişahı yerinden kalkarak:

- Hey dalavereciler! Kavgayı kesin! Gidin, ikiniz beraber onları alıp getirin, deyince, iki kurt hemen eşek ile öküze doğru koşmaya başlamış.

Kurtlar oraya doğru giderken bizim Susambilliler otlamaktaymış. Öküz yerden ot koparıp ağzını doldurmuş, otu çiğnerken kafasını kaldırmış ve dağ tarafından iki kurdun kendilerine doğru koşmakta olduğunu görmüş. Çok korkan öküzün yüreği o sırada cız etmiş, öküz ağzındaki otu yere tükürmüş ve hemen arkadaşlarını çağırmış. Arkadaşları da kendilerine doğru koşan kurtları görmüşler. "Şimdi ne yapacağız? Kaçalım mı, yoksa burada duralım mı?" diyerek birbirlerine sormuşlar.

Eşek:

- Kaçarsak bunlar bizi kovalayıp yakalar, bence kaçmayalım, demiş.

Öküz:

- Bunlar böyle karşımıza çıkarsa ne yapabiliriz ki, demiş.

Horoz:

- Ben uçup hemen ağacın tepesine çıkarım, demiş.

Fareler:

- Biz yeri kazıp içine gireriz, demişler.

Eşek:

- Ben var gücümle anırırım, demiş.

Arılar:

- Biz de karşımıza çıkanı sokar, her yerini şişiririz, demişler.

Arıların bu sözü öküzün çok hoşuna gitmiş:

- Tamam, siz gücünüz yettiği kadar sokun, kalanları da bana bırakın, demiş.

Bunlar böyle birbirleriyle fikir alışverişinde bulunurken kurtlar bir anda yanlarına gelmiş. Kurtların çokbilmiş olanı yanındaki kurda:

- Hey sen bunu yakala, ben diğerini yakalayacağım, diyerek öküze doğru koşmaya başlamış.

Öküz o sırada arkasına dönüp kurda doğru koşmaya başlamış ve kurdu öyle bir süsmüş ki, kurt havada yedi takla atarak yere düşmüş. Bunu gören diğer kurt da öküze doğru koşmaya başlamış. Öküz onu da çok sert bir şekilde süsmüş. Fareler yeri kazarak içine girmeye çabalıyormuş. Ama toprak taşlı ve çok sertmiş, o nedenle yeri bir türlü kazamıyorlarmış, çok korktukları için hemen başka bir yeri kazıp içeri girmişler.

Horoz ise uçarak ağacın tepesine çıkmış ve "kukuriku!" diye ötmeye başlamış.

Arılar her iki kurda da yapışarak var güçleriyle sokmaya başlamışlar ve kurtları dombıra gibi şişirmişler. Kurtlar bu halde bile kaçmayıp öküze saldırmaya devam etmişler. Öküz, kurtları tekrar tekrar süsmüş ve her yerlerini yara bere içinde bırakmış. Eşek ise bir kenarda sesi kısılana kadar anırmaya devam etmiş, bir o tarafa bir bu tarafa koşuşup durmuş.

Kurtlar bir süre bu şekilde saldırmış ve sonunda çok yorulmuşlar. Böyle devam ederlerse arılarla öküzün kendilerini öldüreceğini anlamışlar. Çokbilmiş kurt kaçmaya başlamış, arkasından diğer kurt da kaçmış. Kurtlar kaçarak padişahlarının karşısına gitmiş. Her yeri kanamış ve yara bere içinde olan kurtların yüzleri öyle şişmiş ki, gözleri görünmeyecek haldeymiş. Kurtların bu halini gören padişah ve yanındakilerin korkudan beti benzi atmış, çeneleri titremeye başlamış ve gözleri fal taşı gibi açılmış.

Kurtların padişahı:

- Size ne oldu böyle, diye sormuş.

Yaralı kurtlar:

- Efendimiz, bunlar taze kebap değil, başa gelen büyük bir belaymış, demişler.

Padişah tekrar:

- Ne oldu ki, diye sormuş.

Yaralı kurtların biri:

- Bunlar bizim canımıza kast etmeye gelmişler. Münker ve Nekir de bunlarla beraber gelmiş. Bunların iki tane mezarcıları da var. Münker ve Nekir gürzüyle vurduğunda aslan bile dayanamaz, yuvarlanır gider, demiş.

Diğer yaralı kurt:

- Ey çokbilmiş, sen bir sus da ben anlatayım. Azrail de bunların yanında gelmiş. Can almak için mızrağını soktuğunda acılar içinde kıvrandırıyor, her yerini şişiriyor, demiş.

Çokbilmiş kurt da:

- Sen bilmiyorsun! Bunlar mezarcılarıyla birlikte gelmişler. Biz daha ölmeden mezarcılar her birimiz için yedişer mezar kazdılar, demiş.

Diğer kurt:

- Sen görmemişsin! Bunlar hocalarıyla gelmişler. Biz daha ölmeden hoca ağacın tepesine çıkmış insanları cenazeye çağırıyordu, demiş.

Diğeri ise:

- Fakat bunların içinde bir tane büyük vardı, o hepsinin piri olmalı. Bize hiç yakınlaşmadı, ama diğerlerine nasıl davranacaklarını öğretmek için kenardan bağırıp durdu. Eğer o üzerimize gelseydi kesin ölürdük, demiş.

Kurtlar, bu iki kurdun sapsarı kesilmiş yüzlerini görünce ve söylediklerini dinleyince korkudan telaşa düşmüşler.

Kurtların padişahı:

- Şimdi ne yapacağız, demiş.

Yaralı kurtlar:

- Ey efendimiz, eğer bu belayla uğraşalım, ömrümüz bu kadarmış, illaki ölelim, derseniz burada kalalım. Bize sorarsanız hemen kaçalım, çünkü bunlar bizi arkamızdan kovalarlarsa mutlaka yakalarlar, demişler.

Kurtların padişahı bu sözleri duyduktan sonra daha da korkmuş. Diğerlerine:

- Hadi toparlanın, buradan hemen gidelim, demiş.

Kurtlar, o sırada orada olmayıp da etrafta dolaşan diğer kurtları da toplamışlar. Bütün kurtlar Susambil dağını terk etmiş ve yedi dağın ötesine kaçmışlar.

Susambilliler artık özgürlüğe kavuşmuş, rahatça otlayıp günden güne semirmişler. Onlar bazen sahiplerinin kendilerine çektirdiği eziyetleri hatırlayıp üzülmüşler, bazen de buradaki rahatlığa sevinmişler. Susambil'de av avlayıp, kuş kuşlayıp rahat içinde yaşamışlar. Böylece murat ve maksatlarına ermişler.

13. Yılanın İşi Zehir Akıtmak (İlanning İşi Zahar Salmak)

Bir çoban kırdan dönerken büyük su arığının yanındaki sazlığın yandığını görmüş. Suyun kıyısına gelip yakından baktığında büyük bir yılanın yanan kamışların arasında sıkıştığını ve tıslayıp durduğunu görmüş. Çoban, yılana acımış ve elindeki sopanın ucuna heybesini bağlayarak yılana doğru uzatmış. Yılan can havliyle kendini heybenin içine atmış. Çoban heybeyi çektikten sonra ağzını açmış ve yılan yere düşmüş. Yılan bir anda çobanın ayağına dolanmış. Çoban çok şaşırmış ve yılana:

- Niyetin nedir, diye sormuş.

Yılan:

- Seni sokacağım, demiş.

Çoban:

- Ben sana iyilik edip ölümden kurtardım, sana iyilik eden adamı mı sokacaksın, demiş.

Yılan o zaman demiş ki:

- Ben bilmem, benim görevim sokup zehirlemek, benim bundan başka hünerim yok.

Çoban:

- Acele etme, olmazsa rastladığımız birine "İyiliğe karşı iyilik mi, yoksa kötülük mü?" diye soralım, o ne derse ona göre davranalım, demiş.

Çoban, ayağında yılan dolanmış halde yola devam etmiş. Yolda otlayan yaşlı ve sıska bir sığıra rastlamışlar.

Çoban, sığıra:

- Ey sığır, iyiliğe karşı iyilik mi, yoksa kötülük mü, diye sormuş.

Sığır demiş ki:

- Elbette iyiliğe karşı kötülük. Ben gençliğimde her gün üç defa süt verirdim. Sahibim beni o zaman çok severdi. Şimdi yaşlandım, zayıfladım, süt veremez oldum. Yarın beni kasaba satmak için götürecekler.

Bunu duyan yılan:

- İşte, benim dediğim doğru çıktı mı? Şimdi seni sokacağım, demiş.

Çoban:

- Birine daha soralım, o zaman beni sokacaksan sokarsın, demiş.

Onlar yolda giderken bir elma ağacına rastlamışlar. Elma ağacının dalları kırılmış, dibi taş ve kesek doluymuş. Çoban, elma ağacına sormuş:

- Ey ağaç, iyiliğe karşı iyilik mi, yoksa kötülük mü?

Ağaç demiş ki:

- Ey dostlar, elbette iyiliğe karşı kötülük. Mesela, gençliğimde çok meyve verirdim, gelen geçen taş attı, çocuklar üstüme çıkarak dallarımı kırdı, sonunda bu hale geldim. Şimdi beni kesip odun yapmak istiyorlar. Bu iyiliğe karşı iyilik mi?

Yılan, çobana:

- İşte duydun mu, şimdi seni sokacağım, demiş.

Çoban:

- Olmaz birine daha soralım, demiş.

Yolda giderken bu defa bir tilkiye rastlamışlar. Adam:

- Hey tilki, dur bakalım sana bir şey soracağız, demiş.

Tilki durup baktığında, büyük bir yılanın adamın ayağına dolanmış "sokacağım" deyip durduğunu görmüş. Tilki, bir yılana bir adama bakıp; "Hayırdır?" demiş.

Çoban, tilkiye:

- Ey tilki, ben bu yılanı ölümden kurtardım. Şimdi o beni sokmak istiyor, bu insafa sığar mı, demiş.

Tilki:

- Onu nasıl ölümden kurtardın, diye sormuş.

Çoban şöyle cevap vermiş:

- Sazlık yanıyordu, yanan kamışların arasında yılanı gördüm, ona acıdım, sopanın ucuna bu heybeyi bağlayıp yılana uzattım, o heybeye girince çekip kurtardım.

O zaman tilki kahkaha atmaya başlamış ve çobana:

- Bu küçücük heybeye kocaman yılanın sığdığını söylüyorsun, ona gülüyorum, demiş.

Yılan:

- Doğru söylüyor sığdım, demiş.

Tilki:

- Madem öyle, o zaman şu heybeye tekrar gir bakalım sığıyor musun, sığmıyor musun, demiş.

Yılan övünerek:

- Gör bakalım, heybeye nasıl sığacağım, demiş ve çobanın heybesine girmiş.

Tilki çobana göz kırpmış ve:

- Heybenin ağzını sıkıca bağla, havada döndürüp yere vur, demiş.

Çoban, tilkinin söylediklerini yaparak yılandan kurtulmuş ve tekrar işine dönmüş.

14. Tilki (Tülkibay)

Bir gün tilki çalılıkta yiyecek ararken bir yüksük bulmuş. Tilki yürüye yürüye yaşlı bir kadının evine gitmiş.

Yaşlı kadına:

- Ana, şu yüksüğü yarına kadar sana bırakacağım. Yarın erkenden gelip alacağım, demiş ve yüksüğü kadına bırakmış ve evden çıkmış. Anahtar deliğinden kadının yüksüğü nereye koyduğuna bakmış. Kadın uyuduktan sonra tilki sessizce eve girmiş, yüksüğü kadının koyduğu yerden almış ve evden çıkıp gitmiş. Ertesi gün sabahleyin yaşlı kadın ocağın başında bazlama pişirirken tilki eve gelmiş. Kadına:

- Ana, dün sana emanet bıraktığım yüksüğü ver, demiş.

Kadın evine girmiş, koyduğu yerde yüksüğü bulamamış, tilkiye dönerek:

- Tilki, yüksüğünü dün bıraktığım yerde bulamıyorum, yüksüğün kaybolmuş, demiş.

Tilki:

- Yüksüğü bul bana geri ver, vermezsen buradan gitmem, demiş.

Yaşlı kadın:

- Kaybolan yüksüğü nereden bulacağım? Yüksüğün yerine sana kırk tane bazlama vereyim, demiş.

Tilki "tamam" demiş, kadından kırk bazlamayı alıp dışarı çıktıktan sonra; "Bir yüksük, bir yüksüğe kırk bazlama" deyip yola düşmüş. Yolda giderken ak bir keçisi olan yaşlı bir kadına rastlamış. Tilki, yaşlı kadına:

- Ana, şu kırk bazlamayı yarına kadar sana emanet bırakayım, yarın gelip alırım, demiş.

Kadın kırk bazlamayı evine götürmüş, yorganın arasına koymuş. Tilki yine anahtar deliğinden bakmış ve kadının bazlamaları koyduğu yeri görmüş. Gece kadın uyuduktan sonra sessizce kadının evine girmiş, bazlamalardan bir tane bile bırakmadan hepsini yemiş, evden çıkıp gitmiş.

Ertesi gün erkenden gelmiş ve kadına:

- Ana, dün sana emanet bıraktığım bazlamaları ver, demiş.

Kadın evine girip bazlamaları koyduğu yere bakmış, yorganın arasında bir tane bile bazlama yokmuş.

Yaşlı kadın:

- Tilki, bazlamalar bıraktığım yerde yok, hepsi kaybolmuş, demiş.

Tilki:

- Bazlamaları bul bana ver, vermezsen buradan gitmem, demiş.

Kadın tilkiden korkarak:

- Bütün varım yoğum şu bir tane ak keçi, kırk bazlamanın yerine sana onu vereyim, demiş.

Tilki ak keçiyi alıp dışarı çıkmış, çok mutlu bir şekilde; "Bir yüksük, bir yüksüğe kırk bazlama, kırk bazlamaya ak keçi" demiş ve yola çıkmış. Tilki yanında ak keçiyle beraber yolda giderken erkek devesi olan yaşlı bir adama rastlamış. Tilki yaşlı adama yanaşarak:

- Baba, şu ak keçiyi yarına kadar sana emanet edeyim, yarın gelip alırım, demiş.

Yaşlı adam "tamam" demiş, keçiyi evinin avlusuna götürüp bağlamış. Gece adam uyuduğunda, tilki yaşlı adamın evinin avlusuna girmiş, keçiyi yemiş, keçinin derisini de orada bırakmış. Ertesi sabah tilki yaşlı adamın yanına gitmiş ve ona:

- Baba, dün sana emanet ettiğim ak keçiyi ver, demiş.

Yaşlı adam da tilkiye:

- Senin ak keçiyi gece kurt yemiş, derisini de burada bırakmış, demiş.

Tilki:

- Keçimi bul bana ver, vermezsen buradan gitmem, demiş.

Yaşlı adam:

- Bütün varım yoğum şu bir tane erkek deve, ak keçinin yerine sana onu vereyim, demiş.

Tilki deveyi alıp dışarı çıktıktan sonra; "Bir yüksük, bir yüksüğe kırk bazlama, kırk bazlamaya ak keçi, ak keçiye erkek deve" demiş ve mutlu bir şekilde yola koyulmuş.

Tilki yanında deveyle yolda yürürken kızıyla birlikte ip eğiren yaşlı bir kadına rastlamış. Yaşlı kadına:

- Ana, bu erkek deveyi yarına kadar sana emanet edeyim, yarın erkenden gelip alırım, demiş.

Yaşlı kadın erkek deveyi evinin avlusuna götürmüş ve bağlamış. Gece yaşlı kadın uyuduğunda, tilki kadının evinin avlusundan deveyi almış, bir çalılığa götürerek oraya bırakmış. Sabah olduğunda tilki, yaşlı kadının yanına gitmiş ve ona:

- Ana, dün sana emanet ettiğim erkek deveyi ver, demiş. Kadın deveyi bağladığı yere gitmiş, fakat deve yerinde yokmuş, oraya bakmış buraya bakmış, deveyi bulamamış.

Tilki:

- Devemi bul bana ver, vermezsen buradan gitmem, demiş.

Yaşlı kadın tilkiden korkarak:

- Senin devenin yerine verecek hiçbir şeyim yok. Bir tanecik güzel kızım var, ana kız ip eğirip gün geçiriyoruz, demiş.

Tilki:

- Devemin yerine güzel kızını ver, vermezsen hem seni hem kızını yerim, demiş.

Zavallı yaşlı kadın, başka çaresi olmadığı için bir tanecik kızını tilkiye vermiş. Tilki, güzel kızı almış, neşe içinde yaşlı kadına bakarak; "Bir yüksük, bir yüksüğe kırk bazlama, kırk bazlamaya ak keçi, ak keçiye erkek deve, erkek deveye güzel kız" demiş. Tilki, kızı bir çuvala sokarak çuvalın ağzını bağlamış. Çuvalı sırtına alarak yola çıkmış. Yolda bir bataklıktan geçmiş, karşıdan köpeğiyle birlikte bir avcının kendisine doğru geldiğini görmüş. Tilki sırtındaki çuvalı yere bırakmış, kendisi de kamışların arasına saklanmış. Avcı yaklaştığında yerdeki çuvalı fark etmiş, çuvalı açtığında bir de ne görsün, çuvalın içinde güzel bir kız varmış. Avcı, kızı çuvalın içinden çıkarmış, kızın yerine köpeğini çuvala sokmuş ve çuvalın ağzını tekrar bağlamış. Avcı gittikten sonra tilki ortaya çıkmış, avcıdan kurtulduğu için çok sevinmiş, çuvalı tekrar sırtına almış. Tilki, çuval sırtında giderken çuvalın içinden ses gelmiş. Tilki; "Ağlama güzel kız, ağlama, şimdi eve varacağız" demiş. Daha hızlı adımlarla yürüyen tilki sonunda evine varmış. Çuvalın içinden tekrar ses gelmiş. Tilki; "Güzel kız, çuvalın içinde çok sıkıldın herhalde. Bir yüksük, bir yüksüğe kırk bazlama, kırk bazlamaya ak keçi, ak keçiye erkek deve, erkek deveye güzel kız, dışarı çık!" demiş. Tilki çuvalın ağzını açar açmaz, avcının köpeği çuvalın içinden bir anda dışarı fırlamış. Çuvaldan güzel kızın çıkmasını bekleyen tilki, avcının kocaman köpeğini bir anda karşısında görünce çok korkmuş ve oradan kaçmış. Köpek de tilkiyi kovalamaya başlamış. Tilki tarlalara doğru koşmuş ve korku içinde kaçarken tavşan yakalamak için kurulan bir kapana düşmüş. Bir süre sonra kapanın sahibi gelmiş ve tilkinin derisini yüzmüş.

15. Kurt ile Tilki (Böri bilan Tülki)

Kurt ile tilki dost olmuşlar. Bir gün tilki, kurdun yanına gitmiş. Kurt çok açmış, tilkiye bakarak:

- Ey dostum tilki, iyi ki geldin. Hadi gidelim. Beni bir yere götür de karnımı güzelce doyurup mutlu et, demiş.

Tilki "tamam" demiş, önde tilki arkada kurt yürümeye başlamışlar. Gitmişler gitmişler, bir yerde düğüne giden yedi sekiz kadına rastlamışlar. Hepsinin elinde birer bohça varmış. O sırada tilki hemen yuvarlanarak bıldırcına dönüşmüş ve kadınların önünde sekmeye başlamış.

Kadınların biri onu görünce:

- Hey, şu bıldırcına bakın, ben onu yakalayıp oğluma götüreceğim, demiş.

Kadın elindeki bohçayı bir kenara bırakıp bıldırcını kovalamaya başlamış, bir başka kadın da onların peşinden gitmiş. Daha sonra kadınların hepsi bıldırcını kovalamaya

başlamış. Tilki bir bıldırcın gibi kadınların önünde sekmeye devam etmiş. Kadınlar "şimdi yakalayacağım, şimdi yakalayacağım" dedikçe tilki yavaşça uçarak biraz daha ileriye gidiyormuş. Tilki, bu şekilde kadınları aldatarak uzağa götürmüş.

Kurt, kadınların bohçalarındaki yiyecekleri büyük bir zevkle yiyerek karnını doyurmuş ve oradan uzaklaşmış. Bıldırcını kovalayan kadınlar sonunda yorulmuşlar. Geri döndüklerinde bir de ne görsünler bohçaları bomboşmuş. Kadınlar; "Vay akılsız başımız vay, 'Bizim hanım ava çıktı, arkasından kavga çıktı' dedikleri gibi olduk, vah vah, tüh tüh" diyerek üzülmüşler.

Tilki oradan uzaklaşmış ve dolanmaya başlamış. Dolanırken kurdun bir yerde dinlendiğini görmüş.

Tilki, kurda:

- Ne yapıyorsun dostum, diye sormuş.

Kurt:

- Karnım çok doydu, şurada dinleniyorum, demiş.

Ertesi gün kurt tilkiye şöyle demiş:

- Dostum, dün beni çok mutlu ettin, bugün de birazcık üzsene.

Tilki de kurda:

- Tamam hadi gidelim öyleyse, demiş ve kurdu bir yere götürmüş.

Bağın duvarının yanında bir ambar varmış. Tilkiyle kurt şu ambarın kenarından zar zor içeri girmişler. Bağa girince bir bakmışlar ki her yer üzüm dolu ve çevrede hiç kimse yok. Bunu ganimet bilerek başlamışlar üzüm yemeye. Tilki karnını doyurduktan sonra burun deliklerine birer tane üzüm sokmuş ve kurdun yanına giderek:

- Ey dostum, ben çok doydum, o kadar doydum ki artık üzümler burnumdan çıkmaya başladı. Sen de yiyebildiğin kadar ye, karnını iyice doyur, demiş.

Kurt aceleyle daha çok yemeye başlamış. Sonunda karnı çok şişmiş, ama onun burnundan üzümler çıkmıyormuş. Tilkiye:

- Hani benim burnumdan üzüm çıkmıyor, demiş.

Tilki, kurdun kafasını kaldırıp boynuna bakmış ve ona:

- Hah, işte görünüyor, biraz daha yersen çıkacak, demiş.

Kurt daha çok üzüm yemeye başlamış, karnı çok şişmiş, sonunda dayanamayıp yere yatmış ve öylece kalmış. Tilkinin istediği de buymuş zaten. Tilki bağın duvarının üstüne çıkmış:

- Üzüme hırsız gelmiş, üzüme hırsız gelmiş, diye bağırmaya başlamış.

Bağın sahibi tilkinin sesini duyunca, eline uzun bir sopa alıp bağa gelmiş. Kurt zar zor yürüyerek ambarın kenarına gelmiş, oradan geçmeye çalışmış ama nafile bir türlü sığmıyormuş. Duvara tırmanmak istemiş ama tırmanamamış. Bağın sahibi, kurdu öyle bir dövmüş ki kurdun yediği üzümler ağzından burnunda çıkmış, sonunda dayağa dayanmayan kurt bayılmış. Bağın sahibi, kurdu öldü zannederek bırakmış. Bir süre sonra kurt kendine gelmiş. Etrafına sersem sersem bakınmış, ambarın yanında olduğunu ve yanında hiç

kimsenin olmadığını fark etmiş. Duvara zorla tırmanarak dışarı çıkmış. Bir kenarda inleyerek yatmış.

Bir süre sonra tilki gelmiş, kurdu o halde görmüş ve ona:

- Hey dostum, ne oldu, diye sormuş.

Kurt acı içinde inleyerek:

- Allah cezanı versin, sana beni birazcık üz dedim, hiç bu kadar üzülür mü, demiş.

Tilki:

- Birader, bağ sahibinin sana bu kadar vuracağını nereden bileyim, demiş.

Tilki gitmiş, kurt yürüyemediği için orada öylece kalmış. Ertesi gün, tilki gezinip dururken büyük bir taş görmüş. Taşın yanında da biraz kuyruk yağı varmış. Tilki; "Bunda bir iş var, kuyruk yağını hemen yemeyeyim, önce kurda göstereyim" diye düşünmüş. Hemen kurdun yanına gitmiş ve ona:

- Dostum karnın aç mı, demiş.

Kurt:

- Karnım çok aç, demiş.

Tilki:

- Ben bir koyun kestim, etini yedim, yağı kaldı. İstersen gel sen de yağını ye, demiş.

Kurt:

- Çok iyi olur, dünkü dayaktan sonra içim kurudu, dünden beridir hiçbir şey yemedim, demiş.

Bunlar beraber yürümeye başlamışlar. Bir yere geldiklerinde, tilki yağı uzaktan kurda göstermiş. Kurt:

- Yürü beraber gidelim, demiş.

Tilki:

- Beni de boşuna oraya götürme, kendin git, yağı ye gel, demiş.

Kurt yağın yanına gitmiş, çok aç olduğu için yağı hemen ısırmış ve bir anda kuyruğundan kapana yakalanmış. O zaman tilki oraya gitmiş ve yağı yemiş. Uzaktan bakan avcılar kapanın yanına gelinceye kadar tilki oradan kaçmış. Avcı kapana yakalanan kurdu görmüş ve ona:

- Vay, ben tilki bekliyordum ama sen yakalanmışsın, diyerek kurdu dövmüş sonra da serbest bırakmış.

Kurt, avcıdan kurtulduktan sonra aç karnına dolaşırken yolda bir kuzuya rastlamış, ona:

- Hey kuzu seni yiyeceğim, demiş.

Kuzu korkarak:

- Ey efendi! Sen önce Kerim Dede'nin tuzundan al gel, beni öyle ye, çünkü benim etim tatsız tuzsuz, demiş.

O zaman kurt; "Tamam olur" deyip tuz aramaya gitmiş, kuzu da kaçmış. Kurt geri döndüğünde kuzuyu bıraktığı yerde bulamamış. Şaşkın şaşkın yola devam ederken bir horoz görmüş. Kurt, horoza:

- Hey horoz seni yiyeceğim, demiş.

Horoza ona:

- Tamam ama önce biraz soğanla kimyon bulalım, beni ondan sonra yersin. Bunun için sen önce bir bıçak bul, ben de soğanla kimyon bulayım, demiş.

Kurt, bıçak bulmaya gitmiş, horoz da bu fırsattan faydalanarak kaçmış. Kurt bıçağı getirmiş ama horoz orada yokmuş. Kurt çaresiz yola devam etmiş. Gitmiş gitmiş bir yerde bir katıra rastlamış. Kurt:

- Hey katır seni yiyeceğim, demiş.

Katır:

- Eğer beni yemek istiyorsan yemeden önce bana yüz kere binmen gerekiyor ondan sonra yiyebilirsin, babam böyle vasiyet etmişti, demiş.

Kurt, katıra dört defa binmiş, beşinci defa binerken katır bir tepmiş, kurt sırtüstü yere düşmüş. Katır da oradan kaçmış. Kurt, yerden kalkmış ve yola devam etmiş, bir yerde otlayan bir at görmüş. Kurt ona:

- Hey at seni yiyeceğim, demiş.

At:

- Tamam ama benim arka sağ ayak toynağımda babamın yazdığı bir yazı var, önce o yazıyı oku, beni sonra yersin, demiş.

Kurt, atın arkasına geçmiş, at ayağını kaldırmış. Kurt yazıyı okumak için yaklaştığında at bir tepmiş, kurdun dişleri kırılmış, kendisi de bir tarafa düşmüş. At oradan hemen kaçmış.

O sırada kurdun yanına tilki gelmiş. Tilki bir bakmış, kurdun ağzı burnu kıpkızıl kan içinde tilki, kurda:

- Hey dostum sana ne oldu böyle, diye sormuş.

Kurt:

- Neyi soruyorsun işler böyle böyle, diyerek olan biteni tilkiye anlatmış.

O zaman tilki, kurda şöyle demiş:

- Madem gördün bir kuzu, hemen ye dönsün dursun iki gözü, sana kim verir Kerim Dede'den tuzu. Madem gördün bir horoz, hemen yakala boğazını, sana kim verir kimyonla soğanı. Madem gördün bir katır, hemen boynunu ısır, sana kim demiş bineceksin katır. Madem gördün bir at, hemen ye üstüne yat, sana kim demiş kâtip ol oku?

Kurt, tilkiden çok azar işitmiş ama hiç umursamadan yola devam etmiş. Yolda kurdu iki avcı görmüş ve onu kovalamaya başlamış. Kurt, avcılardan kaçarken çift süren bir çiftçiye rastlamış. Kurt, çiftçinin yanına giderek ona:

- Canım amca, beni avcılardan sakla, diye yalvarmış.

Çiftçi; "Tamam, olur" demiş ve kurdu büyük bir çuvala saklamış. Bir süre sonra avcılar çiftçinin yanına gelerek ona; "Buradan bir kurt geçti mi?" diye sormuşlar. Çiftçi; "Evet geçti" diye cevap vermiş. Avcılar gittikten sonra, kurt çuvaldan çıkmış ve çiftçiye:

- Hey çiftçi seni yiyeceğim, demiş.

Çiftçi:

- Bu nasıl söz, ben seni ölümden kurtarayım, sen beni yiyecek misin, demiş.

Kurt:

- İyiliğe karşılık kötülük, demiş.

Çiftçi, yalvarmış yakarmış ama kurdu vazgeçirememiş. Bunlar böyle konuşurken tilki oraya gelmiş ve çiftçiye:

- Ne oldu, diye sormuş.

Çiftçi olan biteni bir bir tilkiye anlatmış.

Tilki, kurda bakarak:

- Ben senin bu çuvala sığdığına inanmıyorum, sen sığsan da kuyruğun sığmaz, demiş.

Kurt:

- Evet sığdım, demiş.

Tilki:

- Madem sığdım diyorsun, o zaman tekrar gir de görelim, demiş.

Kurt:

- İşte böyle, demiş ve çuvala tekrar girmiş. Tilki, çiftçiye işaret ederek çuvalın ağzını bağlamasını istemiş. Çiftçi çuvalın ağzını sıkıca bağlamış. Sonra çiftçi ile tilki, ellerine birer sopa almışlar ve vurarak kurdu öldürmüşler.

16. Avcı, Gökçe ve Bilge (Avçi, Kökça ve Dânâ)

Bir zamanlar bir avcı varmış. Avcı bir gün ava çıkmış, bir yere tuzak kurmuş ve kenarda saklanıp beklemeye başlamış. Bir güvercin sürüsü gelmiş ve çınar ağacına konmuş. Daha sonra yere inerek yemlenmek istemişler. Sürüde Gökçe adlı yaşlı bir güvercin varmış. O diğer güvercinlere; "Aşağıya inmeyin, yerde tuzak var, inerseniz yakalanırsınız" demiş.

Güvercinler Gökçe'nin sözünü dinlememişler, tek tek uçarak aşağıya inmişler ve yemlenmeye başlamışlar. Sonunda kendilerini tutamayıp ağın altına girmişler. Gökçe sürüdeki diğer kuşlardan ayrılarak tek başına kalmayı kendine yakıştıramamış. O da aşağıya inerek ağın altında yemlenmeye başlamış. Avcı, yavaş yavaş ağın ipini çekmeye başlamış, sonunda bütün güvercinler ağa yakalanmış.

Gökçe arkadaşlarına bakarak:

- Şimdi söyleyecek bir sözüm var, dinleyecekseniz söyleyeyim hepimiz kurtulalım, demiş.

Güvercinler:

- Tamam söyle, baştan senin sözünü dinlemeyip yakalandık, şimdi ne derseniz onu yapacağız, demişler.

Gökçe, avcının koşarak oraya geldiğini görmüş. Güvercinler hep beraber havalanarak üstlerinde ağ olduğu halde uçmaya başlamışlar ve gözden kaybolmuşlar.

Gökçe ağdan kurtulmanın yollarını arıyormuş, bir anda dostu Bilge adlı sıçan aklına gelmiş ve güvercinleri sıçanın bulunduğu yere doğru uçurmaya başlamış. Güvercinler uçarak çölün, sahranın üstünden geçmiş, dağları aşmış ve sonunda Bilge'nin yuvasına gelmişler. Gökçe, Bilge'yi çağırmış, Bilge dışarı çıktığında kendisini çağıranın dostu Gökçe olduğunu görmüş ve çok sevinmiş. Gökçe, Bilge'den kendilerini ağdan kurtarmasını rica etmiş, Bilge önce Gökçe'nin arkadaşlarını, sonra da kendisini ağdan kurtarmış. Sonra birbirlerine hal hatır sormuşlar ve Gökçe başlarına geleni dostuna anlatmış.

Bilge, değerli dostlarını ağırlamak için onları yuvasının en güzel yerine yerleştirmiş ve tane, tohum, yuvasında ne varsa onlara ikram etmiş.

Çınar ağacında oturmuş, olan biteni gören bir karga; "Güvercinler her nereye gidip konacaklarsa peşlerinden gideyim ben de yemlerine ortak olayım" diye düşünerek Güvercinlerin arkasından uçmuş ve oraya gelmiş. Karga, Bilge'nin güvercinlere yardım ettiğini görünce çok şaşırmış kendi kendine; "Meğer dostlar birbirine yardım edermiş, ben de sıçan ile dost olayım" diye düşünmüş. Sonra sıçanın yuvasının önüne giderek onu çağırmaya başlamış. Bilge dışarı çıktığında yuvasının önünde bir karganın durduğunu görmüş.

Bilge, kapı önünde duran kargaya:

- Hoş geldin kardeş, demiş.

Karga:

- Ben hayvanların hiçbirine katılmam, tek başına yaşarım. Hiç dostum, arkadaşım veya kardeşim yok, bütün hayvanlar benden kaçar. Yalnızlık canıma tak etti, senin yanına gelirken de çok zorlandım, düşündüm düşündüm seninle dost olmayı uygun gördüm, bu dileğimi kabul edersin ümidiyle buraya geldim, demiş.

Sıçan, kargaya:

- Doğru, fakat sen beni nerede görsen yiyorsun, bunun için senin sözlerine inanmam çok zor, diye cevap vermiş.

Karga ise:

- Doğru söylüyorsun dostum, doğrusu önceden nerede sıçan görsem yakalayıp hemen yerdim ama dostluk çok güzel şeymiş, sana kesinlikle hiçbir zarar vermeyeceğim, diyerek gerçekten söz vermiş.

Bilge, karganın söylediklerine inanarak yuvasından çıkmış, karga ile tokalaşarak dost olmuşlar ve onu yuvasında misafir etmiş.

Karga bir gün dostu Bilge'yi bahçesine çağırmış, Bilge daveti kabul etmiş. Karga, Bilge'yi boynuna alarak götürmek istemiş, fakat sıçan için zor olacağını düşünerek onu pençesiyle tutmuş ve uçarak bahçesine götürmüş. Bu bahçe, dünyadaki bütün ağaçların bulunduğu acayip bir yermiş. Bahçede çeşit çeşit meyveler varmış ve bu meyveler olgun-

laşarak ağaçların dibine düşmüş. Karga, Bilge'ye çok güzel bir ziyafet çekmiş. Sıçan çok mutlu olmuş, kargayla birlikte bahçede yürüyerek etrafı seyretmişler. Beraber yürüyen karga ile sıçanı, bahçede yaşayan bir kaplumbağa görmüş ve onlara çok özenmiş. Kaplumbağa selam vererek yanlarına gitmiş. Hal hatır sorduktan sonra sıçan ile karganın arasındaki bu samimiyet ve dostluğun sebebini sormuş. Karga kaplumbağaya, güvercinlerin başından geçenleri anlatmış. Kaplumbağanın, sıçan ile karganın dostluğuna olan özentisi bir kat daha artmış, dostluk ve beraberliğe paha biçilemeyeceğini söylemiş ve onlarla çok yakın dost olmaya karar vermiş. Karga, büyük bir hürmetle kaplumbağaya da ziyafet çekmiş.

Bahçenin bir tarafındaki yüksek tepenin üstünde bir geyik yaşarmış. O, karga, sıçan ve kaplumbağanın arasındaki yakınlığı görmüş ve karganın bahçesine doğru gitmeye başlamış. Geyik, yanlarına giderek onlarla samimi bir şekilde konuşmaya başlamış. Onlar da geyiği çok güzel bir şekilde karşılamışlar. Karga, geyiği sofraya davet etmiş ve karşılıklı oturup konuşmaya başlamışlar. Geyik, onların aynı cinsten hayvanlar olmamalarına rağmen birbirleriyle bu kadar samimi ve yakın olmalarının sırrını öğrenmeye geldiğini söylemiş.

Karga olan biteni bir bir geyiğe anlatmış. Geyik de onlara dostluk bağıyla bağlanmak istediğini söylemiş. Diğer hayvanlar, geyiğin dostluk teklifini kabul etmişler. Hepsi yerlerinden kalkmışlar, birbirlerine tekrar hal hatır sormuşlar ve geyiği överek ona iltifatlar etmişler. O sıra Bilge, güvercinleri hatırlamış. Karga, Bilge'den güvercinlere bir mektup yazmasını rica etmiş. Bilge, büyük bir memnuniyetle mektubu yazmış ve karganın sağ ayağına bağlamış. Herkes "yolun açık olsun" diyerek kargayı uğurlamış. Karga, güvercinlerin yaşadığı yere gelmiş ve mektubu vermiş. Güvercinler mektubu okuduktan sonra kargayla birlikte uçarak bahçeye gelmişler. Dostlar yeniden görüşmüş, birbirlerine hal hatır sormuş ve uzun uzun sohbet etmişler.

Geyik bir gün etrafta dolaşmak için bahçeden çıkmış. Aradan hayli zaman geçmesine rağmen geyik dönmeyince arkadaşları endişelenmeye başlamış. O zaman Gökçe, kargaya bakarak:

- Şu zamana kadar geyikten haber yok, başına ne geldiğini öğrenmek gerek, demiş. Karga geyiği uzun süre aramış ama bulamamış. Sonunda üzüntüden ne yapacağını bilmez bir durumda, şaşkın şaşkın uçarken geyiğin zalim avcının tuzağına ayağından yakalanıp oracıkta yattığını görmüş. Hızlıca uçarak dostlarını bu olaydan haberdar etmiş. Onlar da buna çok üzülmüş ve birbirleriyle fikir alış verişinde bulunmuşlar.

Gökçe şöyle bir tavsiyede bulunmuş:

- Karga bey, sen sıçanı pençene alıp götür, sıçan da geyiğin yakalandığı tuzağın ipini kemirerek koparsın.

Bu teklifi herkes uygun bulmuş. Karga, sıçanı pençesine alarak uçmaya başlamış, Gökçe de onların arkasından uçmuş. Kaplumbağa da onların arkasından yola düşmüş. Gökçe, kaplumbağaya, "sakın gelme" dese de dinletememiş. Karga uçarak, geyiğin tuzağa

yakalandığı yere gitmiş ve sıçanı aşağıya indirmiş. Sıçan, geyiğin ayağındaki tuzağın ipini kemirmeye başlamış. Gökçe ona:

- Dostum Bilge, geyiğin ayağındaki tuzağın bütün iplerini koparma, üç tanesini bırak. Sonra avcı bunu bizim yaptığımızı anlayıp bize zarar vermesin. Avcı gelinceye kadar geyik gayret ederek üç ipi koparır ve kolayca kaçar, demiş.

Bilge, Gökçe'nin söylediğini yapmış, bütün ipleri kemirerek koparmayıp üç tanesini bırakmış. Önce karga, sıçanı alarak uçmuş, onun arkasından güvercin uçmuş. Onlar bahçeye gelmiş, karga peçesindeki sıçanı yavaşça aşağıya indirmiş.

Avcı, tuzağa yakalanan geyiği görünce koşmaya başlamış, geyik bütün gücüyle yüklenmiş ve tuzağın kalan son üç ipini de kopararak kaçmış. Geyiğin kaçtığını gören avcı ümidini kesmiş, tuzağını toplayıp giderken kaplumbağayı görmüş ve onu heybesine koymuş. Geyik bir süre sonra bahçeye gelmiş. Dostları geyiğin yanında kaplumbağayı görememişler. Gökçe:

- Ben ona sakın gelme dedim, ama bir türlü dinletemedim. Karga git kaplumbağaya da bir bak, demiş.

Karga, geyiğin tuzağa yakalandığı yere tekrar gitmiş, orada avcının kaplumbağayı heybeye koyduğu ve heybenin ağzını da sıkıca bağladığını görmüş. Hızla giderek dostlarına haber vermiş. Gökçe yine bir tavsiyede bulunmuş. Dostları Gökçe'nin bu teklifini de uygun görmüşler ve şöyle yapmışlar: Karga, sıçanı kaldırarak uçup gitmiş. Geyik, avcının önünden topallayarak geçmiş. Avcı, geyiği tekrar görünce sevinmiş ve "Tuzaktan kaçarken ayağı kırılmış olmalı, ondan topallıyor herhalde, şimdi onu yakalayacağım" diyerek geyiğin peşinden koşmaya başlamış. Geyik de topallayarak kaçmaya devam etmiş. Sonunda avcı çok yorulmuş, omzundan heybesini atmış ve daha hızlı koşmaya başlamış. Karga, sıçanı heybenin yakınına bırakmış, sıçan da heybeyi kemirerek delmiş ve kaplumbağayı kurtarmış. Kaplumbağa hemen büyük bir taşın altına saklanmış. Karga, sıçanı tekrar alarak bahçeye götürmüş, sonra da geyiğin yanına gitmiş ve ona; "Her şey tamam, artık buradan kaçabilirsin!" demiş. Geyik kaçarak oradan uzaklaşmış, avcı onun peşinden yetişemediği için kovalamayı bırakmış. Geyik ile güvercin, sıçanın bahçesine dönmüşler. Bütün dostlar çok sevinmiş, dostluğun faydasını görmüşler ve bahçede huzurlu bir hayat sürmüşler.

II. SİHİR (BÜYÜ) MASALLARI

17. Simurg (Simurg)

Yaşlı bir avcının üç oğlu varmış. Avcı, çocuklarına avcılığın bütün inceliklerini öğretmiş. Günlerden bir gün, avcının üç oğlu ava çıkmış. Ormanda uzun süre av peşinde koştukları için çok yorulmuşlar. Vakit akşam olmuş, çocukların büyüğü yemek yapmaya başlamış. Ortanca ile küçük oğlan dinlenirken uyuya kalmış. Ağabeyleri, geç saatlerde yemek şimdi pişecek, biraz sonra pişecek diye beklerken uykusu gelmiş ve o da uyuya-kalmış. Gece yarısı ormandan yalmağız[657] bir kocakarı gelmiş, yalmağız kazandaki yemeği yiyip kazanı ters çevirmiş ve oradan uzaklaşmış.

Oğlanlar, sabah olup uyandıklarında kazanın ters çevrildiğini ve içinde de yemeğin olmadığını görmüşler. Büyük ağabey, yemeği kimin yediğini anlayamamış. İkinci gün ortanca oğlan yemeği pişirmiş, o gün de aynı şeyler olmuş. Üçüncü gece yemeği en küçük oğlan pişirmeye başlamış, o uykusu gelince serçe parmağını kanatıp üstüne tuz basmış. Küçük oğlan parmağının acısından hiç uyumamış ve gece yarısı yalmağız kocakarının geldiğini görünce bir kenara saklanmış. Yalmağız kazandaki yemekleri yavaş yavaş yemeye başlamış. Küçük oğlan, kılıçla yalmağızın kellesini kesmiş. Yalmağızın gövdesi bir yere düşmüş kellesi yuvarlanmış. Küçük oğlan yuvarlanan kellenin peşinden koşmaya başlamış. Yalmağızın kesik kellesi yuvarlanmış yuvarlanmış ve ormandaki bir mağaraya girmiş. Küçük oğlan buna çok şaşırmış. Yalmağız kocakarının kellesinin düştüğü yere bir işaret koymuş, gövdesini gömmüş ve ağabeylerinin yanına gelmiş. Yeniden yemek pişirmiş ve ağabeylerinin uyanmasını beklemiş.

Sabah ağabeyleri uyandığında onlara gece olanları anlatmış. Yemeklerini yedikten sonra, yalmağız kocakarının kellesinin yuvarlandığı mağaranın önüne gelmişler. Mağaraya bakmışlar, mağaranın içi oyukmuş ve yerin altına doğru uzanıyormuş. Büyük ağabey beline ip bağlayarak aşağıya inmeye başlamış. Yolun yarısına geldiğinde "Aman, ipi çekin" diye bağırmış. Ondan sonra, ortanca ağabey ipi beline bağlayarak inmeye başlamış ve o da yolun yarısına gelince "Aman, ipi çekin!" diye bağırmış. Onu da yukarı çekip çıkarmışlar. En sonunda, küçük oğlan korkmadan belini sıkıca bağlamış ve ağabeylerine:

- Siz ipi sıkıca tutun, demiş ve mağaranın içine inmiş. Mağaranın içi zifiri karanlıkmış. Uzaktan bir lambanın ışığı görünüyormuş. Bahadır yavaş yavaş ışığın yanına gidip baktığında, orada bir ev, evin içinde bir kız olduğunu görmüş. Kız, yalmağız koca-karının kellesini dizine koyup:

- Evet, ben sana yeryüzüne çıkma insanlara zarar verme, gün gelir seninle mücadele edecek birileri çıkar, demiştim. Bildiğini okuyup sonunda kendi kendine zarar verdin, demiş. O sırada küçük oğlan:

---

[657] Yalmağız: Karşısına çıkan her şeyi yutan efsanevi yaratık, cadı.

- Ey kız, sen bu kelleye bakıp neden konuşuyorsun, sen kimsin, o kim, diye sormuş. Kız:

- Ey insanoğlu, sen buraya nasıl geldin? Bu yalmağız beni yeryüzünden kaçırıp buraya getirdi. Pek çok kişi buradaki hücrelerde hapsedilmiş. Bu hücreler mal ve eşya dolu. Buradan hemen git, yoksa seni de esir eder, demiş. Küçük oğlan:

- Bu yalmağızın canı nerede? Bana göster, seni buradan kurtarayım, demiş. Kız kelleyi bir kenara bırakıp kırk hücrenin anahtarını almış. Hücreleri tek tek açmış, en dipteki hücreden bir sandık almış, sandığın içinden bir kutu çıkarmış ve kutunun içinden pamuğa sarılı, canlı bir kurdu ona uzatarak:

- İşte yalmağızın canı bu, demiş.

Küçük oğlan, kurdu öldürmüş ve yer altı bir anda aydınlanmış. Yalmağız kocakarı ölünce kız da kurtulmuş.

Küçük oğlan, kızı sandığa koymuş ve onu aşağıya indiği yere götürmüş. Sandığı iple bağlayarak; "İpi çekin!" demiş. Ağabeyleri sandığı yukarı çekmiş. Sandığı açtıklarında, sandığın içinde ay gibi ağızlı, güneş gibi gözlü, çok güzel kız olduğunu görmüşler. Ortanca ve büyük ağabey ikisi de kıza âşık olmuş ve "kızı ben alacağım", "hayır, ben alacağım" diyerek kavga etmeye başlamışlar. Ortanca:

- Hey durun önce kardeşimizi mağaradan bir çıkaralım, demiş. Ortanca ipi çekerken büyük ağabey:

- Bıraksana, onu yukarı çıkarıp ne yapacağız. O da kavga çıkarıp başımıza bela olur, demiş. Ortanca da kabul etmiş ve ipi bıçakla keserek aşağıya atmış. İp kesilince, zavallı küçük oğlan bir anda yere düşmüş. Küçük oğlan şimdi yeryüzüne nasıl çıkacağım, diye düşünüp dolaşırken çift süren yaşlı bir adama rastlamış. Yaşlı adam zorlanarak çift sürüyormuş. Küçük oğlan ona:

- Ey dede, buradan yeryüzüne nasıl çıkılır, diye sormuş.

Yaşlı adam:

- Buradan biraz ileriye gidince karşına bir çınar ağacı çıkacak. O çınarda Simurg'un yavruları var. Her gün bir ejderha Simurg yokken gelir ve onun yavrularından birini yer. Eğer Simurg'un yavrularını o ejderhadan kurtarırsan, Simurg seni yeryüzüne çıkarır, demiş.

Küçük oğlan hemen çınar ağacının yanına gitmiş ve orada saklanmış. Bir süre sonra ejderha fışırdayarak oraya gelmiş ve sürünerek çınar ağacına tırmanmaya başlamış. Ejderhanın geldiğini gören Simurg'un yavruları bağrışmaya başlamış. Küçük oğlan saklandığı yerden yavaşça çıkmış ve kılıcıyla ejderhayı ikiye bölmüş. Ejderhanın etini küçük parçalara ayırıp Simurg'un yavrularına vermiş ve tekrar saklanmış. Bir süre sonra Simurg uçarak gelmiş ve yavrularına:

- Burnuma insan kokusu geliyor, söyleyin burada kim var, demiş.

Yavrular:

- Ey anne, eğer dinlersen sana söyleyecek bir sözümüz var, demişler.

Simurg:

- Tamam söyleyin bakalım, demiş.

Yavrular:

- Bizi felaketten kurtaran ve her gün birimizi yiyen ejderhayı öldüren yiğit senden yardım istiyor, demiş.

Simurg:

- Hani o yiğit nerede, diye sormuş.

Simurg'un yavruları yiğidi çağırmış. Küçük oğlan ortaya çıkmış ve Simurg'un karşısına geçmiş.

Simurg, küçük oğlana:

- Dile benden ne dilersen, demiş.

Küçük oğlan:

- Beni aydınlık yeryüzüne çıkar yeter, demiş.

O zaman Simurg:

- Sen bir tuluk su, bir çuval et hazırla. Onları iki kanadımın arasına yerleştir, sen de üstüme çık. Uçarken sana "su" dersem et vereceksin, "et" dersem su vereceksin, demiş. Bahadır kabul etmiş ve bir tuluk su ile bir çuval et hazırlamış. Onları Simurg'un iki kanadının arasına yerleştirmiş ve kendisi de Simurg'un üstüne çıkmış. Simurg havalanıp uçmaya başlamış, Simurg uçarken "su" deyince ona "et" vermiş, "et" deyince de "su" vermiş. Simurg bir ara:

- Yer nasıl görünüyor, diye sormuş.

Küçük oğlan:

- Hasır gibi, demiş.

Simurg daha da yükseğe çıkarak:

- Şimdi nasıl görünüyor, diye sormuş.

Küçük oğlan:

- Kibrit kutusu gibi, diye cevap vermiş.

Simurg daha da yükseğe çıkmış ve:

- Peki, şimdi nasıl görünüyor, diye sormuş.

Küçük oğlan:

- Şimdi yüksük gibi görünüyor, demiş.

Simurg "Su ver" demiş, et bittiği için, küçük oğlan kendi baldırından bir parça kesip ona vermiş. Simurg etin lezzetinden insan eti olduğunu anlamış ve yememiş. Simurg yere indirdikten sonra ona:

- Bana en son verdiğin et ne etiydi, diye sormuş.

Küçük oğlan:

- Daha önce verdiğim etin aynısıydı, diye cevap vermiş.

Simurg:

- Hayır değildi bana doğruyu söyle, demiş.

Küçük oğlan baldırını gösterip:

- Su dediğinde et bitmişti, o yüzden kendi baldırımdan bir parça kesip sana verdim, demiş.

Simurg:

- Bundan sonra bir daha yalan söyleme! Benim için, kendine neden bunu yaptın, demiş. Sonra dilinin altındaki eti çıkarıp bahadırın baldırına yapıştırmış ve orayı yalamış.

Simurg:

- Sen bana iyilik yaptığın için, ben de sana iyilik yaptım, haydi allahaısmarladık, demiş ve uçup gitmiş.

Küçük oğlan, ağabeylerini aramış aramış ve mağaranın önüne gelmiş. Orada ağabeyleri hala kavga edip duruyorlarmış. İkisine de birer tokat atmış ve kızı da alarak ağabeyleriyle birlikte eve dönmüşler. Küçük oğlan, olan biten her şeyi babasına anlatmış. Babası, küçük oğlanı yaptıklarından dolayı tebrik etmiş ve küçük kardeşlerine ihanet eden iki oğlunu evden kovmuş. Avcı, kırk gün kırk gece düğün yaparak küçük oğlunu kızla evlendirmiş. Sonunda murat ve maksatlarına ermişler.

18. Kırk Damat (Kırk Kuyav)

Bir padişahın kırk tane oğlu varmış. Bir gün padişah en büyük oğlunu evlendirmek istemiş. Bunu duyan diğer çocuklar babalarına; "Bizi de evlendir" demişler. Padişah kırk oğlunu evlendirmek için kırk tane kızı olan birini aramaya başlamış. Yıllarca aradıktan sonra memleketlerinden altı aylık yol mesafesindeki bir padişahın memleketine, kız istemek için çift hörgüçlü bir deve ile yalmağız bir kocakarıyı göndermiş. Kocakarı altı aylık yolu çift hörgüçlü deve ile altı günde almış ve padişahın memleketine varmış. Padişahın sarayına gitmiş ve kapının önünü süpürmeye başlamış. Saray görevlileri onu yakalayarak padişahın huzuruna çıkarmış. Padişah, kocakarıya neden geldiğini sormuş. Kocakarı:

- Ey padişahım, sizin kırk tane kızınız varmış, kızlarınıza dünürcü geldim, demiş.

Padişah:

- Benim gerçekten kırk tane kızım var. Kızlarımı aynı anadan doğan kırk tane yiğide vereceğim, demiş.

Kocakarı kendisini dünürcü olarak gönderen padişahın da kırk tane oğlu olduğunu söylemiş. Padişah:

- Benim kızlarımı vermeye niyetim var ama bir şartım var. Padişahınız, buradan altı aylık mesafedeki memleketinden buraya kadar arık kazdırsın ve kendi memleketinin suyunu benim memleketimin suyuyla birleştirsin, demiş.

Yalmağız kocakarı memleketine dönmüş ve olanları padişaha şöyle anlatmış:

- Ey âlemlerin padişahı, şu altı aylık yola arık kazdırıp suyunuzu o padişahın suyuyla birleştirirseniz kızlarını oğullarınıza verecekmiş.

Padişah bu şartı kabul etmiş ve şehirdeki herkesi toplayarak arık kazdırmaya başlamış. Halk bir ayda üç dört taş[658] mesafesinde arık kazmış. Arığın çabuk kazılması için padişahın oğulları sırayla çalışanların başında dururmuş. Çalışanların bazıları evlerinden, çoluk çocuklarından ayrılarak eziyet çekmeye dayanamamış ve şikâyet etmeye başlamış. Bir gün padişahın küçük oğlu, çalışanlardan bazılarının; "Padişahın oğulları evlenecek diye hepimiz evimizden barkımızdan, çoluk çocuğumuzdan ayrı kaldık" diye konuştuklarını duyunca hepsine izin vermiş ve evlerine göndermiş. Ağabeyleri ona; "Bizi hanımsız bıraktın" diye bağırarak vurmuşlar. Küçük oğlan bir süre ağlamış ve arığın kenarında uyuyakalmış. Seher vakti yaşlı bir adam oraya gelmiş, çocuğu uyandırmış ve ona:

- Oğlum, neden burada yatıyorsun, diye sormuş. Oğlan olanları yaşlı adama anlatmış.

Yaşlı adam:

- Oğlum, üzülme, bu arığı kazmak zor bir iş değil. Sana bir nasihat vereceğim, eğer bunu yaparsan kazılan arığın bir tarafı yaz, bir tarafı kış olacak. Ağabeylerin düğüne gittiğinde sen gitme, onlarla bıçağını yolla. Ağabeylerin gelinleri alıp geri dönerken yolu yarıladıklarında yağmur yağmaya başlayacak, yağmurdan sonra kar, kardan sonra ise taş yağacak. O zaman, bembeyaz bir kervansaray görünecek, bu eve sakın kimse girmesin çünkü hava hemen açacak. Babanı iyice tembihle, demiş. Sonra adamın elindeki asa bir ata dönüşmüş, adam ata binmiş ve oğlana; "Gözünü yum!" demiş. Biraz sonra; "Gözünü aç!" demiş. Çocuk gözünü kapatıp açtığında altı aylık yol uzunluğundaki arığın bir anda tamamlandığını ve iki padişahın sularının birbirine karıştığını görmüş. Yaşlı adam, oğlana tekrar; "Gözünü yum!" demiş. Sonra yeniden; "Gözünü aç!" demiş. Oğlan gözünü kapatıp açtığında kendisinin yeniden ağladığı arığın başında olduğunu görmüş. Yaşlı adam bir anda gözden kaybolmuş. Oğlan, tekrar arığın başında yatarak uyumuş. Ertesi gün büyük oğlanlar oraya geldiklerinde arığın bitmiş olduğunu ve suların aktığını görmüşler. Ağabeyleri, küçük kardeşlerini uyandırmış ve onu babalarının yanına götürmüşler.

Oğlan, babasına:

- Arığı ben kazdım ve suları birbirine kavuşturdum, demiş.

Padişah buna çok sevinmiş, gelinleri alıp gelmek için hazırlık yapmışlar ve birkaç askerle birlikte yola çıkmışlar. Birkaç ay yol almışlar, yol alıp bol almışlar, susuz çölleri, kırları aşmışlar ve kızların yaşadığı memlekete varmışlar. Padişah bunların geldiğini duyunca yollara halılar serdirmiş ve askerleriyle birlikte onları karşılamaya çıkmış. Kırk gün kırk gece düğün yapmışlar ve otuz dokuz yiğitle otuz dokuz kıza nikâh kıymışlar. Kırkıncı gelini ise bıçakla nikâhlamışlar. Yiğitler, kızları almış ve yanlarında birkaç askerle birlikte yola çıkmışlar. Birkaç gün yol almışlar, yolun yarısına geldiklerinde yağmur yağmaya başlamış. Yağmurdan sonra kar, kardan sonra taş yağmış. Taş yağarken bir anda bembeyaz bir kervansaray görünmüş. Padişahın çocukları bu kervansaraya girmek için

[658] Bir taş: Sekiz çakırıma yakın uzunluk ölçüsü birimi. Çakırım: Metrik sisteme geçmeden önce kullanılan ve 1,06 kilometreye tekabül eden uzunluk ölçüsü birimi.

babalarından izin istemiş. Padişah; "Kardeşiniz tembihledi, buraya girmeyin" diyerek çocuklarının kervansaraya girmesine izin vermemiş. Çocuklar; "Sen küçük çocuğunun dediğini yapıp bizi öldürmek mi istiyorsun?" diyerek babalarını azarlamışlar ve babalarının sözlerine kulak asmayarak kervansaraya girmişler. Padişah da çaresiz onların peşinden içeri girmiş. Bunların hepsi içeri girer girmez hava açılmış. Kervansarayın dört köşesinde bulunan kuyulardan sular dışarı taşıyormuş. Kazan kazan pilav pişirilmiş, sofralar kurulmuş, sofraların üstüne çeşit çeşit yiyecek ve içecek konulmuş. Sofraların etrafında yastıklar varmış. Atların her biri için birer kazık dikilmiş, önlerinde de yemler varmış. Fakat bu kervansarayda hiç kimse yokmuş. Kervana giren herkes yemeklerden yiyerek karnını doyurmuş ve o gece orada kalmışlar. Ertesi sabah uyanmışlar, yola çıkmak için hazırlanmışlar, kapıdan çıkacakları zaman bir ejderha kapının önünü kapatmış. Ejderha dile gelmiş ve onlara:

- Hadi bunların hakkını ödeyin de öyle gidin, demiş.

Padişah:

- Sana para mı, mal mı, yoksa at mı verelim, demiş.

Ejderha:

- Para da mal da gerekmez, bana küçük oğlunu ver, başka bir şey istemem, demiş.

Padişah buna çok üzülmüş. Büyük oğulları:

- Tamam vereceğim de, yol uzak nasılsa gelip alamaz, demişler ve babalarını ikna etmişler.

Padişah küçük oğlunu ejderhaya vermeye razı olmuş, ejderha da oradan uzaklaşmış. On gün yol aldıktan sonra uzaktan bir şeyin kendilerine doğru uçarak geldiğini görmüşler. Uçan şey bir anda onlara yaklaşmış. Yakından baktıklarında havada uçanın küçük oğlan olduğunu görmüşler. Ejderha nefesiyle küçük oğlanı kendine çekiyormuş. Oğlan padişaha yakınlaştığında; "Baba, getirdiğin gelini kime istiyorsan ona ver" demiş. Küçük oğlan üstlerinden uçarak geçmiş ve kervansarayın yanında duran ejderhanın önüne düşmüş. Ejderha önüne düşen oğlanın beline dolanarak oğlanla yüz yüze gelmiş ve ona:

- Bir günlük ömrünü mü feda edeceksin, yoksa kırk günlük ömrünü mü feda edeceksin, diye sormuş.

Oğlan biraz düşündükten sonra:

- Kırk günlük ömrümü feda edeceğim, demiş.

Ejderha:

- O zaman falan memlekette falan padişahın kızı var. O kızı kırk gün içinde bana getireceksin, getirmezsen seni yerim, demiş.

Oğlan, ejderhadan kırk gün mühlet aldıktan sonra yola çıkmış. Birkaç gün yol almış, bir yerde pek çok karıncanın yolda yürüdüğünü görmüş. Karıncalara basmamak için uzun süre yolun kenarında oturarak onların geçmesini beklemiş. Akşamüzeri karıncaların geçişi bitince karıncaların padişahı oğlanın yanına gelmiş ve ona:

- Ey yiğit, neden burada oturuyorsun, diye sormuş.

Oğlan:

- Ben karıncalara basmamak için geçmelerini bekliyorum, demiş.

Karıncaların padişahı:

- Çok teşekkür ederiz, gün gelir biz de sana yardım ederiz, demiş ve çocuğa bir avuç saman vermiş.

Oğlan samanı almış, yine yola çıkmış ve birkaç gün yol aldıktan sonra birbiriyle dalaşan iki aslana rastlamış. Aslanlar bir tavşanı yakalamış, onu yemek için birbirleriyle dalaşıp duruyorlarmış. Oğlan, aslanlardan tavşanı almış, onu bıçağıyla ikiye bölmüş ve iki parçayı iki aslana vermiş. Aslanlar:

- Çok teşekkür ederiz insanoğlu, biz bu tavşanı bölüşemeyip on gündür birbirimizle dalaşıp duruyorduk. Sen bize iyilik ettin sen de bunu al, belki bir gün lazım olur, demişler ve her ikisi de yelelerinden biraz yolarak oğlana vermişler.

Oğlan tekrar yollara düşmüş, biraz yol aldıktan sonra akşamüzeri bir köye varmış. Köydeki yaşlı bir kadına, gece uyumak için bir yer sormuş. Yaşlı kadın oğlana uyuması için kendi evinde bir yer hazırlamış ve ona:

- Oğlum, nereden geliyorsun, burada ne işin var, diye sormuş.

Oğlan, oraya neden geldiğini yaşlı kadına önce söylemek istememiş. Kadın ısrar edince padişahın kızını almaya geldiğini söylemiş. Yaşlı kadın buna üzülmüş ve oğlana:

- Oğlum, bundan vazgeç, bu çok ağır bir iş, bunu becermen çok zor. Genç bir yiğitsin, boş yere harap olma. Pek çok şartı var, şartları yerine getiremezsin. Bak yedi kazıkta yedi tane at bağlı, bu yedi ata yedi oğlum binerdi. Oğullarım şu padişahın kızını almak için çok uğraştı, ama şartları yerine getiremeden, boş yere birer birer ölüp gittiler. Ben bu evde tek başına kaldım. Vazgeç oğlum, padişahın kızından başka kız mı yok. Sana bir kız bulup evlendireyim, sen benim oğlum ol, demiş.

Oğlan:

- Ana, şartlar ne olursa olsun, ben bu şartları yerine getirip padişahın kızını almayı aklıma koydum, şartları yerine getirmeye mecburum, demiş.

Oğlan, ertesi gün yaşlı kadının ağlayıp yakarmasına aldırmadan padişahın sarayına gitmiş ve orada davul çalmış. Padişahın adamları onu yakalayarak padişahın huzuruna çıkarmışlar.

Padişah:

- Sen madem benim kızımı almaya geldin, üç tane şartım var. Bu şartları yerine getiremezsen kelleni alırım. İyisi mi sen bu işten vazgeç, boş yere uğraşma, var yoluna git, demiş.

Oğlan, padişaha:

- Şartlarınızı söyleyin, hepsini yerine getireceğim, demiş.

Padişah:

- Üç şartımdan birincisi şu; kırk çuval darıyı yere serptireceğim, darıları tek tek toplayacaksın. İkinci şartım da şu; babamdan kalan iki tane besili öküzüm var. Bu öküzlerin

etini sabaha kadar yiyip kemiklerini bana getireceksin. Üçüncü şartım ise şudur: Kapıya yakın yerde, babamdan kalan ve yere gömülü olan dört adım boyunda bir küpüm var. O küpün ağzı açık ve içinde hiçbir şey yok. Bunun önünden geçip dönünceye kadar küpün içi altınla dolsun. İşte şartlarım bunlar, eğer becerebilirsen kızımı sana vereceğim, demiş.

Birinci şarta göre padişah kırk çuval darıyı kırk deveye yükletmiş ve düz bir yere götürterek serptirmiş. Görevliler oğlanı orada bırakarak geri dönmüş.

Oğlan, bu kadar darıyı yeniden nasıl toplayacağını düşünmüş düşünmüş, bir yolunu bulamamış ve darıları elleriyle toplamaya başlamış. Öğlene kadar uğraşmış fakat sadece yarım avuç darı toplayabilmiş. Öğleyin bir kenara oturup tekrar düşünmeye başlamış. Düşünürken bir anda karıncaların verdiği saman aklına gelmiş, yanındaki çakmağı çıkarmış ve samanı tutuşturmuş. Samanın dumanı karıncaların burnuna gidince bütün karıncalar toplanıp oğlanın yanına gelmiş ve ona:

- Senin için ne yapabiliriz, buyur, demişler.

Oğlan:

- Benim başıma müşkül bir iş geldi. Bu düzlüğe serpilen kırk çuval darıyı toplayın, demiş.

Oğlan çuvalın ağzını açmış, karıncalar darıları toplayarak çuvalın içine koymaya başlamış. Akşamüzeri kırk çuval darı toplanınca karıncalar kendi memleketlerine dönmüşler. Oğlan kırk çuval darıyı tekrar develere yüklemiş ve padişahın sarayına götürmüş. Oğlanın bu şartı yerine getirmesine herkes sevinmiş. İkinci gün, ikinci şart için padişah babasından kalan iki besili öküzü çıkarmış ve:

- Bu öküzlerin etini yarına kadar yiyip kemiklerini bir çuvala koy ve bana getir, demiş. Oğlan öküzleri götürüp bir yere bağlamış. Gece oturup öküzleri nasıl yiyeceğini düşünmüş, fakat bir çaresini bulamayıp üzülmüş. Birden aklına aslanlar gelmiş ve aslanların verdiği yeleleri tutuşturmuş. Aslanlar oğlanın yanına gelmiş ve ona; "Efendim, hizmet etmek için hazırız" demişler. Aslanlar tan atıncaya kadar iki öküzün etini yiyip bitirmişler. Oğlan öküzlerin kemiklerini bir çuvala koymuş, seher vakti padişahın sarayına gitmiş ve orada; "Karnım acıktı, yiyecek bir şeyler yok mu?" diye bağırmış. Saray görevlileri oğlanı padişahın huzuruna çıkarmış. Oğlan kemikleri padişahın önüne bırakmış. Oradakiler kemikleri görünce çok şaşırmış ve "Bu bir dev mi yoksa başka bir şey mi?" demişler.

Padişahın emriyle oğlana bir leğen yoğurt ile sekiz ekmek vermişler. Oğlanın karnı gerçekten açmış, başına oturunca bir leğen yoğurtla sekiz ekmeği bitirmiş. Padişah, oğlanın üçüncü şartı yerine getirmesini istemiş. Padişahın kızı ise oğlanın iki şartı yerine getirmiş olmasına çok sevinmiş ve oğlanın yoluna çıkmış. Oğlan, padişahın üçüncü şartını nasıl yerine getireceğini bilememiş, üzgün bir halde çıkıp giderken yolda padişahın kızıyla karşılaşmış. Kız parmağındaki elmas yüzüğü çıkarıp oğlana vermiş:

- Ey yiğit, kapının yanındaki küpün yanından geçerken bu yüzüğü içine at, ama arkaya bakmadan git! Sen dönünceye kadar küpün içi altınla dolacak, demiş.

Oğlan yüzüğü almış ve yürümüş. Küpün yanına geldiğinde yüzüğü içine atmış ve kızın söylediği gibi yaparak arkasına hiç bakmadan kapıdan çıkıp gitmiş. Görevliler küpün içinin altınla dolduğunu görmüş, koşarak yiğide yetişmişler ve onu padişahın yanına götürene kadar omuzlarında taşımışlar. Görevliler, padişaha:

- Ey âlemlerin padişahı, kızınız artık bu yiğidindir, demişler.

Padişah halkın hepsini toplayarak düğün yapmış ve kızını oğlanla evlendirmiş. Ejderhanın verdiği sürenin bitmesine bir gün kala oğlan bir ah çekmiş. Kız, oğlana:

- Ey yiğit, neden bu kadar derinden ah çektin, demiş.

Oğlan, ejderhaya verdiği sözden kıza bahsetmemiş, ona:

- Annem babam aklıma geldi, demiş.

Oğlan ertesi sabah kıza:

- Bana sorarsan sen de benimle memleketime gel, eğer olmaz diyorsan sen bilirsin, demiş.

Kız, oğlanla beraber onun memleketine gitmeyi kabul etmiş ve padişahtan izin alarak yola çıkmışlar. İkisi birkaç gün yol aldıktan sonra oğlanın neşesi kaçmış, beti benzi atmış. Kız, oğlanın bu halini görünce ona:

- Çok üzgün duruyorsun, keyfin neden kaçtı, diye sormuş.

Oğlan dayanamamış ve aslında ejderhanın yanına gittiklerini kıza söylemiş ve:

- Hızlı olmazsak ejderha ikimizi de yiyecek, demiş.

Kız çok gücenmiş ve oğlana:

- Ey yiğit, neden bunları şimdiye kadar bana anlatmadın, bunu çaresi vardı, neyse ki şimdi de yapacak bir şey var. Şimdi sen koşarak saraya dön, babamın küçük odasını aç, odada bir sandık var, sandığın içinde de bir güvercin var. O güvercinin başını kes, Güvercinin boğazından bir kurt çıkacak, o kurdu öldür. O zaman ejderha da ölecek, yoksa ejderha ikimizi de yiyecek, demiş.

Kız bunları söyler söylemez, ejderha güçlü nefesiyle kızı kendine doğru çekmeye başlamış. Oğlan var gücüyle padişahın sarayına doğru koşmuş. Saraydaki odanın anahtarını bulmuş ve hemen kapıyı açmış. Odaya girmiş, rafta duran sandığın kapağını açmış. Sandıktaki güvercini yakalarken güvercin yiğidin elinden uçmuş. Oğlan hemen odanın kapısını kapatıp güvercini yakalamış. Güvercinin başını kesmiş ve güvercinin boğazından çıkan kurdu öldürmüş. Odadan çıkarak ejderhanın bulunduğu kervansaraya doğru at sürmeye başlamış. Yolda giderken; "Kıza ne oldu acaba, onu ejderha yuttu mu, ölü mü diri mi" diye düşünerek endişelenmiş. Oğlan kervansaraya vardığında kız ile ejderhanın arasında üç adım mesafe kaldığını ve ejderhanın orada öldüğünü görmüş. Oğlan oraya varır varmaz yerde baygın yatan kızı hemen kucağına almış ama kız ayılmamış. Oğlan çok üzülerek gözyaşı dökmeye başlamış, oğlanın gözünden akan bir damla yaş kızın yüzüne gelince kız bir anda gözünü açmış. Kız, karşısında oğlanı görünce çok sevinmiş.

Oğlan:

- Ejderha öldü, sağ salim hayatta kaldık, ejderhadan da kurtulduk, ejderhanın mekânı bize gerekmez, biz kendi yurdumuza gidelim, demiş.

Birkaç gün yol aldıktan sonra oğlanın babasının yurduna varmışlar. Padişah oğlunun geldiğini duyunca onu büyük bir sevinçle karşılamış. Yeniden kırk gün kırk gece düğün yapmışlar, iki genç murat ve maksatlarına ermiş.

19. Gök Koç (Kök Koçkar)

Bir varmış bir yokmuş, geçmiş zamanda Adilbay adlı bir zengin varmış. Onun çok fazla malı mülkü, sayısız koyunu, keçisi, atları ve develeri varmış. O dönemdeki zenginlerin içinde en zengini Adilbay imiş ama onun bir tek çocuğu bile yokmuş. Nihayet Adilbay'ın yaşlılığında ayın ondördü gibi, güzellikte eşi benzeri olmayan bir oğlu olmuş, oğluna Bahtiyar adını vermiş. Bahtiyar günden güne büyümüş.

Aradan altı yıl geçmiş ve Bahtiyar'ı okula göndermişler. Çocuk okulda çok iyi çalışmış ve kısa zamanda okuma yazmayı öğrenmiş ama okulu tamamlamak Bahtiyar'a nasip olmamış. Bahtiyar'ın anası aniden hastalanmış ve çok geçmeden ölmüş. Adilbay mahalledeki dul kadınlardan biriyle evlenmiş. Üvey ananın bir kızı varmış, kız çok şımarık ve tembelmiş. Üvey anası, Bahtiyar'ın okula devam etmesine izin vermemiş. Bahtiyar gündüzleri koyun bakar, geceleri ise ev işlerini yaparmış. Üvey ana, ona yemek artıklarını ve tencerenin dibinde kalanları verirmiş. Onun kızı ise uyumaktan ve oynayıp gülmekten başka hiçbir şey yapmazmış. Bahtiyar günden güne zayıflamış. Çünkü üvey anası onu sürekli çalıştırır, sonra da olmayacak bir şeyi bahane ederek öldüresiye dövermiş. Günlerden bir gün Bahtiyar koyunları güderken çok acıkmış. Ne yapacağını bilmez bir durumda, çektiği azap ve çileleri düşünüp ağlarken karşısına gök bir koç gelmiş ve ona:

- Neden ağlıyorsun, demiş.

Bahtiyar başından geçenleri koça anlatmış. O zaman Gök Koç:

- Onların seni görecek gözü yok, sen yemeği dert etme, benim sağ boynuzumu burarsan istediğin yiyecekler hemen hazır olur, demiş.

O günden sonra Bahtiyar, Gök Koç'un dediklerini yaparak istediği yiyeceği yemiş, günden güne kilo almış ve yüzüne tekrar renk gelmiş. Bunu gören üvey anası, geceleri de ona yemek vermemeye başlamış. Bahtiyar da üvey anasından yiyecek bir şeyler istemeyi bırakmış.

Üvey anne Bahtiyar'ın sırrını öğrenmek için onun peşine adam takmış ama hiçbir şey öğrenememiş. Sonunda onu kendisi takip etmeye başlamış. Bir gün çay demleyip Bahtiyar'ın yanına gitmiş. İçeri girdiğinde onun önünde pilav, samsa[659] ve çeşit çeşit yiyecekler olduğunu görmüş.

Üvey anası ona:

- Oğlum, bu yiyecekleri nereden aldın, diye sormuş.

---

[659] Samsa: Hamurun içine soğan, et ve kuyruk yağı konularak hazırlanan bir çeşit börek.

Bahtiyar:

- Bunları senin zulmün verdi, sen beni her gün aç bırakıyordun bunun üstüne bir de dövüyordun. Ben her gün Allah'a dua edip ağlıyorum ve bu yiyecekleri alıyorum, demiş.

Bunları duyan üvey anne "gece ne olacak acaba" diye düşünüp beklemeye başlamış. Vakit ilerleyip gece yarısı olmuş. Bahtiyar üç defa "Gök Koç" diye bağırmış ve Gök Koç gelmiş. Bahtiyar koçun boynuzunu burunca çeşit çeşit yiyecekler hazır olmuş. Bahtiyar'ı gözetleyen kadın her şeyi görmüş.

Üvey anne hemen evine gitmiş ve ertesi sabah çok hastalanmış gibi yapmış. Bahtiyar'ın babası onu doktorlara göstermiş ama üvey annesinin sözde "hastalığı" iyileşmemiş. Üvey anne sonunda kocasına; "Gök Koç'un etini yersem iyileşirmişim" demiş. Adilbay hemen Bahtiyar'ı çağırttırmış ve ona otlaktan Gök Koç'u getirmesini emretmiş. Bahtiyar otlağa gidip Gök Koç'u çağırmış ve ona olan bitenleri anlatmış.

Gök Koç, Bahtiyar'a:

- Beni oraya götür, ayağımı gevşek bir şekilde bağla. Onlar beni kesmek için bıçak getirdiklerinde sen; "Gök Koçumu kendim keseceğim" dersin. Sonra üstüme çıkıp beni sıkıca tutarsın ve bıçağı boğazıma ters sürtersin, neler olacağını o zaman görürsün, demiş.

Bahtiyar, Gök Koç'u eve götürmüş ve ayağını bağlamış. Kasap koçu keseceği zaman Bahtiyar:

- Ona ben baktım, ben keseceğim, demiş. Bunun üzerine kasap bıçağı Bahtiyar'a vermiş. Bahtiyar, Gök Koç'un üstüne çıkmış, bıçağı boğazına sürteceği zaman Gök Koç yerden bir anda sıçrayıp kalkmış ve Bahtiyar'ı da alarak uçmuş gitmiş. Onlar bir süre uçtuktan sonra bir çınar ağacının tepesine konmuş. Gök Koç, Bahtiyar'a kendisinden habersiz bir şey yapmamasını tembihlemiş, önüne yemekler koymuş ve gözden kaybolmuş.

Şimdi sözü Adilbay'dan dinleyin. Gök Koç, Bahtiyar'ı alıp götürdükten sonra, hanımı Adilbay'a; "Gök Koç neredeyse onu bul ve kesip bana ver" demiş. Zengin adam çaresiz, atına binmiş ve Gök Koç'u aramak için yollara düşmüş. Yol yürüyüp bol yürümüş ve o da çınar ağacının yanına gelmiş. Oraya varınca oğlunun çınar ağacının tepesinde oturduğunu görmüş. Adilbay yalvarıp yakarıp oğlunu eve gitmeye razı etmiş. Eve gidince, Gök Koç onu bulamasın diye Bahtiyar'ı yedi kat yerin dibine hapsetmiş.

Bahtiyar burada duruversin, şimdi sözü Gök Koç'tan dinleyin. Gök Koç, çınar ağacının yanına geldiğinde, Bahtiyar'ın orada olmadığını görmüş. Gök Koç, onu aramak için evine de gitmiş fakat orada da bulamamış. Gök Koç, onu iki yıl boyunca aramış durmuş.

Bahtiyar yerin yedi kat altında yatarak çok eziyet çekmiş, çok zayıflayıp bir deri bir kemik kalmış. O her gün üç defa "Gök Koç!" diye bağırırmış. Günlerden bir gün, Gök Koç zengin adamın evinin yanında dolanırken Bahtiyar'ın sesini duymuş ve derhal onun yanına gitmiş. Gök Koç, Bahtiyar'ı oradan alıp yaylaya götürmüş. Çobanlar ona iyice bakmış ve Bahtiyar kısa zamanda sağlığına kavuşarak eski haline dönmüş.

Gök Koç bir gün Bahtiyar'ın yanına gitmiş ve ona:

- Bugün ben öleceğim, benim kellemi falan yere, toynaklarımı falan yere ve derimi de falan yere göm, zor durumda kaldığında o yerleri aç. Falan yerde anaç bir koyun var, onu besle, demiş ve orada can vermiş.

Bahtiyar uzun süre ağlamış, Gök Koç'un kellesini, toynaklarını ve derisini ayırıp onun söylediği yerlere gömmüş, vücudunu ise başka bir yere gömmüş.

Aradan aylar, günler geçmiş ve Gök Koç'un ölmeden önce söylediği gebe koyun çok güzel bir gök koç doğurmuş. Bahtiyar ona bakarak büyütmüş.

Günlerden bir gün bu memleketin padişahına karşı başka bir memleketin padişahı savaş açmış ama bu memleketin padişahı bütün gücünü savaşa vermiş olsa da mağlubiyetten kurtulamamış. Bunu gören Bahtiyar, Gök Koç ile konuşmuş. Gök Koç:

- Babamın toynakları, kellesi ve derisini gömdüğün yeri açıp bir bak, demiş.

Bahtiyar o yerleri açıp baktığında altın giysi, zırh, kalkan ve kılıç olduğunu görmüş. Bahtiyar onları almış, giyinmiş ve altın kılıcı da beline bağlamış, Gök Koç da o sırada yuvarlanıp uçan bir ata dönüşmüş. Bahtiyar ata binerek savaşmaya gitmiş ve öyle bir savaşmış ki düşmanların kanı sel gibi akmış. Çaresiz kalan düşman çekilmek zorunda kalmış. Bunları gören vezir, padişahın huzuruna çıkarak ona:

- Şahım, bir yandan bir yiğit gelip bize yardım etti, biz bu yiğidin cesaretiyle düşmanı yendik. Düşman çekildi, demiş. Padişah:

- O yiğit neredeyse bulup bana getirin, diye emir vermiş ama padişahın adamları o yiğidi bulamamış. Sonunda padişah, memleketteki bütün adamları tahtının önünden tek tek geçirtmiş, ama vezir o yiğidi orada görememiş. O zaman padişah:

- Memleketteki bütün adamlar buradan geçti mi, diye sormuş.

Vezir:

- Hayır padişahım, sadece yayladaki bir çoban kaldı, demiş.

Padişah:

- Onu da alıp gelin tahtımın önünden geçsin, demiş.

Askerler yiğidi yayladan getirip padişahın tahtının önünden geçirmişler, vezir yiğidi tanıyıp padişaha göstermiş. Padişah onu yanına çağırmış ve ona:

- Düşmanları sen mi yendin, diye sormuş.

Bahtiyar:

- Evet bunu ben yaptım, demiş.

Orada bulunanlar ve padişah Bahtiyar'a inanmamış. Bahtiyar yaylaya gitmiş, Gök Koç'u çağırmış, savaşta giydiği elbiseleri tekrar giymiş, atına binmiş ve saraya gitmiş. Onu bu halde gören padişah ve adamları ona inanmışlar. Padişah, kızı Zühre'yi kırk gün kırk gece düğün yaparak Bahtiyar'a vermiş. Sonra her yana tellallar çıkartarak; "Zaman kimin zamanı, Bahtiyar'ın zamanı" diye bağırtmış. Bahtiyar padişah memleketi adil bir şekilde yönetmiş, hapisteki suçsuzları salıvermiş. Üvey anasını, yaban atanın kuyruğuna bağlatmış ve yaban atını sazlıklara sürdürmüş.

Bahtiyar ile Zühre beraber yaşamış, çoluk çocukları olmuş, murat ve maksatlarına ermişler.

20. Bahtlı Kel (Bahtli Kal)

Bir varmış, bir yokmuş, geçmiş zamanda bir şehirde bir kel varmış. Kelin ne anası babası, ne çoluk çocuğu, ne de hiç kimsesi varmış. Kel uzaklardan odun toplayıp satarak gün geçirirmiş. Kel bir gün sahrada odun toplarken aniden sert bir rüzgâr çıkmış. Rüzgârın şiddetinden ağaçlar eğiliyormuş. Kel, boyu kavak gibi uzun bir devin o tarafa doğru geldiğini görmüş. Kel orağıyla ipini bir otun dibine gizleyip sessizce beklemeye başlamış.

Dev gelmiş, kelin yanındaki bir dut ağacının tepesinde duran kurukafayı eline almış ve dua okumaya başlamış. Kurukafa, ay desen ay, gün desen gün gibi güzel bir kıza dönüşmüş. Dev, kızı dizine alıp, onun elinden şarap içmeye başlamış. Dev kendinden geçmiş ve sendeleyerek yere yıkılmış. Bir süre sonra dev yerden kalkarak bir dua daha okumuş. Kız yine daha önceki gibi bir kurukafaya dönüşmüş. Dev, kurukafayı dut ağacının tepesine koyup yoluna devam etmiş. Kel de ayağa kalkmış ve orağı ile ipine bakmadan oradan uzaklaşmış.

Kel yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş ve sonunda bir şehre varmış. Şehirdeki lokantalardan birine gitmiş. O lokantadaki aşçı yemekleri hiç ateş yakmadan pişiriyormuş. Bunu gören kel çok şaşırmış ve aşçıya:

- Beni yanınıza yamak olarak alır mısınız, demiş.

Aşçı:

- Bana yamak falan lazım değil, demiş.

Kel:

- Ben çok açım, burada hiç tanıdığım yok, çok kötü bir haldeyim, demiş.

Aşçı:

- Tamam o zaman eve öteberi taşırsın, demiş.

Kel bir gün aşçının evine et ile yağ götürmeye gitmiş, onları aşçının yetişkin kızına verecekmiş. Kel kapıdan et ile yağı kıza uzattığında kızı bileğinden yakalamış. Kız kolunu çekmiş, kel ayağını kapıya dayayıp kızın kolunu bırakmamış. Kız ona:

- Kolumu bırak, sokaktan namahremler geçiyor, demiş.

Kel:

- Sana bir şey soracağım, doğru söylersen kolunu bırakırım, demiş.

Kız:

- Ne soracaksan sor, demiş.

Kel:

- Baban ateş yakmadan nasıl yemek pişiyor, demiş.

Kız:

- Kolumu bırak da içeride söyleyeyim, demiş. Kel, kızın kolunu bırakmış, kız söylemeye razı olmuş ve ona şöyle demiş:

- Babamın okuduğu bir dua var, o duayı okuduğunda yemekler ateş yakmadan pişiyor.

Kel oradan ayrılıp tekrar pazara dönmüş. Aylar geçmiş, yıllar geçmiş, zamanla kelin yaptığı kızın aklından çıkıp gitmiş. Kel, aşçının evine tekrar et ile yağ götürmüş. Kız kapıya çıktığında, kel bu defa da kızı bileğinden yakalamış. Kız bağırıp çağırsa da elini bırakmamış ve ona:

- Babanın okuduğu duayı bana öğretirsen bırakırım, demiş.

Kız:

- Babam bunu duyarsa ikimizi de sağ bırakmaz, demiş.

Kız yalvarıp yakardıkça kel, kızın bileğini daha da sıkmış. Sonunda kız babasının duasını kele öğretmeye razı olunca kel, kızın kolunu bırakmış. Kız, babasının duasını kele öğretmiş. Kel öğrendiği duayı okuyarak güvercine dönüşmüş ve gökyüzüne uçmuş. Aşçı da bir doğana dönüşerek gökyüzüne uçmuş ve kelin peşinden kovalamaya başlamış. Aşçı, kelin peşinden onu yakalamak için uçarken bir yerde bir padişahın görevlileriyle birlikte ziyafette olduğunu görmüş. Kel sofranın ortasına inmiş ve kırmızı bir çiçeğe dönüşerek açılmış. Aşçı da uçarak onun peşinden gelmiş, bir ağacın dalına konup bülbüle dönüşmüş ve şakımaya başlamış. O, öyle bir şakımış ki, padişah ile yanında oturanlar kendilerinden geçmişler. Padişah bülbüle bakarak; "Dile benden ne dilersen!" demiş.

Bülbül:

- Sofranızdaki kırmızı çiçeği istiyorum, demiş.

Padişah:

- Yakala insafsız, diyerek çiçeği bülbüle atmış. Çiçek havada bir avuç mısıra dönüşüp, her yere dağılmış. Bülbül de bir civcive dönüşmüş ve mısırları yemeye başlamış. Mısır tanelerinden biri kalmış, o mısır tanesi güvercine dönüşerek uçmuş gitmiş. Aşçı da tekrar doğana dönüşmüş ve onun peşinden kovalamış. Bir yerde bir yanardağ varmış, Kel bir dua okumuş, yanardağın ateşi dumana dönüşmüş. Kel dumanın içinden geçip kuru bir otun dibine saklanmış, aşçı ise uçarak yanından geçip gitmiş ve onu aramaya devam etmiş.

Kel dua okuyup tekrar insana dönüşmüş ve kendi şehrine doğru yola çıkmış. Çöldeki kurukafanın olduğu dut ağacının yanına gitmiş. Kurukafayı dutun üzerinden alıp dua okumuş, kurukafa güzelliğini ayın bile kıskanacağı bir kıza dönüşmüş. Kız gözünü açıp, kele:

- Evet Kel ben senin oldum, şimdi senin evine gidelim, demiş. Kelin evine gitmişler, kel bir imam bulmuş ve kız ile nikâhlanmış. Kel tekrar odun toplamaya başlamış.

Kel bir gün odun toplarken bozkırın yanındaki büyük bir nehrin suyunun üzerinde bir çiçek görmüş. Kel ipe kuru ot bağlayarak suya atmış. Çiçek ipe takılmış, kel ipi kendine doğru çekip çiçeği almış.

O günlerde padişah, kızının güzelliğiyle övünerek; "Dünyada benim kızımdan daha güzel bir kız var mı?" diye şehre tellal çıkarmış. Kel elinde çiçekle padişahın sarayına gitmiş. Padişah o sıra kızıyla kırk basamaklı revakta oturuyormuş. Kel birinci basamağa

çıkıp bir koynuna, bir padişahın revaktaki kızına bakmış. İkinci basamağa çıkmış tekrar bir koynuna, bir padişahın kızına bakmış. Dördüncü ve beşinci basamağa geldiğinde padişah cellâdı çağırmış. Ona, keli yakalayıp revaktan aşağıya indirmesini ve hemen öldürmesini emretmiş. Cellât, keli yakalayıp aşağıya indirdiğinde Kel, padişaha:

- Size söyleyecek sözüm var, demiş.

Padişah:

- Ne söyleyeceksin, diye sormuş.

Kel:

- Siz, dünyada benim kızımdan daha güzel bir kız var mı acaba, diye tellal çıkarmıştınız. Ben bir çiçek buldum, o çiçeği yanımda getirdim, sizin kızınız mı daha güzel yoksa çiçek mi daha güzel ona bakıyordum, demiş ve koynundaki çiçeği çıkarıp ona vermiş. Padişah çiçeği vezire vermiş ve ona:

- Bahçeye gidip bir bak bakalım bu çiçekten bizim bahçede var mı, demiş. Padişahın bahçesinde çeşit çeşit çiçekler varmış.

Vezir çiçeği bahçedeki çiçeklerle karşılaştırmış, gerçekten padişahın bahçesinde o çiçekten yokmuş. Padişah çiçeği almış ve en küçük hanımına vermiş. Padişahın kırk tane hanımı varmış. Otuz dokuz hanımı padişahın eteğinden tutmuş ve "Bize de birer tane böyle çiçek bulun, yoksa bunun hesabını sorarız, küçük hanımınız hepimizden daha mı iyi, diyerek kavga çıkarmışlar.

Padişah, Kel'e:

- Bu çiçeği getirmez olaydın başımı belaya soktun, bu çiçekten otuz dokuz tane daha bulup getireceksin yoksa kellen gider, demiş. Kel, padişahtan kırk günlük mühlet almış ve oradan ayrılmış.

Kel odun toplayıp satarak yaşamaya devam etmiş. Otuz dokuz gün dolduğunda, Kel akşam evine gelmiş ve çok derin bir ah çekmiş.

Hanımı:

- Ne oldu, neden ah çektin, diye sormuş.

Kel:

- Yarın benim ecelimin geleceği gün, demiş ve padişaha verdiği sözü anlatmış.

Hanımı:

- Merak etme, o iş kolay, demiş.

Hanımı ertesi gün:

- Bir bağ söğüt dalı getir, demiş.

Kel bir bağ söğüt dalı getirmiş. Hanımı evin kapısını, pencerelerini kapatıp içerisini karanlık yapmış sonra da üzerindekileri çıkarıp çıplak kalmış ve söğüt dalını bir rafa koymuş. Kele:

- Bana şu söğüt dalıyla vuracaksın, ben bağırıp evin içinde dolaşacağım. Söğüt dalından kırılan parçaları boş raflara koyarsın, demiş. Kel bunu kabul etmemiş ve "Ben sana tırnağımı bile vurmam!" demiş.

Hanımı:

- Olur olur vuruver, eğer beni seviyorsan benim ölmemi istemiyorsan çekinmeden vur, bana bir zararı dokunmaz, demiş. Kel sonunda kabul etmiş ve söğüt dallarıyla hanımına vurmaya başlamış. Hanımı bağırıp çağırmaya başlamış, Kel hiç aldırmadan vurmaya devam etmiş. Bir süre sonra hanımı, Kel'e:

- Evin kapısını aç, demiş. Kel, evin kapısını açtığında, hanımının bedenine çarpan söğüt dallarının kırılarak otuz dokuz tane çiçeğe dönüştüğünü görmüş. Hanımına da hiçbir şey olmamış.

Kel, çiçekleri alıp padişahın sarayına gitmek üzereyken üç tane cellât oraya gelmiş ve "Padişah seni çağırıyor" demiş. Kel elinde çiçeklerle padişahın huzuruna çıkmış. Çiçekleri ona vermiş ve ölümden kurtulmuş. Kel'in evine giden cellâtlar, onun çok güzel bir hanımı olduğunu padişaha söylemişler. Padişah, Kel'in hanımını nasıl ele geçirebilirim diye kurnaz veziriyle konuşmuş. Vezir:

- O iş kolay, siz dişim ağrıyor deyip yatacaksınız. Tabip gelip ayı sütünün faydası olacağını söyledi deriz ve Kel'i ayı sütü bulmaya göndeririz. Bataklıklarda kaplanlara, ayılara yem olup ölür ve hanımı da sizin olur, demiş.

Bu fikir padişahın aklına yatmış ve vezirin söylediklerini yapmış. Keli çağırtmış, Kel ondan kırk gün mühlet istemiş. Otuz dokuzuncu gün dolduğunda Kel tekrar derin bir ah çekmiş. Hanımı ah çekmesinin sebebini sormuş. Kel daha önceki gibi olanları hanımına anlatmış. Hanımı ona:

- Üzülme, yarın sabah erkenden yanına bir kâse al, falan yerdeki bataklığa git. Orada ayılar padişahı var, onun ayağına diken batmış. Ayılar padişahının ayağı şişmiş, o nedenle yürüyemiyormuş. Uzun bir kamışın ucunu sivriltip, ayının ayağındaki yarayı deş, yaradaki irin akar, ayı da ferahlayıp rahatlar. Ayı, dile benden ne dilersen deyince ondan bir kâse süt istersin, demiş.

Kel, hanımının söylediklerini yapmış, bir kâse ayı sütünü padişaha götürüp vermiş. Padişah vezirine:

- Bu Kel yine sapasağlam geldi, şimdi ne yapacağız, diye sormuş.

Vezir:

- Tekrar hile yaparak, belim ağrıyor deyip yatın. Tabip belimin düzelmesi için, Kaf Dağı'ndaki Gülikahkah Peri'nin altın sedirinde yatmam gerektiğini söyledi dersiniz. Onu oraya gönderirsiniz ve oralarda ölür, demiş.

Padişah vezirin söylediklerini yapmış ve keli huzuruna çağırtmış. Kel'den sediri getirmesini istemiş. Sedir altındanmış, onun yanında altın bir kavak ağacı varmış, kavağın altında zebercetten yapılmış, yorgan, döşek ve yastıklar varmış. Kavak ağacının dalları zümrüt, yaprakları ise inciymiş.

Kel kırkıncı günden bir gün önce tekrar derin bir ah çekmiş. Hanımı sebebini sorduğunda olanları anlatmış. Hanımı ona:

- Kolay, demiş. Ertesi gün tan attığında hanımı, onun bileğini tutmuş ve "Gözünü yum!" demiş. Kel gözünü yummuş. Hanımı:

- Gözünü aç, demiş. Kel gözünü açtığında, hanımıyla birlikte, padişahın istediği altın sedirde oturduklarını görmüş. Hanımı, onu bir yere saklamış ve Gülikahkah Peri'yi çağırmış. Gülikahkah, Kaf Dağı'ndaki perilerin padişahıymış. Kel'in hanımı da Gülikahkah Peri'nin kardeşi Kunduz Peri imiş.

Gülikahkah, kardeşi Kunduz'u görünce sevincinden ağlamaya başlamış, onun ağladığını gören bütün periler oraya toplanmış.

Gülikahkah kardeşine:

- Seni o zalimin elinden kim kurtardı, diye sormuş.

Kunduz Peri özür dilemiş, keli çağırıp göstermiş ve "Bu kurtardı" demiş. Gülikahkah Peri'ye kavak ağacıyla sedirin kendilerine gerektiğini söylemiş. Gülikahkah Peri bir hücreyi açmış, orada esir tutulan üç devi çağırmış ve onlara:

- Şu sediri, kavak ağacını, döşeği ve yorganı falan padişahın bağına ne kadar zamanda götürürsünüz, diye sormuş.

Devler:

- Bir saatte, demişler. Gülikahkah Peri, onları tekrar hücreye koymuş ve başka devleri çağırmış. Sonunda, beşinci hücredeki iki dev, sediri üç dakikada götüreceklerini söylemişler.

Gülikahkah Peri, iki deve:

- Kaldırın, demiş. Gülikahkah Peri, Kunduz Peri ve Kel sedire oturmuşlar. Kel gözünü kapatıp açtığında padişahın bağında olduklarını görmüş. Üçü birlikte Kel'in evine gitmişler. Ertesi sabah cellâtlar onu padişahın huzuruna götürmüşler.

Padişah, Kel'e:

- Şimdi öleceksin, demiş.

Kel:

- Avluya bakın, demiş.

Padişah avluya baktığında, sedirin orada durduğunu görmüş. Padişah sedirin gelmesine sevinmemiş, hatta tam tersine, Kel oradan da sapasağlam döndüğü için üzülmüş. Padişah tekrar vezire akıl danışmış.

Vezir:

- Halktan vergi olarak odun toplayın. Bin çeki odun toplanır. Odunları, iki kavak ağacı boyunda dizdirip, keli odunların üstüne çıkartın ve odunları kandil yağıyla yakmalarını emredin, demiş.

Görevliler odunları üst üste dizdikten sonra, odun dizilerini alttan yakmışlar. Gülikahkah ile Kunduz Peri hemen gökyüzüne çıkmış ve Kel'i dumanların arasından çekip çıkarmış. Birkaç gün sonra bir dua okumuşlar, bir anda yeni koparılmış bir kavun ortaya çıkmış. Olgunlaşmış kavunun iki tane yaprağı varmış ve sapının olduğu yerden de su

akıyormuş. Kavunu Kel'in koltuğunun altına koyduktan sonra, onu küllerin arasına saklamışlar.

Padişah ertesi gün Kel'in öldüğünü düşünerek çok sevinmiş ve halkı çağırmış. Bütün halk bir araya toplandığına, Kel koltuğunun altında kavunla külün içinden ortaya çıkmış. O zaman, karın yerden yeni kalktığı mevsimmiş ve kavunların olgunlaşma mevsimi değilmiş. Bu nedenle, padişah buna çok şaşırmış.

Kel, padişahla konuşmaya başlamış ve ona:

- Ben cennete gittim. Sizin ananız babanız orada kavun ekmiş. Kavunlar olgunlaşmış, sizi kavun toplama şenliğine götürmem için beni gönderdiler, demiş.

Padişah vergi olarak tekrar odun toplatmış, gelen odunları dört kavak ağacı boyunda dizdirmiş. Padişah ile Kel odunların üstüne çıkmış. Görevliler kandil yağı dökerek odunları ateşe vermiş. İki peri dumanın içinden çıkarak Kel'i kurtarmış ve oradan götürmüş. Padişah orada yanarak kül olmuş.

Padişahın çevresindekilere döneceğim dediği günden bir gün önce gece yarısı Kel tekrar külün içine saklanmış. Saray görevlileri padişahı karşılamak için toplanmış beklerken Kel elinde bir mektupla külün içinden çıkagelmiş. Görevliler mektubu okumuşlar, mektupta; "Padişah, anasının babasının yanında kaldığı için, kendi yerine padişah olarak Kel'i tayin etmiştir" yazılıymış.

Böylece Kel padişah olmuş, yurdu adil bir şekilde yöneterek devran sürmüş, murat ve maksadına ermiş.

21. Gülperi (Gülpari)

Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanda bir padişah varmış. Padişah çocuğu olmadığı için çok üzülüyormuş. Bir gün vezirini çağırıp derdini anlatmış. Vezir ona:

- Bütün dul ve yetimleri çağırarak ziyafet verin, halktan bir yıl vergi almayın, o zaman belki çocuğunuz olur, demiş. Padişah vezirin dediklerini yapmış, halk buna çok sevinmiş ve yaşlılar gece gündüz onun için dua etmişler. Aradan bir ay geçtikten sonra padişahın küçük hanımı hamile kalmış ve bir oğlan doğurmuş. Padişah çok sevinmiş, ziyafet vererek kutlamalar yaptırmış ve halktan iki yıl vergi almayacağını ilan etmiş. Padişahın oğluna Ekber adını vermişler. Ekber günden güne büyümüş ve on altı yaşına girmiş. Ekber çok bilgili, cesur ve oldukça mütevazı bir yiğitmiş. Babası, oğluna bakmaya doyamazmış.

Günlerden bir gün padişah, Ekber'i saraya çağırtmış ve ona:

- Oğlum, ben artık yaşlandım, seni evlendireyim, tahtımı sana bırakıp rahat rahat yaşayayım, demiş.

Ekber, babasının bu sözlerinden utanmış, yüzü kızarmış ve yere bakarak babasına şöyle demiş:

- Babacığım, siz hayattayken padişahlığa devam edin. Ben önce sizden padişahlığı iyice öğreneyim. Evlenmek için de henüz erken.

Padişah, oğluna çok kızmış ve:

- Şimdiye kadar hiç kimse isteklerime karşı gelemedi, sen şimdi benim isteğime karşı mı geleceksin, demiş.

Ekber babasından özür dilemiş ve düşünmek için üç gün süre istemiş. Padişah oğlunun bu isteğini kabul etmiş.

Ekber ertesi gün yaşıtlarıyla birlikte ava çıkmış. Geç saatlere kadar dağlarda dolaşıp pek çok şey avlamış. Avladığı şeyleri babasına hediye etmiş. Babası buna çok sevinmiş ve büyük bir ziyafet vermiş. Şaraplar su gibi akmış, rakkaseler çeşit çeşit danslar etmiş, sazendeler en güzel havaları çalmış ve şarkıcılar da neşeyle şarkı söylemiş.

Şehzade yatağına yatmış ve hemen uyumuş. Rüyasında bir gül bahçesinde dolaşıyormuş. Gül bahçesinin bir tarafından peri suretli çok güzel bir kız geliyormuş, o öyle bir kızmış ki, su içse gerdanından, havuç yese belinden görünürmüş. Kız, yiğidin karşısına gelmiş, eğilerek ona selam vermiş ve yüzündeki ipek örtüyü kaldırmış. Onun güzelliğini gören yiğit, kendinden geçerek yere yıkılmış. Bir süre sonra gözünü açtığında, başının kızın dizinde olduğunu, kızın da ona bakarak gözyaşı döktüğünü ve kızın gözyaşlarının yere düşünce elmasa dönüştüğünü görmüş. Yiğidin kendine gelmesine sevinen kız:

- Şükür kendine geldin, demiş ve gülmeye başlamış. On an her yeri çok güzel bir gül kokusu kaplamış. Yiğit, kızın nefesinden çeşit çeşit güller açıp her tarafa saçıldığını görmüş. Peri suretli ise, gülleri toplayıp şehzadenin eline vermiş. Şehzade gülleri koklayıp kıza âşık olmuş ve kıza:

- Ey güzel adın ne, yurdun neresi, burada ne yapıyorsun, diye sormuş.

Kız:

- Adım Gülperi, yurdumu söylemeyeceğim, istersen arayıp bulursun. Buraya gezinmeye geldim ve seni gördüm, diye cevap vermiş.

Şehzade:

- Ben sana âşık oldum, senin yolunda ölmeye razıyım, benimle evlenir misin, demiş.

Kız:

- Tamam kabul ediyorum ama beni istiyorsan zorluk çekerek bana gelmen lazım. Çünkü zorluk çekmeden rahatın kıymeti bilinmez. Gerçekten seviyorsan beni bulursun, demiş ve arkasına dönerek yola çıkmış. Ekber, kızın arkasından bakmış, Gülperi'nin sağ ayağının bastığı yerden altın, sol ayağının bastığı yerden ise gümüş çıkıyormuş. Gülperi, birkaç adım attıktan sonra bir güvercine dönüşmüş ve gözden kaybolmuş. O sırada şehzade uyanmış ve gördüklerinin rüya olduğunu anlamış. Şehzadenin yüreğine aşk ateşi düşmüş. Çok heyecanlandığı için uykusu kaçmış, tan atıncaya kadar yatağın içinde bir o yana bir bu yana dönüp durmuş. Sabahleyin erkenden kalkıp bir ah çekmiş, bir odaya girmiş ve odada yüzüstü yere yatmış.

Padişah o gün akşamüzeri; "Verdiğim süre bitti" diyerek şehzadeyi çağırtmış. Görevliler şehzadeyi uzun süre aramış, sonunda odada bulmuşlar ve onu padişahın huzuruna götürmüşler.

Padişah:

- Evet oğlum düşündün mü, diye sormuş.

Şehzade:

- Tamam baba, istediklerini kabul ediyorum ama bir şartım var, demiş.

Padişah:

- Hadi şartını söyle bakalım, demiş.

Şehzade gördüğü rüyayı babasına anlatmış ve:

- Babacığım, bana Gülperi'yi alırsan, dediklerinin hepsini yapacağım, demiş.

Babası:

- Ben akıllı ve bilgili biri oldu diye seviniyorum, sen benden rüyanda gördüğün şeyi almamı istiyorsun. O rüyanda gördüğün gerçekte olmayan bir şey, onu nereden bulayım, demiş.

Şehzade:

- Madem öyle neden beni evlendirmek istiyorsun, ben Gülperi'den başka kimseyle evlenmem. Baba bana izin ver, onu gidip kendim bulayım, demiş.

Padişah şaşkınlıktan ne yapacağını bilmemiş ve yanındaki görevlilere akıl danışmış. Padişahın bilge veziri, yerinden kalkarak şunları söylemiş:

- Şahım, şehzadeye izin verin, eğer kızı bulursa ne ala, bulamazsa da kendi kendine üzülür. Şimdi oğlunuza izin vermezseniz bu onu dertli edecek.

Padişah, vezirinin sözüyle ikna olmuş, oğluna yüz bin asker, bir katır yükü altın ve çok değerli mücevherler vermiş.

Şehzade:

- Olmaz baba, ben bu işi yalnız becereceğim, çünkü bu kadar insan benim için azap çekerek ölebilir ya da avare avare dolaşarak eziyet çekebilir, demiş.

Şehzadenin söyledikleri babasına da mantıklı gelmiş. Şehzade yola çıkmak için geç saatlere kadar hazırlık yapmış ve yatmış. Gece yarısı şehzadenin yanına yaşlı bir adam gelmiş. Yaşlı adam ona:

- Oğlum, sen yolculuğa çıkacakmışsın. Uçan bir at yapıp sana vermek istiyorum. Onunla amacına ulaşırsın, demiş.

Şehzade:

- Tamam, eğer atı yarına kadar bitirebilirsen sana yaptığın atın ağırlığınca kadar altın veririm, demiş.

Usta ertesi gün akşamüzeri şehzadeye uçan bir at yapmış. Sağ kulağını çevirince at gökyüzüne çıkıyormuş, sol kulağını çevirince de yeryüzüne iniyormuş. Şehzade buna çok sevinmiş ve ustaya altın gümüş ve üst baş vermiş. Şehzade, babası ve dostlarıyla vedalaşmış. Silahlarını kuşanarak ata binmiş ve gökyüzüne yükselmiş. Üç gün sonra atı biraz alçalttığında uçsuz bucaksız çölün üstünde uçtuğunu görmüş. Bir ara uzakta kara bir şey görmüş, ona yaklaştığında uzaktan görünen şeyin büyük bir ağaç olduğunu anlamış. Ağacın dibinde bir pınar varmış ve pınarın başında aksakallı yaşlı bir adam oturuyormuş. Şehzade

attan inmiş, pınarın başına gitmiş ve yaşlı adama selam vermiş. Yaşlı adam, şehzadenin selamını almış ve ona:

- Yolun açık olsun oğlum, demiş.

Şehzade, yaşlı adama başından geçenleri anlatmış. Yaşlı adam ona:

- Oğlum sen bu yoldan dön, boş yere mahvolma, senden önce pek çok pehlivan o kızı gördü, aramak için gitti ama yüz binlerce askerleriyle birlikte boş yere öldüler. Şu karşıda görünen dağlar o adamların kemiklerinden oldu, demiş.

Şehzade:

- Olmaz dede, mert olup yola çıktım, dönersem namert olurum, Gülperi'nin yolunda ölmeye razıyım, demiş.

Yaşlı adam:

- Madem kararın bu kadar kesin o zaman sana bir yol göstereyim, bana kulak ver oğlum. Gülperi'nin memleketi şu dağın arkasında. Dağda yaşayan kırk tane dev Gülperi'nin memleketine hiç kimseyi sokmuyor. Sen, devler uyurken oraya gideceksin, onların her birinin yedi arşın uzunluğunda saçları var, devlerin saçlarını birbirine bağlayıp oradan geç, biraz aşağıya inince karşına bir ırmak çıkacak. Bu ırmağın suyunu över, elini yüzünü suyla yıkar ve sudan biraz içersen şehre girebilirsin. Büyük yoldan yürü, şehrin ortasında karşına iki kanatlı büyük bir kapı çıkacak. Anahtar, kapının üstünde asılı. Kapıyı açıp içeri girdiğinde orada bağlı olan çeşit çeşit yırtıcı hayvanlar göreceksin. Sen içeri girince yırtıcı hayvanlar sana saldıracak, sakın o zaman kendini kaybetme! Çünkü hayvanların önüne yemedikleri yiyecekler koyulmuş. Sen hemen kurdun önündeki samanı yaban öküzünün önüne, öküzün önündeki eti ise kurdun önüne koy. Her hayvanın yediği yiyeceği önüne koyarsan onlar yiyeceklerle meşgul olur, sen de içeri girersin. Nasipse sevdiğine kavuşursun. Allah yolunu açık etsin oğlum Allahaısmarladık, demiş ve gözden kaybolmuş.

Şehzade Ekber birkaç gün yol aldıktan sonra dağa varmış. Dağdan gürültü ve şırıltı sesleri geliyormuş. Dağın üstüne çıktığında dağ gibi uzanıp uyuyan devleri görmüş. Devlerin nefesi, fırtına gibi uğulduyor ve taşları uçuruyormuş. Taşlar gümbürdeyerek devlerin üstüne düşüyormuş, devler ise sanki üzerlerine sinek konmuş gibi ellerini kımıldatıp uyumaya devam ediyormuş. Şehzade hiç korkmadan devlerin yanına gitmiş, hepsinin saçlarını birbirine bağlamış ve dağı aşarak aşağıya inmiş. Orada şarıldayarak çok şiddetli bir şekilde akan kan ve irin ırmağını görmüş. Irmak boyuna gitmiş, ırmakta akan kan ve irinle elini yüzünü iğrenmeden yıkamış, ırmağın suyundan içmiş ve atına binerek ırmaktan geçmiş.

Şehzade şehre girmiş, yaşlı adamın bahsettiği demir kapılı köşkün önüne gelmiş. Şehzade kapının üzerinde asılı duran anahtarla kapıyı açmış ve içeri girmiş. İçeri girince, çok korkunç sesler duymaya başlamış. Oradaki yırtıcı hayvanların hepsi bir anda şehzade Ekber'e saldırmış. Yiğit büyük bir ustalıkla hayvanlarının her birinin önüne yedikleri yiyecekleri koymuş, aralarından geçerek içeri girmiş. İçeride karşısına küçük bir kapı daha çıkmış, o kapıdan da geçmiş ve kendisini çok acayip bir bahçenin içinde bulmuş. O

bahçede meyveler çok olgunlaşmış, güller açmış, bülbüller şakıyormuş, bülbülün sesini duyanlar zevk içindeymiş. Ortada büyük bir havuz varmış ve havuzun etrafı bin bir çeşit gülle çevriliymiş. Büyük bir ağacın dibindeki kerevetin üstünde çeşit çeşit kilimler, ipek ve atlas minderler seriliymiş. Şehzade bu bahçeyi görünce çok beğenmiş ve "Bu kimin bahçesi acaba, yârimin bahçesi mi yoksa yüreği yanmış birinin bahçesi mi" deyip uçan atını bir gülün dibine saklamış ve sedirin üstüne çıkmış. Biraz dinlenmek için uzanmış ve biri gelir diye rahatsız bir şekilde yatmış.

Bir ara Gonca adlı bir nedime elinde iki testiyle su almak için oraya gelmiş. Civan bir yiğidin kerevette uyuduğunu görmüş. Onu görünce bedeni titremiş, ağzı kurumuş, dizleri birbirine çarpmış ve elindeki testiler yere düşmüş. Kız niyetini bozup göz süzerek yüzünde bin çeşit işveyle saçını tutmuş, parmağını ısırmış ve:

- Kolay gelsin civan yiğit, kimi aramak için buraya geldin? Buranın sorumlusu benim, demiş.

Şehzade, kıza bakarak:

- Git buradan keyfimi kaçırma, boş yere göz süzüp durma, demiş.

Gonca sinirlenip hızlıca köşke doğru gitmiş. Hanımının yanına varınca ağlamaklı bir sesle:

- Hanımım, terbiyesiz biri buraya gelmiş, kerevette uzanmış yatıyor. Su almak için o tarafa gittim, bana laf attı, demiş. Yanına gidince bileğimden tutup yanağımdan ısırdı, demiş.

Bunu duyan Gülperi çok sinirlenmiş ve:

- Gidip o edepsizi buraya getirin, ona terbiye verelim, demiş. Kırk nedime bir anda ayağa kalkmış ve rahat rahat yatmakta olan şehzadeyi yakalamışlar. Yiğidin ellerini başörtüyle bağlamışlar ve köşke götürmüşler. Şehzade, içerideki tahtta ayın on dördü gibi, yabani bir taya benzeyen melike Gülperi'nin oturduğunu görmüş. Onu görünce derin bir ah çekmiş ve bayılarak yere düşmüş. Gülperi de yiğidi önceden rüyasında görmüş ve ona âşık olmuş. Gülperi, yiğidin yanına gitmiş, yiğidin başını dizine koymuş ve "Gözünü aç, o benim!" diyerek ağlamaya başlamış.

Bunu gören bazı nedimeler, Gonca'yı aralarına almış ve omzuna yumrukla vurarak cezalandırmışlar. Bazıları gördüklerine çok şaşırmışlar. Şehzade kendine gelince, başının yârinin dizinde olduğunu fark etmiş ve sevinerek; "Allah'a binlerce şükürler olsun, seni göreceğim gün varmış" demiş. Köşkte zevk sefa içinde yenilmiş içilmiş. Şehzade Ekber, koyuna kavuşmuş kuzu gibi sevdiğinin yanında neşe içinde otururken birden bir fırtına çıkmış ve yağmur yağmaya başlamış. Şehzade çok şaşırmış. Gülperi:

- Ey yârim, şimdi annemle babamın gelme zamanı, bu rüzgâr o yüzden çıktı, demiş.

Gülperi'nin babası dev, annesi ise periymiş. Gülperi, hemen sandığın üstündeki minderleri kaldırmış, şehzadeyi sandığın içine sokmuş ve minderleri tekrar sandığın üstüne koyarak hiçbir şey yokmuş gibi oturmaya başlamış.

Kısa süre sonra Gülperi'nin babası hiddetle içeri girmiş ve:

- Buradan insan kokusu geliyor. Kuş uçsa kanadının, insan yürüse ayağının yandığı yerleri geçerek buraya kim geldi, diye sormuş.

Gülperi:

- Buraya kim gelebilir ki babacığım? Sen yolda bir insanı yakalayıp yediysen onun kokusu geliyordur, demiş.

Dev bunu duyunca rahatlamış. Biraz sonra kızın peri annesi de uçarak oraya gelmiş. Gülperi'nin annesiyle babası, sabah erkenden tekrar ava çıkmış. Gülperi, şehzadeyi sandıktan çıkarmış ve keyif sürmeye devam etmiş. Akşamüzeri annesiyle babası gelmeden onu tekrar sandığın içine saklamış. Bu şekilde otuz dokuz gün geçmiş. Şehzade Ekber kırkıncı gün sandıktan çıkınca yârine şöyle demiş:

- Ben evden çıktığımdan beri aradan çok zaman geçti, artık eve dönmem lazım. Benimle birlikte gel, yurdumda mutlu bir hayat sürelim!

Gülperi:

- Ben senden ayrılmam ama bir isteğim var. Bana küçüklüğümden beri bakan yaşlı bir dadım var, onu da götürelim, demiş.

Şehzade kabul etmiş ve bunu dadıya söylemişler. Dadı:

- Ben sizinle gelirim ama kızım ne olacak, demiş.

Dadının boyunca kızı varmış, bu kız Gülperi'nin nedimesi ve arkadaşıymış. Böylece dadının kızını da yanlarında götürmeye karar vermişler. İki büyük sandık almışlar, sandıkları uçan atın iki tarafına bağlamışlar, birine kadın ile kızını, diğerine de Gülperi ile yolda yetecek kadar yiyeceği yerleştirmişler, şehzade de ata binmiş ve gökyüzüne yükselmişler.

Bu şehir tılsımlı bir şehirmiş. Hiç kimse buradan bir iğne bile dışarı çıkaramaz, çıkaranlar da kendi kendine yakalanırmış. Bunlar gökyüzüne çıktığında her taraftan zil sesleri gelmeye başlamış. O sırada ırmak dile gelmiş ve şehre şöyle demiş:

- Ben bin yıldır burada akıyorum, şimdiye kadar hiç bir insan benim yanıma gelmedi. Bu yiğit benden iğrenmeden suyumla yıkandı ve suyumdan içti, eğer onu yakalarsan bir taşarım ne sen kalırsın ne de adın!

Irmağın bu sözlerinden sonra şehir sesini kesmiş. Şehzade, ırmağın üstünden uçarak geçmiş ve dağın tepesine gelmiş. Onu gören devler yakalamak için uçmaya çalışmışlar ama hepsinin saçları bağlı olduğu için birbirlerinin üstüne düşerek sakatlanmışlar.

Şimdi sözü Gülperi'nin annesi ile babasından dinleyin. Onlar dağda dolaşırken birden annesinin yüreğini sıkıntı kaplamış. Kadın eşini razı etmiş ve birlikte eve dönmüşler. Gülperi'nin evde olmadığını görünce feryat figan ederek her tarafa bakınmışlar ama onu bulmamışlar. Dev, hanımına:

- Onu biri kaçırmış olmalı, üzülme boş ver, iyi bir kız olsaydı önüne gelen biriyle kaçar mıydı hiç, demiş. Onlar; "Böyle asi kız genç yaşta ölsün" diye kızlarına beddua etmişler.

Şehzade gökyüzünde uzun süre uçmuş ve Hızır baba ile buluştukları ağacın yanına konmuş. Orada Gülperi'ye bakarak:

- Ben seni aramaya çıktığımda üç günlük yola halılar sereceğime kendi kendime söz vermiştim. Buradan sonra bizim şehrimize üç günlük yol kaldı. Ben şimdi şehre gidip halı serdireceğim. Sen halının üzerinde yürürken ayağının altından çıkan altın ve gümüşler kimin halısına denk gelirse o alsın. Senin nefesinden çıkan güllerin kokusuyla insanlar mutlu olsun. Eğer ağlarsan, akan gözyaşların elmasa dönüşürse insanlar onları toplasın, demiş ve yurduna doğru yola çıkmış. Şehzade gittikten sonra karnı acıkan Gülperi:

- Dadı, hey dadı! Ekmek verir misin, demiş.

Gülperi, bir iki saat geçtikten sonra dadısından tekrar ekmek istemiş. Yaşlı dadı aslında bir yalmağızmış. O, iki gencin mutluluğunu kıskanmış ve Gülperi'den öç almak istemiş. Dadı, Gülperi'ye:

- Eğer bir gözünü oyup bana verirsen, sana ekmek veririm, demiş. Gülperi, umursamamış ama bir süre sonra açlığa dayanamayıp bir gözünü oymuş ve dadıya vermiş. Dadı ona yarım ekmek vermiş. Gülperi ekmeği yedikten sonra karnı tekrar acıkmış ve bu defa sağ gözünü de oyup dadıya vermeye mecbur kalmış. Yalmağız dadı; "Şimdi şehzade gelirse beni sağ bırakmaz" diye düşünerek korkmuş. Gülperi'nin elbiselerini çıkartıp almış ve ona:

- Şimdi istediğin yere gidebilirsin, gitmezsen seni öldürürüm, demiş.

İki gözü kör olan Gülperi ağlayıp feryat ederek başını alıp gitmiş. Yalmağız dadı kendi kızına Gülperi'nin elbiselerini giydirmiş ve onu süslemiş. Sonra kızının elbiselerini yırtarak kana bulamış ve oturup ağlamaya başlamış. Şehzade üç günlük yola halı serdirip geri döndüğünde yârinin ve yaşlı dadının ağladığını görmüş. Şaşırmış ve:

- Hayırdır, ne oldu, diye sormuş.

Dadı ağlayarak:

- Dün kızımı kurt yedi, elimde sadece elbiseleri kaldı, demiş.

Şehzade buna çok üzülmüş ve onları alarak yola çıkmış ama yolda yârinin ayağından bırakın altın ve gümüşü, çamur bile çıkmıyormuş. Güldüğünde ağzından gül değil, kötü kokulu adamotu bile çıkmıyormuş. Ağladığında gözünden elmas yerine çamurlu su çıkıyormuş. Yiğit buna çok şaşırmış ve bunun sebebini sormuş. Dadı şöyle cevap vermiş:

- Şehzadem Gülperi, arkadaşının ölümüne çok üzüldüğü için böyle oldu. Sonra tekrar düzelir, demiş.

Şehzade bir şeyler olduğunu sezmiş. Çok üzülerek dövünmüş ama bir şeyler sezdiğini belli etmeden, dur bakalım sonunda ne olacak, demiş ve yola çıkmış. Şehre gidip düğün hazırlıkları yapmaya başlamış. Bir ara gelinin yanına gidip yüzünü açmış, onun sevgilisi Gülperi değil de bir başkası olduğunu görmüş. Şehzade çok şaşırmış, kız, annesinin ona öğrettiği sözleri şehzadeye söylemiş:

- Ey sevgilim, ben seninle kavuşmak için, sihirle o kılığa girmiştim. Şükür artık sana kavuştum. O yüzden sana gerçek yüzümü gösteriyorum.

Aradan zaman geçmiş ama şehzade sevgilisi Gülperi'nin ay gibi yüzünü hatırlayarak ıstırap çekiyormuş ve hanımının ona benzememesine şaşıyormuş. Bu arada yaşlı padişah ölmüş ve şehzade tahta geçmiş.

Şimdi sözü melike Gülperi'den dinleyin. İki gözü kör olan melike Gülperi ağlayarak dolaşıyormuş. Yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş, eski bir kuyunun başına gelmiş ve kuyunun içine düşmüş. Oraya yakın bir köy varmış ve o köyde çocukları olmayan yaşlı bir karı koca yaşarmış. Yaşlı adam her gün bir mısır ekmeğini beline kıstırıp, orağını omzuna asar ve odun toplamaya gidermiş. Topladığı odunları akşamüzeri götürüp satar ve geçimlerini sağlarmış. Yaşlı adam bir gün odun toplarken yolda bir şeyin parladığını görmüş. Parlayan şeyi yerden almış, üstündeki tozu üflemiş ve onun bir elmas olduğunu anlamış. Elması hemen belindeki kuşağın içine koymuş ve odun toplayama devam etmiş. Yerde bir elmas daha bulmuş. Yaşlı adam odun toplamayı bırakmış ve elmasları toplamaya başlamış. Adam eski bir kuyunun başına varmış ve kuyunun içinden ışık çıktığını fark etmiş. Yaşlı adam aceleyle gidip ipini almış, ipi beline bağlayarak aşağıya inmeye niyetlenmiş. Kuyuya inmeden; "Ya kuyunun içinde devler varsa, beni yakalayıp yerlerse?" diye düşünerek aşağıya inmekten korkmuş. Sonunda dayanamamış, kuyunun tepesine orağını saplamış, ipin ucunu orağa bağlayıp aşağıya inmiş ve orada parıldayan elmasları görmüş. Hemen belindeki kuşağı çıkarmış, kuşağı elmasla dolunca, entarisinin yenini düğümleyerek elmasları onun içine doldurmaya başlamış. O sırada kolu bir şeye değmiş ve iki gözü kör olan güzel bir kızın baygın halde yattığını görmüş. Yaşlı adam, kızı kaldırmış onu birkaç kez sallayıp şakaklarını ovmuş ve kız kendine gelmeye başlamış. Adam buna çok sevinmiş ve ona kim olduğunu sormuş. Kız başından geçenleri yavaş yavaş adama anlatmış. Adam kızın anlattıklarına sinirlenmiş ve ona:

- Boş ver kızım, kötülerin cezasını Allah kendisi verir, demiş. Yaşlı adam belindeki mısır ekmeğini bölmüş ve ekmeği birlikte yemişler. Ondan sonra adam elmasların sırrını sormuş, kızın canı sıkılmış ve ağlamaya başlamış. Kızın gözyaşları yere düştüğünde elmasa dönüşmüş. Yaşlı adam o zaman elmasların nereden çıktığını anlamış. Gülperi yattığı yerde bir süre ağlamış, gözyaşları elmasa dönüşmüş, elmaslar o kadar çoğalmış ki kızın üstünü örtecek seviyeye gelmiş. Gülperi, saygılı bir şekilde yaşlı adama şöyle demiş:

- Babacığım, senin için bir mahsuru yoksa senin kızın olayım, elimden geldiği kadar sana hizmet edeyim.

Yaşlı adam çok sevinmiş ve:

- Benim hiç çocuğum yok, Allah yaşlılığımda bana da bir çocuk verdi. Yürü kızım, sen de bizimle yaşarsın, demiş.

Adam yukarı çıkmış, kızı da iple çekerek yukarı çıkarmış. Kızı kucağına almış ve eve doğru koşmaya başlamış. Yaşlı adamın hanımı onun odunsuz geldiğini görünce:

- Hey adam, canın çıkmasın odunlar nerede? Bugün ne yapacağız, demiş.

Yaşlı adam:

- Boş ver odunları hanım, Allah yaşlılığımızda bize hem çocuk hem devlet verdi, demiş ve kızı içeri sokarak hanımının yanına bırakmış. Kendisi ise elmasları satmak için pazara gitmiş.

Sevincinden yaşlı kadının ağzı kulaklarına varmış, evin içinde neşeyle dolanıp durmuş, kızı oturtacak yer bulamamış. Yaşlı adam ve karısı zamanla zenginleşmiş, odunculuğu bırakıp rahat içinde yaşamaya başlamışlar. Günlerden bir gün adam pazara gitmiş, yaşlı kadınla kız sobanın başında oturuyormuş. Gülperi başından geçenleri hatırlayarak; "Şansım varmış, senin gibi bir anneye ve şefkatli bir babaya rastladım, yoksa ölüp giderdim" demiş ve kahkahayla gülmüş. Evin içini bir anda güllerin hoş kokusu kaplamış. Şaşkınlıktan yaşlı kadının gözleri yuvasından fırlamış, ağzı tandır gibi açılmış.

Gülperi, gülleri toplayarak yaşlı kadına uzatmış ve:

- Anneciğim, senin için mahsuru yoksa şu gülleri padişahın sarayına götür, kaynanası yoksa hanımına ver. Eğer; "Dile bende ne dilersen" derse, ondan bir tane insan gözü iste, vermezse gülleri geri getir, demiş.

Kadın, eşinin eski çapanıyla başını alelacele örtmüş ve padişahın sarayına gitmiş. İçeri girdiğinde, yalmağız dadı, komşularına müşkülkuşada[660] gitmiş, padişahın hanımı ise evde hiçbir şey yapmadığı için esneyip duruyormuş.

Yaşlı kadın içeri girince selam vermiş ve:

- Kızım, benim eşim çok iyi bir bahçıvan güllerimiz yeni açtı, bu bir deste gülü size hediye getirdim, deyip gülleri uzatmış.

Padişahın hanımı:

- Çok teşekkür ederim teyze, buna karşılık olarak ben size ne hediye edeyim, diye sormuş.

Yaşlı kadın:

- Ben hiçbir şey istemiyorum, isteyeceğim şey size ağır gelebilir, demiş.

Padişahın hanımı bunun üzerine:

- Yok ağır gelmez, sen istediğini söyle ne istersen vereceğim, demiş.

Yaşlı kadın:

- Tamam o zaman söyleyeyim, siz padişahın ailesisiniz, sizde her şey vardır. Benim kızım kör oldu, mümkünse ona bir tane göz bulun, demiş.

Yalmağız dadı, Gülperi'nin gözlerini bir şişede saklıyormuş. Padişahın hanımı annesine haber vermeden, şişedeki iki gözü yaşlı kadına vermiş. Yaşlı kadın buna çok sevinmiş, hemen yerinden kalkmış ve koşarak eve gitmiş. Eve varmış, şifa dileyerek, iki gözü Gülperi'nin gözüne koymuş. Karanlık kulübe ışık yanmış gibi bir anda apaydınlık olmuş. Onlar çok mutlu olmuşlar ve Allah'a şükrederek sabaha kadar oturmuşlar.

Gülperi sabahleyin erkenden yaşlı adama şöyle demiş:

---

[660] Müşkülkuşad: Özellikle Fergana vadisinde, kadınların Çarşamba günleri toplanarak bazı geleneksel ve dini uygulamalar yaptıkları törenler.

- Baba bu kadar boş oturduğum yeter, şimdi bana en güzel ipek kumaşlardan al, nakış işleyip oyalanayım, demiş.

Yaşlı adam, kızının istediklerini getirmiş. Gülperi üç günde öyle güzel bir nakış işlemiş ki, görenler bakmaya doyamazmış. Gülperi, nakışın ortasına kendi memleketindeki bahçenin resmini işlemiş. Yaşlı adam, nakışı satmak için pazara götürmüş ama onu almaya pazardaki hiç kimsenin gücü yetmemiş. Pazarda dolaşan nedimelerden biri nakışı görmüş ve hemen hanımına haber vermiş. Padişahın hanımı, nedimelerini göndermiş, adamın istediği parayı ödetmiş ve nakışı aldırmış. Yalmağız dadı nakıştaki resmi görünce beti benzi sararmış. Koşarak içeri gitmiş ve gözlerin şişede olmadığını görmüş. Kızına:

- Gözler nerede, diye sormuş.

Kız, annesine, yaşlı kadın gül getirdiğinde olanları anlatmış.

Yalmağız dadı, kızına; "Sen kendini öldü bil" demiş ve şöyle devam etmiş:

- Gülperi hayattaymış, o artık seni sağ bırakmaz. Bunun için onu hemen ortadan kaldırmalıyız.

Korkudan kızın dudağında uçuk çıkmış ve annesine:

- Ne yapacağız, diye sormuş.

Yalmağız dadı:

- Bunun bir yolu var. Akşam kocan geldiğinde ağlamaya başla. Neden ağladığını sorarsa aşerdiğini söyle. Neye aşerdiğini sorunca Şorderya içinde yaşayan altın balığın yüreğine aşerdiğini söylersin. Gülperi'nin canı o balıkta, demiş. Padişah akşamüzeri hareme girdiğinde, hanımının ağladığını görmüş.

Padişah:

- Neden ağlıyorsun, diye sorunca hanımı, yalmağız annesinin öğrettiklerini ona söylemiş.

Padişah:

- Üzülme, balığı yarın getirtirim, demiş.

Padişah ertesi gün memleketteki bütün avcıları ve balıkçıları toplamış:

- Şorderya'daki altın balığı yakalayıp bana getirene ağırlığınca altın vereceğim, demiş.

Balıkçılar altın balığı yakalamak için çok uğraşmış, sonunda yaşlı bir balıkçı onu yakalayıp padişaha götürmüş.

Yalmağız dadı, balığı kesmiş, yüreğini çıkarıp almış ve hatıra olarak saklamak için onu şişenin içine koymuş. Gülperi o sırada nakış işliyormuş, bir anda ah çekmiş ve can vermiş. Yaşlı kadın ve adam feryat figan ederek ağlamışlar ama başka çareleri olmadığı için Gülperi'yi mezara gömmüşler.

Ertesi gün ikisi ağlaya ağlaya mezarlığa gitmişler. Mezarın üstüne kapanmış ağlarlarken garip bir ses duymuşlar. Sessizce dinlediklerinde sesin mezardan geldiğini fark etmişler. Yaşlı adam çarçabuk mezarı kazmaya başlamış. Mezarı açınca Gülperi'nin tay gibi bir oğlan doğurduğunu görmüşler. Gülperi kendi yurdunda şehzadeyle beraberken

hamile kalmış ve vakti saati gelince çocuğu mezarda doğurmuş. Yaşlı kadın ve adam; "Çocuğumuzun yerine başka çocuğumuz oldu" demişler ve çocuğu eve götürmüşler. Çocuk günden güne değil, saatten saate büyüyormuş.

Günlerden bir gün kadın çocuğu oynatırken yalmağız dadı çocuğu görmüş ve onun kimin çocuğu olduğunu sormuş. Kadın çocuğun, kızının çocuğu olduğunu ve kızının öldüğünü söylemiş. Dadı o zaman:

- Çocuğu bana ver, benim kızımın çocuğu olmadı, ona biz bakalım, demiş.

Yaşlı kadın çaresiz çocuğu ona vermiş. Çocuk huzursuz olmuş ve ağlamaya başlamış. Padişahın hanımı, çocuğu avutmak için altın balığın yüreğinin bulunduğu şişeyi ona vermiş. Şişeyi verince çocuk hemen susuyormuş, şişeyi elinden aldığında ise tekrar ağlamaya başlıyormuş. Bu şekilde aradan bir kaç gün geçmiş. Çocuk şişeyle oynarken şişenin ağzı bir anda açılmış. Çocuk su içmek için şişeyi ağzına götürmüş ve balığın yüreği onun ağzına düşmüş. Çocuk balığı yutmuş ve avaz avaz ağlamaya başlamış. Yalmağız dadı olanlardan haberdar olmuş ve:

- Bu köpek eniğini götürüp kendi ninesine verin, demiş.

Çocuk orada da susmamış ve avaz avaz ağlamaya devam etmiş. Yaşlı kadın ile adam bir süre düşünmüşler ve çocuğu mezarlığa götürmüşler. Çocuğu annesinin yanına bırakmışlar, kendileri de tepeden onu seyretmeye başlamışlar. Çocuk annesini koklamış ve onu emmek istemiş. Çocuğun ağzı annesinin ağzına yaklaşmış, çocuk bir anda kusmuş ve balığın yüreği annesinin ağzına düşmüş. Gülperi o sırada hapşırmış hapşırmış ve gözlerini açmış.

- Derin uyumuşum, demiş ama kendisinin nerede olduğunu anlayamamış ve çocuğu görünce çok şaşırmış.

Bunu gören adam ve kadın Gülperi'nin üzerine atılıp ona sarılmışlar ve uzun süre ağlamışlar. Sonra yaşlı kadın olan biteni Gülperi'ye anlatmış. Onlar hep beraber güle oynaya eve gitmişler. Mutlu bir hayat sürüyorlarmış ama Gülperi sevgili yârini hatırlayıp acı çekermiş, aradan bu kadar zaman geçmesine rağmen onun kendisini aramaya gelmemesine ve vefasızlığına çok üzülürmüş.

Onlar çocuğa Yadigâr adını vermişler. Çocuk çabucak büyümeye başlamış.

Padişah, Gülperi'yi hiçbir zaman aklından çıkarmazmış ve hanımının Gülperi olduğuna inanmazmış. Günlerden bir gün padişah ava çıkmış. Yolda giderken padişahın avcı kuşu kanatlarını çırpmaya başlamış. Padişah kuşu bırakmış ve arkasından gitmiş. Kuş avlulu bir eve düşmüş, bir çocuk kuşu yakalamış ve eve götürmüş. Padişah bunu görmüş, at sürüp evin önüne gelmiş ve sokaktan:

- Hey çocuk, kuşu getir, demiş.

Evden yaşlı bir adam çıkmış ve padişaha:

- Şahım, çocuklar da padişah gibidir. Onun gönlünü yapmadan kuşu elinden alırsak ortalığı yıkar. Siz de eve gelip biraz dinlenin, sonra kuşunuzu çocuktan alıp size veririm, demiş.

Padişah, yaşlı adamın teklifini kabul etmiş, yanındakilere de atlarından inmelerini emretmiş.

Yaşlı adam her bir ata ipek yem torbası asmış, torbalara kuru üzümden yapılmış yemler koymuş. Koyunlar kesip gelenlere ziyafet çekmiş. Ekber Şah konuşurken bir ara:

- Bu çocuk kim, torunun mu, diye sormuş.

Yaşlı adam, kızı nasıl bulduğundan başlayarak o zamana kadar olan biteni anlatmış. Padişahın bir anda rengi sararmış, eli ayağı boşalmış, şaşırıp kalmış ve:

- Kızını çağır da bir göreyim, demiş.

Yaşlı adam gidip kızını getirmiş. Yüzünde yedi kat ipek örtüsü olan kız eğilerek padişahı selamlamış. Padişah, kıza:

- Güzel kız, örtünü aç da yüzünü bir göreyim, demiş.

Gülperi yüzündeki örtüyü kaldırmış. O sırada padişah bir ah çekmiş ve bayılarak yere düşmüş. Gözünü açtığında başı Gülperi'nin dizindeymiş. Gülperi'nin gözlerinden durmadan yaş akıyormuş, gözyaşları elmasa dönüşüyormuş ve padişahın elbisesine takılarak süs oluyormuş. Padişah yattığı yerden kalkmış, Gülperi'nin ayaklarına kapanmış ve kendisini affetmesini istemiş. Bunun üzerine Gülperi, padişahı sıkıca kucaklamış. Padişah orada bir gün kalmış ve saraya gitmiş. Sarayda:

- Askerler, hemen cellâtları çağırın, diye bağırmış.

O sırada beş yüz cellât bıyığını burmuş, kılıcını çekmiş ve padişahın huzuruna gelmiş.

Padişah:

- Hanımımla onun yalmağız anasını yakalayıp hemen buraya getirin, demiş.

Cellâtlar, padişahın emriyle yalmağız dadı ile kızını iki kısrağın kuyruğuna bağlamışlar ve arkalarından seksen tane aygırı salıvermişler.

Padişah tekrar kırk gün kırk gece düğün yapmış ve Gülperi'yle evlenmiş. Yaşlı oduncuyu da vezir yapmış. Ekber Şah, çok sevdiği yâri ile mutlu bir hayat yaşamış. Bilge yaşlı oduncunun tavsiyesiyle halkına çok iyilik yapmış. Onlar zevk ve neşe içinde, düşmanları dert ve tasa içinde yaşamış, murat ve maksatlarına ermişler.

22. Beyzade ile Peri (Bayvaçça bilan Pari)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, (bir) açmış (bir) tokmuş, zengin bir adam varmış. Zengin adamın üç tane oğlu varmış. Zengin adam oğulları büyüyünce onları evlendirmiş. Önce iki oğlunu evlendirmiş sonra da en küçük oğlunu evlendirmek istemiş. Küçük oğlan sarı yay ile ok atarmış. Bir gün sarı yayını alıp ava çıkmış ve av avlarken bir sülünün dağın yamacına doğru uçtuğunu görmüş. Küçük oğlan yayını germiş ve sülünün arkasından bir ok atmış ama sülünü vuramamış. Sülün orada bulunan bir mağaraya girmiş, oğlan da sarı yayın okunu almak için mağaraya girmiş. İçeri girdiğinde o mağaranın perilerin mekânı olduğunu anlamış. O sırada genç bir peri yanına gelmiş ve elinden tutup onu daha da içeri götürmüş.

Yiğit mağaranın içinde perilerle beraber kırk gün yaşamış. Kırk gün sonra, oğlanı elinden tutup içeri götüren peri kız ona:

- Ey yiğit, senin memleketin neresi, diye sormuş.

Oğlan:

- Ben falan memlekettenim, diye cevap vermiş.

Peri tekrar:

- Senin annen baban, akraban, sülalen var mı, diye sormuş.

Oğlan:

- Evet annem babam, iki ağabeyim var, başka akrabalarım da var, demiş.

Peri, oğlana şöyle demiş:

- Madem onlar var, o zaman sen yurduna gidip babana; "Ey baba bana şehrin biraz dışına bir konak yaptır" de. Baban sana; "Konağı ne yapacaksın, oğlum?" diye sorarsa, arada oraya gider gelirim, dersin.

Peri, oğlana bunları öğretmiş ve onu memleketine göndermiş. Küçük oğlan eve varınca babasının yanına gitmiş ve onunla görüşmüş. Oğlan, babasıyla birlikte otururken:

- Baba, bana büyük bir konak yaptır, demiş.

Babası:

- Oğlum, sen konağı ne yapacaksın? Sen önce bir evlen barklan, ondan sonra sana bir konak veririm çocuğum, demiş.

Küçük oğlan:

- Ey baba, evim barkım olmasa da ben arada oraya gider gelirim, demiş.

Zengin adam; "Tamam oğlum" demiş ve ustaları getirtip oğluna çok şaşaalı bir konak yaptırmış.

Zengin adam oğluna:

- Oğlum senin için yaptırdığım konak bitti, demiş.

Küçük oğlan sarı yayını alıp tekrar ava çıkmış. Bir süre dolaşmış ve tekrar perilerin yaşadığı mağaraya gitmiş. Peri kızı, yiğidi orada bekliyormuş. Onu görür görmez elinden tutmuş ve mağaranın içine götürmüş. Yiğit ile peri kızı bir süre oynayıp gülmüşler. Aradan birkaç gün geçtikten sonra yiğit, peri kızına:

- Ben artık gideyim, demiş.

Peri:

- Gittiğinde babandan, o konağın içine ak bir otağ kurdurmasını iste, demiş.

Yiğit, peri ile vedalaşmış ve evine gitmiş. Beyzade eve varınca babasına şöyle demiş:

- Baba, konağın içine ak bir otağ kurdur.

Babası:

- Evli değilsin, sen otağı ne yapacaksın, oğlum, demiş.

Yiğit:

- Olsun, ben orada yatıp kalkacağım, demiş.

Zengin adam; "Tamam oğlum" demiş ve parıldayan bir ak otağ kurdurmuş.

Adam:

- Oğlum, işte otağın da bitti, demiş.

Yiğit sarı yayını alıp tekrar ava çıkmış ve tekrar perilerin yaşadığı mağaraya gitmiş. Peri kızı yiğidi bekliyormuş, onu görünce hemen yanına gitmiş ve ona; "Otağı kurdurttun mu?" diye sormuş.

Yiğit:

- Evet otağ da hazır, demiş.

Peri:

- Madem otağ da bitti, o zaman yürü bakalım, birlikte senin yurduna gidelim, demiş.

Peri kızı ile yiğit yola çıkmışlar ve kervansaraya gelince, ak otağın içine girmişler. İkisi karı koca olmuşlar ve birlikte yaşamaya başlamışlar.

Peri kızının çok garip bir özelliği varmış. O diğer insanların gözüne bir kedi gibi yiğide ise peri gibi görünürmüş.

Günlerden bir gün yiğidin babası kendi kendine; "Gidip oğlumun nasıl olduğuna bir bakayım, konakta ne yapıyor acaba, öğreneyim" diye düşünerek oğlunun konağına gitmiş. Adam ak otağa girdiğinde, oğlunun orada tek başına oturduğunu ve yanında da bir kedinin olduğunu görmüş.

Zengin adam, oğluna:

- Oğlum, burada ne yapıyorsun böyle, diye sormuş.

Yiğit:

- Baba bir içeri giriyorum, bir dışarı çıkıyorum, bu kediyle oyalanıp duruyorum, demiş.

Adam ak otağda bir süre oturup oğluyla konuşmuş ve tekrar evine dönmüş. Aradan dört beş gün geçince peri, yiğide; "Babanın evine git, saç yıkamak için bakır tasla yoğurt al gel" demiş.

Yiğit eve gitmiş ve büyük ağabeyinin hanımından bir fincan yoğurt istemiş. Yengesi ona bir fincan yoğurt vermiş. Yiğit yoğurdu almış ve hemen konağa dönmüş.

Peri:

- Bir fincan yoğurtla saç yıkanır mı hiç? Keşke biraz daha fazla alsaydın, varsa biraz daha yoğurt getir, demiş.

Yiğit tekrar gitmiş ve yengesinden bir kâse yoğurt alıp gelmiş.

Peri tekrar:

- Saç yıkamak oyuncak mı? Git, bir bakraç yoğurt al gel, demiş.

Yiğit eve tekrar gitmiş ve bir bakraç yoğurtla bir tas alıp gelmiş. Peri saçını yıkayacağı zaman yiğide:

- Sen kapıda bekle, demiş. Yiğit kapıya çıkıp orada beklemeye başlamış.

Peri saçını açmış ve bir sehpanın üstüne çıkarak saçını yıkamaya başlamış. Yiğit; "Perilerin saçı nasıl olur acaba, bir göreyim diye düşünmüş ve otağdaki küçük bir delikten

yavaşça içeri bakmış. Perinin içeride bir sehpanın üstüne çıktığını ve saçının da yere değdiğini görmüş. Kendi kendine:

- Peri saçını yıkamak için bir bakraç yoğurdu boşuna istememiş, demiş.

Peri saçını yıkadıktan sonra yiğit otağa girmiş, birlikte oynayıp gülüşmüşler.

Günlerden bir gün yiğidin babası, oğluna haber vermeden konağa gelmiş ve oğlunun ne yaptığını merak ederek yavaşça otağın içine bakmış. Oğlunun otağın içinde bir periyle oturduğunu görmüş. Perinin güzelliği etrafı aydınlatıyormuş, hatta perinin güzelliği karanlık geceyi bile aydınlatıyormuş. Zengin adam, oğluyla gurur duymuş, kendi kendine:

- Haylaz, konak ile otağa münasip bir hanım bulmuş, diye düşünüp çok sevinmiş ve geldiğini hissettirmeden sessizce oradan ayrılmış.

Aradan günler, aylar ve yıllar geçmiş. Zengin adamın bir akrabası düğün yapacakmış. Zengin adam ekmek yaptırıp düğüne göndermeleri için birer batman un vermiş ve elbise diktirip göndermeleri için de biraz kumaş vermiş.

Bunu duyan peri gelin, yiğide:

- Sen de gidip babandan un ve kumaş iste, demiş.

Yiğit:

- Sen bir perisin, ekmeği nasıl yapacaksın, elbiseyi nasıl dikeceksin? Babam onlarla ne yapacağımı sorarsa ona ne derim, demiş.

Peri:

- Biraz uğraşıp undan kömeç[661] yaparız, dikişleri biraz büyük olsa da kumaşlardan elbise dikeriz, demiş.

Yiğit babasının yanına gitmiş ve ona:

- Baba, bize de un ile kumaş ver, demiş.

Yiğidin söylediğini yengelerinden biri duymuş ve ona:

- Hey beyzade sen evli değilsin, undan nasıl ekmek yapacaksın, kumaşlardan nasıl elbise dikeceksin, demiş.

Yiğit onlara perinin söylediklerini söylemiş ve un ile kumaşları alarak konağa dönmüş. Endişeli bir ses tonuyla periye:

- İstediklerini getirdim. Şimdi söyle bakalım, ekmeği nasıl yapacağız, elbiseleri nasıl dikeceğiz, demiş

Peri, yiğide şöyle cevap vermiş:

- Sen ekmeğin nasıl yapılacağını, elbiselerin nasıl dikileceğini düşünme. Sen benim daha önce yaşadığım mağaraya git. Mağaraya girmeden; "Hey periler a periler. Aranızdan güzel ekmek yapan fırıncılar, güzel elbise diken terziler yanıma gelsin" diye bağır. Onlar içeriden sana; "Yiğit içeri gir!" derler.

---

[661] Kömeç: İki sac arasında ya da külde pişirilen mayasız ekmek.

O gün geçmiş, sabah olmuş ve tan atmış. Yiğit sarı yayını almış ve mağaraya doğru yola çıkmış. Yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş ve ertesi gün seher vakti mağaraya varmış. Yiğit mağaranın ağzında durmuş ve:

- Hey periler a periler, aranızdan güzel ekmek yapan fırıncılar, güzel elbise diken terziler yanıma gelsin, diye bağırmış.

Periler dışarı çıkıp, yiğide:

- İçeri gir, demişler.

Yiğit içeri girmeden geri dönmüş. Bir gün bir gece yol almış ve kervansaraya dönmüş. Peri, yiğide; "Dediklerimi söyledin mi?" diye sormuş. Yiğit; "Evet söyledim" demiş. Yiğidin arkasından iki peri gelmiş. Bir ev dolusu undan hamur açmışlar ve ekmek yapmışlar. Bir ev dolusu kumaştan da elbiseler ve çeşit çeşit giysiler dikmişler. Gelen iki peri işlerini bitirdikten sonra tekrar mağaraya dönmüş. Bunlar karı koca elbiseleri katlamışlar ve ekmekleri dizmişler.

Zengin adamın iki büyük gelini kendi aralarında konuşarak:

- Beyzade ne yapıyor acaba kervansaraya gidip öğrenelim, demişler.

İki büyük gelin kervansarayın yanına gidip oradan içeriye bakmışlar. Küçük oğlan ile perinin otağın içinde oturup konuştuklarını görmüşler. Onlar içeri girip oturmuşlar ve "Aldığınız şeyleri ne yaptınız?" diye sormuşlar.

Peri:

- Undan kömeç yaptık, kumaşları ise şöyle böyle edip diktik, diye cevap vermiş.

Büyük gelinlerden biri periye:

- Sen düğünde ne giyeceksin? Başını neyle örteceksin, diye sormuş.

Peri:

- Ben kâğıttan yapılmış bir gömlek ve yelek giyeceğim, başımı da yaşmakla örteceğim, demiş.

Büyük gelinler eve dönerken birbirlerine; "Biz de öyle yapalım" demişler. Undan ekmek yapmışlar, kumaşlardan da elbise dikmişler ve diktiklerini çabucak bitirmek için, elbiselerin dikiş yerlerini büyük büyük yapmışlar.

Tamam, kıssayı kısa tutmak gerek. Zengin adamın akrabası şehirdekileri düğüne çağırmak için okucu göndermiş. Herkes düğüne gitmek için hazırlanmış.

Zengin adamın küçük gelini çok güzel patir[662] ekmeklerle eteği geniş, burmalı ve yakaları düz dikilmiş elbiseleri bir bohçaya koyarak hazırlamış ve bohçanın ağzını bağlamış. Kendisi ise, çok değerli ipek kumaşlardan dikilmiş bir elbise giymiş ve üstüne de kâğıttan yapılan elbisesini giyerek hazırlanmış.

Şimdi iki kelime sözü zengin adamın büyük gelinlerinden dinleyin. Büyük gelinler de yaptıkları kömeçleri bir çuvala, diktikleri elbiseleri de başka bir çuvala koyarak

[662] Patir: Mayasız hamurdan hazırlanan, kenarları kalın ve süslü yassı ekmek.

hazırlamışlar. Onlar altlarına hiçbir şey giymeden üzerilerine sadece kâğıttan elbiselerini giyip hazırlanmışlar.

Zengin adam iki araba göndermiş, arabalardan birine gelinler binmiş, diğer arabaya da düğüne götürmek için hazırlanan şeyleri koymuşlar ve düğüne gitmişler.

Yolda birden fırtına çıkmış, gökyüzünde bir karabulut belirmiş ve sağanak yağmur yağmaya başlamış. Gelinlerin kâğıttan elbiseleri ıslanarak üzerlerinden çıkmış. Perinin kâğıt elbisenin altına giydiği elbisesi parıldayıp duruyormuş ve onun güzelliğine güzellik katıyormuş.

Büyük gelinler bir anda çırılçıplak kalmışlar. Onlar böyle rezil bir halde düğüne gitmişler. Zengin adamın oğulları, hanımlarını bu halde görünce çok utanmışlar ve hemen oradan birer elbise bularak onlara vermişler.

Adamın çocukları ve gelinleri düğün evine girip düğün sahibini çağırmışlar ve ona "düğününüz kutlu olsun" demişler. Gelinler yaptıkları ekmekleri ve diktikleri elbiseleri düğünde göstermek istemişler. Önce büyük gelinler yaptıkları ekmekleri göstermişler, kömeç ekmekler küle benziyormuş, diktikleri elbiseler ise, giyilmeyecek derecede kötüymüş.

Sıra küçük geline gelmiş. O da yaptığı ekmekleri ve diktiği elbiseleri birer birer göstermeye başlamış. Ekmekler fırıncıların yaptığı ekmeklerden daha güzelmiş, elbiseler de usta terzilerin diktiği elbiselerden çok daha güzelmiş. Düğündeki herkes küçük gelinin getirdiği ekmekleri ve elbiseleri hayranlıkla seyretmiş. Düğündekilerden biri:

- Küçük oğlunu nereden evlendirdin, zengin baba, diye sormuş.

Zengin adam:

- Gelinim yakın köydeki bir fakirin kızı, diye cevap vermiş.

Vakit geç olunca, zengin adam oğullarıyla birlikte bir evde, gelinler ise başka bir evde kalmış. Herkes uyuduktan sonra zengin adam küçük oğlunu dışarıya çağırmış ve ona sessizce:

- Oğlum, hanımının kedi derisinden elbiselerini nereye koydun, diye sormuş.

Küçük oğlan:

- Neden soruyorsun baba, demiş.

Adam:

- Öylesine soruyorum oğlum, demiş.

Küçük oğlan lafı değiştirmeye çalışmış ama babası ısrarla sormuş. Oğlan sonunda dayanamayıp şöyle demiş:

- Perinin kedi derisinden elbiselerini kıratın koşumlarının arasına koydum.

Oğlan, kıratın koşumlarının arasındaki hanımının kedi derisinden elbisesini oradan almış ve ateşe atmış. Yanan kedi derisinden elbisenin kokusu perinin burnuna gelmiş.

Peri oradakilerden birine:

- Eşimi buraya çağırır mısın, demiş.

O kişi perinin eşini çağırmış, yiğit hanımının yanına gelince:

- Ne oldu, neden beni çağırttın, diye sormuş.

Peri, eşine:

- Ey yiğit, şimdi kırk batman demirden bir asa, kırk batman demirden de bir çarık yapacaksın. Asanın boyu çuvaldız gibi kalıncaya kadar, çarığın kalbur gibi oluncaya kadar beni arayacaksın. Artık sen benim için yoksun, ben de senin için yokum, demiş ve otağın tüynüğünden[663] uçup gitmiş. Küçük oğlan, ellerini kavuşturup hanımının arkasından baka-kalmış.

O gün geçmiş ve tan atmış. Düğün bitmiş ve misafirler evlerine dağılmış. Zengin adam da oğullarıyla evine dönmüş.

Küçük oğlan kırk batman demirden bir asa, kırk batman demirden bir çarık yapmış ve çarığı ayağına giymiş.

Küçük oğlan periyi arayarak yürüyüversin siz şimdi sözü zengin adamdan dinleyin.

Aradan günler, aylar ve yıllar geçmiş. Zengin adam bir gün:

- Oğlumun gidişinin üzerinden üç yıl geçti, onun sağ mı, ölü mü olduğunu öğrene-yim, eğer öldüyse hatim indirteyim, demiş. Adam dört tarafa dört adam göndermiş. Adamların her biri yanına bir ay yetecek yiyeceği alarak yola çıkmışlar. Adamlar otuz beş gün küçük oğlanı aramışlar ve sonunda geri dönmüşler. Zengin adam gönderdiği adamlara hal hatır sorduktan sonra onlara:

- Bir şey öğrenebildiniz mi, diye sormuş.

Adamlardan biri şöyle cevap vermiş:

- Ey zengin baba, oğlunun gidişinin üzerinden üç yıldan fazla zaman geçti. Hala hayatta olsaydı, ne yapar ne eder buraya gelirdi. Bundan sonrası artık senin kararına kalmış, demiş.

Zengin adam büyük oğullarıyla görüşmüş, köyündeki büyük küçük herkesi çağırmış ve oğlu için mevlit okutmuş.

Onlar mevlit okutadursun, şimdi iki kelime sözü küçük oğlandan dinleyin. Küçük oğlan dağ, taş, bozkır, çöl demeden dolaşmaya başlamış. Günlerden bir gün küçük oğlan dolaşırken yolda bir konak görmüş. Konağın yanında büyük bir havuz varmış. Çok susamış olan yiğit, biraz nefeslenip dinlenmek için havuzun kenarına oturmuş. Bir ara, elinde ibrik olan bir çocuk konaktan çıkmış ve elindeki ibriği havuzdan doldurmuş. Çocuk konağa geri giderken yiğit ona:

- Hey çocuk, suyu buraya getir de biraz içeyim, demiş.

Çocuk:

- Sen nasıl birisin, yanındaki havuz su dolu, sen benden su istiyorsun, demiş ve konağa gitmiş.

Yiğit, çocuğun arkasından:

- İbriğindeki su kan olsun, demiş beddua etmiş.

---

[663] Tüynük: Otağın tepesinden ışık alan ve kışın baca görevi gören delik, tündük.

Bu konakta yalmağız bir kocakarı yaşıyormuş. Su almaya çıkan çocuk, kocakarının hizmetçisiymiş. Yiğidin aradığı peri de buradaymış. Çocuğu su almak için gönderen periymiş. Çocuk suyu getirdiğinde, peri; "Elime dök" demiş. Çocuk ibriği eğmiş ama ibrikten su değil, kıpkırmızı kan akıyormuş. Peri:

- Ey çocuk, ben seni su almaya gönderdim, sen ibriğe kan doldurmuşsun, demiş. Çocuk bu duruma çok şaşırmış ve havuzdan su almak için tekrar dışarı çıkmış. Çocuk ibriği güzelce çalkalamış ve su doldurarak içeri girmiş. Çocuğun tekrar su aldığını gören yiğit:

- Hey çocuk, ibriği buraya getir de biraz su içeyim, demiş.

Çocuk:

- Sen nasıl bir adamsın, yanında kocaman havuz var, sen benden su istiyorsun, su içeceksen havuzdan içsene, demiş ve dönüp gitmiş.

Yiğit, çocuğun arkasından:

- İbrikteki su irin olsun, diye beddua etmiş.

Çocuk elinde ibrikle konağa girmiş. Peri:

- Elime dök, demiş.

Çocuk ibriği tekrar eğmiş, bu defa ibrikten irin akmış. Peri çocuğa kızmış ve ona:

- Yaramaz, sen böyle değildin, sana bir şey mi oldu, bir kan doldurup getiriyorsun, bir irin getiriyorsun, havuzun yanında ne var? Söyle çabuk, diye bağırmış ve bir iki fiske vurmuş.

Çocuk:

- Havuzun kenarında biri var, ben su almak için havuzun yanına gittiğimde, her seferinde; "Hey çocuk, suyu getir de biraz içeyim" deyip benden su istiyor. Ben ona su vermeden içeri giriyorum, demiş.

Peri, çocuğa:

- Havuzun yanına tekrar git, eğer tekrar su isterse ver, demiş.

Çocuk tekrar havuz başına gitmiş, ibriği çalkalayıp su doldurmuş. Geri dönerken yiğit onu çağırmış ve ona; "Hey çocuk, ibriğini ver de biraz su içip geri vereyim" demiş. Çocuk bu defa ibriği yiğide uzatmış. Yiğidin parmağında perinin yüzüğü varmış, yiğit bu yüzüğü ibriğin içine atmış ve çocuğa:

- Ey çocuk, bu suyla ne yapıyorsun, diye sormuş.

Çocuk:

- Suyu ablamın eline döküyorum, demiş.

Yiğit, çocuğa:

- Suyu ablanın eline dökerken önce çok yavaş damlat, sonra biraz daha hızlı damlat. "Suyu düzgün dök" derse, ibriğin içindeki bütün suyu bir anda ablanın eline boşalt, diyerek öğretmiş. Çocuk suyu almış ve içeri girmiş. İbrikteki suyu ablasının eline dökmek için eğilmiş. Bu sefer ibriğin içinde kan da irin de yokmuş, ibriğin içi tertemiz su doluymuş. Peri:

- Suyu dök, demiş.

Çocuk ibrikten bir iki damla su damlatmış. Peri:

- Şu suyu düzgün döksene! Sana ne oldu böyle? Önceden böyle değildin! der demez, çocuk ibrikteki bütün suyu ablasının eline boşaltmış. Yiğidin ibriğin içine attığı yüzük birden perinin avucuna düşmüş. Peri, yüzüğün kendi yüzüğü olduğunu hemen anlamış. Çocuğa fark ettirmeden yüzüğü parmağına takmış. Peri, bir şeyi bahane ederek çocuğu bir yere göndermiş. Yalmağız kocakarının yokluğundan faydalanarak konaktan dışarı çıkmış, etrafa bakınmış ve yiğidin havuzun kenarında oturduğunu görmüş. Yiğidi yanına çağırıp konağa götürmüş ve onu bir sandığın içine saklamış. Yalmağız kocakarı geç saatte tarladan dönmüş.

Etrafa şaşkın şaşkın bakınmış ve "Bu ne? Konaktan insan kokusu geliyor. Burada bir insan mı var?" diye sormuş.

Peri:

- Burada insan ne arar, hangi insan senin mekânına gelmeye cesaret eder, diye cevap vermiş. Bunun üzerine yalmağız kocakarı üstelememiş.

Kocakarı her gün sabah erkenden çıkıp gidermiş. Peri, yiğidi sandıktan çıkarır onunla oynaşıp dururmuş.

Günlerden bir gün peri, yiğide:

- Ey yiğit, rengin neden böyle sarı, bir derdin mi var, diye sormuş.

Yiğit:

- Ey nazenin, artık ben bundan sonra böyle mi yaşayacağım? Ömrümün yarısı sersefil seni aramakla geçti, buradan gitmenin bir çaresini bulsana, demiş.

Peri:

- Ey yiğit, buradan gitmeyi ben de çok istiyorum ama biraz sabretmemiz lazım, demiş.

Yiğit:

- Ey peri, eğer bugün yarın buradan gitmenin çaresini bulamazsak, sabrım tükenecek verem olacağım, demiş.

Peri:

- Ey yiğit, tekrar söylüyorum, biraz sabret, ayın on beşi karanlıksa, on beşi aydınlık, diyerek biraz da olsa onu ferahlatmaya çalışmış.

Yalmağız kocakarı geç saatte gelmiş, uzanıp biraz dinlendikten sonra oturmuş ve:

- Evet çocuklarım, oturuyor musunuz, demiş.

Biraz sonra tekrar:

- Konakta insan kokusu var, sen peri kızı, bunun sebebini neden bana söylemiyorsun, demiş.

Peri:

- Ey anne, bir kaşık kanımı bana bağışlarsan söylerim, demiş.

Kocakarı:

- Tamam söyle yavrum, ne kadar suçun olursa olsun seni affedeceğim, demiş.

O zaman peri, kocakarıya:

- Anneciğim, beni buraya getirdiğinde, on beş yaşındaki yetim kardeşim arkamda kalmıştı. Kardeşim büyümüş, beni arayarak buraya gelmiş. Senden korktuğum için onu kaç gündür sandıkta saklıyorum. Ona acıyıp müsaade edersen bir tanecik kardeşim de senin konağında yaşasın, demiş.

Yalmağız kocakarı; "Bunu da kanını emerek öldürürüm" diye düşünmüş ve periye:

- Tamam yavrum olur, o da burada yaşayıversin, demiş.

Günler geçmeye başlamış. Lanetli yalmağız, her gün başını yiğidin dizine koyup başına baktırırmış ve o sırada yiğidin dizinden kanını emermiş. Yalmağız, birinin kanını emmeye başladığında, onu beş on günde öldürürmüş. Yiğit günden güne halsiz düşmeye başlamış, periye halsizleştiğini ve ayakta durmakta zorlandığını anlatmış ve ona; "Şimdi ne yapacağız, buna bir çare bulmazsak olmaz" demiş.

Peri, yiğide:

- Bunun çaresini ben sana söyleyeyim, beni iyi dinle ve söylediklerimi yap. Yalmağız kocakarının bir devesi ve bir köpeği var. O sürekli köpeğe saman, deveye kemik veriyor. Onun bir evi daha var, evin iki kapısı var. Evin başköşesindeki kapı daima kapalı, çıkış tarafındaki kapı ise daima açıktır. Evin tam ortasında bir sütun var. Evdeki rafta bir ayna, bir makas ve bir tarak var. Ey yiğit, yalmağız bugün eve gelip oturduğunda devesine saman, köpeğine de kemik ver. Çıkış tarafındaki kapıyı açık bırakarak içeri gir ve sütunun dibine otur. Yalmağız kocakarı sana; "Gel, başıma bak" dediğinde, sen ona; "Ey anne, ben çok yorgunum, sen buraya gel" dersin. Kocakarı yanına gelerek başını senin dizine koyup uyuduğunda, onun saçını sütuna dola ve sıkıca bağla. Saçını bağlar bağlamaz ayağa kalk, raftaki aynayı, tarağı ve makası alıp koynuna sok. Evin başköşesindeki kapıdan çık, ben seni dışarıda bekleyeceğim. İkimiz buradan kaçıp gideriz, demiş.

Biraz sonra kocakarı eve gelmiş:

- Ey çocuklarım, bugün ben çok yoruldum, deve ile köpeğe siz bakın, demiş ve üstünü değiştirip biraz uzanmış. Yiğit devenin önüne saman, köpeğin önüne de kemik koymuş. Sonra evin başköşesindeki kapıyı açmış, çıkış tarafındaki kapıyı kapatıp içeri girmiş ve sütunun dibine oturmuş. O sırada kocakarı, yiğide bakarak:

- Oğlum buraya gel de başıma bir bak, demiş.

Yiğit:

- Anne ben çok yorgunum, sen buraya gel, demiş.

Kocakarı yiğidin yanına gitmiş ve başını onun dizine koymuş. Bir süre sonra, kocakarı uyumaya başlamış Yiğit; "Vakti geldi, şimdi tam vaktidir" diyerek kocakarının saçını sütuna dolamış ve sıkıca bağlamış. Kocakarının başını dizinden alarak yavaşça yere koymuş. Raftaki tarağı, aynayı ve makası alıp, koynuna sokmuş ve evin başköşesindeki kapıdan dışarı çıkmış.

Kocakarı birden uyanmış ve "Kapan kapım, kapan!" demiş. Kapı ona:

- Ben neden kapanayım, sen beni daima kapatırdın zaten, demiş.

Kocakarı çıkış tarafındaki kapıya dönerek; "Açıl kapım, açıl!" demiş. Kapı:

- Ben neden açılayım, sen beni daima açık tutardın zaten, diye cevap vermiş. Kocakarı bu defa devesine; "Atıl devem, atıl!" diye bağırmış. Deve:

- Ben neden atılayım, sen bana hep kemik verirdin, demiş. Kocakarı bu defa da köpeğine; "Köpeğim, atıl!" diye bağırmış. Köpek de ona:

- Ben neden atılayım, sen bana daima saman verirdin, diye cevap vermiş.

Kapılar, deve ve köpek, bunların hiç biri yalmağız kocakarının dediklerini yapmamış. O ne yapacağını bilememiş. O sırada, peri ile yiğit sessiz sedasız oradan kaçmış.

Kocakarının saçı çok uzunmuş, yiğit onun saçını sütuna kırk defa dolayarak sarmış ve öyle bağlamış. Kocakarı saçını çözünceye kadar çok uğraşmış, sonunda saçını çözmüş ve yiğit ile kızın peşine düşmüş. Yalmağız kocakarı, üç gün üç gece kovaladıktan sonra peri ile yiğide bir çölde yetişmiş.

Onlar kaçarken arkalarına kocakarının tarağını atmışlar. Tarak büyük bir çalılığa dönüşmüş ve kocakarının önünü kapatmış. Kocakarı:

- Hey çocuklarım, siz bu çalılıktan nasıl geçtiniz, diye bağırmış.

Onlar:

- Ey anne, biz bir dişimizi söküp keser yaptık, bir dişimizi söküp balta yaptık, onlarla yol açarak çalılıktan geçtik, diye cevap vermişler ve kaçmaya devam etmişler.

Kocakarı bir dişini söküp balta, bir dişini de söküp keser yapmış. Çalılıktan kendine yol açarak geçmiş ve tekrar yiğit ile perinin peşine düşmüş. Yiğitle peri kaçmış, kocakarı onları iki gün iki gece kovalamış ve onlara yetişmiş. Onlar bu defa makası arkalarına atmışlar. Makas da başı sonu görünmeyen çok büyük bir çalılığa dönüşmüş ve kocakarının önünü kapatmış.

Yalmağız, yiğitle periye:

- Hey çocuklarım, siz bu çalılıktan nasıl geçtiniz, diye sormuş.

Peri:

- Ey anne, bir dişimizi söküp balta yaptık, bir dişimizi söküp keser yaptık. Onlarla yol açarak çalılıktan geçtik, demiş

Yalmağız bir dişini söküp balta yapmış ve bir dişini daha söküp keser yapmış. Kocakarının sadece dört dişi varmış ve böylece ağzındaki dişler bitmiş. Yiğit ile perinin maksadı da kocakarının ağzındaki dişlerin hepsini ona söktürmekmiş. Kocakarının ağzındaki dört dişi de sökülünce, yiğit ile peri çok sevinmiş ve kaçmaya devam etmişler.

Kocakarı ise, baltayla keseri eline almış, çalıları keserek kendine yol açmış ve onları kovalamaya devam etmiş.

İki gün iki gece sonra yalmağız kocakarı, yiğit ile periye yetişmiş. Onlar bu defa da aynayı arkalarına atmış. Ayna öyle büyük bir nehir olmuş ki nehrin dibi de başı da görünmüyormuş. Nehrin kıyısına gelen kocakarı şaşırarak:

- Hey çocuklarım, siz bu nehirden nasıl geçtiniz, diye sormuş.

Yiğit:

- Ey ana! Gömleğimizi çıkarıp içine taş doldurduk ve ağzını bağladık. Sonra onu boynumuza asarak nehrin dibinden geçtik, demiş.

Yalmağız, yiğidin dediklerini yapmış, kendini suya atmadan önce yiğit ile periye bakarak:

- Hey çocuklarım, ben kendimi nehre attıktan sonra ak köpük çıkarsa kahkahalarla gülün, eğer kızıl köpük çıkarsa feryat ederek ağlayın, demiş ve kendini nehre atmış. Bir süre sonra suda ak köpük belirmiş. Yiğit ile peri ak köpüğü görünce, feryat ederek ağlamaya başlamışlar. Aradan biraz vakit geçtikten sonra, bu defa nehrin üstü kıpkırmızı kana boyanmış. İkisi de yalmağız kocakarıdan kurtuldukları için çok sevinmişler, üç gün üç gece yol almışlar ve kendi konaklarına varmışlar. Yiğit ile peri kendi konaklarında güle oynaya yaşamışlar.

Yiğidin annesi babası, ağabeyi kardeşi ve bütün akrabaları gelmiş, hepsi çok mutlu olmuş. Her ikisi de murat ve maksadına ermiş.

23. Yılan Damat (İlan Kuyav)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, bir padişah varmış. Onun üç tane kızı varmış. Büyük bir ejderha ortaya çıkıp korku salmış:

- Padişah kızlarından birini bana versin, yoksa yurdu darmadağın ederim, demiş.

Bunu duyan padişah çok korkmuş. Kızlarını yanına çağırarak:

- Kızlarım, bu ejderhayla hanginiz evlenir, diye sormuş.

Kızlar cevap vermemiş, padişahın en küçük kızı:

- Baba, yurdumuz perişan olmasın. Ben ejderhayla evlenirim, ne olursa olsun kaderimden bilirim, demiş.

Padişah düğün yapıp en küçük kızını ejderhayla evlendirmiş. O aslında bir ejderha değil, çok yakışıklı bir yiğitmiş. Küçük melike bunu öğrenince, çok mutlu olmuş. O ablalarına, eşinin aslında bir ejderha değil, dünyada eşi benzeri olmayan çok yakışıklı bir yiğit olduğunu söylemiş. Ablaları onu kıskanmaya başlamışlar. Ablaları bir gün ona:

- Eşinin yılan derisini yak, demişler.

Yiğit bu durumu sezmiş ve karısına:

- Sadece sana söylüyorum, bunu sakın başkasına söyleme. Eğer birine söylersen ve o da benim yılan derimi yakarsa beni bir daha bulamazsın, demiş. Yiğit sözlerine şöyle devam etmiş:

- Eğer benim yılan derimi yakarsan benden ayrılırsın. Beni tekrar bulmak istersen demir bir asa ile demir bir çarık yaptırman gerekir. Onlar yırtılıp eskiyene kadar beni aramak zorunda kalırsın, bu senin için çok zor olur, demiş. Daha sonra kıza bir yüzük vermiş ve ona:

- Bu yüzüğü sakın parmağından çıkarma, diye tembihlemiş.

Geceleyin yiğit yılan derisini çıkarıp hanımıyla yattığında kızın ablaları, yiğidin yılan derisini yakmışlar ve yiğit bir anda ortadan kaybolmuş.

Küçük kız ayrılığın acısına dayanamamış. Sonunda demir bir asa ile demir bir çarık yaptırmış, çok sevdiği eşini bulmak için yollara düşmüş. Ablaları buna çok sevinmiş. Kız yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş ve sonunda bir yerde durup biraz dinlenmiş. Sonra tekrar yola düşmüş ve beş altı ay yol aldıktan sonra bir yılkıya rastlamış. Kız, yılkı çobanına:

- Bu atlar kimin atları, diye sormuş.

Yılkı çobanı:

- Bunlar Şah Kamber'in atları, diye cevap vermiş.

Kız tekrar yola düşmüş ve biraz yürüdükten sonra sığır sürüsüne rastlamış. Sığır çobanının yanına giderek ona:

- Bu sığırlar kimin, diye sormuş.

Sığır çobanı:

- Bu sığırlar Şah Kamber'in sığırları, demiş.

Kız tekrar yola düşmüş, yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş, bu defa da bir koyun sürüsüne rastlamış. Koyun çobanına:

- Bunlar kimin koyunları, diye sormuş.

Koyun çobanı da:

- Şah Kamber'in koyunları, diye cevap vermiş.

Kız, Şah Kamber'in evini sorup soruşturmuş, bir havuzun başına gelmiş ve oraya oturmuş. Şah Kamber su alması için bir çocuğu havuza göndermiş. Kız, çocuğa:

- Hey kardeş dur, demiş ve eşinin verdiği yüzüğü çocuğun elindeki ibriğin içine atmış. Çocuk, Şah Kamber'in eline su dökerken yüzük yiğidin eline düşmüş. Yiğit yüzüğü görünce her şeyi anlamış. Kız, yiğidin ne yaptığına dışarıdan bakıyormuş.

O gün yiğidin düğün günüymüş. Yiğit razı olmasa da annesi onu kendi yurtlarından bir kızla evlendiriyormuş. Şah Kamber, padişah en küçük kızını elinden tutarak içeri götürmüş ve annesine:

- Anne, bu kız senin gelinin olacak, demiş ama yiğidin annesi kızı beğenmemiş, çünkü oğlunu evlendirmek istediği diğer kız kendi sülalelerindenmiş. Yiğidin annesi, oğlunun getirdiği kızı ortadan kaldırmayı kafasına koymuş. Bir gün kıza:

- Kızım, biraz pamuk getir, demiş.

Yiğit hemen kızın yanına gitmiş ve ona:

- Annem senden ne istedi, diye sormuş.

Kız:

- Senin yastığına pamuk lazımmış, benden tarlaya gidip biraz pamuk getirmemi istedi, diye cevap vermiş.

Yiğit, kıza şöyle demiş:

- Tarlaya gidip Şah Kamber öldü, ya Hüseyin! dersen, bütün kuşlar sana tüylerinden verirler, o tüyleri alıp buraya getir.

Kız, Şah Kamber'in söylediği gibi yaparak tüyleri getirmiş. Yiğidin annesi; "Oğlum öğretmiş olmalı, o öğretmeseydi kız bu işi beceremezdi" diye düşünmüş. Kıza:

- Şimdi de makas alıp gel, diyerek başka bir iş buyurmuş. Kız, bunu da Şah Kamber'e söylemiş.

Şah Kamber, kıza bu defa şöyle demiş:

- Senin kapıdan girmen gerekiyor. Kapı açılıp kapanarak kimsenin içeri girmesine izin vermez. Kapı açıldığında, ona; "Hanlara layık bir kapısın" dersen kapı durur, o zaman hemen içeri gir. Kapıdan geçince karşına bir köprü çıkacak ona da; "Hanlara layık bir köprüsün" deyip köprüden geç. İçeri girdiğinde, avluda bir köpek ile bir deve göreceksin, Devenin önünde kemik, köpeğin önünde de saman var. Kemiği köpeğin önüne, samanı da devenin önüne koyarak oradan geç ve biraz aşağıya in. Orada oturan yalmağız kocakarıya selam ver. Kocakarı, senden başına bakmanı isteyince ona; "Sütunun yanına oturup bakayım" de ve kocakarının saçlarını ona hissettirmeden sütuna bağla. Sonra da makası alıp oradan kaç. Böyle yaparsan hiçbir şey senin yolunu kesemez.

Kız, Şah Kamber'in söylediklerini büyük bir ustalıkla yerine getirmiş ve makası alarak oradan kaçmış. Kız makası getirince yiğit:

- Şimdi buradan hemen kaçalım, demiş.

Yiğit ve kız, yalmağızların mekânından kaçarak sağ salim kurtulmuşlar.

Onlar yaşamak için başka bir şehre yerleşerek orada çalışmaya başlamışlar. Hayatlarını çalışarak geçirmişler, murat ve maksatlarına ermişler.

24. Abla Kardeş (Apa Üka)

Bir varmış bir yokmuş, yaşlı bir adam varmış. Onun hanımı iki yılda iki çocuk doğururmuş. Aradan birkaç yıl geçmiş, yaşlı adamın çocukları çoğalmış. Çocuklara bakmak karı koca için çok zor olmaya başlamış. Kendilerinin de karnı hiç doymazmış. Günlerden bir gün yaşlı adam, hanımına:

- Çocukları uyuttuktan sonra bir tencere un çorbası yap da bir kere de olsa içip karnımızı güzelce doyuralım, demiş.

Kadın gece yarısı un çorbası yapmak için kalktığı zaman kızlardan biri uyanıp anasına:

- Ana, ben un eleyeyim mi, demiş.

Biri daha uyanmış o da:

- Ana, su getireyim mi, demiş.

Biri daha uyanıp:

- Odun getireyim mi, demiş.

Biri daha uyanarak:

- Ateş yakıvereyim mi, diye sormuş.

Böylece çocukların hepsi uyanmış ve her biri evin bir yanından kalkıp gelmiş. Bunu gören yaşlı adam sinirlenerek dışarı çıkmış. Kadın un çorbasını pişirmiş, tabaklara koyarken çocuklarına:

- Babanıza da biraz ayırayım, demiş ve bir kâse un çorbasını ocağın başına koymuş. Çocuklar çorbalarını içmiş ve hemen yatıp uyumuşlar. Çocuklardan biri tekrar kalkıp ocak başındaki un çorbasını içmiş, kâseye su doldurmuş ve tekrar uyumuş. Bir süre sonra yaşlı adam eve geldiğinde herkes uyuyormuş. Ocağın başındaki kâsede bir şey olduğunu görmüş. Un çorbası zannederek içmiş ve içtiğinin su olduğunu anlamış. Yaşlı adam buna çok üzülmüş. Ertesi sabah çocuklarına:

- Çocuklar, benimle beraber geleceksiniz. Bugün dağa gidip hep beraber alıç toplayacağız, demiş ve çocuklarını da yanına alarak bir dağa gitmiş. Orada çocuklarına:

- Ben ağaca çıkıp, ağacı sallayacağım. Siz yukarıya bakmadan alıçları toplayıverin, demiş. Çocuklar alıçları toplamaya başladığında yaşlı adam sessizce ağaçtan inmiş ve eve doğru gitmiş. Dökülen alıçları toplayıp yiyen çocuklar, yerdeki alıçlar bitince "Baba ağacı tekrar salla!" diyerek yukarı bakmışlar ve babalarının ağacın tepesinde olmadığını görmüşler. Çocuklar ağlayarak her biri bir tarafa dağılmış. Çocukların içinde bir kız ile bir oğlan dağın bir tarafına doğru birlikte yürümeye başlamış. Gittikleri tarafta su yokmuş. Oğlan ablasına:

- Ablacığım, çok susadım, demiş.

İlerde, bir çukurun içinde biraz su varmış, çocuk suyu içmek isteyince, ablası:

- İçme, bu ayının içtiği su, demiş.

Biraz yürüdükten sonra, tekrar bir çukurun içinde su görmüşler. Oğlan:

- Abla, su içeceğim, demiş.

Ablası:

- İçme bu geyiğin içtiği su, demiş.

Oğlan:

- İçersem ne olur, demiş.

Ablası:

- İçersen geyik olursun, demiş. Oğlan ablasının sözünü dinlemeyip sudan içmiş ve bir anda geyiğe dönüşmüş. Kız, geyiğe dönüşen kardeşini de alarak ağlaya ağlaya yürümeye başlamış. Onlar biraz yürüdükten sonra bir köprünün altına girmişler.

O memleketin padişahı ava çıkmış. Köprünün başına geldiğinde padişahın atı ürkmüş ve köprüden geçmemiş.

Padişah:

- Kimsin, köprünün altından çık, demiş.

Padişah, kızı görünce çok beğenmiş ve yanındakilere:

- Bu kızı saraya götürün! Akşamüzeri ben avdan dönünceye kadar orada beklesin, demiş. Padişahın adamları kızı saraya götürmüş. Akşamüzeri padişah avdan dönmüş. Kıza hal hatır sormuş ve onun yetiştirilmesini emretmiş. Padişahın daha önceki hanımlarından

hiç çocuğu olmamış. Aradan bir süre geçtikten sonra padişah, halka ziyafet vermiş ve kızı nikâhına almış. Çok vakit geçmeden kız hamile kalmış.

Padişahın büyük hanımları, genç hanımın hamile kaldığını öğrenmiş ve onu ortadan kaldırma planları yapmaya başlamış. Günlerden bir gün, padişah ava gittiğinde büyük hanımlar, genç hanımı öldürmek istemiş.

Padişahın avdan dönme vakti yaklaştığında, genç hanım havuz başında saçlarını yayıp oturuyormuş. Cariyelerden biri, arkasından gelerek genç hanımı aniden havuzun içine itmiş, genç hanım havuzun içine düşmüş.

Cariye hemen genç hanımın elbiselerini giymiş ve ona benzemiş. Genç hanımın evine giderek orada padişahı beklemeye başlamış. Padişah avdan dönünce dosdoğru genç hanımın evine gitmiş. Padişah eve girdiğinde küçük hanımında bir farklılık sezmiş ve ona:

- Ey hanım, sana ne oldu, diye sormuş.

Cariye:

- Sizi düşüne düşüne bu hale geldim, demiş.

Padişah buna çok şaşırmış ve o gece onunla kalmış.

Cariye sabah erkenden kalkarak padişaha:

- Benim başım çok ağrıyor, o geyiği kesip bana verseniz, demiş.

Padişah:

- Sen bu geyik benim kardeşim, su içip geyiğe dönüştü dememiş miydin, diye sormuş.

Cariye:

- Yalan söylemiştim, demiş.

Padişah askerlerine:

- Geyiği kesin, diye emir vermiş.

Askerler hemen bakır kazanları hazırlayıp, bıçakları bilemeye başladıklarında, geyik havuzun etrafında dolanmaya başlamış. Geyik dile gelmiş ve şöyle demiş:

Bakır kazanlar asıldı,
Büyük bıçaklar bilendi,
Çıkmıyor musun, ablacığım,
Havuzun dibinden.

Ablası şöyle cevap vermiş:

Sağ yanımda altın beşik,
Sol yanımda gümüş beşik,
Altımda da altın kilim,
Nasıl çıkayım, ablacığım?

Padişah bu sözleri duyduktan sonra, derhal havuzun boşaltılmasını emretmiş. Havuzun suyunu boşalttıklarında havuzun dibinde küçük bir pencere olduğunu görmüşler. Pencereyi açmışlar karşılarına bir kubbe çıkmış. Kubbenin içine girince bir de ne görsünler,

padişahın küçük hanımı kubbenin ortasında oturuyormuş. Onun altında altın bir kilim ve her iki tarafında da birer beşik varmış. Padişah hanımının yanına gidip ona:

- Seni kim buraya getirdi, demiş.

Hanımı:

- Bir cariye beni havuza itti. Havuza düşünce gözümü açtım, burada olduğumu anladım ve doğurdum. Burası yılanların mekânıymış. Yılanların yardımıyla burada sağ salim oturuyorum, demiş.

Kız, iki oğlan doğurmuş. Padişah, hanımıyla çocukları havuzun dibindeki kubbeden çıkarmış. Sonra halka büyük bir ziyafet vermiş. Cariyeyi bir kısrağın kuyruğuna bağlamış, arkasından da bir aygırı salmış.

Geyiğe dönüşen çocuğu hekimlere gösterip tedavi ettirmişler, çocuk bir süre sonra eski haline dönmüş. Abla, kardeş, padişah ve iki oğlan beraber yaşayıp muratlarına ermişler.

25. Ebulkasım (Abulkasım)

Bir varmış bir yokmuş, bir memlekette bir padişah yaşarmış. Padişahın üç tane bahadır oğlu varmış. Oğlanların birinin ismi Semender, ikincisinin ismi İskender, üçüncüsünün ismi ise Ebulkasım'mış. Günlerden bir gün padişah üç oğlunu yanına çağırmış ve onlara:

- Oğullarım, ben artık yaşlandım, benden kalacak devletin size faydası yok! Ben hayattayken siz insanların iyisini kötüsü tanıyın, bahtınızdaki arayıp bulun, diye nasihat etmiş.

Oğlanlar birer kese altın almışlar ve memleketlerinden ayrılmışlar. Pek çok şehri gezip altınları harcamışlar. Sonunda yiyecek bulamaz hale gelmişler.

Onlar bir köye varmışlar ve köylülerin hayvanlarına bakmaya başlamışlar. "Bir gün lazım olur" diye düşünerek hayvanların ahırlarının karşısındaki boş bir yere darı ekmişler. Darılar büyüdüğünde ne olduğunu bilmedikleri bir şey her gece darıları yemeye başlamış. Üç kardeş birbiriyle anlaşarak her gece sırayla darıların başında nöbet tutmaya başlamışlar. Birinci gün Semender nöbet tutarken uyuyakalmış. O gece Ak Dev gelmiş ve darıları atına yedirip gitmiş. Ertesi gece nöbet sırası İskender'e gelmiş ama gece yarısı o da uyuyakalmış. O gece de Sarı Dev oraya gelmiş ve darıları atına yedirip gitmiş. Üçüncü gece Ebulkasım başını suya sokmuş ve uyumadan nöbet tutmuş. Gece yarısı olduğunda Kara Dev oraya gelmiş ve atını darıların arasına salmış. Kendisi de başını eğere koyarak uzanmış. Ebulkasım çok sinirlenmiş ve bulunduğu yerden kalkarak:

- İnsan mısın, çabuk kim olduğunu söyle, diye bağırmış.

Dev:

- Ebulkasım sen misin? Senin olduğunu bilseydim gelmezdim, deyip ondan özür dilemiş.

Dev; "Bir gün lazım olur" demiş ve atının yelesinden bir tutam keserek Ebulkasım'a vermiş. Ebulkasım devi bırakmış, dev uçarak kendi memleketine gitmiş.

Ebulkasım olanları ağabeylerine anlatmadan hayvanlara bakmaya devam etmiş. Ertesi gün Ak Dev, ak fırtına ve ak dumanla gelerek atını darıların arasına salmış. Ebulkasım, Ak Dev'i de yakalamış. O da; "Bir gün lazım olur" deyip atının yelesinden bir tutam kesmiş ve Ebulkasım'a vermiş. Üçüncü gün Ebulkasım darıların başında beklemeye başlamış. Gece olduğunda Sarı Dev, sarı fırtına ve sarı dumanla gelerek atını darıların arasına salmış. Ebulkasım, o devi de yakalamış. O da Ebulkasım'a:

- Bunların senin darıların olduğunu bilseydim gelmezdim, deyip özür dilemiş ve Sarı Dev de atının yelesinden bir tutam keserek Ebulkasım'a vermiş.

Kardeşler hayvanlara bakadursun, siz şimdi sözü o memleketin padişahından dinleyin. Padişahın üç kızı varmış ve kızların üçü de gelinlik çağındaymış. Padişah, tellal çıkararak:

- Kırk basamaklı merdiveni atla çıkarak kızlarımın elindeki elmaları alan yiğitlere kızlarımı vereceğim, diye ilan etmiş.

Herkes ata binerek gelmiş. Ebulkasım bu haberi duyunca kimsenin olmadığı bir yere gitmiş ve Ak Dev'in verdiği bir tutam at yelesini yakmış. Bir anda üstüne ak elbiseler yüklü olan ak bir at gelmiş. Ebulkasım elbiseleri giymiş, ak ata binmiş ve atı kamçılayarak, padişahın kızlarının köşkünün önüne gitmiş. Oraya vardığında padişahın kızını almak için gelenlerin atlarının köşkün on veya onbeşinci basamağına kadar zorla çıktığını görmüş. Ebulkasım atı kamçılar kamçılamaz, at köşkün kırk basamağını bir anda çıkmış ve başını çevirmiş. Ebulkasım, kızın elindeki elmayı alıp merdivenden aşağıya inmiş. O sırada padişahın muhafızları Ebulkasım'ı havaya kaldırıp tahta çıkartmış. Ağabeyleri; "Padişahın kızını alacak olan kim acaba?" diye bakınıp duruyorlarmış. Ebulkasım, ağabeylerini görmüş ve onlara iki kuşağın içinde şeker göndermiş. Padişah:

- Diğer kızlarıma da damat bulunsun, ondan sonra hepsinin düğününü birlikte yapacağım, demiş.

Ebulkasım atını kamçılayıp halkın arasından geçmiş ve oradan uzaklaşmış. Ağabeylerinden önce köye varmış, atını oradan uzağa göndermiş, çoban giysilerini giymiş ve hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi, hayvanlara bakmaya devam etmiş. Ağabeyleri bir süre sonra eve gelmiş. Padişahın damadının kendilerine iki kuşak dolusu şeker gönderdiğini anlatarak övünmüşler.

Ertesi gün insanlar tekrar şehre doğru gitmeye başlamış. Ağabeyleri de gittikten sonra Ebulkasım, Sarı Dev'in verdiği bir tutam at yelesini yakmış. Bir anda üstünde sarı elbiseler bulunan sarı bir at gelmiş. Padişahın sarayında yüz elli bin kişi, ortanca kızı kimin alacağını merak ederek bekliyormuş. Ebulkasım atını kamçılayıp tahta çıkmış, kızın elindeki elmayı aldıktan sonra tekrar aşağıya inmiş. Padişahın vezirleri onu havaya kaldırmış ve tahta çıkarmış. Ebulkasım tekrar iki kuşak dolusu şekeri ağabeylerine göndermiş. Padişah damatlık vesikasını ona vermiş ve:

- Küçük kızıma da damat bulunsun, düğünlerini birlikte yapacağım, demiş.

Ebulkasım tekrar köye dönmüş ve atını uzağa göndermiş. Hiçbir şeyi görmemiş ve hiçbir şeyi bilmiyormuş gibi davranarak hayvanlara bakmaya devam etmiş.

Ertesi gün şehirdeki herkes, padişahın küçük kızını kimin alacağını merak ederek, padişahın sarayına gitmiş. Ebulkasım'ın ağabeyleri de saraya gitmiş. Ebulkasım, Kara Dev'in verdiği bir parça at yelesini yakmış ve üstünde kara elbiseler yüklü olan kara bir at gelmiş. Ebulkasım, kalabalığı yararak ilerlemiş ve tahtın yanına gitmiş. Ebulkasım atını kamçılayınca at kırk basamaklı merdivenden çıkıp padişahın küçük kızının karşısına gelmiş. Ebulkasım, küçük kızın elindeki elmayı almış ve aşağıya inmiş. Padişahın muhafızları, kara atı altın kazığa bağlamış, Ebulkasım'ı da tahta çıkarmışlar. Ebulkasım, ağabeylerine tekrar iki kuşak dolusu şeker göndermiş. Ebulkasım vesikayı almış, yine ağabeylerinden önce köye varmış. Atı da uzağa göndermiş ve eline çoban değneğini alıp hayvanlarla ilgilenmeye devam etmiş.

Padişah, on ikinci gün kızlarının düğününü yapacağını ilan etmiş. Bütün halk atlı ve yayan düğüne gitmiş. Ağabeyleri Semender ve İskender, Ebulkasım'a:

- Sarayda büyük bir düğün olacak biz de gidelim, demişler. Ebulkasım; "Ben gitmeyeceğim" demiş. O sırada iki hayvanı at sineği ısırmış, ağabeyleri sineği kovalayıp gitmişler. Ebulkasım üç atın yelesini de yakmış, ak at, sarı at ve kara at üstlerinde elbiselerle gelmişler. Ağabeyleri geldiğinde Ebulkasım üç atı da eyerleyip hazırlamış. Ebulkasım, ak elbiseleri büyük ağabeyine giydirmiş ve onu ak ata bindirmiş. Sarı elbiseleri ortanca ağabeyine giydirmiş ve onu da sarı ata bindirmiş. Kendisi kara elbiseleri giyerek kara ata binmiş. Üçü birlikte saraya gitmişler. Padişahın tahtının olduğu yer çok kalabalıkmış. Üç kardeşi tahta çıkarmışlar. Padişah büyük kızını Semender'e, ortanca kızını İskender'e, küçük kızını ise Ebulkasım'a vermiş ve düğün yapmış. Yiğitlerin atlarını görevliler tavlaya bırakmışlar, üç kardeş atları akıllarından çıkarmışlar. Bir ara Ebulkasım'ın aklına atlar gelmiş, ayağa kalkıp etrafa bakınmış ama atları görememiş. Üç kardeş atlarını aramış ama bulamamış. Gece yarısı padişahın sarayından çıkıp gitmişler. Onlar yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş ve bir yerde yolun üçe ayrıldığını görmüşler. Semender "giden gelir" yoluna, İskender "gidene tehlike" yoluna ve Ebulkasım da "giden gelmez" yoluna gitmiş. Ebulkasım yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş ve Serendib Dağı'na gelmiş. Orada yaşlı yalmağız bir kocakarı yaşarmış. Ebulkasım, kocakarıyı kaldırıp yere vurmuş. Kocakarı, Ebulkasım'a:

- Beni öldürme, ben sana anne olurum, gün gelir işine yararım, demiş. Ebulkasım, kocakarıya devlerin yolunu sormuş.

Kocakarı:

- Ben o devlerin yolunu bekleyen köpekleriyim, buradan hiç kimse geçemezdi. Ben senin gücüne hayran kaldım. Serendib Dağı'nın öte yakasında benim bir ablam var, o devlerin yolunu biliyor, demiş.

Ebulkasım, Serendib Dağı'nı aşınca başka bir yalmağız kocakarının Balabam Dağı'nın eteğinde kıvrılıp yattığını görmüş. Ebulkasım o kocakarıyı da kaldırıp yere vurmuş. Ebulkasım, yalmağız kocakarıyla yedi gün yedi gece vuruşmuş ve sonunda kocakarıyı yenmiş. Ebulkasım, kocakarıyı öldürmek üzereyken, kadın:

- Ey oğlum, beni öldürme gün gelir işine yararım, demiş.

Ebulkasım:

- Ey anne, Kaf Dağı'na hangi yoldan gidilir, diye sormuş.

Kocakarı:

- Ey oğlum, buradan kuşlar bile uçarak geçemezdi, ben senin gücüne hayran kaldım. Balabam Dağı'nı aşıp geçersen Kaf Dağı'na varırsın, demiş.

Ebulkasım birkaç yıl yol aldıktan sonra Kaf Dağı'na varmış. Bir yerde üç kız oturuyormuş. Bu kızlar o kadar güzelmiş ki, onların güzelliği dünyayı aydınlatıyormuş. Kızlar:

- Ey babayiğit, sen buraya nasıl geldin? Devler şimdi buraya gelir, demişler.

Ebulkasım:

- Ben o devlerle vuruşmaya geldim, demiş.

Kızlar, devlerin ava gittiğini söylemişler ve şöyle devam etmişler:

- Nehrin üstündeki köprüye gidip onun altında bekle, sonra muradına erersin.

Ebulkasım köprünün altına girmiş ve orada beklemeye başlamış. Bir süre sonra, Ak Dev, ak fırtına ve ak dumanla, altında atı ve elinde avcı kuşuyla oraya gelmiş. Dev köprüye yaklaştığında atı kişnemeye başlamış. Ak Dev:

- Çırpınma kuşum çırpınma, kişneme atım kişneme, Allah Ebulkasım'dan korusun, demiş.

Ebulkasım o sırada köprünün altından çıkarak:

- Ebulkasım sana ne kötülük etti, demiş ve devin kafasını keserek gövdesinden ayırmış. Devin atını bir yere bağlamış, kuşunu da bir yere kondurmuş ve tekrar köprünün altında beklemeye başlamış. Bir süre sonra Sarı Dev, elinde kuşu ve yanında tazısıyla oraya gelmiş. Sarı Dev köprüye yaklaştığında onun da atı kişnemeye başlamış.

Dev:

- Kişneme atım kişneme, Allah Ebulkasım'dan korusun, demiş.

Ebulkasım köprünün altından çıkmış, keskin kılıcını çekmiş ve devin kafasını kesmiş. Devin atını ve tazısını bir yere saklamış ve tekrar köprünün altında girmiş. Bir süre sonra Kara Dev, kara bulutlar içinde altında atı, yanında tazısı ve elinde kuşuyla oraya gelmiş. Dev köprüye yaklaşınca atı kişnemeye, kuşu da çırpınmaya başlamış. Kara Dev:

- Kişneme atım kişneme, çırpınma kuşum çırpınma, Allah Ebulkasım'dan korusun demiş.

O sırada Ebulkasım köprünün altından çıkmış, Kara Dev'i havaya kaldırıp yere öyle bir vurmuş ki dev paramparça olmuş.

Ebulkasım atların birine binmiş, diğer iki atı yedeğe almış. Tazıyı da yanına alarak tahta çıkmış. Kaf Dağı'nda yaşayanlar, devlerin öldüğünün görünce:

- Zaman artık kimin zamanı? Zaman artık Ebulkasım'ın zamanı, diye bağırmışlar ve onu padişah yapmışlar.

Ebulkasım bir gün kendi kendine:

- Ağabeylerimi ve memleketimi bırakıp devler ülkesinde padişah olacağıma, kendi yurdumda dilenci olsam daha iyi değil mi, diye düşünmüş.

Kara Dev'in hanımı, Ebulkasım'a cihan aynasını vermiş ve ona; "Aynaya bak" demiş.

Ebulkasım cihan aynasına baktığında, ağabeylerinin iki dağın arasında perişan bir halde yürüdüklerini görmüş. Ebulkasım, devler padişahın atına binmiş, diğer iki atı da yedeğe alarak ağabeylerinin yanına doğru yola çıkmış. Bir aylık yolu bir günde aşarak ağabeylerinin yanına gitmiş. Onlar, yanlarına koyunları ve kuzuları da alarak göz açıp kayıncaya kadar sürede memleketleri Özbekistan'a gitmişler. Yol yürümüşler, yol yürüyüp bol yürümüşler ve sonunda Serendib Dağı'nı geçmişler. Yolda çok büyük bir ateş görmüşler ve ağabeyleri; "Burada birkaç gün kaldıktan sonra yolumuza devam edelim" demişler. Bu fikri Ebulkasım da kabul etmiş. Semender ile İskender'in niyeti bozulmuş. Onlar; "Kendi yurdumuza elimiz boş nasıl gideriz. Ebulkasım bunların hepsini ben yaptım derse, biz oradakilerin yüzüne nasıl bakarız?" diye düşünmüşler. İskender, içinde yattıkları çadırın girişine kılcını dik koymuş ve oraya bağlamış. Vakit gece yarısı olduğunda; "Hırsız geldi!" diye bağırmaya başlamış. Ebulkasım telaşla yerinden kalkıp dışarıya atılırken kılıç ayağını kesmiş. Ağabeyleri her şeyi alarak Ebulkasım'ı bozkırın ortasında yalnız bırakmış. Ebulkasım, ağabeylerinden kendisine bir tek tüfek bırakmalarını istemiş. Ağabeyleri, hanımların zoruyla tüfeği bırakıp gitmişler.

Bir gün kolunda iki değirmen taşı olan kör bir adam, bir geyiği kovalayarak Ebulkasım'ın bulunduğu yere gelmiş. Ebulkasım tüfekle geyiği vurmuş. İkisi oturup geyiği yerlerken iki kolsuz bir adamın bir geyiği kovaladığını görmüşler. Ebulkasım o geyiği de vurmuş, üçü birlikte o geyiği de yemişler.

Günlerden bir gün, kör adam:

- Bir memlekette düğün varmış, gidip düğündekileri bir coşturalım da herkes şaşırsın, demiş.

Kolsuz adam yuvarlanıp ata dönüşmüş. Ebulkasım ata binmiş, kör adamı da önüne almış ve yola çıkmışlar. Kör adamı Balabam Dağı'nda bırakarak yola devam etmişler. Düğünün olduğu yere varınca oğlak kapma oyununa katılmışlar. Oğlağı hiç kimseye kaptırmamışlar ve düğündekileri coşturmuşlar. Kolsuz adam:

- Padişahın kızından su isteyelim, o bize su vermez, yanındaki kıza su vermesini söyler. Kız suyu uzattığında kolundan tutarak ata bindir, gerisini ben hallederim, demiş.

Anlaştıkları gibi yapmışlar ve hep beraber köye gitmişler. Kız onların kız kardeşleri gibi olmuş, çamaşırlarını yıkayıp yemeklerini yapıyormuş.

Onlar bir gün eve bir kedi getirip kıza vermişler ve:

- Her gün sen avluyu süpürürken bir tane kuru üzüm çıkacak, kuru üzümün yarısını sen ye, yarısını da bu kediye yedir, demişler.

Kedi bir gün evden dışarı çıkmış. Kız kuru üzümün yarısını yedirmek için uzun süre kediyi çağırmış. Kedi gelmeyince üzümün hepsini kendisi yemiş. Kedi bir süre sonra eve gelmiş. Kız kuru üzümün hepsini kendisi yediği için kedi evdeki ateşi söndürmüş. Kız ne yapacağını bilemez bir durumda evin damına çıkmış ve etrafa bakınmış. Uzaklarda bir yerde ateşin parıltısını görmüş ve damdan inerek ateşin parıldadığı yere doğru gitmiş. Ateşin parladığı yer yalmağız bir kocakarının eviymiş. Kız, kocakarının evine girmiş ve ona selam vermiş. Kocakarı:

- İçeri girdiğinde selam vermeseydin**,** seni yalayıp yutardım, demiş.

Kocakarı, kızın evinin nerede olduğunu sormuş ve bundan sonra kızın evine oturmaya geleceğini söylemiş. Kız ateşi alıp eve gitmiş ve yemekleri pişirmiş.

Ertesi gün ağabeyleri erkenden ava çıkmış. Onlar gider gitmez yalmağız kocakarı, kızın evine gelmiş. Kocakarı, kızdan başına bir bakmasını istemiş. Kız, kocakarının başına bakarken kızın dizinden kanını emmiş. Ağabeyleri eve geldiklerinde kız kardeşlerinin yüzünün soluk olduğunu fark etmişler. Ağabeyleri, kızı biraz sıkıştırınca kız olan biteni ağabeylerine anlatmış.

Ertesi gün ağabeyleri bir yere gizlenerek kocakarının gelmesini beklemeye başlamış. Kocakarı gelince, Ebulkasım, ona; "Kızı yut" demiş. Kadın, kızı yutmuş, bir süre sonra Ebulkasım; "Kızı çıkar" demiş. Kadın, kızı ağzından çıkarmış. Kız eski haline dönmüş, yüzünün rengi yerine gelmiş. Sonra, kör adamı yutturup çıkarttırmış. Kadının ağzından çıktığında körün gözü açılmış. Ebulkasım daha sonra, kolsuz adamı kocakarıya yutturup dışarı çıkarttırmış. Kadının ağzından çıkınca adamın iki kolu yerine gelmiş. En sonunda sıra Ebulkasım'a gelince o arkadaşlarına:

- Kocakarı beni yutacak ama çıkarmayacak. Siz o zaman kadının üç tarafına bıçak saplayarak karnını yarın ve beni çıkarın, demiş.

Kocakarı, Ebulkasım'ı yutmuş ama çıkarmamış. Kız kardeşi ve dostları, kadının karnını yarıp Ebulkasım'ı sağ salim dışarı çıkarmışlar. Daha sonra birbirleriyle vedalaşmışlar ve herkes kendi memleketine gitmiş. Ebulkasım, kızla beraber onun yurduna gitmiş. Kızı annesine babasına teslim ettikten sonra kendi yurduna gitmiş. Ana yurduna vardığında babası altı aydan beridir düğün yapıyormuş, Ebulkasım'ın geldiği gün de düğünün son günüymüş. Saraya vardığında ağabeylerinin tahtta oturduğunu görmüş. Onu görenler, daha önce Ebulkasım'ın öldüğü haberini aldıkları için ona hiç itibar etmemişler. Semender ile İskender, Ebulkasım'ın geldiğini görünce oradan kaçıp gitmişler. Ebulkasım, annesiyle, babasıyla ve büyük küçük oradaki herkesle görüşmüş. Ebulkasım, başından geçenleri onlara anlatmış ve ağabeylerini tüfekle öldürmüş.

Ebulkasım, babasının yerine padişah olmuş, murat ve maksadına ermiş.

26. Balıkçı Hakim'in Oğlu (Hakim Balikçining Oğli)

Kadim zamanda Balıkçı Hakim denilen yaşlı bir adam varmış. Balıkçı Hakim, Çanalzar adlı köyün biraz dışında hanımı ve oğluyla yaşarmış. Onların evlerinin biraz ilersinde büyük bir nehir akarmış. Yaşlı adam her gün erkenden balık avlamaya gider ve yakaladığı balıkları satarak ailesine bakarmış. Onlar çok fakir oldukları için hiç kimseyle görüşmezlermiş. Yaşlı Hakim, her zaman yaptığı gibi balık avlamaya gitmiş. Nehre gittiği yolun bazı yerleri yüksek, bazı yerleri alçak ve bazı yerleri de uçurum olduğu için yolda yürümek çok zormuş. Yaşlı adam zorla nehrin kıyısına gelmiş, biraz dinlendikten sonra balık avlamaya başlamış. Çok fazla balık avlamış ve ağına bir de altın balık takılmış. Yaşlı balıkçı, altın balığı eline alıp ona uzun süre bakmış. Sonra evine dönmüş ve oğlunu yanına çağırmış. Oğluna:

- Bu altın balığı götürüp padişahın vezirine ver ve hemen geri dön, demiş.

Balıkçının hanımı, eşinin bu balığı neden vezire gönderdiğini anlayamamış. Balıkçının oğlu balığı alıp büyük yoldan koşarak gitmiş ve padişahın sarayına varmış. Oğlan; "Ha padişah ha vezir ne fark eder, balığı padişaha vereyim" diye düşünüp balığı padişaha vermiş ve yine koşarak eve dönmüş.

Yaşlı balıkçı, oğluna:

- Balığı kime verdin oğlum, diye sormuş.

Oğlan:

- Padişaha verdim, diye cevaplamış.

Yaşlı balıkçı buna çok üzülmüş olsa da oğluna bir şey demeden işine devam etmiş.

Ertesi sabah vezir padişahın yanına giderken büyük havuzda altın balığın yüzdüğünü görmüş. Ona biraz baktıktan sonra padişahın huzuruna çıkmış. Padişaha. "Havuzdaki balık nereden geldi?" diye sormuş. Padişah, balığı köyün dışında yaşayan yaşlı bir balıkçının oğlunun getirdiğini söylemiş. Vezir, balıkçının oğlunun balığı kendisine değil de padişaha vermesine çok sinirlenmiş ve bir yolunu bularak oğlanı öldürmeyi kafasına koymuş.

Vezir:

- Ey âlemlerin padişahı, bu balık yalnız olmasa gerek bunun mutlaka bir eşi vardır. Balık havuza çok yakışmış. Bunun için çocuğa, bu balığın eşini de bulup getirmesini emredin, demiş.

Padişah bu fikri beğenmiş ve yaşlı adamı hemen huzuruna getirtmiş. Padişah, yaşlı adama:

- Sen bu balığı nereden bulup getirdiysen, onun eşini de kırk gün içinde bul ve getir, getirmezsen seni darağacına astırırım, demiş. Yaşlı adam buna çok üzülmüş ve hemen evine dönmüş. Oğlunu yanına çağırıp:

- Sen balığı vezire vermediğin için başımıza neler geldi. Kırk gün içinde altın balığın eşini yakalayıp padişaha götürmezsek ikimizi de darağacına astıracak. Şimdi bu işi becermekten başka çaremiz yok, o yüzden ikimiz nehrin kıyısına gidip balık avlayacağız. Padişah kırk gün mühlet verdi, demiş.

Yaşlı adam, oğluyla birlikte nehrin kıyısına gitmiş, biraz dinlendikten sonra balık avlamaya başlamışlar. Geç saatlere kadar çok fazla balık avlamışlar, ama avladıkları balıkların hiç biri altın balık değilmiş. Baba oğul otuz dokuz gün balık avlamışlar ama ağlarına altın balık takılmamış. Yaşlı adam ile oğlu; "Padişah bizi darağacına astıracak" diye düşünüp çok üzülmüşler. Kırkıncı gün geldiğinde baba oğul; "Bir günlük ömrümüz kaldı" demişler ve kesin öleceklerine inanarak son kez balığa çıkmışlar. Akşama kadar balık avlamışlar, akşamüzeri olduğunda ağlarına daha önceki gibi altın bir balık takılmış. Baba oğul buna çok sevinmişler. Yaşlı adamın elleri titremiş, sevinç gözyaşları dökmüş ve ölümden kurtulduklarına inanamamış. Baba oğul neşe içinde eve dönmüş.

Balıkçının hanımı, her zaman olduğu gibi acaba bugün ne getirecekler diye evin damına çıkmış eşi ile oğlunu bekliyormuş. Yaşlı adamla oğlu o gün geç kalmış. Kadın; "Bugün kırk günlük mühlet doluyor, altın balığı tutamadılarsa eşim ile oğlumdan ayrılacağım" diye düşünerek damın üstünde endişeyle bir o tarafa, bir bu tarafa dolaşıp duruyormuş. Eşiyle oğlunun uzaktan gelmekte olduğunu görünce:

- Altın balığı yakaladınız mı, diye bağırmış.

Balıkçı hanımının yanına gelmiş ve ona balığı göstermiş. Yaşlı adam sabah olunca balığı oğluna vermiş ve ona:

- Balığı vezire ver, diye sıkı sıkı tembih etmiş.

Oğlan saraya doğru yola çıkmış.

Padişah sinirlenerek:

- Bugün kırk birinci gün, çabuk ihtiyarı buraya getirin, diye emir vermiş. Oğlan elinde balıkla saraya girmiş, padişaha selam vermiş ve balığı padişaha vermiş. Padişah buna çok sevinmiş ve balığı diğer altın balığın olduğu havuza koymuş. Oğlan hemen eve dönmüş.

Ertesi gün vezir padişahın yanına giderken havuzda bir değil iki tane altın balığın yüzdüğünü görmüş. Aceleyle padişahın huzuruna çıkmış ve ona balıklara bakmak için havuzun yanına gitmeyi teklif etmiş. Padişah ile vezir bağın içinden geçerek havuzun yanına gelmişler. Havuzun içinde yüzen birbirinden güzel iki balığı bir süre seyretmişler.

Vezir:

- Âlemlerin padişahı, sizin bağınız, hiçbir padişahın sahip olmadığı çok güzel bir bağ. Sizin bağınızda bir tek altın havuz eksik, o da olursa bağınızın hiçbir eksiği kalmayacak, demiş.

Bunu duyan padişah önce şaşırmış, sonra hayal âlemine dalmış.

Vezir:

- Ey âlemlerin padişahı, devlerin yaşadığı falan memlekette altın bir havuz var. O havuzun ortasından bir pınar gibi su kaynıyor ve her tarafa akıyor. Havuzun her tarafı altın kaplı, etrafı altın tellerle örülü ve yanında da altın bir sandalye var. O havuzu getirtip buraya koyarsanız bağınız çok daha güzel olacak, demiş.

Padişah:

- Bunu kim getirecek, diye sormuş.

Vezir:

- Balığı getiren adam onu da getirir. Siz bunu düşünmeyin sadece emir verin, demiş.

Padişah adamlarına balıkçı oğlanı hemen getirmeleri emretmiş. İki kişi oğlanı evinden alıp saraya getirmiş. Vezir, oğlana dik dik bakarak; "Bu oğlan kesin ölecek" diye düşünmüş ve padişahı dinlemeye devam etmiş.

Padişah, oğlana:

- Devlerin mekânında altın bir havuz varmış. Sen o havuzu alıp buraya getireceksin. Eğer getirmezsen darağacına asılacaksın, demiş.

Oğlan:

- Ey padişahım, havuzu da getirdiğimde bitecek mi, demiş.

Vezir:

- Padişahla tartışma uğursuz, demiş ve oğlanı oradan kovmuş.

Oğlan buna çok üzülmüş ve eve dönmüş. Babası, oğlanı görür görmez:

- Oğlum, galiba sen bu balığı da padişaha verdin, demiş.

Oğlan, padişahın söylediklerini anlatmış. Yaşlı adam uzun süre ayakta dikilip düşünmüş sonra da:

- Oğlum, padişahın niyeti seni öldürmek. Sen padişahın yanına git ve ondan demir bir asa, bir çarık, birkaç koyun ve birkaç tane de eşek iste. Padişah buna hayır demez. Sen söylediklerimi al ve hemen yola çık. Koyunları güt, bindiğin eşek yorulduğunda başka bir eşeğe binerek yola devam et, demiş.

Oğlan, padişahın sarayına gitmiş ve babasının söylediklerini istemiş. Padişah, oğlanın istediklerinin hepsini vermiş. Oğlan söylediklerini aldıktan sonra yollara düşmüş. O annesinden, babasından ayrılıp, ne yapacağını, nereye gideceğini bilmez bir durumda, çöllerde dolaşmaya başlamış. Acıktığında koyun kesip yemiş, bindiği eşek yorulduğunda ondan inip başka bir eşeğe binmiş ve yol almaya devam etmiş. Sonunda koyunlar bitmiş, eşekler de yürüyemez duruma gelmiş. Oğlan ne yapacağını bilememiş, "Başıma ne gelirse Allah'tan" deyip demir çarığı giymiş ve demir asaya dayanarak yola devam etmiş.

Yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş, ayakları kabarmış ve giysileri yırtılmış. Yorgunluktan bir tepenin üstünde uyuyakalmış. Oğlan uykusunda çok garip bir rüya görmüş. Rüyasında, alaca bir çapan giymiş orta boylu, aksakallı bir ihtiyar oğlanın yanına gelmiş ve ona hal hatır sormuş. Oğlan, ağlayarak kendisinin ne yapmak için nereye gittiğini, ne zamandan beridir uçsuz bucaksız çöllerde avare avare dolaştığını ihtiyara tek tek anlatmış.

İhtiyar:

- Ağlama oğlum, ben sana iyilik ederim. Bahsettiğin havuz devlerin elinde o havuzu sen alamazsın, demiş ve oğlanın koynuna bir ceviz koymuş. Daha sonra, sözlerine şöyle devam etmiş:

- Padişahın yanına git ve ona; "Havuzu nereye kurayım?" diye sor. Padişah sana; "Getirdiğin havuz nerede?" diye bağırır ve yer gösterir. Sen bu cevizi çok sert bir şekilde padişahın gösterdiği yere çarpınca orada bir havuz peyda olur, sen de ölümden kurtulursun, demiş ve gözden kaybolmuş. Oğlan uyandığında rüyasında gördüklerine çok şaşırmış ve koynunda gerçekten bir ceviz olduğu fark etmiş. Cevizi gören oğlan çok sevinmiş, bedeninin ve ayaklarının ağrısını unutarak geri dönmüş. Birkaç gün yol aldıktan sonra evlerine gelmiş. Padişahın iki adamının annesiyle babasını sürüyerek götürdüğünü görmüş. Annesi ile babasının padişahın adamlarının elinden kurtarmış, kendisi de padişahın sarayına gitmiş.

Padişah hiddetlenerek, oğlana:

- Hani havuzu getirdin mi, diye bağırmış.

Oğlan hiç istifini bozmadan, padişaha:

- Havuzu nereye kurayım? diye sormuş.

Padişah:

- Kollarını sallaya sallaya gelip utanmadan bir de bana havuzu nereye kurayım diye mi soruyorsun, demiş ve sinirden deliye dönmüş.

Bu bağrışmaları duyan vezir, derhal oraya gitmiş ve padişaha:

- Ey âlemlerin padişahı, siz havuzun kurulacağı yeri gösterin, bakalım bu oğlan ne yapacak, demiş.

Padişah, bağın en güzel köşesini göstererek:

- İşte buraya kur, demiş.

Oğlan koynundaki cevizi çıkarmış ve onu padişahın gösterdiği yere çok sert bir şekilde çarpmış. Bir anda orada altın bir havuz peyda olmuş. Etrafı altın tellerle örülü olan havuzun ortasında su kaynayıp akıyormuş. Bunu görünce sevinçten göklere uçan padişah, iki altın balığın bu altın havuza konulmasını emretmiş. Oğlan hemen balıkları yakalamış ve altın havuza koymuş.

Oğlanın sağ salim geri dönmesi veziri çılgına çevirmiş, vezir hemen oğlanı başka bir yere göndermenin planlarını yapmaya başlamış. Oğlan annesinin babasının yanına gitmiş ve başından geçenleri onlara anlatmış.

Vezir padişahın huzuruna çıkarak:

- Ey âlemlerin padişahı, siz benim tavsiyemle iki altın balığa ve bir tane de altın havuza sahip oldunuz ama bağınızda bir şey daha eksik, falan memleketteki peri kızını da buraya getirtirseniz bağınızın hiçbir eksiği kalmaz, demiş.

Padişah:

- Peki bu işi kim becerebilir, diye sormuş.

Vezir:

- Tabii ki balıklarla havuzu getiren oğlan becerebilir, demiş.

Padişah hemen oğlanın huzuruna getirtilmesini emretmiş. Askerler oğlanı getirip hemen padişahın huzuruna çıkarmışlar.

Padişah, oğlana:

- Sen verdiğim iki görevi de yerine getirdin, sana bir görev daha vereceğim. Bana periler memleketindeki peri kızını getireceksin, demiş.

Oğlan ne yapacağını bilmez bir durumda eve dönmüş. Padişahın isteğini babasına anlatmış. Babası, oğluna bakarak; "Dediğimi yapmayıp dik başlılık ettin, sana balığı vezire ver dedim, sen balığı götürüp padişaha verdin. Vezir şimdi senden intikam alıyor. Neyse, sen padişahtan tekrar birkaç koyun, birkaç eşek, demir çarık ve demir bir asa al ve tekrar yollara düş, demiş. Oğlan saraya giderek babasının söylediklerini padişahtan istemiş. Padişah, oğlanın istediği şeyleri ona vermiş, oğlan istediklerini aldıktan sonra yola çıkmış. Yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş ve bir köyün yakınlarına gelmiş. Köyde yedi yaşından yetmiş yaşına kadar herkesin, ellerine ne geçerse alarak doğuya doğru koşarak gittiğini görmüş. Oğlan, oradakilere; "Nereye gidiyorsunuz? diye sormuş ama hiç kimse ona cevap vermemiş. Bir ara, yedi yaşlarında bir çocuk durmuş:

- Köyümüzdekilerin mallarını çalan hırsız yakalandı. Şimdiye kadar hiç kimse onu yakalayamamıştı. Onu üç gün önce yakalamışlar, köydekiler hırsızı öldürmek için oraya koşuyor, demiş.

Oğlan da koyunları ve eşekleriyle o tarafa doğru gitmiş. Oraya gittiğinde büyük bir kalabalık olduğunu ve köydeki herkesin orada toplandığını görmüş. Orta yere bir darağacı kurulmuş, gerçekten de bir adamın boğazına ilmik geçirilmiş, büyük küçük köydeki herkes taş, çapa, kürek ellerine ne geçirdiyse alıp oraya gelmişler ve adama düşmana bakar gibi bakıyorlarmış.

Oğlan koyunları ve eşekleri bir kenara bırakmış, kalabalığın arasından geçerek hırsızın karşısına gitmiş. Bu hırsız öyle bir adammış ki, koşunca at ona yetişemez, kırk tane koyunu yese doymazmış ama ilmiği boynuna çok sıkı bağladıkları için kımıldamadan öylece duruyormuş. Oğlan, hırsızı darağacına asmakta olan adamlara; "Onu öldürmeyin, eğer hırsızsa bana satın!" diye bağırmış. Oradaki hiç kimse önce onu satmaya razı olmamış ve onu öldüreceğiz diye bağırmışlar. Hırsızı öldürmek için çok uğraşmışlar, ama onu bir türlü öldürememişler. Sonunda oğlan oradakileri razı ederek koyunlarla eşekleri vermiş, hırsızın boynundan ilmiği çıkarmış ve onu almış. Boynundaki ilmikten kurtulan hırsız kahkahayla gülmüş ve bir anda ortadan kaybolmuş. Oğlan, elindeki koyunları ve eşekleri kaybetmiş, ne yapacağını, nereye gideceğini bilmez bir durumda orada kalakalmış. Bir süre sonra, "Başıma ne gelirse Allah'tan" deyip demir çarığı giymiş, demir asasına dayanmış ve tekrar yollara düşmüş.

Hırsız kaçarken kendi kendine; "O oğlan beni neden kurtardı, ben de ona hiçbir şey söylemeden neden kaçtım ki?" diye düşünmüş ve geri dönerek oğlanı bulmuş. Hırsız, kendisinin kim olduğunu söylemeden oğlana hal hatır sormuş. Oğlan başından geçenleri ona anlatmış. Hırsız, oğlanı omzuna bindirmiş ve koşarak yol almaya başlamış. Onlar bir süre sonra çok yüksek demir bir kalenin yanına gelmişler. Hırsız, omzunda oğlanla kalenin

demir kapısını açmış ve içeri girmiş. Kırk tane koyun kesmiş, pişirip koyunları yemiş, biraz dinlendikten sonra oğlana:

- Ben peri kızını bulup sana getireceğim, sen burada beni bekle" demiş ve çıkıp gitmiş.

Hırsız birkaç gün yol aldıktan sonra peri kızının bulunduğu yere varmış. Yavaşça kapıyı çalmış, içeriden bir dev çıkmış. Hırsız, kapıya çıkan devi yakalayarak öldürmüş. İçeri girmiş, içeride bulunan kırk devle dövüşmüş ve onları da öldürmüş. Hırsız içerideki bir başka eve girmiş, o evde çok güzel bir oturuyormuş. Kız uzun süreden beri hiç insan görmediği için hırsıza oraya nasıl geldiğini sormuş. Hırsız olan biteni kıza anlatmış. Kızı oradan almış ve oğlana götürmüş. Hırsız, kız ile oğlana bir at verip; "Atın dizginlerine sakın dokunmayın" diye tembihlemiş ve onları uğurlamış.

Oğlan, onu padişaha götürdüğünü kıza söyler söylemez, bir anda çok şiddetli bir fırtına çıkmış ve kız ortadan kaybolmuş. Üç tane güvercin, kızı gökyüzüne kaldırmış onu uçurup götürmüşler ve dağdaki mağaranın içine girerek gözden kaybolmuşlar. Oğlan bunu görünce çok şaşırmış ve ne yapacağını, kızı nereden bulacağını bilememiş. Hırsız, olanları sezip oğlanın yanına gelmiş ve ona güvercinlerin kızı nereye götürdüğünü sormuş. Oğlan mağarayı göstermiş. Hırsız mağaraya gitmiş ve "Peri kızı, buraya gel" diye bağırmış. Peri kızı mağaranın çıkışını bulamamış. Hırsız, peri kızına mağaradan nasıl çıkacağını söylemiş. Kız mağaradan çıkarak:

- Ben gidemem, devler arkamızdan kovalar, demiş.

Hırsız, kıza:

- Devler gelince onlara; "Neden insanların canı bedenlerinde de devlerin canı bedenlerinde değil. Devlerin canı nerede?" diye sor. Eğer söylemezse ağla. O zaman söylemeye mecbur kalır. Onu öğrenip bana söyle, demiş.

Hırsız, oğlanın yanına dönmüş. Kız, devler gelince onlara canlarının nerede olduğunu sormuş. Devler önce şüphelenerek kızı öldürmek istemişler, sonra birbirlerine danışıp; "Bu kız bize ne yapabilir ki" diye düşünmüşler:

- Şu ileride görünen uçurumun yanındaki çınar ağacının dibinde bir pınar, pınarın içinde de bir sandık var. Bizim canımız bu sandığın içinde. Biri çınarı sallarsa, sudaki altın balık kuyruğuyla sandığı kaldırıp verir, diyerek canlarının yerini kıza söylemişler.

Bunları öğrenen kız devlere şarap içirerek onları sarhoş etmiş. Hırsız hemen kızın yanına gitmiş, kız, devlerin söylediklerini ona anlatmış. Hırsız, çınar ağacının bulunduğu yere gitmiş ve çınarı öyle bir sallamış ki çınar yere yıkılmış. Suyun içindeki altın balık sandığı kuyruğuyla kaldırıp suyun dışına atmış. Hırsız sandığı kırmış, içinden devlerin canını almış ve oğlanın yanına gitmiş. O sıra devlerin biri; "Vay belim!", diğeri ise; "Vay başım!" deyip koşarak hırsızın karşısına gelmişler. Ona:

- Bize ne emredersen onu yaparız, diyerek ayaklarına kapanmışlar.

Hırsız, devlere:

- Periyi hemen buraya getirin, getirmezseniz hepinizi öldürürüm, demiş.

Devler hemen kızı alıp oraya getirmişler. Hırsız, devlerin canını kıza vermiş, oğlanla vedalaşmış ve onları yolcu etmiş.

Oğlan kendi memleketine gelmiş. Padişah, oğlanın geldiğini duymuş ve kızı hemen getirmesini emretmiş. Oğlan, kızı padişaha vermeyi reddedince padişah, askerlerine; "Kız ile oğlanın ellerini, ayaklarını bağlayıp buraya getirin!" diye emir vermiş. Hırsız, askerlerin oğlanın elini ayağını bağladıklarını sezmiş ve hemen oraya gelmiş. Kız ise devlerin canını sıkmış, devler de hemen oraya gelmiş. Sonra büyük bir savaş olmuş ve padişah yenilmiş.

Balıkçı adamın oğlu padişah olmuş ve peri kızıyla evlenmiş. Hırsız ise, hırsızlığı bırakıp oğlanın hizmetine girmiş ve iyilerin safına geçmiş. Sonunda murat ve maksatlarına ermişler.

27. Kartallar (Burgutlar)

Bir dağın eteğindeki mağarada bir şehzade, bir ayı, bir tilki ve bir kartal birlikte yaşarmış. Kartal dünyadaki bütün kartalların, ayı da dünyadaki bütün ayıların ve tilki de dünyadaki bütün tilkilerin padişahıymış. Günlerden bir gün tilki ile kartal bir şehre gitmiş. O şehrin padişahının çok güzel bir kızı varmış. Tilki gezmiş dolaşmış ve padişahın kızını görmüş. Mağaraya dönünce şehzadeye, padişahın çok güzel bir kızı olduğunu söylemiş ve onu tarif etmiş. Şehzade kızı görmeden ona âşık olmuş. Şehzade, âşık olduğu kıza kavuşamadığı için çok üzülmeye başlamış. O zaman kartal, ayı ve tilki, şehzadeye neden üzgün olduğunu sormuşlar. Şehzade; "Bana o şahın kızı alırsanız, o zaman benim neşem yerine gelir" demiş. Kartal yerinden kalkarak; "Ey şehzadem, asla endişe etmeyin, bu işi tilkiyle ikimiz beceririz" demiş.

Şehzade çok mutlu olmuş. Tilki ve kartal şehre gitmişler. Tilki, şahın sarayına girmiş ve kızın karşısında kuyruğunu sallamaya başlamış. Kartal ise, kızın revakının üstünde bekliyormuş. Şahın kızı tilkiyi görünce onu kovalamaya başlamış, tilki kızı aldatarak yavaş yavaş dışarı çıkarmış. O sırada kartal gökyüzünden gelip kızı kaldırmış ve uçarak şehzadenin yanına götürmüş. Ayı da peşlerinden yavaş yavaş mağaraya gelmiş. Şehzadeyle kıza nikâh kıymışlar. Kız ile şehzade mutlu bir şekilde yaşamaya başlamışlar.

Onlar her gün kızı ve onu koruması için ayıyı mağarada bırakırlar, kendileri de ormana ava giderlermiş. Aradan bir süre geçtikten sonra kızın babası şehre tellal çıkarmış, ama kızından hiç haber alamamış. Yalmağız bir kocakarı şahın huzuruna çıkmış ve ona; "Şahım ben kızınızı bulacağım, bana mükâfat olarak ne vereceksiniz?" demiş. Şah; "O zaman dile benden, ne dilersen!" demiş. Yalmağız kocakarı, şahtan uçan bir at alıp yola çıkmış. Kocakarı gitmiş gitmiş kızın yaşadığı mağaranın karşısındaki ormana varmış. Atını ormana saklamış ve dışarından gelen bir yabancı gibi kızın yanına gitmiş.

O sırada şehzade, kartal ve tilki de mağaraya gelmişler. Kocakarı onlara; "Ben bir yabancıyım, param da malım da yok, ben yanınızda kalayım, sizin yemekleriniz pişirip burada yaşarım" demiş ve ağlamaya başlamış. Şehzade yaşlı kadına acımış ve onu mağaranın içine almış. Yaşlı kadınla kız her gün mağarada kalırmış, diğerleri de ava

çıkarmış. Günlerden bir gün, yaşlı kadın gezinmek bahanesiyle kızı ormana götürmüş. Kocakarı sonra kıza uçan atı göstermiş ve ona; "Hadi, şu ata binip bir bakalım" demiş. Ata önce kızı bindirmiş, sonra da kendisi binmiş ve kızı babasının sarayına götürmüş.

Kız, şehzadeden ayrıldığı için çok üzülmüş. Şehzade, ayı, tilki ve kartal geç vakit avdan döndüklerinde kızın mağarada olmadığını görmüşler. Şehzade buna çok üzülünce kartal ve tilki daha önce olduğu gibi şehre gidip kızı geri getirmiş. Bunlar yeniden rahat ve huzurlu bir hayat yaşamaya başlamışlar.

Şah, kızının olmadığını fark edince bütün askerlerini toplamış. Yol gösteren yalmağız önde, şah ve askerleri arkada mağaranın önüne gelmişler. Şah; "Hey şehzade! Sen neden benim kızımı kaçırdın, gel savaşalım, hadi askerlerini çağır!" diye bağırmış. Şehzade başını önüne eğmiş öylece dururken ayı bir böğürmüş, dünyadaki bütün ayılar oraya toplanmış ve bir tarafta saf tutmuşlar. Arkasından tilki ulumuş, dünyadaki bütün tilkiler oraya gelmiş ve bir tarafa dizilmişler. En son, kartal da çığlık atmış, dünyadaki bütün kartallar dağlardan taşları toplayıp gelmişler ve tepede beklemeye başlamışlar. O zaman, şah vezirine ayıları ve tilkileri göstererek; "Bunun askeri azmış, savaşa başlayalım" demiş. Vezir bilge biriymiş, kafasını yukarı kaldırıp kartalları gördüğünde korkudan ödü patlamış. Vezir, şaha bakarak:

- Şahım, yukarıya bir bakın! Kartalları görüyor musunuz? Bence savaşmayalım, şehzadeyle uzlaşalım, demiş. Şah durumu fark ettikten sonra şehzadeyle anlaşmış, onu damadı olarak kabul etmiş ve yurduna götürmüş. Sonunda hepsi murat ve maksadına ermiş.

28. Topal Kurt (Çolak Böri)

Bir padişahın üç oğlu varmış. Padişahın büyük bir bağı varmış ve bağda bir çınar ağacı varmış. Bu çınar altındanmış. Her gün bir kuş gelir, ağacın bir yaprağını alıp gidermiş. Padişah buna çok sinirlenip, büyük oğlunun ağacın başında beklemesini istemiş. Ertesi gün ortanca oğlunun bekletmiş. Üçüncü gün küçük oğlunun beklemesini istemiş. O gün, altın bir kuş gelmiş ve çınarın bir yaprağını koparıp gitmiş.

Küçük oğlan:

- Baba, altın bir kuş geldi, ağacın yaprağını koparıp gitti. Ona ateş etmeye kıyamadım, demiş.

Padişah oğullarını toplayıp onlara:

- Kuşu bulacaksanız bulun, bulamazsanız kelleleriniz gidecek, demiş. İki oğlan yanlarına tandır ekmeği ve kömeç alıp yola düşmüşler. Küçük oğlan ise yanına sadece kuru ekmek almış ve ağlayarak yola çıkmış.

Yol yürümüşler, yol yürüyüp bol yürümüşler, sonunda üçe ayrılan bir yolun başına gelmişler. Orada bir taş varmış, taşın üzerinde bir yol için "giden gelmez", ikinci yol için "giden gelir" ve diğer yol için de "gidene tehlike" yazıyormuş. En büyük oğlan giden gelir, ortanca oğlan giden gelmez, küçük oğlan ise gidene tehlike diyarına doğru yola çıkmış. Küçük oğlan yürümüş yürümüş ve bir suyun başına gelmiş. Orada ekmeğini suya batırıp

yerken karşıdan topal bir kurt gelmiş. Oğlan korkmuş ve ekmeğinin yarısını kurda vermiş. Tekrar yola çıkacağı zaman kurt ona:

- Nereye gidiyorsun? diye sormuş.

Oğlan:

- Gidene tehlike diyarına gidiyorum, diye cevap vermiş.

Kurt:

- Gidene tehlike buradan altı aylık yol, varamazsın. Üstüme bin, gözünü yum, altı defa atlayıp seni oraya götüreyim, demiş. Çocuk, kurdun dediğini yapmış. Kurt; "Gözünü aç!" demiş. Çocuk gözünü açıp baktığında bir tahtın kenarında olduğunu görmüş.

Kurt ona:

- Kırk basamaklı bir merdivenden çıkacaksın, kuşu al ama kafesi alma, demiş.

Çocuk, kuşu almış ve "uzun yolda kuşu yere mi koyayım" diye düşünerek kafesi de almış. Kafeste bir çıngırak varmış, çocuk kafesi kaldırınca çıngırak çıngırdamaya başlamış. Oradaki vezirler çocuğu yakalamış ve padişahın huzuruna çıkarmışlar.

Padişah, çocuğa:

- Sen nereden geldin, diye sormuş.

Çocuk:

- Bağdan geldim, diye cevap vermiş.

Padişah:

- Peki, buraya neden geldin, demiş.

Çocuk:

- Kuş için geldim, demiş.

Padişah:

- Madem kuş almak için geldin, batıda bir padişahın kızı var, o kızı bana getirirsen, sana kuşu veririm, demiş.

Çocuk aşağıya inmiş, kurdun yanına gelmiş.

Kurt ona:

- Koca kafalı oğlan, neler yaptın öyle, demiş. Çocuk olanları kurda anlatmış.

Kurt:

- O kızın bulunduğu şehir buradan sekiz aylık yol, üstüme bin, gözünü yum, demiş.

Kurt sekiz defa atlayıp oğlanı oraya götürmüş. Çocuk bir anda kendisini tahtın yanında bulmuş.

Kurt, çocuğa:

- Kızı alırsan başörtüsünü alma, başörtüsünü alırsan kızı alma, diye tembihlemiş. Çocuk, kızı uyuduğu yerden almış ve "uzun yolda başı açık mı götüreceğim" diyerek başörtüsünü de almış. Yine yakalanmış ve onu padişahın huzuruna çıkarmışlar. Padişah ona; "Falan yerde yaşlı bir yalmağız kocakarının atı var, onu bana getirirsen kızı sana veririm" demiş. Çocuk kurdun yanına gitmiş ve:

- Dört aylık yolda bir at var, onu getirirsen kurtulursun diyorlar, demiş.

Kurt:

- Üstüme bin, gözünü yum, demiş.

Kurt dört defa atlayarak çocuğu oraya da götürmüş. Oğlan gözünü açtığında dikenlik bir yerde olduğunu görmüş.

Kurt:

- Çukur kazarak içeri gireceksin, hayvan yemliğinin yanından çıkacaksın. Başını çıkardığında at kişneyecek. Yalmağız kocakarı yattığı yerde rahatsız olup dışarı çıkacak. "Huysuz hayvan neden kişniyorsun, ne oldu" deyip ata vuracak ve tekrar içeri girecek, demiş. Çocuk her şeyi kurdun öğrettiği gibi yapmış ve atı almış. Topal kurt ve çocuk birlikte padişahın huzuruna gitmişler. Kurt yolda:

- Ey koca kafalı oğlan, bu atı padişaha verecek misin, diye sormuş.

Çocuk:

- Ne yapalım peki, demiş.

Kurt:

- Ben yuvarlanıp bundan daha güzel bir ata dönüşürüm. Sen padişaha "bir tane at istemiştiniz, ben iki tane getirdim, birini seçin" diyeceksin padişah beni seçecek, Sen kızı ata bindirip götürürsün. Arkandan ben de gök bir güvercine dönüşerek uçup sana yetişirim, demiş.

Çocuk, kurdun dediklerini yapmış ve padişahın huzuruna çıkarak padişaha; "İki attan birini seçin" demiş. Padişah topal kurdu seçmiş. Çocuk, kızı almış ve oradan ayrılmış. Kurt da gökgüvercine dönüşmüş ve arkalarından uçarak onlara yetişmiş.

Kurt, çocuğa:

- Ey koca kafalı çocuk, bu kızı padişaha verecek misin, diye sormuş.

Çocuk:

- Vermeyip ne yapacağız, demiş.

Kurt:

- Ben yuvarlanıp kıza dönüşeyim, padişah beni seçer. Sen kızı da, atı da, kuşu da alıp gidersin. Ben gökgüvercine dönüşüp arkandan uçarak gelirim, demiş. Çocuk, kurdun dediği gibi yapmış ve padişaha:

- Siz bir kız istemiştiniz, ben iki tane getirdim, birini seçip alın, demiş.

Padişah topal kurdu seçmiş. Çocuk, kızı, kuşu ve atı alarak, suyun başında kurt ile ilk defa karşılaştıkları yere gitmiş. Kurt da oraya gelmiş.

Kurt:

- Bir kuş istiyordun, bu kadar şeyi alman için sana yardımcı oldum. Bana verdiğin yarım ekmeği helal et, demiş ve gözden kaybolmuş.

Çocuk, ağabeylerini arayarak giden gelir ve giden gelmez diyarlarına gitmiş. Sonunda onları bulmuş. Ağabeylerinin biri bir aşçının yanında ateşçi olarak, diğeri de bir hamamda külhan olarak çalışıyormuş. Ağabeylerine:

- Haydi, artık yurdumuza gidelim, demiş.

Kardeşler hep birlikte yola düşmüş. Yolda iki ağabey küçük kardeşlerini öldürmek için anlaşmışlar. İkisi bir olup kardeşlerinin gözünü oymuşlar, onu bir çukura atarak her şeyi almışlar ve babalarının yanına gitmişler. Babaları küçük oğlundan habersiz, düğün dernek kurmuş.

Kız, kuş ve at hiçbir şey yiyip içmeden, kimseyle konuşmadan öylece ağlamış. Padişah onlara; "Neden böyle davranıyorsunuz?" diye sormuş. Padişah onları küçük oğlunun alıp getirdiğini ve büyük oğullarının kardeşlerinin gözünü oyarak bir çukura attığını öğrenmiş.

Kız, onları padişahın küçük oğlunun yattığı çukurun yanına götürmüş. Oraya gittiklerinde oğlanın çukurda ölü gibi yattığını görmüşler. Oğlanı oradan hemen kurtarmışlar ve doktor çağırarak onu tedavi ettirmişler. Sonra padişah büyük oğlunu ve ortanca oğlunu cezalandırmış, kızı küçük oğluyla evlendirmiş. İhanet edenler cezalarını çekmiş, bunlar da murat ve maksatlarına ermiş.

29. Mehrigiya (Mehrigiya)

Geçmiş zamanda şöhreti dünyaya yayılmış bir tüccar varmış. Bu tüccarın altı yüz kervanı varmış ama altmış yaşına girmesine rağmen çocuğu yokmuş. Günlerden bir gün tüccar altı yüz kervanını toplayıp çalışanlara, çocuğu olmadığını ve çocuksuz olduğu için bu dünyadan namsız ve nişansız gideceği için çok üzüldüğünü söylemiş. Tüccar bundan sonra alım satım işleriyle uğraşmak için başka memleketlere seyahate çıkmış. Şansa bakın ki, tüccarın hanımı o gitmeden hemen önce hamile kalmış. Biraz vakit geçtikten sonra tüccarın hanımı pehlivan gibi bir oğlan doğurmuş. Oğlan altı yaşına girinceye kadar onu hiç kimseye göstermemişler. Tüccar oğlunu okumayı öğrenmesi için okula göndermiş. Oğlan altı yıl okulda okumuş, okuyup yazmayı öğrenmiş ve akıllı biri olmuş. Tüccar, oğlunun on iki yaşına girmesine çok sevinmiş. Ticareti öğretmek için onu pek çok şehre kendisiyle beraber götürmeye başlamış ve ona alım satım işlerini öğretmeye başlamış. Günlerden bir gün, tüccar oğluna kırk altın vermiş ve onu sınamak için, genç kervanbaşlarından dört tanesiyle beraber pazara göndermiş. Pazarın bir kenarında insanlar toplanmış duruyormuş. Oğlan onların yanına gittiğinde birinin güzel bir köpek eniğini sattığını görmüş. Eniğin ne kadar olduğunu sorduğunda satıcı kırk altın olduğunu söylemiş. Oğlan kırk altını verip eniği almış ve onu evlerine getirmiş. Oğlanın anası ile babası ertesi gün ona yine kırk altın vermiş. Altınları alan oğlan tekrar pazara gitmiş. O gün de birisi pazarda bir kedi yavrusu satıyormuş, oğlan kedi yavrusunu da satın alıp eve getirmiş. Bunu gören oğlanın anası babası çok şaşırmış. Ertesi günü yine kırk altın verip onu pazara göndermişler. Bu sefer oğlan arkadaşlarıyla birlikte bir lokantaya gitmiş. Lokantada oturacak yer bulamayan oğlan, oturmak için köşede duran bir sandığı almış. Sandığın kapağını açtığında, sandığın içinden aniden yavru bir yılan çıkmış ve yiğidin boynuna dolanmış. Oradaki Çingene bir kadın, yiğide "Sen benim yılanımı neden dışarı çıkardın?" diye bağırıp ona vurmaya başlamış. Yiğit, yanındaki kırk altını verip onu göndermiş. O sırada yavru yılan dile gelmiş ve:

- Ey yiğit, benden korkma, ben bütün yırtıcı hayvanların padişahının oğluyum. Bu kadın, beni oynarken yakaladı ve bu sandığın içine koydu. Sen beni ölümden kurtardın, şimdi de beni anamın babamın yanına götür, demiş.

Yiğit olanlara çok şaşırmış ve anasıyla babasına akıl danışmak için eve gitmiş. Onlar çok endişelenmelerine rağmen izin vermek zorunda kalmışlar. Yiğit yanına köpek ve kedisini de alarak yılanla birlikte yola çıkmış. Onlar yol yürüyüp bol yürümüşler, yedi dağı, yedi kırı aşmışlar ve üç ayın sonunda yılanlar şehrine gelmişler. O zaman yavru yılan yiğide:

- Sen otuz dokuz kapıdan geçip babamın huzuruna çıkacaksın, orada gördüğün yırtıcı hayvanlardan korkma, ben "çır" deyince hepsi bize selam verip kapıyı açar, biz de içeri gireriz, demiş. Yavru yılanın anasıyla babası bir tek çocuklarının hasretine dayanamamış, anasının gözleri kör olmuşmuş. Çocuğunun geldiğini duyan yılanlar padişahı, yanında pek çok cariyeyle birlikte onu karşılamaya çıkmış. O sırada çocuğunun geldiğini anlayan ana yılanın mutluluktan iki gözü açılmış. Onlar yiğidi kırk gün kırk gece misafir etmişler. Sonunda yiğit kendi yurduna gitmek isteyip yavru yılandan müsaade istemiş. Yavru yılan, yiğide şöyle demiş:

- Babam sana hediyeler verecek. Babam; "Dile benden ne dilersen" dediğinde "Bana hiçbir şey gerekmez" diye cevap ver. Sana dördüncü defa; "Dile benden ne dilersen" dediğinde; "Bana dilinizin altındaki mehrigiyanızı[664] verin" dersin. Babam o zaman, dilinin altındaki mehrigiyayı sana verir onda çok sır var. O, başın dara düştüğünde, seni kurtarır, demiş.

Aradan bir iki gün geçtikten sonra yılanlar padişahı, yiğide; "Dile benden ne dilersen" demiş. Yiğit; "Bana hiçbir şey gerekmez" demiş. Yılan Şah, ona dördüncü defa "Dile benden ne dilersen" dediğinde yiğit:

- Şahım, eğer kabul ederseniz, bana dilinizin altındaki mehrigiyayı verin, eğer olmaz derseniz ben darılmam, demiş.

O zaman Yılan Şah:

- Oğlum, sen beni çok hassas yerimden yakaladın, ben onu senden esirgemem. Çünkü sen bana yüreğimin gücünü, kuvvetini, gören gözümü, biricik yavrumu düşmanların elinden kurtarıp getirdin, bize iyilik ettin ama sen bu mehrigiyayı sakın elinden bırakma, onu sır gibi sakla, bu seni her türlü sıkıntıdan kurtarır, seni muradına ve maksadına eriştirir. Al bu mehrigiyayı sana vereyim, demiş ve mehrigiyayı dilinin altından çıkararak yiğide vermiş ve onun bütün sırlarını yiğide anlatmış. Sonra şöyle demiş:

- İhtiyacın olduğunda "Efendim taş, ben sana yoldaş" deyip dileğini dilersin, gözünü kapatıp açıncaya kadar her istediğin olur.

---

[664] Mehrigiya(h); "Emzik Otu" veya "Emzik Çiçeği", 15 ile 30 cm boyunda, boz yapraklı, çalı görünümlü, çok yıllık otsu bir bitki. Latincesi "Onasma"dır. Özbekler arasında, bu bitkinin tohumunu yanında taşıyan kişiye çevredekilerin sevgi besleyeceği ve iyi davranacaklarına dair anlatmalar bulunmaktadır.

Yılan Şah, yiğitle vedalaşıp onu uğurlamış. Onlar yiğide çok güzel ve bakımlı bir at da vermişler. Yiğit ata binmiş, kedi ve köpekle birlikte yola düşmüş. Uzun süre yol almışlar, yiğit çok yorulmuş, biraz dinlenmek için attan indiğinde birden aklına mehrigiya gelmiş. Yiğit mehrigiyadan bir kâse su ile iki tane ekmek istemiş. Yiğit gözünü kapatıp açtığında su ile ekmek hazırmış. Bir ekmeği ikiye bölmüş, yarısını köpeğe, diğer yarısını da kediye vermiş. İkinci ekmeği de ikiye bölmüş, yarısını kendisi yemiş, yarısını da ata vermiş. Biraz dinlendikten sonra tekrar yola düşmüşler. On beş gün yol aldıktan sonra yiğit; "Şimdi yolun tam ortasına geldik, gökyüzü uzak, yer sert, ben şu yırtıcı hayvanların söylediklerini yapayım" demiş. Sonra, "Efendim taş, ben sana yoldaş, sen şu çölü bağa çevir, bu bağın ortasından çok büyük bir nehir aksın, nehrin tam ortasında ise taşı suya değmeyen, tepesi gökyüzüne değmeyen, mermerden yapılı, içi daha önce hiçbir insanın görmediği bir bina olsun, binanın içinde güzellikte eşi benzeri olmayan bir melike olsun. Ben o melikeyle kuştüyü yastıklarda uzanıp dünya nimetleriyle çay içeyim" demiş. Yiğit gözünü kapatıp açtığında söyledikleri fazlasıyla yerine getirilmiş, melike yanında kırk nedimesiyle birlikte büyük bir saygıyla hizmet etmekteymiş. Bu şekilde günler aylar geçmiş. Yiğit bir süre sonra her gün ava çıkmaya başlamış.

Şimdi sözü Çin memleketinin padişahından dinleyin. Çin memleketinin padişahı her gün ava çıkarmış ve avcılıkta hiç kimse padişahla boy ölçüşemezmiş. Son zamanlarda, padişah ava çıktığında, bir yiğidin en güzel avları avladığını, kendisine de ufak tefek avların kaldığını fark etmiş. Onların ikisi de aynı yerde ava çıkıyormuş. Padişah, bu yiğidin usta bir avcı olmasını çekememiş ve memleketindeki herkesi çağırıp bu yiğidin bu kadar güzel avlanmasının sırrını öğrenmeleri emretmiş. Padişah bunu öğrenmeleri için halka bir günlük süre tanımış ve "Eğer kim bu sırrı öğrenirse, onu ömrünün sonuna kadar altın salıncakta kırk cariyeye sallatıp bakacağım, eğer hiç kimse bu sırrı öğrenemezse her yeri viran edeceğim!" demiş. Süre biteceği zaman yalmağız bir kocakarı padişahın huzuruna çıkmış ve ona:

- Ben sizin söylediğinizi yapmaya geldim, demiş.

Padişah bu kocakarının söylediklerine sevinmiş. Kocakarı:

- Şimdi bir deveye altın yükleyin, beni de bir eşeğe bindirin, ben bu sırrı öğrenip geleceğim, demiş. Padişah, kocakarının söylediklerini hazırlatmış. Yalmağız kocakarı yola çıkmış. Kırk sekiz gün sonra yiğidin kapısının önüne varmış. Bir dişini söküp bıçak yapmış ve bıçağı eşeğin bir ayağına saplayarak eşeği topal yapmış. Deveyi çöktürüp ağzına iki tane sabun sokmuş ve devenin ağzını köpürtmüş. Kendisi de mendilini çıkarmış, güya gözünden akan yaşları siliyormuş gibi yapıp kapının önünde oturuyormuş. Bir gün nedimeler kocakarıyı görüp melikeye haber vermiş. Melike dışarı çıktığında, kocakarının kapı önünde oturup ağladığını görmüş. Melike, kocakarıya; "Ne oldu, neden burada oturmuş ağlıyorsun?" diye sormuş. Yaşlı kadın:

- Ey yavrum, ben hacca gidiyordum, buraya geldiğimde eşeğimin ayağı kırıldı, devem de yorgunluktan yıkıldı. Benim bir kızım vardı, acaba onu görür müyüm, yoksa

burada tek başına mı kalacağım diye düşünüp ağlıyorum, demiş. Melike, kocakarıya acıyıp onu evine almış. Nedimeler de onun eşeğiyle devesine su ve yem vermişler. Vakit ilerlediğinde yiğit avdan gelmiş ve kocakarıyla görüşüp onunla biraz konuşmuş. Yiğit kocakarının bir yalmağız olduğunu anlamış ve "Bu kocakarı ya benim melikemi kaçırmaya geldiyse" diye içine bir şüphe düşmüş. Sonra da "Benim mehrigiyam var, melikemi kaçırsa da yoldan döndürürüm" diye düşünerek kendi kendini teskin etmiş.

Kocakarı melikenin yanına gidip ona; "Yavrum, yiğit eşin bu kadar çok hayvan avlayıp gelmiş, bütün şehzadeler buna şaşırıyor olmalı, bu kadar hayvanı nasıl avladığını biliyor musun?" diye sormuş. Melike; "Hayır, bilmiyorum" diye cevap vermiş. Kocakarı, melikeyi aldatarak eşinin avcılığının sırrını öğrenmek için çok uğraşmış. Melike eşiyle beraber otururken aklına kocakarının sözleri gelmiş ve bir anda yüzü değişerek neşesi kaçmış. Yiğit, melikeye neden canının sıkıldığını sormuş. Melike:

- Ben seninle beraber yedi yıl ömür geçirdim. Sen bana, hiç kimsenin avlayamadığı kadar hayvanı avlamanın sırrını hala söylemedin, demiş. Bunun üzerine, yiğit, melikenin güzelliğiyle büyülenerek başından geçen her şeyi anlatmış ve sır gibi sakladığı mehrigiya-dan bahsetmiş. Melike mehrigiyayı bana da göster diye tutturmuş. Yiğit dayanamayıp sonunda mehrigiyayı ona vermiş. Ertesi gün, mehrigiyayı eşine verdiğini unutan yiğit erkenden ava çıkmış. Kocakarı, yiğidin çok hayvan avlamasının sırrını o gün melikeye tekrar sormuş. Melike mehrigiyayı çıkarıp kocakarıya göstermiş. Kocakarı çok şaşırmış ve "Bununla ne yapıyor acaba, bu sıradan bir taş" diye düşünmüş. Melike, kocakarıya; "Efendim taş, ben sana yoldaş, dileğimi gerçekleştir" denildiğinde taşın gözü kapatıp açıncaya kadar, dileği gerçekleştirdiğini, söylemiş. Kocakarı taşı eline alarak bakmak istemiş.

Kocakarı taşı eline alır almaz: "Efendim taş, ben sana yoldaş, buradaki her şeyi Çin padişahının memleketine götür" demiş. Gözünü kapatıp tekrar açtığında, her şeyin Çin memleketine taşındığını görmüş. Padişah bütün halkı toplayarak bu mucizeyi göstermiş. Yalmağız kocakarıyı ise altın salıncakta sallandırmış ve pek çok nedimeyi hizmetçi olarak ona vermiş. Melike, kocakarıya kendi eşinin neden oraya gelmediğini sormuş. Kocakarı beş gün sonra melikeye; "Bundan sonra senin eşin bu" diyerek Çin padişahını göstermiş. Melike uzun süre gözyaşı dökmüş. Mehrigiyayı ele geçirmenin sevinci içinde olan padişahın gözü Melike'yi görmemiş. Padişah, yemek zamanı geldiğinde mehrigiyayı daima sofranın bir ucuna koyarmış.

Yiğit avdan döndüğünde bağının, evinin hiçbir şeyin yerinde olmadığını ve kedi ile köpeğin bir kenarda ağlayıp durduğunu görmüş. Yiğit bunu görünce, "hay benim akılsız başım!" diyerek taşı melikeye verdiğine bin pişman olmuş. Köpek ile kedi:

- Ey yiğit, üzülüp ağlama, başına gelen bu felaketi biz hafifletiriz, demiş ve Çin memleketine doğru yola çıkmışlar. Çin memleketine vardıklarında kedi, padişahın sarayına gitmiş. Köpek ise, melikenin evine giderek havlamaya başlamış. Melike köpeği görünce hemen tanımış. Kedi, padişahın sarayına girdiğinde padişah taşı sofranın bir kenarına

koymuş yemek yiyormuş. Kedi orada sessizce dolaşmış dolaşmış ve taşı sofranın kenarından alarak hemen köpeğin yanına gitmiş. Onlar birlikte giderken büyük bir köprü görmüşler. Köpek; "Taşı ben alıp karşıya geçeyim" demiş. Kedi, köpekten korktuğu için taşı ona vermiş. Köprünün yanında balıkçılar balık avlıyormuş. Köpek balıkçılara havlayınca taş suya düşmüş ve taşı bir balık yutmuş. Balıkçılar ağlarını suya atmışlar ve büyük bir balık yakalamışlar. Balıkçılar balığın karnını yarmışlar ve bağırsaklarını çıkararak bir kenara atmışlar. Kediyle köpek gidip balığın bağırsaklarından taşı almışlar ve götürüp onu yiğide vermişler. Yiğit taşı görünce çok sevinmiş, kediyle köpeği okşayıp sevmiş ve mehrigiyaya; "Efendim taş, ben sana yoldaş, benim bağımı ve evimi buradan nasıl götürdüysen, tekrar geri getir ve onlarla birlikte kırk tane at ile kırk tane de katır getir, demiş. Yiğit gözünü kapatıp açtığında söyledikleri fazlasıyla olmuş, evi ve melikesi kırk nedimesiyle birlikte geri gelmiş. Onlarla birlikte yalmağız kocakarı da oraya gelmiş. Yiğit "Yalmağız kocakarının günahları kendi boynuna" deyip onu atlarla katırların kuyruklarına bağlamış ve çöle sürmüş. Yiğit, sağ salim memleketine dönmüş. Ana babasıyla görüşüp hasret gidermiş ve başından geçenleri onlara anlatmış. Kalan ömrünü güzel melikeyle geçirmiş, birlikte murat ve maksatlarına ermişler.

30. Parıldama Sırlı Tabak (Yaltıllama Sapal Tavak)

Zamanın birinde bir padişah varmış. Onun kırk hanımı olmasına rağmen çocuğu yokmuş. Günlerden bir gün padişah çocuğu olmamasına üzülerek; "Bana hiçbir şey gerekmez" demiş ve tahtına da oturmamış. Uzun süredir padişahın tahtına oturmayışına şaşıran vezirler, bir araya toplanarak padişahla fikir alış verişinde bulunmuşlar.

Vezirler:

- Ey padişahımız, şu kadar zamandır neden tahtınıza oturmuyorsunuz, diye sormuşlar.

Padişah:

- Ey vezirlerim, benim kırk tane hanımım var ama bir tane bile çocuğum yok. Ben öldükten sonra kim tahtıma oturup yurdumu yönetecek, ben bunun için tahtıma oturmuyorum, demiş.

Vezirler:

- Ey padişahımız, şu kırk hanımınızın üstüne bir kız daha alalım, belki çocuğunuz olur, eğer yine çocuğunuz olmazsa siz bilirsiniz, o zaman ne yapacaksanız yapın, demişler. Bundan sonra padişaha bir kız almışlar ve kırk gün, kırk gece düğün yapmışlar. Aradan aylar geçmiş, yıllar geçmiş, padişahın küçük hanımı hamile kalmış ve doğum yaklaşınca padişah ava çıkmış. Padişahın büyük hanımları, küçük hanımın doğumunun yaklaştığını anlamışlar. Derhal bir ebe çağırtmışlar ve bir evde toplanarak onunla konuşmuşlar. "Küçük kuma çocuk doğurursa padişah bize hiç bakmayıp sürekli küçük hanımıyla ilgilenmesin sakın" diye düşünerek ebeye bir kalkan dolusu altın vermişler ve ona; "Sen çaresine bakarsın" demişler.

Ebe altınları aldıktan sonra sevinerek; "Bunun çaresine ben bakarım" demiş ve hemen padişahın küçük hanımının yanına gitmiş. Ona:

- Ey hanımım, bizim bir âdetimiz var, bizde hamile hanımları tepeye çıkartırlar, aşağıda beş altı kadın çadır gerer, demiş. Ebe, küçük hanımı tahtın üstüne çıkarmış, padişahın diğer hanımları toplanarak tahtın altında çadır germişler. Padişahın küçük hanımı bir oğlan bir de kız doğurmuş. Padişahın diğer hanımları çocukları saklayarak onların yerine iki tane köpek eniği koymuşlar.

Padişah avdan geldiğinde, büyük hanımları ona:

- Ey padişahımız, hanımınız iki köpek eniği doğurdu, demişler.

Padişah bunu duyunca:

- Hanımım iki köpek eniği doğurduysa onları derhal çöle götürüp oraya gömün, demiş.

Vezirler, padişahın emriyle küçük hanımı iki köpek eniğiyle birlikte çöle götürmüş-ler ve beline kadar gömerek orada bırakmışlar. Bebekleri de bir ormana götürüp bırakmışlar. Köpek enikleri çevrede buldukları şeyleri padişahın hanımına getirip ona bakmışlar.

Ormandaki bebekleri bir ayı bulmuş ve onları mağarasına götürmüş. Ayı, çocuklara bakıp büyütmüş. Çocuklar geceleri mağarada yatarmış, gündüzleri ise oğlan yiyecek bir şeyler arar, kız ise mağaranın ağzında kardeşini beklermiş. Padişah bir gün avlanmak için ormana gitmiş. Ormanda dolaşırken bir mağaranın ağzında bir kızın oturduğunu görmüş. Padişah mağaraya yaklaştığında kız hemen mağaraya girmiş. Padişah biraz ileri gittiğinde ise kız dışarı çıkmış. Padişah mağaraya tekrar yakınlaştığında kız hemen mağaraya giriyormuş. Padişah bundan şüphelenerek; "Bunda bir sır olmalı" diye düşünmüş ve sarayına döndüğünde olanları vezirlerine anlatmış. Padişahın anlattıklarını hanımları da duymuş, derhal ebeyi çağırıp olanları anlatmışlar:

- Bu işi de sen halledeceksin, deyip ona bir avuç altın vermişler. Ebe altınları alınca çok sevinmiş ve hemen çocukları bıraktığı ormana doğru yola çıkmış. Biraz yürüdükten sonra mağaranın yakınlarına gelmiş. Uzaktan baktığında kızın mağaranın ağzında tek başına oturduğunu görmüş, kızın yanında kardeşi yokmuş. Kadın, kızın yanına gitmiş ve ona:

- Ak kız, kardeşin geldiğinde ondan "parıldama sırlı tabak" getirmesini iste, eğer olmaz derse ağla, demiş.

Kız, oğlan geldiğinde, ona:

- Bana "parıldama sırlı tabak" getir, demiş.

Oğlan, kardeşine:

- Ey kardeşim, bunu sana kim söyledi, oraya giden kişi ölümden kurtulamaz, demiş.

Kardeşinden bu sözleri duyan kız avaz avaz ağlamaya başlamış. Oğlan dayana-mayıp:

- Tamam, sen bana kazı[665] pişir, yedikten sonra gideceksem giderim, demiş.

İkisi birlikte kazı yiyip karınlarını doyurmuşlar. Erkek kardeş yola çıkmış ve bir süre yol aldıktan sonra bir kıra gelmiş. Orada kırlardan dolaşan bir yaşlı adama rastlamış. Yaşlı adam, oğlana:

- Ey oğlum, nereye gidiyorsun, diye sormuş.

Oğlan:

- Ey dede, bu tarafta "parıldama sırlı tabak" denilen bir şey varmış, onu almaya gidiyorum, demiş.

Yaşlı adam:

- Ey oğlum, sen daha çok gençsin, boş yere telef olacaksın, gitme. Senden önce pek çok şehzade o şeyi alacağım diye öldü. Sen de onlar gibi ölüp gideceksin, demiş.

Oğlan bunun üzerine:

- Dedeciğim, öleceksem öleyim, alacaksam da alayım, ben gideceğim, demiş.

Adam:

- Tamam oğlum, gideceksen git, buradan biraz ilerde büyük bir çınar ağacında kızıl bir at bağlı, o ata bin. Şu görünen tepeye vardığında attan in ve tepenin her yerine çukur kaz. Tekrar ata binerek; "Parıldama sırlı tabak, ben sana ortak" diye bağır. O şey dere gibi büyük bir arıkta akar, o arıktan çıkıp seni kovalamaya başlar. Sen arkana bakarak atı kamçıla ve oradan kaç. O sana yetişemeyince yerine geri dönmeye başlar. Geri dönerken bir kısmı, senin daha önce kazdığın çukurlarda kalır. Sen de dönüp çukurlarda kalanı alırsın. Eğer sana yetişirse vücudunu eriterek akıtır ve alıp götürür, demiş.

Oğlan, yaşlı adamın söylediği yere gitmiş ve ata binmiş. Tepeye varınca attan inerek birkaç tane çukur kazmış. Tekrar ata binmiş ve tepenin üstünde "Parıldama sırlı tabak, ben sana ortak" diye bağırmış. Bir anda, çok acayip bir şey arıktan taşarak oğlanı kovalamaya başlamış. Yaklaştığında oğlan ata kamçı vurmuş, at uçarak gitmiş ve bir yere inmiş. Oğlanı kovalayan şey ona yetişemeyince, geri dönmüş ve bir kısmı çukurda kalmış. Oğlan geri dönmüş, o şeyin çukurda kalan kısmını bir şişeye doldurmuş ve geri gitmiş. Mağaraya varınca; "Neredeyse ölüyordum" deyip olan biteni anlatmış ve getirdiği şeyi kardeşine uzatmış. Kız kardeşi onu görünce çok sevinmiş.

Padişah bir gün tekrar ava çıkmış. "O gün gördüğüm kız hala orada mı acaba?" diye düşünerek uzaktan mağaranın bulunduğu tarafa bakmış ve bir kızla bir oğlanın mağaranın ağzında oturduğunu görmüş. Padişah mağaraya yaklaştığında, çocuklar içeri giriyormuş, biraz uzaklaştığında ise tekrar mağaradan dışarı çıkıyorlarmış. Padişah bu duruma çok şaşırmış, "Bunda bir iş var" diye düşünmüş. Padişah geri dönmüş, vezirlerini çağırmış ve onlara ormanda olanları anlatmış. Padişahın anlattıklarını büyük hanımları da duymuş. Ebeyi çağırtmışlar, ona tekrar bir avuç altın verip:

[665] Kazı: At etinden yapılan sucuk.

- Bu işi nasıl yapacaksan yap, bu çocukları ortadan kaldır. Eğer bu işi beceremezsen padişah olanları anlayacak ve hepimizi kılıçtan geçirecek, demişler.

Ebe tekrar ormandaki mağaraya gitmiş. Kız mağaranın ağzında oturuyormuş. Ebe, kızı aldatarak:

- Kardeşin parıldama sırlı tabağı getirip sana verdi mi, diye sormuş.

Kız:

- Evet, o gün geldiğinde söyledim, getirip bana verdi ve tekrar yiyecek aramaya gitti, demiş.

Kadın:

- Kardeşin geldiğinde sen ağlamaya başla, sana "neden ağlıyorsun" diye sorarsa, ondan dünyayı gösteren cihan aynasını getirmesini iste, demiş.

Oğlan iki tane tavşan yakalayıp mağaraya dönmüş. Kız kardeşinin mağarada ağladığını görmüş. Ona:

- Ey kardeşim sana ne oldu, neden böyle ağlıyorsun, diye sormuş.

O zaman kız kardeşi:

- Ey kardeşim, gidip bana cihan aynasını getir, demiş.

Oğlan:

- Ey kardeşim, niyetin beni öldürtmek mi, eğer ölürsen öl, diyorsan gidip getireyim, demiş.

Kız bir türlü avunmamış, bunun üzerine oğlan; "Tamam gitmem gerekiyorsa gideyim, ama önce karnımızı doyuralım, ondan sonra gideyim" demiş. İki tavşanı pişirip yemişler, oğlan, kız kardeşiyle vedalaşırken:

- Beni bir ay bekle, eğer bir ay sonra gelmezsem ölmüşümdür, demiş.

Oğlan çok yürümüş, çok yürüyüp bol yürümüş ve geç vakit bir bahçeye varmış. Bahçedeki çınar ağacının dibine yatıp uyumuş. Bir ara gözünü açtığında havanın aydınlandığını görmüş ve yattığı yerden kalkarak oturmuş. Çınarın üstünde bir kuş yavrusunun ciyakladığını duymuş. Ayağa kalkıp ağacın tepesine baktığında büyük bir ejderhanın ağaca tırmandığını görmüş. Oğlan yerden bir taş alıp ejderhaya atmış. Taş ejderhaya isabet emiş ve ejderha yere düşmüş. Ejderha oğlanı içine çekmeye başlamış. Oğlan hemen kılıcını çıkarıp dik tutmuş, tam o anda ejderha oğlanı içine çekmiş. Oğlan ejderhanın ağzından girdiği anda, kılıç ejderhayı ikiye bölmüş. Oğlan ejderhanın derisinden kendisine bir kemer yapmış ve beline takmış. Bir süre sonra, bir Simurg uçarak gelmiş ve çınarın tepesine konmuş. Simurg yavrularını saymış, yavrularının hepsi oradaymış, hiç biri eksilmemiş. Simurg yavrularına; "Yavrularım, hepiniz sağ salim yuvadasınız, bugün ejderha gelmedi mi, diye sormuş.

Simurg'un yavruları:

- Ey anamız, bu ağacın dibinde yatan yiğit bizi ejderhadan kurtardı, demişler.

Bu sözü duyan Simurg hemen aşağı inmiş ve oğlana; "Ey dostum, senin başına neler geldi de buralara geldin, diye sormuş.

Oğlan:

- Ey Simurg, başıma geleni hiç sorma, demiş.

Simurg:

- Ey dostum, sen anlat yapabileceğim bir şey varsa, ben de sana yardım etmek isterim. Sen bana bir iyilik yaptın ben de bu iyiliğin karşılığında sana iyilik yapmak isterim, demiş.

Oğlan:

- Tamam anlatayım o zaman. Bir padişahta cihan aynası denilen bir şey varmış, gidip onu nasıl alabilirim, demiş.

Simurg:

- Ey yiğit, ben sana yardım ederim. Sen iki tane geyik yakala, geyikleri kesip etlerini bir tuluma koy, bir başka tuluma da su koy, tulumları bana yükle sen de üstüne çık, gerisini ben hallederim. Yolda bana et ve su vereceksin! Vardıktan sonra, cihan aynasını almanın yolunu ben sana göstereceğim, demiş.

Oğlan hemen ormana gitmiş ve iki tane geyik yakalamış. Bir tuluma et bir tuluma da su doldurmuş. Tulumları Simurg'a yüklemiş, kendisi de üstüne çıkmış. Simurg havalanıp gökyüzüne çıkmış, biraz uçtuktan sonra bir padişahın sarayına konmuş. Tüyünden bir tane koparıp oğlana vermiş ve ona:

- Buradaki padişahın eline bir diken girmiş, padişah uzun süredir acı içinde kıvranıyor. Hekimler çok uğraşmış ama o dikeni çıkaramamış. Diken hala padişahın elinde duruyor. Sen gidip; "Ben hekimim, padişahın elindeki dikeni çıkarmaya geldim" diyecek-sin. Kapıdan içeri almasalar da zorla içeri gir. Girdikten sonra sana verdiğim tüyle dikeni padişahın elinden çıkar. Ondan sonra padişah sana; "Dile benden ne dilersen" diyecek. Sen o zaman padişahtan cihan aynasını iste. Padişahın, cihan aynasında olanları yazarak mühürlediği bir hatıra defteri var. O defterle birlikte cihan aynasını da alıp hemen geri dönersin. Ben burada seni bekleyeceğim, geri döndüğünde seni kendi yurduna götüreceğim, demiş.

Simurg'un bu sözlerinden sonra oğlan, padişahın sarayına gitmiş ve vezirlere:

- Ben hekimim, padişahın elindeki dikeni çıkarmaya geldim, demiş.

Vezirler:

- Ey oğlan, sen daha çok gençsin, boş yere ölüp gideceksin. Senden önce de pek çok hekim uğraştı ama dikeni çıkaramadı, demişler.

Oğlan diretince, vezirler padişahın huzuruna çıkarak şöyle demişler:

- Ey âlemler padişahı, genç bir hekim geldi, kapıda bekliyor. Padişahın elindeki dikeni çıkarmaya geldiğini söylüyor. Biz çok uğraştık ama vazgeçmiyor, demişler.

Padişah, vezirlerine; "Hekimi buraya getirin!" demiş. Oğlanı içeri almışlar, oğlan padişahın huzuruna çıkınca yeri öperek selam vermiş ve padişaha:

- Ey padişahım, sizin acınızı dindirmeye geldim, demiş.

Oğlan, Simurg'un tüyü ile padişahın elindeki dikeni çıkarmış. Elindeki dikenden kurtulan padişah çok rahatlayarak:

- Ey yiğit, dileğin nedir, dile benden ne dilersen, demiş.

Oğlan:

- Ey padişahım, ben sizden cihan aynası ile o aynada olanları yazıp mühürlediğiniz hatıra defterinizi istiyorum, demiş.

Padişah:

- Sen fakir bir yiğide benziyorsun, benden mal mülk istesene, cihan aynasını ne yapacaksın, demiş.

Oğlan:

- Ey âlemlerin padişahı, bana cihan aynasını verirseniz, dünyaları vermiş gibi olacaksınız, demiş.

Padişah, oğlanın dileğini kabul etmiş ve ona cihan aynası ile hatıra defterini vermiş. Sonra oğlana; "Sen kimin oğlusun?" diye sormuş.

Oğlan:

- Ben anamı da babamı da tanımıyorum, biz kız kardeşimle birlikte ormanda yaşıyoruz, diye cevap vermiş.

Padişah bunu daha önce cihan aynasında görmüşmüş. Bu olayı hatırlamış ve şehzadeyi büyük bir hürmetle kapıya kadar uğurlamış. Şehzade cihan aynasıyla birlikte Simurg'un yanına gitmiş. Simurg'un üstüne tekrar binmiş, bir süre yol almışlar ve Simurg'un yuvasının bulunduğu yere gelmişler. Oğlan, Simurg ile vedalaştıktan sonra kız kadreşinin yanına dönmüş. Mağara girdiğinde, kız kardeşinin açlıktan baygın halde yattığını görmüş. Şehzade yiyecek bir şeyler bulup hemen kız kardeşine vermiş. "Kardeşim, işte bunu da alıp sağ salim sana getirdim" demiş ve cihan aynasını kız kardeşine vermiş.

Padişah ertesi gün yine ava çıkmış ve mağaranın yanına gitmiş. Kız ile oğlanın mağaranın ağzında oturduklarını görmüş. Padişah mağaraya yaklaştığında bu defa çocuklar içeri kaçmamışlar. Ayağa kalkıp padişaha selam vermişler ve onu yanlarına çağırmışlar. Oğlan başından geçenleri padişaha anlatmış. Padişah onlara:

- Benim oğlum da kızım da yok, biriniz oğlum, biriniz de kızım olun, demiş ve çocukları sarayına götürmüş. Oğlan bütün olayların yazılıp mühürlendiği defteri padişaha vermiş. Padişah bu defterde yazılı olanları bütün vezirlerinin yanında okumuş. Padişah defterde yazılı olanları okuduktan sonra kırk hanımının zindana atılmasını ve küçük hanımının da hemen bulunmasını emretmiş. Vezirler, padişahın küçük hanımını bıraktıkları yere gitmişler. Küçük hanım yüksek bir tepenin başında, yanında iki köpekle oturuyormuş. Vezirler, hanıma yaklaşarak:

- Ey hanımımız, padişah sizi çağırıyor, demişler.

Hanım onlara bakarak:

- Padişahınıza gidin ve ona hanımınız gelmiyormuş deyin. Tekrar adam gönderirseniz, gelen adamlara köpekleri saldırtacakmış diye söyleyin, demiş ve vezirleri oradan göndermiş.

Vezirler padişahın huzuruna çıkıp ona her şeyi anlatmışlar. Padişah onlara:

- Tekrar gidin, güzel sözler söyleyip gönlünü alın ve onu buraya getirin. Eğer onu buraya getiremezseniz, hepinizi öldürtürüm, demiş.

Vezirler, padişahtan korktukları için küçük hanımın yanına tekrar gitmişler. Hanım vezirleri tekrar karşısında görünce onlara:

- Yine beni götürmek için mi geldiniz, demiş ve iki köpeği vezirlerin üstüne salmış. Köpekler bir anda vezirlere saldırıp ısırmaya başlamışlar. Üstleri başları yırtılan ve her tarafları ısırık içinde kalan vezirler, kendilerini köpeklerden güç bela kurtararak padişahın yanına dönmüşler. Başlarından geçenleri tek tek padişaha anlatmışlar. Padişah vezirlerinin halini görüp anlattıklarını da dinleyince "Şimdi ne yapsam acaba?" diye kara kara düşünmeye başlamış. Onu bu halde gören şehzade:

- Ey baba, ne oldu neden böyle üzgün üzgün duruyorsun, diye sormuş.

Padişah:

- Ey ciğerimin köşesi oğlum, anneni buraya nasıl getireceğimi düşünüp duruyorum ama hiçbir çare bulamadım, diye cevap vermiş.

Şehzade ayağa kalkarak:

- Ey baba, izin verin bu işi ben halledeyim, demiş. Sonra babasının duasını alıp annesinin bulunduğu yere doğru yola çıkmış. Annesinin bulunduğu yere yaklaştığında uzaktan annesine bakarak:

- Ey anne, ben senin oğlunum, seni buradan götürmeye geldim, demiş.

Köpekler şehzadenin sesini duyunca koşarak saldırmışlar ve onu ısırmaya başlamışlar. Şehzade köpeklerin altında kalmış ve yüksek sesle:

- Köpekler, ben çaresiz bir yabancıyım. Ben de annem gibi kimsesiz biriyim. Bu yetmiyormuş gibi bir de beni ısıracak mısınız, demiş.

Şehzadenin bu sözlerini annesi de duymuş, ona acımış ve köpekleri yanına çağırmış. Üstündeki giysileri yırtılan şehzade ayağa kalkmış ve annesine bakarak:

- Ey anneciğim, şükür sonunda annemize kavuştuk diye düşünürken bizi tekrar yetim mi bırakacaksın? Canım anneciğim, hadi benimle gel, seni buradan götüreyim, demiş. Oğlunun bu sözlerini duyan annesi, yumuşamış ve çocuklarım yetim kalmasın diye düşünerek:

- O zaman gidip babana söyle, bana giyecek güzel bir şeyler ve bir at arabası göndersin. Arabadan ineceğim yerden evin içine kadar halı sersin. Ben geldikten sonra başımdan altın saçsın. Düğün dernek yaparak bani yeniden nikâhına alsın, demiş.

Şehzade annesinin sözlerini duyunca çok sevinmiş, hemen babasının yanına gitmiş ve annesinin şartlarını ona söylemiş. Padişah derhal vezirleri çağırmış ve hanımının istediği şeyleri hemen hazırlamalarını emretmiş.

Vezirler padişahın hanımı için çok güzel elbiseler diktirmişler ve elbiselerle beraber bir de at arabası getirmişler. Padişah, istediklerinden çok daha fazlasını yaparak hanımını karşılamış.

Hanım arabadan inmiş, ipek halıların üstünden yürüyerek evine girmiş. Padişah hanımının başından altın saçmış, kırk gün kırk gece düğün yapmış ve hanımıyla yeniden nikâhlanmış.

Oğluna Şehzade Batır, kızına da Gülferah adını vermiş. Sonra hep birlikte mutlu bir hayat yaşayarak murat ve maksatlarına ermişler.

31. Yok Yoksul (Kambağal-Kaşşak)

Geçmiş zamanlarda seksen yaşlarında, çok fakir yaşlı bir adam varmış. Yaşlı adam her gün kırdan bir bağ odun toplayıp satar ve hanımıyla geçinip gidermiş. Bir gün yaşlı adam topladığı odunları satamamış, odunları pazara bırakıp evine gelmiş. Yaşlı adam eve girer girmez hanımı:

- Ne getirdin? Kaç gündür hiçbir şey yemedim, demiş.

Adam:

- Odunları satamadım, o nedenle elim boş döndüm, demiş.

Hanımı:

- Evet doğrudur, odunları sattığın zaman yiyecek alıp geliyorsun, yoksa elin boş dönüyorsun. Böyle zamanlarda evde bir şeyler olsa onları pişirip yerdik. Yarın iki komşuyu yardıma çağır, onların getirdiği iki bağ odunu yakarız, senin getirdiğin bir bağ odunu da satar yiyecek bir şeyler alırız, demiş.

Hanımının bu sözleri, yaşlı adamın aklına yatmış ve ertesi gün komşularını yardıma çağırmış. Komşuları yardım etmeyi kabul etmiş. İki komşusu sabah erkenden kapıya gelmiş ve yaşlı adamı çağırmışlar. Üçü de birer tane ip alıp odun toplamaya gitmişler. Kırdan üç bağ odun toplamışlar, her biri birer bağ odunu sırtlarına aldıkları zaman çok şiddetli bir rüzgâr çıkmış ve odunları uçurmuş. Yaşlı adam; "Dün gece karı koca ikimizde aç yattık, bu gün yine aç mı kalacağız, diyerek ağlamaya başlamış.

Komşuları, yaşlı adamı teselli etmek için:

- Ey baba, ağlama yarın rüzgâr dindikten sonra gelip odunları tekrar toplarız, demişler. Onlar eve dönerken yanlarındaki çınarın dibinde bir çukur olduğu fark etmişler. Çukura yaklaşıp içine bakmışlar ve rüzgârın odunlarını uçurarak o çukurun içine getirdiğini görmüşler. Komşuları, adama:

- Baba, işte topladığımız odunlar burada. Sen çukura girip odunları bize uzat, biz de istifleyelim, demişler. Yaşlı adam üç bağ odunu komşularına uzatmış, çukurdaki odunlar bitince, ayağının altında üç küp altın olduğunu fark etmiş. Adam orada altın olduğunu komşularından gizlememiş, altınları çukurdan çıkarmış ve üç bağın içine birer küp altın koymuş.

Yaşlı adam, komşularına:

- Taşıdığınız küpteki altınlar sizin olsun, ama odunları benim evime götüreceksiniz, demiş. Komşuları aralarında işaretleşerek yaşlı adamı öldürüp onun altınlarını da almaya karar vermişler.

Komşulardan biri:

- Sen ihtiyarın odunlarını bağla, ben de ellerini ayaklarını bağlayayım. İhtiyarı götürüp çukurun başında keselim ve ölüsünü çukura gömelim, sonra da üstüne değirmen taşını koyalım ama odunları onun evine götürelim, demiş.

İkisi yaşlı adamı sürüklemeye başlamışlar. Yaşlı adam onlara:

- Bana neden böyle eziyet ediyorsunuz, diye sormuş.

Komşulardan biri:

- Seni öldürüp altınların hepsini biz alacağız, demiş.

Yaşlı adam:

- Oğullarım, beni öldürmeyin, ben zaten bir ayağı çukurda yaşlı bir adamım, bir de benim hanımım yedi aylık hamile. Çocuğum kız mı erkek mi onu bir göreyim, sonra beni öldürecekseniz öldürün, demiş.

Komşuları, yaşlı adamın söylediklerine aldırış etmemiş ve:

- Olmaz, seni öldüreceğiz, demişler.

Yaşlı adam:

- Burada olanları hiç kimseye söylemem, bana inanın. Odunlarımı evime götürün yeter, diye yalvarmış.

İki komşu:

- Olmaz, seni öldüreceğiz, demiş.

Yaşlı adam yerden kalkarak, komşularına şöyle demiş:

- Tamam, fakat benim hanımıma bir vasiyetim var. Gidip hanımıma; "Yaşlı adam odunları taşırken rüzgârdan üç kere yere düştüğü için çok kızdı ve başını alıp başka bir şehre gitti. Çocuk oğlan olursa adını Dad[666] koysun, kız olursa kendi istediği bir adı koysun, diye bize söyledi" deyin.

İki komşusu, yaşlı adamın başını oracıkta kesip ölüsünü çukura gömmüşler ve üstüne de değirmen taşını koymuşlar. İki komşu, altınlarla beraber üç bağ odunu sırtlarına yükleyerek evlerine gitmişler. Daha sonra, üç bağ odunu yaşlı adamın evine götürmüşler ve hanımına:

- Kocanın huyu kurusun, bizi de çok üzdü. Kocan odunları getirirken rüzgârdan üç defa yere düştü, buna çok kızdı ve başını alıp başka bir şehre gitti. Giderken bize; "Hanımın hamile, ona söyleyin, çocuk erkek olursa adını Dad koysun, kız olursa kendi istediği adı koysun" dedi, demişler.

Kadın uzun süre ağlamış ve odunları alarak içeri girmiş. İki komşu yarımşar küp altın harcayıp kendilerine birer tane işlemeli köşk yaptırmışlar. Komşular her şehirden birer

[666] Dad: Feryat, figan, bağırma.

tane vekil tutup, çok büyük tüccar olmuşlar ve yedi padişahın gözünde itibarlı kişiler olmuşlar. İpek elbiseler giymişler, bellerine zerrin kuşaklar bağlamışlar ve ellerinde gümüş asayla dolaşmaya başlamışlar.

Şimdi bir kelime sözü fakir adamın karısından dinleyin. Vakti saati gelmiş ve kadın bir oğlan doğurmuş. Kadın oğlunun adını Dad koymuş. Dad her gün bir yaş, her ay bir yaş büyüyüp yedi yaşına girmiş. Kadın kapıyı kilitleyip oğlunu sokağa hiç çıkarmazmış, kendisi de ip eğirip gün geçirirmiş. Bir gün Dad, sokakta oynayan yaşıtlarının sesini duymuş ve ağlayarak annesine:

- Anne, ben de dışarı çıkıp çocuklarla oynayayım, demiş.

Annesi:

- Söyleyeceklerimi yaparsan sokağa çıkmana izin veririm. Yüzünü bir örtü ile örteceğim ancak bu örtüyle oynayabilirsin, çocuklar sana "yüzünü aç" derlerse, "açmam" dersin, demiş.

Annesi, Dad'ın yüzünü bir örtüyle örtmüş, oğlan sokağa çıkmış ve geç saatlere kadar çocuklarla oynamış. Karnı acıkınca eve gelip annesine:

- Anne, bana ekmek ver, demiş.

Annesi:

- Ey yavrum, evde sıkıntı içinde oturuyordum, evde bir parça bile ekmek yok. Baban oduncuydu, sen baba mesleğini devam ettirmezsen olmaz. Şimdi ikimiz kırklara gidip iki bağ odun toplayalım, bir bağ odunu satıp bir şeyler alalım, bir bağ odunu da kendimiz yakalım, demiş.

Anne oğul anlaşıp ellerine birer ip almışlar ve kıra gitmişler. Kırda odun toplarken kadının beli ağrımış, kadın oğluna:

- Ben birazcık dinleneyim, sen de şurada oyna, demiş ve bir ağacın altına yatıp orada uyuyakalmış.

Kadın uyandığında oğlunun orada olmadığını fark etmiş. "Dad" diye bağırarak oğlunu aramaya başlamış ve oradaki sazlığa gitmiş. Sazlıktan çıkmış, "Dad" diye bağırarak oğlunu aramak için dağın arasına gitmiş. Dağın arasından çıkmış, yine "Dad" diye bağırarak oğlunu dere kenarında aramış. Dere kenarında da bulamayınca, "Dad" diye bağırmış ve çöle doğru gitmiş ama oğlunu bulamamış. Kadın, oğlunu kaybetmenin acısıyla feryat figan ederek çölde dolaşırken karşısına, yanında sekiz yüz askeriyle geyik avlayan bir padişah çıkmış. Padişah, kadının "Dad" diye bağırdığını duymuş ve iki askere; "Bu kadını akrep mi sokmuş yoksa yılan mı, kendi kendine dad diye feryat edip yardım istiyor, onu alıp buraya getirin!" diye emir vermiş. Askerler, kadını padişahın karşısına getirmişler.

Padişah, kadına:

- Neden dad diye bağırıp ağlıyorsun, seni akrep mi soktu, yoksa yılan mı, diye sormuş.

Kadın:

- Oğlumu kaybettim, oğlumun adı Dad. Onun adını söyleyip ağlayarak buralarda dolaşıyorum, demiş.

Padişah:

- Oğluna verecek başka ad bulmadın mı, ona neden bu adı verdin, demiş.

Kadın, eşinin iki komşusuyla birlikte odun toplamaya gittiğinde olanları ve eşinin vasiyetini padişaha anlatmış. Sonra da: "Oğlumla odun toplamaya çıkmıştım, belim ağrıdığı için bir ağacın dibine yattım, orada uyuyup kalmışım. Uyandığımda oğlumu bulamadım" demiş.

Padişah:

- Eşinle birlikte odun toplamaya giden komşuların hala burada mı, diye sormuş.

Kadın:

- Evet burada, onlar sonradan çok zengin oldu. Pazarın karşısındaki işlemeli köşkte yaşayan ve gümüş sandalyede oturan iki zengin adam, o gün eşimle odun toplamaya giden komşularımız, demiş.

Padişah, o iki adamın, yaşlı adamı öldürmüş olabileceğini düşünerek yanına üç tane asker çağırmış ve askerlere:

- Üçünüz, "Dad" diye bağırarak, üç taraftan şehre girin. Şehrin içinde hangi çocuk "evet" derse onu ata bindirip buraya getirin, demiş.

Üç asker "Dad" diye bağırarak üç taraftan şehre girmişler. Şehirdeki bir kebapçıda kebap yiyen bir çocuk "evet" demiş. Asker, çocuğa; "Senin adın ne?" diye sormuş. Oğlan; "Dad" demiş.

Asker:

- Adın batsın, annen çöllerde "Dad" diye bağırıp seni arıyor, demiş ve oğlanı ata bindirip padişahın yanına götürmüş.

Padişah, yüzü bir örtüyle örtülü olan çocuğu görmüş ve ona:

- Yüzündeki örtüyü aç, demiş.

Oğlan:

- Ey âlemlerin padişahı, yüzümdeki örtüyü açtırıp ne yapacaksınız. Ne söyleyecek-seniz söyleyin, demiş.

Padişah:

- Eğer, babanla odun toplamaya giden iki kişiyi buraya getirtirsem ve babanın ölüsünü buldurursam, yüzündeki örtüyü açar mısın, diye sormuş.

Oğlan:

- Yüzümdeki örtüyü açıp açmamaya ben karar veremem, ona annem karar verir, demiş.

Padişah, oğlanın annesini çağırtmış ve ona:

- Oğlunun yüzündeki örtüyü açma kararı sendeymiş, söyle örtüsünü açsın, demiş.

Kadın:

- Bu küçük bir çocuk, yüzünü görüp ne yapacaksın, demiş.

Padişah iki askerini çağırmış ve onlara, iki zengin adamı yakalayıp getirmelerini emretmiş. Askerler, iki zengin adamın yanına gitmiş. Onları yakalayarak; "Padişah sizi çağırıyor" demişler. Adamların ellerini arkadan bağlamışlar, onları ata bindirmişler ve padişahın karşısına götürmüşler. Padişah, askerlerine, adamların ellerini çözmelerini ve attan indirmelerini emretmiş. Padişah, iki zengin adama:

- Bu oğlanın babasını nerede öldürdünüz? Doğru söylerseniz size bir şey yapmayacağım, demiş.

Adamlar kendi kendilerine doğruyu söylersek bize bir şey yapmayacakmış, diye düşünmüşler, yaşlı adamı öldürdüklerini kabul etmişler ve şöyle demişler:

- Onu çınar ağacının altında öldürüp ölüsünü çukura gömdük, demişler.

Padişah:

- Onu neden öldürdünüz, diye sormuş.

Adamların biri, o gün olanları anlatmış, çukurdan çıkan altınların hepsini almak için yaşlı adamı öldürmek istediklerini, yaşlı adam; "Beni öldürecekseniz, bir vasiyetim var, evime gidip hanımıma şunları söyleyin: Eşinin huyu kurusun, kendi üzüldü, bizi de çok üzdü. Rüzgârdan üç defa yere düştü, sinirinden başını alıp başka şehre gitti. Giderken eğer çocuğum oğlan olursa adını Dad koysun, kız olursa da istediği ismi koysun" dedi. Biz de "Vasiyetin bu mu?" deyip başını kestik, ölüsünü çukura attık ve üstüne değirmen taşını koyduk. Kendi altınlarımızı aldık ve onun altınlarını da yarımşar küp paylaştık. Odunları götürüp yaşlı adamın hanımına verdik, sonra da ona eşinin vasiyetini söyledik. Biz böylece zengin olduk, demiş.

Diğer adam:

- Ey âlemlerin padişahı, keremli sultanım, hayat tatlı, dünya güzel. Biz bunları yaptık, bize istediğinizi yapın, karşınızda duruyoruz, demiş.

Padişah:

- İki küp altın hala duruyor mu, diye sormuş.

Adamlar:

- Evet, duruyor, demiş.

Padişah:

- İki küp altını buraya getirin, diyerek iki askerini göndermiş.

Askerler gidip iki küp altını oraya getirmiş.

Padişah, Dad'ı yanına çağırıp:

- İşte, bir küp altın babanı öldürdükleri için, bir küp altın da babanın hakkı, bunu kabul ediyor musun, demiş.

Dad:

- Bana babamın hakkı olan altınları verin, diğer altınlar bana gerekmez, onları istemiyorum, demiş.

Dad bir küp altını alıp annesinin yanına gitmiş. Padişah diğer küpteki altınları da ikiye bölerek adamlara vermiş.

Padişah, Dad'ı tekrar yanına çağırıp ona:

- Babanın ölüsünü buldum. Şimdi örtüyü kaldırıp yüzünü bana göster, demiş.

Dad:

- Sen nasıl bir padişahsın. Ben yedi yaşında bir oğlanım, benim yüzümü görüp ne edeceksin, demiş.

Padişah; "Yüzünü açmıyor musun?" deyip kılcını çekmiş ve Dad'ın üzerine yürümüş. Dad, kılıçtan korkup yüzünü açmış. Padişah, oğlanın yüzünü görünce, atından yere düşmüş. Oğlan askerleri çağırıp:

- Padişahınız kendinden geçerek yere düştü. Onu derenin başına götürüp kendine getirin, demiş.

Askerler, padişahın yanına gelmiş, padişahın yüzünü yelleyerek kendine getirmişler. Padişah kendine gelince; "Dad nerede?" diye sormuş. Askerler, Dad'ı tekrar padişahın karşısına getirmişler.

Padişah, Dad'a:

- Ey oğlum, hangi bağın gülüsün, dev misin, peri misin, hangi cevher tanesinden peyda oldun, demiş.

Dad:

- İşte bu yaşlı kadından doğdum, demiş.

Padişah:

- Ben yedi iklimin padişahıyım, senin gibi güzeli Kaf Dağı'nda bile bulamadım. Benim oğlum da kızım da yok. Sen benim oğlum ol, seni alıp götüreyim. Afgan bağlarım-da, saltanat tahtımda otur, seni padişah yapayım, demiş.

Dad:

- Ben yedi yaşında bir çocuğum, saraya layık değilim, ağzım hala süt kokuyor, insanın iyisini kötüsünü ayıramıyorum. Bana bu çöllerin sorumluluğunu verin. Çöle arık kazdırıp evler yaptırayım, o evleri dullara ve yetimlere vereyim. Bin dönüm yeri bağ yapıp burayı yedi yılda abat edeyim. On dört yaşıma girdiğimde gelip beni götürün, demiş.

Padişah, Dad'a bir torba altın vermiş ve ona; "Şimdi baba oğul olduk" demiş. Daha sonra askerleri, vezirleri, muhafızları ve komutanlarıyla dağa geyik avlamaya gitmiş.

Dad, annesine:

- Ey şefkatli anneciğim, buraya ağaç dallarından senin için bir baraka yapayım, sen şimdilik burada yaşa. Ben birkaç bin işçi bulup buraya getireyim, demiş.

Ertesi gün gidip pek çok işçiyle birlikte geri dönmüş. Hokand vilayetinden oraya arık kazdırmış, pek çok ev yaptırıp dullara ve yetimlere vermiş. Yedi yılda bin dönüm yeri bağ haline getirmiş. Bu bağ, Dad'ın bağı adıyla meşhur olmuş.

Dad, bağı istediği gibi yapınca padişah kırk tane askerini oraya göndermiş. Askerler, Dad'ı altın kafese, annesini de heybeye koyup saraya götürmüşler. Padişah, Dad'ın annesi-ne inci taşından yapılmış, kırk basamaklı bir köşk vermiş. Köşkte sütanneler, hatunlar, kırk

nedime ve kırk köle annesine hizmet ediyormuş. Her gün kırk koyunun iliğinden yemek yapıp Dad'ın annesine veriyorlarmış.

Padişah, Dad'a:

- Şimdi vakti geldi, baba oğul olduk, yüzündeki örtüyü çıkarıp tahtıma otur, demiş.

Dad:

- Annemden izin almam için bana müsaade edin, ondan sonra yüzümdeki örtüyü açayım, demiş.

Dad annesinin yanına koşarak gitmiş ve ona:

- Ey şefkatli anneciğim, padişah "yüzünü aç" diyor. Âlimler, vezirler, muhafızlar, komutanlar ve yüzbaşılar padişahın yanında duruyor. Onların karşısında yüzümü açarsam, padişah yine kendinden geçecek o sırada bir düşman gelip onu öldürürse bunun suçlusu ben olurum, demiş.

Annesi, oğluna:

- Ey oğlum, ağzını aç, demiş.

Dad ağzını açmış, annesi onun ağzına tükürüp:

- Git, oğlum, yüzündeki örtüyü açıp otur, demiş.

Dad, padişahın saltanat tahtına çıkmış, yüzündeki örtüyü kaldırmış ve padişahın sağ tarafına geçip oturmuş. Oradakiler, Dad'ın güzelliğini görünce onu överek aferin demişler ve padişaha; "Oğlunuz hayırlı olsun" demişler. Padişah onların üstüne inciler saçmış. Dad, avlanmak için Afgan bağına girmiş. Çamurcun ördekleri, Dad'ın güzelliğine bakarak peşinden gitmiş. Dad, ördeklerden kaçarak develerin bulunduğu kısma girmiş, orada da kervanlar onun güzelliğini seyretmiş. Oradan çıkıp saraya girmiş, saraydaki kızlar Dad'ın güzelliğini görünce peşinden kovalamaya başlamışlar. Dad saraydan çıkıp dış kapının yanına gidince kapıdaki kırk tane muhafız, onun güzelliğini görüp peşinden koşmuş. Dad, padişahın çilehanesine girerek onlardan kurtulmuş. Çilehanede yatmış ve orada uyuyakalmış. Rüyasında, bir elinde kebap bir elinde de şarap olan bir peri Kaf Dağı'ndan gelmiş. Dad'a kebabı yedirip şarabı içirmiş ve gitmiş. Şehzade sıçrayarak uyanmış, sağına bakınmış, soluna bakınmış ve perinin orada olmadığını anlamış. Dad kaygılanarak yattığı yerden kalkmış ve padişahın kuşhanesine gitmiş. Kuşhaneden padişahın kuşunu alıp koluna kondurmuş. Çakası[667] beline kıstırmış, yayı ve okları da sırtına takıp padişahın tavlasına girmiş. Tavladan tulpar[668] atı alıp dışarı çıkarmış. Ata binmiş ve aşk ateşiyle yanarak dağlara doğru at sürmüş. Dağları, çölleri, gölleri aşmış ve tılsımlı bir dağa varmış. Dağda üç gün, üç gece yol almış. Bir gün, bir geyiğin dağın arasından çıkarak çöle doğru kaçtığını görmüş. Dad geyiğin peşinden kovalayıp geyiğin arkasından çöle girmiş ama geyiği bulamamış ve yola devam etmiş. Tek başına çöllerden geçmiş, göllerden geçmiş, yedi gün

---

[667] Çakas: Av kuşlarını kondurmak için telden yapılan ve avcıların bileklerine bağladıkları bit tür tünek.

[668] Tulpar: Asil ve çok hızlı koşan bir at cinsi. Tulpar, bazı destan ve masallarda uçan at olarak tasvir edilir.

yedi gece yol almış ve bir derenin yanına gelmiş. Belindeki çakası çıkarıp yere koymuş, kuşu da onun üzerine kondurmuş. Dad, derenin kıyısına oturmuş dinlenirken sarığının ucu omzuna sarkmış, sakalı göğsüne kadar, elinde asası olan, elbisesi ciğer renginde ve yüzünden nur saçılan aksakallı bir ihtiyar bir anda ortaya çıkmış. Dad, ihtiyara selam vermiş. İhtiyar:

- Oğlum Dad, bu tılsım deresinin kıyısında oturma, burada devler var. Sen âşığını aramak için buraya gelmişsin. Senin sevdiğin kız perilerden, bu nedenle kızı alman mümkün değil, demiş.

Dad, ihtiyar adama bakmış ve ağlayarak bir beyit okumuş. Adam, Dad'a acımış ve ona:

- Kızı bulup sana vereceğim. Gözünü yum, yedi vakit sonra gözünü aç, demiş.

Dad, gözünü kapatmış ve yedi vakit sonra gözünü açtığında derenin karşı tarafında olduğu fark etmiş.

İhtiyar adam:

- Şu karşıda görünen gövdesi zümrütten, dalları yakuttan ve yaprakları zebercetten olan ağacın yanında bir kale var. Kaleye girersen, devlerle perilerin orada uyuduğunu görürsün. Ayağının altında elmas kandiller olacak, kandillere bakmadan geçtikten sonra karşına kırk tane hücre çıkacak. Orada da elmas kandiller var, onlara da bakma. Sonuncu hücreye girince duvardaki rafta üç tane susak göreceksin. Ortadaki susağı alıp bana getir, demiş.

Dad, aksakallı ihtiyarın söylediklerini yaparak sonuncu hücreye girmiş, ortadaki susağı almış ve getirip ihtiyar adama vermiş.

İhtiyar adam:

- Ey oğlum senin düşünde gördüğün sevgilin bu. Şimdi tekrar gözünü yum, demiş. Biraz sonra "gözünü aç" demiş. Dad gözünü kapatıp açtığında, tekrar atının karşısında olduğunu görmüş. İhtiyar adam; "Sen ön dört günlük yoldan geldin, şimdi ben sana bir dua öğreteceğim, o duayı okursan daha çabuk yol alırsın" demiş ve ona duayı öğretmiş. Dad, susağı koltuğunun altına alıp atına binmiş. İhtiyar adam; "Oğlum, al ama aldırma, dol ama dökülme, yolda susakla oynayıp sakın başına bela açma" demiş. Dad, yolda ihtiyar adamın öğrettiği duayı okuyup bir süre yol almış. Sonra atını durdurmuş ve kendi kendine; "Ben düşümde peri kızını görmüştüm. Meğer büyücüye rastlamışım. Bu kuru susağı ne yapacağım" deyip yere atacakken kabağın içinden "Vah nazik bedenim" diye bir ses duymuş. Dad, hemen altın kılıcını çıkarıp susağı tepesinden kesmiş. Bir anda karşısında, ay dersen ağzı, gün dersen gözü, tatlı dili, iki yanağında iki beni olan, elvan elbiseler giymiş, kırk kâkülüne inciler ve mücevherler takılmış bir peri kızı görmüş. Yiğit, periyi görünce kendinden geçerek yere yıkılmış. Peri onu yelleyerek kendine getirmiş. Dad:

- Boyuna kurban olayım cevherim, nadir bulunan kıymetli incim. Hangi bahçenin gülüsün, hangi çimenin bülbülüsün? Dev misin, peri misin, in misin cin misin, hangi cevher tanesinden peyda oldun, diye sormuş.

Peri:

- İhtiyar adamın söylediklerini dinlemeyip başına iş aldın. Şimdi beni alıp üç farklı yoldan evine götüreceksin, demiş.

Dad:

- Altın işlemeli elbisemi giyerim, zerrin kumaştan perde yaparım, seni ata bindirip götürürüm, demiş.

Kız:

- Ata binmek bana yakışmaz, gölgeli at arabası yakışır, demiş.

Yiğit:

- Boyuna kurban olayım, cevherim. Şehre çok az yolumuz kaldı, şehre vardığımızda seni bir dama çıkarıp orada bırakacağım, babamın sarayından kırk tane kızı arabaya bindireceğim, karney sesleri eşliğinde seni alıp saraya götüreceğim. Seni seksen basamaklı revaka oturtacağım. Revakın merdivenleri mermerden, tepesi kızıl mercandan, işlemeleri yakuttan, demiş.

Peri bunu kabul edip atın terkisine binmiş ve şehre doğru yol almaya başlamışlar. Şehre yaklaştıklarında, yiğit, kızı bir dama bırakmış, kendisi araba almak için şehre gitmiş. Peri kızı yüzündeki örtüyü açarak çevreye tebessümle bakmaya başlamış. Yakınlardaki bir evde bir kocakarı tek başına otururmuş. O kocakarı bir yalmağızmış. Bir oturuşta kırk koyunu yer, bir defada bir tulum suyu içer, nefesinden havuzların suyu dalgalanırmış. Kocakarının evine parlak bir ışık düşmüş. Kadın; "Bu neyin ışığıymış, bir bakayım" demiş ve su testisini alıp sokağa çıkmış. Kocakarının gözü periye takılmış. Kız, kadına selam vermiş.

Kocakarı:

- Annen sana kurban olsun, aşağı in de bana bu testiyle arıktan biraz su ver, demiş.

Kız sinirlenip:

- Ben senin hizmetçin değilim, demiş.

Kocakarı:

- Bana su vermek için pınarın başına gidersen, senin parlak ışığın suya vurur, ben de o aydınlıkta ip eğirir, yemek yaparım diye düşünmüştüm, demiş.

Peri:

- Ben bir periyim, bir yuvarlanırım yılan olurum, bir yuvarlanırım güvercin olurum, bir yuvarlanırım kocakarı olurum, demiş.

Kocakarı:

- Madem bu kadar hünerin var, hadi güvercin ol bakalım, demiş.

Peri bir yuvarlanmış, ayağı kızıl mercandan, kanadı yakuttan, kuyruğu da zebercetten olan bir güvercine dönüşmüş. Tekrar yuvarlanıp eski haline dönüşmüş ve tekrar peri olmuş.

Peri:

- Dad beni ne kadar zorluklarla bulup getirdi, sen bana su ver diyorsun, demiş.

Kocakarı sinirlenerek; "Tamam, vermezsen verme, ben kendim alırım" demiş ve testisini alıp pınarın başına gitmiş.

Peri, kocakarıya acıyarak:

- Dur anne, tamam, suyu ben vereceğim, demiş ve kocakarının arkasından gitmiş. Kocakarının elinden testiyi almış, pınardan su doldururken kocakarı sessizce perinin arkasına gitmiş ve onu suya itmiş. Kız suyun içine düşüp gözden kaybolmuş. Kocakarı testisini kırmış ve kızın daha önce durduğu dama çıkmış. Yüzünü perinin zerrin örtüsüyle kapatmış. Dad bir süre sonra beş yüz asker ve kırk tane cariye kızla birlikte neşe içinde oraya gelmiş. Oraya geldiğinde kızın yerinde gözleri pilav tenceresi gibi olan bir kocakarının on dört kişilik yeri kaplayıp oturduğunu görmüş. Yiğit, kocakarının yüzünü açıp bakınca korkudan yere düşmüş. Askerler, Dad'ın yüzüne su serpip onu kendine getirmiş ve ona; "Ey şehzade, size ne oldu böyle?" diye sormuşlar. Dad, kocakarıyı tarif etmeye utanıp yerden kalkmış ve yeniden kadının karşısına gitmiş. Ona:

- Sen o peri misin, yoksa başka birisi misin, diye sormuş.

Kocakarı:

- Ben, o senin getirdiğin periyim, demiş.

Yiğit:

- O zaman yüzünü aç, bir daha göreyim, demiş.

Kocakarı:

- Ben şimdi sana yüzümü göstermeyeceğim. Beni nikâhına alacaksın, benden bir oğlun olacak, oğlan yedi yaşına girdiğinde baban bir kutlama yapacak, o gün sana yüzümü gösteririm. O zamana kadar yüzümü göstermemeye yemin ettim. Bende hüner çok, bir yuvarlanırım güvercin olurum, bir yuvarlanırım yılan olurum, bir yuvarlanırım kocakarı olurum, bir yuvarlanırım tekrar peri olurum. Şimdi de bir yuvarlandım kocakarı oldum, demiş.

Dad:

- Yuvarlanıp tekrar peri ol, ben seni padişahın sarayına götüreceğim, demiş.

Kocakarı:

- Beni istiyorsan böyle iste, istemiyorsan yuvarlanıp güvercin olurum, uçarak Kaf Dağı'na giderim, demiş.

Dad bir süre düşündükten sonra:

- Yedi yıl beklemek bir yiğit için nedir ki, aşağı inip arabaya bin, demiş.

Kocakarı:

- Beni kucağına alıp arabaya götür, demiş.

Dad, kocakarıyı kucağına alırken yere düşmüş ve yedi defa yuvarlanmış. Cariyeler koşarak şehzadenin yanına gitmiş ve onu ayağa kaldırmışlar. Kocakarı; "Ata sen bin" demiş. Dad ata binip "deh" demiş ve bir kamçı vurmuş. Atı kamçılar kamçılamaz, orada bulunan bir kuyudan kara bir at çıkmış, at Dad'ın yanına gidip çevresinde dolanmaya

başlamış. Oradakiler atı çok beğenmiş. Dad, bindiği attan inerek kuyudan çıkan atın yanına gitmiş, boynuna sarılarak kara atı öpmüş.

Bunu gören kocakarı:

- Arabaya koşulu olan atı çıkarıp onun yerine bu kara atı koşun, demiş.

Cariyeler kara ata altın yular takmış ve atı arabaya koşmuş. Şehzade ata binmiş, atı kamçılamış ve saraya gitmiş. Arabadaki at kırk adımlık mesafeyi bir adımda alarak saraya gitmiş. Padişah onların başlarına inciler, mercanlar serpmiş. Orada bulunan kızlar ve genç kadınlar düğün türküleri söyleyerek gelini revakın tepesine çıkarmışlar. Kocakarı, zerrin örtüyle yüzünü örtmüş ve yüzünü göstermeden çimildiğin[669] içine girip oturmuş. Dad, kuyudan çıkan atı ayrı bir kazığa bağlamış. At, gemini çiğneyip duruyormuş. Şehzade, atın yanından bir türlü ayrılamamış, at ile şehzade birbirlerinin yüzlerini öperek geç saatlere kadar oynamışlar. Kocakarı, nedimelere şehzadeyi çağırttırmış. Dad, selam vererek içeri girmiş ve yaşlı kadının yanına gelmiş.

Kocakarı:

- Ey şehzade ya ben ya o kara at, ikimizden birini seç. Yoksa gökgüvercine dönüşüp buradan uçar giderim. Beni istiyorsan, beni hemen nikâhına al, çocuğumuz olsun, demiş.

Kocakarının bu sözlerini duyan şehzade, zerrin örtüyü alıp ağlamaya başlamış ve babasının huzuruna çıkmış. Padişah oğlunun bu halini görünce:

- Sana kim zulüm etti, seni kim böyle üzdü. Zulüm edenlerin kellelerini kesip, minare yaparım, demiş.

Şehzade:

- Ey padişah, ben Kaf Dağı'ndan bir kabak aldım, geri dönerken kabağın tepesini kestim. İçinden bir kız çıktı. Şehre girerken kızı bir dama bırakıp saraydan araba almaya geldim. Arabayla geri döndüğümde kızı bıraktığım yerde bir kocakarı ortaya çıktı. Kocakarının yüzünü açtım, gözleri pilav tenceresi gibiydi ve kadın on dört kişilik yeri kaplamış oturuyordu. Bu kocakarı; "Bir yuvarlanırım kocakarı olurum, bir yuvarlanırım yılan olurum, bir yuvarlanırım gökgüvercin olurum ve on sekiz bin âlemi dolanıp gelirim, bir yuvarlanırım peri olurum" dedi. Ben kocakarıya; "Tekrar peri ol, ben seni bu halinle, dostun düşmanın içinde saraya nasıl götürürüm" dedim. Kadın; "Ben yüzümü göstermemek için yemin ettim, beni bu halimle nikâhına alacaksın, oğlun yedi yaşına girdiğinde, baban bir kutlama yapacak, o gün yüzümü sana tekrar göstereceğim. İstemiyorsan, yuvarlanıp gökgüvercin olurum ve uçarak Kaf Dağı'na giderim" dedi. Şimdi ben ağlamayayım da kimler ağlasın. Ben aslında peri kızını görüp beğenmiştim. Yoldaki bir kuyudan kara bir at çıkıp etrafımda dolanmaya başladı. Atımdan indim ve kara atı kucaklayıp öpmeye başladım. Oradaki herkes atı çok beğendi. Kocakarı o zaman, arabadaki atı çıkartıp onun yerine kuyudan çıkan kara atı arabaya koşturdu. Kara at, kırk adımlık mesafeyi bir adımda alıp arabayı saraya getirdi. Saraya geldikten sonra yine at ile oynarken kocakarı beni

[669] Çimildik: Nikâhın kıyıldığı günün gecesi, gelin ile damadın içine oturması için kurulan beyaz çadır.

çağırttı ve bana; "Beni hemen nikâhına al" dedi. Ben bu kocakarıyı nasıl nikâhıma alırım, herkes sevdiğini alır, demiş.

Padişah:

- Üzülme, bir çaresini buluruz. Periler dua okuyarak her kılığa girer oğlum. Bir yolunu bulup oğlunun olması için çabala, demiş. Padişah kırk gün kırk gece düğün yapmış ve onları evlendirmiş.

Şehzadeyi sarhoş ederek kocakarıyla gerdeğe sokmuşlar. Şehzade ertesi gün yine kara atın yanına gitmiş, boynuna sarılarak atı öpmüş. Bir yemliğe şerbet, bir yemliğe de şeker doldurup ata vermiş. Aradan aylar geçmiş, kocakarı, kara attan iyice nefret etmeye başlamış. Şehzadeyi çağırıp, ona:

- Kasabı çağır, şu kara atı kessin, etinden kebap yapıp yiyeceğim, demiş.

Şehzade, kasabı çağırmak zorunda kalmış. Şehzade, gelen kasaba; "Şu atı kes!" deyice, kasabın bıçağı ile baltası elinden düşmüş. At, kasabın gözüne peri kızı gibi görünmüş.

Kasap:

- Efendim, bu at değil bir peri. Ben bu atı kesemem, ölmekten korkuyorum, demiş ve oradan gitmiş.

Görevliler başka bir kasap çağırmış. Şehzade ikinci kasaba:

- Şu atı kesiver, demiş.

İkinci kasap da atı görür görmez, elindeki bıçağı ile baltası yere düşmüş ve kasap bayılmış. Bir süre sonra kasap kendine gelmiş ve:

- Sarayınızda böyle bir peri varken onu neden öldürmek istiyorsunuz, siz deli misiniz, demiş.

Şehzade; "Bu nasıl bir iş, benim karşıma hep deli kasaplar geliyor. İki kasap da bu bir peri deyip atı kesmedi" diye düşünmüş ve kasaba:

- Ne olursa olsun bu atı keseceksin, demiş.

Kasap:

- Ben bu atı kesersem, başıma gelecek belalardan beni kurtaracak mısın, diye sormuş.

Şehzade:

- Tabii ki kurtarırım, demiş.

Kasap; "Ne yapayım, padişah emri vaciptir" diye düşünmüş. Kasap, atın ayağına ipi bağlar bağlamaz, at hiç direnmeden kendini yere atmış. Kasap, atın boynuna bıçağı sürtmüş, atın boynundan üç farklı yere, üç damla kan sıçramış. Kanların damlalarının sıçradığı üç yerden her biri beş kulaç boyunda üç tane kavak ağacı çıkmış. Kocakarının yanından gelen bir nedime:

- Atın ciğerini verecekmişsiniz, demiş.

Kasap, atın ciğerini cariyeye vermiş. Kasap atın derisini yüzerken bir nedime daha gelmiş:

- Atın bir budunu verecekmişsiniz, demiş.

Kocakarı, nedimeleri tek tek gönderip atın bütün etini almış ve yiyip bitirmiş. Şehzade atından ayrıldığı için çok üzülmüş ve ağlayarak tahtına çıkmış. Aradan dokuz ay, dokuz, gün, dokuz saat ve dokuz dakika geçmiş kocakarı bir oğlan doğurmuş. Bebeği beşiğe koyacakları zaman kocakarı, şehzadeyi çağırmış ve ona:

- Bebeği beşiğe koyacağız, şu kavak ağaçlarını kestir, revakın dört tarafına dört tane kapı ve bir tane de beşik yaptır, demiş. Şehzade ağaçları kestirmiş ve kapılarla beşiği yaptırmak için marangoz getirtmiş. Marangoz ağaçları görür görmez, elindeki testere ve keser yere düşmüş. Marangoz:

- Ey şehzade, bu ağaçlar peri, bu üç peri sarayınızda yaşasa ne olur ki, demiş.

Şehzade, marangoza:

- İstesen de istemesen de bu ağaçları keseceksin, demiş.

Marangoz:

- Ağaçları kesince, başıma gelecek belalardan beni kurtaracaksan keserim, demiş.

Şehzade bunu kabul etmiş. Altı testereci üç ağacı testereyle kesmeye başlamış. Testereciler ağaçları keserken hiç zorlanmamışlar, çünkü ağaçlar kendisi ayrılıyormuş. Marangozlar ağaçları tahta haline getirmişler, tahtalardan bir tane beşik ve dört tane kapı yapmışlar. Kapıları götürüp revaka takmışlar. Marangozlara bir tane elmas vermişler, marangozlar oradan gitmiş. Bebeği kundaklayarak beşiğe koymuşlar ve beşiğin üstüne inciler saçmışlar. Beşik bebeği sıkıp öldürmüş. Kocakarı avaz avaz ağlayarak dışarı çıkarken kapı onu sıkıştırmış. Dad, yetişip kocakarıyı kurtarmış. Dad, bebeği beşikten almış, elinde bebekle dışarı çıktığında dadılar ona:

- Ey şehzade, hala gençsiniz, pek çok çocuğunuz olur. "Ölü taşımakla dirilir mi, kara aba yıkamakla ağarır mı, demişler ve bebeği şehzadenin elinden almışlar.

Dad gözünden yaş akıtarak dışarı çıkmış. Kapıdan çıktığında, karşısında bir dervişin durduğunu görmüş. Cebinden bir inci çıkarıp dervişe uzatmış. Derviş inciyi almamış, şehzadeye bakarak şöyle demiş:

- Ey padişah, şu kesilmiş odun ve dal parçalarını bana verin, ben onları yakıp sizin için dua edeyim, demiş.

Dad:

- Tamam al yak, demiş ve beş araba kesilmiş odun ve dal parçasını dervişe vermiş. Derviş odun parçalarını ve dalları bir yere toplarken odun parçaları ve dallar uçarak gökyüzüne yükselmiş. Şehzade ve derviş buna çok şaşırmış. Derviş sarayın yanından ayrılarak evine doğru yola çıkmış. Eve geldiğinde, evinin yerinde kırk basamaklı büyük bir sarayın peyda olduğunu görmüş. Derviş, sarayı görünce düşüp bayılmış. Bir süre sonra kendine gelen derviş, evinin o olup olmadığını sormak için komşusunun evine girmiş. Komşusunun evinde beş kişi oturuyormuş. Komşusu, dervişi görünce:

- Ev yere batsın, evini devlerle periler bastı, canımızı zor kurtardık, demiş.

Derviş, evini merak ederek çekinerek kapının ucundan içeri bakmış. Kapı önünde dururken bir periyle iki dev revakın üstünden aşağı inmiş. Peri, ev sahibinin korktuğu için içeri girmediğini anlamış ve devleri oradan göndermiş. Peri, dervişi içeri çağırmış ve ona:

- Ey derviş baba, içeri gir, bu ev, bu servetler artık senin, şimdi bunlara layık elbiseler giy, demiş. Peri, zerrin kumaşlardan yapılmış bir bohça elbise çıkarmış ve dervişe giydirmiş. Derviş, çok ihtişamlı olmuş.

Günlerden bir gün kız, dervişe:

- Ey derviş baba, içeri girip sandığı aç, sandıktaki incilerle elmasları harcayarak halka ziyafet ver. Padişahı ve Şehzade Dad'ı da ziyafete çağır. Her birine altın işlemeli kumaşlardan elbiseler giydirip uğurlayalım, demiş.

Derviş, ziyafet için kırk gün sürecek hazırlığı üç günde tamamlatmış. Kırk büyük kazanda yemekler yaptırmış. Afgan bağında yaşayan zenginlerden, bacasını kırk gün kırk gece tüttüremeyen fakirlere kadar herkese ziyafet vermiş. Padişah; "Bir dilencinin evine mi gideceğim" deyip ziyafete gitmemiş. Kendisinin yerine, kırk tane komutanıyla birlikte Dad'ı göndermiş. Şehzade büyük bir ihtişamla gelmiş.

Derviş, perinin yanına gitmiş ve ona:

- Kızım, padişah gelmedi, kırk komutanla birlikte şehzade geldi, demiş.

Kız:

- Padişah gelmediyse gelmesin, sen büyük bir ziyafet ver. Gelenlere yedi iklime değecek elbiseler giydir. Şehzadeye, en güzel elbiselerden giydir, buradaki binaları gezdirdikten sonra onu benim revakıma getir, demiş.

Derviş, şehzadeye önce binaları gezdirmiş, sonra da onu kızın revakına götürmüş. Güzel elbiseler giyerek süslenen peri, revakta oturuyormuş.

Şehzade ile peri birbirlerine selam verdikten sonra, her ikisi de kendilerinden geçmişler. Şehzade bir süre sonra kendine gelmiş, periye bakarak, onu çok sevdiğini, birlikte çöllerde gezdiklerini ve yüreğinin acıyla dolu olduğu söylemiş ve bir beyit okumuş.

Peri:

- Ey şehzade, gövdenin üzerinde taşıdığın kafa değil kabakmış. Yalmağız bir kocakarının sözüne inanıp çocuk sahibi oldun. Kuyunun içinden çıkan kara at bendim, anlamadın beni arabaya koştun. Kırk adımlık yolu bir adımda aldım. Kara atı kestirip kocakarıya verdin, üç kavak ağacı olup göğe yükseldim. Beşik ile kapı yaptırdın, beşikteki bebeği sıkıp öldürdüm, yalmağız kocakarıyı kapıda sıkıştırdım, onu kurtardın. Anlamadığın için utandım ve onu bıraktım. Bebeğin acısıyla gözyaşı akıtıp dışarı çıktın. Derviş geldi, odun parçalarıyla dalları ona verdin. Odun parçalarıyla dallar kendi kendine toplanarak gökyüzüne yükseldi ve uçarak dervişin evinin avlusuna düştü, deyince, şehzade:

- Dur melikem, daha fazla söze gerek yok, demiş ve ok gibi fırlayıp revaktan çıkmış. Atına binip saraya gitmiş. Kocakarının yanına gitmiş ve ona:

- Evet, kocakarı, hünerlerini bana göster bakalım, hadi yuvarlanıp güvercin ol, demiş.

Kocakarı:

- Ben şimdi hünerimi göstermeyeceğim, bir oğlum daha olunca o zaman göstereceğim, demiş.

Şehzade, kocakarı saçlarını yıkarken saçlarından tutup aşağıya indirmiş. Cellâtları çağırmış ve yalmağız kocakarıyı kestirerek bedenini ikiye böldürmüş. Şehzade babasının huzuruna çıkıp:

- Ey şefkatli babacığım, muştuluk verin, sevgilimi buldum, demiş.

Padişah hemen karney ve surney çaldırmaya başlamış. Dad, kırk tane gölgeli at arabasına kızları bindirmiş ve neşe içinde yârini saraya getirmiş. Kırk gün kırk gece düğün yaparak Dad ile periyi evlendirmişler. Padişah, Dad'ı kendi yerine padişah yapmış. Murat ve maksatlarına ermişler.

32. Murkumama (Murkumama)

Yaşlı bir adam bozkırdan odun toplayıp çok yorulmuş, dinlenmek için biraz uzanmış ve uyuyakalmış. Rüyasında, bir kuş uçarak gelmiş, topladığı odunların arasına bir yumurta bırakmış ve uçarak gitmiş. Yaşlı adam bir süre sonra uyanmış, odunları kaldırırken odunların içinden bir yumurta düşmüş. Adam yumurtayı yerden almış ve onu satmak için pazara gitmiş. Pazara vardığında, padişahın veziri tahtta oturmuş etrafa bakınıyormuş. Vezir, yaşlı adamın elindeki yumurtayı görmüş, hemen saraya gitmiş ve yaşlı bir adamın elinde çok değerli bir yumurta olduğunu padişaha söylemiş. Padişah bir muhafız göndermiş ve yaşlı adamı huzuruna getirtmiş. Yaşlı adamın elindeki yumurta çok değerli bir elmasmış.

Padişah, yaşlı adama:

- Şu elindeki yumurtayı neye karşılık bana verirsin, diye sormuş.

Yaşlı adam:

- Siz ne kadar paha biçerseniz onu verin, demiş.

Padişah yumurtaya karşılık yaşlı adama pek çok değerli şey vermiş. Yaşlı adam çok mutlu bir şekilde evine dönmüş. Yaşlı adamın iki tane oğlu varmış. Oğlanların büyüğünün adı Macit, küçüğünün adı ise Hamit'miş. Onlar padişahın verdiği değerli şeylerle çok rahat bir şekilde yaşamaya başlamışlar. Yaşlı adam tekrar odun toplamaya gitmiş, çok yorulmuş, dinlenmek için biraz uzanmış ve uyuyakalmış. Rüyasında o kuş tekrar gelmiş, odunların arasına elmas bir yumurta koymuş ve uçup gitmiş.

Yaşlı adam uyandığında, odunların arasında yine elmas bir yumurta olduğunu görmüş. Yaşlı adam yumurtayı almış ve hemen padişahın sarayına gitmiş. Padişah yumurtayı almış, yaşlı adama bu defa kırk deve yükü ve kırk katır yükü altın vermiş. Çünkü o yumurtanın değeri, bir padişahlığın yedi yıllık masrafına denkmiş. Yaşlı adam altınları alarak evine dönmüş. Çevredeki bütün fakir fukara ve evsizleri çağırıp ev yaptırmaya başlamış. Bozkırda kısa zamanda pek çok ev yaptırmış ve orası büyük bir şehir haline gelmiş. Fakirlerin çocuklarını toplayarak onları okutmaya başlamış. Yaşlı adam kendi kurduğu şehrin padişahı olmuş.

Yaşlı adam kendisine bu kadar şans getiren ve daha önce hiç görmediği kuşu yakalamak istemiş. Eski giysilerini giyip bozkıra gitmiş ve biraz odun toplamış. Bir yere uzanmış ve uyuyormuş gibi yapıp kuşu beklemeye başlamış. Bir süre sonra bir kuş uçarak gelip odunların arasına girmiş. Yaşlı adam hemen yattığı yerden kalkmış ve çapanını kuşun üstüne kapatarak kuşu yakalamış. Yaşlı adam bir tane altın taht ve bir tane de altın kafes yaptırmış. O güzel kuşu kafesin içine koymuş, kafesi de tahtının tam karşısına koymuş.

Yaşlı adam bir gün hanımına:

- Ben hacca gideceğim, demiş ve hazırlıkları tamamladıktan sonra hacca gitmek için yola çıkmış. Yaşlı adamın karısı onun yerine padişah olmuş. O şehirde bir usta varmış ve yaşlı adamın hanımı o ustayı çok beğenirmiş. Kadın ustayı çağırttırmış, usta:

- Eğer, Murkumama adlı o kuşu kesip bana çorba yaparsan senin evine gelirim, demiş. Kadın bunu kabul etmiş ve hizmetçilere kuşu kesmelerini söylemiş. Kuşu kestikten sonra kazanda pişirmeye başlamışlar. Usta gelmiş, yaşlı adamın karısıyla birlikte evde zevk ve sefa sürüyorlarmış. Bir ara Macit ile Hamit karınları çok acıkmış bir halde okuldan dönmüşler. Kazanda pişmekte olan kuşun ibiğini paylaşarak yemişler. Aradan biraz zaman geçtikten sonra yaşlı adamın karısı kuştan yapılan yemeği ustaya ikram etmiş. Usta pişmiş olan kuşun ibiğinin olmadığını görmüş ve kadına:

- Ben bu eti yemem, demiş.

Kadın:

- Neden yemiyorsun, diye sormuş.

Usta:

- Ben bir kitapta, Murkumama kuşunun ibiğini yiyen kişinin padişah olacağını okumuştum. Bu kuşun ibiğini biri yemiş, artık o kişi padişah olacak, demiş ve darılarak oradan gitmiş.

Yaşlı adamın karısı yalvarıp yakarıp ustayı durdurmuş ve kuşu kimin yediğini soruşturmaya başlamış. Anneleri az önce eve gelen çocuklarına, kuşun ibiğini yiyip yemediklerini onlara sormuş, çocuklar kuşun ibiğini kendilerinin yediğini söylemişler. Usta bunu duymuş ve kadına; "Kuşun ibiği çocukların karaciğerinde duruyordur, o nedenle çocuklarını hemen öldürt. Çocuklarının karaciğerini söktürtüp bana verirsen, o zaman senin evine gelirim" demiş. Yaşlı adamın karısı, ustanın oradan ayrılmasından korkmuş ve cellâtların birine; "Hamit ile Macit'i uzak bir yere götürüp kes ve karaciğerlerini bana getir" demiş. Cellât, Hamit ile Macit'i atlara bindirip, bir çukurun başına götürmüş. Fakat çocukları öldürmeye önce kıyamamış. Sonra öldürmeye niyetlenmiş, birini öldürmek isteyince diğeri "Beni öldür" diye öne atılmış, diğerini öldürmek isteyince de biri "Önce beni öldür" diye öne atılmış.

Çocukların bu şekilde birbirleri için kendilerini feda etmek istemeleri, cellâdı çok etkilemiş. O sırada, çukurun dibinden köpek eniklerinin inleme seslerini duymuş. Cellât hemen çukura inmiş, köpek eniklerinden ikisini almış. Tekrar yukarı çıkmış, köpeklerin karnını yarmış ve karaciğerlerini almış. Çocukları ata bindirmiş ve onlara:

- Başınızı alıp buradan gidin, deyip serbest bırakmış.

İki çocuk birlikte yola çıkmışlar. Bir süre yol aldıktan sonra yolun ikiye ayrıldığını görmüşler. Yolların birinde "giden gelmez", diğerinde ise "giden gelir" yazılıymış. Macit bir süre düşündükten sonra:

- Ağabey, sen "giden gelir" yoluna git, ben de "giden gelmez" yoluna gideyim, demiş.

Hamit yol yürüyüp bol yürümüş ve sonunda bir şehre varmış. O şehrin padişahı birkaç gün önce ölmüş ve Hamit'in şehre girdiği sırada, yeni padişahı belirlemek için devlet kuşunu uçuruyorlarmış. Kuş havada bir süre uçtuktan sonra, daha atının üzerinden bile inmemiş olan Hamit'in başına konmuş. Kuşu bir daha uçurmuşlar, kuş dolanarak gelmiş ve tekrar Hamit'in başına konmuş. Kuşu üç defa uçurmuşlar, kuş her defasında Hamit'in başına konmuş. Sonunda Hamit'i o şehre padişah yapmışlar ve onu havaya kaldırmışlar.

Hamit o şehirde devran süredursun, siz şimdi söz Macit'ten dinleyin. Macit uzun süre yol almış ve yolun bir yerinde üç kişinin kan revan içinde birbirleriyle kavga ettiklerini görmüş. Macit kavga eden üç kişiyi ayırmış ve onlara neden kavga ettiklerini sormuş. O üç kişi birbiriyle kardeşmiş, babaları öldükten sonra onlara bir asa, bir kalpak ve dört tarafında çeşitli sözlerin yazılı olduğu bir halı kalmış. Üç kardeş bu mirası paylaşamadıkları için birbirleriyle kavga ediyorlarmış.

Macit bir süre düşündükten sonra onlara:

- Size miras kalan bu şeylerin ne özelliği var, diye sormuş.

Kardeşlerin en büyüğü bu üç şeyin özelliğini şöyle anlatmış: Bu asayı eline alan kişinin bir adımı bin adım olur. Kalpağı giyen kişi bir anda görünmez olur. Bir kişi halıya oturup halının üzerindeki yazıları okur ve gitmek istediği yeri söylerse, halı o kişiyi hemen oraya götürür. Asanın bir özelliği daha var, bu asa bir körün gözüne sürülürse o körün gözü açılır.

Macit, üç kardeşe:

- Ben şimdi bir şey söyleyeceğim, söyleyeceğim şeyi kim yapabilirse, bu üç şey onun olacak, demiş. Üç kardeş birbirlerine bakarak konuşmaya başlamışlar.

Macit:

- Kim ırmaktaki güzel taşları toplayıp bir bohça yaparsa bu üç şey onun olacak, demiş.

Kardeşler miras kalan üç şeyi Macit'e vererek vadiye doğru yola çıkmışlar. Macit hemen asayı eline almış, kalpağı giymiş ve halının üzerine oturarak yazıları okumuş. Halı bir anda gökyüzüne yükselmiş. Halı bir süre uçtuktan sonra, bir padişahın çok güzel bahçesine inmiş ve büyük bir havuzun yanında duran kerevete konmuş. O sırada padişahın periler gibi güzel kızı kırk nedimesiyle birlikte yüzmek için havuza gelmiş.

Kızlar elbiselerini çıkarıp kerevetin üstüne koymuşlar ve havuza girmişler. Padişahın kızı biraz yüzdükten sonra havuzdan çıkmış ve kerevetin üstündeki halıya bakmak için üstüne oturmuş. Kız, Macit'i görmemiş, çünkü kendisini görünmez yapan kalpak Macit'in

kafasındaymış. Macit hemen halının üstündeki yazıları okumuş, padişahın kızı da üstündeyken halı bir anda havaya yükselmiş. Halı uzun süre uçtuktan sonra, bir ırmağın kıyısına konmuş. Macit, kıza âşık olmuş ve ona evlenme teklif etmiş. Padişahın kızı bu teklifi önce kabul etmese de aradan biraz zaman geçtikten sonra Macit'le evlenmeye razı olmuş. Macit ile padişahın kızı evlenmiş, iki yıl sonra bir kızları bir de oğulları olmuş.

Macit çalışmayı çok severmiş, o sürekli durmadan çalışıp bir ev yapmış. Her gün ava çıkar, günlük yiyeceklerini bulup getirirmiş. Aradan biraz zaman geçtikten sonra padişahın kızı babasının şehrini tekrar görmeyi çok istemiş. Macit'in eşi bir gün ona uçan halının sırrını sormuş. Macit, o zamana kadar halı, kalpak ve asanın özelliklerinden eşine hiç bahsetmemiş. Eşi halının sırrını sorduğunda; "İki çocukla artık nereye gidecek ki" diye düşünmüş ve ona söylemiş. Bir gün Macit ava gittiğinde kadın iki çocuğuyla birlikte halının üstüne oturmuş ve halının çevresindeki yazıları okumuş. Halı havaya yükselmiş ve kadının babasının şehrine doğru uçmaya başlamış. Babasının şehrine gelince halı alçalmış ve bahçedeki kerevetin üstüne konmuş.

Kız babasının evinde duruversin siz sözü şimdi Macit'ten dinleyin. Macit'in avı o gün çok bereketli olmuş. Macit erkenden eve dönmüş, eve geldiğinde evdeki bütün ışıkların açık olduğu görmüş ama evde hiç kimse yokmuş. O zaman hanımının çocuklarla birlikte babasının evine gittiğini anlamış. Macit, asa ile kalpağı sakladığı yerden hemen almış. Kalpağı giymiş, asayı da eline almış ve "hâya hu!" diyerek çocuklarını aramak için yola çıkmış.

Uzun süre yol aldıktan sonra hanımının bulunduğu şehre ulaşmış. O şehrin biraz dışında yaşlı bir karı koca yaşarmış. Yaşlı adam her gün sabah ezanında gider, padişahın tahtının bulunduğu yeri süpürür, bu hizmetinin karşılığı olarak sarayın mutfağından kalan yiyecekleri alıp evine götür ve hanımıyla o yiyecekleri yiyerek yaşarlarmış. Yaşlı adam, padişahın sarayında dolaştığı için olan biten her şeyden haberdar olurmuş. Macit bu yaşlı adamla kadının evine gitmiş. Birbirlerine hal hatır sorduktan sonra, yaşlı adam Macit'e:

- Oğlum, buralarda ne arıyorsun, diye sormuş.

Macit başından geçen her şeyi yaşlı adama anlatmış. Yaşlı adam onu dinledikten sonra:

- Oğlum, endişelenme, uçan halı padişahın hazinesinde, çocukların da sağ salim hayatta, oynayıp gülüyorlar. Yarın seher vakti benimle birlikte saraya gelirsin. Sana hazineye nasıl gireceğini gösteririm, demiş.

Ertesi sabah yaşlı adam, Macit'e hazineye nasıl girebileceğini göstermiş. Macit kalpağı giydiği için hiç kimse onu görememiş. O hemen hazineye girmiş ve halının yanına gitmiş. Halı yerde serili bir vaziyette duruyormuş. Macit halının üstüne oturup çevresindeki yazıları okuyunca, halı uçarak hazinenin küçük penceresinden çıkmış ve bahçedeki kerevetin üstüne konmuş.

Macit'in havuzun başında oynayan çocukları, halıyı görünce koşarak halının yanına gitmiş. Macit çocuklarını halının üstüne bindirmiş ve çocuklarıyla birlikte halının üstüne

uçarak oradan uzaklaşmış. Padişah ile kızı onları görünce, arkalarından bakarak uzun süre ağlamışlar. Macit, halıyı kardeşi Hamit'in padişah olduğu memlekete doğru uçurmuş. Oraya varınca, kardeşiyle görüşüp konuşmuş. Macit:

- Haydi, annemizle babamızın yanına gidelim kardeşim. Onlar sağ salim hayatta mı acaba, demiş. Halıya binip ata yurduna doğru uçmaya başlamışlar.

Onlar uçadursun siz sözü onların anne ve babasından dinleyin. Cellât, köpek eniklerinin karaciğerlerini annelerine götürmüş, kadın da karaciğerleri ustaya yedirmiş. Usta karaciğerleri yedikten sonra kadının yanında kalmaya başlamış. Kadın, kendi yerine ustayı padişah yapmış. Usta şehri viraneye çevirmiş ve bütün değerli şeyleri alarak oradan kaçmış. Şehirdeki o kadar insan toplanarak başka yerlere gitmiş.

Kadın tek başına kalmış ve kendi kendine; "Yaşlı eşim gelip çocuklar nerede, diye sorarsa ona ne derim. İyisi mi, ben iki tane mezar kazayım, eşim geldiğinde ona, düşmanlar şehrimize saldırdı, oğullarımızı öldürdüler derim, diye düşünmüş. İki tane mezar kazdırmış, mezarlara iki tane mezar taşı diktirmiş ve taşların birine Macit, diğerine de Hamit yazdırmış. Kendisi de bu mezarların başında oturup ağlamaya başlamış. Bir süre sonra, yaşlı adam hacdan dönmüş. Yaşlı adam olanları duyunca çok üzülmüş, dünyadaki her şeyi terk etmiş ve bütün vaktini oğullarının mezarlarının başında ağlayarak geçirmeye başlamış. Sonunda karı koca her ikisinin de gözleri kör olmuş. Bir süre sonra çocuklar halıyla uçarak şehre gelmiş. Şehrin viran halde olduğunu görmüşler. Anne ve babalarını araya araya mezarlığa gelmişler. Anne ve babalarının, birinde Macit, diğerinde Hamit yazlı olan iki mezar taşının başında ağlayarak kör olduğunu görmüşler. Bunları görünce, şehirde neler olup bittiğini anlamışlar. Anne ve babalarının yanlarına giderek onlarla görüşmüşler. Macit asasını babasının gözüne sürtmüş, babasının gözü bir anda açılmış ama asayı annesinin gözüne sürtmemiş. Olanların hepsini babalarına anlatmışlar. Sonunda anne ve babalarını da uçan halıya bindirerek Hamit'in padişah olduğu memlekete uçup gitmişler.

33. Hakimbek Bahadır (Hakimbek Batır)

Bir varmış bir yokmuş, (bir) açmış (bir) tokmuş, kurt çeşniciymiş, tilki muhafızmış, karga efsuncuymuş, serçe fitneciymiş, kaz karneyciymiş, ördek surneyciymiş, kaplumbağa teraziciymiş, kurbağanın ona birazcık borcu varmış. Kadim zamanda Gülzar denilen bir memleket varmış. Bu memlekette, bilgelikte dengi olmayan yaşlı bir karı koca yaşarmış. Onların çocukları olmamış. Bilge yaşlı adam memleketin padişahıyla çok yakın dostmuş.

Günlerden bir gün, bilge adamla padişah bahçede etrafı seyrederlerken bir derviş selam vererek karşılarına gelmiş. Onlar dervişin selamını almışlar ve onu yanlarına buyur etmişler. Derviş onların ikisine de birer tane elma vermiş ve onlara:

- Biriniz sultan, biriniz sıradan bir insan olmanıza rağmen, çok yakın dostsunuz. İkinizin de çocuğu yok, bu elmaları hanımlarınıza verin, tez zamanda çocuğunuz olacak, demiş ve oradan gitmiş.

Aradan aylar geçmiş, padişahın hanımı da yaşlı bilgenin hanımı da hamile kalmış. Padişahın hanımı bir kız çocuğu, bilge adamın hanımı ise bir yılan doğurmuş. Bilge adamın yılan çocuğu saatten saate büyümeye başlamış. Yılan, anne babasının çok üzüldüğünü anlamış ve bir gün onlara:

- Babacığım ve anneciğim, ben ne edeyim, böyle doğmak benim kaderimde varmış, üzülmeyin! Beni at tavlasının sonuna bağlayın, günde bir defa nasıl olduğuma bakın yeter. Atları kıra götürüp salın, rahatça otlasınlar demiş. Bilge adam, çocuğunun dediğini yapmış. Padişah ise, çocuğunun insan olmasından dolayı çok sevinmiş ve halkla birlikte kırk gün kırk gece kutlama yapmış. Bilge dostunun kutlamalara gelmediğini gören padişah, kutlamalardan sonra onu çağırtmış ve kutlamalara neden gelmediğini sormuş.

Bilge adam:

- Ey âlemlerin padişahı, biliyorsunuz benim hanımım bir yılan doğurdu, kaderimiz böyleymiş, demiş.

Padişah:

- Bu kadar üzülme, kaderde ne varsa o olur, ona iyi bakın ve iyi terbiye edin, belki faydası olur. Şimdi kızıma münasip bir ad koy, demiş.

Bilge adam, padişahın kızını kucağına almış, uzun süre baktıktan sonra kıza Gülçehre adını koymuş. Dostunun kızına koyduğu ismi padişah da çok beğenmiş.

Şimdi sözü bilge adamın yılan çocuğundan dinleyin.

Yılan günden güne, saatten saate büyümüş, bir yaşından iki yaşına, üç yaşından dört yaşına girmiş. Yılan büyüdükçe görüntüsü de daha korkunç olmaya başlamış ama o zamana kadar onun hiç kimseye bir zararı dokunmamış. Bu şekilde, yılan çocuk on dört yaşına girmiş.

Günlerden bir gün, bilge adam her zaman yaptığı gibi oğlunu görmek için tavlaya gitmiş. Yılan çocuk babasına:

- Babacığım, benim vaktim saatim geldi. Artık beni sal, benim dağlara, taşlara gitmem gerekiyor. Ben gittikten üç gün sonra, gökyüzünü kara bulutlar kaplayıp yağmur yağacak, çok şiddetli bir gürültü işitilecek. O zaman siz sakın evden dışarı çıkmayın. Benim dehşetli görüntümden korkarak yüreğiniz yarılmasın. Sağ olursak bir ay sonra tekrar görüşürüz, demiş. Sonra annesi ve babasıyla vedalaşıp dağlara çıkmış.

Yılan çocuğun söylediği gibi, üç gün sonra gökyüzünü kara bulutlar kaplamış, şimşekler çakmış ve gök gürültüsü olmuş. Sağanak yağmur yağmaya başlamış. Yağmurdan sonra çok korkunç bir gürültü duyulmuş. Evlerinde oturan yaşlı karı koca pencereden dışarı bakınca çocuklarının kâh güzel yüzünü, kâh dehşetli görüntüsünü görmüşler ve korkarak pencereden uzaklaşmışlar. Bu hadise birkaç defa tekrarlandıktan sonra yaşlı karı koca ölmüş.

Bunlar olurken çocuk, Asker Dağı'nda yılan derisini yırtarak çok gösterişli bir delikanlıya dönüşmüş ve şiddetli rüzgârla yağmur bir anda kesilmiş. Yılan yiğit memleketine doğru yola çıkmış.

Yılan yiğit, şehrin hemen girişindeki Karadağ'a gelince, dinlemek için biraz uzanmış ve orada uyuya kalmış. Bu dağda bütün hayvanların padişahı olan aslan yaşarmış. Aslan, insan kokusunu alınca, mağarasından çıkıp yılan yiğidin yanına gitmiş ve ona saldırmış. Yılan yiğit hemen uyanmış, aslanı yakalamış ve onu uzağa savurmuş. Aslanın bir ayağı yılan yiğidin elinde kalmış. Aradan üç gün geçtikten sonra kendisiyle aynı zamanda doğan atı çağırmış. Atı eyerleyen yiğit çok güzel elbiseler giymiş, silahlarını kuşanmış ve bir şehzade gibi yola çıkmış. Yolda rastladığı kırk tane eşkıya, yiğide saldırmış, yiğit hepsini öldürmüş ve yola devam etmiş. Akşamüzeri olduğunda bir vadiye gelmiş. Orada iki yüz kadar silahlı adama rastlamış. Yılan yiğit onları da öldürmüş ve bu adamlara esir düşen üç şehzadeyi kurtarmış. Onlar Dağıstan, Gökdağ ve Bostan memleketlerinin şehzadeleriymiş. Perilerin çocukları olan bu şehzadeler, Gülzar memleketine seyahat ederken silahlı adamlara esir düşmüşler. Şehzadeler; "Bize ne zaman ihtiyacın olursa, bu tüyleri gökyüzüne savur, biz hemen yarıma geliriz" diyerek yılan yiğide üç tane zümrüt tüy vermişler. Şehzadeler, yılan yiğitle vedalaşarak memleketlerine dönmüşler.

Yılan yiğit tan vakti memleketine varmış. Yiğit atından inip, atı geri göndermiş ve kendisi şehri dolaşmaya başlamış. Sonra kendi kendine; "Ben böyle boş boş dolaşacağıma, bir hüner öğreneyim" diye düşünmüş ve çok güzel ezgiler öğreten bir ustanın yanına çırak olmuş.

Şimdi sözü Gülçehre hanımdan dinleyin: Gülçehre, günlerden bir gün seher vakti bir rüya görmüş ve yatağından kalkarak babasının yanına gitmiş. Babası, kızını görünce:

- Üzgün görünüyorsun, neden bu saate tek başına dolaşıyorsun, diye sormuş.

Gülçehre:

- Baba, size bir şey sorsam, beni ayıplamazsınız değil mi, demiş.

Padişah:

- Ey kızım, seni ayıplamaya gönlüm nasıl razı olur? Gönlünde ne varsa çekinmeden söyle. Bildiğim kadar cevap vermeye çalışırım, demiş.

Gülçehre:

- Bu sabah bir rüya gördüm ve size bir şeyler sormaya karar verdim, demiş.

Padişah:

- Lütfen sor, demiş.

Gülçehre:

- Sizin bilge bir dostunuz var mıydı, demiş.

Padişah:

- Evet vardı, kızım ama üzücü bir olay yüzünden öldü, demiş.

Gülçehre:

- Baba, bu gün rüyamda işte o dostunuzun oğlunun şehre geldiğini gördüm. O çok cesur bir yiğitmiş. Sizin uzun süredir yakalayamadığınız eşkıyaları Karadağ'da öldürmüş. O yiğit benimle aynı gün, bir yılan suretinde dünyaya gelmiş. Bilge dostunuz bana Gülçehre adını koymuş ama oğluna ad koymamış. O yiğit, benim rüyama girdi ve bana;

"Gülçehre benim adım Hakimbek, biz seninle ağabey kardeşiz, aynaya bir bak, birbirimize ne kadar çok benziyoruz" dedi. Baba, sizden rica ediyorum, o yiğidi bulup himayenize alın, demiş.

Bunları duyan padişahın gözünden yaş gelmiş ve kızına:

- İyi ki söyledin kızım, dostumun oğlu benim de oğlumdur, demiş

Padişah vezirlerini çağırarak:

- Bugün bütün çarşılar, bütün dükkânlar açılsın. Sokaklar süslensin, Gülçehre hanım şehirde dolaşmaya çıkacak, diye emir vermiş.

O gün Gülçehre ile padişah sokaklarda dolaşarak Hakimbek'i aramaya başlamışlar. Şehrin merkez yerlerinden birinde, Hakimbek ustasından öğrendiği en güzel ezgiyi çalarak insanları etrafına toplamış. Padişah müziği duyunca, büyülenmiş ve toplanan insanların yanında durmuş. Gülçehre, Hakimbek'i görünce tanımış ve parmağındaki yüzüğü çıkararak onun önüne atmış. Yiğit yüzüğü yerden almış ve kendi elindeki yüzüğe bakmış. Hakimbek de Gülçehre'yi tanıyınca ayağa kalkmış ve birbirleriyle kucaklaşmışlar. Hakimbek sonra padişahla da kucaklaşmış.

Padişah, Hakimbek'in şerefine kırk gün kırk gece kutlama tertip etmiş. Hakimbek'i ordusunun başına komutan olarak atamış. Hakimbek ile Gülçehre birbirlerine o kadar çok benziyorlarmış ki, Gülçehre, yiğidin giysilerini giyip dışarı çıktığında onu görenler Hakimbek'in geldiğini düşünürlermiş. Aylar geçmiş, yıllar geçmiş ve Hakimbek on yedi yaşına girmiş.

Günlerden bir gün, Hakimbek tüccar veya tüccarın yardımcısı kılığında dünyayı dolaşmak için padişahtan izin istemiş. Padişah bunu hiç istemese de izin vermek zorunda kalmış. Hakimbek, Medine şehrine gidecek olan bir kervana katılmış ve kervan hizmetçisi olarak yola çıkmış. Hakimbek giysilerinin altına, kendisi bir arşın, açılınca kırk arşın olan kılıcını takmış. Kervandakiler yol almış, yol alıp bol (yol) almış ve bir sahraya gelmişler. O sırada kervanın suyu da tükenmiş. Kervanın konakladığı yerde bin yıllık çok büyük bir çınar ağacı varmış, çınarın altında da bir kuyu varmış. Oradan geçen kervanlar bu kuyunun suyundan alırmış ama son dönemlerde kuyunun suyu çok azalmış ve su çekilemez hale gelmiş. Kuyunun içi çok derinmiş. Kervanbaşı ve yanındakiler kuyuya Hakimbek'i indirmek istemişler. "Ölecekse bu çocuk ölsün, kendi adamlarımız boş yere telef olmasın" diye düşünmüşler ve Hakimbek'i kuyuya indirmişler. Kuyuda su yokmuş ama kuyunun içi çok genişmiş ve kuyunun içinde farklı yönlere giden pek çok yol varmış. Hakimbek bu yollardan birinde su bulmuş, kovayı doldurmuş ve ipe bağlayarak yukarı göndermiş. Birkaç kova su aldıktan sonra, Hakimbek yerde parıldayan bir şey görmüş. Yeri biraz kazmış, yerden iki küp altın çıkmış. Yiğit önce altınları yukarı göndermiş, sonra da kendisini ipe bağlayarak yukarı çekmelerini istemiş ama kervanbaşı altınları aldıktan sonra ipi keserek aşağıya atmış ve zavallı Hakimbek kuyunun içinde kalmış. Hakimbek etrafına bakınmış, bir yerden su damladığını görmüş. Daha fazla su çıkar mı acaba diye düşünerek kılcıyla kazmaya başlamış, bir süre sonra kılıcı sert bir şeye takılmış. Hakimbek, o sert şeyin demir

olduğunu anlayınca yeri daha geniş kazmaya başlamış ve kılıcına takılanın demir bir kapı olduğunu görmüş. Kapı kilitliymiş ve kapının anahtarı da üstündeymiş. Kapıyı açıp içeri girdiğinde, içerisinin güllerin açtığı, bülbüllerin şakıdığı ve her tarafı gündüz gibi apaydınlık bir yer olduğunu görmüş. Hakimbek orada bağlarda, bahçelerde gezinirken karşısına kırk odalı büyük bir imarethane çıkmış. İmarethanenin odaları açıkmış ama bu odalarda ne insan ne de herhangi bir canlı varmış. Hakimbek dolaşarak odalara birer birer bakmış, orada bulunan pek çok değerli eşyayı görüp çok şaşırmış ve sonunda kırkıncı odaya gelmiş. O odada dağ gibi bir dev yatıyormuş. Devin bedenine o kadar çok hançer saplanmış ki, hançerler saymakla bitmezmiş. Hakimbek, devin bedenine saplı olan hançerlerden birini çıkarınca hançerin pas içinde olduğunu görmüş. Hakimbek, devin bedenini yavaş yavaş yumuşatarak hançerleri birer birer çekip çıkarmış ve yaralara çiçeklerden ve baldan hazırladığı merhemi sürmüş. Sonra dönüp arkasına bakmış ve devin yattığı odanın duvarında çalgıların asılı olduğunu görmüş. Hakimbek, duvardan ğıccakı[670] almış ve içli bir hava çalmaya başlamış. Dev, Hakimbek'in çaldığı havanın etkisiyle, hapşırarak ayağa kalkmış ve bir yiğidin karşısında çalgı çaldığını görmüş. Hakimbek de çaldığı havanın etkisiyle kendinden geçtiği için devin yerden kalktığını fark etmemiş. Dev ona:

- Sen kimsin, dev misin, peri misin, insan mısın? Sen beni ölümden kurtardın, çaldığın bu güzel ve ferahlatıcı havayla bana can bahşettin. Bu iyiliğin için dile benden ne dilersen, demiş.

Hakimbek:

- Ben insanım, kervana su almak için senin bulunduğun kuyuya indim ve kervandan ayrıldım. Kırk gün kırk gece hiç uyumadan, senin bedenindeki hançerleri çıkarıp yaralarını iyileştirmek için uğraşıyorum. Beni yeryüzüne çıkar yeter, senden başka bir şey istemem, demiş.

Dev:

- Ey cahil, benden daha düzgün bir şey istesene, demiş.

Hakimbek:

- Hayır, bana başka bir şey lazım değil, beni yeryüzüne çıkar yeter, kervana yetişmek istiyorum, demiş.

Dev:

- Şu odaların arkasında kırk oda daha var. Kırkıncı odaya gir, orada Zerkakil adlı bir at var. O at insanların söylediklerini anlar ve seni yeryüzüne çıkarır, demiş.

Hakimbek, deve teşekkür etmiş ve kırkıncı odaya gitmiş. Atı eyerleyip binmiş ve:

- Zerkakil, beni yeryüzüne çıkar, demiş.

Göz açıp yumuncaya kadar süre geçmiş ve Hakimbek kendini yeryüzünde, kervanın konakladığı yerde bulmuş. Karnı acıkmış, etrafına bakınmış, fakat orada ne kuyu ne de

---

[670] Ğıccak: Orta Asya'da, özellikle de Özbekler arasında çok eski dönemlerden beri yaygın olan kemençeye benzer yaylı bir çalgı. Ğıccak hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İ A. Akbarov. *Müzika Luğati*. Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1987, ss. 437-440.

çınar ağacı varmış. Daha önce kervanın konakladığı bu yer hiçbir şeyin olmadığı dümdüz bir yer haline gelmiş. Hakimbek ata:

- Beni kervana yetiştir, demiş.

At gökyüzüne yükselmiş ve yiğidi kervana geç vakit yetiştirmiş. O gece kervana kırk başlı ejderha saldırmış. Hakimbek kendisi bir arşın, açılınca kırk arşın olan kılıcını çekip ejderha ile vuruşmuş. Ejderha ağzından ateş püskürtmüş, onun nefesinin keskinliğinden her tarafı duman kaplamış ve kumlar uçarak kervanın yarıdan fazlasını gömmüş. Hakimbek tan atıncaya kadar ejderhayla vuruşmuş, sonunda onu öldürmüş ve ejderhanın kırk kellesini de alıp büyük bir taşın dibine koymuş. Ejderhadan bir kemerlik deri kesip almış ve hiçbir şey görmemiş gibi devenin arkasına geçerek uyumuş. Tan atmış, güneş çıktıktan sonra, kervancılar uyanmış. Hakimbek kervancıları uğurlamış, kendisi de Gülayim memleketine gitmiş.

Hakimbek yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş ve bir dağa varmış. Orada üç gün üç gece uyumuş ve tekrar yola çıkmış. Dağı aştıktan sonra uzaktan parlayan bir kale görmüş. Hakimbek kaleye doğru yol almaya başlamış. Onun geldiğini haber alan Kara Dev askerleriyle birlikte Hakimbek'in yolunu kesmiş ve vuruşmaya başlamışlar. Hakimbek, Kara Dev ile yedi gün yedi gece savaşmış, sonunda devi öldürmüş. Ondan sonra Gülayim Peri'nin kalesine gitmiş. Hakimbek etrafı güllerle çevrili olan havuzun yanındaki kerevete uzanarak derin bir uykuya dalmış.

Orası Gülayim Peri'nin dinlendiği yermiş. O gün Gülayim Peri de nedimeleriyle birlikte gül bahçesini dolaşarak dinlenmek için oraya gelmiş ve kerevette uyuyan delikanlıyı görmüş. Gülayim, Hakimbek'i görür görmez ona âşık olmuş. Gülayim Peri'nin bir uçan halısı varmış. Halıya:

- Şu yiğide koyu gölge yap, demiş.

Hakimbek uyanmayınca, Gülayim onun yüzüne su serpmiş. Hakimbek sıçrayarak uyanmış, tepesinde gülerek ona bakan güzel kızı görünmüş ve ona selam vermiş. Gülayim de ona selam vermiş. Sonra hal hatır sormuş ve gönlünü hoş ederek yiğidi ağırlamış. Hakimbek kendisini tanıtıp başından geçenleri anlatmış. Onlar birbirlerini çok sevmişler. Aradan bir iki ay geçtikten sonra bir hoca getirtmişler ve nikâh kıydırmışlar.

Hakimbek her gün ava çıkarmış. Bu şekilde yaşayarak hiç fark etmeden aradan üç yıl geçmiş.

Günlerden bir gün Hakimbek bir rüya görmüş ve derinden ah çekerek uyanmış. Bunu gören Gülayim:

- Bugün neden böyle ah çekerek uyandın, yoksa benden başka sevdiğin biri daha mı var, demiş.

Hakimbek:

- Rüyamda babamı ve kız kardeşimi gördüm. Babam hasta yatıyormuş, bunu haber alan düşman memleketimize saldırmış. Kız kardeşim Gülçehre düşmanla kıran kırana savaşa girmiş. Çabucak yetişmezsem kötü şeyler olacağa benziyor, demiş.

Gülayim iki tulpar atı getirmiş, Hakimbek de atları eyerlemiş. Gülayim belki lazım olur diye yanına küçük bir sandık almış. Karı koca Hakimbek'in yurduna doğru yola çıkmışlar ve bir süre yol aldıktan sonra hayat pınarına varmışlar. Lazım olur diye oradan da su ile kum almışlar. Kervanın felakete uğradığı yere gelince Hakimbek, Zerkakil adlı atı çağırmış ve ona binerek yola devam etmiş.

Onlar yolda gidiversin, şimdi biraz da Gülzar memleketinden bahsedelim.

Gülzar memleketinin padişahı Hakimbek'i çok severmiş. Üç yıl sonra gelirim diyen Hakimbek aradan dört beş yıl geçmesine rağmen hala gelmemiş. Padişah onun gelmemesine çok üzülmüş ve ağlamaktan gözleri kör olmuş. Padişahın hastalandığını duyan Karahan Padişah onun memleketine saldırmış. Karahan çok zalim, başkalarının malını mülkünü zorla alan, insanları köle yapan, gül bahçelerini mezarlığa çeviren ve saldırgan bir padişahmış. Gülçehre bu zorlu düşmana karşı askerlerin başına geçerek savaşıyormuş. Olanları duyan Hakimbek'in dostu Şirzat derhal Gülçehre'nin yardımına gitmiş. Onlar birlikte düşmanı şehre sokmayıp kahramanca savaşırlarken Hakimbek'in iki dostu daha yardıma gelmiş. Karahan Padişah bunlara karşı bütün askerlerini ve kendisine bağlı olan devleri savaş meydanına göndermiş. O sırada Hakimbek de yetişmiş. O da Gülayim ile birlikte Karahan Padişah'ın askerlerine karşı savaşa girmiş. Hepsi birleşerek Karahan'ın askerlerini yenmişler. Hakimbek, Gülayim, Hakimbek'in dostları ve Gülçehre ile sağ salim görüştükleri için sevinmişler.

Hakimbek hayat pınarından aldıkları su ile babasını tedavi ederek gözlerini açmış. Padişah, Hakimbek ile Gülayim ve Gülçehre ile şehzade Şirzat'a kırk gün düğün yapmış. Onlar çok yaşayıp murat ve maksatlarına ermişler.

III. DİNÎ MASALLAR

34. Zengin Cimri ve Oğulları (Hasis Bay ve Uning Oğıllari)

Kadim zamanda cimri ve zengin bir adam ve üç oğlu varmış. Onlar da babaları gibi cimriymiş. Mal, mülk ve para sahibi olmak için her türlü rezilliği yaparlarmış. Günlerden bir gün, çocuklar mallarına mal, zenginliklerine zenginlik katmak için yola çıkmışlar. Yolda giderken altın bir kerpiç bulmuşlar. Kerpicin bir kenarından kırmışlar ve yiyecek bir şeyler alıp gelmesi için küçük kardeşe vermişler. Küçük kardeşleri gittikten sonra ağabeylerinin niyeti bozulmuş. "Eğer altını üçe bölüp, küçük kardeşimize de pay verirsek bize çok az kalacak. En iyisi biz altını ikimiz bölüşelim, kardeşimiz geldiğinde onu öldürelim" diye düşünmüşler.

Küçük oğlan da pazara giderken kendi kendine; "Eğer bu altını üçümüz paylaşırsak, her birimize çok az altın düşer. İyisi mi, ağabeylerimi öldürüp, altının hepsini ben alayım. Böylece, zenginliğim artar ve şanım uzak diyarlara yayılır" diye düşünmüş. Küçük oğlan pazardan aldığı yiyeceklerin içine zehir koymuş ve ağabeylerinin yanına gitmiş. Küçük oğlan gelir gelmez, ağabeyleri onu yakalamış ve boğarak öldürmüşler. Karınları acıkınca kardeşlerinin getirdiği yemeği yemişler ve ikisi de can vermişler.

35. Halis Niyet, Yarım Devlet (Yahşı Niyat, Yarım Davlat)

Bir varmış bir yokmuş, niyeti bozuk ve herkesi kendinden bezdiren bir hırsız varmış. Bu genç hırsız çaldığı paralarla kumar oynar, her zaman yalan söyleyerek insanları kandırırmış. Bir ara işleri yolunda gitmemeye başlamış ve hiç kimse onun yanına yanaşmaz olmuş. Hırsız, memleketinde Hatem Tay gibi gelenlere hiçbir şey sormadan yardım eden bir kişi olduğunu duymuş. Hırsız hemen o kişinin evine gitmiş. İçeri girdiğinde, nur yüzlü bir aksakalın minderde oturduğunu görmüş ve ona selam vermiş. Adam ayağa kalkarak ona oturacak yer göstermiş. Onun karnını güzelce doyurduktan sonra; "Buyur, ne istiyorsun?" demiş. Genç hırsız, ona:

- Ben sizden üç bin sum[671] istemeye geldim, tabii ki bir süre sonra geri vereceğim, demiş.

Yaşlı adam:

- Üç bin diyorsan, üç bin olsun oğlum, demiş ve parayı saydıktan sonra üç bin sumu ona vermiş.

Genç hırsız parayı alır almaz kendi kendine; "Parayı sana tabii ki geri vereceğim ama gelmez ayın on beşinde!" demiş ve oradan gitmiş. Biraz yürüdükten sonra parayı saymak için cebini yoklamış ama paranın cebinde olmadığını fark etmiş. "Herhalde parayı düşürdüm" diye düşünmüş. Bu olayı kendine benzer bir dostuna anlatmış. Dostu ona:

[671]Sum: Özbek para birimi.

- Tekrar git ve o saf adamdan üç bin sum daha iste, demiş.

Hırsız, aksakalın evine tekrar gitmiş ve ona:

- Bana üç bin sum daha lazım oldu, bir süre sonra aldığım bütün parayı geri getireceğim, demiş.

Aksakal:

- Tamam, sana üç bin sum daha vereceğim, demiş ve saydıktan sonra üç bin sumu ona vermiş. Genç hırsız içinden küfrederek, kötü niyetini tekrar göstermiş ve oradan ayrılmış. Birkaç dakika yürüdükten sonra elini cebine atmış ve tekrar paranın cebinde olmadığını fark etmiş. Hırsız buna çok şaşırıp üzülmüş. Yolda kendisi gibi olan dostlarına rastlamış ama onlara bakmadan geçip gitmiş. Sonunda yaşlı bir adamın yanına giderek olanları ona anlatmış. Yaşlı adam, hırsıza:

- Oğlum, "halis niyet, yarım devlet" diye boşuna dememişler. Niyetin kötü olursa elindekini kaybedersin. Sen kötülükleri bir yere göm ve daima iyi insanlarla birlikte ol. O zaman şanslı biri olursun. Sen para istemek için o aksakalın yanına tekrar gidebilirsin ama bu defa niyetin halis olsun, diyerek genç hırsıza akıl vermiş. Genç hırsız; "Para istemeye tekrar gitsem mi, gitmesem mi?" diye birkaç düşünmüş ve sonunda para istemek için aksakallı adamın yanına tekrar gitmeye karar vermiş. Hırsız içeri girince aksakal; "Gel oğlum gel, iyi ki geldin, bana bir yardım et" demiş. Aksakal, genç adamın önüne bir tomar para koyup; "Bunları bir sayıver" demiş ve başka bir odaya gitmiş. Genç hırsız kendi kendine; "Benim önüme bu kadar parayı neden koydu. Bu parayı çalıp kaçar diye benden hiç şüphelenmedi" diye düşünerek parayı saymaya başlamış. İçinden hiçbir kötülük geçirmeden parayı saymış ve paranın bir kuruşunu bile almamış. Birkaç dakika sonra, aksakal geri gelmiş ve ona; "Hoş geldin oğlum, yemek ye, çay iç, biraz dinlen" diyerek genç adamın karnını güzelce doyurmuş, genç biraz dinlendikten sonra aksakal ona:

- Evet ne istiyorsun? diye sormuş.

Genç hırsız:

- Baba, biraz daha paraya ihtiyacım var. Bana biraz daha para versen, ben de bir süre sonra hepsini sana geri ödesem, demiş.

Aksakal, genç adamın önüne bir tomar para koymuş ve ona:

- Oğlum, ihtiyacın kadar parayı sayıp buradan al, demiş.

Genç adam paranın içinden dört bin sumu sayıp almış ve vedalaşarak oradan ayrılmış. Yolda giderken kendi kendine şöyle demiş; "Bu adamın yanına üç defa geldim, her seferinde de istediğim kadar parayı aldım. Aksakal, ne ismimi, ne de yaşadığım yeri bana bir defa bile sormadı. Böyle hakiki insanlar da varmış. Ölmez de sağ kalırsam, ondan aldığım on bin sumu hediyesiyle birlikte geri vereceğim ve bundan sonra bu nur yüzlü adama oğluymuş gibi hizmet edeceğim…"

Birkaç dakika yürüdükten sonra korka korka elini cebine sokmuş ve paranın hala cebinde olduğunu anlamış. Sevinerek pazara gitmiş. Pazardaki ustalardan birine:

- Benim dört bin sum param var, bana meslek öğret, ben meslek sahibi olana kadar da paramı işlet, demiş.

Usta:

- Meslek öğrenmen için seni başka bir ustaya göndereceğim, ama paranı ben işleteceğim. Bir yıl sonra paranla ne kadar kazanırsam hepsini sana veririm, demiş. Usta, genç adamı bir halı dokumacısı yanına çırak vermiş.

Genç adam bir yılda halı dokumayı öğrenmiş. Diğer esnaf, onun verdiği dört bin sumu kullanarak yirmi beş bin sum kazanmış. Esnaf bir gün genç adamı yanına çağırmış ve ona:

- Oğlum, verdiğin dört bin sumu kullanarak yirmi beş bin sum kazandım. Bu paranın hepsi senin, deyip yirmi beş bin sumu ona vermiş.

Genç adam paranın yarısını almış, yarısını esnaf adama geri vermiş ve ona:

- Eğer sen, beni halı ustasının yanına çırak vermeseydin, ben hiçbir şey öğrenemezdim. Ben şu an şehrin en meşhur halı dokuyucularından biriyim, insanlar bana çok saygı gösteriyor. Bu yüzden çok mutluyum, o nedenle paranın yarısı senin hakkın, demiş. Esnaf, bu tavrından dolayı yiğidi çok takdir etmiş. Genç adam hakkı olan parayı aldıktan sonra kendi dokuduğu küçük bir halıyı da alarak nur yüzlü aksakalın yanına gitmiş.

Genç adam, aksakala:

- Ben sizden üç defada toplam on bin sum para aldım, artık bu emanetinizi alın, demiş.

Nur yüzlü aksakal:

- Sen benden aslında dört bin sum aldın, ilk iki defa geldiğinde aldığın altı bin sum sen kapıdan çıkarken evimin avlusuna düşmüş. O yüzden sadece son geldiğinde aldığın dört bin sumu alacağım, demiş.

Genç adam:

- Neden almıyorsunuz? Sonuçta ben on bin sumu sizden aldım, cebime koyup kapıdan çıktım. Avlunuzda nasıl düşmüş olabilir, demiş.

O zaman aksakal şöyle demiş:

- Oğlum, ilk iki defa geldiğinde niyetin halis olmadığı için ve buraya kötü niyetle geldiğin için para sende durmadı. Sonuncusunda halis niyetle ve iyi duygularla buraya geldiğin için para bereketli oldu. Oğlum birinin evine gideceğin zaman daima halis niyetli ol ve halis niyetinin faydasını gör, demiş ve genç adamdan sadece dört bin sumu geri almış. Daha sonra, genç adam kendi dokuduğu halıyı aksakala hediye etmiş. Nur yüzlü aksakal, genç adamı anlından öpmüş ve onun için dua etmiş.

Böylece kötü düşünmeyi bırakıp halis niyetli olan genç adam çok zenginleşmiş ve herkesin saygısını kazanmış. O genç adam hala çalışarak rahat bir şekilde yaşıyormuş.

36. Boynuzlu İskender (Şahli İskandar)

Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanda İskender adlı bir padişah varmış. İskender, saçını kestirdiği bütün berberlerin öldürülmesini emredermiş. Bunun sebebini hiç kimse bilmezmiş. Nihayet, padişahın saçını kesecek berber bulunamaz olmuş.

Aramışlar aramışlar sonunda yaşlı bir berber bulmuşlar ve onu saraya götürmüşler. İskender saçını kestirdikten sonra yaşlı berberin de öldürülmesini emretmiş. Yaşlı berber iki gözü iki çeşme ağlamaya başlamış ve padişaha:

- Şahım, bana acıyın, yetim torunlarımın rızkına kıymayın, diyerek yalvarmış.

İskender:

- Bu sırrı hiç kimseye söylemeyeceksin, demiş ve ona yemin ettirmiş.

Padişahın başında iki tane boynuzu varmış, İskender'in duyulmasını istemediği sırrı buymuş. Yaşlı berber, İskender'in boynuzlarının olduğunu hiç kimseye söylemeden yaşamaya başlamış. Sonunda dayanamamış ve bu sırrı birine söyleyerek içini boşlatmak istemiş. Fakat bunu birine söylerse başının kesileceğini bildiği için yaşlı adam başını alıp başka diyarlara gitmek için yola çıkmış. Uzun süre yürüdükten sonra bir dağa gelmiş, dağın eteğinde kurumuş bir kuyu varmış. Yaşlı berber kuyunun yanında biraz dinlenmiş. Bir süre sonra, etrafta bakınmış, kimsenin olmadığını görünce başını kuyuya sokmuş ve:

- İskender'in başında iki tane boynuz var, diye bağırmış. Böylece içine dert olan bu sırdan kurtularak biraz ferahlamış ve evine geri dönmüş.

Birkaç gün sonra, yaşlı berberin sırrını söylediği kuyudaki bir kamış büyüyerek kuyunun dışına kadar çıkmış.

Dağın yanında koyun otlatan genç bir çoban kamışı keserek bir kaval yapmış. Çoban, kavalı çalmak için üflediğinde kavaldan; "İskender'in başında iki tane boynuz var" diye ses çıkmış.

Çobanın severek yaptığı kavalı atmaya yüreği elvermemiş ve sürekli o kavalı çalmaya başlamış. Böylece, İskender'in iki tane boynuzunun olduğunu herkes duymuş.

Bu haber İskender'in kulağına da gitmiş. Padişah derhal yaşlı berberi yakalatarak huzuruna getirtmiş. Padişahın casusları, genç çobanı da yakalayıp saraya getirmişler.

Çoban ile yaşlı berber, padişahın huzurunda titreyerek olanları anlatmışlar ve padişahtan af dilemişler.

Padişah, berber ile çobanın başını kestirmiş ve kavalı kırdırtmış ama padişahın başında boynuzları olan bir hayvan olduğunu herkes duymuş. Bu olay uzun süre ağızdan ağza anlatılmış.

37. Herkesin Yaptığı Kendine (Har Kim Etsa Öziga)

Bir varmış bir yokmuş, geçmiş zamanlarda yaşlı bir kadın varmış. Yaşlı kadın bez dokuyarak geçimini sağlarmış. Kadın daima; "Herkesin yaptığı kendine" dermiş. Hatta bez

dokurken bile bu sözü kendi kendine tekrar eder dururmuş. Konu komşusu kadını hiç sevmezmiş.

Günlerden bir gün yaşlı kadının komşuları, padişahın huzuruna çıkarak onu kötülemişler ve padişaha şöyle demişler:

- Padişahım, bizim mahallede bez dokuyan yaşlı bir kadın var. O bez dokurken; "Herkesin yaptığı kendine, herkesin yaptığı kendine" diyerek sürekli kendi kendine konuşuyor. O kendi evine girip çıkarken ya da birimizin evine gelince; "Herkesin yaptığı kendine" deyip duruyor. Bunu söyleye söyleye bizde ne kulak bıraktı ne akıl. Padişahım, bir çaresini bulup şu yaşlı kadını yok etmeniz için huzurunuza geldik, demişler.

Padişah bir süre düşündükten sonra onlara:

- Siz evlerinize gittikten sonra pilav pişirin, bir tabak pilavı yaşlı kadına götürün ve ona; "Padişahımız dün bir ziyafet verdi, biz ziyafete gidip yemek yedik, sen gelmediğin için padişahımız senin nasibini bizimle gönderdi" diyerek pilavı verin, demiş.

Yaşlı kadının komşuları, evlerine geldikten sonra pilav pişirmişler ve bir tabak pilavla komşularının evine gitmişler. Yaşlı kadına; "Dün böyle böyle oldu, padişahımız bu pilavı sana gönderdi" demişler. Yaşlı kadın; "Herkesin yaptığı kendine, herkesin yaptığı kendine" deyip komşularından pilavı almış ve kerevetinin üstüne koymuş. Sonra tekrar; "Herkesin yaptığı kendine, herkesin yaptığı kendine" demiş ve bez dokumaya devam etmiş.

Padişahın iki oğlu varmış. Onlar yaşlı kadının evinin yanında oturan bir hocadan ders alırlarmış. Çocuklar ders bittikten sonra, yaşlı kadının evine girerek onun bez dokumasını seyreder ve çok susadıkları için su içerlermiş. O gün padişahın çocukları dersten sonra yine yaşlı kadının evine gelmişler ve ondan su istemişler. Çocuklar sularını içtikten sonra kerevetin üstünde bir tabak pilav olduğunu görmüşler. Karınları çok acıkmış olan çocuklar; "Bize şu pilavdan ver" diye tutturmuşlar. Yaşlı kadın; "Herkesin yaptığı kendine, herkesin yaptığı kendine" demiş ve pilavı çocuklara vermiş. Çocuklar tabağı ortalarına koyup pilavı hemen yemişler ve bir süre sonra oturdukları yere yığılıp kalmışlar. Yaşlı kadın feryat figan ederek saraya gitmiş ve olanları padişaha anlatmış. Meğer yaşlı kadının komşuları, padişahın emriyle pilava zehir koymuşlarmış.

Padişahın çocukları zehirli pilavdan yiyince bir anda ölmüşler. Padişah o zaman, yaşlı kadının sürekli tekrarladığı; "Herkesin yaptığı kendine" sözünün ne anlama geldiğini anlamış. Padişah, yaşlı kadına kötülük yaptığı için iki çocuğunun ölümüne sebep olmuş. Yaşlı kadının komşularını cezalandırmış ama bunun acısını dindirmeye faydası olmamış. Bilge kişilerin söylediği; "Yakma pişersin, kazma düşersin" sözünün anlamı da buymuş.

IV. GERÇEKÇİ MASALLAR

38. Törebeka Hanım (Törabekahanım)

"Mangıt hanının güzel bir kızı var, herkes onu görmeye heveskâr, o halka karşı çok vefakâr, onun güzellikte ne eşi ne benzeri var, bahadırlıkta on, yirmi yiğit onunla boy ölçüşemez" şeklindeki sözler Mari padişahının kulağına da gitmiş.

Mari padişahının ismi Sultan Sencer Maziy imiş. O, Törebeka Hanım için dünürcüler göndermiş. Sultan Sencer Maziy'nin gönderdiği dünürcüler Adilbek Han'ın huzuruna çıkmış ve "Padişahımız, kızınızla evlenmek için bizi dünürcü gönderdi, bize bir cevap verin" demişler. Adilbek Han ne diyeceğini bilememiş ve dünürcüleri Törebeka Hanım'ın kendisine göndermiş. Törebeka Hanım; "Kim gazel söylemede, at sürmede ve kılıç kullanmada beni yenerse onunla evleneceğim" diyerek evlenmek için üç şart koşmuş. Törebeka Hanım, Mari'den gelen dünürcülere de; "Gidip padişahınıza söyleyin, bu üç müsabakada beni yenerse beni alır, yenemezse beni almaktan vazgeçsin" demiş.

Sultan Sencer Maziy bunları duyunca, zalimliği bir kat daha artmış ve "Bu kadının nasihatini mi dinleyeceğim, şart koşsa da koşmasa da onu alacağım!" demiş. Sencer Maziy'nin sayısız askeri varmış. O, ordularıyla birlikte yedi gün içinde Hazaris şehrine varmış, Amuderya kıyısına tuğ dikmiş ve Törebeka Hanım'a tekrar adam göndermiş. Törebeka Hanım, onlara üç şartı olduğunu tekrar söylemiş. Sultan Sencer, üç müsabakada yenileceğini anlayarak Adil Şah'a bir mektup göndermiş. Mektupta şunlar yazılıymış; "Adil Şah, beni yedi iklim padişahı tanır, yetmiş hanlık bana vergi verir, sen bir kızını benden kıskanıyorsun. Yarın ya kızını kendi elinle bana getirirsin ya da savaş meydanına çıkarsın".

Adil Şah bu mektubu kızına okumuş, kızı da cevap olarak bir mektup yazmış ve yazdığı mektubu babasına okumuş. Törebeka Hanım mektubunda şunlar yazılıymış; "Ey ahmak padişah! Gücünle övüneceğine, kılıç sallamak için benim karşıma çık!".

Adil Şah, kızının yazdığı mektubu âlim, vezir, kadı ve müftülerine okuyup onların fikrini sormuş. Adil Şah'ın görevlileri; "Ulu hanım, boş yere kan dökülmesin, Törebeka Hanım ile biz de bir görüşelim" demişler.

Törebeka Hanım; "Eğer karşıma çıkarsa ya yener beni alır, ya da yenilir ölüp gider!" demiş ve mektubunu gelen adamların eline vererek göndermiş. Sultan Sencer'in adamları at sürerek gitmişler, cevap mektubunu korkarak sultana vermişler ve başlarını önlerine eğerek durmuşlar. Sultan Sencer, mektubu okuyunca çok sinirlenmiş, komutanlarını çağırıp onlara, Harezm'i almalarını ve Törebeka Hanım'ı canlı yakalayarak getirmelerini emretmiş.

Şimdi sözü Törebeka Hanım'dan dinleyin. Törebeka Hanım, babasının yanına gitmiş ve ona; "Babacığım, bana mert yiğitlerinizden kırk tanesini verin, ben o sultanı yolda bekleyeyim" demiş. Adil Şah, kırk yiğidini kızının yanına vermiş, kendisi de Harezm'in er yiğitlerinden asker toplayıp savaş için hazırlık yapmaya başlamış. Törebeka Hanım, Mangıt'tan çıkmış, büyük meydandaki yoldan geçerek Hanka'ya varmış. Orada Sultan Sencer'in sayısız askerden oluşan ordusuyla karşılaşmış. Törebeka Hanım bir erkek gibi

giyinip eline kılıç ve kalkan aldığı için onun kız olduğunu hiçbir düşman askeri anlamamış. Törebeka Hanım'ı gören düşman yiğitleri; "Bu ne kadar güzel bir yiğitmiş!" deyip ona bakıyorlarmış. Savaş meydanında kırk yiğitler bir tarafa, düşman askerleri bir tarafa toplanmış, birbirlerini bu taraftan öbür tarafa geçirmiyorlarmış. Düşman askerleri birden Törebeka Hanım ve onun kırk yiğidinin üstüne at sürmeye başlamışlar. O an, daha önce kimsenin hiçbir zaman görmediği bir savaş başlamış. Düşman askerleri ne kadar güçlü ve ne kadar şiddetli saldırırsa saldırsın, Törebeka Hanım ve kırk yiğidin kılıçlarının darbeleriyle kelleleri kesilip havaya uçmuş, gövdeleri paramparça olmuş. Bir ordu kırılınca arkadan başka bir ordu geliyormuş ve askerler Törebeka Hanım'ın karşısına çıkıyormuş. Törebeka Hanım, bu şekilde üç gün üç gece savaşmış ve sonunda Sultan Sencer'in ordularını darmadağın etmiş. Hazaris şehrinin doğusunda, batısında, her tarafında savaş olmuş, düşmanı kovmuşlar, düşman sonunda çöle kaçmış.

Savaşın sonunda Törebeka Hanım'ın çogirmasi[672] başından uçmuş, onun kapkara ve uzun saçları atının ayağına kadar dökülmüş. Bunu gören düşman askerleri, tekrar kendilerinden geçmişler ve "Ünü bütün dünyaya yayılan, nice hükümdarı yenen, sayısız adamı kılıçtan geçiren meğer bu kızmış" deyip sağa sola kaçışmışlar. Sultan Sencer Maziy de; "Seninle tekrar görüşeceğiz" deyip yurduna dönmüş. Sultan Sencer, yurdundan yedi yaşından yetmiş yaşına kadar pek çok asker toplamış, sayısız mızrak ve kılıç kuşanmış yüz bin değil bir milyon askerle "Harezm neredesin?" diyerek yürümüş. Harezm yerinin ekinleri, Amuderya'nın sularıyla sulanarak yetiştirmiş. Sultan Sencer Maziy bir süre düşünmüş ve Amuderya'nın suyunu kesmeye karar vermiş. Sultan Sencer; "Eğer ben bu nehrin suyunu kesersem, bu kız bana baş eğer, kölem olmaya bile razı olur. Adil Şah da bana tabi olur" diye düşünmüş. Nehrin en dar yerini bulmak için nehir boyunca yürümüş, Tuyamoyin ile Pitnak arasına gelince bütün askerlerini burada durdurmuş ve en büyüğünden en küçüğüne hepsini çalıştırmaya başlamış. Bütün askerler dağları kazıp taş çıkarıyormuş ve taşları Amuderya'nın aktığı en dar yere atıyorlarmış. Birkaç gün sonra, Amuderya'nın suları Harezm'e değil de başka yerlere akmaya başlamış. Altı ay boyunca susuz kalan Harezm'de her yer ağarmış, çoraklaşmış ve kurumuş. Halkın durumu da günden güne kötüleşmiş ve hiç kimsenin yürümeye bile mecali kalmamış. Günlerden bir gün halk toplanarak Adil Şah'a gitmiş ve ona; "Padişahım, yurdumuz harap oldu, susuzluk çok kötü. Altı ay dayandık, bir altı ay daha böyle devam ederse halimiz nice olur? İyisi mi, siz kızınızı Sultan Sencer'e verin, yurdunuzu bu afetten kurtarın" demişler.

Adil Şah, kızını yanına çağırıp; "Kızım, yurdun halini görüyorsun, hadi söyle, söyleyecek neyin varsa halka söyle, demiş. Törebeka Hanım; "Babacığım, halkımız benim için azap çekmesin, ben elbette yurdumuza su getireceğim, üç gün sonra her yer suyla dolup taşacak" demiş. Törebeka Hanım o gün halkla görüşüp hayır dualarını almış. Daha sonra, yeni doğurmuş kırk tane kısrak almış ve kısrakları birer kilometre arayla yere

[672] Çogirma: Harezm ve Karakalpakistan'da kullanılan kürkten yapılmış büyük kalpak.

bağlamış. Kendisi tek başına Tuyamoyin'a, Sultan Sencer Maziy'nin otağını kurduğu yere gitmiş, atından inmeden; "İşte buradayım, ey sultan! Haydi, niyetin neyse bana söyle!" demiş. Sultan Sencer Maziy, bu güzel melikeyi karşısında görünce aklı başından gitmiş, ne diyeceğini bilememiş ve dili tutulmuş. Sultanın yanında hizmet etmek için bekleyen pek çok görevli şaşkınlıktan dilini ısırmış, güzel kızlar ellerinde tuttukları şeyleri yere düşürmüş. Velhasıl, oradakilerin hepsi Törebeka Hanım'ın güzelliğine hayran kalmış. O sırada Sultan Sencer Maziy'nin dili açılmış, iki kolunu göğsüne koymuş ve atının üstünde duran Törebeka Hanım'a; "Meleğim, lütfen atından inip biraz dinlen" demiş. Törebeka Hanım; "Ben sayısız askerin karışına tek başına çıktım, eğer beni istiyorsan nehrin kapattırdığın yerini aç, bunu kendi gözlerimle göreyim, ondan sonra dinlenirim" demiş ve atından inmeden Sultan Sencer Maziy'nin cevabını beklemeye başlamış. Sultan Sencer Maziy bütün görevlilere nehrin suyunu derhal açmalarını emretmiş. Törebeka Hanım nehrin suyunun açılmasını beklemiş ve nehrin suyu tamamen açılır açılmaz kısrağını kamçılamış. Sultan Sencer ne olduğunu anlayıncaya kadar kısrak bir kilometre yolu aşıp ikinci kısrağın yanına varmış. Törebeka Hanım ikinci kısrağa binerken Sultan Sencer ok atmayı düşünmüş ama kızı sevdiği için kıza kıyamayıp onun atına ok atmış. Ok atın ayağının altından geçmiş. O zaman Sultan Sencer; "Pit ketdi"[673] demiş. "Pitnak" adı buradan kalmış. Törebeka Hanım biraz daha yol almış ve üçüncü kısrağa yaklaşmış, altındaki kısrak, yavrusunu özlediği için uçan kuş misali koşuyormuş. Sultan Sencer, kızın arkasından at sürmeye başlamış ve "Yukariladi-ku, karamsiz kız"[674] diye bağırmış. Sultan Sencer'in bu sözünü duyan bir çiftçi, dalga geçerek bu sözü "karvak"a çevirmiş, "Yukarı Karvak" köyünün adı buradan kalmış. Sultan Sencer Maziy, biraz daha yol almış atı Törebeka Hanım'ın atına yaklaşınca; "Aşak tüş, ey kız!"[675] diye bağırmış. Bundan sonra, "Aşak Karvak" adı ortaya çıkmış. Bu arada kız dördüncü kısrağa binmiş ve sultandan tekrar uzaklaşmış. Kız, kısrağın üzerinde giderken bir ara arkaya dönüp sultana bakmış, Sultan ona; "Mukaming cayida"[676] demiş. Bundan sonra "Muhaman" adı ortaya çıkmış. Sultan Sencer bir yere vardığında kıza bakarak; "Cuvan dur!"[677] diye bağırmış. "Cuvandur" adı da buradan kalmış. Biraz yol aldıktan sonra, Sultan Sencer Maziy yine çok sinirlenmiş ve Törebeka Hanım'ın arkasından bıçak atmış. "Bıçakçı" adı buradan kalmış. Törebeka Hanım çok uzaklaşmış. Sultan Sencer Maziy sonunda kızın hilesini anlamış, yenilgiyi kabul etmiş ve yurduna dönmüş. Yurduna dönerken nehrin şırıl şırıl aktığı bir yere varınca bir ah çekmiş ve kendi kendine; "Bu kız beni utandırdı, vay Yangiğar[678]" demiş. Yengiğar zamanla "Yengi Bazar" sözüne dönüş-müş. Sultan Sencer Maziy yeniden ordularının başına dönmeye utanmış, "Artık ben Sultan

[673] "Boşa gitti".

[674] "Bu insafsız kız havalanıyor".

[675] "Aşağıya in, ey kız"

[676] "Her şeyin yerinde"

[677] "Genç kız, dur!"

[678] "Edepsiz"

Sencer değilim" deyip atının başını kıbleye çevirmiş. Bir süre yol aldıktan sonra bir mağaraya varmış ve bu mağaranın içine girerek yok olmuş. Törebeka Hanım sağ salim yurduna varmış.

Halk onu çok güzel karşılamış, Törebeka Hanım yurdunu bayındır duruma getirip, murat ve maksadına ermiş. Dinleyenler de gönüllerindeki maksatlarına ersinler.

39. Kel Ahlap (Ahlaptaz)

Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanda bir padişah varmış. Onun Sahibcemal adlı bir kızı varmış. Kızın bir bilmecesi varmış ve kız; "Kim bu bilmecenin cevabını bulursa onunla evleneceğim, cevabı bulamayanların kafasını cellâtlara kestireceğim" demiş. Her taraftan pek çok şehzade, beyzade ve zengin gelmiş, ama bilmecenin cevabını bilmedikleri için kelleri kesilmiş.

Memleketin doğusundaki harabe bir kulübede bir kel ile yaşlı annesi yaşarmış. Kel bu haberi duyunca:

- Padişahın kızının sorduğu bilmecenin cevabını ben bulurum, demiş.

Annesi çok korktuğu için oğlunu göndermek istememiş ve ona; "Nice şehzadeler, nice beyzadeler ve nice zenginler bilmecenin cevabını bulamadı, sen mi bulacaksın?" demiş. Kel sonunda annesini razı etmiş. Annesi, oğlu için bir kömeç pişirmiş, Kel kömeci aldıktan sonra, padişahın sarayına doğru yola çıkmış. Kel, padişahın sarayının yanına varmış ve üç gün orada yatmış. O arada melikenin nedimelerinden biri Kel'i görmüş ve ona:

- Sen neden burada yatıyorsun? Buradan başka yatacak yer yok mu, diye sormuş.

Kel:

- Ben melikenin bilmecesinin cevabını bulmaya geldim, demiş.

Nedime, melikenin yanına gidip Kel'den bahsetmiş. Melike; "Onu buraya getirin!" demiş. Kel'i, melikenin huzuruna çıkarmışlar. Melike, ona bilmeceyi sormuş:

Uzak yerde ateş yanar,
Bunu bil, Kel Ahlap.
Kokmuş derede köpek ürür,
Bunu bil, Kel Ahlap.
Yazlığımda iki çınar,
Bunu bil, Kel Ahlap.
Kapımda iki boynuz,
Bunu bil, Kel Ahlap.
Kara söğüdüm budaksız,
Bunu bil, Kel Ahlap.
Bembeyaz kuzum kemiksiz,
Bunu bil, Kel Ahlap.

Kel, melikenin söylediği bilmeceye şöyle cevap vermiş:

Uzak yerde ateş yanar,
Kurt gözü, hanım kız.
Kokmuş derede köpek ürür,
Kurbağalar, hanım kız.
Yazlığında iki çınar,
Annen ile baban, hanım kız.
Kapında iki boynuz,
İki ağabeyin, hanım kız.
Kara söğüdün budaksız,
Kara saçın, hanım kız.
Bembeyaz kuzun kemiksiz,
İki narın, hanım kız.
Küpeleri uzun kız.

Melike bunu duyar duymaz, nedimelerine; "Bu kel bilmecemin cevabını buldu" demiş. Nedimeler bunu atlı habercilere söylemiş, atlı haberciler de hemen gidip padişaha haber vermişler. Padişah, habercilere muştuluk vermiş ve kırk gün kırk gece düğün yaparak kızını ona vermiş. Kel'i, baş veziri yapmış. Kel, melike ile murat ve maksadına ermiş.

40. Bilge Kız (Dânâ Kız)

Kadim zamanda bir padişah varmış. Padişah günlerden bir gün halka; "Tatlıdan daha tatlı nedir? Acıdan daha acı nedir?" diye iki soru sormuş. Padişah, bu soruların cevabını bulmaları için halka kırk gün süre tanımış ve "Eğer bu sorulara hiç kimse doğru cevap veremezse, herkesi kılıçtan geçireceğim" demiş. Padişahın zulmünden korkan halk, başka yerlere göç etmeye başlamış.

O memlekette fakir bir yaşlı adam kızıyla yaşarmış. Kız, sokaktaki insanların gürültüsünü duyunca dışarı çıkıp bakmış ve insanların memleketten kaçtığını görmüş. Kız, onlara neden kaçtıklarını sormuş. Kaçanlardan biri şöyle demiş; "Padişah bütün halka iki soru sordu. Cevabını bulmamız için kırk gün süre tanıdı. Soruların cevabını kimse bilemezse herkesi kılıçtan geçireceğini söyledi".

Kız, babasını çağırmış ve ona; "Babacığım, sen padişahın huzuruna gidip sorduğu soruların cevaplarını ver ve halkı bu zulümden kurtar!" demiş. Sonra:

- Tatlıdan daha tatlı çocuktur, acıdan daha acı ölümdür, de, demiş.

Yaşlı adam, padişahın huzuruna çıkmış ve ona soruların cevabını söylemiş. Padişah, ona soruların cevaplarını kimden duyduğunu sormuş. Yaşlı adam, kızından duyduğunu söylemiş. Padişah, yaşlı adamın kızının bilgeliğine hayran kalmış. Padişah, kızı bir daha sınamak için, adamlarına; "Gidip o kıza, öküzden bir yavru doğurtmasını söyleyin" demiş. Padişahın adamları birkaç gün sonra kızın yanına gidip ona; "Öküzü doğurttun mu?" diye sormuşlar. Kız; "Babam doğurmak için hamama gitti, o döndükten sonra size cevap verece-

ğim" demiş. Adamlar kahkahalarla gülüp kıza; "Erkek adam doğurur mu?" deyince, kız; "Öküz doğurur da erkek adam doğurmaz mı?" diyerek adamları alt etmiş.

Adamlar padişahın huzuruna gidip olanları ona anlatmışlar. Padişah, kızın çok akıllı biri olduğunu anlamış ve kırk gün, kırk gece düğün yaparak onunla evlenmiş. Günlerden bir gün padişah ava çıkmış. Kız, kapının önünde kavga eden adamların gürültüsünü duymuş. Kız dışarı çıkıp bakındığında, iki koyun çobanının kavga ettiğini görmüş ve onlara neden kavga ettiklerini sormuş. İkisinin de birer tane gebe koyunu varmış. Çobanların birinin koyunu akşam doğurmuş ve diğer çobanın koyununun dibine yatmış. Kız, çobanların kavgasını sonlandırdığında padişah avdan dönmüş. Hanımının sokağa çıkmasına çok sinirlenmiş ve hanımına saraydan istediklerini alıp babasının evine gitmesini söylemiş. Kız gitmeden önce son bir kez oturup konuşmak için ziyafet vermek istediğini söylemiş. Padişah, hanımının bu isteğini kabul etmiş.

Kız çeşit çeşit yiyecek ve içecekleri padişahın önüne koymuş ve ona çok fazla içki içirmiş. Padişah sarhoş olup sızmış. Kız, padişahı gölgelikli bir arabaya yatırmış, kendisi de arabaya binmiş ve arabacıya kendilerini pazarda dolaştırmasını söylemiş. Bir süre sonra, padişah ayılıp gözünü açtığında arabada hanımıyla birlikte pazarlarda dolaştıklarını görmüş. Hanımına:

- Neden beni böyle dolaştırıyorsun, diye sormuş.

Kız, padişaha şöyle cevap vermiş:

- Ey padişahım, siz bana istediğin şeyi alıp babanın evine git demiştiniz. Saraydan almak istediğim şey sizdiniz, bu yüzden sizi aldım, babamın evine gidiyorum.

Padişah, hanımının aklına ve bilgeliğine bir kere daha hayran kalmış, onunla birlikte yaşamaya devam etmiş.

41. Solmayan Çiçek veya Vefalı Hanım (Solmas Gül yaki Vefadar Hatın)

Kadim zamanda, eski günlerde fakir bir yiğit varmış. Onun annesi ve babası ölmüş, kimsesiz kalmış. Yiğit birilerinin işlerini yaparak ve kerpiç dizerek geçimini sağlarmış. Yaşı yirmi, yirmi beş arasında olmasına rağmen yiğit o güne kadar ne bir kızı sevmiş, ne bir kıza gülerek bakmış, evlenip ev bark sahibi olmayı aklının ucundan bile geçirmemiş. Onun babasından kalan küçük bir evi varmış ve evi zengin bir adamın evinin yanındaymış. Zengin adamın bir kızı varmış. Kızın güzelliği güneşle, gözleri yıldızlarla ve saçları da kunduzla yarışırmış. Zengin adam; "Kızımın güzelliğini görenler, başlık parası olarak bir devletin hazinesini teklif ediyor. Bir saraydan ya da çok zengin bir adamdan dünürcüler gelirse kızımı veririm" deyip kızına dünürcü gönderen makam sahibi kişilerin dünürcülerini geri çeviriyormuş. Zengin adamın evine dünürcüler arka arkaya gelir, ona rahat vermezlermiş. Zengin adam dayanamayıp hanımını çağırmış ve ona:

- Kızının yanına gidip bir sor bakalım, gelenlerden hangisini uygun görmüş. Zengin Abdurahman'ın oğluyla mı evlenecekmiş, yoksa zengin Maşarib'in gelini mi olacakmış?

Annesi, kızın yanına giderek; "Baban bunları söyledi, haydi söyle bakalım sen hangisini beğeniyorsun, diye sormuş. Kız, annesine:

- Ben size erkek diye tutturmuyorum ki, eğer istersem severek kendim evlenirim, diye cevap vermiş.

Kızın bu sözünü babası duymuş, kızın sözü halkın arasında da yayılmış ama dünürcüler yine de gelmeye devam etmiş. Kız, annesinin babasının sözünü dinlemiyormuş. Sonunda babası bizzat giderek kıza:

- Haydi söyle bakalım kiminle evlenmek istiyorsun? Ben de düğün yaparak çevrede itibar kazanmak istiyorum. Artık seni evde tutmak doğru olmaz, kiminle evlenmek istiyorsan bugün söyle, demiş.

O zaman kız:

- Ben evlenecek olursam, yanı başımızdaki kerpiççi yiğitle evlenirim, şu yiğit beni alırsa onun hanımı olmayı isterim, demiş.

Babası:

- Sen beni hiç düşünmüyor musun? Bu kadar zengin kişiler seni isterken sen o sefil, kimsesiz yetimle mi evleneceksin, diye kıza hakaret etmiş ve ona vurmuş, sonra da evden çıkıp gitmiş. Kız ise; "Sözüm birdir!" demiş ve gelenlerin hepsine, babasına söylediklerini söylemiş. Kızın sözünün bir olduğunu çok iyi bilen anneyle babası, bir tek kızlarının arzusunu yerine getirmek için kerpiççi yiğide adam göndermişler. Zengin adamın gönderdiği kişiler, yiğidi çağırarak:

- Sen evlenmeyecek misin, diye sorduklarında yiğit şöyle cevap vermiş:

- Ben nasıl evleneyim, sizin de gördüğünüz gibi benim hiçbir şeyim yok. Bu "evimde yok yemeklik, gönül ister âmirlik" gibi olmasın. En iyisi, siz beni rahat bırakın bana hiçbir şey sormadan buradan gidin, demiş.

Yiğidin bu sözlerini zengin adam da kızı da duymuş. Kız, yiğidin söylediklerini doğru bulmuş, gece yarısı yiğidin yanına gitmiş ve içindekileri ona söylemiş. Yiğit de onu sevmiş ve çok fakir olduğunu söylemiş. Böylece gençler birbirinin duygularını öğrenmiş ve evlenmeye karar vermişler. Zengin adam düğün yaparak kızını kerpiççi yiğit ile evlendirmiş. Kız, babasının evinden biraz yetecek kadar erzak alıp yiğidinin evine götürüyormuş. Bir süre günler böyle geçmiş. "Yeni evli yiğit Nevruz çiçeği gibi açılır" misali, iki genç birbirinden ayrılmadan yaşamaya devam etmişler. Kızın babasının evinden getirdiği erzaklar bitmek üzereymiş ama yiğit hiçbir yere çıkası gelmediği ve kızın yanından ayrılmak istemediği için zamanla çok tembelleşmiş. Kız eve bakınmış, evde bir ay yetecek kadar bile yiyecek külçe ve içecek su kalmadığını görmüş.

Kız, yiğide şöyle demiş:

- Sevgilim, evde yatmanın bize faydası olmaz, bir işin ucundan tutmak lazım. Belde güç kuvvet, bilekte gayret ve gözde nur varken evde oturup yiyecek beklemek yapılacak iş değil. Sen de ben de bir iş yapalım, çevredeki insanlardan eksik olmayalım.

Yiğit:

- Sen çok güzel bir kızsın, seni görmeden bir saat bile dayanamam, demiş.

Kız:

- Eğer ben sana vefalı bir kadın olursam, sen de bana vefalı bir eş olursan, ikimizin arasında hiçbir kötülük olmaz. Sen bana, ben de sana güvenmezsek, hayatımız nasıl geçer. Eğer daha güzel bir hayatımız olsun istiyorsan ve gelecekte devletli ve itibarlı bir insan olmak istiyorsan, çok çalış ve sevgiye inan, demiş.

Yiğit, hanımının bu sözlerini doğru bulmuş ama eşinin yanından hiç ayrılası gelmemiş. Sonra, kız aklı ve anlayışıyla yiğidi yola getirmeye başlamış ve sonunda ona; "Sana olan sadakatimi ve sevgimi sürekli gösterecek bir çiçek vereceğim, ben sana karşı vefalı olursam bu çiçek hiç solmadan açıp duracak, eğer vefasızlık edersem de çiçek hemen solacak" demiş ve bahçedeki kırmızı çiçeklerden birini kopararak eşine uzatmış. Yiğit çiçeği almış ve hanımına:

- Sonuçta bu çiçek de bahçedeki sıradan çiçeklerden biri, tabii ki biraz sonra solar, demiş.

Kız:

- Ben vefalı olursam solmaz, vefasız olursam solar. Sen bu çiçeği koynuna sokarak git, arada beni özlediğinde çıkarıp koklarsın, demiş.

Kız, birkaç gün yetecek kadar yiyecek hazırlamış, eline biraz para vermiş ve "sağ salim gidip gel" diyerek onu uğurlamış. Yiğit iş aramak için gece gündüz hiç durmadan yol almış ve sonunda Buhara'ya varmış. Yiğit orada iş arayıversin, siz sözü Buhara padişahından dinleyin. Buhara padişahı birkaç aydan beri yanındaki vezirleri, yöneticileri ve görevlileri çağırarak büyük bir bina yaptırmak için plan çizdirmelerini emretmiş. Pek çok kişi binanın planını kendisine göre çizip padişaha göstermiş ama padişah planlardan hiçbirini beğenmemiş. Günlerin birinde bizim yiğit, bir bina planını nasıl yapacaklarını tartışan on dört görevliye rastlamış ve bir süre onlara kulak vermiş. Koynundaki çiçeği çıkarıp koklamış, biraz ekmek yemiş ve sonra o görevlilerin yanına gitmiş. Üstünde eğri büğrü çizgilerin olduğu planı gözden geçirmiş ve görevlilere:

- Bana bir beyaz kâğıt ve bir kara kalem verin, ben de bir plan çizip göstereceğim, demiş.

Görevliler hemen bir kâğıtla bir kalem bulmuşlar ve yiğide vermişler. Yiğit bir plan çizmiş ve görevlilere vermiş. Görevliler, yiğidin çizdiği planı padişaha göstermişler, padişah planı beğenmiş ve onu kimin çizdiğini sormuş. Görevliler yiğidin çizdiğini söylemişler. Padişah, yiğide bir kese para vermiş ve ona; "Bu plandaki binayı hemen yap, emrine otuz tane adam vereceğim" demiş. Yiğit bunu kabul etmiş. Onun yapacağı binayı padişah da, işçiler de beğenmiş. Bina her gün yavaş yavaş yükselmeye başlamış ama işçiler, yiğidi sihirli güçlere sahip biri zannediyorlarmış. Bir gün ustalar, yiğidin vefalı hanımının verdiği çiçeği koynundan çıkarıp kokladığını görmüşler ve "Bu bina sihirle yapılıyor, bunu gidip padişaha söylemek lazım. Bina bittikten sonra ya yiğit bu binayı harap ederse" diyerek

kendi aralarında konuşmuşlar. Ustalar hemen saraya gidip, yiğidi padişaha kötülemişler. Padişah, yiğidi yaka paça huzuruna getirtmiş:

- Sen bu binayı sihirle yapıyorsun, çünkü iklim padişahı bile böyle bir binayı hala yaptıramadı. Senin koynundaki kırmızı çiçekte sihir var, seni zindana attıracağım, demiş.

Yiğit:

- Bende de kırmızı çiçekte de sihir yok. Ben size bütün hünerimi gösteriyorum, demiş.

Padişah:

- O zaman, neden kırmızı çiçeği her gün üç defa koklayıp koynuna saklıyorsun, diye sormuş.

Yiğit:

- Bu çiçeği bana hanımım verdi. Hanımım aklıma geldiğinde çiçeği çıkarıp kokluyorum, diye cevap vermiş.

Yiğidin söylediğine oradaki hiç kimse inanmamış. Yiğit bunun üzerine:

- Bu çiçek hanımımın hediyesi, hanımım çiçeği verirken bana şöyle dedi; "Eğer bu çiçek solmazsa, sen hiç bir şeyi düşünmeden ve hiç kaygılanmadan çalış, çiçek solarsa hemen eve gelip beni öldür, buna razıyım", demiş.

Oradaki bütün görevliler yiğidin bu sözünü duyunca çok şaşırmışlar. Oradakilerin hepsi kadını görmeyi çok istemiş, hatta padişah bile niyetini bozmuş. Padişah, yiğide; "Demek işin aslı buymuş, sen çalışmaya devam et" demiş ve onu serbest bırakmış. Yiğit tekrar çalışmaya başlamış. O işini yapadursun, sözü padişah ve onun adamlarından dinleyelim:

Padişah kendisine yakın dört kişiyi huzuruna çağırtmış ve vezire:

- Sen Harezm'e gidip ustanın hanımını bul, ne yapıp edip kandır ve onu bana getir, demiş.

Vezir yanına iki heybe dolusu altın alıp çok hızlı koşan bir ata binmiş ve Harezm'e gitmiş. Arayıp soruşturmuş ve sonunda usta yiğidin evini bulmuş. Usta yiğidin hanımı, eşi gittikten sonra bir dükkânda terzi olarak çalışmaya başlamış. Kadın akşamüzeri işten gelip evine girmiş, vezir de onun arkasından içeri girmiş ve ona:

- Merhaba ustanın vefalı hanımı, ben senin eşinle birlikte çalışıyorum. Eşin bana, senden ona haber götürmemi ve sana biraz para vermemi söyledi, demiş ve kızın önüne biraz altın bırakmış. Kız, ona teşekkür etmiş, önüne çay koymuş, yemek pişirmiş ve izzet ikramda bulunmuş.

Güneş batıp, hava karardığında kız, ona:

- Siz burada kalacak mısınız yoksa gidecek misiniz, diye sormuş.

Vezir:

- Burada tanıdığım başka kimse yok, eğer kal derseniz, kalırım, demiş.

Kız:

- Eğer kalacaksanız yakında babamın evi var, sizi oraya götüreyim, demiş.

Vezir ne yapacağını bilememiş, "bugün olmazsa yarın olur" diye düşünmüş ve kıza; "Siz babanızın evine gidip orada kalın, ben çok yorgunum, burada yatıveririm" demiş. Kız, veziri evde bırakmış, kendisi de komşusunda kalmış. Bir gece geçmiş, iki gece geçmiş ama vezir gitmemiş. Kız başta onun niyetinin ne olduğunu anlayamamış. Sonradan; "Bu adamın niyeti iyi değil, bir çaresini bulup eşim gelinceye kadar onu bir yere kapatayım" diye düşünmüş ve bir komşusunun evini satın almış. Dört tane usta bulmuş, evin altına bir bodrum yaptırmış. Kız, bodruma giren kişinin zindana girmişten beter olacağını düşünerek, dördüncü gece vezirin yanına gitmiş ve ona:

- Sen artık gerçek amacını söyle, buraya ne amaçla geldin, diye sormuş.

O zaman vezir:

- Ben, senin bu kadar güzel biri olmana rağmen, zavallı bir adamın hanımı olarak yaşamana acıdığım için sana iki heybe dolusu altın getirdim. Eğer benimle yaşarsan cennette yaşıyormuş gibi olursun, demiş.

Kız niyetini belli etmeden gülmüş ve vezire:

- Ben de ne zaman şefkatli bir adam gelip beni kendisine eş alacak diye düşünüyordum, iyi ki geldin. Gerçek bu, haydi benimle gel, benim misafir ağırladığım başka bir evim var, gidip orada keyif sürelim, demiş. Kız, veziri yeni satın aldığı eve götürüp bodruma sokmuş ve kırk kilitli kapıyı kapatmış. Sonra, günlük işlerini yapmaya devam etmiş. Sözü Buhara padişahından dinleyin.

Vezir geri dönmeyince, padişah; "Vezir, güzel hatunla keyif sürerken beni unuttu herhalde birini daha göndereyim" diye düşünmüş ve ikinci vezirini de Harezm'e göndermiş. Vefalı hanım, ikinci veziri de bodruma hapsetmiş ve işlerini yapmaya devam etmiş. Sözün kısası hanım, iki veziri, bir komutanı ve padişahı bodruma hapsetmiş. Onlara sadece ölmeyecekleri kadar ekmek ve su vermiş. Sözü yiğitten dinleyin. Bina bitmiş, yiğit binayı teslim etmek istemiş ama ortada ne padişah ne de vezirleri varmış. Yiğit, onların kötü yola saptıklarını sezmiş ve hanımının yanına gitmek için hemen yola çıkmış. Karanlık bastığında yiğit evine varmış. Evde hanımının, kendisinin bıraktığı yırtık bir gömleği yüzüne sürerek ağladığını görmüş.

Yiğit, hanımına selam verip içeri girdiğinde hanımı ona hasretle sarılarak başından geçenleri anlatmış. Yiğit gece yarısı, önce birinci veziri, sonra ikinci veziri bodrumdan çıkarmış. Her iki vezirden de yaptıklarını bir kâğıda yazarak itiraf etmelerini istemiş ve sonra kâğıtları ellerinden almış. Komutanı bodrumdan çıkarıp ellerini bağlamış. En son padişahı bodrumdan çıkarmış ve ona da yaptıklarını bir kâğıda yazdırarak itiraf ettirmiş. Padişaha böyle bir rezilliği bir daha yapmayacağına dair yemin ettirmiş. Daha sonra yaptığı binadan hakkı olan parayı ondan almış ve hepsini evden kovmuş.

Padişah ve adamları yaya olarak Buhara'ya doğru yola çıkmışlar. Yiğit ve onun vefalı hanımı, huzurlu ve mutlu bir hayat sürmüşler. Onların sevgilerinin sembolü olan çiçek hala solmadan duruyormuş.

42. Baba Vasiyeti (Ata Vasiyati)

(Bir) varmış da (bir) yokmuş, kadim zamanda fakir bir çiftçi varmış. Onun evinin bahçesinde asması varmış. Bu asmanın üzümlerini satar ve yaz kış kazandığı bu parayla yaşarmış. Bir gün çiftçi hasta olup, yatağa düşmüş. O zaman bir tek oğlunu yanına çağırıp, ona şöyle demiş:

- Oğlum, benim vadem geldi herhalde. Sana söyleyeceğim bir şey var. Şunu kulağına küpe yap ve sakın aklından çıkarma. Söyleyeceğim şu ki, asmamızın arasında iki küp altın gömülü. O altınların bulunduğu yeri baharda ve güzde, yılda iki defa kazıp rızkını kazan. Belki bu yolla zengin olursun.

Adam, bunları oğluna söyledikten sonra ölmüş. O sırada mevsimlerden kışmış, oğlan büyük bir hevesle baharı beklemiş. Her tarafta laleler, çiçekler açmış ve sonunda bahar gelmiş. Yiğit kazmasını eline alıp asmanın dibini bele kadar kazmış ama altın bulamamış. Asmada yapraklar açılıp koruklar çıkmaya başlamış. Yiğit de bir süre sonra altın aramayı bırakmış ve asmayla ilgilenmeye başlamış. O yıl asma o kadar üzüm vermiş ki, yiğit üzümleri sata sata bitirememiş. Yiğit bir sonraki bahar da altın aramak için toprağı kazmış. Asmanın dibinde o yıl da altın bulamamış ama o yıl, asma bir önceki yıldan daha çok üzüm vermiş. Yiğit üzümleri satmış ve çok zengin olmuş ama yiğidin aklı hala babasının söylediği altınlardaymış. Yiğit altınları hayal edip otururken babasının çok yakın bir arkadaşı gelmiş. Yiğit olanları ona anlatınca yaşlı adam kahkaha atarak gülmüş ve ona:

- Oğlum, babanın söylediği altınları almışsın işte, demiş.

Yiğit:

- Amca, bağdan bir miskal bile altın almadım, demiş.

Adam:

- Neden yalan söylüyorsun? O zaman sen nasıl böyle zengin oldun, demiş.

Yiğit:

- Çalışıp kazandım, diye cevap vermiş.

Yaşlı adam, yiğide şöyle demiş:

- Sen asmadan çok ürün almak için değil, altınları bulmak için çalıştın. Rahmetli baban çok akıllı biriydi. O sana çalışarak kazanılan altınlardan bahsetmiş.

43. Nurılla Beyzade (Nurılla Bayvaçça)

Geçmiş zamanda Semerkant'ta çok zengin bir adam varmış. Onun Nurılla adında bir oğlu varmış. Günlerden bir gün zengin adam; "Ey oğlum, ben ölüp gideceğim, benim üç yerde malım var, deyip hepsini göstermiş. Sonra adam sözlerine şöyle devam etmiş; "Yan gelip yatıp yersen bu zenginlik hiçbir şey değil. Hazıra dağ dayanmaz derler, demiş.

Zengin adam oğluna bin akçe vermiş; "Bununla mal alıp, gel ve sat" demiş. Oğlan parayı almış ve çıkıp gitmiş. Yolda bir deliye rastlamış. Deli, insanları etrafına toplayıp, onlara; "Bir sözüm var, kim bana bin akçe verirse, ona söylerim" demiş. Orada bulunanlar:

- Bin akçeyi sana verse verse Nurılla Beyzade verir, demişler.

Nurılla Beyzade:

- Ben zengin çocuğuyum, demiş ve cebindeki bin akçeyi çıkarıp deliye vermiş.

O zaman deli, ona:

- Oğlum, evine varınca hanımını uyandır öyle yat, demiş.

Nurılla, akşamüzeri eve gitmiş ve babasına:

- Baba, bin akçeye layık mal aldım, bana bin akçe daha verirsen aldığım şeylerin hepsini birlikte getiririm, demiş. Babası ona bin akçe daha vermiş. Nurılla tekrar yola düşmüş, bu defa daha önce gittiği sokaktan değil başka bir sokaktan yürümüş, o deli orada da karşısına çıkmış. İnsanlar onu görünce; "Nurılla Beyzade bu sözüne de bin akçe verir" demişler.

Nurılla Beyzade, deliye tekrar bin akçe vermiş. Deli o zaman şöyle demiş:

- Oğlum, âşığa sevgili güzel, herkesin sevdiği kendine güzel.

Nurılla yine evine dönmüş ve:

- Baba, iki bin akçeye mal aldım, bana bin akçe daha verirsen, üç bin akçelik mal getireceğim, demiş. Babası ona bin akçe daha vermiş.

Nurılla bu defa başka bir yoldan gitmiş. O deli, orada da Nurılla'nın karşısına çıkmış. İnsanlar Nurılla'yı görünce; "İşte Nurılla Beyzade geldi, zaten ondan başka hiç kimse bu parayı veremez" demişler. Nurılla, deliye bin akçe daha vermiş.

Deli bu defa:

- Oğlum, sabahki nasibini geri çevirme, demiş.

Bütün parasını veren Nurılla Beyzade, eve dönmeden bir havuzun başında yatmış. Nurılla'nın yanına bir adam gelmiş ve:

- Baban hasta oldu, acele seni çağırıyor, demiş.

Nurılla:

- Tamam, geleceğim, deyip, adamı göndermiş. Ertesi gün yanına bir adam daha gelmiş ve şöyle demiş:

- Baban ağır hasta, hemen gelecekmişsin.

Nurılla; "Tamam tamam" demiş ama yine gitmemiş. Ertesi gün bir kişi daha gelmiş:

- Baban öldü, demiş.

Nurılla bunu duyunca hemen eve gitmiş, babasının cenazesini kaldırmış ve hayır dağıtmış.

Günlerden bir gün Nurılla'nın evine hırsız girmiş. Hırsız, Nurılla'ya:

- Bana bin akçe vereceksin, demiş. Nurılla, hırsıza bin akçe verip göndermiş. Hırsızlar başka bir gün yine bin akçe istemiş, Nurılla bin akçe daha vermiş. Hırsızlar ondan her gün bin akçe almaya başlamış. Nurılla, babasından kalan paralar bitince hırsızlara; "Size artık ne vereceğim?" diye sormuş. Hırsızlar; "Ne olursa olsun bulup bize vereceksin!" demişler. Evleri, bahçeleri satmış, aldığı parayı hırsızlara vermiş. Sonunda elinde bir tek evi kalmış. Hırsızlara; "Bir tek evim kaldı, başka hiçbir şeyim kalmadı" demiş. Hırsızlar,

Nurılla'yı bayılana kadar dövmüşler, sonra da evinin kapısına atmışlar. Zavallı Nurılla bir süre sonra kendine geldiğinde kapının önünde yattığını fark etmiş. Sürünerek evine girmiş. Hanımı onu o halde görünce, ağlayarak:

- Sana ne oldu böyle, ne suç işledin, diye sormuş.

Nurılla iki üç gün dinlendikten sonra düzelmiş. Nurılla çalışmak için işçi pazarına gitmiş ama geç saatlere kadar beklese de kimse işçi tutmaya gelmemiş. Ertesi gün işçi pazarına tekrar gitmiş, ama o günde kimse işçi tutmaya gelmemiş. Nurılla üçüncü gün işçi pazarının bir kenarında otururken yanına yaşlı bir adam gelmiş. Adam, ona:

- Oğlum, işçi olarak çalışır mısın, diye sormuş.

Nurılla:

- Evet baba, çalışırım, diye cevap vermiş.

Adam:

- Yevmiye ne kadar vereyim oğlum, diye sormuş.

Nurılla:

- Sen bilirsin, ne kadar verirsen ver. Hatta beni aç bıraksan da olur, ama evime giderken bir ekmek verirsen oğluma götürürüm, demiş.

Yaşlı adam bunu kabul etmiş. Onu götürüp çalıştırmaya başlamış. Yaşlı adam, akşam olunca Nurılla'nın karnını doyurmuş ve eve götürmesi için de on tane ekmek vermiş. Nurılla koşarak evine gitmiş. Evine gittiğinde, hanımı; "Baban şimdi ekmek getirecek" diyerek, oğlunu avutuyormuş. Oğullarının, babasının getirdiği ekmeği gördüğündeki mutluluğu onları da çok sevindirmiş. Nurılla ertesi gün yaşlı adamın yanına erkenden gidip çalışmaya başlamış. Nurılla yirmi gün bu şekilde çalışmış. Zengin adam bir gün:

- Biz yarın sabah ticaret yapmak için Kale şehrine gideceğiz. Birlikte gideceğimiz zenginlerin kölesi var, benim yok. Benimle gelirsen, sana ne kadar para vereyim, demiş.

Nurılla:

- Sen bilirsin, kaç para verirsen ver, demiş.

Zengin adam; "Bu iş için sana yüz akçe, çocukların için yiyecek erzak ve yüz akçe vereyim" demiş. Nurılla, zengin adamın bu teklifini kabul etmiş. Adamın verdiği yiyecek erzakları eşeğe yüklemiş ve evine gitmiş. Çocuklarına; "Ben altı ay sonra geleceğim. O zamana kadar bunları yiyin" demiş.

Nurılla ertesi gün erkenden evden çıkıp gitmiş. Hanımı, evdeki erzakları bir kenara koymuş ve birilerinin yanında çalışarak gün geçirmiş. Nurılla, zenginlerle birlikte Kale'ye doğru yol almaya başlamış. Bir çöle vardıklarında suları ve yiyecekleri bitmiş. Orada bir mağara varmış. Tüccarların maksadı, oraya varıp mağaradan çıkan sudan almakmış. Oraya varmışlar ama mağaradan su çıkmıyormuş.

Tüccarlar su almaları için esirlerini mağaranın içine göndermişler ama mağaraya giren hiçbir esir geri dönmemiş. Sıra Nurılla'ya gelmiş. Nurılla'nın patronu:

- Bu yiğit benim esirim değil, o yüzden içeri girmeye razı olup olmadığını soruyorum, demiş.

Nurılla razı olmuş ve mağaraya girmiş. Mağarada bir yere vardığında bir devin suyun başını kapatıp oturduğunu görmüş. İçeri giren adamların hepsini bu dev yiyormuş. Nurılla, devin yanına gitmiş ve ona selam vermiş. Dev, Nurılla'ya neden oraya geldiğini sormuş. Nurılla su almak için geldiğini ve pek çok adamın susuzluktan öldüğünü söylemiş. Dev, Hurulla'ya:

- Sana bir şey soracağım. Soruma cevap verirsen sana su veririm, demiş.

Devin karşısındaki suyun içinde bir kurbağa ve bir peri varmış. Peri, deve bakıp gülermiş, dev ona hiç bakmazmış. Kurbağa vıraklayınca, dev çok mutlu olup gülermiş. Dev, Nurılla'ya bunların hangisinin güzel olduğunu sormuş. Nurılla, deliden satın aldığı sözlerden birini söylemiş.

"Aşığa sevgili güzel, herkesin sevdiği kendine güzel" demiş. Dev, Nurılla'nın bu cevabını çok beğenmiş ve ona mükâfat olarak bir kandil vermiş. Nurılla mağaradan sağ salim dışarı çıkmış. Onun arkasından su da şarıldayarak akmaya başlamış. Tüccarların hepsi çok mutlu olmuş ve Nurılla'ya hediyeler vermişler. Nurılla orada kendisine yedi tane deve satın almış. Dev, Nurılla ile konuşurken ona; "Tüccarlar başka şeyler alsa da sen sadece karabiber al. Çünkü sizin gittiğiniz şehirde veba var, vebalılar karabiberden birer birer yalarlarsa iyileşirler" demiş. Kervan tekrar yola çıkmış. Bir şehre vardıklarında küçük bir çocuğun elinde bir kediyi tutarak oturduğunu görmüşler. Nurılla, çocuğa; "Bu nedir?" diye sormuş. Çocuk; "Bu kaplan olacak" demiş. Nurılla, kediyi bir akçeye satın almış. Tüccarlar birkaç gün yol aldıktan sonra, bir barakaya varmışlar ve orada konaklamışlar. Orada çok fazla fare varmış, fareler bunların bütün çuvallarını kemirip delik deşik etmişler. Nurılla, "kaplanını" farelerin üstüne salınca farelerin hepsi kaçıp gitmiş. Tüccarlar farelerden kurtuldukları için çok sevinmişler ve Nurılla'ya para vermişler. Nurılla, tüccarlar gibi kırk tane deve sahibi olmuş. Şehre vardıktan sonra o bütün mallarını satmış. Devin verdiği elmas kandili de satılığa çıkarmış ama ona hiç müşteri çıkmamış, çünkü kandil çok değerliymiş. Adamlar:

- Bu kandili padişaha sat, demişler. Nurılla, padişahın huzuruna çıkmış. Padişah kandilin fiyatını sormuş, Nurılla; "Siz bilirsiniz, ne kadar verirseniz verin!" demiş. Kandil çok değerli olduğu için, vezirlerden biri padişaha; "Bu yiğidi öldürtüp, kandili alalım" diye akıl vermiş. Padişah; "Nasıl öldürteceğiz" diye sormuş. Vezir:

- Yiğidi sabah erkenden bağa gönderelim. Bahçıvana da; "Sabahleyin bağa ilk gelen kişiyi öldür" diyelim. Böylece ondan kurtulalım, demiş. Sabahleyin tan atmış padişah, Nurılla'dan bağa gidip bir sepet üzüm getirmesini istemiş. Nurılla bağa giderken bu şehirde tanıştığı arkadaşları onu çay içmeye çağırmış. Nurılla, bir işi olduğunu söylese de arkadaşları onu bırakmamış. Nurılla'nın aklına, delinin "Sabahki nasibini geri çevirme" sözü gelmiş ve arkadaşlarının yanına oturup çay içmiş. O sırada padişahın kendi adamlarından biri bağa gitmiş. Bahçıvan gelen ilk kişi olduğu için adamın başını kesmiş. Nurılla, o adamdan sonra bağa gitmiş, bahçıvan ona bir sepet üzüm verip göndermiş. Nurılla, padişahın verdiği görevi yerine getirmiş ve saraya dönmüş. Padişah buna çok

şaşırmış ve kendi kendine; "Allah öldürmek istemeyince bizim bunun canına kastetmemiz boşuna" diye düşünmüş. Nurılla, arkadaşlarının yanına gidip bütün mallarını satmış. Bütün tüccarlar kendi memleketlerine dönmeye başlamış.

Nurılla, o zengin adamın verdiği bin akçeyi ve kediyi kendi patronuyla ailesine göndermiş. Kendisi ise, kırk deve yükü mal ile başka şehre gitmiş. Tüccarlar altı ay yol aldıktan sonra kendi memleketlerine varmışlar. Zengin adam, Nurılla'nın gönderdiği bin akçeyi onun hanımına, kediyi de oğluna vermiş. Onlara, Nurılla'nın kırk deveye karabiber yükleyip başka bir şehre gittiğini ve sekiz yıl sonra döneceğini söylemiş. O yıl bunların memleketini fareler basmış. Fareler, değirmendeki bütün buğdayları ve çuvalları mahvetmiş. Adamlar, Nurılla'nın oğlunun "kaplanını" farelerin üstüne salmışlar. Bunun karşılığında onlara her bir değirmenden günlük beş paralık tahıl vermişler. Bir gün padişahın sarayını da fareler basmış. Padişah, Nurılla'nın oğluyla mukavele yapmış ve ona kedi hakkı için her gün bin akçe para ödemeye başlamış. Bunlar anne oğul çok zengin olmuşlar. Çok büyük bir konak yaptırıp etrafını yüksek duvarlarla çevirtmişler.

Şimdi sözü Nurılla'dan dinleyin:

Nurılla yola çıkıp devin söylediği şehre gelmiş. Orada gerçekten veba hastalığı varmış. Oradakiler, Nurılla'ya develerinde ne yüklü olduğunu sormuşlar. Nurılla veba ilacının yüklü olduğunu söylemiş. O, her bir karabiber tanesini bir altından satmaya başlamış. Böylece şehirdeki herkes vebadan kurtulmuş. Nurılla bu işten kırk deve yükü altın kazanmış. Orada bir yıl daha durmuş, on tane esir almış ve kendi memleketine doğru yola çıkmış. Dört yıl yol aldıktan sonra bir gece yarısı evine varmış. Evi çok değiştiği için evini tanıyamamış. Evinin yanında bir karaağaç varmış, o karaağaçtan evinin orası olduğunu anlamış. Karaağacı geçtikten sonra evine varmış. Evine girdiğinde hanımının karşısında bir yiğidin uyuduğunu görmüş. Nurılla önce bu yiğidi öldürmek istemiş, sonra yiğidin kim olduğunu öğreneyim diye düşünmüş ve hanımını uyandırmış. O yiğidin kendi oğlu olduğunu öğrenmiş. O sırada yiğit de uyanmış. Nurılla, hanımı ve oğluyla kucaklaşıp, hal hatır sormuş. Hanımı yeni eve bir deve ahırı da yaptırmışmış. Nurılla develeri ahıra götürüp yükleri indirmiş. Hep beraber huzurlu bir hayat yaşayıp murat ve maksatlarına ermişler.

44. Üç Bahadır Kardeş (Üç Ağayni Batırlar)

Bir varmış bir yokmuş, bir zamanlar bir adam varmış. O adam ne zengin, ne de fakirmiş. Onun üç tane oğlu varmış, oğullarının üçü de okumuş, iyiyi kötüyü bilen, yüzleri ay gibi, kendileri tay gibi, kötülerle görüşmeyen ve kötü yerlerde durmayan kişilermiş. Oğlanların en büyüğü yirmi bir, ortancası, on sekiz, küçüğü ise on altı yaşındaymış.

Babaları bir gün bunları yanına çağırmış, her birinin alnını sıvazlamış ve onlara:

- Oğullarım, ben zengin biri değilim, benden kalacak olan mal mülk geçinmeniz için size yetmez, benden daha fazla bir şey beklemeyin. Ben öldükten sonra kötü duruma düşmeyin diye üçünüzü de okuttum. Her birinize güzel ad koydum, sizi büyüttüm ve

düğünlerinizi yaptım. Bununla beraber sizi yetiştirirken üç şeye dikkat ettim. Birincisi, üçünüzü de sapsağlam yetiştirdim, kuvvetli oldunuz. İkincisi sizi silahla tanıştırdım, silah kullanmada usta oldunuz. Üçüncüsü ise size korkmamayı öğrettim, üçünüz de korkak değil, bahadır oldunuz. Size üç şey daha söyleyeceğim, beni iyi dinleyin ve söyleyeceklerimi aklınızdan çıkarmayın. Doğru olun, huzurlu olursunuz. Kendinizi övmeyin, utanmazsınız. Tembel olmayın, bahtsız olmazsınız. Söylediklerimin dışındakilere artık kendiniz karar verin. Yağız tayı, doru tayı ve kır tayı eyerleyip hazırladım. Heybelerinize bir haftalık yiyecek doldurdum. Nasibinizi yolda bulup almak için dünyayı görmek için yola çıkın, dünyayı görmeden yaşadığınız dünyanın insanı olamazsınız. Talih kuşunu yakalamak için talih avına çıkın. Yolunuz açık olsun oğullarım, demiş.

Oğulları çok sevinmişler, yolculuk için hazırlık yapmışlar ve ertesi gün seher vakti yola çıkmışlar. Üç kardeş bütün gün yol almışlar ve çok uzağa gitmişler. Akşam namazı vaktinde bir yere gelmişler. Gece yol almanın uygun olamayacağını düşünmüşler ve orada kalmaya karar vermişler. Atlarından inip biraz dinlenmişler. Yemek yemişler ve yatmadan önce; "Burası çalılık bir yer ve üçümüz de çok yorgunuz, derin uyursak iyi olmaz. Gece üçümüz sırayla nöbet tutalım" demişler.

Önce büyük oğlan nöbet tutmuş, diğer iki kardeş uyumuş. Yaktıkları ateş titreyip duruyormuş. Oğlan biraz elindeki silahla oynamış, etraftaki ağaçlara bakınmış. Ortalık çok sessizmiş, çıt çıkmıyormuş ve her şey uyuyormuş. Gece aydınlıkmış. Bir ara çalılıkların arasından bir şeyin sesi duyulmuş. Oğlan hiç korkmadan silahlarını hazırlayarak beklemeye başlamış.

Oğlanların konakladığı çalılığın diğer tarafında bir aslan yaşıyormuş. Orada hiç kimse durmaz, hatta diğer hayvanlar bile oraya gitmeye korkarmış. Aslan, oğlanların kokusunu almış, onları yemek için yavaş yavaş yuvasından çıkmış ve onların bulunduğu yere doğru gelmiş. Büyük bahadır, aslanı öldüreceğinden emin olduğu halde; "Kardeşlerim rahatsız olmasın" diye düşünmüş ve çalılığın diğer tarafına kaçmış. Aslan onu kovalamış. Büyük bahadır bir yere saklanmış, aslan gelince kılıçla vurmuş ve onu arkasından yaralamış. Aslan bahadırın üstüne atlamış, bahadır kendini sol tarafa atmış.

Oğlan, aslanın sağ tarafına vurmuş, aslan bütün gücünü toplayarak, bahadırın üstüne atlamış. Bahadır tekrar kendini sol tarafa atmış ve kılıcını aslanın başına vurmuş, aslan bir anda yere yıkılmış. Kılıcını bir defa daha sallayıp aslanı öldürmüş. Bahadır, aslanın üstüne çıkmış ve aslanın derisinden bir kemerlik parça keserek almış. Deriyi sıkıca beline sarmış ve hiçbir şey olmamış gibi tekrar kardeşlerinin yanına giderek oturmaya devam etmiş.

Nöbet tutma sırası ortanca oğlana gelmiş, o nöbet tutarken hiçbir şey olmamış. Sıra küçük oğlana gelmiş, küçük oğlan da tan atıncaya kadar nöbet tutmuş, o nöbetteyken de hiçbir şey olmamış. Oğlanların dışarıdaki ilk geceleri böyle geçmiş. Sabahleyin erkenden tekrar yola düşmüşler. Geç saatlere kadar yol almışlar, yol alıp bol almışlar ve bir dağın yamacına varmışlar. Dağın sol tarafı çalılık bir yermiş. Ortada bir tek karakavak ağacı

varmış. Karakavağın dibinde bir pınar, pınarın yanında bir kerevet varmış. Dağın aşağısında da bir mağara varmış ve yılanlar padişahı Ejder Sultan o mağarada tek başına yaşarmış.

Bahadırlar orada konaklamaya karar vermişler. Atlarını bağlamışlar, atların önüne biraz kuru ot atmışlar, oradaki kerevete oturmuşlar ve biraz dinlenmişler. Yemeklerini yedikten sonra, uyumadan önce bir gece önceki gibi sırayla nöbet tutmuşlar. İlk nöbeti yine büyük oğlan tutmuş, ondan sonra nöbet sırası ortanca oğlana gelmiş. O gece de hava aydınlıkmış, ortalık çok sessizmiş. Bir ara dağın aşağısındaki mağaradan korkunç bir ses duyulmuş. Ortanca bahadır korkmadan sessizce beklemeye başlamış ama ağabeyi ile kardeşinin rahatsız olacağından endişelenmiş. Bir süre sonra mağaranın içinden başı küp gibi, uzunluğu sırık gibi olan bir şey sürünerek onlara doğru gelmeye başlamış. Ortanca bahadır kerevetten inmiş, çalılığın diğer tarafına doğru kaçmış. Orada insan olduğunu anlayıp mağaradan çıkan ejder ortanca bahadırın üstüne gitmiş. Bahadır kenara çekilmiş, bir anda ejder sultanın kuyruğuna kılıcıyla vurmuş ve onu yaralamış. Ejder Sultan dolanmış. Ortanca bahadır biraz beklemiş ve bu defa ejderin beline kılıç vurmuş. Daha ağır yaralanan ejderha hırıltılı bir ses çıkarmış, bahadır kılıcıyla ona bir darbe daha vurmuş ve işini bitirmiş. Ortanca bahadır, ejderhanın derisinden bir parça keserek beline bağlamış. Hiçbir şey olmamış gibi dönmüş ve kerevete oturmuş. Sırası gelince küçük bahadır nöbete kalkmış, ağabeyi uyumuş. Sabah olup tan atmış, bahadırlar uyanmış. Tekrar atlarına binerek yola çıkmışlar. O gün de çok yol almışlar. Dağları, çölleri ve kırları aşmışlar, güneş battığında bir tepeliğe varmışlar. O geceyi de orada geçirmek için durmuşlar. Atlarından inmişler ve biraz oturup dinlenmişler. Yemek yedikten sonra, büyük bahadır nöbet tutmuş, ondan sonra ortanca bahadır nöbet tutmuş, sıra küçük bahadıra gelmiş. Ağabeyleri uyuyan küçük bahadır tepelikte nöbet tutarken bir rüzgâr çıkmış ve ateşi söndürmüş. Ağabeylerinin karanlıkta uyumalarına üzülmüş. Ateş aramak için en tepeye çıkarak çevreye bakınmış. Batı tarafında, çok uzaklarda bir kıvılcım görmüş. Atına binmiş ve ateş almak için kıvılcımın parladığı yere doğru at sürmüş. Uzun süre yol aldıktan sonra, bozkırın ortasında bir kaleye rastlamış. Atından inip kalenin duvarlarının yanına gitmiş. Kalenin etrafı yedi kerpiç yüksekliğinde duvarla çevriliymiş ve bir tarafında da girişi varmış. Bahadır, atını dışarı bağlamış ve yavaşça içeri girmiş. Kalenin içindeki bahçenin bir tarafında onbir direkli kara bir otağ varmış. Otağın pencereleri kapalı, kapıları ise açıkmış. Küçük bahadır sessizce otağın yanına gitmiş ve pencere aralığından içeri bakmış. Otağın batı tarafında bir ocak varmış ve ocaktaki kazanda da şorva[679] kaynıyormuş. Her tarafı kapkara olan otağın içinde yirmi kadar adam oturuyormuş. Duvarlarda silahlar asılıymış, oturan adamların alınları ve gözleri dışarı çıkıkmış, yüzleri alacaymış ve bu adamların işi gücü kötülükmüş. Velhasıl, bahadır bunların yağmacı olduklarını ve orasının da talancı bir çetenin toplandığı yer olduğunu anlamış. Küçük bahadır; "Bunlara hiçbir şey yapmadan gidersem yiğitliğe yakışmaz. Bir yolunu bulup bunların hakkından gelmek lazım. Hileyle önce bunlara katılayım,

[679] Şorva: Et, soğan, patates ve başka sebzelerle hazırlanan sulu bir yemek.

zamanı gelince işlerini bitireyim" diye düşünmüş. Birkaç adım geri gitmiş ve otağa doğru koşmuş. Hırsızlar onun ayak seslerini işitince silahlarını ellerine almışlar. Küçük bahadır bir anda içeri girmiş. Selam vermiş, hepsine hal hatır sormuş ve diz çöküp oturmuş.

Hırsızlar çetesinin başına bakarak:

- Efendim, ben kulunuz falan şehirdenim, küçüklüğümden beri kendi kendime küçük hırsızlıklar yaparım, hırsızlıkta tecrübem var. Tek başına büyük bir vurgun yapmaya gücüm yetmediği için bir çeteye katılmak istiyorum. Cenabı âlinizin burada olduğunu işitince, gece gündüz yol aldım ve hizmetinize girmek için buraya geldim. Ümidim odur ki, yaşımın genç olduğunu düşünüp beni geri çevirmezsiniz, bilmediklerimi öğretmek için beni çetenize alırsınız. Pek çok şeyi iyi bilirim, özellikle çukur kazmada ve önden gidip haber getirmede ustayım. İşinize yarayacağımı ümit ediyorum, demiş ve iki kolunu göğsüne koyarak yalvarmış. Çetenin başı:

- Çok güzel, bize de senin gibi genç bir hırsız lazımdı. İyi ki buraya gelmişsin, çeteye alındın. Muradına erdin genç hırsız, demiş.

Küçük bahadır ayağa kalkıp ona teşekkür etmiş ve kendi kendine; "Muradıma erersem şanslıyım, söylediğin doğru çıksın, sizi kurbanlık koyunlar! Kasabınız ben olacağım" demiş.

Şorvadan küçük bahadıra da vermişler ve hep beraber karınlarını doyurmuşlar. Hırsızlar o gün padişahın hazinesini çalmak için orada toplanmışlar. Plan yaptıktan sonra atlarına binmişler, küçük bahadır da onlarla gitmiş. Aradan çok geçmeden hırsızlar şehre varmışlar ve sarayın arka tarafındaki bahçeye gitmişler. Atlarından inmişler, saraya nasıl gireceklerini konuşmuşlar. Önce küçük hırsızı duvardan içeri sokmaya, içeride herkes uyuyorsa birer birer duvardan içeri girmeye ve içeride toplanmaya karar vermişler. Küçük bahadıra; "Sen içeri girip bir bak, bize haber getir, sonra da duvarın üstünde durarak gözcülük yap" demişler. Hırsızlar, küçük bahadırı kaldırarak duvarın üstüne çıkarmışlar. O bir yolunu bulup aşağıya inmiş. Bahadır içeride biraz etrafa bakınmış, sonra da bir arabayı sessizce duvarın dibine yanaştırmış. Arabanın üstüne çıkmış, başını duvarın tepesinden çıkarmış ve hırsızlar; "İçerideki herkes uyuyor, ortam uygun" demiş. Hırsızların başı, diğer hırsızlara; "Ses çıkarmadan birer birer duvardan içeri girin!" diye emir vermiş. Birinci hırsız arabanın üstüne inmek için karnını duvara dayayıp başını içeri doğru eğince küçük bahadır elindeki kılıçla hırsızın boynuna vurmuş ve onu ikiye bölmüş. Hırsızların başı; "Biri daha girsin" demiş. Küçük bahadır içeri giren her hırsızın boynuna kılıcıyla vurmuş. Sözün kısası, küçük bahadır bütün hırsızların kellesini bu şekilde kesip hepsini öldürmüş. Sonra kılıcını temizleyip kınına sokmuş ve saraya doğru gitmiş. Sarayın dış kapısındaki nöbetçi uyuyormuş. Onun önünden sessizce geçerek kapıyı açmış ve içeri girmiş. Saray çok büyükmüş ve üç tarafında üç tane kapı varmış. Karşıdaki kapının önünde duran muhafız uyuyormuş, bahadır büyük bir dikkatle muhafızın elindeki anahtarı almış. Hiç ses çıkarmadan anahtarı kilide sokup kapıyı açmış. Kapıdan içeri girince iç saraya gelmiş. Orada da üç tane kapı varmış, o bölmede on tane güzel hizmetçi kız varmış ve kızların

hepsi uyuyormuş. Bahadır onların önünden öyle ustalıkla geçmiş ki, kızların hiç biri onun geçtiğini fark etmemiş. Kapıyı açıp birinci odaya girmiş, odanın duvarlarında çok güzel süsler asılıymış. Odanın içinde kıpkırmızı çiçekler varmış ve her yer ipekten eşyalarla döşeliymiş. Gül yüzlü hizmetçi kızların ortasında duran gümüş karyolada beyazlara bürünmüş bir kız, ay gibi yüzünü, titreyip duran kandil ışığına dönmüş uyuyormuş.

Bahadır yavaşça kızın yanına gitmiş ve kendi kendine; "Sen büyük ağabeyimin talih kuşusun" demiş. Sonra kızın parmağındaki altın yüzüğü çıkarıp cebine koymuş. Odadan çıkıp tekrar iç saraya gelmiş. Kendi kendine; "Şimdi ikinci odaya gireyim, bakalım orada ne sırlar var" deyip ikinci odaya girmiş. İkinci oda da ipek eşyalarla döşeliymiş ve duvarlar çeşit çeşit kuşların resimleriyle işlenmişmiş. On tane hizmetçi kızın ortasındaki gümüş karyolada on sekiz yaşlarında bir kız yatıyormuş. Kız o kadar güzelmiş ki, ay ile güneş bu kız bana benziyor diye kavga edermiş. Kız, ipekten beyaz çarşaflara bürünmüş, titreyip duran kandilin ışığını seyreder gibi uyuyormuş. Küçük bahadır tekrar kendi kendine; "Sen ortanca ağabeyimin talih kuşusun, ayağını bağlayıp gideyim" demiş ve kızın bileziğini çıkararak cebine koymuş. Geri dönmüş ve tekrar iç saraya gelmiş.

"Şimdi üçüncü odaya girmek lazım" diye düşünmüş ve sol taraftaki odanın kapısını açarak içeri girmiş. O odada da çok güzel eşyalar varmış. Duvarlar kıpkızıl ipekle kaplanmış, ipek halıların üstünde ipek kumaşlardan yapılmış minderler varmış. On altı yaşlarındaki on altı hizmetçi kızın etrafını çevrelediği gümüş karyolada bir kız yatıyormuş. Kız, altın şamdanda titreyip duran ışıkla sanki oynuyormuş gibi uyuyormuş. Beyaz narin bedeni, ipekten beyaz çarşaflara sarınmış uyuyan on altı yaşlarındaki kıza, çoban yıldızı hizmet etmeye hazırmış. Kız için güneş gül derer, ay ise elma atarmış. Kız o kadar güzelmiş ki, onun insan olduğuna kimse inanmazmış.

Küçük bahadır kendi kendine; "Benim talih kuşum da sen olmalısın" demiş ve kızın sağ kulağındaki küpeyi sessizce çıkarıp cebine koymuş. Bahadır odadan çıkmış ve tekrar iç saraya dönmüş.

Bu üç kız padişahın kızlarıymış. Küçük bahadır içeri girdiği yolu takip ederek tekrar nöbetçinin yanına gitmiş. Nöbetçi hala uyuyormuş. Küçük bahadır kapıyı kilitlemiş, anahtarı yine nöbetçinin eline bırakmış ve oradan geçmiş. Kerpiç duvardan atlayarak dış bahçeye çıkmış, ateşi almış, atına binmiş ve ağabeylerinin yanına dönmüş. Ağabeyleri hala uyuyormuş. Ateşi yerine koymuş ve oturup kamçısıyla oynamaya başlamış. Tan atınca ağabeyleri uyanmış. Kardeşlerine o nöbet tutarken bir şey olup olmadığını sormuşlar. Küçük bahadır, ağabeylerine; "Her şey yolunda, hiçbir şey olmadı" diye cevap vermiş. Bahadırlar yemeklerini yiyip atlarını hazırlamışlar ve tekrar yola düşmüşler. Bir süre sonra şehre varmışlar. Atlarını bir yere bağladıktan sonra yüksekçe bir tepeye çıkmışlar ve şehri seyretmeye başlamışlar. Gece sarayda olanlar şehirde duyulmaya başlanmış. Şehirdekileri gece olanlardan haberdar etmek için çıkan tellal şöyle bağırıyormuş:

- Dün gece, yirmi adam kafaları kesilmiş bir şekilde sarayın bahçesinde bulundu ve iç sarayın en mahrem yerlerindeki altın ziynetler kayboldu. Padişahımız bunları yapan

kişinin bulunması için şehirdeki herkesten yardım istiyor. Şehrimizde böyle şeyler yapacak kimse bulunmadığını bildiği için kimin avlusunda dışarıdan gelen yabancılar varsa onların derhal saraya getirilmesini emrediyor. Bunun üzerine üç bahadırın oturup şehri seyrettikleri yerin sahibi, onlardan saraya gitmelerini istemiş.

Bahadırlar yürüyerek saraya gitmişler. Padişah onların yabancı olduğunu anlamış ve üçünü de özel olarak hazırlanmış bir odaya götürtmüş. Şehirde başka yabancı olmadığı için padişah, vezirinden onlara dikkat etmesini ve bu işle alakaları olup olmadığını öğrenmesini istemiş. Vezir; "Bunlara doğrudan sorarsak büyük bir ihtimalle söylemezler. İyisi mi bunları kendi halinde bırakıp kendi aralarındaki konuşmalarını gizlice dinleyelim, o zaman ne olup bittiğini anlarız" diye düşünmüş. Bahadırların bulunduğu odada onlardan başka hiç kimse yokmuş. Bir ara önlerine sofra kurulmuş ve sofra çeşit çeşit yiyeceklerle donatılmış. Padişah ile vezir yan odadan onları sessizce dinlemeye başlamış. Biraz sonra üç bahadır kendi aralarında konuşmaya başlamış. Büyük bahadır sofradaki yiyecekleri göstererek:

- Yemekteki et kuzu eti ama bu kuzu bir köpeği emerek büyümüş, demiş.

Ortanca bahadır:

- Doğru söylüyorsun, padişah dediğin köpek eti bile yer. Seçerek yemek fakirin işi, padişahlar koyun mu bakar ki? Benim de bir şey dikkatimi çekti, şu pekmezden insan kokusu geliyor, pekmeze insan kanı karışmış olmalı, demiş.

Küçük bahadır:

- Doğrudur, padişahlık hunharlık demektir. İçinde kan olması muhtemeldir. Kötü birinin kanıysa tamam da, ya suçsuz birinin kanıysa? Ben de bir şeye dikkat ettim, şu ekmeği dizen kişinin babası fırıncı olmalı çünkü ekmekleri fırıncılar gibi dizmiş.

Büyük bahadır:

- Öyle olmalı, padişah bizi buraya gece sarayda olanlar için çağırttırdı. Bizi sorguladıklarında ne diyeceğiz, diye sormuş.

Ortanca bahadır:

- Tabii ki yalan söylemeyeceğiz, o işi biz yapmış olsaydık doğruyu söylememiz gerekirdi, demiş.

Küçük bahadır:

- Üç günlük yolda başımıza gelenleri anlatmanın zamanı geldi, demiş.

Büyük bahadır, ilk gece bir aslan öldürdüğünü söylemiş ve ondan kesip aldığı deri parçasını çıkarıp ortaya koymuş. Ortanca bahadır yolculuğun ikinci gecesi başından geçenleri anlatıp, öldürdüğü ejderden kestiği deri parçasını ortaya koymuş. Küçük bahadır da üçüncü gece olanları anlatarak aldığı şeyleri ortaya koymuş. Yan odadan onları dinleyen padişah ile vezir olan biten her şeyi anlamış ama et, pekmez ve ekmek hakkında söylediklerini araştırmak için önce koyun çobanını çağırtmışlar. Padişah, çobana:

- Doğru söyle! Dün etinden yemek yapılan kuzunun annesi köpek miydi, diye sormuş.

Çoban:

- Bir kaşık kanımı bağışlarsanız söylerim, demiş.

Padişah:

- Bağışladım doğruyu söyle, demiş.

Çoban:

- Kışın ortasında, bir koyun doğurdu ama daha sonra öldü. O sıralarda büyük köpeğim de doğurmuştu. Kuzuya acıdım ve onu aç bırakmaya yüreğim elvermedi, o nedenle kuzuyu, köpekten emzirerek büyüttüm. O sırada elimde başka kuzu olmadığı için onu size gönderdim, demiş.

Padişah, sonra bahçıvanı çağırtmış ve ona:

- Doğruyu söyle pekmezin içine insan kanı karıştırdın mı, diye sormuş.

Bahçıvan:

- Padişahım, bir şey oldu, bir kaşık kanımı bağışlarsanız anlatayım, demiş.

Padişah:

- Bağışladım, anlat, demiş.

Bahçıvan:

- Geçen yaz, bir adam her gece bağdaki üzümleri çalmaya başladı. Sizin için ayırdığım en güzel üzümleri de çalmaya başladı. Bir gün hırsızı yakalarsam onu öldürüp asmanın dibine gömmeye yemin ettim. Bir gece bağda beklemeye başladım, hırsız o gece de geldi. Onu yakalayıp büyük bir tokmakla başına vurdum, hırsızın başından oluk oluk kan aktı ve adam öldü. Bunu hiç kimse bilmiyor. Asmanın dibine bir çukur kazdım ve hırsızın cesedini oraya gömdüm. Asma bir yıl sonra daha da güçlendi ve o kadar çok üzüm verdi ki, asmadaki üzümler yapraklardan daha fazlaydı. Fakat tadı biraz değişti. Ben o yüzden o asmanın üzümlerinden size göndermedim, üzümlerin hepsini pekmez yaptım, demiş.

Ekmekleri padişahın kendisi dizmişmiş, padişahın babası fırıncıymış. Padişah olanların aslını öğrendikten sonra bahadırların zekâsına hayran kalmış. Üç kardeşin bulunduğu odaya girip selam vermiş ve hiçbir şey sormadan onlara:

- Sizin söylediklerinizin hepsi doğru çıktı, ben sizi çok sevdim. Bahadır misafirler size söyleyeceğim bir şey var, eğer izin verirseniz söyleyeyim, demiş.

Büyük bahadır:

- Söyleyeceğiniz şey bize uygunsa kabul ederiz, söyleyin, demiş.

Padişah:

- Benim üç tane kızım var, hiç oğlum yok. Yarın şehirdeki herkesi düğüne çağırsam, kırk gün ziyafet verip sizi kızlarımla evlendirsem, benim oğullarım olup burada kalır mısınız, demiş.

Büyük bahadır:

- Tamam, güzel söylüyorsunuz, ama bizim de bir şartımız var. Biz bir padişahın çocukları değiliz, babamız zengin biri de değil. Sizin bunca malınız mülkünüz padişahlıktan kazanılmış. Biz el emeğiyle büyütüldük, yurdumuz aynı olsa da terbiyemiz faklı, bu iş nasıl olacak, demiş.

Padişah:

- Ben bir iklimin padişahıyım, ama babanız da sizi çalışarak büyütmüş ve sizin gibi bahadırları yetiştirmiş. Onun benden ne eksiği var, tam tersine benden fazlası bile vardır. Terbiyenize karşılık, dünyadaki pek çok padişahın âşık olup evlenmek istediği kızların babası kızlarını size vermek istiyor, demiş.

Bahadırlar kızlarla evlenmeyi kabul etmiş. Şehirde kırk gün kırk gece düğün olmuş ve bahadırlar padişahın kızlarıyla evlenmiş. Kızlar kaybettikleri altınlarla beraber elmasları da almışlar. İyi yetişmiş olmalarının karşılığı olarak bahadırların başına talih kuşu konmuş. Kızlarla bahadırlar sarmaş dolaş olmuşlar.

Padişah, üç damadının arasında en çok küçük bahadırı severmiş. Günlerden bir gün padişah serin bir yerde uyuyormuş. Yandaki arıktan bir yılan çıkmış, yılan tam padişahı sokacakken küçük bahadır aniden ortaya çıkmış, belindeki kılcı çıkarmış ve yılanı ikiye bölmüş. Bahadır kılıcını kınına sokarken padişah uyanmış. Padişah; "Kızımı verdiğime kanaat etmeyip beni öldürerek padişah olmak istiyormuş" diye düşünmüş ve ondan şüphelenmeye başlamış. Vezir uzun süredir bahadırlara husumet besliyormuş ve onlara kötülük etmek için uygun bir zamanı bekliyormuş. Bu durum onun için çok iyi bir bahane olmuş.

Vezir, padişaha:

- Bu kadar değerli kızlarınızı bana hiç danışmadan iyi terbiye almışlar diyerek yabancılara verdiniz. İşte şimdi gerçek yüzleri ortaya çıktı. En çok sevdiğiniz damadınız sizi öldürmek istemiş. Uygun bir zamanda başka bir hileyle sizi öldürür, demiş.

Padişah, vezirin bu sözlerine inanarak:

- Zindana atılsın, diye emir vermiş.

Küçük bahadırı zindana atmışlar. Küçük bahadırın genç hanımı buna çok üzülmüş, çünkü o, bahadırı çok seviyormuş. Sürekli ağlamaktan küçük gelinin yüzü sararıp solmuş.

Kız bir gün ağlayarak babasının ayağının üstüne başını koymuş ve ondan eşini serbest bırakmasını istemiş. Padişah kızına hayır diyemeyip küçük bahadırı zindandan çıkarmış ve oraya getirtmiş. Eşini çok özelmiş olan kız, damadı kucaklamış, yüzünden öperek elini omzuna atmış ve ağlamaya başlamış. Padişah o sırada küçük bahadıra bakarak:

- Bahadır, sen bu kadar vefasız mısın? Görüyor musun, benim kızım seni ne kadar çok seviyor. Kızımın sevgisine hiç aldırmadan, nasıl beni öldürmek istedin, demiş.

Küçük bahadır, hanımının boynuna attığı sağ elinin ucuyla onun narin çenesini okşamış, padişaha bakmış ve ona şöyle bir hikâye anlatmış:

Bir zamanlar bir padişah varmış ve onun çok sevdiği bir papağanı varmış. Padişah, papağanını o kadar çok severmiş ki, onu bir saat görmemeye bile dayanamazmış. Papağan da padişahı çok severmiş, daima tatlı sözler söyleyip padişahı mutlu edermiş. Bir gün papağan, padişaha:

- Benim Hindistan denen yurtta annem babam, ağabeyim kardeşim, ablam kız kardeşlerim var, kaderin cilvesiyle sizin mekânınıza geldim. Şükürler olsun ki, aklım,

idrakim, güzel huyum ve tatlı dilim sayesinde sizinle sohbet arkadaşı oldum. Şimdi sizden beni kafesten çıkarmanızı ve yirmi gün izin vermenizi istiyorum. Altı günde gitsem, altı günde gelsem, ailem ile hasret gidermek için de bir hafta bana yeter, demiş.

Padişah:

- Olmaz, sana izin verirsem bir daha geri dönmezsin, ben de seni özleyip çok üzülürüm, demiş.

Papağan:

- Hayır padişahım, sizin bana olan ilginiz benim yanlış bir şey yapmamı engeller. Ne olursa olsun söz vermek denen yüce bir şey var, verilen sözü tutmamak olmaz. Verilen sözü tutmamak çok kötü bir şey. Size söz veriyorum ve sözümde duracağım, demiş.

Padişah:

- Tamam o zaman, eğer çabucak gidip geleceksen sana iki hafta izin veriyorum, demiş.

Padişahtan on beş günlük izin alan papağan:

- Hoşça kalın, artık yola çıkma zamanı, demiş. Duvara konup padişahla vedalaşmış ve güneye doğru uçmaya başlamış. Padişah, papağanının arkasından baka kalmış. Padişah, papağanın geri geleceğine hiç ihtimal vermiyormuş.

Papağan altı günde memleketi Hindistan'a varmış ve ailesinin yanına gitmiş. Zavallı papağan çok mutlu olmuş, dağdan dağa, bağdan bağa, ağaçtan ağaca ve daldan dala sıçrayarak oynayıp gülmüş. Anne babasıyla hasret gidermiş, akrabalarına misafir olmuş ve üç günün nasıl geçtiğini anlamamış. Ertesi gün kafese ve tutsaklığa doğru uçması gerekiyormuş. Bir taraftan anne babasından ve kardeşlerinden ayrılmak ona çok zor gelmiş, fakat bir taraftan da verdiği söz ve verdiği sözü tutmamanın utancı varmış. Zavallı papağanın sevinci bitmiş, neşesi üzüntüye dönüşmüş ve kanatları solmuş. Memleketine bir daha gelir mi gelemez mi belli değilmiş. Papağanın bütün hısım akrabaları bir yere toplanmış. Hepsinin gözü üzgün papağanın üzerindeymiş. Ona, ne olursa olsun geri dönmemesi gerektiğini söylemişler.

Papağan onlara:

- Olmaz, geri dönmek için söz verdim, verdiğim sözü tutmamak olur mu, demiş.

Oradaki papağanlardan biri:

- Söz verdiğin padişahın insaflı olsaydı, seni üç yıl tutsak ettikten sonra sadece iki haftalığına izin verir miydi? Seni seviyormuş, sevdiğini kafeste tutmak olur mu? Sen dünyaya kafeste yaşamak için mi geldin? Bir kişinin hoşça vakit geçirmesi için özgürlüğünden vazgeçme! Padişah dediğinin gazabı merhametinden çok daha fazladır, padişah ile aslana yakın olmak akıl kârı değil, demiş.

Padişahın papağanı, akrabalarına:

- Hem özgürlüğümü kazanmam hem de verdiğim sözü tutmam için bana bir yol gösterin, demiş.

O sırada anne papağan şöyle demiş:

- Madem öyle, o zaman ben sana bir akıl vereyim. Bizim tarafta bir ağacın meyvesi var. O meyveden bir tane yiyen yaşlı adamlar gençleşerek yiğit gibi olurlar. Meyveden yaşlı kadınlar yerse yine kız gibi olur, eski hallerine dönerler. O ağacın meyvelerinden üç tanesini padişaha götür. Bu paha biçilmez meyveleri ona ver, karşılığında seni azat etmesini iste. Belki insafa gelip seni tamamen azat eder.

Bu fikir herkesin aklına yatmış. Hemen gidip ağacın meyvesinden üç tane getirmişler. Papağan oradakilerle vedalaşmış, meyveleri pençesiyle sıkıca tutmuş ve kuzeye doğru uçmaya başlamış. Akrabaları onun arkasından ümitsiz bir şekilde bakakalmışlar.

Papağan altı gün sonra padişahın sarayına varmış. Padişahla görüşmüş ve yanında getirdiği meyveleri ona vermiş ve meyvelerin özelliğini anlatmış. Padişah çok sevinmiş ve papağanı azat etmeye söz vermiş. Padişah, meyvelerin birini hanımına vermiş, ikisini de vezire göstermek için bir tabağa koymuş. Ertesi gün meyveleri vezire göstermiş ve meyvelerin özelliğini ona anlatmış. Vezir buna çok hasetlenmiş ve üzülmüş. Padişahın dikkatini başka yöne çekmek istemiş ve ona:

- Siz bu kuşun getirdiği şeyleri yemeyin önce bir tecrübe edip bakalım, dedikleri doğruy-sa yersiniz, demiş.

Padişah, vezirin söylediğinin doğru olduğunu düşünmüş ve meyveyi yememiş. Vezir uygun bir fırsatını bulup tabaktaki iki meyveye çok kuvvetli zehir sürmüş. Vezir bir gün sonra padişaha:

- Şimdi şu gençleştirme meyvesini bir tecrübe edelim, demiş.

Meyveleri denemek için zindandan iki kişiyi getirtmişler ve meyveleri onlara yedirtmişler. İki adam meyveyi yer yemez ölmüşler.

Vezir, padişaha bakarak:

- Meyveyi siz yemiş olsaydınız ne olurdu, diye sormuş.

Padişah:

- Ben de ölürdüm, diye cevap vermiş.

Bunun üzerine, zavallı papağanı kafesten almışlar ve başını gövdesinden koparmışlar. Bir gün padişah yaşlı bir adama çok kızmış ve onu öldürtmek istemiş. Yaşlı adama kalan son meyveyi yemesini emretmiş. Adam meyveyi yiyince ağaran saçları dökülmüş, dişleri tekrar çıkmış, gözleri parlamaya başlamış ve yaşlı adam yirmi yaşındaki delikanlılık haline geri dönüşmüş. Bunu gören padişah, vezirden şüphelenmiş, meyveleri koyduğu tabağa iyice bakmış ve tabağa zehir konulduğunu anlamış. Padişah, vezirini öldürtmüş. Padişah, zavallı papağanını suçsuz yere öldürttüğü çok üzülmüş ama iş işten geçmiş. Papağan, padişaha yakın olmanın "mükâfatını" böyle almış.

Küçük bahadır, padişaha bu hikâyeyi anlattıktan sonra:

- Şimdi ben size yaptığım iyiliği göstereyim demiş ve arıktan çıkan yılanı öldürdüğü gün olanları padişaha anlatmış. Arığın başında kılıcıyla ikiye böldüğü yılanı getirmiş ve padişaha göstermiş. Padişah küçük damadına yaptıklarından dolayı çok pişman olmuş ve küçük bahadırdan kendisini affetmesini istemiş.

Küçük bahadır:

- Efendim, şimdi bize izin verirseniz biz kendi yurdumuza dönsek, demiş.

Padişahın orada kalmaları için yalvarıp yakarmasına rağmen bahadırlar orada kalmayı kabul etmemişler ve padişaha:

- Biz sarayda yaşayamayız, bizler meslek sahibi olan, geçimimizi çalışarak ve emek harcayarak sağlayan insanlarız, demişler.

Padişah:

- O zaman kızlarım burada kalsın, demiş.

Padişahın kızları:

- Biz eşlerimizden ayrılmayız, izin verirseniz biz de eşlerimizle birlikte gitmek istiyoruz. Her yıl sizi görmeye geliriz, demişler.

Padişah buna çok şaşırmış ve gitmelerine izin vermek zorunda kalmış. Üç bahadır kardeşlerle hanımları eşyalarını toplamışlar ve yola çıkmışlar. Bahadır yiğitler evlerinden üç kişi çıkmışlar, aradan iki yıl geçtikten sonra hanımlarıyla birlikte altı kişi dönmüşler. Babaları zaten onlar için üç tane avlulu ev ve üç tane de bahçe hazırlamışmış. Evlerine gelince babalarıyla kucaklaşıp görüşmüşler ve babalarıyla hanımları tanıştırmışlar. Kardeş-lerin her biri kendileri için hazırlanan eve yerleşmiş. Kızlar, eşleriyle birlikte rahat bir hayat yaşayıp murat ve maksatlarına ermişler.

45. Ayaz (Ayaz)

Geçmiş zamanda Hundar Han adlı bir padişah yaşamış. Onun Melike adında bir hanımı varmış. Padişahın hanımından dokuz kızı olmuş ve hanımı tekrar hamile kalmış. Padişah bir gün hanımına:

- Ben seninle şu kadar yıl ömür geçirdim, hayatım ah vah ile geçti. Her hamile kalışında bu defa oğul doğuracak diye ümit ettim ama sen kız doğurdun. Bu sefer de kız doğurursan, seni öfkeyle öldürmemek için ava çıkacağım. Oğlan doğurursan bana haber gönder, eğer tekrar kız doğurursan hemen evi boşalt, demiş ve ava çıkmış.

O gece padişahın hanımı bir kız daha doğurmuş. Melike, yanındaki nine hatuna:

- Babası; “Tekrar kız doğurursan, ben avdan dönünceye kadar evi boşalt” demişti. Bebeği kundaklayıp bana ver, başımı alıp buralardan gideyim, demiş.

Yaşlı kadın şöyle demiş:

- Ey canım yavrum, böyle saltanatı ve şatafatı bırakıp gözlerinden yaş akıtıp nereye gideceksin? Sen benim sözümü dinle, on beş altın ile kızını bana ver. Buralarda beş altı tane hamile kadın var. Onlar, bana; “Nine, arada uğrayıp bir bakıver” demişti. O kadınlardan biri oğlan doğurduysa on beş altını verip kızını onun oğluyla değiştirip getiririm.

Melike buna çok sevinmiş, yaşlı kadına on beş altın vermiş:

- Allah’ım, şansıma onlardan biri oğlan doğurmuş olsun, demiş ve yaşlı kadını göndermiş.

Yaşlı kadın, bebeği ve on beş altını almış, biraz gittikten sonra, bir evin önünde durmuş ve kapıyı çalmış. Evden bir çocuk çıkmış:

- Ey nine, ne istiyorsun, diye sormuş.

Yaşlı kadın:

- Senin annen yüklüydü ve bana; "Arada uğrayıp bir bakıver" demişti. Annene bakmaya geldim, demiş.

Çocuk:

- Babam bir yere gitmişti, annem evde inleyip duruyor, iyi ki geldin, içeri gir, demiş.

Yaşlı kadın içeri girmiş, hamile kadın yattığı yerde kıvranıyormuş, yaşlı kadın ona bakmış. Kadın bir süre sonra bir oğlan doğurmuş. Yaşlı kadın ona:

- Ey yavrum, sen bir oğlan doğurdun. Bu kız padişahın kızı, sen on beş altını al oğlanı bana ver. Eşin geldiğinde ona kız doğurduğunu söylersin. Ben oğlunu götürüp padişahın hanımına vereceğim, demiş.

O kadının da dört tane oğlu varmış. Eşi; "Bir tane bile kız doğurmadın" deyip duruyormuş. Kadın çok sevinmiş, on beş altın ile kızı almış, oğlunu yaşlı kadına vermiş. Yaşlı kadın oğlanı koynuna saklayıp melikenin yanına gitmiş. Padişahın hanımı, oğlanı eline alınca çok sevinmiş ve hemen eşine haberci göndermiş.

Padişah melikenin oğlan doğurduğunu duyup haberi getiren kişiye muştuluk vermiş. Avdan hemen dönmüş; "Ben de oğlan görecekmişim" deyip çok mutlu olmuş ve kırk gün kırk gece eğlence düzenlemiş.

Oğlan üç yaşına girince sünnet düğünü yapmış. Altı yaşına girince büyük bir ziyafet vermiş ve çocuğu elinden tutarak okula götürmüş. Hocaya; "Eti senin, kemiği benim, çocuğu iyi okut" demiş.

Hoca kendi kendine; "Oğlanı döverek okutursam, kalbini kırarsam gidip babasına söyler. Padişah ölümüme hükmederse beni kim kurtarır?" diye düşünmüş. Çocuğu yedi kat minderin üstüne oturtup, izzet ve ikram ederek okutmaya başlamış.

Aradan bir ay geçtikten sonra padişah, oğluna:

- Oğlum, hocan nasıl, diye sormuş.

Oğlan:

- Ey baba, hocam beni çok seviyor, beni yedi kat mindere oturtup okutuyor, demiş. Padişah çocuğun söylediğini biraz düşünmüş ve:

- Oğlum o hocanın yanına bir daha gitme. O seni okutamaz, demiş. Ertesi gün oğlunu başka bir okula götürmüş. Padişahın oğlu o okula da biraz gitmiş. Aradan beş altı gün geçtikten sonra padişah, oğluna:

- Oğlum, bu hocan nasıl, diye sormuş.

Oğlan:

- Bu hoca diğer hocadan daha iyi, demiş.

Padişah:

- O zaman, bu hocaya da bir daha gitme, demiş.

Aradan üç dört gün geçtikten sonra, padişah sofra kurdurmuş, bir kâse para almış ve oğlunu başka bir hocanın dershanesine götürmüş. Hoca, padişaha:

- Diğer çocukları nasıl okutuyorsam, oğlunuzu da öyle okutacağım. İlim denilen şeye zorluklar çekerek sahip olunur. Bunu kabul ettiğine dair bir kâğıt verirsen oğlunuzu okuturum, yoksa okutmam, demiş.

Padişah kabul etmiş, oğlunu okula bırakıp gitmiş. Oğlan mektebe gitmek istemiyormuş ama babasından korkuyormuş, okula gidince de hocası onu kuru yere oturtup "çabuk çabuk oku" diye zorluyormuş.

Oğlan bu halde altı yıl okuyup on iki yaşına girmiş. Oğlan bir gün hocasını babasına şikâyet ederek:

- Hocanın oku diye sürekli zorlamasından sıkıldım, ben okuyacağım kadar okudum, bu kadar ilim bana yeter, demiş.

Padişah:

- Oğlum, hala küçüksün daha fazla okuman lazım, demiş.

Oğlan:

- Ben büyük bir molla oldum, bundan sonra ölsem de okumayacağım, demiş.

Padişah:

- Madem artık ben molla oldum diyorsun, okula gidip gitmeme kararı sende. Dünyada dört tane kötü şey var, şunları bana söylersen senin molla olduğuna inanırım, söyleyemezsen hocanın yanında okumaya devam edeceksin, demiş.

Oğlan okula gitmeyip; "Şu dört kötü şeyi öğrenip babama söylemezsem, hocadan kutrulamayacağım" diye düşünmüş. Tarlaya ovaya gitmiş, çift süren bir çiftçinin yanına giderek ona:

- Buraya gel, demiş.

Çiftçi:

- Sen kimsin, bana "buraya gel" demeye ne hakkın var, demiş.

Oğlan:

- Beni tanımıyor musun? Ben padişahın oğluyum, demiş.

Çiftçi:

- Padişahın oğluysan ne olmuş, neden bana "buraya gel" diyorsun, demiş.

Oğlan:

- Babam "Dünyada dört tane kötü şey var, bunları öğrenip gel" demişti. Onların birini buldum, kötü şeylerden biri sensin. Eğer iyi adam olsan, dümdüz yerin yüreğini yarıp tümsek kabartır mıydın, gel buraya, diyerek tehdit etmiş.

Çiftçi:

- Beni babanın karşısına götürme. Dünyadaki dört kötü şeyi ben sana söyleyeyim. Ama baban benim söylediğimi bilmesin. Baban; "Öğrendin mi, haydi söyle bakalım!" dediğinde, "Kuşların içinde çaylak kötü, hayvanların içinde katır kötü, çalılıkta domuz kötü, insanların budalası kötü" dersin, baban mutlu olur, demiş.

Oğlan bunları öğrenip babasının yanına gitmiş. Babası:

- Ey oğlum, neden geldin, diye sormuş.

Oğlan babasına şöyle demiş:

- Sizin sorduğunuz, dünyadaki dört kötü şeyi öğrenip geldim: Kuşların içinde çaylak kötü, hayvanların içinde katır kötü, çalılıkta domuz kötü, insanların budalası kötü.

Padişah:

- Oğlum, bu sözleri sana öğretenin kendisi kötü. Bunları sana kim öğrettiyse, yanındaki askerle birlikte gidin, o adamı buraya getirin, demiş ve oğlunu askerle birlikte göndermiş. Oğlan, askeri tarlaya götürmüş ve "İşte bu adam" diyerek çift süren adamı göstermiş. Asker, çiftçinin yanına gitmiş ve ona:

- Bu çocuğa söz öğrettiğin için padişah seni çağırıyor, demiş.

Çiftçi, askerle birlikte padişahın karşısına gitmiş. Padişah, çiftçiye:

- Bizim oğlana, o dört şeyi sen mi öğrettin, diye sormuş.

Çiftçi:

- Oğlunuz sordu, ben de söyledim, demiş.

Padişah:

- Senin adın ne, diye sormuş.

Çiftçi:

- Benim adım Ayaz, demiş.

Ey Ayaz, kendini bil, başkasını boş ver. Ben, okumayı bırakmasın diye ona kimsenin bilemeyeceği bir şey sormuştum. Meğer sen onu biliyormuşsun. Arada akıl danışılacak birine benziyorsun. Benim on tane vezirim var, seni de vezirim yapıyorum, demiş ve çiftçiyi vezir olarak yanına almış.

Padişah, oğluna:

- Oğlum, senin başkasından öğrendiğin şeyler dikkate alınmaz, sen okulu bırakma, demiş ve onu tekrar okula göndermiş.

Ayaz, padişahın veziri olmuş. Aradan üç dört ay geçtikten sonra, padişahın seyisi atını sulamak için yanında götürürken padişah kendi kendine; "Şu yeni veziri bir sınayayım" diye düşünmüş ve ona:

- Ayaz, bu at nasıl, onu beğendin mi, diye sormuş.

Ayaz:

- Atınız atmış, anası sığırmış, demiş.

Padişah:

- At demeni anladım da, anası sığır ne demek, diye sormuş.

O zaman Ayaz:

- Efendim, bu atı size kim getirdiyse, ona bir sorun bakalım. Bu atın anası da bir at mı, yoksa sığır mı o zaman anlarsınız, demiş.

Padişah hemen atı hediye eden adamı huzuruna getirtmiş ve ona:

- Bu atın anası da at mı, yoksa sığır mı, diye sormuş.

Atın sahibi şöyle demiş:

- Doğrusu, bu atın babası da anası da at ama anası bu atı doğurduktan üç dört gün sonra öldü. Tay anasından emmedi. Ne yapacağımı bilemedim, ona sığır sütü vererek bakmak zorunda kaldım. At büyüdükten sonra parasız kaldığım için atı satmaya karar verdim. Pazara götürdüm ama sonradan atı satmaya kıyamadım, getirip size hediye ettim. O zaman az çok bana bir şeyler vermiştiniz, ben de aldım, demiş.

Padişah, adamı göndermiş ve Ayaz'a:

- Bu atın sığır sütü içerek büyüdüğünü nasıl anladın, diye sormuş.

Ayaz:

- Seyisiniz atı arığa götürüp suladı. Atın su içerken burnunu bir bu tarafa bir o tarafa salladığını ve arka ayağını da arığa doğru salladığını görünce atlar böyle yapmaz diyerek, tahmin ettim, demiş.

Padişah, Avaz'ın verdiği bu cevaptan sonra, hazineciye dönerek:

- Hazineci, hazinedeki iki elmas kandili getirip Ayaz'ın önüne koy, demiş.

Hazineci elmas kandilleri getirip Ayaz'ın önüne koymuş. Padişah, Ayaz'a:

- Bunları sana vermek için getirtmedim, bunların hangisinin daha değerli olduğunu söyle bakalım, demiş.

Ayaz elmaslara bir süre baktıktan sonra, onların değersiz dediklerine daha değerli, değerli dediklerine ise değersiz demiş. Bunu duyan padişah sinirlenmiş ve ona:

- Ey Ayaz, işte şimdi yanıldın. Neden kızıl sarı olan ve parıldayan elmasa değersiz, değersiz elmasa değerli diyorsun, diye sormuş.

Ayaz:

- Ey padişah, kızmayın. Bu elmasın parıldamasının sebebi onun içinde bir kurt olmasıdır. Kurt elmasın içinde kıpırdayınca elmas parıldıyormuş gibi görünüyor, demiş.

Padişah vezirlerine:

- Bu elmasın içinde kurt olduğunu söylüyor, elması kırın bakacağım, demiş.

Vezirler birbirlerine bakarak, elması kırmaya yürekleri el vermeyip düşünürlerken Ayaz bir taş almış, taşla elmasın ortasına vurmuş ve elması ikiye bölmüş. Padişah elmasın içinden çıkan kurdu kendi gözleriyle görmüş ama elmasın kırılmasına üzülmüş ve Ayaz'a:

- Elması neden kırdın, demiş.

Ayaz:

- Elması ben kırmadım, vezirleriniz kırdı, demiş.

O zaman padişah:

- Elması sen kırdığın halde neden ben kırmadım, vezirlerin kırdı diyorsun, diye sormuş.

Ayaz:

- Efendim, ben kırdıysam sonuçta bir tane elması kırdım. Hiç olmazsa sizi kırmadım, bunlar sözünüzü dinlemeyip sizi kırdı, demiş. Padişah, bu sözlerinden sonra Ayaz'a;

"Çok yaşa Ayaz" demiş. Aradan birkaç gün geçtikten sonra, vezirlerin kıskançlığı tutmuş, Ayaz'ı kötü göstermek için padişaha:

- Daha dün gelen vezirinizi bizden üstün tutuyorsunuz, biz onun bilgisini sınayacağız, demişler.

Padişah:

- Nasıl sınamak istiyorsanız sınayın, demiş.

Vezirler, Ayaz'ın sürekli oturduğu minderin altına bir kâğıt koymuşlar, aralarında şakalaşıp gülerlerken Ayaz içeri girip mindere oturmuş ama oradaki hiç kimseyle konuşmadan sessizce oturuyormuş. Padişah bunu görünce:

- Ne oldu, canın neden sıkkın, diye sormuş.

Ayaz:

- Bilmiyorum, yer soğan kabuğu kadar havaya mı yükseldi, yoksa gök mü birazcık alçaldı diye düşünüyorum, demiş.

O zaman vezirler:

- Efendim, artık sizin yanınızda Ayaz dursun, biz durmayacağız, demişler.

Padişah:

- Benim işim sadece Ayaz ile bitmez. Eğer siz Ayaz yüzünden huzursuz oluyorsanız, Ayaz'ın vezirim olmasından vazgeçerim, demiş.

Padişah, vezirlerinin gönlü olsun diye Ayaz'ı zindana attırmış.

Bir sabah vezirler padişaha selam vermek için yanına gitmişler, padişah sırtüstü yatıyormuş. O, vezirlere bakmadan:

- Getirin, demiş.

Vezirleri neyi getireceklerini anlayamamışlar. Üç gün düşünmüşler, sonunda Ayaz'ın yattığı zindana giderek Ayaz'ı çağırtmışlar. Ayaz zindanda:

- Kimsiniz, diye sormuş.

Vezirler:

- Biz padişahın vezirleriyiz. Padişah bize "getirin" dedi, ama neyi getireceğimizi söylemedi. Biz üç gündür neyi götüreceğimizi bilmediğimiz için onun huzuruna çıkamıyoruz. Padişaha neyi götürelim diye sana sormaya geldik, demişler.

Ayaz:

- Padişah yere bakarak mı "getirin" dedi, yoksa havaya bakarak mı "getirin" dedi, diye sormuş.

Vezirler:

- Sırtüstü yatarken evin tavanına bakarak söyledi, demişler.

Ayaz:

- Sırtüstü yatarken evin tavanında bakarak söylediyse, bir marangoz, bir boyacı, bir sıvacı ve bir de berber götürün ama bunu benim söylediğimi padişah bilmesin, demiş.

Vezirler, Ayaz'ın söylediği dört ustayı padişahın huzuruna çıkarmışlar. Ustalar padişahın önünde saygıyla eğilmişler.

Padişah, onlara:

- Siz kimsiniz, diye sormuş.

Ustalardan biri:

- Efendim bizi vezirleriniz buraya getirdi. Bizim birimiz marangoz, birimiz boyacı, birimiz sıvacı, birimiz de berber, demiş.

Padişah:

- Bu evin ağaç kirişleri eğilmiş, marangoz, sen bu eğri kirişleri düzgünleriyle değiştir. Boyacı, sen o kirişleri boya. Sıvacı, sen eğri büğrü olan yerleri güzelce sıva. Berber, sen de bu üçü işlerini bitirinceye kadar benim saçımı kes, demiş.

Ustalar işlerini bitirip gittikten sonra, padişah vezirlerinin yanına gitmiş ve onlara:

- Buraya bu ustaları getirmeniz için size kim akıl verdi, doğru söyleyin, demiş.

Vezirler:

- Efendim, ustaları buraya getirmeyi biz akıl ettik, demişler.

Padişah:

- Doğru söyleyin, sizin bunu akıl etmeniz için kırk fırın daha ekmek yemeniz lazım, demiş ve şöyle devam etmiş: Bunu size Ayaz söylemiştir, siz bunu düşünemezsiniz, demiş.

Vezirler:

- Doğru şahım, Ayaz bize akıl verdi. "Benim söylediğimi padişah bilmesin" dediği için, size söylemedik, demişler.

Padişah:

- O zaman Ayaz'ı zindandan çıkarıp serbest bırakın o sizin ekmeğinizi yemiyor, suyunuzu içmiyor, demiş.

Padişah, hemen Ayaz'ı zindandan çıkarmış ve onu tekrar vezir yapmış.

Ayaz tekrar vezir olduktan beş altı gün sonra, vezirlerden biri; "Ayaz gidip kendi evinde yatıyor, şunu gözetleyip evde ne yaptığını öğreneyim" diye düşünerek Ayaz'ı gözetlemeye başlamış.

Ayaz evine vardıktan sonra vezir giysilerini çıkarıp sandığa koymuş, çeltik ve samanın üzerine sırtüstü yatmış ve bir kazığa astığı eski çarıklarına bakarak:

- Ey Ayaz, vezir oldun diye "eski günlerini unutma, eski çarığını kurutma" demiş.

Ayaz'ı gözetleyen vezir, onun söylediklerini duymuş ve doğru padişahın yanına gitmiş. Vezir, padişaha şöyle demiş:

- Ey efendim, at eti her şeye değer, kişi özüne döner. Veziriniz Ayaz'ın evinin kapı deliğinden bakınca şunu gördüm: O işten geldikten sonra, sizin verdiğiniz giysileri çıkarıp bir sandığa koyuyor. Sonra çeltik ve samanın üzerine sırtüstü yatıyor. Bir kazığa astığı eski çarıklarına bakarak; "Ey Ayaz, padişahın veziri oldun diye, eski günlerini unutma, eski çarığını kurutma" diye boş boş konuşuyor, diye Ayaz'ı kötülemiş.

Ayaz ertesi gün padişahın huzuruna çıkmış. Padişah ona:

- Ey Ayaz, senin çift sürerken giydiğin çarıklar bir kazıkta asılı duruyormuş. Akşamüzeri saraydan eve döndüğünde benim verdiğim giysileri çıkararak bir yere koyuyor-

muşsun, sonra da bir bağ samanın üzerine yatıp çarığına bakarak boş boş konuşuyormuş-sun. Bu doğru mu, diye sormuş.

Ayaz:

- Evet efendim, doğrudur, demiş.

Padişah:

- Bunlar doğruysa benim senin gibi vezire ihtiyacım yok, saraydan git, demiş. Sonra vezirlik giysilerini çıkartarak ondan almış ve eski çapanını vererek Ayaz'ı saraydan göndermiş.

Ayaz yolda giderken seksen yaşlarında bir adamla karşılaşmış. Yaşlı adamın yanından geçerken onu yolda yalnız bırakmak doğru olmaz diye düşünmüş. Onunla birlikte yürümeye başlamış ve ona:

- Baba, yolun açık olsun, nereye böyle, diye sormuş.

Yaşlı adam:

- Ne olursa olsun, para olsun, demiş.

Ayaz:

- Uzak yolu yakın edelim, diye yaşlı adam hiç umursamamış.

Biraz yürüdükten sonra Ayaz:

- Baba, at olmazsa taya binip gidelim, deyince adamın suratı asılmış ve ona hiçbir şey demeden yürümeye devam etmiş. Biraz yürüdükten sonra adam evinin kapısından içeri girmiş. Ayaz ise yola devam etmiş.

Yaşlı adamın on sekiz yaşında bir kızı varmış, kız babasına:

- Baba nereye gittin, diye sormuş.

Adam:

- Sokaklarda gezinip, biraz etrafa bakındım, diye cevap vermiş.

Kız:

- Anlat bakalım, sokakta neler gördün, demiş.

Adam:

- Hiçbir şey yok, yolda edepsiz bir adamla birlikte geldik. Adam, eve gelinceye kadar; "Uzak yolu yakın edelim, at olmazsa taya binip gidelim" diye konuşup durdu, demiş.

Kız:

- Ey baba, "Uzak yolu yakın edelim" sözünü, "konuşarak gidelim" anlamında, "At olmazsa, taya binip gidelim" sözünü ise, "yaşlıymışsın, bir ağaçtan asa yapıp sana vereyim" anlamında söylemiş. Sen o yiğidi tanıyor musun, demiş.

Yaşlı adam:

- Söylediklerine kızdığım için onun yüzüne bile bakmadım, tekrar görsem tanımam, demiş.

Kız, babasına:

- Sen bu iki parayı alıp pazara git. "İki paraya, üç çeşit yiyecek var mı?" diyerek pazarda dolaş. Eğer o yiğit pazardaysa, iki paraya yiyecek üç çeşit yiyecek alıp sana verir,

sen de onları eve getir. Yiyecekleri alan yiğide, seni bir çayevinde beklemesini söyle, demiş.

Yaşlı adam iki parayı alıp pazara gitmiş ve "İki paraya üç çeşit yiyecek var mı?" diyerek pazarda dolaşmaya başlamış. Pazarcılar kızmışlar ve yaşlı adama; "Git başımızdan yaşlı bunak, iki paraya ne olur?" demişler. O sırada Ayaz gelmiş, yaşlı adama:

- Baba parayı bana ver, ben alıp sana vereyim, demiş.

Ayaz iki paraya bir kavun satın almış, kavunu yaşlı adama vermiş ve ona:

- Baba, iki paraya, üç çeşit yiyecek budur, demiş.

Yaşlı adam:

- Bu kavunu bir kişi yer, kavun bir çeşit yiyecek, diğer iki çeşit yiyecek hani, demiş.

Ayaz:

- Ey baba, bu kavunu sana; "İki paraya üç çeşit yiyecek al" diyen kişiye götür. O sana; "Benim istediğim şey de buydu" deyip kavunu kendisi yer, kabuğunu keçiye verir, çekirdeğini de tavuğa verir, demiş.

Yaşlı adam, Ayaz'a:

- Tamam oğlum, sen buradan ayrılma, şu çayevinde oturup beni bekle, senin adın ne, demiş.

Ayaz:

- Benim adım Ayaz, demiş.

Yaşlı adam kavunu eve götürüp kızına vermiş. Kız kavunu kesmiş, babasıyla birlikte kavunu yemişler. Kabuğunu sığıra, çekirdeğini de tavuğa vermiş. Sonra kız hemen bir tandır patir ekmeği ile biraz mantı pişirmiş. Mantıyı bir tepsiye koymuş, üstüne de yağ koyduktan sonra, mantının üstüne ekmekleri koymuş ve bir sofra beziyle sararak çıkın yapmış. Yaşlı bir komşu kadını çağırmış, çıkını vermiş ve ona:

- Teyzeciğim, şu çıkını pazara götür, çayevine gidip; "Burada Ayaz adlı yiğit var mı?" diye sor. "Ayaz benim" diyen kişiye çıkını uzat. "Hava karanlık, yıldızlar sık, ay bütün" diyerek çıkını yiğide ver, diye tembihlemiş. Yaşlı kadın yolda giderken kendi kendine; "Biri o tarafta, diğeri bu tarafta, yediğimi nereden bilecekler?" demiş ve çıkını açmış. Mantının birazını yemiş, yağı içmiş, ekmeğin de yarısını yemiş ve çıkını tekrar bağlamış. Kadın çayevine varınca:

- Ayaz adlı yiğit kim, diye sormuş.

Ayaz:

- Buyur, benim, demiş.

Yaşlı kadın çıkını verirken:

- Bu çıkını sana birisi gönderdi. Hava karanlık, yıldızlar sık, ay bütün, demiş.

Ayaz çıkını alıp içeri girmiş. Çıkını açınca, mantının az olduğunu, yağın olmadığını ve ekmeğin de yarım olduğunu görmüş. Ayaz tepsiyi boşaltıp:

- Bu çıkını seninle gönderen kişiye şunu söyle; "Hava aydınlık, yıldızlar seyrek, ay yarım", diyerek tepsiyi yaşlı kadına vermiş.

Yaşlı kadın tepsiyi almış ve kızın yanına gitmiş. Kız hemen yiğidin ne dediğini sormuş. Yaşlı kadın:

- Yiğit tepsiyi verirken sana; "Hava aydınlık, yıldızlar seyrek, ay yarım" dememi istedi, demiş.

Kız, yaşlı kadına:

- Çıkını yolun bir kenarında açıp, yağı içmişsin, mantının ve ekmeğin yarısını yemişsin. Böyle açgözlülük olur mu, demiş. Yaşlı kadın buna çok şaşırmış ve utancından hemen evine gitmiş. Kız, Ayaz'ı çağırtarak onunla evlenmek istediğini söylemiş. Ayaz, kızla evlenmeyi kabul etmiş.

Ayaz düğün yapmış ve yaşlı adamın damadı olmuş. Yaşlı adamın biraz arazisi varmış. Ayaz eski çarığını tekrar giyip ekin ekerek çiftçilik yapadursun**,** şimdi sözü padişahtan dinleyin.

Padişah tavlaya girip, atlara bakmaya başlamış ve "Getirin!" diye bağırarak vezirlerine emir vermiş. Vezirler neyi götüreceklerini bilememişler ve korkudan padişahın huzuruna çıkamaz olmuşlar. O zaman bir adam vezirlere şöyle demiş:

- Ayaz, Ikan köyünde çiftçilik yapıyor. Ayaz'ın yanına gidip, padişaha neyi götüreceğinizi ona sorun. Padişahın emrindeki bu düğümü Ayaz'dan başkası çözemez.

Vezirler alelacele adamın söylediği köye gitmişler. Ayaz'ın evini bulmuşlar ve kapıyı çalıp Ayaz'ı çağırmışlar. Ayaz kapının önüne çıkarak:

- Buyurun, ne istiyorsunuz? diye sormuş.

Vezirlerden biri:

- Padişah bize bağırarak "getirin" dedi. Ona neyi götüreceğimizi şaşırdık, bu yüzden sana danışmak için buraya geldik, demiş.

Ayaz:

- Padişah "Getirin!" diye bağırdığında nereye bakıyordu, diye sormuş.

Vezirler:

- Tavladaki atlara bakıyordu, demişler.

Ayaz:

- Söylediklerinize bakılırsa, padişah ava gidip gelmiş. Atın üzengisi, kolanı ya da yularının bir yeri kopmuş olmalı. Siz bir saraç bulup saraya götürün, demiş.

Vezirler bir saraç bulmuşlar, onu hemen padişahın huzuruna çıkarmışlar ve padişaha:

- Efendim bu adam saraç, demişler.

Padişah, saraca:

- Tamam atın üzengisi koptu ve kolanı parçalandı. Bunları düzelt ve atın koşumlarının eksiğine gediğine bir bak, demiş. Padişah, saraç işini bitirip gittikten sonra vezirlere bakarak:

- Siz saraç getirmeyi akıl edemezsiniz. Doğruyu söyleyin, bunu yapmanızı size kim söyledi, demiş.

Vezirler:

- Efendim, doğrusu şu, daha önceki veziriniz Ayaz, Ikan köyüne yerleşmiş. Sorup soruşturup onu bulduk, bize saraç getirmemizi o söyledi, demişler.

O zaman padişah, vezirlere şöyle demiş:

- Bir kelimenin anlamını çözemeyerek, avare olup köye gitmişsiniz ve Ayaz'ın aklıyla iş yapmışsınız. Öyle dediniz, böyle dediniz, Ayaz'ı buradan gönderttiniz. Çoktan çok akıl çıkar, azdan az akıl çıkar. Ne yapıp ne edip Ayaz'ı buraya tekrar getirtmemiz lazım.

Padişah, Ayaz'ı tekrar saraya getirttikten sonra, vezirler hasetlerinden çatlamışlar, fakat ne yapacaklarını da bilememişler. Günlerden bir gün, vezirler toplanmışlar ve padişaha:

- Efendim, Ayaz veziriniz olarak sarayda kalsın, bize izin verin, gidelim, demişler.

Padişah:

- Acele etmeyin, ben Ayaz'a bir iş buyuracağım, Ayaz eğer o işin üstesinden gelemezse, buraya hiç gelmemiş gibi ve hiçbir şey söylememiş gibi buradan çekip gider, demiş.

Ertesi sabah Ayaz padişahın huzuruna çıktığında, padişah ona:

- Ben sana bir iş vereceğim, eğer bu işi beceremezsen, bir daha buraya gelme ve biri sana bir şey sorarsa, ona akıl verme, demiş.

Ayaz:

- Tamam, demiş.

Padişah:

- Tepesi göğe yetmeyen, altı yere değmeyen bina yapabilecek bir usta bul, demiş.

Ayaz, padişahın yaptığı bu işe ve kendisine söylediklerine çok üzülmüş. Eve gittiğinde, hanımı ona:

- Rengin kaçmış, yüzün asılmış, sana ne oldu, diye sormuş.

Ayaz:

- Ey hanım, bazı alçaklar, beni padişaha kötü göstermek için dedikodu yapmışlar. Padişah, beni bu kadar avare ettiği yetmiyormuş gibi, benden altı yere değmeyen, tepesi göğe yetmeyen bina yapacak bir usta bulmamı istiyor, demiş.

Hanımı:

- Buna üzülseniz de olur üzülmeseniz de. Ben padişahın istediği ustayı bulacağım. Sen hemen tarlaya git, boz toygar yavrusunu yakalayıp getir. Ben onu on beş günde usta yaparım, demiş.

Ayaz çok şaşırmış, kendi kendine; "Yakalayıp getireyim, bakalım ne olacak?" diye düşünmüş, tarlaya gitmiş ve boz toygar kuşunun yavrusunu yakalayıp getirmiş. Hanımı toygar kuşunun yavrusunu kafese koymuş. Gece gündüz kafesin yanına giderek; "Çamur, kerpiç, çamur, kerpiç" demiş. Hanımı on beş gün sonra, toygarı Ayaz'ın eline vermiş ve ona:

- Bu kuşu kafesle padişahın yanına götür, toygarın ayağına ip bağlayıp orada uçur, gerisini de sen hallet, demiş.

Ayaz, hanımının dediği gibi, kuşla birlikte padişahın yanına gitmiş ve onun önünde saygıyla eğilmiş. Padişah, ona:

- Neden geldin, diye sormuş.

Ayaz:

- İstediğiniz ustayı buldum, demiş, toygarın ayağına ip bağlayıp, kuşu kafesten çıkarmış ve orada uçurmuş. Toygar uçarken; "Çamur, kerpiç, çamur, kerpiç" diye ötmeye başlamış.

Ayaz, padişaha:

- Efendim, bu kuş ne diyor, diye sormuş.

Padişah:

- Çamur, kerpiç, çamur, kerpiç diyor, demiş.

Ayaz:

- Çamur, kerpiç diyorsa sizin istediğiniz usta bu olmalı. Çamur ile kerpiç yapacak işçileri getirirseniz, bu kuş söylediğiniz binayı yapar, demiş.

Padişah çaresiz kalmış ve ne yapacağını bilemeyip Ayaz'ı tekrar vezir yapmış.

Günlerden bir gün padişah hastalanmış ve halkı idare edecek dermanı kalmamış. Yerine kimi bırakacağını bilemeyip; "Acemi olsa da oğlumdur" demiş ve Ayaz ile oğlunu huzuruna çağırtmış. Onlara:

- Ayaz sen vezirsin, oğlum sen de padişahsın. Ben iyileşinceye kadar halkı siz idare edeceksiniz, demiş. Sonra oğlunu yanına çağırmış ve ona:

- Ayaz çok bilgili biri, dedikoducuların sözlerine inanıp sakın onu öldürtme. Eğer seni kızdıracak bir şey söylerse, söylediğini sözü araştırıp anlamını öğren, ona göre hüküm ver, demiş.

Padişah beş altı gün sonra ölmüş. Günler geçmiş, aylar geçmiş ve şehzade bir gün Ayaz'a:

- Benim yöneticiliğim nasıl, halka zarar veriyor muyum, diye sormuş.

Ayaz yerinden kalkarak:

- Halkı çok güzel yönetiyorsunuz, buna hiçbir itirazım yok. Fakat sarraflığım tuttu, eğer alınmayacaksanız size bir şey söyleyeceğim, demiş.

Şehzade:

- Babamın verdiği nasihate hürmetim var, ne söylersen söyle, senin söylediğine alınmam, demiş.

Ayaz:

-Madem alınmayacaksınız, söyleyeyim: Bence siz padişahın oğluna benzemiyorsunuz, sizin gerçek babanız bir fırıncı mı acaba diye düşünüyorum, demiş. Şehzade, Ayaz'ın bu sözlerini duyunca deliye dönmüş ve Ayaz'ı öldürmek istemiş.

Ayaz, o zaman:

- Efendim arz edeyim, bu sözü size söyledim, artık ne yapayım. "Ne söylersen söyle, senin dediğine alınmam" dediğiniz için söyledim. Siz içeri girip annenize bir sorun, bakalım anneniz buna ne diyecek. Ondan sonra, bana istediğinizi yapın, demiş

Şehzade, Ayaz'ın bu sözünden sonra, annesinin yanına gitmiş. Ayaz ile konuştuklarını ona da anlatmış ve gerçeği söylemesini istemiş.

Annesi, şehzadeye şöyle demiş:

- Canım oğlum, ben babanla birlikte yirmi yıl yaşadım ve dokuz tane kız doğurdum. Hiç oğlumuz olmadı. Sonra tekrar hamile kaldım, baban doğum yaklaşınca, bana; "Sen bir tane bile oğlan doğurmadın, bu defa da oğul değil de kız doğurursan, öfkelenip seni öldürmemek için ava çıkıyorum. Oğlan doğurursan bana haber gönder, eğer yine kız doğurursan ben gelinceye kadar evi boşat" demişti. Zamanı geldi ve ben bir kız daha doğurdum. Babanın bana söylediği gibi, bebeği kundaklayıp başımı alıp gitmeye niyetlendim. O sırada, nine hatun beni geri çevirdi. Elimden on beş altın ve bebeği alıp götürdü, topaç gibi bir oğlan getirdi. Getirdiği oğlanın fırıncı Abdusattar'ın oğlu olduğunu söyledi. Yavrum sen o fırıncı Abdusattar'ın oğlusun, onun evinde yaşayan kız da benim kızım.

Şehzade, annesinin yanından çıkıp Ayaz'ın yanına gitmiş. Ona:

- Sen insan sarrafıymışsın, gerçekten benim babam fırıncıymış. Sen bunu nasıl bildin, diye sormuş.

Ayaz:

- Siz kalkıp, yavaş yavaş yürüyerek sürekli fırına gidiyorsunuz. Fırına çok gittiğiniz için, sizin bir fırıncı olabileceğini düşündüm, demiş.

Şehzade, bu sözlerden sonra:

- Padişahlığı sana verdim, ben fırında babamın mesleğini yapacağım, deyip, padişahlığı Ayaz'a bırakmış ve saraydan çıkıp gitmiş.

Ayaz böylece padişah olmuş, bilge biri olarak halkı adil bir şekilde yönetmiş ve memlekette adaleti tesis etmiş.

46. Melike-i Hüsnabad (Malikai Hüsnabad)

Size bağ versin, bize hayat.

Zamanların zamanında, çok eski günlerde zalim bir padişah varmış. Padişahın, Melike-i Hüsnabad adında bir kızı varmış. Kızın annesi bir fakirin kızıymış. Kız çok güzelmiş. Ay gibi ağzı, güneş gibi gözü varmış, onun cemali on dört günlük ayı kıskandırırmış. Su içse gerdanından, havuç yese belinden görünürmüş.

Melikeye pek çok yerden dünürcü gelirmiş, fakat babası onu vermezmiş. Günlerden bir gün padişahın tahtının tepesindeki ağaca bir karga konmuş. Karga; "Gak, gak" diye gaklamış. Padişahın dört yüz uleması varmış. Padişah huzuruna çağırıp, onlara:

- Ey ulemalar, karga ne diyor, diye sormuş.

Ulemalardan biri:

- Karganın ne dediğini bilmiyoruz, çünkü o karga, biz ise insanoğluyuz. Karga gününü gün etmek için gaklıyor işte, demiş.

Padişah buna çok sinirlenmiş ve "Cellât!" diye bağırmış. On dört cellât salâvat getirerek kılıçlarını bilemiş, gür bir sesle; "Kimin eceli geldi, bir anda başı gövdeden ayırırız!" diye bağırmış. Padişah; "Bu dört yüz kişiyi götürüp, hepsinin başını kesin!" diye emir vermiş.

Melike, babasının emrini duyunca ona:

- Ey baba, ne oldu, siz ne sormuştunuz? Haksız yere dört yüz kişinin başını mı kestireceksiniz, demiş.

Padişah, hanımına; "Ben padişahım, güzel giyinip, güzel şeyler yiyorsun, eğer bir fakire varsaydın, ekmek yerine kerpiç çiğniyor olacaktın" diyerek, evlenmeden önce onun bir fakirin kızı olduğunu daima yüzüne vururmuş. Padişah gittikten sonra, kızı; "Ey anne, beni fakir birine verin, eğer şansım yaver giderse onu padişah yapıp babamın tahtına oturtayım!" dermiş.

O gün kız, padişahın ulemalara sorduğu bilmeceyi çözmek için hazırlanmış bekliyormuş. Padişah; "Eğer bilmeceyi çözersen, suçlarını affederim" demiş. Kız; "Karganın gak demesi, adamı var eden de, yok eden de hanımdır, anlamına gelir" diye cevap vermiş.

Padişah bunu duyunca sinirinden tüyleri diken diken olmuş ve ona:

- Ey saçı kırkılası, sen erkek istiyorsun. Seni zindana attırıp yedi yıl hapsettireyim, derine saman doldurtayım da bu iş diğer kızlara da ibret olsun. Bundan sonra hiçbir kız annesinden babasından izinsiz, erkeğin adını ağzına almasın, diye bağırmış ve kızını zindana attırmış. Dört yüz ulemayı da serbest bırakmış.

Padişah bir hafta odasından hiç çıkmadan; "Kızı zindanda açlıktan öldürsem mi, yoksa astırsam mı, acaba ne yapsam da bu işi halka duyurmadan halletsem?" diye düşünüp durmuş.

Padişahın vezirlerinden birisi olanlardan haberdarmış. Kıza acımış, onu geceleyin zindandan kurtarmış ve kendi evine götürmüş. Bir marangoza, hiçbir yerinden rüzgâr ve su almayan çok sağlam bir sandık yaptırmış. Sonra kıza:

- Ey kızım, babanın niyeti kötü, sana kırk günlük yiyecek hazırladım, bu sandığa gir, sandığın kapağını sıkıca kapatıp nehre atacağım. Eğer ömrün varsa biri seni kurtarır. Padişahın kılcıyla öleceğine, çoban olup kırda dolaşman daha iyidir, demiş.

Kız "tamam" demiş ve sandığın içine girmiş. Vezir, içinde melikenin olduğu sandığı nehrin kenarına getirmiş ve sandığı nehrin sularına bırakmış. Sandık nehirde üç ay boyunca yüzmüş. Kız bir günlük yiyeceği, dört günde yemiş.

Başka bir memleketin padişahı adamlarına; "Bozkırdan odun toplayıp buraya getirin" diye emir vermiş. Adamların arasında çok çocuğu olan fakir bir yaşlı adam varmış. Yaşlı adam; "Ben gideyim, benim çocuk çocuğum çok, odun getirdikten sonra yiyecek bir şeyler verirseniz çocuklarımla birlikte yeriz" demiş. Adam eline orağını almış, beline ipini

bağlamış ve bozkıra gitmiş. Yaşlı adam odun toplarken çok susamış, su içmek için nehrin kenarına gitmiş ve nehirde yüzen sandığı görmüş. Yaşlı adam elbiselerini çıkarıp suya atlamış ve sandığı nehrin kenarına çekmiş. Sandığı nasıl açacağını bilememiş, sonunda uğraşa uğraşa orağının ucuyla sandığı açmış. Sandığın kapağını kaldırınca güzellikte eşi benzeri olamayan çok güzel bir kızın sandığın içinde yattığını görmüş. Yaşlı adam buna çok şaşırmış ve kendi kendine; "Herhalde bu bir tüccarın kızı, babasıyla ticaret yapmaya giderlerken nehirden geçmek için gemiye binmişler. Gemi nehirde batmış, bu sandık da suyun üstünde kalmış olmalı. Benim bu kızla ne işim olur? Padişaha odunları götürürsem belki bir şeyler verir, kızı götürürsem hiçbir şey vermez. İyisi mi ben bu kızı tekrar nehre bırakayım" diye düşünmüş. Sonra:

- Hey kız, ölü müsün, diri misin? diye bağırmış.

Kız:

- Diriyim, diye cevap vermiş ve yattığı yerden kalkarak oturmuş. Kızın tırnakları uzamış, saçları da darmadağınmış. Yaşlı adam ona:

- Ey kız, seni tekrar nehre bırakacağım, demiş.

Kız:

- Ey baba, beni sandıktan çıkarırsan seni çok zengin bir adam yaparım, diye yalvarmış.

Yaşlı adam, kızın söylediklerine kulak asmamış, sandığın kapağını tekrar kapatıp; "Bunu şehre götürüp satacağım, içinde bir şey olup olmadığını kimse bilmiyor" diye düşünmüş. Sandığı sırtlayarak pazara götürmüş, yaşlı adamın sırtındaki sandık pazarda dolaşan padişahın gözüne takılmış. Padişah ona; "Ey ihtiyar, hani bana odun getirecektin? Ben sana odun getir dedim, sen birinin evinden çaldığın sandığı getirmişsin" demiş, yaşlı adamı kılıcıyla ikiye bölmüş ve sandığı saraya götürmüş.

Padişah, saraydaki görevlilere; "Sandığı açın!" diye emir vermiş. Görevliler sandığın kapağını açtıklarında sandığın içinde bir kızın yattığını görmüşler. Padişah kızı görür görmez ona âşık olmuş. Yüreğini keskin bir ok delmiş gibi hisseden padişah, kızı sandıktan çıkarmış ve ona; "Benimle evlen" demiş.

Kız:

- Padişahım, bana kırk gün mühlet verin. Dört aydan beri çok azap çektim, kızlarla beş on gün gülüp oynayayım, neşem yerine gelsin, demiş. Padişah bunu kabul etmemiş ve ona; "Şimdi evet demezsen başını gövdenden ayırırım!" demiş. Kız ağlayarak; "Hiç olmazsa üç gün müsaade edin, kızlarla bahçede biraz gezineyim, sonra sizin dediğiniz olsun" demiş. Padişah ona bir gün mühlet vermiş.

Melike, kırk kız ile padişahın bahçesinde dolaşmaya başlamış. Bahçenin bir tarafında nehir akıyormuş, kız nehri görünce; "Yürüyün kızlar, nehre girip yıkanalım" demiş ve nehre doğru yürümeye başlamış.

Melike; "Ben fakir biriyle evlenerek onu padişah yapmaya, askerlerle zalim babamın karşısına dikilip onun tahtını mahvetmeye ahdetmiştim. Eğer bu padişahla evlenirsem

dediğimi yapamam" diye düşünmüş ve koşarak kızlardan önce nehre atlamış. Nehirdeki büyük bir balık onu yutmuş ve nehrin dibine doğru gitmiş. Nehrin kıyısına gelen kızlar Melike'nin arkasından bakakalmışlar.

Kızlar hemen padişahın huzuruna çıkmışlar ve olanları anlatmışlar. Padişah buna çok üzülmüş, başındaki tacı ve belindeki kemeri çıkarıp yere çarpmış. Sonra derviş kılığına girmiş ve başını alıp çöllere gitmiş.

Şimdi sözü başka taraftaki Curcan şehrinden dinleyin. Curcan'da bir çobanın oğlu hayvanları otlatıyormuş. Bir grup balıkçı da balık yakalamak için ağlarını Ceyhun nehrine atmışlar bekliyorlarmış. Çoban yiğit, balıkçılara ağlayarak şöyle demiş:

- Babam üç günden beridir hasta ve aç. Yiyecek bir şeyler bulmak için şehre gidemiyor. Ben eve gittiğimde; "Sen hayvanlara bak" deyip beni de dışarı çıkarmıyor. Bana yiyecek bir şeyler verir misiniz?

Balıkçılar:

- Ağımıza ne takılırsa onu sana vereceğiz, demişler ve ağlarını nehirden çekmeye başlamışlar. Balıkçıların ağına büyük bir balık takılmışmış. Balıkçılar, balığı ağdan çıkardıktan sonra çocuğa; "Al bakalım" demişler ve balığı ona vermişler. Çoban, balığı dört öküzün sırtına yüklemiş ve sürükleyerek evlerine götürmüş. Yiğidin babası balığı görünce çok sevinmiş, balığı hemen kesmişler, balığın içinden bir kız çıkmış. Yaşlı adam kulağını kızın nefesine tutmuş, kız hala yaşıyormuş. Adam hemen kızın ağzına biraz su damlatmış. Bir süre sonra kız gözünü açmış, ayağa kalkıp yaşlı adama selam vermiş ve şöyle demiş:

- Baba benim karnım çok aç, bana yiyecek bir şeyler verin! Yaşlı adamla oğlu balıktan biraz pişirip kıza vermişler. Kız, balığı yedikten sonra onlara:

- Baba, senin mesleğin ne, oğlunun mesleği ne, diye sormuş.

Adam:

- Ben eskiden çobandım, çok yaşlandığım için artık oğlum benim yerime çobanlık yapıyor, demiş.

Kız buna çok sevinmiş ve:

- Ben artık muradıma erdim. Senin kızın olmak istiyorum, istersen beni oğluna al, demiş.

Yaşlı adam:

- Kızım, bizim düğün yapacak malımız da yok, mülkümüz de yok, demiş.

Kız:

- Ben istedikten sonra, düğün yapmak için hiçbir şeye gerek yok, demiş. Yaşlı adam buna çok sevinmiş ve kızı oğluna almış.

Kız evdeki kazanın ve tabakların çok pis olduğunu fark etmiş. Saçını bağlayarak evdeki kazanı ve tabakları güzelce temizlemiş. Yaşlı adam, bunu görünce çok mutlu olmuş ve gelinine:

- Yavrum, ben hastalandığım için eve hiç bakamadım. Oğlum da sürekli hayvanlara bakıyor. Sabah erkenden gidip akşam geç saatlerde eve dönüyor, demiş.

Gelin evin her yerini temizlemeye başlamış. Yaşlı adam, gelininin temiz ve becerikli biri olduğunu anlamış ve ona:

- Kızım senin çalışmanı görünce, benim de gayretim arttı, eğer benim yapabileceğim bir şey varsa söyle, ben de bir şeyler yapayım, demiş. Kız sağ kulağındaki küpeyi çıkarıp yaşlı adama uzatmış ve ona:

- Bunu al pazara git, müşterisi ne kadar verirse sat, demiş.

Yaşlı adam küpeyi alıp pazara gitmiş. Oradaki bir tüccar küpeyi almak istemiş, yaşlı adama:

- Baba, bunu ne kadara satıyorsun, diye sormuş.

Yaşlı adam:

- Sen insaf edip bir şeyler ver, diye cevap vermiş.

Tüccar bir kutuyu altın doldurup yaşlı adama uzatmış ve:

- Baba, bu yeter mi, yoksa az mı, demiş.

Yaşlı adam:

- Ben sana insaf et dedim, başka bir şey söylemedim, diye cevap vermiş. Tüccar bunun üzerine bir çuvalı da altınla doldurup yaşlı adama vermiş. Altınları yükleyip götürmesi için ona bir de katır vermiş.

Yaşlı adam sinirlenmiş ve kendi kendine; "Bu benimle dalga geçiyor herhalde verdiklerini alıp kaçayım da bir daha beni bulmasın" diye düşünmüş. Altınları katıra yükleyip yola çıkmış. Tüccar ise kendi kendine; "Eğer şu küpeden bir tane daha bulsaydım, küpeleri padişaha yedi iklimin vergisine denk fiyata satardım" demiş. Çünkü küpe çok ender bulunan bir cevherdenmiş.

Yaşlı adam eve gelmiş ve altınları gelinine vermiş.

Gelin bir hafta sonra sol kulağındaki küpeyi de çıkarıp yaşlı adama vermiş. Yaşlı adam tekrar pazara gitmiş. Diğer küpeyi sattığı tüccar, yaşlı adamın yanına gelmiş ve ona:

- Bu ne kadar baba, demiş.

Yaşlı adam:

- Bunu sana satmayacağım, sen benimle dalga geçiyorsun, demiş.

Tüccar:

- Gel benimle, demiş ve adamı saraya götürmüş. Yaşlı adama iki sandık altın vermiş, çok güzel elbiseler giydirmiş ve iki de katır vermiş.

Tüccar, yaşlı adama:

- Baba, senin evin nerede, diye sormuş.

Yaşlı adam; "Evimin yerini söylersem gelip altınları geri alır" diye düşündüğü için tüccara; "Benim evim yok" diye cevap vermiş.

Yaşlı adam altınları alıp eve gitmiş. Gelin paraları almış ve eve koymuş. Dışarı çıkıp nehirdeki adanın büyüklüğünü tahminen ölçmüş. Adanın genişliği göz kararı on günlük yürüme mesafesindeymiş.

Gelin, yaşlı adama:

- Kerpiçten duvar yapan yirmi tane usta bul, demiş. Yaşlı adam ustaları bulup getirmiş. Gelin, duvar ustalarına:

- Çocuk çocuklarınızı da buraya getirin, demiş. Ustalar çocuklarını da alıp oraya getirmişler. Gelin, onlara her gün yemek, ekmek, para ve güzel giysiler veriyormuş. Bunu duyan iki yüz tane duvar ustası oraya gelmiş. Ustalar duvar yapmaya başlamışlar. Bunu gören insanlar; "Bunu kim yaptırıyor?" diye sormuşlar. Ustalar, soranlara; "Çoban yaptırıyor, size de iş lazımsa gelin" diye cevap vermişler.

On beş gün içinde, beş bin hanelik insan oraya toplanmış ve üç ay içinde duvar bitmiş. Duvarın on iki yerine büyük kapı yapılmış. Gelin kapıların her birine yazı yazdırıp resmini yapıştırtmış.

Kapılarda şunlar yazılıymış; "Bu yurdun adı Hüsnabad. Kim ekmek ve yemek istiyorsa gelip burada hizmet etsin".

Orada bir yıl içinde yetmiş beş bin hanelik insan toplanmış. Orada bulunan herkese çifter çifter evler yapılmış. Oradaki bir grup adam silah hazırlıyormuş. Melike her bir kapıya yirmi beşer tane nöbetçi yerleştirmiş ve onlara; "Kim kapıya gelip resmime dik dik bakarsa onu huzuruma getirin" diye emir vermiş. Curcan memleketinin padişahı, bir şehrin kurulduğunu ve şehre insanların toplandığını duymuş.

Padişah buna çok sinirlenmiş ve "Benim zamanımda, kim benim yurduma gelip bu edepsizliği yapıyor, padişahlık davası güdüyor? Gidip hepsini kılıçtan geçireyim, demiş ve şehrin kapılarından birinin önüne gitmiş. Padişah, kapıda bekleyen nöbetçilere:

- Bu şehri kim kurdu, diye sormuş.

Nöbetçiler:

- Şu kapıda resmi asılı olan kişi kurdu. Size çok iyi hizmet ettiğimizde sadece bize yiyecek verirdiniz, çoluk çocuğumuz aç kalırdı. Bu yüzden çocuklarımız sokaklarda rezil rüsva olup dilencilik yapardı. Bu hanım padişah, çocuklarımıza çok iyi bakıyor. Bizden hiçbir şeyi esirgemiyor, çocuklarımızı çok iyi yerlerde okutuyor. Çocukların çoğu burada birer meslek öğrendi, diye cevap vermişler.

Padişah kapıdaki asılı olan resmi görünce melikeye âşık olmuş ve onunla evlenmek istemiş. Padişah şehre girip doğruca melikenin sarayına gitmiş. Saraydaki görevliler:

- Curcan padişahı geldi. Sizi kendisine hanım olarak almak istiyor, diye melikeye haber vermişler. Melike buna çok sinirlenmiş, padişahı huzuruna getirtmiş ve ona:

- Ey padişah, kaç tane hanımın var, diye sormuş.

Padişah:

- Kırk tane, diye cevap vermiş.

Melike:

- Ey ahmak padişah, kırk tane hanımının üstüne bir de beni mi almak istiyorsun, bunu aklından bile geçirme, diye bağırmış.

Padişah, Melike'nin söylediklerini duyunca sinirden deliye dönmüş ve ona:

- Senin gibi ahmak bir kızın elinden ne gelir ki? Beni halkımın içinde rezil ettin, deyip kılıcını çekmiş. Melike tahtın arkasına geçmiş, melikenin muhafızları padişahı hemen yakalamış. Ellerine ve ayaklarına zincir vurarak onu zindana atmışlar. Şehir halkı olanları duyunca, padişahtan kurtulduklarına çok sevinmişler ve onun yerine melikeyi padişah yapmışlar.

Aradan birkaç gün geçtikten sonra şehrin kapısına bir derviş gelmiş ve resme bakarak ağlamaya başlamış. Nöbetçiler, dervişi melikenin huzuruna çıkarmışlar. Melike, dervişi görünce onun kendisine bir gün mühlet veren padişah olduğunu anlamış.

Melike, dervişe bakarak:

- Ey derviş, neden ağlıyorsun, diye sormuş.

Derviş:

- Bir kaşık kanımı bağışlarsanız, anlatırım, demiş.

Melike:

- Bağışladım anlat, demiş.

Derviş:

- Benim bir sevgilim vardı. Sevgilimin adı Hüsnabad'tı. Şehrinizin kapısında onun resmini gördüm. Kapıda da Hüsnabad yazıyor. Sizi görürsem, kim olduğunuzu anlarım, demiş.

Melike:

- O diri olsa ona ne yapardın, diye sormuş.

Derviş:

- Onun nehre düşüp kaybolduğunu duydum. Eğer o hileyle kızlara bir şeyler verip kendisi kaçtıysa ve ben onu elime geçirirsem etini paramparça edip dikenlere asacağım, demiş.

Melike:

- Kızın hiçbir suçu yok, sen bu niyetinden vazgeç, demiş.

Derviş; "Benim hanımım bu mu yoksa?" diye şüphelenmiş. Aniden kılcını çıkarmış:

- Yüzünü aç, görmek istiyorum, diyerek Melike'yi tehdit etmiş.

Melike tahtın arkasına saklanmış ve muhafızlara; "Yakalayın bu hunharı!" diye emir vermiş. Muhafızlar onu da yakalayıp zindana atmışlar.

Melike biraz rahatladıktan sonra vezirine:

- Askerleri say, bakalım kaç tane askerimiz varmış, diye emretmiş.

Vezir askerleri sayıp melikenin huzuruna gelmiş. Atlı ve piyade yedi yüz bin asker toplanmış, yol için kırk gün hazırlık yapılmış, Melike, eşi ve askerlerin komutanıyla birlikte babasının memleketine doğru yola çıkmış.

Şimdi sözü kızın babasından dinleyin:

Kızın babası gece bir rüya görmüş. Rüyasında bir kartal gelmiş, padişahı kaldırıp gökyüzüne uçurmuş. Kartal onu gökyüzüne çıkarırken; "Bana itaat edecek misin, yoksa kafanı koparıp aşağıya mı atayım, diye sormuş. Padişah; "Yurdumu, hazinemi ve

definelerimi sana vereyim, yeter ki beni öldürme!" demiş. Kuş; "Bana dünya malı gerekmez, senin gibi zalimden Hüsnabad'ın kanını istiyorum**,** demiş. Padişah kızının adını duyduğunda, yalvarıp yakarmaya başlamış, kızı Hüsnabad bir anda dağın arkasından çıkarak oraya doğru gelmeye başlamış. Kızının bir elinde keskin bir kılıç, diğer elinde ise kaz kebabı varmış. Kız, babasının yanına gelip kuşa bir vurmuş, kuş iki parçaya bölünmüş. Padişahı yere indirip elindeki kebabı ona uzatmış ve "Baba, bunlar benim yüzümden olduysa, beni bağışlayın" demiş. Padişah feryat figan edip ağlayarak uyanmış ve etrafına bakınmış. Yanında hiç kimsenin olmadığını ve karanlıkta tek başına uyuduğunu fark etmiş. Sabah olunca, kırk dört veziri ve dört yüz görevliyi huzuruna çağırtmış. Onlar hemen toplanmışlar, padişah işaret ederek oturmalarına izin vermiş. Hepsi ellerini önlerine bağlayarak oturmuşlar. Padişah gece gördüğü rüyayı bütün ayrıntılarıyla anlamış ve onlardan bu rüyayı yormalarını istemiş ama karşısında oturan görevlilerden hiç biri ses çıkarmamış. Padişah buna çok sinirlenmiş, iki elini yumruk yaparak:

- Rüyamı yormazsanız, hiç birinizi sağ bırakmam, diye bağırmış.

Baş vezir, saygıyla ayağa kalkarak:

- Ey şahlar şahı, bir kaşık kanımı bağışlarsanız rüyanızın tabirini söyleyeyim, demiş.

Padişah:

- Bağışladım, söyle, demiş.

Vezir şöyle demiş:

- Sizi havaya kaldıran kuş düşman olmalı, düşman yurdumuzu viran ederken kızınız gelip yurdu kurtaracak ve padişahlık başka birine geçecek.

Padişah bunu duyunca daha da sinirlenmiş, vezire:

- Ey yalancı, kızımın kemiklerinin zindanda çürümesinin üstünden kaç yıl geçti. Sen korktuğun için bunları söyleyerek yüreğime mi indireceksin, seni de zindana atayım, senin kemiklerin de kızımın yanında çürüsün, demiş ve veziri de zindana attırmış.

Bu olaydan sonra padişah geceleri korkusundan uyuyamaz olmuş ve tan atıncaya kadar ok yemiş domuz gibi her tarafı dolanır dururmuş. Bir hafta sonra bir haberci gelmiş ve padişaha:

- Curcan şehrinin padişahı ordusuyla üstüne geldi, tacını tahtını hemen vereceksen ver, vermeyeceksen gerisini sen düşün, demiş ve onun böğrüne bir yumruk vurmuş. Padişah kendine gelinceye kadar adam oradan gitmiş.

Padişah kendi kendine:

- Habercisi böyleyse, silahlı askerleri nasıl acaba, diye düşünmüş ve vezirlerine akıl danışmış.

Vezirler:

- Biz hiçbir şey söylemeyeceğiz. Çünkü iyi desek de öldürtüyorsunuz, kötü desek de öldürtüyorsunuz. Zindandaki veziri çıkarıp yedir içir, düşmanın karşısına çıkar, ister ölüp gitsin, isterse sağ dönsün, demişler.

Vezirlerin söyledikleri padişahın aklına yatmış, veziri zindan çıkarmış. Ona biraz para, biraz da hediye vermiş ve ona şöyle demiş:

- Curcan padişahına gidip benim selamımı söyle. Eğer memleketi istiyorsa "tamam" de, çünkü dün yediğim yumruğun ağrısı hala geçmedi, eğer kan istiyorsa, şehirden çıkıp gideceğim, çünkü ikinci yumruğa dayanacak gücüm yok, demiş.

Vezir gülerek:

- Rüyanızın tabirini söylediğimde, tavrınız çok farklıydı. Bir tek kızına neler yaptın? Başına gelenlerin tek suçlusu sensin. O padişah, gelip seni zindana atacak, eziyet çektirerek seni öldürecek, demiş.

Padişah, çamura batmış eşek gibi başını önüne eğmiş.

Vezir hediyeleri alıp şehirden çıkmış ve ordunun bulunduğu yere gitmiş. Sonra kendi namından bir mektup yazmış. Mektupta; "Kan gerekiyorsa, şehirdeki bütün insanların namına ben canımı vereyim, olmaz derseniz, boş yere kan dökülmemesi için tahtımı vereyim" yazılıymış. Mektubun altına imzasını atmış ve mektubu elçilerle vererek melikeye göndermiş. Mektup melikenin eline ulaşmış. Melike mektubu okuduktan sonra, veziri tanımış ve onu yanına çağırtmış.

- İçeri girsin, diyerek vezirin huzuruna girmesi için izin vermiş.

Vezir içeri girdiğinde başında tacı, belinde kemeri olan bir padişahın tahtta oturduğunu görmüş. Padişahın yanında kırk tane görevli varmış ve ona hizmet etmek için ellerini bağlamış bekliyormuş. Vezir, padişahın önünde saygıyla eğilmiş.

Padişahın yanında yüzünde örtü olan bir adam oturuyormuş. Bu adam vezire bakarak:

- Ey vezir, korkmadan bizim mekânımıza tek başına geldin, seni öldürürsek ne olacak, demiş.

Vezir:

- İnsan kendi çocuğundan korkar mı? Çocuk ne kadar öfkelenirse öfkelensin, baba saygısını yitirmez. Ciğerimin köşesi kızımı rüyamda gördüğümün bugün yedinci günü. Rüyamda bana çok hürmet etti. Rüyam gerçek çıkarsa ne mutlu bana, demiş.

Melike-i Hüsnabad, bu sözleri duyar duymaz yüzündeki örtüyü kaldırmış, onunla görüşmüş ve ona:

- Ey sevgili babacığım, senin sayende muradıma erdim. Babamın yurdunu size vereyim, halka, dul ve yetimlere zulüm etmeden padişahlık yap, demiş.

Vezir hemen yerinden kalkıp teşekkür etmiş ve:

- Ey yavrum, ben artık yaşlandım, padişahlığı madem bana verdin, ben de o görevi karşımda oturan taç ve taht sahibi kişiye veriyorum. Uygun görürsen, ömrümün kalan kısmını senin yanında geçirmek istiyorum, demiş.

Melike-i Hüsnabad ordusuyla şehre girmiş ve babasını aramaya başlamış. Padişah samanlıktaki bir ahırın içinde saklanıyormuş. Damadı, padişahın kellesini kesmek için kılıcını kaldırmış, padişah, kızına yalvarmaya başlayınca, kız eşinin elindeki kılıcı alıp:

- Her ne olursa olsun, babam işlediği günahlar için tövbe etti, ölmesin, demiş. Çoban yiğidin adına padişahlık mührü yaptırmış. Hüsnabad eşiyle birlikte yurdu idare etmeye başlamış, suçsuz yere zindana atılanların hepsini azat etmiş. Onların birkaç tanesini şehirlere vali tayin etmiş.

Böylece Hüsnabad, eşi çoban yiğitle birlikte ömrünü geçirip murat ve maskadına ermiş.

47. Azadeçehre (Azadaçehra)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, Belh şehrinin padişahı varmış. Onun çocuğu yokmuş. Padişah; "Bir çocuğum olsaydı, tahtıma sahip çıkardı" diye gece gündüz ağlar dururmuş.

Aradan biraz zaman geçmiş, dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika geçmiş ve padişahın hanımı bir kız doğurmuş. Padişahın hanımı doğum yaparken ölmüş. Padişah, kızını bir dadıya baktırmış. Yedi yaşına basınca kızı okula göndermiş. Kız on altı yaşına girdiğinde çok bilgili birisi olmuş. Başka memleketlerin padişahları kızla evlenmek için dünürcü göndermeye başlamış ama padişah gelen dünürcülerle hiç ilgilenmiyormuş. Günlerden bir gün padişahın baş veziri:

- Ey şahım, kızınız on altı yaşına girdi, istemeye gelenlerin birine "eğri" diğerine "büğrü" diyorsunuz, kızınızı kimseye vermiyorsunuz. Bunun sebebi nedir, diye sormuş.

Padişah o zaman:

- Benim biricik kızımdan başka evladım yok. Kızımı başka memleketten birine verirsem uzağa gider onu göremem, ama kendi memleketimizden birine verirsem her gün görebilirim. Eğer, bu şehirden münasip biri kızımı istemiş olsaydı tabii ki verirdim, demiş.

Bir gün vezir şehirde dolaşırken Belh'in giriş kapısına yakın bir yerde Sait adlı bir tüccarla görüşmüş. Daha sonra tüccarı, padişaha methederek onun kızına çok münasip biri olduğunu söylemiş.

Padişah o tüccara kızını vermiş. Aylar geçmiş, yıllar geçmiş padişahın kızı bir kız doğurmuş. Aradan biraz zaman geçtikten sonra bebeğin annesi hastalanmış ve ölmüş. Tüccar, kızını büyütmesi için bir bakıcıya vermiş. Kıza Azadeçehre adını koymuşlar. Kız on dört yaşına girdiğinde, çok bilgili biri ve mükemmel bir sipahi olarak yetişmiş. O çok güzel bir kızmış. Kızın ay gibi yüzü, gün gibi gözü ve kızıl gül dalı gibi boyu varmış.

Bir gün tüccar, kızına şöyle demiş:

- Kızım, sen on dört yaşına girdin, benim baba mesleğim tüccarlık. Ben ticaret yapmaya gideceğim, dönünce de kazandığım parayla düğün yapıp seni evlendireceğim. Ben dönünceye kadar seni padişah dedene emanet edeceğim, demiş.

Tüccar, kaynatasının huzuruna çıkıp selam vermiş ve ona:

- İzin verirseniz, ben ticaret yapmaya gideceğim, torununuzu da dönünceye kadar sizin yanınıza bırakacağım, demiş.

Padişah, damadına:

- Benim işim çok senin kızına göz kulak olamam. Benim Şeyh Sanan adlı bir pîrim var, dünyada ondan daha güvenilir biri yoktur. Sen kızını onun yanına bırak, demiş.

Tüccar, pîrin yanına gidip selam vermiş. Pîr, onu hiç dinlemeden "hu-hu" diyerek zikir çekiyormuş. Tüccar, zikrin bitmesi için biraz beklemiş. Pîrin zikri bittikten sonra ona:

- Efendim, benim bir kızım var. Ben ticaret yapmaya gideceğim, eğer zahmet olmayacaksa, kızımı size emanet edip gitmek istiyorum, demiş.

Pîr:

- Kızını getir, sen hayırlısıyla gidip dönersen kızını sana sağ salim teslim ederim, demiş.

Tüccar, biraz para biraz da mal vererek kızını pîre teslim etmiş, kendisi de ticaret yapmaya gitmiş.

Şeyh Sanan bir gün abdest almak için evinin avlusuna çıkmış. Yüzü örtülü bir kızın avluyu süpürdüğünü görmüş. Şeyh; "Bu kimin kızı acaba?" diye düşünürken rüzgâr kızın yüzündeki örtüyü kaldırmış. Bedbaht pîr, kızı görür görmez âşık olmuş. Sanki keskin bir ok onun yüreğini delip geçmiş. Pîr kendi kendine; "Ne yaparsam yapayım her şeyin kararı bende, karaya ak desem de, aka kara desem de söylediklerime herkes inanır" diye düşünmüş. Altın bir tepsiye çeşit çeşit yiyecek doldurup, tepsiyi kıza uzatmış ve ona; "Elimden al" demiş. Şeyhin kırk tane hanımı varmış, "Bugün müritlerime gidip hediyeler alın" diyerek hanımlarını kırk müridinin evine göndermiş ve evde kızla yalnız kalmış.

Şeyh bir süre sonra kıza:

- Gel kızım, elime su dök, demiş. Pîrin gümüş bir ibriği varmış, pîr ne zaman abdest alacak olsa kız gümüş ibrikle onun eline su dökermiş. Kız her zaman olduğu gibi pîrin eline su dökerken bedbaht pîr, niyetini bozmuş ve kızı bileğinden yakalamış. Kız; "Bir hata ettiysem özür dilerim" demiş ve kavak yaprağı gibi titreyerek ağlamaya başlamış.

Pîr; "Suçunu bağışladım**,** sen elime su dök" demiş. Kız tekrar su dökerken pîr ona dokunmuş. Kız o sırada pîrin niyetinin bozuk olduğunu anlamış ve elindeki ibrikle pîre öyle bir vurmuş ki, pîrin alnında ibriğin dibinin izi çıkmış. Pîr bayılarak yere yığılmış. Kız yüzünü örterek padişahın sarayına gitmiş.

Pîr bir süre kendine geldiğinde her tarafının kan içinde olduğunu fark etmiş ve feryat figan ederek hemen padişahın huzuruna çıkmış. Kan revan içinde kalan pîri karşısında gören padişah, tahtından aşağıya inmiş ve bir kelebek gibi pîrin etrafında dolaşarak:

- Ey pîrim, ben padişahken size kim böyle zulüm etti, diye sormuş. Pîr; "Nedir bu zalim kızdan çektiğim! Ben hanımlarımın hepsini müritlerimi yoklamaya gönderip kıza; kıza evde oturmasını söylemiştim. Biraz sonra, tek başına evde üzülmesin gidip bir bakayım, diye düşünerek eve gittiğimde, bu edepsiz kızın misafir odasında kırk yiğitle oynaştığını gördüm. Kız beni gördü ve bu hale getirdi. Bunların hepsi senin kızının suçu" diyerek ağlamış.

Padişah sinirden deliye dönmüş, başındaki tacı çıkarıp yere atmış, yerde tepinmeye başlamış ve:

- Cellât! O edepsiz kızı hemen darağacına astır, diye bağırmış.

Cellât kızı hemen yakalayıp kollarını arkasına bağlamış. Her adımda kafasına kamçı vurarak kızı padişahın sarayına getirmiş. Baş vezir kıza acımış ve padişaha yalvararak:

- Şahım, bu akılsız kızı bana verin. Ben onu öyle bir azapla öldüreyim ki, başkalarına da ibret olsun, demiş.

Padişah vezirin teklifini kabul etmiş ve torununu ona vermiş. Vezir bir heybenin iki gözünü de ekmek kırıntılarıyla doldurmuş, kızı çöle götürmüş ve ona; "Ey kızım, yaptıklarında haklıysan aklan, haksızsan etini kuzgunlar yesin!" demiş. Vezir, kızı çölde bırakarak şehre dönmüş. Padişah; "Bundan sonra, kim torunum hakkında konuşursa başı ölümde, malı talanda, diye ferman çıkarmış. Şehirdeki hiç kimse padişah torunu hakkında bir kelime söz etmiyormuş.

Şimdi iki ağız sözü kızdan dinleyin:

Kız gece demeden, gündüz demeden, yedi yıl boyunca çölden çöle, gölden göle avare avare dolaşmış. Kız, otların kökünü yiyerek hayatta kalmış ama ne bir şehir ne de bir köy görmüş. Aydınlık dünyası kapkaranlık olmuş, kırk gece, kırk gündüz, bir lokma ekmek yememiş, bir yudum su içmemiş. Açlık ve susuzluktan harap olmuş, sonunda dayanamayıp bir çalılının dibine yığılmış.

Şimdi sözü başka bir yerden dinleyin:

Bir yurtta bir padişah varmış ve onun on altı yaşında Şehzade Baht adlı bir oğlu varmış. Şehzade o yaşa gelinceye kadar iki arkadaş edinip sokakta çay içmek şöyle dursun, evin kapısına bile çıkmamış. Vezir bir gün padişaha; "Ey padişahım, oğlunuz on altı yaşına girdi, onu ne okula gönderdiniz, ne de ata binmeyi öğrettiniz, sizden sonra tahtınıza kim sahip çıkacak?" diye sormuş. Padişah, vezirin söylediğinin doğru olduğunu düşünmüş ve oğlunu kırk yiğitle birlikte ava göndermiş. Şehzade, yiğitlerle birlikte üç gün üç gece dolaşmış ama hiçbir şey avlayamamış. Üzüntüsünden kolundaki çakırdoğanını kaçırmış. Kuş havada biraz dolaştıktan sonra bir tarafa doğru uçup gitmiş. Şehzade, kırk yiğitle birlikte, kuşun uçtuğu yere doğru at sürmeye başlamış. Birkaç gün sonra yiğitlerin atı yorulmaya başlamış, yiğitler birer birer yolda kalmışlar. Şehzade Baht tek başına kuşun peşinden gitmeye devam etmiş ve dokuz gece, dokuz gündüz sonra kuşu bir tepede görmüş. Kuş bir yerde sürekli kanat çırpıp duruyormuş. Şehzade Baht o tarafa gittiğinde ayın on dördü gibi güzel bir kızın, ağzından köpükler çıkarak baygın halde yatığını görmüş. Şehzade kılıcını kınından çıkarıp kızın nefesine tutmuş, kılıcın ucu buğulanmış. Şehzade; "Hayret diriymiş" deyip sevinmiş ve yanındaki şerbetten kızın dudağına damlatmış. Bir süre sonra kız gözünü açmış ve bir civan yiğidin başında oturup ağladığını görmüş.

Kız o an:

- Ey yiğit, ağlama zamanı değil, beni atına bindirip yurduna götür. Beni ister köle yap, ister başkasına sat, hanımın olmamı istersen de kendin bilirsin, demiş.

Şehzade Baht çok mutlu olmuş ve kızı yurduna götürmüş. Kızı evine bırakmış, kendisi saraya gitmiş. İçeri girip babasına selam vermiş. Babası hal hatır sorduktan sonra şehzadeye:

- Oğlum, kırk yiğidinin hepsi eli boş döndü, sen de onlar gibi elin boş mu döndün? Elinde hiçbir şey yok, neredeydin, demiş.

Şehzade büyük bir saygıyla babasına şöyle demiş:

- Ey baba, ben çölde bir kız buldum ve onu buraya getirdim. Beni şu kızla evlendir!

Padişah bu sözleri duyunca çok sinirlenmiş ve:

- Ey ahmak! Ben bir padişahım, çölde bulduğun kızdan sana hanım olur mu? Onun aslını, neslini kim biliyor, o çölde yaşayan bir kızdır. Ben halkımdan utanırım.

Şehzade, babasına:

- Bu kızı bana almazsanız, bu şehrin suyunu kendime haram bilir, başımı alıp buradan giderim, demiş.

Padişahın baş veziri yerinden kalkıp:

- Ey padişahım, yaşlı hanımlar kızla tanışsın, onun durumuna bir baksın ve nereden geldiğini öğrensinler. Ondan sonra oğlunuza kızacaksanız kızın, demiş.

Dört yaşlı kadın saraya gelmiş ve kızla konuşmaya başlamışlar. Kız akıllı, uslu ve oturup kalkmasını bilen bir kızmış.

Kız şöyle demiş:

- Benim adım Azadeçehre. Ben bir tüccarın kızıyım ve babamdan başka hiç kimsem yok. Babam ticaret yapmaya gitmek için kırk deve mal hazırladı. Bir devenin yanına bir küfe bağlayarak beni içine oturttu. Yolda kırk haramiler bizi yakaladı, mallarımızı talan edip babamı öldürdüler. Bunu görünce, kendimi deveden aşağı attım ve bir çalının içine saklandım. Çok korktuğum için orada bayılmışım. Gözümü açtığımda başımda oturmuş ağlayan bir yiğit gördüm. Ona; "Beni ister al, istersen bir köle olarak sat" dedim. Bugün üçüncü gün, o yiğidi bir daha görmedim, demiş.

Yaşlı kadınlar padişahın huzuruna çıkmışlar ve kızın söylediklerini tek tek ona anlatmışlar. Vezir o sırada yerinden kalkarak:

- Padişahım, oğlun ile bu kız birbirini istiyorsa bence düğün hazırlıklarına hemen başlayın. Aksi takdirde, oğlunuz başını alıp buradan giderse kız da başka yere giderse halkın gözünde çok kötü bir duruma düşeriz, demiş.

Padişah düğün hazırlıklarına başlamış. Şehirdeki herkesi davet ederek kırk gün ziyafet verip, düğün yapmış ve Azadeçehre ile Baht'ı evlendirmiş.

Aradan biraz zaman geçtikten sonra, Azadeçehre bir oğlan doğurmuş. Padişah bu haberi işitince çok mutlu olmuş. Çocuğa çok iyi bakmışlar, çocuk yedi yaşına girmiş.

Melike Azadeçehre bir gece rüyasında babasını görmüş, sıçrayarak uyanmış ve içten bir ah çekmiş. Hanımının sesine uyanan şehzade hiddetle yatağından kalkıp eline kılıcını almış ve:

- Çölde yattığın aklına geldiği için mi böyle ah çektin, diyerek Melike'ye bağırmış.

Azadeçehre, eşine şöyle cevap vermiş:

- Canım şehzade, beni affet, daha önce sana yalan söyledim. Ben aslında Belh padişahının torunuyum. Kırk nedimemle birlikte ava çıktık, çeşit çeşit kuşlar avlarken tepenin arkasından bir geyik çıktı ve kaçmaya başladı. Kolumdaki çakırdoğanı geyiğin üstüne saldım, geyik bir dağın yamacına kaçtı. Çakırdoğan havada dolandı ve bir ağacın altında yatan aslana hamle yaptı. Aslan gerilip yattığı yerden kalktı, yanıma gelip beni atımla birlikte kaldırdı ve havaya savurdu. Sonra, gözümü açtığımda karşımda seni gördüm, kırk nedimeme ne olduğunu bilmiyorum. İşte böyle, ben aslen Belh şehrindenim.

Şehzade dışarı çıkıp, babasının kapısını çalmış. Padişah:

- Bu saate kapımı çalan kim, demiş.

Şehzade:

- Kapıyı açın, ben oğlunuz Şehzade Baht, demiş.

Padişah kapıyı açmış ve şehzadeye:

- Ne var, oğlum, demiş.

Şehzade, padişaha olanları anlatmış. Padişah:

- Sabah olunca tahta çıkıp vezirlere bir danışayım, demiş.

Padişah ertesi gün bütün vezirlerini toplamış, onlarla konuşmaya başlamış ve:

- Gelinim Belh vilayetinin padişahının torunuymuş. Bunca yıl ona annesini, babasını göstermeyip eziyet ettik. Gelini münasip bir şekilde oraya nasıl gönderebiliriz, diye sormuş.

Baş vezir saygıyla ayağa kalkmış ve şöyle demiş:

- Eğer oraya karı koca giderlerse kızın babası halktan utanarak“Siz nasıl tanıştınız?” der ve ikisini hemen öldürür. Gelininiz yanına hediyeler alarak beş on tane yaşlı kadınla birlikte giderse padişah belki kızı ile damadını öldürmekten vazgeçer.

Padişah:

- Peki, bu işin üstesinden kim gelir, diye sormuş.

İkinci vezirin Behram adında kötü niyetli bir oğlu varmış. O oturduğu yerinden kalkarak:

- Bu hizmeti ben yerine getiririm, demiş ve elini göğsüne koyarak saygıyla padişahın önünde eğilmiş.

Kırk deveye çeşit çeşit hediyeler ve miski amber yüklenmiş. Altından arabaya atlastan gölgelik hazırlanmış ve birkaç askeri de arabanın sağına, soluna dikmişler. Gelini, beş on tane yaşlı kadınla beraber arabaya çıkarmışlar, yedi yaşındaki oğlana taç giydirmişler ve onu da annesiyle birlikte Belh’e göndermişler. Onlar gece demeden, gündüz demeden yol alıp çölden çöle, gölden göle gitmişler ve sonunda yemyeşil bir yere varmışlar. Orası, güllerin açtığı, bülbüllerin durmadan şakıdığı, pınarların kaynadığı çok havadar bir yermiş.

Melike bir gece sarayda biraz dolaşıp kapıya çıktığında Behram onu görmüş ve âşık olmuş. Sorup soruşturmuş ve saray kapısında gördüğü kızın Şehzade Baht’ın hanımı Azadeçehre olduğunu öğrenmiş. Behram o zamandan beridir melikeyi yoldan çıkarmak

niyetindeymiş. Bu hizmeti yerine getirmek istemesinin sebebi de buymuş. Yemyeşil yere geldikleri andan beri bir hile ile Melikeyi elde etme planları yapıyormuş. Gece yarısı yatağından kalkıp melikenin çadırının yanına gitmiş. Çadırı bıçağıyla kesmiş ve içeri girmiş. Azadeçehre ayın on dördü gibi parıldayan yüzünü havaya dikmiş uyuyormuş. Behram dizini melikenin böğrüne dayamış. Melike sıçrayarak uyanmış ve can havliyle:

- Sen kimsin, diye sormuş.

Behram:

- Ben vezirin oğlu Behram'ım. Seni bir defa sarayda gördüm, o günden beridir gece gündüz senden ayrı olmanın acısıyla ağlıyorum. Bugün seni elime geçirdim, diye cevap vermiş.

Behram'ın sağ elinde hançeri varmış.

Melike ona:

- Yanımda yatan çocuğumdan utanmıyor musun, demiş.

Behram bu sözleri duyar duymaz, yedi yaşındaki suçsuz çocuğun başını kelek kavun gibi kesmiş.

O zaman melike:

- İyi halt ettin, çocuğum bunları duysa ikimizi de utandırırdı. Ben bugün oğlumun ölüsünü gömeyim, seninle yarın birlikte olurum. Seni, padişaha ve bu saltanata tercih ederim, diyerek Behram'ı kandırmış. Behram bir gün beklemeyi kabul etmiş ve çadırdan çıkıp gitmiş.

Azadeçehre, yıkayıp kefenledikten sonra oğlunu defnetmiş. Eşinin verdiği zehri yanına almış, erkek kıyafetleri giymiş ve ata binerek oradan ayrılmış. Behram Melike'nin de onun oğlunun ölüsünün de orada olmadığını fark etmiş. Uzun süre aramasına rağmen onları bulamamış ve sonunda geri dönmüş. Şehre geri döndüğünde padişaha:

- Gelininiz oğluyla birlikte çöle doğru kaçarak ortadan kayboldu, demiş.

Bunu duyan Şehzade Baht, gözünden kanlı yaşlar dökmüş, bir evde halvete çekilip Azadeçehre'den ayrı kalmanın acısıyla ağlamış. Behram, şehzadenin yanına gidip; "Siz buradayken ben dışarıda ne yapacağım?" demiş ve onun yanında kalmaya başlamış. Aslında Behram da Azadeçehre'ye olan aşkının ateşiyle yanıp tutuşuyormuş. Baht olanlardan habersiz; "Behram burada benim için kalıyor" diye düşünerek ona itibar göstermiş.

Şimdi sözü Melike'den dinleyin:

Azadeçehre bir gün, bir gece yol almış ve çok susamış. Yüksek bir tepeye çıkıp etrafa bakındığında, biraz uzakta bir kale görmüş. At sürüp kalenin yanına gitmiş ve kalenin kapısını çalmış. Ellerinde at dizginleri olan iki adam kalenin kapısını açmış. Adamlardan biri:

- Ey yabancı yiğit, yolculuk nereye, diye sormuş.

Melike:

- Karşıdaki karaağaca gidiyordum çok susadım, su aramak için buraya geldim, demiş.

Adam:

- Hadi, atından in, sana su verelim, demiş.

Melike attan inmiş, üçü birlikte içeri girmişler. Kalenin içinde güller açıp bülbüller şakıyormuş, çeşit çeşit olgunlaşmış meyveler, gürül gürül akan pınarlar varmış. Bahçenin ortasında büyük bir kerevet varmış ve kerevetin üstünde oturan otuz sekiz tane yiğit kumar oynuyormuş. Melikeyi içeri getiren yiğitlerle birlikte, onlar kırk haramiymiş. Haramiler kendi aralarında; "Buraya böyle civan bir yiğit geldi, onunla kırk gün eğlenelim, sonra da onu öldürelim" diye konuşmuşlar. Melike ise onların konuşmalarından burasının kırk haramilerin mekânı olduğunu anlamış. Sofralar kurulmuş, şaraplar açılmış. Hırsızlardan biri misafire bir piyale şarap uzatmış. Misafir ayağa kalkmış ve şöyle demiş; "Hürmetli efendiler, ben gencim, siz benden daha büyüksünüz. Sizin elinizden kırk piyale şarap içsem yine de sarhoş olmam. Benim elimden bir piyale şarap içerseniz, kırk piyale şaraba değer, şarapları ben doldurayım, demiş. Melike'nin bu sözleri onların hoşuna gitmiş ve şarap testisini onun yanına uzatmışlar. Melike sakilik yapmaya başlamış. Melike yanındaki zehri yavaşça çıkarıp şarap testisinin içine atmış ve testiyi birkaç defa çalkalamış. Sonra herkese birer piyale şarap doldurmuş. Şarabı içenler birer birer oturdukları yerde yığılmaya başlamış. Azadeçehre böylece, haramilerin kırkını da zehirlemiş ve Belh şehrine doğru yola çıkmış.

Melike, yolda giderken bir çobana rastlamış. Kendi kıyafetlerini çobanın kıyafetleriyle değiştirmiş, çobanın köpeğini de yanına alıp yola devam etmiş. Melike, çoban kılığında Belh şehrine girmiş.

Azadeçehre'nin babası tüccar Sait, sokak kapısının önüne çıkmış, orada oturuyormuş. Yanında köpeğiyle elinde asası olan bir yiğit oraya gelmiş ve tüccara selam vermiş. Tüccar selamı almış ve:

- Ey yavrum, yolun açık olsun, yolculuk nereye, diye sormuş.

Çoban kılığına girmiş olan melike:

- Baba, ben oğulsuza oğul, kızsıza kız olmak istiyorum. Ben bir koyun tüccarının çobanıydım. Sahibim; "Bir keçinin tüyünü zamansız kırkmışsın, keçiyi soğukta öldürecek misin?" diye bağırdı ve döverek beni oradan kovdu, demiş.

Tüccar:

- O zaman benim koyunlarıma bak, demiş ve onu evine almış. Erkek kılığında olan Azadeçehre, evdeki kırk tane hizmetçiye katılmış ve tüccarın koyunlarına bakmaya başlamış.

Sait bir gece avluya çıkıp bakınmış, evdeki bütün hizmetçiler uyuyormuş, sadece işe yeni aldığı yiğit uyumadan koyunların altını ve ahırı süpürüp temizliyormuş.

Tüccar, Azadeçehre'nin çalışkanlığını ve gayretini gördükten sonra, onu kırk çobanın başı yapmış.

Günlerden bir gün, Şehzade Baht ile Behram; "Burada yatmanın bize hiçbir faydası yok, iyisi mi başımızı alıp bu şehirden gidelim" diye düşünmüşler. İkisi de derviş kılığına girmiş ve birlikte yola çıkmışlar. Onlar birkaç ay içinde pek çok şehri gezdikten sonra Belh şehrine gelmişler. Tüccar Sait yine sokak kapısının önünde oturuyormuş. Dervişleri görünce, onlara:

- Ey dervişler, yolculuk nereye, diye sormuş.

Onlar:

- Biz dervişiz, şehirden şehre dolaşıyoruz, demişler.

Tüccar:

- O zaman bugün benim evimde misafir olun, şehre yarın girersiniz. Ben fakîrin hiç çoluk çocuğu yok, sohbet edip dertleşiriz, demiş ve dervişleri evine buyur etmiş. Dervişler, Sait'in davetini kabul etmişler.

Azadeçehre, koyun ahırına girip çıkarken bir ara dervişleri görmüş, onları hemen tanımış ama hiç tanımıyor gibi davranmış. Sait, misafirlerle ilgilenip onlar için sofra kurdururken Belh şehrinin padişahının iki askeri oraya gelmiş. Askerler, dervişlere; "Padişah sizi çağırıyor" demişler.

Dervişlerden biri:

- Şahın dilenciyle dilencinin de şahla işi olmaz, demiş.

Askerlerden biri:

- Bundan üç ay önce, bir memleketin padişahının oğlu ve vezirin oğlu, aynı gece ortadan kaybolmuş. O padişah, bizim padişahımıza; "Şehrinize herhangi bir yabancı gelirse, onu yakalayıp bize gönderin" diye haber gelmiş. Bütün şehri kontrol ettik, şehirde sizden başka yabancı yok, demiş.

Sait, askerlere:

- Misafirler padişaha çok lazımsa, kendileri buraya gelsin, onlara ne soracaklarsa burada sorsunlar, diye cevap vermiş.

Askerler saraya giderek Sait'in söylediklerini padişaha anlatmışlar. Padişah; "Beni eğer kırk vezirim, sipahilerim, dört yüz tane molla ve ulemam, pîrim Şeyh San'an ile birlikte misafir edecekse evine giderim" demiş.

Sait bunu kabul etmiş ve onları misafir edeceği günü belirlemiş. Belirlenen gün geldiğinde padişah maiyetiyle birlikte, Sait'in evine misafirliğe gitmiş.

Azadeçehre buna çok sevinmiş. Padişah, bir kenarda oturan dervişlere:

- Nereden geldiniz, nereye gidiyorsunuz, diye sormuş.

Dervişlerden biri iç çekerek:

- Ey âlemlerin padişahı, biz misafiriz. Önce, bir sazende bir şeyler çalsın ya da bir hanende bir şarkı söylesin, hiç olmazsa bir masalcı masal anlatsın, biz ondan sonra durumumuzu size anlatalım, demiş.

Dervişin söylediklerini duyan Azadeçehre, saçlarını kalpağının içine sokup, belini sazlık ile bağlamış, kapının karşısına gelmiş ve kapı eşiğinde dikilerek:

- Şahım, eğer izin verirseniz, ben zavallı kulunuz, size dünyada duyduklarımdan gördüklerimden ve bildiklerimden bir şeyler anlatayım, demiş.

Padişah, Azadeçehre'ye bakmış ve alaylı bir şekilde:

- Sen dağdaki çamdan ve darıdan boza yapmaktan başka ne bilirsin ki, demiş.

Vezir:

- Padişahım, çobanlar masal anlatmada ustadır. Ne anlatacaksa anlatsın bakalım, demiş.

Çoban kılığındaki Azadeçehre:

- Bir kaşık kanımı bağışlarsanız anlatırım. Çünkü her sözümde padişahlara ve pîrlere dokunduracağım, buna alınmayacaksanız anlatayım, demiş.

Padişah:

- Tamam, demiş.

Çoban anlatmaya başlamış:

- Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanda size benzeyen zalim bir padişah varmış. Kırk yaşına girdiğinde bir kızı olmuş. Kızını büyütmüş ve kızını benim sahibime benzeyen bir tüccara vermiş. Tüccarın da hanımından bir kızı olmuş. Tüccar, kızı büyüdüğünde ticaret yapmak için başka memleketlere gitmek istemiş. Padişaha; "Ben gelinceye kadar kızımı sizin yanınıza bırakayım" demiş. Padişah, ona; "Benim işim çok, fakat benim bir pîrim var, kızını ona bırakabilirsin" demiş. Padişahın, şu pîrinize benzeyen insafsız bir pîri varmış. Tüccar, kızını o pîre bırakarak yola çıkmış. Pîr, kızı görür görmez ona âşık olmuş. Bir gün hanımlarını bir yerlere gönderip evde kız ile yalnız kalmış. Sonra, kıza; "Gel kızım, elime su dök de abdest alayım" demiş. Kız, pîrin eline su dökerken kızın bileğine el uzatmış. Kız, kendini geri çekerek; "Bir hata ettiysem özür dilerim" demiş. Pîr, kızdan eline tekrar su dökmesini istemiş ve kıza tekrar dokunmuş. Kız elindeki gümüş ibrikle pîrin anlına öyle bir vurmuş ki, ibrikle vurduğu yerde işte bu pîrinizin anlındaki ize benzer bir iz olmuş.

Söz oraya gelince, pîr:

- Dışarı çık! Bu anlattıklarının kimseye faydası yok. Ders çıkarılacak şeyler anlatmak lazım, diye bağırmış.

Kız:

- Anlattıklarım üzüntü veriyorsa, susayım, demiş.

Padişah sinirli bir şekilde:

- Ey çocuk, eşikten içeri gir, gözlerini yum ve anlatmaya devam et, demiş.

Azadeçehre içeri girmiş ve sözlerine devam etmiş:

- Kız oradan kaçıp babasının sarayına gitmiş. Pîr, padişahın huzuruna çıkmış ve ağlayarak; "Kızın kırk yiğitle oynaşıp duruyor, ben içeri girip, sen padişahın torunusun, bu yaptığın doğru mu?" deyince, "beni bu hale getirdi" demiş. Padişah, pîrin anlattıklarının doğru olup olmadığını öğrenmeden, cellâda kızı öldürmesini emretmiş. Padişahın şu sizin baş vezirinize benzeyen insaflı bir veziri varmış. Vezir kıza acımış, padişaha; "Bu kızın

sorumluluğunu bana verin" diyerek kızı ölümden kurtarmış ve onu çöle götürmüş. Sonra kıza; "Yaptıklarında haklıysan aklan, haksızsan etini kuzgunlar yesin!" deyip kızı çölde bırakmış ve geri dönmüş.

Azadeçehre buraya kadar anlatınca padişah onu yanına çağırmış ve ona:

- Yüreğimdeki yaraya merhem oluyorsun, yavrum, anlat, demiş.

Çoban yine anlatmaya devam etmiş:

- Kız ıssız çöllerde birkaç yıl avare avare dolaşmış ve bir yerde bayılarak yere yığılmış. Bir yurdun padişahının işte şu köşede oturan derviş yiğide benzer bir oğlu varmış. Bu şehzade bir gün ava çıktığında çölde kızı bulmuş ve onunla evlenmiş. Kadından bir oğlu olmuş. Çocuk yedi yaşına girmiş. Kadın, bir gece eşinin yanında yatarken ah çekmiş. Eşi; "Neden ah çektin?" diye sorunca, "Annemi babamı özledim, ben bir padişahın torunuydum" diye cevap vermiş. Padişah ile baş veziri birbirlerine danışarak; "Gelini babasının yurduna kim götürecek?" diye sorduklarında, bir vezirin şurada oturan derviş yiğide benzeyen hain bir oğlu varmış, o kişi; "Bu hizmeti ben yerine getiririm" demiş.

Hikâyenin burasında, köşede oturan derviş ayağa kalkmış ve:

- Çık dışarı! Bu anlattıkların bize lazım değil, demiş.

Şehzade derviş, ona; "Otur yerine!" deyip arkadaşını oturtmuş.

Melike hikâyesini anlatmaya devam etmiş:

- Kadın yanında hediyelerle yol almış ve bir yerde durmuş. Geceleyin vezirin oğlu, kadının çadırını hançeriyle kesip içeri girmiş ve dizini kadının böğrüne dayamış. Kız gözünün açıp; "Kimsin?" diye sorunca; "Ben vezirin oğluyum, şimdi elime düştün. Evet, sözümü dinleyecek misin, dinlemeyecek misin, demiş. Kadın; "Yedi yaşındaki yavrumdan utanmıyor musun?" demiş. Vezirin oğlu, uyuyan çocuğun başını kılıçla kelek kavun gibi kesmiş. Kadın; "Ben bugün oğlumun yasını tutayım, yarın seninle birlikte olurum" deyip kandırmış ve onu çadırdan dışarı çıkarmış. Kadın, ertesi gün erkek kıyafetleri giyip gece yarısı yola çıkmış. Yolda kırk haramiye rastlamış. Haramiler, kadını yiğit zannedip onunla yiyip içmek istemişler. Kadın sofrada şarap doldururken yanındaki zehri yavaşça çıkarmış ve testinin içine atmış. Şaraptan içen haramilerin hepsi ölmüş. Şahım inanmıyorsanız gidip görün.

Padişah:

- Yavrum, sen masal mı anlatıyorsun, yoksa gördüklerini mi anlatıyorsun, diye sormuş.

Melike:

- Her ne olursa olsun, ben doğruları söylüyorum, demiş ve anlatmaya devam etmiş:

- Ondan sonra, kadın kendi kıyafetlerini bir çobanın kıyafetleriyle değiştirip şehre girmiş ve öz babasına çoban olmuş. Aradan bir hafta geçtikten sonra iki derviş evin kapısından içeri girmiş. Kadın, dervişleri görünce, onların birinin kendi eşi, diğerinin de vezirin oğlu olduğunu anlamış. O sırada padişahın iki askeri eve gelip, misafirleri saraya götürmek istemiş. Sait, dervişleri askerlere vermemiş, onlara; "Padişahın kendisi buraya

gelsin" demiş. Padişah maiyetindeki bütün adamlarını ve pîrini yanına alarak misafirliğe gelmiş. Padişah, dervişlere bir soru sormuş, dervişler, masalcı getirin bize masal anlatsın, demişler. Melike; "Bu aciz kulunuz hikâye anlattı" deyip başındaki kalpağı çıkarmış. Melike'nin kırk kâküllü saçı omuzlarının üstüne dökülmüş ve her yeri misk ü amber kokusu sarmış.

Melike:

- Sürç-i lisan ettiysem affedin, demiş ve dışarı çıkmış.

Padişah feryat figan ağlamaya başlamış. Öz torununa zulüm ettiği için pîri Şeyh Sanan'ı azaplar çektirerek öldürmüş. Vezirin oğlu Behram'ı darağacına astırmış. Padişah, kırk gün boyunca düğün yaparak Azadeçehre ile Şehzade Baht'ı tekrar evlendirmiş. Onlar murat ve maksatlarına ermişler.

48. Erali Han ve Üç Hırsız (Eralihan ve Üç Oğrı)

Hive'de Erali Han adlı bir padişah varmış. O geceleri yırtık elbiseler giyip, şehrin sokaklarında dolaşırmış. Bir gece sokakta üç hırsıza rastlamış. O, hırsızlara kendisinin de "hırsızlık yapmak için" sokaklarda dolaştığını söylemiş. Hırsızlar sırayla kendi hünerlerini anlatmaya başlamışlar. Hırsızların birincisi, hayvanların dilini bildiğini; ikincisi, kırk damda yürüyüp, hangisinde altın olduğunu anlayabildiğini; üçüncüsü de bir kere gördüğü kişiyi kırk yıl sonra bile tanıyabildiğini söylemiş. Hırsızlar, Erali Han'a hünerinin ne olduğu sormuşlar. Erali Han:

- Ben bıyığımı burarak işaret verirsem, darağacında asılmakta olan adamı serbest bıraktırırım, demiş.

Dördü fikir alışverişi yapmışlar Erali Han, padişahın hazinesini çalmayı teklif etmiş. Hep beraber, sarayın damına çıkmışlar, altın arayıcının işaretiyle, damını delmeye başlamışlar. O sırada köpek havlamaya başlamış. Hırsızlardan biri, hayvan dilini bilen hırsıza; "Köpek ne diyor?" diye sormuş. Hayvan dilini bilen hırsız:

- Köpek, dördünüzden biri Erali Han'dır diyor, demiş.

Buna itibar etmeyip hazinenin damını delmişler ve içeri girmişler. Hazineden dört sandık altın çalmışlar ve altınları eski bir mezarlığa götürmüşler.

Erali Han, hırsızları mezarlıkta bırakıp saraya gitmiş. Seher vakti gittiğinde, hazineden altı sandık altının olmadığını görmüş.

Hazineci, iki sandık altını almış ve Erali Han'a hazineden altı sandık altın çalındığını haber vermiş.

Erali Han hazineyi dolaşmış, mezarlıktaki hırsızları dört sandık altınla birlikte saraya getirtmiş ve hırsızların asılmasını emretmiş. O sırada insanları tanıyan hırsız, Erali Han'a:

- Haydi, bıyığını burup işaret ver bakalım, deyince, Erali Han gülmüş, hırsızların üçünü de serbest bırakıp onları vezir yapmış. Hazineciyi de darağacına astırmış.

49. Baltakay Bahadır (Baltakay Batır)

Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanda Baltakay Bahadır adlı bir adam yaşarmış. Onun, Gülcan Suluv[680] adlı hanımı varmış. Gülcan Suluv, Baltakay bahadır ile evlenmeden önce pek çok yiğitle karşılaşıp onların hepsini yenmiş. Kılıç sallamada, at sürmede ve ok atmada Gülcan Suluv'u sadece Baltakay Bahadır yenebilmiş, Gülcan Suluv bu yüzden Baltakay Bahadır ile evlenmiş. O yurtta, Baltakay Bahadır ve Gülcan Suluv ile baş edebilecek hiç kimse yokmuş.

Komşu yurtlardan birinin Karahan adlı zalim bir padişahı varmış. O pek çok insanın kanını boş yere dökmüş, dul ve yetimlere eziyet etmiş, komşu yurtlarla savaşıp oraları sürekli talan etmiş. Onun sayısız askeri varmış, kendisi insafsız ve açgözlüymüş, sarayında kırk tane hanımı ve dört yüz tane de cariyesi varmış.

Günlerden bir gün Karahan Padişah, Gülcan Suluv'un güzelliğinin methini duymuş. Vezirleri de; "Bu hanım size yakışır, o çok güzel bir kadın, Baltakay Bahadır çok fakir olduğu için onu evlenmeye zor razı etmiş" diyerek padişaha yalan söylemişler. Karahan Padişah; "Gidin, ne derse desin dinlemeyin, Baltakay'ın hanımı Gülcan Suluv'u alıp benim yanıma getirin!" demiş ve muhafızlarına Baltakay Bahadır'ın yurduna gitmelerini emretmiş. Hanın muhafızları Baltakay Bahadır'ın yurduna gidip, Baltakay'a; "Hanımını bize vereceksin, yoksa derini yüzer içine saman doldururuz!" demişler. Baltakay Bahadır çok kızmış, hanın muhafızlarını atlarından birer birer indirip vurmaya başlamış. Muhafızların kulaklarını ve burunlarını kesip kendilerine yedirmiş, onları atlarına ters bindirip arkalarına; "Han, her kuşun eti yenmez!" yazmış ve onları kovmuş.

Kulakları ve burunları kesilen muhafızlar Karahan Padişah'ın huzuruna çıkmışlar. Onlar olan biteni padişaha anlatmışlar. Padişah o sırada çılgına dönmüş, ağzından köpükler saçmaya başlamış ve böğürerek; "Askerler toplansın!" diye emir vermiş ve kendisi de hemen atına binmiş. Onun kurnaz bir veziri varmış, şu vezir; "Padişahım, siz gitmeyin, birini ordunun başına komutan yapın ve askerlerinizin birazını gönderin. Baltakay Bahadır hafife alınacak bir düşman değil, o sizin gönderdiğiniz askerleri elbette yenecektir. Sonra askerlerin peşine takılıp onları kovalayacaktır. Varsın, kendi yurdundan çıksın, biz burada güç toplayıp onun cezasını veririz" demiş. Bu fikir padişahın hoşuna gitmiş.

Baltakay Bahadır, Karahan Padişah'ın askerlerinin üzerinde geldiğini duymuş, yurda haberci çıkarmış ve o da pek çok asker toplamış. İki ordu karşılaşmış, biraz savaştıktan sonra Karahan Padişah'ın askerleri kaçmaya başlamış. Baltakay Bahadır düşmanın peşine düşerek arkasından kovalamış. Baltakay Bahadır kendi yurdunun topraklarından çıkarken atından inip yerden bir avuç toprak almış; "Ölürsem kefenim olursun, ölmezsem çapanım olursun" demiş ve toprağı cebine koymuş. Baltakay Bahadır, düşmanı kovalayarak Karahan Padişah'ın yurduna yaklaşmış. Karahan Padişah sayısız askerinden oluşan ordusunu savaşa göndermiş. Üç gün üç gece kıran kırana savaş olmuş ve pek çok kişi ölmüş. Baltakay

[680] Suluv: Güzel

Bahadır kendi kendine; "Ben boş yere günahsız adamları öldürüyorum, onun yerine gidip Karahan Padişah'ı öldüreyim" diyerek Karahan Padişah'ın otağına doğru at sürmüş. Baltakay Bahadır'ın asil atı burnundan soluyup, boynunu uzatmış, iki ayağını havaya kaldırarak düşman saflarını yarmış ve padişahın otağına doğru koşmuş. Baltakay Bahadır askerlerinin arasından ayrılınca Karahan Padişah, altmış tane keskin nişancı askerini Baltakay Batır'a göndermiş. Nişancılar yetmiş yerden Baltakay Bahadır'a ok atmışlar. O sırada Baltakay Bahadır atından yere düşmüş. Karahan Padişah'ın askerleri Baltakay Bahadır'ın atını yakalamak için arkasından kovalamaya başlamışlar. At önünden gelenleri ısırmış, arkasından gelenlere çifte atmış ve yanına kimseyi yaklaştırmamış. At, düşmanların arasından çıkarak Baltakay Bahadır'ın askerlerinin tarafına doğru uçmuş. Baltakay'ın hanımı Gülcan Suluv da yüzüne bir örtü örtmüş, düşmanla savaşıyormuş. Atı görünce aklı başından gitmiş; "Baltakay'a bir şey mi oldu acaba, diyerek atını düşmana doğru sürmüş. Gülcan Suluv, Karahan Padişah'ın askerlerini öldürerek ilerliyormuş. Biraz ileride, Baltakay Bahadır'ın bir devenin üstündeki demir kafesin içinde, elleri ayakları bağlanmış, her tarafı kan içinde olduğunu görmüş. Gülcan Suluv; "Eşimi demir kafesin içinden nasıl kurtarsam acaba?" diye düşünürken düşman okçuları ona ok atmaya başlamış. Kadının vücuduna yüz tane ok saplanmış. Gülcan Suluv, o halde yedi gün yedi gece düşmanla savaşmış ve sonunda, sırtında demir kafes olan devenin ayaklarının yanında yere yığılmış. Kara haber tez yayılırmış. Baltakay Bahadır'ın askerlerinin sayıları az olduğu için, Karahan Padişah'ın askerlerinin karşısında dayanamamışlar ve yavaş yavaş kendi yurtlarına çekilmeye başlamışlar. Karahan Padişah, düşmanı kovalayıp, çoğunu yakalamış ve öldürmüş. Yurdu talan etmiş, erkekleri köle, kadınları cariye yapmış ve kendi yurduna dönmüş.

Karahan Padişah'ın esir aldığı küçük çocukların arasında Baltakay Bahadır ile Gülcan Suluv'un iki çocuğu varmış. Çocuklardan biri oğlan, diğeri kızmış. Oğlanın adı Yaşgilandilber, kızın adı ise Çavranay imiş. Padişahın muhafızları onları bir arabanın arkasına oturtmuşlar. Çocuk değil mi, yerlerinde oturmadan ağlayarak hareket edip duruyorlarmış. Bir süre sonra, ikisi de arabanın arkasından düşmüş, onların düştüğünü hiç kimse fark etmemiş.

Baltakay Bahadır'ın oğlu dört yaşında, kızı ise bir yaşındaymış. Karahan Padişah; "Ölülerini köpeklerle çakallar yesin" diyerek, Baltakay Bahadır ile Gülcan Suluv'un cesetlerini, oralara yakın bir yere, yol üstüne atıp gitmiş. Çocuklar annelerini babalarını tanımışlar ve feryat figan ederek ağlamışlar. Kız ölü annesini emmiş, annesinden süt gelmiş. Onlar birkaç gün bu ıssız çölde, ölmüş anne babalarının yanında durmuşlar.

Günlerden bir gün, yaşlı bir adam yoldan geçerken çocukları görmüş. Atından inmiş, iki tane mezar kazmış ve cesetleri gömmüş. Daha sonra, çocukları da yanına alarak yola devam etmiş. Bu yaşlı adam Baltakay Bahadır'ın memleketindenmiş. Yaşlı adamın bir hanımı varmış ama çocuğu yokmuş. Adam, çocukları evine getirmiş ve hanımına; "İşte, sana bir değil iki tane çocuk buldum. Vurmadan, kötü söz söylemeden ve aç bırakmadan

çocukları terbiye et" demiş. Kadın çocukları görünce sevincinden havalara uçmuş ve çocuklara kendi çocuklarıymış gibi bakmış. Yaşlı adamın adı Bayböribay imiş. Yaşgilandilber ile Çavranay, Bayböribay'ın evinde yaşamaya başlamışlar. İkisi yıldan yıla değil, aydan aya değil, günden güne güçlenip serpilip büyümüşler.

Bayböribay, Yaşgilandilber altı yaşına girdiğinde onu okula göndermiş. Yaşgilandilber kısa sürede okumayı, yazmayı öğrenmiş. Yavaş yavaş dost ile düşmanı ayırır hale gelmiş ve ikinci sınıfta okumaya devam etmiş. Bayböribay kazandığını oğlan ile kızın eğitimine harcamış. Yaşgilandilber on dört, Çavranay ise on bir yaşına girmiş.

Günlerden bir gün Yaşgilandilber sokakta çocuklarla aşık oynarken kavga etmeye başlamışlar. Yaşgilandilber çocukları yakalayarak hepsini bir tarafa savurmuş. Bu olayı, oradan geçmekte olan dört atlı görmüş. Atlılardan biri Yaşgilandilber'e; "Hey çocuk, ata bin!" demiş. Çocuk ona bakmış, ama hiç umursamamış. Adam ikinci defa; "Ata bin!" demiş, çocuk yine umursamamış. Adam; "Hey çocuk, sana ata bin diyorum!" demiş ve ona kamçıyla vurmuş. O zaman Yaşgilandilber, sıçrayacak adamın yakasından yakalamış ve onu attan aşağıya indirmiş. "İlk söylediğinde büyüksün diye sana hürmet ettim, ikinci söylediğinde dişin döküldüğü için sana acıdım, tekrar ısrar ettin şimdi seni bırakmayacağım!" demiş ve onu dövmeye başlamış. Dayak yiyen adam; "Oğlum beni bırak, tamam pes ettim, tövbe ettim, sen gerçekten babana münasip bir oğul olmuşsun. Senin baban Baltakay Bahadır, pehlivan bir adamdı. Onu Karahan Padişah öldürdü. Biz senin annenle babanın öcünü almak için gidiyoruz, istersen sen de bizimle gel" demiş. O atlılar Karahan Padişah'ın casuslarıymış ve Baltakay Bahadır'ın çocuklarını arıyorlarmış. Böyle yaparak çocuğu yakalamak ve onu Karahan Padişaha teslim etmek istiyorlarmış. Yaşgilandilber küçük bir oğlan değil mi, hemen onların sözlerine inanmış. Hemen annesinin yanına gitmiş ve ona; "Anneciğim, ben annemle babamın öcünü almak için Karahan Padişah'ın yurduna gideceğim. Bana bir at ver" demiş. Yaşlı kadının adı Karakaş Nine'ymiş. Karakaş Nine hemen Bayböribay'ın yanına gitmiş ve ona; "Oğlun benden bir at istedi, dört tane atlı geldi, onlarla birlikte annesiyle babasının öcünü almak için Karahan Padişah'ın yurduna gitmek istiyor" demiş. Bayböribay; "O adamlar çocuğu kandırmış, tamam bırakalım gitsin, biz de boş durmayıp bir çaresine bakalım ama benim ahırımda ona yarayacak iyi bir at bulunur mu? Hem işe yarayacak at, kendine dokundurmaz, iyisi mi sen kardeşi Çavranay'ı gönder" demiş. Çavranay yılkının içine girmiş ve atları kuyruklarından yakalayarak teker teker savurmuş. Yüz tane atın içinden işe yaracak bir tane at çıkmamış. Kız sonunda bir at görmüş, atın üstü başı toz içindeymiş ve uyuza benziyormuş ama kulakları dimdik, boyu uzun, karnı içeride ve ayakları ince bir atmış. At kızın yanına gelip ona sürtünmeye başlamış. Kız öfkelenerek ata beddua etmiş. Onu savurmak için kuyruğundan yakalar yakalamaz at, kızı sürükleyip götürmüş ve çalılığın etrafında üç kere döndürmüş. Çavranay; "Bu at ağabeyime uygun bir at" diyerek atın sırtını sıvazlamış. Onu bir pınarın başına götürüp, güzelce yıkamış ve tüylerini taramış. Görüntüsü değişen at, asil

atlar gibi burnundan nefes alıp, kişniyormuş. Sonra başına gem takmış, üstüne eyer vurmuş, üstüne çıkmış ve atı götürüp ağabeyine vermiş.

Ağabeyi ata binmiş ve dört atlıyla birlikte yola çıkmış. Yaşgilandilber atın dizginlerini çekince at uçup gitmiş, yanındaki adamların atları ona yetişememiş ve yolda birer birer yıkılmışlar. Yaşgilandilber gece demeden gündüz demeden hızla yol almış. Yolda giderken bir atın kazan kapağı gibi izlerini görmüş ve atını hızlı sürmeye başlamış. Biraz gittikten sonra bir atın ayak sesleri gelmeye başlamış. Oğlan kendi kendine; "Bu Karahan Padişah mı acaba?" diye düşünmüş. Yaşgilandilber, çok geçmeden adamın arkasından yetişmiş, yüzüne bakmış ve ona selam vermiş. Adam; "Civan yiğit, nereye gidiyorsun? Sormanın ayıbı olmaz, adın nedir?" diye sormuş. Yaşgilandilber, adama; "Önce sen söyle" demiş. Adam şöyle demiş; "Oğlum, ben Çambil yurdundanım, namert Karahan Padişah babamı öldürmüş. Babamın Baltakay Bahadır adlı bir dostu varmış, onunla hanımını da öldürmüş. Bunun öcünü almak için Karahan Padişah'ın yurduna gidiyorum. Onunla meydanda vuruşacağım, gücüm yetmezse falan yerde askerlerim var, şansım da yaver giderse o zalimi öldürmek istiyorum. Benim adım Karatay Bahadır". O zaman Yaşgilandilber atından inmiş, kollarını kavuşturmuş ve ona; "Ben o Baltakay Bahadır'ın oğluyum. Ben de annemle babamın öcünü almak için Karahan Padişah'ın yurduna gidiyorum. Ben de sizin yiğidiniz olayım" demiş. Karatay Bahadır da atından inerek Yaşgilandilber ile kucaklaşmış ve onu cesaretlendirecek sözler söylemiş. Karatay Bahadır önce yiğidi atına bindirmiş, sonra da kendisi atına binmiş ve birlikte yola düşmüşler.

Akşamüzeri olduğunda, bir dağın çukur yerinde sayısız askerden oluşan ordunun beklediğini görmüşler. Bu askerler Karatay Bahadır'ın yiğitleriymiş. İkisi de atlarından inmiş ve Karatay Bahadır'ın otağına girmişler. Karatay Bahadır, pehlivanlarını toplamış ve onlara; "Sabah ezanında Karahan Padişah'ın yurduna doğru yola çıkmak gerekir" demiş.

Onlar üç gün üç gece yol aldıktan sonra, Karahan Padişah'ın yurduna varmışlar. Sınırdaki muhafızlar, Karahan Padişaha; "Yurda düşman geldi!" diye haber salmışlar. Karahan Padişah sayısız askeriyle onların karşısına çıkmış. Savaş başlamış, yedi gün yedi gece savaşmışlar ama yenişememişler. Yaşgilandilber, Karatay'a; "Değerli büyüğüm, bana izin verin, babamın öcünü Karahan'ın kendisinden alayım" demiş. Karatay Bahadır; "Sen gitme!" dese de dinletememiş ve ona izin vermek zorunda kalmış. Yaşgilandilber; "Ey babamın ruhu!" diyerek meydana at sürmüş. Karahan Padişah'ın bulunduğu yere yaklaşmış ve "Hey şerefsiz Karahan, ben Baltakay Bahadır'ın oğluyum, haydi mert isen meydanda karşıma çık!" diye bağırmış. Karahan Padişah, yiğidin söylediklerini duyunca çıldırmış, gözleri yerinden oynamış, ağzını bir dere gibi açarak köpükler saçmış ve meydana at sürmüş. Yaşgilandilber ve Karahan Padişah kılıç sallamışlar kazanan olmamış, ok atmışlar kazanan olmamış. Karahan Padişah; "Ben bir kurnazlık yapmazsam bunu yenemeyeceğim herhalde" demiş ve atının başını kendi askerlerinin tarafına çevirerek kaçmaya başlamış. Yaşgilandilber de atını o tarafa sürmüş. Düşmanın peşinden giderek ona yetişmiş, çevik bir

hareketle kendi atından Karahan Padişah'ın atının terkisine atlamış ve hançerini çıkarıp Karahan'ın böğrüne üst üste saplamış. Karahan Padişah kötüleşmiş, rengi bozarmış, atın dizginlerini elinden bırakmış. Yaşgilandilber, Karahan'ın gövdesini önüne koymuş ve koyunun kellesini keser gibi düşman askerlerinin kellelerini kesmeye başlamış. O sırada Bayböribay da askerleriyle oraya gelmiş. Çambil ordusu da onlara katılmış ve hep beraber Karahan Padişah'ın ordusuna hücum etmişler. Askerler padişahlarının kellesinin yerde yuvarlandığını görünceye kadar savaşmış. Savaş çabuk bitmiş. Karahan Padişah'ın yurdunu kendilerine bağlayıp vergi almışlar ve köleleri serbest bırakmışlar. Sonra hepsi sağ salim kendi yurtlarına dönmüşler.

Yaşgilandilber öz babasının yurdunda padişah olmuş, murat ve maksadına ermiş.

V. APTAL DEV MASALLARI

50. Şeytan ile Çiftçi (Şaytan bilan Dehkan)

Bir gün bir çiftçi şeytan ile karşılaşmış. İkisi, zengin bir adamın tarlasını kiralayıp birlikte çiftçilik yapmaya karar vermişler. Toprağı sürüp ekime hazırladıktan sonra tarlaya mısır ekmişler. Bir süre sonra mısırlar büyümüş ve hasat zamanı gelmiş. İkisi, tarladaki ürünü eşit miktarda paylaşacaklarmış.

Çiftçi, şeytana:

- Dostum, sen ürünün kendi payına düşen kısmını istediğin yerden al, demiş.

Şeytan, hesaplayarak bakmış, mısırların alt tarafı daha çok görünüyormuş. Mısırın üst kısmında ise, sadece mısır koçanları varmış. Şeytan; "Üst kısmını alsam az, alt tarafı daha çok, en iyisi ben alt kısmı alayım" diye düşünmüş ve:

- Ey dostum, ben ürünün alt kısmını almak istiyorum, demiş.

Çiftçi:

- Tamam, olur, az olsa da ürünün üst kısmı bana kalsın, demiş.

Çiftçi mısır koçanlarını koparıp almış, alt kısmı şeytana kalmış. Şeytan; "Çiftçiyi kandırdım, o sadece beş altı çuval mısır koçanı alıp gitmiş. Ürünün çoğu bana kaldı" diyerek sevinmiş ve mısırın bitki kısmını orakla keserek toplamış. Çiftçi, mısırı güneşte kurutup çuvala doldurmuş ve tokmaklayarak mısır tanelerini koçanlardan ayırmış. Sonra mısırı satmak için pazara götürmüş. Şeytan da mısır bitkilerini bir eşeğe yükleyip pazara götürmüş. Çiftçi bir çuval mısırı sekiz akçeye satmış. Şeytan bir eşek mısır bitkisini yedi kuruşa zorla satmış. Şeytan:

- Ey çiftçi, ne kadar insafsız bir adamsın, sen beni aldatmışsın, demiş.

Çiftçi:

- Sen şimdi neden böyle konuşuyorsun, hasat zamanı ürünün kendi payına düşen kısmını kendin seçerek aldın. O zaman bu yıl yine birlikte bir şeyler ekelim. Ürünün istediğin kısmını gönlüne göre seçip alırsın, demiş. Şeytan geçen yılın zararını çiftçiye ödetmek niyetiyle, o yıl çiftçiyle birlikte havuç ekmiş.

Havuçlar büyüdükten sonra çiftçi ile şeytan oturup konuşmuşlar. Çiftçi, şeytana:

- Geçen yıl "Ben aldandım" diye söylenip durdun. Bu yıl da ürünün payına düşen kısmını canının istediği yerden seçerek al, demiş. Şeytan havuç ekili olan tarlanın dört tarafını dolaşarak bakmış, tarlanın her tarafı havuç yaprağıyla doluymuş. Yaprakların altını açarak bakmış, beş altı yaprağın altında sadece bir tane havuç olduğunu görmüş. Şeytan; "Geçen yıl ürünün altını alıp aldandım, bu yıl üstünü alayım" diye düşünmüş ve çiftçiye:

- Ey dostum, toprağın üstündekiler benim, altındakiler senin, demiş.

Çiftçi:

- O zaman, ürünün istediğin yerini orakla keserek al, demiş.

Şeytan, havucun yapraklarını orakla keserek almış. Çiftçi ise toprağı hafifçe kazarak tarladaki bütün havuçları toplamış.

Çiftçi havuçları yıkadıktan sonra pazara götürmüş. Şeytan havuç yapraklarını demet halinde bağlayıp eşeğe yüklemiş ve pazara gitmiş. Çiftçi bir çuval havucu beş, altı akçeye satmış. Şeytan ise, bir eşek yükü havuç yaprağını iki kuruşa bile satamamış. Şeytan, çiftçiye:

- Beni geçen yıl kandırmıştın, bu yıl da kandırdın. Benim bu işten çok zararım oldu. Bu zararı bana öde, demiş bağırmaya başlamış. İkisi kavga ederek pazardan dönerlerken yoldaki bir ağacın altında iki küp altın görmüşler. Çiftçi:

- Burada iki küp altın var, küplerden biri senin, diğeri de benim olsun, demiş.

Şeytan:

- İki yıldır seninle çiftçilik yapıyoruz, sen beni iki yılda da kandırdın. Şimdi bir küp altına ortak mı olmak istiyorsun, demiş. Çiftçi:

- O zaman ne yapalım, diye sormuş.

Şeytan:

- Yaşlarımızı söyleyelim, hangimizin yaşı daha büyükse altınların çoğunu o alsın, diye cevap vermiş. Bir süre sonra şeytan, çiftçiye:

- Sen kaç yaşındasın, diye sormuş.

Çiftçi:

- Önce sen söyle! Ben sonra söyleyeyim, demiş.

Şeytan:

- Ben yüz yetmiş yaşına girdim, demiş.

Bunu duyan çiftçi mendilini çıkarmış ve hüngür hüngür ağlamaya başlamış. Şeytan çok şaşırmış ve çiftçiye:

- Neden ağlıyorsun, diye sormuş.

Çiftçi ağlayarak:

- Benim küçük oğlum eğer ölmeseydi seninle aynı yaşta olacaktı, demiş.

Şeytan, çiftçiye şöyle demiş:

- Ey ahmak, küçük oğlun benimle aynı yaşta olacaksa sen benim dedem yaşındaymışsın. Bunda da ben aldandım. Şimdi sırayla birbirimizin sırtına binip türkü söyleyerek gideceğiz, hangimizin türküsü daha uzun olursa altınları o alsın.

Çiftçi, şeytanın teklifini kabul etmiş ve ona:

- Tamam, söylediğin gibi olsun, demiş.

Şeytan, çiftçinin sırtına binmiş. Üç gün üç gece türkü söyledikten sonra:

- Benim türküm bitti, demiş ve çiftçinin sırtından inmiş.

Çiftçi, şeytanın sırtına binmiş ve yedi gün yedi gece boyunca sadece "tarala tarala" diyerek türkü söylemiş. Yedinci günün sonunda çiftçi, şeytana:

- Sen şimdiye kadar "tarala tarala"yı dinledin, "tarala" türküsü kırk gün sürer. Bundan başka bildiğim çok türkü var, onları da söylersem sonu gelmez, demiş. Şeytan, çiftçiyle kavga etmiş ve onunla bütün ilişkisini kesmiş. Çiftçi iki küp altını almış.

51. Bahadır (Batır)

Bir varmış bir yokmuş, geçmiş zamanda çok kurnaz bir kel varmış. Onun, yaşlı annesinden başka hiç kimsesi yokmuş. Anne ile oğul fakir oldukları için zor geçinirlermiş. Günlerden bir gün, evlerinde bir dirhem bile un kalmamış. Kel yarım çuval buğday alarak un yaptırmak için değirmene gitmiş. Yolda giderken otların arasında iki tane yumurta bulmuş; "Bu da Allah'ın merhameti" demiş ve yumurtaları cebine koymuş. Biraz daha yürüdükten sonra yolda bir testi ayran görmüş. Kel çok sevinerek testiyi yerden almış ve kendi kendine; "Ayranı değirmene götürürsem, değirmenciler bunu içer, burada bırakırsam da bir başka yolcu bulup, ayranı içer" diye düşünmüş ve testiyi yere gömmüş.

Biraz daha yürümüş, bu defa yolda bir küp görmüş. "Dönerken alırım" diyerek onu da bir yere gömmüş, gömdüğü yeri belirlemek için üstüne bir çöp dikmiş ve yoluna devam etmiş. Yol yürümüş, yol yürüyüp bol yürümüş ve bir değirmene varmış. Değirmenin içine girmiş, değirmenin içi un çuvallarıyla doluymuş ama içeride hiç kimse yokmuş. Kel bu kadar çok unu görünce çok şaşırmış. Buğday getirdiği çuvala un doldurup eve dönmeye niyetlenmiş ama saat geç olduğu için gitmekten vazgeçip geceyi değirmende geçirmeye karar vermiş.

Bu değirmen devlerin değirmeniymiş. Akşam olduğu için devler, zillerini ve dombıralarını çalarak eğleniyorlarmış. Kel, devleri görünce önce korkmuş. Biraz sakinleştikten sonra, kendi kendine; "Boş ver, ne olacaksa olsun, bağırıp çağırıp şunları bir korkutayım" diye düşünmüş ve devlere:

- Burası babamın değirmeniydi. Siz burayı zorla ele geçirmişsiniz, ben sizinle güreşerek değirmeni geri almak için buraya geldim, demiş.

Devler padişahı ortaya çıkmış ve ona:

- Hadi, gel o zaman güreşelim, demiş.

Kel, dev kendisine bir vurursa param parça olacağını bildiği için çok korkmuş. Kel çok korkmuş olsa da altta kalmamış ve devlere bağırmaya devam etmiş:

- Üç tane şartım var. Söyleyeceklerimi yapabilirseniz, sizinle meydanda güreşirim, ama eğer beceremezseniz değirmen benim olur, demiş.

Dev:

- Söyle bakalım şartlarını, demiş.

Kel:

- Birinci şartım, şu ağacı kollarınızla sıkıp suyunu çıkaracaksınız, demiş.

Devlerin hepsi sırayla ağacı sıkmışlar ama hiç birisi ağacın suyunu çıkaramamış. Kel:

- Hepiniz bana bakın, demiş ve cebindeki yumurtaları devlere göstermeden eline alıp ağacı sıkmış, yumurtaların ikisi de kırılmış. Sonra da:

- Sizin hiç biriniz ağacı sıkıp suyunu çıkaramadınız, bakın ben ağacın reçinesini bile çıkardım, demiş. Devler buna çok şaşırmış ve:

- Haydi, ikinci şartını söyle bakalım, demiş.

Kel:

- İkinci şartım, bir kere tepinip yerin suyunu çıkarmak demiş.

Devler padişahı ortaya çıkarak:

- Bu şartı ben beceririm, demiş. Dev birkaç defa tepinmiş ama yerden hiçbir şey çıkaramamış. Utanan dev, kele:

- Haydi, sen çıkar da görelim, demiş.

Kel:

- Buraya gelin, diyerek devleri daha önce ayran testisini gömdüğü yere götürmüş. Testiyi gömdüğü yeri bulmuş, yerde bir tepinmiş, gömülü olan testi kırılıp içindeki ayran her tarafa dağılmış. Devler bunu görünce korkudan ödleri patlamış.

Devler çok korkmuş olsa da üçüncü şartı da öğrenmek istemişler.

Kel:

- Üçüncü şartım, bir defa tepinerek yerde çukur açmak, demiş.

Devlerin biri:

- Bu şartı ben beceririm deyip tepinmeye başlamış. Yerde çukur açmak şöyle dursun, yeri bir karış bile kazamamış.

Kel o zaman:

- Şimdi beni izleyin, demiş ve daha önce yoldan bulup gömdüğü küpün üstünde bir tepinmiş, küpün ağzı açılmış, topraklar küpün içine dolmuş ve yer çukur gibi olmuş.

Kel, devlere bakarak:

- Eğer biraz daha sert tepinseydim, kendim de toprağın altına çökerdim, bunun için yavaş tepindim, demiş.

Devler çok korkmuşlar ve değirmeni içindeki unlarla bırakarak kaçmışlar. Gece olunca Kel, çapanını içinde adam varmış gibi dolayıp yere yatırmış. Kendisi de değirmende buğdayların bulunduğu yere giderek yatmış. Olanlara çok üzülen devler gece yarısı değirmene geri gelmişler. Devler, içinde adam varmış gibi yerde duran çapana uzun süre vurmuşlar ve sonra da Kel'in öldüğünü düşünmüşler. Kel içerinden devlerin yaptıklarını seyrediyormuş. Devler gittikten sonra yerdeki çapanının delik deşik olduğunu görmüş. Kel, çapanını omzuna alıp dışarı çıkmış. Kel'in öldüğünü düşünen devler dışarıda eğleniyorlarmış. Kel onların üstüne giderek:

- Değirmende çok fare varmış, ben yatınca, fareler çapanımı kemirerek delik deşik etmişler. Çapanımın parasını size ödeteceğim, vermezseniz hepinizi öldüreceğim, demiş. Devlerin bazıları bu sözleri duyunca oradan kaçmış. Kaçamayan devler de Kel'in karşısına gelmişler ve ona; "Bize acı! Bizleri öldürme! Ne yapmamızı emredersen yapmaya hazırız" diye yalvarmışlar. O zaman Kel, devlere kırk tane deve bulup getirmelerini emretmiş. Devler, Kel'in emrini hemen yerine getirmişler.

Kel, devlere:

- Un çuvallarını develere yükleyin, diye emir vermiş. Devler göz açıp kapayıncaya kadar onun söylediğini yapmışlar. Kel en öndeki devenin üstüne binmiş ve kırk deve yükü

unu evine götürmüş. Kel, eve vardığında yaşlı annesi açlıktan ölecek haldeymiş. Kadın oğlunu görünce kendine gelip ayağa kalkmış. Unlardan ekmek yapmış, çok güzel yemekler pişirmiş. Ana oğul yokluk nedir bilmeden yaşayıvermişler.

52. Yaşlı Oduncu ile Tilki (Otınçi Çal bilan Tülki)

Fakir bir yaşlı adam varmış. Her gün kırlardan odun ve çalı çırpı toplayıp eşeğine yükler ve pazarda satarmış. Yaşlı adam her gün odun toplamaya çıkacağı zaman karısı iki tane çavati[681] pişirip adama verirmiş. Günlerden bir gün yaşlı adam kıra giderken bir tilki yolunu kesmiş ve onun iki çavatisini yemiş. Tilki o günden sonra yaşlı adamın çavatilerini her gün yemeye başlamış. Yaşlı adam karısına bu durumdan bahsetmemiş, karısı her gün çavati pişirip verirmiş. Adam bir gün; "Ben kıra her gün aynı yoldan gidiyorum, tilki de çavatilerimi yiyor, bu gün başka bir yoldan gideyim" diye düşünmüş ve kıra gitmek için başka bir yola düşmüş. Yolda giderken eşeğin üstünde uyuyakalmış. Bir şeyden korkup uyandığında, eşeğinin büyük bir çınarın yanında durduğunu fark etmiş. Çınarın dibinde bir kerevet varmış, kerevetin üstünde de kırk tane dev uyuyormuş. Yaşlı adam devleri görünce çok korkmuş. Devler her uyuduklarında kırk gün uyurlarmış. Bu devler otuz dokuz gündür uyuyormuş. Uyanmalarına daha bir gün varmış ama devler insan kokusunu alınca bir anda uyanmış. Devler uyandıklarında yaşlı bir adamın karşılarında durduğunu görmüşler. Devler birbirini dürterek aralarında fısıldamaya başlamışlar. Yaşlı adam, kendi kendine:

- Bunlar bana bir şey sorarsa ben ne desem acaba? Eğer sorarlarsa, "Ben Azrail'im, burada kırk tane dev varmış, Allah beni bu devlerin canını almam için gönderdi, onun için buradayım" diyeyim, diye düşünmüş.

Devler yaşlı adama:

- Gel baba, sen kimsin, diye sormuşlar.

Yaşlı adam:

- Ben Allah'ın gönderdiği Azrail'im. Burada kırk tane dev varmış, onların canını alacağım, demiş.

Devler çok korkmuş ve birbirlerine; "Bu yaşlı adam Azrail'miş, şimdi ne yapacağız?" diye sormaya başlamışlar. Devlerden biri:

- Ey arkadaşlar, babamızdan kalan bir altın havan ile sapı var. Onlar bizim canımızdan daha mı değerli, onları verelim, demiş.

Devlerin bazıları:

- Tabii ki canımızdan daha değerli değil, ama sadece havanı versek de sapını vermesek nasıl olur, demişler. Bu fikri devlerin hepsi kabul etmiş.

Devlerin biri, yaşlı adama:

- Bir şeyler verip sizi sevindirsek, canımızı yine alır mısınız, diye sormuş.

Yaşlı adam:

[681] Çavati: Yağda pişirilen bir çörek çeşidi.

- Ey devler, bana hiçbir şey lazım değil, bana sadece devlerin canı lazım, diye cevap vermiş.

O zaman devler birbirlerine danıştıktan sonra hem altın havanı hem de sapını vermeye karar vermişler.

Yine devlerden biri:

- Ey ihtiyar, bize babamızdan kalan altın bir havan ile sapı var, şunları size verelim, bizi öldürme, demiş.

Adam kendini tutmuş ve:

- Hadi getirin madem, eşeğime yükleyin de günahlarınızı affedeyim, demiş.

Yaşlı adam altın havan ile sapını eşeğine yüklemiş ve evine gitmiş. Aradan iki gün geçtikten sonra devler yaşlı Azrail'den kurtuldukları için kırk kulaklı kazanı asmışlar ve dostları kurt ile tilkiyi çağırarak ziyafet vermişler. Yaşlı adamın çavatisini yiyen tilki devlere bakarak dalga geçmiş ve şöyle demiş:

- Ey devler, babanızın ölümünün üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen, siz neden şimdi yemek veriyorsunuz?

Devlerden biri:

- Hey dostum, böyle konuşup durma, biz Allah'ın gönderdiği Azrail'den kurtulduğumuz için ziyafet veriyoruz, demiş.

Tilki:

- O nasıl biriydi, diye sormuş.

Dev:

- Uzun sakallı, belinde ipi olan ve eşek binen yaşlı bir adamdı, diye cevap vermiş.

Tilki kahkahayla gülerek:

- Siz hala, biz deviz diye ortada mı geziniyorsunuz? Ben her gün o yaşlı adamın iki tane çavatisini elinden alıp yerdim. Bunun için iki günden beridir yolunu değiştirmiş, başka yoldan gidiyor. Demek ki o yolda size rastlamış, sizi aldatmış ve gitmiş. Ben sizi o yaşlı adamın evine götüreyim, hadi yürüyün, demiş.

Devler buna çok şaşırmışlar. Tilki, devlerin beşini yanına alarak yaşlı adamın evine doğru yola çıkmış. Devler korktuğu için daima birbirlerine tutunarak yürüyorlarmış.

İhtiyar, önceleri geçinmekte zorlanan bir adammış. Altın havanı ve sapının birazını pazarda bozdurmuş ve ondan aldığı parayla daha iyi yaşamaya başlamış. Bir gün hanımı hamur yapmış, yaşlı adama:

- Bey, fırına odun at, hamur kabardı, demiş.

Yaşlı adam fırına odun attıktan sonra sokağa bakınmış, bir de ne görsün, her gün çavatisini yiyen tilki, beş tane devi kuyruğundan tutmuş oraya doğru getiriyor. Yaşlı adamla karısı çok korkarak birbirlerine; "Daha önce ölmedik ama şimdi öleceğiz" demişler. Yaşlı adam kendi kendine; "Şu tilkinin şanına yaraşır kötü bir şeyler söylersem belki kurtuluruz" diye düşünerek:

- Ey tilki, babandan kalan borçlara karşılık bu devleri mi getiriyorsun? Onlar bana lazım değil, bana hakkımı ver, demiş. O zaman devlerden biri:

- Ne, demek sen bizi buraya babandan kalan borcuna karşılık olarak getirdin, demiş ve tilkiyi kuyruğundan tutarak yere çarpmış. Tilkinin ağzı burnu yamulmuş, bütün dişleri dökülmüş ve oracıkta ölmüş. Devler ise arkalarına bakmadan kaçıp gitmişler. Yaşlı adam tilkinin derisini yüzmüş, tilkinin derisinden kalpak yapıp giymiş.

Beş dev, diğer devlerin yanına giderek:

- Doğruymuş, o yaşlı adam Allah'ın gönderdiği cellâtmış. Tilkinin ona borcu varmış, bizi de borcuna karşılık olarak yaşlı adama vermek için oraya götürmüş. Tilkiyi kuyruğundan tutarak yere çarptık orada öldü, demişler.

Devler, yaşlı adamdan ve tilkiden kurtuldukları için ziyafet vermişler. Yaşlı adam da hem tilkiden hem de devlerden kurtularak rahat bir hayat yaşamaya başlamış. Yaşlı adam tilkinin derisinden yaptığı kalpağı hala giyermiş.

53. Yarım Nohut (Yarımta Nohat)

(Bir) varmış da (bir) yokmuş, (bir) açmış da (bir) tokmuş, kadim zamanda bir adamın üç tane oğlu varmış. Bir gün adam ve hanımı aniden ölmüş. Çocuklar ne yapacaklarını ve nereye gideceklerini bilememişler. Sonunda başka bir memlekete gitmek üzere üçü birlikte yola çıkmışlar. Bir yere varmışlar, gece orada kalmışlar ve sabah erkenden tekrar yola düşmüşler. En küçük oğlan yoldan yarım nohut bulup ağabeyine vermiş, ağabeyi de yarım nohudu yemiş. Tekrar yol almışlar ve bir süre sonra bir sürüye rastlamışlar. Küçük kardeş sürüdeki eşeğin kuyruğunu kesmek istemiş ama ağabeyi izin vermemiş. Küçük oğlan, ağabeyine:

- O zaman, yarım nohudumu bulup, bana geri ver, demiş.

Ağabeyi:

- Ey, yarım nohudun seni yesin, eşeğin kuyruğunu keseceksen kes, demiş.

Bunun üzerine, küçük kardeş sürüdeki eşeğin kuyruğunu kesip koynuna sokmuş. Tekrar yola düşüp birkaç gün yol aldıktan sonra karşılarına bir kaplumbağa çıkmış.

Küçük oğlan, ağabeylerine:

- Bu kaplumbağayı da almak istiyorum, demiş.

Ağabeyleri izin vermeyince küçük oğlan onlara:

- O zaman yarım nohudumu verin, demiş.

Büyük oğlan, kardeşine:

- Alacaksan al, demiş.

Küçük oğlan kaplumbağayı da yerden alarak koynuna sokmuş. Üç kardeş birkaç gün daha yol aldıktan sonra karşılarına bir değirmen çıkmış, o gece orada kalmışlar. Sabah erkenden kalkıp tekrar yola çıkacakları zaman küçük oğlan:

- Değirmenin çıngırağını çalacağım, demiş. Ağabeyleri buna da izin vermemiş. Küçük oğlan, onlara tekrar:

- O zaman yarım nohudumu verin, demiş.

Ağabeyleri:

- Yarım nohudun seni yesin, çıngırağı alacaksan al, demişler. Küçük oğlan değirmenin çıngırağını da alıp koynuna sokmuş. O gün akşama kadar yol almışlar, hava karardığında karşılarına bir ev çıkmış. O evde bir dev yaşıyormuş. Dev o sırada dışarıdaymış. Bunlar devin evine girip, kapıyı iyice kapatmışlar ve uyumaya başlamışlar. Dev gece yarısı dışarıdan gelince evinin kapısının kapalı olduğunu görmüş. Dev dışarıda; "Kapıyı aç!" diye bağırmış. Kardeşler hiç umursamadan uyumaya devam etmişler. Dev birkaç defa daha bağırdıktan sonra kapıyı itmeye başlamış. Çocuklar kapının yıkılacağını anlayınca küçük kardeş:

- Hey dur, önce seni bir tanıyalım bakalım, sen kimsin? Kapıyı boş yere itip, başına dert açma, var yoluna git, demiş.

Dev:

- Burası benim evim, sen kimsin ki, buraya gelip benim evime yerleşmişsin, demiş.

Bunun üzerine, küçük oğlan:

- Ey dostum, sen devsen ne olmuş, biz senden çok daha güçlüyüz. Benim babama Pulliksir derler, demiş. Dev bunu duyunca biraz korkmuş ama yine de gücünü sınamak isteyip:

- O zaman koltuğunun altındaki kılları uzat bakalım, demiş. Küçük oğlan, kesip aldığı eşek kuyruğunu koltuğunun altından uzatıp deve göstermiş. Dev bunu görünce endişelenerek; "Bunun koltuğunun altındaki kıllar böyleyse, kendisi kim bilir nasıldır?" diye düşünmüş ama yine de devam etmiş ve ona:

- Şimdi de bitini bir göster bakalım, demiş.

Küçük oğlan bu defa kaplumbağayı deve doğru yuvarlamış. Dev, kaplumbağayı görünce daha da korkmuş ve kendi kendine; "Biti bile bu kadarsa, kendisi kim bilir nasıldır?" demiş.

Dev:

- Hadi bakalım, bu defa bir rüzgâr çıkar da görelim, demiş.

Küçük oğlan, koynundaki değirmen çıngırağını çıkarıp öyle bir çalmış ki, dev korkudan arkasına bakmadan kaçıp gitmiş.

Böylece ev üç kardeşe kalmış, onlar orada yaşayıp murat ve maksatlarına ermişler.

VI. FIKRA VE ŞAKALAR

54. Yanan Yaşlı Adam (Küygan Çal)

Geçmiş zamanlarda yaşlı bir adam ile yaşlı bir kadın yaşarmış. Onların bir tane eşekleri varmış. Eşeğe su ve yem verme işi için, birbirlerine "Sen yap", "Yok ben yapmam, sen yap" diyerek daima kavga ederlermiş. Bir gün yaşlı adam bu kavgadan sıkılmış ve hanımına:

- Böyle sürekli didişip durmayalım, benim bir fikrim var. Üç gün süre koyalım. Bu üç gün içinde kim konuşursa bundan sonra eşeğe su ve yem vermek onun görevi olsun, demiş.

Yaşlı kadın adamın teklifini kabul etmiş. Onlar iki gün boyunca birbirleriyle hiç konuşmamışlar. Yaşlı kadın üçüncü gün sıkılıp komşusuna gitmiş. O gün evlerine bir hırsız girmiş, evin altını üstüne getiren hırsız, evde ne var ne yoksa her şeyi toplayıp gitmiş. Yaşlı adam, hırsıza bile hiç ses çıkarmamış. Kadın eve gelip evin halini görmüş, hiç konuşmadan komşusunun evine geri dönmüş ve olan biteni komşusuna anlatmış.

Komşuları bu duruma çok üzülmüş ve kızına, yaşlı adama bir tas çorba götürmesini söylemiş.

Kız bir tas çorbayı alıp komşularının evine girmiş, evin hali hâlâ kadının anlattığı gibiymiş. Kız, yaşlı adama:

- Hey amca, neden böyle sessizce oturuyorsun, diye sormuş.

Yaşlı adam, kıza kafasıyla işaret ederek, çorbayı önüne kadar getirip kilimin üstüne koymasını istemiş. Kız, yaşlı adamın; "Çorbayı kafama dök" dediğini zannederek, sıcak çorbayı adamın kafasına dökünce adamın kafası yanmış. Bunu duyan yaşlı kadın hemen evine gelmiş. Adama:

- İhtiyar, burada neden böyle oturuyorsun, der demez, yaşlı adam:

- Hah, iddiayı kaybettin kocakarı, bundan sonra eşeğe su ve yem verme işi senin görevin, demiş. Böyle onlar evlerindeki her şeylerini kaybetmişler.

55. Çiftçi ile Köseler (Dahkan bilan Kösalar)

Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanda bir çiftçi varmış. Bu çiftçinin bir oğlu varmış. Günlerden bir gün çiftçi, oğluna; "Oğlum, bu sığırı pazara götürüp sat" demiş. Oğlan, sığırı alıp yola düşmüş. Yolda giderken karşısına bir adam çıkmış. Adam; "Genç, bu keçiyi kaç paraya satıyorsun?" diye sormuş. Oğlan; "Bu keçi değil, sığır" demiş. Oğlan yola devam etmiş, karşısına bir adam daha çıkmış ve adam; "Bu keçiyi kaç paraya satıyorsun?" demiş. Çocuk çok şaşırmış, ama hiç oralı olmadan yola devam etmiş. Yolda bir kişiye daha rastlamış. O adam da çocuğa aynı şeyi söylemiş. Oğlan buna bir anlam verememiş ve kendi kendine; "İlahi baba, neden sığır diye elime bir keçi tutuşturdun?" diye düşünmüş. Bu gerçekten bir keçi herhalde diyerek sığırı, bir keçinin parasına satmış.

Oğlan eve gelmiş ve babasına; "Babacığım, bana satmam için verdiğin sığır değil keçiymiş. Bir kişi değil tam üç kişi: 'Keçiyi kaça satıyorsun?' diye sordu. Ben de sonunda onu keçinin parasına sattım" demiş. Babası; "Oğlum, hileci köseler seni aldatmış. Boş ver, nasılsa bir gün elimize düşerler" demiş.

Günlerden bir gün çiftçi, köseleri evine davet etmiş, fakat kendisi çift sürmek için tarlaya gitmiş. Hileci köseler çiftçinin evine geldiklerinde ev sahibinin evde olmadığını görmüşler. Çiftçinin hanımı onlara; "Kocam tarlada çift sürüyor, onun yanına gidin" demiş. Köseler, tarlaya çiftçinin yanına gitmişler. Çiftçi, heybesinden bir tavşan çıkarmış ve tavşana; "Eve gidip hanıma, misafirler gelmiş yemek pişirecekmişsin de" diyerek tavşanı yola bırakmış. Tavşan yolda koşmaya başlamış. Bir süre sonra, çiftçi köseleri de yanına alarak eve gitmiş. Eve girdiklerinde yemeklerin hazır olduğunu görmüşler, köseler buna çok şaşırmış.

Köseler, çiftçiye; "Bu tavşanı bize sat" diye tutturmuş. Çiftçi; "Benim hanımım sadece tavşanı göndererek söylediğim işleri yapıyor, tavşan olmazsa benim sözümü asla dinlemez, bu kadar huysuz bir kadın!" demiş. Köseler, uzun süre pazarlık ettikten sonra, tavşanı bir sığırın fiyatına satın almışlar. Çiftçinin tarladan gönderdiği tavşan, kaçıp bir yerlere gitmiş, evdeki başka bir tavşanmış.

Köseler tarlaya gitmişler, tavşana; "Hanımlara söyle yemek pişirsinler" diyerek yola salmışlar. Tavşan kaçıp gitmiş. Köseler evlerine geldiklerinde, hanımlarının yemek yapmadan boş boş oturduklarını görmüşler. Onlar, hanımlarına; "Neden yemek yapmadınız, size tavşanla haber gönderdik ya!" demişler. Hanımlardan biri; "Siz delirdiniz herhalde, küçücük tavşan bir sığırın fiyatına alınır mı hiç" deyip onları azarlamış. O zaman köseler, çiftçinin kendilerine ders vermek için böyle yaptığını anlamışlar ve hemen çiftçinin evine gitmişler. Çiftçi onları çok güzel karşılamış. Köseler; "Böyle böyle oldu, sen bizi kandırmışsın" demişler. Çiftçi; "Vallahi, billahi tavşanım kerametli bir tavşandı, ben şimdi sizi inandırırım" demiş ve hanımından kendilerine yemek yapmasını istemiş. Çiftçinin hanımı; "Yemek falan yapmam" diye cevap vermiş. Çiftçi, hanımın boynunu bıçakla kesmiş gibi yapmış. Kadının boynundan kan akmış ve kadın ölü gibi yere uzanmış. Kadının boynunda, içine kan doldurulmuş bağırsak bağlıymış. Çiftçi bıçağı sürtünce, hanımının boynundaki bağırsak kesilmiş ve kan akmaya başlamış. Çiftçi daha sonra bir sandığın üstüne oturup surney çalmaya başlamış. Kadın bir süre sonra surneyin sesinden dirilmiş gibi yaparak ayağa kalkmış. O zaman da yemeği pişirmeyi reddetmiş. Çiftçi; "İşte, gördünüz mü, ben buna sadece tavşana söyleyerek iş yaptırırdım. Şimdi işimin ne kadar zorlaştığını gördünüz. Tavşanımı hemen geri getirip paranızı alın" demiş. Tavşan kaçıp kim bilir nereye gitmiştir, tavşanı tekrar nasıl yakalayacaklar dersiniz!

Köseler bu defa surneye yapışmışlar ve "Hemen surneyini bize sat!" demeye başlamışlar. Pazarlık ederek surneyi de bir sığının parasına satın almışlar. Köselerden biri evine gitmiş, bir bahane bularak hanımıyla kavga etmeye başlamış. Köse, hanımının boğazını kesmiş, zavallı hanımı kan revan içinde yere yığılmış. Köse; "Şimdi şu surneyin

kerametini görelim bakalım" diyerek sandığın üstüne oturmuş ve surneyi çalmaya başlamış. Köse sabaha kadar surney çalmış ama hanımı dirilmemiş.

Böylece insanları sürekli kandırarak yaşayan köseler cezalarını çekmişler, yaptıklarından pişman olmuşlar ve tövbe etmişler.

56. Kurnaz ile Saf (Ayyar bilan Sadda)

Bir varmış bir yokmuş, kadim zamanda bir kurnazla bir saf varmış. Günlerden bir gün bunlar yola çıkmışlar. Yolda giderken bir küp altın bulmuşlar. Önce altınları bölüşmeye karar vermişler ama kurnaz sonradan altınların yarısını safa vermek istememiş ve onu kandırmaya niyetlenmiş. Kurnaz, safa şöyle demiş; "Eğer biz bu altınlarla şehre girersek, oradakiler bizde altın olduğunu anlar ve elimizden alırlar. İyisi mi biz bu altını gömelim, lazım olduğu zaman, azar azar alıp harcarız". Kurnazın bu fikri safın aklına yatmış ve altınları gömmüşler.

Aradan günler geçmiş ve safa biraz altın lazım olmuş. Saf gidip bunu kurnaza anlatmış, kurnaz; "Bana da lazım" demiş. İkisi birlikte altın almaya gitmişler ama bir de ne görsünler, altınlar gömdükleri yerde yokmuş. Meğer kurnaz altınları daha önce alıp bir yere saklamış. Kurnaz böyle yapmış olsa da, safa iftira etmeye başlamış. Bir süre sonra ikisi birlikte kadıya gitmişler ve olan biten her şeyi kadıya anlatmışlar. Kadı, kurnazın anlattıklarına inanmamış. Kurnaz, kadıya; "Altınları bir ağacın altına gömmüştük, bana inanmazsanız, o ağaç buna şahitlik eder" demiş.

Bunun ardından, kurnaz hemen evine gitmiş ve yaşlı babasına; "Sen şahitlik yapacaksın" demiş. Babası buna razı olmamış. Kurnaz yalvarıp yakarıp babasını razı etmiş ve onu ağacın oyuğunun içine sokmuş. Saf ise, kadıyı peşine takarak ağacın yanına getirmiş. Kadı ağaca sormuş, ağacın içinden; "Altınları buraya gömen adam alıp gitti" diye bir ses çıkmış. Kadı bunun üzerine; "Bu ağacın içine şeytan girmiş" deyip ağacı ateşe vermiş. Ağaç yanınca, ağacın içindeki yaşlı adam feryat figan etmeye başlamış ve "Beni kurtarın, bunu yapmam için oğlum beni zorlayıp bu ağacın kovuğuna soktu" demiş. Ateşi söndürüp, yaşlı adamı dışarı çıkarana kadar adam ağacın kovuğunda ölmüş.

Kadı, altınların hepsini safa vermiş. Böylece, kurnazlıkla altınların hepsini almak isteyen açgözlü adam, altınları alamadığı gibi, babasının ölümüne de sebep olmuş.

57. Bezci Pirak (Bozçi Pirak)

Pirak adlı bir bezci varmış. O bir gün bez dokurken bir fare ortaya çıkmış ve bir oraya bir buraya koşmaya başlamış. Pirak sinirlenerek elindeki mekiği fareye atmış. Mekik, fareye isabet etmiş ve fare oracıkta ölmüş. Farenin karnında altı tane yavrusu varmış. Bunu gören bezci kendi kendine:

- Ben meğer ne kadar büyük bir avcıymışım, burada boş yere bez dokuyup duruyorum, demiş ve evinden çıkarak başka memlekete gitmek üzere yola çıkmış.

Pirak yolda giderken yerde bir değirmen çıngırağı bulmuş. "Bir gün belki işime yarar" diyerek çıngırağı koynuna sokmuş. Biraz daha yol aldıktan sonra yerde yatan ölü bir öküz görmüş. "Bir gün lazım olur" diyerek öküzün kuyruğunu da kesip koynuna sokmuş. Biraz daha yürümüş, bu defa bir kaplumbağa görmüş. Lazım olur diyerek onu da koynuna sokmuş. Bir yerden bir testi ayran alıp yürümeye devam etmiş ve bir süre sonra gözden uzak bir yerde bir kaleye varmış.

Orada devler yaşarmış. Pirak bunu bilmeden kaleye girmiş. İçeride hiç kimsenin olmadığını görmüş. Kapıyı arkadan kilitleyerek kalede yatmaya başlamış. Bir süre sonra devler gelmiş ve kapının kilitli olduğunu görmüşler. Devler buna çok şaşırmışlar ve kale kapısının önüne oturup "Bunu kim yaptı acaba?" diye düşünmeye başlamışlar.

Pirak kapının arkasından:

- Siz kimsiniz, diye bağırmış.

Devler:

- Sen bizim mekânımıza neden geldin? Gücün varsa bize göster, demişler.

Pirak:

- Tamam o zaman boy ölçüşelim, haydi nefesinizin gücünü gösterin bakalım, demiş.

Devler şiddetli bir şekilde nefes verince, her tarafı toz duman kaplamış. Pirak; "Şimdi beni görün" deyip değirmenin çıngırağını çalmaya başlamış. Bundan sonra devlere; "Bıyığınızı gösterin" demiş. Devler bıyıklarını göstermişler, devlerin bıyığı iki üç karışmış. Pirak yanına aldığı öküz kuyruğunu devlere göstermiş. Bunu gören devler korkudan titremeye başlamış. Pirak; "Şimdi de bitinizi gösterin bakalım" demiş. Devlerin bitleri ceviz kadar büyükmüş. Pirak ise, koynundaki kaplumbağayı çıkarıp yuvarlayarak devlerin önüne atmış. Devler, kaplumbağayı görünce daha da korkmuşlar. Pirak:

- Eğer gücünüz varsa yere teperek suyunu çıkarın bakalım, demiş.

Devler canhıraş bir şekilde tepinmeye başlamışlar. Toprak darmadağın olmuş ama yerin suyunu çıkaramamışlar. Pirak ayran dolu testiye bir tekme vurmuş, testi kırılmış, içindeki ayran da her tarafa dağılmış. Devler, Pirak'tan korkarak her şeylerini bırakıp oradan kaçmışlar. Pirak kaleye girmiş, oradaki evleri tek tek dolaşmış. Evlerin birinde çok güzel bir kızın oturduğunu görmüş. Kıza:

- Burada oturmuş ne yapıyorsun, diye sormuş.

Kız:

- Ben bir padişahın kızıyım. Devler beni kaçırarak buraya getirdi, diye cevap vermiş.

Pirak, kıza:

- Ben devleri kovdum, onlar bir daha buraya gelemezler, demiş.

Devler o gece Pirak'ı öldürmeye karar vermişler ve kale duvarına çıkarak oradan içeri bakmaya başlamışlar. Devler, Pirak'ın bir mindere uzandığını görmüşler. Pirak da devlerin niyetini sezmiş, tahta bir havanı yorgana sararak yattığı yere bırakmış, kendisi de başka bir yere gidip yatmış. Devler seher vakti ellerinde tokmaklarla gelmişler, yorgana

sarılı olan havanı Pirak zannederek uzun süre tokmakla vurmuşlar. Bir süre sonra öldüğünü düşünüp biraz ileri gitmişler ve neler olacağını görmek için bir kenarda beklemeye başlamışlar. Devler biraz ileri gidince, Pirak havanı koyduğu yere gelerek tekrar oraya yatmış. Sabahleyin yattığı yerden kalkarken kıza:

- Hanım kız, burada çok fazla pire veya sivrisinek varmış, bir oramı bir buramı ısırıp beni sabaha kadar uyutmadılar, demiş.

Devler bu sözleri duyar duymaz oradan kaçmışlar. Devler kaçtıktan sonra kız ile Pirak ata binmişler ve kızın yurduna gitmişler. Padişah, kızını görünce mutluluktan havalara uçmuş ve düğün yaparak kızını Pirak'la evlendirmiş.

Günlerden bir gün görevliler padişahın huzuruna çıkarak:

- Bağınıza bir kaplan dadandı, üzümleri talan ediyor, demişler.

Padişah herkesi toplayıp:

- Kaplanı kim öldürecek, diye sormuş.

Oradakilerin hiç biri "ben öldürürüm" dememiş. Padişah, kaplanı öldürmesi için Pirak'ı bağa göndermiş. Pirak, akşamüzeri kaplanın gelmesinden korkarak bir kara söğüdün kovuğuna girmiş ve orada beklemeye başlamış. Kaplan geceleyin oraya gelip ağaca sürtünmeye başlamış. Pirak bunu fark edince çok korkmuş, kovuğun biraz daha içine girip saklanmak için kıpırdayınca, ağaç bir sağa bir sola sallanmış. Kaplan korkup bir anda ağacın üstüne zıplamış, yüksekteki dalların birine takılmış ve belinin orta yerinden dala asılarak ölmüş. Padişahın adamları sabahleyin erkenden Pirak'a bakmak için bağa gelmişler ve kaplanın ağacın dalına asılıp öldüğünü görmüşler. Pirak'ı yanlarına alarak padişahın yanına götürmüşler.

Aradan çok geçmeden memlekete düşman saldırmış. Padişah, damadı Pirak'ı komutan yapmış. Onun yanına üç bin tane asker vermiş ve tavladaki atları göstererek; "Bu atlardan birini seçip al" demiş.

Pirak; "Küçük bir at alırsam ok isabet etmez, böylece ben de hayatta kalırım" diye düşünerek bakımsız bir at seçip almış ama seçtiği at onun düşündüğü gibi bir at değilmiş, tam tersine hızlı koşan çok iyi bir atmış. Bunu gören padişah ve görevliler Pirak'ın at seçmesine hayran kalmışlar.

Pirak, görevlilere kendisini ata sıkıca bağlamalarını emretmiş. Görevliler; "Kendinizi neden ata bağlatıyorsunuz?" diye sormuşlar. Pirak; "Ben bir kılıç değil, iki kılıç birden sallarım" demiş. Onu, söylediği gibi ata bağlayıp savaş meydanına salmışlar. Pirak savaş meydanında nereye kaçacağını bilemeyip; "Şu karşıdaki çınar ağacının arkasına saklanırsam belki hayatta kalırım" diye düşünmüş ve atını çınar ağacına doğru sürmüş. O, ağacın yanına varıncaya kadar çınar ağacı yıkılmış. Pirak yıkılan ağaca sıkıca sarılmış, ama atı orada durmadan savaş meydanında koşmaya devam etmiş. At, ağaca sarılmış olan Pirak'ı bir süre sürüklemiş. Düşman askerleri bunu görünce; "Pirak çok kuvvetli bir pehlivanmış, ağacı nasıl da yerinden söktü!" diye düşünmüşler ve çil yavrusu gibi dağılarak arkalarına bakmadan kaçmışlar. Pirak bir süre sonra gözünü açtığında savaş

meydanında hiç kimsenin kalmadığını görmüş. Bundan sonra, bezci Pirak padişahın kızıyla yaşayarak murat ve maksadına ermiş.

58. Batman Dahser (Batman Dahsar)

Kadim zamanda saf bir adam varmış. Bir gün hanımı ona bir çömlek vermiş ve "Batman dahser[682] yağ al gel" demiş. Saf adam batman dahseri unutmamak için yolda "batman dahser, batman dahser" diyerek yürümeye başlamış. Tarlada harman savuran bir kişi, saf adamın yürürken kendi kendine "batman dahser, batman dahser" dediğini duymuş ve ona:

- Sen neden "batman dahser" deyip duruyorsun. Savrulan bu kadar buğdaydan, topu topu batman dahser buğday tanesi çıksın diye mi söylüyorsun, canın çıksın. "Harmana bereket", "harmana bereket" desen olmaz mı, diyerek saf adama vurmuş.

Saf adam çok korktuğu için "batman dahser" aklından uçup gitmiş, onun yerine "harmana bereket, harmana bereket" diyerek yola devam etmiş. Yolda bitlerini ayıklayan bir kadına rastlamış, Kadın, onun sürekli "harmana bereket, harmana bereket" dediğini duyup:

- Ben şu bitlerden bir türlü kurtulamadım, sen neden gelip "harmana bereket, harmana bereket" deyip duruyorsun, demiş ve saf adamın kafasına tahta maşayla vurmuş.

Saf adam, kadına:

- Ne diyeyim o zaman, diye sormuş.

Kadın:

- Hepiniz ölün, biriniz bile kalmayın de, demiş.

Saf adam "hepiniz ölün, biriniz bile kalmayın", "hepiniz ölün, biriniz bile kalmayın!" diyerek yolda yürürken omuzlarına tabut taşıyan bir grup adama rastlamış. Adamlardan biri, saf adamı yakalayıp vurmaya başlamış ve ona:

- Bu hafta mahallemizden yedi kişi öldü, sen hala tutmuş "hepiniz ölün, biriniz bile kalmayın!" diyorsun, öyle diyeceğine "başınız sağ olsun" desene, demiş.

Saf adam biraz daha yürüdükten sonra düğün yapılmakta olan bir mahalleye gelmiş. Oradan "başınız sağ olsun", "başınız sağ olsun" diyerek geçerken düğündekilerden biri koşarak saf adamın yanına gitmiş, onun yakasına yapışıp:

- Bu mahallede büyük bir düğün yapılıyor, sen neden böyle söylüyorsun, onun yerine "kutlu olsun" de, demiş.

Saf adam kendi kendine "kutlu olsun" deyip, tekrar yürümeye başlamış. Biraz sonra, "kutlu olsun" diyerek, bir sazlığın içine girmiş, sazlığın içinde bir avcının vurmak için nişan aldığı kuşu kaçırmış. Avcı, saf adama:

- Yürürken biraz yavaş ol, ayağını da sürüyerek yürü, diye bağırmış.

---

[682] Batman dahser: Bir ağrılık ölçüsü birimi.

Saf adam, avcının dediği gibi ayağını sürüyerek yürümeye başlamış, bu defa da ayağı, bir dokumacının ipine dolanmış. Dokumacı buna çok kızmış:

- Yürürken sıçraya sıçraya yürü, neden öyle ayağını sürüyüp duruyorsun, demiş. Adam yola devam etmiş ve bir köprüye varmış. Köprüde sıçraya sıçraya yürürken takır tukur sesleri çıkmış. Bunu duyan saf adam; "Herhalde biri dereye düştü" diye düşünmüş ve aşağıya inip bakınmaya başlamış. Yolda gitmekte olan bir yolcu, suda bir şeyler arayan saf adamı görünce şaşırmış ve ona:

- Hey birader, suya ne düşürdün, diye sormuş.

Saf adam:

- Suya çok değerli bir şeyim düştü, sen de bakıver, demiş.

Yolcu da suya girip, uzun süre bakınmış ama hiçbir şey bulamamış, sonra da sudan çıkmış. Yolcu ayağına bakarak:

- Vay vay, ayağıma batman dahser çamur yapışmış, deyip gülmüş.

Bunu duyan saf adam hemen sudan çıkmış ve "Batman dahser, batman dahser" diyerek oradan gitmiş. Yolcu buna çok şaşırmış ve saf adamın arkasından bakakalmış.

59. Sağır (Garang)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, Hokand tarafında Yengi Köy ile Taşkent arasına Tacik Köy denilen bir yer varmış. Tacik Köy'de Baymat adlı zengin bir adam varmış. Baymat'ın yüz tane koyunu varmış. Baymat sağır bir adammış.

O, bir gün çobana "Koyunlara iyi bakmıyorsun!" diyerek bağırıp çağırarak sopayla vurmuş ve onu işten kovmuş.

Zengin sağır; "Koyunlarım aç kalmasın" diyerek koyunları kendisi almış, önüne katmış, yola çıkmış, otlağa varmış, koyunları yaymış, kendinden geçmiş ve bir söğüdün gölgesinde uyuyakalmış.

Uyanıp ayağa kalkmış, bir o tarafa, bir bu tarafa bakınmış ama koyunlarını görememiş. "Şimdi ben bu koyunları nasıl bulacağım?" deyip çok üzülmüş. Tekrar etrafa bakınmış ve bir adamın uzaktan kendisine doğru geldiğini görmüş.

O gelen adam da sağırmış. Bu sağır, o sağıra; "Hey dostum, o tarafta koyun-moyun gördün mü, diye sormuş. O sağır; "Bana nereden geldiğimi soruyor olmalı" diye düşünmüş. Eliyle işaret edip; "Ben Açavat'tan geliyorum" demiş ve sonra da el sallamış.

Zengin sağır kendi kendine; "Koyunlar o tarafa gitti herhalde" deyip, adamın gösterdiği tarafa gitmiş ve koyunlarının orada olduğunu görmüş.

Bir çukurda otlayan koyunlarını görünce çok sevinmiş, sağır adamı da yanına alarak koyunların yanına götürmüş. Zengin sağır, ona; "Sen benim koyunlarımın burada olduğunu söylemeseydin, ben şu an başka taraflarda koyunlarımı arıyor olacaktım. Koyunlarımın yerini bana söylediğin için, bu topal koyunu sana hediye ediyorum. Bu koyunu al, evine götür. Benim için dua ettikten sonra, koyunu kesip çoluk çocuğunla birlikte ye, demiş.

Sağır adam, onun sözlerini duymamış; "Ben senin koyununa taş falan atmadım. Koyunun zaten topalmış, neden bana parasını öde deyip duruyorsun?" demiş.

Zengin sağır:

- Bana; "koyunların şu tarafta" deyip, gösterdiğin için bu topal koyunu veriyorum. Daha semizini vermem" demiş. İkisi birbirleriyle atışıp kavga ederken eşeğinin üstüne binen bir adam oradan geçiyormuş. O adam da sağırmış.

Zengin sağır:

- Beyefendi, ben "Koyunların şurada duruyor" diye gösterdiği için, bu adama topal bir koyun verdim. O, buna razı olmayıp, benden daha semiz bir koyun istiyor. Bu yaptığı doğru mu? Şu topal koyunu alıp gitse olmaz mı, demiş.

Sağır adam ise:

- Ben onun koyununa taş atmadım, zaten topal olan koyununun parasını almak için yakama yapıştı, çenemi yumruklayıp duruyor. Bu yaptığı doğru mu, demiş.

Eşeğin üstündeki sağır, diğerlerinin söylediklerini duymadan:

- Bu eşeği üç altına satın aldığımı mahalledeki herkes biliyor, deyip, eşeğinden inmiş ve diğer iki sağırla kavga etmeye başlamış. Onlar birbirlerini oraya buraya çekip kavga ederken bir duvar ustasının yanına kadar gelmişler. Tartıştıkları için, arkadaşının biraz önce bırakıp gittiği duvar ustası da sağırmış. Diğer üç sağır, ona durumu anlatmaya başlamış.

Zengin sağır:

- Koyunlarımın yerini bana gösterdiği için, şu adama topal bir koyun verdim, daha semiz bir koyun vermem için beni sıkıştırıp duruyor, demiş.

Koyunların yerini gösteren sağır; "Ben bunun koyununa taş atmadım, benden zaten topal olan koyununun parasını ödememi istiyor" demiş.

Eşeğe binen sağır ise; "Bu eşeği üç altına satın aldığımı mahalledeki herkes biliyor. Bu adam eşeğin kendisinin olduğunu söyleyerek benden alıp şuna vermek istiyor. Niyetleri beni yaya bırakmak. Lütfen şu işi çöz!" demiş. Diğerlerinin söylediklerinin hiç birini duymayan duvar ustası ise; "Sahibi ölçtü biçti, elli yedi kulaç duvar, sahibi görünce "aferin" deyip gidecek. Sen kerpicin çamurunu pişirmemişsin, bir de benim duvarı doğru dürüst yapmadığımı söylüyorsun" demiş. Daha sonra, kürekle diğer sağırlara vurarak üçünün de başını yarmış. Bu defa, dört sağır kavga etmeye başlamış, birbirlerini itip kakarak kadıya gitmişler.

Meğer gittikleri kadı da sağırmış. Dördü de saygıyla eğilerek kadıya selam vermiş. Kadı:

- Buraya neden geldiniz, söyleyin bakalım, demiş.

Önce koyunları olan zengin sağır söze başlamış; "Ben yüz tane koyunumu otlatırken kaybettim. Koyunları bulmak için etrafa bakınınca bu adamın geldiğini gördüm. O taraflarda koyun görüp görmediğini sordum, bana koyunlarımın yerini gösterdi. Oraya gidip koyunlarımın orada olduğunu görünce çok sevindim. Topal bir koyunu bu adama

hediye etmek istedim, koyunu almadı ve benden daha semiz bir koyun istedi. Efendim, bu adamın yaptığı doğru mu? Verdiğim topal koyunu kabul etse olmaz mıydı?"

Kadı anlatılanları duymasa da, onların dudaklarının kıpırdadığını görüyormuş ve sağır olduğunu belli etmeden kafa sallayıp duruyormuş. Kadı daha bu adama cevap vermeden diğer sağır anlatmaya başlamış:

- Efendim, şu adamın yaptığı doğru mu? Ben yoldan geçerken koşup yakama yapıştı. Bana topal koyunu gösterip; "Bu koyuna taş atıp, onu topal yaptın, bana koyunun parasını ödeyeceksin" dedi ve bana yumrukla vurmaya başladı. Bu adam bana iftira atıyor! Buna ne diyorsunuz, demiş.

Eşeğe binen sağır şöyle demiş:

- Efendim bu eşeği üç altına satın aldığımı mahalledeki herkes biliyor. Bu ikisi eşeğimi alıp beni yaya bırakmak istiyorlar. Bu hak mı? demiş.

Dört sağırın anlattıklarının hiç birini duymayan kadı, onlara şöyle demiş:

- Sonuç olarak, söylediklerinizden ben şunu anladım. İkiniz yeni ay görmüşsünüz, diğer ikiniz de şahitlik yapmak için buraya gelmiş olmalısınız. Aslına yarın arife olması lazım. Madem ikiniz yeni ay gördüğünüzü söylüyorsunuz, diğer ikiniz de buna şahitlik yapıyorsunuz, hemen gidip karneycilere haber verin. "Kadı izin verdi bugün arife olsun" diye söyleyin. Hemen gidip karneycileri haberdar edin, demiş.

O gün Ramazan'ın yirmi sekizinci günü olsa da, kadı arife olması için izin vermiş. Karneyciler, insanların o günün arife olduğunu anlaması için karney çalmışlar. Şu dört sağırın anlattıklarıyla kadının sağırlığı bir araya gelince o sene Ramazan'ın yirmi sekizi arife, yirmi dokuzu ise bayram olmuş.

60. Zengin Adam ile Hizmetkâr (Bay bilan Navça)

(Bir) varmış da (bir) yokmuş, (bir) açmış da (bir) tokmuş, Zamin yurdunda zengin bir adam varmış ve onun saf bir hizmetkârı varmış. Günlerden bir gün, zengin adam bir şeye kızarak hizmetkârını kovmuş. Hizmetkâr buna çok içerlemiş ve Zamin kadısının yanına gitmiş. Kadı:

- Evet, ne söyleyeceksin, demiş.

Hizmetkâr:

- Size söyleyecek sözüm var, fakat içerisi müsait olursa söylerim, demiş.

Kadı:

- Bunun bir şey söylemek istediği yüzünden belli, içeridekileri çıkarıp bir konuşayım, diye düşünmüş ve içerideki mülazımları dışarı çıkarmış. Sonra da hizmetkâra:

- Haydi, şimdi söyle bakalım, demiş.

Hizmetkâr:

- Efendim, falan zenginin yanında hizmetçi olarak çalışıyordum. Hakkımı vermeden beni işten çıkardı. Şimdi ne yapacağız, kadı baba, demiş.

Kadı:

- Aylık kaç paraya anlaşmıştınız? diye sormuş.

Hizmetkâr:

- Efendim, dokuz aylığına altı yüz akçeye anlaşmıştık ama bir kuruş vermeden beni kovdu, demiş.

Kadı biraz düşündükten sonra:

- O zaman, sen ne kadar vereceğini söyle, gerisini ben sonra konuşurum, demiş.

Hizmetkâr:

- Efendim, eğer hakkımı alırsanız üçte birini veririm, demiş.

Kadı:

- Üç yüz akçesini sen al, üç yüz akçe de bize kalsın. Sen hakkından vazgeçme. Eğer sana yarısını verirse, aldanıp razı olma. Zengin adamı buraya getirteceğim. Adam geldikten sonra, ona şöyle dersin, böyle dersin, diyerek hizmetkâra akıl vermiş. Sonra kadı, sabah erkenden Zamin pazarındaki kadılığa gelmesini söyleyip hizmetkârı göndermiş. Hizmetkâr, kadının huzurundan çıkıp köyüne gitmiş.

Kadı sabah erkenden kalkmış, çayını içip atına binmiş ve Zamin pazarına gitmiş. Sonra da kadılığa gitmiş. Biraz sonra zengin adam gelmiş. O, kadıya:

- Efendim, o hizmetkâr buraya gelmiş ve size bir şeyler anlatmış. Öyle rezilleri huzurunuza almayın**,** kovun gitsin, demiş.

O zaman kadı, zengin adama ana avrat sövmüş. O arada hizmetkâr da oraya gelmiş. Kadı, zengin adama:

- Bu adamın hakkını yiyemezsin, onun hakkını hemen bulup vereceksin, demiş. Zengin adam biraz düşündükten sonra, hizmetkârın kadıya bir şeyler vaat ettiğini anlamış. Zengin adam, hizmetkâra fark ettirmeden bir fırsatını bulup kucağını açarak kadıya işaret etmiş. Kadı başını aşağıya eğerek yere bakmış ve kendi kendine; "Hizmetkârın vereceği üç yüz akçe, onu da zengin adamdan alınca verecek. Zengin adamın işaret ederek gösterdiği bir şey var, şu zenginin vaat ettiğini görmezden gelmeyeyim, bir kucak bir şey vaat ediyor, eğer onun hepsini verirse bir şeye sahip olurum" diye düşünmüş. O arada kadı başını tekrar kaldırıp göz ucuyla zengin adama bakmış. Zengin adam tekrar kollarını açarak bir kucak diye işaret etmiş. O sırada kadının içi gitmiş.

Kadı içinden; "Şimdi bu rezil hizmetkâra söveyim de alacağından vazgeçip buradan defolup gitsin" diye düşünmüş ve hizmetkâra:

- Rezil oğlu rezil, iftiracı, hırsız, yalancı, yıkıl karşımdan, gözüme bir daha görünme, şimdi seni cezalandırırım, diye bağırmış.

Korkudan hizmetkârın ödü patlamış. Kadı "Seni altı ay cezalandırırım" deyince, yüreği ağzına gelmiş, "Hakkımı almasam da olur" diyerek arkasına bakmadan oradan çıkıp gitmiş. Hizmetkâr gözden kaybolduktan sonra kadı, zengin adama işaret etmiş ve:

- Haydi, o söylediğin şeyi buraya getir, demiş. Zengin adam oturduğu yerden kalkarak pazara doğru gitmiş. Kadının yüzü gülmüş, sevinçten havalara uçacak gibi olmuş ve "O bir kucak şey ne acaba? Ya bir küp akçe ya da bir küp altın olmalı, ne zaman

getirecek acaba?" diye düşünmüş. Kadı, zengin adamın yolunu gözlemeye başlamış. Kadı, zengin adamın yolunu gözleyerek gözünü dört açıversin, sözü zengin adamdan dinleyin. Zengin adam kadının yanından çıkıp doğru kavun pazarına gitmiş. Öküz beli kadar büyük bir karpuzu beş kuruşa satın almış ve karpuzu kucaklayarak geri dönmüş. Kadı oturduğu yerden başını uzatıp bakmış ve onu görünce kendi kendine; "Vay, zengin adam ne kadar da düşünceliymiş, kadıya bir de güzel karpuz alayım diye düşünmüş" deyip gururlanmış. Zengin adam o arada karpuzu getirerek kadının önüne koymuş.

Kadı o zaman:

- Efendi, karpuz pazarına da mı gittin, demiş.

Zengin adam:

- Allah huyumuzu beğenmiş ki bu kadar malı mülkü verip bizi zengin etti. Biz verdiğimiz sözde dururuz, efendim, demiş.

Zengin adamın bu sözlerini duyar duymaz kadının yüreği cız etmiş. Zengin adam o sırada karpuzdan bir dilim keserek kadının önüne koymuş, bir dilim daha kesip kendi önüne koymuş ve "Buyurun efendim" demiş. İkisi birer dilim karpuzun yedikleri kadarını yemişler gerisini bırakmışlar. Kadı göz ucuyla sürekli zengin adama bakıp duruyormuş.

Zengin adam:

- Efendim, artık bana müsaade karpuzu da yediniz. O rezil hizmetkârın sözlerine kulak asmayın. Gelecek hafta güzel bir karpuz daha alıp gelirim, demiş.

Kadı:

- Efendi, bu sözleri bırak da söylediğin o şeyi getir, demiş.

Zengin:

- Efendim şaka yapmayın, ben bu sözünüzü anlamadım, ne demek istiyorsunuz, demiş.

Kadı:

- Sen unuttun herhalde bir şeyim var, onu size vereceğim dememiş miydin? Sen, bir kucak dolusu bir şey vereceğim diye bana işaret ettikten sonra, o fakir adamı söverek buradan kovdum, demiş.

O zaman zengin adam:

- Evet, efendim, şimdi anladım. Bir kucak dolusu diye gösterdiğim şey bu karpuzdu, karpuzu yediniz. Karpuz bir kucak değil miydi? Kendiniz de gördünüz, karpuz kucağıma zor sığıyordu, onu zor taşıdım, demiş.

Kadı, şu zenginin sözüne inanıp bizim fakirden ayrıldım. Şu zamanda ne zenginin ne de fakirin sözüne inanılmaz, diye söylenmiş. Zengin adam oturduğu yerden kalkıp giderken kadıya:

- Efendim her söylenene inanmayın, gelecek hafta pazara geldiğimde, bir karpuz daha alıp yanınıza gelirim, demiş ve çıkıp gitmiş. Kadı yine kendi kendine; "O söylediği bir kucak şeyi haftaya belki getirir" diye ümit etmiş ama kadı, gelecek hafta pazar kurulduğunda da zengin adamdan hiçbir şey alamadan evine gitmiş.

61. Üç Yalanda Kırk Yalan (Üç Yalğanda Kırk Yalğan)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, (bir) açmış (bir) tokmuş, kurt çeşniciymiş, tilki muhafızmış, kaz karneyciymiş, ördek surneyciymiş, karga efsuncuymuş, serçe fitneciymiş...

Kadim zamanda bir padişah ve bu padişahın yetişkin bir kızı varmış. Padişah kızını evlendirmek istiyormuş. Her yerden şehzadeler ve beyzadeler kızı istemeye gelmişler. Kız hiç biriyle evlenmeye razı olmamış. Padişah, kızını çağırmış ve ona:

- Ey gözümün nuru, gözümün akı karası, sen benim hem oğlum hem de kızımsın. Bütün padişahlara haber verdim, kararı da sana bıraktım. Neden gelen şehzadelerin hiçbirini istemedin, diye sormuş.

Kız, babasına şöyle demiş:

- Ey yüce babam, sizin devletinizde yemeden içmeden yana hiçbir eksiğim yok. Benim bir şartım var, kim bu şartı yerine getirirse, beni ona verin.

Babası:

- Şartın ne, diye sormuş.

Kız:

- Şartım şu ki beni isteyenlerin arasından kim her birinin içinde kırk yalan olan üç tane yalan söylemeyi becerebilirse, beni ona verin, demiş.

Padişah tahta çıkıp vezirlerini toplamış ve onlara; "Kim, her birinde kırk yalan olan üç tane yalan söyleyebilirse, kızımı ona vereceğim. Tellal çıkarıp bunu halka duyurun" demiş.

Baş vezir, padişahın önünde saygıyla eğilmiş, hemen İran ve Turan'a, Frengistan ve Afganistan'a haberciler göndermiş. Bu haberi duyanlar; "Yalan söylemeyi ben beceririm" diyerek her taraftan gelmeye başlamışlar. Padişah bütün âlim ve fazıllarını toplayıp, onlara; "Kim her birinde kırk yalan olan üç tane yalan söylerse, onun söyledikleri gerçekten yalansa, yalan deyin, doğruysa da doğru deyin, eğer doğrulara yalan derseniz, başınızı kestirir, malınızı talan ettiririm!" demiş.

Kendine çok güvenen pek çok yiğit, buldukları yalanları söylemişler ama hiç birinin söylediği gerçekten yalan mı değil mi anlaşılmamış. Padişah, her defasında âlimlerine; "Yalan mı, doğru mu?" diye sorar, âlimler de:

- Efendim, bu, dünyada olan şey, dermiş.

Nice padişahlar, nice şehzadeler gelmişler ve dönüp gitmişler. O şehirde yaşlı bir kadının kel bir oğlu varmış. O, ne iş bulursa çalışırmış. Kel, o günlerde dağa odun toplamaya gitmiş. Geri dönünce yaşlı kadından padişahın kızının şartını duyunca:

- Vay melunlar, böyle iş mi olur, ben şu işi becerip padişahın kızını razı ederek almazsam bana yiğit demesinler, demiş ve padişahın sarayına doğru gitmiş. Annesi ise:

- Hey oğlum, annen sana kurban olsun, gitme! Aziz başını belaya sokma. Canım oğlum geri dön, demiş arkasından bağırmış.

Kel:

- Korkma, ben hemen döneceğim, demiş ve koşarak yola devam etmiş.

Kel, sarayın kapısına varmış. Kapıdaki nöbetçiler:

- Buraya neden geldin? diye bağırarak onu içeri sokmamışlar.

Yiğit:

- Padişaha bir şey arz edeceğim, demiş.

Nöbetçiler:

- Ne arz edeceksin, yoksa sen de yalan söylemek için mi geldin? Git, yolundan kalma. Yok yere ölüp gideceksin. Padişahın kızını almak için boşuna heveslenme, demişler.

Yiğit:

- Patronumun, padişaha iki yüz tane koyun borcu varmış, onu söylemeye geldim, deyip kollarını kavuşturmuş. Bir görevli koşarak içeri gitmiş ve padişaha:

- Efendim, bir yiğit geldi; "Patronumun padişaha iki yüz tane koyun borcu var, onu söylemeye geldim" diyor, demiş.

Padişah:

- Onu buraya getirin, demiş.

Padişah, yiğide:

- Sen kimsin, patronun kim, diye sormuş.

Yiğit diz çökerek oturmuş ve söze başlamış:

- Efendim, ben fakir bir yetimim. Babadan bir taneydim, öle öle üç tane kaldık. Üç kardeş birbirimizden haberimiz yokmuş. Bir gün arayıp sorup birbirimizi bulduk. Birbirimize bakınca gördük ki birimizin elbisesinde yaka, birimizin elbisesinde yen, birimizin elbisesinde de etek yok. "Kör körü karanlıkta bulur" misali üçümüz buluşup dost olduk, yoldan yürümeden dışarı çıkmadan yol aldık. Bir yerde üç tane para gördük, ikisinin üzeri silik, birinin mührü yok. Mührü olamayanı, elbisesinin eteği olmayanın elbisesinin eteğine koyup yola devam ettik. Yol yürüdük, yol yürüyüp bol yürüdük, sonunda bir ırmağa vardık. Iramakta üç balık vardı, ikisi ölü, birinin canı yok. Canı olmayanı alıp, elbisesinin eteği olmayanın elbisesinin eteğine koyduk. Irmaktan çıkıp yola düştük, gidiverdik. Karşımıza üç ev çıktı, ikisinin damı yok, birinin hiçbir şeyi yok. Hiçbir şeyi olmayan eve girdik, içerde üç kazan gördük, ikisi delik deşik, birinin dibi yok. Dibi olmayan kazana, elbisesinin eteği olmayanın elbisesinin eteğindeki canı olmayan balığı koyup pişirmek istedik. Çalılıkta odun bulamadık, ateş yakmadan balığı pişirdik. Odunu esirgemeden bol bol yaktık, balığın kemikleri parça parça olmuş, eti hiç ısınmamış bile. Üç kardeş yedik, karnımız doymuş. Evden çıkarken kapıdan sığmayıp delikten çıkıp gittik. Yol yürüdük, yol yürüyüp bol yürüdük. Bir çöle vardık. Bir yerde bitmeyen otun altında kısır tavşanın yavrusu yatıyormuş. Dikilmeyen söğüdün kesilmeyen gövdesinden bir değnek yaptık, onu da sap yaptık, üç kere yuvarlanıp yere düştü. Yakalayıp kestik, altı batman yağ, altı batman et oldu. Eti pişirmeden üçümüz bir güzel yedik, ikimiz doymadık, birimiz aç kaldık, iki ağabeyim gücenip gitti. "Yağ bana kaldı" deyip çarığı çıkardım, altı batman yağ ile çarığı yağladım, birine yetti, birine yetmedi. Çok yoruldum, uyuyup kalmışım. Bir ara ortalık karıştı, fırlayıp kalkınca yağlanan çarığımla yağlanmayan çarığımın yumruk yumruğa

kavga ettiğini gördüm. İkisinin de çenesine birer şamar vurdum, tekrar yatıp uyudum. Bir ara uyandığımda gördüm ki, yağlanan çarığım çapanımı üzerimden alıp kendi üstüne örtünmüş uyuyor. Yağlanmayan çarığım darılıp gitmiş.

Yağlanan çarığımı uyandırıp ayağıma giydim, eteği olmayan çapanı giydim, eteğini belime sokup eve gittim. Ben giderken evde yaşlı annemle bir horozum kalmıştı. Döndüğümde evde ne çarık, ne annem, ne de horoz vardı. "Bu iş çok zor oldu, şimdi bunları nereden bulacağım?" deyip, arz etmek için dergâhınıza geldim. Kapıda duran görevliler beni içeri sokmadı, demiş ve başını eğmiş.

Padişah, âlimlerine ve fazıllarına bakmış. Hepsi yerlerinden kalkıp padişahın önünde tekrar eğilerek:

- Efendim, bu yiğidin söylediklerinin hepsi yalan ama bu yiğit, koyunları kaybettim diyecek, demişler.

Yiğit tekrar lafa başlamış:

- Hayır, efendim. Görevliler dergâhınıza sokmayınca canım sıkıldı, yaşlı annem ile horozu ve çarığımın tekini aramaya başladım. Yol yürüdüm, yol yürüyüp bol yürüdüm, bir köye vardım. Arayıp, soruşturdum horozu buldum. Horoz, bir zenginin yanında çiftçilik yapıyormuş. Görüşüp birbirimize hal hatır sorduk, altı ay çalışmasının karşılığının bir çuvaldız olduğunu öğrendim, çuvaldız da veresiyeymiş. Zengin adamla kavga ettim, razı edip çuvaldızı aldım ve horoza; "Yürü, gidiyoruz" dedim. Horoz; "Ben altı ay çalışacağım, zaten üç ayı geçti kalan üç ayı da bitirip, hakkımı aldıktan sonra kendim geleceğim" dedi. Çuvaldızı alıp horozla vedalaştım, eve döndüm, baktım ev de yerinde yok. Tekrar sıkıldım, evi, yaşlı annemi ve çarığımın tekini aramaya çıktım. Tepeye çıkıp bakındım, göremedim, kıra çıkıp bakındım. Dağa çıkıp bakındım, göremedim. Dönüp bir ırmağa indim. Çuvaldızı yere saplayıp, üstüne çıkıp baktım. Annem Sirderya'nın kıyısında çamaşır yıkıyordu. Çuvaldızı aldım nice dağları, nice kırları, nice yolları aşıp yanına gittim. O, beni kaybettikten sonra birinin yanında cariyelik yapmaya başlamış. "Haydi, gidelim" dedim, "Hakkımı almadan gitmem" dedi. Üç yıl çalışmasının karşılığında hakkı üç aylık rızkıymış. Bana; "Sen git, ben üç ay daha çalışıp kendim geleceğim" dedi.

Eteği olmayan çapanımın eteğini belime sokup, alnıma bir vurdum, yaşlı annemin yanından ayrıldım. Irmağın üstündeki köprüye doğru yol aldım. Oraya varınca derenin taştığını ve köprüyü de selin götürdüğünü gördüm. Yaz sıcağında terleyip, çok susamışım. Su içmek istedim, su buz tuttu. Taşlık yerde bir kesek bulamadım, kafamla buza vurdum, sonra kafamı buza sokup su içtim ve tekrar yola çıktım. Biraz gittikten sonra aklıma çuvaldızım geldi. Dereden su içerken çuvaldızım orada kalmıştı. Dönüp tekrar derenin yanına gittim, ama çuvaldızı bulamadım. "Şimdi çuvaldızdan da ayrıldım" deyip yaşlı annemin yanına gittim. Gittiğimde annemin üç ayı bitmişti. Patronundan hakkını isteyince patronu; "Senin hakkın mı var?" dedi ve annemi öldürdü. Feryat figan ederek; "Ne zor günlerde kaldık!" dedim ve durumumu arz etmek için dergâhınıza geldim. Kapıda duranlar

içeri sokmadı, deyip başını eğmiş. Padişah âlimlere bakmış, âlimler yiğide bakmış, yiğit de padişaha bakmış.

Âlimlerden biri ayağa kalkıp padişahın önünde eğilmiş:

- Efendim, siz bu yiğidin anlattıklarına inanmayın, koyunları sorun. Bu yiğit göründüğü gibiyse, "koyunlar kayboldu" ya da "öldü" diyecek, demiş. Yiğit tekrar söze başlamış:

- Yok efendim. Kapıdakiler dergâhınıza sokmayınca "kendim gidip, biraz zorlayayım" dedim ve annemi öldüren patronun yanına gittim. "Annemin hakkını ver, kan parasını öde!" deyip yakasına yapıştım ve onu ahalinin karşısına çıkardım. Kalabalık araya girdi, adam bana zar zor bir eşek verdi. Eşeğe bindim, geri dönerken yoldan geçen bir kervana rastladım. Kervanbaşı bana; "Hey yiğit, eşeğin yağır olmuş. İnip koşumlarını iyice bir düzelt" dedi. Aşağı inip bakınca, eşeğin sırtının oyulduğunu gördüm.

"Hey ağabey, bunun çaresi nedir" diye sordum, kervanbaşı; "Çaresi cevizdir, bu cevizi ısıtıp eşeğin yağırına koyarsan düzelir" dedi ve bana bir ceviz verdi. Cevizi biraz ısıtıp eşeğin yağırına koydum. Koşumları tekrar koşacakken cevizin eşeğin yağırından göverip çıktığını gördüm. Göz açıp kapayana kadar ceviz büyüdü, çiçek açıp meyve verdi. Sonra bir anda ceviz olgunlaştı. "Cevizi koparmak için eşeğin üzerine çıksam, beli sakatlanır, en iyisi kesek ile vurup düşüreyim" diye düşündüm, eşeği yeni sürülmüş bir tarlaya götürüp cevize kesek atmaya başladım, attığım kesekler de ceviz de yere düşmedi. Yorulmadan kesek atmaya devam ettim. Bir süre sonra tarlada kesek kalmadı, "ağaca çıkmasam olmayacak" deyip ceviz ağacının üstüne çıktım. Ağacın üstüne çıkınca üç batman tarla oldu, bir kenarında şırıldayarak su akıyordu. "Tam karpuz ekilecek yer" dedim ve oraya karpuz ektim. Karpuzlar o kadar büyüdü ki kucağa sığmaz oldu. Suyun başına oturup karpuzun birini kesmek istedim. Tadına bakmak için karpuzdan azıcık kestim, kestiğim parçayı bıçağın ucuyla alırken bıçak karpuzun içine düştü. Bıçağı yakalamak isteyince, ben de karpuzun içine düştüm. Karpuzun içinde bıçağı ararken bir adama rastladım. Ona; "Yolda bir bıçak gördün mü?" diye sorum. Adam; "Sen bir tek bıçağı mı arıyorsun? Biz kırk kervandık, her birimizde kırk deve vardı. Biz onları kaybettik, bulamıyoruz" dedi.

Bu zorluğu aşmak için durumumu arz etmeye dergâhınıza geldim, deyip başını eğmiş. Padişah düşünmeye başlamış. Âlimlerin biri yerinden kalkıp, padişahın önünde eğilmiş ve ona:

- Efendim, bu yiğidin kaybettiği şeyleri hazinenizden verin ve onu gönderin, demiş.

Padişahın kızı, yiğidin anlattıklarını kapının arkasından dinliyormuş. Kız, babasının huzuruna gelmiş ve ona:

- Benim üç şartımı bu yiğit becerdi, ben bu yiğitle evleneceğim, demiş.

O zaman yiğit oturduğu yerden kalkıp padişahın önünde eğilmiş ve ona:

- Efendim, falan dağda falancı ağanın koyunlarını güttüm. Benim hesabıma göre ondan iki yüz koyun alacağım var. Ağa, alacağım olan koyunları vermedi ve beni kovdu. Padişahım, siz bu koyunları ondan alırsınız, o koyunları da düğün masrafına katın, demiş.

Padişah düğün dernek kurup kızını yiğide vermiş. Onlar da murat ve maksatlarına ermişler.

VII. ZİNCİRLEMELİ MASALLAR

62. Sivrisinek (Çıvınbay)

Sivrisinek uçmuş ve devedikeninin üzerine konmuş. Diken sivrisineğin çenesine batınca çok sinirlenmiş ve keçi ağabeyinin yanına koşmuş:

- Keçi ağabey, keçi ağabey, şu devedikenini yesene, demiş.

Keçi:

- Çekil başımdan, beni uğraştırma! Yemyeşil otlar, taze filizler varken senin sözünü dinleyip diken mi yiyeceğim, demiş.

Sivrisinek:

- Demek öyle, hele dur bakalım, doğru kurt ağabeyime gidip seni ona yedirmezsem, bana da sivrisinek demesinler, demiş.

Sivrisinek kurdun yanına gitmiş ve ona:

- Kurt ağabey, kurt ağabey, şu keçiyi yesene, demiş.

Kurt:

- Beni boş yere meşgul etme, koyun eti dururken şeytan keçinin etini mi yiyeceğim, demiş.

Sivrisinek:

- Demek öyle, avcı ağabeyime söyleyip seni öldürtmezsem, ben akıllı sivrisineğim diye boşuna dolaşıyormuşum, demiş.

Sivrisinek hemen avcının yanına uçarak:

- Avcı ağabey, avcı ağabey, şu kurdu vurup öldürsene! Ona keçiyi ye diyorum, yemem diyor, demiş.

Avcı:

- Burada bir sürü av varken neden kurt ile uğraşayım? Seni dinleyip, boşuna kurdun peşinden mi koşacağım, demiş.

Sivrisinek:

- Demek öyle, bak bakalım, sıçan ağabeyime söyleyip senin barut torbanı deldirtmezsem, ben boşa yaşıyormuşum, demiş.

Sivrisinek sıçanın yanına gitmiş:

- Sıçan ağabey, şu avcının barut torbasını kemirsene, avcı bütün hayvanlara zarar veriyor, demiş.

Sıçan:

- Buğday ile arpa dururken hiç işim yok da avcının torbasıyla mı uğraşacağım, demiş.

Sivrisinek:

- Demek öyle, hele dur bakalım, kedi ağabeyime söyleyip seni yedirtmezsem, bana da akıllı sivrisinek demesinler!

Sivrisinek kedinin yanına uçarak:

- Kedi ağabey, kedi ağabey, şu sıçanı yesene. Avcının barut torbasını del dedim, olmaz diyor, demiş.

Kedi:

- Boş versene, benim yiyeceğim çok şey var. Koyunun eti, yağı dururken sıçanı mı gözleyip duracağım, demiş.

Sivrisinek:

- Demek öyle, köpek ağabeyime söyleyip seni ısırtmazsam, bana sivrisinek demesinler, dur bakalım, demiş.

Sivrisinek köpeğin yanına giderek ona:

- Köpek ağabey, köpek ağabey, bu kediyi ısırıp bir benzetsene! Ona sıçanı ye, diyorum yemiyor, demiş.

Köpek:

- Senin sözünü dinleyip boş yere kediyi mi ısıracağım, demiş.

Sivrisinek:

- Demek öyle, çocuklara söyleyeceğim, onları senin üzerine salıp seni kan içinde bıraktırmazsam görürsün sen, demiş ve uçup gitmiş. Sivrisinek yolda bir grup çocuğa rastlamış.

Sivrisinek çocuklara bakarak:

- Hey çocuklar, şu köpeği taşlayın, ona kediyi ısır diyorum ısırmıyor, demiş.

Çocuklar:

- Bizi boşuna uğraştırma, biz oyun oynuyoruz. Biz şimdi oyunumuzu bırakıp boş yere köpeğin peşinden mi koşacağız, diye cevap vermiş.

O zaman sivrisinek:

- Demek öyle, analarınıza söyleyip sizi dövdürmezsem, bana sivrisinek demesinler, görürsünüz siz, demiş.

Sivrisinek, çıkrıkta iplik eğiren ananın yanına giderek ona:

- Hey canım ana, şu çocuklarına terbiye ver, demiş.

Ana:

- Benim işim başımdan aşkın, eğirmem gereken çok pamuk var, ben şimdi bütün işimi bırakıp sebepsiz yere bağırıp çağırıp çocuklarıma mı vurayım, demiş.Sivrisinek:

- Demek öyle, ben şimdi rüzgâr ağabeyime gidip senin pamuklarını uçurtmazsam, görürüsün sen, demiş.

Sivrisinek:

Rüzgâr, engin bağrın var,
Çocuklara koynunu aç.
Anan, baban ölmüş,
Çolak çapanı al kaç.

deyince sert bir rüzgar çıkmış ve ananın pamuğunu uçurmuş. Ana eline bir sopa alıp çocukları kovalamış, çocuklar köpeği dövmeye koşmuş, köpek kediyi ısırmaya gitmiş, kedi

sıçanı kovalamaya başlamış, sıçan sadağı delmiş, avcı kurdu vurmuş, kurt keçiyi kovalamaya başlamış, keçi devedikenini yemiş.

Böylece sivrisinek çok sevinmiş ve muradına ermiş.

63. Sıçan ile Kara Böcek (Sıçkan bilan Konğız)

Bir varmış bir yokmuş, (bir) açmış da (bir) tokmuş, tilki muhafızmış, serçe fitneciymiş, karga efsuncuymuş, kaplumbağa teraziciymiş.

Kadim zamanda çok güzel ve alımlı bir kara böcek varmış, ay desen ay, gün desen gün gibiymiş. Günlerden bir gün, kara böcek kendisine bir eş bulmak için yola çıkmış. Yol almış, yol almış da bol almış, gitmiş gitmiş bir otlakta koyun otlatan bir çobana rastlamış. Kara Böcek; "Ey çoban, beni kendine eş alır mısın?" demiş.

Çoban:

- Evet, peki sen bana varır mısın, demiş.

Kara böcek çobana sormuş:

- Peki, beni alırsan ne yapacaksın, demiş.

Çoban:

- Seni aldıktan sonra eğer sözümü dinlemezsen, bu elimdeki sopayla seni döverim, demiş.

Çobanın bu sözünden sonra, kara böceğin içini bir sıkıntı basmış ve:

- En iyisi, ben buna görünmeden, yol yakınken kaçayım, demiş.

Kara böcek kendine uygun bir eş bulmak için yeniden yollara düşmüş. Yürümüş, yürümüş ve tarlasından ayrık otlarını temizleyen bir çiftçiye rastlamış. Çobana sorduğu gibi çiftçiye de "Beni kendine eş alır mısın?" diye sormuş.

Çiftçi:

- Evet, seni alırım, ama sözümü dinlemezsen elimdeki orakla kafana vururum, demiş.

Kara böcek, oradan da kaçarak kendisine eş aramak için tekrar yola düşmüş. Yürümüş, yürümüş, sonunda karşısına bir duvar çıkmış. Duvara baktığında, bir sıçanın duvardaki deliğe girip çıktığını görmüş. Kara böcek, sıçana "Beni kendine eş alır mısın?" diye sormuş. Sıçan:

- Tabii ki alırım, demiş.

Kara böcek:

- Eğer sana varırsam, beni dövecek misin, demiş.

Sıçan:

- Ben sana hiçbir zaman vurmam, aman nazar değmesin deyip seni sergene koyarım, demiş.

Kara böcek o kadar sevinmiş ki, sevinçten olduğu yerde oynamaya başlamış. Kara böcek ile sıçan kırk gün kırk gece düğün yaparak evlenmiş ve beraber yaşamaya başlamışlar. Günlerden bir gün, sıçan bir düğüne giderken kara böceğe; "Sen sakın sokağa

çıkma, evimizin karşısında büyük bir nehir var, nehre kapılıp gitmeyesin" diye tembihlemiş ve düğüne gitmiş. Vakit geç olmuş, bir ara kara böceğin evinin önünden bir grup atlı geçmiş. O sırada, kara böcek de su almaya çıkmış, su alırken bir ayağı kaymış. O evlerinin önünden geçen atlılara şunları söylemiş:

Ey atlılar, atlılar,
Atın dizginini çekin.
O düğüne giderseniz,
Sıçan Bey'e söyleyin.

Atlılar; "Tamam, söyleriz" deyip yola devam etmiş. Atlılar düğüne gidip olanları sıçana anlatmış.

Sıçan aceleyle kendi kendine; "Bir tabak pilavı alıp hemen gideyim, kara böcek soğumadan yesin" demiş ve eve doğru koşmaya başlamış. Eve vardığında, hiç kimseyi görememiş. "Kara böcek, kara böcek" diye bağırmış ama kimseden ses çıkmamış. Birden aklına nehir gelmiş, nehre gidip baktığında, kara böceğin bir ayağı asılmış halde orada öldüğünü görmüş.

Sıçan çok üzülmüş, düğünden getirdiği pilav tabağını elinden bırakmadan:

Yere koysam toz olur,
Havaya atsam duman olur.

demiş ve tabağı damın üstüne koymuş. Kargalar pilavın pirinçlerini teker teker yemiş. Sonra, sıçan kara böcekten ayrılmış ve daha önce yaşadığı yere dönerek orada yas tutmuş. Bundan sonra sıçan yemeğini tek başına yiyerek yaşamaya devam etmiş.

64. Kurt ile Avcı (Böri bilan Mergan)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, (bir) açmış (bir) tokmuş, kurt çeşniciymiş, tilki muhafızmış, karga efsuncuymuş, serçe fitneciymiş, kaz surneyciymiş, ördek karneyciymiş, tavuk gıdak demiş, bilemedim nereye gitmiş.

Bir avcı varmış. O avcı ava çıkmış. Avcı, bir kurt görmüş ve kurdun peşinden kovalamaya başlamış. Bir yerde yaşlı bir adam harman savuruyormuş. Kurt koşarak yaşlı adamın yanına gitmiş ve ona:

- Baba, bir avcı beni kovalıyor, beni burada sakla, demiş.

Yaşlı adam "tamam" demiş. Adam kurdu bir çuvala sokmuş ve çuvalın üstüne saman koyarak gizlemiş.

Avcı, yaşlı adamın yanına gelmiş ve ona demiş ki:

- Hey, yaşlı adam, buradan bir kurt geçti mi?

Adam:

- Ben kurttan korkarım, burada hiçbir şey görmedim, demiş. Avcı adamın sözüne inanarak oradan gitmiş. Kurt samanın altından:

- Baba, beni kovalayan avcı gitti mi, diye sormuş.

Yaşlı adam:

- Evet, oğlum, gitti, diyerek cevap vermiş.

Kurt:

- Kurt gittiyse beni buradan çıkar da gideyim, demiş.

Adam "tamam" demiş ve kurdun üstündeki samanı kaldırmış. Kurt samanın altından çıkınca:

- Yaşlı adam, yaşlı adam, seni yiyeceğim, demiş.

Adam çok korktuğu için, kurda:

- Beni yiyeceğine ağılda koçum var, onu ye, demiş. Kurt çok sevinmiş ve ağıla gitmiş.

Kurt gitmiş koçun yanına,
Koç süsmüş kurdun başına.
Yine gelmiş adamın karşısına.

Kurt:

- Canım baba, canım baba, seni yiyeceğim, demiş.

Yaşlı adam:

- Beni yiyeceğine, ahırda atım var, onu ye, demiş.

Kurt gitmiş atın yanına,
At tepmiş kurdun ağzına.
Yine gelmiş adamın karşısına.

Kurt yine:

- Canım baba, canım baba, seni yiyeceğim, demiş.

Yaşlı adam:

- Beni yiyeceğine, ahırda eşeğim var, onu ye, demiş.

Kurt gitmiş eşeğin yanına,
Eşek tepmiş kurdun başına.
Yine gelmiş adamın karşısına.

Kurt tekrar:

- Canım baba, canım baba, seni yiyeceğim, derken ikisinin karşısına tilki gelmiş. Zavallı adam ağlayarak tilkiye şöyle demiş:

- Avcı kurdu kovalarken kurt kendisini saklamamı istedi. Ben onu bir çuvala soktum, çuvalın üstüne de saman koyup sakladım. Avcı geldi ve "Yaşlı adam, yaşlı adam, kurt gördün mü?" diye sordu. Ben "Kurttan korkarım, kurt buradan geçmedi" dedim. Avcı sözüme inandı ve gitti. Samanı kaldırıp kurdu çuvaldan çıkarınca kurt bana; "Seni yiyeceğim!" diyerek beni zor durumda bıraktı.

Tilki:

- Ey kurt kardeş, seni ölümden kurtaran bu yaşlı adamı mı yiyeceksin, diyerek ona kızmış. Tilki, kurda "haydi gidelim" demiş ve ikisi yaşlı adamla vedalaşarak yola çıkmışlar.

Yaşlı adam ölümden kurtulduğu için çok sevinmiş. Kurt ile tilki, birbirlerine yaşadıkları maceraları anlatarak yol almışlar. Yeni sürülmüş bir tarlaya gelmişler ve yerde bir parça kuyruk yağı görmüşler. Aç olan kurt, tilkiye:

- Ben şu kuyruk yağını yiyeceğim, demiş.

Tilki:

- Yeme, demiş.

Kurt:

- Neden yeme diyorsun, diye tilkiye kızmış.

Tilki:

- Yeni sürülmüş tarlada kuyruk yağı ne arasın, bunda bir iş var, sakın yeme, demiş.

Kurt:

- Ben de sana fikrimi söyleyeyim, dinle. Bence bir adam pazardan et ile yağ almıştır. Atıyla eve dönerken kuyruk yağını burada düşürmüştür, ben bu kuyruk yağını yiyeceğim, demiş. Tilki, "Sakın yeme!" diye ne kadar ısrar etse de kurdu razı edememiş. Tilki kızarak oradan uzaklaşmış.

Tilki gittikten sonra, kurt yağı yemek için yaklaştığında avcının kurduğu kapana yakalanmış. Avcı büyük bir ağacın arkasına gizlenmiş, orada bekliyormuş.

Avcı, kurdun kapana yakalandığını görünce çok sevinmiş, kapanın yanına gitmiş ve kurda vurmaya başlamış. Yediği dayağa dayanamayan kurt, can havliyle sıçrayıp kapandan kurtulmuş ve dereye doğru koşmuş. Yüzerek derenin karşı tarafına geçmiş. Dere boyunda bir o tarafa, bir bu tarafa bakarak yürüyen kurt otlayan bir kuzu görmüş. Hızla kuzunun yanına gitmiş ve ona:

- Seni yiyeceğim, demiş.

Kuzu:

- Beni yemesine yersin, ama beni tuz ocağına götürüp orada tuzlayarak yersen daha lezzetli olurum, demiş.

Kurt:

- Tamam, senin de sözünü dinleyeyim, demiş ve kuzuyu tuz ocağına götürmüş.

Kuzu:

- Sen kıpırdamadan burada beni bekle, ben ocaktan tuz alıp hemen döneceğim, ondan sonra beni tuz ile yersin, demiş. Kuzu tuz ocağına girmiş, ocağın içinde bir yol bulmuş ve oradan kaçmış. Kurt, "Kuzu şimdi çıkacak, şimdi çıkacak" diye bir süre beklemiş ama kuzudan ses seda çıkmamış. Kurt, sonunda kuzudan ümidini keserek; "Kuzu beni aldatıp kaçtı herhalde" demiş ve tekrar yola düşmüş. Yürürken bir yerde bir atın otladığını görmüş. Atın yanına giderek:

- At, at, seni yiyeceğim, demiş.

At:

- Beni yemek istiyorsan tabii ki yersin, ama benim nalımda bir yazı var, yemeden önce o yazıyı okusan da ben dinlesem, demiş. Kurt, atın nalındaki yazıyı okumak için eğildiğinde at kurda çifte atmış, kurt, ağzı burnu kan içinde yuvarlanmış.

Kurt bir süre sonra yattığı yerden kalmış, bir oraya bir buraya bakınmış, ne yapacağını bilmez durumda dolaşıp durmuş. Uzakta semiz bir eşeğin otladığı görmüş ve yanına giderek:

- Eşek, seni yiyeceğim, demiş.

Eşek:

- Tamam, istersen beni yersin. Atadan kalma bir tırıs yürüyüşüm var, içimde ukde kalmasın, son bir kere daha tırıs yürüyeyim, sonra beni yersin, demiş. Kurt "tamam" demiş ve eşeğin üstüne binmiş. Eşek, sırtındaki kurdu bir o tarafa zıplatmış, bir bu tarafa zıplatmış, sonunda yere düşürmüş ve oradan kaçmış. Kurt yere düştüğüyle kalmış. Karnı çok acıkmış olan kurt dermansız bir halde yerde yatarken ileride yaşlı bir adamın odun toplamakta olduğunu görmüş. Yattığı yerden kalkarak hemen adama doğru koşmaya başlamış. Yaşlı adam, kurdun kendisine doğru geldiği fark etmiş, odunları urganıyla alelacele bağlamış. Bulunduğu yerde, daha önce sökülmüş ağacın kökünden kalan bir çukur varmış. Yaşlı adam hemen bu çukura girmiş, odunları bir kazan kapağı gibi üstüne koymuş ve odunların altına gizlenmiş. Kurt odunların yanına gelmiş, bir o tarafa bir bu tarafa bakınmış, yaşlı adamı bulamamış. Odunların üstüne çıkıp oturmuş ve şunları söylemiş:

Gördün bir kuzu,
Oynuyor iki gözü,
Sana kim bırakırmış,
Kuzuyu tuzla yemeyi, of, of.
Gördün ki, otluyor at,
Atalarından kalmış hat,
Sana kim bırakırmış?
Onun vesikasını okumayı, of, of.
Gördün semiz bir eşek,
Yanına serdin döşek,
Sana kim bırakırmış,
Tırıs yürüyüşe bakmayı, of, of.

Kurt ağlaya ağlaya odunların üstünden inmiş ve çöle doğru gitmiş. Yürümüş yürümüş, sonunda açlıktan ölmüş. Yaşlı adam çukurdan çıkmış, odunlarını sırtına almış, etrafı kontrol etmiş ve hızla çocuklarının yanına gitmiş. Başından geçenleri çocuklarına anlatmış. Çocukları; "Zavallı babam ölümden dönmüş" demişler ve babalarını bir daha odun toplayama göndermemişler.

65. Yumurta ile Böbrek (Tuhumbay bilan Büyrakbay)

(Bir) varmış da (bir) yokmuş, (bir) açmış da (bir) tokmuş, bir yumurta[683] ile bir böbrek varmış. İkisi dost olmuş, günlerden bir gün yumurta ile böbrek odun toplamaya gitmiş. Orada birbirleriyle güreşmeye karar vermişler. "Hangimiz yenerse, yenileni yesin" demişler. Uzun süre güreşmişler, sonunda yumurta böbreği yenmiş ve onu yemiş. Sonra yumurta yola düşmüş, giderken karşısına "gak gak" eden bir karga çıkmış.

Yumurta, kargaya:

- Gaklayıp durma, seni yerim, demiş.

Karga:

- Yiyemezsin, demiş.

Yumurta:

- Titreyen böbrek yedim, seni yemeyip neyi yiyeceğim, demiş ve kargayı yemiş.

Sonra yine yola düşmüş. Gitmiş gitmiş ve bir yamacın başında "me me" diyen bir oğlağa rastlamış.

Yumurta, oğlağa:

- Meleyip durma, seni yerim, demiş.

Oğlak:

- Hayır, yiyemezsin, demiş.

Yumurta:

- Titreyen böbrek yedim, gaklayan karga yedim, seni yemeyip neyi yiyeceğim, demiş ve oğlağı da yemiş.

Tekrar yürümüş yürümüş ve bir yerde kişneyip duran kulunlu[684] bir biyeye[685] rastlamış.

Yumurta:

- Hey kulunlu biye, kişneyip durma, seni yerim, demiş.

Biye, yumurtayı küçümseyerek:

- Sen küçücük bir yumurtasın, beni nasıl yiyeceksin, demiş.

Yumurta:

- Titreyen böbrek yedim, gaklayan karga yedim, yamaç başında oğlak yedim, seni yemeyip neyi yiyeceğim, demiş ve kulunlu biyeyi de yemiş.

Yumurta yine yola düşmüş, yürürken bozlayarak gelen botalı[686] bir deveye rastlamış.

Yumurta:

- Hey botalı deve, bozlayıp durma, seni yerim, demiş.

---

[683] Orijinalinde "fol" olarak geçmektedir.

[684] Kulun: Tay

[685] Biye: Kısrak

[686] Bota: Deve yavrusu.

Deve:

- Sen küçücük bir yumurtasın, beni nasıl yiyeceksin, demiş.

Yumurta:

- Titreyen böbrek yedim, gaklayan karga yedim, yamaç başında oğlak yedim, kulunlu biye yedim, seni yemeyip neyi yiyeceğim, demiş ve botalı deveyi de yemiş.

Yumurta yine gitmiş gitmiş, güneşin altında oturmuş nakış işleyen bir grup kıza rastlamış. Yumurtayı gören kızlar:

- Hey yumurta, buralarda ne yapıyorsun böyle, demişler.

Yumurta:

- Çok gürültü yapmayın, sizi yerim, demiş.

Kızlar:

- Hay Allah canını almasın, bu kadar kızı yiyebilecek misin? İğnelerimizi sokup seni öldürürüz, demiş.

Yumurta:

- Titreyen böbrek yedim, gaklayan karga yedim, yamaç başında oğlak yedim, kulunlu biye yedim, botalı deve yedim, sizi yemeyip neyi yiyeceğim, demiş ve kızları da yemiş.

Yumurta yine yola düşmüş, gitmiş gitmiş… Bir yerde aşık oynayan erkek çocuklara rastlamış.

Yumurta:

- Hey çocuklar, aşık oynamayın sizi yerim, demiş.

Çocuklar:

- Hay Allah canını almasın, bizi nasıl yiyeceksin? Aşığımızla vurup seni öldürürüz, demiş.

Yumurta:

- Titreyen böbrek yedim, gaklayan karga yedim, yamaç başında oğlak yedim, kulunlu biye yedim, botalı deve yedim, bir grup kızı yedim, sizi yemeyip neyi yiyeceğim, demiş ve çocukları da yemiş.

Yumurta yine yola düşmüş, yürümüş yürümüş, çok yorulmuş, karşısına bir çardak çıkmış. Çardakta beli bükülmüş, kulağı dikilmiş, çene kemiği çıkmış yaşlı bir kadın oturuyormuş. Yumurta:

- Selamün aleyküm deyip çardağa girmiş. Yaşlı kadın selamı alıp; “Gel oğul” demiş.

Yumurta:

- Ana, çok susadım, bana çay demle, çay kaynayıncaya kadar ben de biraz dinleneyim, demiş ve kıvrılıp uyumuş.

Yaşlı kadın çaydanlığı ocağa koymuş, yanına da ateş küreğini sokmuş. Ateş küreğinin ucu kıpkızıl olduktan sonra ateş küreğini alıp yumurtanın arkasına bastırmış. Yumurta “çat” diye çatlamış. Yumurtanın içinden oğlanlar, kızlar, botalı deve, kulunlu biye, yamaç başındaki oğlak, gaklayan karga ve titreyen böbrek çıkmış. Yaşlı kadın oğlanlı,

kızlı, develi, biyeli, oğlaklı, kargalı olmuş, böbreği de kendine oğul yapmış, hepsi murat ve maksatlarına ermişler.

66. Karga ile Kuzu (Karğa bilan Kozi)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, kurt çeşniciymiş, tilki muhafızmış, karga efsuncuymuş, serçe fitneciymiş, ördek surneyciymiş, kaz karneyciymiş, tavuk gıdak demiş, bilemedim nereye gitmiş.

Bir karga ile kuzu varmış. Karga kuzunun yanına giderek:

- Seni yiyeceğim, demiş.

- Beni yemesine yersin ama gagan haram, dereye gidip gaganı yıka, ondan sonra beni ye, demiş kuzu.

Karga gagasını yıkamak için dereye gitmiş. Dere suyunu çekmiş ve kargaya:

- İnsanlar benden su içiyor, senin gagan haram, çömlekçi Ustabay'dan bir testi al gel, ben suyu vereyim, sen git az ötede suyla gaganı yıka, demiş.

Karga çömlekçi Ustabay'ın yanına gitmiş ve demiş ki:

- Ey çömlekçi Ustabay, ver testi, alayım su, yıkayayım gagamı, yiyeyim semiz, âlâ kuzuyu.

Çömlekçi Ustabay:

- Toprağım bitti, bana Toprak Alur denen yerden toprak getir, sana yeni bir testi yapayım, demiş.

Sefil karga uçarak Toprak Alur'a gitmiş:

- Ver toprak, yapsın testi, alayım su, yıkayayım gaga, yiyeyim semiz, âlâ kuzu, demiş.

Toprak Alur:

- Dağın başında bir geyik var. Şu geyiğin boynuzunu getir. Geyiğin boynuzuyla toprağı kazarak alırsın, demiş.

Karga oradan da uçarak uzaklaşmış, dağın tepesindeki geyiğin yanına konmuş ve geyiğe:

- Hey geyik bey! Ver boynuz, kazayım toprak, yapsın testi, alayım su, yıkayayım gagamı, yiyeyim semiz, âlâ kuzuyu, demiş.

Geyik:

- Vermesine vereyim ama boynuzum çok sert, boynuzumu kırıp vermem lazım, öyle yaparsam canım çok yanar. Polatvay denen kişinin bir tazısı var, o tazıyı sana versin. Tazı beni kovalasın, ben ondan kaçarken boynuzumu ağaçlara sürtüp düşüreyim, sen de boynuzu al, demiş.

Karga uçup Polatvay'ın karşısına konmuş. Ona "Polatvay Bey!" diye seslenmiş ve şöyle demiş:

- Ver tazı, kovalasın geyiği düşürsün boynuzu, kazayım toprak, yapsın testi, alayım su, yıkayayım gagamı, yiyeyim semiz, âlâ kuzuyu.

Polatvay:

- Tazımın karnı aç, halsiz bir şekilde yatıyor. Taşvay ağabeyin bir sığırı var, o sığırın sütünden versin. Sütü getir, tazıya içirelim, karnı doyduktan sonra tazı geyiği kovalar, demiş.

Karga uçarak Taşvay ağabeyin yanına gitmiş, ona:

- Taşvay ağabey, diye seslenmiş.

Taşvay:

- Efendim, demiş.

Karga:

- Ver süt, içsin tazı, kovalasın geyiği, düşürsün boynuzu, kazayım toprak, yapsın testi, alayım su, yıkayayım gagamı, yiyeyim semiz, âlâ kuzuyu, demiş.

Taşvay ağabey:

- Sığırımın karnı aç, otlamaya gitmedi, git biraz sazlık getir, sığıra verelim, süt yapsın, sen de sütü al, demiş.

Karga sazlıkların yetiştiği bir gölün kenarına gitmiş:

- Ver sazlık, yesin sığır, versin süt, içsin tazı, kovalasın geyiği, düşürsün boynuzu, kazayım toprak, yapsın testi, alayım su, yıkayayım gagamı, yiyeyim semiz, âlâ kuzuyu, demiş.

Sazlık:

- Yolayım desen elin kesilir, şehrin kenarında orak yapan Sökildi adlı bir usta var. Güzel bir orak yapsın, sana versin, o orakla beni kesip al, demiş.

Karga uçmuş gitmiş ve Sökildi'nin karşısına konmuş.

- Usta, usta, diye bağırmış.

Usta:

- Efendim, diyerek karganın yanına gitmiş.

Karga:

- Ver orak, keseyim sazlık, yesin sığır, versin süt, içsin tazı, kovalasın geyiği, düşürsün boynuzu, kazayım toprak, yapsın testi, alayım su, yıkayayım gagamı, yiyeyim semiz, âlâ kuzuyu, demiş.

Sökildi usta:

- Kömürüm bitti, bir dağın başında beş on tane ev var, orada yaşayanlar kömür çıkarırmış, oradan kömür getir, sana sineğin kanadı gibi keskin, elmastan bir orak yapayım, demiş.

Karga oradan da uçarak kömürcülerin bulunduğu yere gitmiş ve onlara:

- Kömürcü ağabey, kömürcü ağabey, ver kömür, yapsın orak, keseyim sazlık, yesin sığır, versin süt, içsin tazı, kovalasın geyiği, düşürsün boynuzu, kazayım toprak, yapsın testi, alayım su, yıkayayım gagamı, yiyeyim semiz, âlâ kuzuyu, demiş.

Kömürcülerden biri, karganın önüne biraz kömür atmış. Karga kömürü almış, Sökildi ustanın yanına gitmiş ve ona:

- İşte, kömürü getirdim, demiş.

Usta:

- Aman, bahane edecek bir şey kalmadı, demiş.

Sökildi usta, sineğin kanadı gibi keskin, elmastan bir orak yapmış ve orağı karganın kanadına yerleştirmiş. Karga bir süre böyle uçtuktan sonra, orak kanadını kesmiş, orağı diğer kanadına almış. Bir süre daha böyle uçtuktan sonra, orak karganın diğer kanadını da kesmiş. Karga, çaresiz orağı boynuna almış, kanatları olmadığı için yürüyerek biraz daha yol almış, orak sonunda karganın boynunu da kesmiş. Karga, çölün ortasında maksadına eremeden ölmüş, kuzu da kurtulmuş.

67. Karınca (Kumurska)

Geçmiş zamanda bir kişi yola çıkmış. Bir nehirden geçmesi gerekmiş. Mevsimlerden kışmış, nehrin suyu buz tutmuş. Eşeğin arka ayağı buza saplanmış, eşek düşmüş ve beli kırılmış. O kişi çok üzülmüş, buza bakarak:

- Ey buz, sen kimden güçlüsün, demiş.

Buz:

- Ben güçlü olsam, güneş beni eritir mi, demiş.

O kişi güneşe bakarak:

- Ey güneş, sen kimden güçlüsün, demiş.

Güneş:

- Ben güçlü olsam, bulutlar benim ışıklarımı keser miydi, demiş.

O zaman buluta bakarak:

- Ey bulut, sen kimden güçlüsün, demiş.

Bulut:

- Ben güçlü olsam, yağmur beni delip geçer miydi, demiş.

O zaman yağmura bakarak:

- Ey yağmur, sen kimden güçlüsün, demiş.

Yağmur:

- Ben güçlü olsam, yere düşüp dağılır mıydım, demiş.

O yere bakarak:

- Ey yer, sen kimden güçlüsün, demiş.

Yer:

- Ben güçlü olsam, otlar beni delip çıkar mıydı, demiş.

O zaman ota bakarak:

- Ey ot, sen kimden güçlüsün, demiş.

Ot:

- Ben güçlü olsam, koyunlar beni yiyip yutar mıydı, demiş.

Koyuna bakarak:

- Ey koyun, sen kimden güçlüsün, demiş.

Koyun:

- Ben güçlü olsam, kurtlar beni yer miydi, demiş.

Sonra kurda bakarak:

- Ey kurt, sen kimden güçlüsün, demiş.

Kurt:

- Ben güçlü olsam, avcılar beni vurur muydu, demiş.

- Ey avcı, sen kimden güçlüsün, demiş.

Avcı:

- Ben güçlü olsam, ok koyduğum sadağımı sıçanlar kemirip deler miydi, demiş.

O zaman sıçana bakarak:

- Ey sıçan, sen kimden güçlüsün, demiş.

Sıçan:

- Ben güçlü olsam, karıncalar kulağımı ısırır mıydı, demiş.

O kişi karıncaya:

- Ey karınca, sen kimden güçlüsün, demiş.

Karınca:

- Ben güçlüyüm, ben güçlüyüm, ben güçlüyüm. Babanın altı yüz batman buğdayını altı dağdan aşırıp yemişim. Eniştenin yüz batman buğdayını yedi dağdan aşırıp yemişim. Ben güçlüyüm, ben güçlüyüm, ben güçlüyüm, demiş.

O kişi karıncaya tekrar:

- Karnın neden büyük, demiş.

- Ciğerim güçlü, demiş karınca.

- Belin neden ince, diye sormuş o kişi.

- Gayretim güçlü, diye cevap vermiş karınca.

O kişi:

- Kafan neden büyük, diye sormuş.

Karınca:

- Devletim güçlü! Gayretim güçlü, ben güçlüyüm, ben güçlüyüm, demiş.

68. Fare Kız (Sıçkan Kız)

(Bir) varmış (bir) yokmuş, kadim zamanda bir kadın varmış. Onun ne kocası ne de çocuğu varmış. Yalnızlık kadının canına tak etmiş. Bir gün kadın ocağında başında oturmuş, yalnız olduğu için Allah'a sitem edip ağlarken ocaktaki delikten bir fare çıkmış. Kadın eline iki tane kuru üzüm alıp:

- Fare hanım, buraya gel, iki tane kuru üzüm var, birini sen ye, birini de ben yiyeyim, demiş.

Fare yanına gelince kadın onu avucuna almış:

- Ey tabiat! Şu fareyi bir kıza dönüştür, ben de onunla avunayım, diye yalvarıp, yakarmış.

Kadının gözyaşı kurumadan fare çok güzel, küçücük bir kıza dönüşmüş. Kadın onu sevgi ve şefkatle büyütmeye başlamış. Yememiş yedirmiş, giymemiş giydirmiş ve kız ay gibi ağzı, güneş gibi gözü olan güzel bir kız olmuş. Kadın, kıza bakınca çok gururlanır ve vaktin nasıl geçtiğini anlamazmış.

Kadın, kızını ona münasip güzel ve pehlivan bir yiğitle evlendirmek istermiş. Kadın, bir gün mahalledeki konu komşusunu, eş dost ve akrabalarını çağırıp onlara:

- Kızımı kime vereyim? Bana akıl verin, demiş.

Mahalledeki aksakallardan biri:

- Kızını güneşe ver, sadece o tüm parlaklığıyla kızının güzelliğine münasip olur, başkası olamaz, demiş.

Kadın, güneşe:

- Ey güneş, benim güzellikte, akıl ve anlayışta eşi benzeri olmayan kızımı al, demiş.

Güneş bunu duyunca, şöyle cevap vermiş:

- Ben bütün dünyayı ısıtıyorum, insanlara hayat veriyorum. Ay ise, karanlık geceleri aydınlatıyor, sen kızını aya ver!

Kadın, aya bakarak:

- Ey ay, benim güzel kızımı kendine eş olarak al, demiş.

Ay:

- Ey ana, ben sadece karanlık geceleri aydınlatıyorum. Eğer yüzümü bulut kaplarsa, elimden hiçbir şey gelmez. Kızını buluta ver, diye cevap vermiş.

Kadın bu defa buluttan kızını almasını istemiş, bulut şöyle demiş:

- Dediğin doğru, ben çok güçlüyüm, fakat dünyada benden daha kudretli bir şey var. Rüzgâr bir eserse, beni istediği yere uçurur. İyisi mi, sen kızını rüzgâra ver!

Kadın, uzun süre rüzgârı aramış, onu bulunca:

- Ey kudretli rüzgâr! Engin bağrın var. Sen güneş, ay ve buluttan güçlüsün, benim biricik kızımı kendine eş olarak almayı kabul et, demiş.

Rüzgâr şöyle demiş:

- Beni bu kadar methettiğin için çok minnettarım. Benim gücüm her şeyi uçurmaya yetse de, dağların karşısında çok acizim. Sen kızını dağa ver.

Kadın, dağın karşısına gitmiş ve ona:

- Dünyada eşi benzeri olmayan kızım çok güzel olduğu için, onu en kudretli kişiye vermek istiyorum. Dünyada en güçlü sen olduğun için kızımı sen al, demiş.

Dağ, kadının söylediklerini duyunca ona şöyle cevap vermiş:

- Hiç bir şey beni yerimden oynatamaz, fakat bir tek şey bana eziyet ediyor. O da sıçan. Sıçan böğrümü deliyor, sinemi oyup kendine ev yapıyor. Ona karşı elimden hiçbir şey gelmez.

Sıçanın çok güçlü olduğunu duyan kadın, sıçanı arayıp bulmuş ve ona her şeyi anlatmış. Sıçan, kadına şöyle demiş:

- Güneşin sıcaklığı, ayın ışığı, bulutun karanlığı ve sıkıntısı, rüzgârın şiddeti beni korkutmaz! Ben istediğim deliğe girip istediğim şeyi kemiririm ama gövdem büyük olduğu için her deliğe girmekte zorlanıyorum. Fare benden daha çevik ve daha hızlı, o yüzden fare benden kudretli. Sen kızını fareye ver.

Kadın, kızını dünyadaki en kudretli kişiye vermek arzusunda olduğu için farenin yanına gitmiş ve ona her şeyi anlatmış. Bu arzusunu gerçekleştirmek için uzun süredir eziyet çektiğinden bahsetmiş.

Fare, kadının haline çok acımış. Kadının önünde hürmetle eğilmiş, kadının güzel kızını yanına almış ve onu yaşadığı deliğe götürmüş ama kız, fare deliğine sığmamış. Annesi, bahtı açılıp dünya evine giren kızının deliğe sığmamasına üzülerek:

- Ey tabiat, kudretinle kızımı şu deliğe uygun hale getir de kızım eşiyle mutluluk içinde yaşasın, demiş. O sırada kız tekrar fareye dönüşmüş ve kolayca deliğe girmiş.

Kadın, sonrasını düşünemediği için kızından ayrılmış ve evinde yeniden tek başına kalmış.

69. Tilki (Tülki)

Bir varmış bir yokmuş, bir yaşlı karı koca varmış. Bu yaşlı karı kocanın bir tane alaca sığırı varmış.

Adam:

- Hanım, bir bazlama yap, canım bir bazlama çekti, demiş.

Kadın bir tane bazlama pişirmiş, ikincisini pişirirken kocası gelmiş. Adam, hanımına bakarak:

- İkinci bazlama olsa da yiyeceğim, olmasa da yiyeceğim, demiş. Bazlama bu sözü duymuş, tam tabağa konulacağı zaman, bir delikten kaçıp gitmiş. Karı koca bazlamanın peşinden koşmuşlar, ama yakalayamamışlar. Bazlama yuvarlanmış yuvarlanmış, koyun güden çobanların karşısına gitmiş ve onlara:

Akbuğdayın ekmeğiyim,
Alaca sığırın yağıyım.

Beni yemezsen babanın kuru kellesini ye, demiş.

Çobanlar bazlamanın peşinden koşmuş ama yakalayamamışlar. Bazlama yuvarlanmış, yuvarlanmış kaçıp gitmiş. Bazlamanın yuvarlandığı yerde bir tilki in kazıyormuş. Bazlama, tilkiye de:

Akbuğdayın ekmeğiyim,
Alaca sığırın yağıyım.

Beni yemezsen babanın kuru kellesini ye, demiş.

Tilki:

- Benim kulağım sağır, yanıma gelip de söyle, demiş.

Bazlama, tilkinin yanına gitmiş ve tekrar:

Akbuğdayın ekmeğiyim,
Alaca sığırın yağıyım.

Beni yemezsen babanın kuru kellesini ye, dediği anda tilki bazlamayı yakalamış. Tilki, bazlamanın kenarlarını doyuncaya kadar yemiş, kalanına çöplerini de ekleyerek sofra bezine sarmış ve çobanların yanına giderek onlara:

- Bu bazlamayı yakaladım, bununla bir koyunu değiştirir misiniz, demiş.

Çobanlar; "Bu bazlama bizi çok uğraştırdı, yakalamak için peşinden çok koşmuştuk, ver bazlamayı al koyunu" demişler. Tilki bazlamayı vermiş, koyunu alıp hemen oradan uzaklaşmış. Çobanlar sofra bezini açınca "Vay, bu tilki bizi aldatmış" demişler ve ona küfretmişler.

Tilki koyunu evine götürüp bağlamış. Bir gün akşam kurt gelmiş ve koyunu yemiş. Tilki koyunu kurdun yediğini anlamış, bir kazan su kaynatıp kurdun yanına gitmiş ve ona:

- Yürü, ben evimde sana bir koyun daha pişirdim, demiş.

Kurt, tilkinin evine geldiğinde "Koyun hani?" diye sorduğunda, tilki; "İşte bu kazanda kaynıyor" demiş. Kurt kazana bakmak için eğildiğinde, tilki onu kazana itmiş ve oradan kaçmış. Kurt çok kötü yanmış.

Kurt kaçtıktan sonra, biraz daha yol almış ve bir kuyunun yanına gelmiş. Kuyuya bakmış, kuyunun dibindeki beyaz bir taşı kuyruk yağı zannederek kendini kuyunun içine atmış. Onu ısırmış, taş olduğunu anlayınca da "aman, aman!" diyerek ağlamaya başlamış. Tilki kuyunun dibinde feryat figan ağlarken yukarından bir şeyin tıkırtısını duymuş, birinin geldiğini anlamış ve ona:

- Kimsin, diye bağırmış.

Kurt:

- Benim, kuyunun dibinde oturmuş ne yapıyorsun, demiş.

Tilki:

- Burada yeni bir yolum oldu! Sen de buraya gel, demiş ve şöyle devam etmiş:

Bir zengin pazara gitmiş,
Bir batman kuyruk yağı almış,
Yağı yırtık torbaya koymuş
O yağ da buraya düşmüş.

Kurt hemen aşağıya inmiş ve tilkinin söylediği şeyin aslında beyaz bir taş olduğunu anlayınca; "Sen beni yine kandırdın!" diyerek tilkiye vurmaya başlamış. Tilki; "Aman arkadaşım, canım arkadaşım" deyip dayak yemekten kurtulmuş. Bunlar artık ikisi kuyunun dibinde oturmaya başlamışlar.

Yukarıdan yine bir tıkırtı gelmiş. Tilkiyle kurt:

- Her kimsen, sen de buraya gel, diye bağırmışlar. Gelen kaplanmış.

Kaplan:

- Siz aşağıda ne yapıyorsunuz, demiş.

Tilki, yine şunları söylemiş:

Bir zengin pazara gitmiş,
Bir batman kuyruk yağı almış,
Yağı yırtık torbaya koymuş
O yağ da buraya düşmüş.

Sonra da hep birlikte:

- Biz de oturmuş o yağı yiyoruz, demişler.

Kaplan da aşağıya inmiş, ısırınca o da taş olduğunu anlamış ve tilkiye vurmaya başlamış. Bir süre sonra onun da kızgınlığı geçmiş. Yukarıdan tekrar bir tıkırtı gelmiş.

Aşağıdakiler:

- Kimsin sen, diye sormuşlar ve onu da çağırmışlar. Bu gelen çakalmış.

Tilki, çakala da şunları söylemiş:

Bir zengin pazara gitmiş,
Bir batman kuyruk yağı almış,
Yağı yırtık torbaya koymuş
O yağ da buraya düşmüş.

O da kuyunun dibine inmiş ve ısırınca taş olduğunu anlamış. Bunlar kuyunun dibinde dört kişi yaşamaya devam etmişler. Yine yukarından bir tıkırtı duyulmuş.

Aşağıdakiler hep beraber:

- Her kimsen sen de aşağıya gel, diye bağırmışlar. Bu gelen yaban koyunuymuş.

Tilki ona da şunları söylemiş:

Bir zengin pazara gitmiş,
Bir batman kuyruk yağı almış,
Yağı yırtık torbaya koymuş
O yağ da buraya düşmüş.

Yaban koyunu:

- Ben kuyruk yağı yemem, demiş.

Tilki:

- Yemezsen, yeme! Bize bir urgan uzat demiş.

Yaban koyunu boynuzuna bir urgan bağlamış ve aşağıya uzatmış. Aşağıdakiler "Önce ben çıkacağım, hayır ben çıkacağım" diye ipi asılırken yaban koyununu da aşağı düşürmüşler. Aşağıda beş kişi olmuşlar. Aradan günler geçmiş. Beşi de açlıktan ölmek üzereymiş. Hepsi birden tilkiye; "Bizi aldatıp buraya topladın, şimdi bir şeyler yap!" demişler. Tilki düşünmüş, düşünmüş ve şunları söylemiş:

Tilki bizim binbaşımız,
Binbaşıya kim dokunur?
Kurt bizim muhafızımız,
Muhafıza kim dokunur?
Kaplan bizim dostumuz,

Dostumuza kim dokunur?
Çakal bizim teyzemiz,
Teyzemize kim dokunur?
Koyun bizim neyimiz,
Yakalayıp da yeseniz.

Yaban koyununu hemen hep birlikte. Aradan birkaç gün daha geçmiş. Yine çok acıkmışlar, tilkiye:

- Yine bir şeyler yap, demişler.

Tilki tekrar şunları söylemiş:

Tilki bizim binbaşımız,
Binbaşıya kim dokunur?
Kurt bizim muhafızımız,
Muhafıza kim dokunur?
Kaplan bizim dostumuz,
Dostumuza kim dokunur?
Çakal bizim neyimiz,
Yakalayıp da yeseniz.

Çakalı da yakalayıp yemişler. Tekrar acıktıklarında tilki yine şunları söylemiş:

Tilki bizim binbaşımız,
Binbaşıya kim dokunur?
Kurt bizim muhafızımız,
Muhafıza kim dokunur?
Kaplan bizim neyimiz,
Yakalayıp da yeseniz.

Kaplanı da yakalayıp yemişler ve kala kala tilki ile kurt kalmış.

Tilki, kaplanın bağırsağını daha önce saklamış. Kurt uyuduğunda bağırsağı ses çıkararak yemeye başlamış. Kurt sesten uyanmış, tilkiye:

- Ne yiyorsun, diye sormuş.

Tilki:

- Dostum açlıktan ölüyordum, bağırsağımı çıkardım onu yiyorum, demiş.

Kurt:

- Olmazsa benim de bağırsağımı çıkar, ben de yiyeyim, demiş.

Tilki, kurda bağırsağını çıkaracağım diyerek öldürmüş ve onu da yemiş. Böylece tilki kuyunun dibinde tek başına kalmış.

Allah'a sığınarak; "Ey Allah'ım! Beni bu kuyudan çıkarırsan, bir çuval ekmek, bir çuval ceviz ve bir çuval kuru üzümü sadaka olarak dağıtacağım" demiş ve ağlamış.

Allah'ın emriyle sert bir rüzgâr esmiş, tilkiyi kuyudan çıkarmış. Tilki kuyunun başına oturmuş ve şöyle demiş; "Allah'ı da aldattım. Babam fırıncımıydı ki, sadaka olarak ekmek dağıtayım? Babamın ağacı mı vardı ki, sadaka olarak ceviz dağıtayım? Babamın bağı mı vardı ki, sadaka olarak kuru üzüm dağıtayım?". Tilki bunları söyleyince tekrar sert bir rüzgâr esmiş, tilkiyi kuyuya düşürmüş. Tilki yeniden ağlamaya başlamış ve "Ey Allah'ım, sen ekmek istedin de ben vermedim mi? Sen ceviz istedin de ben vermedim mi? Sen kuru üzüm istedin de ben vermedim mi? Artık aldatmayacağım, şaka yaptım, söylediklerimin hepsini sadaka vereceğim" diyerek yakarmış. Sert rüzgâr yeniden eserek tilkiyi kuyudan tekrar dışarı çıkarmış. Tilki; "Artık Allah'ı aldatmayacağım" diyerek etrafa bakınırken karşıdan eşeklere binmiş üç kişinin geldiğini görmüş.

Eşeklerin üstündekiler; "Hey, tilki gördük!" diye bağırmışlar. Tilki üç eşekliden birinin arkasına binmiş. Adamlar; "Önce ben gördüm, yok önce ben gördüm" demiş, tikinin eşeğine bindiği kişi; "Benim eşeğime bindi, tilki benimdir" deyince kavga etmeye başlamışlar.

Tilki bindiği eşeği ve diğer iki eşeği de yanına alıp oradan hızla uzaklaşmış. Bir tepeyi geçmiş ve eşeklere yüklenmiş olan ekmek, ceviz ve kuru üzümleri saçmaya başlamış. "İşte sadaka, işte sadaka!" diyerek ekmek, ceviz ve kuru üzümleri saçarken karşıdan alaca atlı, alaca tazılı birinin kendisine doğru geldiğini görmüş. Tilki oradan hemen kaçarak kuyunun başına gelmiş. Kendi kendine şunları söylemiş:

Benim gözüm göz mü, bir pirak[687],
Benim gözüm göz mü, bir şimşek.

Tilki kendi kendine böyle övünürken tazı tilkinin kuyruğunu ısırmış, tilki kaçmak isterken kuyruğu kopmuş ve kuyruksuz kalmış. Tilki oradan kaçmış, kendini diğer tilkilerin yanına zor atmış. Tilkiler ona; "Kuyruksuz tilki, öl!" diyerek onunla dalga geçmişler.

Tilki; "Bunlar bana rahat vermeyecek, şunlara bir hile yapayım da görsünler!" demiş. Diğer tilkilerin hepsini bir araya toplamış, onlara; "Size bir oyun göstereyim. Hepiniz kuyruklarınızı birbirine bağlayın, ben ortaya geçip oynayacağım" demiş. Diğer tilkiler kuyruklarını birbirine bağladıktan sonra tilki onlara; "Ben tepeye çıkıp bir bakayım, alaca atlı alaca tazılı biri var, buraya gelip bizi öldürmesin" demiş. Tilki tepeye çıkmış ve diğer tilkilere; "Öldünüz, öldünüz. Alaca atlı, alaca tazılı buraya geldi" demiş ve koşmaya başlamış. Bu sözü duyan tilkilerin hepsi bir tarafa kaçmak isterken tilkilerin hepsinin kuyruğu kopmuş ve kuyruksuz kalmışlar. Sonra tilki diğer tilkilerin yanına giderek, "Bana gülüyordunuz, işte siz de kuyruksuz kaldınız!" demiş ve şunları söylemiş:

---

[687] Pirak: Efsanevi uçan at.

Ben de kuyruksuz,
Siz de kuyruksuz.
Sizin benden,
Neyiniz fazla?

Sonra bütün tilkiler bir arada yaşamışlar. Bir tilkinin yaptığı işte budur.

70. Gömgök Kuş (Kökkina Kuş)

(Bir) varmış da (bir) yokmuş, (bir) açmış da (bir) tokmuş, yaşlı bir adam varmış. Bu adamın bir oğlu ile biz kızı varmış. Adamın kızı büyükmüş, oğlu ise küçükmüş. Adamın karısı ölmüş. Adam başka bir yaşlı kadınla evlenmiş.

Aradan altı ay geçtikten sonra yaşlı kadın hastalanmış, Karısını hocaya okutmuş, falcıya baktırmış ama kadın iyileşmemiş.

Yaşlı adam karısına:

- Neden iyileşmiyorsun, diye sormuş.

Kadın:

- Canım insan eti çekiyor, oğlunu kes etini bana ver, demiş.

Zavallı yaşlı adam, tek oğlu olduğu için ne yapacağını bilmez durumda düşünür dururmuş.

Karısı:

- Tamam, madem oğlunu kesmeyeceksin, ben de iyileşmem o zaman, demiş.

Adamın kızı, kadının söylediklerini duymuş, hemen kardeşinin yanına giderek:

- Babam seni kesmek niyetinde, demiş.

Kardeşi:

- Tamam, babam beni kesmek istiyorsa kessin, ama sen sakın etimden yeme, kemiklerimin bir tanesini bile bırakmadan hepsini topla, gök bir çaputun içine koyup bağla. Bağladıktan sonra, götürüp gök ağaca as, demiş.

Yaşlı adam oğlunu kesmiş, üvey anası da yemiş. Ablası kimseye söylemeden kardeşinin söylediği gibi; kemiklerin hepsini gök bir çaputa koymuş, çaputu bağlamış ve gök ağaca asmış.

Çocuğun kemiklerinden biri yuvarlanarak, çok güzel gömgök bir kuş olmuş. Sonra kuş pazarına uçmuş ve bir çuvaldızcının karşısına konmuş. Çuvaldızcıya şöyle demiş:

Gömgök kuşum,
Gök alaca kuşum.
Beni babam kesti,
Üvey anam yedi.
Malar ablam, canım ablam,
Kemiğimi topladı,
Gök çaputa bağladı,
Gök ağaca astı.

Çuvaldız satan adam:

- Söylediklerini bir defa daha tekrar etsene, güzel kuş, demiş.

Kuş:

- Bir tane çuvaldız verirsen, tekrar ederim, demiş.

Çuvaldızcı çuvaldızlarından birini kuşa vermiş, kuş çuvaldızı almış, uçmuş gitmiş. Kuş uçmuş uçmuş bir iğnecinin karşısına konmuş ve daha önce çuvaldızcıya olduğu gibi, iğneciye de şöyle demiş:

Gömgök kuşum,
Gök alaca kuşum.
Beni babam kesti,
Üvey anam yedi.
Malar ablam, canım ablam,
Kemiğimi topladı,
Gök çaputa bağladı,
Gök ağaca astı.

İğneci:

- Şunu bir daha söylesene, güzel kuş, demiş.

Kuş:

- İğnelerinden birini verirsen söylerim, demiş.

İğneci kuşa iğnelerinden birini vermiş, kuş iğneyi almış, uçmuş gitmiş. Kuş uçmuş uçmuş bir kasabın karşısına konmuş. Kasaba da daha öncekilerde olduğu gibi, şöyle demiş:

Gömgök kuşum,
Gök alaca kuşum.
Beni babam kesti,
Üvey anam yedi.
Malar ablam, canım ablam,
Kemiğimi topladı,
Gök çaputa bağladı,
Gök ağaca astı.

Kasap kuşa bakarak:

- Bir defa daha söyle, güzel kuş, demiş.

Kuş:

- Koyunun kuyruğundan bir parça verirsen söylerim, demiş.

Kasap koyunun kuyruğundan bir parça vermiş, kuş bu parçayı alıp uçup gitmiş. Kuş uçmuş, uçmuş babasının evine varmış. Üvey anası ekmek yapıyormuş. Kuş tandırın karşısına konmuş ve şöyle demiş:

Gömgök kuşum,
Gök alaca kuşum.

Beni babam kesti,
Üvey anam yedi.
Malar ablam, canım ablam,
Kemiğimi topladı,
Gök çaputa bağladı,
Gök ağaca astı.

Anası ekmeği keserken kuşa:

- Bir defa daha söyle, güzel kuş, demiş. Kuş:

- Ağzını açıp, gözünü yumarsan bir kere daha söylerim, demiş.

Anası ağzını açıp gözünü yummuş, kuş çuvaldızı üvey anasının ağzına sokmuş. Kadın çuvaldızı yutmaya çalışırken ölmüş. Sonra kuş uçarak arık kazmakta olan babasının yanına varmış. Babasının anlına vurup şöyle demiş:

Gömgök kuşum,
Gök alaca kuşum.
Beni babam kesti,
Üvey anam yedi.
Malar ablam, canım ablam,
Kemiğimi topladı,
Gök çaputa bağladı,
Gök ağaca astı.

Bunu duyan babası ağlamaya başlamış ve kuşa:

- Bir kere daha söylesene, güzel kuş, demiş.

Kuş:

- Ağzını açıp, gözünü yumarsan bir kere daha söylerim, demiş.

Babası gözünü yumup ağzını açmış, kuş iğneyi babasının ağzına sokmuş, Babası da iğneyi yutmaya çalışırken ölmüş. Kuş uçup, evlerinin önüne gelmiş, evin eşiğine konmuş ve şöyle söylemiş.

Gömgök kuşum,
Gök alaca kuşum.
Beni babam kesti,
Üvey anam yedi.
Malar ablam, canım ablam,
Kemiğimi topladı,
Gök çaputa bağladı,
Gök ağaca astı.

Ablası kuşa bakarak:

- Bir defa daha söylesene, güzel kuş, demiş. Kuş ablasına da:

- Ağzını açıp gözünü yumarsan bir kere daha söylerim, demiş.

Ablası gözünü yumup ağzını açmış, kuş bir parça kuyruk yağını ablasının ağzına sokmuş. Ablası kuyruk yağını kolayca yutmuş, kuş bir anda yuvarlanarak eski haline dönmüş. Abla kardeş tekrar birbirine kavuşmuş. Biz süre sonra abla evlenmiş, kardeşi de evli barklı olmuş.

.

SONUÇ

Özbeklerin büyük bir kısmının yerleşik, bir kısmının da yarı göçebe hayat tarzında yaşamaları, bulundukları coğrafyanın Türk dünyasının merkezî bir konumunda olması sebebiyle diğer Türk boylarıyla daima yoğun ilişkiler içinde olmaları ve sahip oldukları kültürel miras Özbek sözlü geleneğinin şekillenmesindeki en etkili unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu unsurların, sözlü gelenek temsilcileri tarafından başarılı ve dengeli bir şekilde birleştirilerek yeninden işlenmesi, Özbek sözlü geleneğinin halk edebiyatı türleri bakımından oldukça zengin ve çeşitlilik arz eden bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır.

Özbek halk edebiyatındaki türlerin; konuları, tipleri ve motifleri bakımından farklı şekillerde oluşturulmuş pek çok örneği mevcut olmasına rağmen, bu ürünlerin derlenerek yayınlanması çalışmalarının diğer Türk boylarına nazaran daha geç dönemlerde başladığı görülmektedir. Çoğunluğu şehirlerde yaşayan ve köklü bir yazılı geleneğe sahip olan Özbeklerin halk edebiyatı ürünlerinin ilk dönemlerde göz ardı edilmesinin, dönemin halk ve halk bilimi anlayışından kaynaklandığını düşündürmektedir.

Sovyetler Birliği'nin kurulması ve Marksist folklorcuların halkın tarifine işçi sınıfını da dâhil ederek halkın hem köyde, hem de şehirde bulunabileceğini kabul etmelerinden sonra Özbek halk edebiyatı ürünlerine ilgi artmış ve bu ürünler 1930'lu yıllardan sonra derlenmeye başlanmıştır. Önceleri resmî heyetler ve çalışma grupları tarafından yürütülen derleme çalışmaları, A. S. Puşkin Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün 1934 yılında kurulmasından sonra daha sistematik hale getirilmiş ve bu çalışmaların ülke geneline yayılması sağlanmıştır. Bu enstitü bünyesinde, 1960'lı yılların sonlarına kadar yoğun bir şekilde devam eden derleme faaliyetleri sonucunda, diğer halk edebiyatı ürünleriyle birlikte pek çok masal metni de derlenerek yayınlanmıştır.

Bu çalışmada, Özbek masallarının derlenmesi ve yayınlanması çalışmaları üzerinde durulmuş ve masal metinlerinin yayınlandığı kitapların bir kısmının bilimsel, bir kısmının ise popüler nitelikte yayınlar olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, günümüze kadar yayınlanan masal metinleri arasında, A. S. Puşkin Dil ve Edebiyat Enstitüsü tarafından "Özbek Halk İcadı" serisinden yayınlanan sekiz masal kitabıyla birlikte, söz konusu enstitüde görev yapan bilim adamlarının yayınladığı masal metinlerini bilimsel, bunların dışındaki metin yayınlarının büyük bir kısmını popüler

yayınlar olarak değerlendirmek gerekmektedir. Ayrıca, Özbek masalları hakkında Türkiye'de ve diğer ülkelerde yapılan çalışmalar da değerlendirilmiş ve Özbek masalları üzerinde Türkiye'de yapılan çalışmaların çoğunun tez çalışmalarından oluştuğu, diğer sekiz ülkede yapılan çalışmaların ise büyük bir kısmının Rusçadan tercüme yoluyla hazırlanmış metin yayınları olduğu tespit edilmiştir.

Halk bilgisi ürünlerinin derlenmesi çalışmalarının belli bir mesafe kat etmesi ve derlenen pek çok malzemenin yayınlanmasından sonra bilim adamları, Özbek folklorundaki ürünleri türlere ayrıştırırken, masalın folklor türleri arasındaki yerini belirlemek amacıyla masal türünü diğer halk edebiyatı türleriyle edebilik seviyesi, işlev, icra tarzı vb. gibi özellikler bakımından karşılaştırmışlardır. Buna göre masalın, herhangi bir müzik aleti kullanılmadan tek başına icra edilmesi, yani icra tarzı bakımdan efsane ve rivayet türleriyle, anlatıcıları arasında profesyonel anlatıcıların da bulunması bakımından ise destan ve askiye türleriyle benzer olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca masalların, edebîlik seviyesi ve işlev bakımından nakl, fıkra ve laf türleriyle benzer, mit, efsane ve rivayetlerden farklı özelliklere sahip olduğu belirtilmiştir.

Özbek masallarının adlandırılması konusunun geniş bir çerçevede ele alınmasının daha faydalı bir sonuç vereceği düşüncesiyle, öncelikle Türk boylarında masalı adlandırmak için kullanılan terimler kökenlerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmanın sonucu olarak, Türk boylarının masal türünü adlandırmak için kullandıkları terimlere göre; "Sibirya ve Altaylar", "Orta Asya" ve "Türkiye, Rumeli ve Orta Doğu" bölgelerinden oluşan üç ana gruba ayrıldığı tespit edilmiştir.

Özbek Türklerinin masal türünü ifade etmek için günümüzde yaygın olarak "ertek" terimini kullandığı, bu terimin yanında, masalın Özbekistan'ın farklı bölgelerinde; "çöçek/çöpçek", "ertegi/erteki", "matal" ve "varsakı" vb. gibi terimlerle de adlandırıldığı belirlenmiştir. Söz konusu terimlerin; bir taraftan "Altaylar", bir taraftan "Orta Asya", diğer taraftan da "Türkiye, Rumeli ve Orta Doğu"da yaşayan Türk boylarının masalı adlandırmak için kullandıkları terimlerle benzer olduğu vurgulanmıştır. Özbek sözlü geleneğinde masal türünü adlandırmak için kullanılan terimlerin çeşitlilik arz etmesinin, Özbek masal anlatma geleneğinin masal türünü adlandırmada Türk boyları arasında bir köprü görevi üstlenmesinden kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Özbek masallarının tanımı ve sınıflandırılması konusu, bu çalışmada ele alınan konulardan biridir. Özbek bilim adamlarının yaptığı masal tanımları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, söz konusu tanımların çoğunlukla masalın "şekil ve yapı" ile "içerik, konu", kısmen de "işlev" özelliklerinden hareketle yapıldığı; diğer taraftan masalın "yaratım ve aktarım" özelliklerinin göz ardı edildiği görülmektedir. Masalların sınıflandırılmasında ise, Özbek bilim adamlarının Avrupa'daki masal sınıflandırmalarını, Rus masal araştırmaları üzerinden takip ederek bu sınıflandırmalara benzer bir

sınıflandırma çabası içinde olduklarını söylemek mümkündür. Masalların sınıflandırılması konusundaki bakış açısının belli dönemlerde değişmesi ve buna bağlı olarak farklı sınıflandırma denemeleri ortaya çıkmış olsa da, masalların; "*I. Hayvan Masalları, II. Sihirli Masallar, III. Gündelik Masallar*" şeklinde üç ana başlık altında sınıflandırılmasının Özbek bilim adamları arasında en çok kabul gören sınıflandırma olduğunu belirtmek gerekir.

Masalın halk edebiyatındaki diğer türlerle ilişkisi konusundaki araştırmaların, masalın tür özelliklerinin belirlenmesinde önemli olduğu düşüncesi, bu çalışmada Özbek masallarının halk edebiyatındaki diğer türlerle olan ilişkisinin konu edilmesinde etkili olmuştur. Bu çerçevede Özbek masalları; "destan", "efsane", "atasözü" ve "bilmece" türleriyle karşılaştırılmış ve masalın bu türlerle olan benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmuştur. Bu karşılaştırmanın ortaya çıkardığı en önemli sonuç; Özbek masallarının, Özbek halk edebiyatındaki diğer türler arasında özellikle destanlarla yakın bir ilişki ve karşılıklı bir etkileşim içinde olduğudur. "Yaratım ve aktarım", "şekil ve yapı" ve kısmen de "işlev" özellikleri bakımından bazı farklılıklara sahip olan masal ve destan türleri arasındaki ilişkinin daha çok türlerin anlatıcılarına ve bunun bir devamı olarak da içeriklerine bağlı olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Masal anlatıcıları arasında; "Abduğafur Şükürov", "Hasan Hudayberdioğlu", "Husanbay Rasulov", "Hamrabibi Umaralikızı" ve "Nurali Nurmatoğlu" gibi profesyonel masalcıların bulunması; "Fazıl Yoldaşoğlu", "Rahmetulla Yusufoğlu", "Taş Şair Çarşanbaoğlu", "Murad Şair Atabayoğlu", "Matnazar Bahşı Cabbaroğlu" ve "Haydar Bayçayev" gibi bazı anlatıcıların hem destan hem de masal anlatıyor olması ve bu anlatıcıların çoğunun birbirine yakın dönemlerde yaşamış ve birbirlerinden belli seviyede etkilenmiş olmaları, masal ve destan arasındaki ilişkinin daha çok anlatıcılar üzerinden gerçekleştiğini göstermektedir. Yukarıda adları verilen anlatıcılar, Özbek masallarıyla destanlarının anlatım üslubu ve ifade tarzı bakımından benzer özelliklere sahip olmalarında ve konu, epizot, motif ve kahramanları birbirinden ödünçleme yoluyla almalarında etkili olmuştur. Özbek halk edebiyatı özelinde ele alınan bu iki tür arasındaki ilişkiyi, daha geniş bir çerçevede değerlendirmek gerekirse, Özbek masalları ile destanlarının ne Altaylar ve Sibirya sahasındaki masal ve destanlar gibi birbirine çok yakın, ne de Türkiye, Rumeli ve Orta Doğu sahasındaki masal ve halk hikâyeleri kadar birbirinden uzak olmadıkları sonucuna varılmıştır.

Masal metninin oluşumunda etkili olduğu düşünülen; anlatıcı, dinleyici, anlatma yeri ve zamanı gibi unsurlar Özbek masal anlatma geleneği çerçevesinde değerlendirilmiş ve bu unsurların Özbek masallarına etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda, Özbekler arasında masal anlatan; "profesyonel masalcılar", "usta masalcılar", "meddahlar" ve "aile masalcıları" adı verilen masal anlatıcılarının bulunduğu belirlen-

miş ve bu anlatıcılar masalı yeniden yaratma ve aktarma kabiliyetlerine bağlı olarak; "Yaratıcı Masal Anlatıcıları" ve "Aktarıcı Masal Anlatıcıları" olarak iki başlık altında incelenmiştir. Özbek masallarının birbirinden farklı özelliklere sahip anlatıcılarının olması, masal türünün belli tipte bir anlatıcısının olmadığı şeklindeki görüşün Özbekistan sahası için de geçerli olduğunu göstermiştir. Fakat masalın profesyonel anlatıcısının olmadığı görüşünün aksine, bazı Özbek masalcılarının masal anlatmayı profesyonel bir meslek olarak icra ettikleri görülmektedir. Özbek masallarının profesyonel anlatıcılarının olması, Özbek masallarıyla Altay ve Sibirya sahası masallarının bir başka benzer noktasını teşkil etmektedir.

Profesyonel ve usta masal anlatıcılarının yetişmesinde etkili olan usta-çırak ilişkisinin Özbekler arasında belirli bir zanaatın öğretimiyle iç içe geçmiş olması da dikkati çeken bir başka konudur. Masal anlatmaya hevesli bir çırağın ustasından hem sıvacılık, dokumacılık, örmecilik vb. gibi meslekleri hem de masal anlatma sanatını öğrenmesi, Özbek Türklerinin yaşadığı yerleşik hayat tarzının bir sonucu olarak kabul edilmiştir.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Özbek masalları, sözlü masal ve yazılı masal kavramları açısından değerlendirilmiş ve masal metinlerinin üretim ve aktarım tarzı bakımından üç farklı şekilde oluşturulduğu belirlenmiştir. Masal metinleri üretim ve aktarım tarzlarına bağlı olarak; "sözlü üretilip sözlü aktarılan masallar", "sözlü üretilip yazılı aktarılan masallar" ve "yazılı üretilip yazılı aktarılan masallar" şeklinde sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmadaki birinci başlığı sözlü gelenekteki masallar, ikinci başlığı sözlü gelenekten derlenerek yayınlanan masallar, üçüncü başlığı ise yazar ve şairler tarafından doğrudan yazılı olarak üretilen masallar oluşturmuştur.

Sözlü masal ve yazılı masal kavramları açısından "Binbir Gece", "Tutiname", "Kelile ve Dimne" vb. gibi yazılı kaynakların Özbek sözlü masallarının üretimindeki etkisi de bu çalışmada ele alınan konular arasındadır. Söz konusu eserlerin, köklü bir yazılı geleneğe sahip olan Özbek Türkleri arasında yayılması, önceleri kıssahan adı verilen anlatıcılar, daha sonra ise halk kitapları sayesinde gerçekleşmiştir. Bu eserlerin sözlü gelenekteki masallara anlatıcılar üzerinden dolaylı bir etkisinin olduğu vurgulanmış ve Özbek masal anlatıcılarının bu eserlerdeki olay örgüsü, motif ve tipleri yeninden işleyerek masallarında kullanmaları örneklerle açıklanmıştır.

Masal metinlerinin üretimi ve aktarımı konusu çerçevesinde Özbek masallarında dikkati çeken bir başka nokta, masallara yayın aşamasında bazı müdahalelerin söz konusu olmasıdır. Sovyetler Birliği döneminde, masal metinlerinin sistemin çıkarlarına uygun hale getirilmesi amacıyla, masallarda yer alan bazı milli ve dini unsurlar sakıncalı görülerek değiştirilmiş ya da tamamen çıkarılmıştır. İncelediğimiz masalların farklı tarihlerdeki yayınlarından verilen örneklerle bu müdahalelerin şekli ve seviyesi

gösterilmiştir. Sovyetler Birliği dönemine özgü olan bu uygulamanın yürütülmesinde masalları yayına hazırlayan kişilerin etkin bir rol oynadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada inceleme konusu edilen 70 Özbek masalı "şekil-yapı" ve "içerik" özellikleri bakımından değerlendirilmiş ve bu çerçevede, masallarda kullanılan formeller ve motifler ile masalların tip numaraları tespit edilmiştir. Özbek masallarında tespit edilen giriş, geçiş, bitiş formelleri ve çeşitli formel unsurlar daha sistemli ve kapsamlı olduğunu düşündüğümüz Saim Sakaoğlu'nun formel sınıflandırmasına göre sıralanmıştır. İncelenen 70 masal metninde, formellerin farklı şekillerde düzenlenmiş pek çok örneğinin bulunması, Özbek masallarının formeller bakımından zengin ve çeşitlilik arz eden bir yapıda olduğunu göstermektedir. Özbek masallarının formel yapısındaki zenginlik ve çeşitliliğin, Özbek masal anlatıcılarının formelleri kullanmadaki ustalığı ve geleneksel tarzda yeni formeller üretme konusundaki yeteneklerine bağlı olarak ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır.

Özbek masallarının uluslararası özelliklerini belirlemenin ilk aşaması olarak, incelenen masalların uluslararası masal kataloglarındaki tip numaraları tespit edilmiştir. Masalların tip numaralarının tespitinde, Aarne-Thompson kataloguna göre daha kapsamlı olduğu ve Türk boylarının genelinin masallarını içerdiği için Hans Jörg Uther'in hazırladığı "*The Types of International Folktales*" adlı katalog esas alınmıştır. İncelenen 70 Özbek masalından 61 masalın tip numarası tespit edilmiş, 9 masalın tip numarası ise tespit edilememiştir. 9 masalın numarasının tespit edilememiş olmasını, söz konusu masal katalogunda Özbek masalları için kullanılan 9 kaynaktan sadece birinin Özbek Türkçesinde yayınlanmış olmasıyla açıklamak mümkündür. Ayrıca, Özbek masallarının tip numaralarının tespitinde Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav'ın hazırladığı "*Typen Türkischer Volksmärchen*" adlı katalog da kullanılmıştır. Fakat Özbek masallarının çoğunun bu katalogda benzeri olmadığı için, söz konusu masalların tip numarası tespit edilememiştir. Bu katalogun sadece Türkiye'deki masallar için hazırlanmış olması ve 1953 yılında yayınlanan katalogun günümüze kadar güncellenmemiş olması bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Son yıllarda masal konusunda Türkiye'de yapılan çalışmalardan hareketle, "Türk Dünyası Masal Tipleri Kataloğu"nun hazırlanmasının gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada incelenen Özbek masallarında yer alan motiflerin tespit edilmesi ve sınıflandırılması, Özbek masallarının uluslararası özelliklerinin belirlenmesindeki ikinci aşama olarak kabul edilebilir. Özbek masallarındaki motifler Stith Thompson'un "*Motif Index of Folk Literature*" adlı motif kataloguna göre tespit edilmiş ve söz konusu esere göre sınıflandırılmıştır. Masallarda yer alan motiflerin, yer aldıkları masal türüne göre değişiklik göstermekle birlikte, genel olarak bütün motif gruplarını barındıran bir yapıda düzenli bir dağılım gösterdikleri söylenebilir. Fakat Özbek

masallarında; "*Motif Index*"te "V. Din" başlığı altında sıralanan motiflerden sadece bir tek motif tespit edilmiş, "U. Hayatın Tabiatı" başlığı altındaki motiflerden hiçbirine rastlanamamıştır. İncelenen masallarda "Din" başlığı altında yer alan motiflerin bir tek örneğinin tespit edilmiş olması, masal metinlerine Sovyet Dönemi'nde yapılan müdahaleler sonucunda ortaya çıkan bir durum olarak değerlendirilebilir. "Hayatın Tabiatı" başlığı altında yer alan motiflerin hiçbir örneğine rastlanamamasının ise incelemek üzere seçilen masalların özelliklerinden kaynaklandığını ifade etmek mümkündür.

Çalışmamızın en dikkat çekici sonucu, Özbek masal anlatma geleneğinin Türk boylarının masal anlatma gelenekleri arasında merkezi bir gelenek durumunda olmasıdır. Türk boylarının masal anlatma geleneğinin; "masalı adlandırmada kullanılan terimler", "masal türü" ve "masal anlatıcısı/anlatıcıları" gibi unsurlar bakımından "Sibirya ve Altaylar", "Orta Asya" ve "Türkiye, Rumeli ve Orta Doğu" bölgelerinden oluşan üç ana gruba ayrıldığını söylemek mümkündür. "Sibirya ve Altaylar" bölgelerindeki Türk boyları, dış etkilerden nispeten daha uzak olmaları ve eski Türk kültürüne ait unsurların canlılığını koruması sebebiyle, masal türünü adlandırmada sadece Eski Türkçe kelimeleri kullanılmaktadırlar. Bu bölgelerde anlatılan masal ve destan türleri birbirinden tam anlamıyla ayrılmamıştır ve söz konusu türler tek bir anlatıcı tarafından anlatılmaktadır.

"Türkiye, Rumeli ve Orta Doğu"da yaşayan Türk boyları arasında masalı adlandırmak için sadece Arapça; "mesel" ve "nakl" kelimeleri veya bu kelimelerin "masal", "matal" ve "nağıl" gibi fonetik varyantları kullanılmaktadır. Bu durum, masal türünün adlandırılmasında İslami kültür ile Arapça ve Farsçanın daha etkin bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bölgede masal ve halk hikâyeleri birbirlerinden farklı özelliklere sahip anlatıcılar tarafından anlatılmaktadır ve bu türler arasındaki ilişki Sibirya, Altaylar ve Orta Asya'daki benzerlerine nazaran daha zayıftır. Bu bölgede profesyonel masal anlatıcılarından bahsetmek söz konusu değildir ve masal türü sadece usta veya amatör anlatıcılar tarafından anlatılan bir türdür.

Genelde Orta Asya, özelde ise Özbekistan sahasına gelindiğinde başka toplumlarla ve diğer Türk boylarıyla ilişkilerin artması sebebiyle, masal türünü adlandırmada kullanılan terimlerde bir çeşitlilik meydana gelmiştir. Masal türünü adlandırmak için, yaygın olarak Eski Türkçe kökenli "ertek" kelimesi kullanılıyor olsa da, Özbekistan'ın farklı bölgelerinde Arapça "hikâye" ve "matal" terimlerinin de kullanıldığı görülmektedir. Özbekistan'da masal türünü adlandırmak için hem Türkçe hem de Arapça kelimelerin kullanılması, bu bölgede, eski Türk kültürüne ait unsurların yanında, İslami kültürün de aynı anda etkili olmasının bir sonucudur. Özbekistan sahasında anlatılan masal ve destanlar birbirinden bağımsız iki farklı tür halindedir, bu bakımdan söz

konusu iki tür Sibirya ve Altaylar sahasındaki örneklerine nazaran birbirinden daha uzaktır. Fakat Özbek masallarıyla destanları; anlatım üslubu ve ifade tarzı bakımından benzer özelliklere sahiptir ve konu, epizot, motif ve kahramanları kullanma bakımından çok yakın bir ilişki içindedirler. Bu bölgede masal ve destan türleri farklı anlatıcılar tarafından anlatılmaktadır. Özbek masal anlatıcıları arasında profesyonel masal anlatıcılarının yanında, hem masal hem de destan anlatan anlatıcılar da mevcuttur. Özbek masal anlatma geleneğine özgü bu özellikler, Özbek masal anlatma geleneğinin merkezi bir gelenek olmasındaki en etkili unsurlardır.

Türk dünyasının üç farklı bölgesinde yaşayan Türk boylarının masal anlatma geleneklerindeki bu farklılıkları, boyların tarihi derinlik ve coğrafi genişlik içinde yaşadıkları sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi gelişmelerin zamanla sözlü kültüre yansımasının bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir.

KAYNAKLAR

Abdukulov, T. "Balalar Poemaçiligi ve Halk İcadi". ÖTA, S. 5, 1975, ss. 29-34.

..... "Adabiy Ertaklarning Bir Körinişi Hakıda". ÖTA, S. 1, 1986, ss. 42-45.

Abdullayev, H. "Ertakdan Dastanga". Adabiy Miras, No: 4 (42), 1987, ss. 14-17.

Abuşka Lugati veya Çağatay Sözlüğü. (Haz. Besim Atalay), Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1970.

Açа, Mehmet. *Tıva Halk Masalları*. Konya: Kömen Yay., 2007.

..... "Şor Türkleri ve Sözlü Edebiyatı". *Türkler.* C. 20, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, ss. 764-765.

..... "Özbek Türklerinin Destancılık Geleneği Üzerine Notlar". Millî Folklor, S. 53, Bahar-2002, ss. 78-93.

..... "Tıva Destan ve Masallarının Araştırılmasında Tür Sorunu". Milli Folklor, S. 72, Kış-2006, ss. 85-94.

..... "Destan ve Masal Anlatımı Zamanı ile Anlatım Ortamını Belirleyen İnanışlar Nelerdir?" *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı-I.* (Ed. Fikret Türkmen-Gürer Gülsevin), Ankara: Lazer Ofset, 2007, ss. 13-22.

Afzalov, M. İ. *Özbek Halk Ertaklari Hakıda*. Taşkent: Fan Neş., 1964.

..... "Ertak Janri". (1-makala). ÖTA, S. 4, 1961, s. 12-16.

..... "Halk Ertaklarining Tasnifi". *Özbek Halk İcadı.* Taşkent: Fan Neş., 1967, ss. 95-102.

Akabirov, S. F. vd. *Özbek Tilining İzahli Luğati.* C. 1-2, Moskva: Rus Tili Neş., 1981.

Akbarov, İ A. *Müzika Luğati*. Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1987

Akkoyunlu, Ziyat Abdülmecit. *Binbir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri.* Hacettepe Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1982.

Alimcan, H.. *Mükammal Asarlar Toplamı.* C. 2, Taşkent: Fan Neş., 1979.

Alimov, S. "Adabiy Ertak Hakıda". ÖTA, S. 3, 1982, ss. 53-57

Allanazarov, A. *Türkmen Halk Ertekileri.* Aşgabat: Türkmen Dövlet Neş., 2007.

Alpamış. Aytuvçi: Fazıl Yoldaşoğli, (Kayta İşlab Neş. Tay.: H. Alimcan), Taşkent: Özdavneşr., 1939.

Alptekin, Ali Berat. *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı.* Ankara: Akçağ Yay., 1997.

..... *Taşeli Masalları*. Ankara: Akçağ Yay., 2002.

..... *Kazak Masallarından Seçmeler.* Ankara: Akçağ Yay., 2003.

Altayca-Türkçe Sözlük. (Haz.: Emine Gürsoy Naskali-Muvaffak Duranlı), Ankara: TDK Yay., 1999.

Altın Alma: Hayatiy Ertaklar. Birinçi Kitab, (Özbek Halk İcadı), (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-Z. Husayinova-T. Aşurov), Taşkent: BA Neş., 1966.

Altın Beşik. (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-K. İmamov), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1985.

Altın Beşik: Özbek Halk Ertaklari. (Toplavçi: K. İmamov), Taşkent: Çolpan Neş., 2004.

Altın Vadiy Ertaklari: Ertaklar, Afsana ve Rivayatlar. (Yazib Aluvçi: E. Hudayberdiyev, Toplab Neş. Tay.: E. Hudayberdiyev-Ş. Hudayberdiyeva), Taşkent: AS Neş., 1995.

Arslan, Mustafa. *Denizli Yöresinden Derlenmiş Masallar, İnceleme-Metin.* Denizli: Zirve Yay., 2008.

Artun, Erman. *Anonim Halk Edebiyatı Nesri.* İstanbul: Kitabevi Yay., (Genişletilmiş 2. Baskı), 2004.

..... *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı.* (Genişletilmiş 2. Baskı), İstanbul: Kitabevi Yay., 2005.

..... *Türk Halkbilimi.* (2. Baskı), İstanbul: Kitabevi Yay., 2005.

Aslan, Ensar. *Çıldırlı Âşık Şenlik, Hayatı-Şiirleri ve Hikâyeleri, İnceleme-Metin-Sözlük.* Ankara: Atatürk Üniv. Yay., 1975.

..... *Halk Hikâyeleri İnceleme Yöntemleri Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme.* Diyarbakır: Dicle Üniv. Yay., 1990.

..... *Türk Halk Edebiyatı.* Ankara: Maya Akademi Yay., 2008.

Avezov, Muhtar. "Ertegiler". *Kazak Halık Edebiyeti: Ertegiler.* C. 1, Almatı: Jazuşı Neş., 1988, ss. 5-56.

Aycemal: Hayatiy Ertaklar. İkinci Kitap, (Özbek Halk İcadı), (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-Z. Husayinova-N. S. Saburov), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1969.

Azadovski, Mark. *Sibirya'dan Bir Masal Anası.* (Girişi Yazan ve İngilizceden Çev.: İlhan Başgöz), (Genişletilmiş II. Baskı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2002.

Babayev İ.-Efendiyev, P. *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyyatı.* Bakı: Maarif Neş., 1970.

Bakırcı, Nedim. *Kırım Tatar Masalları.* Konya: Kömen Yay., 2010.

..... *Türk Dünyası Coğrafyasından Tespit Edilmiş Hayvan Masalları Üzerine Bir İnceleme.* Elazığ: Manas Yay., 2010.

Başgöz, İlhan. "Hikâye Anlatan Âşık ve Dinleyicisi, Değişik Dinleyici Kitlelerinin Hikâye Anlatımına Etkisini İnceleyen Bir Deneme". *Folklor Yazıları.* İstanbul: Adam Yay., 1986, ss. 49-64.

..... "Masalın Anlatıcısı". *Masal Araştırmaları/Folktale Studies I.* Haz.: Nuri Taner, İstanbul: Artsan Yay., 1988, ss. 25-29.

Başkort Tilining Hüzligi. Meskev: Russkiy Yazık, 1993.

Batırlar (Ertaklar Toplamı). (Cengçilar Kütüphanesi). Taşkent: Fan Neş., 1942.

Bayatlı, Necdet Yaşar. *Irak Türkmenlerinin Masallarında Motif ve Tip İncelemesi*. Ankara: Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Yay., 2007.

Baydemir, Hüseyin. *Özbek Halk Masalları: İnceleme-Metin.* A. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2004.

Baynazarov, F. "N. P. Ostroumov İcadida Özbek Adabiy Mirası". Adabiy Miras, No: 2, 1989, ss. 60-65.

Beknazarov, K. *Özbek Halk Maişiy Ertaklari (Örganilişi, Tasnifi, Poetikası)*. (Dissertatsiya), A. Kadiriy Namidagi Davlat Madaniyat İnstituti, Taşkent, 1993.

Beydeba. *Kelile ve Dimne.* (Mütercim: Selahaddin Alpay), İstanbul: Bedir Yay., 1972.

Bir Bar Ekan: Özbek Halk Ertaklari. Taşkent: Mehnat Neş., 1995.

Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı.* (4. Baskı), İstanbul: Gerçek Yay., 1982.

..... *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği.* İstanbul: Adam Yay., 1988.

..... *Tekerleme.* İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 2000.

..... *Zaman Zaman İçinde.* Ankara: İmge Kitabevi Yay., (2. Baskı), 2009.

..... "Masal ve Masalcı Üzerine". *Masal Araştırmaları/Folktale Studies I.* Haz.: Nuri Taner, İstanbul: Artsan Yay., 1988, ss. 31-39.

..... "Türk Masalına Giriş". (Çev.: Tülay Nadide Kaya), *Masal Araştırmaları/Folktale Studies I.* Haz.: Nuri Taner, İstanbul: Artsan Yay., 1988, ss. 225-235.

Boyraz, Şeref. "Sözlü Anlatıların Sürekliliği Üzerine Düşünceler". Folklor/Edebiyat, S. 54, Ankara, 2008, ss. 105-118.

Budagov, Lazar. *Sravnitelnıy slovar Turetsko-Tatarskıh Narçıy.* Tom I, S. Peterburg, 1869.

Cahangirov, Ğ. *Özbek Balalar Folklori.* Taşkent: Fan Neş., 1975.

Calalov, Ğ. *Özbek Halk Ertaklari Poetikası.* Taşkent: Fan Neş., 1976.

..... *Özbek Folklorida Janrlarara Munasabat.* Taşkent: Fan Neş., 1979.

..... "Satirik Ertaklarning Bazı Hususiyatlari". ÖTA, S. 1, 1974, ss. 72-74.

..... "Hurşiday ve Halk Ertaklari". *Polkan Şair*. (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 4. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1976, ss. 134-138.

Calalov, Ğ.-Egamov, H. "Ertaklarning Kadim Ildızı". Fan ve Turmuş, S. 10, 1981, ss. 22-25.

Canpolat, Aysu Şimşek. *Özbek Halk Masalları İle İlgili Olarak Metin, Aktarma ve İnceleme.* G. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004.

Cirtautas, Ilse Laude. *Chrestomathy of Modern Literary Uzbek*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1980.

Clauson, Gerard. *An Etymologogical Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.* Oxford: Clarendon Press, 1972.

Corayev, M. *Özbek Halk Ertaklarida Sehrli Rakamlar.* Taşkent: Fan Neş., 1991.

..... *Özbek Mevsumiy Merasim Folklori.* Taşkent: Fan Neş., 2008.

Cumaniyazov, B. "Yalmağız Obrazining Kadimiy Ildızlari". ÖTA, S. 2, 1996, ss. 46-49.

Cumaniyazov, R. "Halk Kitaplarini Örganişning Muhim Masalalari". ÖTA, S. 5, 1988, ss. 35-39.

Cumayeva, S. *Hayvanlar Hakıdagi Ertaklarning Genetik Asaslari ve Spetsifikasi.* (Dissertatsiya), A. Navaiy Namidagi Til ve Adabiyat İnstituti, Taşkent, 1996.

Çalpak Yakkan Kün: Afsanaviy Ertaklar. (Redaktor: S. Saydaliyeva), Taşkent: YG Neş., 1969.

Çalpak Yakkan Kün: Özbek Halk Ertaklari. (Toplavçi: Z. Husayinova), Taşkent: Yulduzça Neş., 1987.

Çobanoğlu, Özkul. *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş.* Ankara: Akçağ Yay., 1999.

..... *Âşık tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü.* Ankara: Akçağ Yay., 2000.

..... *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları.* Ankara: Akçağ Yay., 2003.

Çolak Böri: Özbek Halk Ertaklari. (Toplavçi: S. Halmirzayeva), Taşkent: Yulduzça Neş., 1988.

Danişmand İskandar: Ertaklar. (Toplab Neş. Tay.: B. Sarımsakov), Taşkent: Yazuvçi Neş., 1994.

Der Halbe Kicherling: Usbekische Märchen. (Aus dem Usbeksichen Auswahl, Übersetzung und Nachtwort von Jakob Taube), Leipzig: Reclam-Verlag, 1990.

Dev Kız: Özbek Halk Ertaklari. (Toplavçi ve Neş. Tay.: K. İmamov), Taşkent: Fan Neş., 1994.

Dilek, İbrahim. *Altay Masalları.* Ankara: Alp Yay., 2007.

Din Turında Halık. (Tözüçileri: E. Kasiymov-E. Kerimullin), Kazan: Tatarstan Kitap Neş., 1963.

Divanü Lûgat-it Türk Tercemesi. C. 3, (Çev.: Besim Atalay), (3. Baskı), Ankara: TTK Basımevi, 1992.

Djalalov, G. 4 *Uzbekskiy Narodnıy Skazoçnıy Epos.* Taşkent: Fan, 1980.

Dorson, Richard M. *Günümüz Folklor Kuramları*. (Çev.: Nermin Ulutaş), İzmir: Ege Üniv. Yay., 1984.

..... *Günümüz Folklor Kuramları*. (Çev.: Selcan Gürçayır-Yeliz Özay), Ankara: Geleneksel Yay., 2006.

Dosthocaeva, N. N. *Özbek Sehrli Ertaklarning Struktural Tahlili.* (Dissertatsiya), A. Navaiy Namidagi Til ve Adabiyat İnstituti, Taşkent, 1999.

Dundes, Alan. "Halk Kimdir (Who Are The Folk)?". (Çev.: Metin Ekici), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-1*. Yay. Haz.: M. Öcal Oğuz vd. Ankara: Geleneksel Yay., ss. 11-36.

Duranlı, Muvaffak. *Saha (Yakut) Büyü Masalları*. Konya: Kömen Yay., 2010.

Durdıyev, T.-Cumayev, K.-Şamıradov, M. *Türkmen Halk Döredicilig Boyunça Oçerk*. Aşgabat: Ilım Neş., 1967.

Duymaz, Ali. *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma.* Ankara: Hagem Yay., 2001.

Eberhard, Wolfram- Boratav, Pertev Naili. *Typen Türkischer Volksmärchen*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1953.

Egamberdiyeva, G. M. *Ertak Tip Syujetli Harezm Dastanlari Poetikası*. (Dissertatsiya) Alişer Navaiy Namidagi Til ve Adabiyat İnstituti, Taşkent, 2005.

Egamov, H. *Sovet Şarkı Türkiy Halklari Ertakçilik Ananalari Tarihidan Oçerklar.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1982.

Ekici, Metin. *Türk Dünyasında Köroğlu (İlk Kol) İnceleme ve Metinler.* Ankara: Akçağ Yay., 2004.

..... *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri.* (Genişletilmiş 2. Baskı) Ankara: Geleneksel Yay., 2007.

..... "Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında-II". Milli Folklor, S. 54, Yaz-2002, ss. 11-18.

..... "Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış". *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Gazi Üniv. THBMER Yay., 2006, ss. 83-89.

El Desa Nevaiyni: Hazrat Mir Alişer Navaiy Hakıda Rivayetlar. (Toplavçi ve Neş. Tay.: M. Corayev), Taşkent: Çolpan Neş., 1991.

Elbek. *Ertaklar*. Taşkent: Özdavneşr., 1935.

Elçin, Şükrü. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yay., 2001.

..... "Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhûmu". *Halk Edebiyatı Araştırmaları-I.* Ankara: Akçağ Yay., 1997, ss. 33-41.

Ergaş Şair ve Uning Dastançilikdagi Örni. (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 2. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1971.

Ergin, Selma. *Özbek Halk Masalları (Bir Bar Eken/Transkripsiyon-İnceleme)*. T. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 1997.

Ergun, Metin. *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi.* C. 1, Ankara: TDK Yay., 1997.

..... "Hakas Haycıları". Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 1, Bahar-1996, ss. 121-129.

Fazıl Şair. (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 3. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1973.

Fedakâr, Pınar. *Karakalpak Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*. E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2008.

Fedakâr, Selami. *Özbek Destan Geleneği ve Rüstem Han Destanı.* E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2003.

..... "Prof. Dr. Hadi Tillayeviç Zarifov (Hayatı ve Eserleri)". *Fikret Türkmen Armağanı*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 2005, ss. 249-258.

..... "Özbek Mizahında Nasrettin Hoca Tipi ve Fıkraları". *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak Uluslararası Sempozyum Bildiriler*. Ankara: AKM Yay., 2009, ss. 315-326.

Fedotov, M. R. *Etimologiçeskiy Slovar Çuvaşskogo Yazıka.* Tom: 2, Çeboksarı, 1996.

Folk Tales From The Soviet Union: Central Asia and Kazakhstan. Moskova: Raduga Publishers, 1986.

Görkem, İsmail. *Halk Hikâyeleri Araştırmaları Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuvarı.* Ankara: Akçağ Yay., 2000.

Gülikahkah: Sehrli Ertaklar. (Özbek Halk Fantastikası, VI. Kitap) (Naş. Tay.: M. Muradov-H. Şayhov), Taşkent: YG Neş., 1988.

Gülmez, Gülcan. *Güney Azerbaycan Erdebil Bölgesindeki Türk Halk Masalları (Metin-İnceleme)*. E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir, 2008.

Gülpari: Namangan Ertaklari. (Özbek Halk İcadi), (Yazib Alib Neş. Tay.: T. Ğazıbayev), Taşkent: ĞĞNBA Neş., 1969.

Gültekin, Mustafa. *Tataristan Masalları Üzerinde Bir Araştırma.* E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2010.

Gümüş, Muhittin. "Türk ve Özbek Masallarının Ortak Özellikleri". A. Ü. Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, S. 4, Ankara, 1995, ss. 63-67.

Günay, Umay. *Elazığ Masalları (İnceleme)*. Erzurum: Atatürk Üniv. Yay., 1975.

..... "Masal". *Türk Dünyası El Kitabı.* C. 3, (3. Baskı), Ankara: TKAE Yay., 1998, ss. 425-438.

Ğabdullin, Malik. *Kazak Halkının Avız Adebiyeti*. Almatı, 1974.

Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-1. Yay. Haz.: M. Öcal Oğuz vd., Ankara: Geleneksel Yay., 2006

Harezm Ertaklari. (Neş. Tay.: Fettah Abdullayev), Taşkent: DBA Neş., 1961.

Haruzina, V. N. *Skazki Russkıh İnorodtsev.* Moskva: İzdanie A. N. Namontova, 1898.

Hurşiday. Aytuvçi: Muhammadkul Canmuradoğli Polkan, (Yazib Aluvçi ve Naş. Tay.: H. Zarif), Taşkent: Fan Neş., 1965.

İkki Ay, İkki Yulduz. (Neş. Tay.: M. Muradov), (Cehan Halklari Ertaklari, C. 1), Taşkent: Meras Neş., 1993.

İmamov, K. *Özbek Satirik Ertaklari.* Taşkent: Fan Neş., 1974.

..... *Özbek Halk Prozası.* Taşkent: Fan Neş., 1981.

..... *Özbek Halk Nesri Poetikası.* Taşkent: Fan Neş., 2008.

..... "Özbek Halk Ertaklari". *Özbek Folklorining Epik Janrlari.* Taşkent: Fan Neş., 1981, ss. 62-96.

..... "Ertak". *Özbek Folklori Oçerklari.* C. II, Taşkent: Fan Neş., 1989, ss. 61-102.

....."Ertaklar". *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1990, ss. 191-215.

..... "Özbek Halk Ertaklarining Tasnifi". ÖTA, S. 1, 1993, ss. 21-26.

İmamov, K. vd. *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1990

İslam Şair ve Uning Halk Poeziyasida Tutgan Örni. (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 5. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1978.

İsmayil, Osman. *Halk Ağız Edebiyatı Hakkıda Umumi Bayan.* Urumçi: Şincan Halk Neş., 1998.

İşankul, C. "Dev Obrazining Badiiy Tasviri". ÖTA, S. 4, 1995, ss. 30-33.

..... "Özbek Ertaklarida Tüş Motivi". ÖTA, S. 4, 2003, ss. 6-13.

Jarring, Gunnar. *Uzbek Texst From Afghan Turkestan.* Lund/Leipzig: C.W.K. Gleerup/Otto Harrassowitz, 1938.

Jirmunskiy, V. M.-Zarifov, H. T. *Uzbekskiy Narodnıy Geroiçeskiy Epos.* Moskova: İzdatelstvo Hudoj. Literaturi, 1947.

Kadirov, M. *Özbek Teatrı Tarihi (XVIII-XX. Asrlar).* Taşkent: İjad Dünyası Neş., 2003.

Karabayev, U. *Özbek Halkı Bayramları.* Taşkent: Şark Neş., 2002.

Karadavut, Zekeriya. *Kırgız Masalları*. Konya: Kömen Yay., 2006.

Kari Namatak: Özbek Halk Ertaklari. (Toplab, Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-K. İmamov), Taşkent: YG Neş., 1977.

Karimiy, B. "Özbek Halk Ertaklarining Bazı Bir Hususiyatlari Hakıda". ÖTA, S. 5-6, 1995, ss. 57-62; ÖTA, S. 1, 1996, ss. 59-65.

Keller, G.-Rachimov, C. *Märchen aus Samarkand. Feldforschung an der Seidenstrasse in Zentralasien.* Freiburg: Wuhrmann Druck, 2001.

Kenca Batır. (Toplab, Neş. Tay.: M. İ. Afzalov), Taşkent: Fan Neş., 1973.

Kenca Batır: Özbek Halk Ertaklari. (Toplavçi: Kamilcan İmamov), Taşkent: Çolpan Neş., 2000.

Kılıçev, T. *Harezm Halk Teatrı.* Taşkent: AS Neş., 1989.

Kılıçkara: Özbek Halk Ertaklari. Taşkent: Çolpan Neş., 1995.

Koç, Kenan. vd. *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Akçağ Yay., 2003.

Koşay, Hamit Z. "Özbek Masalları". Türk Folkloru Araştırmaları, 1982, Ankara, 1983, ss. 229-231.

Köprülü, Fuad. *Edebiyat Araştırmaları.* Ankara: TTK Basımevi, (3. Baskı), 1999.

Köse, Nerin. *Sürmeli Bey Hikâyesi.* Ankara: Milli Folklor Yay., 1996

Krohn, Karl-Krohn, Julius. *Halk Bilimi Yöntemi*. (Çev.: Günseli İçöz), Yay. Haz.: Fikret Türkmen. Ankara: TDK Yay., 1996.

Külsa-Gül, Yığlasa-Dür. (Özbek Halk İcadi), Aytuvçi: Abduğafur Şükürov, (Neş. Tay.: Z. Husayinova-B. Sarımsakov), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1983.

Küntuğmiş. Aytuvçi: Ergaş Cumanbülbüloğli, (Neş. Tay.: B. Karimov-H. Zarif), Taşkent: Fan Neş, 1955.

Lukmani Hekim: Ertaklar, Nakllar, Külgi Hikayalar, Latifalar. (Neş. Tay.: T. Mirzayev-Z. Husayinova), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1990.

Mahmud Kaşğariy. *Türkiy Sözler Divanı (Divanu Luğatit Türk).* 1. Tom, (Terciman ve Neş. Tay.: S. M. Muttalibov), Taşkent: Fan Neş., 1960.

Makas, Zeynel Abidin. *Türk Dünyasından Masallar (Metin-İnceleme).* İstanbul: Kitabevi Yay., 2000.

Maksetov, K. *Karakalpak Halkınıng Körkem Avızeki Döretpeleri.* Nökis: Bılım Neş., 1996.

Mamedov, B. "Özbek Halk Kitabları Hakıda". ÖTA, S. 4, 1989, ss. 44-48.

Märchen Der Usbeken, Samarkand, Buchara, Taschkent. (Herausgegeben und Übersetzt von Ilse Laude Cirtautas), (Die Märchen der Weltliteratur), Köln: Diederichs, 1984.

Max, Luthi. "Masalın Efsane, Menkabe, Miti Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı". (Çev. : Sevengül Sönmez), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-1.* Yay. Haz.: M. Öcal Oğuz vd., Ankara: Geleneksel Yay., 2006, ss. 349-353.

Ming Bir Külgi. (Toplavçi ve Neş. Tay.: K. İmamov), Taşkent: Fan Neş., 1994.

Mirzacanova, M. "Barkarar Epik Formulalar Hakıda Bazi Mülahazalar". ÖTA, S. 6, 2000, ss. 34-36.

Mirzayev, T. *Halk Bahşilarining Epik Repertuari.* Taşkent: Fan Neş., 1979.

..... "Özbek Folkloristikasining Tarakkıyat Tarihidan". ÖTA, S. 5, 1972, ss. 24-32.

..... "Folklor İlmining Maskani". ÖTA, S. 1, 1979, ss. 86-88.

Mirzayev, T.-Muradov, M.-Saidov, M. "Özbek Folkloristikasi Maktabi". ÖTA, S. 5, 1967, ss. 15-19.

Mirzayeva, S. *Özbek Halk Romanik Dastanlari Poetikası.* Taşkent: Fan Neş., 2004.

..... "Epik Formulalarning Haslanişi". ÖTA, S. 3, 2000, ss. 33-36.

Möminova, A. *Halk Ağzaki İcadida Ayallar Obrazi.* Taşkent: Özbekistan Neş., 1969.

Muradov, M-Şayhov, H. *Hayatbahş Hayallar.* Taşkent: YG Neş., 1985.

Namangan Ertaklari. (Yazıb Alib Neş., Tay.: T. Ğazıbayev-N. Hacımuradkızı-A. Sabirov), Taşkent: Şark Neş., 1998.

Nebiyev, Azad. *Azarbaycan-Özbek Folklor Elageleri*. Bakı: Yazıcı Neş., 1978,

..... *Azerbaycan Halk Edebiyatı.* C. 2, Bakı: Elm Neş., 2006.

Nurmanov, F. "Özbek Halk Ertaklarida Hızr Obrazining Epik Talkini". ÖTA, S. 4, 2003, ss. 61-65.

Nurmurodov, Y. "Özbek Halk Ertaklarining Nemisça İlk Tarcimasi". ÖTA, S. 5, 1983, ss. 49-52.

Oğuz, M. Öcal. *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam.* Ankara: Akçağ Yay., 2001.

Ostroumov, N. P. *Sartı, Etnografiçeskie Materialı, (Narodnıya Skazki Sartov).* Taşkent: Tipografiı Br. Portsevıh, 1892.

..... *Skazki Sartov.* Taşkent: Tipografiya Okrujnogo Ştaba, 1906.

Özbek Destanları 1, Erali ve Şirali. Haz.: Selami Fedakâr, Ankara: TDK Yay., 2009.

Özbek Folklori (Pedagogik İnstitutlar Uçun Hrestomatiya). C. I, (Tüzüvçi: H. T. Zarifov), Taşkent: ÖzSSR Davlat Okuv-Pedagogik Neş., 1939.

Özbek Folklori Oçerklari. Taşkent: Fan Neş., C. 1 1988; C. 2 1989.

Özbek Folklorining Epik Janrlari. Taşkent: Fan Neş., 1981.

Özbek Halk Ertaklari. (Basmaga Tay.: B. Karimiy), Taşkent: Özdavneşr., 1939.

Özbek Halk Ertaklari. (Ertaklari kaytadan işlab, balalarga söylab beruvçi: Ş. Sadulla), Taşkent: Özdavneşr., 1948.

Özbek Halk Ertaklari. (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-H. Rasulov), Taşkent: Özdavneşr., 1953.

Özbek Halk Ertaklari. Taşkent: Özdavneşr., 1955.

Özbek Halk Ertaklari. (Tüzüvçi: M. Ahmadbayeva), Taşkent: Okuvpedavnaşr, 1959.

Özbek Halk Ertaklari. (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: DBA Neş., C. 1, 1960; C. 2, 1963.

Özbek Halk Ertaklari. (Kayta İşlab Neş. Tay.: S. Umarov), Taşkent: YG Neş., 1979.

Özbek Halk Ertaklari. (Tay.: S. Saydaliyeva), Taşkent: YG Neş., 1981.

Özbek Halk Ertaklari. Taşkent: YG Neş., 1985.

Özbek Halk Ertaklari. (Tüzüvçilar: T. Mirzayev-B. Sarımsakov), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1988.

Özbek Halk Ertaklari. (Tüzüvçi: Ş. Turdimov), Taşkent: ÖKPMK Neş., 1990.

Özbek Halk Ertaklari. (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), (Kayta Neşir) Taşkent: ĞĞNAS Neş., C. 1, 1995; C. 2, 1996.

Özbek Halk Ertaklari. C. I-II-III, (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), Taşkent: Okıtuvçi Neş., 2007.

Özbek Halk Ertaklari. (Tüzüvçilar: M. İ. Afzalov-H. Rasulov-Z. Husayinova), (Kayta Neşir) Taşkent: Ğafur Ğulam Neş., 2008.

Özbek Masalları. (Derleyen: Mezgil İsatov, Resimleyen: Yaşar Zeynalov), İstanbul: Gendaş Yay., 1998.

Özbek Sovet Entsiklopediyası. C. 13, Taşkent: OSEBR, 1979.

Özbekistan Milliy Entsiklopediyasi. C. 10, Taşkent: ÖME, Davlat İlmiy Neş., 2005.

Özdemir Nutku. *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri.* Ankara: AKM Yay., 1997.

Özdemir, Nebi. *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü.* Ankara: Akçağ Yay., 2005.

..... *Medya, Kültür ve Edebiyat.* Ankara: Geleneksel Yay., 2008.

Özkan, İsa. "Türk Boylarının Sözlü Edebiyatındaki Nımah/Comok/Cumbak/Yomak Anlatım Türü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi". Türk Dili Dergisi, S. 556, Nisan-1998, ss. 368-378.

Öztürk, Ali Osman. "Almancada Yeni Bir Özbek Masalları Kitabı". Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, S. 1 (4), 1993, ss. 85-86.

Pekarskiy, Eduard. *Yakut Dili Sözlüğü*. İstanbul: Ebüzziya Matbaası, 1945.

Polkan Şair. (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 4. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1976.

Propp, V. Y. *Russkaya Skazka*. Leningrad: Leningradskogo Universiteta, 1984.

Racabov, R. "Zavarhan Dastanida Ertak Motivlari". *Tenkid ve Adabiyatşunaslik Masalalari*. Taşkent, 1973 ss. 109-114.

Rahmanov, B. "Adabiy ve Ananaviy Ertaklar Münasabatiga Dair". ÖTA, S. 6, 2005, ss. 33-36.

..... "Ertakda Formulaviy Tasvir". ÖTA, S. 4, 2006, ss. 22-27.

Rahmanov, T. "Sehrli Ertaklardagi Ayrim Motivlar Genezisiga Dair". ÖTA, S. 3-4, 1992, ss. 51-55.

Raşiyanu, N. *Traditsionnıye Formulı Skazki.* Moskva: Nauka, 1974.

Razzakov, H. *Özbek Halk Ağzaki İcadida Satira ve Yumor (Farğana Materialleri Asasida).* Taşkent: Fan Neş., 1965.

..... vd. *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1980.

Reichl, Karl. *Türk Boylarının Destanları*. (Çev. Metin Ekici), Ankara: TDK Yay., 2002.

Rozimbayev, S. "Ertaklarning Dastanlardagi Bir Funktsiyasiga Dair". Adabiy Miras, No. 2, 1989, ss. 70-73.

Rüstamhan. Aytuvçi: Fazıl Yoldaşoğli, (Neş. Tay.: Z. Diyar), Taşkent, 1942.

Saçkesen, Ahmet. *Özbek Masallarının Tip ve Motif Yapısı.* E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2010.

Safarov, A.-Mirzayev, T. "Özbek Folklorining Janrlar Sisteması". K. İmamov vd. *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1990, ss. 84-90.

Saidov, M. *Özbek Halk Dastançılıgıda Badiiy Maharet Masalalari*. Taşkent: Fan Neş., 1969.

Sakaoğlu, Saim. *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Kültür Bak. Yay., 1980.

..... *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yay., 2002.

..... *Masal Araştırmaları.* Ankara: Akçağ Yay., 2003.

..... *Efsane Araştırmaları.* (Genişletilmiş İkinci Baskı), Konya: Kömen Yay., 2009.

..... "Afganistan Türklerinin Halk Edebiyatı ve Folklorundan Örnekler". Türk Kültürü, S. 211-214, Mayıs-Ağustos 1980, ss. 231-240.

..... "Masallar". *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi.* C. 2, Ankara: AKM Yay., 2002, ss. 131-312.

..... "Masal Anlatıcılarının Bazı Husûsiyetleri". *Masal Araştırmaları.* Ankara: Akçağ Yay., 2003, ss. 130-133.

Sarımsakov, B. *Özbek Adabiyatida Sac.* Taşkent: Fan Neş., 1978.

..... *Özbek Merasim Folklori.* Taşkent: Fan Neş., 1986

..... "Destanlarda Sac ve Uning Harakteri". *Fazıl Şâir.* (Özbek Halk İcadı Boyiça Tadkikatlar 3. Kitap), Taşkent: Fan Neş., 1973, ss. 105-119.

..... "Arzigül Dastani Yüzasidan Bir Neça Kaydlar". *İslam Şair ve Uning Halk Poeziyasida Tutgan Örni.* (Özbek Halk İcadi Boyica Tadkikatlar, 5. Kitap), Taşkent: Fan Naşriyati, 1978, ss. 27-36.

..... "Özbek Folklorining Janrlar Sostavı". *Özbek Folklori Oçerklari.* C. 1, Taşkent: Fan Neş., 1988, ss. 64-85.

Sarıtaş, Süheyla. "Halk Anlatılarında Hayat Hikâyesi Unsuru". A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 40, Erzurum, 2009, ss. 171-178.

Seydioğlu, Bilge. *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*. Ankara: Baylan Matbaası, 1975.

..... "Masal." *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C.: 6, İstanbul: Dergâh Yay., 1986, ss. 149-153.

Sezer, Serap. *Masal Çevirilerinde Karşılaşılan Sorunlar: Türkçe'de Andersen Masalları*. M. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla, 2005.

Sırlı Tüş: Özbek Halk Ertaklari. Taşkent: Özbekistan Neş., 1990.

Sokolov, Yuri M. *Folklor: Tarih ve Kuram.* (Çev.: Yerke Özer), Ankara: Geleneksel Yay., 2009.

SSSR Halıkları Ekiyatleri. (Tözüçileri: A. Ehmet-R. Hafızova), Kazan: Tatarstan Kitap Neş., 1969.

Sultan, İ. *Adabiyat Nazariyasi.* Taşkent: Okıtuvçi Neş., 1980.

Suv Kızı: Fantastik Ertaklar. (Özbek Halk İcadi), (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov-Z. Husayinova-N. S. Saburov), Taşkent: BA Neş., 1966.

Şahin, Halil İbrahim. *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği.* Konya: Kömen Yay., 2010.

Şakirova, H. "Özbek Sehrli-Fantastik Ertaklarida İcabiy Obraz". *Özbek Tilşunasligi, Adabiyatşunasligi Masalalari*. Taşkent: Fan Neş., 1972, ss. 303-311.

Şark Halkları Ertaklari. (Tüzüvçi: İ. Şamsimuhamadov), Taşkent: Şark Neş., 1994.

Şensen, Rafiye Okuşluk. *Adana Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği Geleneği.* Adana: Altın Koza Yay., 2009.

Şeyh Süleyman Efendi. *Lûgat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmanî.* İstanbul, Hicri 1298 (1881)

Şimşek, Esma. *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması.* C. 1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2001.

..... "Kadirlili Bir Masal Anası: Meliha Varlı". Erciyes, S. 19 (221), Mayıs 1996, ss. 14-17.

..... "Kırşehirli Bir Masal Anası: Esma Demirdaş". Tarla, S. 33 (99/5), Mayıs 1999, ss. 22-27.

..... "Malatyalı Bir Masal Anası: Suzan Geniş". Milli Folklor, S. 56, Kış-2002, ss. 109-120.

Şirin bilan Şakar. Aytuvçi: Fazıl Yoldaşoğli, (Neş. Tay.: M. İ. Afzalov), Taşkent: Özadabiyneşr., 1963.

Tagızade, Leyla. "Sosyalist Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı". Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Aralık-2006, S. 4, ss. 7-24.

Tatar Halık İcatı, Ekiyetler. (Tomnı Tözüvçiler, İskermelerni Hezirlevçiler: H. H. Gatina-H. H. Yarmi), Kazan: Tatarstan Kitap Neş., 1977.

Thompson, Stith. *Motif-Index of Folk-Literature. A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends.* 6 Vols., Bloomington: Indiana Univ. Press, (Third Printing), 1975.

Thompson, Stith-Aarne, Antti. *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*. (Second Revision) Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 1964.

Tietze, Andreas. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. C. 1, İstanbul-Wien, 2002.

Togan, A. Zeki Velidi. *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*. İstanbul: Enderun Kitabevi, (2. Baskı), 1981.

Tolğanay. Aytuvçi: F. Yoldaşoğli, Taşkent: Fan Neş., 1966.

Toparlı, Recep. "Özbek Halk Masalları". Türk Folkloru, S. 43, Şubat, 1983, ss. 22-23.

Toplu Masallar-I. (Derleyip Düzenleyen: Mustafa Gökçeoğlu), Lefkoşa: Gökçeoğlu Yay., 2005.

Tutiname. (Haz. Behçet Necatigil), İstanbul: Can Yay., 2009.

Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Ed. M. Öcal Oğuz vd. Ankara: Grafiker Yay., 2010.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Ansiklopedisi-14: Özbek Edebiyatı 1. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2000.

Türkmen, Fikret. *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukâyeseli Bir Araştırma.* Ankara: Baylan Matbaası, 1974.

..... *Tahir ile Zühre*. Ankara: AKM Yay., 1995.

Uçkun, Rabia Kocaaslan. *Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi.* E. Ü. SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2003.

Usbekische Märchen. (Mit Übers., Glossar u. Anm. hrsg. von Karl Reichl), Bochum: Studienverlag Brockmeyer, 1978.

User, Hatice Şirin. *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri.* Ankara: Akçağ Yay., 2006.

Uther, Hans Jörg. *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson.* Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2004.

Uygur, Erdoğan. "Sosyalist Realizm Kavramının Ortaya Çıkış Süreci". Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, S. 1-2 (Nisan-Ağustos 2005), ss. 23-20.

Yıldırım, Dursun. *Türk Bitigi: Araştırma/İnceleme Yazıları.* Ankara: Akçağ Yay., 1998.

..... *Türk Edebiyatında Bektaşi Fıkraları.* Ankara: Akçağ Yay., 1999.

Yudahin, K. K. *Kırgız Sözlüğü*. (Türkçeye Çev.: Abdullah Taymas), Ankara: TDK Yay., 1998.

Yusupov, C. *Harezm Ertagi ve Hayat Hakikati*. Taşkent: Fan Neş., 1997.

..... *Harezm Ertaklari Poetikası.* Urganç: UrDU Neş., 2005.

..... "Harezm Ertaklarida Ananaviy Başlama". ÖTA, S. 5, 2002, ss. 17-20.

Zarifov, Hadi. "Özbek Sovet Folkloristikasi Tarihidan". *Özbek Sovet Folklori Meseleleri.* (Tadkikatlar, 1. Kitap) Taşkent: Fan Neş., 1970, ss. 218-281.

Zümrad ve Kımmat. (Özbek Halk İcadi), (Neş. Tay.: K. İmamov), Taşkent: ĞĞNAS Neş., 1988.

DİZİN

A

A. A. Divayev 1, 2
A. Ehmet ..... XIX, 43, 590
A. Fathiyev 43
A. Konovalov 15
A. Mordvilko 41, 189, 201, 210, 241, 248
A. Möminova 22
A. N. Afanasyev 79
A. N. Samayloviç 4, 24
A. N. Veselovskii 271
A. Sabirov ..... XVIII, 19, 26, 587
A. Safarov 49, 50, 51, 52, 55, 56
A. Vasilev 5
Abduğafur Şükürov (Özbek Masal Anlatıcısı) . XVIII, 15, 119, 121, 126, 139, 154, 208, 251, 573, 586
Abdulla Şaitov (Özbek Masal Anlatıcısı) 124
Abdullah Taymas 60, 592
Abrarhan Ahmedov (Özbek Masal Anlatıcısı) 135
Afganistan 33, 38, 39, 542, 590
Ağababa Rzayev 42
Ahmet Saçkesen ..... XIX, 36, 208
Alan Dundes 1, 141, 142
Aldar Köse 22
Ali Berat Alptekin 60, 68, 69, 75, 77, 100, 179, 271
Ali Duymaz 36, 100
Ali Osman Öztürk 40
Ali Şir Nevaî 140, 148
Almanya 37, 38, 39, 40, 47
Alpamış (Özbek Destanı) 31, 95, 127, 147, 579
Altay 59, 60, 65, 77, 180, 574, 583
Amuderya 49, 233, 462, 463
Andican 19, 127, 195, 206, 208, 218, 220, 225, 234, 237, 252, 254, 260
Angel Karaliyçev 45
Anna Fialova 45
Antti Aarne ..... XV, 74, 178, 179, 592
Arzıgül (Özbek Destanı) 96
Atasözü 2, 5, 39, 51, 53, 105, 107, 296
Avesta 25
Avrupa 37, 39, 56, 75, 88, 113, 179, 572
Aysu Şimşek Canpolat ..... XVII, 35
Azad Nebiyev 42, 61

Azerbaycan 34, 42, 61, 66, 177, 239, 580, 585, 587
Azeri 42, 61, 180

B

B. M. Sokolov 82
B. Sarımsakov 15, 18, 26, 50, 51, 52, 53, 54, 89, 90, 97, 120, 139, 159, 208, 582
Baba Ravşan 138
Bakû ..... XX, 42
Başkurt 43, 57, 60, 62, 180
Beydeba 140, 581
Bilge Seyidoğlu 68, 69, 160, 270, 271
Bilmece 51, 53, 55, 107, 292
Binbir Gece Masalları 130, 139, 579
Bohdan Bittman 44
Buhara 39, 49, 64, 167, 236, 469, 471
Bulgaristan 45

C

C. İşankul 30
Carl Wilhelm Von Sydow 113
Churram Rachimov 40
Cumabay Yusupov 24, 25, 69, 70

Ç

Ç. Velihanov 1
Çağatay 58, 63, 579, 591
Çekoslovakya 44
Çöçek 60
Çöpçök 60
Çörçök 60
Çuvaş 57, 59, 180

D

Dağıstan 43, 452
Dalli (Özbek Destanı) 10
Danica Jaksic 46
Dehkanbay Behramov (Özbek Masal Anlatıcısı) 123
Dilfuzahan Aliyevna Abdurahimova 32
Divanü Lûgat-it Türk 59, 60, 62, 63, 65, 583
Donka Minçeva ..... XX, 45, 198, 243
Dursun Yıldırım 76, 112

E

E. Hudayberdiyev ..... XVI, 19, 580
E. Kasiymov ..... XVII, 583
E. Polivanov 6
E. V. Pomerantseva 72, 82, 83
Efsane 35, 51, 53, 54, 75, 76, 82, 85, 103, 104, 587, 589

Ekiyet 60
Emine Gürsoy Naskali 60, 580
Ensar Aslan 100, 161, 271
Erdoğan Uygur 2
Erman Artun 68, 69, 73, 112
Érte 60
Ertegi 58, 60
Ertek 60, 64
Erteki 60, 64
Esma Şimşek 68, 69, 77, 114

F

F. Abdullayev ..... XVII, 12, 143, 231, 232, 253
Fazıl Yoldaşoğlu (Özbek Destan Anlatıcısı) 96, 99, 111, 127, 147, 573
Fergana 5, 6, 7, 19, 25, 49, 64, 386
Feridüddin-i Attâr 140
Fıkra 51, 54, 56, 76, 180, 182, 587
Fikret Türkmen ..... XIII, 7, 26, 34, 36, 100, 136, 270, 579, 584, 586
Fuad Köprülü 129
Fuzuli Gözelov ..... XVI, 43

G

Gabrielle Keller 40
Gagavuz 61
Gerard Clauson 59, 60, 63, 65
Gözal Madiyarovna Egamberdiyeva 33
Gunnar Jarring 33, 38
Gustav Jungbauer ..... XVIII, 37, 180
Gülşehrî 140

Ğ

Ğ. A. Yunusov 6
Ğ. Cahangirov 26, 115, 117, 118, 126, 130
Ğ. Calalov 23, 29, 31, 88, 90, 92, 95, 96, 97, 98, 101, 102, 103, 106, 107, 109, 115, 122, 123, 130, 139, 140, 143, 147, 161
Ğ. Zafariy 6, 147

H

H. Alimcan 147, 148, 149, 150, 579
H. Egamov 24, 29, 81, 82, 88, 89, 90, 139, 150, 151
H. Rasulov 10, 11, 12, 19, 20, 86, 220
H. Razzakov ..... XVII, 13, 14, 25, 26, 49, 92, 127, 266
H. S. Sülaymanov 15
H. Şayhov 122, 132, 134, 135
H. T. Zarifov 6, 7, 9, 95, 97, 98, 188, 242, 261, 588
Hakas 59, 60, 584
Halil İbrahim Şahin 112
Hamit Z. Koşay 38

Hamrabibi Umaralikızı (Özbek Masal Anlatıcısı) 120, 121, 126, 139, 239, 573
Hans Jörg Uther .....XIII, 76, 77, 93, 178, 180, 183, 575
Harezm .. ..XVII, 5, 7, 12, 24, 25, 31, 32, 33, 49, 65, 66, 70, 96, 103, 133, 134, 143, 160, 161, 191, 232, 236, 243, 246, 253, 462, 463, 470, 471, 583, 585, 586, 592
Hasan Hudayberdioğlu (Özbek Masal Anlatıcısı) 120, 121, 123, 126, 139, 143, 242, 573
Haydar Bayçayev (Özbek Masal Anlatıcısı)..... 121, 127, 185, 187, 190, 192, 573
Hızır.....30, 384
Hive 4, 138, 208, 246, 247, 517
Hokand 128, 138, 163, 190, 219, 239, 437, 537
Hurşiday (Özbek Destanı) 96, 97, 582, 585
Husanbay Rasulov (Özbek Masal Anlatıcısı) 121, 573
Huşkeldi (Özbek Destanı).....10
Hüseyin Baydemir .....XVI, 35

I

Ilse Laude Cirtautas .....XVII, XVIII, 39, 111, 587
Irak 61, 77, 581

İ

İ. Babayev.....61
İ. P. Berezovskiy.....81
İ. Sultan 51, 52
İbrahim Dilek.....60, 77
İlhan Başgöz 113, 114, 132, 580
İran 61, 129, 542
İsa Özkan.....57, 58, 60
İslam Şair Nazaroğlu (Özbek Destan Anlatıcısı) 97
İsmail Görkem 100, 112

J

Jakob Taube.....XVII, 40, 235, 582
Jaroslav Tichy.....40, 44
Julius Krohn.....270

K

K. Beknazarov 92, 118
K. İmamov.. .....XVI, XVII, XVIII, XX, 3, 4, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 49, 54, 55, 57, 58, 62, 64, 65, 70, 72, 90, 91, 92, 95, 97, 103, 104, 109, 110, 115, 117, 118, 122, 123, 129, 135, 144, 146, 239, 580, 583, 587, 589, 592
K. K. Yudahin.....60, 63
K. Kaşapov 43, 258
K. Kotdusova.....43, 243
K. Maksetov 60
K. Muhammediy.....150
K. Musayev 42
K. P. Kabaşnikov.....81
K. Yudahin 6
Karakalpak..... 1, 43, 57, 60, 105, 584, 587

Karl Krohn....270
Karl Reichl .... XX, 38, 94, 180, 592
Karluk....66
Kâşgarlı Mahmud 62, 65
Kaşkaderya 7, 49, 184, 259, 265, 268
Kazak....1, 40, 41, 43, 44, 57, 60, 63, 65, 77, 180, 580, 585, 586
Kazakistan 7, 40, 41, 44
Kazan.... XVII, XIX, 43, 60, 62, 138, 366, 583, 590, 591
Kelile ve Dimne.... 137, 138, 139, 140, 574, 581
Kenan Koç....63
Kepseğn....59
Kepsen....59
Kıpçak 57, 66
Kırgız.... 1, 41, 43, 57, 60, 180, 586, 592
Kırgızistan 7, 263
Kırım 58, 61, 77, 580
Kıssa-i Cemşid....138
Koşuk 51, 53
Köroğlu....18, 112, 583
Küntuğmış (Özbek Destanı) 96, 97

L

L. G. Barag 79, 80, 81
Lazar Budagov....63
Leyla Tagızade 2
Linda Dègh 113, 114

M

M. Ahmadbayeva....11, 588
M. Alaviya....96
M. Aliyev....14
M. B. Salihov....9
M. Corayev 24, 29, 52, 84, 140, 584
M. İ. Afzalov ……..XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, 2, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 19, 20, 21, 28, 60, 62, 64, 65, 70, 85, 86, 87, 90, 92, 97, 98, 106, 107, 111, 115, 116, 120, 122, 125, 138, 139, 143, 144, 145, 146, 147, 155, 157, 159, 180, 184, 185, 187, 190, 192, 195, 196, 198, 200, 201, 206, 208, 210, 213, 218, 219, 230, 232, 234, 236, 237, 239, 242, 244, 249, 252, 254, 257, 258, 259, 260, 265, 268, 580, 586, 588, 590, 591
M. İ. Şeverdin ....XX, 10, 11, 12, 15, 38, 41, 180
M. Muradov.. …….XVII, 17, 24, 65, 89, 96, 122, 124, 125, 132, 133, 134, 135, 136, 144, 155, 234, 584, 585
M. Öcal Oğuz 1, 55, 73, 76, 583, 585, 587, 591
M. R. Fedotov....60
M. Saidov 2, 100, 115
M. Salye....41
M. Şamıradov 60
M. Şeyhzade 147
M. Y. Elbek 6, 147, 148

Malik Ğabdullin....65
Malika Ayyar (Özbek Destanı)....10
Mamura Abduhamidovna Sadıkova....32
Mark Azadovski....113, 114, 131
Matal....61, 65
Matnazar Bahşı Cabbaroğlu (Özbek Destan Anlatıcısı)....111, 127, 573
Max Lüthi....76, 271
Mehmet Açe....59, 60, 94, 121, 136
Mehmet Tuğrul....77, 87
Mesel....2, 5, 61, 88
Metin Ekici....XIII, 1, 2, 55, 67, 73, 76, 94, 110, 112, 115, 136, 158, 179, 270, 271, 583, 589
Metin Ergun....60, 103, 104
Mezgil İsatov....37, 588
Miroslav Cerny....44
Mirzaabdulla Rızayev (Özbek Masal Anlatıcısı)....133
Moskova....XVII, 4, 41, 72, 95, 584, 586
Muhammadkul Canmuradoğli Polkan (Özbek Destan Anlatıcısı)....96, 97, 585
Muhittin Gümüş....34
Muhsin Kadirov....128
Muhtar Avezov....60
Murad Şair Atabayoğlu (Özbek Destan Anlatıcısı)....111, 127, 237, 573
Muslima Kadirovna Bazarova....32
Mustafa Arslan....68, 114, 178
Mustafa Gökçeoğlu....61, 591
Mustafa Gültekin....XIV, 60, 68, 180
Muvaffak Duranlı....59

N

N. Ehmetcanova....43
N. İşayev....41
N. P. Andreyev....81, 83, 85
N. P. Ostroumov....XIX, XX, 3, 4, 22, 38, 47, 180, 581
N. Raşiyanu....161, 162
N. S. Saburov....XVI, XIX, 13, 106, 120, 144, 155, 580, 590
Naciye Yıldız....35
Nadira Nigmatovna Dosthocayeva....32
Nağıl....42, 61
Naki Tezel....77
Nebi Özdemir....133, 138
Necdet Yaşar Bayatlı....61, 77
Nedim Bakırcı....33, 34, 61, 77
Nerin Köse....100, 586
Nımah....57, 59, 60, 589
Ninni....156
Nurali Nurmatoğlu (Özbek Masal Anlatıcısı)....17, 121, 126, 128, 159, 160, 241, 257, 573
Nuratdin Halillayeviç Dosanov....32

O

Oğuz 66, 587

Ö

Özdemir Nutku 129, 130, 588
Özkul Çobanoğlu 67, 73, 112, 270

P

P. Tsveçkov 3
Penah Helilov ..... XX, 42, 239
Pertev Naili Boratav ..... XIII, 68, 71, 77, 105, 107, 108, 114, 119, 124, 154, 160, 161, 178, 183, 575
Pınar Fedakâr 60, 105

R

R. Hafızova 43
R. R. Rahimov 133
Rabia Kocaaslan Uçkun 61
Rahimbay Muradov (Özbek Masal Anlatıcısı) 160
Rahmetulla Yusufoğlu (Özbek Destan Anlatıcısı) 111, 127, 573
Ran Vosilek ..... XX, 45
Recep Toparlı ..... XX, 33
Richard Bauman 73
Richard M. Dorson 270
Rivayet 51, 53, 54, 138
Rumeli 61, 62, 66, 129, 130, 572, 573, 576
Rusya 1, 2, 41, 79, 81, 83, 84
Rüstamhan (Özbek Destanı) 96, 147, 589

S

S. Cora 149, 150
S. Cumayeva 92
S. F. Akabirov 63, 116, 130
S. Halmirzayeva ..... XVII, 16, 582
S. Mirzayeva 31, 96
S. Palastrov 41, 195, 200, 202, 216, 218, 221, 239, 250, 254, 256
S. Rozimbayev 31
S. Saydaliyeva ..... XVII, XIX, 13, 14, 16, 582, 588
S. Umarov ..... XIX, 14, 588
Saim Sakaoğlu 33, 35, 38, 57, 58, 61, 65, 66, 68, 75, 77, 78, 79, 87, 102, 104, 114, 119, 123, 139, 160, 161, 162, 166, 171, 179, 180, 270, 271, 575
Semerkant 6, 7, 32, 39, 40, 64, 138, 162, 164, 188, 202, 210, 238, 248, 258, 263, 267, 472
Sırbistan 45
Sibirya 61, 62, 66, 113, 114, 136, 572, 573, 574, 576, 577, 580
Sigrid Kleinmichel 41
Sirderya 2, 5, 49, 544
Sosyalist Realizm 2, 591, 592
Stith Thompson ..... XIII, XV, 75, 76, 178, 179, 270, 272, 274, 279, 280, 285, 286, 289, 291, 295, 297, 301, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 575, 592

Surhanderya 7, 49, 64
Süheyla Sarıtaş 114
Sürçek 60
Sürçök 60
Sürçük 60

Ş

Ş. Hudayberdiyeva ..... XVI, 19, 580
Ş. Sadulla 10, 11, 145, 149, 150, 588
Ş. Turdimov ..... XIX, 17, 261, 263, 265, 267, 268, 588
Şehname 138
Şeref Boyraz 110
Şeybani Han 97
Şeyh Süleyman Efendi 63, 591
Şirin bilan Şakar (Özbek Destanı) 96, 98, 147, 591
Şor 59, 60, 579
Şürçek 60

T

T. Abdukulov 148, 149
T. Aşurov ..... XVI, 13, 159, 580
T. Durdıyev 60
T. Ğazıbayev ..... XVII, XVIII, 13, 19, 115, 116, 120, 123, 143, 187, 204, 255, 585, 587
T. Kılıçev 134
T. Mirzayev ..... XVIII, XIX, 2, 6, 7, 16, 17, 26, 49, 50, 51, 52, 55, 56, 100, 115, 126, 201, 586, 588
Tacikistan 7, 18
Taş Şair Çarşanbaoğlu (Özbek Destan Anlatıcısı) 111, 127, 184, 265, 573
Tatar 43, 57, 60, 61, 77, 177, 180, 243, 258, 580, 591
Tataristan 43, 60, 68, 180, 585
Tekerleme 160, 161, 581
Tıva 59, 94, 136, 579
Tool 59
Tuul 59
Türkistan 2, 4, 5, 6, 37, 66, 79, 138, 591
Türkmen 43, 44, 60, 100, 112, 180, 579, 583, 590, 592
Türkmenistan 7, 66

U

U. Karabayev 133, 134
Ufa 138
Ukrayna 46, 81
Umay Günay 58, 75, 77
Uygur 43, 60, 592

V

V. Çerevanskiy 3
V. G. Belinskiy 50
V. M. Jirmunskiy 94, 95, 97, 98, 99

V. M. Mihaylovsk....4
V. N. Haruzina....4
V. P. Anikin....72
V. Stepanov....15
V. V. Radlov....1
V. Y. Propp....80, 82, 83, 84
Vera Nowak....41

W

Warren S. Walker....77
Wolfram Eberhard.... XIII, 77, 78, 178, 183, 184, 575

Y

Y. M. Sokolov....82, 84, 85
Yakut....59, 180, 583, 589
Yalmağız 30, 135, 275, 276, 283, 285, 286, 288, 289, 291, 293, 300, 307, 308, 309, 313, 314, 361, 362, 364, 384, 386, 387, 388, 397, 398, 399, 400, 417, 420, 423, 424, 425, 445, 582
Yerke Özer....82, 590
Yumah....59
Yumğak....59

Z

Z. Diyar....147, 149, 150, 589
Z. Husayinova.... ……XVII, XVIII, XIX, 11, 12, 15, 16, 19, 20, 107, 111, 120, 126, 139, 144, 145, 146, 147, 154, 155, 157, 159, 188, 197, 202, 208, 213, 216, 221, 223, 228, 241, 246, 248, 249, 250, 251, 256, 261, 264, 582, 586, 588
Zekeriya Karadavut....60
Zeki Velidi Togan....4
Zevarhan (Özbek Destanı)....31, 96
Zeynel Abidin Makas.... XVIII, 34
Ziya Gökalp....119
Ziyat Abdülmecit Akkoyunlu....139
Zuzana Novakova....44
Zülfizar bilan Avazhan (Özbek Destanı)....10